БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 1 ПЯТНИЦА № 260 (5664).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-НИҢ ПРОФЕССИОНАЛДАР ЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ XIII СЪЕЗДИЗИ

30-де эртенги хурал

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизиниң хуралдары Кремльдиң Съездилер Ордузунда үш хүн үргүлчүлеп турар. ВЦСПС-тиң ажылының дугайында отчётту болгаш коммунистиг ниитилелди калбаа-биле тургузарының үезинде ССРЭ-ниң профэвилелдериниң сорулгаларын база Ревизия комиссиязының илеткелин делегаттар чугаалажып көрүп турар.

Индияның профэвилел төп чериниң, Төп Африка республиканың Бүгү-нитти күш-ажыл федерациязының, Соңгу Родезияның профэвилелдериниң каттышкан конгрезиниң, Аденниң профэвилелдер конгрезиниң, Швецияның профэвилелдериниң съездиде чедип келген төлээлеринге хурал даргазы хуралдың эгезинде байыр чедирген. Съездиниң делегаттары даштыкыдан келген аалчыларга диниттиг адыш часкаашкыны-биле байыр чедиргеннер.

Октябрь 30-нуң эртенги хуралынга бир дугаарында индирге профэвилелдериниң Казах республика чөвүлелиниң даргазы С. П. Полимбетов чедип келген. Республикада кайгамчык чаагай чаартылгаларының дугайын ол чугаалаан. Сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда ол республикада 570 үлетпүр бүдүрүлге черлери туттунган болгаш ажыглаалга кирген. Чурттаалга бажыңнарының тудуу дыка калбарган. 435 муң өг-бүлелер ол-ла үениң дургузунда чаа квартираларны алган. Электроэнергиязын ажылдап үндүрер талазы-биле республика хөй капиталистиг чурттарны, оон иштинде Японияны болгаш Италияны четкеш эрткен.

Сөөлгү чылдар болза республиканың профессионалдар эвилелдериниң ажылының чаа көдүрлүүшкүнүнүң чылдары болганын оратор демдеглээн. Социалистиг чарыш, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин кижилерни кижизидериниң ёзулуг школазы болу берген. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде Казахстанның ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының үштүң бирээзи-ле киржип турар. Бистиң үениң ол чаагай шимчээшкинин чаа-чаа эгелээшкиннерни төрүттүнүдүрүп турар. Ай санының сөөлгү хонуктарында продукцияны пландан ажыр бүдүрер кылдыр ажылдаарын Караганданың шахтёрлары шиитпирлеп алган. Ол эгелээшкинни республиканың бүгү-ле черлеринде калбаа-биле деткээн.

Оон-биле чергелештир, профэвилел ажылында бар четпестерже кичээнгейни эш Полимбетов угландырган. Социалистиг чарыштың хевирлерин болгаш аргаларын сайзырангайжыдар, республиканың улус ажыл-агыйында курлавырларны ажыглаарынче ажылчы чоннарны эвиледдээр талазы-биле чамдык чүүлдерни ыракта чедир кылбаан бис деп, ол чугаалаан. Бо четпестерни узуткаар, республиканың профэвилелдериниң ажылының деңнелин бедидер болгаш дайынчы чоруун күштелдирер талазы-биле амгы үеде тодаргай хемчеглер алдынып турар.

Бистиң социалистиг чуртувус мурнакчы эртемни тургускан, бистиң эртемивис хөй чүүлдерниң талазы-биле делегейде мурнуку олуруну ээлеп турар деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш медеглээн. Совет эртемденнерниң амгы үеде шиитпирлеп турары кол эртем айтырыгларының дугайын делегаттарга ол чугаалап берген.

Совет эртемниң мурнунга салдынган сорулгаларны боттандырар талазы-биле чугула роль хөй-ниитиге онаажып турар. Эртемниң кайы-бир чедиишкинин практикага шиңгээдип ажыглаарының тодаргай айтырыгларының талазы-биле эртем-шинчилел албан черлериниң ажылдакчыларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының каттышкан бүдүрүлге чөвүлел хуралдарын организастаар дугайында болап көөрү чогумчалыг болур ийик деп, эш Келдыш чугаалаан. Эртем-шинчилел институттарының ажылының ажыктыг болур чоруун бедидер дугайында айтырыг ам-не чугула болуп турар.

Массалар ортузунга эртем пропагандазының шынарын шиитпирлиг экижидери, массаларның эртем-техниктиг билиин бедидери, оларның ол билиин эртемниң амгы чедиишкиннериниң деңнелинге чедирери эргежок чугула деп, оратор онзалап демдеглээн. Бо угланыышкынга эртем-техниктиг ниитилелдериниң ажыл-чорудулгазын идепкейжидери негеттинип турар. Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы чорукту бүгү талазы-биле деткиир, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының чогаадыкчы боданыын деткип мактаар херек деп, эш Келдыш чугаалаан. Бо сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле аң-не чугула роль профэвилелдеринге онаажып турар.

Совет энергетиканың кайгамчык улуг станцияларын дерип турар Енисей хемниң чагырыкчыларының маадырлыг күш-ажылының дугайын Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң комплекстиг бригадазының бригадири Н. И. Смелко болунуң саналынга чугаалаан. Гидроэлектростанцияның болгаш Дивногорск хоорайның тудуу-биле кады оон кижилери база өзүп турар. Профэвилелдери болза күш-ажылдың ол күчүлүг кижилеринге коммунизмниң ёзулуг школазы болу берген.

Доктаамал карыжаан ажылчыннарны мактап деткиир болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээрлерге удур угланган хемчеглерни боттандырар дугайында ВЦСПС-тиң саналдарын болунуң кады ажылдап турар эштериниң өмүнээзинден оратор деткээн. Соңгу чүктүң болгаш Сибирьниң агаар-бойдус байдалдарын барымдаалап көрбүшаан, ол черлерниң тудугжуларынга тускай хептерни чогаадып кылгаш, белеткээриниң эргежок чугулазының дугайын ол оон ынай чугаалаан.

Эш Смелко болунуң өөрүшкүзүн съездиниң киржикчилери-биле деңге хуваашкан. Оон удуртуп турар коллективинге коммунистиг күш-ажыл бригадазының хүндүлүг адын тывыскан дугайында дыңнаткан телеграмманы ол номчаан. Ол болунуң саналын бир ажылчын шүлүкчүнүң шүлүктери-биле доосхан.

Профэвилелдериниң Краснодар кодээ край чөвүлелиниң даргазы А. З. Копылова санал берген. Усть-Лабинчилерниң инициативазын ёзугаар тарааны болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң база белеткээриниң көвүдедир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжы бо чылын Кубаньда тергүүнген. Күрүнеге тараа садарын 200 миллион пуд чедирериниң чарыштың киржикчилери шиитпирлээн. Ол хүлээлгени чедиишкинниг күүседиинип турар.

Кодээ ажыл-агыйны улам ынай сайзырадыр дээш демиселдиң талазы-биле чугула роль профэвилелдеринге онаажыр. Олар чарышты организастап база удуртуп турар. Үргүлчүнүң доктаамал ажылдаар муң ажыг бүдүрүлге чөвүлел хуралдары крайда тургустунган. Ук чөвүлел хуралдарының киржикчилери бүдүрүлгелерниң ажыл-агый чорудулгазын экижидеринче угланган он муң ажыг саналдарны сөөлгү үеде киирген. Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыш Кубаньда дыка калбарган. Ында 230 муң ажыг кижи киржип турар.

Амгы үеде хожудангай ажыл-агыйлар мурнакчыларның олуруунче дешпип үнер кылдыр оларга дузалаар талазы-биле профэвилел организациялары эвээш эвес чүүлдерни кылып турар.

Ынчалзажок, крайның профэвилел организацияларының ажылында чамдык четпестерниң ам-даа барын оратор демдеглээн. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылының база амыдырал-чурталгазының байдалдарын экижидер айтырыгларны улам тодаргай болгаш шыдамыккай шиитпирлээри эргежок чугула.

Совет кижилерниң материалдыг чаагай чоруун болгаш культуралыг деңнелин бедидер дугайында Коммунистиг партияның үргүлчү сагыш-салыышкыны чурталга тудуунуң кайгамчык улуг хемчээлинде болгаш чедиишкиннеринде илергейлеттинип турар, ынчаарга чурталга бажыңнарының тудуунуң хемчээлиниң талазы-биле бистиң чуртувус делегейде бирги черни ээлеп турар болгай.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары хүн бүрүде чеди муң хире квартираларны ап турарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүне тудуг даргазы И. Т. Новиков чугаалаан. 1962 чылда бистиң чуртувуста муң кижиге онааштыр 12 квартиралар туттунган азы 1953 чылдагызындан ийи катап хөй болган. АКШ-та хөй ажылчы чоннар казанактарда чурттап турар-даа болза, ол үениң дургузунда чоннуң муң кижи санынга онаашпыр чурталга бажыңнарының тудуунуң кандыг-даа өзүлдези чедип алдынмаан.

Чыып эптээр 44 миллион ажыг кубометр демир-бетон конструкцияларны бо чылын бистиң чуртувуска белеткээр. Ол дээрге, Американың Каттышкан Штаттарының, Англияның, Францияның, ГФР-ниң, Италияның болгаш Швецияның бүдүрүп турарын катай алганындан хөй болуп турар-дыр. Цементини, шилди, шиферни бүдүрер талазы-биле ССРЭ бүгү-ле капиталистиг чурттарны ырак мурнай берген.

Улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннары өзүп турар. Чеди чыл планының дөрт бүдүн чартык чылының дургузунда 120 миллиард ажыг рубль түңнүг капитал салыышкыннары шиңгээттинген, дөрт муң ажыг улуг бүдүрүлге черлерин ажыглаалга киирген. Сөөлгү он чылдарда бистиң капитал салыышкыннарывыстың чылда ортумаа-биле немей өзүлдези барык 12 хуу болган, ынчаарга ол немей өзүлде АКШ-та ийи хуудан бежин ашпайн турар болгай. Бисте тудугларның механизмнер-биле чепсеглээшкини өскен.

Төлевилел херээн чурумчудар, бүдүрүлгениң культуразын бедидер болгаш техниканы дээре ажыглаар талазы-биле хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар деп, эш Новиков демдеглээн. Ылангыя тудуг ажылдарының шынарын экижидер талазы-биле хөй чүүлдерни кылыр херек. Бистиң кылып турарывыс бүгү-ле тудуглар хөй чылдарда ажыглаттынар ужурлуг, ынчангаш оларны эки шынарлыг, эптиг, бөдүүн болгаш чараш кылдыр бүдүрер херек.

Моол Арат Республиканың ажылчын ангызының өмүнээзинден съездиниң делегаттарынга болгаш оларның ныгрүнде Совет Эвилелиниң маадырлыг ажылчын ангызынга акы-дуңманың изиг байырын МАР-ның профессионалдар эвилелдериниң Төп чөвүлелиниң даргазы Бямбадорж чедирген. Моол улустуң баштыңчызы, чаа Моолдуң үндезилекчизи Сүхэ-Баторнуң портрет-чуруун ол болунуң чугаазының төнчүзүнде белек кылдыр тудускан.

Корей Улус-Демократтыг Республиканың профэвилелдериниң даргазының оралакчызы Ли Зон Су индирге чеде бергеш, мынча деп чугаалаан:

— Япон империалистерниң кинчизинден бистиң чуртувусту маадырлыг совет улус хостаан болгаш чаа амыдыралды тургузар талазы-биле корей улуска бүгү таланың дузаламчызын көргүскен. Бистиң улузувус ол дугайын кезээде утпас болгаш совет улуска хамаарыштыр өөрүп четтиришкинниң база найыралдың сагыш-сеткилин кезээде кадагалап чоруур.

Кубаның пролетариадының болгаш бүгү улузунуң съездиге изиг байырын революстуг Кубаның ажылчы чоннарының Төп профэвилел күүсемунуң кежигүнү Мариа де Лос Анхелес Перну дамчыткан. Совет профэвилелдериниң бо XIII съездизи болза бүгү-ле ажылчын организацияларга кайгамчык дуржулгага эки школа болуп турар деп, ол чугаалаан.

Бистиң чуртувус кадык камгалалының талазы-биле сөөлгү чылдарда улуг чедиишкиннерлиг болган деп, ССРЭ-ниң Кадык камгалал министри С. В. Курашов съездиге медеглээн. Хоорайларга, ажылчын суурларга болгаш кодээ черлерге чүс-чүс улуг эмнелгелерни туткан, ында орунарның саны барык 400 муң санга немей өскен. Ол ышкаш эмчилерниң саны 100 муң ажыг кижиге немешкен болуп турар. Амгы үеде чоннуң беш чүс кижи бүрүзүнге хамаарыштыр ортумаа-биле бир эмчи, муң кижи бүрүзүнге он ажыг эмнелге болгаш санаторий орунннары онаажып турар.

Совет кижиниң кадыының дугайында кайгамчык чаагай сагыш-салыышкынны бистиң чуртувуста илергейлеп келген болгаш моон соңгаар-даа илергейлээр апаар. Министр болунуң саналынга дараазында санарны көргүскен: бистиң чуртувуста кижиниң чурталгазының ортумак үргүлчүлээни 70 хар четкен, чоннуң чылда немей өзүлдези 3,5 миллион кижи болуп турар.

Профэвилелдери, ажыл-агый организациялары болгаш кадык камгалалының органнары аарыг-аржыкты эвээжедиринге чамдык чүүлдерни ам-даа чедир кылбааның оратор оон ынай демдеглээн. Бүгү-ле бүдүрүлгелерге цехтерниң эмнелге участоктарын тургузар сорулганы ам кадык камгалал органнары салып турар. Бүдүрүлге черлериниң цехтеринге эмнелге участоктарын тургузар чорук ажылчыннарны дээре хандырар, мергежилдиг эмчи дузаламчызын оларга улам чоокшуладыр арганы бээр ийик.

Россияның составынга Киргизияның эки-тура-биле каттышкан хүнүнден бээр бөгүн 100 чыл болган деп, хуралды даргалаан ВЦСПС-тиң секретары К. А. Гусейнов дыңнаткан. Киргизияның съездиде олуржуп турар төлээлеринге болгаш оларның ныгрүнде бүгү кыргыс улуска чүректиң ханызындан изиг байырны алдарлыг байырлал-биле холбаштыр эш Гусейнов съездиниң өмүнээзинден чедирген. Бо сөстерни залда олурганнар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле өүткаан.

Киргизияның профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазы Т. Б. Балтагулов эвилен изиг байыр чедиргени дээш съездиниң делегаттарынга болгаш даштыкы чурттардан келген аалчыларга өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Киргизияның профэвилел организациялары партияның дайынчы дузалакчызы болур ролюн күүсетпишаан, чеди чыл планының даалгаларын боттандырарынче, массаларның техниктиг чогаадылгазын сайзырадырынче ажылчы чоннарны эвиледдээр талазы-биле улуг ажылды чорутканын эш Балтагулов чугаалаан.

Эш Н. С. Хрущевтуң саналдааны планнаашкынның чаа чуруму 1964—1965 чылдарда Киргизияның улус ажыл-агыйын хөгжүдер планын чогаадырынга бүдүрүлгелерниң, куддугларның, совхозтарның коллективтерин идепкейлиг киириштирер арганы берген, ол чорук бүдүрүлгениң курлавырларын илередиринге, планга оларны барымдаалап көөрүнге улуг идиглиг болган деп, оратор онзалап демдеглээн. Чижээ, республиканың улус ажыл-агый чөвүлелиниң бүдүрүлгелериниң 1965 чылда бүдүрер нитти продукциязының хемчээлиниң эгезинде 702 миллион рубль түңнүг кылдыр төлевилээн, а ук төлевилелди чер-черниң профэвилел организацияларынга чугаалажып көрүп турган үеде ол хемчээлди 741 миллион рубль чедир планнаар аргалар тывылып келген. Оон-биле чергелештир, үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дугайында чеди чыл планының даалгаларындан республиканың шыңгыы хожудаашкынын, бо талазы-биле профэвилел организациялары улуг буруулуг дээрзин эш Балтагулов демдеглээн.

Индустриалыг Россияның ажылчыннарының чедиишкиннериниң дугайын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазы С. А. Афанасьев чугаалаан, ук чедиишкиннер болза профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбаалыг болуп турар. Курлавырларны улам дээре ажыглаарының эргежок чугулазынче кичээнгейни оратор угландырган, ол чорук амгы үеде берип турар продукциядан хөйнү ол-ла бүдүрүлге шөлдери болгаш дериглелери бээринге идиглиг болур.

Нитти продукцияны бүдүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле планнарын чамдык бүдүрүлгелер бо чылдың он айларынга чедир күүсетпээнин ол демдеглээн. Орулга киирип алыр болгаш бюджетке төлелгелер дадывырларын бээр талазы-биле даалгаларны чамдык заводтар болгаш фабрикалар база чедир күүсетпейн турарлар. Төлевилеттинген күчүлерни шиңгээдип алырын үр үеде соңгаарладып келген бүдүрүлгелер база бар. Шак ындыг таарымча чок байдалды чоокку үеде чайладырынче угланган хемчеглер алдынып турар. Бо чугула херекти шиитпирлээр талазы-биле профэвилелдери биске дузалажыр дээрзинге идегеп турар бис деп, оратор чугаалаан.

Күш-ажылдың байдалдарын экижидер талазы-биле республиканың үлетпүрүнде чамдык чүүлдерниң чедир кылдынмааның РСФСР-ниң улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазы демдеглээн. Бо айтырыгга хамаарыштыр профэвилел организациялары биске чөптүг негелделерни кылып турар деп, ол айыткан. Техниканың айыыл чок болур чоруун хандырар ажылды экижидер талазы-биле республиканың улус ажыл-агый чөвүлелдери чогуур хемчеглерни ап турар.

Югославияның профэвилелдериниң төп чөвүлелиниң даргазы Светозар Вукманович-Темпога сөс берген. Съездиге байыр чедирбишаан, оон чугаалааны болза:

— Силерниң чуртуңар Улуг Октябрьның чаңчылдарын уламчылап, Ленинниң өөредиин чогаадыкчы ёзу-биле байытпышаан, социализмниң бүгү күжүн болгаш артык күштүг чоруун көргүзүп турар-дыр. Бистиң ийи чурттарывыстың, бистиң улустарывыстың болгаш профэвилел организацияларывыстың аразынга найыралды база кады ажылдажылганы быжыглаарын сеткиливистиң ханызындан күзеп турар бис.

Бүгү Кипрниң Күш-ажыл федерациязының чиңгине секретары Андреас Зиартидес Кипрниң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының өмүнээзинден съездиге байыр чедирип, ол ортулуктуң бүгү ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң ажылчыннарының, инженерлериниң болгаш эртемденнериниң чедиишкин бүрүзүн магадаашкын-биле сонуургап, хайгаарап турарын онзалап демдеглээн.

Индонезияда Собсиниң чиңгине секретарының оралакчызы Джувари Сидин Атма Индонезияның профэвилелдериниң өмүнээзинден съездиге байыр чедирбишаан, Барыын Ирианны хостаары дээш индонези улустуң демиселинге совет улустуң эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш Индонезияның хамаарышпас национал экономиказын тургузарынга оон дузаламчызы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейлээн.

Индонезияның төлээлекчизиниң ол чугаазының соонда съездиниң эртенги хуралы доозулган.

Москва. Бо хүннерде Кремльдиң Съездилер ордузунда ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизи ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Съездиниң киржикчилери Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларынга байыр чедирип тур.

Фото В. Кошевойнуу болгаш Н. Ситниковтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бистиң чуртувустуң акы-дуңма улустарының улуг байырлалы

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Киргизияның Компартиязының Төп Комитединге, Киргизияның Дээди Совединге болгаш Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны чорудуп, кыргыс, орус улустарның болгаш бистиң чуртувустуң акы-дуңма бүгү улустарының улуг байырлалы — Россияның составынга Киргизияның эки-тура-биле киргениниң 100 чыл оюн-биле холбаштыр Кыргыс Совет Социалистиг Республиканың ажылчы чоннарынга изиг байырны чедирген.

Россияның составынга Киргизияның киргени кыргыс улустуң каттыжарынга эгени салган болгаш оон улам ыңай социал база культура хөгжүлдезинге чугула деңшилгелиг ужур-дузалыг болган дээрзин чагаада чугаалап турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы кыргыс улусту хаанныг ёзунуң болгаш түс черниң феодалдарының мөңчүгдениинден, дарлалындан мөңгеде хостаан база хөстелгениң болгаш хамаарышпас чорукту аңаа тывыскан. Капитализмниң дарлыг-чөвүлаңныг үе-чадазын дамчып эртпейн, феодалдыг тургузугдан социализмче шуут төөгүлүг шилчиишкинни эң кыска хуусаада дөзээр арганы революция берген.

Орус болгаш өске-даа совет улустарның акы-дуңма дузаламчызынга болгаш деткимчезинге даянмышаан, Киргизия шаанда улустуң качыгдалының болгаш караангы чамын төп чөрааны чурттан сайзырангай экономикалыг, болбаазырангай эртемниг болгаш национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культуралыг чечектелген социалистиг республика кылдыр хуулган. Киргизияның чечектелиишкини болза Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң, социалистиг тургузугнуң улуг амыдыралчы күштүүнүң, Совет Эвилелиниң улустарының бузулбас акы-дуңмалышкы чоруунуң болгаш найыралының чайынналчак херечизи болур.

Кыргыс улус үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдеринге, кодээ ажыл-агыйның шыңгыы көдүреринге, улустуң материалдыг чаагай байдалын чайгылыш чокка бедидеринге бодунуң күштерин болгаш энергиязын моон соңгаар-даа берип, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузар дээш демиселге бодунуң төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге быжыг бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп турар.

(СЭТА).

Кыргыс Совет Социалистиг Республиканы Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Кыргыс улустуң үлетпүрүң, кодээ ажыл-агыйны болгаш культураны хөгжүдер талазы-биле чедип алган чедиишкиннерин демдеглевишаан база Россияның составынга Киргизияның эки-тура-биле киргениниң 100 чыл оюн-биле холбаштыр Кыргыс Совет Социалистиг Республиканы Ленин ордени-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1963 чылдың октябрь 30.

Лаос каттышкан чазактың премьер-министри Москвада келген

МОСКВА. (СЭТА). Лаостуң каттышкан чазааның премьер-министри ызыгуур салгакчызы Суванна Фума кадайы-биле кады Москвада октябрь 30-де келген.

Внуково аэродромга хүндүлүг аалчыны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев кадайы-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы М. А. Лесечко, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан.

Н. С. Хрущев биле Суванна Фума чүве чугаалааннар.

Н. С. Хрущевтуң Суванна Фуманы хүлээп алганы

Октябрь 30-де Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Москвада чорул турар Лаостуң каттышкан чазааның премьер-министри ызыгуур салгакчызы Суванна Фуманы хүлээп алган.

Лаоста байдалга, Женева дугуржулгаларының күүселдезинге болгаш совет-лаос харылзааларның хөгжүлдезинге хамаарышкан айтырыгларның талазы-биле найыралчы, ак сеткилдиг беседа Н. С. Хрущев биле Суванна Фуманың аразынга болган.

(СЭТА).

СЭКП обкомунуң бюрозунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1963 чылдың үш кварталдарында мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле ажылдың түңнелдериниң дугайында

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1963 чылдың үш кварталдарында социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалажып көргеш, республиканың чамдык районнары, мал ажылының продуктуларын бүдүреринге болгаш күрүнеге садарынга чамдык чедиишкиннерни чедип алган деп демдеглээн. Чижээ, Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге дүк садарының чыл планын 107,1 хуу күүсеткен болгаш хойларның баш санын ийи хууга өстүрбүшаан, эрткен чылдыы-биле деңнээрге дүктү бүдүрерин 6,5 хууга көвүдеткен.

Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт садарының үш квартал планын 114,5 хуу күүсеткен болгаш инектериниң баш санын 2,9 хууга өстүрбүшаан, сүттү бүдүрерин 8,2 хууга көвүдеткен.

Өвүр район эрткен чыл-биле деңнээрге малдың баш санын өстүрбүшаан, эът бүдүрериниң онаалдазын 104,1 хуу, ону күрүнеге садарын 124,3 хуу күүсеткеш, бо талазы-биле өске районнарны мурнай турар.

Оон-биле чергелештир Улуг-Хем, Бии-Хем, Тожу районнарның ажыл-агыйлары сүттү бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле үш кварталдарның планын күүседирин үскенин база Тес-Хем биле Тожу районнарны санаваска, республиканың бүгү районнары дүктү кыргыырының болгаш күрүнеге садарының планнарын күүсетпээнин кончуг четпес деп санаан.

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1963 чылдың октябрь 1-де түңнелдер ёзугаар мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдеткени дээш СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл туктарын тыпсырын доктаатканы болза:

а) СҮТ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ—Каа-Хем районга (партком секретары эш Федоров, райкүүском даргазы эш Даржаа) хевээр арттырар;

б) ЭЪТ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ—шилчиир Кызыл тукту Чөөн-Хемчик районнан (партком секретары эш Ондар, райкүүском даргазы эш Дилгижек) алгаш, Өвүр районга (партком секретары эш Семис-оол, райкүүском даргазы эш Сакты-Сүрүн) тыпсыр;

в) ДҮК ТАЛАЗЫ-БИЛЕ—Тес-Хем районга (партком секретары эш Кызыл-оол, райкүүском даргазы эш Бегзи) шилчиир тукту хевээр арттырар.

«Сүт-Хөл», «Тес-Хем» совхозтарны, Таңдының «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хемниң Ленин аттыг болгаш Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозтарын эки түңнелдери дээш республиканың Хүндүлел самбыразынга киирер.

Мал кыштаглалдыышкынның чедиишкинниг чорудары, 1963 чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң база күрүнеге садарының планнарын доллур болгаш ажыр күүседири дээш эргелелдериниң, колхозтарның, совхозтарның, бригадаларның, фермаларның аразынга социалистиг чарышты калбартырын парткомнарга, бүдүрүлге эргелелдеринге, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, партия эге организацияларынга дааскан.

30-де кежээки хурал

Кежээки хурал эгелээн.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының дээди чөвүлелиниң даргазы Д. Ф. Устинова сөс берген. Чурттуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң дугайында сан-медээлерни ол болунуң чугаазының эгезинге киирген. Тос айларның планын чедиишкинниг күүсеткен, ынчаарга октябрьның отчёттуг медээлери ам-даа кирбээн болзажок, он айларның дургузунда продукция бүдүрүп үндүрериниң планы база-ла ажыр күүсеттинген турар деп бүзүрел-биле чугаалап болур.

Бол капиталистиг чурт — АКШ-тың экономиказының байдалын характеризевишаан, эш Устинов болза, монополистиг капиталдың хартаачыларының бүдүрүлгениң үе-үеде болуп турар кризистерин чайладыр дээш карак кызыл оралдажыышкыннарының дугайын чугаалаан. Ол оралдажыышкыннар өскерлиш чокка бойлап дужуп турар. Сөөлгү үеде АКШ-

(Төнчүзү 2-ги арында).

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

тың чамдык удуртукчу ажылдакчылары ээлчеглиг экономиктиг кризистиң, ажы оларның чугаалап турары-биле алырга, экономиктиг кудулаап бадывшкынның дугайын база катап шуугажы берген. Соолгу алды чылдарның дургузунда АКШ-ка ажыл чоктар ортумаа-биле ажылчын күжүнүң алды хуузу болуп турган деп. АКШ-тың сан министри Диллон сенаттың сан комиссиязынга дыңнаткан.

Оон ынай эш Устинов Совет Эвилелиниң ажыл-агыйының түс-түс адырларын хөгжүдериниң дугайын чугаалаан. Ам бистиң улузувустуң бүгү күжениишкиннери химияны, энергетиканы, машина тудуун, радио-электрониканы, тускай металлургияны шапкын көдүрериниче угланган. Көдээ ажыл-агый культуруларының дүжүттүүн бедидерин хандырып турар адырлар — чемишчидилгелерни болгаш үнүштерни камгалаарының химиктиг херекселдерин бүдүрери дүрген темпилер-биле хөгжүүр апаар. Дериишкиннерни, материалдарны, ажылчын күжүн бирги ээлчегде өлче угландырар. Тудуг бүрүзүнде ажылдарның чорук турзарын контрольдаарын күштелдирерн эргежок чугула, ынчаарга бо чугула херекке профэвилел организациялары улуг дузаны көргүзүп болур.

Бүдүрүлгелерниң төлевилел кучүлерин доктаатакан хүүсааларында шиңгээдип алыры, продукцияның шынарын улам ынай бедидериниң, тудуг ажылдарын экижидериниң эргежок чугулазы дээн ышкаш шак ындыг чугула айтырыгларже төлээлерниң кичээнгейин оратор угландырган. Ажылчын, техник, инженер болгаш удуртукчу бүрүзүн продукцияның багай шынарынга эптеш чок кылдыр, бодунун ажылы дээш, фабрика марказының адары дээш бедик харыысалгалыг чорукту медереңгге кижизидер, технологтуг сагылга-чурумну быжыглаар болгаш технологияны болбаазырангайжыдар, контрольду экижидер херек.

Москваның профессионал-техниктиг училищелериниң өөреникчилериниң төлээлери съездиге байыр чедирген.

Нефть газтарындан болгаш ыяш артыышкыннарындан бо чылын кылып үндүрген турар спиртти бүдүреринге аъш-чем продуктуларын, тараа кылдыр санзарга, 190 миллион пудту чарыгдаар апаар ийик деп, химия болгаш нефть үлетпүрүнүң күрүне комитединиң даргазы **Н. К. Байбаков** бодунуң чугаазын ол чижектен эгелээн. Беш чылдар дургузунда химия үлетпүрүнге капитал салыышкыннарының хемчээли 5,6 миллиард ажыг рубль болур, ол болза Совет эрге-чагырганың мурнундагы бүгү чылдарының ынындан хөй болуп турар деп, ол дыннаткан. Чеди чыл планының эрткен дөрт чылдарында 230 ажыг чаа бүдүрүлгелерни болгаш химияның улуг бүдүрүлгелерин ажыгладда киирген.

Минералдыг чемишчидилгелерни болгаш үнүштерни камгалаарының химиктиг херекселдерин бүдүрерин дүрген хөгжүдериниң айтырыгларын эш Байбаков чугаалаан. Барык-ла 8 миллион тонна продукцияны бүдүрүп үндүрер талазы-биле чаа күчүлерни бо чылын ажыглаалга киирери эргежок чугула. АКШ-та минералдыг чемишчидилгелер бүдүрүлгезиниң бөгүнгү деңнелин 1965 чылда чедериниң бүгү болдунар аргалары бисте бар деп, оратор медеглээн. Ол сорулганы шиитпирлээринге улуг роль социалистиг чарыштың органиизакчылары — профэвилелдеринге онаажып турар.

Химияның чаа бүдүрүлгелерин дерип тургузары-биле тускайлап берген херекгилерни үүрмектеп турары дээш, чамдык совнархозтарны оратор шүгүмчүлээн.

Бистиң чуртувустуң ажыл-ишчилеринден бүдүн чартык муң ажыг байыр чедириишкиннери болгаш рапорттар, даштыкы чурттарның профэвилелдеринден байыр чедириишкиннери съездиниң адрезинге келген деп, даргалакчы дыңнаткан.

Японияның профэвилелдериниң кол чөвүлелиниң төлээлериниң удуртукчузу **Маннити Катога** сөс берген. Японияның бүгү-ле профэвилел төлээлерин Совет Эвилелинге өөрүшкүлүг-биле хүлээп ап турганының дугайын ол чугаалаан. Ол бүгү дээш силерге чүректиң ханызындан өөрүп четтирдивис деп, оратор медеглээн. Бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынга өскерлиш чок туржуп турар Совет Эвилелиниң ролюн бедик-биле үнелевишаан, япон ажылчын аныг Совет Эвилелиниң тайбың догуннаашкын талазы-биле политиказын деткип, ядролуг шенелделерни кезиктеп хоругдаар дугайында керээни чарганынга изиг байырны чедирип, ол айтырыгны бүрүн шиитпирлээринче практиктиг базым кылдыр ону көрүп турар.

Араб профэвилелдериниң конфедерациязының чиигине секретары **Ассаад Рагехтиң** чугаалааны болза:

— Россияга болган революция бүгү делегейниң төөгүзүнге эргилделиг үе болуп турар. Ам Совет Эвилели болза империализмге удурланыштыр туруп турар болгаш тайбың дээш демисежип турар күчүлүг күш болуп турар. Ол чорук соолгу чылдарның дургузунда Африканың болгаш Азияның чурттарының хөй нуруузунуң хосталырынга идиглиг болган. Араб ажылчы чоннар биле Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының аразында найыралдың демдээ болуп турар белекти А. Рагех съездиге дамчыдып берген.

Алжир ажылчы чоннарның бүгү-ниити каттыжыышкынының национал секретары **Али Рамли** чуве чугаалаан. Хостуг болгаш хамаарышпас Алжир совет профэвилелдериниң съездизинде бир-ле дугаар төлээлеттирип турар-дыр деп, ол чугаалаан. Бистиң төлээлеривиске — ол дээрге улуг алдар болгаш өөрүшкү болуп турар-дыр. Бистиң хосталгалыг демиселдивиске, бистиң тургузуушкунувуска бисти деткип келген болгаш деткип турар совет улуска оноз өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизиниң ажылы ажылчын аңгының чаңгыс эвии национал-даа, ол ышкаш делегей-даа масштабтарынга быжыглаарынга идиглиг болур дээрзинге бүзүрелин Финляндияның профэвилелдериниң төп каттыжыышкынының бирги даргазы **Вихтори Рантанен** бодунуң чугаазынга илереткен.

Индирде Латин Американың ажылчы чоннарының конфедерациязының даргазы **Ломбардо Толедано.** Мен Мексиканың болгаш Латин Американың өске-даа бүгү чурттарының ажылчы чоннарының өмүнээзинден силерге байыр чедирип тур мен деп, ол чугаалаан.

Барыын Африканың чурттарының төлээлериниң өмүнээзинден Гананың профэвилелдериниң конгрезиниң чиигине секретарының оралакчызы **Джордж Магнус** съездиге байыр чедирген. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының чедиишкиннери социализмниң күштерниң бүгү делегейге бурунгаарлаарының шиитпирлиг факторы болуп турар делегейниң ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнде кончуг чугула үеде силерниң съездинер чыылган-дыр деп, оратор медеглээн. Гананың, Нигерияның, Сьерра Леонениң болгаш Гамбияның ажылчы чоннары совет улустуң улуг чедиишкиннерин ханы сонуургал-биле болгаш магадаашкын-биле хайгаарап турар.

Акы-дуңма профэвилелдериниң төлээлери съездиниң индиринге үнүп келирге, делегаттар бүт кырынга тургаш, диниттиг алыш часкааштын-биле уткуп турган. Бистиң аалчыларывыстың чугаалааан чүүлдери Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарынга — социал дешпилгениң болгаш чер кырынга тайбыңның түк тудукчуларынга шын сеткилдиң ээрүп четтириишкини-биле синниккен.

Кежээки хуралга Азербайджан республиканың профэвилелдер чөвүлелиниң даргазы **К. К. Дадашев** болгаш Армян республиканың профэвилелдер чөвүлелиниң даргазы **С. В. Аракелян** олар база-ла чугаалаан.

Кежээки хуралдың төнчүзүнде съезд ВЦСПС-тиң отчёт илеткелиниң талазы-биле резолюция төлевилелин белеткээриниң талазы-биле комиссияны соңгаан.

Профэвилелдериниң XIII съездизи бодунуң ажылын октябрь 31-де уламчылаан.

И. АРТЕМОВ,
В. БЕЛЯЕВ,
М. РОЖДЕСТВЕНСКАЯ,
А. СЕРБИН.
(СЭТА-ның тускай корр.).

Тыва АССР-ниң чурттакчылыг чамдык черлерин эде адаар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Моон адаанда чурттакчылыг черлерниң аттарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалы-биле эде адааның бадылаар:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК КӨДЭЭ РАЙОН

Ыйгылак көдээ суурну — Эргибарлык көдээ суур;
Булуң көдээ суурну — Шуй көдээ суур;
Даспы-Аксы көдээ суурну — Кара Хөл көдээ суур;
Биче-Тей көдээ суурну — Шекпээр көдээ суур.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК КӨДЭЭ РАЙОН

Даштыг-Кужур көдээ суурну — Хөндергей көдээ суур;
Борбак-Арыг көдээ суурну — Шеми көдээ суур;
Сут-Аксы көдээ суурну — Сүт-Хөл көдээ суур;
Малгаш-Бажын көдээ суурну — Бора-Тайга көдээ суур;
Ишкин-Аксы көдээ суурну — Ишкин көдээ суур;
Көк-Терек көдээ суурну — Алдан-Маадыр көдээ суур;
Кызыл-Чыраа көдээ суурну — Ийме көдээ суур;
Булуң-Терек көдээ суурну — Баян-Тала көдээ суур.

НАА-ХЕМ КӨДЭЭ РАЙОН

Медведевка көдээ суурну — Кок-Хаак көдээ суур;
Даниловка суурну — Дерзиг-Аксы суур;
Мергень суурну — Мерген суур;
Федоровка көдээ суурну — Кундустуг көдээ суур;
Саватеевы суурну — Бай-Сют суур.

БИИ-ХЕМ РАЙОН

Сейба суурну — Севи суур;
Сушь көдээ суурну — Суш көдээ суур.

ТАҢДЫ КӨДЭЭ РАЙОН

Алаак көдээ суурну — Межегей көдээ суур;
Хаак суурну — Каък суур;
Ангачи суурну — Оигача суур;
Суг-Бажы көдээ суурну — Целинное көдээ суур;
Сук-Пак суурну — Сукпак суур;
Балгазык көдээ суурну — Балгазын көдээ суур;
«Тубсанаторий» суурну — Сой суур.

ТЕС-ХЕМ КӨДЭЭ РАЙОН

Теректиг-Хем көдээ суурну — Берт-Даг көдээ суур;
Хол-Оожу суурну — Хөл-Өөжү суур;
Сарыг-Булуң көдээ суурну — Эрзин көдээ суур;
Хөндей-Аксы көдээ суурну — Нарын көдээ суур.

УЛУГ-ХЕМ КӨДЭЭ РАЙОН

Көк-Чира суурну — Көк-Чыраа көдээ суур;
Алды-Шина суурну — Алдыы-Шынаа суур;
Баянкол суурну — Баян-Кол көдээ суур;
Зеленая Роща көдээ суурну — Чодураа көдээ суур;
Ходжей суурну—Кожай суур;
Иштн-Хем суурну — Иштии-Хем суур;
Араксан суурну — Арыскан суур;
Белдир-Кежи суурну — Белдир-Кежиг суур;
Шанчи суурну — Шанчы суур.

ТОЖУ КӨДЭЭ РАЙОН

Усть-Систиг-Хем көдээ суурну — Сыстыг-Хем көдээ суур.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ИГНАТОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
С. ОРЛОВ.

Москва, 1963 чылдың октябрь 23.

РЕДАКЦИЯДАН ТАЙЫЛБЫР: Мында колхозтар, совхозтар төптериң болгаш ол чижектиг чурттакчылыг улуг черлерни — көдээ суурлар (село), а оон өске черлерни — суурлар (поселок) кылдыр чурумчуткан. Чурттакчылыг черлерниң тыва дылдан үндезилеттинген аттарын орус дылга шын эвес бижиш турганын ам шын бижиир кылдыр чурумчуткан. Чижээ, орус дылга бижиирде Мергень эвес, а Мерген, Хол-Оожу эвес, а Холь-Оожу деп бижиир. Ол тавалыгада орус дылга шын эвес бижип турганын бо Чарлыкта ол херээр бижээш, шын бижиирин ооң дужунда тывалап көргүскен.

Октябрьның 46 чыл оюнда бичии уруглар Сергей Михалковтуң «Үш хаван солдагры» деп тоолун белекке алырлар. Ооң орус дылдан очулгазын Е. Танова кылган. Ол номну Тываның ном үндүрер чери парлап үндүрген. Тоолду бичии уругларга солун чуруктар-биле каастаан. Ону республиканың типографиязынга парлаан.

ЧУРУКТА: солагай талазындан оң талазынче: парлакчы В. Плетников, парлаар цехтиң мастери А. Ткачев болгаш цехтиң начальниги А. Жаров өөр парлаан арыннарны ыынап көрүп турлар.

Фото В. РАЧКОВСКИЙНИИ.

Эгээртинмес байлактарже орук

Абазадан орук бисти чалым хаяларлыг кадыр-кашпал дагларга чедирип келир.

Ол Саяннар-дыр.

Кайгамчык-ла чараш черлер!

Чалым хаялар арнында ногаан шиштер кезээде астына берген тургулаар. Күскү эртен адакы оргулаашкарга туман чаттыла бээр, а ынаар, ору өг дег улуг булуттар көжүп чоруп тургулаар.

Ээнзиргей, кижи эртер арга чок тайга. Чүгле адыг кокпалары чиңгиннээш чиңгистерлиг шыргайлар-биле дыйланайнып чоруткулаан.

Таштып тайгазының үндезин чурттакчылары бо черлерни «адыг булуңу» деп адап турары таварылга эвес. Саян сыннарынче шак ынчаар ыраадыр үнүп тургулаан анчы хакастар оларны ынчалдыр адааны ол-дур.

Он-он, харын-даа чүс-чүс чылдар бурунгаар шак бо ээн тайга анчы хакас-биле анчы тываны таныштырганы чадавас. Аткан бырдаан боолаарының чаңгызы оларны чоокшулаштырып турган.

Чылдың-на анчылар ээн тайгага ужуражып кээп, улуг одаан ужуткаш, дацны атсы чүректиң ханызындан хөөрежип чораачнар.

Элдептиг ак-довурак дугайында чугаа олардан тарап үнген. Ол довурак — даг-дүгү болган.

Даг-дүгүнүн эгээртинмес байлакчылар черин тывалар «ак-довурак» деп адап алганнар.

Тываның даг-дүгү хөй-хөй чылдарда хол дегдинмейн чыдып келген. Даг-дүгүн сөөртүп үндүрер орук чок турган.

Ол ындыг турган, а ам... Ам кижи даг-дүгүнге чедип, ону шиңгээдип эгелей берген.

...Саяннарга улуг ажыл хайнып-ла үнген. Абаза—Ак-Довурак оруунун туттунуп эгелээни ол. Күчүлүг тайганың метр бүрүзүн кызымак чазлап албышаан, орук тудугжулары ам тайгаже 80 ажыг километр ханылап кире бергеннер. Амгы үениң болбаазын техниказы-биле чепсегленген дидим кижилерни кадыр-каскак даглар-даа, токтуп баткан көшкелер-даа, шапкын хемнер-даа доктаадып шыдаваан. «Букатов дажы» чүс-чүс чылдарда шимчеш дивейн чыдып келген. Чыкылама соок-даа, хүннүң чалыыныг изиги болгаш суг-даа ону үреп шыдаваан. Орук тудугжуларының тывыңгыр бодалы ол хаяны үүрмектеддир буза тевискеш, орукту дескилээринге ажыглап турар. Ол даштар ам Александр Киселевтиң экскаваторунуң чагыргазынга кирген.

Экскаваторщик дугайында чугаа болу берген төлээде, ооң дугайында каш сөс.

Александр Киселев бодунуң экскаватору-биле даг даштарны ам ийи чыл улаштыр буза үстүрүп турары бо. Экскаваторщиктиң ажылы белен эвес херек. Экскаваторщик кижи тывынгыр болур болгаш машиназын эки башкарып билир ужурлуг. Александр Киселев — бо бүгү шынарларны эки шиңгээткен кижилерниң бирээзи. Тудугга бир-ле дугаарында коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы деп бедик атты экскаваторщик Александр Киселевка тывыскан.

Орукту чаддай төккен довурак каракка көзүлдүр-ле бедип үнүп олурар. Күчүлүг самосвалдар экскаваторларны чаңгыс минута-даа анаа тургуспайн турарлар. Ээлчег дургузунда оларның бирээзи-ле орукту чалынче 100 кубометр довуракты топ четтигип турарлар.

Октябрь мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнге турбушаан, чолаачылар Андрей Илтышев, Николай Николаев, Александр Павсика болгаш Петр Устинов олар ээлчегде 120 кубометр довуракты төгерин шиитпирлээннер. Берген сөзүн чолаачылар алдарлыбиле ээлеп турарлар.

Бүгү ажылды көрүп тура, орукту дүрген болгаш ылаптыг кылдыныыын турарын магадап ханмас сен.

Янзы-бүрү моторларның шимээнажы дыңналып, дүнгү чаа ээн тайга бөгүн хайныышкынныг ажылыш-биле долдунган.

Техниканың күчүзүн база магадаар сен. Бульдозерлер танкылар-ла! Оларның оруунга таварышкан ыяш-даш барып ужуп, ынай-бээр чаштагылап турар.

Механизатор-тудугжулар дээрге, кайгамчык-ла эрлер! Бульдозерист Анатолий Барюгинге ыяштар, даштар канчап-даа бырашпас. Анатолий Баригин улуг дуржулгалыг, эң эки механизаторларның бирээзи.

Анатолий-биле кады скреперист Александр Клименко орукту салчып турар. Александр тудугга чаа келген. Совет Армияга шериг албанындан чоокта чаа ол халашкан. Ол мынаа комсомолчу путёвка-биле чедип келген. Амыдыралдың оруун шын шилип алганынга Александр Клименко бүзүреддиг. Скреперистиң күш-ажылы оон чурттаалгазын каастап турар.

Күш-ажылдың шалыпчыларының саны бо хүннерде улам өзүп турар. Оларны оруктуң бүгү участоктарындан көрүп болур.

Орук комбайнының машинистери Виктор биле Юрий Торбековтар акылыышкыларның дугайында эки ат-алдар ырак, чоокта алгып турар. Олар бо черлерге төрүттүнгеш, дорүгүп өскеннер. Баштай олар трактористеп турганнар. А кажан тудугга комбайн чедип келирге, олар ону башкара бергеннер. Комбайн идегелдиг холдарга кирген, машина чаңгыс-даа катап анаа туруп көрбээн.

Чугула ужур-дузалыг оруктуң тудугжулары боттарының амыдыралчурттаалгазынга болгаш дыштаныылгазынга улуг кичээнгейни салып турарлар. Шаанда шыргай ээзим турган черде тудугжуларның чаа сууру Кубайка тургустунган. Бо чылын мында школа ажылдап эгелээн. Магазин, библиотекалыг клуб туттунган. Суббота база воскресенье хүннеринде тудугжулар кинону үргүлчү көрүп турарлар. Улуг Октябрьның 46 чыл оюнун байырлалынга аныяктарның күжү-биле концертти белеткеп турар.

Кежээ. Тайганың кырында туман шыптыла берген. Ажып бар чыдар хүннүн херелдери шуушкан машиналарга чайынналып тургулаар. Шак ындыг дүнелерниң бирээзинде орук тудугжулары-биле кады эрттирген бис.

Одаг хып турган.

Одаг чанынга сагыш-сеткилдиң ханызындан болуп турган чугаа-соот чеже болбаан дээр! Кижи бүрүзүнделе чугаалаар чүве хөй. Ээнзиргей тайга солун ужуралдар-биле байлак болгай. Адыг-биле хенертен болган ужуражыышкын, карак чылчырыктаар чаңныктыг дининрээниң болгаш булуттарга чедип турар бедик черге ажылдаары дээш—черле чүнү чугаалашпаан дээр. Тудугжулар тыва орук тудугжулары-биле боттарының ужурашканың хөйү-биле чугаалап турдулар. Тыва тудугжулар база олар ышкаш, тайга-биле маадырлыг демисешпишаан, бо орукту тудуп турарлар.

Орай дүнге чедир одаг кыпшылаан, долгандыр турар дүмбей караңгы тайгаларны болгаш селбегер шивилерни чырыдып турган.

А ооң соонда. Оон соонда ыттадааш читкен. Шип-ле шимээн барган.

Даартазында даң адары билек, тайга дирлип-ле келген. Моторларның күчүлүг даажы дыңналып үнген. Механизаторлар боттарының машиналарын Саянны штурмнаарынче киирип турары ол.

Хаялар буступ, арга-ыяш кизирткайнып-ла турар.

Саян дагларында эгээртинмес байлактарның дугуурун туткан кижилер чедип келген.

Тываның даг-дүгү — коммунизмниң ордузун тударынга ажыглаттынып эгелээр.

М. ШУРЫШЕВ.

ХӨЙ-НИИТИ—КОЛ ДАЯНЫР КҮШ

Ажылчы чоннарның калбак массалары-биле Советтерниң харылзаазын быжыглаар, күрүнени эргелеп башкарарынга чонну калбаа-биле киириштирер дугайында Коммунистиг партияның Программазында негелделерни күүсетпишаан, Кызыл хоорай Совединиң күүскому организас-массалыг ажылды удуртуруп экижидер талазы-биле элээн хемчеглерни ап келген.

Бо чылдың мартта болган соңгуудаларның соонда Кызыл хоорай Совединиң күүскому болгаш хоорайга хамаарыжып турар Элегес-Аксы көдээ Соведи чаа соңгуттурган депутаттарының, доктаамал комиссиялар даргаларының болгаш оралакчыларының семинарын эрттирип, депутаттар бөлүктерин тургускулаан.

Хоорай Совединиң бирги сессиязынга 65 депутаттар составтыг 7 доктаамал комиссияларны, Элегес-Аксы көдээ Совет 16 депутаттар составтыг 4 доктаамал комиссияларны тургускан.

Сессияларның белеткелинге болгаш оларны эрттиреринге депутаттарның, доктаамал комиссияларның киржилгезин идепкейжээн. Доктаамал комиссиялар хоорай Совединиң сессияларынга 4 айтырыгларны болгаш күүскомунуң хуралдарынга 6 айтырыгларны белеткээн. Сессияларга болгаш күүскомнуң хуралдарынга айтырыглар белеткээр үезинде доктаамал комиссияларның кежигуннери бүдүрүлгелерге, албан черлеринге барып, ажылда четпестерни илередип, ол четпестерни чайладырынга дузалашкан.

Бо чылдың марттан октябрьга чедир доктаамал комиссиялар сессияларга болгаш күүскомнуң хуралдарынга 10 эдеринчи илеткелдерни кылган. Ол комиссияларның ажылынга хоорайда 100 хире, көдээ Советте 45 активчилер киржип турар.

Улус өөредилгезиниң талазы-биле (даргазы Г. А. Нелюбина), кадык камгалалының талазы-биле (даргазы Д. Е. Королева), бюджет-сан-хөө талазы-биле (даргазы Г. Н. Кудрявцев) доктаамал комиссиялар эки ажылдап турар. Ол ышкаш коммунал ажыл-агыйының талазы-биле доктаамал комиссия бо талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээринге идепкейлиг киржип келген.

Үстүнде ады үнген комиссиялар боттарының харылаар алырларының талазы-биле ажылдарны экижидеринге хоорккүскомга хүн бүрү дузалажып турар.

Оон-биле кады үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле (даргазы А. Ф. Громов), ниитиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле (даргазы В. В. Кузнецов), садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң талазы-биле (даргазы З. Б. Иргит) доктаамал комиссияларның кошкак ажылдап келгенин демдеглезе чогуур.

Доктаамал комиссияларның ажылын экижидер сорулга-биле хоорккүском ол комиссияларның кежигуннериниң чөвүлел хуралдарын каш удаа бөлүк-бөлүктеп эрттиргилеп, ол хуралдарга дуржулга солчулгаларын организастаан.

Мартта болган соңгулдалар-биле хоорай Совединге 136 депутаттар, Элегес-Аксы көдээ Советке 25 депутаттар соңгуттурган. Ол депутаттарның хөй нуруузу боттарының округтарынга ажылды доктаамал чорудуп турар, доктаамал комиссияларның ажылында идепкейлиг киржип турарлар. 1963 чылдың октябрь 25-ке чедир байдал-биле алырга, хоорай Совединиң депутаттарындан 106 кижи боттарының отчёттарын соңгукчуларынга кылгылаан, оларның иштинден 57 кижи отчёттарын ийи удаадан хөй кылганнар. Элегес-Аксы көдээ Совединиң депутаттарындан 18 депутаттар отчёттар кылган.

Хөй-хөй депутаттар боттарының соңгукчулары-биле харылзааны үргүлчү тудуп, чонну хоорай чаагайжыдылгазынче организастап, соңгукчуларның чагыгларының болгаш саналдарының күүселдезин чедип ап турар. Ындыг депутаттарга С. В. Долгих, А. Н. Кирпичникова, Н. Н. Доровских, Ш. Э. Монгуш, Н. С. Чернышев, М. А. Ефименко болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Депутаттар боттарының Совединиң болгаш хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киришпишаан, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле сорулгаларны күүседиринге боттарының мурнакчы үлегер-чижээн көргүзер хүлээлгелиг. Бо талазы-биле алыр болза бистиң депутаттарывыста бүдүрүлгеге ажылынга боттарының мурнакчы үлегерин көргүзүп турарлар хөй. Чижээ, № 1 АТК-ның чолаачызы депутат В. Н. Макишев коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алган болгаш ажыл нормазын үргүлчү 200 хуу күүседип, бодунун машиназын кончуг эки байдалдыг ажаап, эдилеп турар. Ол ышкаш депутаттар А. М. Попова, А. Х. Чимий-оол, А. С. Сандык, В. Б. Самдан болгаш оон-даа өскелер күш-ажылга үлегерин көргүзүп турарлар.

Хоорай Совединиң депутаттары Р. Г. Воронцова, О. А. Толгар-оол, М. А. Вшивцова, В. Е. Сайгутина болгаш В. К. Шепановская олар боттарының соңгулда округтарынга ажылче улуг кичээнгейни салып турарлар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар, өг-бүлезинге алгыш-кырыш үндүрер кижилер-биле бо депутаттар боттары сеткил-сагыштың ханызындан чугаалажып, сүмезин берип турарлар.

Депутаттарның соңгукчулар-биле ужуражыышкын хуралынга херим кажаа иштин болгаш кудумчулар аштаар, ыяштар тарып олуртур талазы-биле тодаргай хемчеглерни айтып турар болгаш ол хемчеглерниң күүселдезин депутаттар организастап турар. Депутаттар Н. С. Чернышев, М. А. Ефименко боттарының округтарында соңгукчуларның негелделерин эки билирлер.

Хоорай Совединиң болгаш Элегес-Аксы көдээ Совединиң депутаттарының отчёттары болуп турган үезинде соңгукчулар 300 чыгыы чагыгларны берген. Оларның иштинден 182 чагыгларның күүселдезин депутаттар боттары организастаан болгаш 118 чагыгларны хоорккүскомга күүседирге дамчыдып берген.

Депутаттарның ажылын экижидер сорулга-биле бо чылдың октябрь 25-те депутат хүнүн эрттирген болгаш депутаттарның округтарга ажылының талазы-биле оларның тускай чөвүлел хуралын чыылдыраны планнаттынган.

Чер-чер Советтеринге соңгулдалар үезинде соңгукчулар 650 ажыг чагыгларны киирген. Ол чагыгларның түңнеп кээрге 118 чагыглар кылдыр мөөңнеттинген болгаш оларны амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынган. Чагыгларның 67-зи күүсеттинген, 40 чагыгларны ам күүседип турар болгаш 11 чагыглар дараалында чылдарда күүсеттинер.

Ам үеде хоорайда ажылчы чоннарның бот-ажыл-чорудулгалыг 400 хөй-нити организацияларында 7600 кижи ажылдап турар. Оон иштинде 59 кудумчу комитеттери, 5 бажыңнар комитеттери, 39 төрелдер комитеттери, 113 санитар постулары, 21 санитар дружиналары, 54 улуспу дружиналар, 32 эш-хуузунуң судтары, 23 херээженнер чөвүлелдери болгаш оон-даа өске организациялар тургустунган. Хоорай Совединиң күүскомунда хөй-нити шугуму-биле садыг килдизи, культура-чырыдыышкын ажылының талазы-биле килдис болгаш штаттан дашкаар 11 инструкторлар ажылдап турар.

Квартал комитеттери часкы болгаш күскү үелерде боттарының кварталдарын ногаанчыдар, чаагайжыдар талазы-биле улуг ажылдарны чоруткан. Эштер А. Ф. Табуев, Н. С. Давыдкин, А. Н. Плюснина даргалаан квартал комитеттери чаагайжыдылга, ногаанчыдылга болгаш девискээр аштаар арыглаар талазы-биле ажылга чонну, хөй-ниитини калбаа-биле организастап турар. Ылаңгыя эш Давыдкин даргалаан комитет ажыл планын кылып, ында айыткан хемчеглерни эки күүседип турар болгаш комиссияның кежигүннери хүлээлгелерин аразында хуваашкан. Ында хамаатыларның хуралдарын доктаамал чыылдырып келген болгаш ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга хөй-нити идепкейлиг киржип турар.

Хоорайда бажыңнар комитеттеринде 89 кижи составтыг кылдыр бешти тургускан. Бажыңнар комитеттериниң чанында чаагайжыдылганың, санитарияның, бажыңнар эдилелиниң хөй-нити комиссиялары, төрелдер комитеттери болгаш хөй-ниити судтары база ажылдап турар. Бажыңнар комитеттери бо чылын хоорай чаагайжыдылгазының болгаш ногаанчыдылгазының талазы-биле элээн ажылдарны чоруткан. Чижээ, Баа-Хем суурда бажыңнар комитеди (даргазы эш Вильмов) бодунуң инициативазы-биле ыяштар, чадан үнүштер тарылгазын болгаш девискээр ашталгазын организастаан. Ленин кудумчузунда № 57 болгаш 59 бажыңнарның комитеди (даргазы эш Канунников) чурттаалга бажыңнарын камналгалыг ажылаар талазы-биле үнелиг саналдарны киирген. № 56 бажыңда школачыларның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүн тургускан, олар чурттакчыларга концерттерни көргүзүп турар. Ол бажыңның чурттакчылары бажыңнарының үүрмек септелгелерин боттары кылып ап турар апарган.

Ооң-биле кады организас-массалыг ажылда чедир кылдынмаан чүүлдер болгаш ажыглаттынмаан аргалар, курлавырлар ам-даа бар. Күүскомнуң чамдык килдистери боттарының ажылынга хөй-ниитини кошкак ажыглап турар. Ол ышкаш чамдык депутаттар боттарының депутат хүлээлгезин ам-даа чогуур негелдезинге чедир күүсетпейн турарын демдеглезе чогуур. Ылаңгыя 37 депутаттар соңгукчулар мурнунга отчёттарын бээрин кылбаан.

Хоорккүскомнуң болгаш ооң килдистериниң талазындан бот-ажыл-чорудулгалыг хөй-нити организацияларын четпес удуртуп, ол организацияларның удуртукчуларының семинарларын ховар чыылдырып турар.

Бүгү депутаттарның, доктаамал комиссияларның, бот-ажыл-чорудулгалыг хөй-нити организацияларының ажылын идепкейжидер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, бүгү болдунар аргаларны волузу-биле ажыглаары күүскомнуң болгаш ооң килдистериниң чугула хүлээлгези болур.

М. ЧАМЗРЫН,
хоорккүскомнуң инструкторү.

Чыл планын күүсеткен

Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжынга кирбишаан, Баа-Хем районда «Бурунгаар» колхозтуң төп сүтбарааш фермазының коллективи сүт бүдүрериниң чыл планын ийи айлар бурунгаар күүсеткен, тодаргайлаарга, пландан 203,7 центнерни ажыр салгаан. Моон уламындан күрүнеге 640 центнер сүт садар хүлээлге 104 хуу күүсеттинген.

Коллектив бодунда бар аргаларын болгаш курлавырларны санап көргеш, чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр ам-даа хөй сүттү күрүнеге садарын хүлээнген. Олар сөзүн ээлеп шыдаар. Боттарында быжыглаан инектеринден шагның кайы-даа ээлчээнде хөй сүттү ап турар Б. Назын, Н. Манзынмаа, Б. Анай ышкаш саанчылар фермада хөй.

Д. ДАРМА.

Кызымаккай кадарчы

«Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырында инек кадарчызы Александр Монгуш хоочун дуржулгалыг инек кадарчыларының ажылының арга-дуржулгазын кызымаккай өөренип ап, ниитиниң малын өстүрер дээш шудургу ажылдап турар.

1963 көдээ ажыл-агый чылында А. Монгуш эки көргүзүглерни чедип алган. Ооң кадарында 98 инектерден 98 бызааларны четче камгалап алган. Монгуштуң кадарган инектери сериин, эки оъттуг чайлагга эки дендиделиг болган. Ол кышка удур бодунуң кужу-биле сигенни белеткеп, кажааларын чылыглап, мал адаанга төгер өдектн белеп алган.

Кызымаккай ажыл-ишчиниң партия организациязы СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Оон күш-ажылын совхозта үнелеп турар. Ооң чуруун совхозтуң хүндүлел самбыразында аскан.

М. ХЕЙМЕР-ООЛ.

Социал хандырылга дугайында ленинчи декреттиң 45 чылы

Амыдчы чонларның социал хандырылгазының дугайында Дүрүмну бадылаар дугайында декретти хүлээп алган хүнден бээр октябрь 31-де 45 чыл болган.

Ол декрет болза Совет эрге-чагырганың баштайгы базымнарындан тура-ла кижилер дугайында улуг сагыш салып эгелээниниң чайыннанчам хереченээни болган деп, РСФСР-ниң социал хандырылга министри Л. П. Лыкова чугаалаан. Революциянын бешки хүнүнде-ле Күш-ажылдың улус комиссариады революцияның мангалаа программазының дугайын бүгү амыдчы чоннарга дыңнаткан. Социал хандырылга херээн удуртуру-биле Күрүне хайгааралыының улус комиссариадын тургусчан болгаш ону 1918 чылдың апрель айда Социал хандырылганың улус из-

амыдчы чоннарның эске-даа иезентери ССРЭ-ниң чүгле пенсия хандырылгазын амыглап турардар.

Күрүне пенсияларының дугайында Хөөйлу пенсиялап үнүрүнге эң таарычалыг байдалды берип турар. Шахтёларга, металлургтарга, химиктерге болгаш улус ажыл-агыйының, өзээн аар адырларында амыдаан турар эске-даа амыдаанчыларга өнза чиигелдени берип турар. Змичерге, башкыларга болгаш эске-даа дыка хөй профессиялыг амылданчыларга хөй чылдарда амыдаанны дээш пенсиямы бээрин дөмдаатаан.

Капиталистиг чуоттарда байдаа өөн шуут эске. Оларда кыраанны дээш пенсияже үнелериниң назыны ССРЭ-ниннден өөрүнчөк улуг. Чижээ, АКШ-та кыраанны дээш кижилер 65 харлыындан эгелеп пенсия ап турар. Норвегияда болгаш Канадада эр болгаш хөрээмен-даа кижилерге пенсия алыр назызын 70 хар чылдыр дөмдаатаан.

Партия болгаш Совет чазаи чүгле пенсия хандырылгазының дугайында эвес, харын-даа амылдаар аргазы чоктарга социал хандырылганың эске-даа хевирлериниң дугайында база сагыш салып турар. Кижилерниң мадыын экижидер болгаш бертинип-бежелир чөрүүн эвээмедир дээш ССРЭ-де эң-не шиитпирлиг хемчег-

лерни ап турар. Аараан муң-муң кижилерниң ажыл ыяыып шыдаар шиизээн соң түңнелинде натап тургускан болгаш ажыл-ишче дагын эзаджээн. Бертинип-бежелеген кижиниң кадыкшылыынга натап тургустунарынга күш-ажыл болу-ла идиг берип турарын демдеглээри чугула. Чогум-на ынчангаш бертинер чөрүктүң эвээмээни болгаш инвалидтерни оларның кадыкшылыынга салдар чок ыяыдыр ажыыга тааржыттыр кииреги дээргеле күрүненим эң чугула сорулгазы болур.

Инвалидтерге болгаш ыяыып-назылаанкарга интернат-бажыңнарны малбарттып, оларны улам чаагайжыды туларының талазы-биле бистиң чурттувуста хөй ажылдарны ыяыып турар.

Инвалидтерге протез-ортопедиктиг дузалаашкын

ССРЭ-ниң Дээди судунуң пленуму

ССРЭ-ниң Дээди судунуң ээлчеглиг пленуму А. Ф. Горкинниң даргалаашкыны-биле чоокта чаа болуп эрткен. Курунениң болгаш хөй-ниитиниң өнчү-хереңгизин самчыгдаар чоруктарны илередириниң база ол чоруктарга идиглиг болуп турар чылдагааннарны болгаш байдалдарны чайладырының талазы-биле судтарның ажыл-чорудулгазын күштелдирериниң дугайында айтырыгның талазы-биле илеткелдерни аңаа дыңнаан.

Социалистиг өнчүнү самчыгдаан дугайында херектер талазы-биле суд чорудулгаларын нептеренгей кылдыр чорудары, суд чорудулгаларын парлалгага калбаа-биле чырыдары, судка херектерни көөрүнге хөй-ниитиниң төлээлекчилерин киириштирери улуг кижизидилгелиг ужур-дузалыг болуп турар деп, пленумнуң хүлээп алган доктаалында демдеглеп турар.

Херектерни чогуур үезинде көрүп, үндезин барымдаалыг шииткелдерни үндүрүп база хоралыг самчыгдаукчыларга хоойлуда көрдүнген шыңгыы кеземчени хүлээдип, самчыгдалга киришкен бүгү кижилерни илередип турар болза, чүгле ынчан куруненин болгаш хөй-ниитиниң өнчү-хереңгизин самчыгдаар чоруктарны чайладыры үре-түңнелдиг бооп болур деп, пленум судтарга айыткан. Судтарның ажыл-чорудулгазы чүгле самчыгдаукчыларга эвес, харын-даа улустуң байлаан бодунуң ээ-харылсалга чок көөр, тоомча чок чоруу-биле кем-херек үүлгедимишкининге идиглиг болуп турар ындыг кижилерге эптеш чок байдалды тургузарынче угланган турар ужурлуг. Самчыгдаашкыннар дугайында херектер талазы-биле суд чорудулгаларының түңнелдерин кем-херек үүлгедимишкини болган ол бүдүрүлгелерниң, организацияларның, албан черлериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның коллективтеринге чугаалажып көөрүн удаа-дараа практилаарын база-ла судтарга сүмелээн.

Партия-күрүне контролюнуң комитеттери-биле болгаш аңаа дуза чедирериниң бөлүктери-биле ыяк харылзааны тургузарын, хөй-ниитиниң күжүн калбаа-биле ажыглаарын судтарга саналдаан.

Хамаатыларның күш-ажылчы эвес орулгалары-биле тудуп алган азы садып алган бажыңнарын, чайлаг черлерин болгаш өске-даа тудугларын халаска хавырып алыр дугайында херектер талазы-биле суд практиказының дугайында илеткелдерни база дыңнаан.

Чүгле хамаатыларның күш-ажылчы эвес орулгалары-биле садып алган тудугларын хавырып алыр эвес, харын-даа күрүне бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, колхозтарның болгаш өске-даа кооператив организацияларының хереңгилерин дүрүм чок черге ажыглаарының күсели-биле тудуп алган бажыңнарны база хавырар дээрзин чамдык судтар херекке албайн турар деп, хүлээп алган доктаалда демдеглеп турар.

«Чедирген ногаралды эгидер дугайында негелделер талазы-биле суд практиказының дугайында» доктаалды хүлээп алган.

1963 чылдың бирги чартыында судтаашкынның байдалының дугайында ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазының бирги оралакчызы В. В. Куликовтуң информациязын пленум дыңнаан. Судталыр чоруктуң, ооң иштинде аар кем-херектер талазы-биле судталыр чоруктуң-даа улам ыңай эвээжеп турарын пленум демдеглээн.

Чамдык эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның дээди судтарының, крайлар, областар, хоорайлар болгаш улус судтарының төлээлекчилери пленумнуң ажылынга киришкен.

(СЭТА).

Айыылдан камгалап алган

Улуг-Хемниң дожу чазын чиглеп, а кузун доңуп эгелеп турда, ону кырлаары ылаңгыя бичии уругларга онза айыылдыг.

Кызылда автоэргелел конторазының устуу дужунга, чоокта чаа бөлүк оолдар, дош кырлап ойнап турган. Оларның бирээзи — 7 харлыг Фефелов Вова хемертен ээремче ойлуп кирген. Девиденчиг берге минуталар үезинде ХККМ-ниң ажылдакчызы биче лейтенант Сергей Бюрюней таваржып келген.

Аныяк назынны айыылдан чайладырынга организастыг дүрген кемчеглерни ап өөрлээн. Оолду туттундурарынга узун ыяшты берип, маңзаны салып чадашкаш, лейтенант С. Бюрюней (далажып девидээни-биле бодунуң хевин безин ужулбайн) ээремде оолдуң уунче шурай берген.

Оол холда туттунган, а ынчалзадаа ону алгаш дедир үнери берге-дээн: чуга доштан туттунарга бустур. лейтенантының кеткен хеви аартаан. Оларның кырынче бир элээди оол халый берген дузалашканы-биле Ф. Вованың амы-тыны камгалаттынган.

Ол болза Кызылдың Чехов кудумчузунуң № 48 бажыңда чурттап турар Фефеловтуң оглу болган. Биче лейтенант Сергей Бюрюнейге оолдуң ада-иези сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткен.

В. АРАКЧАА.

Ноябрь 1 — Алжирниң национал байырлалының хүнү

Бөгүн, алжир улус бодунуң улус демократтыг республиказының тургустунганындан бээр бир чыл болган оюн байырлап эрттирип турар.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: чурттуң найысылалы Алжир хоорай.

Алжирге дайын чорудулгазының үезинде француз колонизаторлар партизаннарның хөделип турган районнарында аъргга-ыяшты өртедип база кезип каапканнар. Ам хамаарышпас Алжир бодунуң ыяш ажылагыйын катап тургузуп турар.

АДААНДА ЧУРУКТА: Алжир департаментиде ыяш олуртулгазы.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Күш-культура болгаш спорт

СПОРТ БАЗА-ЛА КИЖИЗИДИЛГЕ

Кызылдың кодээ профессионал-техниктиг училищезинге республиканың бүгү колхозтарындан, совхозтарындан аныяктар чедип кээп, механизаторнуң мергежилин шиңгээдип ап турар. Бисте тургустунган күш-культура чөвүлели оларның кижи бүрүзүнге механизатор мергежилдеп ангыда, амыдыралчы база бир чугула мергежилди — спортчу дадыгымыкынны бээр сорулганы салган.

Ол ындыг-ла белен эвес сорулга, ынчалзажок ону бис эчизинге чедирер дээш шиитпирлиг ажылды чорудуп келген бис. Училищеге келген курсантыларның улуг нуруузу тыва национал хүрешке сонуургалдыг болур, чогум-на ол сонуургалды бис ажыглап, спорт секцияларын ооң эгелээшкиниве чедимишкиниг болган.

Аныяктарның тыва хүреш талазы-биле элээн каш маргылдааларын чорутканывыс соонда, бо хүреш-биле чоок төрелдешкек — хостуг хүреш секциязынче шилчээн бис. Аңаа киржирин күзээн аныяк мөгелер улам-на көвүдеп турар.

Аныяк өскениң спортка хандыкшыларын оларның кижизидилгези-биле сырый холбаарын СЭКП-ниң Программазында айыткан. Ону бистиң коллектив удуртулга болдурур турар. Бистиң училищеден эки механизаторлар, шыырак спортчу болуп үнгеннер дыка хөй. Оларның чамдыктары училищеге келириниң мурнунда чүгле спортка хандыкшывайн чораан эвес, харын хөй-ниитиниң сагылга-чурумун безин үрей турганнар бар. Ындыг кижилерни эдеринге күш-культура дыка улуг ужур-дузалыг болганын дуржулга көргүскен. Училищениң доозукчузу Көк Догнун сагылга-чурумну аңаа өөренип кирериниң мурнунда кошкак турган. Бо курсантының бедик сагылга-чуруммуг болурунга чогум-на спорт дузалаан. Бистиң хостуг хүреш секциязынга тургаш, бо хүрешти талазы-биле ол бирги спортчу разрядты чедип алган. Амгы үеде Көк Дог Совет Арминың солдаты, бодунуң албан эрттирип турар черинде «самбо» болгаш хостуг хүрешке крайның шыырак мөгелериниң бирээзи болуп турар. Чоокта чаа болуп эрткилээн маргылдааларга чартык чиик деңзиниң талазы-биле ыраккы Чөөн Чүк округунуң чемпиону болу берген.

Амгы үеде база-ла шериг албанында Дандар-оол Долзатмаа хүреш талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастери апарган. Ол, шеригге баарының мурнунда бистиң секциявыска өөренип турган.

Училищениң хаакчылар командазы Красноярск крайның спорт чөвүлелиниң эрттирген маргылдаага Минусинск зоназының аайы-биле бирги черни алаан, а бистиң командавыс киржикчизи Д. Саяң 15 километрге хаак спортунуң бирги разрядын күүседип алган. Хол бөмбүкчүлери Минусинск зоназының тиилекчилери болбушаан, ол талазы-биле Кызылга болгаш республикага ийиги черни бо чылын алган.

Бистиң доозукчу курсантыларывыска училищени дооскан аттестат-биле кады спортчу документ — күш-культураның хөй-ниитичи инструктору деп шыңзылганы тывсыр. Чаа, ындыг шыңзылганы училищениң доозукчулары Александр Ховалыг, Василий Ламажап болгаш өскелер-даа, шупту 60 кижи алган, ол ышкаш спорттуң аңгы-бүрү хевирлеринге судьялаар эргени 60 кижиге тывыскан.

Коллективте шупту 13 спортчу секциялар доктаамал ажылдап турар. Ында киржип турганнарның спортчу мергежилиниң өзүлдезин курсантыларның хуузунда чедимишкиннери херечилеп турар. Ооң чижээнге, 1961 чылда хостуг хүреш талазы-биле республика чемпиону К. Бильдейни кирип болур. Ол ам Ленинград хоорайда күш-культура болгаш спорт техникумунда өөренмишаан, хүреш талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастери атты чедип алган, ол 1964 чылда Төрээн Тывазынче чанып келир.

Хөй-ниитичи эгелээшкин-биле, шалың чокка аныяктарны спортка өөредирин күзээннер база тыптып келгени улуг ужур-дузалыг. Бисте хаак спортун ындыг эгелээшкин-биле бүдүрүлге өөредилгезиниң мастери В. Медведев, гимнастиканы болгаш штанга көдүрерин — инженер А. Меркушев удуртуп турар. Училищениң директору К. Ф. Шишигинниң кышкы үеде курсантылар-биле сегиргиснээн чоруурун болгаш чайын — хол бөмбүгүнүң шөлүнде ойнаан турарын бо-ла көрүп болур. Ындыг спортчу актив биске улуг күш апарган.

Улуг октябрьның 46 чыл оюнга алдар кылдыр бистиң коллективис спорт болгаш күш-культураны хөгжүдер талазы-биле хүлээлгезин күүседип турарын өөрүп демдеглевес аргажок: 145 спортчу разрядчыларны белеткеп, ГТО демдээн 121 кижи алган болгаш өске-даа чүүлдерни кылган.

Училищеге ийи чыл хуусаалыг өөредилгени организастааны-биле кады, бистиң өөредилге черинде спорт улам-на хөгжүүр, аныяк механизаторларны кижизидеринге улуг рольду ойнаар апаар дээринге бүзүрелдиг бис. А ол сорулганы күүседиринге таарымчалыг байдал, аргадуржулга бисте четчир.

Г. ПЕТРОВ,
Кызылда профессионал-техниктиг училищениң башкызы.

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

Чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүүшкүн

ПАРИЖ. (СЭТА). ЮНЕСКО-нуң күүсеекчи чөвүлелиниң сессиязы бодунуң ажылын аңаа дооскан.

«Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Москва Керээзинге ат салганы-биле холбаштыр, чепсеглениишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужуурерин чедип алырының керээзинге ЮНЕСКО-нуң сорулгаларының дугайында» резолюцияны сессияга хүлээп алган.

Хайнышкынныг чугаалажып көргениниң соонда, ол резолюцияны чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп бадылаан, чаңгыс кижи (Францияның төлээлекчизи) дадагалзаан.

Чехословак улустуң байырлалы

ПРАГА. (СЭТА). Чехословак улус национализациялын хүнүн чоокта чаа демдеглеп эрттирген. 18 чылдың мурнунда, 1945 чылдың октябрьда, үлетпүрнүң кол чугула адырларын болгаш банкыларны национализастаан. Ооң түңнелинде улус ажыл-агыйының социалистиг секторун тургустунган. Ам социалистиг сектор үлетпүрде база ол ышкаш кедээ ажыл-агыйда тергиидекчи байдалды ээлеп турар. Ам Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле чехословак улус социалистиг ниитилелди калбаа-биле тургузарын доозарының оруу-биле бышкы болгаш бүзүрелдиг бар чоруур.

Национализацияның хүнүн демдеглеп эрттирбишаан, социалистиг Чехословакияның ажылчы чоннары үлетпүр, кедээ ажыл-агый, эртем болгаш культура хөгжүлдезинде чедип алган төөгүлүг тиилелгелериниң түңнелдерин үндүрген. 1948 чылдан бо үеге чедир үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери 3.5 катап көвүдээн.

Национализацияның хүнү-биле холбаштыр чехословак хоорайлар болгаш суурлар байырлал шинчи кире берген турган. Кудумчулар болгаш шөлдерде чурумнуг туктары киискип турган. Парктарга, клубтарга болгаш культура бажыңнарынга улустуң массалыг сөлгүүстээшкини, концерттер болгаш кежээлер болгулаан.

Допчу дыннадыглар

★ Чехословак чер ажылдыглар чамдык областарга дүжүт куду болган турза-даа, тараа белеткээриниң планын күүсеткен. Тарааны өстүрериниң байдалдары эки болуп турар ындыг областарның чаңгыс аай кедээ ажыл-агый кооперативтери, күрүне ажыл-агыйлар болгаш кедээ ажыл-агыйның социалистиг өске-даа бүдүрүлгелери планда көрдүнгениниң хөй тарааны күрүнеге сатканының ачызы-биле план күүсеттинген.

★ «Ферлаг дер национ» деп парлалга черниң (ГДР) удуртукчузу Гюнтер Хофени барыын-герман эрге-чагыргаларның дүрүм чок черге тудуп хоругдааныңга удурланыышкынның үнүн көдүрериңче бүгү делегейниң чогаалчыларын болгаш культура ажылдакчыларын ГДР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чери кыйгырып турар. Г. Хофени дүрүм чок черге тудуп хоругдааны-биле бурууглуг кижилерге удур херектиг ГДР-ниң кол прокурору көдүрүп турар.

★ Куба-биле эп-сеткил каттыштырарының митингизи Сан-Хосеге болган. Чаагаар бойдус айыылынга таварышкан куба улуска кажыыдаашкыныңга Куба киржикчилери илеретткен. Кубаның чөөн можуларының качыгдаан чонунга дузаламчы көргүзери-биле эм аймааның, идик-хептиң болгаш акшаның чыылдазыы оларның аразынга чорутткан. Кубага дузалаарының комитеттерин Сан-Хосениң чамдык районнарында болгаш Коста-Риканың өске-даа хоорайларында тургускан. Чурттуң элээн каш заводтарынга болгаш фабрикаларынга ажылчыннар Кубага дузаламчының фондузунга бир хүнну хавырып ажылдаар деп шиитпирлээн.

★ Беш хонуктуң албан аян-чорууну доозулганының соонда ГФР-ниң президентизи Любке Ирандыңга чорупкан. Ортаакы болгаш Чоокку чөөн чуктуп чурттарынга ГФР-ниң «экономиктиг дузаламчызының» айтырыгларын чугаалажып көөр сорулга-биле Любка амгы үеде ол чурттарда чоруп турар.

Бен Белланың болгаш II Хасанның медеглелдери

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир, Марокко, Мали болгаш Эфиопия күрүнелерниң баштыннарының ужуражыышкыны эгелээр ужурлуг Бамакоже (Мали) чоруурунуң мурнунда, радио дамчыштыр чуве чугаалап тургаш, Алжирниң президентизи Бен Белла бо ужуражыышкын алжир-марокко кызыгаар чөрүдээзин тайбың таарыштыр шиитпирлээринге чедирер дээрзинге идегелин илергейлээн.

Бис эн-не бүзүредиг хөөннер-биле Бамакоже чоруп турар бис деп, Бен Белла чугаалаан. Бистиң кызыгаарларывыста агрессия бистиң национал чаңгыс эвизисти быжыглаан. Алжирниң чазаа биле Кабилияда аңаа удурланып турар Моханд У Эль-Хаджем болгаш Аит Ахмедтиң аразында чөрүлээ амгы агрессияның үнгени-биле бурун таарыштыр шиитпирлеттинген дээрзин ол демдеглээн. Бамакога болур чугаалажыышкыннарга «Алжирниң хереэ тиилээринге» бүзүрелин Бен Белла илергейлээн.

Бистиң чуртувустуң девискээриниң бүрүн бүдүн турарын болгаш бистиң революциявыстың чаалап алыышкыннарын камгалап алыр бис деп, ол медеглээн.

ПАРИЖ. (СЭТА). Мароккону хааны II Хасан алжир-марокко чөрүүлээни таарыштыр шиитпирлээрин чедип алырынга болурун «күзелдиишкин» дугайын Бамакоже чоруурунуң мурнунда медеглээн.

Ынчаарга Марокко биле Алжирниң кызыгаарының шугумун эде көөр деп, II Хасан чугаалаан.

Франко коргуп турар

ПАРИЖ. (СЭТА). Франкочу чазак шериг хүлээлгезин испан шахтёрларга база катап хамаарыштырып турар хоойлуну хүлээп алган. Ооң мурнунда Испанияның дагжыларын шериг албанындан хостаан турган. Ол чорук Испанияның хөмүр даш үлетпүрүн ажылчын күжү-биле доктаамал хандырып турган.

Чаа хоойлуну ёзугаар шахталарда ажылдап турар кижилерни курлавырже шилчидер болдурбушаан, шеригниң чингине албанынга келдиртир. Келдирткен үезинде олар шериг эрге-чагыргаларның эргезинге доктаамал турар ужурлуг. Бо болза кандыг-даа үеде — ылангыя ажыл соксадыышкынныг тулчуушкуннарның үезинде оларны шериг албанынга келдиртип болур дээни ол.

Франс Пресс агентилелдиң демдеглеп турары-биле алырга, ол хоойлуну Астурия областың шахтёрларының ажыл соксадыышкынының түңнелинде база катап хүлээп алганы ол. Астурияның дагжылары, боттарының эргелерин камгалавышаан, франкочу эрге-чагыргаларга кадыг-дошкуну-биле удурланганы билдингир болгай. Ажыл соксаткан шахтёрларның иштинден хөй кижилерни тудуп хоругдаан. Полиция болгаш эрге-чагыргалар ажыл соксадыышкынның соксадыр болгаш ажылдап эгелээринче шахтёрларны бүгү хемчеглер-биле албадаарын оралдажып турган. Кадыг-дошкун эрии-шаажылалдың түңнелинде хөй шахтёрлар өлген ийикпе, азы бүгү назынында инвалид болганнар.

Ынчалза-даа бо бүгү кадыг-дошкун хемчеглер эрге-чагыргаларга четпес болган. Ам франкочу чазак испан ажылчын ангы-биле демиселге база бир чепсектиг (бо удаада күштүг хоойлулуг) болуп турар.

Курдаларга удур англия, америк чепсек

КАИР. (СЭТА). Иракка болгаш Сирияга боо-чепсекти чорудуп бээр дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү-биле ол чурттарже англи шериг төлээлерин чорудар дугайында дугуржулга Лондонуң, Дамаскының, Багдадтың аразынга чедип алдынган деп, неделя санында үнер «Роз—Эль—Юсеф» солун дыңнадып турар. Англи боо-чепсекти ажыглаарынга ирак болгаш сирия шериглерниң ооредир апаар англи шериг төлээлерниң ол чурттарга чедип келирринге чөпшээрелин Иракты болгаш Сирияның эрге-чагыргалары берген. Ол солунуң дыңнадыындан илереп турары-биле алырга, курдаларга удур дайынга ажыглаары-биле реактивтиг самолеттарны, вертолеттарны, аар болгаш чиик танкаларны иракка Англиядан садып алган.

30 көпеек-биле

Акша-бараан лотереязы чонуң ортузунда калбаа-биле нептерээн. 1963 чылдың акша-бараан лотереязын 8 удаа ойнаар кылдыр доозтааткан. Бо чылын алды ойнаашкынынарның билеттери шуптузу тараттынган.

Алдыгы тиражты чорутканы соонда ойнаашкынга таварышкан билеттерниң ойнап алган чүүлдерин төлеп бээри ам үргүлчүлеп турар. Лотерея билеттеринге холодильниктер, хеп чуур машиналар, дааранныр машиналар болгаш оон-даа өске үнелиг чүүлдер болгаш акша ойнаашкыннары таваржып турар.

Ойнаашкынга таварышкан чүүлдерни Кызылдың ажаалга кассалары төлеп берип эгелээничиниң баштайгы хүннеринде-ле бир муң ажыг лотерея билеттериниң ойнап алган чүүлдерин төлеп берген.

Чижээ, септелге заводунуң ажылдакчызы В. И. Белостоков 575 рубль өртектиг «Планета» деп мотоциклди ойнап алган. Педагогика институдунуң студентизи К. Т. Кужугеттиң биледиңге 210 рубльдиң «Ока» деп холодильник, пенсионер З. Е. Корчугаковага — 150 рубльдиң «Саратов-2» деп холодильник, лесхозтуң Тыва эргелелиниң материал-техниктиг хандырылга черичиң ажылдакчызы Е. Н. Тюменскаяга — 75 рубльдиң хеп чуур машина таварышкан.

1963 чылдың ноябрь 12-де болур ойнаашкынның лотерея билеттерин ам үеде тарадып турар. Ам тарадып турар билеттерге ниити-биле «Москвич» деп 35 автомашиналар, «Планета» деп 245 мотоциклдер, 280 пианинолар, 2540 холодильниктер, фабрикага кылган 2800 хевистер, дүктен кылган 7000 чоорганнар, 2730 дааранныр машиналар, 1505 хеп чуур машиналар, 350 радиоприёмниктер, Кара-Далайның Кавказ эриктеринче туристээр 105 путёвкалар болгаш оон-даа өске хөй-хөй үнелиг чүүлдер, 1-ден 25 рубль чедир акша таваржыр.

Акша-бараан лотереязының билеттерин садып алгаш, ойнаашкынга киржири — хамаатыларның боттарынга-даа, күрүнеге-даа ажыктыг.

СЕАТО хуралдап турар

БАНГКОК. (СЭТА). СЕАТО-нуң шериг чөвүлекчилериниң ийи хүн үргүлчүлээн хуралы октябрь 30-те Бангкокта хагдынган. Ооң киржикчилери Мурнуу-Чөөн Азияга шериглерниң чаа өөредилгелериниң пларнарын чугаалажып көрген. Парлалга конференциязынга чүве чугаалап тургаш, таиланд ужар-чүүх маршалы Тави Чуласабт блоктуң күчүзүн улам ыңай өстүрерин чөвүлекчилер саналдаан деп дыңнаткан.

ШЫДЫРАА

Эки эгелээн

Делегейниң хөл-шыдыраа талазы-биле Москвада болуп турар V маргылдаазының бирги ойнаашкыны «Правда» солунуң культура бажыңынга болган.

Бүгү-ле хөлдерге кадыг-дошкун болгаш быжыг-турушту демисел калбарып үнген. 20 шакка чедир чаңгыс-даа салышкын доозулбаан дээрзин чугаалаарга-ла четчир. Ынчалза-даа адак сөөлүнде, Симагин биле Питчиниң хөлүнге «хайым» илереп келген. Симагинниң эпти-ле ажыглай берген турары мерзе кажүуге, немец мастер шын камгалангаш, оюнну дең болдурарын чедип алган.

Куба чемпиону Хименес салышкынның эгезинде аажок сүрээдел турган, чүге дээрге Капабланканың соонда кубалардан Москвага баштай келген шыдыраачы ол-ла болгай. Москва институттарында өөренип турар чаңгыс чер чурттуглары — студентилер маргылдаага ону деткип турган. Хименес дуржулгалыг венгр гроссмейтер Сабога удур бодунуң баштайгы салышкынын хайым-биле доскан. Смыслов Надевскийнич, Матанович Балтцеровскийни уткан.

(СЭТА).

Чемпионаттың баштайгы чартыы доозулган

Чедиги салыгга чедир бирги разрядчы Христофоров салыг санында сан ап, шиитпирлиг бурунгаарлап чоруп олурган. Ынчалзажок ол Ч. Оюнга удур агы-биле ойнааш, эки туруш чедип албайн уттурган.

Өске салыглардан Чыргал-оол — Иргиттиң, Кенин-Лопсан — Зыряновту, Забоев — Огородниковту, Мындрима — Скобеевти уткулап алганнар.

Сески салыгга маргылдааның мурнунда чоруп турар Чыргал-оол — Беркович оларның салыы кичээнгейниң төвүнге турган. Агы-биле ойнаан Чыргал-оол баштай эки турушту чедип алган. Оюнну сөөлзүреди ооң эки турушту шиитпирлиг артык күштү — аъттыы берген. Ол тиилелгеге чедирген.

Сески салыг-биле Кызылдың чемпиону ат дээш хөл-шыдыраа маргылдаазының бирги чартыы доозулган. Маргылдааның ийиги шиитпирлиг чартыы эгелээриниң мурнунда киржикчилерниң байдалы мындыг: Н. Чыргал-оол — 7, Христофоров — 5.5 Кенин-Лопсан, Мындрима — 5—5, Беркович — 4.5 (бир соңгаарлаткан салыглыг) Зырянов, Оюн — 4—4 (бир-бир соңгаарлаткан салыгларлыг) Калзан, Кокорин, Забоев, Иргит — 3—3, Немков, Огородников, Белек — 2—2, Ануфриев — 1, Скобеев — 0 саннарлыг.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чаашкын шоолуг эвес. Кызылга чаашкын чок. Хат кошкак. Агаарның температуразы: республикага — 4—9, а Кызылга — 5—7 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Черлик куу куштар» 10, 12, «Гаврош» 2, «Меңгүн тренер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сеэлгү дойм» 11.15, 1.15, «Шугумналчак рейс» 3.15, 5.15, «Иванна» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Угбашкылар» 2.30, 8.30, «Чаашкынныг дыштаныр хүн» 4.30, 6.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ол чазын болган» 3.15, «Кара думаалай» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24.25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35. кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38. 23 — 54 үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64. чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. иштики информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 47. солун келбейн баргаш 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01465. Культура министерствозунуң типографиязы

БУГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 2 СУББОТА № 261 (5665).

Өртээ 2 көп.

Найыралдыг харылзаалар хөгжүп база быжыгып турар

Кады кылган совет-цейлон дыңнадыг

Совет чазактың чалааны-биле Цейлоннуң премьер-министри болгаш камгалал база даштыкы херектер министри Сиримаво Р. Д. Бандаранаике октябрьның 21-ден 31-ге чедир Совет Эвилелинге албанның аян-чоруун кылып, чоруп турган. Дыңнадыгга демдеглеп турарыбиле алырга, Цейлоннуң премьер-министри болгаш ону үдеп чораан кижилериң ССРЭ-ге аян-чорук үезинде Цейлоннуң улузунга совет кижилерниң сагыш-сеткил каттыштырылгазын болгаш найыралдыг медерелин илередип турар чылыг болгаш өөрүшкүлүг хүлээп алышкын-биле уткуп ап турган.

Цейлоннуң премьер-министри Сиримаво Бандаранаике ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев-биле болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев-биле ужурашкан болгаш беседа кылган.

Совет таладан беседаларга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы А. Н. Косыгин болгаш ССРЭ-ниң өске-даа удуртур ажылдакчылары база киришкен.

Найыралдың болгаш бот-бодун бүрүнү-биле билчир чоруктуң байдалынга эрткен ужуражышкыннарның болгаш беседаларның чорудулгазында ийи талының ниити сонуургалын илередип турар делегейниң ээзи каш чугула айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш совет-цейлон харылзааларны улам ыңай быжыглаарының болгаш хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле санал-оналды солушкан.

Совет Эвилелиниң болгаш Цейлоннуң чорудуп турары тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы тайбыңның база делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадырының херээнге бараан болуп турар дээрзин ийи талалар улуг сеткил-ханымышкын-биле демдеглээн.

Совет Эвилели биле Цейлоннуң арасында тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптеринге үндезилеттинген харылзаалар ёзулуг-ла найыралдыг характерлиг болуп турар деп, Совет Эвилелиниң болгаш Цейлоннуң чазактары демдеглээн. Бот-боттарының арасында харылзааларга ол чаагай принциптерни моон соңгаар-даа удуртулга болдурар дээн боттарының шиитпирлиниң дугайын ийи талалар медеглээн. Чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужурери, колониализмниң бүрүнү-биле болгаш дүрген узуткаары дээш, маргылдаалыг айтырыгларны чугаалажышкыннарның аргазы-биле дайылап шиитпирлээри дээш демисел дээн ышкаш, амгы үениң шак ындыг чугула айтырыгларының талазы-биле үзел-бодалдарның ниити чоруу санал-оналдар солчулгазының үезинде илереттинген.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин везин-чамдыктап хоругдаар дугайында керээ кызыгаарлаттынган характерлиг болза-даа, делегейге улуг ужур-дузалыг документ болуп турар дээрзин ийи талалар санап турар.

Делегейниң өңү келген өске айтырыгларын тайбың арга-биле шиитпирлээриниң эргежок чугулазын ийи талалар хүлээп көрген.

Чепсегленишкинниң дужурер талазы-биле 18-тиң комитединде кирип турар күрүнелерниң чөвүлел хуралы эң-не бедик деңнелдиң удуртукчу ажылдакчыларының киржилгези-биле 1964 чылдың бирги кварталында азы бирги чартыкында чыылдырар деп, КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязынга Совет чазактың үндүрген саналын Цейлоннуң чазаа деткип турар.

Делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын дайылап шиитпирлээриниң херээнге Цейлоннуң чазааның болгаш премьер-министр Сиримаво Р. Д. Бандаранаикениң бодунуң салышкынын Совет чазак бедик-биле үнелеп турар болгаш Азияга база бүгү делегейге тайбыңчы хандырарының херээнге Цейлоннуң чазааның кужениишкиннерин бодунуң деткип турарының дугайын медеглеп тур деп, дыңнадыгга чугаалап турар. Индий-кыдат кызыгаарында үскүлежиишкинниң тайбың ёзу-биле дайылап шиитпирлээринге идигиг болур сорулга-биле, каяа-даа каттышпайн турар алды чурттарның конференциязын Цейлоннуң эгелекчи чоруу-биле Коломбога чыылдырган чорук Азияга тайбыңны быжыглаарының херээнге чогумчалыг рольду ойнаан деп, совет тала санап турар. Дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының, делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын тайбың ёзу-биле чугаалажышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээриниң болгаш бүгү-ниити тайбыңны камгалаарының херээнге Совет чазактың база Н. С. Хрущевтуң бодунуң шылгараңгай салышкынынга Цейлоннуң чазааның чаагай сеткил-биле көрүп турарын Цейлоннуң премьер-министри Сиримаво Р. Д. Бандаранаике илереткен.

Совет-цейлон харылзааларны найыралдың, деңэргениң, кады ажылдажылганың болгаш бот-бодун билчириниң үндезининге улам ыңай хөгжүдери-биле болдунар бүгү-ле чүүлдерин кылырынче боттарының чүткүп турарын совет болгаш цейлон күрүне ажылдакчыларының арасынга болган беседаларга ийи чазактар базыткаан. Садыг, экономиктиг кады ажылдажылга болгаш культура солчулгазының дугайында мурнунда чарган совет-цейлон дугуржулгаларны боттандырарынга, ийи чурттарның арасынга үре-түңнелдиг экономиктиг кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдеринге бүгү хемчег-биле идигиг болур дээн изиг күзел илереттинген. Совет-цейлон садыглажылганы бот-бодунга ажыктыг үндезинге улам ыңай калбартырын ийи чазактар айыткан.

Н. С. Хрущевту болгаш Н. П. Хрущеваны Цейлоннуң премьер-министри Сиримаво Р. Д. Бандаранаике Цейлонга баары-биле чалаан. Ол чалаашкынны өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алган. Аян-чоруктуң үезин немей дугурушкан турар.

Кады кылган дыңнадыгга 1963 чылдың октябрь 28-те Москвага ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш Цейлоннуң премьер-министри Сиримаво Р. Д. Бандаранаике ат салган.

(СЭТА).

Ак-сеткилдиг найыралдың харылзаалары

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Улус Демократтыг Алжир Республиканың президентизи дээрги Ахмед Бен Беллага чагаа чорудуп, революцияның байырлалы—республиканың национал хүнү-биле холбаштыр чүректиң ханызындан эң ак-сеткилдиг байыр чедиришкиннерин найыралчы алжир улуска, алжирниң чазаанга дамчыткан.

Национал хосталга дээш тулчуушкуннарга алдарлыг тиилелгени чедип алган алжир улус болза империализмниң, даштыкы болгаш иштики реакцияның таварыштырып турар бүгү бергелери болгаш моондактары турзажок, хөгжүлдениң чаа, социалистиг оруунга дээре амыдырал дээш демиселге тиилээр дээрзинге совет кижилер ханы бүзүрелдиг деп, чагаада чугаалап турар.

Бистиң чурттарывыстың арасында ак-сеткилдиг найыралдың, бот-бодун билчир чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың харылзааларны тургустунганын чагаада оон ыңай чугаалаан. Бо харылзааларны бүрүн деңэргеге, тускай догуннаашкынны хүндүлеп көөрүнге болгаш иштики херектерге киришпес чорукка үндезилээш улам ыңай хөгжүдеринге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарның бар болуп турарын демдеглээри бисте өөрүнчүг-дүр.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1963 чылдың ноябрь 10-нуң дыштаныр хүнүн 9-та субботаже шилчидер деп доктааткан.

Хойну менди кыш ажырар дээш

Таңды районнуң «Коммунизмниң хереи» колхозу 17 кодан төрүүр хойларының 16 кыштаг кажааларын септеп дооскан.

Хойжулар М. Достек, Ч. Севек-Доржу, О. Сиирин, О. Данзырың оларның кыштагларында кажааларының, чуртталга бажыңнарының септелгези доозулган. Чаш хураганнар турар кажаалар белен. Тудугжулар, хойжулар бир дем-биле Берт-Дагның Деганныың 4 кыштагларында хураган кажааларын тудкан.

О. Лаа-Суу удурткан хойжу бригаданың Хүрен-Дашта тэп турлаанда чуртталга бажыңнарын, кызыл булуңну, библиотека бажыңын быжыглаар тудуп турар. Хойнуң кыжы семис.

СЭКП обкомунуң бюрозунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1963 чылдың үшкү кварталында тудуг организацияларының социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң дугайында

Бо чылдың үшкү кварталында тудуг организацияларының социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофэвилел чөвүлели тудуг-монтаж ажылдарының планын 123,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүүн — 151,2 хуу күүсеткен «Сельэлектростройнуң» тудуг-монтаж эргелелин социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санаан болгаш СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофэвилел чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун аңаа арттырар деп шиитпирлээн.

Үшкү кварталда «Тыва тудуг» трезиниң (эш Безматерных) тудуг организацияларының багай ажылдааның СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофэвилел чөвүлели демдеглээн.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизи

ОКТЯБРЬ 31-ДЕ ЭРТЕНГИ ХУРАЛ

Октябрь 31-де Кремльдиң Съездилер ордузунга ССРЭ-ниң профессиялдар эвилелдериниң XIII съездизи бодунуң ажылын үргүлчүлээн. ВЦСПС-тиң болгаш ревизия комиссиязының ажыл-чорудулгазының дугайында отчёттарны чугаалажып көрбүшаан, делегаттар совет экономиканың, эртемниң, техниканың, культураның чедиишкиннериниң дугайын чоргаарал-биле чугаалап, бистиң дүрген бурунгаар шимчээшкинивиске ам-даа шаптык болуп турар четпестерни айтып турарлар.

Эртенги хуралды ажыктышаан даргалакчы, Москваның сан-аналитиктиг машиналар заводунуң слесары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. С. Егоровтуң дыңнатканы болза, Колумбияның профэвилел чаңгыс эвииниң болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының национал комитединиң, Норвегияның профэвилелдериниң, Гвинеяның күш-ажыл эвилелиниң төлээлери съездиде база чедип келген — дээн.

Эстонияның профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазы П. П. Неерота санал бээри-биле эве берген. Бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң улуг-даа база биче-даа улустарынга экономиканың, культураның болгаш чырыдылгының хөгжүдеринге эгээртинмес аргаларны социализм ажыдып берген дээрзин ол чугаалаан. Совет Эвилелиниң улустарының найыралчы өгбүлезинге, Лениниң улуг партиязының айыткан оруу-биле чорааш, республиканың ажылчы чоннары Эстонияга буржуазтыг үеде кызеп бээзин шыдавас ындыг чедиишкиннерни чедип алган. Чижээ, үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери 1939 чыл-биле деңнээрге 1962 чылда 14 ажыг катап өскен. Чеди чыл планының чүгле дөрт чылдарының дургузунда бедин республикада бир чүс ажыг бүдүрүлгелерни тудуп, ажыглалга киирген. Ам бо үеде Эстонияның дээди өөредилге черлеринде 1940 чылдыындан дөрт ажыг катап студентилер, а ортумак школаларда он катап хөй өөреникчилер өөренип турар. Республикада 40 муң ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ажылдавышаан өөренип турарлар. Республиканың ажылчы чоннарының культурлуг деңнелиниң ындыг көргүзүглер айтып турар: чартык миллион ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның иштинден 195 муң кижи боттарынга уран чүүлдүң бөлгүмнериниң киржикчилери болгаш профэвилелдериниң спорт ниитилелдериниң кежигүннери болуп турар.

Тула областың Никольск ортумак школазының башкызы, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы М. Я. Клепикова бодунуң [illegible] коммунизмниң идеаларының ёзузунга эзуп орар аныяк салгакчыны өөредириниң болгаш кижизидериниң айтырыгларын холбаштырган. Плавск районга хөй-ниити организацияларының дузазы-биле уруглар хүнзээр школаларының болгаш бөлүктерниң калбак четкизи тургустунган, ол чорук өөреникчилерниң өөредилгеге чедиишкиннерин бедидеринге дузалаан.

Дыка хөй совхозтар болгаш колхозтар школаларны чүгле боттарының акша-херенгилери-биле тудуп турар эвес, харын база уругларның өөрениринге эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында сагыш салышкынын илередип турар. Чижээ, «Рассвет» колхоз школачыларының чемгерилгезинге херелээр продуктуларны халас үндүрүп берип турар. Ынчаарга уруглар бедик дүжүттүг өстүрер талазы-биле ажыл-агыйга дузалап турар. Күш-ажылга кижизидер чорук школаның амыдыралынга чаагай салдарны чедирип турар.

Уругларның кижизидилгезинге профэвилелдериниң ролу улуг деп, эш Клепикова чугаалаан. Адырлар айы-биле профэвилелдери улус өөредилгезиниң органнарынга улуг дузаны чедирип шыдаар ийик дээрзин ол санап турар. Школа тудуу чамдык черлерде, оон иштинде Тула областа багай чоруп турар. Бир эвес тудуг болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилели школаларның болгаш өске-даа уруглар албан черлериниң тудуун бодунуң контролюнга алыр болза, ажыктыг болур ийик.

ВЛКСМ ТК-ның секретары **А. Х. Везиров** бодунуң саналынга чугаалааны болза, чаа чинчилелдиң тургузуушкунунда аныяктарның чедиишкиннери улуг. Бо талазы-биле профэвилелдериниң болгаш комсомолдуң кады киирген күш-ажылчы үлүү биче эвес. Профэвилелдери болгаш комсомол коммунистиг күш-ажыл дээш чарышты хөгжүдеринге хөй чүүлдерни кылган.

Чаа шимчээшкинниң эрги хемчээлдерге кызыгаарлап болбас деп, оратор оон ыңай демдеглээн. А чамдык черлерде чогум-на харын ындаар кылырын ораалдажып турар, дээре-ле дээн таварылгада херектиң ужуруп планны күүседиринге чедирип турар. Күш-ажылга коммунистиг кижизидилгениң сорулгаларының дугайын эш Везиров чугаалаан. Бүдүрүлгеде эң баштай ажылдап кирген аныяк ажылчыннарның дугайында, оларның мергежилин бедидер болгаш амыдыралының дугайында оза сагыш салышкынын салыр ужурлуг.

ВЛКСМ ТК-ның секретары ажылчы чоннарның дыштаныгазын организастаар дугайында айтырыгларга улуг кичээнгейни көрүндүрген. Бо херектиң талазы-биле шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш ажыл чылзыр чоруктар ам-даа хөй. Хоорай чоогунуң шугумнарынга чиңгелделиг тарифтерни чорудар дугайында саналды хөй чылдарның дургузунда боттандырбайн келген Орук харылзаа министерствозун ол шугумчулээн. Ынчаарга ындыг тарифтерни чорудар чорук күрүнеге-даа база пассажирлерге-даа улуг ажыктыг чүүлдерни берип, транспорттуң аргаларын эң угаазылалдыг ажыглаар арганы бээр.

ВЦСПС-тиң секретары, кедээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының профэвилелиниң ТК-ның даргазы **И. Ф. Шкуратов** бодунуң саналынга сөөлгү он чылдарның дургузунда колхозтарны болгаш совхозтарны чаа техника-биле чепсеглээр талазы-биле чоруткан аажок улуг ажылдың дугайын херечилеп турар фактыларны көргүскен.

СЭКП ТК-ның, чазактың болгаш ВЦСПС-тиң шиитпирлеринге дүүштүр совхозтарда күш-ажылдың аккорд-шанвал дептилгелиг төлевирин чорудуп турар деп, ол чугаалаан. Ынчалза-даа ажыл-агый удуртукчулары болгаш профэвилелдер комитеттери ол система-биле кордунген материал маадал-шанналдың бүгү хемчеглерин болган чок-ла ажыглавайн, күш-ажылдың төлевиринге деңнежилгени болгаш өске-даа хажыдышкыннарны кылып турарлар.

Хөй-хөй колхозтарда болгаш совхозтарда машиналарны ам-даа багай ажыглап турарын демдеглевишаан, эш Шкуратовтуң чугаалааны болза: «Союзсельхозтехника» малды баглап алгаш саарынга таарыштырган биче бүдүрүкчүлүг болгаш комплекстиг эвес саалда тургузулгаларын хөй санныы-биле ажыл-агыйларже чорударын үргүлчүлевишаан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салышкынының болгаш кичээнгейиниң ачызында техниктиг чогаадыкчы чорук бистиң чуртувуста хөй миллион кижилерниң чугула ажыл-херээ болу берген деп, съездиге санал берген чогаадыкчыларның болгаш рационализаторларның Бүгү-эвилел ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң даргазы **В. А. Иванов** медеглээн. Бо ниитилел ам бодунуң хүрээлелинде үш миллион ажыг кижини каттыштырган.

Чеди чыл планының эгелээнинден бээр неептереткен саналдарның саны 80 хуу өскенин, а оларны улус ажыл-агыйынга неептереткенинден алган камналга 95 хуу көвүдээнин оратор дыңнаткан. 12 миллион ажыг саналдарны боттандырган болгаш оларның иштинде 15 муң ажыг чогаадылгалар бар.

Үлетпүрнүң адырларының айы-биле күрүне комитеттери, министерстволар, экономиктиг районнарның улус ажыл-агый чөвүлелдери чартыкчыларның ажыл-чорудулгазын хүн бүрүде углап башкарар ужурлуг. Оларның чогаадыкчы күш-ажылы үре-түңнелдиг, а чогаадылгаларны болгаш рационализаторжу саналдарны техниктиг дециилгеге барган болгаш турар кылдыр тургузар ужурлуг.

Бистиң чуртувустуң чогаадыкчылары болгаш рационализаторлары профэвилелдериниң XIII съездизинге аадар кылдыр алган хүлээлгезин күүсеткенин болгаш чеди чыл дуртыг рационализаторжу фондуну 7 миллиард 450 миллион рубльге чедир көвүдээнин съездиниң бедик индирниден илеткээри меңээ онза таарымчалыг болуп турар деп, оратор саналының түңнелинде чугаалаан.

Индирде — Күш-ажылдың марокко эвилелиниң чиңгине секретары, профэвилелдериниң Бүгү-африка федерациязының даргазы **Махджуб Беч Седдико**. Съездиге байыр чедирбишаан, оон чугаалааны болза, малчыгдардың бүгү хевирлеринден улустарның хосталгазының ниити херээнге Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының салышкынын бистер шуптувус ханы медереп билип турар болгаш ол дугайында совет улустуң чоргаарланыр чүүлү болган турар ужурлуг.

Чилиниң ажылчы чоннарының чаңгыс аай профэвилел төвүнүң чиңгине секретары **Луис Фигероаның** бодунуң чугаазынга медеглээни:

— Силерниң съездиңерге олуржур дээш муң-муң километр ырак турар бистиң чуртувустан чедип келген бис. Чилиниң болгаш Совет Эвилелиниң профэвилелдерин каттыштырып турар аажок улуг найыралды оон-биле бадыткап көргүзерин күзээн бис.

«Пролетар диктатуразы» совхозтуң (Ростов область) хаван ажаакчызы-механизатору, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, профэвилел бөлүүнүң организатору **Г. П. Плотниковтуң** чугаазын делегаттар улуг сонуургал-биле дыңнааннар.

Партия ТК-ның ноябрь Пленумунга болган коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга алган хүлээлгени хуусаа бетинде, сентябрь 27-де күүсеткенинин съездиниң делегаттарынга илеткээри меңээ өөрүнчүг-дүр деп, ол чугаалаан. Бүрүнге 4.553 центнер эът дужааттынган. Ол болза Совет профэвилелдериниң XIII съездизинге мээң эвээш-биче-даа бол белээм-дир.

Бо чылдың тос айларының дургузунда совхоз тарылга черниң чүс гектарынга оңаалтыр 77,4 центнер, кедээ ажыл-агыйның ажыглалдыг өске-даа черлериниң чүс гектарынга оңаалтыр 17 центнер эътти бүдүрген. Ажыл-агыйның чедиишкиннери — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни калбартыр, мурнакчы дуржулганы пропагандалаар болгаш чаа техниканы неептередир талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының кызымаккай ажыл-чорудулгазының түңнели-дир.

Мал ажылын механизастаарының дугайын чугаалап тургаш, эш Плотников фермаларже дидими-биле барып ажылдаар деп механизаторларны кыйгырган. Бистиң үлетпүрүвүс мал ажылынга чугула машиналарны ам-даа эвээшти бүдүрүп, комплекстиг эвес машиналарны хаая эвес берип турарын ол демдеглээн. Эртем-шинчилел институттарының болгаш заводтарның профэвилел организациялары бо чугула участокту боттарының контролюнга алыр ужурлуг.

Сөөлгү чылдарның дургузунда экономиктиг хөгжүлдениң болгаш улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзырангайжыдар талазы-биле Совет Эвилелиниң чедиишкиннери чеди чыл планы ажыр күүсеттинер дээрзин бадыткап болур барымдааны берип турар деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, УАЧ-ның даргазы **В. Э. Дымшиц** бодунуң саналынга чугаалаан. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузаар талазы-биле партияның XXII съездизиниң салган сорулгалары чедиишкиннинг күүсеттинген турар.

Чеди чылдың дөрт чылдарының болгаш тос айларының дургузунда чеди чыл планындан ажыр 14 миллион тонна каңны, 2,5 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелерни, 20 миллион тонна ажыг нефтини, металл кестирер 72 муң станоктарны, дыка хөй санныг кедээ ажыл-агый машиналарын, пөстерни, идик аймаан, эт-херекселдерни болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрген. Бүдүрүлгениң дециилтелиг адырларының болгаш хевирлериниң, хамыктың мурнунда химия үлетпүрүнүң продукциязының улуу көвүдеп турарын оратор демдеглээн. Улус ажыл-агыйының бо эң чугула адыры чеди чылдың беш чылдарының дургузунда барык ийи катап көвүдээн. Оон хөгжүлдезиниң темпилери даразында чылдарда улуу-биле көвүдээр.

Чылдың төнчүзүнге чедир арткан ийи айларда кылыгларның бүгү номенклатуразының талазы-биле программаны бүдүрүлге бүрүзүнүң күүсеткен турарының эргежок чугулазынче кичээнгейни В. Э. Дымшиц көрүндүрген.

Үлетпүрнү дүрген хөгжүдеринге шаптыктап турар чамдык четпестерни ол айыткан. Күрүне планнарын күүседири дээш демиселге профэвилелдериниң ролюнуң дугайын В. Э. Дымшиц чугаалаан.

Совет автомобиль тудугжуларының төлээлекчизи, Москваның Лихачев аттыг автозаводунуң завод комитединиң даргазы **В. И. Горбунов** санал берген.

Бүдүрүлгениң коллективи съездиниң ажыттынарынга чедир алды чүс чүък автомобильдерин болгаш ол хире санныг бажың соолукчуларын бээр деп хүлээнген болгаш ол хүлээлге хуусаа бетинде күүсеттингенин ол дыңнаткан.

Профэвилел ажылының практиказының дугайын чугаалап тургаш, оратор үнелиг эгелээшкиннер-биле кады чамдык ажык чок шуугаазыннарны шугумчулээн. Үнелиг эгелээшкиннерни неептередир дээш ажылгыр ёзу-биле тодаргай демисежир болгаш эгелээн ажыл-херекти туюлунга чедирер ужурлуг.

Күш-ажыл чурумунуң үрекчилеринге, чалгаапарга, ажыл шагы үзер кижилер болгаш ажылга доктаавас кижилерге хамаарыштыр эң шынгыы хемчеглерни алыр дугайында эш Гришиниң илеткелинде шын айыткан дээрзин завод комитединиң даргазы үргүлчүлеп чугаалаан. Ындыг кижилер чүгле коллективтиң адын бужартадып турар эвес, харын база планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге шаптык чедирип турар. Бүдүрүлгениң дезорганизаторлары-биле шиитпирлиг демиселди чорудары эргежок чугула. Күш-ажыл чурумунуң үрекчилери ак-сеткилдиг ажыл-ишчилер-биле бир демей эргелерни ажыглаар чорукту болдурбас ужурлуг.

Австралияның далайжыларының профэвилелиниң мурнундан акы-дуңма байырны эвилелдиң секретары **Джон Фитцджеральд** дамчыткан. Австралияның профэвилелдериниң чөвүлелиниң даргазының чоокта чаа чугаалааны ышкаш, австрали профэвилел шимчээшкини социализмниң тиилелгезин бодунуң эчис сорулгазы кылдыр салып турар. Оон-биле холбаштыр ораторнуң демдеглээни болза, бо эчис сорулганы чедип алыр телээде, австрали ажылчыннар ам-даа хөй чүүлдерни кылыр ужурлуг. Профэвилелиниң шимчээшкининиң чаңгыс эви делегей хемчээлинге социализмниң тиилээринге дузалаар деп, ол демдеглээн.

Аргентинаның профэвилелдериниң чаңгыс эви болгаш хөделишкиннериң каттыштырары дээш шимчээшкинниң чиңгине секретары **Рубенс Искаронуң** медеглээни:

— Силерниң чуртуңарның чорудуп турары тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын Аргентинаның ажылчын аңгызы изиг-биле деткип база эп-сеткилин каттыштырып турарын дыңнаары Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарынга таарымчалыг болур деп бодап тур мен. Социалистиг чурттарның чедиишкиннериниң, Кубада революцияның тиилелгезиниң салдары-биле база бодунуң дуржулгазының түңнелинде аргентин ажылчыннарның политиктиг медерелиниң өзүп турар дугайын ол чугаалаан.

(Уланчызы 3-кү арында).

МОСКВА. ССРЭ-ниң профессиялдар эвилелдериниң XIII съездизи.

ЧУРУКТА: хурал үезинде залга.

Фотозу В. Ношевой биле Н. Ситниковтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Профэвилелдер съездизинге рапорт

Кызылдан Москваже, профэвилелдериниң XIII съездизиниң президиумунуң адрезинче мындыг телеграмманы чорудкан:

«Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты чедип алыр дээш демисежип турар Кызылдың электростанциязының коллективи профэвилелдериниң XIII съездизинге аадар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин күүсеткен. Электроэнергиязын ажылдап кылыр талазы-биле он айлар программазын октябрь 9-та күүсеткен. Бодунуң хереглелинге электроэнергиязын чарыгдаарын бо чылдың тос айларының дургузунда планныг нормага бодаарга, 4,7 хуу камнап алган. Бир киловатт-шак электроэнергиязының бот-үнезин 9,1 хуу чиңгеткен. Ажылдап бүдүрген бир киловатт-шак электроэнергиязынга чарыгдаар төлевилел оттулар чүгээдүн чарыгдалын 40 грамм чиңгедип, оруганың тос ай планын ажыр күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планга бодаарга, 23,2 хуу бедээн.

Чеди чылдың бешки чылының оңаалдазын алдарлыы-биле күүседир дээш электростанцияның коллективи бүгү хемчеглерни алырын профэвилелдериниң съездизинге бүзүредип тур.

Кызылдың электростанциязының директору **А. АСЕЕВ.**

Парторганизация секретары **Н. ДМИТРОВ.**

Местком даргазы **А. ПАШИНОВ.**

ВЛКСМ комитединиң секретары **Т. ВОРОНЦОВА.**

Коммунистиг күш-ажылдың коллективтеринге болгаш шалыпчыларынга, бүдүрүлгениң мурнакчыларынга болгаш чаартыкчыларынга алдар!

(СЭКП ТК-ның кыйгырыгларындан).

Бөгүн Кызыл хоорайның партия конференциязы ажыттынган. Аңаа холбаштыр хоорайның чамдык тудуг, үлетпүр болгаш транспорт организацияларының ажылының дугайын мында парладывыс.

ПОЛИТӨӨРЕДИЛГЕНИ БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

Тыва респотребсоюзта партия эге организациязының отчёт-соңгудалыг хуралынга коллективтиң ажылчын, албан-хаакчыларының болгаш партия организациязының хамаарылгазында бактаап турар коллективтерниң — аъш-чем комбинадының, универсалдыг баазаның, зверофермазының, нем садыының килдизиниң болгаш Сесерлиг сельпозунуң ажылданчыларының өртузунга политкижизидилге ажылының эң чугула хевирлери — лекция пропагандазын, политөөредилгелерни партия организациязының бюрозу чавыс деңнелдиг чорудуп келгенин коммунистер демдеглээннер. Идеология ажылының ол чугула участоктарынче онза кичээнгей салырын сөңгуткан партбюрога дааскан.

Хоорайның XVII партия конференциязынга белеткенмишаан, бистиң партия организациявыс идеологтуг ажылда четпестерни чайладыр талазы-биле чамдык бөттүг хемчеглерни ап чоруткан. Коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш партия кежигүнү эвестерниң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезинге кичээнгейни бирги ээлчегде салып турар. 1963—1964 өөредилге чылында партия организациязының хамаарылгазында коллективтерде политиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир 4, садыг экономиказын өөренир 1 бөлгүм организастаттынган.

Марксизм-ленинизмниң кежээки университединде 8, пропагандисчи мергежилдиң курузунда 2 кижи өөренип турар. 7 кижи марксизм-ленинизмниң теориязын бот-өөредилге-биле өөренип эгелээн. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде 29 ажылданчылар бүдүрүлгеден үзүктелбейн боттары өөренип турарлар: А. Сиротина, М. Кудрявцев — садыг институдунуң бешки курузунда, О. Волченко, П. Турчанинов — Иркутскиниң недээ ажыл-агый институдунуң бирги болгаш үшкү курстарында. Бисте коммунистер, комсомолчулар болгаш кежигүн эвес активчилер бары-ла шуптузу өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде хаара туттунган.

«Билиглер» ниитилелиниң бөлүү (даргазы эш Башанов) политиктиг болгаш экономиктиг билиглерни нептередир талазы-биле лекция пропагандазын калбартыр, оон идейлиг деңнелин бедидер дээш сөөлгү үеде бодунуң ажылын эки экииткен. Ниитилелдиң кежигүннериниң күжү-биле бо чылын 27 лекциялар янзы-бүрү темаларга номчуттунган. Эштер П. Д. Курченко, А. С. Сидоркин, М. П. Ткачев, И. И. Доржу лекция номчулгазынга идепкейлиг киржип турарлар. Чоокта чаа партия организациязы коммунистерниң нияти хуралынга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр лекция пропагандазын күштелдирер хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан болгаш тодаргай хемчеглерни ажылдап кылып турар. Аас пропагандазының база бир чугула хевири — политиктиг информацияны коллектив неделя санында доктаамал чорудуп турар.

Ындыг болза-даа партия чырыдыышкынының ажылын болгаш лекция пропагандазын калбартыр база оон идейлиг утка-шынарын бедидер талазы-биле СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң негелдезинге дүүштүр ажылды бүгү талалыг эде тургузуп апкан деп санап болбас бис. Политчырыдыышкын четкизинде тургустунган бөлгүмнерде кичээлдер октябрь 1-де эгелээр турган, дыңнакчыларның болгаш пропагандистерниң хөй нуруузу командировкалап чоруй баргылаан ужурунда, кичээлдер бир неделя озалдап эгелээн. Зверофермада, эъш-чем комбинадында политбөлгүмнер болгаш совет садыг экономиказын өөренир бөлгүм кичээлдерни ам-даа чорутпайн турар.

Политөөредилге системазында бар четпестерни чайладыр соруга-биле чоокку үеде партия организациязының бюрозунга бо айтырыгны чугаалажып көөрүн планнап турар бис.

Партияның XVII хоорай конференциязының шиитпирлеринге дүүштүр, идеология ажылының бо чугула участоктарынче онза кичээнгейни салыр, политчырыдыышкын системазында болгаш лекция пропагандазында бар четпестерни шиитпирлиг чайладыр ужурлуг бис.

А. НАМЗЫН,
Респотребсоюзта партбюро секретары.

БРИГАДИР СТЕПАН ДОЛГИХ

Степан Долгихтиң Тывага баштайгы күш-ажылы — Кызылдың Кочетов кудумчузунда 24 аал ишти чурттаар 2 каъттыг бажыңның тудуузундан эгелээн. Хүүрек алгаш, ол бажыңның турар оңгарын казып киришкен. Үш метр ажыг оңгарның иштинге туруп алгаш, довуракты хүүрек-биле уэуп алган санында-ла, эгин ажыр октааш турупкан. Ол, улуг оңгарны ынчаар касчып доозупкан.

Кажан Долгих дыштанмайн, довуракты хүүрек-биле ускаш, улай-улай ындыг октай бээрге, оон арны кып-кызыл апаар. Өөрү ону көргеш: Арнында кызыл от кыва берди, солдат, хирең билин, күжүң камна.— дээр дигилээр. А бир чамдызы: «Дыш солдат, эки октап тур, экскаватор-биле дөмей-дир сен» деп, хөөредир-даа турганнар.

Ол бодунуң ак-сеткилдиин, күш-ажылга ынакшылдыын ажылдап эгелээн баштайгы хүнүнден бээр ынчаар көргүзүп келген.

Степан Васильевич Кызылдың чаа, хөй тудугларынга кончуг шудургу ажылдаан. Оон тутчуп доозушкан тудуглары бо-дур: республикада эң баштайгы улуг чуртталга бажыңнары—96—96 аал ишти чурттаар 4 каъттыг 2 бажың, оон чоогунда 46 аал ишти чурттаар 4 каъттыг, 24 аал ишти чурттаар 2 каъттыг бажыңнар шупту Кочетов кудумчузунуң бажында турар. Ол ышкаш, Ленин кудумчузунда ниити чуртталга бажыңы, Комсомольская кудумчузунда 24 аал ишти чурттаар 3 каъттыг бажың дээш оон-даа өске.

Степан Васильевичиниң чаагай күш-ажылы киришкен ол чуртталга бажыңнарында ам дыка хөй кызылчылар чурттап турар. Оон биче сеткилдиин, күш-ажылга организакчы чүткүлдүүн бармыдаалааш, ону бригадирнинге өөрү соңгуп алган.

Өөрүнүң идегелин ол шынзыктырып, бригадир хүлээлгезин дидими-биле күүседип киришкен болгаш ажылды углап башкарарынга бодунуң организакчы чоруун көргүзүп шыдаан. Ол, 1959 чылдан эгелээш, бөгүнге чедир бригадирлевишаан.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң үшкү участогунуң тудугжулары Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга чедиишкиннинг ужуражыр дээш улам сорук кирген ажылдап турар. Кызылдың баштайгы микрорайону — 26-гы кварталдың Ленин кудумчузунче талазының үстүкү төнген ужунда ажыл хайнывышкынныг. Ында Долгихтиң удурткан дашчыларның комплекстиг бригадазы 48 аал ишти чурттаар № 2, 32 аал ишти чурттаар № 3 бажыңнарның тудуун кылып турары ол.

Оон бригадазының кежигүннери 16 кижиден тургустунган. Оларның 8-и дашчылар, 4-түү бызаңчылар, арткалары ээлдириг хоюдукчулары болгаш өске-даа ажылдарның күүседикчилери. Ол бодунуң бригадазының кижилериниң аажы-чаңын болгаш ажыл-мергежилин беш салаазы-биле дөмей билир.

— Кижилерниң күжүн шак мынчаар таарыштыр хуваап алырга, ажылдаарынга таарымчалыг болгаш аңаа чайлыг турар кижилер чок, шупту чай-кызыы чок ажылдап турар апаар—деп, Степан Васильевич чугаалап турар.

— Бригаданың ажылының чедиишкиннинг болуру бригадирден база кол хамааржыр. С. Долгих дашчыларның комплекстиг бригадазын удуртур талазы-биле өөренген болгаш мергежилдиг кижи—деп, участок начальниги эш Науменко мактап турар. Оон бригадазы чүгле үшкү участокта мурнакчы бригада эвес, харын «Кызыл тудуг» эргелелиниң мурнакчы бригадазы-дыр. Бо бригада ай санында планын ажыр күүседип, кескү чедиишкиннерлиг болуп келген. 26-гы кварталда 90 орунныг ясли тудуун тудуп дооскаш, монтаж болгаш штукатура ажылдарын дужааган. Бригада августа планын 147 хуу, сентябрьда 150 хуу күүсеткен.

Комплекстиг бригаданың кежигүннери коллективизм болгаш эш-хуузунда бот-боттарынга дузалажып, кижи бүрүзү шуптузу дээш, шуптузу чаңгыс дээш деп, принцип-биле ажылдап турар. Бригадада дашчылар Ю. Белков, В. Самдан, бызаңчылар А. Кружалов, Н. Раженов болгаш оон-даа өскелер ажыл нормазын хүн бүрүде 2 ажыг катап күүседип турар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш, Долгихтиң бригадазы демисежип, күш-ажылга үлегерин көргүспүшаан, өөредилгеге бүрүн хаара туттунган. А. Кружалов Красноярскиниң хем-судно тудуунуң институдунда бот-өөредилге-биле өөренип, үшкү курсту чедиишкиннинг дооскан болгаш ам 4-кү курста өөренип турар. Б. Белков—аныяктарның кежээки школазының 7-ги клазында. Бригаданың оон өске арткан кежигүннери вторник санында-ла тускай мергежилиниң аайы-биле билиг бедидериниң бөлгүмүнде дашчы, бызаңчы талазы-биле өөредилгеде.

Бригадир С. Долгих — СЭКП кежигүнүнге кандидат. Ол амгы үеде бодунуң төлептиг ажыл-ижин көргүспүшаан, Улуг Ленинниң Коммунистиг партиязының чиңгине кежигүнүнге кирери-биле белеткенип турар. Төлептиг бригадирниң болгаш оон өөрүнүң күш-ажылга болгаш амыдырал-чуртталгазынга чедиишкинниг болурун күзеп тур бис.

О. САМБУУ.
«Кызыл тудуг» эргелелиниң 2-ги участогунуң дашчызы.

Чарыгдалды кызырар

1963 чылдың үшкү кварталының болгаш 9 айларының ажылының түңнелинде «Коммунтудуг» септелге-тудуг эргелелиниң коллективи элээн чедиишкиннерни чедип алган.

Тудуг-септелге болгаш монтаж ажылдарының планы үшкү кварталда 34,9 муң рубльге, а 9 айларда 18,3 муң рубльге ажыр күүсеттинген. Тудуг-септелге эргелели тудуг материалдары болгаш чазанылга херекселдери-биле хандыртынган материал-техниктиг баазалыг.

Чедиишкиннер-биле чергелештир, ол улуг коллективтиң ажылында хөй четпестер база бар. Ылаңгыя чуртталга бажыңнарының болгаш котёльныйларның капитал септелгезин кончуг оожум, багай шынарлыг чоруттунуп турган. Кызылдың Чехов кудумчузунда № 13, Комсомольская кудумчузунда № 6, Кочетов кудумчузунда № 9 бажыңнар 7—8 айлар иштинде септелгеге туруп келген.

Санитар-техниктиг болгаш электротехниктиг ажылдарны тудуг-монтаж ажылдары-биле таарыштыр организастап тургуспааныңдан кылган ажылдарны катап кылыр чоруктар таваржып турар. Чамдыкта чаа туткан бажыңның иштики ажылдарын кылыр кижилер ону доозупкан турда, монтаж ажылдарын эгелей бээр чоруктар үргүлчү таваржып турар. Оон соонда ол объектиниң иштики ажылдарын база катап кылып турар. Чүгле бо чылдагааннар-биле № 1 чунар бажыңга будулга ажылын каш-даа катап кылган.

Бо бүгү кылдынган ажылдың өртээн улгаттырып, мындыңда-ла ээ-харысалга чок кадзгалаттынып, төгчегелеттинип турар, материалдар артыр чарыгдаттынып турар. 9 айлар иштинде олифа, будуктар болгаш соңга шили дээн ышкаш материалдар көрдүнген нормазындан хөй катап ажыр чарыгдаттынган. Чамдык мастерлериниң ээ-харысалга чогуунуң ужурундан үнелиг тудуг материалдары — цемент, алебастр, туйбу тудуг богу-биле катай ындыр сөөртүнүп турар.

«Коммунтудуг» коллективинде политкижизидилгелиг ажылды парторганизация секретары эш Невицкий, местком даргазы эш Поликеевич кошкак тургускан. СЭКП ТК-ның ноябрь (1962 ч.), июнь (1963 ч.) пленумнарының шиитпирлерин пропагандалаары ам-даа чедир тургустунмаан.

П. Рунцке удурткан комплекстиг бригада № 8 үргүлдар садын чогуур хуусаазында эки шынарлыг тудуп дооскан. Трофимованың, Елькинаның, Давыдованың, Виндерихтиң, Кочурованың болгаш оон-даа өске бригадалар эки ажылдап турарлар. Ынчалдажок мурнакчы бригадаларның арга-дуржулгазын кончуг эвээш нептередип турар.

М. ПЕТРИК,
«Коммунтудуг» тудуг-септелге эргелелиниң инженери.

Коммунистиг күш-ажылдың цеги

Кызылдың бус-биле ажылдаар электростанциязының химия лабораториязы 1960 чылдан бээр коммунистиг күш-ажылдың цеги деп бедик атты эдилеп келген.

ЧУРУКТА: комсомолчу М. Бражникованың цехтиң бир бөлүк ажылчыннарынга солун номчулгазын кылып берип турары.

Фотозу **П. ГОЛЬЦОВТУУ.**

Октябрьның улуг байырлалынга

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар Кызылдың төп электростанциязының коллективи Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга чедиишкиннинг ужуражыр дээш, октябрь мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнге турган, бүдүрүлгечи улуг чедиишкиннерни чедип алган. Электроэнергияның ажылдап кылырының бо чылдың 9 айларының планын 118,3 хуу күүседип, бо аразында 18965 муң киловатт-шак энергияны бүдүрген. Бо чылдың 9 айларының дургузунда ажылдап кылган электроэнергияның эрткен чылдың ол үези-биле дөмейлээрге 133 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери эрткен чылдың ол үезинге бодаарга 157 хуу өскен. Ынчангаш электростанцияда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ажыл төлевириниң фондузундан өзүп турар.

Станцияның ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары октябрь мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнге кирбишаан, электроэнергиязын ажылдап кылырының 11 ай планын бир ай бурунгаар күүседир деп хүлээлге алганнар. Ол хүлээлгезин коллектив алдарлыы-биле күүседип турар. Бүдүрүлгечи бо улуг чедиишкиннерни электростанция ында партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының талазындан социалистиг чарышты, оон дээди хевири—коммунистиг ёзу-биле ажылдаар дээш шимчээшкинни эки организастап, удуртуп турарының ачызында чедип ал турар.

Профэвилел комитеди үшкү кварталда социалистиг чарыштың түңнелин үндүргеш, бирги черни мастер эш А. Мовошиннинң удурткан котёл цехинге тывыскан. Бо коллективте 50 ажыг ажылчыннар боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле тиилекчи болганнар. Бо цехте комсомолчу В. Арямовтуң удурткан котёл салбырының машинистериниң бригадазы кончуг эки ажылдаан. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар котёл машинизи комсомолчу Денисов болгаш өскелер-даа үшкү кварталда база эки ажылдааннар.

Социалистиг чарышка ийиги черни бүдүрүлге салбырларының иштинден улуг мастер А. Капустинниң баштаткан турбина салбырынга берген. Бо салбырда турбина машинистери Чернышев, Н. Кошиев, О. Селин болгаш өскелер-даа ак-сеткилдиг ажылдап турар. Электростанцияда дежурный инженерлерниң аразынга бирги черни А. Пашинов алган. Дежурный инженер эш Хромов база эки ажылдаан.

Дузалаар цехтерниң иштинден бирги черни хемчээр приборлар болгаш автоматика лабораториязы (начальниги С. Черных) алган. Ийиги черни эш Н. Павлюктуң химия лабораториязы алган.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик ат дээш демисежип турар Кызылдың төп электростанциязының ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң чеди чыл планының бешки чылының бүдүрүлге онаалдазын алдарлыы-биле күүседир дээш, бодундан хамааржыр бүгү хемчеглерни ап турар. Бо чылдың үшкү кварталының түңнелинде база катап чаалап алганы—СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдерниң областы чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун энергетиктер моон соңгаар-даа быжыы-биле тударлар.

И. ФЕТИСОВ,
партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң даргазы.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮНДЕ

Республика типографиязының коллективи бо чылдың эрткен айларында чедиишкиннинг ажылдаан. Октябрь 18-ке чедир коллектив он бир айларның бүдүрүлге планын күүседипкен. Бо чылын республика школаларынга өөредилге номнары белеткеп бээр деп чугула сорулгазын хуусаа бетинде, эки шынарлыг кылдыр бүдүрүп берген.

Полиграфистер бо хүннерде бар аргаларын самап көргеш, чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге планын ноябрь 15-те күүседир деп бедиткен хүлээлгени алганнар.

Ажылга улуг чедиишкиннерниң үндезини — ажылчын бүрүзүнүң хүлээнген ажыл-херекти харысалгалыг көрүп, ону бедик мелерел билиринден кол хамааржыр. Бүдүрүлгеде социалистиг чарышты эки организастаан.

Ай бүрүзүнде бүдүрүлгениң ажылының түңнелин коллективтин-биле чугаалажып, аңаа кандыг-бир цехтиң азы ажылчынның четпестерин чогуур үезинде чаредип, эдип ап турары дыка өөрүнчүг.

Техниктиг өөредилге бөлгүмү чылдың-на ажылдап, аңаа ажылчыннар улуг сонуургалдыг өөренип, билиин бедидип келгеннер. Быжыг эп-найырал, эш-хуузун деткиири ышкаш чаагай сеткилдиң чаңчылдары коллективте делгеренгей. Ылаңгыя кандыг-бир кижиниң хөй чыл ажылдааны азы төрүттүнгени хүнүн демдеглээрге бисте чаңчыл апарган. Чижээ, бо чылын эштер Т. Лыскова, Е. Кондрашова, К. Осипова, А. Барышникова, Ф. Федорова, М. Сорокина, А. Мальцева оларның бүдүрүлгеге 20 чыл ажылдааның демдеглеп, оларга өртектиг белекти тывыскылаан.

Үшкү кварталдың түңнелин үндүрүп турагаш, хүн бүрүде ажыл нормазын 120—130 хуу күүседип турган эштер Соколович, Бражникова, Плотникова оларны дирекция улуг чоргаарал-биле адап турган. Дептерлээр цехте эш Л. Сирицмей 15 чыл ажыг ажылдап, бо аразында ажылга чүгле эки талазын көргүзүп келген. Ынчангаш аңаа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты тывыскан.

Линотип цегинде база-ла ажылын, мергежилдиг кадрлар немежип турар. Ылаңгыя чоокта чаала өөреникчилеп кирген комсомолчулар Зоя Ооржак, Надежда Быкова олар ам боттары тускай ажылдап, эки шынарлыг продукцияны берип эгелээннер.

Үшкү кварталда парлакчылар бригадазы (бригадири эш Сорокина) социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Бригадага шилчиир вымпелди, акша шаңналын тывыскаш, а бригадирге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты тывыскан.

Улуг Октябрьның 46 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш типография коллективи бедик көдүрлүүшкүнде ажылдап турар.

В. РАЧКОВСКИЙ.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи — дептерлээр цехтиң ажылчыны Л. Сирицмей.

Фото авторнуу.

КОММУНИСТ ТУДУГЖУ ЧУГААЛАП ТУР

ОВААЛАНЫ берген чыткылаан элээн, туйбу болгаш дилген ыяш аразында ээтпек, машина оруу-биле базып ор мен. Хенертен бир машина соондан ызыртыр келгеш, медаалей кааны. Орук чайлап бердим. Ам база бирээзи туйбу, өскези дилген манзы сөөртүп алган бо-ла туттунуп эрти. Даап-шимээни аажок. Көдүрер кранның тавак, сиглиттинген дег, хөдели бээрге, кран туйбуларны көдүргеш, бедидир үндүре берди. Дээ ында, чаа бедип орган улуг тудуглан янзы-бүрү үннүг моторлар даажы тода дыңналы-дыр. Оон, электрчи-каннакчыларының ажылдап орган черинден кылаң отчугаштар чаржып, чаштагылап тур. Бо соксаал чок, хайнырган ажыл-ишке чаңчыкпаан кижи, хейде-ле холзей бээр чорду.

Кызылда эң-не улуг тудуг кварталы — № 26 кварталга ындыг турган. Мааңа ийи корпусту бүрүн кылгаш, ажыглаага кииргенбиразын ам доозуп турар, өскелери соңнуг-мурнуг бедии үнүп турар. Мында хөй болгаш нарын ажылдарны бүдүреринге мында ажылдап турар кижи бүрүзүнүң үлүү кирген. Ол улуг үлешкеннерниң бирээзи—мээн ужуражыксап, таныжып алыр дээн тудугжум кайы тудугда ирги? Ам ол эш чайжок ажылдап турар-ла болгай...

Туйбулар бедип үнүп-ле ор. Бирээзи—чолдак, чиңгежек сыныг, өскези—оон узун, ак шырайлыг ийи эр үшкү каъттa туруп кан, бот-боттарынче бүдүү көржүп каап, чарышпышаан ажылдап тур. Кызыл-сарыг туйбу ханага орнун дүрген дүрген ээлеп, деңдески салдынып-ла ор. Ийи эр элээн каш туйбуларны салгаш-ла, шнур-биле хемчээп, туйбулар аразының малгажын база-ла доңгайгаш көрүп каап турар.

Чолдак, чиңгежек кижи—мээн ужуражыр ужурлуг тудугжум, № 2 участокта Погореловтуң бригадазының дашчызы, коммунист Ооржак Самбуу ол болду. Оон шимчээшкини далаш эвес, ынчалза-даа кандыг-бир чүве дугайын чугаалай бергенде, оон арын-шырайы бодамчалыг, далашкан хевирлиг, харын-даа шыңгыы апаар.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ дүштен чемненир өрээлинге ийилээ олур бис. Самбуу мында саңдайга-даа олурбайн, бирде соңга караанче көрүп каап, бирде ханага холдары-биле дээп каап, чугаалап базып турду:

— Бисти тудуг материалдары-биле хандырып турары дыка четпес-тир. Эрткен айда алды панельди саададып бергенинден он беш хонукта ажыл чок аңаа турган бис. «Панель дораан болур, мананар» —деп, мегелеп турда-ла, үе-шак эртип-ле турду. Чамдык панельдер үрелинчеп, шынары багай-дыр, мындаа бар панель бузулган, бисти базып каар часты. Арматура демирин база-ла өй-шаанда бербейн турар-дыр. Бижың өрээлдээр ыяш безин четпейн баргылаар...

Эш Самбуу ажылда четпестерниң дугайын оон-даа хөйну чугаалады. Ол, четпестерге хөлүү чок, оон-биле шыңгыы демисежип турар. Тудугнуң дужаар хуусаазын озалдадып турар ол четпестерни үнүп кээп турар чылдагааннарын ажылчын кижиниң бедүүн, ынчалза-даа сеткил хайныышкынныг сестери-биле ол чугаалап турар. Ол черле шын.

«Тыва тудуг» трезиниң дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының демир-бетон кылыр чери панельдер, арматура херекселдерин бүдүрерин чүге озалдадып турарыл? Ол коллективтиң озал-шуппен ажылының дугайын моон мурнунда хөй удаа чугаалажып турган. Ынчалза-даа оон чогуур түңнел үнмээн. Ындыг «аарыглар» коммунист Ооржак Самбуу болгаш ол-ла бригадада мурнакчы ажылчыннар Очи Балзан, Мөңгүн Очур-оол, Сергей Сарыглар ышкаш кижилерниң сагыш-сеткилин канчап дүвүретпес боор! Коммунист кайда-даа чоруп, кандыг-даа ажылга ажылдаанда, шыңгыы харысалгалыг, четпестерни оюп эртпес ужурлуг. Бир-ле катап бригаданың бүдүрүлге хуралы болган. Аңаа бригадир Погореловтуң ажыл-херекти эки организастап шыдавайн, хөй нуруузунда-ла, ынай-бээр, ажык чок черге маңнап турарын база-ла шүгүмчүлээннер. Орта коммунист Самбуу чидиг, партийжи сес-биле оон четпестерин шыны-биле илередип, шыңгыы сагындырган.

Самбуу-биле чугаалажып олурувуста, тудугжулар дүште чемненир дээш чыглып келдилер. Ол аразында, тудуг дугайында чугаа база-ла үргүлчүлей берди.

Ооржак Самбуу чугаалай-дыр:

— Арматурщик Василий Лигранов черле тергиин ажылдаар эш-тир бо, туйбу, даш база салып билир.

Василий чүгле хүлүмзүрүп кагды. Ийе, оон эки ажылының дугайын бригадири Погореловтуң-даа, «Кызыл тудуг» эргелелинде-даа мактап турарын дыңнаан бис.

— Бо Вераны оон дора даар сен бе?—деп, Очи Балзан суугу чанында чемненип олурган кысче айытты.

— Чок, ындыг эвес ийин, ол база-ла чүткүлдүг кижи. Эки ажылдаан хүндүткелдиг-ле болгай—дээш, Самбуу база-ла чемненип эгеледи.

— Чаданы чүнүң-биле кылыр бис?

— База-ла озалдаткан-дырлар. Площадка әккелзин деп хүүн чаа-ла негеп турдувус чоп...

48 аал ишти чурттаар бо бажыңны хуусаазының бетинде доозар дээш олар бар-ла аргаларын херегледип, кызымак ажылдап турарлар. Октябрь байырлалының бетинде ук бажыңның үшкү каъдын салып доозар деп бедиткен хүлээлгени алганнар. Ам ол хүлээлге күүсеттинген. Тудугну дүрген болгаш эки шынарлыг кылыр талазы-биле олар Виноградовтуң (мурнунда турган бригадири) бригадазын ашканнар. Погореловтуң бригадазының ажылчыннарының хөй кезии ажыл нормазын ажыр күүседип турар. Оларның мурнуку олурувунда чорун турарларының бирээзи —Ооржак Самбуу.

КОММУНИСТИГ күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип аар дээш демисежип турар бо бригада эрткен чылдан бээр чаңгыс чүткүл-сорук-биле ажылдап, ат-сураа алгып орган. Ынчалза-даа Сергей Коновалов чурум үрээш, коллективтиң адын бужартаткан. Ону бригададан үзүрген.

Чок, найыралдыг бригадага ол таарылга үр үеде мээндак боон шылдаваан. Олар күжүн болгаш аргазырын мөөңнештирип, ол чаагай ат дээш моон соңгаар улам-на чүткүлдүг демисежирлер.

А. НУГУУРАК.

Кижи бүрүзү даалгалыг

Хоорайның XVII партия конференциязынга бистиң эге организациявыс организас-массалыг ажылдар талазы-биле багай эвес ужурашкан. Партия организациязында бактаап турар кежигүн бүрүзү кандыг-ла бир даалгалыг, ону ак-сеткилдиг күүседип турар. Ылаңгыя коммунистер эштер З. Жаркова, М. Лопарева олар коллективте бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнде киржип, бо чаагай херектиң ёзулуг-ла организакчылары болуп келгеннер.

Келир чылдың парлалга чагыдылгазының бижидилгезинче коллектив кежигүннерин эш Лопарева эки организастап, бо хүннерде 300 ажыг рубльдиң бижидилгезин кылган.

Коллективте «Транспортчу» деп хана солун айда бир удаа, а «Крокодил» деп шоодуглуг солун айда 3 удаа үнүп, ону коммунист эш Н. Скопин редакторлап, чолаачы эш А. Лопатин чуруп үндүрүп келгеннер. Хана солун чогуур үезинде, утка-шынарлыг, көрүштүг кылдыр үнүп келген.

П. КОВАЛЕВ,
респотребсоюз АТК-зында партия организациязының секретары.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизи

ОКТЯБРЬ 31-ДЕ КЕЖЭЭКИ ХУРАЛ

Бежээки хуралга бир дугаарында Башкир АССР-ниң «Туймазабурнефть» трестиң № 1 өрүмнээр конторазының өрүмнекчи мастери **Я. П. Муратов** санал берген. Бригада чылда 29 муң метр черни өрүмнээр планныг тургаш, тос чартык айларның дургузунда 28 муң метр черни өрүмнээн дээрзин ол дыңнаткан. Эртхен чыл-биле деңнээрге, чер өрүмнээриниң бир метриниң өртек-үнези 30 хуу чиигзээн болгаш 123 муң рубль камналга алдынган.

Бис оон-даа артык дүрген темпилер-биле ажылдап болур бис. Ынчалза-даа материал-техниктиг хандырылгада үзүктелиишкиннер ангаа шаптык чедирип турар. Моон-биле холбаштыр боттарының кылыгларын биске чедирип бээрин үр үеде саададып келген Сумгаитскиниң болгаш Таганрогтуң хоорза заводтарының адынга шыңгыы шүгүмчүлелди кылырын Башкирияның өрүмнекчилери мени дааскан.

Нефтилиг чаа черлерни комплекстиг шиңгээдип алырының, бүдүрүлгени өй-шаанда белеткээриниң болгаш амыдырал-хандырылга албан черлерин тударының эргежок чугулазының дугайын өрүмнекчи мастер чугаалаан.

Москваның Горький аттыг уран чүүл академиктиг театрының артизи, ССРЭ-ниң улустуң артизи **Б. А. Смирнов** бодунуң саналынга совет уран чүүлдүң партийжи болурунуң болгаш совет кижилерниң коммунистиг кижизидилгезинге оон ролюнуң дугайын чугаалаан. Артист Б. А. Смирнов театрның сценазынга болгаш кинога Владимир Ильич Лениниң ролюн ойнап турар.

Совет сценаның ажылдакчыларының партийжи чоруу чүгле оларның тургускан уран чүүл чогаалдарында эвес, харын база оларның хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгазында илереп турар деп, артист чугаалаан. Сценаның мастери ажылчы чоннарны кижизидеринге дузалавышаан, уран-чүүл интеллигенциязының ортузунга коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин кандыг өрүк-биле хөгжүүр ужурлуг деп айтырыгны бодунуң мурнунга болганчок-ла тургузуп турар. Амгы үениң кайгамчык шимчээшкининге бодувустуң киржилгевистиң хевирин профэвилел организацияларының дузазы-биле тывар бис дээрзинге бүзүрээр мен.

Залда ажыл-ишчи байдалдыг барабаннарның үнү үзе кирипкен. Ол болза бичии ленинчилерниң чедип келгени ол. Совет чурттуң пионериязының мурнундан олар аас-кежиктиг, өөрүшкүлүг амыдырал дээш партияга болгаш чазакка, профэвилелдеринге, адаларынга болгаш иелеринге, акыларынга болгаш угбаларынга өөрүп четтиргенин илергейлээннер.

«Крутогорово» траулерниң капитаны Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **А. Ф. Мердов** Камчатканың балыкчыларының күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын съездиниң индиринден чугаалаан. Флоттуң коллективи чыл планын хууса бетинде күүсеткеш, улуг тииңилгени чедип алган. «Юрий Гагарин», «Камбальный» болгаш «Крутогорово» траулерлерниң ажылдакчылары 1965 чылдың—чеди чылдың сөөлгү чылының үлүүнге киниилтиг балыкты тудуп турар. Чүгле бистиң коллектививис безин бо чылдың тос айларының дургузунда 20 муң центнер балыкты, а чеди чылдыа эгезинден бээр 94 муң центнер балыкты туткан.

Далайның ажыл-ишчилериниң культура-амыдырал хандырылгазын экижидериниң эргежок чугулазының дугайын оратор чугаалаан. Профэвилел организациялары чурттаа тудуунуң чоруун турарын боттарының контролюнга алыр ужурлуг. Балык тывыышкынының ажылдакчыларының дыштанылгазын организастаар дугайында сагыш салыышкының улуг-биле сылып. Ыраккы Чөөн-чүктүң районунга балыкчыларның дыштанылга базыңын база Ыраккы Чөөн-чүктүң далайжыларының болгаш балык үлетпүрүнүң ажылдакчыларының уругларынга «Артек» хевирлиг пионер лагерин тудар дугайын баш бурунгаар көөр болза чогуур.

Индирде — Конгонуң күш-ажылчы бүгү-ниити конференциязының чиңгине секретары **Малонга-Аллиас.** Улуг арыг хат, кижи төрелгетенниң чаартылышаан, бүгү делегейде нептереп турар деп, ол чугаалаан. Европаның болгаш Азияның хөй чурттарында социалистиг революциялар Совет Эвилели баштаан делегейниң социалистиг системазының тургустунарынга чедирген. Национал-хостаалгалыг революцияларның күчүлүг чалгыы империализмниң колониалчы системазын ширбий шаап турар. КНО-нуң шериглерин ажыгаап алгаш, Катанганы эжелээн, чуртту бот-бодун олуржур дайынче киир чыгаан америк империализмниң дугайын оратор килеңнээшкин-биле чугаалаан.

— Кижи төрелгетенниң келир эки үези дээш медереңниг демисежип турар бүгү кижилерниң эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш маадаашкыны деңнилгенин, чаагай чоруктуң болгаш тайбыңны камгалаарының херээнге кайгамчык чедиишкиннерни чедип алган силерже көрүнген—деп, Малиниң ажылчы чоннарының национал каттыжыышкының административтиг айтырыглар талазы-биле секретары **Нама Кейта** бодунуң чугаазынга медеглээн.

Конгрестиң чиңгине секретары **Ш. А. Данге** профэвилелдериниң Бүгү-индий конгрезиниң мурнундаа чүректиң ханы байырын съездиге дамчыткан. Бир неделя болгаш Улуг Октябрьның 46 чыл оюн болуруң сагындырган, ораторнуң демдеглээни болза, чогум-на харын Октябрь революциязы социализмниң үезин ажыткан, а ол ышкаш делегейниң профэвилел шимчээшкининге улуг чедиишкиннерни берген.

Уругвайның ажылчы чоннарының профэвилел төвүнүң даргазы **Роберто Приетонуң** съездиге изиг байыр чедирген. чугаалааны болза:

— Кубадан аңгыда, Латин Америкада чер болганда империалистиг моңгүргелдиниң шуут уржуу—аштан болгаш элегдел-түреттелден качыдап турар ажылчын аңгының төлээлекчилери болуп турар бис. Ынчалза-даа бистиң ажылчын аңгывыс бодунуң дүрүм ёзугаар эргелери дээш шудургу демиседип чорудуп турар. Фидель Кастронуң чугаалааны-биле алырга, бистиң чуртувус хайныгып турар диптиң—Латин Американың кезии болуп турар болгай.

— Мээн эштерим болгаш мен бодум АБШ-тың барыын эриниң порттарында чүък чүдүрүкчүлериниң болгаш склад ажылчыннарының националдар аразының профэвилелиниң удуртулгазының болгаш кежигүннериниң аксы-дууна изиг байырын силерге чедирип келген бис—деп, ол эвилелдиң оралакчы даргазы **Джеймс Робертсон** чугаалаан.

АБШ-та ажылчын шимчээшкини ам-даа чаңгыс аай эвес болуп турарын оратор хараадаашкын-биле демдеглээн. Чер кырында бүгү кижи төрелгетенниң дээре амыдыралы дээш бүгү чурттарның ажылчыннарының күженииишкиннерин каттыштырарының чугулазын ол чугаалаан.

Гвинеяның ажылчы чоннарының национал конфедерациязының төлээлекчизи **Диало Алиму** совет ажылчын аңгыга изиг байырны дамчыткаш, бодунуң чугаазының түңнелинде медеглээни болза:

— Улустарның хостаалгазы болгаш бүгү делегейге тайбыңны камгалаары дээш могаг чок демиседип чорудуп турары дээш эрес-маадырлыг совет улуска болгаш Коммунистиг партияның ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. Хрущевка ханы хүндүткелди бо индирден илергейлевейн баар болзумза, бодумнуң хүлээлгемни күүсетпээним ол болур ийик.

ВЦСПС-тиң болгаш ревизия комиссиязының отчёт илеткелдериниң талазы-биле 42 төлээлер санал берген деп, даргалакчы дыңнаткан. Саналды соксадыр дугайында шиитпирни хүлээп алган.

ВЦСПС-тиң даргазы **В. В. Гришин** түңнел сөс чугаалаан. Бо съездини чыылдырган чорук ажылчын аңгының болгаш бүгү совет улустуң амыдыралында чугула болуушкун болган деп, ол демдеглээн. Бо болза бистиң чуртувустуң профэвилел шимчээшкининиң төөгүзүнде эң улуг, эң-не төлээлеттирилгелиг съезд болуп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чедирген байырын съездиниң төлээлери болгаш киржикчилери улуг сорук кирипкшкин-биле хүлээп алган. Олар ону профэвилелдеринге дайынчы айтылга кылдыр, коммунистиг тургузуушкунга чаа чедиишкиннер дээш. СЭКП XXII съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш демиселге чаагай айтылга кылдыр хүлээп алган.

Съездиниң төлээлериниң чугаалаан чүүлдери улуг болгаш ханы утказы болган. Күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының, бүдүрүлгелерниң база тудугларның курлавырларын болгаш бодунар аргаларын эң дээре ажыглаарының чугула айтырыгларын олар көдүрген, боттарының дуржулгазын солушкан.

Экономиканы хөгжүдериниң, материалдыг бүдүрүлгениң, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының темпилерин дүргедедириниң айтырыглары съездиниң кичээнгейиниң төвүнге турган. Ол айтырыглар профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазында төп черни ээлеп турар. Моон соңгаар-даа профэвилелдериниң кол сорулгазы болза, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның идепкейлиг чоруун база инициативазын, күш-ажылдың коммунистиг хевирлерин бүгү хемчег-биле хөгжүдери, бүдүрүлге пландарын болгаш онаалгаларын чедир бээ ажыр күүседири дээш. күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү хемчег-биле бедидери дээш, продукцияның шынарын экижидери болгаш өртек-үнезин чиигедири дээш чарыштың организакчылары болур-дур деп, эш Гришин онзалап демдеглээн. Улус ажыл-агый пландарын ажылдап кылырынга болгаш боттандырарынга, ажыл-агыйны удуртурунга болгаш бүдүрүлгени башкарарынга, күш-ажылдың хемчээлин болгаш херегледиң хемчээлин контрольдаарын боттандырарынга, партия-күрүне контролюнуң ажылынга профэвилелдери идепкейлиг киржир ужурлуг. Профэвилелдериниң хүлээлгези болза, СЭКП-ниң XXII съездизиниң салганы—совет улустуң делегейде эң-не бедик амыдырал деңнелин хандырарының төөгүлүг сорулгазын партияның шиитпирлээринге бүгү хемчег-биле дузалаары болур.

Үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш кадээ ажыл-агый ажылының айтырыгларының талазы-биле, профэвилел болгаш ажыл-агый органнарының ажыл-чорудулгазын улам ыңай экижидериниң талазы-биле үнелиг саналдарны съездиниң төлээлери киирген, профэвилел органнарының адрезинге, а ол ышкаш ВЦСПС-тиң адрезинге шүгүмчүлелдиг саналдарны кылгылаан. ВЦСПС-тиң чаа составы санал болгаш чагалга бүрүзүн кичээнгейлиг өөренип көргеш, оларның талазы-биле эргежок чугула шиитпирлерни болгаш практиктиг хемчеглерни алыр чогуур деп, эш Гришин чугаалаан.

Профэвилелдериниң бүгү делегей федерациязының төлээлери, делегейниң 90 ажыг чурттарының профтөптериниң болгаш профэвилелдериниң төлээлекчилери съездиде киржип турар. Делегейниң ажылчын аңгызы, даштыкының ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң даштыкы политиказын изиг-биле чүүлдүгзүнүп турар дээрзин даштыкы төлээлериниң чугаалары база катап көргүскен. Делегейниң ажылчын болгаш революстуг шимчээшкининиң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыышкан чоруун марксизм-ленинизмниң үндезининге быжыглаарынче угланган бистиң партиявыстың күженииишкиннерин олар чүүлдүгзүнүп база деткип турарлар.

Съездиниң ажылынга идепкейлиг киришкени болгаш совет профэвилелдеринге база совет улуска чаагай күзээшкиннери дээш, эш Гришин бүгү-ле даштыкы аалчыларга чүректиң ханызындан өөрүп четтирген.

Бистиң съездивистиң ажылы профэвилелдериниң идепкейлиг чоруун улам ыңай бедидеринге, бистиң чуртувустуң ажыл-агый болгаш культура амыдыралының бүгү-ле участоктарынга оларның ажыл-чорудулгазын экижидеринге идиглиг болуру чигзиниг чок деп, эш Гришин түңнелинде чугаалаан. Совет профэвилелдери СЭКП Төп Комитединиң удуртулгазы-биле бодунуң мурнунда турар сорулгаларны адаарлыы-биле күүседир дээрзин ол, съездиниң өмүнээзинден Коммунистиг партияга, СЭКП Төп Комитединге база катап шынзыткан.

Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң отчёттуг үениң дургузунда ажылын чүгле дүг деп көрүп турар резолюцияны съезд В. В. Гришинниң илеткелиниң талазы-биле хүлээп алган болгаш СЭКП-ниң Программазында база Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизиниң шиитпирлеринде ажыглап кылган, бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкунуң чаа үе-чадазында ССРЭ-ниң профэвилелдериниң сорулгаларын чайгылыш чок күүседири-биле хүлээп алган.

Лениниң партиязының улуг төрээниң чиңнелгези дээш демисежирлинден артык бедик чүве совет профэвилелдеринге турбаан болган чок-даа деп. ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизи Коммунистиг партияга, эш Н. С. Хрущевка баштаткан оон ленинчи Төп Комитединге шынзыдып тур деп, резолюцияда чугаалап турар. Совет профэвилелдери партияның салган сорулгаларын кезээде болгаш бүгү-ле чүүлдерге күүседир, коммунизм дээш демиселге партияның идегелдиг чөленгиижи болур.

Төрээн Коммунистиг партияны долгандыр улам-на сырый каттыжарынче, бүгү-ле күштерин улуг коммунистиг идеалдарны амыдыралга боттандырарынга бээринче бүгү ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, совет интеллигенцияны, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң бүгү кежигүннерин Профессионалдар Эвилелдериниң XIII съездизи кыйгырган.

Ревизия комиссиязының отчёт илеткелин съезд чаңгыс үн-биле бадылаан.

Съезд бодунуң ажылын ноябрь 1-де үргүлчүлээн.

Н. АБРАМОВ.
В. КАЛИСТРАТОВ.
В. ЛЕЙБОВ.
В. ТЕРЕНТЬЕВ.
(СЭТА-ның тускай корр.).

СТАВРОПОЛЬ КРАЙ. Бо чылын крайның колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге 170 миллион пуд тарааны садар. Кукурузаның ажаап алыышкыны доозулган. Алдын мочактарны чүдүрген машиналар элеваторларже болгаш тараа хүлээп алыр черлерже соксаал чокка чоруп турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң үрезин ажылының бригадазында бедик дүжүттү өстүрген. Гибридтиг үрезиннерни чашкан тарылганың гектар бүрүзүнден 36 центнер кукуруза тараазын алган.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) мурнакчы звенонуң кежигүннери **Анна Рязанцева**, звеночу **Валентина Мошкина** болгаш **Мария Недвижай**.

Фото **В. Михалевтиң**.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Социалистиг чурттарда

Талантылыг холдар

Кандыг-даа делгелгеден оң-не кайгамчык болгаш солун чүүлдү тып ап болур. Үлетпүр, кадээ ажыл-агый болгаш садыг, өөредилге черлериниң өөреникчилериниң кылган ажылдарының Будапешттиниң бүгү-делегей ярмаркаының девискээринде ажыттынган делгелгезинге келген хөй кижилерге шак ындыг эң солун чүүл болза, даштан кылган илчирбе болган. Ону шынап-ла гранит деп кадыг даштан кылган. Оон кылган 7 кезек илчирбелер кызыл гранит даштан кылган ийи баганаларның аразында чайганып турар.

Таптап-даа, ээп-даа болбас, а чүгле камныы-биле өрүмнеп, чонуп азы хоюглап болур соок даштың шимчеп турар илчирбе кылып каан. Ону даш чонуп чаар болгаш скульптура мергежилиниң № 37 школазының өөреникчизи Андраш Мазаг кылган.

А карер ажилкерниң сылгай талазында дөрт хаарактарлыг, тергиин чараш каастаан кылган шургууда бар. Будапештениң уран-шевер уругларының кылган ол херекселин уран чүүлдүң ёзулуг чогаалы деп санап болур. Ону көрүп тура, Венгрияга кылган бажың иштиниң эт-херекселдериниң чүгле ол чуртка эвес, а даштыкы чурттарга безин шагдан тура чүге алдаржааның билип каар силер.

Делгелгеде аяк-сава, кештен кылган кылыглар, идик-хеп аймаа, хевисчигештер, үгүлзаалап даараан чүүлдер болгаш өске-даа чүвелер дыка хөй. Аназ келген уруглар ол бүгүнү улуг магадал болгаш чоргаарал-биле көөр.

— Уругларны хайгаарап көөру менээ дыка солун. Оларның дыка хөй делегейде ындыг хөй болгаш ажыктыг мергежилдер бар дээрзин безин бодавайн чораан болгай. Олар мааа келгеш, делгелгени магадап көрүп, боттарының келир үеде кылыр ажыл-ижин шилип ап турар болгай—деп, холунда кызыл пөс баглап алган, экскурсия башкарыкчызы ирей менээ чугаалады.

Аныяк мастерлерниң ажылдарының делгелгезиниң сорулгазы шак ындыг. Оон беш павильоннары-биле 10 муң хире кижи, колдуунда-ла Будапешттиниң сес чыл школаларының болгаш гимназияларының өөреникчилери хүнүң-не эртер. Слесарь, дарганнаар, эт-херексел, шахтёр херээниң талазы-биле келир үениң мастерлериниң кылган чүүлдерин делгеп салган павильоннарда көрүкчүлер кезээде хөй турар. Оон төвүнде Чепельдиң металлургия комбинадында тургускан хоорза кааңнап кылыр агрегаттың хоолгазын кылгаш, ажылдап турар кылдыр таарыштырып салган. Келген кижилер көрүп турда-ла ол машина калбак демирлерден хоорзаларны автоматтыг ёзу-биле кылып кааннааш, кезек-кезек кылдыр өдүра кескилентер.

— Бо машинаның хоолгазын беш айларның дургузунда кылган бис. 18 слесарьлар болгаш 6 токарьлар мастер Лайош Гростуң удуртулгазы-биле хостуг үелеринде бүгү кезектерни хол-биле кылган. Бистиң күш-ажылывыс халас барбаан. Нарын бердирлерни эптээр талазы-биле хөй ажыктыг чүүлдерни билип алган бис—деп, Чепельскиниң завод школазының өөреникчизи Янош Хованец чугаалаан.

Оон бичии-ле ындыы талазында, калаг кылыр машинаның бичии хоолгазының чанында кижилерниң хөйү аажок. Ол машинаны Шалготарьяндан келген Иштван Казинци башкарып турар. Шалготарьянның кан кылыглар заводунуң өөреникчилериниң талантылыг холдарының кылган ол машиназы чииге сыырындактан кадагларны хептеп кылып турар.

Кооперативтер фермаларынга херегләэр кадээ ажыл-агый машиналарының болгаш дериглелериниң хевирлерин көргүскен база бир павильон бар. Ол машиналарны кадээ ажыл-агыйның келир үеде тускай эртемниглери кылган. Оон ындында хананы дургаар чүүл-бүрү аъш-чемни, хуужуурларны делгеп салган столдар турар. Ол болза аъш-чем белеткээринге өөредип турар школаларның өөреникчилериниң боттарының мергежилин көргүзүп турары ол. Ол-ла павильонда аныяк хеп быжыкчыларының болгаш даараныкчыларының продукциязы болур хептиң чүүл-бүрү хевирлерни көргүзүп турар.

— Бистиң бо делгелгевисти кылыры чаңчыл апарган. Бо болза тос дугаарлыг делгелге болур. Беш павильонда 138 мергежил талазы-биле 3600 ажыг чүүлдерни делгеп салган. Ол дээрге доозуп үнүкчүлерниң шылгалдада кылган болгаш болгүннерге белеткээн ажылдары-дыр—деп, Күш-ажыл министерствозунуң тудуг килдизиниң ажылдакчызы Пал Немени бисте чугаалаан.

Күш-ажыл талазы-биле мергежилдиг болгаш теория талазы-биле быжыг белеткелдиг келир үениң бедик мергежилдиг хөй муң арыкшының өзүп орарын ол саннар херечилеп турар. Бөгүн олар хевирлерни болгаш хоолгаларны делгелгеге салгаш, а даарта оларның талантылыг холдары ёзулуг машиналарны, заводтарны, хоорайларны тургузар.

Митрофан ПОПОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Будапешт.

МАЛ АЖЫЛЫНГА УДУРТУЛГАНЫ ЭКИЖИДЕР

— Ажыл-агыйның кандыг-даа адырларында комсомолчу-аныяктарның күш-ажылчы үлүү кирбейн турар участок чок. Ылангыя районнуң кол экономиказы болур мал ажылында олар улуг күш болуп ажылдап турарлар—деп, Чөөн-Хемчиктиң XVI комсомол конференциязынга комсомол райкомунуң секретарының оралакчызы эш Докпак-оол илеткелинге демдеглээн.

Ниитиниң мал ажылын хөгжүдеринге комсомолчу-аныяктарның күш-ажылын үнелеп көргеш, сөөлгү үеде мал ажылынче хөй аныяктарны комсомолчу путёвка-биле чоруткан. Амгы үеде районда мал ажылында комсомолчулар 327. Олар ленинчи комсомолдуң адын бедик көдүрүп, ниитиниң мал ажылын улам ыңай хөгжүдеринге тура-соруктуг ажылдап, хоочун малчыннарның ажыл-дуржулгазын боттарынга шиңгээдип ап турарлар.

Мал ажылынга эки түңнелдерни чедип ап турар комсомолчуларны конференцияга демдеглээн. Районда 18 сүт-бараан фермаларының 13-жу комсомолчу-аныяктарны болур. Олар сүт саалдазын көвүдедири дээш чарышты калбарткан. Район күрүнеге сүт садарының чыл планын 95,2 хуу күүседип, эртхен чылдың бо үезинде турганындан 108 тонна хөй сүттү салган. Мааа комсомолчу-аныяктарның үлүг-хуузу улуг. Комсомолчу-аныяктарның фермаларындан «Сүт-Хол» совхозтуң Ак-Даштаа, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажында сүт-бараан фермалары бедик көргүзүглерни чедип ап, эртхен тос айларның иштинде бир саар инекке онаалтыр 1044—1301 литр сүттү сагганнар. «Сүт-Хол» совхозта саачылар Бара, Омук, «Чыраа-Бажы» совхозта Өшкү-Саар, Опуй, «Искра» колхозта Т. Моңгуш тос айларда инек бүрүзүнден 1400—1600 литр сүттү саап алган.

Хой ажылында аныяктар бо чылын он муң ажыг хураганнарны өстүрүп доруктурганнар. «Сүт-Хол» совхозта аныяк хойжу М. Сурун-оол 100 хойга онаалтыр 108 хураганны, хой бүрүзүнден 2 кг 400 грамм дүктү, «Октябрь 30 чылы» колхозта К. Бадый 100 хой бүрүзүнден 102 хураганны алган.

Чамдык эки көргүзүглер бар-даа болза, мал ажылының продуктулуу ам-даа чавыс, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду, продукцияның бот-үнези улуг болуп турар чорук мал ажылынга мурнакчы дуржулганы четпес ажыглап, ылангыя хөй күш үнер ажылдарны механизастаар ажылды багай чорудуп турарында деп конференция демдеглээн. «Октябрь 30 чылы», СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтарда тос айлар иштинде ортумак саалда чүгле 700—800 литр болган. 1962 чылда «Чыраа-Бажы» совхозка тургускан комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазы баштайгы чылын эки түңнелди көргүскен болза-даа, бо чылын оон көргүзүглери чавыс болган. Аныяктарның ол эки эгелээшкинин деткиир, организас талазы-биле улам быжыглаарының улуу, харын чамдык аныяк хойжуларны чыдагаан чокка солуп эгелээн. Чаа эгелээшкинни мыңчаар кошкады берген чорукту конференция демдеглээн.

Мал ажылында комсомолчу-аныяктарның ажылын тодаргай удуртпайн, эрөнгейлеп турары дээш районнуң комсомол комитедин делегаттар чадин-биле шүгүмчүлээн. Малдың быжыг чем-суурун тургузарынга улуг аргалар четче ажыглаттынмайн турар. «Искра» колхозтуң кукурузачызы эш Сорулга 150 га шөлге кукурузаның гектар бүрүзүнден 600 центнер ногаан массаны өстүрүп алган турда, өске колхозтарда, совхозтарда кукурузаның дүжүлү мырыңай чегенчиг болган. Комсомол комитединиң талазындан аныяк кукурузачыларның звеноларынче доктаамал сагыш салбаанындан оларның чамдыктарының ажылы сандарап батканын делегаттар шүгүмчүлеп турган.

Коммунистиг күш-ажылдың хеп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар коллектив районда чүгле 13, оларның 4-түү ол бедик атты чедип алган. Ол шимчээшкинни улам калбартыр дээш комсомол организациялары тодаргай хемчеглер албайн турар.

Ажыл-агыйда четпестерни база ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилерни илередип демисежир талазы-биле «Комсомолчу прожектор» ажыл чорутпайн келген.

Аныяктарның кижизидилгезинче кичээнгей кошкак. Темалыг кежээлер, ужуражылгалар баш удур белеткел чок, таварыга болуп эртип турган.

Комсомолдуң район конференциязы, оон делегаттары мал ажылынче аныяктарны хөйү-биле кирииштирип, оларны ааа доктаамал быжыглаарын, оларның ажылынга удуртулганы экижидерин комсомол комитеттеринден шыңгыы негээн.

Х. ТААН-ООЛ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Саваңны чүге төтчеглеп турарыл?

«Межегей» совхоз 1962 чылда мал чемнери белеткээр планын күүсетпейн турган-да совхозтуң ажылчын, албан-хаакчыларынга сиген, саванны садыглап каапкаш, часкаар кыжын бергедээшкинге таваржып. кожазы «Коммунизмниң херели» колхозтан саваң сөөртүп шүүдеп турган болгай.

Совхоз бо чылын оон шыңгыы түңнелди кылырының орнунга, ону база-ла катаптай берген. Чүл дизе. бо чылын мал чемнери белеткээр планын ыракта чедир күүсетпээн хирезинде-ле чиңге-тараа, могаг болгаш кызыл-тас саваннарын совхозтуң ажылчын, албан-хаакчыларынга «баазарлап» эгелээн.

Мал чемин төтчеглеп турунарда, совхозтуң саар инектери болгаш ажылчын аъттары оон ыңнаада деңгелик бажы хемирип турарын чүү деп бодаар силер? деп, совхозтуң директору эш Пашенкодан айтырыгны салза чогуур.

Эртхен тос айларның дургузунда төп сүт-бараан фермазы план ёзугаар алырга, 150 тонна сүттү чедир сагбайн, совхозтуң күрүнеге сүт дужаар планын үзеринге чедирип турарын кым билбес боор.

Дүжүт ажаап алыышкыны доозулган соонда совхозтуң кассазынга мал чеми саваң өртээ төлээн кижилер ээлчээн манажып турар апарган.

Т. ТАЖЫ-САМБУ.

„Кара алдынның" тывыкчылары

Адар-Төштүң барыын талазынче аңа дүжерге, Бора-Хөлдүң делгем хөвүзү кесту хонуп кээр. Мында чүгле таралан ховулар, мал-маганга таарымчалыг одар-белчиирлер бар деп бодаваар. Мында кезек бажыңнарлыг суур база бар.

Ол болза Чадаананың хөмүр даш уургайы-дыр. Хөмүр дашты улус «кара алдын» дижип турар. Оон барыын талакы районнарга, ылангыя Тываның ар үлетпүрүнүң баштайгызы — «Тыва даг-дүгү» комбинатка хереглели канчаар-даа вашок улуг. «Кара алдын» үргээр салтарынга, школаларга, эмнелгелерге, өмнелге черлеринге болгаш кинотеатрларга чылыг болгаш чырык болгай дээрзин Чадаананың хөмүр даш уургайының коллективи кончуг эки билир.

Чадаананың хөмүр даш уургайы оон мурнунда хожудангай ажыл-агый бооп, бүдүрүлге даалгазын чедир күүсетпейн турган. Ынчалзажок сөөлгү үеде бүдүрүлгеже күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү элээн бедип, планныг даалгаларны күүседири экижип келген. Бо дугайында кол инженер Ю. Лискеевичиниң чугаалап турары болза:

— Бүдүрүлге черинде күш-ажылдың сагылга-чуруму мурнукузундан бедээн. Чоокка чедир-ле бистиң ажылывыстың дугайында дувуреээн турар турган. «Узун акша» сүрээ кижилер-даа тургулаан. Прогулдар, ажыл үзер болгаш шолээ-чегишээрел чокка хоорайже ылып бээр-даа чоруктар тургулаан. Ындыг-даа болза ажылчыннар-биле ажылды экижиткениниң, ылангыя даг-руда эргелели болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың талазындан бүдүрүлгеге ам-даа чедир ажыглаттынмайн турган курлавырларны тып илеретген соонда хожудаашкынны ажып эрткен бис.

Мында күш-ажыл, өске хөмүр даш бүдүрүлгелеринге бодаарга, онзагай байдалдыг. Хөмүр дашты ажык арга-биле тывар. Хөмүр дашты казып алыр мурнунда черниң хөрзүнүн арыглап алыр. Коллектив бо чылын 293000 кубометр ширик-хөрзүннү арыглаар планын 9 айлар дургузунда 101,1 хуу күүсеткен. Ынчангаш коллектив бо чылдың сөөлгү айларында бүдүрүлге даалгазын чедиишкинниг күүсеткен. Ынчаарга бир ажылчынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү план ёзугаар 1455 рубль турган болза, 1625 рубль азы 112 хуу болган. Дагжылар үшкү квартаза «Кара алдын» тывыышкының планын 160 хуу күүсеткеннер.

Октябрь 1-ден байдал-биле алырга, коллектив 51 муң тонна курлавырларны тургузуп албышаан, 13 муң тонна белен хөмүр дашты сайгарар аргалыг болган. Ноябрьда дагжылар 4500 кубометр ширик-хөрзүннү аштап арыглаар ужурлуглар. Ону ам уургайның соңгу-чөөн угланыышкынында чорудуп турар. Бо айыттынган планны күүседиринге 12 муң тонна немелде хөмүр даш бүдүрүнген турар.

Ам бо хүннерде хөмүр даш уургайының ажылдакчыларының ортузунда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга төлептиг ужуражыры дээш чарыш калбарган. Чарыштың мурнуку озуруун ээлеп, күш-ажылга үлегерни көргүзүп турарларның саны өзүп турар. Машинист-экскаваторщик Бурицын 5700 кубометр хөрзүннү казып аштаан. Бүгү чүзүрүп чорудуп турар хөмүр даш машинистер Житников. Мадисон оларның холдарын дамчып эртер. Уургайның хоочун чолаачызы Иван Юртаев кончуг эки ажылдап турар. Ол, ай санының даалгазын 115 хуудан кудулатпайн турар. Экскаватор машинизиниң дузалакчызы Болчук Чимит-оол бодунуң машиназын тергиин эки эдилеп, коллективтиң чоргааралын чаалап алган. Автослесарь Олеко Сарыгларның ажылы үргүлчү мактадыышкында турар, ээлчеглиг үнүүшкүнче үнер машиналар үргүлчү белен, кандыг-даа үрелиишкин азы кандыг-бир чыдагаан-биле саадап турар чорук черле болбаан.

Күш-ажылдың камгалалынга планда көрдүнгени ёзугаар 4,6 муң рубльди чарыгдазын дээн болза, тос айлар дургузунда 3,5 муң рубльди шиңгээткен. Бо аразында чаңгыс-даа озал-ондактыг айыылдыг херек болбаан. Чаартыкчылар, рационализаторлар база багай эвес ажылдааннар. Тос айлар дургузунда 16 чаартыкчы санал-оналдарны киирген. Оларның иштинден 12-ни ажыглап, нептереткен, а 4-түү чугаалажып көрүүшкүнде киирген. Нептередип ажыглаан чаартыкчы чүүлдерден чыл камналгазы 213,8 муң рубль болган. Ийи-чаңгыстың аргазы-биле 16 кижини белеткеп өөреткен. Оларның иштинде машинистер-экскаваторщиктер 3, машинистиң дузалакчылары 7, хөмүр даш үттээр мастерлер 3, машинист-компрессорлар 3 кижи. Ам олар шупту ол кол мергежилдиг кижилери апарганнар.

Ындыг-даа болза ажылда бар чамдык четпестерни ыттавайн барып болбас. Ажылчыннарның чогумчалыг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспаан. Эштер Логинов, Гачелов ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдал чок-тур дээш өөртан үнүп чорутканнар. Коллективтиң кежигүннеринге лекция, беседа номчулгазы ховар чорудуп турар. Ында партия организациязынга (секретары эш Господевский) партком кежигүнү эш Целевев агитмассалыг ажылды бедик деңнелге тургузарынга дузалажыр бооп быжыглаттынган хирезинде боттуг дуза чедирбээн. Хана солун болгаш өске-даа көскү агитация ажылы багай тургустунган.

Материалдыг баазаа ам-даа эки тургустунмаан, тудуг организацияларының талазындан дуза эвээш. Автотранспорттуң гаражтары чок, автопарк мынчага чедир механика цеги-биле болгаш септелге баазазы-биле хандыртынмаан. Чамдык ажылчыннарга чурттаалга бажыңнары четпес, хеп чуур чер, кызыл булуң безин чок. Райподан херегледиин эргежок чугула бараанарны ховар бээр, оон уламындан таапкы садып алыр дээш ажылчыннар Ак-Туругже чоруп, шак-те чидирип турар чүүлдер бар.

— Бистиң ажылывыска дөгүмнүг болгаш идиглиг болгу дег, чамдык бо негелделерни өй-шаанда хандырар чүве болза, коллектив мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкинниг күүседип шыдаар. Боттарывыс талазындан бүгү болдунар аргаларны ажыглап тургаш, планныг онаалгаларны чүгле сан талазы-биле эвес, харын шынар талазы-биле эки күүседир деп бистиң күзел. Чүткүлүвүс ындыг—деп, кол инженер эш Лискеевич чугаалап турар.

Д. ЕНДАН.

Орус аян-чорукчу болгаш географ, Төп Азияның шинчилекчизи Н. М. Пржевальскийниң өлгенинден бээр 75 чыл болганынга.

ДАГ ЭЗИРИ

Бедик даг хөлү Иссык-Кульдү (Изиг-Хөлдү) көрүп, Пржевальск хоорай баар дээш, Совет Эвилелиниң чер бүрүзүнден туристер Киргизияга аалдап барып турар. Оларның аразында Енисей бажы чурттуг тывалар база чоруп турар апарган.

Россияның составынга Киргизияның эки-тура-биле киргенинден бээр чүс чыл болганының байырлалы-биле холбаштыр, ийи улустарның каттышканының соонда чээрби беш чыл болганда, бир оолуушкуннуң дугайын айтыры база чугула.

...Пржевальск хоорайның узун сүүк теректер кааттаан дорт кудумчулары, мурнуу чүгүнде ак хар баштыг-даа, чавыстары ногаан үнүштерлиг-даа даглары ол хоорайга чораан кижиниң бодалынга уттундурбас. Соңгу чүгүнден кыргыс далайның — Иссык-Кульдүң талазындан үрүп турар чериин салгын ол хоорайга бодунуң адын берген кижиниң дугайын сагындырып турганзыг.

Хоорайның соңгу чүгүнде Иссык-Кульдүң эриинде дең кырында эрес-маадыр аян-чорукчу, чер шинчээчизи, орус эртемден Николай Михайлович Пржевальскийге тураскаал бедий берген турар. Гранит даштан кылып бүдүрген хаая оон дурзу-хевирин сиилип көргүскен. Тураскаалдың кырында чалгыннарын херипкен даг эзирин хүлерден кылгаш тургускан. Эртемниң тайбың чаалап алышкыннарының демдээ кылдыр олива дең чимистиг үвүштүң бүъдүүн ол эзир ызырып алган, а тураскаалдың дөзүнде — Пржевальскийниң аян-чоруктарының оруктарын көргүскен Азияның картазы.

Ол тураскаалдың чанында Н. М. Пржевальскийниң музейин тургускан. Ол музейге кире берген кижи улуг аян-чорукчу, Азияның шинчилекчизи, улуг орус эртемден Н. М. Пржевальскийниң маадырлыг амыдыралы-биле тодаргай таныжып алыр.

Николай Михайлович Төп Азияның чажыттарын, ол улуг оранның эртемге билдинмээн чүүлдерин ажыдарынга бодунуң маадырлыг чуртталгазының 20 чылдарын бараалгаткан. Улуг аян-чорукчу 1867 чылдан 1888 чылга чедир 5 улуг шинчээчи бөлүктерин удуртуп, 33.268 километр берге оруктарны эрткен болгаш бодунуң шинчилел ажылдары-биле эртемни байыткан.

Төп Азияга чүгле үш дугаарзы шинчилел аян-чорууну үезинде безин 8 муң ажыг километр орукту эртип, Азияның картазынга чаа демдеглелдерни кылып, соңгу Тибеттиң элээн каш дагларын, хемнерин ажыдып, хөй үнүштерни болгаш дириг амытаннарны, оон иштинде Моолдуң Говизинден черлик аъттарны тыпкан. Ол аъттарны оон соонда «Пржевальский аъттары» деп адай берген.

Шинчилел аян-чорууну изиг изи-биле улуг шинчилекчиниң бижээн номнары орус болгаш делегей эртемниң эртинезинге улуг үнелиг салдыышкын болган. Оон эртем талазы-биле бижээн ажылдарын хөй катап, хөй дылдарда парлап үндүргүлээн.

Пржевальскийниң эртем талазы-биле кылган маадырлыг чорууң мурнакчы орус хөй-нитти бедии-биле үнелээн. Ону Эртемнер академиязының хүндүлүг кежигүнүнге соңгаан. Пржевальскийниң дугайында сөстер бистиң Төрээн чуртувустуң кызыгаарларын эрткен. Берлинниң география ниитилели сураглыг аян-чорукчу Александр Гумбольдт аттыг бирги алдын медальды Николай Михайловичиге тывыскан.

Россияның шынчы хамаатызы болгаш патриоду Пржевальский өске улустарга улуургавас, оларны хүндүлеп көөр кижи чораан. Ортаакы болгаш Төп Азияның тывалар, моолдар, казахтар, кыргыстар ышкаш дарладып чораан улустарның найыралдыг ёзу-биле көрүп чораан. Ылангыя бай херенгитен эвес, бодунуң кижилерге ол кичээнгейлиг, ынакшылдыг чорааның бодунуң эдертип чорааны аныяк офицер Пыльцовтуң, казах Панфил Чеваевтиң болгаш бурят Дондок Иринчиновтуң дугайында оон мынча деп бижээни херечилеп турар:

«Төрээн чуртувустан ончут ырак-ка чораан, бистер төрээн акышкылар ышкаш чурттап, бергени болгаш айыылды, муңгаралды болгаш өөрүшкүнү кады деңге көрүп чораан бис, ынчангаш экспедицияның бүгү чедиишкиннери улам-на хөй болурунуң херээнге кызыгаар чок эрес-маадырлыг болгаш бердинип чораан дузалакчыларымның дугайын алгыжемче чедир өөрүп четтиришкинниг-биле утпас мен».

Моол кызыгаары Кяхтадан Кызыл чурту Сарыг-Хемниң баштарынга чедир чораан, кады чораан эштериниң чарлыырда, ол мынча дээн: «Төп Азияның хөй нурууузунда-ла кижи даваны базып көрбээн черлерин эртип шинчилээш, бодувустуң сорулгавысты өчүзинге чедир күүсеттивис. Силерге алдар болгаш хүндүткел, эштер! Силерниң эрес-маадырлыг чорууңарның дугайын бүгү делегейге чарлаар мен. Бистиң бараан болганывыс эртемниң өмүнээзинден, алдаржытканывыс Төрээн чуртувустуң өмүнээзинден шынчы бараалгал дээш өөрүп четтиргенимни илередип, ам дораан силерниң кижи бүрүзүн куспактап тур мен».

Пржевальскийниң сөөлгү аян-чоруу Петербургтан Иссык-Кульдүң чанында Каракол хоорайга чедир болган. Ол анаа чедип келгеш, чаа экспедицияның составын чыып эгелээн. Ынчалза-даа ол анаа аар-берге аарыгга таварышкан болгаш 1888 чылдың ноябрь 1-де мөчээн. Орус эртемге маадырлыг чорукту болгаш бодунуң адын өлүм чок болдурган улуг аян-чорукчунуң мага-бодун кыргыс чурту хүлээп ап, мөңгежиди кадагалаан. Иссык-Кульдүң эриинде оон хөөрү чеден беш чыл эртсе-даа, чаа хөөр ышкаш кылдыр дөңнели берген чыдар.

Орус эртемденниң, улуг аян-чорукчунуң кыргыс черде хөөрү, оон чанында тургускан анаа тураскаал ийи улустарның мөңге болгаш бузулбас найыралының демдээ кылдыр көстүп турар.

Тураскаалдың кырында чалгыннарын херип алган даг эзири — эртемнерниң бедиинче эрес шудургу үнүп чораан аян-чорукчунуң дурзу-хевириниң утказы болур.

Наттышкан Араб Республика. Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызы-биле боттандырып турар Асуан плотиназының тудуушкунунда бүдүн чартык муң ажыг совет тускай эртемниглер араб ажылчыннар-биле кады ажылдап турар. Туннельдерниң аазында кезээн өттүр казарының планын сентябрьда ажыр күүсеткен. Эптежилер багай эвес ажылдаан. Олар 1530 тонна металл конструкцияларны эптээн, ол болза оналдгалан 300 ажыг тонна хөй болуп турар. Суг хүлээн алыкчыларының келергей улуг хаалгаларын эптеп кылыры эгелээн.

Тулуг мергежилдерниң араб ажылчыннарның шиңгээдип алырынга совет тускай эртемниглер дузалажып турар.

ЧУРУКТА: совет кранчы **Н. Поддубный** (он талазында) болгаш кедургур кранга ажылдап өөренип алган араб **Саид**.

Фото **В. Буданныы.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Чурулга, ыры, музыка башкылаашкынын экижидер

Школага чурук болгаш ыры, музыка талазы-биле өөреникчилерге быжыг билигни бээрде, школаларны мергежилдиг башкылар-биле хандырар ужурлуг. Оон-биле кады эге болгаш үстүкү класстарда чурук, ыры, музыка башкыларынга дузалаар методиктиг материалдар херегжеттиниң турар. Бистиң республиканың школаларында чурук башкылаашкынынга хамаарыштыр тускай материалдар ховар болуп турар. Оон ужурунда чамдык башкылар чурук кичээлинге кандыг-бир чүвени канчаар чуруурун, оон композициязын тургузарын, чырыкты, хөлегени, деңнелгени, бир чүвениң өске чүвеге хамаарылгазын, өң-чузунун канчаар бүдүрүп тайылбырлап бербейн, чүгле бир чуруктаа дужурүп чурударынга өйлежип турар. Республиканың школаларында бо хүннерге чедир ырының программазы чок. Бисте дээди болгаш ортумак эртемниг национал композиторлар бар хиреде-ле амга чедир школаларда класстар ааййы-биле ырлаар ному чок боор турар.

Ынчангаш чоокку үелерде ыры, музыканың программазын тургузуп, чурук, ыры башкыларынга дузалаар методиктиг материалдарны тывыдурер болгаш чурук, ыры, музыка башкыларының семинарын Башкылар билии бедилдер институт организастаар болза эки-дир.

М. САЛЧАК.
Барыын-Хемчик районунуң Шуй школазының башкызы.

БИЧИИ РАССКАЗ

ТОРГААЛ

Аңныыр инспекторну бодунуң участогунга хайгаарал кылып чорааш, бир аңчыга таваржы берип-тир.

— Чөпшээрел бижиин көргүс! — деп, инспектор демги аңчыдан негээн.

— Бо-ла чүве — дээш, оозу дөрт кезек кылдыр үстүп калган эрги саазын сунган.

Инспектор эрги саазынны арай боорда эптей тудуп номчааш, киленнип-ле үнген:

— Бо дээрге эрги чөпшээрел бижик ышкажыл! Чүге чуруум урөп, аңнап чоруур силер? Силерни харыысалгаже киирер апаар!

— Кайын чуруум урээр ийик мен, эш инспектор. Харын-даа ак сеткилдиг кижи-дир мен. Бо чөпшээрел бижикти алгандан бээр чүнүң-даа тынынга четпээн мен.

— Чөпшээрел бижикти ийи чыл мурнунда алган-дыр силер. Ажыглаар хуусаазы шагда-ла эрткен-дир.

— Ийи чыл болганы шын чүве, харын. Ынчалза-даа бо бижик-биле чөпшээрел кааң чаңгыс эликтиң мынчага өлүрүп чадап каан мен ийин. Бир-тээ өлүрер эргелиг болганымда, ынчаарга ам-даа өлүрүп шыдаваан тезиде, аңнаарымның барымдаазы бар-дыр, эш инспектор.

— Ынчап болбас! Каржы хажыдышкын кылып турар-дыр силер.

— Черле хажыдышкын кылбаан мен ийин, эш инспектор. Чүнү-даа өлүрбээн-дир мен. Көрүңер даан, бижиимни бо хире элегиже камнап, кармактап алгаш чораан-дыр мен. Чүге дээрге, чөпшээрел берген аңны өлүрүп чадаан болгаш, ынчалдым.

— Чуруум урөп, эрги чөпшээрел бижикке сылдап, аңнап чораан болганыңда торгаал төлээр апаар сен. Протоколга адың сал!

— Торгаал деп чүнер боор, эш инспектор! Мен бо чөпшээрел бижикти садып алган мен. Оозуну безин ажыглаваан, эртээн эгидип албаан-дыр мен.

— Хөй чугааның херээ чок! Дүрген адың сал!

— А чамдык улустар эрги чөпшээрел бижиин сезон эрте бергенде-даа ажыглап турар чүвел чоп. Оларны чүге торгавас силер?

— Ам харын оларны тудуп, торгаап турарывыс бо-дур. Оларның бирээзи сен-дир сен...

Н. АРАКЧАА.

Чаштынып чоруур ада

Совет өг-бүлелер аас-кежиктиг, эп-найыралдыг ада-ие деп адын ээлеп, ажы-төлүн кайгамчык келир үеге чурттап, ажылдаар кылдыр өстүрүп, кижизидип турарлар.

Ынчалза-даа ажы-төлүн азыралдан, кижизидеринден ойталап, деңип чоруур ийи-чаңгыс кижилер бар боор турар. Ындыгларының бирээзи — А. Ф. Мирошниченко. Ол, Иркутск хоорайга чурттап турган, бичии уруглуг болган.

Ол чаш уруглуг кадайын каггаш, кымга-даа билдиртпейн, дүшкаа чиде берген. Дургун ада 1961 чылда Тыва АССР-ге чедип келгеш, балдыртпези-биле доктаамал ажыл кылбайн, ол-бо черлерге кирип, үнүп чоруп турган, ажылдаваан чери-даа чок. Хоорайга кирр бижидилге чок чоруп турган, адак сөөлүнде, Чудум кудумчузунда № 4 бажынга кирр бижиткен. Удавайн оон үндүр бижиткеш, Пролетарская кудумчузунда № 26 бажында, болу ышкаш, кайда-даа кирр бижидилгези чок ийиги кадайы — Бичемей-биле чурттай берген.

Ол горлога ажылдап тура-ла, Сесерлиг сельпозунуң ажыл-агый эргелекчизи Тарас Кирпиченко-биле наряд ёзугаар ажылдаарын чугаалажып алган.

Удаванда Кирпиченко ажылындан үнер апарган. Мирошниченкога мөге нарядтарны бижип берген. Бухгалтерия чери ол нарядтарны хынап көрбейн эрттиримпкениниң түңнелинде, оон акшазы үнүп кээрге, сельпонуң кассири кандыг-даа документ негевейн, Мирошниченкога акшаны бергени кончуг четпес. Шынында, уруг азыралының акшазын төлевейн турар, чаштынып чоруур ададан ол акшаны тыртар ужурлуг турган.

Социалистиг өг-бүлезин хүндүлевес, ажы-төлүн кижизидеринден ойталап, деңип чоруур ийи-чаңгыс Мирошниченко ышкаш кижилер хөй-ниитиден чаштынып шылавас!

А. РУМЯНЦЕВ.

СПОРТ

Хостуг хүреш мөгелери

Хүрештиң хөй янзы хевирлеринден хостуг хүреш бистиң республикада элээн нептереңгей апар чыдыр. Борта хүрежириниң аргаларынга өөренир секция республика найысылалынга тургустунга-да шоолуг эвес — дөрт-ле чыл хире болган. Ол кыска үениң дургузунда бистиң хостуг хүреш мөгелеривис багай эвес чедиишкиннерлиг болгулаан. Ол ышкаш, бо хүрештиң нептерээринге бо чылдың март айда Кызыл хоорайга болуп эрткен Сибирь зоназының маргылдаазы улуг ужур-дузалыг болган.

ССРЭ-ниң спорт мастери П. Хасанов удурткан үшкү бөлүктүң мөгелери Октябрь байырлалынга уткуштур хүрежиринге белеткенип турар. Ноябрь 3-те аныяктарның спорт школазының ол хүреш талазы-биле ажык маргылдаазы болур.

Маргылдаага бирги разрядтыг мөгелер О. Эрес-оол, В. Чыдыг-оол, ийиги разрядтыг О. Момужай болгаш өскелер-даа эки белеткенип турар.

М. БАЙЛАҢ-ООЛ.

Олчалыг келзин

Бии-Хем районда «Хадын» колхоз бо аңныыр сезонунга белеткелди эртен чылдыыңдан дээре организастаан. Байкара Сотпар-оол биле Тулуш Серенге удурткан 16 кижи аъттанган. Аңчыларның аът-хал, аъш-чем хандырылгазы эки болган.

Төрээн колхозунуң экономиказын улам хөгжүдери, күрүнеге «чымчак алдынның» байлак оргулгазын киирери дээш чүткүл аңчы бүрүзүнүң сеткил-сагыжын улам хайныктырып турар. Тывыш талазы-биле бедик көргүзүглүг болурунга чарыш улам калбарган.

С. ДАНГАА.

Агаар бойдус

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг, чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Хат өй-таварында, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: дагылыг черлерге 2 градус чылыгдан 3 градус соок, оон өскезинге — 3—8, а Кызылга — 3—5 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы **Д. О. БЕГЗИ.**

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Капитан Грантының уругдары» 10, 2, «Сашка» 12, «Мөңгүн тренер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Оливер Твист» 11.15, 1.15, «Тарапуньканы Штепсель казадайландырып тур» 3.15, «Тенчүзү болгаш эгези» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «№ 8 шахтыга таварылга» 2.30, «Он сес чыл» 8.30, «Чаашкынныг дыштаныр хүн» 4.30, 6.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Коргуушкунуң ушкүнтери» 3.15, «Кара думаалай» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Тыва АССР-ниң культура министри эш М. С. Хомушкуга, оон дунмазы **СТО ХОМУШКУНУҢ** аар болгаш ур аараан соонда мөчээни-биле Культура министерствозунуң коллективи хажызыдалын илергейлеп тур.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫГЛАРЫ

Найыралдың болгаш акы-дуңмалышкы чоруктуң айы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол-совет найыралдың чаңчыл болган айы МАР-да дөрт неделя үргүлчүлеп турар.

Ол айның хүннеринде үлетпүр бүдүрүлгелериниң, куражыл-агыйларның чүс-чүс муң ажылчыннары, чурттуң эң-не ырак-узак булуңнарында кедээ ажыл-агый каттыжышкыннарының араттары Совет Эвилелиниң дугайында лекцияларны дыңнаан болгаш совет улустуң амыдыралынга база күш-ажылынга холбашкан фотоделгелгелерни көрген. Моолда ажылдап турар совет тускай эртемниглер-биле ужурашкан, совет киноларны көрген.

Даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культура харылзааларының Совет ниитилелдериниң эвилелиниң болгаш моол-совет найыралдың ниитилелиниң ында чеде берген, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Н. Г. Игнатовка баштаткан төлээлери моол-совет найыралдың айынга идепкейлиг киржип турар. Совет төлээлер моол найысылалдың солун черлерин көрген болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринге барып, ажылчыннар-биле, Улан-Баторнуң хөй-ниитизиниң төлээлекчилери-биле ужурашкан.

Дөрт африка күрүнелерниң баштыңнарының ужуражыышкыны

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Алжир Республиканың президентизи Ахмед Бен Белланың, Мароккону хааны II Хасанның, Эфиопияның императору I Хайле Селассиениң болгаш Малиниң президентизи Модибо Кейтаның алжир-марокко чөрүлдээни тайбың таарыштыр шиитпирлээр сорулга-биле баштайгы ужуражыышкыны Бамакода президент ордузунуң бажынынга октябрь 30-де болган.

ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң алжир болгаш марокко төлээлерге чоок кижилерниң дыңнадыгларын барымдаалааш, Бамакодан дамчыдып турарындан алырга, дөрт африка күрүнелерниң баштыңнарының чөвүлел хуралы бир шак хире үеде үргүлчүлээн болгаш чугаалажыышкыннарның байдалы «таарымчалыг» болган.

Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузаламчызы-биле

СОФИЯ. (СЭТА). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бүдүүзүнде болгар улус улусчу эрге-чагырганың чылдарының дургузунда Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузаламчызы-биле чурттуң чедип алган улуг чедиишкиннериниң түңнелдерин өөрүшкү-биле үндүрүп турар деп, БТА агентилел дыңнаткан. Совет төлевилелдерни ёзугаар, совет машиналарның болгаш совет тускай эртемниглерниң дузазы-биле Болгарияга элээн хөй бүдүрүлгелерни, оон иштинде Родопахта «Горубсо» деп даг-руда комплексизин, Димитровградта химия комбинадын, Карл Маркс аттыг сода заводун, Стефан Кираджиев аттыг целлюлоз заводун, Георгий Дамянов аттыг чес-хола эзилдирер комбинатты, Ленин аттыг металлургия комбинадын, азот-тук заводун туткан.

19 чылдарның дургузунда чуртка 70 үлетпүр бүдүрүлгелерни болгаш цехтерни туткан. Ам 32 бүдүрүлгелерни тудуп турар. Оларны тударынга Совет Эвилели 120 миллион лев чээлиин чиик негелделерни ёзугаар Болгарияга тывыскан.

Ол үеде эртем-техниктиг документацияның 3.000 хире комплектилерин база ССРЭ-ден алган. Барык 3.500 совет тускай эртемниглер чаа тудугларга ажылдап, дерилгени эптеп тургузарынга болгаш ону ажыглаарга кииреринге киришкен. 1500 болгар ажылчыннар болгаш инженерлер Совет Эвилелинге өөренип, мергежилин бедиткен.

Дагомеяның түр чазааның парлалга конференциязы

ПАРИЖ. (СЭТА). Чуртта эрге-чагырганы шериг эжелеп алган соонда, Дагомеяның түр чазаан тургускан болгаш ол түр чазакты баштаан полковник Соглонуң парлалга конференциязынга дыңнатканы чүл дээрге, Дагомеяның түр чазаа чуртка бүгү-ниити соңгулданы аргалыг-та болза дораан чорудар болап турар. Соңгулда болган соонда Дагомеяның чазаа тургустунар.

Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Котонудан дамчыткаңы-биле алырга, Маганың чазааның чарган бүгү дугуржулгалары болгаш керээлери күштүг болуп артар дээрзин Согло медеглээн. «Бүгү чурттар-биле бистиң харылзааларывыс президент Маганың үезинден ышкаш ол-ла хевээр болур» деп ол чугаалаан.

Котонуда «улусчу революстуг комитети» тургускан дээр дугайында дыңнадыгны полковник Согло буруу шапкан.

Маганың чазааның министрлери турган кижилерниң хуу-салымының дугайында айтырыгга хамаарыштыр оларга удур кандыг-даа чаа хемчеглерни албас деп Согло медеглээн. Олар шуптузу ам бо үеде «Гезо» деп шериг лагеринде шериг камгалалында турарлар деп, Согло демдеглээн. Чуртка корум-чурумну катап тургускан соонда дораан-на оларның чанарын чөпшээрэр апаар.

Оон дараазында түр чазактың кежигүннери Ю. Мага, Ж. Ахомадегбе, С. Апити парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, Дагомеяның түр чазааның бүгү дөрт кежигүннери «боттарының үзел-бодалдарынга болгаш шиитпирлеринге чаңгыс аай» болуп турар деп демдеглээн.

Шаажылакчылар когаралга таваржып турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Сайгондан мурнуу-чээн талада 150 миль хире ырак турар Лок-Ниньге тулчуушкуннарның чорудулгазында Мурнуу Вьетнамның национал-хосталгалыг күштери 300 нгодиньдьемчи солдаттарны узуткап, балыглаан болгаш тудуп алган.

«Хосталга» деп агентилелдиң дыңнадыгларын барымдаалааш, ВИА октябрь 19-та болган тулчуушкуннуң дугайында тодаргай медээлерни дамчыткан. Ол хүн нгодиньдьемчи эрге-чагыргалар ужар чүүлге деткиткен 2.000 ажыг солдаттарны Лок-Ниньче чоруткан турган, ол солдаттарның аразында америк шериг албанныглар база бар болган. Тулчуушкун даң бажындан орай кежээге чедир үргүлчүлээн.

Национал-хосталгалыг күштер идепкейлиг удурланып, дайзынның шериглерин сандараткан болгаш оларны тулааже киир сывырган.

Гвинеяның үш чыл планының күүселдези

КОНАКРИ. (СЭТА). Гвинея Республиканың Национал хуралынга планнаашкын министри Барри Ибрамма чүве чугаалааш, чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң үш чыл планының күүселдезиниң түңнелдерин дыңнаткан.

Чамдык чедимче чок чүүлдер турбужежок, план чедиишкинниг күүсеттинген деп саназа чогуур дээрзин министр демдеглээн. Үш чылдар дургузунда Гвинея улус өөредилгезинге болгаш кадык камгалалынга улуг чедиишкиннерни чедип алган, оруктарның четкизи калбарган, аэродромнарны тудуп, ажыглалга киирген. Үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинде тодаргай чедиишкиннер бар болган.

Үш чыл планын иштики курлавырларның болгаш даштыкы дузаламчының күсели-биле акшаландырган, совет чээлилер ол дузаламчыда бирги черни ээлеп турар деп, планнаашкын министри медеглээн.

Оон дараазында Барри Ибрамма Гвинеяны хөгжүдериниң чеди чыл планының дугайын чугаалаан. Ол планның кол сорулгазы болза, чуртту индустриализастаары болур. Чеди чыл планы келир чылда күштүг болуп эгелээр ужурлуг.

Оор шииттирген

Чолаачы Василий Иванович Шестопалов дээрзи Баа-Хем районунуң «Ленинчи орук» колхозунуң чолаачызынга ажылдап турган, сентябрь 14-те хаван фермазынга чедирери-биле шаңдан 1700 кг кызыл-тас кудуруун бодунуң машиназынга сөөртүп чоруткаш, ону Дерзиг фермазында бодунуң катты Г. В. Шныровтуң бажынынга дүне аппаргаш, анаа дужуруп берген турган...

Колхозтуң мал чеми тараазының кудуруун оорлаан дугайында буруулуг Шестопалов судка бүрүнү-биле билинген болгаш «ону мал чип үреглеп турганын көргеш, бодумнуң херегледимге ажыглаар сорулга-биле алганым шын» деп өчээн.

Шестопаловту үш чылда эдип чазар күш-ажыл колониязынга шыырыгы чурум ёзугаар хостаргазын кызып шиткен. Оон оорлаан тараазының кудуруун «Ленинчи орук» колхозка катап эгиткен.

И. ПЕТУХОВ.

Халаптын уржуктарын Куба узуткап турар

ГАВАНА. (СЭТА). Шуурганның үрээни орук харылзааларны катап тургузарының талазы-биле ажылдар Кубаның Орменте можузунда хайнышкынныг чоруп турар. Чайыхчаашкынның үреп каапканы оруктарны болгаш бирги ээлчегде чигир заводтарынче кирген оруктарны катап тургузуп турар.

Аштаглыг оруктарны болгаш көвүрүглерни тударын, катап тургузарын калбак фронт-биле чорудуп турар. Можунуң оруктарынга ажылдап турган дөзары-биле ынаар тудуг техниказын бүгү чурттан октаан.

Премьери чаа, политиказы эрги хевээр

ЛОНДОН. (СЭТА). «Англия, бурунгаар!» — деп дөншилгелиг организацияның медээзиниң сөөлгү номеринде чугаалап турары болза, «чаа премьер-министр Дуглас Хьюм баштаан консервативтиг чазак Макмилланның чазааның ат-алдары бужартаан политиказын үргүлчүлээр деп турар».

Ол дыңнадыгда айтып турарындан алырга, «поларис» ракеталар-биле чепсегленген суг адаа-биле чоруур хемелерниң америк баазалары Англияга хевээр артар; ядролуг чепсекти алыр арганы Барыын Германияга бээр ужурлуг НАТО-нуң хөй талалыг ядролуг күштерин тургузар дугайында АБШ-тың саналын англи чазак деткиир апаар; англи саң хөөге аар салдарны чедирип турбас жок, англи шериглер Барыын Германияга ол-ла хевээр артар.

Солун болгаш журналды өг-бүле бүрүзүнче

Хүн бүрүнүң парлалгазы кедээниң болгаш хоорайның ажыл-ишчилериниң угаан-медерелиниң онза херектели болу берген. Оларның ол херектелин хандырар дээш партия, совет, комсомол болгаш өске-даа хөй-нитти организациялары 1964 чылдың солуннар болгаш журналдар чагылгазын эрттирер талазы-биле боттарының ажылын экижидип келген. Республиканың Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш белеткээр министерствозунда (парторганизация секретары эш Ещенко, хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчызы эш Шогжал), дааранылга комбинадында (эштер Макарова, Болиманова), Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чериниң мебель цегинде (эштер Башкирцев, Дресвянникова), статистика эргелелинде (эштер Баранов, Карпова) болгаш Кызыл хоорайның өске-даа организацияларында, албан черлери база бүдүрүлгелеринде чагылга эки организастаттынган.

Ынчалза-даа хоорайның чамдык коллективтеринде бо ажыл сула чоруп турарын айтыр апаар. Өрт командазы, кедээ электротудугнуң тудуг-монтаж эргелели, суг ажыл-агыйының тудуг-монтаж эргелели, автоэргелелдиң хандырылга чери, хандырылга болгаш саарылга эргелели, чүък автостанциязы болгаш оон-даа өске организациялар «Союзпечатька» солун, журнал чагылгазының чаңгыс-даа квитанциязын эккеп дужаавааан. Үстүнде ады үнген организацияларда хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчыларының массалыг тайылбыр ажылынга ында парторганизация секретарьлары чогуур хуза чедирбейн турар.

Тускай хамаарылгалыг солуннарның болгаш республика солуннарын чагыдар ажылда база-ла четпестер хөй. Чижээ, «Советская культура» солуннуң 20 экземпляры, «Медицина ажылдакчызы» — 36, «Сельская жизнь» — 40, «Учительская газета» — 124, «Тываның аныяктары» — 27, «Коммунистиг күш-ажыл дээш» — 31, тыва дылда 14, «Ленинчи орук» — 14 экземпляр чагыттынган. Республика солуннарынга чагылганы төп парлалганың чагыдып алган сөөлүнде чорудар дээр хөөн чамдык кижилерде бар болуп турар. Ындыг хөөннер частырыглыг дээрзин маңаа сагындырза чогуур. Чылдың сөөлгү айынче чылдырар чорук багай уржуктарга чедирип, дыка хөй чагыкчыларны ол солуннарның чагылгазы чокка арттырып каап болур болгай. Ол дугайын хүн бүрүде кижилерге тайылбырлаары чугула.

Чагылганың, ылангыя төп парлалганың солуннар болгаш журналдарынга чагылганың хуусаазы дооступ турар. Арткан хуусааны чеп ажыглап, хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчылары ажылчы чоннарның оргузунга тайылбыр ажылын күштелдирер ужурлуг. Чаа чыл-биле кады, өг-бүле бүрүзүнге солуннар болгаш журналдар четкен турар кылдыр, шак ынчаар ажылдаары негеттинип турар.

Б. ЛАНТУХОВ.
Кызылдың харылзаа белдиринде «Союзпечатьтың» бүдүрүлге участогунуң начальниги.

Хамаатылар, ойнаашкын тиражынга киржиңер!

1963 чылдың акша-бараан лотереязының чедиги үндүрүлгезиниң тиражы 1963 чылдың ноябрь 12-де Рязань хоорайга болур.

Тиражка «Москвич» деп автомобильдер, «Планета» деп мотоциклдер, хеп чуур машиналар, сооддукчулар, хевис болгаш хевис чадыглар, дааранылга машиналары болгаш өске-даа үнелиг эт-чүүлдер ойнаашкынга таварыжыр.

Лотерея билеттерин акшаалга кассаларындан, киоскилерден, харылзааның бүдүрүлгелеринден, вокзалдардан болгаш аэропорт кассаларындан садып ап болур.

Лотерея билеттерин садып алыңар!

Ойнаашкыннарның тиражынга киржиңер!

ТЫВА АССР-НИҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ КҮРКРЕДИТТИҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01466. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 3 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 262 (5666).

Өртээ 2 көп.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

„Полет-1" ужудуушкунда

Космос делгемин шиңгээдип алырының болгаш космос корабльдерин улам ынай болбаазырангайжыдарының программазын ёзугаар, орбиталыг ужудуушкуннуң үезинде бүгү-ле угланыышкыннарже таарыштыр башкарар арганы берип турар космос аппараттарын Совет Эвилелинде ажылдап кылып турар.

Чорудуп турар ажылдар болза, космос делгемин шинчилээри-биле холбашкан эртем информациязын алыры-биле негеттинип турар районнарже космос корабльдерин чорутпушаан, ук космос корабльдерин ужудуушкунга башкарарының сорулгазын шиитпирлээриниң аргазын берип турар.

Айыттынган программаны боттандырар сорулга-биле чер кавызының космос делгеминге космос аппарадының турум болурун болгаш таарыштыр башкарылганы чорударын хандырып турар тускай аппаратура-биле болгаш шимчедилге установкаларының системазы-биле дерээн, «Полет-1» деп башкартынар, ынай-бээр ээп чоруур космос аппарадын 1963 чылдың ноябрь 1-де Совет Эвилелинге салып үндүрген.

Эртем аппаратуразын, радиотелеметриктиг системаны болгаш 19,945 мегагерц частотага ажылдап чоруур дамчыдыкчыны космос аппарадында тургускан.

Космос аппарады турза чогуур орбитазынче черден эң-не ырай бээриниң хемчээли (апогейинге) 592 километр болгаш черге эң-не чоок эртериниң хемчээли (перигейинге) 339 километр кылдыр үнген.

Турумчудары-биле болгаш космос делгеминге космос аппарадының ынай-бээр ээрин дараалаштыр боттандырары-биле доктааттынган программага бүрүн дүүштүр, шимчедикчилерни ажылдадырын хөй удаа кылып көрген.

«Полет-1» деп космос аппарады орбитазының угланыышкынын өскертпишаан, ол-бо талаларынче элээн ээшкиннерни, а ол ышкаш бедииниң талазы-биле ээшкиннерни кылган болгаш экваторже ийленчээниң булуңу 58 градус 55 минута кылдыр, апогейинге бедии 1.437 километр болгаш перигейинге 343 километр кылдыр, төнчү орбита-оруунче шилчээн.

Ол орбитага космос аппарадының эргилериниң эге үези 102,5 минута болуп турар.

Космос аппарадында тургускан аппаратура чогумчалыг ажылдап чоруур.

«Полет-1» деп космос аппарадын хайгаараарын болгаш телеметриктиг медээлерни хүлээп алырын Совет Эвилелиниң девискээринде туруп турар чер кырында командылал-хемчээшкин пунктулары чорудуп турар.

Космос делгемин шинчилээри-биле холбашкан эргежок чугула эртем информациязын дамчыдарын радиотелеметриктиг аппаратура хандырып чоруур.

Ынчангаш, космостуң байдалдарынга космос аппарадының хөй удаа таарыштыр башкартынарын бир дугаар боттандырган.

Шенелделерниң төлевилеттинген программазын боттандырганының түңнелинде, космос делгемин улам ынай өөренип көөрүнге болгаш шиңгээдип алырынга эргежок чугула базымны Совет Эвилелинге кылган.

ССРЭ-НИҢ ПРОФЕССИОНАЛДАР ЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ XIII СЪЕЗДИЗИ

Ноябрь 1-де хуралы

Кремльдиң Съездилер ордузунга совет профэвилелдерниң съездизи бодунуң ажылын үргүлчүлээн. Бүгү съезд хүн чурумунуң үшкү айтырыын чугаалажып көөрүн эгелээн. «ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң Уставынга өскерилгелер дугайында» илеткелди ВЦСПС-тиң секретары **А. А. Булгаков** кылган.

— Амгы үеде ССРЭ-ниң профэвилелдериниң күштүг турар Уставын 1959 чылда хүлээп алган — деп, илеткелчи чугаалаан. — Ол үениң дургузунда совет улустуң амыдыралынга улуг өскерилгелер болгулаан. Бистиң чуртувус коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинче кирген. Чугаалаштырып көрдүрери-биле кирген Уставтың төлевилелин СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлеринге, партияның Программазынга үндезилээш ажылдап кылган болгаш чурттуң ажылчы чоннарының база оларның профессионалдар эвилелдериниң амыдыралында болгулаан өскерилгелерни илергейлеп турар.

Уставта кирген өскерилгелер коммунизмни калбаа-биле тургузар үеде профэвилелдерниң ажыл-чорудулгазының адырларын калбартырын көрүп турар.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чогаадыкчы инициативазын бүгү хемчег-биле хөгжүтпүшаан, профэвилелдери бүгү улустуң социалистиг чарыжын болгаш ооң дээди хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни организастап, чаартыкчыларның патриотчу эгелээшкиннерин нептередип, ажылчы чоннарның күжениишкиннерин улус ажыл-агыйы планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш эрес-маадырлыг демиселче углап баштап турар.

Моон мурнунда күрүне аппаратының органнарының күүседип турганы улам чаа-чаа хүлээлгелер коммунизмче совет ниитилелдиң бүрүнгаарлаашкынының хире-чергези-биле профэвилелдерниң ажыл-чорудулгазының кавызынче шилчиир деп Уставтың төлевилелинде айтып турар.

Профэвилел организациялары болза, доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарын бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазын болгаш бүдүрүлге дээш контрольду экижидеринге дузалап турар улам дээштиг органнар болдурарын чайгылыш чокка чедип алыр ужурлуг деп Уставта кирген өскерилгелер баш удур көрүп турар. Ол өскерилгелер, ылангыя ажыл-агыйжы удуртулганы хевирлээринге болгаш бүдүрүлгелерни эргелеп башкарарынга профэвилелдериниң идепкейлиг киржирин айтып турар.

Совет профэвилелдер болза, бүдүрүлгениң, күш-ажылдың, чуртталга-амыдыралдың болгаш культураның айтырыгларының талазы-биле ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның мурнундан күрүне болгаш ажыл-агый органнарының мурнунга харысалгалыг турар. Ам күрүнениң хоойлужудулга ажыл-чорудулгазынга профэвилелдериниң ролюн улам бедидип турар. Профессионалдар эвилелдеринге болгаш оларның иштүү-биле ниити-эвилел болгаш республика органнарынга хоойлужудулга инициативаның эргезин тывыскан турар ужурлуг деп, СЭКП-ниң Программазында көрүп турар. Бо чүүл Уставтың төлевилелинде илереттинген.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле улуг сорулгаларны профэвилел организацияларынга хүлээдип турар. Профэвилелдери күш-ажылдың хемчээлин болгаш херегледиң хемчээлин контрольдаарын чорударынга идепкейлиг киржирин, ажылдакчы бүрүзүнүң ап турар төлевириниң хемчээли ниитилел бүдүрүлгезинге киирген күш-ажылдың санындан болгаш шынарындан хамаарыштыр доктаадырын чедип алырын Уставта киирген немелделер көрүп турар.

1962 чылда ниитилел фондузунуң күсели-биле төлевирлер болгаш чиңгелделер 28,4 миллиард рубль четкен дээрзин эш Булгаков айыткан. Чээрби чылдың төнчүзүнде ол фондулар чоннуң боттуг орулгаларының бүгү түңнүнүң чартык кезин хире болган турар. Профэвилелдери ол фондуларның шын ажыглалы дээш контрольду хандырар ужурлуг.

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдери болза, делегейниң профэвилел шимчээшкининиң чарылбас кезии болур болгаш Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязының ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржип турар деп Уставтың төлевилелинде демдеглээн.

Бодунуң илеткелиниң элээн кезиинге эш Булгаков профэвилелиниң иштики демократиязын улам ыңай хөгжүдер дугайында айтырыгларны чырыткан. Уставтың төлевилелинде баш бурунгаар айытканы соңгулдаларның чаа системазы профэвилелдериниң миллион-миллион кежигүннерин идепкейлиг хөй-нити амыдыралга хандыдып киирер арганы берип турар.

Ажылга бот-тывынгыр чорукту болгаш хөй-ниитичи эгелээшкинни улам ынай хөгжүдер чорук профэвилелдериниң ажыл-дуржулгазын экижидеринге аажок улуг ужур-дузалыг. Ам активтиң санны 26 миллион кижи ажып турар болгаш ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XII съездизиниң бүдүүзүнде турганындан барык 12 миллион кижи хөй болуп турар.

Бир эвес профэвилелиниң соңгулдалыг органының кежигүнү азы кежигүнүнге кандидат анаа көргүскен идегелди шынзыктырып шыдавас болза, комитеттиң, профэвилелдер чөвүлелиниң составынга артып каап болбазын Уставта киирген немелде көрүп турар. Ындыг кижилерни профэвилелдер органнарындан хуусаа бетинде үндүрер херек. Оларга көргүскен идегелди шынзыктырып шыдаваан кижилерни профэвилел органнарындан үндүрериниң чурумун Уставтың төлевилелинде тодараткан.

ВЦСПС болгаш профэвилелдериниң республика органнары күш-ажылдың, чуртталга-амыдыралдың болгаш культура айтырыгларының талазы-биле хоойлуларның болгаш чарлыктарның төлевилелин хоойлужудулга органнарынга киирип турарын чаа Уставтың төлевилели баш бурунгаар көрүп турар.

Профэвилел эге организациязының фабрика, завод болгаш чер-чер комитединге эң калбак эргелерни тыпсыр сорулга-биле профэвилелиниң 15 кежигүннери бар черлерге профэвилел эге организациязының фабрика, завод, чер-чер комитедин тургузарын Уставтың төлевилели көрүп турар.

Профэвилелиниң 15-тен эвээш кежигүннерин каттыштырып турар эге организацияларга профорганизаторну соңгуур.

Төрээн Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан совет профэвилелдери бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының өндүр чаагай программазын амыдыралга боттандырар дээш демиселге боттарының күжениишкиннерин көвүдедир дээрзин илеткелчи түңнелинде чугаалаан.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң Уставынга өскерилгелер дугайында эш Булгаковтуң илеткелин чугаалажып көөрү эгелээн.

Демир орук транспортунуң ажылчыннарының профэвилелиниң ТК-зының даргазы **Е. Т. Чередниченко** бир дугаарында санал берген. Соолгу чылдарның дургузунда бистиң Төрээн чуртувустуң амыдыралынга, чурттуң эң массалыг хөй-нити организациязы — профессионалдар эвилелдериниң амыдыралынга болган бүгү өскерилгелерни чаа Уставтың төлевилелинде бүрүнү-биле илередип киирген дээрзин ол чугаалаан. Эргелеп башкарарының ленинчи школазы, ээлеп баштаарының школазы, коммунизмниң школазы болур профэвилелдериниң сорулгаларын Уставта тодаргай айыткан партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазында болгулаан пленумнарының шиитпирлеринде айыткан организастыг хевирлер биле чаа сорулгаларның аразында бүрүн дүүштүрүлгени доктааткан.

Эш Чередниченко транспортчуларның болгаш орук тудугжуларының күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын съездиге дыңнаткан. Моон-биле кады ооң демдеглээни болза, эвээш эвес бүдүрүлгелер күрүне планнарын ам-даа күүсетпейн турар. Социалистиг чарышты удуртур талазы-биле өрнегейлээр чорукту артышкынны транспорттуң профэвилел организацияларының ажылындан чайлаттынмаан.

Профэвилелдери күш-культура ажылын болгаш спортту бодунуң холунга бүрүн алыры эргежок чугула деп, оратор санап турар. ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң Уставын хүлээп алыр деп саналды ол киирген, чүге дээрге, чаа Устав СЭКП-ниң Программазының негелделеринге бүрүн дүгжүп, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының төөгүлүг сорулгаларын боттандырар талазы-биле профэвилелдериниң ажылының чаа байдалдарын барымдаалап турар.

Курскиниң синтетиктиг волокно заводунуң аппаратчызы **Г. М. Шаповалова** бодунуң саналының эгезинге чугаалааны болза, химия үлетпүрүн дүрген хөгжүдеринче угландырган Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиказының шынныын практика кайгамчык бадыткап турар. Үш чылдарның дургузунда бистиң заводувус ону тударынга үндүрген чарыгдалдарның орнун бүрүн эгидип дугаан болгаш ам арыг орулганы берип турар деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң Уставында киирген өскерилгелер болза коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунуң медерелдиг болгаш идепкейлиг киржикчизи болур профессионал эвилелиниң кежигүнүнүң адын бедик көдүрүп турар дээрзин эш Шаповалова чугаалаан. Ол өскерилгелерни чүүлдүгзүнүп тур мен.

Профэвилелиниң ажыл-чорудулгазынга активти улам калбаа-биле киириштирер, ол дугайында ажылдың болун бадыткаан бүгү хевирлерин билдилиг ажыглаар дугайында саналды оратор шын деп санап турар.

— Материалдыг бүдүрүлгениң, күрүне болгаш культура тургузуушкунунуң, ажылчы чоннарның амыдыралын хандырылгазының болгаш оларның коммунистиг моральдың ёзузунга кижизидериниң адырынга профэвилел организацияларының болгаш оларның удуртукчу органнарының сорулгалары ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң Уставының төлевилелинде ылаптыг тодараттынган — деп, профэвилелдериниң Молдав республика чөвүлелиниң даргазы **С. С. Сидоренко** чугаалаан.

Бо документиде киирген өскерилгелерни бүрүнү-биле чүүлдүг деп санавышаан, ораторнуң демдеглээни болза, Устав профэвилелдериниң мурнунга СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш партияның Программазының салган сорулгаларынга бүрүн дүгжүп, массалар-биле харылзааны улам сырый быжыглаар арганы профэвилел организацияларынга берип турар.

Молдавияның ажылчы чоннары коммунизм тургузарының улуг хөрээнге төлептиг салыышкынны база киирип турар. Дөрт чартык чылдарның дургузунда үлетпүр продукциязын бүдүрери 1,7 катап өскен. Соолгу чылдарның дургузунда республиканың профэвилелдери ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга боттарының ролюн бедиткеннер. Бүдүрүлгениң иштинче хандыр кирбес, багай ажылдың чылдагааннарын ёзулуг анализтеп база өөренип көрбес профэвилел организациялары амдаа бар болуп турарын ол моон-биле кады демдеглээн.

«Таджикгидростройнуң» тудуг комитединиң даргазы **С. Ниязов** съездиге көрдүрери-биле киирген ССРЭ-ниң профэвилелдериниң чаа Уставының төлевилелин Таджикистанның төлээлери бүрүнү-биле чүүлдүг деп санап турар деп чугаалаан. Ораторнуң бодалы-биле алырга, бо төлевилел профэвилелдериниң сорулгаларынга дүгжүп турар, боттарының ажылын дээре тургузарынга оларга дузалаар болгаш боттарының эргелерин долузу-биле ажыглаар арганы оларга бээр.

Ооң дараазында съезд ССРЭ-ниң профэвилелдериниң Уставынга өскерилгелерни көөрү-биле комиссияны соңгаан.

Литваның экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезинде кайгамчык чедиишкиннерниң дугайын профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазы **П. П. Добровольскис** чугаалаан.

— Бо чылын республиканың колхозтар, совхозтар шөлдериниң ажыл-ишчилери күрүнеге тараа дужаар болгаш садар талазы-биле онаалданы дыка ажыр күүсеткенин съездиге илеткээри меңээ өөрүнчүг-дүр — деп, ол чугаалаан. Төрээн чурттуң шыгжамырынга сес чартык миллион пуд хире тарааны азы планда айытканындан 35 хуу хөйнү урган. Малдың быжыг чем-сууру база тургустунган, ол чорук келир чылда эът болгаш сүт бүдүрерин улуу-биле көвүдедир арганы бээр.

Съездиге киирген профэвилелдериниң чаа Уставының төлевилелин Литваның профэвилелдериниң төлээлери чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп санап турар дээрзин эш Добровольскис медеглээн.

Профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазынга хөй-ниитиниң эгези улам хөгжүп турар. Львовшинада профэвилелдериниң чамдык обкомнары болгаш хоорkомнары сөөлгү үеде штаттыг эвес аппараттың ажылынче шилчээн. Ол дугайын электростанцияларның болгаш электри үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилелиниң Львов обкомунуң даргазы **М. П. Федяев** чугаалаан.

40 профэвилел организацияларын каттыштырган ол обком ийи чыл ажыг үеде хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдап турар. Обкомнуң аппарадында шалыңныг ажылдакчы чаңгыс-даа чок. Дуржулганың көргүзүп турары-биле алырга, ол чорук бодун бүрүнү-биле бадыткап турар. Хөй санныг активчилерге даянмышаан, обком эге организацияларны мурнукузундан дээре удуртуп, оларның мурнунда тургусчунган сорулгаларны элээн билдилиг-биле шиитпирлеп турар апарган. Обкомнуң килдистеринде 150 инструкторлар хөй-ниитичилер ажылдап турар. Область комитединиң эргезинде турар бүдүрүлгелерде профэвилел кежигүннерин дөрт кижиниң бирээзи-ле янзы-бүрү комиссияларның ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Ажылга хөй-ниитичи эгелээшкин бистерге кайы хире улуг ужур-дузалыг болуп турарын бо чижектер бүзүрелдиг көргүзүп турар деп, оратор чугаалаан. Ооң ужурунда бис оларны улам ынай хөгжүдеринче угланган ССРЭ-ниң профэвилелдериниң Уставының төлевилелинде айыткан бүгү чүүлдерни бүрүнү-биле деткип турар бис.

Делегейде баштайгы херээжен космонавт В. В. Терешкованы съезд чылыы-биле уткаан. Ооң чугаазын адыш часкаашкыны удаа-дараа үзе кирип турган. Ол, космонавтарның мурнундан өөрээн сеткил-сагыжын съездиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга дамчыдып, күш-ажылга, амыдыралга чедиишкиннерни болгаш кадыкшылды оларга күзээн.

— Бистиң отрядывыста коммунистиг күш-ажыл бригадалары чок — деп В. В. Терешкова чугаалаан. Ынчалза-даа космонавт бүрүзү коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы болган турарын оралдажып турар. Космонавтар академияларда, институттарда чедиишкинниг өөренип, чедиишкинниг белеткенип, космосче хөй катап парып болгаш хөй катап солун чаа ужудуушкуннарга белеткенип турар.

Валя Терешкова чоокта чаа даштыкы чурттарга бодунуң чорааның, совет кижилерниң амыдыралынга, оларның хөй-ниити организациязының, ооң иштинде профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазынга даштыкы чурттарның улустарының сонуургалының дугайын чугаалаан.

Кол экономиктиг сорулганы күүседиринче — коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынче ажылчы чоннарны мобилизастаары профэвилелдериниң төп сорулгазы болур дээрзин ССРЭ-ниң профэвилелдериниң Уставының төлевилелинде онзалап демдеглеп турар деп, профэвилелиниң Куйбышев үлетпүр область чөвүлелиниң даргазы **В. С. Годовиин** чугаалаан.

Куйбышев областа ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның 65 ажыг хуузу коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде киржип турар. Он-он муң ажылчыннар, инженерлер, техниктер техниктиг чогаадыкчы чоруктуң каттыжыышкыннарында идепкейлиг ажылдап турар. Чеди чылдың чылдарының дургузунда рационализаторлар дөрт муң ажыг саналдарны киирген болгаш ол саналдар ам безин 170 миллион рубль ажыг камналганы берген.

— Бистиң ажылчыннарывыстың акы-дуңма байырын силерге, совет ажылчыннарга чедирип келген бис — деп Цейлоннуң профэвилелдериниң төп чөвүлелиниң даргазы **Тилэк Куласекера** медеглээн. Колониализмден болгаш империализмден хостаалыр дээш дарлаттырган улустарны демиселче көдүрүп үндүрген Октябрь революциязының дугайын, Совет Эвилелиниң Цейлонга ак-сеткилдиг дузаламчызының дугайын ол чугаалаан. Ядролуг чепсектиң шенелделерин чамдык кезиктеп хоруур дугайында Москва керээзинге доктааш, оратор болза, керээге ат салбаан чурттарны ол керээге саат чокка ат салырынче бодунуң төлээлериниң мурнундан кыйгырган.

(Уланчызы 2-ги арында).

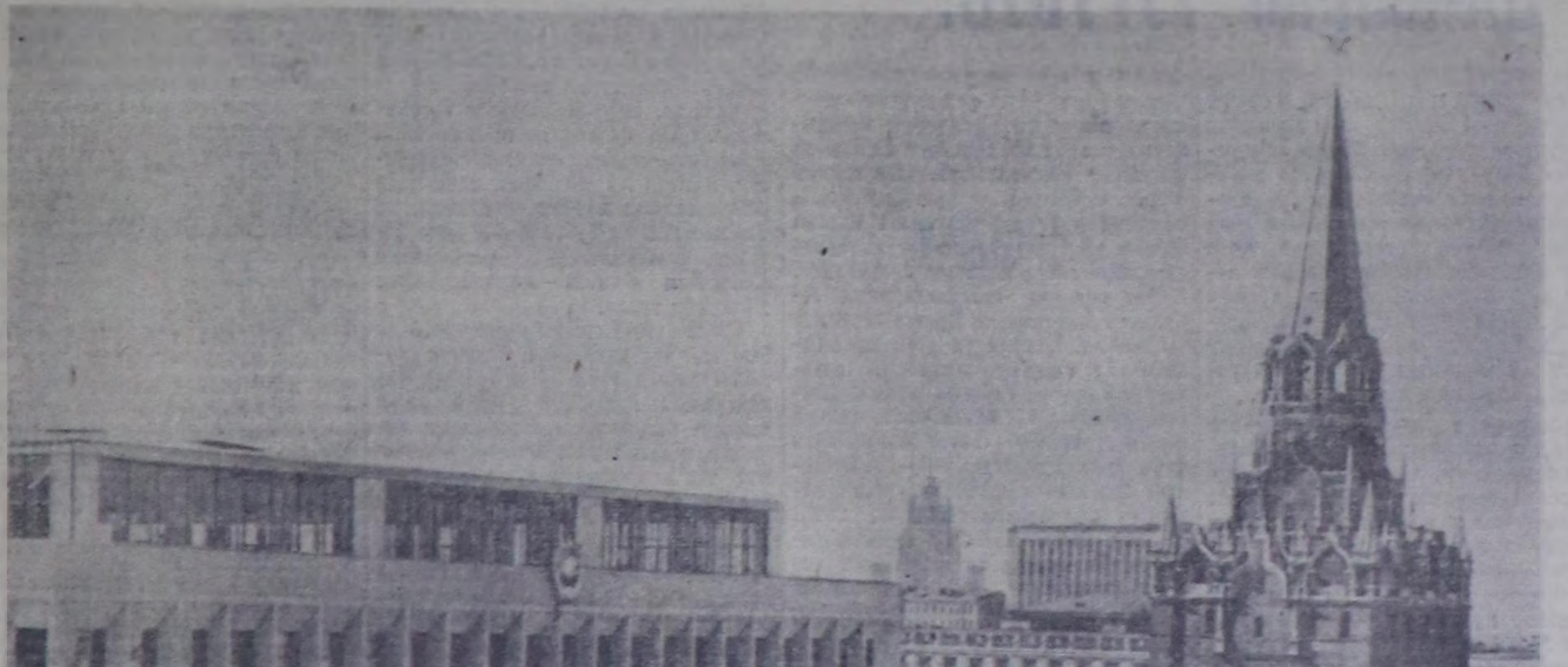

ЧУРУКТА: Кремльдиң Съездилер ордузу. ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи ында эртип турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кыргыстың КП Төп Комитединге, Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединге, Министрлер Чөвүлелинге

Совет Тываның ажылчы чоннарының мурнундан СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Соведи болгаш Министрлер Чөвүлели төөгүлүг хүн — Россияның составынга эки-тура-биле кирген хүнүндеш бээр чүс чыл болган оң-биле холбаштыр Кыргыс Совет Социалистиг Республиканың ажылчы чоннарынга изиг байырын чедирип база амыр-мендизин айтырып тур. ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма өг-бүлезинге Совет Кыргыс таныттынмас кылдыр чаартынган, чечектелген совет республика кылдыр хуулган. Бодунуң кайгамчык байырлалынга кыргыс улус экономикага болгаш культурага, куштерниң чечектелиишкининге аажок улуг чедиишкиннер-биле ужуражып турарынга чүректиң бүгү ханызындан өөрүп тур бис. Силерниң чедиишкиннериңер СЭКП-ниң болгаш ооң эш Никита Сергеевич Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитединиң ленинчи национал политиказының чайыннанчак херечизи болур. Бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының улуг херээ дээш демиселге улам-на улуг чедиишкиннерни кыргыс улуска бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улустары-биле кады күзеп тур бис.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ — **ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ** — **ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.**

„Малчын" колхозтуң даргазы эш С. ШЫДЫРААГА
Партком секретары эш С. ОЧУР-ООЛГА
Көдээ Совет даргазы эш Б. ИРГИТКЕ
ВЛКСМ комитединиң секретары эш О. КИМ-ООЛГА

Күрүнеге сүт, эът садарының чыл планын күүсеткени-биле холбаштыр «Малчын» колхозтуң эр, херээжен колхозчуларынга, тускай эртемниглеринге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирбишаан, планны ажыр сүт, эът дужаар дугайында силерниң шиитпирлериңерни изиг-биле деткип тур.

Эр, херээжен колхозчулар мал ажылын хөгжүдериниң планын күүседири, ооң продуктулуун бедидери дээш моон соңгаар улам эки ажылдаар, мал кажаалары, суггарылгазы, малчыннарга чуртталга бажыңнарын эки белеткээр, амгы мал кыштаглаашкынының үлегерлиг чорудар, 1964 чылда колхозтуң ажылынга бедик көргүзүглерни чедип алыры дээш социалистиг чарышты калбартыр дээрзинге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илередип тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ. — **ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.**

СЭКП Тыва обкомунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Улуг Октябрьның байырлалынга алдар кылдыр күрүнеге эът садарының чыл планын 101 хуу, сүтү — 162,6 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 61 центнер эът, 1090 центнер сүт саттынган болгаш сүт садары уламчылап турар. Ниитиниң малының кыштаглаашкынын чедиишкинниг чорударының бүгү хемчеглерин ап турар бис.

Колхоз даргазы **С. ШЫДЫРАА.**
Партком секретары **С. ОЧУР-ООЛ.**
Көдээ Совет даргазы **Б. ИРГИТ.**
ВЛКСМ комитединиң секретары **О. КИМ-ООЛ.**

Кызыл хоорайның XVII партия конференциязы

Дүүн республиканың хөгжүм-шии театрының бажыңынга Кызыл хоорайның XVII партия конференциязы болуп эрткен.

Конференцияны СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары эш **П. Т. Киселев** ажыткан.

Конференцияның хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Президиумун эш Н. С. Хрущев баштадыр улуг сорук кириишкини-биле соңгаан.

Конференция дараазында айтырыгларны чугаалажып көрген:

1. СЭКП хоорkомунуң ажылының дугайында отчёт.
2. Хоорайның партия организациязының ревизия комиссиязының ажылының дугайында отчёт.
3. СЭКП хоорkомун соңгуур.
4. Ревизия комиссиязын соңгуур.
5. Партияның XI область конференциязынга делегаттар соңгуур.

СЭКП хоорkомунуң бирги секретары эш **П. Т. Киселев** отчёт илеткел кылган. Ревизия комиссиязының илеткелин ооң даргазы эш **Ф. И. Нимин** кылган. Конференцияның делегаттары хоорайның партия организациязының ажылын улуг идепкей-биле чугаалажып көрүп, делегереңгей доктаалды хүлээп алган болгаш СЭКП хоорkомунуң, ревизия комиссиязының чаа составын болгаш партияның область конференциязынга делегаттарны соңгаан.

Конференция дугайында тодаргай отчёт дараазында солунга үнер.

Суванна Фумага алдар болдурган хүлээп алыышкын

МОСКВА. (СЭТА). Москвада чедип келген, Лаостуң каттышкан чазаның премьер-министри ызыгуур салгаан Суванна Фумага алдар болдурган хүлээп алыышкынны Совет чазак хүлээп алыышкыннар бажыңынга эрттирген.

Совет таладан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш албанның өске-даа кижилери киришкен.

Хүлээп алыышкын үезинде Н. С. Хрущев биле ызыгуур салгаан Суванна Фума чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Ындырде — Испанияның ажылчы чоннарының төлээлекчизи. Астурияның маадырлыг шахтёрларының төлээзи Хосе Веласко. Коммунизмни тиилелгелиг тургузуп турар силерниң чуртуңарга Испанияның ажылчы чоннарының акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазының дугайын кысказы-биле-даа бол чугаалаарын күзээн ийик мен деп, ол демдеглээн. Фашизмни узуткаар болгаш Испанияга база бүгү делегейге социал дештиилгени хандырар дээш демиселге бистерни силерниң аажок улуг чедиишкиннериңер сорук кирип турар.

«Португали» Гвинеяның ажылчы чоннарының национал каттыжыышкынының чигине секретары Луис Набраль бодунуң чуртунуң ажылчы чоннарының болгаш съездиде олуржуп турар Анголаның төлээлериниң мурнундан изиг байырны съездиге дамчыткан. Совет Эвилелиниң улустары болгаш оларның чаазы португали колониализмге удур демиселдиң авангардынга кезээде туруп келген болгаш португали колониализмге удур демиселди делегейниң бүгү органнарынга чорудуп турар деп, ол чугаалаан. Ынчангаш бис португали колонизаторларга адырылыышкынны таварыштырар бис дээрзин Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарынга чоргаарал-биле бүзүредип болур бис. Бистиң хамаарышпас чоруувустуң тугу бистиң чуртувустуң бүгү булуңнарынга киискээн турар хүн ырак эвес.

Бразилияның профэвилелдериниң национал удуртулгазының төлээлекчизи Рафаэль Мартинеллиниң съездиге изиг байырны дамчыткан, чугаалааны:

— Силерниң съездиңерниң шиитпирлеринге илергейлээн турар ужурлуг күш-ажылга, эртемге, культура тургузуушкунунга бистиң совет акы-дуңмаларывыстың тиилелгелери бистиң политиктиг, экономиктиг болгаш социал амыдыралывыска бөгүүр өскерилгелер дээш аар демиселди чорудуп турар бразиль ажылчы чоннарга аажок улуг идиглиг чүүл болур.

Ындырде — Германияның Федеративтиг Республиказының профэвилелдериниң төлээлекчизи. ГФР-ниң империалистерниң болгаш милитаристерниң даштыкы политиказы талазы-биле агрессчи чоруу болгаш дайынчы чүткүлү оларның чуртунуң иштинде реакцчы политиказынга база дугжуп турар дээрзин ол кижилениээшкин-биле чугаалаан. Ынчалза-даа ажылчын аңгы ходелбейн турар чуве эвес. Бо чазын монополистер бүгү профэвилел шимчээшкиниң саддарадыр дээш металлистерниң профэвилелинге сөгүгну таварыштырарын оралдашкан. Өнчүк-чонгаачы идегеттерниң дузазы-биле монополиялар 400 муң кижини кудумчуже үндүр октааннар. Ындыг турбуже, металлистер боттарының ажыл соксадыышкынын тиилелгеге чедирген.

Колумбияның холелиишкиннериниң болгаш профэвилел эп-сеткил каттыштырылгазының чаңгыс эвилел комитединиң чигине секретары Вентура Пуэнтес Ванегаска сөс берген. Маңаа силерниң аныяктарының энтузиазмни көргеш, улуг чоргаарал сагыш-сеткиливисти хайныктырып турду деп, ол чугаалаан. Ол чорук бистиң ниити тиилелгевиске чаа-чаа күштерни, бүзүрелди берип турар.

Профэвилелдериниң мурнуу-африка конгрезиниң оралакчы президентизи Мозес М. Мобида Мурнуу Африканың, Басутолендиниң, Бечуаналендиниң, Соңгу Родезияның, Мурнуу Родезияның, Кенияның болгаш Занзибарның ажылчы чоннарының мурнундан чуректиң ханы байырын съездиге дамчыткан. Кажан тайбыңның болгаш дешпиилгениң күштери улам чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап турар үеде силерниң съездиңерниң эртип турарын күзел ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис деп, ол чугаалаан. Ол тиилелгелерге ээзи улуг бистиң улуска хамаарыр дээрзин билип турар мен.

Ванкувер хоорайның (Канада) бызанчыларының профэвилелиниң баштаар чериниң кежигүнү Джон Анютушкинниң съездиге чуректиң ханы байырын чедиргеш, медеглээни болза, Канада биле ССРЭ-ниң аразынга харылзааларның хүн келген тудум-на акыжып турарынга силерниң соңгу талада кожанар болур бистер аажок өөрүп турар бис. Ийи чурттарның аразынга садыг дугуржулгазынга ат салдынган. Ол дугуржулга бистиң чонувустуң хөйү-биле ажылга кирерин хандырар болгаш ниитики садыгга дегүм болур.

Ындырде — Ливанның профэвилелдериниң чигине секретары Элиас Эль-Хавр. Силерниң съездиңер совет ажылчын аңгының маадырлыг демиселиниң түңнелдерин унузуга турар-дыр. Силерниң съездиңерниң кичээңгейиниң төвүнде бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар болгаш совет черге коммунизмни тургузарының оруу-биле бурунгаарлаар — мындыг ийи айтырыг тургустунган-дыр.

Мурнуу Вьетнамның профэвилелдериниң төлээлекчизи Чан Хоай Нама чуве чугаалаан. Съездиге байырны дамчыткаш, оон чугаалааны болза:

— Бодунуң хосталгазы дээш Каттышкан Штаттарның агрессиязынга удур, Нго Динь Дьемниң хаанныг диктатуразынга удур демиселге бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының силерниң чайыннанчак чедиишкиннериңер кезээде сорук кирип келген болгаш сорук кирип-даа турар.

Португалияның профэвилелдериниң төлээлекчизинге сөс берген. Португали ажылчы чоннарның сагыш-сеткилин илергейлевишаан, коммунизмни тургузарының оруунга чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы улам эки чедиишкиннерни чедип алырын совет профэвилелдерге болгаш совет улуска күзээн тур бис деп, ол чугаалаан. Силерниң тиилелге бурузу чугле совет улустуң чаагай байдалын бедидерин чедирип турар эвес, харын база бүгү социалистиг лагерьниң чугула салыышкыны болуп, капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызын демиселче сорук кирип, национал хамаарышпас чорук дээш улустарның шимчээшкининге дузалап турар.

Норвегияның металлистериниң профэвилелиниң № 1 салбырының даргазы Коре Мюрениң съездиге дээре күзелдерни дамчыткаш, демдеглээни болза, съездиниң шиитпирлери чугле совет улуска эвес, харын база бүгү делегейниң ажылчын аңгызынга улуг ужур-дузалыг болур.

Эш Булгаковтуң илеткелиниң талазы-биле санал бериишкин доозулган.

Оон дараазында съезд ВЦСПС-тиң кирген ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң Уставын бадылаар деп шиитпирни чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Съездиниң адынга Совет Эвилелиниң 1550 организацияларындан байыр чедириишкиннери болгаш рапорттар, даштыкы чурттарның 75 профэвилел организацияларындан, коллективтеринден болгаш бүдүрүлгелеринден байыр чедириишкиннери келген дээрзин даргалакчы дыңнаткан. Харыы байырны чорударын президиумга съезд даашкан.

Ноябрь 2-де съезд бодунуң ажылын ургулчүлээн.

И. АРТЕМОВ,
В. БЕЛЯЕВ,
М. РОЖДЕСТВЕНСКАЯ,
А. СЕРБИН.
(СЭТА-ның тускай корреспондентилери).

Доозукчулар кежээзи

Октябрь 1-де Кызылдың башкы институдунуң бот-өөредилгелиг доозукчуларының кежээзи болган. Доозукчуларның байырлыг хуралын институттуң башкызы Р. Р. Бегзи ажыткаш, институттуң бот-өөредилге салбырының проректору эш Меллеевага сөс берген. Ол, доозукчуларга байыр чедирбишаан, келир үениң салгакчыларын кижизидер төлептиг херээнге болгаш амыдыралчурттаалгазынга чедиишкинниг болурун күзээн. Институтту бот-өөредилге-биле бо удаада 146 кижи дооскан. Доозукчулар Е. Матпа, С. Эртине, Л. Фирсова экзаменнерге быжыг билиин көргүзүп, кончуг эки демдектиг дипломун алганнар.

Кончуг эки демдектиг дипломун алган Е. Матпа сөс алгаш мынча дээн:

— Мээң амыдыралымда аас-кежиктиг хүн болду. Бөгүн дээди эртемниң дипломун бот-өөредилге-биле чедип алдым. Институттуң башкыларынга өөрүп четтирдим. Бүгү чедип алган билиимни өөреникчилерге дамчыдып бээри-биле күжениишкинниг ажылдаар мен.

Оон соонда доозукчуларга дээди эртемниң дипломун тыпсыр дугайында дужаалды институттуң башкызы М. И. Анисов номнааш, музыканың үделгези-биле доозукчуларның күжениишкинниг ажылының түңнели — дээди эртемниң дипломун тывыскан.

Д. КАРА-ООЛ.

Ийи колхоз улгаттыр каттышкан

Улуг-Хем районда Жданов аттыг база «Чодураа» колхозтарның тус-түс болган ниити хуралдары ол ажыл-агыйларны улгаттыр каттыштырар дугайында чептуг айтырыгны көдүрген. Колхозтуң экономиказын улам быжыдар, культураны хөгжүдер, маңгыы механизацияны калбаа ажыглаар талазы-биле улуг ажыл-агый болурунуң чугулазын санал берген колхозчулар тодаргай демдеглеп турганнар.

Ол ийи колхозтарның кежигүннериниң ниити хуралы ажыл-ишчи бедик көдүрлүүшкүннүг болган. Чадаана бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш А. Түрген-оолдуң доктуу илеткелинге саналдар удажып эгелээн. Н. Лопсан, Д. Ташпыл-оол, В. Дамдын, К. Аракчаа болгаш өске-даа эштер кедээ ажыл-агыйның улам ыңай хөгжүдериниң перспективтиг сорулгаларынга холбаштыр, бо бичче күштүг колхозтарны улгаттыр каттыштырарын онзалап айытканнар.

Колхозчуларның ол саналдарынга үндезилээш, ниити хуралдан «Чодураа» биле Жданов аттыг колхозтарны улгаттыр каттыштырарын бир үн-биле бадылаан. Каттышкан колхозту Жданов аттыг кылдыр, а оон төвү — Чодураа суур болурун ниити хурал шиитпирлээн.

Организастыг айтырыг дугайын чугаалашкаш, Жданов аттыг колхозтуң баштаар чериниң кежигүннерин 11 кижи составтыг кылдыр соңгаан. Колхозтуң даргазы эш Б. Кошкар-оол, даргазының оралакчыларынга — кол зоотехник эш У. Демир-оол, комплекстиг бригаданың бригадири эш М. Балчый-оол болган.

Хурал соонда солун концерт болган. Ийи-Тал кедээ клубтуң ботывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң бараалгаткан көргүзүглерин колхозчулар сеткил ханыышкын-биле утканнар.

МАЛДЫ ХҮР КЫШ АЖЫРАРЫНГА

(Улуг-Хем райондан медээлер)

Октябрьның 46 чыл оюнга утмуштур Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң хойжузу Ондар Чалбачиновна Хөрлүү эки чедиишкиннерни чедип алган. Эрткен чылын төрүттүнген 470 хураганнарның ол ажаап турар. Дүк кыргып алырының планы хойдан-на 2,4 кг турда, ол 2,7 кг-ны алган.

ЧУРУКТА: О. Ч. Хөрлүү.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Хыналдадан илерээни

Улуг-Хем районнуң колхозтары болгаш совхозтары мал кыштагладыышкынынга канчаар белеткенгенин дугайында массалыг хыналданы партия-күрүне контролюнуң район комитединиң кежигүннери партия, совет активтерниң киржилгези-биле чорудкан.

Хыналданың түңнелдерин комиттетиң хуралынга чугаалажып көрген. Аңаа чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының, зоотехниктерниң информацияларын дыңнаан.

Районнуң чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында мал кыштагладыышкынынга белеткелге дүвүреңниг байдал тургустунган деп хыналданың түңнели көргүскен. «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы, тускай эртемниглери, салбырларның эргелекчилери мал ажылынче кичээңгейни кошкаткан. Дөн-Терек фермазында инек кажаалары амга чедир септеттинмээн. Немей тудар кажаазын түлүу чаа эгелээн. Ында малчыннар чыл эгезинден бээр кино көрбээн.

Совхозтуң үшкү салбырында ийи чүс инек турар кажааның шалазы, соңгалары, эжиктери, печкалары, чемгеринге чери септеттинмээн. Бирги салбырда байдал оон дээредевес. Хаван ажылынче кичээңгей салдынмаанындан 80 баш хаванның турар чери чок, багай ажаалганындан 20 баш хаван оолдары өлген. Кыштагларже мал чемнери сөөртүнмээн болгаш совхозта мал чемнериниң курлавыры тургустунмаан.

«Чодураа» колхозта бода малдың беш, хой, өшкүнүң чели кыштаглары белен эвес. Хараган фермазында туткан дөрт чурттаалга бажыңнарының крышазы, кладовказы, печкалары болгаш соңгаларының иштики рамалары чок. Хендергениң малчыннарында кышка белеткелдиң бергезеп турар байдалын колхозтуң зоотехниги эш Моллеров билбес болган. Колхоз 2128 тоннаның орнунга чугле 857 тонна сиген белеткээн.

«Х Улуг хурал» колхозта байдал дүвүреңчиг. Колхоз шээр малга белеткезе чогуур кыштагларның 23-күн белеткевээн. Инек кажааларында септелге кылдынмаан. Чамдык кажааларның кырын мал чеми сиген-биле дуглап кааны шын эвес. Колхоз дөрт кодан хойнуң хураганнарын мелериниден тускайлап үспээнинден хойларның кужу арган болган. Өтүк-Даш фермазын телефон, радио, чырыткы-биле хандырар дугайын чыл бүрү чугаалажып келзе-даа, ол айтырыгларның чаңгызы-даа шиитпирлеттинмээн.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң 4 муң иртеринин, 200 баш бода малының турар черлери кылдынмаан. Ол совхозта чамдык малчыннар өглер-даа, бажың-биле-даа хандыртынмаан.

Партия организациялары малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды чорудуп турза-даа, оон үре-түңнелдиг болурун чедип албайн турар. Райпо болгаш ажылчын кооперацияларны сүт-бараан фермаларынга, хойжу бригадаларның төптеринге садыгжызы чок садыгларны база ыракты малчыннарга автолавкаларны организастаар хемчеглерни багай боттандырып турар.

Районнуң партия-күрүне контролюнуң комитеди мал кыштагладыышкынынга белеткелде илереттинген четпестерни дүрген чайладырының хемчеглерин алырын колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларындан, партия организацияларының секретарьларындан болгаш кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринден негээн.

Д. АРАНЧАА.

Белеткел үргүлчүлеп турар

Бо чайын агаар-бойдустуң таарымча чок байдалын өөренип көргеш, Улуг-Хем районнуң «Чайырал» совхозунуң дирекциязы, ында партком мал кыштагладыышкынының айтырыгын август айда-ла малчыннарның хуралынга чугаалашкан. Аңаа малчыннар үнелиг хөй саналдарны берген. Оон соонда мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң чорудуп турарын партком хуралынга чугаалажырда, чамдык мурнакчы малчыннарны, тускай эртемниглерни база олуруштуруп, оларның санал-оналын өөренип көрүп турган.

Ол бүгүнүң түңнелинде чамдык кыштагларны өттүг черлерже көжүрер, бодан хойларның санын үрээмектеп эвээжедир, курлавыр кыштагларны кылыр ажылдар тодараттынган. Ынчангаш совхозтуң шээр малын 91, бода малын 52 кезек черлерге кыштагладыр, хойнуң 13, бода малдың 15 кажааларын база ол хире санныг бичежек бажыңнарны тударын көрдүнген.

Амгы үеде чүү кылдынганыл дизе, шээр малдың 88, бода малдың 59 кыштаглары белеткеттинген, чаңгыс аай эвес 26 чурттаалга бажыңнарын туткан азы көжүрүп тургускан. Оон аңгыда малчыннарга чаңгыс аай төлевилел ёзугаар 8 аал ишти чурттаар 4 бажыңны тудуп, ажыглалга кирген. Бода малга 10, шээр малга 11 чаа кажааларны немей кылган.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелди Бара-Тал салбыр өскелерден дээре чорудуп турар. Октябрь 20-ге чедир ол салбыр кыштагларже 1255 центнер сигенни, 8 тонна дусту чедирип, 123 тонна өдекти белеп алган. Кыштаглар септелгезинде эш Чамзырынга удурткан звено бедик көргүзүглүг ажылдап турар.

Үрбүн салбырда эш Малбай-оолга удурткан звенонуң ажылын үнелевес арга чок. Ол звено эрес-шудургу ажылдааш, кыска үеде бода малдың 3, шээр малдың 3 кажааларын, 6 чурттаалга бажыңнарын тудуп каан. Ол звенонуң кежигүннери ам Хемчиктиң ол чарыынга курлавыр кыштаглар белеткээринге киржир.

Кыштаглаашкынга белеткелге, малчыннар боттары база идепкейлиг киржип турар. Хойжулар Сертип, Чахбал, Дойдаа, Серен-Доржу, Бомбу болгаш оон-даа өскелер кыштагларын боттары белеткеп албышаан, 4—6 тонна сигенни кыштагларынга чедирип алганнар. Саван сараттаарынга, өдек белеринге идепкейлиг киржип турар малчыннар хөй.

Мал чемнерин кыштагларга чедирер, одар-белчиирлиг черлерге немелде кыштаглар белеткээрин үргүлчүлээр сорулга-биле салбырларга четчир санныг автомашиналарны быжыглаан.

Кышкы үеде малчыннарны херегледиң чугула барааннары-биле хандырарын барымдаалааш, 5 черге садыгжызы чок садыгларны тургузарын планнап көрген.

Чамдык кылдынган болгаш кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир бисте четпестер, частырыглар ам-даа бар. Бо чылын чамдык кыштагларның оъду таарыш болганындан оларны өске одарлыг черлер-биле солуур дээрзи билдингир турбуже, Шанчының Кашпылдыг хову бажында болгаш өске-даа черлерде чамдык кыштагларның аразы чугле 1,5—2 километр болгулаар. Ол байдалды таарыштыр көөру чугула. Совхозтуң кол зоотехниги эш Бабкин биле кол мал эмчизи эш Строгонов оларның харыысалга чок, шын санаашкын кылбас чоруундан чамдык коданнарда малды үзүп тургусканы кончуг эреңгей болганын хыналда көргүскен. Чижээ, Кара-Ховуда хойжу Сат Олчамайның кодаңында 800 ажыг хойнуң 300 хирези ноябрьда, оон өскези өске хүүсааларда төрүүр. Ында хураганнар үстүнмээн. Ол кодаңга 1962 чылда төрүттүнген 6 дөтпе кошкарлар чайлаан. Ол ышкаш хойжу Сиринниң хойларын бракталдээн хирезинде ында диш чок кырган болгаш арган хойлар база артып калган болгулаан.

Кышкы одарларны камныг, планныг ажыглаар дугайын каш удаа сагындырып турбуже, хойжулар Ноябу, Дыртый-оол кышкы одарларда хойларын кадарып турар. Оон ыңай хууда малы-биле кыштаг одарын чаза бастырар кижилер база бар. Шак ындыг кижилерни кедээ Советтиң талазындан хемчег албайн турар.

Винница областың Хмельницк бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң экономика талазы-биле кончак ажыл-агыйларның хожудаашкынының ажып эртер дугайында инициативазын деткивишаан, үстүнде четпестеривисти чайладып, мал кыштагладыышкынның организастыг эртерин дээш бистиң малчыннарывыс демисежип турар.

Р. ХУНАЙ-ООЛ,
совхозта партком секретары.

Белен эвес болган

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының Ак-Хемде кадыкшылга фермазының инектерин тургузар Эрээн аразында кыштагның кажаазын июнь айдан эгелеп туткан. Ол кажаа ам-даа белен эвес болган. Саанчылар олурар дөрт өрээл бажыңны белен болган дээн, а херек кырында саанчылар көжүп четкен бээрге, оон ийи өрээли безин шала кылдынган, печкалары, соңгаларының рамалары, эжиктери чок. Өске ийи өрээли шуут кылдынмаан. Ам канчаар, саанчылар чер одагланыр ужурга таварышкан.

Ам соок кыш эгелээр деп турда, Ак-Туруг салбырның удуртукчулары бо дугайында чүнү бодап турар ирги?

И. ЧЫРГАЛ.

• • •

«Х Улуг хурал» колхозтуң Ак-Даг, Кара-Шат, Терек, Ак-Хая деп черлерде кыштагларда кажааларының хөй кезииниң көрженнери кептартынмаан. Ооңда чаш хураганнар адаанга урар кургаг өдек белдун алган малчын бо кыштагларда көзүлбес.

Чайын сиген белеткелиниң үезинде кыштаглар белеткээр улус бис, чайывыс чок дижип турган болза, ам белеткеп алган чүвели чок болганзыр. Шак мындыг былдамыш малчыннарны колхоз баштаар чери илередип көрзе чогуур.

К. ОЙДУП-ООЛ.

СЭКП-НИҢ ПРОГРАММАЗЫ—БИСТИҢ ДАЙЫНЧЫ ТУГУВУС!

Ийи чыл бурунгаар, 1961 чылдың октябрь 31-де партияның, бүгү совет улустуң күзел соруун илергейлевишаан, XXII съезд СЭКП-ниң Программазын хүлээп алган. Ол Программаны дыка хөй акы-дуңма партияларның төлээлекчилери чогаадыкчы марксизмниң шылгараңгай документизи, амгы үениң Коммунистиг манифези деп чептүг-биле адаан. Оон идеялары чыл келген тудум делегейге улам-на чайыннаныр чыраш, тайбың болгаш социализм, улустарның хосталгазы болгаш аас-кежик дээш хөй-хөй миллион демисээчилериниң угаан-медерелинче улам ханызы-биле сиңнигип турар.

Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының улуг башкызы В. И. Ленинниң чырыткылыг генийи коммунизмче оруктуу кижи төрелгетенге чырыдып турар. Программаны белеткээр үезинде бистиң партиявыс болгаш оон Төп Комитеди Ленинниң өөредиглиг дектаамал сүме кылып, социализмни болгаш коммунизмни тургузар дугайында оон геннадыг идеяларын барымдаалап турган. Оон ужурунда СЭКП-ниң Программазын ленинчи программа деп бүрүн барымдаа-биле адап турар.

СЭКП-ниң Программазы болза бистиң партиявыстың марксизм-ленинизмге чайгылыш чок шынчызының дугайын, бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди амгы салгаалдың үезинде-ле тургузарынга оон революсчу шиитпирлениниң дугайын херечилеп турар. Партияның Программазынга коммунистиг ниитилелди эртем ёзузу-биле тодараткан, ону тургузарының оруктарын болгаш аргаларын бүгү талазы-биле үндезилээн, Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын тодараткан. СЭКП-ниң Программазы партияның болгаш бүгү совет улустуң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң дайынчы тугу болур.

Делегей журналистериниң Үшкү ужуражыышкынының киржикчилери-биле беседазынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны: **«Бистиң коммунистиг партиявыстың экономика хөгжүлдезиниң талазы-биле 20 чылга бедап кылган Программазы — ол дээрге коммунизмни тургузар дээш демиселге бистиң бүзүрелдивис ол-дур. Ону боттандырары — ол дээрге капиталистиг делегейге шиитке болур. Ынчангаш коммунистиг тургузуушкунуң ол улуг программазы күүсеттинер!».**

Эрткен ийи чыл күүсеттинген чүүлдер талазы-биле ап көөр болза он-он чылдарга деңнежир. Ол болза СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлери амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш бүгү улустуң демиселиниң, делегей хөгжүлдезиниң чорудуушкунунга СЭКП-ниң Программазының идеяларының чедирер салдарының улам өскениниң чылдары болган. Бо чылдар күш-ажылчы энтузиазм-биле, бистиң чуртувустуң бүгү улустарының чогаадыкчы күштериниң көзүлбээн көдүрлүүшкүнү-биле, партияга, коммунизмниң херээнге кызыгаар чокка бердинген чорук-биле бүргеттинген.

Коммунистиг партия болгаш оон Н. С. Хрущев баштаан Төп Комитеди партияның, улустуң кужениишкиннерин коммунистиг тургузуушкунунга улуг программазын херек кырынга боттандырарынче угландырып турар. Партияның XXII съездизиниң соонда СЭКП ТК-ның болгулаан пленумнары партияның болгаш чурттуң амыдыралынга онза рольду ойнаан. Ол пленумнарга партияның Программазының практиктиг күүседир талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынган, чурттуң экономиктиг, политиктиг болгаш идеологтуг амыдыралының эң чугула айтырыглары шиитпирлеттинген.

Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын боттандырарынга партияның шынчы чепсенгижи — совет профэвилелдер болуп турар. Совет профэвилелдер — эргелеп башкарарының школазы, ээлеп баштаарының школазы, коммунизмниң школазы болур деп улуг Ленинчи чагыгны аазарлыы-биле күүседип, экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге төлептиг салыышкынын киирип турар. ССРЭ-ниң профэвилелдериниң бо хүннерде Кремльде эртип турар XIII съездизиниң делегаттары болза профэвилелдерни партияның бедик идеглени бадыткаар болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш бүгү улустуң демиселинге бодунуң куженишкиннерин көзүлдедир дээрзин профэвилелдерниң 68 миллион кежигүннериниң мурнунда чаңгыс эп-сеткил-биле медеглеп турар.

Чаа ниитилелдиң тургузуушкунунда кол чүүл — экономиканы хөгжүдери, улус ажыл-агыйын удуртуру болур деп улуг Ленин өөреткен. Партия бодунуң ажыл-чорудулгазынга кол кичээңгейни коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга мөөнчеп турар. Чеди чыл планының онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринче, аар индустрияны улам ыңай хөгжүдеринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү хемчег-биле өстүреринче, эртем-техниктиг дешпиилгени дүргедеринче, чурттуң чөөн талакы районнарының бүдүрүкчү күштерин дүрген көдүреринче бүгү күштерни партия мобилизастап, улус ажыл-агыйынга удуртулгазы шудургу сайзырангайжыдып турар. Бистиң үлетпүрүвүс чеди чыл планының төлевилээниннден артык дүрген темпилер-биле хөгжүп турар. Чеди чылдың беш чылдарының дургузунда чугле пландан ажыр безин 37 миллиард рубль продукцияны бүдүрүп үндүрген турар.

Үлетпүрнүң эң-не дешпилгелиг болгаш экономика талазы-биле ажыктыг адырларын, хамыктың мурнунда химияны шалкын хөгжүдеринче кол кичээңгейни партия ам салып турар. Бөгүн химия — коммунизмниң шылчы фронтузу, ынчангаш партия болгаш улус күштерин, аажок улуг материал курлавырларны оңче мооңнеп турар. СЭКП ТК-ның ам болур Пленуму экономиканың онза перспективтиг адыры — химия үлетпүрүн дүрген хөгжүдер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыр.

Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай көдүрери бүгү партияның, бүгү совет улустуң херээ апарган. Кедээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле СЭКП-ниң Программазының боттандырарының оруктарын Төп Комитет айыткан. Кол угланыышкын болза тараа болгаш өске-даа культураларның дүжүткүрүн, бүдүрүлгени шаңгыы көдүрери, бүдүрүлгениң шаңгыычылары болур. Эң чоокку чылдарда тараа бүдүрерин бети-ле дээрге беш миллиард пудка көвүдедир сорулга салдынган. Ол сорулганы чедип алыры-биле минералдыг чемишчидигелерни бүдүрериниң болгаш сугаттыг чер ажылын калбартыр талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырып турар. Ол чорук магадылаттынган бедик дүжүттү алырынга турумчуг баазаны тургузар аргазы бээр. СЭКП-ниң Программазында айыткан улуг сорулгаларны партия болгаш улус чедиишкинниг күүседир дээрзинге совет кижилер бүзүрелдиг!

Чаа кижини кижизидериниң сорулгазы партияның Программазында салдынган. Партия улустуң идея-политиктиг кижизидилгезиниң, идеологтуг ажылды сайзырангайжыдарының дугайында могаг чок сагыш салып турар. Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражыышкыннары, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинде идеологтуг ажылдың аажок улуг ужур-дузазын демдеглээн.

Бистиң партиявыс, улуг Ленинниң чагыгларын удуртулга болдурбушаан, чедип алдынган чүүлдерге оожургавайн турар, бот-мензээргенир болгаш сагыш тайбыңзыраар чорук аңаа таарышпас. Бурунгаар көөр, бергелерни кызымаккай ажып эртер, чаа-чаа сорулгаларны хоңга алыр, четпестерге эптешпес, бүгү-ле чаа, чаа чүүлдерни ажыглалга кирер деп партия өөредип турар. Коммунизмни тургузарының программазын күүседир дээш идепкейлиг демисежир, эрес-маадырлыг ажылдаар, чуруму быжыглаар, эргиниң артыышкыннарынче, буржуаз идеологияже шиитпирлиг шаап халдаар деп бүгү совет кижилерни партия кыйгырып турар. Коммунизмни тургузарын миллион-миллион кижилерниң чүгле күш-ажылы-биле дүргедедип болур.

Партия политиктиг болгаш организастыг удуртулганың деңнелиин чайгылыш чокка бедидип, ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын сайзырангайжыдып турар. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирин күүсетпишаан, партия бодунуң организацияларын бүдүрүлге принцивиниң аайы-биле чедиишкинниг эде тургускан. Партия эге организацияларының ролюн болгаш партия органнарының харыысалгазын бүгү хемчег-биле бедидип, коммунистерниң чогаадыкчы идепкейин болгаш инициативазын хөгжүдүп турар.

СЭКП бүгү улустуң партиязы болу бергеш, массалар-биле бодунуң харылзааларын улам быжыглап, чаа кайгамчык күштерни тып алган дээрзин бөгүн угаан-сарыылдыг кижилер көрүп турар. Бистиң партиявыс чаа ниитилелди тургузары-биле холбашкан нарын сорулгаларны шиитпирлээрде кажан-даа амгызы дег күчүлүг, сырый каттышкан турбаан. Бистиң партиявыстың политиказы болгаш планнары — ол дээрге улустуң политиказы болгаш планнары-дыр. СЭКП ТК-ның ленинчи туружу, бистиң партиявыстың ленинчи угланыышкыны совет улустуң күзел-соруунга бүрүн дүгжүп, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң болгаш делегейниң тайбыңга ынакшылдыг улустарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар болгаш ол туруштуу база ленинчи угланыышкынны чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп саваш турарын амыдырал херечилеп турар.

Совет Эвилели бодунуң даштыкы политиказынга Ленинниң айыткан болгаш партияның XX, XXI, XXII съездилериниң шиитпирлеринде, СЭКП-ниң Программазында улам ыңай хөгжээн угланыышкынны удуртулга болдуруп турар. Ол угланыышкын шылгараңгай тиилелгелерни берип турар. Бистиң чуртувус моон соңгаар-даа улустар аразында тайбыңның болгаш найыралдың политиказын чайгылыш чокка чорудар, социалистиг күрүнелерниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаар дээш, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дээш, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принциптериниң тиилелгези дээш демисежир.

Ленинчи партия делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң мурнунга бодунуң хүлээлгезин ыдыктыы-биле күүседип турар. Бистиң партиявыс марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге быжыы-биле туруп, империализмге удур, тайбың, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демиселге ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның чаңгыс эви дээш могаг чок демиселди акы-дуңма марксисчи-ленинчи партиялар-биле кады чорудуп турар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң 1957 чылдың Декларациязында болгаш 1960 чылдың Медеглелинде илереттинген чигине шугуму дээш, оппортунизмге, национализмге болгаш авантюризмге удур, делегейниң коммунистерниң чаңгыс эви, сырый каттыжыышкыны дээш шиитпирлиг демиселди СЭКП чорудуп турар.

Лениниң демдеглеп турганы-биле алырга, бүгү делегей төөгүзүнүң үе бүрүзү марксизмге «чаа-чаа бадыткаашкыннарны болгаш чаа-чаа тиилелгелерни берип турар. Ынчалза-даа пролетариаттың өөредии болур марксизмге улам чаа-чаа тиилелгелерни келир төөгүнүң үе бээр». Бо дээрге өттүр көрүп сөглээн сөстер-дир. Коммунизмниң херээ тиилеп турар.

(«Праваданың» мурнуну чүүлү).

КЕЛИР ЧЫЛЫН БЕДИК ДҮЖҮТТҮ АЛЫР ТӨЛЭЭДЕ

Ийиги бригада

Таңдыда «Коммунизмниң херели» колхозтуң № 2 трактор-хову бригадазы (бригадири Комбужап Чорбаа) келир чылдың бедик дүжүдүн алырының үндезини—аңгыс аңдарылгазы дээрзин эки билир. Бригаданың трактористери Алдыы-Элегестиң Оорга-Ужу деп черде 2850 гектар аңгысты аңдарып белеткээн. Күскү аңгыс аңдарылгазынга трактористерден Ч. Борбак, Б. Кара-оол, Ш. Кара-оол, Ч. Маадыр-оол, А. Седен-оол, К. Кара-оол, олар хүн бүрү ажыл үлүүн 150—200 хуу чедир күүседип, бригаданың шалыпчы механизаторлары болганнар.

Күскү аңгыс аңдарылгазы чер доңганы-биле амгы үеде соксап каан. Бригаданың тракторисерин ам база бир чугула ажыл—мал кыштагладыышкынынга киржири-биле тус-тус фермаларда бызыглаан болгаш чамдыктарын тайгада ыяш белеткелинче чоруткан.

Дуржулгалыг тракторист О. Уйнук-Көк Каъктың Караңгы Өзен деп черде 200 кубометр тудуг ыяжын оруу багай черден машина оруунче үндүр сөөртүрүн бо хүнерде дооскан. Колхозчу тудугжулар ол черде узуну 10 метр, дооразы 6 метр чуртталга тудуун дүрген дооскаш, октябрь байырлалының бүдүүзүнде дужаар дээш шудургу ажылдап турарлар. Аңаа электри чырыын дуржулгалыг тракторист Оюн Уйнук-Көк киирип турар.

С. ОЮН.

НОМЧУКЧУЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ УЛАМ ЭКИЖИДЕРИНЧЕ

Кызыл хоорайга республиканың библиотека ажылдакчыларының чөвүлел хуралы болуп эрткен. Хуралге партия-совет органнарының удурукчулары, партком секретарьларының оралакчылары, парткомнарның идеология килдистериниң эргелекчилери, райкүүскомнарның культура килдистериниң, район библиотекаларының эргелекчилери, республиканың эң эки ажылдыг библиотекарьлары болгаш өске-даа чалаттырган литература, культура ажылдакчылары олуржукан.

«Чурттуң иштинге библиотека херээниң байдалының болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалының республикада канчаар күүсеттинип турарын хуралга чугаалашкан. Бо айтырыг дугайында республиканың Культура министри эш **М. С. Хомушку** илеткел кылган.

«Чурт иштинге библиотека херээниң байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП ТК хүлээп алгандан бээр ам дөрт чыл эртип турар. Бо аразында бистиң чуртувустуң амыдыралынга СЭКП-ниң чаа Программазын хүлээп алган партияның XXII съездизи ышкаш улуг болуушкуннар эрткилээн.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң, ооң иштинде библиотекаларның ажыл-чорудулгазынче улуг кичээнгейни салган. Культура-чырыдыышкын ажылы — партия, Совет болгаш профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазының чарылбас кезээ болур. Бистиң республикада шупту 281 библиотека, ооң иштинде 28 профэвилелдиң, 122 школаларның, 10 парткомнарның, 4 өөредилге черлериниң болгаш 117 күрүнениң библиотекалары бар. Оон аңгыда хөй саныг көжер библиотекалар, хөй-нииттиг библиотекалар ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның доктаалы үнгенден бээр республиканың библиотекалары чонну коммунистиг ёзуга кижизидер, оларны салдынган ажыл-агый политиктиг сорулгаларны күүседиринче эвилелдээр талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Библиотека ажылында шору дуржулга бар апарган. СЭКП ТК-ның доктаалында хоорайга болгаш кедээге номну өреге бүрүзүнге чедирер деп сорулга салган. Ону удуртулга болдургаш, район, кедээ Совет, суур аайы-биле чонну библиотека ному-биле хандырарының чаңгыс аай планнарын чогааткылаан. Өг-өрегени кезип, ном тарадыкчыларын эвилелдээр, көжер библиотекаларны тургускулаар ажылдар чоруттунган. Фермаларда, бригадаларда, оларларда малчыннарны ном-биле көжер библиотекалар болгаш хөй-нииттиг библиотекалар хандырып турар.

Республикада эки ажылдыг библиотекаларның саны өзүп турар. Таңды районнуң Балгазында кедээ библиотека (эргелекчизи эш Е. Ф. Егорова) үргүлчү арыг-силиг, чылыг, чырык турар, ында кезээде улус хөй болур, оларны номче хостуг киирип турар. Алфавит аайы-биле каталогтуг ном делгеглерин үргүлчү кылып, библиотека плакаттарын, мурнакчы дуржулганың булуңун тургузуп алган. Өг-өрегени кезип тургаш, оларның картотегин кылып алган. Кайы бажыңда кым, кандыг ном номчуп турарын, кымның-биле кандыг ажыл чорударын эш Егорова эки билир. Балгазында 366 өрегеден 252 өреге ол библиотеканың номчукчузу. Аарыг-аржык, кырып-назылаан болганы-биле чүгле 54 өреге номчукчу болбайн турар. Ол библиотеканың мурнакчы номчукчулары база хөй. Ол библиотеканың чөвүлели эки ажылдап турар, 3 доктаамал көжер библиотекалыг. Кедээ ажыл-агыйның кампаниялары үезинде библиотеканың ажылын фермаларга, хову бригадаларынга чорудуп, беседаларны, номчулгаларны кылып, агитхуудустарны үндүрүп, социарыштың түңнеп, чалгаа, шүшпен кижилерни шүгүмчүлеп, мурнакчыларны мактап, оларның дуржулгазын нептередип турар.

Ол-ла районнуң Хадың кедээ библиотека (эргелекчизи эш Блинова), Улуг-Хемниң Ак-Туругда библиотека (эш Жукова), Торгалыгның (эш Багрецова), Каа-Хемде Сизимниң (эш Феронова), Кызылдың Крупская аттыг библиотека (эргелекчизи эш Нелюбина), Барыын-Хемчик районнуң Көк-Сөөкте (эш Чечек), Өвүрнүң Солчурда, Туранның район библиотеказы (эргелекчизи эш Петрова) болгаш өске-даа мурнакчы ажылдыг библиотекалар бар.

Ындыг болза-даа СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле республиканың библиотекаларының ажылында улуг четпестер барын илеткелчи демдеглээн. Номну өреге санынга чедирер ажылды республикада кончуг четпес организастап турар. Чонну библиотека ному-биле хандырарының чаңгыс аай планын Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Өвүр, Улуг-Хем районнары 1963 чылда кээп, арай боорда чогаадып кылган аттыг болган. Чөөн-Хемчик районнуң библиотека планын район библиотеказы кедээ библиотекаларның киржилгези чокка-ла боду чогаадып тырткаш, райкүүскомга бадылады кааптан. Чамдык библиотекаларда номчукчуларны аңаа-ла эрең-гей ёзу-биле бижип ап олургулаар. Тес-Хем районнуң Берт-Даг библиотеказында (эргелекчизи коммунист эш Кара-Хуна) 1963 чылдың июнь 1-де 492 номчукчу бар боор турган. Чогум номчукчулар формулярын хынап кээрге, 1963 чылда ном алган кижи чүгле 121 болган, оларның 60-ны өөреникчилер. Номну өреге бүрүзүнге чедирер деп сорулганы боттандырарын Культура министерствозу, республика библиотеказы таптыг организастап шыдавайн турар.

Чер-черде партия организациялары, Советтер библиотека ажылын хүн бүрүнүң удуртулгазы-биле четче хандырбайн турар. Парткомнар болгаш райкүүскомнар библиотека ажылының дугайында эге организация секретарьларын, Советтер даргаларын бюроларга, күүскомнар хуралдарынга доктаамал дыңнаавайн турар.

Республиканың херглекчилер эвилелиниң ном садының килдизи (начальниги эш Мальшев) библиотекаларның чагаан номнарын кончуг багай хандырып турар. Бир кол четпес чүве — библиотекаларда тыва дыл кырында номнар кончуг эвээш. Тываның ном үндүрер чери (директору эш Тавaa-Самбуу) тыва дыл кырынга номнарны эвээшти үндүрүп турар.

Республикада библиотека кадрлары өзүп, чүгле күрүне библиотекаларында 173 библиотекарьлар бар. Амгы үеде библиотеканың дээди сургуул черлеринде болгаш техникумнарында 92 кижи өөренип турар. Республиканың библиотека кадрларының улуг кезии тускай эртем чок. Райкүүскомнарның культура килдистери оларның тускай билиин бедидеринче сагыш салбайн турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырары-биле хөй-нииттиң кичээнгейин библиотекаларның ажылынче угландырар ужурлуг. Культура албан черлериниң, ооң иштинде библиотекаларның ажылын экижидерде, партия, Совет болгаш профэвилел организациялары оларны хүн бүрүнүң удуртулгазы-биле хандырар ужурлуг деп илеткелчи чугаалаан.

Илеткел талазы-биле 18 кижи санал-онал берген. Өвүр райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи эш **Хураган-оол** сөс алгаш, библиотекарьларның билиин бедидеринче чугула сагыш салырын чугаалааш, практикумнарны чорудар тускай программаны тургузарын республика библиотеказынга сүмелээн. Республиканың бир мурнакчы библиотекары, Балгазын библиотеказының эргелекчизи эш **Егорованың** саналын чөвүлел хуралдың киржикчилери онза сонуургап дыңнаан. Библиотека ажылын экижидерде, бодунуң активинге даянып турарын, ооң дузазы-биле кандыг массалыг ажылдарны чорудуп турарын эш Егорова чугаалаан.

Барыын-Хемчик районнуң Дөң-Теректе библиотекарь эш **Долума**, Туранның район библиотеказының эргелекчизи эш **Петрова**, Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан библиотеказында эш **Тюлюш**, Барыын-Хемчиктиң урутлар библиотеказының эргелекчизи эш **Дыртый**, Өвүр районнуң Саглыда библиотекарь эш **Минчир**, Ак-Довуракта библиотекарь эш **Шелипова**, Кызылдың Крупская аттыг библиотеказының эргелекчизи эш **Нелюбина** болгаш өскелер-даа боттарының дуржулгазын чугаалааннар.

Чөөн-Хемчик парткомунуң секретарының оралакчызы эш **Сендя** партком культура албан черлерин канчаар удуртуп турарының дугайын чугаалаан. Чөөн-Хемчиктиң библиотекалары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсаңчаптың мурнакчы дуржулгазы ышкаш кедээ ажыл-агыйның мурнакчыларының булуңун библиотека санында тургускаан ол чугаалаан.

Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы эш **Анчимаа** бодунуң чугаазынга номну өреге бүрүзүнге чедирерин, библиотекарь бүрүзү хүнде бээр номну көвүдедирин онзалап чугаалаан. Бүгү культура черлериниң ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң айтыышкынынга дүүштүр чаа ёзу-биле экижидер дугайын, ылаңгыя клуб, библиотекага үлегерлиг корум-чурумну тургузарын, таарымчалыг дериглел-биле библиотекаларны чоокку чылдарда чаңгыс аай хандырарының чугулазын чугаалаан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Москваның Ленин аттыг күрүне библиотеказының кол библиотекары эш **Троицкаяның** чугаазын онза кичээнгей-биле сонуургап дыңнааннар. Библиотекарь эки ажылдаар болза-ла алдар-хүндүлелди-даа чедип алыр, авт-транспортту-даа, стол-сандайны-даа тып алыр. Ынчангаш библиотекарь кижи бодунга шыңгыы негелделиг болур херек дээрзин эш Троицкая чугаалаан.

Хуралдың түңнелинде СЭКП обкомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш Аранчин санал берген.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери республиканың бүгү библиотека ажылдакчыларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Л. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: республиканың Пушкин аттыг библиотеказының директору Ё. Байкара, Өвүр районнуң Солчурда библиотекарь Чечек Бапыкай, Улуг-Хем районнуң Торгалыг библиотеказының эргелекчизи Н. Багрецова, Таңды районнуң Балгазын библиотеказының эргелекчизи Ф. Егорова, Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан библиотеказының эргелекчизи А. Тюлюш, Сарыг-Септиң урутлар библиотеказының библиотекары А. Блинова, Бии-Хемниң Туран библиотеказының эргелекчизи А. Петрова, Каа-Хем районнуң Сизим библиотеказының эргелекчизи С. Феронова, Өвүр районнуң Саглы библиотеказының эргелекчизи Ооржак Минчир.

Фото В. КУЛИПАНОВТУҢ.

ХМЕЛЬНИЦК ОБЛАСТЬ. Чазын, кукуруза тарып турар үеде Дунаевеци бүдүрүлге эргелелиниң начальниги М. И. Кызыма «Маяк» колхозка чораш, кукурузага тыкваны катай тарып каарын сүмелээн. Ооң түңнели мындыг болган: 250 гектарның гектар бүрүзүнден хайлак кукурузаның 32 центнер кургаг тараазын болгаш 50 центнер тыкваны алган. Колхозтуң мал фермалары ооң-биле немелде мал чемин алганнар.

ЧУРУКТА: колхоз даргазы М. В. Ковальчук ол тарылгадан алган тыкваны М. И. Кызымага көргүзүп тур.

СЭТА-ның фотохрониказ ы.

Шыңгыы хыналдага киирзе

Топ шаңда тарааның үр үеде үрелип-бассырап чыдары хараадаанчыг. Оваалаан тарааның адаа өзүп үнгендээ, изээн-даа. Адаа изээн кызылтасты колхозчулар хоора экижидээш, хаван фермазынче чорудуп турар. Ол тарааны үрелир чоруктан дүрген-не чайлатса. «Чодураа» колхозтуң ревизия комиссиязы чүнү хынап, чүнү көрүп турар чүве ийин, ооң кылган хыналдазы көзүлбес, дыңналбас-даа! Бо чегенчиг чүүлдүң дугайын редакцияже биживес аргавыс чок-тур.

* * *

Техника, чепсек-херекселдер кадагалаар складтың эргелекчизи Чамбал Сюрюн-оол дозуну, олифаны, кадагны складтан үндүрүп алгаш, бодунуң бажыңынга хуузунда ажыглаан. Артельдиң тудуг ыяжы-биле аңаа чаа чурттаалга бажыңын колхоз туттуруп берген. Ол бажыңның өртээ чогум чеже акша болганы билдинмес. Бажын туттуруп алган. 300 ажыт рубль өрелиг кижиге, механизаторларга садар дээн 480 рубль өртектиг мотоциклди баштаар чер база-та склад эргелекчизинге өре кылдыр берип каан. Колхозка өрелиг кижиниң өрези дээш оон чаңгыс-даа акша тыртып албайн тургаш, мотоциклди аңаа аназ-ла берипкени, кайы-бир херегээн механизаторга садар дээн чүвени склад эргелекчизинге теңевир чокка бергени чептиг эвес.

Тараа арыглаар зернопультуунуң казбак ремени складка чыл эгезинде үш турган. Ам ол ременьнер читкен. Ч. Сюрюн-оолдуң төрели Н. Кара-оолдуң бажыңының эжиинде чада кестинген бир ремень идик аштаарынга херегләттинип чыдар-дыр. Склад эргелекчизи кандыг-даа документ чокка техника херекселдерин, чүү-хөөну төрелдеринге аңаа бере бээриниң база бир фактызы ол-дур. Ремень турган болза, шаңда изип, үрелип чыткан тарааны зернопультуну ажылдаткаш, шагда-ла сайтара октадып каапкар ийик.

Ч. Сюрюн-оол аныяк кижи хирезинде, нииттиниң шеф ажылынга кирипшес, ындыг ажыл чорүп турда, мотоциклин мунгаш, чиде халыда бээр. «Артык шакта ажылдап каарынга менээ төлеп бээр эвес»—деп, ооң ынча деп чугаалап турары чүгле хуузунда ажылын бодаар, нииттиниң херээн кудук көөр чегенчиг чорук-тур. Складтан херекселдер, артык кезектер алыр дээн механизаторларны ол болганчок-ла манады бээр.

Техниканың кезектери складта сандаргай, эгге-сексе чок октаттынган. Оларны дораан-на дилеп, тып алыры берге. Техниканың артык кезектерин складка корум-чурумнуг, келген механизатор дораан-на тып алыр аргалыг кылдыр тургузары негеттинип турар. Склад эргелекчизинге техника кезектерин, кедээ ажыл-агый чепсек-херекселдерин эки билир кижини тургузары күзенчиг. Колхоз баштаар чери бо талазы-биле айтырыгны өөренип көөрүн идегеп турар бис. Колхозтуң ревизия комиссиязы складты шыңгыы хыналдага тургусса чогуур.

Трактористер: К. ДАСПААН-ООЛ, К. СПАРТАК.

Улуг-Хем район.

Оларга чоргаарланып болур

Чөөн чаа Улуг-Хем районнуң партия комитединиң бюрозу болгаш ажылчы чоннар депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитеди бо чылдың эрткен 9 айларында районнуң колхозтары, совхозтары болгаш Шагаан-Арыг хоорайның бүдүрүлге, албан черлери алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип турарының байдалын чугаалашкан. Эң бедик көргүзүглерлиг болган малчыннар, механизаторлар, бүдүрүлгениң мурнакчылары 13 кижини районнуң Хүндүлел самбыразынга, 12 кижини республиканың Хүндүлел самбыразынга шиливп чоруткан.

Боттарының бөдүүн күш-ажылы-биле бедик көргүзүгнү, улуг хүндүлелди чаалап алган кымнарыл ол? Бызыглаан саар шээк бүрүзүнүң бирээзинден-не 1842 кг сүттү саггаң. «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң саанчызы Зоя Натпит-оол. «СК-3» комбайн-биле сезонда 482 га кызылтасты ажаап алган, «Чодураа» колхозтуң комбайнери Артыш Кызыл-оол, 100 төрүүр хойдан 93 хураганны, бир хойдан-на 2,2 кг дүк алган, «Х Улуг хурал» колхозтуң хойжузу Сат Балчи-оол, ай, квартал планнарын доктаамал 120—130 хуу күүседип келген. Шагаан-Арыг хоорайда культура бараанынарының магазин эргелекчизи Мария Александрова болгаш өскелер-даа.

Д. МОНГУШ.

Хойжу бригаданың төвүнде

Балгазынче баар-кээр улуг оруктан чораан кижи Чедерниң Онгачада чаа тудугну эскерип каар. Ол болза Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң 1962 чылда тургустунган хойжу бригадазының чаа туттунуп турар төпчүгежи-дир.

Ында хойжулар эки шынарлыг, делгем хой кажаазын тудуп алганнар. Оон узуну 27 метр, дооразы 9 метр. Аңаа 600 баш хой кирер. Элегес-Аксындан кежүрүп эккелген баъжыны база тудуп дооскан. Ол чаа турлагга 856 тонна кукуруза силозун белеткээш, долгандыр кажаалаан.

Бригаданың төвүнге моон соңгаар моон-даа өске тудугдар немежир, ооң иштинде кызыл булуң, чунар бажың база турар дээрзинге идегеп каалынар.

В. АРАКЧАА.

ДЕПУТАТ СААНЧЫ

Думат Күнзенмааның саанчы ажыл-дуржулгазы түгзе Ак-Чыраа сүт-бараан фермазында эвес, харын Өвүр районда безин суралжып турар. Аныяк саанчы бо чылын бодунда бызыглаан 11 тыва инектериниң бирээзинге онаашкыр 1100 кг сүт саарын хүлээнгеш, тос айларда 1178 килограммны сагган. Ооң көргүзүү чыл төнчүзүнге чедир улам бедиир.

«Торгалыг» колхозтуң чоргаарланыры бирээзи эш Д. Күнзенмаа эки саанчы болбушаан, хой-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Дус-Даг кедээ Советтиң депутаты мурнакчы саанчының эксекиилдиг күш-ажылын үнелеп көргеш, оон партия хүрээлениинге кирер дээн кузелин хандырып, ону СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган.

А. АРТАА.

,,Шынның'' материалдарының изи-биле

«Ындыгларны шыңгыы харыысалгаже»

Мындыг эге-биле бо чылдың октябрь 18-те үнген «Шынга» Бии-Хем районда партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазы эш К. Русантың чүүлү парлаттынган. Чагаада «Тиилелге» кедээ ажыл-агый артелиниң хову бригадазының учётчиги Александра Ящикованың чиижең, чиксек чоруун илередип, ооң колхоз сигени өорлап, сөөртүп алганын бижээн.

Колхозтуң оралакчы даргазы эш Мольяновтуң редакцияга дыңнатканы болза, авторнуң Ящикова дугайында бижип турары шын кылдыр бадыткаттынган. Ол бодунуң аал кодаңында бир тонна колхоз сигенин эккеп алган болган. Ол сигенни Ящикованың кодаңындан алгаш, колхозтуң мал фермазында чедирген болгаш, буруулуг кижини шыңгыы доңгуткан.

Кызыл шөл, В. И. Лениниң Мавзолейи...

Владимир Ильич Ленин Москваның Кызыл шөлде, Мавзолейде мөңгези-биле удуп чыдар, ынчаарга ол-че... кижилер, дамыраң боол аттыгып үнүп чыдар аржаан сугну паптап четтирер дээш кээп турары-биле бир демей, улустарның аас-кежии дээш демиселди чорударда сүр күжүн, дидим соруун немеп алыр дээш делегейниң бүгү чурттарындан шууужуп кээп турар.

Н. С. ХРУЩЕВ.

Москвага ам чаа үнген «Лениниң Мавзолейи» деп ном Никита Сергеевичиниң бо состери-биле эгелээн.

Бүгү дээштигелиг кижи төрелгетен-биле шак мынчаар чоок төрүттүнген өске ындыг атты төөгү билбес-даа. Аты-хавыязының, ужур-дузазының талазы-биле кижиниң сөзүнүң кызыгаарынга безин сыңмас ындыг кижилер бар— деп, А. М. Горький чугаалаан. Бүгү делегейге, бүгү планетага шак ындыг кижи—Ленин болган.

Лениниң чалбыыштыг ниг чүрээн өршээл чок өлүм соксадыпкан, январьның кадыг-дошкун кежээзинден бээр удавас дөртен чыл болур. Бо-ла бүгү чылдарның дургузунда найысылалдың Кызыл шөлче, баштыңчының мавзолейинче чоннуң агымы төнмес-батпас шууужуп турар. 1924 чылдан мавзолейже ажылчыннар, тараачыннар, күш-ажылчы интеллигенция төлээлери, найысылалдың даштыкыдан келген аалчылары — шупту 52 миллион ажыг кижилер чораан.

Номну номчуурга, Владимир Ильичиниң чурттаалгазының сөөлгү хүннери, 1924 чылдың кадыг-дошкун январь айы сагышка кирип, чериниң чүрээ Кызыл шөл, ооң эң эргим тураскаалы, совет улустуң болгаш дээштигелиг кижи төрелгетенниң ыдык чери — Мавзолей каракка хевээр көстүп кээр.

Коммунистер партиязын тургузуп, ону үш революцияларның хат-шуурганын өттүр эрттирип, дарлаткаңнарны болгаш улуг-хуу чок болганнарны демиселче баштап, оларны шынче, аас-кежикче эдертип, күчүлүг Совет Эвилелин тургускан кижиниң эргим арын-шырайын көөр дээш кижилер аңаа кээп турар. Бөгүн безин улус боттарының чурттаарынга, ажылдаарынга, демисежип тиилээринге дузалап турар кижи—Владимир Ильич Ленинге мөгеер дээш кижилер кээп турар.

...1961 чылдың апрель хүннеринде Кызыл шөлден ужар чүүлдүң улуг сержантызы чорүп органы деп, номнуң автору бижип турар. Лениниң Мавзолейинге чеде бергеш, ол холун кедүрүп ёзулааш, шимчеш дивейн турупкан. Спасск суурганың курантылары хапкан; чыдаларын чайыннатыышаан хүндүлүг таныылдар солчупкан...

Долгандыр чон шимээрген, хайныгып турган. Үргүлчү-ле Мавзолейден улус үзүлбес, мында делегейниң бүгү диптериниң келген кижилер бар. Ынчаарда ужудукчуже кым-даа кичээнгей салбаан. Ол-ла дүне ол кижи космодромдан ужудуп үнүпкен. А каш хонганда оон дугайын бүгү делегей чугаалажы берген. Ол болза Юрий Гагарин-дир.

Космос оруунуң баштайгы ажыдыкчылары, назылап дөгүй берген коммунистер, баштайгы беш чылдарның маадырлары болгаш Арктиканы чагырганнар, колхоз шөлдериниң маадырлары, шылгараңгай эртемденнер, Совет Армияның дайынчылары, келир үениң хайгыылчылары — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, ам чаа-ла сургуул дооскаш, чурттаалганың баштайгы базымнарын эгелээн оолдар, кыстар... дээш, кымнар баштыңчының мөңгежип чыдар черинге чорбаан дээр. Маадырлыг херек кылырының мурнунда, ооруушкунун шактарында болгаш кадыг-берге үелерде совет кижиниң Ильичиге кээри чаңчыл болган.

Ленин кезээде чон-биле кады. 1941 чылдың ноябрь 7-де, дайзын Москвадан ырак эвесте, фашистиг бомбардировщиктер найысылалче чүткүп турда безин, Кызыл шөлге шериглерниң чаңчыл болган Октябрь парады болуп эрткен.

Ак-гвардейжилерни согар дээш чоруп тургулаан полктарны Владимир Ильич Кызыл шөлден үдеп турган болгай, а 1941 чылда Кызыл шөлден немец-фашистиг ажелекчилер-биле демиселче бар чоруур полктар эртип турган. Артында Москва, Кремль, Ильичиниң Мавзолейи бар деп чүвени совет дайынчылар билип турган. Ол өлүмнүг сегиржип алышкынга олар тиилээннер-даа. 1945 чылдың июнь 24-те Тиилелге парадының үезинде олар тиилеттирген фашистиг чазактың чүс-чүс тугтарын Мавзолейниң баарынче октааннар.

Ноябрь 7-де болгаш май 1-де Мавзолейниң курну-биле найысылалдың ажылчы чоннарының өөрүп хайнымкан чыскаалдары күш-ажылчы чалыышкиннерин илеткеп эртип турарлар. Хүнүң-не В. И. Лениниң хөөрүнге чечектер салдынып турар. Курунелер баштыңчылары, күрүне болгаш партия-чазак төлээлери, делегейниң ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкининиң шылгараңгай ажылчыннары, бүгү диптерниң политиктиг болгаш хөй-нииттиг ажылдакчылары, даштыкыдан келген бөдүүн ажыл-ишчи кижилер Совет Эвилелинге кээп чораш, Мавзолейге баарлар.

Мавзолейниң ажыттынар өйү келирге, Александровск садының ханызындан эгелеп, чон ужу-кыдыы көзүлбес, кожаа дег дистиңчипкен, төөгү музейиниң чаныбиле Кызыл шөлдүң төвүнче ээжум чылып чоруптар.

Улуг хөөрге чоокшулап келгеш, улус бөрттерин уштуп, ыяг чокка гранит-даш чадалар-биле баштыңчының мөңге уйгу-бүле удуп чыдар черинче бадыптарлар. Олар кажыдаа залының ортузунда, мөчээн кижи өрнүкшүдер шилден кылган хомдуда удуп чыдар Ильичини ынчаарда көөрлер. Эргим болгаш чоок арын-шырайы: улуг, мерген хавак, саргылдыр эрин болгаш сегел салдары. Лениниң хөрээнде ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң кежигүнүнүң демдээ кадаан кара-ногаан хеп.

Кажыыдаа залынга чүгле 80 секунда болур силер. Ынчалзадаа бо кыска үениң иштинде кижиниң сагыш-сеткили хайныгып, кандыг бодалдар тывылбас дээр!

Сагыш-сеткили дүвүрээн улустар оон Кызыл шөлче үнүп эгелээр. Ынаа кижизи дээш муңгаргай кижиниң энергиязының куттулуушкуну-биле каттыжып, күчүлүг күшче шилчий бээр. Горькийге Лениниң дугайында Сормово чурттуг ажылчын Павлов: «Бөдүүн—шын ышкаш-тыр» деп чугаалаан. Талантылыг уран тудугжу А. Б. Щусев туткан Мавзолей база-ла оон боду ышкаш бөдүүн. Номну бижээн автор ам баштай ыяш, оон соонда гранит-даштан кылдынган бо ховар тураскаалдың тудуунуң дугайын тодазы-биле чугаалап турар. «Бодунуң чаңгыс аай быжыы-биле Мавзолей болза Лениниң үндезилээниң болгаш баштыңчызы болганы өөредигниң чайгылыш чок быжыын сагындырып турар»—деп Мавзолейни туткан ажылчыннарның бирээзи сөглээн.

Совет чонга болгаш бүгү делегейниң чоннарынга кезээ-шагда чоок Владимир Ильич Лениниң мага-боду 40 чыл хире кадагалаттынып келген. Ол ышкаш бис бо номдан мага-ботту үр чылдар иштинде үрелбес кылдыр ажылдап кылган эртемденнерниң могаг-шылаг чок улуг ажылының дугайын база билип ап болур бис.

Ильичиниң мага-боду ам-даа үр чылдар иштинде кадагалаттынар дээрзи чигзиниг чок. Баштыңчының овур-хевирин чүс-чүс чылдарда уттундурбас артар, ынчаарга бистиң келир үеде салгакчыларывыс дүвүрээзиннии, ыраккы XX чүс чылдарда коммунизмниң эге чаш ыштарын гарып олурткан бо кайгамчыктыг кижиниң дугайында сеткил хайнып, хүндүлеп сактырлар»—деп номнуң автору бижип турар.

В. КНЯЗЕВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.

Маадырлар тыптып болур турган

КОМСОМОЛ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Районнуң ажыл-агыйының бир кол адыры—чер ажылы. Ында ажылдап турар анияктарның саны чыл келген тудум өзүп, амгы үеде хову ажылында 244 комсомолчулар доктаамал ажылдап турар, оларның 76-зы машинистиң тускай эртемиз чедип алган.

Баа-Хем район күрүне шыгжамырынга 17.211 тонна тарааны урган. Бо чугула, күрүне ужур-дузалыг херекке районнуң комсомолчу анияктарының үлүү эвээш эвес.

— Бистиң колхозтуң анияктары кандыг-даа ажылга идепкейлиглер. Оон чижээн көргүзерге мындыг: комсомолчулар боттарының хуралынга төрээн колхозунуң экономиказын, күчүзүн улам быжыглаарынга эки киржип, чоокку үеде колхозту мурнакчы колхозтарның санынга киирерин чедип алыр бис деп тускай шиитпирни хүлээп алган. Олар ол шиитпирин күүседип эгелээннер. Эрткен хүннерде артельдиң Чинге-Дагда ээнзиреп, изип баксырап чыткан тараазын ажаап сайгарарынче комсомолчулар боттарының күжүн мөөннээн. Шалыпчы чедир хонук чарлаан. Ол үениң дургузунда 45 комсомолчуларның күжү-биле 800 тонна кызыл-тас, 100 тонна суда, 40 тонна арбай арыглаттының складче урдунган. Комсомолчулар бо хире идепкейлиг ажылдап турда, колхозта партия организациязының талазындан ону деткивейн турары хомуданчыг — деп, «Совет Тыва» колхозта комсомол организациязының секретары, конференцияның төлээзи **Д. Шыырап** болуунун саналынга чугаалаан.

Бо чылын колхозтарда анияктарның кукуруза ажаарының 20 звенолары 2200 га шөлдүң га бүрүзүнден-не 300 центнер ногаан массаны өстүрүп алыр деп хүлээлге алган. Ынчалзажок чамдык комсомол организациялары бедик дүжүт өстүрүп алырының бүгү-эвилел чарыжынга анияктарны калбаа-биле киириштирип шыдаваан. Оон түңнелинде «Ленинчи орук», «Совет Тыва» колхозтарга кукуруза звенолары шуут сандараан. Кукурузачылар С. Седен-оол, Л. Көк-оол кукуруза багай үнгениинден боттарынга онаашкан участоктарын каггаш чоруй баарга, оларның орнунга өске механизаторлар ажылдаар ужурга таварышкан. Кылып турар ажылын шак мынчаар чудугаралаар, эчизинге чедирбес чоруктуң уржуундан район ниитизи-биле гадан кукурузаның түгле 75 центнер ногаан массаны алган. Бо талазы-биле районнуң ВЛКСМ комитеди (секретарьлары Б. Оюн, Э. Балчий-оол) кукуруза звеноларының, агрегаттарының аразынга социалистиг чарышты эң кошкак удурткан моон илден-дир.

Бир эвес колхозтарда комсомол организациялары анияктарның хову бригадаларын, звеноларын эки удуртуп, тарааны болгаш кукурузаны өстүреринче, оларның ажаап алышкынынче анияктарның күжүн чеп организастаан болза, хову ажылының маадырлары оортан тыптып үнер турган.

МЕХАНИЗАТОР БЕЛЕТКЭЭРИ— ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Механизаторнуң тускай эртемин чедип алырының бүгү-ниити өөредилгезин районда организастап турары четпес. Районнуң колхозтарынга ам-даа 200 ажыг трактористер, комбайнерлер херек. Ылангыя ажаап алышкынның мурнуу чарынында 37 механизаторлар негеттинип турган. Механизаторлар бо хире чедишпейн турда-ла, чамдык анияк механизаторлар хүлээп алган техниказын кам-хайыра чок эдилеп, үрелишкиннерге таваржып, хөй үнелиг үе-шакты анаа эртирер таварылгалар хөй турган.

Моон кол чылдагааны болза, механизатор белеткээриниң күрегарынче шыырак билиглиг эвес, түгле 4—5 класс дооскаш-ла оон ыңай уламчылап өөренмейн барган анияктарны чорудуптарга, техниканы багай шингээдип алган кээп турарында. Шынында профессионал-техниктиг училищелерге оон өру билиглиг кижилерни хүлээп алыр деп айыткан болгай. Ол чурумну мында хажыдып турар-дыр. Чер-черде комсомол организациялары быжыг билиглиг механизатор-кадрларны белеткээринге кол кичээнгейни салырын районнуң комсомол конференциязы олардан негээн. Механизатор мергежилди бедидериниң тускай курстарын колхозтарның боттарынга организастаары чугула.

Анияк малчыннарның күш-ажылын чиңгедири-биле фермаларның механиктиг дериглезин малчыннар боттары кылып алыр кылдыр өөренип алырының үези ам келген. Ол амгы үеде чугула мергежил дээрзин ВЛКСМ-ниң район комитеди болгаш комсомол организациялары өөренип көргеш, оон инициаторлары болуп, ону шуут холга алыр болза, ол мергежил черле чедип алдынар.

ЧААГАЙ ҮҮЛЕНИ ДЕТКИИР

ВЛКСМ ТК-ның III пленумунга элээди уругларны болгаш бичии чаштарны кижизидериниң айтырыын комсомол организацияларының бүгү ажыл-чорудулгазының чугула кезээ деп айыткан. Чаа кижини кижизидери, ону күш-ажылга ынак кылдыр чаңчыктырары—школаларда өөреникчилерниң комсомол организацияларының мурнунда сорулга ол.

Өөреникчилерниң комсомол организацияларында 205 кежигүннер санаттынып турар. Ол — улуг күш. Чижек кылдыр Сарыг-Септиң 11 чыл школазының комсомол организациязын ап көрээлинер. Ында 117 комсомолчу өөреникчилер бар. Олар школа амыдыралынга идепкейлиг киржип келгеннер. Бо өөредилге чылында химия, төөгү кежээлерин, диспуттарны, конференцияларны эрттиргилээн. Оларга өөредилге-кижизидилгелиг айтырыгларны чугаалашкан. Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болзажок, школа участогундан уруглар ортумаа-биле бир гектардан-на 167 центнер капустаны, 210 центнер помидорну ажаап алганнар.

— Бисте комсомолчулар болгаш анияктар кандыг-даа ажылга боттарының үлегерин көргүзүп турар. Дөпчүзү-биле чугаалаарга мындыг: оларның киржилгези-биле хову бригадаларында ийи-ийи көргүзүг самбыраларын кылган болгаш дөрт дазыннарны бижээн—деп чугаалааш, анияктарның шак мындыг эки инициативазын деткип, оларның ажылын сонуургап көрбейн турары дээш ВЛКСМ-ниң район комитединиң секретарьлары Б. Оюн, Э. Балчий-оол оларны Ильинка суурда комсомол организациязының секретары **Е. Бортникова** шүгүмчүлээн.

— Кышкы үеде хаак, коньки маргылдааларын чорударын, суур төвүнге болгаш кожавыста колхозтарга концерт көргүзерин планнап алдывыс. Анияк тудугжуларның дузазы-биле спорт залы туттунуп турар. Анаа спорттуң янзы-бүрү секциялары удавас ажылдап эгелээр. Бистиң бо чаагай үүлевисти колхозта партия организациязының деткивейн, анаа боттуг дуза чедирбейн турары дыка четпес—деп, Е. Бортникова саналынга уламчылап чугаалаан.

Комсомолдуң XV район конференциязынга санал берген төлээлер ВЛКСМ-ниң Баа-Хем комитединиң адрезинге отчёттуг үе дургузунда кончуг четпес ажылдааны дээш шыңгыы шүгүмчүлелди кыйганнар.

Районда 30 хар чедир назылыг 39, 30-дан 40 хар чедир назылыг 159 кижи бижикти биче билир болгаш ниитизи-биле 67 кижиниң бижик билбес болуп турары кымның буруузул? Кол-да буруу ВЛКСМ-ниң район комитединде болгаш комсомол организацияларында. Олар чайгы таарымчалыг үеде комсомолчу анияктарның иштинден, үстүкү класстарның өөреникчилеринден комсомолдуң путёвказы-биле культармейжилерни организаставаан.

Комсомол организацияларынга ВЛКСМ-ниң Уставын хажыдып, төлениң дургузунда комсомол хуралын эрттирбейн турган. «Октябрь 30 чылы», «Ленинчи орук» колхозтарда болгаш райкууском да комсомол организацияларынга комсомолчуларның чылыбайн барганындан комсомол хуралдары каш-даа катап болуп чадаан. «Тиилелге» колхозка комсомолчуларның отчёт-соңгулдалыг хуралынга 40 комсомолчулардан чүгле 28 кижи айыткан шагындан озалдап турган, арай бээрда чыгып келгенинден хурал шынар чок, куду деңнелге эрткен болгаш оон-даа өске фактыларны санал берген төлээлер чугаалап турган.

Районнуң комсомол ажылын моон соңгаар экижидип чорударының хемчеглерин конференцияның доктаалында айыткан.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ПАРИЖ. Мурнунда фронтучулар чораан болгаш инвалид муң-муң кижилер Опера шөлге болган чыскаалга киришкен. Олар пособиелер төлээрин негээннер. Дайынның хоочун киржикчилери Франция дээш дайзынга удур тулчуп турган черлерни чурт чуруунга демдеглегилээш тудуп алган чоруп тургулаан.

СЭТА-ның фотохроиказы.

Фидель Кастронуң чугаазы

ГАВАНА. (СЭТА). Премьер-министр Фидель Кастронуң октябрь 30-де чугаазын радио болгаш телевидение дамчыштыр Кубаның миллион-миллион чону дыңнаан.

Бодунуң чугаазының эгезинге премьер-министр болза чаагаар болган халаптар-биле холбаштыр Кубага «дузаламчы» көргүзерин сөс кырынга аазап, а херек кырынга Кубага таварышкан аар-берге үени оон девискээринче боо-чепсекти болгаш үрегдекчилерни чорударынга ажылдаарын оралдажып турар АКШ-тың эрге-чагыргаларының арын-нүүр чок политиказын сойгалаан. Чижээлээрге, катерлерниң дузазы-биле боо-чепсекти болгаш контрреволюстуг илегеттерни ортулукка дүжүрүп турган араатаныг суднону Кубаның чепсектиг күштери октябрь 21-ниң кежээзинде чурттуң эриктеринге илереткен деп, Кастро чугаалаан.

Чогум-на харын АКШ-тың төп разведка эргелели бо араатаныг корабльди Кубаның эриктеринче чорутканың маргыш чокка бадыткап турар медээлер бисте бар дээрзин премьер-министр чугаалаан. Бо суднонуң дугайында тодаргай медээлерни ол база дыңнаткан. Ол корабльди «Рекс» деп адаар, оон данзылаттырган порту Пуэрто-Кабесас болуп турар. Бо судно Никарагуаның тугу-биле эжиндирип чораан болгаш Флориданың порттарының бирээзинден куба эриктерже үнген. Чеди айларның мурнунда араатаныг үүлгедиглерни үүлгедир сорулга-биле тускай дерээн болгаш чепсеглээн турган. Октябрь 21-де «Рекс» суднонуң хосталга ортулуунуң эриктеринге ол улаа чораан ол.

АКШ-тың төп разведка эргелели чазылдырар чүүлдерни почта дамчыштыр Кубаже чорударын база оралдажып турган деп, Кастро оон ыңай демдеглээн.

Почтадан хавырып алган болгаш «АКШ-ка кылган» деп бижиктиг консерва лаазаларын телевидениеге көргүскен. Лаазаларда фруктуларның аразынга гранаталар, быстаннар болгаш чазылдырыкчылар чорааны илереэн.

Ориенте можуга гидротехниктиг тудугнуң онза планын акшаландырарынга акша-херекгилерни дилеп тывар талазы-биле революстуг чазактың савалдарын бүгү улустуң деткип турар дугайын премьер-министр тодаргай чугаалаан. Ол планы боттандырар чорук келир үеде ала-чаягаар халаптар-биле демисээлди чиңгедир.

Оон дараазында Фидель Кастро куба экономиканың, ылангыя кезээ ажыл-агыйның айтырыгларынга тодаргай доктаап, чуве чугаалаан. Амгы үеде кол сорулга болза, херекгилерни чеп ажыглаарының болгаш продукцияның бот-үнезин чиңгедирин айтырыгларын шиитпирлээри болур деп, ол чугаалаан. Мал ажылын хөгжүдеринге онза кичээнгейни премьер-министр көрүндүрген.

Бодунуң чугаазының түңнелинде Фидель Кастро күш-ажылдың бүдүрүкзүлүүн бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин чиңгедир дээш шудургу демисежир деп куба улусту кыйгырган.

Сайгонда болуушкуннар

ХАНОЙ. СЭТА-ның корр. Ю. Смирновтуң дамчыдып турары болза:

Нго Динь Дьемниң чазаан дүжүрер дээн оралдажышкынның ноябрьның 1-ниң хүнүнде анаа кылган деп, Сайгоннуң радиозу дыңнадып турар.

Сайгондан кээп турар медээлерден алырга, далай чаа шериинин батальону радионуң, чажыт полицияның бажыңнарын ээлеп алган болгаш президент ордузун үзе кирипкен. Генерал Зыонг Ван Минге баштаткан «генералдар чөвүлели» ук эргилдени удуртуп турар. Ол чөвүлелге дээди дужаалдыг 12 офицерлер, оон иштинде Мурнуу Вьетнамның шериинин штавының начальниги генерал Ле Ван Ти база кирип турар.

«Генералдар чөвүлелиниң» даргазы чонну кыйгырган болуунун чугаазынга шеригни хоорайга байдалдың ээзи деп чарлаан болгаш корум-чурумну сагыырынче улусту кыйгырган.

«Генералдар чөвүлели» чазактың болгаш национал хуралды дүжүрерин, а боду эрге-чагыргадан дүжерин база чурттуң девискээринден үнүп чоруурун Нго Динь Дьемден негээн, ынчаарга демгизи ол негелдени хүлээп алган хевирлиг деп, Сайгондан база-ла дыңналып турар.

Сайгонда байдал кедергей дүшкүүрүг болуп артып турар. Буззалээшкинниң байдалын киирген. Сайгонда болгаш оон чоок кавызында аткылажышкын болуп турар.

* * *

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ында бижиме бергени-биле алырга, «Генералдар комитединиң» контролюнда туруп турар «Чепсектиг күштерниң үну» деп радиостанциязының дыңнатканы болза: Нго Динь Дьем болгаш оон акызы Нго Динь Ньы шериглерге «чугаа чокка дүжүп берген».

„У-2“ деп агаар шпионун дүжүр аткан

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдаттың улустуң хосталга армиязының шериг-агаар күштериниң кезектери америк бүдүрүлгениң үндүргени «У-2» деп, чаңкайшичи разведка самолёдун дүжүр аткан. Ол самолёт ноябрьның 1-ниң хүнүнүң ийиги чартыында Чөөн Кыдаттың районунуң кырынга агаар делгемиинге шургуп кирип келген деп, Синьхуа агентилел дыңнадып турар.

Румын-совет найыралдың айы

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румын-совет найыралдың чаңчыл болган айы Румынияда үш неделя үргүлчүлеп турар. Мурнуку чылдарда ышкаш, ол ай акы-дуңмалышкы ийи чурттарның улустарының бузулбас найыралының байырлалы болу берген. Ол айның программазы янзы-бүрү болгаш солун. Совет эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннериниң дугайында, литератураның болгаш культураның чаа чүүлдериниң дугайында лекциялар, концерттер, кежээлер болгаш өске-даа чүүлдер программада кирип турар. Ук айның хемчеглерин чорударынга сураглыг румын эртемденнер, инженерлер, сураглыг артистер, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери киржип турар.

Совет эртемниң болгаш культураның чедиишкиннерин нептередиринге румын-совет найыралдың бажыңнары улуг рольду ойнап турар. Чижээ, октябрь 30-де ийи чурттарның улустарының аразында найыралдың найысылалда бажыңынга сураглыг румын артистерниң киржилгези-биле литература-хөгжүм кежээзи болган. Ол кежээни Румынияның болгаш Россияның ийи улуг шүлукчүлериниң—М. Эминеску биле А. С. Пушкинниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга холбаштырган. Даштыкы-биле культура харылзааларының румын институдунуң даргазы Октав Ливезяну ССРЭ-ге аян-чорук кылып чораанының дугайын эрткен хүннерде ол бажыңга чугаалаан.

Даштыкыдан допчу медээлер

☆ ССРЭ-ниң, ГДР-ниң болгаш Польшаның балык ажылының талазы-биле холушкак комиссиязының сессиязы Польшаның Сопот хоорайында ажыттынган. Сессияда бо талазы-биле кады ажылдажылганың айтырыгларын чугаалажып турар.

☆ Африка чаңгыс эптиң организациязының камгалал айтырыгларының талазы-биле комиссиязының хуралы Аккрада эгелээн. Оон ажылында 32 хамаарышпас африк күрүнелерниң 200 төлээлери киржип турар.

☆ Лондонда делегейниң автомобиль делгелгезинде ГДР-ниң национал павильонунуң кырында оон күрүне тугун дүжүрер деп ГФР-ниң Англияда элчин чериниң ажылдакчыларының өнчүк-чөнгээлиг негелдези-биле холбаштыр ГДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизиниң медегелин Берлинге парлап үндүрген. Бо калчаалыг негелдени делегей байдалын хораннаар кээр боин чазактың чүткүлүнүң баланткалы кылдыр медегелде айтып турар.

☆ Мальдив ортулуктарының премьер-министри Ибрагим Мохаммед Насир националдарның болгаш колониалдарның дем каттыштырылгазының херектериниң талазы-биле англи министр Данкен Сэндиске бижик чорутқан. Индий океанда англи протекторат — Мальдив ортулуктар-биле керээни эде көөрүн болгаш ол ортулуктарны хамаарышпас болгаш тускай догуннаан күрүне кылдыр хүлээп көөр деп Англияны Насир кыйгырып турар.

☆ Октябрь 30-де шериг-агаар күштериниң Ванденбергте (Калифорния штат) америк баазазындан чажыт спутникти салып үндүрген. Шериг-агаар-күштериниң төлээлекчизи спутниктиң орбитаже үнген дугайын дыңнатпаан. Ону салып үндүреринге «Тор-агена» деп ракеталарның системазын ажыглаан.

☆ Сайгоннуң мурнуу-чөөн талазында 140 мили ырак черге вгодиемчилерниң 300 кижи санныг отрядынче партизаннарның хенертен кылган халдаашкынының түңнелинде «чазак» шериглериниң 31 солдаттары өлүрткен, 32 кижи балыглаттырган, 3 америк офицерлер «туттурган магат чок».

☆ Чуртта «Интернейшнл петролеум компани» деп америк нефть монополиязының ажыл-чорудулгазын кызыгаарлаарынче угландырган хоойлу төлевилелин Перунуң чазаа сенатка көрдүрери-биле киирген. Компания болза үндүрүг төлээр, болуннуг ап турар кончаалары 70 хуузун чазакка дамчыдар болгаш Перу хоойлуларга чагыртыр ужурлуг.

(СЭТА).

Чыл планын күүседири дээш

Чоокта чаа Тыва автотранспорт организацияларының ажылдакчыларының партия-ажыл-агый активиниң хуралы болган. Анаа Тыва автотранспорт эргелелиниң 1963 чылдың 9 айларының дургузунда чорутқан ажылының түңнелдериниң болгаш чыл планын ыявыла күүседир хемчеглер дугайында автотранспорт эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Б. Тугаржик илеткел кылган.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, эрткен 9 айлар иштинде Тываның транспортчулары чамдык чедиишкиннерни чедип алганын илеткелчи болгаш санал берген эштер демдеглээннер.

Автомобиль транспортунуң ажылдакчылары кедээниң ажыл-ишчилеринге улуг дузаны көргүзүп, чаа дүжүттүң 180,6 тонна тараазын, 132 тонна силосту болгаш өске-даа чүъктерни сөөртээннер. Бирги чүък АТК-зы, Хову-Аксы, Кызыл-Мажалык болгаш пассажирлер АТК-лары 9 айлар иштинде ээлээн эки көргүзүглерлиг болганнар.

Минусинск АТК-ның эш Ленинге удурткан чолаачылар бригадазы 9 айларның планын 117 хуу күүсеткен. Дүжүт ажаалдазынга ол АТК-ның Деревянкога удурткан колоннаазы, чолаачылар Бугарков, Назаров, Овечкин, ийиги АТК-ның Благодарских, Кравченко, Меньшиков, Никонов, Шагаан-Арыг АТК-ның Рассадин, Сарыг-Лама, Бауман, Хову-Аксы АТК-ның Лазарев, Иргит, Попков, бирги АТК-ның Ярыгин, Сайгытин болгаш өске-даа чолаачылар онза шылгарааннар.

Ынчалза-даа Тыва автоэргелелдиң ажыл-агыйлары 9 айларның болгаш үшкү кварталдың планныг оналдаларын күүседип шыдаваан. Автоэргелелде 9 айларның планын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеткен чаңгыс-даа ажыл-агый чок. 1963 чылдың үшкү кварталында эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, автоажыл-агыйлар дендии багай ажылдап, тонна, тонна-километр, пассажирлер болгаш пассажир-километр талазы-биле көргүзүглерин күүсетпээннер.

9 айларның чүък сөөртүлгезиниң пландарын күүсетпээниниң кол чылдагааннарының бирээзи машиналарның техниктиг белеткелиниң ааждаа чанызында болгаш автопаркты чеп ажыглаваайн турарында. Чаңгыс-даа автоажыл-агый машинаның техниктиг белеткелиниң болгаш автопарктың ажыглалының 9 айлар планын күүсетпээн. Чижээлээрге, машинаның техниктиг белеткелиниң планын күүсетпээниниң уламындан, Минусинск АТК-зы хүннүң-не 48 автомобильдерни чедир ажыглаваайн турган. А ол автомобильдер-биле 39 муң тонна чүъкту немей сөөртүп, 8553 муң тонна-километрни эртип болур турган. Ынчангаш ол АТК 9 айларның планын тонна-биле 114 хуу, тонна-километр-биле 110 хуу кылдыр күүсеткен турар ийик. Бирги чүък АТК-зынга хүннүң-не 39 автомобильдер ажыглаттынмайн, анаа туруп келген.

Бир эвес бүгү автоажыл-агыйлар машинаның техниктиг белеткелиниң планын күүсеткен болза, автоэргелел 9 айларның чүък сөөртүр планын тонна-биле 112 хуу, тонна-километр-биле 114 хуу күүседир турган ийик. Херек кырында ол көргүзүглер түс-түзүнда 92,8 хуу болгаш 96,9 хуу болган.

Машиналар ажыглалының талазы-биле эргелелдиң ажылында улуг четпестер бар. Машиналарның чүъкту чүдүрүп алырын болгаш ону дүжүрерин маваар чоруу-биле демисел ам-даа кошкак. Машиналарның дедн кээрде чүдүрер чүгү чок, куруг кээр чоруктары база хөй. Чүдүрер чүъкту болгаш ону дүжүрерин манап, 9 айлар иштинде автоэргелелдиң машиналары 25040 машина-шакты чидирген.

План ёзугаар 1963 чылдың 9 айларында Тываның автотранспорт эргелели 214 чүък автомобильдериниң капитал септелгезин чорудар турган, херек кырында 199-ту септээн, 48 автобустарның 26-зы, 8 чиик автомобильдерниң 3-жү септеттинген.

Машиналар септелгезин Чадаана АТК-зы кончуг багай чоруткан. Ол АТК 15 чүък машиналарын септээр ужурлуг турган, чүгле чаңгысты септээн. Кызыл-Мажалык АТК-зы (кол инженери Ябриков) септелгезин кончуг багай шынарлыг чорудуп, өске машиналарны хоозурадыр арга-биле септелге планын дуглап турар.

Авто-септелге заводу амга чедир септелгеге бодунуң ойнаар ужурлуг ужур-дузазын көргүспейн турар.

Чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын кошкак тургусканындан чамдык чолаачылар күш-ажылдың сагылга-чурумун каржызы-биле үреп турар болгаш машинаны эзирик чорудуп турган таварылгалар хөй. Оон уламындан озал-ондактыг таварылгаларның саны көвүдээн. Автоажыл-агыйларның удуртукчулары айыылдыг таварылгаларны баш удур болдурбас хемчеглерни ап чорутпайн, чурум үреп турар чолаачыларга хемчег көргүспейн турарлар. Транспорттуң чурум үрекчилеринге удур демиселге автомобильдерниң техниктиг байдалын хынаар хөй-ниитиниң бөлүктерин калбаа-биле киириштирбейн, чолаачыларны кижизидеринге болгаш оларның күш-ажылчы сагылга-чурумун быжыглаарынга эш-хуузунуң судтарының ролун ам-даа чедир үнелеттинмейн турар.

Чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар-биле ажыл багай организастаттынган. Автотранспорт ажылдакчыларының ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдар чогуур негелделеринге чедир тургустунмаан. Транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш чурттаалга-ажыл-агыйының тудуглары оожум темпилиг чоруп турар. Чолаачыларның культурлуг дыштанылгазынче кончуг эвээш кичээнгей салдынып турар.

Хуралга шупту 16 кижи санал берип, үстүнде четпестерни илередип, оларны дүрген ажып эртериниң оруктарын айытканнар. Автоэргелелде ажыл-херектер канчаар чоруп турарының дугайында үстүнде көргүскен фактылар партийжи-организастыг болгаш политкижизидилгелиг ажылдарны улам күштедирерин негеп турар.

Амгы үеде автоажыл-агыйларның соңгаарладып болбас сорулгазы болза, 1963 чылдың планын күүседири дээш бүгү бар аргаларны чеп ажыглап, шудургу ажылдаары болур.

Ч. ОЮН.

Капитал чурттарында аңгы тулчуушкуннары

ФРАНЦИЯНЫҢ МЕТАЛЛИСТЕРИ АЖЫЛ СОКСАДЫП ТУРАР

ПАРИЖ. Октябрьның 29-та ажыл соксадышкынынга Уара департаментиниң 35 муң металлистери — профэвилел кежигүннери киришкен. Ажыл соксатканнар ажыл төлевирин бедидерин, ажыл хүнүн кызырарын негээн.

АЖЫЛДААР ЭРГЕ ДЭЭШ

РИМ. Тосканадан дыңналып турары-биле алырга, Италияның ол облазының бүгү-ле шахталарының болгаш рудниктериниң ажылчыннары «Равинни» демисежип турар дагжылары-биле сагыш-сеткил каттыштырары-биле ажыл соксадышкынын кылган.

Администрация чери хөй ажылчыннарны ажылдан үндүрер, а оон соонда бүдүрүлгени шуут хаар деп турарынга удурланып үнген «Рави» рудниктиң шахтёрларының ажыл соксадышкыны үргүлчүлеп турар. Ажылчыннар 35 хонуктуң дургузунда чер иштинден дашкаар үнмээн. Олар боттарының ажылдаар эргезин ыявыла камгалап алыр деп шиитпирлеп алган.

БОТТАРЫНЫҢ ЭШТЕРИН КАМГАЛААРЫ-БИЛЕ

ЛОНДОН. «Моррис Моторс» деп компанияның Абингдонда (Беркшир графствозу) автомобиль заводунуң 600 ажылчыннары ук заводтуң администрация чери 3 ажылчыннарны ажылдан чөптүг эвес черге үндүргенинге удурланып, ажыл соксадышкынын чарлаан.

САН-ПАУЛОДА БҮГҮ-НИИТИ АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫ

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. Бразили хоорай Сан-Паулонуң чеди чүс муң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары амыдыралдың аар-берге байдалдарынга удурланышкын кылдыр бүгү-ниити ажыл соксадышкынын октябрь 29-та чарлаан. Ажыл соксатканнар ажыл төлевирин бедидерин, социал хандырылганы экижидерин болгаш өске-даа экономиктиг негелделерни хандырарын негеп турар. Ажыл соксадыышкынының түңнелинде хоорайның бүгү экономиктиг амыдыралы доктаап турупкан. Барык-ла бүгү бүдүрүлгелер болгаш албан черлери хагдынган. Ылангыя металлургия заводтарында ажыл соксадышкыны онза калбарган.

Сан-Пауло штаттың губернатору Адемар Де Баррос ажыл соксатканнарга удур күштүг херекгээр деп шиитпирлеп алган. Штаттың эрге-чагыргалары ажыл соксадыышкынының эң-не идепкейлиг киржикчилерин массалыг-биле тудуп хоругдап эгелээн. Октябрьның 30-ге чедир ийи чүс ажыг кижини тудуп хоругдаан. Сан-Паулода туруп турар ийиги армияның дайынчы белен байдалче киирген.

КАНАДАНЫҢ АЖЫЛЧЫННАРЫ ДЕМИСЕЖИП ТУРАР

ОТТАВА. «Форд мотор компани оф Канада» деп компанияның Оквилле хоорайында эң улуг автомобиль заводтарының бирээзиниң 4 муң ажыг ажылчыннары дүрүм чок черге кижилерни ажылдан үндүрер чорукту болдурбас дугайында боттарының негелдезин заводтуң администрация чери хандырган соонда, катап ажылдап кирген. Ол болза ук заводка сөөлгү ийи неделяда болган ийиги ажыл соксадышкыны болуп турар.

«Доминион Лаггидж» деп бүдүрүлгениң (Торонто хоорай) ажылчыннары ажыл төлевирин бедидерин негевишаан, тос неделяда ажыл соксадып турар.

АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИН БЕДИДЕРИН АЖЫЛЧЫННАР НЕГЕП ТУРАР

КОПЕНГАГЕН. Скандинавияның судно кылыр «Бурмейстер ог Вайн» деп эң улуг фирмазының мотор кылыр заводунуң 500 ажылчыннары ажыл соксадышкынын чарлаан. Олар ажыл төлевирин бедидерин негеп турар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының Политкомитединде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Октябрь 30-де Кол Ассамблеяның 18-ки сессиязының Политиктиг комитединиң хүндүскү хуралынга КАР-ның төлээлекчизи Абдель Фаттах Хасан ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында айтырыгның талазы-биле резолюцияның төлевилелин чепсеглениишкинниң дүжүрер талазы-биле комитеттиң киржикчилери 17 чурттарның мурнундан киирген.

Резолюцияның төлевилелиниң авторлары болза Бразилия, Болгария, Бирма, Канада, Чехословакия, Эфиопия, Индия, Италия, Мексика, Нигерия, Польша, Румыния, Швеция, ССРЭ, КАР, Англия болгаш АКШ болуп турар.

Ядролуг шенелделерни чамдык-кезиктеп хоруур дугайында Москва керээзинге ат салганын төлевилелдиң эге чүүлүнде чүүлдүгзүнүүшкүн биле демдеглеп турар. Аңаа ат салган талалар ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин хоруурун мөңге шагның кылдыр чедип алырынга оларның чүткүлдүүн болгаш ол сорулга-биле чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээринге бүрүп шиитпирлиниң төлевилелиниң авторлары Москва керээзиниң эге чүүлүнде күзел хаңышкыны-биле демдеглеп турар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында керээге каттыжарын болгаш оон ёзузун база утка-шынарын быжыы-биле барымдаалап көрзүн деп бүгү күрүнелерни резолюцияның төлевилели кыйгырып турар. Ядролуг шенелделерни чамдык-кезиктеп хоруур дугайында салган сорулганы чедип алырынче Москва керээзиниң эге чүүлүнде резолюция кыйгырып турар.

Оон дараазында санал берген ССРЭ-ниң төлээлекчизи Н. Т. Федоренко резолюцияның төлевилелин совет төлээлер деткип турар деп медеглээн. 18-тиң Комитединге ам болур деп турар чугаалажыышкыннарның түгайын чугаалап турган, чер иштинге ядролуг шенелделерин контрольдаарынга чазылдырыышкыннарны илередириниң национал херекселдери четчир дугайында Совет Эвилелиниң бодалын Н. Т. Федоренко база катап демдеглээн. Резолюцияның төлевилелин чаңгыс үн-биле хүлээп алыр деп бүгү төлээлерни совет төлээлекчи кыйгырган.

АКШ-тың төлээлекчизи комитетти база-ла ынчаар кыйгырган.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага бүргел каап турар хүн болур, чамдык черлерге хар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавындаазындан чоорту дыңзыыр. Агаарның температуразы дагдыг черлерге—2—7 градус соок, оон өскезинге—3 градус сооктан 2 градус чылыг, а Кызылга—1 градус сооктан 1 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

НОЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Цирк артистери» 9.30, 11.05, «Кара прим» 12.40, 2.25, «Мөңгүн тренер» 4.10, 6.10, 8.10, 10.05 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Гитаралыг уруг» 11.15, 1.15, «Төнчүзү болгаш эгези» 3.15, 9.15 «Машенька» 5.15, 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10.30, «Синдбадтың чедиги аян-чоруу» 12.30, «№ 8 шахтага таварылга» 2.30, «Бүргег эртен» 6.30, «Чаашкынның дыштаныр хүн» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга программалар 10, «Александр Пархоменко» 11.15, 1.15, «Кара думаалай» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15, шактарда.

НОЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Аппассионата» 9.20, 11, 12.40, 2.20, 4, 5.40, 7.20, 9 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Личио известен» 11.15, 1.15, «Мөңгүн тренер» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Төнчүзү болгаш эгези» 2.30, 4.30, 6.30, «Баштайгы өөрүшкү» 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, кезээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлегерүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кезээ корреспонденттер база совет тургузуу болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01468. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 5 вторник № 263 (5667).

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизи бодунуң ажылын дооскан

Ноябрь 2-де Кремльге ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи бодунуң ажылын дооскан.

Хүндүскү хуралга саналга комиссиязының даргазы А. П. Воропай чажыт бадылаашкынның түңнелдерин чарлаан. Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң чаа составынга 279 кежигүннер болгаш 93 кандидаттар соңгуттурган. Төп ревизия комиссиязынга 47 кижи соңгуттурган.

Бүгү соңгуттурган эштерниң өмүнээзинден В. В. Гришин бүзүрелди көргүскени дээш делегаттарга өөрүп четтиришкинин илергейлээн.

Кежээ съездиниң түңнел хуралы болган.

Залга эштер **Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин** олар кирип кээрге, делегаттар болгаш аалчылар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Залга «СЭКП-ге алдар!», «Коммунизм делгерезин!», «Коммунизмниң тиилелгезинче, бүрүнгаар!», «Партияның Төп Комитединге алдар!» деп йөрээлдер салыышкыннары чаңгыланып турган.

Хуралды даргалаан В. В. Гришин ВЦСПС-тиң пленумунуң болгаш Төп ревизия комиссиязының организастыг хуралы болганын дыңнаткан.

Профэвилелдериниң XIII съездизиниң мурнундан СЭКП Төп Комитединге байырлыг чагааны чорудар дугайында саналды киирген. Залга йөрээлдер салыышкыны база катап диңмирей үнген. Төрээн Коммунистиг партияга болгаш оон ленинчи Төп Комитединге совет кижилерниң ынакшылын болгаш бердингенин делегаттар бүгү чүрээниң ханызындан илергейлээн.

Москваның саналга-аналитиктиг машиналар заводунуң слесары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Б. С. Егоров** байырлыг чагааны номчаан.

Профэвилелдериниң 68 миллион кежигүннериниң, бистиң чуртувустуң бүгү ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының мурнундан ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи төрээн Коммунистиг партияга, оон ленинчи Төп Комитединге, күш-ажылчы кижилерниң тайбыңы болгаш аас-кежиги дээш, коммунизм дээш могаг чок демиселчи эш Никита Сергеевич Хрущевка изиг байырны чедирип тур деп, ук чагаада чугаалаан.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң байырлыг чагаазын съездиниң делегаттары чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинниң сагыш-сеткили-биле болгаш аажок улуг патриотчу кедергүүшкүн-биле хүлээп алган.

Совет профэвилелдериниң ажылын улам хөгжүдер болгаш экижидер дугайында ада-сагыш салыышкыны дээш, профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазын бедик-биле үнелеп көргени дээш хаңы хүлээн көрүүшкүнү партияның Төп Комитединге илергейлеп, профессионалдар эвилелдери боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны алдарлыы-биле күүседир деп бүзүрелдиг сөзүвүстү профэвилелдериниң хөй миллион кежигүннериниң мурнундан берип тур бис.

Бистиң съездивис кайгамчык үеде ажылдап эрткен. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус СЭКП-ниң төөгүлүг XXII съездизинден хүлээп алганы СЭКП-ниң Программазында айыткан коммунизмни калбаа-биле тургузарының өндүр улуг планын амыдыралга сорук кириишкин-биле боттандырып турар.

Бистиң чуртувустуң маадырлыг ажылчын ангызы, бүгү ажылчы чоннары социалистиг экономиканы болгаш культураны хөгжүдер, чеди чыл планының чугула онаалдаларын күүседир, Совет күрүнениң күчүзүн быжыглаар талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ленинчи даштыкы политиказы улуг тиилелгелерни чедип алган.

Бүгү совет улус чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп көрген болгаш бүгү делегейде улус массалар калбаа-биле деткээни агаарга, космос делгемиңге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москва Керээзи делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырылдырарынга баштайгы боттуг базым болган.

Бистиң чуртувустуң чаа амыдыралды тургузар талазы-биле чедиишкиннери улуг. Ол чедиишкиннер болза Коммунистиг партияның организакчы болгаш кижизидилгелиг аажок улуг ажыл-чорудулгазының, иштики-даа, даштыкы-даа политиканың талазы-биле ленинчи угланыышкынның чайгылыш чокка чоруткаының түңнели болур.

Байырлыг чагаада оон ыңай совет профэвилелдери Коммунистиг партияның идегелдиг чөленгиижи, оон ленинчи политиказының шынчы чорудукчулары болуп турар дээрзин чугаалаан. Партияның хүн бүрүде удуртулгазы профэвилелдериниң амыдыралчы күжүнүң үндезини болгаш оларның ажыл-чорудулгазының чедиишкиннериниң дөзү болур.

Профессионалдар эвилелдери болза ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейжи чорууң болгаш инициативазын могаг чокка хөгжүдерин, оларның энергиязын коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар дээш, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээр дээш, чаа кижини — коммунизм тургузукчузун кижизидер демиселче угландырарын боттарының кол сорулгазы кылдыр көрүп турар.

Улус ажыл-агый пландарын доозур болгаш ажыр күүседир дээш, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүктүлүүн чедип алыр дээш, продукцияның шынарын экижидер болгаш бүдүрүлгениң чингедир дээш социалистиг чарышты улам калбартырып, коммунистиг күш-ажылдың коллективтериниң болгаш шалыпчыларының шимчээшкиниң идепкейлиг деткиирин болгаш бүгү хемчег-биле калбартырын профэвилелдери боттарының хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

Профэвилелдери бүдүрүлгениң, бүгү күрүне болгаш хөй-ниитичи ажыл-херектерни эргелеп башкарарынга массаларны хандыдып киирерин улам идепкейлиг дузалаар.

Профэвилелдери болза ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылының база чуртталга-амыдыралының байдалдарын улам ыңай экижидерин моон-даа кызымаккайы-биле чедип алыр, күш-ажылдың хемчээли болгаш хереглелдиң хемчээли дээш хөй-ниитиниң контролюн күштелдирер, ажылчы чоннарның ортузунга кижизидилгелиг, культура-массалыг ажылды кызымаккай экижидер, күш-ажыл болгаш бүдүрүлге чурумун быжыглаарын, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн совет кижи бүрүзүнүң сагыырын чедип алыр.

Бүгү ажылчы чоннар-биле кады совет профэвилелдери боттарының бүгү күштерин оран-делегейде бүгү улустарга Тайбыңны, Күш-ажылды, Хосталганы, Дең эргени, Акы-дуңмалыышкы ёзуну болгаш Аас-кежикти бадыткап турар эң-не чырыткылыг болгаш чаптыг ниитилел — коммунизмни тургузарының херээнге бээр дээрзин чагаада демдеглээн.

Коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге бистиң улузувустуң сорук кииркчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы делгерезин!

Коммунизмниң тургузукчузу — совет улуска алдар!

Коммунизм делгерезин!

Делегаттар байырлыг чагааны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизиниң хагдынганын чарлаан. Олуруушкуннар шуптузу туруп келген. Кремльдиң ордузунга партийжи «Интернационал» чаңгыланып турган. «Коммунизм тургузукчузу — совет улус делгерезин!», «Партияның ленинчи Төп Комитединге алдар!», «Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазы делгерезин!» деп йөрээлдер салыышкыннары дыңналып турган. Залга күчүлүг «Ура!» диңмирей турган.

(СЭТА).

В. И. Ленин октябрьның хүннеринде Балтий флодунуң матростарынга телефон станциязын ээлеп алыр дугайында даалганы берип тур.

РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы П. Васильевтиң чураан чуруу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ВЦСПС-тиң пленуму

Профессионалдар эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң чаа соңгуткан составының пленуму ноябрь 2-де болган.

Пленум ВЦСПС-тиң президиумунуң 23 кижи составтыг кылдыр соңгаан.

ВЦСПС-тиң даргазынга В. В. Гришинни, ВЦСПС-тиң секретарьларынга А. А. Булгаковту, К. А. Гусейновту, Т. Н. Николаеваны, П. Т. Пименовту, В. И. Прохоровту, Н.Н.Романовту, И. Ф. Шкуратовту соңгаан.

Президиум кежигүннеринге А. Х. Везировту, Ш. А. Долидзени, Б. С. Егоровту, М. Т. Есаулованы, В. А. Ивановту, В. К. Клименкону, В. И. Крестьяниновту, И. Н. Макаровту, Н. А. Недосекинаны, С. Нурутдиновту, В. А. Подзеркону, В. Г. Силуяновту, А. А. Слепухинни, Г. П. Софоновту, Е. Т. Чередниченкону соңгаан.

Профэвилелдериниң XIII съездизинден соңгуткан Төп ревизия комиссиязының хуралы база-ла болган. Төп ревизия комиссиязының даргазынга И. А. Новиковту соңгаан. (СЭТА).

УЛУГ ОКТЯБРЬГА АЛДАР КЫЛДЫР

Күш-ажылчы тиилелге-биле байыр чедирген

Улуг тиилелге-биле — Соңгу-чөөн экономиктиг районнуң талазы-биле алдын болгаш алмазтар тывыжының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр Якут АССР-ниң, Магадан областың болгаш Чукот национал округтуң алдын болгаш алмазтар тывыжының үлетпүрүнүң ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга, албан-хаакчыларынга, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген.

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң соңгу-чөөн чүгүнүң байлактарын шиңгээдип алырының херээнге чаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болурун Якутияның, Магадан областың болгаш Чукот национал округтуң ажыл-ишчилеринге СЭКП ТК-зы болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели күзээн.

(СЭТА).

Хуусаа бетинде күүсеткен

Бо чылдың майда «Тыва тудуг» трестиниң чанынга чер казар, көдүртүр транспорт чепсек-херекселдериниң болгаш автотранспортту улам-на бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар сорулгабиле механизация эргелелиниң база автотранспорт конторазын тургускан. Бүгү чер казар болгаш көдүртүр транспорт херекселдериниң ажылын механизация эргелели, а автомашиналарны — чаа тургустунган № 12 АТК эргелеп башкара бергеннер.

Ол хемчеглер кончуг эки түңнелдерни берген.

Бо хүннерде механизация эргелелиниң (начальниги Голдырев, парторганизация секретары Посохин) ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алганнар. Эргелел улуг Октябрьның 46 чыл оюнга уткуштур байырлал мурнунуң чарыжынга кириишкээн, чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Механизаторларының ол күш-ажылчы чедиишкини организакчы болгаш кижизидилге-массалыг ажылдарны эки чорутканының херечилеп турар.

Механизаторларының найыралдыг коллективинде шупту 328 кижи, оларның иштинде 63 бульдозерчилер, 33 экскаваторщик, 30 кран машинистери, автогрейдеристер, скреперистер болгаш өске-даа ажылчыннар ажылдап турарлар.

Эргелелдиң эргезинде турар 3 участоктар чер казар болгаш көдүртүр транспорт ажылдарының он айлар планын ажыр күүсеткен.

Кызыл участогу (начальниги А. Безматерных) он айлар планын 172 хуу, а техниканы ажыглаар коэффициентизи план ёзугаар 0,70 хуу турда, ону 0,78 хуу күүсеткен. Хову-Аксы (начальниги Титов) болгаш Ак-Довурак (начальниги В. И. Багин) участоктары он айларның планнарын онаалдаларын база-ла ажыр күүсеткеннер. Эргелелдиң тургустунган үезинден бээр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 25 хуута өскен.

Тургустунганының баштайгы айларында эргелелге шалың фондузу ажыр чарыгдаттынып турган болза, сентябрьда 3,7 муң рубль камнап алдынган. Механизация эргелелиниң участок бүрүзү-ле каража-когарал чокка ажылдап, харын-даа эзээн камналгалыг болуп турар.

Ниити коллективтиң чедиишкининге боттарының улуун киирип, кызымаккай ажылдап турар механизаторларның кайызын ол дээр. Ынчалза-жок бульдозеристер эштер Потылицын, Березин, Харин, Тетерин, экскаваторщиктер Манин, кран машинизи Данилюк, грейдерист Малышко оларның кайгамчыктыг күш-ажылын, кылган ажылының бедик шынарлыын онзалап демдеглевес аргажок.

Эргелелдиң механизаторлары чыл тончузунге чедир ам-даа 200 муң рубльдиң продукциязын бээр.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш облпрофчөвүлелинде

Тараа хүлээп алыр черлерниң социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында

Тыва АССР-ниң тараа хүлээп алыр черлериниң тос айлар дургузунда социалистиг чарыжының түңнелдерин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел чугаалажып көрген. Бай-Хаактың тараа хүлээп алыр чери социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип алган. Бо коллектив складтарның комплекстиг чүък сөөртүлгезиниң планын 110,6 хуу күүседип, 2,4 муң рубльди камнап ап, чыл эгезинден бээр 3,7 муң рубльди мөөннеп алган.

Бай-Хаактың тараа хүлээп алыр чериниң коллективинге (директору В. П. Панкратов, профэвилел комитединиң даргазы Г. Т. Шабалин) 400 рубль түңнүг акша шаңналын бербишаан, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Көргүзүглери дээре

«ҮТБА 25 чылы» совхозтуң Ээр-Хавак хой бригадазының малчыннары бо чылын төрүүр 100 хойга онаалдыр 85 хураганны доруктуруп өстүрген. Ол ышкаш хой бүрүзүнден ортумаа-биле 3600 грамм дүктү кыргып алган.

Николай Доржунуң удурткан ол бригаданың ындыг бедик көргүзүглери коллективтиң чаңгыс эп-сеткилдиг күш-ажылының түңнели болур. Бригадада Т. Алдын-оол, К. Шиңнит-оол ышкаш ажыл-ишке үлегерлиг малчыннар хөй.

„КОСМОСЧУ" ӨГ-БҮЛЕ

В. Терешкова биле А. Николаевтиң өгленгени

Ужудукчу-космонавтар Валентина Терешкова биле Андриян Николаев ноябрьның 3-те Москвага өгленген.

Баштайгы «Космосчу» өг-бүлениң төрүттүнгениниң байырлаалдыг ёзулалынга киржир дээш, Грибоедов кудумчузунда өг-бүле болганын демдеглээр ордуга Москваның болгаш даштыкының корреспондентилери эртен эрте чедип келгеннер. Бажыңнарның соңгаларын ажыдып каан, чүс-чүс кижилер ордуну хүрээлеп алган турган.

Ордуга чедип келген машинадан душтуктар унуп келирге, байыр чедиришкиннери болгаш йөрээлдер чаңгыланып турган. Москвачылар оларга чечектерни тутсуп турган. Өгленгеннер-биле кады Валентинаның болгаш Андриянның төреллери, космонавтар чедип келген.

Душтуктарны оларга тускайлап каан өрээлче кирер берген. Кенни каас, ак платье кеткен, а кудээ — кара костюм кеткен. Оларның кайызы-даа аажок өөрүшкүлүг, танышталарынга баштарын могейтип, байыр чедирип турганнар.

12 шак турда, өг-бүле болурунуң ёзулалын кылыр залга душтуктар кирип келген. Фотокорреспондентилер, киноолераторлар улуг столдуң артынга ээзэн каш кат кылдыр турупкан. Чайковскийниң бирги фортепьян концертиниң аялгазының адаа-биле залче өгленгеннер кирип келген. Валентина ак фаталыг. Андриян аңаа ак хризантемниң боодалын тутсуп берген. «Чайка» «Соколду» хөлүндан тудуп алган, ынчангаш олар ийилээ столга чедип келген.

Хамаатыг байдалдың актыларын бижиир дептерге чаа өгленгеннер ат салган. Валентина Терешкова бодунуң чаа фамилиязын: Николаева-Терешкова деп бир дугаар адаан.

Өг-бүле болушкан кижилер чүстүнтер салушкан болгаш ошкашкан. Моссоветтиң өмүнээзинден күүсеки даргазы В. Промыслов оларга байыр чедирген болгаш өг-бүле тургусканының дугайында херечилелди оларга тывыскан. ВЛКСМ ТК-ның секретары В. Л. Саюшев, ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы Н. Каманин өгленгеннерге байыр чедирген. СЭКП-ниң Чуваш обкомунуң бирги секретары М. С. Ислюков, СЭКП-ниң Ярослав үлетпүр обкомунуң бирги секретары Ф. И. Лощенков олар өгленгеннерниң холдарын туткан. Андриянның авазы бодунуң чаа кызын чассыдып куспактаан, ошкап каан, а Валентинаның авазы Андриянны ошкаан.

Космонавтар боттарының өмүүн бышыы-биле куспактаан.

Оон соонда өгленгеннер шайлаалга залынга кирип келген, аңаа турган бүгү-ле кижилер өгленгеннерниң аас-кежики дээш эрги ёзу-биле дашка көдүрген.

Андриян бодунуң кадайының холундан алгаш, эжинче четкеш чорупкан. Бүгү кижилер оларга байыр чедирип, өг-бүлеге аас-кежиктиг болурун күзээн.

Валентина Терешкова биле Андриян Николаевтиң чалааны-биле Ленин дагларында хүлээп алыышкын ордузунга куда байырлалынга 300 аалчылар келген.

Өгленгеннерге байыр чедирери-биле Н. С. Хрущев надайы-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары К. Н. Руднев биле Л. В. Смирнов, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский, ужар чүүлдүң кол маршалы К. А. Вершинин, академик М. В. Келдыш, совет космос корабльдериниң болгаш спутниктерниң тургузукчулары, космонавтарның отрядынга аныяк оолдар болгаш кыстар чедип келген.

Байырлалдың ээлери Валентина биле Андриян аалчыларны куда столунче чалаан.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден Н. С. Хрущев өгленгеннерге байыр чедирген. Ол чаа өгленгеннерге аас-кежиктиг амыдыралды болгаш күш-ажылга чедиишкинни күзээн.

Валентина биле Андриянның чалаашкынын хүлээп алганы дээш, Никита Сергеевичиге бодунуң бүгү өөнүктериниң өмүнээзинден делегейде баштайгы космонавт Юрий Гагарин өөрүп четтиришкинин илереткен. Кудага силерниң хууда киржилгеңер, ук куданы Валяга болгаш Андриянга онза магалыг кылып турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Бегүн аас-кежиктиг өг-бүлени тургускан бодунуң өөнүктериниң дугайын Юрий Гагарин чылыы-биле чугаалаан. Бо кижилер болза чаагай, байлак сагыш-сеткилдиң кижилери чүве деп, ол медеглээн. Олар боттарының бүгү-ле күштерин Төрээн чуртунга берип турар. Шак мындыг магалыг ийи кижиниң өг-бүле тургусканы эки-дир.

Кудага киришкен бүгү кижилер ол сестерге адыш часкаан. Орустуң куда ырызы залга чаңгыланы берген.

Байыр чедирип, дашка көдүрери төнчү чок болган. К. Е. Ворошилов, ВЛКСМ ТК-ның секретары М. Журавлева, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш, камгалал министри Р. Я. Малиновский, өөнүктери, чаңгыс чер чурттуглары, эштери Валентинага болгаш Андриянга аас-кежикти күзээн.

Дашка көдүрериниң аразында чапсарларда залга ыры чаңгыланып турган. Чаа өгленгеннер, космонавтар, аалчылар ырлажып, танцылап турган.

Н. С. Хрущев Валентина Терешкова-биле болгаш Андриян Николаев-биле чылыг байырлашпышаан, оларга чедиишкинни, өг-бүлениң аас-кежиин, а оларның менеринге — чаагай кадыкшылды сеткилиниң ханызындан күзээн.

Киришкеннерге Н. С. Хрущев мынча дээн:

— Кудага эки хөглеп, хөөрежиңер!

Куда байырлалы дыка орайга чедир уругулчулээн.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
Е. ЛУКЬЯНОВ,
А. РОМАНОВ.
(СЭТА-ның корр.).

Кремльдиң улуг ордузунга болган хүлээп алыышкын

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизиниң ажылынга киришкен 90 ажыг чурттарның төлээлекчилери — бүгү дилтерниң ажылчын ангызының төлээлекчилери ноябрь 3-те Кремльдиң Улуг ордузунга чыылганнар. Аңаа съездиниң ажылынга киришкен даштыкы төлээлерге алдар болдурган хүлээп алыышкынны Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели тургускан.

Оттар чайынанган Георгиевск залда — профэвилел болгаш ажылчын шимчээшкиниң көскү ажылдакчылары, даштыкы чурттарның профэвилел активчилери, ВЦСПС-тиң кежигүннери, бүдүрүлгениң чаартыкчылары болгаш мурнакчылары, хөй-ниити болгаш күрүне ажылдакчылары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары. Аалчыларның аразында — Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының даргазы Ренато Витосси, Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының чиңгине секретары Луи Сайян, национал профэвилел төптериниң удуртукчулары.

Залга адыш часкаашкыны диңмирей турган. Хүлээп алыышкынның киржикчилери эштер Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, Д. С. Полянский, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин оларга чүректиң ханызындан байыр чедирип турган.

ВЦСПС-тиң даргазы В. В. Гришин даштыкы аалчыларга чүректиң ханызындан байыр чедирген. Съезд болза бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкунунуң пландарын боттандырарынга совет улустуң чүткүлдүүнүң чайынаанчак көргүзүү, Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты долгандыр улус чоннуң бузулбас чаңгыс эвииниң болгаш сырый каттыжыышкынының илергейлээшкини болганын ол демдеглээн.

Эш В. В. Гришин хүлээп алыышкынның бүгү киржикчилериниң кадыы дээш, ажылчын ангының херээ дээш, тайбың болгаш социал дээштиг дээш демиселге улам ыңайгы чедиишкиннер дээш дашка көдүрген.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының даргазы Ренато Витосси чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи — ол дээрге улуг школа-дыр деп, ол чугаалаан. Маңаа бистиң алыр арга-лыг болганывыс чаа дуржулга дээш силерге өөрүп четтирип тур бис.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының мурнундан Ренато Витосси совет ажылчын ангының чаа-чаа чедиишкиннери болгаш тиилелгелери дээш йөрээлдерин салган.

Даштыкы профэвилел төлээлериниң төлээлекчилери Никита Сергеевич Хрущевка болгаш өске-даа совет удуртукчуларга чедип келген. Олар совет кижилерге чылыг байырларны чедирип, боттарының чурттарының ажылчын аңгызындан эң чаагай күзээшкиннерин чугаалааннар.

СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев хүлээп алыышкынның киржикчилеринге байыр чедирген. Дыка хөй чурттарның ажылчы чоннарының төлээлекчилери ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң съездизинге улуг сонуургалдыг болганынга күзел ханыышкынын ол илергейлээн. Ол чорук болза делегей пролетариадының эп-сеткил каттыштырылгазының база бир херечизи болур деп Никита Сергеевич Хрущев чугаалаан. Ажыл-чорудулгага чаа-чаа чедиишкиннерни даштыкы аалчыларга ол күзээн.

Чугаазының түңнелинде эш Н. С. Хрущев ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң съездизиниң ажылынга киришкени дээш, Совет чурттуң ажылчын аңгызынга, оларның чаагай күзээшкиннери дээш даштыкы аалчыларга өөрүп четтиришкинин база катап илергейлээн. Делегейниң ажылчын шимчээшкиниң чаңгыс эви дээш йөрээлдерин ол салган.

Никита Сергеевич Хрущевтуң чугаазын хүлээп алыышкынның киржикчилери аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Совет чазактың баштыңы чүве чугаалап турда, диңмиттиг адыш часкаашкыны Георгиевск залынга каш удаа чаңгыланып турган.

ВЦСПС-тиң тургускан хүлээп алыышкыны чылыг болгаш эш-хуузунуң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

КЫЗЫЛДЫҢ XVII ПАРТИЯ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

СЭКП хооркомунуң секретары эш П. Т. Киселевтуң илеткелинден

Хоорайның 16-гы партия конференциязы болганындан бээр ийи чыл эрткен. Бо үениң дургузунда бистиң чурттуувуска бүгү-делегей ужур-дузалыг болуушкуннар болуп эрткен. 1961 чылдың октябрьда болган СЭКП-ның XXII съездизи бистиң чурттуувуска коммунизмни тургузарының тодаргай, эргежеге үндезилеттинген Программазы-биле партияны, бүгү совет улусту чепсеглээн.

Отчёттуг үениң иштинде партияның хоорай комитеди СЭКП-ның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, оон ындыр улуг Программазын боттандырарын долгандыр хоорайның ажылчы чоннарын мобилизастаар, оларны коммунизмниң бызунга кижизидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган деп, эш П. Т. Киселев бодунуң илеткелинде эгелээн.

Үлетпүрнуң, транспорттуң болгаш тудугнуң ажылынга доктаагаш, илеткелчи хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери 1962 чылда нийти продукция үндүреринин планын 105,2 хуу күүседип, пландан дашкаар 643 муң рубльдиң продукциязын бергеннер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле онаалданы 106,5 хуу боттандырган.

Хоорайның автоажыл-агыйларының коллективтери 1962 чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүседип шыдааннар. Олар пландан ажыр 200 муң тонна чүъкту сөөртүп, 400 ажыг муң литр кывар-чаар чүүлүү камнап алганнар. Партияның болгаш чазактың сагыш човаашкынының ачызында капитал тудугга херенги салыышкыны бисте чыл келген тудум көвүдеп турар. Чижээ, 1959 чылда «Тыва тудуг» трестиниң коллективи тудуг-монтаж ажылдарын 1871 муң рубльге кылган болза, 1962 чылда 3580 муң рубль апарган.

Партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүсетпишаан, Кызылдың ажылчы чоннары 1963 чылда боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Ол хүлээлгелер ёзугаар хоорайның бүдүрүлгелери чыл планын бүгү көргүзүглер талазы-биле хуусаа бетинде, декабрь 23-те күүседип, чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 500 муң рубль түңге продукция бүдүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга улур 5 хуу бедидер, пландан ажыр 250 муң тонна чүъкту сөөртүр болган чүък сөөртүлгезиниң бот-үнезин 2 хуу чиитедир ужурлуг турган, нийти продукция бүдүрерин бо чылдың тос айларының дургузунда 104,6 хуу күүсеткен, пландан ажыр 544 муң рубльдиң продукциязын берген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга улур 8 хуу бедиткен деп, илеткелчи дыңнаткан.

Ындыг-даа болза үлетпүрнуң болгаш тудуг, транспорт организацияларының ажылын удуртур талазы-биле СЭКП хооркомунуң, оон бюрозунуң ажылында улуг четпестер барын илеткелчи демдеглээн. Оон түңнелинде хоорайның чамдык бүдүрүлгелери күрүне пландарын болгаш боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин чедир күүсетпейн турар. Бо чылдың тос айларында «Тыва тудуг» трестиниң дуваалар бүдүрүлгелер комбинады, туйбу заводу, № 3 АТК, алгы заводу планныг онаалдаларын бедии күүсетпээннер. Олар 380 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээннер.

Хоорайның чамдык бүдүрүлгелери продукцияның доктааткан ассортиментизин база күүсетпейн турарлар. Чижээ, даараныгга комбинады 19 муң рубльдиң даараныгга кызыглаарын, алгы заводу—3000 эш хөм идиктин, Улуг-Хем шыш ажыл-агыйы чери—1200 кубометр дилиг материалдарын улус ажыл-агыйынга чедир бербээн. Автоэргелелдиң системазында автоажыл-агыйлар бо чылдың 9 айларында чүък сөөртүрүнүң планын чедир күүсетпээннер.

Эш Киселев хоорайда тудуг организацияларының ажылында улуг четпестерниң дугайын хейиң чугаалаан. Тудуг организацияларынга 186 кварталда чурттаглга бажыңнарының тудуунда ажылдап турар эш Косинцевтиң коммунистиг күш-ажылдың бригадазы, № 26 кварталда эш Виноградовтуң бригадазы, эштер Ельшова, Чуланова оларның удурткан бригадаларының кежигүннери болгаш оон-даа өске мурнакчы тудугжулар хөй турда, капитал тудугну хоорайда кончуг багай чорудуп турарын илеткелчи демдеглээн. Тудугга үндүрүп берген 9861 муң рубльдең бо чылдың 9 айларының дургузунда чүгле 6519 муң рубльдя азы 66.1 хуузун ажыглаан. Тудуг организацияларының, ылангыя «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң ажылын экижидер талазы-биле хоорайның XVI партконференциязының негелдезин СЭКП хооркомунуң бюрозу чедир күүсетпээн деп, илеткелчи чугаалаан. Оон түңнелинде эргелел тудуг-монтаж ажылдарын тос айлар дургузунда чүгле 76,6 хуу күүседип, планда көрдүнген 14330 дөрбелчин метр чурттаглга шөлүнүң чүгле 6803 дөрбелчин метрин ажыглаалда киирген.

Үлетпүр, тудуг, транспорт организацияларының күрүне планын багай күүседип турарының кол чылдагааны болза, ол черлерде хөй-нийти организацияларының талазындан хажилер ортузунга партийжи-политиктиг, тайылбыр-массалыг ажылдарны суда чорудуп турарында, социалистиг чарыштың херээн удуртурун, бүдүрүлгениң мурнакчыларының хуржулгазын нептередирин, күш-ажылды механизастаарын багай организастап турарында деп, эш Киселев демдеглээн.

Совет кижилерни коммунистиг ёзуга кижизидери—партияның массалар ортузунга ажылының кол шугуму болур дээш, илеткелчиниң уламчылап чугаалааны болза, идеологтуг ажылдың кол черин партийжи пропаганда ээлеп турар—дээн. Отчёттуг үениң дургузунда СЭКП хоорkому болгаш партияның эге организациялары коммунистерниң база партия кежигүнү эвестерниң идей-политиктиг билиглерин бедидер талазы-биле чамдык ажылдар чорутттунган. Марксизм-ленинизмниң өөредиин амыдырал-биле, коммунизм тургузарының практиказы-биле холбаштырып турган. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң айтышкынын удурдулга болдурган, бо чылын 1418 дыңнакчыларды хаара туткан эге билигниң 53 экономиктиг бөлгүмнерин, 396 кижи өөренип турар тодаргай экономиканың 20 бөлгүмнерин, 780 кижини хаара туткан коммунистиг күш-ажылдың 29 школаларын организастаан.

Өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде бо чылын 6790 кижи хаара туттунган. Ол болза эрткен чылдан барык ийи катап хөй болган.

Ындыг-даа болза политиктиг өөредилгени хоорайда ниитизи-биле четпес организастаан болгаш СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелдезинге ыракта дүүшпейн турар деп, эш Киселев түңнээн.

Оон ынай илеткелчи хоорайның партия организацияларында лекция пропагандазының ам-даа кошкаанга, аңаа бүдүрүлге албан черлериниң удуртукчулары кошкак киржип турарынга тодаргай доктааган.

Илеткелчи хоорайда улус өөредилгезин анализтеп чугаалааш, өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазын улам быжыглаарынга школалар коллективтери элээн ажылдарны чорутканын демдеглээн. Өөредилгениң бедик шынарын чедип ап турар школаларны, тус-тус башкыларны адаан. Оон-биле кады школалар ажылында бар улуг четпестерни илереткен. 1962—1963 өөредилге чылында ийи чылда катап олурган өөреникчилерниң саны 430 кижи четкен. Оон ынай назы четпээннерниң аразындан херек үүлгедир чорукту эвээжевейн турарын оратор онзалап демдеглээн. Маңаа холбаштыр оратор, уруг-дарыының келир үеде телептиг кижизидилгезинге сагыш салбас чамдык Лавринович, Арлацмай ышкаш удуртукчу ада-иелерни шыңгыы шүгүмчүлээн.

Хоорайда сөөлгү үеде кинотеатрлар, библиотекалар, клубтар, кызыл булуңнарының саны өзүп, оларның материалдыг хандырылгазы экижип турда, культура албан черлериниң коллективтерде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылы амыдыралдан хоорук боон турар деп, илеткелчи демдеглээн. Оон ынай хоорайның кадык камгалал албан черлериниң ажылында улуг четпестер ам-даа үргүлчүлевишаан турарын оратор айыткан.

1963 чыл төнүп турар. Хоорайның партия организациязының мурнунда ам-даа улуг сорулгалар бар. Партия эге организацияларының, хоорайның бүгү хөй-ниитизиниң ам кол сорулгазы болза, чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаары болгаш партияның идеологтуг ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң айтышкынның ёзугаар экижидип, келир чылга бүгү белеткелдиг ужуражыры болур деп, эш Киселев илеткелин доскан.

СЭКП хооркомунуң отчёт илеткелиниң талазы-биле санал-оналдар хөй болган.

Конференцияга саналдардан

Хооркомуң отчёттуг илеткелиниң талазы-биле санал берип, бир дугаарында облпрофсоветтиң улуг инструктору эш **Б. Токарев** сөс алган, ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазының дугайында ол хөй доктааган. Ынчаарга хоорайның албан организация, бүдүрүлге черлеринде чамдык местокомнар ажылчын кижиниң эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле боттарының эргелерин четпес күүседип, организациялар удуртукчулары ажылчын кижиниң ажылдан үндүрерин, азы күду шаңнаарын ажылче шилчилерин профэвилел организациязы-биле чөпшээрел чокка кылып турар таварылгалар-биле демисешпейн турар деп, оратор чугаалаан.

СЭКП хооркому болгаш бүдүрүлгелерде партия организациялары профэвилел организацияларының ажылын четпес удуртуп турарын, оларның ажылының дугайын партия хуралдарынга эвээш дыңнап турарын ол айыткан.

№ 1 АТК-да партия организациязының секретары эш **Н. Лобачев** бодунуң саналынга АТК бо чылдың үшкү кварталында планныг онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсетпээнин мында партияның болгаш хөй-нийти организацияларының багай ажылдааны деп билдирген. Оон-биле кады, ылангыя Кызыл—Абакан аразында чүък сөөртүп ажылдап турар чолаачы кадраларының эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны автоэргелел болгаш аңаа хамаарышкан өске-даа организациялар четпес тургузуп турарын чугаалаан. Бо орукта дүн-хүн чок ажылдап турар чолаачыларның чемненир столовазын, чүъктүг машиналарын дүнезин үелерде камгалалдыг тургузар чер болгаш кыжын машина тургузар чылыг оран-сава чогун айыткан. Оон ынай, эш Лобачев СЭКП хооркому, оон секретарьлары бүдүрүлге черлеринде партия организацияларының ажылынче ханылап кирбес, кыры-биле удуртуп турарын шүгүмчүлээн.

№ 3 тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги эш **Т. Цуканов** бодунуң саналынга хоорайда тудуг организацияларының ажылында улуг четпестер ам-даа үргүлчүлеп турарын билинген. Ындыг-даа болза тудуг организацияларының ажылын бичии-бичии объектилерге too-быдарадыр чорукту эдер талазы-биле партия хооркому четпес хемчег ап турар деп, оратор демдеглээн. Оон ынай оратор тудуг организацияларын АТК-лар автотранспорт-биле дыка четпес хандырып турарын, ылангыя № 2 АТК (начальниги эш Зубкова) дыка багай хандырып турарын шүгүмчүлээн. Эш Цуканов тудуг организацияларының тускай транспортун тургузар эки деп саналдаан. Тудуг организацияларының дуржулга солчур техниктиг конференцияларын хооркам моон соңгаар организастап турар болза эки деп, ол саналдаан.

Бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге планнарын чедиишкинниг күүседир дээш кызымаккай ажылдап келгенниниң түңнелинде, бо чылдың он айларының чүък сөөртүлгезиниң онаалдазын тонна-биле 129 хуу, тонна-километр-биле 116.6 хуу күүсеткен деп, респотребсоюзтуң АТБ-зында парторганизация секретары эш **П. Ковалев** бодунуң саналынга чугаалаан. Ол коллективте чолаачыларның 2 бригадалары боттарының эки ажылы-биле коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алган. 6 бригадалар ол ат дээш демисежип турар. Ындыг-даа болза күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, орукка чораан арагалаар, оон таарымча чок таварылгага кылыптар чамдык башкарыкчылар бисте бар деп, оратор демдеглээн. Ону чок кылыр талазы-биле администрация, партия, профэвилел, комсомол организациялары хемчеглерни ап турар. Бир эвес респотребсоюзтуң теп баазазы, райполар баштаар черлери, база респотребсоюзтуң Кызылда универсалдыг баазазы автомашиналарны чеп ажыглап, оларны ургуле маңадыр чоруктарны болдурбаан болза, чедиишкин оон-даа эки болур ийик деп, эш Ковалев демдеглээн.

Бистиң коллективтиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бүгү улустуң байырлалы—Октябрьның 46 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкинниг ужуражыр дээш боттарынга бедиткен хүлээлгени ап, республикага октябрь мурнунуң социалистиг чарыжының эгелекчизи болганнар деп, эът комбинадының директору эш **М. Марнин** саналын эгелээн. Комбинаттың ажылчыннары хүлээлгезин багай эвес күүседип турарлар. Октябрь айлын планын 116 хуу күүседип, он айлар дургузунда ниитизи-биле 386 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

Кызылдың теп электростанциязының бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң эргелекчизи эш **А. Григорьев** бодунуң саналынга станцияның ажыл-ишчилери октябрь байырлалын күш-ажылчы чаа чедиишкиннерлиг ужуражып турар дээш, ол чедиишкиннерин үнелеп көргеш, СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофсоветтиң бүдүрүлгелер аразында шилчип чоруур туглун өңеке хевээр арттырган. Ындыг бедик бүдүрүкчү чедиишкинниг коллектив канчап чедип ап турарының дугайында эш Григорьевтиң чугаалааны болза, коллективте партия организациязы социалистиг чарышты, оон дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдыы дээш демиселди ёзулуг эки удуртуп турарында дээн. Оон ынай эш Григорьев хоорайның бүдүрүлгелеринде комсомол организацияларын ВЛКСМ хооркому кончуг багай удуртуп турарын болгаш чамдык комсомол организацияларының ажылын көрүп турганы-биле чижектелей шүгүмчүлээн.

Кызылдың пассажирлер АТК-зының партия эге организациязының секретары эш **И. Чернышев** бодунуң саналынга автотранспорттуң автомашиналарының моторларын автосеттеге заводу кончуг оожум болгаш шынарын багай кылдыр септеп турарын шыңгыы шүгүмчүлээн. Оон ынай ол Кызылда ажылчын аныяктарның кежээки школазының ажылында четпестерни шүгүмчүлээн.

№ 1 АТК-ның долаачызы эш **Барыбин**, № 2 АТК-да партия организациязының секретары эш **Н. Барзнова** олар боттарының ажылдап турар АТК-да кижилер-биле ажылдың дугайын болгаш автоэргелелдиң автотранспорт организацияларын удуртуп турарында четпестерни шүгүмчүлээннер. Конференцияга хоорkүүском даргазы эш **С. Красный** болгаш хоорай үлетпүр комбинадындан эш **Поляков** олар база санал бергеннер.

Хоорайның культура университединиң багай ажылын эш Киселёвтуң илеткелинге демдеглеп турары чөп, «Билиглер» ниитилелиниң хоорай салбырындан эш **М. Николаева** саналын эгелээн. Университет ажылының багайының бир кол чылдагааны, оон директору эш Попова партия хооркомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш Балуеваның удурдулга бербейн келгенинде деп ол демдеглээн.

Дараазында «Тувинская правда» солунда партия организациязындан эш **Т. Сермавнин** хүн бүрүде редакцияга хөй-хөй авторларның чагааларын почтачының эккеп турарын, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер чер-черде четпестерни илередип, редакцияларже бижээш чорудуп турарын чугаалаан. Ындыг шүгүмчүлелдерни солуннарның арыннарынга парлааш, хемчег алырын негеп, хамаарышкан черлерниче бижик чорударга харыы бербейн турарын ол шыңгыы шүгүмчүлээн. Парлалганың үнүн чугулага албас, харыы биживес черлерге ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң, Чырылыышкын министерствозун (министри эш Болдур-оол), горпо (даргазы эш Мажов) болгаш «Кызыл тудугда» эштер Нестеровский, Емельянцев оларны адагылаан.

СЭКП Теп Комитеди парлалганың дээштиг болуруунче угланган доктаал шиитпирни чаңгыс удаа эвес үндүрүп келген. Мындыг янзылыг парлалганың үнүн херекке албас, бюрократсыг чорук-биле демисежиң, үнген шүгүмчүлел бүрүзү экижээн турарын чедип алыр дээш солуннарның редколлегиялары демисежип турарын ол чугаалаан.

Коллективтиң көрүнчүү хана солуну болганда албан, бүдүрүлге черлеринде хана парлалгазының ажылын экижидеринче угланган чидиг саналдар болган.

Хоорайга атеистиг пропаганданы бедик деңнелге тургузары дээш партия хооркомунуң идеология килдизиниң ажыл чорутпайн келгенин эш **Кузьмин** шүгүмчүлээн. Бир эвес ол дээш ажылды таарыштыр организастаар болза хоорайның школаларында он-он башкыларны, эмчилерни, бүдүрүлгелерниң инженер-техниктиг ажылдакчыларын киириштирип турган, дыка хөй атеистерлиг болурунуң аргазы барын ол чугаалаан.

Ажылчын аныяктарның заочно кежээки школазының директору эш **Л. Зубова** сөс алгаш, илеткелчиниң хоорайның хүндүскү школаларының ажылын анализтеп тургаш, заочно база кежээки школаларны чугаалаваанын четпес болду дээн. Бо өөредилге чылында хоорайның ол школазында 700 кижи өөренип турарын делегаттарга дыңнаткан. Өөредилге-кижизидилге ажылын бедик деңнелге тургузары дээш школаның башкылар коллективиниң күженишкинниг ажылдап турарын чугаалаан. Хоорайның улус өөредилгезиниң килдизи (эргелекчизи эш З. Борисова) кежээки школаларже 16 хар четпээн бичии өөреникчилерни чорудуп турарын буруу шапкан.

Бо ышкаш школа кижизидилге дугайында саналдарны садыг, кооператив школазының директору эш **Сачкай**, механизация училищезинден эш **Шишигин** олар кылганнар.

СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** конференцияга олуржуп, хоорайның партия организациязының ноон соңгаарты ажылдарының дугайында чүве чугаалаан.

МОЛДАВ ССР. Котовск бүдүрүлге эргелелинде Ленин аттыг колхоз күрүнеге тараа садар дугайында хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткенин база-ла бир дугаарында рапорттаан. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 5650 центнер тараа урдунган, оон иштинде 3000 центнер ажыт кукуруза таразы бар.

Бүгү 800 гектар шөлде кукуруза ажаап алыышкынын механизаторлар дооскан. Га бүрүзүнден ортумаа-биле 45 центнер тараа алдынган.

ЧУРУКТА: Ленин аттыг колхозтуң шаңында. Мурнунда колхозчу А. Кихайның кукурузаны арыглап турары.

Фото Л. Пантустуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Мал ажылын улам ыңай хөгжүдер

(Өвүр районнуң партия конференциязындан)

Мал ажылдыг Өвүр район 1963 чылда малдың баш санын өстүрер, оон продуктуларын бүдүрер талазы-биле чамдык түңнелдерни чедип алганын районнуң партия конференциязынга чугаалашкан. СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының шиитпирлерин канчаар күүседип турарының дугайында илеткелинде партком секретары эш **А. Семис-оол** бо талазы-биле чижектерни чугаалаан.

Районнуң колхозтары 1963 чылдың эрткен он айларында эът бүдүрериниң планын 104.1 хуу күүсеткен, а сүт биле дүктү бүдүрериниң планын күүсетпээн. Октябрь 20-ге чедир күрүнеге эът садарының планын 100.4 хуу, сүттү—104.8 хуу, дүктү—83.8 хуу күүсеткен. Нийта малдың баш санын өстүрериниң планы 102.1 хуу күүсеттинген.

Мал ажылынга эрткен чылгызы ышкаш, база-ла «Кызыл тук» колхоз мурнакчы болуп, күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планнарын сентябрь 25-те ажыр күүседипкен. Ол колхоз октябрь 20-ге чедир пландан ажыр 47.7 тонна сүттү күрүнеге саткан болгаш малдың баш саның өстүрериниң планын (хойдан өскезин) чуэти айы-биле күүсеткен.

Теп Комитеттиң ноябрь Пленумунуң соонда колхозтарның экономиказын быжыглаар сорулга-биле штат кызырылдазын колхозтарга чорутканының түңнелинде ниитизи-биле чылда шалың фондузундан 10322 рубль камналгалыг болган.

Колхозтарның бүгү хойларын бот-орулга-чарыглалыг хойжу бригадаларга киирген болгаш Хорумнуг-Өө, Чаа-Суур сүт-бараан фермаларын база бот-орулга-чарыглага киирген.

Оон-биле кады түк кыргылдаазының чыл бүрү кудулап турары хой ажылы кодан турар районга шыңгыы айтырыг боор турузтунган. 1960 чылда районга хой бүрүзүнден ортумак кыргылда 2.4 кг турган болза 1963 чылда 1,9 кг болган. Дүк кыргылдазы «Торгалыг» биле «Коммунизмче орук» колхозтарда кудулап турар. Бо чорук парткомдал эгелээш колхозтарда партия организацияларынга чедир мал ажылын ам-даа эрегей удуртуп, мал ажылының тускай эртемниглериниң күжүн эки ажыглавайн турарында деп конференцияга демдеглээн.

Районнуң партия организациязы чоннуң культурлуг амыдыралын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны чорутkан. Хойжу бригадаларның, сүт-бараан фермаларының тудуг-сууру чаагайжып, кол кезиг кызыл булуңнарлыг, чунар бажыңнарлыг апаргылаан.

Конференцияга санал берген делегаттар ажыл-агыйны удуртуп турарында четпестерни илереткен. Малчыннар ортузунда политкижизидилгелиг ажылды, ылангыя лекция, беседаны четпес организастап турарын шүгүмчүлевишаан. «Коммунизмче орук» колхозта хойжу бригаданың бригадири **М. Сонден** мынча деп чугаалаан:—бистиң хойжу бригадавыстың 12 өөрегези «Родина» деп 12 радиоприёмниктерни декабрь 1-ге чедир садып алыры-биле акшазын белеткеп турар. Ынчалза-даа ындыг радиоприёмниктер районуң садыында ам үеде чок-тур. Ону биске чагыдып бээрин хойжуларның мурнундан дилеп тур мен.

Хойжу бригадаларының төптеринге болгаш сүт-бараан фермаларынга механизацияның айтырыын соңгаар чылзып турбайн, бо чылдан-на эгелеп шиитпирлезе чогуур деп, «Кызыл тук» колхозтуң хойжузу **Д. Карыма** саналынга чугаалаан. «Торгалыг» колхозта аныяктарның ортузунга кижизидилге ажылын багай чорудуп турарын, комсомол эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарын комсомолчуларның чүгле 50 хуузу келгенде эрттирип турганын болгаш районнуң комсомол комитединиң талазындан удурттулганы кошкатканың ол колхозта салбыр эргелекчизи эш **Чамзыр** шүгүмчүлээн.

Парткомнуң мырыңай чанында турар «Коммунизмче орук» колхозтуң ажылы кошкан баткан болгаш чыл дургузунда районда бүгү өлген малдың 46.5 хуузун ол колхоз ээлеп турар. Ол ажыл-агыйны сегидер дугайында чогуур өйүнде хемчег алдынмаанындан республикада хожудангай ажыл-агыйларның санынга ол кирип турар.

Районнуң партия организациязының мурнунда турар сорулга болза, партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче ажылчы чоннуң күжүн мобилизастап, партияның организакчы, политкижизидилгелиг ажылдарын улам күштелдирип тургаш, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири, кыштаглаашкынны организастыг эрттирери, келир чылдың тарылгазынга белеткелди чорудары болгаш колхозтарның экономиктиг күжүн улгаттырары болур деп, Өвүрнүң коммунистери конференцияга чугаалашкан.

Х. СЕМИС.

Коммунист чолаачы

№ 12 АТК-ның Ак-Довуракта автоколонназының дуржулгалыг, хоочун чолаачызы М. М. Чайган-оолдуң эки ажылының дугайында хөйнү чугаалап болур. Моңгуш Мокуролевич чолаачылап ажылдаашкындан бээр 11 чылдар эрткен. 1951 чылдың февраль айының ортаа үезинде ырак, тайга чер болур Ак-Хөл турган экономиказы кошкак, а орук-харылзаа талазы-биле ырак — «Коммунизмче орук» колхозту экономика талазы-биле шыдал кире берген, районнуң улуг колхозтарының бирээзи — «Кызыл тараачын» колхоз-биле каттыштырган. Моңгуш Мокуролевичтиниң каттышкан колхозтуң хову бригадиринге бадылаан.

Кодээ ажыл-агый чылы удавайн, харын-даа билдирбейн эрткен. Моңгуштуң бригадазы каттышкан колхозтуң дужут дээш социалистиг чарыжының тииңекчизи болуп үнген.

Моңгуш Мокуролевичтиниң күш-ажылга ынак, колхоз бүдүрүлгезинге илеңкейлиг, ылангыя машина-техникага сонуургалын барымдаалааш, колхоз баштаар чери ону Кызылдың 3 ай хуусаалыг чолаачылар курузунче чоруткан.

Курсту чедиишкинниг дооскаш, үшкү класстың чолаачызы болуп, колхозунга ээп келген. Моңгуш ол-ла дораан колхозтуң машиназын башкарып эгелээн.

1952 чылдан 1959 чылга чедир колхозка чолаачылаан, колхозтуң ажыл-агый болгаш экономиказын быжыглаары дээш шудургу ажылдаан, район совединиң депутадынга ийи удаа соңгуттуруп, өргектиг белектер болгаш макталга бижиктер-биле шаңнадып чораан.

1959 чылда СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шиитпири-биле Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы Ак-Довурактың № 12 АТК-зынга чолаачылаан ажылдаары-биле ону чоруткан.

Оон эгелээш-ле ам чедир эш Чайган-оол № 12 АТК-да чолаачылап ажылдап, техникага болгаш кывар-чаар чүүлге камныг, эрес-шудургу күш-ажылы-биле коллективтиң иштинде хүндүткелди эдилеп турар.

АТК-ның партия эге организациязы эш Моңгуштуң бедик мөзү-шынарын, организакчы талантылыын көргеш, 1960 чылда СЭКП-ның кежигүнүнге хүлээп алган.

— Улуг Ленинниң Коммунистиг партиязының кежигүнү болуру дег улуг идегел, аас-кежик кайда турар боор! Партияның даалгазын амыдыралга чайгылыш чок боттандырары дээш бүгү күжүмнү, энергиямны харам чокка ажылдаар мен»—деп, партия биледин ап тура ол чугаалаан.

Партия эге организациязы аңаа коммунистке агитаторлаар даалганы берген. Моңгуш ол даалганы ак-сеткилдиг, идепкейлиг күүседип келген. Чолаачылар ортузунга дыңналгыр номчулгаларны болгаш беседаны, политинформацияны неделя санында кылып турар.

Бодуун ишчи коммунист Чайган-оол бо чылдың 9 айларының дургузунда чүък сөөртүрүнүң планныг онаалгаларын тонна-километр талазы-биле—122.7 хуу күүседип, кывар-чаар материалдарның 15 хуузун камнап алган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга үткүштур чүък сөөртүрүнүң социалистиг чарыжынга кирижип, социалистиг чарыштың мурнакчызы болуп ажылдап турар. Коммунист эш Моңгуштуң күш-ажылчы, партийжи мөзү-шынарын көргеш, чоокта чаа болуп эрткен Ак-Довурак партkомунуң отчёт-соңгулдалыг хуралындан СЭКП-ның область комитединиң ээ болур конференциязынга делегат кылдыр, коммунистер бир үн-биле соңгааннар.

Х. НЕСТИНЕЙ.

XVII ПАРТИЯ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНДАН СОҢГУТКАН СЭКП КЫЗЫЛ ХООРКОМУНУҢ СОСТАВЫ

СЭКП ХООРКОМУНУҢ КЕЖИГҮННЕРИ:

АЛДЫН-ООЛ А. А.	ЗИМИНА М. А.	ОЧУР В. Ч.
АРТЮХОВ В. А.	ЗУБКОВА В. И.	РЯЗАНЦЕВ П. И.
БААЗАН Т. С.	ИЛЬИН И. А.	САПОГОВ В. Д.
БАИРМАА М. М.	КАРТЫНА М. С.	САТ Ш. Ч.
БАЛАКИН А. И.	КИЛИН А. Н.	СЕРМАВКИН Т. В.
БАЙКАРА Т. И.	КИСЕЛЕВ П. Т.	ТАРЖА Х. Б.
БОРБАН-ООЛ А. С.	КИПРИЕВСКАЯ Т. П.	ТАС-ООЛ С. Б.
БОРИСОВА З. Ф.	КРАСНЫЙ С. Х.	ТОКА С. К.
ВИНОГРАДОВА П. И.	КУУЛАР Д. К.	ТОЛГАР-ООЛ О. А.
ГОНЧАРЕНКО А. К.	ЛИ Н. К.	ТУТАЙ М. М.
ГОРБУНОВА В. Я.	ЛУШНИКОВ А. Ф.	ТЫРТЫК-ООЛ Т. Т.
ГРУДИНИНА П. К.	МААДЫР В. Д.	ФИЛИМОНОВ В. Ф.
ДАЛАЙ-ООЛ Р. О.	МАЖОВ М. В.	ХЕРТЕК З. Ч.
ДАНИЛЕНКО В. И.	МАКАРОВА Н. С.	ХЕРТЕК А. С.
ДАНИЛЮК Е. А.	МАКАРОВ Л. С.	ШАЧИНА Г. С.
ДОБРОМЫСЛОВ В. Б.	МАРТ-ООЛ К. Б.	ШИРИПЕЙ Н. Д.
ДОРЖУ Ю. С.	МАХОВ Б. В.	ШУЛУУ К. Н.
ЕМЕЛЬЯНЦЕВ М. П.	МОМБУЖАЙ Д. Д.	ЯКОВЛЕВА Е. В.
ЕРЕМЕЕВ В. М.	МИХАЙЛОВ Н. А.	ЯРЫГИНА Е. Н.
ЗАБОЕВ Л. А.	МИШИН И. А.	

СЭКП ХООРКОМУНУҢ КЕЖИГҮНҮНГЕ КАНДИДАТТАР:

АВРУЦКИЙ В. Л.	МАРКЕЛОВ А. М.	НОВИЦКИЙ А. М.
БОЛДУР-ООЛ С. Л.	МАСЛОВ П. Л.	РОВНОВ В. Н.
ЛОБАЧЕВ Н. Е.	ОМЕЛЕНЧУК В. Д.	ТОРЖУ А. Н.

XVII партия конференциязындан соңгуткан хоорайның партия организациязының ревизия комиссиязының составы:

ВОРОНОВА Н. М.	ЗЫКОВ А. А.	ПОДДУБАЛЬЦЕВА Н. А.
ДАВАЛАЙ М. М.		
ДРЕСВЯННИКОВ Д. М.	КИЛИН Ф. И.	ШАЛЧИМА С. С.

СЭКП Кызыл хооркомунуң пленуму

СЭКП хооркомунуң бирги пленуму болуп, организастыг айтырыгларны чугаалашкан. СЭКП хооркомунуң бирги секретарынга **П. Т. Киселевту**, ийиги секретарынга **В. Б. Добромысловту**, секретарынга—**К. Н. Шулууну** пленум соңгаан. СЭКП хооркомунуң бюро кежигүннеринге **А. С. Борбан-оол, В. Б. Добромыслов, В. И. Зубкова, И. А. Ильин, П. Т. Киселев, С. Х. Красный, М. В. Мажов, Н. Д. Ширипей, К. Н. Шулуу** оларны соңгаан.

СЭКП хооркомунуң килдистер эргелекчилеринге: Организастыг—**А. И. Пахомованы**, идеологтуг килдистиң—**П. И. Виноградова-Балуеваны**, үлетпүр килдиинге — **А. И. Балакинни** пленум бадылаан. Партия-күрүне контролюнуң хоорай комитединиң даргазынга **И. А. Ильинни** бадылаан.

Ревизия комиссиязының хуралынга хоорайның партия организациязының ревизия комиссиязының даргазынга **Ф. И. Килинни** бадылаан.

ОКТЯБРЬНЫҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУ—КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ АВАНГАРДЫ

«Авроразының» төөгүлүг даштаашкынындан болгаш Кышкы ордуну штурмнаанындан бээр, Совет эрге-чагырганың баштайгы декреттерин хүлээп алган болгаш Владимир Ильич Ленин баштаан ажылчын-тараачыларның чазааны тургускан. Советтерниң Бүгү-россия съездизи болуп эрткенинден бээр дөртен алды чылдар эрткен.

Муң-муң чылдар эртер, хөй салгакчылар солчур, ынчалзажок 1917 чылдың күзүнүнүң ол катаптаттынмас хүннериниң дугайында турачкаал кезээ-мөңгеде артар. Чогум-на ол хүннерден сонгаар кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үе-чада — капитализмниң буурап дүжүүшкүнү болгаш коммунизмниң бадыткаашкынын эгелээн болгай. Боттарының хосталгазы болгаш аас-кежии дээш бүгү улустарның демиселинге дирег болгаш сорук киирикчи үлегер-чижек болган Совет күрүне чогум-на ол төөгүлүг хүннерде төрүттүнген.

Октябрьның социалистиг революциязы бистиң өртемчейивистиң кырынга арыглакчы улуг чаңнык болуп көзүлген. Делегей капитализминиң бүгү шивээзин ол дазылынга чедир силгипкен, кайгамчык улуг социал шимчээшкиннерни болгаш чаартылгаларны болдурган. Совет Эвилелинге социализмниң тиилээни, делегейниң күчүлүг социалистиг системазының төрүттүнгени, делегейниң барык бүгү чурттарынга коммунистиг болгаш ажылчын партияларның тургустунганы база оларның хүрээлениниң өзүлдези, империализмниң колониалдыг системазын ширбий шаап турар национал-хосталгалыг революцияларның күштүг чалгыы — ол дээрге, делегей төөгүзүнүң оруунга, чүс-чүс миллион кижилерниң салым-чолунга Октябрь революциязының ханы салдарының улуг болгаш косну түңнелдери-дир.

Ол салдар-халдавырының чылдагааннары чүдел? Октябрь революциязының идеяларының болгаш оон-биле төрүттүнген Совет күрүнениң дуржулгазының чыл бүрүде өзүп турар болгаш улам хандыкчы улуг күжүн чүнүң-биле тайылбырлап болурул?

Чогум-на кол чүүл чүдел дизе, бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарының чүс-чүс чылдарда күзелдерин Октябрьның херек кырында боттандырганында, мөлчүгледен хостаганы оларга хандырып бергенинде. Марксизм-ленинизмниң түгүнүн адаа-биле боттанган Октябрь революциязы болза — бодунуң чоокку болгаш эчис сорулгаларының талазы-биле эң-не ханы база ёзулуг улусчу революция болган. Социал болгаш национал кандыг-даа дарлалдың төнчүзү салдынганын Октябрь революциязы бир-ле дугаарында чарлаан. Социализмниң улуг идеяларын, тайбының, улустарның дең эргезиниң болгаш найыралының идеяларын Октябрь революциязы чүгле чарлаан эвес, харын-даа оларны амыдыралга дидими-биле боттандырган.

Бистиң социалистиг революциявыстың чаңныы кажан диңмирепкенде, мөлчүкчү ангыларның идеологтары, бүгү чурттарның буржуаз социологтары болгаш философтары, «большевик шенелделери» чүү-даа бүтпес, улус массазы күрүнени боттары башкарар аргазы чок, күрүнени башкарарын чүгле «дээди ангылар», «шилиттинген кижилер» күүседип шыдаар чүве деп бадыткаар дээш санап четпес күженишкиннерин үндүргенин хоочун салгалдың кижилери билир болгай.

Совет күрүнениң дөртен алды чыл болган дуржулгазының бо хүннеринде ол бүгү «бадыткалдарны» сактырга, ындыг чулчуруушкуннар дыка-ла чаржынчыг-дыр ам!

Күрүнени эргелеп башкарарының практиктиг дуржулгазы Россияның ажылчы чоннарынга, оларның политиктиг баштыңчызынга болгаш удуртукчузунга — коммунистерниң партиязынга баштайгы дээвеенде чок турганы шын-на, харын. А ол кәрекке өөренип, ук дуржулганы шиңгээдип алыры санап четпес берге байдалдарның үезинде биеэ таварышкан. Хамааты дайыны, интервенция, ажыл-агыйның хоозураашкыны, аш-чут, халдавырлыг аарыглар — бо бүгү Советтерниң аныяк Республиказының кырынче диргелип келген турган...

Ынчалзажок, бүгү-ле айыыл-халапты, качыгналдарны болгаш бергелерни шыдажып эрткен бис. Чүгле шыдажып эрткен эвес, а Ленинниң айыткан оруу-биле чорбушаан, чаа, социалистиг ниитилелдиң өндүр-чаагай суурун тудуп алган бис. Бодунуң салым-чолунуң ёзулуг ээзи болган улус кайгамчык маадырлыг чоруктарны болгаш улуг чаартылгаларны кылып болур дугайын бо бүгү тодаргай херечилевейн турар бе, ынчаш!

Чаа ниитилелди тургузуп болурунуң боттуг аргазын Советтер чуртунуң үлегер-чижээ мөлчүткен болгаш дарлаткан массаларга көргүзүп ол чаагай ниитилелче дорт орукту айтып турар. Ол оруктап бар чоруур чүс-чүс миллион кижилер бөгүн ССРЭ-ниң дуржулгазын калбаа-биле ажыглап турар, ынчаарга социализм болза, оларның кайгамчык чаагай болгаш эргим ынак херээ апарган.

Улус массалар күрүнени «башкарып шыдаар аргазы чок» дээр дугайында ыткулчу болгаш хоралыг чулчуруушкунну Октябрь революциязы, чаа делегейни тургузар талазы-биле бистиң дуржулгавыс эчизинге чедир хээржүткен. Төөгүлүг тургузуушкунну чааскаан боттандырып шыдаар аргалыг, «шилиттинген» нациялар дугайында болгаш «үнези чок» улустар дугайында колонизаторларның шагдан бээр нептерегкей келергей реаксылыг болгаш калчаалыг бужар чулчуруушкунун Октябрь революциязы болгаш бистиң дуржулгавыс бүрүнү-биле буруу шапкан.

Колониалдыг дарлалдың илчирбезин Октябрь революциязы үзе шапкаш, нацияларның дең эргелиг эвес чоруун кезээ-мөңгеде узуткаан. Бүгү нацияларның акы-дуңмалышкак болгаш дең эргелиг чоруун база найыралын Октябрь революциязы бадыткаан. Капитализмниң дерзии мөлчүлгезиниң түңнелинде өлүп-кырлып, кандыг-даа эргезин шаанда оскунган чораан улустар хосталган дораан-на чаа, аас-кежиктиг амыдыралче хөдүрлүп үнген. Хаанныг дерзии эрге-чагырганың үезинде мөлчүткен националдарның экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай чоруун Совет эрге-чагырганың чылдарында бүрүн узуткаан. Амгы үениң сайзырангай экономиказы бүгү-ле совет республикаларда тургустунган, ажылчын ангының болгаш интеллигенцияның национал кадрлары өзүп көвүдээн, оларның экономиказы база культуразы чечектелген.

Төөгүлүг тургузукчу хөгжүлде чүгле «шилиттинген» нацияларның херээ эвес, а ындыг хөгжүлдени бүгү улустар боттарының кежииниң өңүнден, национал болгаш соок-язы ылгалдарындан хамаарылга чокка боттандырып болурун хөй национал-дыг Совет Эвилели маргылдаа чокка бадыткап турар. Ол дээрге, колониализмниң бужар системазын бүрүн болгаш эчизинге чедир узуткаар дээш, национал мөлчүглениң база империалистиг хамаарылганың бүгү-ле хевирлеринге удур демиселинге турар улустарга күчүлүг болгаш сорук киирикчи улуг үлегер-чижек-тир!

Совет күрүне төрүттүнген баштайгы хүнүнден эгелээш-ле тайбын дээш, кижи төрелгетенни дайыннардан чайладыры дээш идепкейлиг демиселчи болуп келген. «Улустарга — Тайбын!» деп лозуң Октябрь революциязының түгүнга бижиттинген. Совет эрге-чагырганың бир-ле дугаар декреди «Улустарга — Тайбын!» деп чаагай херекке бараан болган. Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи идеязы чогум-на ол декретте үндезилеттинген. Ынчангаш тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының чингине шугуму болу берген.

Советтерниң чурту ол шугумну чайгылыш чокка боттандырбышаан, өртемчей кырынга быжыг болгаш бүдүлбес тайбынны хандырар дээш, бүгү-ле улустар-биле кады ажылдажылганы калбартырын чедип ап турар. Дайыннарны болдурбас дээш, чепсегленишкинни бүгү-нити болгаш бүрүн дүжүрери дээш демиселге ССРЭ-ниң киирип турары кайгамчык улуг салышкынны тайбың дугайынга күзел-биле чурттап чоруур чер бөмбүрзээниң улустары бедии-биле үнелеп турар.

Эрткен чылдың күзүнүнде Карибтиг далайның районунга кризистиң түңнелинде, кажан кижи төрелгетен термоядролуг дайынга кырынай-ла чоокшулап келген турган үеде Совет чазактың, Никита Сергеевич Хрущевтуң илергейлээни мерген угаалыг болгаш шинтпирлиг чоруун делегейниң чүс-чүс миллион кижилериниң өөрүп четтирген сагыш-сеткили кажан-даа утпас.

Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында чоокта чаа Москвага ат салдынган Керээге өртемчейниң улустары байырлап чедирип, ол Керээниң изии-биле деггип турарлар. Ук Керээ болза — улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче баштайгы боттуг базым, ядролуг дайынның кызанышкынынга удур калбак улус массаларның хөй чылдарда демиселиниң баштайгы тодаргай түңнели-дир. Москва Керээзи тайбыңга ынакшылдыг бүгү-ле улустарның эрге-ажыынга дүгжүп турар.

Делегейниң чүс ажыг күрүнелери Москва Керээзинге ат салып, анаа каттышкан. Ынчаарга ол Керээге КУР-нуң чазааның ат салбааны билдингир болгай. Ядролуг чепсектиг хоругдаар чорук чепсегленишкинниң бүгү-нити болгаш бүрүн дүжүреринче оруктa бирги базым деп кыдат удуртукчулар чоокку чылдарга чедир санап келген хирезинде-ле, амгы үеде ядролуг шенелделерни хоругдаарынга удурланып, Москва Керээзинге удур болуп, ССРЭ-ни болгаш оон тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын нугулдеп турарлар-дыр.

Улуг Октябрьның төрээн чуртунга удур Пекинде чарылдырыкчыларның ол ниттүлчү халдаашкыннарын маадырлыг совет улус шинтпирлиг буруу шаап, тайбыңның күчүлүг болгаш бүзүрелдиг чөленгиижи болган ынак Ада-чурту дээш кайгамчык чоргаарланып турар. Бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге шынчы совет улус социализмниң бүгү чурттарының кады найыралдажылгазы быжыгып хөгжүзүн, ол кады найыралдажылгада кирип турар күрүнелерниң аразында харылзаалар боттарын хүндүлежиринге, кайы-кайызынга акы-дуңманың дузаламчызын көргүзеринге чайгылыш чокка үндезилеттинген турзун дээш бүгү күжүн харамнанмайн турар.

Чаа амыдырал тургузуушкунунуң дөртен алды чылдарының дургузунда совет улустуң чедип алганы, бүгү-делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг тиилелгелери шынап-ла кайгамчык улуг. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдери-биле хандыртынганы Англияга бодаарга дөрт катап дора, Германиядан беш катап, Американыңдан он катап куду чораан бистиң чуртувус чартык чүс чылдаэвээш үениң дургузунда шапкын хөгжүлделиг, бирги чергениң индустриалдыг, үлетпүр өзүлдезиниң темпилериниң талазы-биле кымдан-даа артык күчүлүг күрүне кылдыр сайзыраан. 1945—1962 чылдарның дургузунда бисте канны болгаш шойну бүдүрери алдыдан ажыг катап, прокатты бүдүрери — барык чеди катап, нефть тывыжы — тостан ажыг катап, хөмүр дашты — үш чартыктан ажыг катап, электроэнергиязын ажылдап үндүрери — сес чартыктан ажыг катап көвүдээн. Үлетпүр продукциязының немей өзүлдезиниң чылда ортумаа-биле темпилери сөөлгү он чылдарның дургузунда Совет Эвилелинде 10,8 хуу бөлзэн, а Американың Каттышкан Штаттарында — чүгле 3,4 хуу болуп турар. Эрткен он чылдарның дургузунда ССРЭ-ге 8.400 улуг үлетпүр бүдүрүлгелерни ажыглаалга киирген. Бойдустуң могаг ынчал чоруундан хамаарылга чокка бедик дүжүттү чедип алыр дээш кедээ ажыл-агыйны химиктиг чемишчидилгелер-биле четчир кылдыр хандырар, суггаттыг черлерни калбартыр дугайында партияның салган сорулгазын эң кыска хуусаада күүседип болур бүгү-ле аргалар техника хөгжүлдезиниң амгы деңнелиниң үезинде бисте бүрүн бар болуп турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чуртувус өртемниң болгаш культураның бединиче чүткүлдүг ужугуушкунну кылып, амгы үениң өртем болгаш техниктиг деңшилгезиниң мурнуку одуруунче шуглуп үнген. Космосту шиңгээдип алган чорук — ССРЭ-ниң шылгарангай чедиишкиннериниң эң-не тодаргай болгаш мөөңнеттинген илерээшкини-дир. «Ыраккы планеталарның деэзүннүг хензиг оруктарынга бистиң изивистиң көстүп келир үези» ырак эвес. Совет спутниктер болгаш космос корабльдери чүгле бистиң өртемивистиң авторитедин эвес, харын-даа Улуг Октябрь-биле төрүттүнген социалистиг ниитилел тургузуунуң авторитедин болгаш күчүзүн улам бедик көдүрген.

Ол тиилелгелерни чүү хандырып бергенил? Хамыктың мурнунда мындыг чүүл-биле тайылбырлаар херек: өртемчей кырында материалдыг болгаш угаан-бодалдың үнелиг бүгү-ле чүүлдерниң тургузукчузу — чоннуң чогаадыкчы күштериниң капитализмниң кинчизинден социалистиг революция хостап алырган. Бистиң чуртувуста бадыткаттынган социалистиг тургузуг болза капиталистиг тургузугдан маргылдаа чок артык күштерлиг болгаш улуг аргаларлыг. Шыгдаттынган болгаш шылгараан угаанныг удуртукчу — Ленинниң түгүнга шынчы Коммунистиг партия совет улусту чырыткылыг келир үеже — коммунизмче бүзүрелдиг аппар чоруур.

Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле совет кижилер санап четпес бергелерни ажып эртипшаан, кижи төрелгетенниң төөгүзүнде социализмче оруктту хамыкты мурнай ажыткаанар. ССРЭ-ге социализмниң бүрүн болгаш эчизинге чедир тиилээни, коммунизмниң эге өөктарыныче бистиң Төрээн чуртувустуң кирген — партияның болгаш чоннуң ажыл-чорудулгазының кол түңнели ол-дур.

Коммунистиг тургузуушкунуң кемчээлдериниң талазы-биле анды-чаагай программа — СЭКП-ниң Программазы Совет Эвилелиниң амыдыралында чедиишкинниг боттанып турар. Ол тургузуушкунну бистиң партиявыс бодунуң интернационалчы улуг сорулгазы кылдыр санап келген, чүге дээрге, ССРЭ-де коммунистиг тургузуушкун делегейниң бүгү социалистиг системазының эрге-ажыктарынга, делегейниң пролетариадының болгаш бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга бүрүн дүгжүп турар.

Өртемчейниң улустары бистиң чуртувусче улуг идегел болгаш бүзүрел-биле көрүп турарлар. Культураның шылгарангай ажылдакчыларының бирээзи Ромен Роллан делегейниң ийиги дайынывың бүдүүзүнде мынча деп бижээн: «Фашизмниң айыылының мурнунга бужары-биле дүжүп берип турар барыың талакы демократиялар бөлаан тудум-на социал талазы-биле чөптүг чоруктуң болгаш кижи төрелгетенниң деңшилгезиниң чөленгиижи — ССРЭ улам-на бедик көдүрлүп турар-дыр». Чер бөмбүрзээниң улустарының ол идегелин Совет Эвилели хандырып шыдаан.

Бүгү диптерниң ажылчы чоннары бистиң Төрээн чуртувусту делегейниң авангарды, күчүлүг шивээзи, баштайгы чырык ажылыкчыларының чурту, шолбан ышкаш оруу айткычызы чурт деп дуржум ёзугаар чоргааарланыышкын-биле адап турарлар. Бүгү-ле черлерге чырыы кескү кайгамчык улуг шолбан ышкаш Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели келир үеже оруктү бүгү кижи төрелгетенге чырыдып бербишаан, чер бөмбүрзээниң кырында улам бедик көдүрлүп турар.

В. КОСОЛАПОВ.

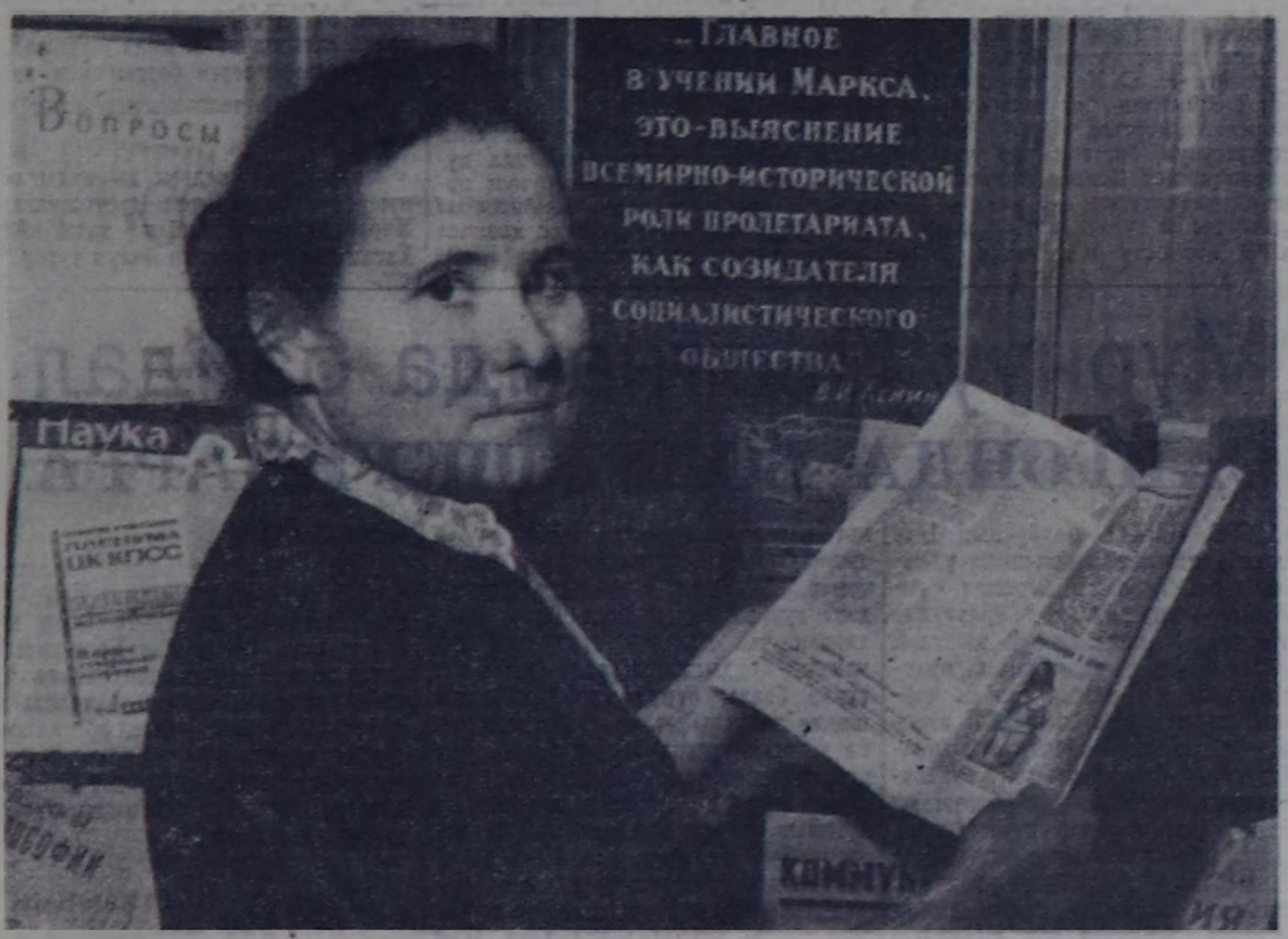

Кызыл хоорайның Крупская аттыг библиотеказының ажылдакчылары Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга уткуштур библиотеказын лозуң плакаттар, стендилер, цитаттар-биле дерип кааставышаан, политиктиг болгаш чечен чогаалдың номнарының делгелгезин кылганнар.

ЧУРУКТА: М. А. Нетобина стенди шимелдезиниң үезинде.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Автотранспорттуң ажылын экижидер

Бистиң АССР-ниң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүъктерин сөөртүрүнүң кол транспорту автотранспорт болуп турары биске тодаргай. Республикада автотранспорт организацияларының хөй кезии Кызыл хоорайда турар. Мында № 1, 2, 3 АТК-лар болгаш Минусинск АТК база пассажирлер АТК-зы ажылдап турар. Бо автотранспорт конторалары республиканың экономиказының, эртем, культуразының хөгжүлдезинге, ажылчы чоннарның ыңай-бээр аргыжарынга улуг рольдуг. Үстүнде айыткан сорулганы күүседирде автотранспорт конторалары чүък сөөртүлгезиниң планын күүседири оларга хөөйлү болур. Ындыг турбуже, бо чылдың үшкү кварталында чүък сөөртүрүнүң планын Тыва автоэргелелдиң системазында автотранспорт конторалары тонна-даа, тонна-километр-даа талазы-биле күүседип шыдаваан. Ооң түңнелинде республиканың автоэргелели бүгү системазы-биле үшкү кварталда чүък сөөртүлге планын тонна талазы-биле чүгле 83,2 хуу, тонна-километр-биле 87,4 хуу, пассажирлер дажыглаарын 98,4 хуу күүсеткен. Ылангыя Чадаана, Кызыл-Мажалык АТК-лар үшкү кварталда багай ажылдаан. Чижээ, Чадаана АТК чүък сөөртүрүнүң планын тонна талазы-биле чүгле 47 хуу, Кызыл-Мажалык АТК — 69,5 хуу күүсеткен. Бо АТК-лар пассажирлер дажыглаарының онаалдазын база багай күүсеткеннер. Кызыл-Мажалык АТК чүгле 51 хуу күүсеткен.

Автотранспорт контораларының план күүсетпээнинин кол чылдагааны болза, чүък бээр организациялар-биле аразында керээлерни күүседир дээш негелдени оларның боттарының болгаш автоэргелелдиң ажыглал кидизиниң талазындан кончуг кошкак тургусканында болган. Чижээ, Кызылдың № 1 АТК-зының ажыглал кидизиниң начальниги эш Коваленко бодунга онаашкан ажылын эки организастап шыдавайн турар. Чүдүрер чүъктер бар турда-ла, ону чогуур өй-шаанда чүдүрүп чорудар азы чолаачыларның чүдүрген чүгүн чогуур черлеринге дүргеп чедирер дугайында шыңгыы хемчегни албайн турар. Ол ышкаш, мында автомашиналар септелгеге үр үеде туруп, хөй турар чоруктар хөй бооп турар.

Бо АТК-да автопарктың техниктиг белениниң коэффициентизи планда 0,84 хуу турда, херек кырында 0,70 хуу болуп турар. Ооң ынай автомашиналарны хүн бүрү автопарктап үндүрериниң коэффициентизи 0,61 хуу турда, күүседип турары 0,64 хуу болуп турар. Мындыг байдал Кызылдың № 2 автотранспорт контораларында база бар. Хөй-хөй автомашиналар септелге кылырын манап, үр үеде турар, оон ыңай автотранспортту шын эвес ажыглаар азы чүък чүдүрген машиналар районнарга чеде бээрге, чүгүн дүжүрбес чоруктар база бар.

Республиканың районнар төптеринче, суурларынче чүък чүдүрүп чедирген автомашиналарның чүгүн өй-шаанда дүжүрүп, бар чүъктерни чүдүрери дүргедетпес чоруктар автотранспорттуң ажылынга экономиктиг улуг каражаны таварыштырып турар.

Бо бүгү четпестер болза, автотранспорт контораларының начальниктериниң, оларның кол инженерлериниң база ында ажылдап турар хөй-ниитиниң организацияларының кижилер-биле ажылының кошкаандан болгаш автоэргелелдиң удуртулгазының кошкаандан боол турар.

Чүък сөөртүрүнүң онаалдазын доктаамал өй-шаанда күүседиринге чолаачылар кол рольду ойнап турар. Ынчангаш бодунуң ажылынга олар харысаалгалыг болуп ужурлуг. Ындыг турбуже, чамдык чолаачылар орукка чораш, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, арагалап турар. Оон уламындан авария кылыр таварылгалар үргүлчүлеп турар. Чижээ, Тыва автоэргелелиниң системазынга үшкү кварталда ниитизи-биле 9 авария бооп, күрүнениң автотранспортунга улуг когаралды таварыштырган. Бо айыткан аварияларның кол чылдагааны болза, чамдык чолаачылар орукка чораш арага ижип алгаш, ээрик автомашина чолаачылаар чоруктан болган. Хову-Аксының автоажыл-агыйынга сөөлгү үш айлар дургузунда 5 удаа авария болган. Ол ышкаш, Чадаана АТК-зы база хөй аварияны кылган. Автоконтораларының начальниктери база кол инженерлери чолаачыларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, септекчи слесарьларның бүдүрүлге хуралдарын үргүлчү кылып, түс-түс кижилерниң ажылында болгаш аажы-чаңында четпестерни чугаалажып, чогуур өйүнде эдип ап турган болза, ажыл эки түңнелдиг турар ийик.

Республиканың автотранспорт контораларының ажылында организакчы ажылды багай тургускан. Ынчангаш конторалар чүък сөөртүлгезиниң тонна болгаш тонна-километр талазы-биле бүдүрүлге көргүзүглерин, ылангыя пассажирлер аргыжылгазының онаалгаларын күүсетпейн турарлар. Чижээ, Кызылдың пассажирлер АТК-зы 1963 чылдың ийиги кварталында пассажирлер дажыглаарының планын 102,1 хуу, пассажир-километрин чүгле 92,9 хуу күүсеткен. Ооң кол чылдагааны болза, АТК-ның начальниги эш Чернов, кол инженер эш Шимит апрель, май, июнь айларда автобустар септелгезин багай организастап, чүгле районнар аразынга эвес, харын Кызыл хоорайның кудумчуларынга безин автобустар шимчээшкинин баксырадып турганнар.

Чолаачы кадрлар-биле ажыл чогундан чамдык автобустар чолаачылары расписаниеже сагывайн турар, оон ужурунда районнарже чоруур кижилер автобустар чорурун үр манап турар. Пассажирлер кассадан садып алган билеттерни дедир чандырып бээр чорук база-ла таварыжып тургузаар. Шак ындыг байдал ылангыя Кызыл-Мажалыктың АТК-зында бар. Ол АТК үшкү кварталда пассажирлер аргыжарының планын пассажир талазы-биле чүгле 50,5 хуу күүсеткен. Бо АТК Бай-Тайганың Тээли суурунуң ажылчын, албан-хаакчыларының Кызыл-Мажалык-биле, совхозтар, колхозтар аразынга харылзаазын база-ла эки организастап шыдавайн турар. Автотранспорт организацияларының ажылын экижидеринге АТК-ларда ажылдап турар партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Тыва автоэргелелиниң автотранспорт конторалары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюн чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр дээш амгы үеде улам бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар. Олар чоокта чаа Кызылга болуп эрткен республиканың автотранспортунуң партия-ажыл-агый активиниң үндүрген шиитпирин боттандырып, улам улуг чедиишкиннерни чедип алырлар.

К. ТУГАРЖЫК,
Тыва автоэргелелдиң начальнигиниң оралакчызы.

ӨҢНҮКТҮҢ ЧАГААЗЫ

Чоокта чаа, Моол Арат Республиканың Баян-Өлгий аймаандан дөрт кижи составтыг аалчылар моол-совет найыралдың айы-биле холбаштыр Тывага чорааннар.

Баян-Өлгий аймак болза моол, казах, телег, тыва, урианхай чижектиг элээн хөй аймак чон чурттап турар хөй националдыг аймак болур. Ол аймактың 47 200 чурттакчыларының аразында 3 муң ажыг тывалар Цэнгэл сумуда чурттап турар. Тывага чораан дөрт кижиниң ийизи тывалар: сумуда партия үүрүнүң секретары Таазан болгаш хойжу Өнөржав.

Бистиң солуннуң редакциязының дилээ ёзугаар хойжу Ш. Өнөржавтың бижээн чүүлүн моон адаанда парладывыс.

ЧЕР, ДЭЭРНИҢ ЫЛГАЛЫ-ЛА

Мен Тывага моон-биле ийи удаа кээп тур мен. Тыва Арат Республиканың үезинде Кызылга моол элчин чериниң хелемечизинге 1935—1937 чылдарда ажылдап турган мен.

Ол үеде Тываның төвү — Кызыл болза бичии, чаңгыс каът, эрги ыяш бажыңнар колдаткан хоорай турган чүве. Оон бээр 26 чыл эрткен соонда Кызыл хоорайга аалчы боол, база катап келдим. Мурнуку үезин бодаарга хоорай шуут таныттынмас болган. Ол үениң Кызылы биле амгы үениң Кызылы дээрге чер-биле дээр ийи ышкаш сагындырар апарган-дыр. Амгы үениң Кызыл хоорайы болза чаа техника-биле чепсегленген, сайзырангай чаа хоорай болган-дыр. Мурнундагызын дең чырыткылыг Кызыл дээш, амгызын сайгылгаан херелдиг Кызыл дээр кылдыр чаартынып өскерилгенин караам-биле көрдүм. Амгы Кызыл болза чаа үениң хөй каът бажыңнарлыг, чазап сайзыраткан, сесерлик кылдыр ногаанчыткан кудумчуларлыг, школа, эмнелге болгаш культура албан черлери, үлетпүр бүдүрүлгелер көвүдеп сайзыраан чаа үениң хоорайы болган.

Моон кандыг түңнелди кылып болурул? Тываның арат чоннарының коммунизм тургузуушкунунуң оруунга кирип, кайгамчыктыг улуг чедиишкиннерни чедип алганын чүгле Кызылдың хөгжүлдези безин херечилеп турар-дыр.

Акы-дуңма тыва улустуң бүгү чедиишкиннерин Моолдуң малчын арады мен көргеш, канчаар-даа аажок өөрүп тур мен. Бистиң акы-дуңма улустарывыстың кайызының-даа чедиишкиннери кайывыска-даа өөрүшкү болуп, эчис улуг сорулгаже бистиң шимчээшкинивисти дүргедедип турар.

Мен Моол Арат Республиканың Баян-Өлгий аймаанда чурттап турар хөй национал-дыг кижилерниң бирээзи малчын кижи мен. Бодум ажыл-агый каттыжышкынының кежигүнүнге кирип, коллективтиг ёзу-биле моол оранга социализм тургузарының улуг чаагай херээнде киржип турар мен. Каттыжышкынның 505 хоюн кадарып, коллективтиг ажыл-агыйның малчыны болуп, ажылдап чоруур кижи мен. Бо чылын 505 хураганнарны доруктур азырап, хой бүрүзүнден часкы кыргылда-биле 2 килограмм дүктү, хураган бүрүзүнден 660 грамм дүктү кыргып алдым. Малды амыр-менди хүр шыырак кылдыр кыш ажырар дээш ам үеде бүгү белеткелди бүрүн кылып алган мен.

Мен сөөлгү каш чылдарның дургузунда ниитиниң малының продукциязын бедидип, ону бүрүн ажыглап ажаар, малдың чаш төлүн бүрүн доруктуруп өстүрер дээш кызымаккай ажылдааш, аймактың эки малчыннарының бирээзинге санадыр аас-кежиктиг болган мен.

Кызыл хоорайга база катап аалдап келгеш, совет өңнүктерниң күш-ажылы-биле кылып бүдүрген улуг үүлезиниң үре-түңнелин көрүп, сеткил ханганымны илеретпишаан, коммунизм тургузуушкунунуң улуг чаагай ажыл-херектеринге совет эш-өөрлерниң ам-даа улам улуг чедиишкиннерлиг болурун күзеп, йөрээдим.

Ш. ӨНӨРЖАВ,
МАР-ның Баян-Өлгий аймаанын Цэнгэл сумузунуң малчыны.

«ЧЫМЧАК АЛДЫННЫҢ» МАСТЕРЛЕРИ

СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң ирт кадарчызы Сүге Сундуевич Сат чеди чылдың бешки чылында күш-ажылчы улуг чедиишкинин бодунуң эрес-шудургу күш-ажылы-биле чедип алган.

Быжыглаттынган 353 хайнак иртерниң бирээзинден-не Сүге Сундуевич күскү агарлаашкын-биле кады 4,2 кг дүктү шынап-ла, «чымчак алдынны» хөйү-биле кыргып алырының мастери дартип, артель бүдүрүлгезиниң мурнакчызы деп атты чедип алган.

Бодунга онаашкан ажылынга, кызымак хойжу Улуг-Кызыл деп черде кыштаан септеп, бүгү тала-биле белеткелин дүрген доосқан.

Бирги хойжу бригаданың хойжузу Монгуш Киимчик быжыглаттынган хунан ирт бүрүзүнден-не 2,27 кг дүктү кыргып, «чымчак алдын» мастериниң үлегерин эдерген, хөй дүк кыргып алганының талазы-биле колхозтуң бүгү малчыннарының аразында ийиги черни ээлээн.

* * *

Төрүүр бода малдың чаш төлүн менди доруктурар талазы-биле СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң тургузукчуларының бирээзи — Монгуш Уртун-Назынга баштаткан № 3 сүт-бараан фермазы көскү чедиишкинниг болган. Ол ферманың саанчылары, бызаа ажаакчызы Сагылар Шөмбүл чүс инекке онаашкан 97 бызааларны менди доруктурган.

А. БЕГЗИ.

Чөөн-Хемчик районуң.

Редакцияга чагаа

Чылдың тудар чыраа кажаа

«Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырының Дөң-Ужу деп черде инек кыштаан тудуп эгелээнинден бээр элээн үр үе эрткен. Ишкин салбыр-биле ол аразынга аргышкан чон онү таварып эртер улуг орук. Анаа чоокшулап келирге, крыша чок ийи чуртталга бажыңы, бир инек кажаазы көстүр бо-ла.

Оон ынай «декте» эргеннер, чагылар-ла хөй. Бо черниң удазының чугаазы-биле алырга, «чыраа-ла болгаш төнмес» дээн ышкаш, чылдың тудар чыраа кажаадан артып калган эргеннер ол-дур. Ырактан көстүп келир бажыңның соңгалары, хаалгазы чок болду. Бажыңның шалазының маңназы чок, печка оруунда туйбуулар бузундулары чыткылаар. Ында харын инектер кире берген кегжешип тургулаар.

Чурттакчылыг бажыңнарның бирээзинге баргаш, черже халайып бүлүннэлган, чевен кижиниң кошкан хаалгазында эргек хире ушпунуп келген чиңге багны тыртыптым. Хаалга кайын орта ажыттынар ийик, хылырт-кыйырт дээш соонда халаш диди. Бажыңның иштин көөрге, шалазы чок, өл-шыыктан камгаланып одеб токкеш, ооң кырындан эрги ширтек, хөм быжындылары чадып алган. Бажыңның дээвииринде ойбактардан аяс дээр көстүп турар. Ортузунда дөрбелчин демир суугу. От салырга чүк-чүгүндең ыш бурулаар, олурган кижилер «ыглажып» олурар дээри-ле шын. Бо «бижында» Киров салбырның бызаалар чагыштырып эмзирер фермазының кадарчызы эш О. Ыдым-оол чурттап олурар.

Кожазында оон бичии-даа ылгалыр чери чок бажыңда кадарчы Х. Доржу база-ла ышка мегүдеп олурар. Демги иштинде инектерлиг бажынны эрткен чылын инек тарыыр дээш көжүрүп туткан, ынчан бүрүн дериттинген турган бажың болгай. Хайгаарал чок кыштагны хоптак кижилер тонап аппарганы ол-дур. Фермаларын, кыштагларын хайгаарап көрбейн, чыл санында мынчаар тетчегледип, когаралга таваржып турар. Ол-ла фермадан ырак эвесте Кызыл-Шыгында дуржулгалыг кадарчы Монгуш Александрның кыштаа база ындыг байдалга таварышкан.

Фермаларны электрижидер, радиожудар деп айтырыг совхозтуң удуртукчуларының бодалынга-даа кирбейн турар. Мээң бо көрген чүүлдеримни «Сүт-Хөл» совхозтуң директору, депутат эш Е. П. Соловьёв шагда-ла көргеш барган деп, кадарчылар дуза кордап олурарлар.

«Чайын шанзан септе, кыжын терген септе» деп, улустуң утказыг чугаазын бодаан болза кайын мындыг боор ийик.

О. ЧАҢ-ООЛ.

ШКОЛА, башкы, кущ-ажыл

Ужуражыышкын кежээзи

Бүдүрүлге өөредилгезин Тээли 11 чыл школазынга кирипге-ле бир чыл боор турар. Ол школаның 9—10 класстарының өөреникчилериниң мурнакчы саанчылар, малчыннар, механизаторлар-биле дружулга сол-чуушкуннуг ужуражылга кежээзинге белеткел оон ырак мурнунда-ла эге-лээн.

Школаның бүдүрүлге өөредилге-зиниң башкыларының удуртулгазы-биле 9—10 класстарының өөреник-чилери школаның машиназы-биле «Тээли» совхозтуң малчыннарын кезиишаан, бүгү талалыг дузаны көргүскен болгаш чалалга бижиктер-ни тараткан.

Олар малчын Канданның аалынга баргаш, 400 хой кирер кажааның кырын болгаш 100 хураган кирер кажааны чылыглап бергеннер. Ийи хүнүң иштинде Монгуш Кандан, Будаавай, Очур, Даржаа. Социалис-тиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Кандан болгаш оон-даа өске малчын-нарның, фермаларның ажылынга ду-залашканнар.

Бистиң чалааныывыс ёзугаар чоок-та чаа аалчылар школага чыглып келгеннер. Класстарга дыштанылга өрээлин база өөреникчилерниң мас-терскаяга кылган ажылдарын дел-гээн. Ону аалчылар улуг сонуургал-биле көргеннер. Школада бүдүрүлге өөредилгезиниң дугайын өөредилге эргелекчизи Успун-Доржу дыннат-кан.

Эрткен чазын 14 хонуктуң прак-тиказын тракторист-механизатор мергежилди шиңгээдип ап турар 11 өөреникчи ховуга эрттирген. Олар-ның иштинде Семис-оол, Серин Че-чек, Нина Бавуулан тракторну эки өөренип алганнар. Семис-оол 45 га черни илиндиртеп, база 50 га черни үлдүреткен. Ол ышкаш чайгы сеп-телге үезинде ол-ла өөреникчилер 5 сеялкаларны, 3 кукуруза комбай-нын, «ОП-10» деп 2 тараа арыг-лаар машинаны септээннер.

Ынчалза-даа практика үезинде четпестер база турган. Өөреник-чилерниң бүдүрүлге-өөредилгелиг бригадазынга трактор бээр керээ тур-за совхозтуң дирекция чери ону бо-чуг озалдадып берген. Өөреникчилер 100 га хире кукуруза, 3 га хире картофель шолун барык-ла хол-биле кылганнар. Школа чанының шөлүн-ге 5—7 класстарның өөреникчилери практиказын эки эрттиргеннер.

Бүдүрүлге-өөредилгезиниң прак-тиказын келир чылын бүгү талазы-биле эки эрттирер аргалар бар.

Бо чылын школа бир тракторну садып алган болгаш машиноведение кабинедин тургускан. Келир чылын 9—10 класстарның 75 өөреникчиле-ри мал ажыл-агыйының механизато-ру, хову ажыл-агыйының механиза-тору деп мергежилди алырлар.

Малчыннар, механизаторлар бот-тарының дуржулгазының дугайында өөреникчилерге таныштырганнар. Өөреникчилер дыка хөйну билип ал-ганнар.

Оон соонда совхозта партия орга-низациязының секретары Иргит Сү-гү санал бергеннериниң чептүг шү-гүмчүлелдерин хүлээп албышаан, келир чылгы өөреникчилерниң чай-гы практиказынга бүгү талазы-биле дузалаарын аазаан. Кышкы үеде өөреникчилерге практика эрттирери-биле бир комбайн, инек саар, дүк кыргыыр агрегаттарның кезектерин бээр болганы ёзучуг өөрүнчүг.

Оон соонда аалчыларга белеткээн солун концерт эгелээн. Аалчылар концертти улуг сонуургал-биле көр-геш, моон соңгаар мындыг ужура-жылгкыннарны база катап кылыр деп дугуржуп алгаш, аъттанышкан-нар.

Д. БАЙЫР-ООЛ,
Тээли 11 чыл школазының башкызы.

ЧАШТАРНЫҢ КИЖИЗИДИКЧИЗИ

Чөөн-Хемчиктиң улуг, би-че хемнеринге кавайлаткан, Улуг-Алаактың төнген ужун-да, арга-арыгның кыдыында Даштыг-Кужур суурда Хөн-дергей сес чыл школазы тур-густунгандан бээр хөй-ле чылдар эрткен. Ол школаны чеже кижилер дооспаан дээр! Оларга номчуп, би-жиирин өөредип, билигже баштайгы оруктү ажыткан, быжыг билигни берип, аңгы-аңгы өөредилге черлеринче оруктү айтып берген баш-кыларның санынга Куулар Дукуевич Өпей-оолду кү-зелдиивис-биле адаар бис.

Бүгү ажылдап келген чыл-дарында чүгле чаштарны кижизидеринге кызыгаар-латтынмайн, совет, комсо-мол ажылынга идепкейлиг киржип келген. Куулар Өпей-оол эге класстарның эртемнер аайы-биле секция-зын 1955 чылдан эгелеп ам-га чедир удуртуп келген.

Ол секцияга бижимел ажылдарның демдектериниң нормаларын, экскурсиялар-ны организастаарын база оон-даа өске ажыктыг кижи-зидилге ажылдарын эртти-рип турар. Куулар Өпей-оол тускай ортумак эртемниг. Кызылдың башкы институ-дунда бот-өөредилге-биле өөренип турар.

Куулар ажылдап чораан чылдарын эге класстарга эрттирип келген болгаш чыл эрткен тудум-на ооң мергежили бедээн. 1958 чылдан эгелээш, ол ийи чылчылар чокка ажылдап келген. Бо харысалгалыг ажылдың бедиин чедип алыры аңаа белен эвес болган. Башкы Куулар өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга беседаларны, номчулгалар-ны чорудуп, өөреникчи бү-рүзүнүң аажы-чаңын эки өөренип, ада-иелер-биле бы-жыг харылзаалыг. Ооң өө-реникчилери хөй-ниитичи, культурлуг аажы-чаңчыл-дарлыг, күш-ажылга ынак болгаш быжыг билиглиг. Ол уругларны бажыңга кан-чаар кижизидериниң, би-жыңга берген онаалгалар-ның күүселдезиниң үезинде бергедээшкинчерге дуза-ламчыны, чогум кандыг ар-галар-биле чорударының ду-гайында беседаларны ада-иелерге номчаан.

Бо хүннерде мурнунда чылдарда ышкаш өөреник-чилерниң өөредилгезинге чүгле чүс хуу болур дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

С. БАДЫ,
Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей 8 чыл школазы.

Аныяк шинчилекчилер

Он чыл бурунгаар, Тывага архео-логия болгаш этнография талазы-би-ле шинчилел ажылын чорудары-би-ле Ленинградтың этнография инсти-тудунуң эртем ажылдакчызы Алек-сандр Данилович Грач чедип келген.

Он чылдың дургузунда Александр Данилович бодунуң отряды-биле Ты-ваның девискээринге муң-муң ки-лометрни эртип, эрте-бурунгу базы-рыктарны, даш кожээлерни, хаяларда чурумалдарны, бижиктерни шинчи-леп келген.

1963 чылда оон отрядынга Крас-ноярскиниң гидроэлектростанциязы-ның келир үелеги суг долдуруушку-нунуң зоназында чыдып турар эр-те-бурунгу базырыктарны казып, оон турааскаалдарын шинчилээр онаал-га тавартышкан. Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг сес чыл школазының үс-түкү класстарының өөреникчилери 13 кижи Александр Данилович Гра-чының отрядынга сезоннуң эгезинде кирген бис.

Отрядтың лагерин Красноярск крайның Краснотуранск районунуң девискээри—Туран дагның эдээнге тургускан. Лагеривисти «Аныяк Ты-ва» деп адап алган бис. Кежээлерде Туран дааның эдээнде ховуларга, кайгамчык Енисейниң эриктеринге тыва ырларның аялгалары дыңналы бээр турган.

Туран дааның баарынга 2500 чыл-дың мурнунда чурттап чораан чон-нуң ол үеде арттырып каан турааскаалдарын шинчилеп көөрү-биле 13 ан улуг базырыктарны каскан бис. Ук базырыктарның иштинден 81 хөөржүдүлгелер камераларны тывыт-тан. Базырык өрүзү бот-бодунга иш-тики болгаш даштыкы хевир-тургу-зуу дөмей болза-даа, бот-боттарын-дан үе-чадазының онзагай чүүлде-ри-биле ылгалып турар.

Чамдык хөөрлер ыяш ханалыг, дээвирлиг болгаш хадың тозун шала кылдыр дөжеп каан, а чамдыктары калбак даштар-биле ханалаттынган. Оон аксын канчаар-даа аажок улуг 4—5 тонна чедип турар улуг даш-тар-биле базырып каан болгулаар. Ол хөөрлерни чаңгыс аай система кылдыр улуг хемчээлдиг даш кажаа иштинде тудкан. Ол болза ха-дуңма-ның коллективтиг хөөржүдүлгези бо-лур. Шак мындыг хөөрлерге 2—3-теп 34 чедир улуг, биче кижилер чыт-кылаар.

Бүгү базырыктардан ниитизи-биле 250 кижи сөөгүн тыпкаш, ССРЭ-ниң эртемнер Академиязының этнография музейинче чоруткан бис. Ол шагда өлген кижиге херектиг чүве бүгүдэзин ол кижи-биле кады хөөп каар турган. Хөөржүдүлге хааржактарын-дан хүлерден кылган 300 ажыг ян-зы-бүрү эт-херекселдерни тыпкан бис. Оларның иштинде дайынчы со-гуннар, балдыжыгаштар, бижектер, хүлер шивегейлер, инелер, херектиг болгаш курнун янзы-бүрү каасталга херекселдери бар болган.

Оон аңгыда сөөктен болгаш ыяш-тан кылган эдилелдер, каасталгалар болгаш мыйыс-биле кылган согуннар тывылган. Мойнун кедейти сунуп ал-ган, мыйыстары оорга дегжи бер-ген, дөрт-даяктап чыдып алган сыынның дүрзүзүн хүлерден малгаш хепке онза уран-шевери-биле кудуп каан. Ол ышкаш оргузу үттүг каас-талгага херглеп турган сөөк эдилел-де, дөрт даваны чаңгыс черде апар-ган, дүрлү берген араатан амытан-ның дүрзүзүн сиилип каан. Ол ыш-каш аргар кошкарның дүрзүзүн кайгамчык шевергии-биле сиилип каан болгулаар.

Бо-ла бүгү тывылган эт-херексел-дер чүгле Енисейниң ортаакы кезиниң төөгүзүн өөренип көөрүнге эвес, харын эрте-бурунгу Тываның төөгү-зүн шинчилээринге улуг дузалыг бо-лур дээрзи маргыш чок.

Базышкынның түңнелинде ты-вылган материалдар бистиң эраның мурнунда 1 муң чылдың ортаа үе-зинде Тываның эрте-бурунгу чурт-такчылары-биле Минусинскиниң кал-бак делгем девискээринге чурттап чо-раан улустуң культурлуг харылзаа-зының дугайын тодаргай чугаалап турар.

Эрткен чылын Өвүрнүң Саглыдан, Сүт-Хөлден, Бай-Тайгадан база-ла 2500 чыл бурунгаар тургустунган базырыктарны казарга, үстүнде са-нап турганывыс эт-херекселдер дөге-ре бар болган. Эрте бурунгу Тыва-ның уран-шеверлериниң кылган эт-херексели Саянның соңгу эриктерин-ге, Енисейниң ортаакы үезинге чурт-тап чораан чонга чедип, Саян аргы-ның уран-шеверлериниң кылган эди-лелдери эрте бурунгу Тывага кээп турган дээрзи тодаргай.

Ол ышкаш ол үеде ортаакы Азия-га кылып турган пор савалар, Ин-дий далай эриктериңден эккелген чинчилер база тывылган.

Казышкынның бедик шынарлыг болгаш эртем талазы-биле чедииш-киннииг болур чоруунга бистиң шко-ланың өөреникчилери В. Монгуш, Ч. Шофер-оол, Б. Кара-Кыс, Л. Се-вээн, Л. Мыйтын-оол, С. Кара-кыс, Д. Эрес-оол, В. Чөржей-оол, Б. Учас, Б. Ким-оол, И. Болат-оол, Д. Дендан оларның быжыг чуруннуг, кадыг-бер-геге шыдамыын, эртем-шинчилел ажылынга хандыкшылдыын Алек-сандр Данилович Грач болгаш экспе-дицияның эртем ажылдакчылары үнелээн.

Отряд бодунуң мурнунга салган сорулгазын чедиишкинниг-биле күү-сеткен. Келир чылын Шагаан-Арыг девискээринге Саянның гидроэлектро-станциязының суг долдуруушкунуң зоназынга ажылдаар бис.

И. САМБУ,
экспедицияның киржикчизи.

Бай-Тайганың Кеп-Сөөк чурттуг Шожал ашак бодунуң уруу Чи-мис бичии уругларны төлептиг аажы-чаңга, ужук-бижикке өөредир башкы кижи болу бээр дээрзин шаанда кайын бодап чораан деп. Улуг Октябрь революциязының ачызында араттарга аас-кежии келген. Арат-тарның ажы-төлү эртем-билиг чедип алыр дээш кызымак, шудургу чут-кул-биле өөренип кирипкен.

Шожал ашактың уруу Чимис база-ла Кызыл хоорайга башкының ор-тумак тускай өөредилге черин доосказ, чедип келген. Ол ам Барыын-Хемчик районнуң Бай-Тал он чыл школазының мурнакчы башкылары-ның бирээзи апарган. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның талазы-би-ле ооң клазы чыл бүрүде-ле эки түңнелди чедип ап турар. Бо өөредилге чылында Чимис Иргитовна Шожал биргиклассчыларны башкылап эге-лээн. Оларны 4 классты дооскуже чедир быжыг билиглиг, комчуг эки сагылга-чуруммуг, төлептиг аажы-чаңныг кижилер кылдыр белеткээр дээш кызымак, шудургу чүткүл-биле ажылдап эгелээн. Бо өөредилге чы-лының бирги улдуңунда ооң клазы багай эвес түңнелдиг болган.

Чимис Иргитовна аныяк башкыларның уроктарынга олуржуп, олар-га ажыктыг сүмелерин берип, бодунуң мурнакчы арга-дуржулгазын дам-чыдып турар. Ылаңгыя ол школаның 2 «б» клазының башкызы Салчак Намдараа дуржулгалыг башкы Шожалдың чедирген дузазын аажок сан-тып чугаалап олурар.

Шожал школада башкыларның методиктиг каттыжылгазын удуртуп турар. Биргиклассчыларның төрелдери-биле ол быжыг харылзааны ту-дуп алган. Уругларны бажыңга канчаар кижизидериниң дугайында бесе-даларны чорудуп турар. Чимис Иргитовна чүгле дуржулгалыг мурнакчы башкы эвес, ол хөй-нииттиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: башкы Ч. И. Шожал.

Сөзү болгаш фотозу Т. Саян-оолдуу.

Ферма кышка белен

Таңды районда «Коммунизмниң хе-рели» колхозтуң Шаңганда Оюн Ка-ра-оолга удурткан фермазы, октябрь-ның социалистиг революциязының 46 чыл оюнуң байырлалынга СЭКП ТК-ның Быйгырыглааарынга соруг кирген оон саанчылары, кадарчыла-ры болгаш бызаа ажаакчылары кыштаглаашкынга эки белеткелдиг ужуражыр дээш кызымаккай ажыл-дап келгеннер.

Фермада инек кажаазының хана-ларын, серизин септээн болгаш бы-заа кажаазын чылыглаан. Ол ышкаш ферма чоогунда 260 тонна сигенни, Улуг-Алаак, Чиңге-Алаак деп чер-лерде сарааттарны ферманың мал-чыннары кажаалаан.

Кадарчыларның болгаш саанчы-ларның 9 чуртталга бажыннарының соңгаларын, ажыктерин септеп, печ-каларын кылгаш, штукатуралап чу-гайлаан. Чунар бажынны септеп дооскааны-биле ферма коллективи не-деля санында чунуп турар.

Кыжын оттулары-биле 20 кубо-метр кургаг ыяшты фермада эккеп алган болгаш оттулар ыяш белеткели уламчылап турар.

Шаңган фермазында кызыл булуң-нуң ханазы туттунгандан бээр үр болган. Ону шалалап, кырын сери-лээрин болгаш соңгалаарын, ажикте-рин кылырын колхозта тудуг бригадири В. Селинков мынчага чедир кылдыртпааны четпес.

С. ОЮН.

Харылзааны быжыглаар

Өөреникчилерниң эки өөренири е ада-иелериниң хамаарылгазы улуг. Өг-бүлениң кижизидилгези чокка өөредилге-кижизидилге ажылын школа чааскаан шиитпирлеп шыда-вас. Уругларның кижизидилгезин школа, өг-бүле түс-түста шиитпир-леп турган үе ам шагда-ла эрткен. Ынчангаш ада-иелер уругларының өөредилгезин сонуургап, школа-биле быжыг харылзааны хүн-бүрү тудар болза эки өөредилгени, быжыг чу-румну чедип ап болур.

Чаа өөредилге чылының баштай-гы хүннеринде Таңды районнуң Кас-кал эге школазының ада-иелериниң хуралы болур деп чарлал суур чурт-такчыларынга дыңналы берген. Ын-чалза-даа ол хүн ада-иелерниң хөй кезии хуралга келбээн. База катап чыылдырары-биле хуралды соңгаар-латкаш, чалалга бижиктерни тарат-кан. Ооң соонда база-ла шуптү чыылбаан. Ол чүнү көргүзүп тура-рыл дээрге, чамдык ада-иелерниң уругларының өөредилгезин сонуур-гавас, кижизидилге ажылын школа кылгай-ла дээн бодалының херечи-зи-дир.

Ынчангаш ындыг ада-иелерниң уругларының өөредилгези, чуруму багай боор турар. Оларны кичээл-дерге олуржуру-биле школаже ча-лаарга черле келбес.

Кежээ, улуг улустуң кинозун өөреникчилерге көргүзүп болбас деп чувени биле тура-ла, чамдык ада-иелер Наташа Оюн, С. Минчиир-оол, Оюн Печенье олар уругларын кино-же эдертип алгаш кирип турар...

Л. ШИРИЖИК.

Даштыкыдан медээлер

„Полёт-1" деп космос аппарадын салып үндүргенин даштыкыда канчаар көрүп турары

ЛОНДОН. «Полёт-1» деп башкартымар, манёврлап чорур космос аппарадын Совет Эвилелинге салып үндүргениниң дугайында медээ Лондонга улуг сонуургалды бодурган. Совет эртемниң чаа чугула чедиишкининиң дугайында дыңнадыгны информация агентилелдери болгаш радио доп-дораан дамчыткан турган.

ПАРИЖ. Манёврлап чорур «Полёт-1» деп космос аппарадын Совет Эвилелинге салып үндүргениниң дугайын кончуг бачыны-биле дамчыткаш, Франс Пресс агентилел оон соонда ук космос аппаратының техниктиг характеристиказын дыңнаткан. Шак ындыг аппаратты тургускан чорук эзээн каш спутниктериниң азы космос корабльдериниң ужуражырының аргазын берип, а ол ышкаш черге азы айга барып хонар үеде манёврлаарын чиигедип болур деп, агентилел онзалап демдеглеп турар. Совет эртемниң болгаш техниканың чаа шылгараңгай чедиишкининиң дугайын француз радио болуунуң дыңнакчыларынга дыңнаткан.

Москва Керээзиниң ёзузун барымдаалаар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бүгү-ле нүрүнелер ядролуг чепсектиң шенелделерин кезии-чамдык хоругдаар дугайында Керээниң киржикчилери болур болгаш ол Керээниң ёзузун болгаш чүүлдерин сагыыр ужурлуг деп, Кол Ассамблеяның Политиктиг комитединиң хүлээп алган резолюциязында кыйгырып турар. «Москва Керээзиниң ниирилде чүүлүнде тайылбырлаттынган сорулгаларны чедип алыры-биле чугаалажылгкыннарны соңгаарладыышкын чокка» уламчылаарын чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле 18 нүрүнелерниң Комитединден резолюция дилеп турар.

Резолюцияны 97 бадылаашкыннар-биле хүлээп алган. Албания удур бадылаан, Куба, Франция болгаш Төп-Африкан Республика дадагалзаан. Камбоджа бадылаашкынга киришпээн.

Ол резолюцияны Кол Ассамблея бадылаар ужурлуг.

Кеннединиң парлалга конференциязы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чоокта чаа болган ээлчеглиг парлалга кон-ференциязынга АКШ-тың президен-тизи Дж. Кеннединиң медеглээни болза, Каттышкан Штаттар Барыын Германияда бодунуң шериг катты-жыышкыннарын кызырарын бодавайн турар. Европада шеригниң тыл ке-зектерин эде организастаарынга дүүштүр шериг эвес ажылдакчылар-ның чүгле чамдык кызырылдазын чо-рударын көрүп турар.

Совет Эвилелинге кызыл-тас садар дугайында чугаалажыышкыннар кан-чаар чоруп турарыл деп айтырыгга харылылавышаан, Кеннеди ол чугаала-жыышкыннар кончуг шапкын чоруп турар, бо неделяда ол чугаалажыыш-кыннар шиитпирлиг үеже эгелеп ки-рер ужурлуг деп бодап турар мен деп ол чугаалаан. Ооң-биле холбаш-тыр кандыг-бир тайылбырны кылы-рындан президент ойталаан.

Президенттиң оон ыңай чугаалаа-ны болза, журналистер-биле ужура-жыышкынга Н. С. Хрущевтуң чугаа-зының бижимелин болур-чогууру-би-ле өөренип көргеш, Айже космос ужудуушкунун боттандырар чарыш-ка киржиринден Совет Эвилели ке-зээде ойталап турар деп кандыг-даа бадыткалды ол чугаадан тыппадым.

ССРЭ космосту шиңгээдин алы-рынга аажок улуг күжениишкиннер-ни кылган, ССРЭ ол күжениишки-нерни үргүлчүлээр болгаш оларны үргүлчүлээрминге аажок улуг аргала-ры бар дээрзин бодап болурунуң бү-гү барымдаалары бар деп, Кеннеди демдеглээн. Совет Эвилели Айже ки-жиниң космос ужудуушкунун боттан-дырар талазы-биле чаржыр деп бодап турар бе азы улам аажок улуг про-грамманы боттандырарын бодап ту-рар бе дээр дугайында чүнү-даа бил-бейн турар бис.

Каттышкан Штаттар бодунуң про-граммазын боттандырар ужурлуг. Чүге дээрге, «космосту шинчилээр талазы-биле бисте бар турар про-грамма АКШ-тың айыыл чок чо-руунга чугула болуп турар» деп Кен-неди демдеглээн.

Өске айтырыгга харылылавышаан, ССРЭ биле АКШ-тың аразынга дорт агаар харылзаазын тургузар дуга-йында «дугуржулгага ат салырынга идегел бар болуп турар» дээрзин президент демдеглээн.

Чер иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында ду-гуржулганы чедип ап болурунуң ар-газынга хамаарыштыр Кеннеди ол амгы үеде «өөрүшкүлүг эвес хөөнде» тургустунган деп демдеглээн.

Куба улус чүүлдүгзүнүп турар

ГАВАНА. (СЭТА). Чоокта чаа Га-ванага президент Дортикостуң мур-нунда шөлге Куба найысылалдың ажылчы чоннарының массалыг ми-тинги болган. Пивога, таакпыга, эътке үүриектеп садар эртектериниң чамдык бедиишкиниң дугайында хоойлу телевидение революстуг ча-зактың премьер-министри Фидель Кастронуң ниичааның митингиниң киржикчилери чаңгыс үн-биле чүүл-дүг деп көрген.

«Флора» деп шуурганның шын-гызы-биле кадыгдаан Ориенте мо-жуга гидротехниктиг ажылдарын оиза планын акшаландырарынга бол-гаш чурттуң экономиказының улам ыңай хөгжүлдезинге ылыгдыг болу-рунга ол хоойлуларны хүлээп алыры эргежок чугула болуп турар деп, Фидель Кастро чугаалаан.

Алжирниң национал байырлалы

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир бодузун национал байырлалын — революция-ның хүнүн ноябрьның 1-де демдег-леп эрттирген.

Аңаа холбаштыр Алжирниң ча-нында Дар Эль-Бейда хоорайга найы-сылалдың чурттакчыларының кедер-гей улуг чыскаалы болган шериг парады болган. Чыскаалдың соонда массалыг митинг болган, аңаа Улус Демократтыг Алжир Республиканың президентизи Ахмед Бен Белла чүве чугаалаан.

Дугуржулга күштүг болуп эгелээн

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир биле Ма-роккону аразында кызыгаарга да-йынны соксадыр дугайында Алжир, Марокко, Эфиопия болгаш Мали кү-рүнелериниң баштыңнарының чөвүлел хуралынга чедип алдынган дугур-жулга Гринвичиниң шагы-биле ноябрьның 1-ден 2-же дүн ортузу турда күштүг болуп эгелээн дээрзин Алжирниң радиозу дыңнаткан.

Ноябрьның 1-ниң кежээзинде Ал-жирниң президентизи Бен Белла болза бо дугуржулганы чайгылыш чокка сагыыр дугайында дужаалды алжир шериглерге берген мен дээр-зин парлалга төлээлекчилеринге ме-деглээн.

Мароккодан келген дыңнадыгга-ны ёзугаар алырга, дугуржулганы Мароккону сагыырын хаан Ийиги Хасан база медеглээн болуп турар.

Мурнуу Вьетнамда байдал
САЙГОНДА БОЛУУШКУННАРГА

ПАРИЖ. (СЭТА). Ноябрьның 1-де Сайгонга аткылажыышкыннар улам-на киткээн. Тура халышкын үн-дүргеннер президент ордузунде ийиги удаа халдаашкын кылгаш, камгалал черииниң казармазын, орду-нуң бүгү-ле хөй-ниити албан чер-лерин ээлеп алган деп АФП аген-тилелдиң корреспондентизи дыңнат-дып турар. Нгодиньзьемчи чазак-тың беш министрлери болгаш ол ышкаш шериг-агаар күштериниң, хамааты камгалалының командылак-чылары база хоорайның полиция начальниги «эргилде комитединиң» талазынче шилчээн деп дыңнадып турар. Ынчалза-даа Сайгон радиозу-нуң ол медээлерин чазак шын эвес деп турар. Төп Вьетнамның шериг-лериниң командылакчызы генерал До Као Чи эргилдениң удуртукчу-ларынга чоруткан бодунуң телег-раммазынга «оларны деткип тура-рын илереткен» деп, оон соонда ра-диозу дыңнаткан.

• • •

ХАНОЙ. (СЭТА). Сайгонга болган эргилдени «Нго Динь Дьемни дужү-рер болгаш Мурнуу Вьетнамда шыңгыы аштырылышкынга тавар-жып турар агрессчи дайынның идеп-кейжидер сорулга-биле америк им-периализм поход организастаан» деп. «Вьетнамның үнү» радиостанция (ВДР) ол эргилдеге холбаштыр медеглээн.

«Ол эргилде болза оон удуртукчу-лары Нго Динь Дьемге удур, ынчал-за-даа коммунизмге база-ла удур бо-луп турар болгаш Каттышкан Штат-тарның айыткан угланыышкынын чорудуп турар дээрзин көргүзүп ту-рар» деп, ук радиостанция медеглээн.

Мурнуу Вьетнамны хостаар дээш демиселдиң национал фронту-зу Сайгонга болган эргилде-биле холбаштыр парлап үндүрген медег-лелинге «америк-нгодиньзьемчи бо-лукту ёзу-чуруму үзер» дээш эң-не күжениишкинниг демиселди каа-бартып чорударынче бүгү мурнуу вьетнам улусту болгаш улустуң чеп-сектиг күштерин кыйгырган. Хостал-ганы чедип алыр болгаш чурттуң мурнуу кезээн камгалап алыр дээш чон-биле дөмниг демисежиринче нгодиньзьемчи армияның офицерле-рин болгаш солдаттарын медегленде база-ла кыйгырып турар.

• • •

ПАРИЖ. (СЭТА). Эрге-чагырганы генералдар ээлеп алган мурнуу-вьетнам найысылалдан кээп турар дыңнадыглар удурланышкак болуп турар. Мурнунда оралакчы прези-дент турган Нгуен Нгок Тхога баш-таткан чаа чазакты тургускан деп чамдык дыңнадыгларда чугаалап турар болза, бурун эрге-чагырганы шериг хунтазы ээлеп турар деп ос-ке дыңнадыгларда айтып турар. Чаа президенттиң томуйлавайн чурту бо-дунун эргелеп чагырар аназрының дугайын шериг хунтазы Сайгон ра-диозу-биле чарлаан. Нго Динь Дьем-ниң салым-хуузунуң дугайында дың-надыглар база-ла удурланышкак бо-луп турар. Диктатор Нго Динь Дьем болгаш оон акызы Нго Динь Ньюбот-тарының амызынга четтинген дээр дугайында дыңнадыгларның бадыт-каашкыны чок болуп турар.

Франс Пресс агентилелдиң теле-граммазын ёзугаар алырга, «Шериг революстуг чөвүлел» (хунта бодун ынчаар адап турар) конституцияны түр үеде күш чок болдурар болгаш национал хуралды дужүрер деп шиитпирни хүлээп алган. Нго Динь Дьемниң чазаа «коммунизм-биле де-миселдиң» сорулгазын шиитпирлеп шыдавас болган деп, ук чөвүлелдиң удуртукчулары дужүрткен чазакты ынчаар буруудадып турар.

• • •

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Вьет-намга эргилде кылган шериг хунта-зы Нго Динь Дьемниң болгаш оон акызы Нго Динь Ньюнуң өлгениниң дугайын чарлаан деп, АП агентилел-диң корреспондентизи Сайгондан дыңнадып турар.

Албан медээлеринден алырга, Нго Динь Дьем болгаш Нго Динь Ньюботтарының амы-тынынга чет-тинген деп. «Американ Брод-кастинг компаниниң» корреспондентизи Рэй Фолк дамчыдып турар. Ынчалза-даа Нго Динь Дьемни болгаш оон акызын оларны туткан офицер өлүрген дээ-зиниң дугайында дыңнадыг Сайгонда калбаа-биле тарап турар деп, коррес-пондент немеп каан.

Мурнуу Вьетнамның чаа чазаа

ХАНОЙ. (СЭТА). Сайгон радиозу-нуң дыңнадыы-биле алырга, Мурнуу Вьетнамга күрүне эргилдезиниң түң-нелинде мурнунда оралакчы прези-дент турган Нгуен Нгок Тхога баш-таткан чаа чазакты тургускан.

Пьетро Ненни база катап соңгутнан

РИМ. (СЭТА). Пьетро Ненни Ита-лияның социалистиг партиязының секретарынга база катап соңгуткан. Италияның социалистиг партиязы-ның удуртулга черин ону ол албан-дужаалга чаарты соңгаан. Ук пар-тияның удуртулга черин ИСП-ниң Төп Комитеди кылдыр тургускан. Партияның чиңгине секретарының оралакчызынга Франческо Де Марти-нону соңгаан.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага бүргеп каар турар хүн болур. Соңгу болгаш соң-гу-чөөн районнарга биче хар чаар, хат кошкактан өй-тавынга чедир, барыын чүк угланыышкыннг. Кы-зылга бүргег хүн болур, кошкак хар чаар, хат кошкак. Агаарның темпе-ратуразы: даглыг черлерге—0—5 гра-дус чылыг, оон өскезинге—0—5 гра-дус соок, а Кызылга—1—3 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы **Д. О. БЕГЗИ.**

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Солдат Иван Бровкин» 10, 12, «Капитан уруу» 2, «Аппассионата» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ол чарлында» 11.15, 1.15, «Мөңгүн кыда» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Берге аас-кежии» 10.30, 12.30, «Төмчүзү болгаш эге-зи» 4.30, 6.30, «Аваа эвес чай» 2.30, 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, кезээ ажыл-агый, бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 51, улегүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кезээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун кедбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01469. Культура министерствозунуң типографиязы

...даа-биле КОММУНИЗМЧЕ бурунгаар!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 6 СРЕДА № 264 (5668).

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

ОКТЯБРЬНЫҢ УЛУГ ХЕРЭЭ ТИИЛЕП ТУРАР

1917 чылдың октябрь 25-те (ноябрь 7-де) орус революциязының «Аврора» крейсериниң үтер боолгазындан буржуазияның Түр чазааның сөөлгү шивээзи—Кышкы ордуже боолаашкынның даажы бүгү делегейге күштүг-биле чаңгыланган. Ол болза ажылчыннарның болгаш тараачыннарның төөгүде баштайгы күрүнезиниң төрүттүнгенининң медээзи болган.

Ол кайгамчык хүн бистен улам ыраан тудум-на, Октябрьның маадырларының—орус коммунистерниң, ажылчын аңгының болгаш күш-ажылчы тараачыннарның чижеглээр чүве чок ачылыг чаагай херээ кижи төрелгетенге улам-на бедик-биле үнелеттирер.

«...Совет күрүнениң тудуушкунун ЭГЕЛЭЭР, ооң-биле бүгү делегей таагүзүнүң чаа үезин, чер болганда-ла ЧАА амыдыраачы, буржуазияның тиилээринче, пролетариаттың диктатуразынче, капиталдың дарлалындан, империалистиг дайыннардан кижи төрелгетенни чайладырынче бар чоруур чаа аңгының тергиидээшкининиң үезин ЭГЕЛЭЭР аас-кежиг бистиң үлүүвүске онаашканынга чоргаарланыр эргелиг болгаш чоргаарланып-даа турар бис» деп Владимир Ильич Ленин бижээн. Бистиң улуг революциявысты, большевиктерни кочулап, ыттылдеп, карганып, кончуп турган бүгү делегей буржуазиязын болгаш ооң агентилери барык үезинде социалистерни шиитпирлиг бүрүү шаппышаан, делегейде баштайгы социалистиг Совет күрүнениң үнделеекчизи ол сөстерни ёзулуг патриоттунун, улуг интернационалистиң чоргаарланыышкыны-биле чугаалаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгелиг түгүн кадыруп үндүргенден бээр дөртен алды чыл эрткен. Ол революциядан эгелээн, делегейниң эң чаа төөгүзүнүң бүгү чорудулгазы марксизм-ленинизмниң бүгүдеге тиилелгелиг өөредииниң шынныын болгаш амыдыралчы күжүн бүрүн бадыткаан. Октябрь революциязындан бээр-ле буржуазияның бүгү делегейге шуут тергиидээшкининиң үези доозулган, социализмниң үези эгелээн. Бүгү шаптыктар болгаш бергелер турбузаа, социализмниң баштайгы чурту бүгү чурттарда миллион-миллион ажылчы чоннарның каттыжып кирер апаар улуг херээн эгелээн. Социализм эгезинде чаңгыс чуртка, ССРЭ-те тиилээн турган болза, ол ам делегей системазы болу берген.

Европаның болгаш Азияның элээн хөй чурттарынга тиилээн социалистиг революциялар делегей империализминге чаа күштүг согуушкунну таварыштырган. Ылаңгыя Кыдатка социалистиг революцияның тиилээни улуг үжур-дузалыг болган. Дайын сөөлүндеги үеде тиилээн ол революциялар болза Октябрь революциязының соонда делегей төөгүзүнге эң улуг болуушкун болган. Социалистиг революция Америка диптиң чурттарының бирээзинге—Кубага тиилээн. Ынчангаш маадырлыг Куба ол диптиң баштайгы социалистиг күрүне боор догуннаан болгаш делегейниң социалистиг системазының хүрээлензе быжыы-биле турупкан. социализмни тургузуп турар. Шаанда чүгле күзел болуп турган коммунизм амгы үени улуг күжү, чер бөмбүрээниң кайгамчык улуг делгемнеринде тургузуп турар ниитилел болу бергенининң маргыш чок бадыткалы ол-дур.

Совет Эвилели болгаш бүгү социалистиг лагерь улустарның хосталгазы, хамааржыпас чорук, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселиниң илегелдиг чөлеңгиижи апарган.

Октябрьның улуг идеалдарының бирээзи болза, улустар аразынга тайбың дээш демисел болуп келген. Ынчангаш Октябрь революциязының тиилээниниң соонда анаяк Совет күрүнениң баштайгы декреттериниң бирээзи тайбың дугайында декрет болган. Владимир Ильич Ленинниң бижээни ол декрет дайынны кижи төрелгетенге удур эң улуг кем-буруулуг херек кылдыр шиитпирлиг-биле бүрүү шапкан.

Ам, империалистиг реакцияның талазындан улустарга ядролуг халыын-биле кыжанып турда, тайбынны камгалаар дээш демисел бүгү улустарның бирги черге эң чугула сорулгазы болуп турар. Ынчангаш янзы-бүрү социал системалыг күрүнелерниң тайбың догуннаашкынының ленинчи принцивин удуртулга болдурган бистиң партиявыс болгаш Совет чазак боттарының тайбынга ынакшылдыг ленинчи политиказы-биле бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң хүндүткелин болгаш илегелин чаалап алган. Улустарга быжыг тайбынны хандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның, бистиң чазаавыстың үндүрүп турар күженишкиннери амгы үеде боттуг, тодаргай түңнелдерни берип турар.

Бистиң үевистиң кайгамчык болуушкуну болза, социализмниң күчүлүг лагериниң делегей хөгжүлдезиниң шиитпирлиг фактору болу бергени болур. Оон-биле кады национал-хосталгалыг демиселдиң күчүлүг чалгыы империализмге күштүг согуушкунну таварыштырган. Капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызы коммунистиг партияларның удуртулгазы-биле боттарының аңгы талазы-биле үндезин эрге-ажыктары дээш монополияларга удур массалыг, организастыг ажыл соксадыышкыннарын шимчээшкинни үзүктел чок калбартып турар. Бо бүгү болза тайбың, демократия болгаш социализм дээш күш-ажылчы кижилерниң демиселиниң чаа, улам бедик чадаже кедирлүп үнгениниң херечизи болур.

Делегейниң ажылчы чоннарының ол улуг демиселиниң авангардында социализм чурттарының улустары чоруп турар. Бөгүн, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдарлыг дөртен алды чыл оюнуң байырлалының бүдүүзүнде, акы-дуңма социалистиг чурттарның ажылчы чоннары болгаш капиталдың чурттарында бистиң өннүктеривис социализмниң бирги чурту, амгы үеде коммунизмниң улуг тудуушкунун тургузуп кирипкен Октябрьның Төрээн чуртун йөрээп турар.

— Коммунизмниң маадырлыг тургузуучузу, оран-делегейге тайбың болгаш кижилерниң аас-кежии дээш эрес-дидим демиселчи—улуг совет улуска алдар!

Октябрь революциязының улуг чаалап алышкыннарының бирээзи болза ССРЭ-ге ленинчи национал политиканың чайгыннанчак тиилелгези болур. Бистиң чуртувуста чүс ажыг нациялар болгаш национал улустар ёзулуг депшилгениң бедииңче кадурагдан болгаш бөгүн коммунизм тургузуушкунунуң улуг херээнге боттарының салыышкынын деңге киирип турар. Оон маргыш чок бадыткалын Тыва республикадан көрүп болур. Чүгле сөөлгү он чылда—1953 чылдан 1963 чылга чедир, республиканың малдың баш саны 610 муң баш турганындан бир миллион баш ажыр өскен. Ол үеде тарылга шөлү 83 муң гектардан 400 муң гектар чедир калбарган. колхозтарда болгаш совхозтарда сүт бүдүрери 4 катап, эът—5 катап, дүк—5 катап, тарааның ниити чыылдазы 3 катап көвүдээн. Чеди чыл планынга бистиң республиканың улуг салыышкынының бирээзи болза бо чылдың төнчүзүнде чуртта даг-дүгүнүң чаа улуг комбинадын ажыглалга кииреери болур. Эң чоокку чылдар иштинде Хову-Аксының кобальт комбинады, Ак-Довурак—Абаза аразында чазаглыг оруктуг база ажыглалга кирер. Оон соңгаар-гы чылдарда Тывага аар үлетпүр болгаш чуртталга тудуушкуну улам дүргедеткен темпилер-биле хөгжүүр.

Бистиң чуртувустуң улустары Октябрьның бо алдарлыг оюн ССРЭ-ге коммунизм тургузарының улуг программазы—СЭКП-ның Программазын боттандырар дээш демиселдиң ийи чылы эрткен соонда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү участоктарында чаа-чаа улуг чедиишкиннери-биле байырлап турар. Партия болгаш совет улус ССРЭ-де коммунистиг тургузуушкунну делегейниң социалистиг системазының болгаш бүгү чурттарның ажылчын аңгызының эрге-ажыктарынга дүжүп турар улуг интернационалчы хүлээлгези кылдыр көрүп турар болгаш ол чаагай херектиң тиилелгези дээш чурттап, ажылдап, тургузуп, демисежип турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюу делгерезин!

Чер кырында бүгү улустарга Тайбыңны, Күш-ажылды, Хосталганы, Деңэргени, Акы-дуңмалышкы ёзуну болгаш Аас-кежиин тургузуп, бадыткап турар коммунизм делгерезин!

Эш З. Т. Сердюкка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыялары дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр алдан хар харлааны-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның чанында партия Комиссиязының даргазының бирги оралакчызы эш Зиновий Тимофеевич СЕРДЮККА Ленин ордени база «Кадыыр болгаш Маска» алдын медальды тыпсыпшаан, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль
1963 чылдың ноябрь 4.

ВЦСПС-тиң президиумунда

Бистиң чуртувустуң хөй-хөй бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң коллективтеринден, хөй-нийти организацияларындан болгаш тус-тус эштерден байыр чедирген телеграммалар болгаш чагаалар ССРЭ-ниң профессионал эвилелдериниң XIII съездизиниң адресинге келген.

Съездиге байыр чедиргени болгаш күш-ажылчы чедиишкиннер дугайында дыңнадыглары дээш, совет профэвилелдеринге чаагай күзээшкиннери дээш, бүдүрүлгелерниң, тудугларның, совхозтарның, албан черлериниң бүгү-ле коллективтеринге, хөй-нийти организацияларынга болгаш тус-тус эштерге Профессионал Эвилелдериниң Бүгү-Эвилел Төп Чөвүлелиниң президиуму XIII съездиниң даалганы-биле чүректиң ханызындан четтиргенин чедирип тур.

Улуг байырлалга күш-ажылчы белектер

КУР ЧЕР СОВХОЗУНДА

Кур чер совхозунуң малчыннары Октябрь мурнунуң чарыжынга киргеш, кышка белеткелин хынамчалыг чорудуп турар. Ажылчын комитединиң даргазы эш Аракчааның дыңнаан ёзугаар алырга, ниитиниң малынга шыктыг чемнерни кыштаг сонында курлап белеткээн. Чижээ, Чедер участогунуң 9 кезек кыштагларында 12 муң тонна силосту чедирген.

Фермаларже болгаш кыштагларже мал чемин сөөртүрүнге 15 тракторну, 5 автомашинаны тускайлап быжыглаан. Ол звенолар 200 тонна ажыг сигенни кыштагларда чедирген. Саваң болгаш өске-даа чемнер сөөртүрүн организастыг чорудуп турар.

«Тиилелге» совхозунуң төп сүт-бараан фермазының коллективинге коммунистиг күш-ажыл коллективи атты тывысканы таварылга эвес. Комсомолчу-аныяктарның ол фермазы бо чылын 400 тонна сүт бүдүрер хүлээлгезин ийи айлар бурунгаар 405 тонна кылдыр күүсеткен. Ооң түңнелинде коллектив күрүнеге 370 тонна сүттү киирген.

Комсомолчу эш С. Сүге-Маадырның удурткан ол төп сүт-бараан фермазының коллективи кышка белеткелин байырлалга уткуштур үлегерлиг чоруткан. Амгы кылып турары кызыл булуңнуң тудуун чоокку хүннерде доозуп, ону көрүштүг дериирринге белеткенип турар. Олар ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл түгүн чедип алган болгаш моон соңгаар оон-даа эки көргүзүглүг болурунга бүзүрелдиг.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын боттандырбышаан, малчыннарның чуртталга амыдыралын улам чаагайжыдарынче угланган чамдык хемчеглерни база чоруткан. Чижээ, 3 кыштагларда чаа бажыңнарны немей туткан, 10 бажыңнарда печкаларны салган, чаа 10 радиоприёмниктерни малчыннарга немей садып берген. Кудук чок кыштагларже суг сөөртүрүнге 3 водовозтарны тускайлап быжыглаан.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алыр дээш демисежип турар малчыннар Кур чер совхозунуң ферма, бригада бүрүзүнде көвүдеп турар. Чижээ, М. Акан-оол, К. Маадыр-оол, О. Баяндоо, К. Серен, Х. Седен ышкаш малчыннарның кыштаглары кышка үлегерлиг белеткеттинген.

Ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар

Чоокта чаа бистиң коллективтиң төлээлери Иркутск хоорайның типографиязынга дуржулга солчулгазынга чораан. Төп, сайзыраңгай черниң полиграфиязын оларның-биле кады баарып көөр аас-кежиктиг болган мен.

Ол чорааш, ажылга бүдүрүкчүлүг дыка хөй мурнакчы дуржулганы көрүп, чамдыызын шиңгээдип-даа алдым. Ылаңгыя бистиң цех саазын хапчыгаштар кылырда, хөй үе шакты чидирип турдувус. Иркутск типографиязының ындыг хапчыгаштар кылыр чаа аргазын бо чорааш көрүп, шиңгээдип алган мен. Кажан чедип келгеш, ол чаа арганы бригадамга көргүзүп айтканым соонда, мурнунда бир кижи хүнде 700, азы хөй-ле дизе 900 хапчыгаштар кылып турган болза, ам 2800 ажыгны кылып, шалыпкын ажылдаар апардывыс. Цехке мындыг янзылыг чаа мурнакчы дуржулганы шиңгээдип алыр дээш бригада кежигүннериниң сонуургалы дыка улгаткан.

Кижи бүрүзү онаашкан ажылын хуузунда херээнден бедик көрүп, бүдүрүкчүлүг ажылдап, база хоорайның коллективтиң ажыл, амыдыралынга иделкейлиг киржип келгенивистиң түңнелинде, бо чылдың июнь-де коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты алган бис. Бо дээрге Октябрьның 46 чыл оюнга бистиң улуг белектиг, чедиишкиниг ужурашканывыс ол болур.

Бистиң кыстар ажылга 15 минута бурунгаар келгеш, ажылдаар черин ыяк белеткеп ап, ажыл шагының чаңгыс-даа минутазын халас эрттирбестер. Бригаданың кежигүннери аразында чүгле ажыл үезинде эвес, харын амыдыралынга, өөредилгезинге үргүлчү бот-боттарынга дузалажып турарлар. Политехниктиг бөлгүмде бистиң бригада бүрүн хаара туттунган.

Сөөлгү 9 айның бүдүрүлге планын 108 хуу күүсеттивис. Чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге планын бистиң полиграфистер коллективиниң ноябрь 15-те күүседир деп турарын изин-биле деткип, бригада күш-ажылчы улуг кодурлуушкунну ажылдап турар.

Ф. КОСИНЦЕВА,
республика типографиязының дептерлээр цехинде коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири.

Октябрьдан төрүттүнген

Саян, Таңды аразында,
Чалгып баткан Улуг-Хемде
Совет чурттуң хамаатызы
Чолдуг арат ырлап турар.
Октябрьдан төрүттүнген,
Оруу-чолу ажыттынган
Оннур чүглүг Совет Тывам,
Оглуңнуң мээң ырым-дыр сен.
Ораннарга шолбан болган
Россияның хеймер оглу —
Совет Тывам, мээң Тывам,
Сорук күжүң магалыг-дыр!
Ада көрбээнин—оглу көөр дээр —
Арат бөгүн көрүп тутчуп,
Акы-дуңма найыралда
Ажыл-үлүүм кадып чор мен.
Таңдым шыпкан хөйнүң сүрүү,
Далай болган үнүш-дүжүт,
Тайга-дасыл эртинези —
Тайбың иштиң байлаа бо-дур.
Хөгжүм, ыры диңмиттелген,
Хөөмей, сыгыт чаңгыланган;
Аас-кежиин, ажыл-ишти
Арат чергаар алгап чоруур —
Башкым Ленин номналы бо!
Партияның ачызы бо!
Октябрьдан төрүттүнген
Оннур чүглүг Тывам бо сен!

Л. ЧАДАМБА.

Төөгүлүг улуг болуушкуннар

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезин Тываның ажылчы чоннары улуг өөрүшкү-биле уткаан. Ооң шуут садары-биле Тывага революстуг шимчээшкин күштелген.

1917 чылдың декабрь 6-да Кызыл хоорайга орус ажылчыннарның болгаш тараачыннарының съездизи ажыттынган. Большевиктерниң удурткалгазы-биле болуп турган ол съезд Тываның орус суурларынга Совет эрге-чагырганы тургузарының эргежок чугулазын айыткан.

Ооң соонда элээн каш суурларга Советтер тургустунган болгаш революсчуларның чепсектиг бөлүктери тургустунгулаан. 1918 чылдың апрель эгезинде Минусинскиден кызыл-гвардейжилер Тывага чедип келген.

Орус большевиктерниң удурткалгазы-биле 1918 чылдың июнь 16-да Тываның 9 кожууннарының төлээлекчилериниң улуг хуралы чыылган болгаш Тывага чурттап турган күш-ажылчы орус чоннуң край съездизи ооң-биле деңге ажыттынган. Ол ийи улуг хурал чамдыкта каттыжып алгаш-даа хуралдап турган. Акы-дуңма ёзу-биле найыралдыг кады чурттаар дугайында керээни орус болгаш тыва чоннуң төлээлекчилери ынчаарда чарып алган. «Кайы-бир таладан тываларга болгаш орустарга айыыл болу бээр таварылгада, ийи улустар чогуур харыызын берип, ниити күш-биле боттарының эрге-ажыктарын камгалаар» деп, ол керээде чугаалап турар.

Бүгү чуртка ак-гвардейжилерниң контрреволюциязы-биле болгаш даштыкы интервенция-биле холбаштыр Тывага база хамааты дайын эгелээн. Ак-гвардейжилер Тывага чедип келгеш, контрреволюстуг хоруп-чурумну тургускан. Ооң-биле кады ынчаарда Тывага кыдат милитаристерниң эжелекчи отряды болгаш моол нояннарының шериг отряды база хөделип чорупп турган.

Тывага тургустунган баштайгы Советтерниң ажылдыкчылары болгаш кызыл-гвардейжилер чамдык суурларга партизан бөлүктерин тургузуп алган.

Ол үеде Сибирьден Кравченконуң болгаш Щетинкинниң партизан армиязының Тывага чедип келгени улуг болуушкун болган. 1918 чылдың июль 18-те партизан армиязы Кызылды хостаан. Кызыл партизан армия Тываның чамдык районнарындан ак-гвардейжилерни үндүр сывырарынга тус чериниң партизаннарынга дузалаан.

Сибирьге колчактарны болгаш интервентилерни Кызыл Армияның чылча шапканы Тывага революстуг шимчээшкинниң улам ынай өзүлдезинге идиг болган. Кравченконуң болгаш Щетинкинниң шерии-биле кады колчактарга удур демиселче чоруткан тус чериниң партизаннары 1920 чылдың чазынында Тывага ээп чедип келген.

1920 чылдың майда каттышкан партизан отряды Тывага тургустунган. С. К. Кочетовтуң командазы-биле кызыл партизаннар Тываның иизы-бүрү районнарынга 1920 чылдың күзүнүнде болгаш 1921 чылдың эгезинде ак-гвардейжи бөлүктерин узуткаарының тулчуушкуннарын чорудуп турган.

1921 чылдың чазынында Кызыл Армияның доктаамал кезектери Тывага чедип келген. Совет Россияның шериг талазы-биле дузаламчызы Тывага национал-хосталгалыг революцияның тиилелгезинге шиитпирлиг ужур-дузалыг болган. Кызыл Армияның доктаамал кезектери болгаш тус чериниң кызыл партизаннары Тывадан ак-гвардейжилерни болгаш даштыкы эжелекчилерни арыглаарынга тыва араттарга дузалаан.

Тывага национал-хосталгалыг революцияның идепкейлиг киржикчилери күш-ажылчы тыва араттар болгаш оларга акы-дуңма дузаламчыны көргүскен тус чериниң орус ажылчыннары болгаш тараачыннары болган.

Тываның 1921 чылдагы национал-хосталгалыг революциязы орус пролетариаттың, ооң Коммунистиг партиязының удурткалгазы-биле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының түңнелинде тиилээн.

1921 чылдың август 13—16 хүннеринде Суг-Бажынга бүгү Тываның тургузукчу улуг хуралы болган. Ол хуралга Тываның бүгү кожууннарындан төлээлер киришкен. Хуралга төлээлерден аңгыда каш чүс араттар база чыылган болгаш Совет Россияның төлээлери база олурушкан.

Бүгү Тываның ол улуг хуралы Тываны тускай республика кылдыр чарлаан болгаш Тываның эң баштайгы конституциязын бадылаан.

Республика даштыкы харылзааларны Совет Россияның дузаламчызы-биле чорударын ол конституцияда айыткан. «Таңды-Тываны даштыкы капиталдың колониязы болдурарын оралдажыр ак-дээрбечилерге болгаш өске-даа империалистерге удур демиселди Таңды-Тыва республика Совет Россия-биле эвилелдиг чорудар» деп, конституцияның 8-ки чүүлүнде чугаалап турар.

Ынчангаш Тыва улус бодунуң республиказын тургусканының баштайгы хүннеринде-ле салым-хуузун Совет Россия-биле сырый харылзаштырган.

Тыва араттарның болгаш орус чоннуң кады чоруткан демисели чаагай үре-түңнелди берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынның чылдарында ССРЭ-ниң составынга Тываның каттыжып кирери дээш шимчээшкин арат чоннарның ортузунга калбарган.

1944 чылдың август 17-де ТАР-ның Биче Хуралының VII сессиязы араттарның күзелин ёзугаар ССРЭ-ниң составынга Тываның бактаап киреринниң дугайында декларацияны хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1944 чылдың октябрь 11-де Чарлыы-биле Тываны Совет Эвилелиниң составынга хүлээп ап, тыва улустуң изиг күзелин хандырган.

1961 чылдың октябрь 10-да Тыва автономнуг областы Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр эде тургузар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Чарлык үндүрген. Ынчангаш совет республиканың найыралдыг өг-бүлезинге Тываның күрүне кылдыр хөгжүүр чоруу хандыртынган.

ЧУРУКТА: Ак-Довуракта «Тыва даг-дугу» комбинаттың чоокта чаа ажыглалга кирген чылыдыга-биле ижилдаар электростанциязы.
Фото Т. КЫЗЫЛ-ООЛДУУ.

КОММУНИСТИГ ДЕП АТ ДЭЭШ

Кызылдың дааранылга комбинадынга дааранықчылап ажылдаа-ла ам 8 чыл болдум. Бистиң платье дааарар цегивис коммунистиг күш-ажылдыы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар. Дааранықчылар шуптузу—чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш найыралдыг ажылдап турар. Ооң кежигүннери боттарының мергежилин бедидер, дааранылганың машина-чепсээн ажыглаарының аргазын билип алыр дээш, бот-боттарынга үргүлчү дузалажып турарлар.

Кандыг-даа коллективтиң мурнуу-да салдынган сорулганың чедиишкинниг күүсеттинери, хамыктыг мурнунда, ооң кежигүннериниң шудургу ажылындан хамааржыр. Комбинаттың коллективи, ооң иштинде бистиң цегивис, Октябрь байырлалынга чедиишкинниг ужуражыр дээш, байырлал мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнге туруп, бедиткен чаа хүлээлгелерни алгаш, ажылдап келген. Бис октябрь айда чоорган болгаш сыртык хаптары, ак чоорганнар дааарар даалганы күүседип турган бис. Бир ээлчегде кижи бүрүзү 9 чоорган хавын, 60 сыртык хавын быжып дааарар нормалыг турда, мен хуумда 14—15 чоорган хаптарын, 70—80 сыртык хаптарын дааарап турдум. Улустуң улуг байырлалынга мээң күш-ажылчы белээм бо болган.

Совет кижилерниң материалдыг, культурлуг херегделдерин хандырар, оларның амыдырал-чурттаалгазын улам экижидер дээш, Коммунистиг партияның, Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында, амыдырал-чурттаалгавыс улам бай-шыырак боор турар. Мен үш уругларның ием мен. Оларның бирээзи школада өөренип турар. Өскелери өөренир назы четпээннер.

Бистиң амыдыралывыска бо чылын база бир өөрүшкүлүг таварылга болган. Чуа дээрге, 46 аал ишти чурттаар чаа бажыңдан чурттаалга бижыын алдывыс. Ол болза бистиң улам эки ажылдаарыңче сорук киирген. Эки ажылдаарынга бүгү таарымчалыг байдалдар бисте бар. Ам үеде хүн бүрүнүң ажыл нормазын 130—140 хуу. бүдүрүлгениң ай планын 140—150 хуу күүседип турарым ам-даа эвээш деп бодап турар мен. Ооң-даа артык ажылдаар херек.

Мээң ажылдап турар бүдүрүлгем чоннуң херегделиниң дааранылга кылыгларын бүдүрүп турар бүдүрүлге чери болгай. Маңаа чүнү дааравас дээр боор. Хол хавындан эгелээш, хераажен кижилерниң нарын, эки шынарлыг платьелеринге чедир хептерни дааарап турар. Октябрьның 46 чыл оюн таварыштыр бистиң шевер дааранықчыларывыстың эки шынарлыг дук пөстен дааараан чараш платьелерин чон улуг сонуургал-биле магазиннерден садып ап турар.

Кызылдың дааранықчылары, ооң иштинде коммунистиг күш-ажылдың деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар бистиң цегивис чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалдазын чедиишкинниг күүседиринге төлептиг салыышкынын кирерлер.

О. МОНГУШ,
дааранықчы.

Эки ажылдың түңнели

«Бедээ электри-тудуг» тудуг-монтаж эргелели кедээге электро четкизин калбартып, кедээниң электри талазы-биле херегделдерин хандырып турар. Октябрьның бүдүрүлге планын коллектив 110 хуу күүседир деп шиитпирлээн.

Октябрь байырлалдың таварыштыр Кызыл—Сарыг-Сеп шугуму ажылдалга кирер. Күчүзү шоолуг эвес дизельдиг станцияларының орнунга ам Кызылдың электростанциязындан 35 киловатт күчүлүг электроэнергия аңаа чедер.

Баа-Хемниң ажыл-ишчилери эки электроэнергияны алырлар. Бо шугумнуң тудуу ам коллективтиң ажыл-ишчилериниң кол кичээнгейинде. Ында электромонтажниктерниң 3 бригадалары хүн-дүн чок кызымаккай ажылдап турарлар. Комсомолчу Головин, Русаков удурткан бригадаларның кежигүннери хүн нормазын 120—130 хуу күүседип турарлар. Головинге удурткан бригаданың кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Коллективте эштер Терехин, Раевский удурткан бригадалар база эки ажылдап турар.

«Бедээ электри-тудуг» эргелели бедик шынарлыг дериглелер, машиналар-биле хандыртынган. Хол-биле кылыр берге ажылдар механизастаттынган.

Тускай эртемниг кижилер-биле организация эки хандыртынган. Кызылдың профессионал-техниктиг училищезин доосқан электриктер, Красноярскиден келген монтажниктер боттарының херээниң ёзулуг-ла мастерлери. Коллектив болза чаңгызы—шуптузу, шуптузу—чаңгызы дээш деп чаагай принцип-биле ажылдап, чурттап турар. Ажылдаа эки билирлер, боттарының дуржулгазын эш-өөрүнге, ылангыя аныяктарга дамчыдып, дузалажып турар.

Бригада бүрүзү тодаргай онаалгалыг, үр хуусаалыг бир-ле черже чорупкар, организацияның баштаар чери оларның канчаар ажылдап турарын хайгаарап турар.

Мурнуңда чылдарда кайы-бир сурже чоруткан электриктер бригадазындан чамдык кижилер ажылдың хоруп-чурумун сагывас, туразында аажылаар, ай-айы-биле арагалап чыдар таварылгалар эвээш эвес турган. Сөөлгү ийи—үш чылдардан эгелеп байдал өскерилген. Бо бүгү четпестер эттинип келгени организацияның баштаар чериниң, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының кижилер ортузунга кижизидилгелиг ажылды күштелдирип, шудургу ажылдаанының түңнели дээрзи илден.

Коллектив Улуг Октябрьның 46 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле төлептиг уткуп турар.

К. ОРТУН-ООЛ.

НАЙЫРАЛДЫҢ КҮЖҮ

Совет Эвилелиниң хөй национал улустарынга аас-кежиин берген Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш чарыш көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының Ак-Суг участогунуң тудугжулары бистерге улуг байырлал болурунуң ырак мурнунда-ла эгелээн турган. Ам бистер Октябрьның байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужурашкан бис. Дөрткү кварталдың планын ийи ай бурунгаар күүседир дээш хүлээлгевис эки күүсединдим турар. Байырлалга чедир оруктуң кыдыгларынга тургузар бетоннан бүткен 20 адагаштар кылыр турган бовусту база-да күүсеттивис.

Бисте Совет Эвилелиниң хөй национал кижилери ажылдап турар. Бисти интернационалчы коллектив деп адап турары анаа эвес. Хөй национал кижилерден тургустунган бистиң коллектививис ай, квартал планын үргүлчү-ле ажыр күүседип келген. Эрткен үшкү кварталдың планын 120 хуу күүсеттивис. Ак-Довурак — Абаза оруунуң бүгү-ле көвүрүглерин бистер кылыр бис. Бистиң участок бо чылын 4 көвүрүг кылыр турган, оларны эки шынарлыг кылып күүсеткен. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа ийи көвүрүгнү чемей кылыр дээш ажылдап тур бис. Амгы үеде бо улуг оруктуң тудуу Саян дагларынче хамылап бар чыдар, бистиң мурнувуста ам-даа кылыр көвүрүглер хөй. Көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының участоктары чүгле Тывада эвес, өске-даа черлерде ажылдап турар. Бистиң Ак-Суг участогу № 5 көвүрүг отрядының тудугжуларының тиилекчилери болуп, участоктар аразынга шилчип чоруур кызыл вымпелди чаалап алган, ону быжыы-биле тудуп турар бис.

Дошкун агаар-бойдустуг тайгада оруктуң көвүрүглерин кылып турар бистиң коллективтен дыка хөй кижилер күш-ажылга шылгарааш, Октябрь революциязының 46 чыл оюнуң байырлалын улуг чедиишкиннери-биле демдеглеп эртирип турарлар.

Улуг Октябрь революциязының ачызында тыва чериниң таныттынмас кылдыр чаартынганы кайгамчык-ла-дыр. Орус, украин болгаш өске-даа эштеримниң дузазы-биле тудуг талазы-биле каш дакпыр мергежилдерни чедип алдым. Хөй национал кижилерден тургустунган бистиң найыралдыг коллектививис болза, республикага болгаш чуртка канчаар-даа аажок онза чугула ажык-дузалыг тыва даг-дугуң сөөртүр улуг оруктуң тудуун дүрген-не-дүрген доозары дээш ажылдап турар.

М. БИЧЕ-ООЛ,
көвүрүг тудуунуң № 5
отрядының Ак-Суг участогунуң
арматурщиги.

ЧАЛЫЫ НАЗЫННЫҢ СОРУУ-БИЛЕ

Кижилерниң амыдыралынга кезээ-мөңгеде уттундурбайн артып калыр кайгамчык болуушкуннар тургулаар болгай. Мээң амыдыралымга ындыг болуушкун — бо чылдың сентябрьның төнчүзүнде. Красноярскиге болуп эрткен Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң комсомолчу шалыпчы тудугларының аныяк тудугжуларының слёдунга киришкеним болур. Ол болза мээң сагыш-сеткилимге эң-не хайныышкынныг, эң-не сонуургалчыг болганда, ооң дугайында чугаалаары онза өөрүнчүг.

Бисти, аныяктарның төлээлекчилерин чылыы-биле өөрүшкүлүг уткуп ап турдулар.

Хоорайның тудуг черлериниң ажылын сонуургап көрдүвүс. Солун чүве-ле хөй. Сөөлзүредир, тудугжуларның самаа-оналын дыңнап, бистиң-биле бир демей ажылдарны кылып турар, күш-ажылчы өңнүктеривис-тир деп бүзүрээн бис. Олар ышкаш аныяктар бистиң тудуувуста чүс-чүс болгай.

Манаваанным таварылга болуп, мени слёттуң президиумунга соңгууруп девиндексей берген мен. Ам канчаар олурумдан тургаш, барып олурар стулду бүдүү көрүп ап базып олур мен. Шак-ла ол үеде подполковник формалыг аажок танымырым ышкаш кижини көрүп кагдым. Ол мээң эгени бергенимни эскерип кааны ол боор, менче дыңзыг болгаш күштүг холун сунду. Чүгле ынчаарда сакты тыртып келгеш:

— Юрий Алексеевич силер бе? — дидим.

— Ийе, мен-дир мен.

Делегейде бирги космонавт Ю. А. Гагарин-биле шак ынчаар таныжар аас-кежиктиг болган мен.

Президиум олуруп ээлеп турар аразында элээн хөй чүүлдер дугайында чугаалажып четтигипкен бис.

Юрий Алексеевич мээң националымны сонуургады.

— Азияның мырыңай төвүнде чурттап турар аас-кежиктиг улус тур силер — диди.

Азияның төвүнде турары Тываның чоргааралы деп чүве билдиңгир. А ам ооң база бир улуг чоргааралы Ак-Довурактың даг-дугу комбинады апарган. Мен ооң тудугжузу мен. Ооң соонда космонавт мээң спортка хандыкшып турарымны сонуургады.

Солун чугааны аңаа үзүп каар ужурга таварышкан бис. Слёттуң ажылы үргүлчүлей берген.

Слёттун киржикчилери Н. С. Хрущевтуң байырлыг телеграммазын улуг кичээнгей-биле дыңнап, харыы чагааны чоруткан.

Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң тудугларында аныяктарның эки ажыл-херектерин, үнелиг эгелээшкиннериниң дугайында ооң киржикчилери хөйү-биле чугаалап турдулар. Оларның чугаазын дыңнап олурарга бистер, ак-довуракчылар улуг ажыл-херектерни бүдүрүп турар-дыр бис деп чүве бодаттынып келир чорду.

Чамдык эштер көнчүг солун ажыл-херектерни база чугаалап турдулар. Чижээ, Красноярск ГЭС-тиң кол дериглелер эргелелиниң бетонщиктериниң комплекстиг бригадазының бригадири эш Голев санал берген. Бетонщиктер боттарының хуралынга Ю. Г. Гагаринниң бригадазының хүндүлүг кежигүнүнге киирип алган, ай сайында онаалдаларын 120 хуудан куду күүсетпейн турар.

О. КАЛЫНДҮҮ.
«Тыва даг-дугу тудугунуң» мастери.

46 ЧЫЛДЫҢ БЕДИИНДЕН

Даарга Улуг Октябрьның 46 чылы ол. Бистиң революциявыс, бистиң тургузуувус ам ынча чыл болган-дыр. Ынчангаш ол эрткен 46 чылдың бедиинге туруп алгаш, хая көрнүп көөр чүве болза, «Аврораның» бооладашкыннары-даа дыңналып, Кышкы ордуну чаза таварып ап турганы-даа сагышка ол-ла хевээр чуруттунуп келир. Ынчаарга ол үениң демиселчилери кымнарыл дизе, аъттар мунгулаан азы чүък база куяк машиналарының кырында пулемёт октарының дизиндилерин эгээ ажылдыр куржаныгылапкан матростар, хөректеринде, бөрттеринде кызыл пөстерлиг кызыл-гвардейжилер-дир. Бо дээрге бистиң адаларывыс, бистиң акыларывыс, Совет эрге-чагырганы чаалап ап турган маадырлыг кижилер ол-дур.

Муң-муң чылдар эрте бээр, хөй-хөй салгакчылар солчу бээр, ынчалза-даа уттундурбас Октябрь хүннериниң дугайында тураскаал кезээ-мөңгеде чурттаар апаар. Чүге дээрге, ынчаарда кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үе-чада эгелээн. Ол чүү чада? Капитализмниң бузуралп дүшкениниң болгаш коммунизмниң бадыткаттынып тургустунганының үе-чадазы-дыр.

46 чылдар эрткен-дир, оларның бедииниден келир үени база ыраа-биле көрүп турар бис. Чүге дээрге, СЭКП-ниң XXII съездизиниң ийи чыл оюн оон-биле база барык таваржып турар.

Ийет, XXII съездиден бээр ийи чыл болгаш каш хонук эрткен. Бистиң бомбурзаавис өөртан бээр Хүнну ийи катап дескинип каапкан. Ынчаарга космонавтарывыс Валентина Терешкова болгаш Валерий Быковский Черниңсти он-он катап долганып каапкан. Улустуң чугаалаары ышкаш, ын аразында бешин хөй суг ага берген-дир.

Бистиң республиканың, тыва улустуң 46 чыл бурунгаар байдалын демги-ле бедиктен көөр чүве болза, база-ла илдеп көстүп турар. Чижеглеп көөр дизе, ыраан-даа херээ чок. Хемчиктиң Кара-Даш бодуу, чээ. Ол чер чурттуг кырганнарының чугаазындан алырга, маңаа дүжүметтер, херенгитеннер ээлер бис дижип чораан. Чоннуу олар кижилер дивес. Оларның холунда эрге-чагырга, а ол эрге-чагырганың чепсээ — маназы, шаагай... Арат кижилер адыы-түренги, самдар, тодуг эвес чурттап чораан. Сууржун деп утка-биле алырга, аңаа чаңгыс өрген-даа турбаан. «Чүвени билир-ле киживис ол дижирвис, кандыг-бир лама кижи даг-дугу дээр чүвени малгашка холаан, бичии суугу тудуп бээр, ол суугунуң бузулбазынга магадааш, бурганга чүдүп олурар чордувус» деп, бистиң кырган-ачавыс тозан алды харлыында ынчап орар чүве. «Адам каккан дужүметтиң ала караан дешкен болза, адыы читен кодаракттың адыг дижип сыккан болза» деп, чоннуң ырлажып чораан үеи ол-ла болгай.

Ам ол Кара-Дашта кандыгыл? Даг-дугу деп чүл, ол чүге херегил дээрзин ам чаш уруг-даа билир. Кара-Дашта 14 муң чурттакчылыг суур туруп келген. Ооң чанында чаа суурну база тудуп турар. Ооң бажыңнары 3—4 каът болгулаар, оларны суг-биле чылыдар. Квартиралар өг-бүлениң ээзээш-көвейинге хамаарыштыр 2—3—4 өрээлдерлиг болгулаар. Тудуг доозтурга, ол суур амгы Ак-Довурак суур-биле кады 45—50 муң чурттакчылыг хоорай болу бээр. Хоорайның бүгү тудуун коммунизм үезинде ажылдап, чурттаар кижиниң негелдезин ёзугаар, ону бөрүмдаалап планнап тилевилээн.

А ол хоорайны чүге тудуп турар чүвел?

Ында даг-дугу арыглаар фабрика тудуп турар болгай. Ооң баштайгы ээлчээ бо чылын ажыглалга кирер. Фабриканың күчүзү — чылда 15 муң тонна арыг даг-дугуң чуртка бээр. А фабриканың ийиги ээлчээ? Ону тудуп доозупталга, Төрээн чурт чылдың-на чүгле оон 140 муң тонна даг-дугуң алыр апаар.

А оон кижилери? Ында бистиң улуг Төрээн чуртувустуң эң ыраксаа, эң чоок-даа булуңнарындан, янзы-бүрү национал дыы кижилери чеңкизеп келген. Ынчаарга көшкүн, быдаргай чурттап чораан тываларның өөлдар. Кыстарынга ол тудуг кадрларының ёзулуг дарганначызындыр. Көрүп көрээли: Ооржак Мартаалай колхозка 7 класс доосқаш, ол тудугга чеде берген. Аңаа дөрт чыл иштинде ажылдаан. 10 классты доосқан. кежээки техникумга ол кирген, ам оон үшкү курзунда өөренип турар. тускай эртеми дашчы, бетонщик, чазанықчы. Ынчаарга С. Мокраштың, Ура-Базырның, Кара-оолдуң бригадаларын билирлер хөй. Солун чүве чул дээрге, аныяк оол Кара-оолдуң тудугжулар бригадазынга бир-ле дугаар ол тудугга коммунистиг күш-ажыл бригадазы атты тывыскан турган.

Бо бүгүну 46 чылдың бедииниден көрүп турарывыс ол-дур. Амгы үениң-даа, келир үениң-даа оон артык хөй чүүлдерин көрүп болур бис. Ак-Довурак — Абаза аразында чааглыг оруктуң тудуу дижик. Бистиң тыва чон ындыг чүвени шаанда кая көрүп чораанын? Кызылдан Барыын-Хемчик бар чыткаш, эрги шагның чалдарын көрүп, чамдык кижилер ону магадаар сагыштыг-даа болгулаар чүве. Ында кижи кайгаар чүү дээр силер, а Ак-Довурак—Абаза оруун көөрге, ол харын магадаачыг. Ак-Хемниң иштинде кижи базып көрбээн, мал оъттап көрбээн кадыр хаяларлыг, арга-ыяштыг черлерни өттүр таварты чорүй барган. Ооң узуну 230 ажыг километр. Хемчикти кешкен улуг көвүрүгнү санавас-ка, ол оруктуң дургузунга 30 ажыг улуг, биче көвүрүглерни тудар. Орукту бүрүн асфальтылаан турар.

Бо орукту тудуп турар деп чүвениң ужур-утказын чаңгыс саңдан көрүп болур: бир эвес даг-дугуң Кызылды таварыштыр Абаканче сөөртүп турган дижик кылдыр бодаар болза, демги орукту туткан соонда өрук он катап кызырлыр!

Амгы Чаа-Хөл, Шагаан-Арыгны ап көрээли. Оларның келир үезин биске билдиңгир. Саянның улуг сайгылгаан станциязын тудары-биле холбаштыр ол черлерге улуг хол туруп келир. Оон ужур-дузазы — Бүгү-эвилелге хамаарылгалыг. Ынчаарга Шагаан-Арыг хоорайны өске чаа черге туткан турар болгаш ол амгызындан ыракта чараш, көруштуг болур. Мынчангаш, сут оруун, суггарылга, балык ажылының талазы-биле перспективаны көрүп көрээли. Ол улуг келир үелиг.

А «Тыва кобальт» тудуун чүү дээрил! Тываның төөгүзүнге турбаан ажылдарны ында кылып турар болгай. Ынчаарга Улуг-Хемни кежилдир. Бызындың чанында көвүрүгнү көрээл. Маңаа бир деңнелгени кылып болур. Ак-Довурак — Абаза оруунуң тудуунуң үнунда Алаш деп биче хемни кежилдир көвүрүг тудуп каарга, ында чон ону магадаан. Ол дугайында шаандагы тоолдарыдаа сактып чугаалап тургулаар: ол хем чазын, күзүн көнчүг «ажынчак» хем турган. Ол-бо талазында чурттап турар аалдар ийи сут аразынга харылзаа чок апаар. Чүге дээрге, ол хем кештинместей бээр. Харын хемниң оозун ажыглап алгаш, бот-боттарынга ынакшышкан ядыы уруг болгаш ядыы оол, ук уругну күш-биле кадайланып алыр дээш турган дүжүметтиң холундан адырлып, четпес, дыңналбас черже кежип чоруй барганнар. Ужуру чул дээрге, хем ай-айы-биле дажааш туруп бээрде, демги дүжүмет ону кежип чадаан, а ол аразында демги аныяктар өг-бүле тудуп ажылдай берген дижир.

Ынчаарга Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү тудупканын холбаштыр тоолдаар чүве болза, та кандыг тоол үнүп келир ийнен?—кылдыр кижи бодагылаар. Бодап көөрге, ол тоол ийи-чаңгыс кижилерниң амыдыралы-биле чүгле холбаалыг эвес, харын улуг социал ужур-уткалыг болур хире! Маңаа чогаалчы Л. Чадамбаның дараазында одуруглары кижи черле бодап келир:

Шаанда улус кежигте кээп,
Чажыып чажып, чалбарыыр боор.
Хеме-ээ-э! Хеме! Хеме!—дижип,
Хемге тейлеп олурар боор.
Ындыг үе ырак калган,
Ынаныштыг күчү келген.
Ырак чер-даа чоок болган,
Ындыг хем-даа чаажый берген!

46 чылдың бедииниден Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязын база көрүп тур бис. Кызылдың Ленин кудумчузунда, Пушкин аттыг библиотеканың ам турар бажыңынга турган бичии движокту Тывада улгады берген салгалдың кижилери ам-даа утпаан. Кежээ болурга-ла ол талырап үнер. 12 шак чедип чорлала өже бээр турду. А ам чул? Бус-турбиналыгның оду — Лениниң лампочказы Баа-Хем, Таңды районнарның колхозтарын база чырыда берген-дир! Мону холбаштыр мындыг бир чүвени кижи сактып келир: 1931 чылда амгы Кызыл-Мажалыкка бичии электростанция тудупканда, оон лампазын кижис өгнүн дүңдүүндеп киирипкен. Ынчаарда Коминтернаның төлээзи Покровский деп кижи ону көргеш, тыва чонга төөгүлүг чүүл кылдыр ону болуунуң чугаазынга демдеглеп турган. А бо хүннерде бистиң республиканың электрижидилгезиндеп чүнү чугаалап болурул? «Коммунизм дээрге совет эрге-чагырганы бүгү чуртту электрижидеринге каттыштырганы болур» деп, улуг Лениниң сөстериниң Тывада боттаныышкынының херечилери болуп турар-дыр бис!

Бистиң кедээвистиң ажыл-ишчилериниң көргүзүглери база кайгамчык. Мээң ада-ием шаанда ядыы чораан улус. Ядыы кижилерге саап ижер инек, мунар аът херек болгай. Ынчангаш Таа-лама дээр бир херенгитен мээң ачамга чаңгыс чайын бир инээн сагдырып, бир аъдын мундуруп каааш, күзүн чедип кээп, ачамның тарып алган бичии тараазын чулуруп алгаш баар чорду. А бис куруг артып, сөөлүнде улустан дилениp ужурга таваржып чордувус. Ол шагда ядыы араттар шупту ындыг чораан. Ол үениң чер ажылы бо-дур.

А бөгүнгү Тываның шөлдериң көөрге, ылангыя күскээр чайын кайгамчык чараш ногаан хевис чыдар — тарааның далайы ол-дур. А оон кижилери? Ол дээрге бистиң маадырларывыс Ооржак Лопсанчап биле Үрүле Кандан-дыр. Олар дег шолбаннар көвүдеп турар. Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу Моңгуш Чүлдүм бо чылын төрээн 352 хойдан 398 хураганны азы 100 хойга өнааштыр 113 хураганны камгалап алган. Таңдының хойжузу Чоолу Чалбааны кым билбези? 100 хойга өнааштыр 110 хураганны, бир хойдан-на 4,8 кг дүктү алган-дыр! «Тиилелге» совхозта механизатор Ондар Доржу 700 гектар тарааны ажаар хүлээлгени алгаш, ону 750 гектар кылдыр күүсеткен. Ынчаарга межегейжилер Суворов адалышкылар ийилээн 2000 гектар чериниң тараазын бо сезонда ажаап алганын кым магадавас боор!

Бо бүгүнү бистер Улуг Октябрьның 46 чылының бедииниден көрүп турар-дыр бис. Ол-да бедиктен келир үевиске база катап көрүнгеш, Н. С. Хрущевтуң дараазында сөстеринге өөрүүр бис:

— Бистиң коммунистиг партиявыстың экономика хөгжүлдезиниң талазы-биле 20 чылга бодап кылган Программазы — ол дээрге коммунизмни тургузар дээш демиселге бистиң бузурелдиг чүүлүвүс-түр. Ону боттандырары — ол дээрге капиталистиг делегейни шииткен доктаалдыр. Ынчангаш коммунистиг тургузуушкуннуң улуг программазы күүсеттинер».

Партияның сөөлгү үеде салып турар чаа сорулгалары — улуг химияны сайзырадып, минералдыг чемишчидилгелерни көвүдедип тургаш, кедээ ажыл-агыйны улам көдүрери, черле ынчаш коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузары — бо бүгү дээрге бистиң партиявыстың ленинчи политиказының үре-түңнелдери ол-дур. Ол түңнелдерни 46 чылдың бедииниден көрүп, демдеглеп турарывыс бо-дур. Ол түңнелдерниң база бир чугула кезээн июнь Пленуму айыткан, ону ылангыя даштыкының талазы-биле алырга, капиталистиг делегей-биле идеология талазынга тайбын кожа-хелбээ чурттаар дээр чорукту бистиң шиитпирлиг-биле буруу шаап турарывыс ол. Бистиң ажылывыс ону барымдаалап чоруур апаар болгай.

Бо бүгү чүүлдерни 46 чылдың бедииниден көрүп алгаш, ону чүү деп сөглеп болур бис?

Ол дээрге Улуг Октябрьның чырыы-дыр! Ол чырык бүгү делегей кырынга тарай бээр!

С. САМБА-ЛЮНДУП.

Чадаа-биле КОММУНИЗМЧЕ бурунгаар!

Диңмиттелзин!

Карангыны чырыдып каан,
Хаалыг хүн—Октябрьның
ачызында,
Кайгамчыктыг бедиктерже
Хартыганың кылыйтылы дег
ужуп ор бис.
Хоорайларда, суурларда,
Хову, шынаа, даглар, хемнер
бүрүзүнде,
Хөстүг ырлар чаңгыланып,
Коммунизм олу чырааш
магалыын көр!
Черивистиң чечектелиин
Чечен сөске четче сөглеп,
чуруп ханмас.
Угаан, эртем хөгжүлдениң
Уран тоолзуг чедиишкинин
санап четпес,
Дээрни безин чаартып турар
Депшилгениң бедиин четкен
күштүг чон бис.
Хостал, тайбың күзээннерже,
Холувутту сунуп алган
кый деп тур бис.
Ленинчи дээди шын дээш,
Африка, Азия, Американың
Ишчи чону эрес тулчуп,
Аас-кежиин, хосталгазын
чаалап ап тур.
Октябрьның херел, чырыы
Оранарга улам чайнап
бодаразын!
Октябрьга йөрээл ыры
Октаргайның кырын шыва
диңмиттелзин!

Д. ДЫРТЫК.
Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык школазының башкызы.

ОКТЯБРЬДА

Амгы Тывам сайзыралы —
Партияның ачызында.
Араттарның алыс оруу—
Партияга шынчызында.
Ылангыя эрткен он чыл
Ыр дег чараш, тоол дег мерген:
Экер эрес шиинчи кирген.
Эргим Тывам ширай-арны,
Тиилелгелер, чедиишкиннер
Октябрьдан эге тыпкан.
Ооң ужун бөгүн, мында—,
Дириг Ленин бистиң-биле!
Кылажывыс углап орар.
Кылганывыс детиип орар
Ленин — бисте, Ленин — чонда,
Ленин—бөгүн партиявыста!

Алдын-оол **ДАРЖАА.**

Тараажының сөзү

Чеди чылдың бешки чылында дүжүт дээш демиселди бистиң артельдиң тараажылары эрткен чылдың күзүнүнден эгелээн. Бир эвес черни өй-шаанда болгаш эки ажылдап кылыр болза, тараажыларга ол кажандаа эки шаңналды хайырлаар. Трактор бригадаларының дуржулгалыг механизаторлар-биле четчелээн. Бо чылдың тарылгазынга чайын аңдарган чер болгаш күзүн эки шынарлыг кылдыр аңдарып дескилээн аңгыс — шупту 11 муң гектар белеткеттинген турган.

Үрезин дугайын база утпаан бис. Үрезин ажылы бистиң ажыл-агыйда эртемге шыңгыы үндезилеп чоруттунуп турар. Кызыл-тастың «Скала» сортун кончуг үнелеп турар апарган бис. Үрезиннерни өй-шаанда арыглап, хорапнааш, агротехниктиг негеделдер ёзугаар шыгжап кадагалаан турган.

Чазын хар шөлдерден чүгле арлып турда-ла, мурнакчы механизаторлар шык базырыышкынынче кирипкен. Илииртээшкинниң соонда дарый чаштырылга эгелээн. Ооң түңнелинде тарылга 12 ажыл хүннеринде эң дээре агротехниктиг хуусааларда эрткен. Мынчаар даланжканывыс хей барбаан. Чай кандааштынныг болган. Ажыы-биле чугаалаарга, бөдүвүстүң дүжүдүвүстүң дугайында сагыш аарып турган бис. Хоран-химикаттыг самолёт-биле 4 муң гектар тарылгага кырындан чаштырып, бок үнүштер-биле демиселди чоруткан. Ол орта артельдиң баштаар чери акша-хөреңгини харамнанмаан. Ооң соонда шөл арыг, тараала бок үнүштерниң холумаа барык чок болур болгаш га санынга дүжүт 3 центнер немежир. Эрткен чылын колхоз күрүнеге арыг болгаш бедик шынарлыг тараа сатканындан 67 муң рубльдиң немелдезин алган.

Дүжүт дээш сагыжывыс аарып турза-даа, бистиң черивис бисти бакка сукпаан. Ол бо удаада база тараажыларының кызымаккай күш-ажылын харам чокка шаңнаан. Күзүн бистиң алдынначак «Скалавыс» хана дег кестүп турган.

Кукуруза, тарымал тоорук дээн ышкаш мал чеми культураларже улуг кичээнгей салдынган. Кукурузачылар А. Кузьмин, Т. Көк-оол, Н. Козлитин оларның багай эвес дүжүт өстүрүп алганының ачызында, тараа культураларының ажаап алыышкынынга чедир 44 муң центнер силос салдынган турган.

Ажаап алыышкын сентябрьның баштайгы хүннеринде эгелээн. Ооң планын колхоз баштаар черниң болгаш партбюронуң каттышкан хуралынга чугаалажып, бүгү-ле ажылды бодамчалыг көрген. Бо чылын Тываның шөлдеринге бир дугаар ажыглаттынган калбарты алыр жаткаларның башкарыкчыларының семинарын эрттирген. Кожавыста ажыл-агыйларның механизаторлары бистиң семинарларывыска база келген.

Калбарты алыр «ЖВН-6» болгаш «ЖВН-10» деп жаткаларның башкарыкчылары Н. Пахоруков, С. Суртаев, В. Мымрин, Н. Федячкин, Ч. Байыр олар бедик темпилиг ажылдап, кижи бүрүзү 230-ден 523 гаңы, азы ниитизи-биле 4200 га тарааны тавычалай кескеннер. Хову ажылының бо маадырлары бодунуң ээлчээнде 60—70 гаңы кестирип турган. Комбайнерлер М. Симонов, В. Мымрин, Н. Федячкин, Н. Чистобаев олар түс бүрү 386-дан 415 га чедир черлерде тавычаларны бөлдүрүп бастырганнар. Оларның бедик темпилиг ажылының шынары база эки болган.

Ажаап алыышкынның баштайгы хүнүнден сөөлүнге чедир бедик шынар дээш демисел шыңгыы чоруттунган. Чидириглиг болдурбазы-биле комбайннарның кезер аппарадының мурнунга демир баартыктарны болгаш немелде элгээштерни таарыштыр кылган. Тараазын ажаап алган шөл бүрүзүн ол дораан-на комбайнерлерден хүлээп ап турган. Шөлге тарааның чаңгыс молдуруу бажын-даа артырбас дээш комбайнерлер боттары оралдажып турганнар.

Биске четпес ажылдар база тургулаан. Чүл дизе, комбайнерлер В. Аганов, Ч. Маадыр-оол, А. Воронин тарааны өрүледир кескеш, чидириглиг бөлдүрүп турган. Ындыг ажылды оларга катап кылдырган болгаш олар ооң соонда эттиниш, тараажының арын-нүүрүн бодап ажылдаар апарганнар.

Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң студентилеринге, «Сукпак» совхозтуң механизаторларынга, № 1 АТК-ның чолаачыларынга бистер үттүндүрбес улуг дузаны көргүскени дээш колхозчулар өөрүп четтиргенин илередип турар.

Бо чылдың таарымчалыг эвес байдалдары турзажок, бистиң артельдиң тараажылары үстүнде алдынган хемчеглерниң түңнелинде багай эвес дүжүттү өстүрүп, ажаап алганнар. **Тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаан дүжүдү 12,5 центнер, ооң иштинде кызыл-тастың «Скала» деп сортунуң — 13,8 центнер болган.**

Балгазынчылар Төрээн чурттуң мурнунга алган социалистиг хүлээлгезин алдарлыг-биле күүсеткен: **443,2 муң пуд эки шынарлыг тараа күрүнениң шыгжамырынга урдунган.**

Тарааның кезилдези болгаш бастырылгазы бо чылын биске эрткен чылдагызындан дүрген чоруттунган. Бо чорук чүгле тарааны өй-шаанда ажаап алырын эвес, харын келир чылдың дүжүдүнге аңгысты бүрүн аңдарып белеткээрин база хандырган. Бистиң механизаторларывыс хүн-дүн дивейн ажылдап турган. 11177 га чайгы черни болгаш аңгысты аңдарып белеткээннер. Механизаторлар А. Горбатовский, П. Сунцов, П. Глазырин, А. Кузьмин болгаш оон-даа өскелерниң аңгыс аңдарылгазынга амыр-дыжын бодавайн эрестиг ажылдааның демдеглээри чугула.

Үрезин участоктарының ажаап алыышкынының бирги ээлчегде аңгылап ажаап алыышкын-биле чоруткан бис. Ам 1964 чылда 7500 га шөлге чажар кызыл-тас үрезинни чажар шынарынга чедир арыглаттынган. Сула болгаш арбай үрезиннериниң арыглаашкынын чоокку хүннерде доозар дээш ажылдап турар.

Келир чылдың дүжүдүнге сагыш салыышкын моон-биле кызыгаарлаттынмас. Чемиштидилге база чугула болгай. Ам үеде «ДТ-54», «РСУ-6» деп ийи трактор болгаш автомашиналар өдек сөөртүлгезинде ажылдап турар. Оон аңгыда артельдиң баштаар чери 2 муңдан эвээш эвес рубль-биле минералдыг чемиштидилгени тыртынын алгаш, оон-биле 2000 га кызыл-тастың тарылгазын чемиштидер деп шиитпирлээн. Хөрзүнге органиктиг болгаш минералдыг чемиштидилгелерни киирер болза, гектар санындан 3—4 центнер немелде тарааны ап болур.

Үрезиннерни бүрүн арыглап, шыңгыы кадагалаары, тракторларны болгаш часкы тарылгага кирер бүгү чепсектерни эки шынарлыг септеп алыры, органиктиг чемиштидилгени шөлдерге сөөртүп төгери, механизатор кадрларны өөредири болгаш 1964 чылдың тарылгазынга оон-даа өске белеткелдерни хынамчалыг чоруткаш, бо чылдагызындан артык элбекшилдиг дүжүттү өстүрүп алыры — Балгазынның тараажыларының сөзү ол.

О. ЧУЕВА,
Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң агроному.

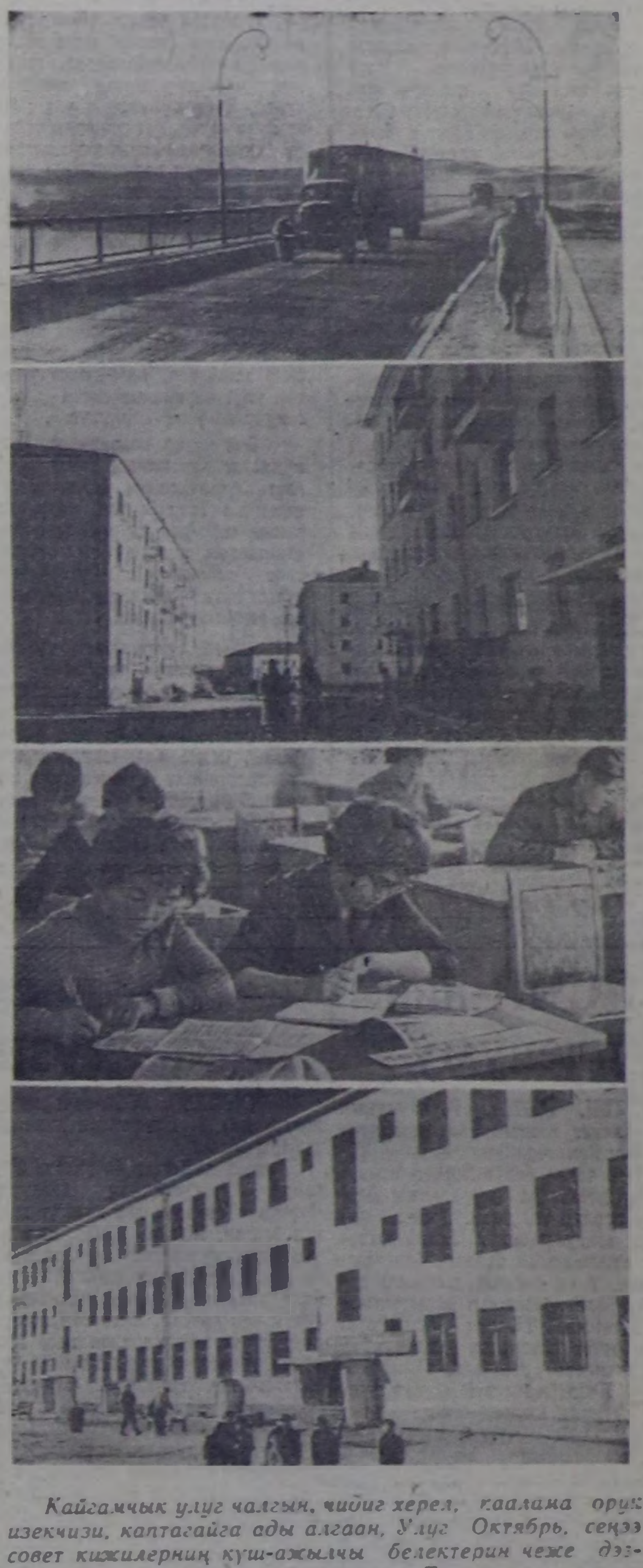

Кайгамчык улуг чалгын, чиӧиг херел, каалама орук изекчизи, каптагайга ады алгаан, Улуг Октябрь, сеңээ совет кижилерниң күш-ажылчы белектерин чеже дээрил... Оларны бистиң кайгамчыктыг Төрээн чуртувустуң бир булуңу—Совет Тыва база-ла бараалгатканын бөгүн сеңээ айыткап тур.

Октябрьга тыва чонның белек-сөңүнүң чамдык дээжилери бо-дур:

Угбазы Улуг-Хемни, дуңмазы Хемчикти кежилдир чыдыпкан ийи улуг көвүрүглүг болгай бис...

Аян-хевири чаартынып, дүрген сайзырап орар «Москвазыг» Кызылыңны көрдаан. Ооң № 26 кварталынга базып-ла турyксааң кээр...

Чаа, үш каът, хөлчок чараш бажыңныг апарган студент оолга, кыска адааргаар боор сен...

Тываның хөй-хөй национал кадрларын белеткээн — Кызылдың № 2 школазынга барып көр. Ооң өөреникчилери бо чылын үш каът чаа чуртталга бажыңныг болурлар.

Фотолары В. ЛУТКОВТУУ.

Араттың аас-кежии

Чырык орук дилеп чоруп,
колхоз оруун шилип алдым.
Чыргаланга чедер дээштиң
Коммунаже базып ор мен.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы дөртен алды чыл мурнунда Россияга өөскээн. 46 чыл ындыг үр эвес үе. Ол үениң иштинде бистиң чурттуң өвүр-хевири болгаш совет кижилерниң, ооң иштинде тыва араттарның амыдыралы үндезини-биле өскерилген. Ону Улуг Октябрь революциязы берген. Октябрь революциязының ачы-хавыязын арат кижи сөглеп ханмас.

Октябрь революциязы хосталганы, аас-кежикти биске берген. Өөренир, ажылдаар, дыштаныр эргелерлиг болган бис.

Республиканың ырак, кызыгаар черлериниң бирээзи — Тес-Хем районга шаанда быдаргай хуу ажылдыг, көшкүн, эрге-медел чок, адыы-түреңги араттар база чурттап чораан. Ам — бай-шыдалдыг, беш улуг колхозтуг, бир совхозтуг, чону аас-кежиктиг амыдыралдыг улуг район болган.

Партияның болгаш чазактың аас-сагыш салыышкынының түңнелинде бистиң «Чодураа» колхоз организасажыл-агый талазы-биле чыл келген тудум-на быжыгып, хөгжүп турар. Хамыктың мурнунда амгы үениң чаа көдээ ажыл-агый техниказы-биле чепсегленген мал ажылы сайзыраан, ооң продуктулуу бедип турар. Колхоз бо чылын күрүнеге сүт, дүк садарының планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Колхозка кирген үемден эгелээш, ниитиниң ажылынга бодумнуң бар-ла шаам-биле киржип турар мен. Тудуг ажылынга үр чылдарда ажылдап, тудуг бригадазын удуртуп турдум. Бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадалар организастаттынары билек, улуг хойжу болбушаан. Хойжу бригаданың бригадиринде ажылдап турар мен.

Бистиң № 3 бот-орулга-чарылгалыг бригадавыс 1961 чылдың чазынында чеди өг-бүледен тургустунган. Хой малы өстүрүп сайзырадырынга таарымчалыг одар-белчиир черлери бисте быжыглаттынган. Бригада баштайгы чылда дүк кыргылдазының база малдың чаш төлүн камгалап алырының талазы-биле онаалдазын күүсеткен. Бригада чыл келген тудум-на бүдүрүлгечи чедиишкиннерни чедип ап турар. Эрткен чылын күрүнеге дүк садарының планын 620 килограмм ажыр күүседип, бир хойга ондаштыр 2 кг 250 грамм дүктү кыргып, 1037 хураганны четче камгалап алган бис.

Малдың уксаазын экижидеринче көгүүр кичээнгей салып, төрүүр хойларны чылдың-на тарып боозадып турар бис. 1962 чылда бригадада бүгү төрүүр хойларның 75 хуузу, азы алды кодан хой тарып боозаттынган. Мал кыштагладыышкыны эки эрткен, мал чемнери-даа чедишкен.

Кыштаглаашкын эки эрткен чорук дүк кыргылдазы көвүдээринге эки салдарлыг болган. Бригада бо чылын күрүнеге 10.800 кг дүк садар планныг турган, 5.437 баш хойдан 11 тонна дүктү кыргып, күрүнеге садып, 1624 хураганны камгалап алган. Бригадада быжыглаттынган бүгү хойлар чайгы үеде эки семирээн болгаш кышка эки деңгилделиг кирип турар. Хойларны тарып боозадыры организастыг эрткен. 1700 хой боозаттынган.

Амгы үеде бистиң бригаданың мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулга болза, кыштаглаашкынга организастыг кирери болгаш ону эки эрттирери болур. Ону эки билгеш, баш удур элээн хемчеглерни алган бис. Бригаданың кежигүннериниң күжү-биле сигенни кезип болур черлерден 260 тонна эки шынарлыг сиген белеткеттинген. 105 тонна сиген болгаш көк сула кыштагларда чедиртинген. Ынчангаш мал чемнери четчир. Шара-Нүүр бажында, Агар дааның аразында сигенни кыштагларже ам-даа сөөртүр бис.

Бригаданың бүгү хою 14 кыштагга турар, 12 кыштагда кажаалар септеттинген болгаш көржени копартынган. Ийи кыштагда ийи чаа кажаа немей туттунган. Мынчангаш малды меңди кыш ажырарының аргалары биске бүрүн бар.

С. ХАЙЫН,
Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң № 3 хойжу бригадазының бригадиры.

ЧУРУКТА: С. Э. ХАЙЫН хой кадарып чор. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Төөгүнүң төөгүчүзү

(Режиссёрнуң демдеглелинден)

Сүлде-чаяан, ужурал — деп
Сүзүглелдиң сүртетсе-даа,
Ужур, шынны негеп турган
Угааннгылар долу чораан...

С. Сарыг-оол.

Чоргаарланыр бурунгуларывыс Алдан-маадырларның дугайында тыва драматургияның мергежилдиг чогаадыкчыларының бирээзи В. Көк-оол «Самбажык» деп шиини театрга эккеп хүлээтпейн турда-ла, актёрлар болгаш режиссёрлар аразында бодалдарын солчуп, чугаалажып эгелээн. Кол-кол рольдарны шупту артистер ойнаксаар, ук шиини режиссёр бүрүзү тургузуксаар, дүвүренчиг байдал илден турган.

Шынап-ла уран чүүлдүң кандыг ажылдакчызы ол хире солун болгаш берге материалдың дугайын бодавазыл, бодунуң күжүн, мергежилин оон-биле шенексевезил?

Директор эш Р. Далай-оол, Бүгү эвилелдиң театр ниитилелиниң Тывада салбырын эргелээн эш М. Мунзук оларның дузазы-биле театрның бичии «экспедициязы» бүрүн деритинген. Алдан-маадырның сураглыг черлери Кара-Даг, Оргу-Шөл болгаш Анаа-Шеми, Дагыр-Шеми, Чыргакылар, ооң ынай кол-ла чүве — анаа үр чылдарда чурттап келген хүндүлүг кырганнарывыстың аалдары кайы сен дээш хавыткан бис.

Арын шырайындан кезээде сергек байдал ыравас, могаг-шылаг чок бистиң башкывыс, шииниң автору Виктор Шогжакович Көк-оол база хөй «чүъктүг», хөй чүзүн өннер ээзи, чурукчу Сергей Ланзы база бистиң аравыска чораан чүве. «Сут-Хол» совхозтуң дирекциязы черинге четкеш, келген хөрээвисти тайылбырлап бердивис. Совхозтуң директору эш Соловьев, парторг эш Лопсаң-Серен театрга улуг күзелдиг-биле дузалап эгелээн...

Төөгү талазы-биле карыышкак чүүл чок болганда, мээң кол сорулгам болза, маадырларның овур-хевирин, аажы-чаңын ылавылап, көргеннерниң сактыышкынынга үндезилээш, эрткен амыдыралды шиинге чедимчелиг, чаңгыс утказа чагыртып көргүзери болур.

Алдан-маадыр суурнуң хоочун чурттакчылары-биле бистиң «экспедиция» ужуражылга кежээзин кылган. Каш хонук иштинде кылган ажылывысты көргүзүп, тайылбырлап бээривиске хөй-хөй айтырыглар салып, немелде эки чүүлдү Алдан-маадырларның оолдарының оолдары болгаш кыстары сактып чугаалааннар.

Хөөреп турда саамчып-ла олурар, 69 харлыынга чалыымас-даа, алды баштыг Кара-Дагларны биске көргүзүп, оңгу, шивээлерни айтып чораан Моңгуш Дажы-Доржу-биле хандыр найыралдажып алдывыс. Самбажык алышкыларның сураа үнген Шерги Бора, Шениң Бора аъттарындаа, Самбажыктың Сеңгин чаңгы-биле адааннашкаан, актыг черге оор херекке шамнаттырганын болгаш Чыртак Сегленмей сугга Самбажыктың кезек чурттап турганын, Дажыма, Кожагар Комбулдай сугларның канчаар демнежип каттышканын демги кырган биске кончуг эки тайылбырлаан.

А байларның аажы-чаңын, оларның туразында аажылаашкынын Ооржак Сыылаа чижектер киирип турган, тайылбырлап төөгүлээн. Черле ол чоок-кавы кырганнарның чугаазы төөгү материалдары-биле дүгжүп турарга, бистиң «экспедициявыстың» ажылы улам сонуурганчыг апарган...

Алдан-маадырларның тура-халыышкынының 80 чыл болган өөнга ол шиини тураскаадыр дээш, ону август айдан эгелеп белеткеп эгелээн бис. Шиини белеткеп турар үевисте режиссёр кижи мензэ билдинмес айтырыглар, бергелер база-ла туруп келген. Анаа дуржулгалыг режиссёрларның, хоочун артистерниң дузазын ажыглап турар мен. Ол ышкаш, шаандагы улустуң аажы-чаң, онзагай байдалдарының, дүжүметтерниң канчаар олурарының, хөөргени канчаар тудары дээш өске-даа билдинмес чүүлдер белеткел үезинде бо-ла тыптып келир турган. Ону хоочун артистерниң, коллективтиң күжү-биле шиитпирлеп тур бис. М. Мунзук, Н. Өлзей-оол, Д. Дамба-Даржаа, А. Тавакай, Ф. Мартай-оол болгаш өске-даа эштер, боттарының ажыктыг саналын, сүмелерин киирип турар.

Шиини белеткээр талазы-биле театрның цехтери база эки ажылдаан. Ол ышкаш, чамдык кижилерниң биске чедирип келген дузазын кижи черле үнелеп ханмас. Ылангыя Кызылдың чурттакчылары Моңгуш Чамзы, Селип угбай олар биске шаандагы улустуң бөрттерин тергиин эки дааараан. «Тээли» совхозтуң ажылчыны, уран-шевер чазаныкчы Салчак Норбу ирей ээр, чачыгуш дээш өске-даа чүүлдерни чазап, кылып турары дыка эки.

«Самбажык» деп шиини ноябрь айның ортан үезинде көрүкчүлерге бараалгадыр бис.

О. СИН-ООЛ,
республиканың хөгжүм-шии театрының режиссёру.

Бистиң чамдык чедиишкиннеривис

Бистиң чырыткылыг келир үевис — коммунизм үезинде чурттаар болгаш ажылдаар аныяк салгакчыларының өөредилге, кижизидилгезин чаңгыс аай сайзыраңгайжаан байдалга турарын чедип алырынче СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бүгү башкыларны кыйгырган.

Амгы үеде школа болгаш хөй-ниитиниң мурнунда кол сорулга болза, аныяк кижини мөзү-шынарлыг, бедик моральдыг аажы-чаңга, күш-ажылга болгаш бедик сагылга-чурумга ам бөгүнден эгелеп кижизидери болур. Бо айтырыгга хамаарыштыр СЭКП ТК-ның Пленумунга Л. Ф. Ильичев мынча деп чугаалаан:

«Өөредилге биле кижизидилгениң билдиңгир хоорулчак чоруу школаның ам-даа эртип шыдаваан улуг четпес чүүлү болур».

Өөредилге биле кижизидилге ажылын чаңгыс аай чорудуп тургаш, партия организациязы-биле школаның башкылар коллективи чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Ону боттандырары-биле элээн хөй ажылдар чоруттунган. Комсомолчуларның ниити хуралынга «Коммунизм тургузукчуларының дүрүмү», «Кижиниң чаражы чүдел?» болгаш оон-даа өске айтырыгларны шиитпирлээн.

Бо талазы-биле пионер организациязы улуг ажылды чоруткан. Олар аң эки отряд дээш маргылдааже кирип, отрядтарның ажылын экижиткеннер. Ынчангаш школаның 468 пионерлери эки өөренип турар. Эң эки ажылдыг 4 отрядтарга «Чеди чылдың спутниги» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Өг-бүлеге база школага дузалаарының чөвүлелдерни колхоз, совхоз, бүдүрүлге черлеринге тургусканы, ада-иелерниң уруг-дарыының кижизидилгезиниң дугайында харысалгазын бедидеринге улуг рольду ойнаан.

Школада ада-иелер университеди доктаамал ажылдап турар. Анаа ада-иелер «Өг-бүлеге эстетиктиг кижизидилге», «Чараштыр кеттинип билири», «Эки өөрензин дээш, өөреникчилерге канчаар дузалаарыл?», «Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмү» деп лекцияларны дыңнааннар. Мединскийниң «Ат-алдар» деп номунга диспутту эрттирген бис.

Ада-иелерниң уругларын кижизидеринге бо ажылдар улуг дузалыг болган.

Бистиң школаның башкылар коллективи коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты чаалап алыр дээш ам ийи чыл ажылдап турар. Коллективтиң кол сорулгалары өөреникчиниң катап олурар чоруун болдурбас, өөреникчилерге быжыг, ханы билиглерни бээр, коммунизм тургузукчуларын бүгү тала-биле белеткээри болур.

Н. СЕЛИНА.
Туранның бүдүрүлге-өөредилгелиг 11 чыл школазының директору, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Ам даарта бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары болгаш делегейниң бурунгаар депшилгелиг кижилери Улуг Октябрьның 46 чыл оюн байырлаарлар. Кижи бүрүзүнге эргим, ол алдарлыг байырлалга боттарының төлептиг күш-ажылы-биле ужуражыр дээш чүткүлдүг туржуп турар коллективтер, ажыл-иштиң мурнакчылары бистиң республикада улам-на көвүдеп турар.

Маңаа чижек кылдыр Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинадының коллективиниң ажыл-ижин чугаалап болур. Үлетпүр комбинадының коллективи 9 айларның бүдүрүлге планнарын бараанныг продукция талазы-биле 104 хуу, ниити продукция талазы-биле — 105 хуу күүседип, багай эвес түңнелдерни чедип алганнар.

Ылангыя Чаатының Чыланныгда тудуг материалдары белеткеп турар бригада (бригадири Верещагин) күш-ажылдың сагылга-чурумун, политкижизидилгелиг ажылды экижиткениңден октябрьның 25-ке чедир 5200 кубометр тудуг ыяжын белеткээр турган, 5644 кубометр ыяшты белеткээннер.

Бо хүннерде тайгада хар чаапкан, кадыр черлерден тудуг ыяжын ажык оруkче үндүрери ындыг-ла белен эвес. Ынчалза-даа комбинаттың дуржулгалыг механизаторлары В. Андреев, В. Маковкин хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, дээрелерге санадып турарлар. Электрилиг хирээ-биле ыяш ужуруукчузу Иван Шойбун хүн нормазын, үргүлчү бүдүн чартык катап ажыр күүседип, коллективтиң хүндүткелин чедип алган.

Комбинаттың туйбу бүдүрер цеги чылда 800 муң туйбу бүдүрер планныг турган, октябрь 20-де 809 муң туйбуну бүдүрүп, чыл планын 101 хуу күүсеткен.

Цехтиң ажылчыннарындан туйбу хептекчилери Сат Анай, Александра Назытты, Доңгак Бичелмаа, туйбу өртедикчилери А. Куликов, Хуурак Кыргыс, В. Селезнев олар хүннүң нормазын ажыр күүседип, чарыштың тиилекчилери болганнар.

И. КЕЛИН-СЕНГИ.

* * *

Сарыг-Сеп райүлетпүр комбинадының ажылчыннары алган хүлээлгелерин ажыл-ишке бадыткап турарлар. Ниити продукция бүдүрериниң 9 айлар планы — 101,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 105,4 хуу күүсеттинген.

Чазаныгга болгаш дааранылга цехтери эки ажылдап турарлар. Чазаныкчылар октябрь айның планын күүседирин 200 хуу чедирген.

Мастер В. Ростовцеваның удуртканы дааранылга цеги планныг онаалдаларын 100—110 хууларга күүседип, эки шынарлыг продукцияны берип турар. Ол цех коммунистиг күш-ажылдыы деп ададыр дээш демисежип турар.

Даараныкчылар В. Воронина, А. Трегубова, Двоеглазова, станокчулар С. Килин, Т. Камзалакова, Т. Шаболина, чыыкчылар С. Медведев, В. Колмаков, чолаачылар И. Попков, И. Золотухин олар боттарының шудургу күш-ажылы-биле коллективтиң чоргаарлары болганнар.

А. ПЕРЕСТОРОНИН,
Сарыг-Сеп райүлетпүр комбинадының директору.

Найыралывыс быжыгып турзун!

Муң ажыг километр ыракта Тываның эки чуртунга иээп, эртим өөнүктер-биле чугаалажып, совет кижилерниң чаагай амыдырал-чуртталгазы-биле, мурнакчы дүржүлгазы-биле танымаа аас-кежиктиг болган бис.

Бистиң чуртувус революцияның мурнунда феодалдыг ёзунуң үржүунда ядыы хоозураңгай оран турган. 1917 чылда өөскээн Октябрьның социалистиг Улуг революциязының салдары-биле бистиң чуртувуска улустуң революциязы тимээн болгаш Моолдуң арат чону хосталганы аянган.

Моолдуң Араттың революстуг партиязының удуртулгазы-биле, Совет Эвилелиниң ак-сеткилдиг дузаламчызының ачызында, бистиң чуртувус ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле үндезин чаартылгаларны боттандырып, социализмни чедишкинниг тургузуп турар.

Бистиң чуртувуста үлетпүрүнүң, иөдээ ажыл-агыйның, эртеминиң болгаш культураның чедишкиннери Совет Эвилелиниң экономика болгаш техника талазы-биле мергежилдиг дузаламчызының ачызында чедип алдынган. Ол бүгү дээш совет улуска өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис.

Бистиң Баян-Өлгий аймактың амыл-агыйы болгаш культуразы, бүгү чуртта ышкаш, чедишкинниг хөгжүп турар. Бистиң аймак Моол Арат Республиканың барылын чүгүнде туруп турар болгаш 45800 ажыг дөрбелчим километр девискээрлиг. Аймакта 47.200 кижи чурттап турар болгаш экономиказының кол адыры малдың баш саны 1 миллион 48 муң ажып турар.

Баян-Өлгий аймактың 12 сумуларында иөдээ ажыл-агый каттыжышкыны, госхоз, машинамал амыялының станциязы чижектиг иөдээ ажыл-агыйның социалистиг хевирлери тергиндеп турар. Аймактың төвүнде электри болгаш радио станциялары, тудуг, аъш-чем, идик-хеп үлетпүрү, харылзаа чери, типография, школа, шим болгаш кино театрлары, музей, библиотека, гостиница чергелиг черлер ажылдап турар. Бүгү сумуларда улуг, бичe эмнелгелер, ветеринария черлери, школалар, харылзаа конторалары, электри станциялары араттарга бараан болган.

Ол бүгү черлерде мергежилдиг национал кадрлар ажылдап турар апарган.

Моол-совет найырал айы-биле холбаштыр бистер Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының ажылагый болгаш культура черлери-биле танымып, ажы-дүжүма улустуң улуг чедишкиннерин улуг сонуургал-биле көрдүвүс.

Бис чедип иээривиске, Коммунистиг партияның Тыва область комитединиң бирги секретары эш Тока болгаш республиканың өске-даа удуртукчу ажылдамчылары хүлээп ап, бистиң-биле найыралдыг чугаалажып турганынга чүректиң ханызындан өөрүп турар бис.

Кызылга турганывыс үезинде хоорайның солун черлерин көрүп, школа, техникум, институт чижектиг өөредилге черлери, типография, «Шын» солун редакциязы, радио комитеди, музей, электростанция чижектиг хөй черлерге барып, танымын көрдүвүс. Каяа-даа, кандыг-даа организацияларга чеде бээривисие, бистии эзелдек, хүндүлел ёзу-биле хүлээп ап, ажы-дүжүма хуузу-биле чугаалажып турганын көрүнер.

Республиканың хөгжүм-шим театрынга «Хайыран-бот» деп шиинни көргеш, революция мурнунда тыва араттарның човуланныг амыдырал-чуртталгазы-биле таныштывыс. Бо шиинде көргүсиени ышкаш чораан тыва араттарның амыдыралында ам кайы хире найгамчыктыг үндезини чаартыылгалар болганын Тыва АССР-ге чоруп турган үевисте базым бүрүзүнде көрүп, Октябрьның Улуг революциязының ачызының кайы хире магалыг чаагай үретүннелди берип турарынга катап-катап бүзүредивис.

Чечектелген Кызыл хоорай, Улуг-Хемни кежилдир күүлүг көвүрүг, улуг тудуглар, сайзыраңгай үлетпүр бүдүрүлгелери, делгем улуг тараа шөлдери, чаа нолхозчу суурлар чижектиг бүгү көрген үүлдеривис бистиң бодалывыска иеззэде артып калыр.

Тыва республикага бүгү көрген, билген үүлдеривисти, коммунизим тургузуп турар совет кижилерниң байлан дүржүлгазын бодувустуң чер-чуртувустуң арат чонунга таныштырып, иептередир бис.

Коммунизм тургузунчузу совет улустуң ам-даа улуг чедишкиннерлиг болуруи социализм тургузуп турар моол улустуң төлээлекчилерн бистер изии-биле музеп тур бис.

Моол болгаш совет улустарның ачы-дүжүма бузулбас найыралы делгереп, быжыгып турзун!

Баян-Өлгий аймактын төлээлекчилери:
ЦЭЭРЭН, ТААЗАН,
ӨНӨРЖАВ, БУЛГАМБАЙ.

РЕПОРТАЖ

Октябрь кудумчузунда

АРАТТАРГА аас-кежиин берген ачылыг Октябрьның ады-биле адаан, Кызыл хоорайның Октябрь кудумчуу-биле байырлалдың өөрүшкүүлүг хүнүнде силерни таныштырарыс чепшээреп көрүнер.

Республиканың чурт-шинчилел музейинге кире бээривиске, делгеп салган үүлдерни сонуургап көрген кижилерниң аразында бирги тыва үжүглел—«Чаа эрыкчул» автору, хоочун коммунист пенсионер Танов Седип-оол базып чор. Ол музейниң бир улуг өрээлинде «Кызыл хоорай» деп каан темалыг чурук делгелгезиниң мурнунга баргаш, аъзын үр боданып, топтап көрүп тура, айтыр салазы-биле бир чүрүкче айыткаш, чанында турган кызыл галстуктарлыг школачы уругларга мынча деп чугаалай берди:

— 1938 чылда, Октябрьның ады-биле адаан кудумчуның хевири бодур ийин, уругларым. Көрүнердээ! Бо болза үлетпүр бараанарының № 1 магазинининң чоогу-дур. Ынчан орта даштыг шөл турган. А ол болза найысыылдың байыр-наадым кылыр шөлү-дүр ийин. Анаа дөрт буттуг индир турган чүве. Шөлден кедээр базынарга Хову кудумчузу эгелээр...

Чыскаал эрткен соонда, бүгүн чартык тонна чүк үдүрер машиналарга олурушкаш, үрелип калган хөрим кажаалының чаны-биле доозунун буруладып эртип бар чыдар улусту ында көргүскен.

...Ам музейден үнгеш, Улуг-Хемниң эринде Азия диптиң төвүнден эгелээш, Октябрьның ады-биле адаан кудумчуга болган магалыг өскерлиишкиннерни шупту калы сонуургал көрээли.

Кызылдың эрги электростанциязының бажыны. Ында ам пароходство болгаш амыдырал хандырылгазының чамдык албан черлерин тургускан. Оон бир талазында—бистиң найысылалывыстың база бир төөгүлүг черн. Ол болза кызыл партизаннарны орнукшуткан чер-дир. Октябрьның Улуг революциязының чалгыындан оттуп үнгеш, арат-чонуң эрге-шөлээзи, аас-кежии дээш, дарлалдың ылчырбезин үзе тыртkаш, ок-боозуи холга тудуп, хосталга дээш амы-тынын берген чонуң ад дааре оолларынга алдар болдурган тураскаал ында бедип үнген. Щетинкин болгаш Кравченконуң отрядтарынга каттыжып алгаш, Октябрьның тиилелгезин туюлунга чедирер, Тывануң найысылалывыстың таптыг дал ортузунда туруп алган, чайыннанып турар. «Найырал»! Аддарга безин эптаг, ол сестү бованың чонунга хосталганы, аас-кежиин бээр дээш демисежин чораап кижилерниң ол хөөрүнде айыран чечектерни тараш, чыдың-на ажаап, хумагалыг остуруп турар. Ол маадырларның тураскаадынга чайның кайы-даа айында кээр болзунарза, боондак-бөөндак диригчечектер сагындайвыл чыдар. Октябрьның тиилелгези дээш амы-тынын бергеннерге кижилерниң кээп мегейип турары ол-дур.

Шак орта туруп алгаш анаа, таптыг-да 25 чыл бурунгаар даштыг шөл турган Октябрь кудумчузунуң бөгүн кандыын сонуургап көрүнерем. Дөө ол, кырында тырып турар бижиктерлиг үш кат бажында кээр ажыл-агый болгаш белеткелдер Министерствозу бар. Оон дужунда — идик аймаа садар гускай садыг. Дүүн чаа-ла байырлалга кедер идиктер садып ап чораан, орта киргеи болгаш, садыгжы кыс Самба баштаан аныяктарның кайы хире эрес шудургу ажылдап турарын эки билир силер.

Ленин кудумчузун кежип келириннерге, инда азыгда бичии бажыт турар. Ол бажың хамаатты ужар үүлдүң Кызыл аэропортунга хамаарыр. Силер оон билетти садып алгаш, самолётка олурушкаш, Кызылдан аъттанган кижи Самагалдайга четпейн чорда-ла. Терээн чуртувустуң найысылалы—Москвага чеде бээр силер.

Октябрь кудумчузунуң тал ортузунуң ийи талаларын айыран ногаан садчыгаштар хаажылаан. Оон бир талазында садтың ортузунда «Борт Владимир Ильич Ленинге тураскаал турар» деп бижип каан. Ийи садчыгаштарның иштинге чечектер, чеээш ышкаш апарган, чодураа чечектелген турда, дыштанырга кандыг ийик! Тергиин-не аъе? А кыш кээргe, Октябрь кудумчузунуң төвү уруларывыстың ойнап-хөглеп, ам-даа улуг аас-кежиин бээр, чаа чылды үүгүп алыр чери апаар. Ынчан бис тайгадан улуг шивини эккелгеш, кластан кааръыска, Кызылдың школачылары кышкы дыштанылгазының үезинде ойнаарлар.

Ам оон ындыы талазынче көрүнер. Ийи кат каас ак бажыннын кырында «Найырал» деп сес байырлалда-даа, аналарында-даа, чечектелип турар найысылалывыстың таптыг дал ортузунда туруп алган, чайыннанып турар. «Найырал»! Аддарга безин эптаг, ол сестү бованың чонунга хосталганы, аас-кежиин бээр дээш демисежин чораап кижилерниң ол хөөрүнде айыран чечектерни тараш, чыдың-на ажаап, хумагалыг остуруп турар. Ол маадырларның тураскаадынга чайның кайы-даа айында кээр болзунарза, боондак-бөөндак диригчечектер сагындайвыл чыдар. Октябрьның тиилелгезиниң

ОКТЯБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ 46 ЧЫЛ ОЮ ДЕЛГЕРЕЗИН!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 265 (5669). 1963 ч. ноябрь 7. четверг | Өртээ 2 көп.

«... Совет күрүнениң тудуушкунун ЭГЕЛЭЭР, ооң-биле бүгү делегей төөгүзүнүң чаа үезин, чер болганда-ла ЧАА амыдыралче, буржуазияны тиилээринче, пролетариаттың диктатуразынче, капиталдың дарлалындан, империалистиг дайыннардан кижи төрелгетенни чайладырынче бар чоруур чаа ангының тергиидээшкининиң үезин ЭГЕЛЭЭР аас-кежик бистиң үлүүвүске онаашканынга чоргаарланыр эргелиг болгаш чоргаарланып-даа турар бис»

В. И. ЛЕНИН

ОКТЯБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ 46 ЧЫЛ ОЮ

1963 чылдың ноябрьның 6-да Кремльдиң съездилер Ордузунга болган байырлыг хуралга эш Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ илеткели

Эштер!

Улуг Октябрьның ою — бистиң улузувустуң, бүгү чурттарның ажылчы чоннарының эң эргим болгаш өөрүшкүлүг байырлалы.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, Владимир Ильич Ленинниң башталгазы-биле Россияның пролетариадының болгаш күш-ажылчы тараачыннарының өскүткени социалистиг революцияның эң улуг ужурдузазы кижи төрелгетенге чыл келген тудум-на улам тодарап турар.

Октябрь эрги делегейниң үндезиниңге чедир силгээн, бистиң планетавыстың кырынга амыдыралды революстуг ёзу-биле чаартырынга эгезин салган. Россияның салым-чолунга үндезин эргилдени кылган, ону бүгү революстуг күштерниң авангардынга тургускан.

«...Совет күрүнениң тудуушкунун **эгелээр**, ооң-биле бүгү делегей төөгүзүнүң чаа үезин, чер болганда-ла **чаа амыдыралче**, буржуазияны тиилээринче, капиталдың дарлалындан, империалистиг дайыннардан кижи төрелгетенни чайладырынче бар чоруур чаа ангының тергиидээшкининиң үезин **эгелээр** аас-кежик бистиң үлүүвүске онаашканынга чоргаарланыр эргелиг болгаш чоргаарланып-даа **турар бис»** деп, В. И. Ленин чугаалаан. (Том 33, арын 32—33).

Бистиң чуртувуска капитализмниң илчирбелерин буза шапкан. Октябрь революциязы делегейниң бүгү улустарынга медээ бээр конга болуп, кижини кижи дарлаар болгаш мөлчүүр чоруктуң бүгү хевирлерин узуткаары дээш шиитпирлиг тулчуушкунче кыйгырыг болуп чаңгыланып дыңналган. Октябрьның күчүлүг үре-түңнели — хостуг улустарның социалистиг дем каттыштырылгазы—ам үеде делегейниң үш диптеринде — Европада, Азияда, Америкада чаптып тараан.

Империалистиг лагерьде чайлаттынмас өскерлиишкиннер болуп турар. Ол лагерьни улам ханы бүгү чөрүлдээлер дадартып турар. Капиталистиг чурттарның ажылчы чоннарының революстуг килеңнээшкинин четчип быжып орар. Боттарының эң чугула эрге-ажыктары болгаш кижизиг эргелери дээш, дептиилге болгаш тайбың дээш, социализм дээш монополияларның дарлалынга удур ажылчын ангының демисели калбарып турар. Национал-хосталгалыг демиселдиң доктаагтынмас агымышкыны колониалдыг дарлалдың кинчизин буза шапкан. Бүдүн чартык миллиард ажыг кижи—черниң чонунуң эң-не дарлаткан болгаш хоозураан кезээ—туская хөгжүлдениң калбак оруунче кирген. Колониалдыг империяларның сөөлгү быжыгланмышкыннары буступ чаштап турар.

Улуг Октябрьның соонда эрткен дөрт он чартык чыл дургузунда делегей кырында күштерниң деңзигүүрү социализмге ажыктыг кылдыр илези-биле өскерилген. Социализмниң делегей системазы, империализмге удур национал-хосталга, ниитилелди социалистиг ёзу-биле эде тургузары дээш демисежип турар күштер амгы үеде төөгүлүг хөгжүлдениң кол угланышкынын тодарадып турар.

Бистиң Төрээн чуртувус ол үениң дургузунда социалистиг ниитилелди тургузары дээш демиселдиң маадырлыг, кижи төрелгетенниң чорук көрбээни оруукту эрткен. Ленинниң партиязы, коммунистерниң улуг партиязы совет улусту бедиктерден бедиктерже, улуг ажыл-үүледен улуг ажыл-үүлеже чорудуп орар. Марксизм-ленинизмниң принциптерин чайгылыш чок эдербишаан, ону төөгүлүг тодаргай байдалдардан хамаарыштыр чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүтпүшаан, бистиң партиявыс коммунистиг тургузуушкунунуң чорудулгазында тыптып турар экономиктиг, политиктиг болгаш идеологтуг нарын айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлеп турар.

Совет чурт сөөлгү ийи чылда партияның XXII съездизиниң шиитпирлериниң, ооң хүлээп алган чаа Программазының салдары-биле хөгжүп турар. Ол Программа—бодунуң ладың чоруу-биле болгаш кайгамчыг улуг калбарышкыны-биле угаан-бодалды кайгадып турар, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээриниң, чаа кижиниң кижизидериниң тодаргай планы болур. Ол планның кужу болгаш амыдыралчы чоруу чүдел дизе, марксизм-ленинизмниң өөредиинге оон үндезилеттинип турарында, совет улустуң чедип алганы экономиктиг болгаш политиктиг тиилелгелерге даянып, ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг хоойлуларынга болгаш ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарынга дүгжүп турарында болур.

Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: «Коммунизмниң эгезин салган болгаш өндүр чаагай суурун тургускан кижилерниң салгалынга чоргаарланып турар бис. Бистиң амгы үениң кижилери чер кырынга эң-не чөптүг ниитилел, коммунистиг ниитилелди тургузар деп, кижи төрелгетенниң алыс күзелин амыдыралга боттандырар ужурлуг».

Бодунуң шылгаттынган авангарды —Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле совет улус ол бедик эчис сорулганы боттандырар дээш кызымак ажылдап турар.

Совет улус эрес-маадырлыг күш-ажылы-биле коммунистиг ниитилелдиң экономиказын тургузуп турар

Коммунизм — ол дээрге материалдыг элбекшилдиң болгаш бедик организастыг чоруктуң ниитилели, бүгү талазы-биле болбазырангай болгаш бедик мөзерелдиг кижилерниң ангы чок ниитилели-дир. Бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезиниң бедик деңнелин чедип алыры, ындыг ниитилелди тургузарының шиитпирлиг негелделери болур. Ынчангаш партия совет улустуң күженишкиннерин коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынче мөөңнеп турар.

Экономика—коммунизм дээш демиселдиң кол чүүлү-дүр. Ажылчын ангы эрге-чагырганы бодунуң холунга алган соонда, «экономиканың политиказы», коммунизмниң экономиказын тургузар талазы-биле практиктиг ажыл бирги черге тургустунуп келир деп, Ленин өөреткен. Ол дээрге дүрүм ёзугаар болур чүүл-дүр. Бир эвес экономиктиг хөгжүлдениң боттуг хоойлуларының суурунга даянмас болза, политиктиг лозуннар кедергей революсчу-даа дижик, олар чайлаш чокка хоозун чулчуруушкун болу бээр.

Бистиң партиявыс экономиканың хөгжүдер дугайында мога чок сагыш салышкынын илергейлеп, «делегей революциязынга бодувустуң кол салдарывысты бодувустуң ажыл-агыйжы политикавыс-биле чедирип турар бис» деп, ленинчи айтыышкынын удуртулга болдуруп турар. (Чогаалдар, 32 том, 413 арын). Төөгүлүг хөгжүлдениң амгы үе-чадазында экономиканың адырында социализмниң капитализм-биле чидиг сегиржип алышкыны чоруп турар. Бистиң чуртувустуң болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылганың социал-экономиктиг чедиишкиннери делегей төөгүзүнүң чорудугазынга тодаралыкчы салдарны чедирип турар.

Бистиң улус ажыл-агыйывыстың тургузуушкунунуң чыл бүрүзү — социалистиг бүдүрүлгениң өзүлдезиниң болгаш сайзырангайжыдылгазының чаа үе-чадазы-дыр. Саналганың санмедээлерин ёзугаар алырга, бо чылын үлетпүрнүң ниити продукциязы 1962 чыл-биле деңнээрге 8,5 хуу көвүдээр ужурлуг. Эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, бо чылдың тос айларының дургузунда 31 миллиард киловатт-шак электроэнергияны, 3,1 миллион тонна каңны, 1,7 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелерни, 14,9 миллион тонна нефтини, 12 миллиард кубометр газты, 145 миллион дөрбелчин метр хевен-саазын, лён болгаш торгу пөстерни, 4,3 миллион жеш хөм идиктерни хөйнү бүдүрүп үндүрген.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чеди чыл планы чедиишкинниг хөгжүп турар. Чеди чылдың беш чылдарының дургузунда үлетпүр продукциязының хемчээли чеди чыл планында көрдүнген 51 хууга удур, 58 хуу өскен. А ол дээрге бистиң чуртувус онаалгадан ажыр 37 миллиард рубльдиң продукциязын алыр дээни ол.

Ленинчи идеяларның тиилелгези дээш демиселде онза черни сөөлгү он чылдар ээлеп турар. Экономиканың, культураның болгаш улустуң чаагай байдалының өзүлде-хемчээлиниң болгаш темпилериниң талазы-биле алырга, бистиң күрүневистиң ол он чылдардагы төөгүзүнге дөмейжир чүве чок. Чогум-на харын совет улус ол үеде социализмниң бүрүн болгаш түмелүнга чедир тиилелгезин хандырган, коммунизмни калбаа-биле тургузарынче кирген. Ажылчы массаларның эң амыдыралчы эрге-ажыктарын илергейлевишаан, партия, ооң Төп Комитеди үлетпүрнү, тудугну, кедээ ажыл-агыйны дүрген хөгжүдериниң, улустуң чаагай байдалын бедидериниң үндезин айтырыгларын революсчу, ёзулуг ленинчи дидим, чаалы-биле шиитпирлеп, Сталинга чүдүп турган чоруктуң XX съездиге шиитпирлии-биле сойгалап, партия болгаш хөй-ниити амыдыралының ленинчи норма-чижектерин катап тургускан болгаш хөгжүткен.

Социализмниң артык күштериниң билдилии-биле ажыглаан чорук, экономиканы удуртурунга субъективизмни чайлатканы, улус чоннуң өзүп турар чогаадыкчы чоруу, ажыл-агыйга күрүне болгаш партия удуртулгазын кызымаккай сайзырангайжытканы бистиң ажыл-херектеривиске таарымчалыг салдарны чедирген. Он чылдарның дургузунда үлетпүрнүң ниити продукциязы 2,8 катап өскен, а кедээ ажыл-агыйда — 1,7 катап өскен. Амгы техниканың суурунга үндезилеп, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга үндезин чаартылгалар болдунган, улус ажыл-агыйының структуразынга шынар талазы-биле өскерилгелер болгулаан, ооң эң дептиилгелиг адырлары — энергетика, химия, электроника, машина тудуу болгаш өскелер-даа дүрген темпилер-биле хөгжүп турган. Чурттуң одалга балансызының айтырыы чаа ёзу-биле шиитпирлеттинген.

Коммунизмни тургузарының эң кол чүүлү—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үлетпүрде — ол чылдарның дургузунда барык ийи катап өскен. А ол көргүзүгде чүү чүве илереттинип турарыл? Бир эвес бөгүн күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнели 1953 чылдагызынга хевээр арткан болза, бо чылын бүдүрүп үндүрер ужурлуг продукцияны бүдүреринге чээрби миллион хире ажылчынныг немей негеттинген турар ийик.

Улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң эрткен он чылдардагы түңнелдери—капитализм-биле тайбың экономиктиг чарыштың оруу-биле ССРЭ-ниң тиилелгелиг марыжы-дыр. Ол үениң дургузунда бистиң чуртувуста үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң чылда ортумак темпилери 10.5 хуу болган, а АКШ-та—3.1 хуу болган. Бир эвес он чылдың мурнунда Совет Эвилелиниң үлетпүр продукциязының хемчээли Американың хемчээлиниң үштүң бир кезии болуп турган болза, 1963 чылда безин ол хемчээл 65 хууга чоокшулап кел чыдар. Бис американнардан дүрген базып орар бис. А кым дүрген базып орар болдур, ол чайлаш чок эртер!

Коммунистиг ниитилелди тургузар программаның кол чүүлү болза электрижидилге болур. Электрижидилгениң ленинчи идеяларын амыдыралга боттандырбышаан, партия биле чазак чаа техниктиг баазага энергетиканы дүрген хөгжүдерин хандырган. Одалга-биле ажылдаар күчүлүг электри станцияларының болгаш улуг камналгалыг гидроэлектростанцияларның тудуун колдадырынче угланышкынны боттандырып турар бис, ол чорук электроэнергияны бүдүрерин дүрген немелде өзүлдезин хандырып турар. Бо чылын 412 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер. Тодаргайлаарга, Совет эрге-чагырганың бүгү чылдарының дургузунда электроэнергияның бүдүрери ийи чүс катап көвүдеп турар.

Энергетиканың моон соңгааргы хөгжүлдези улуг электростанцияларны тургузарының шугуму-биле чоруттунар апаар.

Химия үлетпүрүн хөгжүдерин партия онза ужур-дузалыг деп көрүп турар. Чаа химия бүдүрүлгелерин тургузары ажык калбарган. Чеди чыл планының беш чылдарының дургузунда хөй санныг химия заводтары болгаш улуг бүдүрүлгелер ажыглаалга кирген. Химияның чедиишкиннерин улус ажыл-агыйының эң-не янзы-бүрү адырларынга, ооң иштинде калбак хереглелдиң барааннарын бүдүреринге-даа калбаа-биле ажыглап турар.

Ынчалза-даа кылдынган чүүлдер чүгле эгези дээрзин бистер эки билир ужурлуг бис. Бистер химия продукциязын чуртка хереглеттинип турарындан дыка эвээшти бүдүрүп турар бис. Химия бүдүрүлгезиниң деңнели болгаш ооң структуразы химияның байлак болдунар аргаларынга ам-даа дүүшпейн турар.

Кедээ ажыл-агыйны минералдыг чемиштидилгелер-биле, үнүштерни камгалаарының химиктиг чепсектери-биле болгаш өске-даа химиктиг продуктулар-биле хандырарының сорулгазы чурттуң чурнунга бүрүнү-биле тургустунуп келген. Кедээ ажыл-агыйны химияжыдар чорук чер ажылын шапкын хөгжүдеринге, мал ажылының продуктуларын бедидеринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге чаа перспективаларны ажыдып турар. Техникага болгаш чурттаалгага херегсээри-биле синтетиктиг материалдарны болгаш пластмассты бүдүрүп үндүрерин көвүдедири база-ла эргежок чугула.

Ындыг төлээде химия үлетпүрүн дүрген хөгжүдериниң талазы-биле тодаргай хемчеглерни СЭКП ТК-зы ТБ-ның ээлчеглиг пленумунга тодаргай чугаалажыр кээп деп шиитпирлеп хүлээп алган.

Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга техниктиг дептиилгениң үндезини болуп турар машина тудуушкунунга хөгжүлдениң дүрген темпилери шынар талазы-биле үндезин өскерилгелер характерлиг болуп турар. Чеди чыл планының онаалгаларын машина тургузукчулары беш чылдар дургузунда күүседиптер.

Амгы үениң машиналарының, механизмнериниң, аппараттарының болгаш янзы-бүрү деринишкиннериниң муң-муң чаа хевирлерин бистиң эртемденнеривис, конструкторларывыс, инженерлеривис, ажылчыннарывыс тургускан. Эң улуг үзүктел чок прокат болгаш хоолай станнарын бүдүрерин шиңгээдип алган, оларның көргүзүглери даштыкының ол хе-

(Уламчызы 2-ги арында).

ССРЭ-ниң Камгалал Министриниң ДУЖААЛЫ

1963 чылдың ноябрь 7. № 246 Москва хоорай.

Эштер солдаттар, матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Совет улус болгаш оон эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери бөгүн Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюн байырлап турар-дыр.

Совет улус бо чылын бо улуг байырлалды чеди чылдың бешки чылының улус ажыл-агый планын хуусаа бетинде күүседири дээш, бистиң чуртта коммунистиг тургузуушкунунуң улуг программазын боттандырары дээш чүткүлдүг демиселдиң байдалынга демдеглеп турар.

Алдарлыг Коммунистиг партия удурткан совет улус экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге, Совет күрүнениң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга шылгарангай чедиишкиннерни чедип алган.

Ленинчи даштыкы политиканы хажык чок чорутпушаан, бистиң партиявыс болгаш чазаавыс дайынны чайладыры дээш, тайбынны камгалаары болгаш быжыглаары дээш идепкейлиг болгаш хажык чокка демисежип турар.

Агаарга, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга атомнуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында Москва Керээзинге ат салганы тайбынны быжыглаарының оруунга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болур талазы-биле тайбынга ынакшылдыг бүгү кижи төрелгетенге идегелди берип турар.

Ындыг болза-даа Совет Эвилелинге болгаш социализмниң өске-даа чурттарынга удур дайынче ажыы-биле кыйгырып, термоядролуг дайынның халавынче кижи төрелгетенни киир тыртарын оралдажып турар дайынзырак империализмниң болгаш реваншизмниң кара күштери ам-даа туруп турар дээрзин совет улус болгаш оон эрес-маадырлыг дайынчылары чаңгыс-даа минутада утпас ужурлуг.

Бодунуң төрээн Коммунистиг партиязынга болгаш Совет чазакка, коммунизмниң улуг идеалдарынга кызыгаар чок бердинген Совет Чепсектиг Күштер тайбынның дайзыннарының чимзениишкиннерин серемчилелдиг хайгаарап, доктаамал дайынчы белеткелдиг турар болгаш бир эвес ол бистиң улуг Төрээн чуртувусче, бистиң-биле найыралдыг социалистиг чурттарже халдаарын диттигер болза, кандыг-даа агрессчиниң өйтүр шавар аргалыг.

Эштер солдаттар, матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнун байырлалы-биле силерге байыр чедирип база ССРЭ-ниң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштериниң дайынчы күчүзүн улам ынай быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзеп тур мен. Бистиң улузувустуң революсчу чанчылдарын болгаш Совет Армияның база Шериг-Далай Флодунуң дайынчы чанчылдарын ыдыктыы-биле кадагалап база көвүдедиңер. Бодуңарның политиктиг болгаш шериг талазы-биле билиңерни шудургу сайзырангайжыдыңар, дайынчы техниканы болгаш чепсекти өөрениңер, шеригниң сагылга-чурумун могаг-шылаг чок быжыглаңар. Доктаамал серемчилелдиг болуңар, Улуг Октябрьның чаалап алышкыннарын, совет улустуң—коммунизм тургузукчузунуң тайбың күш-ажылын серемчилелдиг камгалаңар!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюн демдеглээри-биле **дужаарым болза:**

Бөгүн, ноябрьның 7-де, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы—Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, а ол ышкаш маадыр хоорайларга—артиллерияның үжен дааштаашкыны-биле салют кылыр.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели делгерезин!

Улуг совет улуска болгаш оон эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштеринге алдар!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук кииргекчизи болгаш организакчызы—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

ССРЭ-ниң Камгалал Министри,
Совет Эвилелиниң Маршалы
Р. МАЛИНОВСКИЙ.

Кызылга болган байырлыг хурал

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга тураскааткан, Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң байырлыг хуралы дүүн республиканың хөгжүм-шии театрынга болган.

Байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП Төп Комитединиң Президиум кежигүннерин эш Никита Сергеевич Хрущевту баштадыр диниттиг адыш часкаашкынныг чаңгыс үн-биле соңгаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнуң дугайында илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң секретары, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролунуң комитединиң даргазы эш **М. К. Шыырап** кылган.

Моолдуң Араттың Революстуг партиязының Убсу-Нур болгаш Хубсугул аймак комитеттериниң бирги секретарлары эштер Хавдал биле Балдан баштаан төлээлерниң хуралда чедип келгенин хурал ажыткан Кызыл хоорукүүском даргазы эш Красный дыңнаткан. Эштер Хавдал биле Балдан олар хуралга байыр чедирбишаан, найыралдың демдээ кылдыр Цеденбалдың бюзун болгаш Кызыл туктуг хурал президиумунга белек кылдыр тудусканнар.

Байырлыг хуралдың соонда, республиканың хөгжүм-шии театрының болгаш республиканың концерт-эстрада бюрозунуң артистериниң, хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң киржикчилериниң каттышкан улуг концерти болган.

Эш Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ илеткелиниң уланчызы

(Эгези 1-ги арында).

вирлиг дерилишкиннеринден артык болуп турар. Чаа күчүлүг кислород установкалары болгаш өске-даа агрегаттар кислородту өреглээрин ыңа көвүдедириниң аргазын берип турар, оон ачызы-биле кара болгаш өңнүг металлургияга, химия үлетпүрүнге бүдүрүлгениң технологтуг чорудулгаларын дүргедедириниң аргазы бар болуп турар.

Амгы үениң байдалдарында эң чугула роль радиоэлектрониканың болгаш электроннуг техниканың хамаарышкан турар. Сөөлгү он чылдарның дургузунда радиоэлектроннуг болгаш электроннуг үлетпүрүнүң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының хемчээли сес катап өскен. Электроннуг-санаалга машиналарын тургузарының талазы-биле үлетпүрүнүң чаа адыры тургустунган. Оларның улус ажыл-агыйынга хереглээн чорук космос делгемин шиңгээдип алырының, атомнуг энергетиканың болгаш бүдүрүлге чорудулгаларын автоматчыдарының талазы-биле эң-не нарын эртем болгаш техника сорулгаларын чедиишкиннг шиитпирлээриниң аргазын берген.

Үлетпүрну, бүгү улус ажыл-агыйын техника талазы-биле чаартыр чорук, бүдүрүлгениң чаа, депшилгелиг адырларын хөгжүдери улуг чарыгдалдарны болгаш кедергей улуг хемчээлдиг капитал салыышкыннарын негеп турар. Бистиң чуртувус ам ол сорулгага улуг хөреңгилерни тускайлап бээр аргалыг болуп турар. Капитал салыышкыннарының өзулдезиниң темпилериниң талазы-биле бистер АКШ, Англия, Франция болгаш өскелер-даа дээн ышкаш ындыг чурттарны дыка эртип турар бис. Эрткен он чылдарның дургузунда капитал салыышкыннарының хемчээли барык-ла үш катап көвүдээн.

Тудуг индустриязы болгаш тудуг материалдарының үлетпүрү дүргени хөгжүп турар. Эптей салыр демир-бетон үлетпүрү делегейде эң-не күчүлүг болуп турар. Цемент, шиа, шифер болгаш өске-даа эндээн хөй материалдарны бүдүрериниң талазы-биле делегейге бирги черни бистиң чуртувус быжыы-биле ээлеп турар.

Тудуг организацияларының машиналар-биле болгаш механизмнер-биле хандыртынганы сөөлгү он чылдарның дургузунда бүдүн чартык катаптан ажыр өскен. Бирги беш чыл планынга ажылдарның чылда ортумак хемчээлинден ажып турар хемчээлдиг ажылдарны ам бисте ийи-ле неделяның дургузунда күүседип турар.

Хөй-хөй чугула тудугларны тудукчулар бо чылын дужааган. Оларның аразында Белоруссияның нефтехимиязының бирги бүдүрүлгези—Полоцкиниң нефть болбаазыралдыр заводунуң технологтуг установкалары, Орск—Халиловкиниң металлургиз комбинадында агломерациялыг фабриканың домна суугузу болгаш бирги ээлчээ; Алдыы-Тагильдиң комбинадында чуртта эң улуг кислород-конвертер цеги; Череповецкиниң металлургия заводунда калбак демирни соокка дескилей бастырарының цеги, кокс батареязы болгаш агломерациялыг машина; Челябинск болгаш Новомосковск заводтарында улуг хемчээлдиг кан хоолайлар бүдүрериниң талазы-биле чаа күчүлер болгаш өскелер-даа бар болуп турар.

Экономиканы хөгжүдеринде чедиишкиннер илден-дир. Бир эвес улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында курлавырларны бүрүнү-биле ажыглаан болза, ол чедиишкиннер оон-даа улуг болур турган ийин. Мурнакчы чүүл-биле чергелештир хожудангай чүүл, ажылды эки организастааны-биле чергелештир ажыл-агыйжы эвес чорук, камналга-биле чергелештир самчыгдаар чорук бисте ам-даа туруп турарын чажырган херээ чок. Эвээш эвес үлетпүр бүдүрүлге черлери бүдүрүлге планнарын күүсетпейн турар, чавыс шынарлыг продукция бүдүрүп турар. Эрги ёзу-биле ажылдап турар—хөй чарыгдаалыг, үр үеде болгаш багай кылдыр тудар ындыг хөй организациялар тудугда бар. Ылангыя чуртталга бажыңнарының, культура-амыдырал тудугларының каасталга-шевергээшкин ажылдарының шынары черле эки болуру күженчиг болуп турар.

Бистиң сорулгавыс бүдүрүлгениң болгаш тудугнуң бедик эртем-техниктиг деңнелге эң-не камналгалыг кылдыр чорударында. Эвээш чарыгдалдарны үндүрүп турган, эң-не бедик түңнелдерни чедип алыры — социалистиг ажыл-агый чорудулгазының хөөйлүзү ындыг. Капитал салыышкыннарын бозамчалыг ажыглаары, шиитпирлиг участоктарга күштерни мөөңнээри, доозулбаан тудугнуң болгаш тургустунмаан дериглерниң хемчээлин эң-не кызырары—ам негеттиниң турар сорулга ол-дур.

Эштер! Партияның болгаш күрүнениң ажыл-чорудулгазының алыс утказын тодаргайлап турар кол принцип—бүгү-ле чүүлдерни кижиниң эрге-ажыынга, кижиниң чаагай чоруунга бараан болдурары-дыр! Улус ажыл-агыйының болгаш культуразының бүгү-ле адырларының хөгжүлдези эң-не кол чүүлге—оннуң чаагай чоруун бедидеринге болгаш оон угаан-бодал талазы-биле байлакшылынга чагыртыкан турар. Бистиң чуртувуста кайгамчык улуг хемчээлдиг болгаш эң-не нарын сорулга—бүгү ажылчы чоннарның, бүгү улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин шиитпирлиг көдүрери шиитпирлеттинип турар.

Чоннуң санының болгаш оон херегселдериниң соксаал чокка өзүлдези улам-на бедик негелделерни кодээ ажыл-агыйга салып турар. Тараан, эътти, сүттү болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин ийи, үш катап көвүдедирин партияның Программазында айыткан.

Социалистиг улуг кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлгезиниң бүгү курлавырларын болгаш артык күштүг чүүлдерин улам бурун ажыглаарынга эргежок чугула материалдыг болгаш организастыг байдалдар СЭКП ТК-ның сентябрь (1953 чыл) Пленумунуң сөөлүнде эрткен он чылдарның дургузунда тургустунган. Материалдыг сонуургалдыг болур чоруктуң ленинчи принцивин катап тургусканы, күш-ажылдың техниктиг хандырылгазын бедиткени, улуг хемчээлдиг кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алганы, кодээ ажыл-агыйга партия база күрүне удуртулгазын эде тургусканы болгаш ол-ла чылдарда боттандырган өске-даа хемчеглер он чылдарның дургузунда тарааны бүдүрерин 1.6 катап, эътти (кол эътти) болгаш сүттү бүдүрерин—1.8 катап көвүдедир арганы берген.

Тургустунган материалдыг аргаларга, бүдүрүлгениң чедип алдынган деңнелинге даянмышаан, кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери 1963 чылда кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедир херекти чедип алыр дээш боттарының күжүн харамнанмааннар. Чамдык республикалар, крайлар болгаш областар кайгамчык эки түңнелдерни чедип алган.

Ынчалзажок, чуртта ниитизи-биле бо чылын агаар-бойдустуң эң-не таарымча чок байдалдары тургустунган. Эрткен кыштың кайы хире берге болганы бүгү кижилерге билдингир болгай. Хөй шөлдерге чашкан кызыл-тас болгаш көк-тараа, ылангыя Украинага, Ростов болгаш Волгоград областарга, кара хөрзүннүг төп зонага соокка алысаан азы шуут доңуп калган болгай. Чурттуң кол тараалаан районнары күштүг кадааашкынга таварышкан. Ындыг кадааашкын үче чылдың сөөлгү үш чээрби беш чылдарының дургузунда Барыын Сибирьге болгаш Соңгу Казахстанга болур көрбээн. Бо чылдагааннарның ужурунда планда көрдүнген тарааны ылангыя кызыл-тасты чедир албастыр бис.

Тарааны аъш-чемге болгаш техниктиг сорулгаларга улам камналгалыг чарыгдаарынче угланган хемчеглерни СЭКП ТК болгаш Совет чазак хүлээп алган болгаш күрүнениң, колхозтарның база совхозтарның шыгжамырындан тарааның халастектур бүгү-ле дылыктарын дугаарынче чонну кыйгырган. Бистер камналгалыг болур, тарааны төтчеглекчи болгаш харысалга чок ёзу-биле чарыгдаар чорукту шиитпирлиг соксадыр ужурлуг бис. Ынчаарга тарааны төтчеглекчи болгаш харысалга чок ёзу-биле чарыгдаар чорук чоннуң эрге-ажыынга улуг когаралды чедирип турар болгай. Ажылчы чоннарны артык бергедээшкиннерге таварыштырбас дугайында сагыш салбышаан, партия болгаш чазак даштыкыдан эндээн хөй кызыл-тасты садып алыр деп шиитпирлээни билдингир болгай.

Кодээ ажыл-агыйны хөгжүдер, оон материал-техниктиг баазазын быжыглаар, кур черлерни тарыыр, эргежок чугула курлавырларны тургузар талазы-биле бистиң чуртувуска сөөлгү чылдарда ындыг улуг ажылды чорутпаан болза, бойдустуң айыылының уржуктарын ажып эртери дыка берге болур турган дээрзин демдеглезе чогуур. Кажан ындыг айыыл капиталистиг чурттарга болу бергенде, миллион-миллион чер ажылдакчылары хоозуран, экономика кошкап, ажылчы чоннарның өг-бүлелеринге аш-чут болу бээр.

Социалистиг тургузугнуң күчүзү чүдел дизе, тыптып келген бергелерни организастыг ажып эртеринге болгаш бүрүнгаар бүзүрелдиг чоруурунга четчир күштерниң ында бар болуп турарында.

Бо чылдың аар-бергелеринден келир чылын-на чайлаар дээш, бистиң кодээ ажыл-агыйывыс улам-на болбаазырангай болгаш сайзырангай болзун дээш, агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалдарында эргежок чугула чаңныг тарааны болгаш өске-даа продуктуларны ажаан алыр дээш бистиң партиявыс демисежип турар.

Ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээринге кол чүүл болза, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге чүткүлдүг нептередири, химиктиг чепсектерни, хамыктың мурнунда минералдыг чемишчидилгелерни калбаа-биле ажыглаары, ирригация тудуушкунун болгаш суггарылгалыг чер ажылын бүгү хемчег-биле хөгжүдери, материал-техниктиг баазаны улам.ынай быжыглаары, күш-ажылды рационалдыг организастаары болгаш оон төлевирин, оон бүдүрүкчүлүг чоруун бүгү хемчег-биле бедидери, хожудангай колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын шиитпирлиг-биле көдүрери болур.

Кодээ ажыл-агыйның мурнунда турар сорулгалар чиик эвес, ынчалза-даа оларны шиитпирлеп шыдаар бис. Партияның болгаш Совет күрүнениң улуг кичээнгейи, колхозчуларның, совхозтарның ажылчыннарының, тускай эртемниглериниң болгаш эртемденнерниң бедик медерелдиг болгаш эрес-маадырлыг күш-ажылы, бүгү улустуң идепкейлиг киржилгези—кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көдүрери дээш демиселге чедиишкинниң үндезини ол болур.

Бистиң чуртувуста ниитилел байдалы бүгү кижилерниң эрге-ажыктарынга ажыглап турар. Чоннуң боттуг орулгаларын бедидеринге херегледдин ниитилел фондуларын, тодаргайлаарга, халас хуваап турар материалдыг чаагай чүүлдерни калбартыры чыл келген тудуум-на улам улуг рольду ойнап турар. Халас өөредилге, халас медицина дузаламчызы болгаш өске-даа чаагай чүүлдер ышкаш аажок улуг социал ужур-дузалыг ындыг фактылар совет кижиге чаңчыккан болгаш билдингир чүүлдер болу берген.

Ол черле билдингир. Бистиң социалистиг амыдыралывыстың нормазы болза, ол сорулгаларга эвээш эвес чарыгдалдарны улусчу Совет күрүне ап турар болгай. 1963 чылда пенсиялар, пособиелер болгаш өске-даа чиңгелделерге күрүне чарыгдалдарының ниити түңү 30,5 миллиард рубль, он чыл мурнунда турганынга бодаарга 2,3 катап хөй болур. Амгы үеде ол төлевирлер болгаш чиңгелделер бүгү ажылчы чоннарның орулгаларының дөрттүң бири болуп турар.

Коммунистиг партия чуртталга тудуушкунунда чедишпес чорукту узуткаарынче бодунуң угланыышкынын чайгылыш чок тудуп турар. Бистер ол нарын сорулганы амыдыралда бүрүн шиитпирлевээнивисте, эвээш эвес кижилер ам-даа бергелерге таваржып турар. Ынчалзажок чуртталга тудуушкунунуң хемчээлдериниң чыл келген тудум өзүп турарын бүгүде көрүп турар. Чүгле эрткен беш чыл иштинде 50 миллион кижи чаа бажыңнарже көжүп кирген болгаш 12 миллион кижи хосталган шөлдүң күзели-биле боттарының чуртталга байдалдарын экижиткен.

Мындыг кыска хуусааның иштинде күрүнеден берген чаа квартираларже көшкен совет кижилерниң санынга бүгү чурттакчызы деңнежир күрүнелер чер кырында ындыг-ла хөй эвес болдур ийин.

Чуртталга черлери, школалар, культура-амыдырал болгаш медицина албан черлериниң тудуунга күрүне бүгү капитал салыышкыннарының үштүң бириниден хөйүн чыл бүрүде чарыгдап турар. Улустуң хереглели хажык чок өзүп, бараан саарылгазы калбарып, чурттакчы чон хептерни, идиктерни, мебельди, холодильниктерни, телевизорларны болгаш культура херегселиниң өске-даа барааннарын улам хөйнү садып ап турар. Бо болза, совет өг-бүлелерде чедимчелиг чоруктуң өзүп турарының, бистиң чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүвүстүң өзулдезиниң тодаргай херечизи-дир.

Чурттакчы чоннуң үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарынга хереглелин четче хандырары, барааннарының шынарын бедидери, оларның ассортиментизин калбартыры, бо талазы-биле улуг сагыш салыышкынның, инициативаны болгаш медерел билир чорукту илередири—чугула сорулга.

Совет эрге-чагырганың чылдарында совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү кавыларынга болган социалистиг экономиктиг улуг өскерилгелер-биле кады бистиң чуртта эртем, культура болгаш улус өөредилгези кайгамчык улуг хөгжүлдени алган. Он чыл дургузунда ортумак болгаш тускай ортумак эртемни 15 миллион ажыг кижи чедип алган. Ол үе иштинде бистиң дээди өөредилге черлеривис миллион ажыг инженерлерни белеткээн. Бо болза, ол-ла үе иштинде АКШ-ка белеткээн инженерлерден барык-ла үш катап хөй-дүр.

Ам чүгле бүгү-нити үжүк-биживиктиг чоруктуң айтырыы чедиишкинниг шиитпирлеттинип турар эвес, харын бүгү чурттакчы чоннуң бедик эртем-билиглиг чоруу, совет кижилерниң бедик техниктиг болгаш сагыш-сеткил культуразының айтырыы шиитпирлеттинип турар деп чоргаарал-биле чугаалап болур бис.

Октябрьның төрүттүнген чурту совет эртем бүгү делегейге алдаржыткан. Экономиканы улам ынай көдүреринге, материалдыг болгаш сагыш-сеткил талазы-биле байлакшылы көвүдедиринге чурттуң бойдус курлавырларын үре-түңнелдиг ажыглаар талазы-биле бистиң эртемденнеривистиң хөй муң кижилиг отряды улуска дузалап турар.

Бистиң маадыр-космонавтарывыстың чайынналчак космиктиг ужуушкуннары, манёврлап чоруур космиктиг аппарат-биле башкарган «Полёт-1-ни» байырлаалдың бүдүрүлгезинде салып үндүргени болза, кижи төрелгетенниң угаан-бодалының тиилелгезиниң база бир тодаргай херечизи, бистиң эртемивистиң, техниканывыстың, чогаадыкчы бодалдарывыстың тиилелгези, эртем-техниктиг депшилгениң нарын адырларында бирээзинге Совет Эвилели бирги черни бүзүрелдиг тудуп турарының херечизи болур.

Эштер! Партияның Программазын улус ханызы-биле бүзүреп билгеш. Бижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарын шудургу ажып эртерин миллион-миллион кижилерниң чогаадыкчы чоруунга калбак делгемнерни ажыткан. Коммунизмниң улуг идеяларын ажылчы чоннарның медерелинде сиңниккен, улустуң инициативазын болгаш идепкейлиг чоруун улам бедик көдүрген.

Совет кижиниң күзел-соруу, угаан-бодалы, эң эки демдектери болгаш шынары коммунистиг күш-ажыл дээш бүгү улустуң шимчээшкининге илереттинип турар. Ында биске тиилелгелерни берип турар күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү дээш демисел база бар. Ында бистиң бүдүрүлгевисти бүрүнгаар шимчедип турар чаа техниканы шиңгээдип алыры дээш демисел база бар. Ында ажылчынның культуразын көдүрүп турар эртемче чүткүл база бар. Ында коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн бадыткап турар кижилер аразында чаа харылзаалар база бар.

Ол алдарлыг шимчээшкинниң он чыл оюн чоокта чаа демдеглээн бис. Ында ам 26 миллион кижи киржип турар. Ол болза оларны мурнунда алдап турганы ышкаш келир үениң түс-түс хайгыылчылары эвес, харын коммунистиг ниитилелдиң тургузукчуларының күчүлүг дайынчы авангардызы болур. Октябрьның 46 чыл оюн демдеглевишаан, Төрээн чуртка кызыгаар чок бараан болурунуң үлегерин көргүзүп турар күш-ажылдың маадырларын алдаржыдып турар бис!

Ниитилелди сагыш-сеткил талазы-биле чаартпайн коммунизмни тургузуп болбас. Совет кижи бурузунуң медерелдиинден болгаш идейлиг бүзүрелинден бистиң чуртта коммунистиг тургузуушкуннуң чедиишкиннери хамааржыр. Оон ужурунда партия улустуң политиктиг кижизидилгезиниң дугайында кезээде улуг сагыш салып келген. СЭКП Төп Комитединиң бо чылдың июньда болган Пленуму амгы үе-чадада партияның идеологтуг ажылының тодаргай сорулгаларын айыткан.

Идеологтуг чепсектерниң эң байлак арсеналын ажыглавышаан, партия болгаш күрүне коммунистиг моральдың кижизи хамыктың мурнуда бүгү ниитилелдиң чаагай чоруунга медерелдиг күш-ажылга хевирлеттинген турзун дээш могаг-шылаг чок база шудургу демисежип турар. Партияның идеологтуг ажылының бүгү утка-шынары коммунизмниң идепкейлиг тургузукчуларын кижизидеринде! Идейлиг чепсектиң бүгү хевирлерин доктаамал сайзырангайжыдар, империалистиг идеологияга болгаш кижилерниң медерелинде эргиниң артыышкыннарынга удур шиитпирлиг демисел чорудар, бүгү улустуң медерелдиг чоруун могаг чок бедидер ужурлуг бис.

Эрткен чылдың төнчүзүнде болгаш бо чылдың чазынында чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери-биле партия болгаш чазак удуртукчуларының ужуражыышкыннары болганын уттпаан боор силер, эштер. Ол ужуражыышкыннарга совет интеллигенция болза, улус чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге улуг рольду ойнап турар литератураны болгаш уран чүүлдү хөгжүдер дугайында партияның ада-сагыш салыышкынының чаа илергейлээшкинин чөптүг-биле көрген.

Бистиң чогаалчыларывыс, чурукчуларывыс, композиторларывыс амыдыралды коммунистиг ёзу-биле чаартыр тургузар дээш, улус чоннуң маадырлыг демиселин шын болгаш бедик-биле уран-чечен илергейлеп турар чаа чогаалдар-биле совет кижилерни өөртүр дээрзинге бүзүрээр бис.

Эштер! «Улуг революцияның бир чыл оюн байырлаарының дээре аргазы—ол дээрге, оон шиитпирлеттинмээн айтырыгларынче кичээнгейни мөөңнээри болур» деп, В. И. Ленин чугаалаан. (Чогаалдары, Т. 33, 85 арын).

Бо хүннерде, совет кижилер чер болганда—заводтарда болгаш шахталарда, колхозтарда болгаш совхозтарда, эртем лабораторияларында, конструктор бюроларында болгаш чогаадыкчы организацияларда—боттарының сорук кииникчи күш-ажылының түңнелдерин улуг күзел ханыышкын болгаш чоргаарал-биле түңнеп турар. Хоорайның болгаш кодээниң ажылчы чоннары байырлалды улуг тиилелгелер-биле уткуп турар. Бистиң чедиишкиннеривис шынында аажок улуг.

Ынчалза-даа Ильичиниң мерген угаанныг айтыышкынын сагынмышаан, ажылчы чоннар чедип алдынган чүүлдерге ооржургавайн, чедип алдынган чүүлдерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп, четпестерни илередип, оларны чайладырының оруктарын айтып, улам чедиишкинниг бүрүнгаарлаар төлээде, хемчеглерни ап турар. Октябрьның байырлал бүрүзү—совет улустуң эрес-маадырлыг күш-ажылынга чаа сорук кииникчи идиг болуп турар.

Совет кижилерниң амгы салгалы коммунизм үезинде чурттаар дээрзин партия бадыткалдыы-биле чарлаан. Улуг энергияны өөскүдүп турар ачыс улуг сорулга бистерниң мурнувуста тургустунган. Ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенция партияның идеязынга, чаа ниитилелдиң идеязынга кызыгаар чокка бүзүреп, ол идеяларны боттарының чогаадыкчы күш-ажылы-биле коммунистиг боттуг чүүл кылдыр боттандырып турарлар. Бистиң чедиишкиннеривистиң, бистиң тиилелгелеривистиң, бистиң келир үевистиң кедизи ында!

Октябрьның улуг идеялары болгаш делегейниң амгы хөгжүлдези

Эштер! Кижи төрелгетенниң төөгүзү эвээш эвес революцияларны билир, ынчалза-даа оларның чаңгызы-даа кужунуң болгаш делегей цивилизациязының салым-чолунга чедирер ханы салдарының талазы-биле Улуг Октябрьга деңнежип шыдавас.

Бир эвес төөгүлүг хөгжүлдениң кол түңнелдерин каттыштыр түңнеп көөр чүве болза, мынчаар чугаалап болур: социализмниң делегейи кижи төрелгетенниң хөгжүлдезиниң улам шиитпирлиг факторун кылдыр хуулбушаан калбарган, а делегей аренанызында империализмниң туруштары боттуу-биле кошкаан; революсчу ажылчын шимчээшкинни быжыг болгаш организастыг апарган, а оон авангарды—коммунистиг партиялар амгы үениң эң-не салдар чедирер политиктиг күжү болу берген; улустарның национал-хосталгалыг демисели шылгарангай тиилелгелерни чедип алган.

Бо бүгү болза Октябрь революциязының, марксизм-ленинизм идеяларының улам тиилеп турар күжүнүң, СЭКП-ниң шугумунуң, 1957 чылдың Декларациязында болгаш 1960 чылдың Медегелелинде тодаратканы, бүгү коммунистиг шимчээшкинниң кол угланыышкынының чайынналчак херечизи болур.

Күчүлүг социалистиг дем каттыштырылгага ниитилел депшилгезиниң авангарды болуп турар. Капитализмниң мурнунга бодунуң артык күштерин тиилээн социализм хамыктың мурнунда ажыл-агыйның талазынга көргүзүп турар. Ам, кажан капиталистиг система-биле экономиктиг чарыш шиитпирлиг үе-чадаже кирип турар үеде, социализмниң бүгү артык күштерин ажыглаары болгаш социалистиг тургузугнуң боттуг үре-түңнелдерин көргүзери бистерге онза чугула болуп турар. Бистиң чурттарывыстың сырый, таарыштырган экономиктиг кады ажылдажылгазы ол дугайында делгеренгей немелде аргаларны тургузуп турар.

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелинде бактаап турар чурттарның удуртукчуларының чөвүлел хуралы бо чылдың июльда Москвага болган. Ол чөвүлел хурал акы-дунма улустарның экономика талазы-биле чоокшулажырының чугула үези болган. Экономиктиг харылзааларны улам ынай хөгжүдеринге, социалистиг чурттар аразынга күш-ажыл хуваалдазын хамыладырынга, бүдүрүлгени, бараан саарылгазын болгаш эртем-техниктиг солчулганы специализастаарын база кооперастаарын калбартырынга идиктиг бээри амыдыралчы чугула ужур-дузалыг деп чөвүлел хурал онаалап демдеглээн. Социализм чурттарының улус ажыл-агыйының перспективтиг планнарын таарыптыр башкарары ышкаш, шак ындыг чугула сорулганы чөвүлел хурал көдүрген.

Делгем демократтыг принциптерге, чурттарның бүрүн дең эргелиинге, кайы-кайызынга ажыктыг болгаш сонуургалдыг чорукка, бот-боттарынга эш-хуузунуң дузалажылгазынга үндезилеттинген социалистиг чурттар аразынга күш-ажыл хуваалдазы чурт бүрүзүнүң үндезин национал эрге-ажыктарынга болгаш социалистиг кады найыралдажылганың ниити эрге-ажыктарынга дүүжүп турар.

Социализмниң камгаланыр аргазы болгаш политиктиг дензизи, тайбының хөрээ чедиишкинниг камгалаар болгаш дарлалга база мөлчүлгеге удур демиселче көдүрлүп үнген улустарга дузалап шыдаар бистиң аргалыывыс социализмниң экономиктиг күчүзүнүң өзулдезинге үндезилеттинген. Бистиң чурттарывыстың улустарының чаагай чоруунуң болгаш культуразының ёзулуг көдүрлүүшкүнүнүң чүгле ол үндезинге хандырып болур. Оларның кады найыралдажылгазы болза, капиталдыг чурттарында революстуг ажылчын шимчээшкининге болгаш улустарының национал-хосталгалыг демиселинге күчүлүг деткимчени көргүзүп турар боттуг күш болу берген.

Социалистиг чурттарның кады найыралдажылгазын, акы-дунмалыышкы чорукка, сорулгаларының база идеалдарының ниити чоруунга сырый холбашкан, бүрүн эргелиг улустарның кады найыралдажылгазын сырый каттыштырары дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш бистиң чазаавыс чайгылыш чок демисежип турар.

Эштер! 46 чылдарның дургузунда делегейге болгулаан ханы өскерилгелер делегейниң ажылчын ангызының революстуг демиселинге чаа байдалдарны тодараткан. Пролетариат — ол дээрге күчүлүг революсчу күш-тур. Пролетариат бодунуң чугула эрге-ажыктары дээш, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш, тайбың, демократия болгаш социализм дээш, бодунуң ангы талазы-биле хоралыг дайзыны — капитализм-биле эрес-маадырлыг демисежип турар.

Капиталистиг чурттарның ажылчын ангызының революстуг энергиязының агаартынмас чүүлүнүң херечизи болза, ажыл соксадыышкынныг демиселдиң өзулдези болур. Бир эвес 1958 чылда ажыл соксадыышкыннарынга 27 миллион хире кижи киришкен болза, 1962 чылда ажыл соксатканнарның саны 60 миллион кижиге четкен. Пролетариат бүгү-нити стачка ышкаш, демиселдиң ындыг шылгаттынган аргазын идепкейлиг ажыглап турар. Ажыл соксадыышкыннарның тулчуушкуннары улам-на политиктиг шынарлыг болуп бар чыдар.

Ангы талазы-биле кадыг-дошкун демиселдиң чорудулгазында массаларның өзүп турар ыйыышкынынга таварышпышаан, империалистиг буржуазия бодунуң тергиидээшкининиң хевээр артырып алыр, ажылчы чоннарның революсчу энергиязын либерал реформаторжу чорукче кирер дээш, эң-не калчаа аргаларны ажыглап турар. Нүгүдээшкинни, мегелээр чорукту күрүнениң тускай ажыл-чорудулгазының деңнелинче көдүрүп үндүрген. Нүгүдээшкини сойгалаттырган, а мегелээр чорук ажыктыг эвес болуп турар черлерде реакция өнчүк-чоңгаалерин, коргуушкунну, дерамн үүлгедиглерни кылып турар. Хөй-хөй мурнакчы пролетаржы демиселчилер террорнуң айыылынга таваржып, полицейжи кара бажыннарже кирип октаттырган.

Совет кижилер бодунуң күш-ажылчы улузунуң аас-кежии болгаш хосталгазы дээш, империалистиг реакцияга удур эрес-маадырлыг демисежип турар кижилерге ангы талазы-биле акы-дунма эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар.

Империалистиг буржуазияга удур делегейниң ажылчын ангызының чорудуп турар экономиктиг болгаш политиктиг тулчуушкуннары национал-хосталгалыг шимчээшкин-биле антиимпериалистиг чаңгыс аай агым кылдыр каттыштырып турар. Национал-хосталгалыг шимчээшкинниң чедиишкиннериниң кол үндезини — делегейниң социалистиг системазы-биле, социализм дээш пролетариаттың демисели-биле сырый холбашканында. Социализмниң делегей системазының быжыгып база делегей амыдыралының шиитпирлиг фактору болуп бар чыдарының хире-чергези-биле Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарында национал-хосталгалыг шимчээшкинниң улам калбарып база империализмниң колониалдыг системазынга өлүмнүг согуттарны таварыштырып турары таварылга эвес. Колонизаторларның дарлалының адаанда ам-даа турар чурттарның улустары хосталга дээш аар болгаш кызымаккай демиселди чорудуп турар.

Колониализмниң бужар-чүдек системазы туюлунга чедир буза шаптырар. Делегейниң бүгү улустары хостут болур!

Хосталган чурттарның хөй нуурузу ам национал-хосталгалыг революцияларның хөгжүлдезинде чаа үе-чаданы чурттап эрттирип турар. Оон кол сорулгазы — даштыкы монополияларның тергиидээшкининиң ап октаары, колониализмниң бүгү алгаларын болгаш чиизениишкиннерин ойтур шавары, экономиктиг хамаарышпас чорукту, экономиктиг болгаш социалдыг депшилгени, ханы демократтыг чаартылгаларны чедип алыры болур.

Интернационализмниң ёзузунга партияның кижизиткени совет улус боттарының национал хамаарышпас чоруу дээш, империализмге болгаш колониализмге удур демисежип турар улустарның талазында быжыы-биле туруп турар. Совет Эвилели колониализмге удур демиселчилерге чүгле мораль талазы-биле деткимчени эвес, харын база бүгү талалыг материалдыг дузаламчыны, оон иштинде бөө-чепсектиң дузаламчызын көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар.

Национал-хосталгалыг революцияларны туюлунга чедирер талазы-биле чедиишкиннерни демисежип турар улустарга совет кижилер күзел турар!

Эштер! Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар-биле бир демей, амгы үениң өндүр чаагай революсчу күштерин — делегейде социалистиг система чурттарының улустарының, делегейниң ажылчын ангызының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын камгалаарын болгаш быжыглаарын бодунуң интернационалчы хүлээлгези кылдыр санап турар.

Мурнакчы чурттарның революсчулары-биле база чүзүн-баазын бүгү империалистерге удур дарлаттырган бүгү улустар-биле эвилел — пролетариаттың даштыкы политиказы ындыг болур деп, В. И. Ленин өөреткен.

Империализм—тайбының, социализмниң болгаш депшилгениң кол дайзыны. Эш Н. С. Хрущевтуң айтып турганы-биле алырга, «империализм бодунуң араатанныг уткашыннарын бүрүнү-биле илереткен болгаш улустарны дарлаарының база мөлчүүрүнүң улус чоннга өжээнниг ол тургузуунуң эмнеттинмес хамчыктарын база уржуктарын кандыг-даа чүүл чажырып шыдавас».

Империализмге удур демисел антиимпериалистиг бүгү күштерниң сырый каттыжарын негеп турар. Бир эвес олар быдаргай хөделир болза, оларның херээ, оларның эрге-ажыктары уттурар апаар, ынчаарга тайбынның болгаш социал депшилгениң дайзыннары удуп алыр апаар.

Бүгү революсчу күштерни сырый каттыштырарының кол коммунистиг шимчээшкин болуп турар. Улуг Октябрьның соонда болуушкуннарның хөгжүлдези болза, социал депшилгениң түгү—коммунистерниң холунда дээрзин маргылдаа чокка бүзүреткен. Төөгү оларга улуг хүлээлгени—тайбың болгаш улустар аразының айыыл чок чоруу дээш, капиталистиг тургузугну узуткаары болгаш бүгү кижи төрелгетенниң социализм оруунче шилчиирин дээш демиселди баштаарын хүлээткен.

Ол хүлээлгени коммунистиг шимчээшкин чүгле бир эвес ол чаңгыс аай болгаш сырый каттышкан болур болза, ам күүседип шыдаар. Күш-ажылга ынакшылдыг улуг болгаш мергежилдиг улузу-биле бисти акы-дунмалыышкы бодал холбаштырып турар Кыдат Улус Республика-биле харылзааларны таарыштырып чогумчуларын ак-сеткилдиивис-биле күзеп турар бис. ССРЭ-ниң болгаш КУР-нуң аразында ырак эвес эрткен үеде туруп турган эки харылзааларының катап эгиттинип келиринге моондак болур ындыг объективтиг чылдагааннар чок.

Бистиң ханы бүзүрелдивис ёзугаар алырга, бир талазында СЭКП-ниң болгаш акы-дунма өске-даа партияларның, өске талазында Кыдаттың Коммунистиг партиязының аразында оон харысалгазын СЭКП хүлээвейн турар чөрүдээлер болза, империализмге удур демиселге, ажылчын ангының эрге-ажыынга, социализмниң херээнге биче эвес когаралды чедирип турар. Чаңгыс сеткилдиг эштерни бистерге хамаарыштыр калбарган маргылдаага херегленнип турар аргалар болгаш методтар болза, империализмге болгаш колониализмге удур, ажылчы чоннарның эргелери болгаш эрге-ажыктары дээш демиселден кичээнгейни чардыктырып, антиимпериалистиг бүгү күштерниң сырый каттыжарынга моондактап, бистиң ниити дайзыннарывыска анти-империалистиг лагерьниң иштинде чөрүдээлерни ажыглаар арганы берип турар.

Ажык маргылдааларны соксадыры бистиң партиявыс чоокта чаа база катап саналдааны билдингир болгай. Революсчу хуралениң чаңгыс эвин, марксизм-ленинизмге чайгылыш чок шынчызын камгалаары, дүрген-биле өскерлип турар төөгүнүң тодаргай байдалынга таарыштыр революсчу теорияны чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап билири, барыын-даа, «чээн-даа» оппортунизмге удур эптеш чок демиселди чорудары, амгы үеде кажан-даа артык эргежок чугула.

Марксизм-ленинизмниң принциптеринге болгаш бүгү делегейниң коммунистериниң дайынчы программазы болур 1957 база 1960 чылдардагы Москва чөвүлел хуралдарының шиитпирлеринге үндезилээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыштырарынга бистиң ленинчи партиявыс эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылып турган болгаш кылыр-даа.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эрге-ажыктары болза, оон бүгү отрядтары ниити дайзынга удур эптиг болгаш найыралдыг демисежирин негеп турар. Аңаа бүгү үндезиннер бар. Октябрьның социалистиг

(Төнчүзү 3-кү арында).

Эш Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ илеткелиниң төнчүзү

Улуг революциязының оруу—ол дээрге бүгү революсчу күштерни сырый каттыштырарының, революсчу бүгү агымнарны каттыштырарының оруу болуп. Марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилээш, коммунистерниң чаңгыс эви, революсчу бүгү күштерниң чаңгыс эви—делегейниң революсчу чорудулгазының шинтпирлиг чепсээ апарган.

Эштер! Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожзхелбээ догуннаарының ленинчи идеязының шылгарадгай умур-дузалыын болгаш шынныын, делегей байдалынга оң күчүлүг үре-түңнелдиг салдарын делегейниң амгы хөгжүлдези бадытпап турар. Тайбың кожзхелбээ догуннаашкынның байдалында Совет Эвилелиниң болгаш делегейниң бүгү социалистиг системазының күчүзү өзүп, капиталистиг чурттарда аңгы түлчүүшкүннары өзүп, национал-хосталгалыг шимчээшкин чедиишкиннерни чедип ап, бүгү делегейде революсчу, антиимпериалистиг күштер быжыглып турар.

Бистиң партияның XX болгаш XXII съездилериниң улам ынай хөгжүткени, янзы-бүрү инитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожзхелбээ догуннаарының принцизи—совет даштыкы политиканың чингине угланыышкыны. Тайбыңны камгалаары дээш Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның чазагай демисели делегейде бирги социалистиг күрүненин, социалистиг бүгү дем каттыштырылгазының алдарын көстүп көрбээн бедикче көдүрген. Совет Эвилелиниң даштыкы политика харылзаалары дыка калбаргаң, совет күрүне ажылдакчыларының албан аян-чоруунун оруктары—найырелдың болгаш тайбыңның оруктары бүгү диптерде истелген.

Эш Н. С. Хрущев башталган СЭКП ТК болгаш Совет чазак болза делегейниң дүшкүүрлүг чоруун узуткаарын чедип ап, делегейниң чаа дайынын чайладыр дээш эргежок чугула бүгүлде түүлдерни кылып турар. Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң чайгылыш чок демисели-ниң ачызында делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынче бөттүг базымнар кылынган.

Тайбыныың политиказының улуг тиилелгези болза Кариб далайның районунга кризисти ажып эрткени болур. Куба улустуң маадырлыг чоруу, Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштериниң оюу шинтпирлии-биле деткээни делегейниң термоядролуг дайынының өртүү чайлаткан. Оон түңнезе, бистиниг улустары Москва Керээзин чарганы, база ол ышкаш космос оруунче ядролуг чепсекти үндүрбес дугайында дугуржулганы чедип алганы болур-дур. Бүгү-делегейниң улустары Москва Керээзин улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче болгаш күрүнелер аразында бот-бодтарын билчир чорудуу быжыглаарынче оруулга чугула базым кылдыр көрүп, аңза байыр чедирип турар.

Ядролуг шенелделерни чамдык техникте хорууп дугайында дугуржулга чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрерии соксатпаан, дайынның айыылын чайлатпаан дээрзин билир бис, харын. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ынай чавырылдырарының талазы-биле тодаргай хемчегнерниң боттуг программазын Совет чазак санандап кииргенин билдингир болгай.

Европага айыл чок чоруктуу быжыглаар болгаш делегейниң ийиги дайынының артышкыннарын узуткаар, НАТО-нуң чурттары-биле Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң аразынга халдашпас дугайында керээни чарар, делегейниң янзы-бүрү районнарынга ядролуг эвес зоналарны тургузар, ядролуг чепсектиң улам ынай нептерээрии болдурбас, ийи герман күрүнелерде даштыкы шериглерни кызырарын киириштирбишаан, хенертен халдаашкынны болдурбас талазы-биле хемчегнер болгаш өске-даа ол ышкаш ындыг сорулгаларны хүн айтырыынга амыдырал шынгыы идип үндүрүп турар. Бир эвес бо бүгүнү дугуржул алган үүве болза, делегей харылзааларының дыка кадыкшылды эгелээр ийик, чепсегленишкинни бүгү-нииги болгаш бүрүн дүжүрерінче орук аштаттынган турар ийик.

Герман тайбын кереэзиниң чок болуп турарының ужурудан айыыл улам ханылаваан, Европаның төвүнде дүшкүүрлүг чоруктуң оваа бир эвес чайлаттынган үүве болза, улустар улуг тынган турар ийик. Эң-не калчаалыг болгаш адаан-өжээн негекчилери—Барыын Германиянын милитаристчи күштерииниң талазындан тайбыннын хереэнге кыжаныш турарын кым-даа чедир үнелевейн барын болбас ужурлуг. НАТО-нуң хөй талалыг ядролуг күштерин тургузарын база киришгирбишаан, кандыг-даа хевир-биле ядролуг чепсекче кирер орукту аңаа берип болбас херек. Герман тайбын таарыштырылга делегей политиказының эң чугула айтырыгларының бирээзи болуп артпышаан.

Кариб далайның районунга байдалды база катап чидиглендирерин орадажып турар америк агрессчи болуктериин үүлгедиглерине совет кижилер шинтпирлиг удурланып турар. АКШ-тың агрессчи болуктериниң талазындан Кубага удур өжээнниг хүсүлгелерии хөрээлээш эвес. Көрейни сагыштыы-биле чарылдырганынга холбаштыр кедерлей таарымча чок байдал тургуступ-таан. Мурнуу Көрейлеп бүгү даштыкы шериглерни чайладып үндүрер дугайында көрей улустуң чөптүг неделдезин деткип турар бис. Вьетнамның иштики хөректерииге даштыкы холгаарлаашкынны бүрүү шаап турар бис. Көрей болгаш вьетнам улустар боттарының хүү-салгынын боттары шинтпирлээр ужурлуг.

Хосталган чурттарның районнарынга дүшкүүрлүг байдалды тургузар дээш, империализм бүгү-ле түүлдерни кылып турар. Хөгжүп турар аныяк күрүнелерни адаанныштырып, оларның чаңгыс эвии кошкадыр дээш үймээнгерни, суглчээлерни болгаш күрүне эргилдерии организастап, чурт девискээрлер талазы-биле чөрүлдээлерни болгаш аймак улустарның аразынга өш-өжээнии өөскүдүп—бүгү-ле түүлдерни ол кылып турар. Сөөлгү тодаргай чижек болза, Алжирге чоокта чаа болган болуушкуннар болур. Алжирииң маадырлыг улузу бодунуң чаалаш азымшкынарын серемчилелдиг болгаш эрсмаадырлыг камгалап турар. Хамаарышпас, демократтыг күрүнеии тургузуп турар алжир улуска совет кижилер изиг байырын чедирип турар.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы—тайбыннын болгаш бүгү улустар-биле найырадың политиказы болур.

Тайбың быжыг болган тудум-на, коммунистиг иитилелди дүрген болгаш чедиишкиннер тудуп тургузар бис. Ынчалзажок чепсегленишкинни бүгү-нииги болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дугуржулга амдыызында чедип алынмаанза, чепсегленишкинни эңдере бүдүрерии соксатпаанда, дайынның айыылы амдыызында бар туруп турда, Ленинниң бисти өөредип чорааны ышкаш, кезээде белен болур бис, бистиң чүртувуска удур, оон эвилелчилерииге болгаш өөнүктерииге удур агрессияже кандыг-даа кордалды өйтүр шаварынды деннелге болдувустуң камгаланыр аргавысты тудар ужурлуг бис. Совет Чепсектиг Күштер тайбынга бараан болдуруига болдуңуң төөгүдег ээлчээн чедиишкиннииг эртпирер дээш сайзырангайжыыр апаар.

Тайбың дээш чаагай демиселлге бис быжыг туруштуг болгаш тода перспективалыг бис. Тайбыңның хереэ дээш бистиң-биле кады социалистиг чүрттар, делегейниң ажылчын ангызы, аныяк национал күрүнелер, тайбынга ынакшылдыг бүгү делегейниң күштери демисежип турар. Оларның каттышкан болгаш шинтпирлиг хөделиишкиннери-биле империализмниң агрессчи күштерии кынчыктырбайн барып, термоядролуг дайынны чайладып болур.

Октябрь революциязының идеялары—ол дээрге социализмниң болгаш чер кырында тайбыңның идеялары болур. Совет кижилер коммунизмни тургузары дээш бодунуң маадырлыг демисели-биле Октябрьның улуг идеялары бүгү делегейге тиилээн турарынга идеилейлиг дузалап турар!

Эштер!

Ажылчын аңгы, Россиянын ажылчы чоннары дөртен алды чыл бурунгаар эрги, ирик иитилелдиң ёзуругаар Ленинниң удуртулгазы-биле капиталистиг эргелелдиг дүрбелеңнии ээвээш эвес. Көрейни сагыштыы-биле чарылдырганынга холбаштыр кедерлей таарымча чок байдал тургуступ-таан. Мурнуу Көрейлеп бүгү даштыкы шериглерни чайладып үндүрер дугайында көрей улустуң чөптүг неделдезин деткип турар бис. Вьетнамның иштики хөректерииге даштыкы холгаарлаашкынны бүрүү шаап турар бис. Көрей болгаш вьетнам улустар боттарының хүү-салгынын боттары шинтпирлээр ужурлуг.

Хосталган чурттарның районнарынга дүшкүүрлүг байдалды тургузар дээш, империализм бүгү-ле түүлдерни кылып турар. Хөгжүп турар аныяк күрүнелерни адаанныштырып, оларның чаңгыс эвии кошкадыр дээш үймээнгерни, суглчээлерни болгаш күрүне эргилдерии организастап, чурт девискээрлер талазы-биле чөрүлдээлерни болгаш аймак улустарның аразынга өш-өжээнии өөскүдүп—бүгү-ле түүлдерни ол кылып турар. Сөөлгү тодаргай чижек болза, Алжирге чоокта чаа болган болуушкуннар болур. Алжирииң маадырлыг улузу бодунуң чаалаш азымшкынарын серемчилелдиг болгаш эрсмаадырлыг камгалап турар. Хамаарышпас, демократтыг күрүнеии тургузуп турар алжир улуска совет кижилер изиг байырын чедирип турар.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы—тайбыннын болгаш бүгү улустар-биле найырадың политиказы болур.

Тайбың быжыг болган тудум-на, коммунистиг иитилелди дүрген болгаш чедиишкиннииг тудуп тургузар бис. Ынчалзажок чепсегленишкинни бүгү-нииги болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дугуржулга амдыызында чедип алынмаанза, чепсегленишкинни эңдере бүдүрерии соксатпаанда, дайынның айыылы амдыызында бар туруп турда, Ленинниң бисти өөредип чорааны ышкаш, кезээде белен болур бис, бистиң чүртувуска удур, оон эвилелчилерииге болгаш өөнүктерииге удур агрессияже кандыг-даа кордалды өйтүр шаварынды деннелге болдувустуң камгаланыр аргавысты тудар ужурлуг бис. Совет Чепсектиг Күштер тайбынга бараан болдуруига болдуңуң төөгүдег ээлчээн чедиишкиннииг эртпирер дээш сайзырангайжыыр апаар.

Тайбың дээш чаагай демиселлге бис быжыг туруштуг болгаш тода перспективалыг бис. Тайбыңның хереэ дээш бистиң-биле кады социалистиг чүрттар, делегейниң ажылчын ангызы, аныяк национал күрүнелер, тайбынга ынакшылдыг бүгү делегейниң күштери демисежип турар. Оларның каттышкан болгаш шинтпирлиг хөделиишкиннери-биле империализмниң агрессчи күштерии кынчыктырбайн барып, термоядролуг дайынны чайладып болур.

Октябрь революциязының идеялары—ол дээрге социализмниң болгаш чер кырында тайбыңның идеялары болур. Совет кижилер коммунизмни тургузары дээш бодунуң маадырлыг демисели-биле Октябрьның улуг идеялары бүгү делегейге тиилээн турарынга идеилейлиг дузалап турар!

Эштер!

Ажылчын аңгы, Россиянын ажылчы чоннары дөртен алды чыл бурунгаар эрги, ирик иитилелдиң ёзуругаар Ленинниң удуртулгазы-биле капиталистиг эргелелдиг дүрбелеңнии ээвээш эвес. Көрейни сагыштыы-биле чарылдырганынга холбаштыр кедерлей таарымча чок байдал тургуступ-таан. Мурнуу Көрейлеп бүгү даштыкы шериглерни чайладып үндүрер дугайында көрей улустуң чөптүг неделдезин деткип турар бис. Вьетнамның иштики хөректерииге даштыкы холгаарлаашкынны бүрүү шаап турар бис. Көрей болгаш вьетнам улустар боттарының хүү-салгынын боттары шинтпирлээр ужурлуг.

Хосталган чурттарның районнарынга дүшкүүрлүг байдалды тургузар дээш, империализм бүгү-ле түүлдерни кылып турар. Хөгжүп турар аныяк күрүнелерни адаанныштырып, оларның чаңгыс эвии кошкадыр дээш үймээнгерни, суглчээлерни болгаш күрүне эргилдерии организастап, чурт девискээрлер талазы-биле чөрүлдээлерни болгаш аймак улустарның аразынга өш-өжээнии өөскүдүп—бүгү-ле түүлдерни ол кылып турар. Сөөлгү тодаргай чижек болза, Алжирге чоокта чаа болган болуушкуннар болур. Алжирииң маадырлыг улузу бодунуң чаалаш азымшкынарын серемчилелдиг болгаш эрсмаадырлыг камгалап турар. Хамаарышпас, демократтыг күрүнеии тургузуп турар алжир улуска совет кижилер изиг байырын чедирип турар.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы—тайбыннын болгаш бүгү улустар-биле найырадың политиказы болур.

Тайбың быжыг болган тудум-на, коммунистиг иитилелди дүрген болгаш чедиишкиннииг тудуп тургузар бис. Ынчалзажок чепсегленишкинни бүгү-нииги болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дугуржулга амдыызында чедип алынмаанза, чепсегленишкинни эңдере бүдүрерии соксатпаанда, дайынның айыылы амдыызында бар туруп турда, Ленинниң бисти өөредип чорааны ышкаш, кезээде белен болур бис, бистиң чүртувуска удур, оон эвилелчилерииге болгаш өөнүктерииге удур агрессияже кандыг-даа кордалды өйтүр шаварынды деннелге болдувустуң камгаланыр аргавысты тудар ужурлуг бис. Совет Чепсектиг Күштер тайбынга бараан болдуруига болдуңуң төөгүдег ээлчээн чедиишкиннииг эртпирер дээш сайзырангайжыыр апаар.

Тайбың дээш чаагай демиселлге бис быжыг туруштуг болгаш тода перспективалыг бис. Тайбыңның хереэ дээш бистиң-биле кады социалистиг чүрттар, делегейниң ажылчын ангызы, аныяк национал күрүнелер, тайбынга ынакшылдыг бүгү делегейниң күштери демисежип турар. Оларның каттышкан болгаш шинтпирлиг хөделиишкиннери-биле империализмниң агрессчи күштерии кынчыктырбайн барып, термоядролуг дайынны чайладып болур.

Бүгү делегейге тайбын делгерезин!

Совет улуска—демиселчи улуска, маадыр улуска, коммунизмниң тургузукчузу улуска алдар!

Партияның болгаш улустуң бузудбас улуг чаңгыс эвии делгерезин!

(Эш Н. В. Подгорныйның илеткелин байырлыг хуралдың киржикчилери хөй удаа үргүлчүлелдиг адыш часпаашкыннары-биле үзе кирип, ханы сонуургал-биле дыңнаннар. Илеткелдиң төнчүзүнде диңмиттиг «Уралар!» залга чаңгыланып турган).

Ынак Төрээн чуртка

СЭКП Тыва обкомунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш СЭКП-ниң Программазын күүсетпишаан, Тожу районнуң кадаа ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 46 чыл юонга уткуштур күрүнеге дүн садарының чыл планын ноябрь 1-ге чедир 105 хуу, сүттүүн — 100 хуу күүсеткенин өөрүшкү-биле илеткеп тур бис. Чыл төнчүзүнге чедир плаидан ажыр 20 төннадан өөрээш эвес сүт саттынган турар, ниитиниң малының баш санын өстүрериниң планы күүсеттингенде күрүнеге эът садарының планын күүседиринии аргалары бар. Ам мал кыштагладыышкынын организастыг чөрүдүр болгаш елүк тывыкшының планын күүседир дээш хемчегнер алдынып турар.

Тожу партикомунуң секретары М. МАШПАДАЙ.
Райкүүском даргазы О. ООЛАК.

Тожу парткомунуң секретары эш МАШПАДАЙГА Райкүүском даргазы эш ООЛАККА ВЛКСМ комитединиң секретары эш МОНГУШКА

СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели күрүнеге сүт болгаш дүн садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле районнуң бүгү ажыл-ишчилеринге байыр чедирип, күрүнеге 20 төнна сүттү плаидан ажыр садар деп силерниң шиитпирлерии изии-биле деткип тур.

Районнуң кадаа ажыл-агыйының ажыл-ишчилери келир мал кыштагладыышкының эки эрттирер, аңмаашкынга эң хөй санныг ачылларны аътнарып чорудар, елүк тывыкшының планын ажыр күүседир, мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садарын көөдедир дээш социалистиг чарыштыг улам калбартыр, колхозтарның экономиказын кадреринге болгаш быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр деп СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели бүзүрер тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ.
ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

Вымпел хевээр арткан

Харлыг баштыг Таңды сыннарының мырыңай-ла аъзында долганыр даглар-биле хүрээлеткен ыйгылакта «Элегес» совхозтуң Каък фермазы туруп турар. Фермаңың эргелекчизи Александр Клементьевич Филиппов ажылының байдалын биске доңчулуп чугаалады:

— Бистиң фермавыста мыйыстыг бода мал аъзан хөй. Оон иштинде саар инектер 200. Районнуң фермаларының аразынга шилчиир вымпелди бистиң фермавыс бо чылдың үш кварталдарының дүргүзүнда быжыг тудуп келген. Ону моон соңгаар белеп салбас бис.

Конторадан үнеш, азым аъзында сүт-бараан фермазынга чеде бердивис. Ында кидии-не саалла чоруп тур.

Ортумак сынныг, дүлүмзүрээн чазык шырайлыг, сүттүг коъалды быжыг түткен саанчы сүдүн биденге кудукаш, төрелээн аъзында бага бээ-даа хөй суггарып болур. Бүзүн хойну доктаамал суггарбас болза, малга чем шингээделиг болбас, оон үзем хойнуң күжү бакшырап болур.

Кодан чанында азы шала ыракта сугну ижип алынмаар дээш, хойну ынаар сүрүп каап, кандыг-даа хайгаарал чок олурар болза, канчап-даа таарышпас, агып чыдар аъбек азы бичии дамырак суглар доңуп калган болза, хой оон суг ижип шыдавас. Хойну суггарар санында хойжу тула сүрүп аппаргаш, суггарары кедилиг, бир эвес суг доңа берген болза, сугнуп дожун бузар. Шуптуу хойга сукзунун ылап хандыр эки ижиртири хойжунуң хүдээлгелиг болур. Бо дээрге хойну эки ажаарының база бир негелдези-дир.

Аза-огу деп, чидиг баштыг шиптегер сигеннер хойнуң дүгүн-даа, бодун-даа бакшырадыр. Ынчангаш ындыг сигеннииг черге хойну чагдаттаазы эки—деп, ол немей саналдаан.

Районда хой тарып бөөзадырының ажылы багай чоруп турарының бир кол чылдагааны болза, оон бүгү чурумнарын, негелделерии сагывайн турарында. Тарып бөөзадыышкын нарын айтырыг болур, өлче бүгү талзыбиле шыңгыы кичээнгей салза, ам чедиишкиннииг күүсеттинип болур. Хойжу бодунуң ажылының дүргүзүгазын каш-аз милуталар иштинде шупту-ун чугаалай каапгары берге болгай. Ол чүгле хой ажылының чамдык-бир айтырыгларын кыскаазыбиле чугаалаар аргалыг болган. Хойжунуң боду-биле оон соңгаа ужуражып чугаалашкаш, оон ажылының дүгайын допчулай аарак биижир аргалыг болган мен.

Улуг Октябрьның 46 чыл болган юонга күш-ажылчы чедиишкиннерби-ле төлептиг ужуражыр дээш мал кыштагладыышкының хойжу Чалбаа эки белеткелдиг уткаан. Чооду Тогаевич дузалакчылары-биле кады, ийи коданда нарын дүкүт 1400 хойну Таа-Акемның кыштаңда ажаан турар. Чайын андырган черниң эки үнген одунга, тараазын ажаап апкан аңгыска хойну ол организастыг одарладып күүзээн.

Даг, тей, оорга черлериң одарын кыштың түлүк үезинде ажыглаар деп соруглаңы ол салып алган. Соок улгадып, хар ылыынап келгенде, хары чуга даг одарларынче хойну одарладып үндүрер болган неледе чемни берип эгелээр. Хойжунуң коданында электромоторнуң күжү-биле суун үндүр сордуруп ап турар кудук бар. Күскү үеде ол кудуктан хойну ийи катап суггарып турар. Кажан соок улгадып, хар ылыынай бергенде, Чооду ам-на хойларны доктаамал чемгерип эгелээр.

Кыштагда 30 тонна сигең, 600 тонна силос, 10.000 моонлак будухбүрү чем чедирттингеп. Хураганнар алаанга чедир 3 тонна саван, хой адаанга төгөр 6 тонна одек кыштагда белеп. Саванны ам-даа 10 тоннызы немей сөөртүп алыр. Бо чылгы чаа тараа саванын хойга ол хевээрзин чидиртип болур. Кажаалариың адаанда олуп чайлаткан, аңаа курган одекти үргүлүү солуп турар. Чылдыы курган болгаш, хойнуң бөдү-даа, дүгү-даа баксыравас.

Чаңгыс кыштагда ийи коданхойну 4 кижи ажаап турар, оон иштинде Чалбаа—кол ажаакчы. Олар оларны чөп ажыглаары-биле өттүг черлерге серилиг кажаларны кылып эгелээрлер. Ындыг кажаалыг черге хойну эълчег-биле үзүп одарладыр. Амгы үеде хойнуң күжү семис.

1963—1964 чылдарның кыжынында хойну толуг, чылыг кыштагладыышкын-биле хандырар, оон бай санын чаңгыс-даа хоратпас дээш хойжу социалистиг хүдээлгени алган. Бир коданда 750 хой кирер ыяш кажаны эки чылыгаан. Совхоз Ч. Чалбаанын коданында 2500 хой кирер чаа даш кажаны тутқан. Оон кежиин кажан хой хураганнай бергенде, хураганнарны өстүрер аргабиле ажаарынга таарыштыр кылган.

Хойжуларның чурттарга бажынарын, хой кажааларын совхоз элекчери чырыткызы-биле хандырган. Чооду Тогаевич болгаш оон дузалакчылары хойну ажаарынга, оны дүне хураганнадып алырынга, кежээ хостуг шактарында солуп, сеткүүл номчуурунга, радио дыңнаарынга болгаш оон-даа өске ажылдарны чорударынга электри чырыткызыг апарганы дыка-ла таарымчалыг болган. Хойжунуң турлаанга чоокку үеде телефон киирери көрдүнүп турар. Эрги чурттарга бажынарындан ангыда, ийи аал ишти чурттаар чаа бжың туттурганы—кижилерии культурлуг, чылыг оран-сууг-биле хандырарынга улуг дузалыг болган.

Оон коданында хою шупту аныяк, үш дугаар төрүүр хойлар. Чүс хойга онаштыр хөй хураганны өстүрер, хой бүрүзүнден дүк кыргылдазын көөдедир сорулга-биле оон коданында эки уксаалыг, нарын дүктүг 6 кошкарны шилип тургускан. Оларның үреи-биле хойларны тарып бөөзаткан. Тарып бөөзадылганы чорударынга эргежок негеттиг бээр, тарып бөөзадырынга хөөнү кирген ийикпе, азы кирбээн хойларны тып илередир 16 шенээр кошкарлар база бар. Сентябрьда Чооду бир коданга 660 хойну, а октябрьның төнчүзүнде 757-ни тарып бөөзаткан.

Кыштың берге айларында хойну бакшыратпазы-биле, хүнде ийи катап тоттур чемгерерии чурумчуда берген. Чалбаа бир коданда 750 хойну хүнде ортумак-биле 3 шанак силосбиле чемгерип турган, а бо чылын база-ла ындыг хемчээл-биле чемгерген турар.

Хойжу бо чылын чүс хойга онаштыр 100 хураганны, хой бүрүзүнден 3,6 кг дүктү алыр деп социалистиг хүдээлгени алган, оозун ажыр күүсеткен, чүл дизе: чүс хойдан-на 110 хураганны өстүрүп, хой санындан 5 кг дүктү кыргып алган. Хойнуң ажаалдазын экижиткен тудукна, келир чылда эки үре-түңнелди чедип ап болур. Оон боду—«Шын», «Коммунистиг күш-ажыл дээш» деп солуннарның докгаамал чагдыкчызы болгаш номчукчузу. Солуннар 1—2 хонгаш-ла аңаа чеде бээр. Хойжунуң коданга-гуралаанга автолавка бола бээр. Ол хереглээн чүүлдерии оорган үргүлүү садып ап турар.

К. КУНДУП.

Тудугжуларның белээ

СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга беттандырбышаан, «Кызылтудуг» тудуг эргелелиниң коллективи чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Чыл эгезинден бээр 6803 дөрбелчин метр шөлдүг чурттарга шөлүм, 2,8 км узун дуртуг хөөрай каналнзациязын, 0,9 км суг дамчыдылгазын, 125 орунлуг уруглар садын, Пушкин кудумчузунда магазинии, пединститутун башкыңын ажыглаага киирген.

Октябрьның 46 чыл юонга таварыштыр ажыглаага киирер үшүрлүг № 2 школаның интернадының болгаш эът комбинадының тудугларында бүгү ажылчыннарның 60 хуу хирези амгы үеде хаара туттунган. Чоокку хүннерде ол объектилер базала ажыглаага киирер.

Бистиң коллективте бүдүүлгениң мурнакчылары өскөн. Ындыларга эштер Белоусов, Долгих, Погорелов, Чертов оларга удуртқан бригадалар хамаарлыр. Ол бригадалар ай планнарын үргүлчү 110—120 хуу күүседип келгеннер.

Кызылдың тудугларынга хөй чылдарда могаг-шылаг чок ажылдап келген эш Кызаң ышкаш ажылчыннар бисте хөй. Эш Кызаң планның онаалдаларын 120—130 хуу күүседип турар. Коммунистер аңаа улуг идегелди көргүзүп, Кызаңны тудуг эргелелинде партбюро кежигүнүне болгаш хөөрайның партия конференциязының делегадынга соңгааннар.

Конференцияның делегады Семен Сандан, Белоусов, Ховалыг Лопсан, Гадимов, Хертек Бичө-оол, Синянов болгаш оон-даа өскелер ажылга эрсеткилдиин көргүзүп, хүн нормазын 110—120 хуудан кудулаттайн келгеннер.

Бистер кызылчыларга ам-даа хөй үүлдерни кылып үлэзэлгелиг бис. Чурттарга тудугларын ажыглаага киирериниң планы үгүле 65 хуу күүсеттинген. Эът комбинады, 26 кварталдың өдөлга чери, суг сорааруар станция, 26 болгаш 187 квартал-дарда чурттарга башкыларының ажыглаага киирер хуусаалары нашаа катап соңгаарлаттынган. Ол чорун тудугларда күш-амыйлы кошкан организастаанны, мастерлер, прорабтар амыйчыннарны эргежок чугула хереклелдер-биле чогуур өйүнде хандырбайн, оларның ажылын четче хынап база оларга арга-сүмени бербейн турганын хереченип турар. Оон уламыңдан хөй-хөй ажылдарны катап кылып ужурга таварыжып турар.

Бистиң тудугларны 1964 чылдан эгелеп күрпроект бетоннуг блок-биле ыяшының келуп үнүп турар. Ол сеткүл-даа мөөңдан бүдүүрукчуулуг арганы дүрген ажыглаан соонда биске кыш, оон-даа мөөңдам болбас апаар.

Чедиишкиннеривис түңнеп тура, четпестеривисти дарый чайладыр хемчегнерни алган бис. Кызылдың тудугжулары төрээн хоорайывыстың чаагайжыды тударынга улуг үлүүн киирер дээш бүгү күжүмүн салырлар.

В. КРАВЧЕНКО,
«Кызылтудуг» тудуг эргелелиниң парторганизациязының секретарының оралакчызы.

Планны ажырган

Респотребсоюзтуң белеткелдер эргелелиниң аъш-чем комбинадының коллективи бүдүүлге планын чедиишкиннииг күүседи турар. Комбинат үшкү кварталда ниити продукция планын 172 хуу, саарылга планын 106 хуу күүсеткен. Оон иштинде доскаар кылыр цеги планын 119 хуу, консерва цеги—116 хуу күүсеткен.

Коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турар Ф. А. Бурликинаның бригадазы бүдүүлге планын үргүлчү ажыр күүседип турар. А. Н. Мышляева, Н. У. Мамаев, В. В. Бабак, К. У. Кудинов олар боттарының ажыл нормазын 110—120 хуу күүседип, социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп турарлар.

Аъш-чем комбинады мурнунда үүгле капустаны дузап турган болза, ам огурецти, помидорну, морковьту, капустаны, вареньени түскай савалап кылырын шингээдип алган. Тыва респотребсоюзтуң маркалыг ол продукциялары садыг черлериниң киргилээн болгаш харын-даа республикадан дашкаар областарда чедип турар апарган.

И. ТОРЖУ.

Республика типографиязының парлакчызында М. Сорокина 20 ажыг чыл ажылдап турар. Ол ак-сеткилдиг ажыл-ишчи социалистиг чарышка даазы-ла эгелекчи, тиилекчи болуп келген. Ол—коммунистиг күш-ажыл шалыпчыларының республика чөвүлел хуралының киржикчизи. Улуг Октябрьның 46 чыл юонга төлептиг ужуражыры-биле эш Сорокинаның бригадазы күш-ажылчы ээлчегге турган, социалистиг чарышка бирги черни ээлээн. Оон бригадазынга номчуг эки шынарның шимчиир кызыл туңчугажын болгаш ашаа шаңналын тывыскан. Эш Сорокинага коммунистиг күш-ажылдың немигүнү деп бедик атты тывыскан.

ЧУРУКТА: эш Сорокинага бригаданың немигүннери күш-ажылчы чедиишкиннери болгаш хундулуг ады ээлээш, байыр чедирип турары.

Сөзүү болгаш фотозу
В. РАЧКОВСКИЙНИИ.

Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хурал

МОСКВА. (СЭТА). Кремльдиң Съездилер ордузунга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл болган юонга холбаштырган, ажылчы чоннар депутаттарының Москва хоорай Советиниң болгаш партияның хоорай комитединиң байырлыг хуралы болган.

Ленинчи гвардиянын хоочун киржикчилери, октябрь түлчүүшкуннарының киржикчилери, найысылалдың бүдүүлгелериниң чаартыкчылары, эртемниң болгаш техниканың ажылдакчылары, хөй-ниити организациялары-биле чүгле Москвадан эвес. Ленинградтан, Киевтен, Минскиден, Ташкенттен, Ереванчан, Тбилисиден, Ригадан, Вильнюстан, Таллинден, Кишиневтен, Фрунзеден, Ашхабадтан, Душанбеден, Алма-Атадан, Караганда-дан, Новосибирскиден, Свердловскиден, Челябинскиден, Омскиден, Красноярскиден, Иркутскиден, Хабаровскиден, Владивостоктан, Якутскиден, Южно-Сахалинскиден, Петропавловскиден, Магаданнан, Мурманскиден, Архангельскиден, Петрозаводскиден, Сыктывкардан, Ижевскиден, Горькийден, Куйбышевден, Саратовдан, Волгоградтан, Ростовдан, Краснодардан, Ставрополдан, Воронежден, Тамбовдан, Пензадан, Ульяновскиден, Казаньдан, Уфадан, Пермиден, Свердловскиден, Челябинскиден, Курганнан, Тюменден, Омскиден, Новосибирскиден, Барнаулдан, Кемероводен, Красноярскиден, Иркутскиден, Читадан, Улан-Удэден

Социализмниң делегейинде

Саннар болгаш фактылар

1919 чылда социализмниң кара чаңгыс чуртунуң чону 138 миллион кижиге санаттынып, кижи төрелгетенниң 7,8 хуузу болуп турган. 1963 чылдың эгезинде социалистиг делегейниң чонунуң саны 1 миллиард 112 миллион кажиге санаттынып, чер бөмбүрзээниң бүгү чонунуң 35,5 хуузу болган.

• • •

1917 чылда делегейниң үлетпүр продукциязынга социализмниң кара чаңгыс чуртунуң үлүү үш хуудан эвээш болуп турган. Ам социалистиг чурттар бистиң планетавыстың индустрия продукциязының 37 ажыг хуузун бүдүрүп турар.

• • •

Социализм чурттарының чиг-эт курлавырлары эгээртинмес. Оларның үлүүнге делегейниң нефть курлавырларының (шинчилээн) 80 ажыг хуузу, хөмүр дажының—60 ажыг хуузу, демир рудазының курлавырының чартык кезиинден ажыы, марганец рудаларының — 90 хуузу, калий дустарының — 85 хуузу онаажып турар.

• • •

Төс чылдарның (1954—1962 чылдарның) дургузунда ССРЭ-де үлетпүр продукциязының өзүлдезиниң чылда ортумак темпилери 10,7 хуу, а АКШ-та—2,9 хуу болган. Моон-биле кады Совет Эвилелинде үлетпүр продукцияның тергиин немелде өзүлдези Каттышкан Штаттарынындан ийи катап ажыг болуп турар.

• • •

Бо чылын Совет Эвилели 1913 чылда хааныг Россияның бүдүрүп үндүргенинден 52 катап ажыг үлетпүр продукцияны бүдүрүп үндүрер. Өске сөс-биле чугаалаарга, ам чурттуң үлетпүрү бүгү 1913 чылда бүдүрүп үндүргени хире санныг продукцияны чаңгыс неделяда бүдүрүп үндүрүп турар.

• • •

Бо чылдың база кииріштирбишаан алырга, Совет эрге-чагырганың бүгү чылдарының дургузунда күрүнениң болгаш кооператив организацияларының капитал салыышкыннары (колхозтарның чокка) 385 миллиард чат рубль болган. Оларның 43 хуу хирезин сөөлгү беш чылдарның дургузунда киирген.

• • •

Социализм чурттарында үлетпүр бүдүрүлгениң хемчээли дайын мурнундагы 1937 чыл-биле деңнээрге 1962 чылда сес катап көвүдээн. Ол-ла үениң дургузунда капиталистиг делегейде үлетпүр бүдүрүлге чүгле 2,6 катап көдүрүлген.

• • •

1920 чылда Совет республиказа 8.699 киловатт ниити күчүлүг 100 электростанцияларны тудуп, ажыглалга киирген турган. Аш болгаш үрегдеттирген, иштики контрреволюцияның болгаш даштыкы империалистиг интервентилерниң атакаларын оиттур шавар ужурлуг турган чуртка ол чорук хуулгаазынныг чүүл болган. Ол-ла база өске-даа чурагайларны дыңнатпышаан, В. И. Ленинниң бижээни болза: «Эвээшдаа болза, ол дээрге бистиң аажок улуг чуртувуска эге-дир, а черле ынчаш, эге салдынган, ажыл шулуудан чорупкан болгаш улам-на дээре чоруп турара».

Чогум-на харын улам-на дээре болуп бар чыдар. Улуг Октябрьның соонда бо 46-гы чылда 9,6 миллион киловатт ниити күчүлүг электростанцияларны ажыглалга киирген турар.

• • •

Чеди чыл планының беш чылдарының дургузунда ажыглалга чаа киирген электростанцияларның күчүзү 38,5 миллион киловатт болур, ол болза, Францияның бүгү электростанцияларының ниити күчүзүнден бүдүн чартык катап хире ажыл турар.

• • •

Ынаңгыя~ сөөлгү чылдарның дургузунда социалистиг экономиканың шапкын өзүлдези оон турузунда депшилгелиг бурунгаарлаашкын-биле капсырлаштыр чоруп турар. Техниктиг депшилгениң эң дүрген темпилерин хандырып турар ындыг адырлар эң дүрген хөгжүп турар. Ол дээрге химия, машина тудуу, энергетика, электроника-дыр.

ССРЭ-ниң химия үлетпүрү Европада бирги черни болгаш делегейде ийиги черни ээлеп турар. Чеди чылдың чүгле баштайгы дөрт чылдарында безин 200 чаа күчүлүг химия бүдүрүлгелерин тудуп, ажыглалга киирген. Бо чылын химия продукциязын бүдүрери 17 хуу, а химия үлетпүрүнге капитал салыышкыннар—36 хуу көвүдээр.

• • •

Ийи чылдын дургузунда—бо чылда болгаш келир чылда чуртка чылда 17 миллион тонна ажыг минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле чаа күчүлерни ажыглалга киирген турар. Химия чемишчидилгелерин бүдүрер талазы-биле чаа күчүлерни өстүрериниң ындыг темпилерин делегейде чаңгыс-даа чурт билбес.

• • •

Эрткен чылда Совет Эвилели «ниити рыноктуң» барыын-европа чурттары—Франция, ГФР, Италия, Бельгия, Голландия болгаш Люксембургту катай алырга оларнындан хөй каңны (76,3 миллион тонна) эзилдирген. А ынчаарга бистиң чуртувус 1913 чылда ГФР-ниң амгы девискээринге эзилдирип турганындан үш катап эвээш каңны бүдүрген.

• • •

1929 чылда ССРЭ (физиктиг единицалар-биле алырга) чүгле 3,3 муң тракторларны, а АКШ—229 муң тракторларны бүдүрген. Ынчалзажок 1961 чылда безин Совет Эвилелинге 15 аът күжүнге шилчидерге 601 муң тракторларны бүдүрген, АКШ-ка 450 муң тракторларны үндүрген турган.

• • •

1913 чылда Россияның үлетпүрүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнели АКШ-тың деңнелиниң чүгле 11 хуузу, Англияның деңнелиниң — 20 хуузу, Германияның деңнелиниң—21 хуузу болгаш Францияның деңнелиниң — 30 хуузу болуп турган.

• • •

1962 чылда совет үлетпүрде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнели 1913 чылдың деңнелинден 12,6 катап ашкан. ССРЭ бо чүгүла адырның талазы-биле Барыын Европаның бүгү кол-кол капиталистиг чурттарын эрткен болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнелинде АКШ-тан ылгалды дыка кызырган.

• • •

Бистиң социалистиг үлетпүрүвүс улустуң херектел чүүлдерин революция мурнундагызындан 16 катап хөйнү берип турар. Чеди чылдың баштайгы дөрт чылдарының дургузунда чонга 6 миллион телевизорларны, 4,6 миллион хеп чүүр машиналарны болгаш 2,5 миллион соодукчуларны саткан.

• • •

1940 чылда-ла чурттуң улус ажыл-агыйынга 202 муң чогаадылгаларны болгаш рационализаторжу саналдарны нептереткен, ол чорук чылда санажылга-биле алырга, 90 миллион чаа рубльдиң камналгазын берген. 1962 чылда 2.818 муң чогаадылгаларны болгаш рационализаторжу саналдарны нептереткен болгаш ол чорук 1 миллиард 695 миллион рубль камналганы берген.

• • •

Делегейде эң-не бедик механизастаттынган улут көдээ ажыл-агыйы бистиң чуртувуста тургустунган. Ол болза 40,6 муң колхозтар болгаш 8,6 муң совхозтар-дыр.

1928 чылда чурттуң шөлдеринге 27 муң тракторлар (колдуунда даштыкы чурттарның бүдүрүлгезиниң), ийи тараа комбайннары болгаш 700 чүък машиналары ажылдап турган. Эрткен чылын колхозтарга болгаш совхозтарга 1 миллион 280 муң тракторлар, тараа ажаап алыр 553 муң комбайннар, 840 муң чүък машиналары болгаш өске-даа дыка хөй машиналар бар турган.

• • •

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң (1953 чыл) соонда эрткен он чылдарның дургузунда колхозтарның орулгалары 4 миллиард 960 миллион рубльден 15 миллиард 100 миллион рубльге чедир көдүрүлген.

• • •

ССРЭ-ниң ажылчыннарының боттуг орулгалары революция мурнундагы үе-биле деңнээрге 5,9 катап, а колхозчуларның—7 ажыг катап өскен.

• • •

Чеди чылдың баштайгы дөрт чылдарының дургузунда хоорайларда болгаш ажылчын суурларда ажылчы чоннар 325 миллион дөрбелчин метр чуртталга шөлүн алган. Ол болза 1913 чылда хааныг Россияга хоорайның бүгү чуртталга фондузундан барык ийи катап ажып турар дээни ол.

• • •

Чуртталга тудуунуң хемчээлиниң болгаш темпилериниң талазы-биле ССРЭ делегейде бирги черни ээлеп, АКШ-ты дыка ашкан. АКШ-та бир муң чурттакчыга-ла онаалтыр алырга бистиинден ийи катап эвээш квартираларны тудуп турар.

• • •

Совет кижилериниң чаагай байдалының өзүлдезин мындыг факт база айтып турар. Эрткен чылдың төнчүзүнде ажаалга кассаларында 12 миллиард 745 миллион рубль түңнүг салыышкынны-лыг 53,5 миллион салыкчылар санаттынып турган. Ол болза дайын мурнундагы 1940 чылда салыышкыннарының түңүндөн 17 катап ажыг болуп турар.

• • •

Совет ниитилелди делегейде эң-ее эртем болбаазыралдыг ниитилел деп чөптүг адап турар. 1962 чылдың январь 1-де дээди эртемниглер 4,7 миллион, доосгаан дээди эртемниглер — 1,8 миллион, техникумнарны болгаш өске-даа ортумак тускай өөредилге черлерин доосканнар—9,2 миллион, долу ортумак школаларны доосканнар — 11,3 миллион болгаш чеди чыл школазын доосканнар азы чеди чыл школазында өөрү эртемниглер — 38,4 миллион кижиге санаттынып турган.

Чурттуң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринде алды миллион оолдар, кыстар өөренип турар. Дээди өөредилге черлериниң студентилериниң чартык кезиинден хөйү бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөренип турар.

• • •

ССРЭ-де кижилерниң назынының ортумак үргүлчүлээшкини революция мурнундагы үе-биле деңнээрге 32-ден 73 хар чедир узаан.

1913 чылда бистиң чуртувуска 100 муң кижиге-ле 15 эмчилер онаажып турган болза, 1962 чылда—201 эмчилер онаажып турар.

• • •

ССРЭ-ге чыл бүрүде 7 миллион ажылчы чоннар болгаш оларның уругларын күрүнениң социал страхованиезиниң күсели-биле дыштаныыг база эмнеп турар. Алды миллион уругларны школа назыны четпээн уруглар албан черлеринде ажаап турар. 23 миллион кижи пенсияны, хөй уругларлыг 3,5 миллион иелер күрүне пособиелерин ап турар.

• • •

Бо чылдың чүгле бирги чартыында безин чон халас өөредилгеге болгаш медицина хандырылгазынга, аараан, иштиг болгаш ээлчеглиг шөлээлер үезинде төлевирге, пенсия болгаш өске-даа төлевирлерге база чигелделерге ниитилел фондуларындан 15 миллиард рубльди алган.

Ноябрь 9—Камбоджаның хамаарышпас чоруун чарлаан хүнүндем бээр 10 чыл оюн. | Чурттуң найысылалы Пном-Пень хоорай. СЭТА-ның фотохрониказы.

Октябрьның 46 чыл оюнга алдар кылдыр

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның ажылчы чоннары Улуг Октябрьның 46 чыл оюн боттарының байырлалы кылдыр демдеглеп турарлар. Ол кайгамчык хүнге тураскаал болдургзн хуралдар бүдүрүлгелерде, албан черлеринде болгаш өөредилге черлеринде эртип турар. Ажылчын болгаш студент клубтарда совет чечен чогаал болгаш документальдыг кинофильмнерни көргүзүп турар.

Найысылалдың парлалгазы, радиозу болгаш телевидениези Октябрь революциязының 46 чыл оюнга аажок улуг кичээнгейни угландырып турар. Солуннар чүүлдерни, В. И. Ленинниң болгаш Н. С. Хрущевтуң чуруктарын, Октябрь революциязының төгүзүнден болгаш Совет Эвилелиниң амыдыралындан хөй санныг чуруктарны боттарының арыннарынга үндүрүп турар. «Октябрь революциязының 46 чыл оюн» деп улуг чүүлүнге «Нотисиас де Ой» деп солун экономиканың, эртемниң болгаш техниканың талазы-биле Совет Эвилелиниң аажок улуг чедиишкиннериниң дугайын чугаалап турар бүзүрелдиг чурагайларны болгаш фактыларны айтып турар.

Грецияның демократтыг күштериниң улуг тиилелгези

АФИНЫ. (СЭТА). Ноябрь 3-те Грецияга болган парламент соңгулдазы оппозициа партияларының улуг чедиишкини-биле доозулган. Олар бадылаашкынның 61 хуузун алган. «Төптүң эвилели» деп буржуаз партия бадылаашкынның 42,2 хуузун алган. Истеп сүргүүшкүннер болгаш өнчүкчүгээлер турзажок. Чаңгыс аай демократтыг чөөн партия (ЭДА) болуунуң туружун бышыглаан. Ол партия 652.752 бадылаашкынны азы 14,5 хуузун алган дээрзин солуннар айтып турар. ЭДА-ның хөй-хөй талакчылары реакцияның кандидаттарынга аштырыышкынны таварыштырар дээш «төптүң эвилели» дээш бадылааннар. Депшилгечилерниң партиязы бадылаашкынның 3,8 хуузун алган.

«Национал радикал эвилел» (ЭРЭ) деп барыын партия улуг аштырыышкынга таварышкан. Ол партия эрткен соңгулдаларда ону дээш бадылаан соңгукчуларның дөрттүн бир кезиин ышкынган. Грецияның барыын удуртукчулары ындыг аар байдалды кажан-даа билбейн чорааннар. Соңгулданың түңнелдерин «кайгаан» ЭРЭ-ниң удуртукчузу Караманлис политиктиг ажыл-чорудулгадан чайлаар мен деп шиитпирлээнин медеглээн.

ЭДА-ның күүсекому парлалгага чорутткан медеглелинге соңгулданың түңнелдерин Грецияның демократтыг күштериниң тиилелгези кылдыр үнелеп көрген. Демократтыг чазакты тургузар деп «төптүң эвилелиб» ЭДА-ның күүскому кыйгырган.

Алжир-марокко кызыгаарда

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Фигиг хоорайның чоогунда Бени Униф деп кызыгаар сууржугаштың районунда боолаашкынны соксаткан дугайын Алжирниң албан төлээлекчилери ноябрь 4-те дыңнаткан дээрзин Ассошиэйтед Пресс агентилел дамчыткан. Ноябрь 3-түң эртенинде Марокконуң чепсектиг күштериниң эгелээн артиллерия боолаашкынының үезинде ийи кижиниң өлүрткенин херектиң ужурун билир алжир бөлүктер медеглээн.

Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң Рабатта корреспондентизиниң кызыгаар чорулдаазы болган районнан алдынган медээни барымдаалааш, Фигигтиң районунда боолаашкынның соксааны дугайын база дыңнаткан. Алжир кезектер Фигигти бөолап турган деп марокко тала Алжирни буруудадып турган.

НАТО-нун парламентарийлериниң конференциязы

ПАРИЖ. (СЭТА). НАТО-нуң ээлчеглиг парламент конференциязы мында ажыттынган. Соңгу атлантика бөлгүлежиишкиниң кежигүннери 14 чурттарның (чуртунда соңгулда болуп турары-биле холбаштыр Грецияның төлээлекчилери киришпээн) 200 хире парламентарийлери конференцияның ажылында киржип турар.

Конференция ноябрь 8-ке чедир үргүлчүлээр. Ядролуг чепсектиң шенелделериниң кезиктеп хоругдаар дугайында Москва Керээзи болгаш Чөөн база Барыын чүктүң аразында харылзааларга ооң салдары, а ол ышкаш НАТО-нуң иштинде байдал болгаш НАТО-нуң стратегиязы, «НАТО-нуң хөй талалыг ядролуг күштерин» тургузарының төлевилели, АКШ биле өөп европейжи эвилелчилериниң база «киришпейн турар» чурттарның аразында харылзааларын дээн ышкаш ындыг айтырыгларның талазы-биле НАТО-нуң чөвүлелиниң декабрьда болур сессиязынга сүмени ук конференцияның киржикчилери ажылдап кылыр ужурлуг.

Кижиниң чаагай чоруунга

★ **ХЕРЕГЛЕЛДИҢ НИИТИЛЕЛ ФОНДУЛАРЫНЫҢ** чайгылыш чок өзүлдези—чоннуң амыдырал деңнелин бедидериниң эң-не чугула байдалдарының бирээзи. ССРЭ-ниң ажылчы чоннарының ажыл төлевиринден ажыр күрүнеден ап турар төлевирлери болгаш чиигелделери ам үеде оларның боттуг орулгаларының ниити түңнүнүң дөрттүн бирзи хире бооп турар.

Ажылчы чоннарның ниитилел фондуларындан ап турар төлевирлериниң болгаш чиигелделериниң таблицазы бо-дур (миллиард рубльге):

	1940	1950	1952	1962
Бүгү төлевирлер болгаш чиигелделер	4,2	12,2	12,9	28,4
оон иштинде: пенсиялар болгаш пособиелер	0,7	3,5	3,9	11,0

Дөрт кижилиг чаңгыс өг-бүлеге ортумаа-биле хамааржып турар ниитилел фондуларындан хереглелдиң ниити түңү ам үеде чылда 500 рубльден ажыг болуп турар.

★ **ХООРАЙ БҮРҮЗҮНДЕ,** ажылчын суур болгаш колхозчу суур бүрүзүнде чаа-чаа кудумчуларның, чаа-чаа бажыңнарның кварталдарының хевир-шинчизи бистиң өөртүп турар. Чуртталга тудуунга чурт чыл бүрү хөй акша-херекселин үндүрүп турар. Совет эрге-чагырганың чылдарында чуртталга тудуунга чүгле күрүнениң күсели-биле салыышкыннар барык-ла 55 миллиард рубль болган.

★ **ӨӨРЕДИЯГЕНИҢ ЯНЗЫ-БҮРҮ ХЕВИРЛЕРИ-БИЛЕ** ССРЭ-де 61 миллион ажыг кижи хаара туттунган. Ол дээрге чурттуң чонунуң дөрттүн бирзиниден хөйү өөренип турар дээни ол-дур. Совет Эвилелинде амгы үеде ниити билигниң 227 муң школалары, дөрт муң ажыг дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлери ажылдап турар. Школа-интернаттарда, школаларда болгаш уруглар хүнзээр школаларда ам бо чылын 2,4 миллиондан ажыг өөреникчилер туруп турар. Ажылчын, көдээ аныяктарның кежээки (ээлчеглиг) школаларында бо өөредилге чылында (бот-өөредилгени маңаа киириштирбишаан) 4 миллион ажыг кижи өөренип турар.

Сөөлгү 10 чылдарда бистиң дээди өөредилге черлеривис миллион ажыг инженерлерни белеткеп үндүрген. Ол болза бо-ла үеде АКШ-ка белеткээн инженерлерден барык-ла үш катап хөй. Чүгле 1963 чылда дээди өөредилге черлеринге болгаш техникумнарга 800 муң тускай эртемниглерин, азы 1914 чылга деңнээрге, оон 45 катап хөйнү белеткээн.

★ **ХААННЫГ РОССИЯГА** чоннуң 10 муң кижи бүрүзүнге-ле ортумаа-биле чаңгыс эмчи онаажып турган. Совет Эвилелинге 1963 чылдың эгезинде чоннуң ол хире санынга 20 эмчи санаттынып турган. Ол болза АКШ ышкаш ындыг капиталистиг чурттан дыка ажып турар. Делегейниң дөрт эмчизиниң бирээзи совет эмчи.

1913 чылда бистиң чуртувуска 208 муң эмнелге оруннары санаттынып турган азы 10 муң кижиге-ле—13 орун. 1953 чылдың эгезинде ССРЭ-ге 1,9 миллион эмнелге оруннары, азы 10 муң кижиге-ле 87 оруннар хамааржып турган.

★ **ССРЭ-ГЕ ПЕНСИЯЛАРНЫ** ажылчыннарга, албан-хаакчыларга болгаш оларның өг-бүлелеринге күрүне херекселиниң күсели-биле долузу-биле төлеп берип турар. Чүгле 1962 чылда, колхозтарның аңгылап үндүрүн берип турары, колхозчуларның пенсия хандырылгазынга кирген ниитилел херекселин санаваска, пенсияларга төлевирлериниң чарыгдалдары 8,2 млрд. рубль болган. Амгы үеде күрүнениң болгаш колхозтарның хандырылгазында турар бүгү пенсионерлериниң саны 25 миллиардтан ажыг кижи.

★ **ССРЭ-НИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ** чыл бүрү шөлээ алырының эргези-биле хандыртынган. Оларның дыштанылгазынга болгаш эмнедип алырынга санаторийлерни, дыштанылга бажыңнарын, курорттарны хандырган. Ажылчы чоннарның чепшээрелинде ам 2 муң ажыг санаторийлер, улуг улуска 1.200 хире дүнеки санаторийлер болгаш уругларга санаторийлер, 900 хире дыштанылга бажыңнары бар.

★ **НИИТИЛЕЛ ФОНДУЛАРЫНДАН ТӨЛЕВИРЛЕРНИҢ БОЛГАШ ЧИИГЕЛДЕЛЕРНИҢ УЖУР-ДУЗАЗЫ** өг-бүле бюджеттериниң мындыг сан-түңнери-биле тодараттынып турар. Чижек кылдыр, Вильнюс хоорайда Эйдук явичус аттыг комбинаттың идик даараар ажылчыны Нецка Ядвиги Феофильевнаның өг-бүлезин ап болур. Оон өг-бүлези беш кижи. Ядвиги Феофильевнадан аңгыда, 1963 чылда профессионал-техниктиг училищени дооскан соонда оон кызы Геновефера фабрикага ажылдап турар. Ядвиги Феофильевнаның ашаа—пенсионер. Өг-бүле ийи бичии уругларлыг, оларның бирээзи школада өөренип турар. Өг-бүлениң шалыны 1962 чылда 2000 рубльден хөй болган. Оон ынай пенсия төлевирлери 1265 рубль, янзы-бүрү пособиелер болгаш шаңналдар—100 рубль ажыг. 1962 чылда оларның уругларының өөредилгезинге күрүне 1.000 хире рубльди чарыгдаан. Нецкихтерниң өг-бүлези ниитизи-биле 1962 чылда ажыл төлевиринге немелде кылдыр 2.650 ажыг рубльди алган. Ынчангаш өг-бүлениң бүгү орулгазы чылда 4.665 рубль болган-дыр. Өг-бүлениң орулгазында төлевирлер болгаш чиигелделер 57 хуу болган.

ШЫДЫРАА

Үш салыг арткан

1963 чылда Кызыл хоорайның шыдыраа талазы-биле чемпиону ат дээш 16 шыырак шыдыраачыларының аразында демисели доостур чоокшулаан тудум-на, улам чиидиглээн. Ам чүгле үш салыг арткан. Маргылдааның сөөлгү салыгларында шыдыраачыларның аразында далаш болгаш оваарымча чок чүүлдер безин көстүп турарын демиселдиң чиидиглентени-биле таймабырлан болур.

Сөөлгү ийи салыгга мурнап турган эш Чыргал-оол бо ужуражыышкыннарга удуп алыр аргалыг турган, чүгле чартык сан немээн. Дуржулгалыг шыдыраачылар эштер Христофоров биле Беркович тиилелгелериниң болуп, бирги черже улам чоокшулааннар.

Тоску салыгны (маргылдааның ийиги чартыы) түңнеп көргүзерге мындыг: Чыргал-оол — Кокоринни, бирги разрядчылар Беркович биле Зырянов аныяк шыдыраачылар Скобеев биле Ануфриевти утkулан алган. Христофоров биле Кенин-Лопсаңның, Огородников биле Калзаңның, Ооржак биле Немковтуң салыглары хайым болуп доозулгулаан.

Онгу салыгда Чыргал-оол биле Зырянов таваржы берген. Чыргал-оол маңаа сицилиан көш аргазын шилип алза-даа, ону четче ажыглап шыдавайн, удурланыкчызынга шаан халдаар арганы берипкен. Ынчалза-даа Чыргал-оол болуунуң байдалын бодамчалыг коштер-биле быжыглап ап шыдаан. Оларның оюну хайым болу берген. Бо салыгда Христофоров—Немковту, Кенин-Лопсаң—Огородниковту, Скобеев—Кокоринни, Оюн—Мындрыманы, Калзаң—Забоевти утkулаан. Ануфриев биле Ооржактың ужуражыышкыны хайым болган.

Он бирги салыгда Оюн биле Калзаңның салым көрүкчүлериниң сонуургалын болдурган. Оюн болуунуң эге көжүн чиг ойнааш, берге байдалга таваржы берген. Ынчалза-даа ооң удурланыкчызы далаш коштер кылганын ол ажыглап, ноянның ажык талазын дарып эскерген, ужуражыышкын Оюн удар хире чиидиг байдалга соңгаарлаттынган. Баштайгы ийи салыгга улай уттурза-даа, сөөлүнде аштырыышкын чок чор,п турган Зырянов үшкү разрядчы Скобеевке уттурганы элдептиг болган. Ол хүн Христофоров—Ануфриевти, Иргит — Кокоринни, Чыргал-оол — Белевти утkулаан.

Он ийиги салыгда Чыргал-оол биле Христофоров ойнаан. Маргылдааның ол ийи шилиндектериниң оюну Христофоровтуң тиилелгези-биле доозулган. Ам маргылдаада Чыргал-оол мурнап турза-даа, Христофоров аңаа чартык-ла сан четпес болу берген. Өске ужуражыышкыннарга Берковичи — Кокоринни, Ануфриев — Огородниковту, Зырянов—Иргитти утkулап алгылаан. Скобеев биле Иргиттиң ужуражыышкыны хайым болган. Хоочун шыдыраачы Кенин-Лопсаңны Оюннуң удуп алганы солун болган.

Ноябрь 3-те ойнаттынмаан болгаш соңгаарлаттынган ужуражыышкыннар болгулаан. Кенин-Лопсаң Забоевти уткан. Мындрима биле Берковичиниң оюну соңгаарлаттынган.

Ынчангаш бирги, ийиги черде Чыргал-оол биле Христофоровтуң аразында чартык-ла сан бар. Оларны шиитпирлээр оюннар ам база болур.

Д. КУУЛАР,
1-ги черге́ниң судьязы.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг, хар шөлүг чагбас хүн болур. Кызылга эвээш булуттарлыг, хар чагбас хүн болур. Хат кошкак. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—12—17, оон өскезинге—8—13, а Кызылга—8—10 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Байырлал хүннеринде КАЙНААР баарыл

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖУМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

ноябрь 7-де

Байырлалдың эстрада концерти

ноябрь 8-те

Театрның болгаш эстрада бюрозунуң концерти

Концерттер хүндүс 12 шакта, кежээ 7 шакта эгелээр.

ноябрь 9-та

„Кежээки чем мурнуу чарында“

деп шии орус дыл кырынга болур. Шии кежээкиниң 7 шакта эгелээр.

КҮШ-КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНЫҢ ЗАЛЫНГА

ноябрь 7-де

Спорт ниитилелдериниң баскетбол талазы-биле чыынды командаларының ужуражыышкыны болур. Эгелээри хүндүскүнүн 12 шакта.

ноябрь 3-те

Спорт ниитилелдериниң хол бөмбүүнүң талазы-биле чыынды командаларының ужуражыышкыны болур. Эгелээри эртенгиниң 10 шакта.

КИНОТЕАТРЛАРГА

ноябрь 7-де

«НАЙЫРАЛ»: «Оптимистиг трагедия» 9, 11.10, 1.20, 3.30, 5.40, 7.50, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аппассионата» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Волочаев хүннери» 12.30, «Мөңгүн тренер» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга программалар 10, «Пролог» 11.15, 1.15, «Кижи аамы-чаңын өскертип тур» (1-ги сериязы) 3.15, 9.15, «Төнчүзү болгаш эгези» 5.15, 7.15 шактарда.

ноябрь 8-те

«НАЙЫРАЛ»: «Андрейка» 9, «Суургаларда туктар» 11, «Оптимистиг трагедия» 1, 3.10, 5.20, 7.30, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Солдат Иван Бровкин» 11, 1.10, «Оптимистиг трагедия» 3.20, 5.30, 7.40, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга программалар 10, «Яков Свердлов» 11.15, 1.15, «Кижи аамы-чаңын өскертип тур» (2-ги сериязы) 3.15, 9.15, «Хлеб болгаш кем-тараа» 5.15, 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кижи дужуп бербес» 10.30, «Максимниң чалыы үези» 12.30, «Мөңгүн тренер» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

ноябрь 9-та

«НАЙЫРАЛ»: «Ленин дугайында чугаалар» 9, «Ырлап турар пудра хааржаа» 11, «Оптимистиг трагедия» 1, 3.10, 5.20, 7.30, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оптимистиг трагедия» 11, 1.15, 3.20, 5.30, 7.40, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Апассионата» 10.30, 4.30, 6.30, «Максимниң ээп келгени» 12.30, «Тайбыңның бирги хүнү» 8.30, «Хосталганың ортулуундан келген аалчы» 2.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга программалар 10, «Дидим кижилер» 11.15, 1.15, «Мөңгүн тренер» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харысалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01473

Культура министерствозунуң типографиязы.

ЛЕНИНЧИ ТУК ТИИЛЕЛГЕЛИГ ХӨЛБЕҢНЕДИР КИИСКИП ТУР

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 10 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 266 (5670).

Өртээ 2 көп.

МОСКВА. 1963 чылдың ноябрь 7-де Мавзолейниң индиринде. Солагай талазындан: эштер Р. Я. Малиновский, Н. С. Хрущев, Л. И. Брежнев, А. И. Микоян, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный.
Фото В. ЕГОРОВТУУ болгаш В. СОБОЛЕВТИИ. СЭТА-ның фотохрониказы.

Москваның Кызыл шөлге болган шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы

Улуг Октябрьның база бир — дөртен алдыгы чылы эрткен. Төөгү бодунуң бурунгаарлаашкынының шимчээшкининге чаа маадырлыг базымны кылган. Эрткен чыл дыка улуг ажыл-херектерниң чылы болган. Чаа чайыннавчак бедиктер чаалап алдынган. Оларның өңгүр чайынналчааң ноябрьның 7-де Кызыл шөлден онза тодазы-биле көрүп болур. Эрткен оруктуң өндүр-чаагайы, магалыг эчис сорулга—коммунизмниң илези болгаш чогу ол хүн Кызыл шөлдүң бедииниден илергей көстүп турган. Бүгү чер бөмбүрзээниң күш-ажылчы кижилериниң көрүжү олче угланган.

Ол шөл чаңчыл болганы-биле байырлалга каастанып каан. Кызыл туктар хөлбенейнип турар. Кремльдиң ханаларында — акы-дуңма республикаларның сүлде демдектери, чураан транспарантылар. Кедергей улуг панноодан улуг Ленин көрүп турар.

В. И. Ленинниң Мавзолейиниң төп индиринде — **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин.** Партияның болгаш чазактың удуртукчуларынга индирлерден диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле байыр чедирген.

Курантылар кага берген. Он шак. Кремльдиң Спасск суургазының эжииниден ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский ажык машинага олурупкан хап келген. Министр шериглерни эргээш, дайынчыларга байырлал-биле байыр чедирген.

Оон соонда ол Мавзолейниң төп индиринче үнгеш, чүве чугаалаан.

Совет Эвилелиниң Маршалы эш Р. Я. МАЛИНОВСКИЙНИҢ чугаазы

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары!

Бистиң хүндүлүг даштыкы аалчыларывыс!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дөртен алды чыл ою-биле холбаштыр, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң база Совет чазактың өмүнээзинден болгаш даалганы-биле силерге байыр чедирип, амыр-мендиңерни айтырып тур мен.

Улуг Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле эрткен алдарлыг оруун совет кижилер бөгүн ынак Төрээн чурту дээш улуг өөрүшкүнүң болгаш чоргааралдың медерели-биле хайгаарап көрүп турарлар. Ол үениң дургузунда бистиң чуртувус хожудангай чоруктан дөпшилгениң бедиктеринче кедергей улуг шураашкынны кылган болгаш ам делегейниң эң-не күчүлүг күрүнези болуп турар.

Эрткен улуг он чылдар бистиң чуртувустуң төөгүзүнге чайынналчак арын болуп кирер. Партия болгаш күрүне амыдыралының ленинчи принциптерин катап тургускаш, партия болза улус массаларының эгелекчи болгаш идепкейлиг чоруунга калбак-делгемнерни ажыткан. Үлетпүрнү болгаш көдээ ажыл-агыйны, эртемни болгаш техниканы хөгжүдеринге шиитпирлиг тиилелгелер чогум-на ол чылдарда чаалап алдынган, совет ниитилелдиң чаңгыс эвээ улам улуу-биле быжыккан; Совет Эвилели бодунуң хөгжүлдезиниң чаа төөгүлүг үезинче—коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинче кирген.

Октябрьның чырыткылыг байырлалын бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннары чеди чылдың бешки чылының улус ажыл-агый планын чедиишкинниг күүседкени-биле демдеглеп турар. Совет улус экономиканы, эртемни, культураны хөгжүдеринге чаа-чаа бедиктерни бодунуң маадырлыг күш-ажылы-биле чаалап ап, бистиң партиявыстың XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш быжыг турушту демисежип турар.

Совет индустрия чедиишкинниг хөгжүп, чаа-чаа заводтар, фабрикалар, электростанциялар, шахталар ажыглалга кирип турар. Ада-чуртун эртемниң болгаш техниказының чаа өндүр улуг тиилелгези болза Валерий Быковскийниң болгаш делегейде баштайгы херээжен-космонавт Валентина Терешкованың космоска кайгамчыктыг бөлүк ужуушкуну болур.

Коммунистиг тургузуушкунның кол фронтуларының бирээзи — көдээ ажыл-агыйы улам ынай көдүрээ дугайында бистиң партиявыс доктаамал сагыш салып турар.

Төп Комитеттиң июнь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар чорук совет улустуң сагыш-сеткил күштерин улам-на көвүдедир, оон коммунистиг медерелин көдүрер.

Улус ажыл-агыйын болгаш культураны хөгжүдеринге, улустуң чаагай амыдыралын бедидеринге бистиң чедиишкиннеривис — социализмниң капитализмден артык күштүүнүң эң дээре бадыткаашкыны-дыр. Ол чедиишкиннер болза ам-даа капиталистиг дарлалдың дуңгузунуң адаанда туруп турар ажылчы чоннарга күчүлүг хаара тыртыкчы күш болуп, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының империализмге удур, боттарының хамаарышпас чоруун чедип алыры болгаш быжыглаары дээш, национал экономиказын болгаш культуразын хөгжүдери дээш демиселинге үлегер-чижек болуп турар.

Социализмниң капитализмден маргыш чок артык күштүг чоруун социалистиг лагерьниң акы-дуңма өске-даа чурттары көргүзүп турар. Ниитилелди социалистиг ёзу-биле чаарты тургузарының оруунга улустар чүнү чедип ап болурун олар Совет Эвилели-биле кады херек кырында көргүзүп турарлар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак, социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары, тайбыңның болгаш демшилгениң бүгү күштери делегейниң термоядролуг дайынын чайладыры дээш, чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужурелин дээш, тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары дээш хажык чок болгаш быжыг турушту демисежип турар.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын кезик-чаңдык хоругдаар дугайында Москва Керээзин чарган чорук делегейниң дүшкүүрлүг байдалын кошкадырынга чугула базым болган, ол Керээ тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаары дээш демиселге эң-не таарымчалыг болдунар аргаларны тургузуп турар.

Империалистиг күрүнелерниң агрессчи күштери делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга салдыныш чок удурланып турар. олар чепсегленишкинниң дужурерин күзевейн турар болгаш сооп дайынның туруштарында аргып, Совет Эвилелинче болгаш социалистиг өске-даа чурттарже шериг талазы-биле халдаарының планнарын кылып турар.

Тайбыңның херээнге шыңгыы кыжаныышкын болза революстуг Кубага удур соксавайн турар өнчүк-чөгээлиг чоруктар болур. АКШ-тың агрессчи бөлүктериниң болгаш оларның деткип турары контрреволюстуг идегеттерниң хосталгага ынакшылдыг Куба улуска удур өжээтен үглегдиишкиннери делегейниң дүшкүүрлүг чоруун ёзулуу-биле чавырылдырарын чедип алырынга шаптыктап турар.

Империалистерниң агрессчи бодалдары болгаш өнчүк-чөнгээлиг чоруктары бистерни бодувустуң Төрээн чуртувустуң болгаш бүгү социалистиг лагерьниң айыыл чок чоруун улам ынай быжыглаарлары-биле эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылырынче албадап турар.

Төрээн Коммунистиг партиязынга, коммунизмниң херээнге кызыгаар чок бердинген, эң-не болбаазырангай чепсек-биле болгаш техника-биле дериттинген Совет Чепсектиг Күштер Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чаалап алышкыннарын бүзүрелдиг камгалап, совет улустуң тайбың күш-ажылының камгалалында серемчилелдиг туруп турар.

Ынчаарга бир эвес империалистиг агрессчилер улустарның тура-соруун херекке албайн, бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының хосталгазынга болгаш хамаарышпас чоруунга семеп келир болза, узуткай шавар хары согугну олар алыр.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл ою делгерезин!

Коммунизмниң тургузукчузу — маадырлыг совет улус делгерезин!

Улуг Октябрьның чаалап алышкыннарының шынчы камгалакчызы, бүгү делегейге тайбыңның идегелдиг чөленгиижи—тиилелгелерниң алдары-биле шыптыыган шылгарангай Совет Чепсектиг Күштер делгерезин!

Бистиң бүгү-ле тиилелгелеривистиң сорук кииририкчизи болгаш организакчызы — төрээн Коммунистиг партиягa алдар!

Ура!!!

Совет Эвилелиниң Гимнзи чаңгыланы берген. Артиллерия ёзулалының дааштаашкыны чаңгыланы берген.

Шериглерниң байырлал марыжы эгелээн. Шериг академияларының дыңнакчылары болгаш башкылары, училищелерниң курсантылары, солдаттар болгаш офицерлер индирниң чанынче чиге базып эртип турган.

Аныяктар — Армияның болгаш Флоттуң келир үедеги офицерлери—суворовчулар болгаш нахимовчулар эрткен. Чыскаалганының ылаптыны-га-даа, шилгедек шевергининге-даа олар боттарының улуг эштеринден тудак чок.

Агаарга мотор даажы диңмирей берген. Каң шлемнер кеткен дайынчылар кырында олуруп алган куяк машиналар шөлге чедип келген. Ол болза М. И. Калинин аттыг алдаржаан, сан-түң чок тулчуушкуннарга каннаган, гвардейжи мотоадыгжы Тамань дивизиязы-дыр. Ол дивизияның кезектериниң бирээзинге бо чылын Никита Сергеевич Хрущев биле Фидель Кастро Рус аалдап барып чораан.

«ГАЗ-69» деп дүрген чоруктуг чиик машиналар—агаар-десант шериглерниң колоннаазы хап эрткен. Дайынчылар — кара шлемнер кеткилээн. Дайынчы бооларның холдарында быжыг тудуп алган.

Черни сиртилетпишаан, аар таныкылар — курагы черниң броненосецтери, зениттиг боду чорууп артиллерия установкалары эрткен: ол болза сурагалыг гвардейжи Бантемировск дивизиязы-дыр. Ыраан тудум-на эргип турган пушкаларның калибри улам улгадып турган. Оларның соонда узун үннүг боолар эрткилээн.

Ракета шериглериниң кезектериниң парады дооступ турган. Улуг күчүлүг болгаш адарга чазыг чок дээр системалар, херглээриниң талазы-биле янзы-бүрү зениттиг, тактиктиг болгаш оперативтиг-тактиктиг ракеталарны боду чорууп установкалар кырынга алгаш эрттирген.

Онза установкалар кырында—ыракка адар күчүлүг ракеталар, совет Шериг-Далай Флодунуң корабльдери оларның-биле дериттинген. Олар суг адаанга азы өске-даа байдалда чораан, кайы-даа минутада адыышкынны кылып шыдаар болгаш эң улуг диптиң кайы-даа черинге ядролуг окту чедирип шыдаар.

Ыракка ужугар, ужудукчу херелевес дозукчуларының кезээ парадка бир дугаар киржип турар. Ыракка ужугар ол зениттиг ракеталар чооктирген өредилгелерге кайгамчыктыг шынарын чайынналчаа-биле көргүскен. Оларның дайынчы болдунар аргазы улуг болуп турар болгаш агаар-космос хадаашкынының амгы үедеги бүгү-ле чепсектеринге барып дээрин хандырып шыдаар.

СЭКП Төп Комитединиң, Совет чазактың, Н. С. Хрущевтуң эгелекчи чоруу-биле тургускан, келергей улуг металл сигарлар хевирлиг ракеталар эрткен. Олар болза бистиң сурагалыг спутниктеривисти салып үндүрген, «Восток» деп корабльдерни орбитаже үндүрген ындыг ракеталарның бирээ дуңмалары-дыр. Кандыг-даа агрессчиниң оваарындыраарынга четчир күш оларда бар.

Совет кижилер — тайбың дээш улуг демиселчилер. Коммунистиг ниитилелди тургузарының төөгүлүг сорулгазын туюлунга чедир күүседир төлээде тайбың совет кижилерге херек болуп турар. Ынчалзажок дайынга харамдыгып турар күштер амдызында чырык чер кырында бар болуп турда, Советтер чуртунуң чоңу күчүлүг дайынчы техниканы дарганнап үндүрер апаар.

• • •

Моторларның даажы агаарга диңмиреп. Кремль ханаларының чанында оркестрниң үнү дагжавышаан-даа болза, Төөгү Музейиниң ындында даааш-шимээн чоокшулап, кызыл туктар далайланыр чалгып чоруп орган.

Октябрь болгаш Ленин кезээде кады. Холун бурунгаар сунуп алган кылдыр улуг пөсте көргүскен баштыңчы, революцияның баштыңчызы Кызыл шөлче кирип келген. Ажылчы чоннарның чыскаалы эгелээн. «Улуг оруктуң үе-чадалары»: Кышкы ордуну штурмнаан кызыл гвардейжиден космонавтыга чедир көргүскен өңгүр чураан плакаттар шөлге чалгып турган. Ол оруктуң партияның удуртулгазы-биле эрткен. Бодунуң бурунгаар көрүкчүзүнге улус чоң ханы бүзүрелдиг. «Партияның политиказын чүүлдүг деп санап турар бис!» деп сөстерни алдын үжүктер-биле лозуннарда бижээн. Москваның аныяк өскенниниң Кызыл шөлге көдүрүп келген торгу туктарының салгынга шыпыраажы ол дугайын чугаалап турганнар. Шөл-биле ак-көк болгаш ак чалгыглар чиргилчиннендир эртип-ле турган. Ол болза спортсменнер-дир. «Тайбың, Күш-ажыл, Хосталга, Дең эрге, Акы-дуңмалышкы ёзу болгаш Аас-кежик». Туктарда бижиттинген бо кайгамчыктыг сөстер коммунизм тургузукчуларының амгы салгалының амыдыралынга кезээде бадыткаттынар.

«Төрээн чазаавыска, бистиң ынак партиявыска — алдар, алдар, алдар!»—деп, муң-муң үннерниң лозун салыышкыны дыңналып турган. Диңмиттиг адыш часкаашкынынга сорук кирген уруглар чечектерин туткулап алгаш Мавзолейниң индиринче углапкан.

Эрес-дидим базымныг кижилер шөлге кирип келген. Оларның ажыл-ишчи, чыскаалдыг, дидим базымында катаптаттынмас улуг чаагай чорук көстүп турар. 46 чылдың мурнунда ол базымдан хаанныг ёзунуң чүлдүгези сирилеп, буступ дүшкен. Бөгүн Европада, Азияда, Африкада, Латин Америкада миллион-миллион кижилер ол базым-биле чоруп турар. Чыскаалдың колонналарының төнчүзү чок ышкаш кылдыр сагындырар. Байырлал мурнунуң күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын рапорттаар дээш заводтарның болгаш фабрикаларның төлээлекчилери Кызыл шөлге чедип келген. Оларның чоргааралының чүвези бар. Байырлал мурнунуң күш-ажылчы ээлчээниң хүн бүрүзүнде 220 муң тонна кан, 55 муң тонна минералдыг чемишчидилгелер, 22 миллион дөрбелчин метр пөс-таавы болуп турган. Ол тонналарда болгаш метрлерде москвачыларның үлүг-хуузу эвээш эвес. Найысылалдың ажылчы чоннары дангаар-ла октябрь байырлалынга чедир он айларның бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседип турарлар.

Москваның ажылчыннары чыскаал-биле эртип турда, а индирлерден байырлаалдыг совет найысылалга капиталистиг күрүнелерден келген өннүктер оларга байыр чедирип турганнар. Пролетаржы сагыш-сеткил каттыштырылгазы деп алдар күчүлүг күш оларны каттыштырып турар. «Делегейниң улустары! Серемчилелдиг болуңар, дайынчы империалистиг кыпсыкчыларының чимзениишкиннерин сойгалаңар! Монополияларның күчүлелиңге, реакцияның болгаш милитаризмниң деңнээшкининге удур демиселди күштелдириңер!», «Бүгү чурттарның улустары! Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Москва Керээзи — улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чымчадырынче баштайгы базым. Чепсегленишкинниң бүгү-нииты база бүрүн дужурери дээш, оран-делегейге быжыг болгаш бузулбас тайбың дээш идепкейлиг демисежиңер!» Бо кыйгырыглар байырлал колонналарының кырында үзүктел чок дыңналып турган. «Москва Керээзин чүүлдүг деп санап тур бис!», «Совет чазакка алдар!» деп кыйгылар шөлге чаңгыланып турган. «Коммунизм — партияның болгаш улустуң улуг эчис сорулгазы». Бо сөстер лозуннарда, туктарда бижиттинген болгаш чыскаалганнарның арынарында илден, чүректеринде сиңниккен.

Каң шактар дургузунда чыскаал үргүлчүлээн болгаш совет найысылалдың Кызыл шөлүнге кызыл туктар чалбыыштандыр киискип турган.

• • •

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга таварыштыр хүлээп алышкынны ССРЭ-ниң чаа Кремльдиң съездилер ордузунга ноябрь 7-де тургускан.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларын чыылганнар диңмиттиг, үргүлчүледиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

• • •

Ленинградчыларның байырлалдыг чыскаалы өөрүшкүлүг болгаш чараш чаагай болган. Аңаа 350 муң кижи киришкен. Октябрьның кавайы хоорайда, Неваның эриктеринде маадырлыг орус ажылчын ангының күш-ажылчы чаңчылдары көвүдеп турар. Чеди чыл дээш демиселге Ленинниң хоорайының ажыл-ишчилериниң салыышкыны улам-на улгадып турар. Нева хемге чаңчыл болган далай парады болуп эрткен. Дайынчы корабльдерниң чыскаалын алдарлыг «Аврора» баштап чораан.

Бо чылдың байырлалы киевчилерниң амыдыралында база бир алдарлыг болуушкун-биле—Днепр дээш демиселдиң болгаш Украинаның найысылалын гитлержи эжелекчилерден хостаанының чээрби чылы-биле дапкырлашкан.

Ноябрь 7-де гарнизоннуң шериглери болгаш ажылчы чоннарның хөй кижилиг чыскаалы болуп эрткен. Украин улус чеди чылдың бешки чылының бедиктеринче бүзүрелдиг чоруп орар. Республиканың үлетпүрү он айларның планын ажыр күүсеткен.

Белорус найысылалдың төп шөлү байырлал шинчи кирген турган. Республиканың найысылалының овур-хевириниң чыл келген тудумна канчаар өскерлип турарының дугайын колонналарның кырында лозуннар, диаграммалар чугаалап турар. Сөөлгү он чылдарның дургузунда чүс ажыг улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин тудуп тургускан. Оларның аразында Полоцкиниң нефть болбаазырадыр заводу, Минскиниң автоматтыг шугумнар болгаш моторлар заводтары чижектиг улуг бүдүрүлгелер бар.

Ташкентиге парадтың киржикчилериниң соон дарый заводтарның болгаш тудугларның төлээлекчилериниң колонналары чеди чыл планының чылдарында хоорайның индустриалдыг өзүлдезин көргүскен чүүлдер-биле шиметтинип алгаш эрткен. 3300 муң тонна «ак алдынны» ховулардан ажаап алган Узбекистанның алдарлыг хөвең тарыкчыларынга алдар болдурган лозуннар шөлге диңмиреп чоруп турган.

Улуг Октябрьның байырлалын күш-ажылчы Алма-Ата эки белектер-биле уткаан. Кылыгларның 40 хире чаа хевирлерин бүдүрүп үндүрер чорукту шиңгээдип алган. «Хожудангай бүдүрүлгелер чок!» деп чыскаалганнар рапорттап чоруп турганнар. «Восток-1» корабльдиң ужуп үнген чери—Казахстан. Ынчангаш космостуң совет маадырларының портреттерин колонналарның кырында бедик көдүрүп алгаш чоруп турган.

Руставели проспект—Тбилисиниң чурттакчыларының улусчу байырлалдар эрттирер чери. Хоорайның хөй-хөй аныяк бүдүрүлгелериниң коллективтери байырлал чыскаалынга киришкеннер. Сөөлгү үеде мында үлетпүрнүң чаа адырлары—прибор тудуушкуну, электротехника, автоматика херекселдериниң бүдүрүлгези хөгжээн. Грузияның найысылалы Төрээн чуртка саналга машиналарын, нарын шимчедикчилерни, электри-биле каңнаар автоматтарны болгаш өске-даа чүс-чүс кылыгларны берип турар.

Эң баштайгы совет дизель-поездиниң майыын Риганың чыскаалганнары көдүрүп алгаш чоруп турган. Ол баштайгы дизель-поездиниң беш муң километр шенелде маннаашкыны чедиишкинниг доозулган.

Кишинёвтуң болгаш Вильнюстуң, Таллинниң болгаш Бакунуң, Ашхабадтың болгаш Ереванның, Душанбениң болгаш Фрунзениң кудумчуларынга, бүгү чуртка—Ыракы Чөөн чүктен Карпаттарга чедир ажылчы чоннарның массалыг чыскаалдары база болуп эрткилээн. Хөй-хөй хоорайларга шериг парадтары болгулаан.

Кежээ Төрээн чуртуң найысылалы—Москвага, бүгү эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр хоорайларга бүгү улустуң байырлалынга алдар болдурган артиллерияның 30 удаа дааштаашкыны-биле салют кылган.

(СЭТА).

МОСКВА. 1963 чылдың ноябрь 7. Ажылчы чоннарның төлээлекчилериниң Кызыл шөлге чыскаалы.

ЧУРУКТА: чыскаалганнарның колонназында. Фото Е. НАССИННИИ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МОСКВА. 1963 чылдың ноябрьның 7. Москва гарнизонунуң шериглериниң Кызыл шөлге болган парады.
ЧУРУКТА: баллистиктиг ракеталар Кызыл шөлде. Олар болза космос корабльдерин Черни долганыр орбитаже үндүрген ындыг ракеталардан арай бичелери.
Фото В. СОБОЛЕВТИИ болгаш В. ЕГОРОВТУУ.

ЛЕНИНЧИ ТУК ТИИЛЕЛГЕЛИГ ХӨЛБЕҢНЕДИР КИИСКИП ТУР

Кызылдың ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы

Ноябрь 7-ле эртенгиниң 9 шак четпээнде-ле каас-шиник кеттинген кызылчылар хоорайның кудумчуларынга Октябрьның чаңчыл болган чыскаалының эгелээриниң ол байырлыг минуталары болгужеге чедир колонна дайы-биле үш шөлче улаай чоруп турганнар. Чыскаалганнарның кырында партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чуруктары, транспарантылар: 1963 чылдың эрткен 10 айларында ажылчы чоннарның чедип алганы чедиишкиннерин көргүзүп, бистиң чуртувуска коммунизм тургузарын дүргедедир дээш улам-на улуг күш-биле ажылдарынче кыйгырып турар лозуннар, диаграммалар.

Найысылалдың төп шөлү — каас-шинек. СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байшыңының мурнуу чарында кижи төрелгетенниң улуг баштыңчылары Карл Маркс биле Владимир Ильич Ленинниң улуг портреттери, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннериниң портреттери, кызыл туктар болгаш лозуннар.

Эртенгиниң 10 шак. Ажылчы чоннуң чыскаалган колонналары Кызылдың Ленин кудумчузун куду дыштаналганың болгаш культураның паргының талазындан үзүлбес агым-биле шуушкун эгелээн. Марш хөгжүмүнүң үнү эртенгиниң бээр үзүлбейн дыңналып келген.

Чыскаалды чаңчыл болган чурум ёзугаар мотоциклдиг кижилерниң колонназы ажыткан. Эвилелдешкен 15 республикаларның туктары оларның кырында киискип чораан.

Мотоциклчилерге уламчылап хоорайның күш-культуржулларының колонназы эртип, оларның эгезинде кижилер Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң улуг тугун көдүрүп алгаш эрткеннер.

Дараазында республика найысылалының школаларының өөреникчилериниң байырлалдыг-биле шиметтинген колонназы. № 1 школаның өөреникчилери В. И. Ленинниң улуг портредин, № 3 школаны — «Ленинчи ёзу-биле чурттаар, өөренир», «Хой-ниити чемненилгезиниң ажылдакчылары болур бис», «Автослесарьлар, чолаачылар болур бис» дээн ышкаш школа дооскаш кымнар болуп, кандыг ажылдаарын илереткен сөстерни бижээш бедик көдүрүп чорааннар.

Үшкү школаның мурнунда № 2 школа эрткен. Ол күш-ажыл өөредилгелиг политехниктиг школаны бо чылын доосказн 75 аныяктар ам республиканың чүк бүрүзүнде ажылдап эгелээннер. Өөреникчилер аразынга хоорай башкыларының улуг арнизы эрткен, оларның аразында эң эки ажылдыг деп санадып турар башкылар эштер Дробой, Кузнецова, Маркелов, Намчылак, Алдын-оол, Конгарова болгаш өскелер-даа бар.

Төп шөлдеп школачыларның үзүлбес агымы шуушкунаан. № 8 сес чыл школазының пионерлериниң холдарында дириг кеге бугалар. Олар индирге чоокшулап келгеш, оларны дээрже салыптарга байырлалдыг шөлдүң кыры база бир онзагай хевир кирип турган.

Бо 46 чылдың оон-биле хоорайның № 11 күш-ажыл өөредилгелиг политехниктиг школазы Октябрь революциязының чыскаалынга ам ийиги удаа киржип турары ол. Олар туктар, транспарантылар-биле кады «Тайбың» деп сөстү янзы-бүрү дылдарның кырында бижээш аңгы-аңгы кижилер туткан, бедик көдүрүп эрткеннер.

...Төрээн чуртувус чечектелип, хөгжүп турар болзун дээш сагыш салып бисте дуруп — деп комсомолчу аныяктарның кайгамчыктыг бир ырызын Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң студентилери ырлажып эртип турган. Студентилер пролетариаттың баштыңчылары Маркс, Энгельс, Ленинниң улуг портреттерин тудуп алган чорааннар. Педагогика институду — Тывада эң баштайгы дээди өөредилге чери. Бо чылын ук институттуң ажыттынганындан бээр 10 чыл болган. Бо ол чылдар дургузунда бо институтту муң ажыг башкылар доозуп үнгеннер. Чүгле бо чылын безин 146 дээди эртемниг кижилер үнүп, республиканың школаларында ажылдап турарлар.

Келир үениң башкыларының чыскаалының соонда харый социалистиг кедээ ажыл-агыйның бедик мергежилдиг тускай эртемниглери болур сургуулдар дески чыскаал-биле базып эрткен. Оларның кырында: Тайбың, Күш-ажыл, Хосталга, Дең эрге, Аас-кежик деп партияның Программазының бүгү делегейге чарлааны сөстерни бижээш бедик көдүрүп чорааны онзагай, чараш, чоргаар болган. Оларның дараазында Кызылдың профессионал-техниктиг училищезиниң курсантыларының чыскаалы эгелээн. Оларның бажында трактор кырында эр, херээжен ийи кижи бистиң социалистиг чуртувустуң сүлдези — Бадыр биле Маскалы олуй-солуй тудуп алган эрткен.

Хоорайның янзы-бүрү ортумак өөредилге черлериниң сургуулдарының чыскаалы үргүлчүлевишаан. Төп шөлдеп индир баары-биле дыңзыг уралап эртип турганнар. Колоннаның соонда садыг-кооператив училищезиниң, медицина училищезиниң, музыка школазының сургуулдарының делгем базымныг, каткы-хүлүмзүрүг болган арыннары чайынып эрткен.

Кызылдың энергетиктери Коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турар бүдүрүлгелерниң колонназының чыскаалын ажыткан. Энергетиктер сентябрь 29-та электри энергиязы бүдүрер талазы-биле он айларның планын күүседипкен. Ынчангаш ол дугайын профессионалдар эвилелиниң XIII съездизинге рапортааның номчукчулар билир болгай. Индирден оларже «социалистиг чарыштың тиилекчизи делгерезин!» — деп лозунну октаарга чиртиледир уралап эрткеннер.

Шөлде ам пиво кылыр заводтуң ажылчыннары келген. Заводтуң ажылчыннарының 60 хуузу коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Оон үш цехтеринге коммунистиг күш-ажылдың цехтери деп бедик атты тывыскан.

Кызыл аэропортунуң ажылдакчылары боттарының шалыпчы, кызымаккай күш-ажылы-биле коммунистиг күш-ажылдың коллективизи деп адын чедип алырын шиитпирлээннер. Ол коллективтен алдан кижиге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп чаагай атты тывыскан. Бир аай хептиг ужудукчулар төп шөлге дески марш-биле келген соонда улуг, бичии кожуглуг, кожуг чок бөлүк шарлар агаарже кылыйтып үнүпкен...

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының портреттерин база лозуннарны тудуп алган бөлүк чыскаалганнар индир баары-биле эртип турган. Ол болза республика типографиязының ажылдакчылары — полиграфистер-дир. Олар база-ла коммунистиг күш-ажыл коллективиниң адын чедип алыр дээш ажылдап турарлар.

— Коммунистиг күш-ажыл коллективтеринге болгаш шалыпчыларынга, бүдүрүлгениң мурнакчыларынга болгаш чаартыкчыларынга алдар! — дээн лозуннар индирден уралараа чаңгыланып турган.

Коммунизмниң идепкейлиг тургузукчулары эргим херээжен чон дыка хөй санныг кескүр онзагай колонна эртип турган. Бо дээрге «Бүгү-ле чүүлдерни кижилерге, оларның чаагай чоруунга» — деп кыйгырыг-биле ажылдап турарлар хааранылга комбинадының, хеп ательелериниң, хоорайның үлетпүр комбинадының ажылдакчылары-дыр.

Тываның эң хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи — алгы заводунуң коллективи база чыскаалып эрткен. Ол колоннада хоочун ажылчыннар — эштер Хүүрекпен болгаш Пирстелкий дээш өскелер-даа бар.

Революцияның, партияның болгаш чазактың удуртукчуларының портреттери-биле шиметтинген автомашина шөлде кестүп келген. Ол болза харылзаачыларның колонназының эгези болган.

Оон дараазында бистиң аныяк республикавыстың каастакчылары — тудугжулар боттарының үлер херээнге удеттирген төп шөлде келгеннер. Олар чүгле сөөлгү чылда безин хөй чурттаалга бажыңнарын ажыглалга киирип, педагогика институдунуң чараш, чаа бажыңын бүдүрүп, боттарының күш-ажылы-биле чүгле кызылчыларны эвес, бүгү Тываның ажылчы чоннарын өөрткеннер.

Республиканың бүгү булуңнарынче бараанарны сөөртүп, харылзааны чедирип турар автомобильчилер болгаш хем ажылдакчылары СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннериниң портреттерин, лозуннарны, транспарантыларны туткан эртип турганнар. Эрткен он айларның бүдүрүлге планын 102 хуу күүсеткен болгаш 121 муң литр кывар чүүлдү камнап алган пассажирлер АТК-зының коллективи — автомобильчилер өөрүшкүлүг базып эрткен.

Төп шөлде база бир чаа колонна кестүп келген. Оон эң мурнунда кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң министерствозу. Бо колоннада «Кедээ электротудуг» эвелге участогунуң коллективиниң шимелдези онзаланып турган. Бо кайгамчык байырлалдың мурнуу чарында Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук», «Ленинчи орук», «Октябрь 14 чылы» колхозтар электроэнергиязын оларның ачызында алган. Оларның электри чырыы чедирген черлериниң схемазын чураан стенд автомашина кырында кестүп чораан. Кадык камгалал министерствозунуң, республиканың болгаш хоорайның санэпидстанцияларының, эмнелге албан черлериниң, аптека эргелелиниң коллективтери төп шөлде кирип келген. Колоннаның мурнунда РСФСР-ниң сүде демдээ, туктар, республика эмнелгелериниң диаграммазы. Чыскаалганнарның хөй кезииниң холдарында туктар.

«Центросоюзтуң» эмблема демдээн, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннериниң портреттериң, туктарны тудуп алган кооператорлар индир баары-биле эртип турганнар. Респотребсоюз АТК-зының транспортчулары он айлар планын бүгү талазы-биле ажыр күүсеткен. Ол коллективте чеди чыл планын күүседипкен Николай Зюрин чыскаалганнар-биле кады эрткен.

Республика найысылалының ажылчы чоннарының байырлалдыг чыскаалы Төрээн Коммунистиг партиязы болгаш Совет чазакка кызыгаар чок бердинген чоруктуң, партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга совет кижилерниң кажан-даа белениниң ёзулуг көргүзүү болган.

Районнарга болган байырлалдар

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң төвүнүң чурттакчылары ноябрь 6-да байырлыг үткулга хуралын эрттирген. Байырлыг хуралды райкүүском даргазы эш Дилгижек ажыткан. Партком секретарының оралакчызы эш Сенди анаа илеткел кылгаш, районнуң ажылмичилериниң бо чылгы чедиишкиннерин түннеп көргүскен. Үткулга хуралының сөөлүнде улуг концерт болган.

Чадаана хоорайның бүгү ажылчы чоннары ноябрь 7-де байырлыг митингиге чыглып келгеннер. Митингиниң киржикчилеринге партком секретары эш Ондар, хоорайның эң дээре бызанчызы эш Калдар-оол, өөреникчи Ондар Чечек олар байыр чедирип, чүве чугаалааннар. Ажылчы чоннарның байырлыг чыскаалы орайга дээр үргүлчүлээн болгаш спортчу мыргылдаалар-биле доозулган.

Ол ышкаш байырлалдар «Сут-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарга болгаш районнуң өске-даа ажыл-агыйларының төптеринге болгулаан. Анаа чаңчыл ёзугаар боттарының чедиишкиннерин демдеглеглээн. Районда «Большевик» колхоз, «Сут-Хөл» совхоз кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң пландарын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеткенин илеткээн. «СЭКП XXII съездизи» кедээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт болгаш тараа садарының планын күүседип, улуг чедиишкинниг болган.

* * *

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Байырлал хүннерин Каа-Хем районнуң ажылчы чоннары чедиишкинниг байырлап эрттирген. Районда «Коммунизмче орук» колхозтуң ажылмичилери Октябрь байырлалынга белек кылдыр, күрүнеге сүт садарының планын күүседир талазы-биле эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 63 тонна сүттү ажыр дужааган. «Октябрь 14 чылы» кедээ ажыл-агый артели күрүнеге сүт, дук болгаш эът садар планын ажыр күүсеткен.

Сарыг-Сеп суурнуң чурттакчыларының байырлал хүннеринге тураскааткан митингилери, ажылчы чоннарның чыскаалы бедик деңнелге эрткен.

* * *

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл болган өөнга турескааткан митинг болгаш Таңды районнуң төвүнүң ажылчы чоннарының чыскаалы көдүрлүүшкүннүг эрткен. Бай-Хаак суурнуң албан, организация, бүдүрүлге черлеринден болгаш школаларындан келгилээн чыскаалдың киржикчилеринге СЭКП-ниң Таңды партномунуң секретары эш Сухачев, районда ВЛКСМ комитединиң секретары эш Конохов, башкы эш Доржевская олар байыр чедирип чүве чугаалааннар.

Районнуң чоок-кавыда суурларындан база дыка хөй кижи кээп киришкен ол байырлыг чыскаал ноябрь 7-де үр үргүлчүлээн болгаш спортчу аныяктарның маргылдаалары-биле доозулган.

Хойжуларның чедиишкини

Малдың өзери, эң бедик продуктулуг болуру ээзиниң эки ажаалдазындан чугула хамааржыр. Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозтуң малчыннары бо чылын багай эвес көргүзүглүг болган.

Төрүүр 100 хойга онаалтыр 92 хураганны доруктуруп өстүрген, хой бүрүзүнден 2700—3400 грамм дүктү кыргып алган малчыннар хөй. Маңаа чижек кылдыр С. Баян-оол, Б. Шактар-оол, С. Сендажы болгаш өскелерни-даа айтып болур.

Хойжулар келир чылын оон-даа бедик көргүзүглүг болур дээш чайгы семиртилгени эки организастаан болгаш кышка белеткелди кичээнгейлиг чорудуп турар.

М. ДАЛАА.

Көжеринге белен

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң Кара-Хаак салбыры мал ажылын харылап турар. Ында совхозтуң сес муң ажыг баш шээр малы 13 кодаята үстүнген. Бо чылын мал кыштагладыышкынынга белеткел ында багай эвес деп чугаалап болур.

Кыштагларның көржеңнерин чаа-йын-на малчыннарның болгаш хой-ниитиниң киржилгези-биле кептарып каапкан, кыштагларда кургаг өдектери болуп белеткээн. 13 кыштагларның кажааларын септээн, 5 кыштагларда чурттаалга бажыңнарын белеткээн. Кыштагларже сиген сөөртүлгезин организастаан.

Оон ыңай Кара-Хаакта 150 баш сувай инектерниң кыштаа белен болгаш ында 278 тонна сигенни белеткээн.

Дончуур-биле чугаалаарга, Кара-Хаактың малчыннары кыштагларже көжеринге белен.

С. БЮРЮНЕЙ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазын улам экижидер, улустуң херэглел бараанарының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында» республиканың Дээди Совединиң IV Сессиязының доктаалы Кызыл хоорайда канчаар күүсеттиниң турарынга хамаарыштыр хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы эш С. Х. Красныйның илеткелин бодунуң ээлчеглиг хуралынга дыңнап чугаалашкан.

Дээди Советтиң Сессиязының доктаалын күүседир дээш Кызылдың хоорküүскому, оон түс-түс килдистери болгаш хоорайның ажыл-агый, культура, хандырылга организацияларының чамдык хемчеглерни ап чорутканын Дээди Советтиң Президиуму демдеглээн. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери эрткен 9 айларның бүдүрүлге планын 104,5 хуу күүседип, пландан ажыр 544 рубльдың продукциязын берген. Амыдырал хандырылгазы-биле холбаалыг бүдүрүлгелерниң четкизи калбарып турар, идик-хеп, электроприборлар септээр чамдык черлер ажыттынгылаан.

Бир кижиге онаалтыр 1962 чылда амыдырал хандырылгазы 1 рубль 60 көпеек турган болза, бо чылын 6 рубль түңге четкен. Улустуң херэглел бараанарын бүдүрериниң өзүлдезинге болгаш садып алыкчыларның садып шыдаар аргалы улгатканынга үндезилэттингеш, бо чылдың 9 айларының дургузунда безин эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, хоорайның чурттакчы чонунга бараан хандырылгазы 1168 рубль түңге көвүдээн.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле кылдынган бо чамдык ажылдар-биле чергелештир, республиканың Дээди Совединиң бо чылдың июль 19-тагы бо айтырыгга хамаарышкан доктаалын хоорай Совединиң күүскому четпес күүседип турар деп, Дээди Советтиң Президиуму көрген. Чүү дизэ, чурттаалга тудуунуң 9 айлар планы чүгле 42,6 хуу күүсеттинген. Чурттаалга тудуунуң, оон септелгезиниң шынары ам-даа кончуг куду, темпизи оожум болуп турар.

Хоорküүскомунуң коммунал килдизиниң № 1 база № 4 чунар бажыңнарын үш ай ажыг үениң иштинде септеп келген, а № 6 чунар бажыңы беш ай дургузунда ажылдаваан. Хоорайда кара чаңгыс хеп чуур черни кам чок ажыглааныңдан үрелгеш, капитал септелгеже кирген. Суг дамчыдылгазы болгаш канализация тудуушкуну кончуг оожум чоруп турар. Бо чылдың 9 айларының дургузунда суг дамчыдылгазының талазы-биле капитал салыышкынны чүгле 12,2 хуу шиңгээттинген, а канализация тудуушкунунуң талазы-биле 83-ле хуу болган.

Садыг хандырылгазының деңнели чурттакчы чоннуң өзүп олурар негелделеринден ыракта хожудап турар. Хоорайның садыг организацияларының садыглаашкынның дешпилгелиг аргаларын кончуг кошкак нептередип келген. Бот хандыртынарының аргазы-биле ажылдап турар магазиннерниң четкизи 25 хуу кызырылган, херээлдиң эң чугула бараанарының садыглаашкынында үзүктелиишкин болдунуп келген, чамдык магазиннерде узун оочурлаашкын, садып алыкчыларны мегелээр чоруктуң фактылары узуткаттынмаан. Даараныр машиналар, радиоприёмниктер, шактар дээн ышкаш чөөлиге берил садыглаа чогуур чугула бараанар магазиннерде чок. Хөй каът чурттаалга бажыңнарында ажыглалга кирбе чогуур магазиннерниң болгаш бажың кухняларының тудуу аажок оожум чоруп турар.

Чурттакчы чонга амыдырал болгаш коммунал хандырылгазын харылзаа чогуур бүдүрүлгелерниң ажылын үндезини-биле экижидериниче угландыр Кызыл хоорküүскому шиитпирлиг хемчеглер албаан дээрзин Дээди Советтиң Президиуму база демдеглээн. Хоорайда үлетпүр комбинадының бүдүрүлгелери чурттакчы чонну хандырарының 9 айлар планнарын 95 хуу күүседип шыдаза-даа, үрей кылыышкыннарны хөйү-биле болдуруп, чагыг кылып келгеннерге каржы-хедергей ажылдаашкынын көргүзүп турар. Хоорайның үлетпүр комбинадызы идик-хептиң үрмек септелгезин чорудар, хеп базар, арыглаар, бүдүүр черлерни, электри, радио чепсектери септээр черлерин мынчага организаставаан.

Хоорайның коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелери чоннуң негелделерин мурнуку хевээр кончуг четпес хандырып турар, ыңангыя чунар бажыңнарының ажылы тергиин багай.

Хоорайда медицина, культура болгаш үргүлар албан черлериниң, харылзаа, транспорт организацияларының ажылынга тургулаан улуг четпестер ам-даа бүрүн узуткаттынмаан, ынчаарга хоорküүском, оон түс-түс килдистери болгаш ук адыларны харылзап турар министерстволар болгаш эргелелдер ол черлерниң ажылын амдыгаа чедир экижидип шыдавайн турары өтта таарышпас дээрзин Дээди Советтиң Президиуму онзалап айыткан.

Ажылчы чоннуң культура-амыдырал хандырылгазында бо болган өске-даа улуг четпестер болза, хоорküүскомнуң, оон удуртулгазында хандырылга организацияларының база республика органнарының удуртукчуларының талазындан бо чугула херекче кичээнгей салбайн, ажылга харысаалга чоктамыышкынны бодуруп, удуртулганың эргизи, канцелярия-бюрократтыг стилиндеп ам-даа адырлып шыдаваанын көргүзүп турар деп, Дээди Советтиң Президиуму бодунуң доктаалында онзалап демдеглээн. Ынчангаш ол бүгү четпестерни дүрген чайладып узуткаарынга, чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазын үндезини-биле экижидеринге хамаарыштыр ап чорудар немелде хемчеглерни республика организацияларын-биле кады ажылдап кылгаш, чоокку үеде оларның боттуг күүселдезин хандырган турарын Дээди Советтиң Президиуму Кызыл хоорküүскомунуң удуртукчуларындан шыңгыы негевишаан, бо талазы-биле хүлээп алдынган доктаалдың хажык чок күүселдези дээш контрольду күштелдирерин республиканың Министрлер Чөвүлелинге, контроль органнарынга дааскан.

Кичээнгейни — экономиктиг билиглерже

Барыын-Хемчик районнуң партия организациязы бо чылын коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш масса чоннуң политиктиг өөредилгезин четчелээрде, кол кичээнгейни теоретиктиг билиглер-биле кады дыңнакчыларның экономиктиг билиглерин көдүрер хемчеглерже угландырган.

Бо чылын районда политчырыдыышкынның бүгү-ле хевирлеринде 1129 кижи хаара туттунган, оон иштинде 283 коммунистер, 306 комсомолчулар, 540 кежигүн эвестер кирген. Комсомолдуң политчырыдыышкынының 28 бөлгүмнеринде 514 аныяктар хаара туттунган.

Дыңнакчыларның күзелин, эртемниң болгаш ажыл айыын барымдаалап тургаш, районда ниитизи-биле 52 янзы-бүрү бөлгүмнерни тургускулаан. Оон иштинде партия төөгүзү өөренир 9, эртемниг коммунизмниң үндезиннериниң 1, коммунистиг кижизидилгениң 7, кедээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказының 17, кедээ ажыл-агыйның эге билиглериниң 7, политбилиглерниң 8 бөлгүмнерин тургускан. Бо чылын колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының кедээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренириче сонуургалы дыка өскен.

Партия чырыдыышкынының бөлгүмнеринде 56 кол болгаш 36 дузалакчы пропагандистер башкылап турар.

Политчырыдыышкынның бөлгүмнеринде-даа, бот-өөредилгеде-даа өөренип турарларга боттуг дуза көргүзери-биле «Тээли» совхозта партком чанында 18 кижилиг, парткомнуң идеология килдизиниң чанында 9 кижилиг методиктиг чөвүлелдерни тургускан болгаш олар боттарының ажылын бадылаттынган план ёзугаар эгелеп кирипкеннер.

Партия чырыдыышкынын четчелеп тургузар, өөредилгени организастаар эгелээр талазы-биле чамдык партия организациялары элээн эки ажылдаан. «Бора-Хөл», «Большевик» колхозтарда партия организациялары (секретарьлары эштер Эмер-Сарыг, Дыртык), «Шекпээр», «Барлык» совхозтарда парткомнар (секретарьлары Маңзырыкчы, Өльчей) октябрь 10-да бүгү бөлгүмнерге өөредилгени бедик организастыг болгаш шынарлыг эгелээн. Ол ажыл-агыйларда өөредилгени кол нуруузунда кедээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөрениринче угландырган. Хойжу бригадалар төптеринде, сүт-бараан фермаларында кедээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказының эге билиглерин өөренир 7 бөлгүмнерни тургускан. Оон-биле чергелештир районнуң школаларының элээн хөй кезиинде коммунистиг кижизидилгениң үндезиннериниң бөлгүмнерин өөренип эгелээн.

Октябрь 4-те районнуң пропагандистериниң бир хүннүг семинарын эрттирген. Анаа партия чырыдыышкынының бөлгүмнеринге бир дугаар өөренип эртер чугула теоретиктиг материалдарны канчаар башкылаарын СЭКП-ниң Тыва обкомунуң лекторлары тайылбырлап таныштырган.

Партия чырыдыышкынын четчелеп эгелээр мурнунда партия организацияларының секретарьлары-биле сургаалдалыг хуралды база эрттирген. Ындыг баш бурунгаар чоруттунгулаан хемчеглер политчырыдыышкынны бедик шынарлыг, организастыг эгелеп чорударынга элээн дузалыг болган.

Оон-биле кады чамдык партия организациялары, чижээ, «Тээли» совхозта партком (секретары эш С. Иргит, парткабинет эргелекчизи эш Адыгбай), «Мурнакчы» колхозта парторганизация (секретары эш Данзы), «Малчын» колхозта парторганизация (секретары эш Очур-оол) олар партия чырыдыышкынының четчелээшкинин кончуг озалдадып, организас чок чоруткан. «Тээли» совхозта 218 коммунистерден партия чырыдыышкынында чүгле 96 кижи хаара туттунган, «Малчын» колхозта 61 коммунистерден чүгле 20 кижи кирген. Бо чижектер ол партия организацияларының талазындан политчырыдыышкынны кончуг эрендей удуртуп, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң идей-политиктиг билиин бедидер дугайында СЭКП ТК-ның июнь (1963) Пленумунуң негелдезинге ыракта-ла чедир ажылдавайн турарын көргүзер-дир.

Шак ындыг байдал район төвүнде чамдык партия организацияларында база бар. Райкүүскомда эш Мижит-Доржу, районда эш Бюрю, райкүүскомнуң милиция салбырында эш Глушков секретарьлаан партия организациялары политчырыдыышкынны четчелеп, оларның кичээлдерин эгелээр дугайында чүгле дүмчүкка тудуп, чырыдыышкын эгелей бергенде, ам кээп бүү-хаа дүвүрен чоруп турганнар. Оон уламындан ол организацияларда партия өөредилгези янзы-бүрү чылдагааннар-биле кончуг хожудаан.

Ам сорулга — СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелдезин ёзугаар партия организациялары политчырыдыышкынны хүн бурунгаар тодаргай удуртулгазынга ап, чамдык черлерде ам-даа өөредилге хаара туттунмайн турар колхозчуларны болгаш совхозтар ажылчыннарын өөредилгеже хаара тудуп киирери болур. Эрткен өөредилге чылында турган четпестерни катаптавас херек. Хойжу бригадалар төптеринде кедээ ажыл-агыйның эге билиглерин өөренир бөлгүмнерниң ажылын кичээнгейлиг төвүнге тургузар.

Барыын-Хемчик парткому политчырыдыышкынында бар четпестерни дарый узуткап, ол талазы-биле боттуг хемчеглерни партия организацияларының ай санында ажыл планнарынга кииргеш, коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш ниити чоннуң идей-политиктиг деңнелин улам бедидер талазы-биле СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң айтыышкыннарын амыдыралга боттандырып эгелээн.

Т. НУРЗАТ,
Барыын-Хемчик парткомунуң идеология килдизиниң оралакчызы.

Байырлалга белек

Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинадының коллективи Улуг октябрьның байырлалынга күш-ажылчы белектиг ужуражкан.

Чаатының тайгазында ажылдап турар ол улуг эвес күштүг бригада бо чылын 5200 кубометр ыяш белеткээр планын 5644 кубометр кылдыр күүсеткен. Ол бригада дилиг материалындан аңгыда бүдүрүлгеге оттулар ыяш белеткээр онаалдалыг.

Күш-ажылды шын организастап, социалистиг чарышты калбартканы-биле 4100 кубометр оттулар ыяш белеткээр хүлээлгезин байырлалга үткуштур 108 хуу күүсеткен. Оларда В. Селезнев, В. Маковкин, В. Андросов, В. Даржаа, В. Якуш ышкаш үлегерлиг ажылдап турарлар хөй.

М. ДАЛАА.

ЧУРУКТАРДА: Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл өөнүң байырлалында Кызылдың ажылчы чоннарының чыскаалга үнүп-турганы.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

МЭЭҢ МИЛИЦИЯМ МЕНИ КАМГАЛААР

СОВЕТ МИЛИЦИЯНЫҢ 46 ЧЫЛ ОЮ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ноябрьның 10-чу хүнүн совет милицияның хүнү кылдыр доктааткан. Улусчу милицияның ажылдакчылары бүгү улус-биле кады бо хүнүү чылдың-на байырлап эрттирип турар.

Чүгле революстуг корум-чурумну камгалаар хүлээлгелиг совет милиция Октябрьның социалистиг Улуг революциязының хүнеринде, 1917 чылдың ноябрь 10-да Совет чазактың шиитпири ёзугаар тургустунган.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында хөй-ниитиниң корум-чурумун болгаш хамаатыларның эргелерин камгалаары-биле чергелештир, улусчу ажылчын милиция, Кызыл Армияның кезектери-биле кады аныяк совет республиканың революстуг чуулдарын тудар, оон хамааржышпас чоруун камгалаар талазы-биле харыысалгалыг сорулгаларны күүседип турган.

Хамааты дайынның дүшкүүрлүг үезинде, В. И. Ленин 1919 чылда, милиция органнарын онза кезек кылдыр организастаар дугайында Декретке ат салганының соонда, олар Кызыл Армияга дузалап, дайынның тулчуушкуннарынга киржири-биле чергелештир, уптекчи, дээрбечи база ырбаар чоруктар-биле болгаш өске-даа кем-херек үүлгедиглери-биле демиселди боттандырып эгелээн.

Милицияның чер-черде тургустунган отрядтары ак-дээрбечилерге болгаш даштыкының интервенциязынга удур тулчуушкуннарга киржип, совет эрге-чагырга удур үймээннерни болгаш сүлчээлерни базарынга эрес-маадырлыг чоруктарын көргүскеннер.

Хамааты дайын доозулган соонда милиция совет күрүнениң административтиг күүсекчи органы болу берген. Боо-чепсектиг дайынчы демиселдиң органындан чурт иштинге революстуг хоойлуну болгаш корум-чурумну камгалап турар орган болурунуң хүлээлгезин күүседиринче шилчээн. Чаа байдалда милицияның сорулгазы база чаартынган.

Милицияга дааскан сорулгаларны күүседир талазы, оон хүрээлениң төлептиг кадрлар-биле бижыглаары эргежок чугула апарган. 1922 чылдың ноябрьда Совет чазак тускай декретти хүлээп алгаш, ажылчын милицияга дузалажырынче чонну кыйгырган турган. Партияның болгаш чазактың кыйгырыын ёзугаар милиция органнарынга муң-муң коммунистер болгаш комсомолчулар, 2 муң ажыг командирлер болгаш кызыл шеригжилер кирип ажылдай бергеннер.

Чаа экономика политиказының болгаш баштайгы беш чылдарның үезинде совет милиция капиталистиг элементилер-биле чидиг демиселди чорудуп, кулак ангының узуткаар демиселге, колхоз тургузуун быжыглаарынга эрестиг киржип, улуг болгаш харыысалгалыг хүлээлгезин күүседип турган.

Совет күрүнеге, бистиң чонувуска кадыг-берге шылгалда болза, фашистиг Германияга удур Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдары болган. Совет чоннуң тайбың ажыл-ижин ол дайын үзе болгаш бистиң чуртувуска улуг айыыл таварышкан турган.

Дайынның кадыг-дошкун тулчуушкуннарының чылдарында оон мурнуку одуругларынга-даа, тылга-даа турган, совет милицияның ажылдакчылары оларга дааскан идегелди алдарлыы-биле күүседип шылаан. Оларның дыка хөйү эрес-маадырлыг чоруктарын илеретхеш, Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнатканнар. Ол шаңналды чедип алган Тес-Хем районнуң милиция салбырының ажылдакчызы Ооржак Комбуй, Таңды районнуң милиция салбырының начальнигиниң оралакчызы Салчак Баир, Кызыл хоорайның милиция килдизинде шагдаа Ефим Кудрявцев болгаш өске-даа дыка хөй кижилерниң аттарын бистиң республикадан адап болур.

Ада-чурттуң Улуг дайыны төнген соонда, бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйын катап тургузарының болгаш хөгжүдериниң чылдарында совет милиция болза, күрүнениң болгаш ниитиниң өнчүзүн оорлап, самчыгдаар, хоолиленир, чижеп садыг кылыр, совет кижилерниң хостуг эргелеринге, оларның амы-тынынга халдаар чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудуп, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле харыысалгалыг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип келген.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң хүлээп алганы партияның Программазын күүседир дээш, бүгү совет кижилер мөгаг-шылаг чок ажылдап турар амгы үеде, милиция ажылдакчыларының ажылының кол угланыышкыны болгаш сорулгазы болза, чурт иштинге корум-чурумну үлегерлиг тудары, күрүнениң болгаш ниитиниң өнчүзүн, хамаатыларның хостуг эрге шөлээзин быжыг камгалаары болур. Партияның Программазында: «Коммунизмни тургузуп турар ниитилелге хоойлу-дүрүм үрээшкиннери болгаш кем-херек үүлгедир чорук турбас ужурлуг» — деп айыткан.

Милиция ажылдакчыларының эң-не бедик болгаш ыдыктыг хүлээлгези болза чоннуң мурнунга ак-сеткилдиг, шынчы бараан болуру. Ол дугайында совет шүлүкчү Владимир Маяковский кончуг шын чугаалаан:

Мээн милициям
Мени камгалаар.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Совет милицияның ажылын экижидер хемчеглер дугайында» доктаалды 1962 чылдың август 17-де хүлээп алган. Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарын улам күштелдирерин болгаш кем-херек үүлгедир чорукту чоокку чылдарда узуткаарын милиция ажылдакчыларындан ол доктаал негеп турар.

Партияның болгаш Чазактың негелделерин, чоннуң күзелин ханызы-биле угаап билбишаан, бистиң милиция ажылдакчыларывыс Төрээн чуртунуң, совет улустуң эрге-ажыктарының камгалаарының хензиге боттарының амы-тынын-даа харамнанмас. Бо чоруктуң эвээш эвес чижектери бистиң амыдыралывыста көстүп турар.

Кызыл хоорайның милиция килдизиниң участок төлээзинге ажылдап турган, кем-херек үүлгедикчилери-биле болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээрлер-биле эптеш чок демиселге болуруң амы-тынын берген. Ядыы араттың оглу, Владимир Таргаштаны милиция ажылдакчылары кажан-даа уттпас болгаш оон эрес-дидим демиселиниң үлегер-чижээн боттарының ажылынга ажыглап турарлар.

Бистиң чуртувуска ниитиниң корум-чурумун камгалаарын күштелдирер талазы-биле партияның салган сорулгазын чедиишкинниг күүседирде, милиция ажылдакчылары болза, хөй-нити организацияларның болгаш ажылчы чоннарның хүн бүрүде дузазынга даянып ужурлуг. Совет милицияның күжү, оон ажылының чедиишкинниг болуру — хөй-нити организациялары-биле, улус чон-биле ханы харылзаазында.

«Хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болза, үлегерлеп чугаалаарга, болуп шагдаа мен, азы хөй-ниитиниң корум-чурумун, ниитилелдиң байлаан камгалап турар кижи мен деп санаары болур» — деп, 1963 чылдың апрель 24-те болган үлегерлиг болгаш тудуг ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга Н. С. Хрущев чугаалаан.

Шынап-ла милиция ажылдакчылары-биле кады улусчу эки-тура дружиналарының 5 муң ажыг кежигүннери, милицияның штаттан дашкаар чүс ажыг ажылдакчылары, эш-хуузунуң судтарының кежигүннери болгаш өске-даа хөй-ниитичилер кем-херек үүлгедикчилеринге удур шыңгыы демисежип, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп турарлар.

Сөөлгү үеде бистиң улусчу дружиналарывыстың ажылы элээн экижээн, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга, кем-херек үүлгедикчилери-биле демиселге оларның киржилгези улам-на улгадып турар. Дружиначылар эрткен чылдың бүгү дургузунда кылып күүсеткениндези хөй ажылды бо чылдың чүгле 6 айларының иштинде боттандырып чоруткаңнар. Ылангыя Улуг-Хем, Каа-Хем районнарның болгаш Кызыл хоорайның дыка хөй улусчу дружиначылары сөөлгү үеде дыка идепкейлиг ажылдап турарлар. Чижээ, Улуг-Хемниң Эйлиг-Хем, Чаа-Хөл суурларында дружиначылар Санчат-оол, Шангыр-оол, В. Ковалев, Т. Санчаа, Каа-Хемниң Ильинка суурунда Г. Савин, Чепкасов олар ниитиниң болгаш хамаатыларның өнчүзүнче холуп суккан оорларны-даа, хулиганнарны-даа илередип тудар талазы-биле милицияга улуг дузаны көргүзүп келген.

Улусчу дружиначылар ам чүгле хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаары-биле кызыгаарлаттынмайн, харын чон ортузунга кижизидилге ажылдарын база чорудуп, хоойлу-дүрүм дугайында, совет кижилерниң — коммунизм тургузукчуларының моральдыг мөзү-шынарының дугайында болгаш өске-даа темаларга илеткелдерни, лекцияны, беседаларны база чорудуп турарлар. Милиция ажылдакчыларының болгаш хөй санныг дружиначыларның үстүнде бүгү күженишкинниг ажылдарының түңнелинде эрткен чылдарга бодаарга республикада кем-херек үүлгедир чорук бо чылын элээн хызырлып турар апарган.

Ажылдың кандыг-даа адырларынга чедиишкинниг болуру ында ажылдап турар кадрларның кижи бүрүзүнүң карак-кызыл ажылдаарындан, онаашкан ажылын эчизинге чедир ылап билиринден, ол ажылынга күзелдиилден улуу-биле хамааржыр. Бистиң республиканың милиция ажылдакчыларының оперативтиг—дарга составтарының 90 хире хуузу дээди болгаш ортумак эртемнерлиг, оларның чээрби ажыг хуузу ажылдавышаан, дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде заочно өөренип турарлар.

Милиция органнарын кадрлар-биле бижыглаар дугайында партияның кыйгырыы-биле сөөлгү үеде партия ажылдакчыларындан болгаш комсомолчулардан 50 ажыг кижи партия, комсомол комитеттериниң путёвкалары-биле милиция органнарында кээп ажылдай берген. Милицияның хоочун ажылдакчыларының байлак дуржулгазын ажыглавышаан, оларның дыка хөйү ажылга кызымаккай чоруун илередип, чоннуң хүндүткелин чедип ап турарлар.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаары-биле чоннуң мурнунга мөгаг-шылаг чок бараан болуп турар хоочун ажылдакчылар бисте хөй. Улуг-Хем районнуң милиция салбырында милицияның капитаны Куулар Дамба ол ажылды ам 25 ажыг чылда чорудуп келген. Кем-херек үүлгедикчилери-биле демиселге чедип алган арга-дуржулгазын кады ажылдап турар эш-өөрүнге ол үргүлчү дамчыдып турар. Анаа кижилер-биле чугаалашканда оожум, бедүүн, харын эмин эрттир хүндүлээчел болза-даа, херек ужурун чугаалашканда хулиганнарга, оорларга, чалгааларга болгаш өскелерге-даа ол чанның дег апаар.

Куулар Дамбаның үре-түңнелдиг ажылын үнелеп көргеш, аңаа чазактың шаңналдарын тыпсып, «Милицияның шылгаракчызы» деп хөрек демдээ-биле шаңнавышаан, ону 18 удаа мактап демдеглээн. Эш Куулар-ның чуруу республика милициязының хүндүлел самбыразынга үргүлчү делгеттинип келген.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун, күрүнениң, хөй-ниитиниң болгаш хамаатыларның өнчүзүн камгалаары дээш демиселге арга-мергежилдерин берип, хөй чылдар дургузунда чоннуң мурнунга төлептиг бараан боол келген эштер милицияның майорлары Чульдум, Филимонов, милицияның капитаннары Комбуй, Цыганков, милицияның улуг лейтенантызы Ростовцев, милицияның лейтенантызы Тимур Даваа, милицияның биче лейтенантызы Донгак Октек-оол, милицияның старшиназы Домрачёв, милицияның улуг сержантызы Монгуш Тас ышкаш ажылдакчылар бисте хөй.

Бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузарының программазын амыдыралга боттандырар дээш бедик кедурлуушкуннуг ажылдап турар бүгү совет кижилер-биле бир демей Тыва АССР-ниң милиция ажылдакчылары, оларның чер-черде органнары хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының харыысалгалыг участоктарында боттарының улуг-хуузун киирип, чоннуң оларга дааскан идегелин боттандырар дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Милицияның 46 чыл оюн демдеглевишаан, совет милиция ажылдакчызы бүрүзүнүң харыылап турар ажылынга негелделерни улам күштелдирери, ажыл херекке мергежилдиг бедидери, чурум-сайгылганы быжыглаары болгаш серемчилелди күштелдирери чугула. Ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле партияның салган сорулгазын күүседирде, хөй-нити организацияларның боттуг дузазынга даянары—ажылдың чаа үениң негелдезин ёзугаар экижидериниң кол чүүлү ол болур.

Майор О. ДОНГАК,
Тыва АССР-ниң хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының Министриниң оралакчызы.

Кызыл хоорай милициязының сержантылары Н. К. Лобков биле Ч. Н. Ондар боттарының берге болгаш харысалгалыг албанын шудургу күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: Н. К. Лобков биле Ч. Н. Ондар.
Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ДИДИМНЕРГЕ

Сайгылгааның
Чайынналган херелинден
Өрээл ишти
Өөрүнчүг, чырык, шыпшың.
Столунда
Саазыннарны ажып көрүп,
Старшина
Шала оожум бижип олган.
Үр-даа болбайн,
Телефон-даа кыңгырт кынган:
— Дежурный — деп
Уткуй аңаа харыы берген.
— Алды харлыг
Аляксым чиде маңнаан,
Дуңмаларым,
Дузалажып көрүңер — деп,
Ава үнү
Аажок далаш, медээлепкен.
Старшина,
Шырай-арны бодангаазыг.
Чылдагааның
Ылавылааш, мынча диген:
— Хөлзевеңер,
Хемчээн дораан алыр бис — дээн.
Шак-даа барып,
Орай дүн-даа дүжүп келзе,
Шагдаа черин
Ортан-моортан долгап келир.
Кадыг-берге,
Кандыг-даа бол, доп-ла дораан
Харын мерген,
Кады демниг хемчег алыр...
Совет чонга
Чогум шынчы бараан болган
Милициям ижи
Бир-даа минута соксаш кынмас.
Ынчангаштың
Ылап дидим кижилерге —
Ынаныштыг
Эштеривиске байыр тудаал!

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

Эрес соруктуг ажыл-чорудулгадан

Стол кырында чыткан папканың даштын топтап көргеш, ону каминың сүргей ажыткаш, оон иштинде чүүлдерни эш Хунажык таныжып эгелээн. Шагдаа килдизиниң начальнигинге чоокта чаа томуйлатканы-биле ол болуруң ажылдакчылары-биле таныжып олурганы ол.

Папканың даштында Ондар Алдын-оол деп бижип каан. Милицияга ол 1951 чылдан эгелеп ажылдаан. Оон мурнунда 1941 чылда Араттың Революстуг шериинң хүрээлеңинге шериг албаны эрттирип турган, шеригниң биче-дарга школазын дооскан, Эрзинге, Каа-Хемге, Тере-Хөлге, Шемиге ополченнерни башкылап турган.

Арыннарны улай-улай ажып олура, бир-ле черге ол доктаай хона берген.

Кем-херек үүлгеткен бүтпес кижилерни, оорларны илередип, тудар талазы-биле шагдааның эрес-дидим чоруктарын ында допчулап бижээн. Кем-херек үүлгедикчилери-биле, оорлар-биле шыңгыы демисешкени дээш Алдын-оолдуң ап келгени аас-байырлары, ортектиг шаңналдары, «Милицияның шылгаракчызы» деп хөрек демдээ 1958 чылда оон алганын ында база айыткан.

Начальник эш Хунажык ажып көрүп орган папказын стол кырынга салгаш, соңга баарынче кылаштап келген. Кыш соок эртсе-даа, час эрте дүшкен. Апрельдиң чылыг хүнүнде эрээн харның суу крыша кырындан дамдылап бадып турганын ол көрүп, бодангып турган.

Эжик соктаан. Алдын-оол кирип келген.

— Че, канчалдыңар моң—деп, начальник оон айтыра-дыр.

— Ак-Хаяның аар ийинге чедир истээш, оон ыңай чидириптивис — деп, ол харыылады.

Апрель 4-түң хүнүнде Чадаана хоорайның чурттакчызы Илья Сидоровтуң безин оор алгаш барган. Оорну бениң ээзи Сидоров-биле кады Алдын-оолдуң истеп чорааны ол-дур.

Эртенинде дыштаныр хүн тааржы берген. Чолаачы шагдаа Алдын-оол Чыраа-Бажында кырган иезиниң аалынче бичии уругларын-биле чоруй барган кадайы—Көктүг чедип алыры-биле машина чөпшээредип алгаш, субботада олче чорупкан.

Караңгызы сүргей. Дүнениң 11 шак үези. Хар чаап турган. Оваарымчалыг чорбас болза, хар удур эрип турар болгаш ондактыы кончуг: орук чылбыргай, тайгыр. Алдын-оол машиназының кабиназындан бажын уштуп каап, бурунгаар оруче көрүп, рульду оожум долгап каап, Хайлыг-Даглап ажып олурган.

Караанының ужунда бир-ле чүве караш дээрге ыңай-бээр көргүлээн. Дуңгурлуг-Тейден бээр аъттыг кижи бадып орган. Ылавылап көөрге, дергизиниң аары сүргей, кара кежи халбакайнып көстүп чоруур.

Алдын-оол ээзи дужаажып чорупт олура, машиназын тургускаш, дүже халаан. Машинаның хөрээниң халывын ажыткаш, мотор хынаан кижи боол, аңаа элээн тургаш, дүжүп келген, дужаажып чорааны аъттыг кижиден:

— Силерде от бар бе?— деп, кыйгырган.

Харыы чок.

— Олуңар бар болза, каштап ап алыйн, туруңар!.

База-ла харыы сураг. Оларның аразы чугаа дыңналыр хире чоок турган.

Аъттыг кижи харыы-даа бербейн, аъдының аскын шеле соккаш, ам шошкудупкан. Алдын-оол машиназын оон үүнче эгеш, караңнадып орда демги кижи аъдының аксын ээй тырткаш, дагны өрү алзы үнүпкен. Машинаның карактарының чырыындан үндүрбейн, ону топтап көөрге, ол кара аъттыг, аъттың өңү-биле дөмей улуг дерги, кара пөс-биле доңарлап каан тоннуг, астып алган эдектери агаргылап чоруур, оон топтап көөрге, ак-хураган кежи тоннуг кижи болган. Ооңда хая көөр ирги бе дээрге, оон бурунгаар кудуйери дам барган.

Быскан хар эрип чыткан дагны оору машина үнмес. Аъттыг кижиниң бараан дагны ажып чоруй барган.

Чолаачы машиназын дөш өрү база катап чүткүдерге, мотор кезек ажылдап чоруй өжер дей берген. Ол девидээн уу-биле солагай талазынче ээрге машина доораланган туруп кан.

Моторнуң свечкаларында ток дамчып турар. Ынчалза-даа ол хөделбестээн. Чолаачы ооң чылдагаанын тывар дээш мотор-биле дыка-ла үрелдешкен. Адактың сөөлүнде машина бир хөдели берген, соондан дүргектелчек мы буртулаан соонда база өже берген.

— Ага, ам-на билген, карбюратор ишти хирленген, бензин дамчывастаан, ону аштаар дээрге насосу чок..

Ам канчаар, эрткен машиналар дозар бе? Оон өске арга чок. Орунна келгеш, машиналар манап эгелээн. Үе-даа эртип-ле турган, чүү-даа сураг.

Бир кезек боданып турган деңир машиназынга кээп, ооң кабиназын мык кылдыр хаап кааш, аъттыг кижиниң ашкан уунче базыпкан. Чаа хар исти чидир чаап турган. Оон ол, буну безин билдиртпестээн. Ол ам ук кижиниң ашкан уун шиглей базып-ла орган.

Даң хаязы агарып эгелээн. Мурнунда элээн ыракта сарааттар чанынга арай деп чедип келгеш, бир сараат баарынга олуруп алган. Ол аңаа дыштаныы олура, дужунда сарааттыы көөрге өскелеринге дөмейлешпес, кырында эрги хары дүжүп калган, ону чаа хар шып турган. Тура халааш, барып көөрге, ону кижи чазарлап турган болган. Алдын-оол ону каскаңнавайн машина оруунче дорттап-ла халып кирген.

Улавааанда бирги келген машинага олурупкаш, машиназынга келгеш, карбюраторун аштаг шаап алгаш, шагдаа черинге дедир ээп келген.

Элээн хөй эштери-биле кады демги сарааттарынга ол хап чеде берген.

Сараатты каскаңнаптарга, кара бениң кежинге эътти ораап шарааш, суп каан чыткан.

Хавак ажылдыр ыт ээрген. Аңда мыш база көзүлген. Алдын-оол өөрү-биле олче хап чорупканнар.

Өтте кирип кээрге дүүнгү кара тон кеткен кижизи ында шайлаан олурган. Ол—Хайлыг-Дагда малчын Монгуш Намчылдың аалы-дыр. Кара тоннуг кижи дээрге Намчылдың чуржузу Ховалыг Көк-оол болган.

Оорлар туттурган, олар бени Хая баарынга соккан бис деп өчүп бергеннер. Хамааты Сидоровтуң безин оорлаан дугайында херек мынчаар илеретинген.

К. СҮТТҮГ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Саң министерствозунда дружинаның кежигүннери. Дружиначыларның Кызыл хоорай штавында милицияның улуг лейтенантызы эш А. Румянцевтен онаалдаларны ап турары.

Саң министерствозунуң дружиназы дежурныйга үнериниң чурумун шыңгыы барымдаалап, бүгү-ле онаалдаларны үлегерлиг күүседип турар. Ниитиниң корум-чурумунуң чаңгыс-даа үрекчизи дружиначыларның хайгааралындан чайлавас.

Бистиң идегелдиг дузалакчыларывыс

Күрүнениң эрге-хүлээлгезин хөй-ниити организацияларынга улам-на хөйү-биле шилчидер талазы-биле партияның ап келген хемчеглери бистиң бүгү амыдыралывыска эки салдарны чедирип турар. Совет улустуң политиктиг идепкейи бедээн. Дружиначы бүрүзү чүгле кандыг-бир даалга күүседир кижи эвес, харын чурттуң ёзулуг ээзи болганың, эрге-чурумну камгалаары совет кижиниң хан-дамырындан дүдүш херээ болурун эки билир.

Сөөлгү чылдарда Кызыл хоорайга ниитиниң корум-чурумунуң камгалалы көскүзү-биле экижээн чорукка бистиң улусчу дружиналарывыстың киржилгези улуг. Коммунистер, комсомолчулар, профэвилелдиң активчилери, бүдүрүлгениң мурнакчылары, коммунистиг күш-ажыл бригадаларының шалыпчылары—бистиң дружиналарывыстың өзээ ол.

Партия организациялары боттарының удуртулгазы-биле бүгү хөй-нити организацияларның, оон иштинде улусчу дружиналарның ажылының чедиишкиннерин хандырары билдингир. Олар комсомол, профэвилел организациялары-биле кады дружиналарны тургускулаап, оларның ажылын хүн бүрү башкарып турар. Амгы үеде бистиң бүдүрүлгелеривисте, тудугларывыста, албан черлеринде, өөредилге черлеринде 50 ажыг дружина тургустунган. Дыка хөй партия организациялары боттарының дружиналарының ажылын доктаамал башкарып, хоорайга ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле милиция органнарынга улуг дузаны чедирип турар.

Республиканың харылзаа конторазында улусчу дружинаның кежигүннери 53 кижи четкен. Оларның иштинде коммунистер 14, комсомолчулар 5, профэвилел кежигүннери 34 кижи. Олар боттарының командири эш Серчавкинниң удуртулгазы-биле ниитиниң корум-чурумун үрээрлерге удур демиселди чүгле дежурныйлаан үезинде эвес, харын бүгү-ле үелерде база бүгү-ле черлерге доктаамал чорудуп турарлар.

Бо чылдың бирги чартыында ол дружинаның кежигүннери эрге-чурум үрекчилери 15 кижини туткаш, милицияның хоорай килдизинге дужаап бергеннер. Олар чон ортузунга беседаларны чорудуп, эрге-чурум үрекчилериниң баш удур сагындырар хемчеглерни боттандырып турарлар. Чижээ, октябрьның ийиги чартыының бир хүнүнде дружиначылар Н. Очур, П. Попов, Д. Васильевский олар боттарының дежурныйлаан үезинде «Улуг-Хем» ресторанның фойезинге бир эзирик кижи өске бөртүг кеткеш, чоруур деп ораалдажып турда, ону эскерип кааннар. Ук кижини кудумчуга үндүрүп эккелгеш, «чаза бер» деп дилээрге ону дыңнавайн, рестораниче катап кирип, аңаа турган кижилерни, оон иштинде дружиначыларны бак сөстер-биле дорамчылап туруп бээрге, дружиначылар ону милиция черинге эккелгеннер. Ол хулиганзыг кижи экономист эртемниг Михаил Герасимович Бозенко болган.

Кызылдың электростанциязының директору, дружиначыларның хоорай штавының кежигүнү А. Асеевти онзалап демдеглээри күзенчиг. Идепкейлиг дружиначылар В. Николаев, Т. Воронцова, А. Манюшин олар-биле кады ниитиниң корум-чурумун камгалаарынче угланган улуг ажылды ол чорудуп турар. Хоорай штавының кежигүнү В. Черноусов, дружина командири, Тыва АССР-ниң саң министри А. Бапшунов олар В. Казак, В. Барабанов, Н. Романенко, Н. Романовский дээш өске-даа идепкейлиг дружиначылар-биле кады дежурныйлаар графикти эки күүседип, эрге-чурум үрекчилеринге удур идепкейлиг демисежип турарлар. Дружина командирлери сүт ажыл-агый черинде В. Ласенко, экспедицияда Сильченко, Күрүне банкызының республика конторазында Ельшов, хоорайның социал хандырылга килдизинде Николаев, аъгы заводунда Скрыль, горпоза Ситников, хоорайның харылзаа конторазында Юсупов, республиканың проект черинде Харламов олар ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга боттарының эки үлегер чижээн көргүзүп, хоорай штавының графиги ёзугаар дружиначыларның дежурныйга чорууур үезинде үнерин доктаамал хандырып келген.

Хоорай штавының «Дружинник» деп тускай фотовитриназы ниитиниң корум-чурумун үрээрлерге удур демиселге улуг дузаны база чедирип турар. Ындыг болза-даа чурум үрекчилериниң, хулиганнарның фото чуруктарын азарынга чамдык улуг организацияларның талазындан дузалашпайн турарын четпес деп демдеглезе чогуур. Ниитиниң корум-чурумун үрээшкиннерниң дугайын дыңнаткан медээни тускай хуудуска бижээш, чорудуп бээрге чамдык организацияларның удуртукчулары ук кижилерниң дугайын партия, профэвилел хуралдарынга чугаалаштырбас, ук дыңнадыгларны хөйге көзүлдүр азын чарлавас чүүлдер база бар.

Дружиналарның ажыл-чорудулгазын экижидеринче шоолуг сагыш салбайн турар партия организацияларының ам-даа бар болуп турарын демдеглевейн эртип болбас. № 3 тудуг-монтаж эргелелинде, горкомхоза, Кызылдың параходствозунда, «Тыва тудуг» трезинде болгаш элээн хөй өске-даа организацияларда улусчу дружиналар амга чедир-ле тургустунмаан. «Коммунтудугнуң» септелге тудуг эргелелинде, нефтебаазада дружиналар тургустунгулаан болза-даа, ажылдавайн турар. Ол дружиналарда идепкейлиг дружиначылар хөй чүве болганда, партия организациялары бүдүрүлгелерниң удуртукчулары-биле кады оларның ажылын таарыштыр тургузары чугула.

Бистиң дружиналарывыс ам чүгле хөй-ниитиниң черлеринге корум-чурум камгалаары-биле кызыгаарлаттынмайн, харын ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбас, мангысталчак амыдыралдыгларга, үглаарын хайгаарал чокка каарларга, совет садыг чурумун үрээрлерге, оорларга болгаш өскелерге-даа удур кандыг-даа хайыра чок демисежир ужурлуг.

Улусчу дружина—ажылчы чоннарның бот-ажыл чорудулгалыг организациязы. Оон күжү бүгү хамаатыларның деткимчезинде. Дружиналарның кандыг ажылдарны чорудуп, боттарының эрге, хүлээлгелерин канчаар күүседип турарын чонга таныштырары, чедип алыры-биле чоннуң мурнунга оларның отчёттарын өй-өйде организастаары, ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктуң бодунар чылдагааннарын чайладыр талазы-биле чоннуң санал-оналдарын алыры чугула.

А. РУМЯНЦЕВ,
милицияның хоорай килдизиниң участок төлээзи.

Делегейге Октябрьны байырлааны

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюн-биле база чехословак-совет найырал айының эгелээни-биле холбаштыр ажылчын чоннарының улуг митингизи Прагага болган. ЧКП ТК-ның бирги секретары, республиканың президентизи Антонин Новотный болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың өске-даа удуртукчулары аңаа киришкен. Митингиниң киржикчилери Совет Эвилелиниң улустарынга чагаа чорутканы. Коммунизм тургузуушкунунга болгаш бүгү делегейге тайбың дээш демиселге кайгамчыктыг чедиишкиннери-биле чергелештир совет кижилерге акы-дуңманың байырын ол чагаада дамчыдып турар. Чагааны тайбынның болгаш найыралдың эстафеталының киржикчилеринге тудускан, олар ол чагааны республиканың бүгү районнарын таварты чехословак-совет кызыгаарга чедирип келирлер.

Митинг болаа Чехословакияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының найыралының сеткил хайнышкынныг көргүзүү болуп илерей берген.

ПОЛЬША

Улуг Октябрьның оюнга холбаштырган хөй-ниитиниң байырлыг хуралы Варшавага болган. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының бирги секретары В. Гомулка база республиканың өске-даа партия болгаш күрүне удуртукчулары ол байырлыг хуралга киришкеннер. ПКАП ТК-ның секретары Р. Стшенецкий аңаа илеткел кылган. Бодунуң шылгаттынган эвилелчизи — Совет Эвилели-биле Польшаның, Совет улустуң ленинчи авангарды — СЭКП-биле ПКАП-тың аразында чоок болгаш чүректиң ханызындан найыралдыг харылзаалар делегейниң ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвинге, социалистиг күрүнелерниң чаңгыс эвинге эки барлан болуп турар, ынчаарга ол чаңгыс эп болза бистиң нитти демиселивиске улам ыңайгы тиилелгелерни чедип алырының кол үндезини болур деп, киришкеннер диниттиг адыш часкап турда, Р. Стшелецкий чугаалаан.

ГДР

Байырлалдың бүдүүзүнде Берлинге Октябрьга алдар болдурган хурал эрткен. Республиканың министрлер чөвүлелиниң даргазы О. Гротеволь болгаш ГДР-ниң өске-даа удуртукчу ажылдакчылары президиумга олурушкулаан. А даартазында, ноябрьның 7-де республиканың миллион-миллион хамаатылары телевизорларның экраннарындан Кызыл шөлге болган парадты көргеннер, ону Москвадан тускай дамчыткан турган. Фашистиг дарлалдан немец улусту хостаар дээш демиселге амы-тынын берген совет дайынчыларга алдар кылдыр тураскаал тургузуп каан Трептов-паркка чечектер салышкыны болган.

БОЛГАРИЯ

Улуг Октябрьның байырлалын болгар улус бодунуң чырыткылыг болгаш өөрүшкүлүг байырлалы дег демдеглээн. Софияда Сентябрь 9 аттыг шөлге ажылчы чоннарның чыскаалы болган. Ук чыскаал чараш болгар «Хоро» деп танцыны күүседири-биле доозулган. Байырлалга холбаштырган чыскаалдар болгаш чоннуң селгүүстээшкиннери республиканың бүгү-ле хоорайларынга болгаш суурларынга болгулаан.

КУР

Пекинде Хуайжэньтан залга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга холбаштырган хөй-нитти төлээлекчилериниң хуралы болган. Байырлалга холбаштырган хемчеглер Шаньянта, Уханга болгаш Харбинге база болгулаан. Байырлалга холбаштырган кино кежээлери база чуртка болгулаан.

ВДР

Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң организастааны хөй кижи киржикчилиг митинг Ханойга болган. Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң даргазы, Вьетнамның демократтыг республиказының оралакчы президентизи Тон Дык Тханг, ВДР-ниң даштыкы херектер министри Суа Суан Туй болгаш өскелер-даа митингиниң президиумунга бар турган.

КУБА

Революсчу Кубаның хоорайларынга болгаш суурларынга, бүдүрүлгелерге болгаш албан черлеринге Октябрьның 46 чыл оюнга холбаштырган хуралдар болгулаан. Гаванага найысылалдың ажылчы чоннарының хуралы эрткен. Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының национал удуртулгазының кежигүнү Фауре Чомон ол хуралга делгеренгей чүве чугаалаан. Октябрь революциязының тиилелгезиниң төөгүлүг ужур-дузазын ол чугаалааш, ажылчы чоннарның бодап чораны болгаш ол дээш оларның ханын төп чораан ындыг революсчу эрге-чагырганы тургузуп, ындыг чаа ниитилелди тургузарын эгелээш, Ленинниң удуртулгазы-биле төөгүнүң угланыышкынын өскерткен революсчу гвардияга кижи төрелгетен кезээ-мөңгеде өөрүп четтирер деп ол демдеглээн.

Октябрьның байырлалын социализм лагериниң өске-даа чурттары — Венгрия, Румыния, Моол база улуг өөрүшкү-биле уткаан...

ИТАЛИЯ

Итали найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң байырлыг хуралы Римге болган. Италияның Коммунистиг партиязының ТК кежигүнү, ИКП-ниң Рим федерациязының секретары Паоло Буфалини ол хуралга илеткел кылган. Россияның пролетариадының дарлакчы аңгыларны тиилээниниң төөгүлүг ужур-дузазын ол демдеглээш, ССРЭ-де социализмни тургускан чорук — ол дээрге бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң үнелээр болгаш чоргаарланыр салгаа болур деп ол айыткан.

НОРВЕГИЯ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюн совет кижилер-биле болгаш депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен-биле кады Совет Эвилелиниң Норвегияда өңнүктери база демдеглеп эрткеннер. Улуг байырлалга холбаштырган материалдарны «Фрихетен» солунга парлаан. «Делегейниң арның өскертипкен хүн» деп аттыг чүүлде солунуң ылаңгыя бижип турары болза: «Совет улус-биле кады хөй-хөй улустар амгы үеде марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилээш, боттарының келир үезин тургузуп турарлар. Социализм ам делегей системазы болу берген».

ИНДОНЕЗИЯ

Улуг Октябрьга алдар болдурган кежээ Джакартага болган. Найысылалдың хөй-ниитизиниң хөй санныг төлээлекчилери болгаш «Индонезия — ССРЭ» ниитилелдиң идепкей жилери аңаа киришкилээн. Совет Эвилелиниң Индонезияда хөй санныг өңнүктери совет улуска чүректиң ханызындан найыралчы сеткилин база катап илергейлеп турар-дыр деп, тайбың талалакчыларының индонезий национал комитединиң даргазы херээжен дээрги Амина Хадаят чугаалаан. Ол кежээге чүве чугаалааннарның бирээзи, Индонезияның национал фронтузунуң чиигине секретары Судибьо социализмни тургузуп турар чуртче делегейниң бүгү улустарының чүректери угланган деп демдеглээн. «Индонезия — ССРЭ» ниитилелге болгаш ол кежээниң бүгү киржикчилеринге Индонезияның президентизи Сукарно байырлыг чагаа чорутканы. Тайбынның болгаш депшилгениң херээ дээш, ук ниитилел совет улус-биле найыралдыг харылзааны моон соңгаар-даа тудар дээрзинге идегелин чагаазында ол илергейлээн.

ЦЕЙЛОН

Октябрьның 46 чыл оюнга холбаштырган массалыг митинг Коломбога болган. Цейлонуң премьер-министри херээжен дээрги Сиримаво Бандаранаикениң чагаазын аңаа номчуп дыңнаткан. Совет-цейлон кады ажылдажылганың элээн хөгжүп турарын чагаазынга ол айыткаш, ийи чурттарның аразында найырал моон соңгаар-даа чедиишкинниг-биле хөгжүзүн деп идегелди ол илергейлээн.

Оон соонда чүве чугаалагылаан цейлон күрүне болгаш хөй-нитти ажылдакчылары Октябрь революциязының бүгү делегейниң улустарының салым-чолунга ужур-дузазын чугаалап турганнар. Митингиниң киржикчилери бир үн-биле резолюция хүлээп алган, ында совет улуска болгаш оон чазаанга байыр чедирип турар.

БИРМА

Октябрьның оюн демдеглээри-биле Рангунуң хоорай чагыргазының бажыңынга 5000 кижи чыглып келген. Хуралдың даргазы, кесбү эртемден профессор У Аунг Хла болза улуг байырлал-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң улустарынга бирма улустуң мурнундан эң-не чүректиң ханызындан байырны чедирген. Совет Эвилели-биле найыралдың болгаш культурлуг харылзааның бирма каттыжыышкынының чиигине секретары У Маунг Чжо бодунуң чугаазынга Октябрьның социалистиг революциязының соонда баштайгы хүннерден-не Совет Эвилели боттарының хамаарышпас чоруу дээш туржуп турар улустарның талазынга кезээде туруп келген болгаш туруп турар деп демдеглээн. Азияның, Африканың, Латин Американың хөй чурттарының национал-хосталгалыг шимчээшкинин Совет Эвилели өскерлиишкин чокка деткип келген.

Митингилер болгаш хуралдар чурттуң өске-даа хоорайларынга база болгулаан.

КАНАДА

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга холбаштырган хуралдарны Канадада Коммунистиг партияның болгаш депшилгелиг өске-даа организацияларның чер-черде комитеттери чорудуп турар. Коммунистиг тургузуушкунга ССРЭ-ниң чедиишкиннерин, Совет Эвилелиниң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказын ораторлар чонга чугаалап берип турарлар.

КИПР

Кипрниң бүгү хоорайларынга, з ол ышкаш чурттакчылыг черлерниң хөй нуруузунга Октябрь революциязынга холбаштырган байырлыг хуралдар болгулаан. Найыралдың болгаш культурлуг харылзааның кипр-совет ниитилелиниң чиигине секретары Панос Талиадорас дээрзи Никозия хоорайга илеткел кылгаш, дарлаткан улустарның хосталга база хамаарышпас чорук дээш демиселинге үнелеп четпес дузаны көргүскен Октябрь революциязының ужур-дузазының дугайында тодаргай чугаалаан.

Октябрьның 46 чыл оюнга холбаштыр даштыкыда совет элчин черлеринге хүлээп алыышкыннар база болгулаан.

(СЭТА).

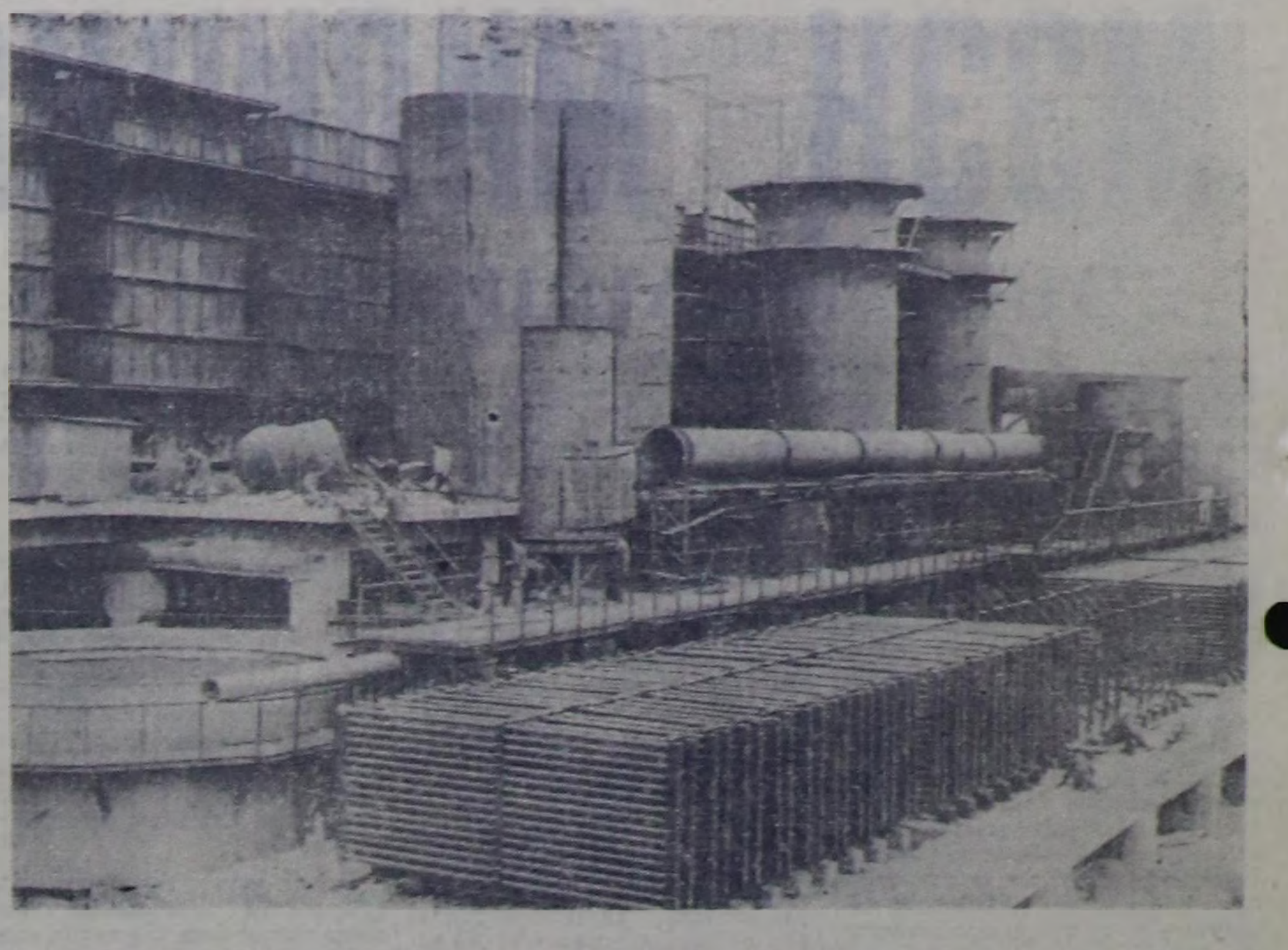

Алвердскиниң чес-химия комбинадының (Армян ССР) коллективи минералдыг чемишчидилгелерин болгаш үшүш камгалалының химиктиг бүдүмелдерин бүдүрерин көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чагаазын бир үн-биле деткээн. Ук чагаада оларның адрезинге шугумчулелди химиктер болгаш тудугжулар чөптүг деп санааш, химияда кол чүүл болур — күгүр кислотазы бүдүрер цехтиң комплексизин дүргени ажыглалга киирер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алганнар. Тудуг, монтаж болгаш киирилге-эдилге ажылдарын доозар талазы-биле чаа график кылдынган.

Ук тудугже бедик бүдүрүкчүлүг механизмнерни, машиналарны чоруткан, материалдарны үзүктел чок чедирип турар.

ЧУРУКТА: күгүр кислота цехиниң чуп арыглаар салбырының тудуу.

Фото А. БАДАЛЯННЫЫ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Малчыннар чугаалашкан

Чоокта чаа Шагаан-Арыгның Культура бажыңынга Улуг-Хем районнуң мурнакчы малчыннарының хуралы болган. Хуралга малчыннардан аңгыда, ажыл-агыйларның удуртукчулары, партия организацияларының секретарылары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болгаш активтер киришкен.

«Көдээ ажыл-агый ажылдарының чамдык түңнелдери болгаш районнуң малчыннарының сорулгаларының дугайында» илеткелди Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш В. Түметей кылган.

Районнуң ажыл-агыйлары мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, ону күрүнеге садар талазы-биле чамдык ажылдарны кылганын хуралдың киржикчилери демдеглээн. Октябрьның 20-де байдал-биле алырга, район күрүнеге эът садарының чыл планын 67,8, сүттү — 80,5, дүкти — 90,0 хуу күүсеткен.

Планныг даалгаларны күүседириниң талазы-биле кескү чедиишкиннерни чедип алган ажыл-агыйлар, фермалар болгаш малчыннар бар. «Чодураа» колхоз күрүнеге дүк садарының планын болгаш бир хойдан-на 2,2 кг дүк кыргып алыр хүлээлгезин күүсеткен. «Найырал» совхозтуң Үрбүн салбырында сүт-бараан фермазының коллективи күрүнеге 156 тонна сүт дужаар хүлээлгезин 159 тонна кылдыр ажыр күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир он тоннаны немей садар дээш ажылдап турар. «Улуг-Хая» совхозтуң Деп-Терек фермазының коллективи сүт бүдүрер планын 130 хуу, ону күрүнеге дужаарын 115,9 хуу күүсеткен.

Районда мал ажылының мурнакчыларының саны өскен. «Күш-ажылдың хостуу» колхозта он ажыг чыл хаван ажаакчызы болуп келген И. Афанасьева кол төрүүр хаван бүрүзүнден 14, дунгуш хавандан 7 хаван оолдарын камгалап алган. «Улуг-Хая» совхозтуң хойжузу эш Биче-Үт чүс хойдан-на 97 хураганны менди ап, бир хойдан-на 2,8 кг дүктү кыргаан. Сүт саалдазының талазы-биле боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турар мурнакчы саанчылар хөй.

Оон-биле чергелештир чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң мал ажылынче кошкак кичээнгей салганындан ниитиниң малының өлүп хораар, кызыраар чоруу мурнукузундан эвээжевейн турар. Оон уламындан районнуң ажыл-агыйлары тос айларның дургузунда мыйыстыг бода малдың баш санын өстүрериниң планын 91,4, оон иштинде саар инектиң — 78,2, хой, өшкүнүң — 90,9 хуу күүсеткен. Малды тарып боозадырының планы ыракта чедир күүсеттинмээн. Хой, өшкүнүң ийистээр чоруу дыка кызырлып турар. «УТКА 25 чылы» совхоз инектиң баш санын өстүрериниң планын чүгле 69,4 хуу күүсеткен. Ол совхозта малдың кызыраар чоруу көвүдээн, малдың тарып боозадылгазынче сагыш салбаан. «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң кол зоотехниги эш Прудкийниң херекке албааныдан Бажай фермазында 309 инектерниң чаңгызы-даа тарыттынмаан. Бир эвес эрткен чылдың бо үезибиле деңнээр болза, районда ниитизи-биле 1224 баш мыйыстыг бода мал, 1378 хаван, 8000 ажыг хой, өшкү өлген болуп турар.

Ниитиниң мал ажылынга харысалга чок кижилерни киирип ап турарындан олар ажыл-агыйларга улуг когаралды чедирип турар. Жданов аттыг колхозтуң хойжузу Сеңгин-оол 41 баштыг бөрүге чидирткен. 370 баш төрүүр хойдан чүгле чүс хураганны камгалап алган. «Х Улуг хурал» колхозтуң хойжузу Серенмааның харысалга чогундан элээн хөй хой кажаага баскылажып өлген. Чамдык Барыңмаа, Борбак-Кара дээн ышкаш малчыннар боттарынга кижилерниң хөй хуу малын ажаап, аңаа мал чемин төтчеглеп турганы илерээн.

Малчыннарның амыдырал чуртталгазынче сагыш салышкын — оларның чедиишкиниг ажылдаарының үндезини. «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хемде хойжу бригадазының төвүнде чунар бажың, кызыл булуң, хлеб быжырар чер ажыглалга кирген. «Улуг-Хая», «Найырал» совхозтарның чамдык малчыннары чаа чуртталга бажыңнарын алгылаан.

Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары, фермаларның эргелекчилери болгаш тускай эртемниглер кадрлар-биле ажылды кошкак тургузуп, мурнакчы дуржулганы нептередир, социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле суда ажылдап турарлар. Кыштаглаашкынга белеткел чамдык черлерде дүвүреңниг байдалда артпышаан. Кара-Булун, Ак-Даг, Сарголдар болгаш өске-даа черлерде малчыннарның чуртталга бажыңнарының шынары багай, шөлү бичии, соңгалары тар, шилн чок, печкалары кылдынмаан. Оларның септелгезин баш бурунгаар чорутпаан. Хөй кажааларның кержепи боптартынмаан болгаш чылыглаттынмаан, чаш хураганнар ажаар клеткалар кылдынмаан. Сүт-бараан фермаларынга кылдынган электри саалдалар ажыглаттынмайн турар. «Сельхозтехниканың» район салбыры Жданов аттыг колхозтуң сүт-бараан фермазынга ёлочканы ийи чыл дургузунда кылып келгеш, амдаа ажыглалга киирбээн, ол ышкаш чамдык фермаларда аскылыг оруктар ажыгаал чок турар.

— Хойжу бригадаларны техника, чепсек-херексел-биле хандырар, оларның бөт-орулга-чарылгалыг болурун чедип алыр айтырыгже онза кичээнгей салдынмайн, өреңгейлеп турар чүүл бар — деп, хойжулар Дыкыы, Бичелдей олар шүгүмчүлээннер.

Хендергеде комплекстиг бригаданың бригадири эш Кенден районнуң автолавкалары малчыннарга барбас, оон ужурундан малчыннар Ак-Талда, Хөлчүкте садыгларже чоруп, ажыл хүнүн ажык чокка эртирип турар таварылгалар барын чугаалаан.

Малчыннар хуралынга өске-даа санал бергеннер малчыннарга кино, концерт ховар көргүстүнүп, чагыткан солуннар, сеткүүлдер оралдап кээп, херегледиң чугула барааннарын эвээш садыглап турарының фактыларын илередип чугаалааннар.

Кол совулга бодаа мал кыштаглаашкынынга белеткелде четпестерни дарый чайладыры, кыштаглаашкынны организастыг чорудары, ажыл-агый чылын чедиишкиниг доозуп, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планнарын күүседирин хандырары деп, малчыннарның хуралынга чугаалашкан.

Д. АРАКЧАА,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

ЧАА ЧАЗАКТЫ ТУРГУСКАН

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияда чаа чазакты тургускан. Чаа чазактың премьер-министри болгаш өөредилге министри — сонгулдага тиилээн «Төптүң эвилели» партияның удуртукчузу Г. Папандреу. Оралакчызы премьер болгаш даштыкы херектер министри — С. Венизелос.

БЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының кады ажылдажылгазы

ПРАГА. (СЭТА). БЭДЧ-ниң көдээ ажыл-агыйның механизастаарының болгаш электрижилериниң талазы-биле доктаамал ажылчын бөлүүнүң 16-гы хуралы аңаа доозулган деп, ЧТК агентилел дыңнадып турар.

БЭДЧ-ниң киржикчилери чурттарга 1980 чылдарга чедир көдээ ажыл-агыйга электроэнергияны ажыглаарының принципиалдыг утланышкыннарының дугайында айтырыгны ук бөлүк чугаалажып көрген.

Депшилгениң болгаш революстуг чаартылгаларның оруу-биле

АЛЖИР. (СЭТА). Алжирниң чазааның мурнунда туруп турар чугула сорулгаларының бирээзи болза «революцияның чедип алган чүүлдериниң быжыглаары болгаш чаа чедиишкиннер дээш демиселди үргүлчүлээри болур» деп, Алжирниң президентизи Ахмед Бен Белла «Революсьон Африкэн» солунга берген харыызынга айыткан.

Чуртта күрүне болгаш партия аппарадын чаарты тургузар дугайында айтырыгга харылаашаш, ындыг чаарты тургузуушкунну чоокку үеде боттандырган турар деп Бен Белла чугаалаан. Бир талазында күрүне биле партияның аразында, өске талазында — партия биле национал организацияларның аразында харылзааларның характерин иле болгаш билдингир кылдыр тодаргайлаары биске херек болуп турар деп, ол онзалап демдеглээн.

Чуртта политиктиг күштерни каттыштырарының чурулазын президент база-ла онзалап демдеглээн.

«Либерасьон» деп француз солунга бодунуң өске беседазынга Бен Белла болза, чурттуң депшилгезиниң оруунда удур туруп турар күштерни буруу шапкан. «Революцияның херээнге хора чедирип болгу дег кандыг-даа дужуп бериишкинни бистер кылбас бис» деп, ол медеглээн. Национал хосталыышкын фронтузунуң съездизин чоокку үеде эртирген турар, ук съезд болза эң-не революстуг организастаашкынның үндезинге тургузуушкунунуң социалистиг принциптерин хөгжүдер ужурлуг деп, Бен Белла чугаалаан.

Д. Раскының парлалга конференциязы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Барык-ла үш ай чапсарның соонда АКШ-тың күрүне секретары Д. Раскының парлалга конференциязы ноябрь 8-те болган. Корреспондентилерниң айтырыглары бирги ээлчегде Барыын Берлинни Барыын Германия-биле тудуштуруп турар автооруукка америк шериг таңныылдар-биле чоокта чаа болган таварылгага хамаарышкан.

«Шагда-ла тургустунган чурумну» барымдаалап турганнар деп бадыткааш, Дин Раск болза, автооруукка америк шериг таңныылдарының үүлгедиглерин агартып турган.

Совет Эвилелинге кызыл-тас садар дугайында совет-американ чугаалажыышкыннарны корреспондентилер база-ла сонуурган. Чугаалажыышкыннарның доостурунга шаптык болбас дээш, ук чугаалажыышкыннарның кезектерин илередири Каттышкан Штаттарга ажык чок болур шак ындыг үе-чадада ол чугаалажыышкыннар туруп турар чүве деп, күрүне секретары чугаалаан.

Ол дугуржуушкунга Каттышкан Штаттар сонуургалдыг болуп турар деп, Раск онзалап демдеглээн.

Каттышкан Штаттарның өскүдүп үндүргени болгаш деткээни шериг эргилдези чоокта чаа болган Мурнуу Вьетнамга АКШ-тың политиказынга хамаарыштыр элээн каш айтырыгларны күрүне секретары Раскыга салган.

Мурнуу Вьетнамда чаа ёзу-чурум Нго Динь Дьемниң ёзу-чурумунга бодаарга, Вьетконгтуң партизаннарынга удур демиселди эки чорудуп шыдаар боор дээрзинге идегелин Раск илереткен.

АКШ Латин Америкада шериг эргилделерин буруу шаап турган хирезинде, Мурнуу Вьетнамда шериг эргилдезинге байыр чедирип турарының ужурун тайылбырлаарын Раскыдан дилээн. Ол айтырыг-биле берге байдалга таварышкан күрүне секретары ол айтырыгга «калбак тайылбыр» кылып болбас деп харылаан.

РСФСР-ниң Дээди судунуң пленуму

Чоокта чаа РСФСР-ниң Дээди судунуң пленуму Л. Н. Смирновтуң даргалаашкыны-биле болуп эрткен.

Пленумга тарааны, хлебти, далганны, крупаны болгаш өске-даа хлеб продуктуларын оорлаар, төтчеглээр, үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирериниң айтырыгларын болгаш чиижең садыг кылыр чорук дугайында херектер талазы-биле суд практиказын элээн хөй край, область болгаш улус судтарының төлээлекчилериниң киржилгези-биле чугаалашкан.

Улустуң хөреңгизинге хол дээп халдаар кижилерге шыдажыр арга чок байдалды тургуспушаан, тарааны болгаш хлеб продуктуларын оорлап, төтчеглээр, үрээр чоруктар-биле шиитпирлиг демисежириниң чугулазын судтарга пленум айыткан. Тарааны болгаш хлеб продуктуларын оорлаар, төтчеглээр чорукту баш удур болдурбазынче онза кичээнгейни салырын, ындыг кем-херектерни үүлгедиринге идиг болуп турар чылдагааннарны болгаш байдалдарны ыяк хынамчалыг-биле истеп, оларны чайладырының болгаш моон ынай болдурбазының хемчеглерин алырын судтарга саналдаан. Судтар болза улустуң хөреңгизин самчыгдаарларының кем-буруу үүлгедиглерин бүрүнү-биле илередир, оор чоруктарның бүгү киржикчилерин, а ол ышкаш тарааны болгаш хлеб продуктуларын төтчеглээн болгаш үрээн буруулуг кижилерни илередип, харысалгаже киирер ужурлуглар.

Тараа болгаш хлеб продуктулар оорлаан херектеннерге, ылаңгыя ол продуктуларны хөйү-биле болгаш онза хөй хемчээлдин-биле оорлаан буруулуг кижилерге, а ол ышкаш ол кем-херек үүлгедиишкиннериниң органызакчыларынга хоойлуда көрдүнген кеземчениң шыңгыы хемчеглерин онаарынче судтарның кичээнгейин пленум угландырган.

Тарааны болгаш хлеб продуктуларын оорлаан, төтчеглээн болгаш үрээн дугайында херектерни хөй-ниитиниң төлээлекчилериниң киржилгези-биле херектиң азы эрге-чурум үрээр чоруктуң үүлгеттинген черлеринге колхозтарга, совхозтарга, садыг болгаш белеткел организацияларынга болгаш өске-даа черлерге судтар үргүлчү шуут барып көөр ужурлуг.

Күрүнениң болгаш кооператив магазиннеринден быжырган хлебти, далганны, крупаны болгаш өске-даа хлеб продуктуларын мал, куш чемгерери-биле садып ап турар кижилерге удур демиселди күштелдирерин судтарга саналдаан.

Тарааны болгаш хлеб продуктуларын оорлап, төтчеглеп база үрээш, чедирген когаралды буруулуг кижилерден чогуур үезинде, бүрүнү-биле төлеттиириниң чугулазын пленумнуң доктаалында онзалап демдеглээн.

Тарааны болгаш хлеб продуктуларын оорлап, төтчеглеп, үрээнинге холбаштыр өскээн херектерни улус судтарындан көөрүн хайгаарап, контрольдаарын, судтарның ажылы-чорудулгазын прокуратураның болгаш хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозунуң органнарының ажыл-чорудулгазы-биле дүүштүрерин АССР-лерниң, крайларның, областарның болгаш округтарның Дээди судтарының даргаларынга саналдаан.

Чиижең садыг кылыр чорук-биле демисел суд органнарының чугула сорулгаларының бирээзи болур деп, РСФСР-ниң Дээди судунуң пленуму «Чиижең садыг кылыр чорук дугайында херектер талазы-биле суд практиказының дугайында» доктаалынга айыткан. Үлетпүр болгаш ажыл-чем бараанарын чиижең ёзу-биле садыглааның күсели-биле байып турар, ниитилелге удур маңгыстаачак элементилер-биле шиитпирлиг демиселди чорударын судтарга пленум саналдаан. Судтар болза чиижеңнерниң бараанарны тып ап турар черлерин илередир болгаш бараанарны чиижеңнерниң садып ап, саарарынга дузалажып турар кижилерни тывар база ол кем-херек үүлгедиишкининиң бүгү киржикчилерин харысалгаже киирер ужурлуг. Чамдык дужаалдыг кижилерниң талазында садыгны организастап турарында четпестерин, барааннарны садарының чурумнарын хажыткан, чиижең садыгжыларга ажылдажылганы болдурган фактылар илерээнде, судтар ол четпестерни чайладырының хемчеглерин алыр болгаш буруулугларны харысалгаже киирер ужурлуг. «Чиижең садыгжыларның садыглап турган бараан чүүлдерин, а ол ышкаш кем-буруулуг арга-биле тып алган акша болгаш өске-даа өртектиг чүүлдерни судтар бүгү-ле таварылгада олардан хавырар хүлээлгелиг болурун пленум оларга тайылбырлаан.

РСФСР-ниң Дээди судунуң пленумунуң хүлээп алганы ажыл-херекке удуртулга болур доктаалдары тарааны болгаш хлеб продуктуларын оорлаар, төтчеглээр, үрээр, а ол ышкаш чиижең садыг кылыр чоруктар-биле демисел талазы-биле Россия Федерациязының судтарының ажылын экижидеринче, суд практиказынга чаңгыс аай чурумну доктаадырынче угланган.

РСФСР-ниң Дээди судунуң пленумунуң ажылынга ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазының бирги оралакчызы В. В. Куликов, РСФСР-ниң прокурорунуң хүлээлгезин күүседип турар В. В. Кравцов олар киришкен.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГАА

База чүге болбайн барганыл?

1963 чылдың октябрь 24-те чарлаттынган сессия ол хүн болбайн барган. Ынчан болбайн барган сессияны ол-ла айның 31-де «СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозтуң клувунга эртенгиниң 10 шакта ажыдарын база дагын Чадаана хоорай Совединиң күүскомундан (даргазы эш Сүге-Маадыр) бүгү депутаттарга чарлап дыңнаткан.

Хуусаалыг үе-шак саадаар эвес, бачым чымыш-биле изигленип турдала, чарлаттынган хүн, үе-шак чедип келген.

Бо чылдың октябрь 31-ниң эртенгиниң 10 шактан эгелеп депутаттар клубка уурук-суруктап кээп турдала 11 шак чеде берген.

Хоорай Совединиң ээлчеглиг сессиязын ажыдар дээш күүскомунуң даргазы эш Сүге-Маадыр келген депутаттарның санын ап көөрге, келген чогуур депутаттарның хуузу деңгүле 50 хуу арай деп четкен.

Депутаттарның деңкезиниң сессияга келбейн турарының чылдагаазы даргага-даа, келген депутаттарга-даа шуут билдинмес болган.

Сессияны эрттирерингe чогуур хуу четпейн барган ужурунда чамдык депутаттарның саналын барымдаалааш күүскомунуң даргазы сессияны ноябрьның 13-че шилчидер деп саналдаш депутаттарга бадылаттырган.

Сессияның бо удаазында болбайн барганының кол-ла чылдагааны депутаттарның санының-на четпейн барганы эвес дээр дугайында чүвениң шынын мадаа чугаалаар херек. Хамык ужур күүскомнуң талазында сессияга белеткелди чугулалап көрбээнинде болур. Ук сессияга чугаалажыр дээш амгы үениң эргежок чугула айтырыы — «СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозтуң кыштаглаашкынга белеткелиниң дугайында айтырыгның шуут белеткеттинмээни болган. Сессияга илеткелчи колхоз даргазы эш Т. К. Бичен-оолдуң илеткели безин бижиттинмээн болгаш күүскомнуң хуралынга баш бурунгаар көрдүнмээн.

А. БЕГЗИ.

ЧАЗАЛГА

№ 265 (5669) «Шынның» бирги арнының соолгу колонказының үстүнден куду үшкү абзацында домакты: «Энергетиканың моон соңгаарты хөгжүлдези 500 муң. 800 муң болгаш миллион блоктарлыг улуг электростанцияларны тургузарының шугуму-биле чоруттунар апаар» деп номчуур.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

ноябрь 10-да

«НАЙЫРАЛ»: «Барабанчының салым-хуузу» 9, «Турлагазн келген өннүктер» 11, «Оптимистиг трагедия» 1, 3.10, 5.20, 7.30, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оптимистиг трагедия» 11, 1.10, 3.20, 5.30, 7.40, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10.30, «Солдат Иван Бровкин» 12.30, 4.30, «Шаашкан» 6.30, 2.30, «Шокарларның херээ» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга программалар 10, «Аппассионата» 11.15, 1.15, 7.15, «Мөңгүн тренер» 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдазиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларының 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС — 00734 Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 12 вторник № 267 (5671).

Өртээ 2 көп.

Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш С. С. СОНАМГА
Тес-Хем кедээ партномунуң секретары эш М. С. КЫЗЫЛ-ООЛГА
Өвүр кедээ партномунуң секретары эш А. Б. СЕМИС-ООЛГА

СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели улуг күш-ажылчы тиилелге-биле Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилеринге байыр чедирип тур. Эргелелдиң колхозтары болгаш совхозу октябрь мурнунуң социалистиг чарыжын калбартпышаан, күрүнеге эът, сүт болгаш дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен болгаш ажыр күүсеткен база пландан ажыр күрүнеге 80 тонна сүттү садарын хүлээнген.

Тарылгага үрезин белеткээриңче, ховуларже чемишчидилгелер сөөртүрүнче, кедээ ажыл-агый техниказын септээриңче, механизатор кадрларны белеткээриңче, колхозчуларның болгаш совхоз ажылчыннарының агрозоотехниктиг өөредилгезиңче, мал кыштагладыышкынының үлегерлиг эрттирериңче онза кичээнгей салырын, 1964 чылда кедээ ажыл-агыйның бүгү продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедир дээш социалистиг чарышты улам калбартырын, колхозтарның болгаш совхозтуң экономиказын көдүрериңге база быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң эр, херээжен колхозчуларынга, совхозтуң ажылчыннарынга болгаш кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели сүмелеп тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ. **ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.**

СЭКП Тыва обкомунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Эргелелдиң зоназының кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери октябрь мурнунуң социалистиг чарыжын калбарткаш, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планнарын хуусаа бетинде ноябрь 5-ке чедир: эъттиин—103,2 хуу, дүктүүн—100 хуу болгаш сүттүүн—104,6 хуу күүсеткенин Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелели, Тес-Хем кедээ партия комитеди болгаш Өвүр кедээ партия комитеди илеткеп тур. Пландан ажыр 92 тонна сүт дужааттынган. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 80 тонна сүт дужааттынган турар.

Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» болгаш «Чодураа», Өвүр районнуң «Кызыл тук» кедээ ажыл-агый артельдериниң колхозчулары, «Тес-Хем» совхозтуң коллективи социалистиг чарышка шылгараан. Амгы үеде зонаның малчыннары, тускай эртемниглери болгаш партия-совет активы малдың эки кыштагладыышкынының, кедээ ажыл-агый техниказының септээгезин болгаш ховуларже органиктиг чемишчидилгелерни сөөртүрүп хандырар талазы-биле хемчеглерни ап турар. Совхозтуң ажылчыннарының болгаш колхозчуларның ортузунда агрозоотехниктиг өөредилге калбарган, ол өөредилге механизаторжу бүгү-нийти өөредилге-биле дүүштүр чоруттунуп турар.

Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги **С. СОНАМ.**
Тес-Хем кедээ парткомунуң секретары **М. КЫЗЫЛ-ООЛ.**
Өвүр кедээ парткомунуң секретары **А. СЕМИС-ООЛ.**

„Тере-Хөл" колхозтуң даргазы эш С. СЕВЕНГЕ
Парторганизация секретары эш Ф. БЕГЗИГЕ
Комсомол организациязының секретары эш Ш. СЕДИПКЕ
Кедээ Совет даргазы эш Н. БАЛГАНГА

Күрүнеге сүт, дүк садарының болгаш балык тывыжының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр «Тере-Хөл» колхозтуң эр, херээжен колхозчуларынга СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирип тур.

Колхозтуң ажыл-ишчилери амгы мал кыштагладыышкынын, аң-өлүк тывыжының планын ажыр күүседир дээш аңныыр ажылын эки чорудар, чаа-чаа бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип алыр дээш социалистиг чарышты калбартыр, ниитиниң ажыл-агыйын улам ыңай быжыглаарын болгаш бүгү кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедирин чедип алыр дээрзинге СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыы-биле бүзүреп тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ. **ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.**

СЭКП Тыва обкомунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозунуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, күрүнеге сүт, дүк садарының болгаш балык тывыжының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Күрүнеге 1610 центнер сүт, 125 центнер дүк, 2100 центнер эът болгаш 300 центнер балык саттынган.

Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 50 центнер сүттү садарын, мал кыштагладыышкынын, 1963 чылдың дөрткү кварталында өлүк тывыжын чедиишкинниг чорударын хүлээндивис.

Колхоз даргазы **С. СЕВЕН.**
Парторганизация секретары **Ф. БЕГЗИ.**
Комсомол организациязының секретары **Ш. СЕДИП.**
Кедээ Совет даргазы **Н. БАЛГАН.**

Совет милицияның хүнү

МОСКВА. (СЭТА). Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залынга милицияның хүнүнге холбаштырган байырлалдыг хурал болган.

СЭКП МХБ-ның бирги секретары Н. Г. Егорычев хуралды ажыткан.

Олурушканнар хүндүлүг президиумну эш Н. С. Хрущевту баштадыр СЭКП Төп Комитединиң Президиумун аажок улуг өөрүшкүн-биле соңгаан.

РСФСР-ниң Хөй-нииити корум-чурум камгалалының министри В. С. Тикунов совет милицияның 46 чыл оюнун дугайында илеткел кылган.

• • •

Совет милицияның хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралдар Ленинград, Киев, Фрунзе хоорайларга база болгулаан.

Академик А. И. Бергке Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Радиотехниканы хөгжүдериңге шылгарангай ачы-хавыяалары дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр чеден хар харлааны-биле холбаштыр академик Аксель Иванович **Бергке Ленин орденин** болгаш **«Хадыыр болгаш Маска»** деп алдын медальды тывыскаан, **Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры** деп атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль, 1963 чылдың ноябрь 10.

Космосту шинчилээриңге чаа улуг салыышкын

«Полёт-1» деп космос аппарадын салып үндүрген чоруктуң космоска эжиндиришкинини улам ыңай хөгжүдериңге болгаш космос делгемин шинчилээриңге ужур-дузазының дугайында айтырыгларны «Правда», «Известия» солуннарның болгаш СЭТА-ның корреспондентилери ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдышка салган.

Айтырыг: «Полёт-1» деп космос аппарадын салып үндүргенинин ужур-дузазын канчаар үнелеп көрүп турар Силер?

Харыы: «Полёт-1» деп манёврлаар космос аппарадын делегейге баштайгы чедиишкинниг салып үндүргени болгаш космоска оон калбаа-биле манёврлаар чорукту боттандырганы — ол дээрге совет эртемниң космос делгемин план ёзугаар шиңгээдип алырынга шынар талазы-биле чаа аажок улуг бурунгаарлаашкыны-дыр. Совет эртемденнерниң, конструкторларның, инженерлерниң, техниктерниң болгаш ажылчыннарның чаа кайгамчык тиилелгези эртемниг дептиилгениң эң берге болгаш нарын талазынга баштайгы чер Совет Эвилелинге мурнуку хевээр хамааржып турар дугайын чаңгыс эвес удаа херечилеп турар.

Бо чаа техниктиг чедиишкин космонавтиканы хөгжүдериңге болгаш космос шинчилелдериңге кончуг улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Космоска ужудуушкунга калбак манёврлаашкынны боттандырар арга космосту шинчилээриңге болгаш шиңгээдип алырынга чаа-чаа сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар аргалыг космос аппараттарының чаа шынары болур.

Айтырыг: «Полёт-1» деп космос аппарадын салып үндүргени космоска эртем шинчилелдериниң чорудаарынга кандыг ужур-дузалыг болуп турарыл?

Харыы: манёврлаашкынны боттандырарынга космос аппаралының аргалыы космос делгемиин бот-шынарларын шинчилээр талазы-биле аргаларны дыка калбартып турар. Ужудуушкунга манёврлаашкынны боттандырар чорук экваторже спутниктиң орбитазының ийленчээнин бүдүнүз өскертир арганы берип турар. Ындыг бир манёврлаар спутникте тургускан эртем аппарадының дузазы-биле космос делгеминиң янзы-бүрү зоналарынга хемчээшкиннерни чорудуп болур. Ынчаарга баш удур айыткан программаны ёзугаар, орбитаны өскертир азы космос аппаратының радио командаларның дузазы-биле черден башкарып болур.

Ужудуушкунуң бедиин өскертип шаан, чер чоогунда космос делгемиин бот-шынарларының бедик өскерилгезиниң дугайында медээлерни ап болур.

Орбитага манёврлаашкын метеорология сорулгаларынга спутниктерни ажыглаарынга ажыктыг болур магат чок. Метеорология спутниктериниң орбитазын өскертир баш удур айыткан, метеорология талазы-биле онза сонуургалдыг районче оларны салып үндүрерин хандырар.

Айтырыг: «Полёт-1» деп космос аппарадын салып үндүрген чорук корабль-спутникке кижиниң ужудуушкуннарын хөгжүдериңге кандыг ужур-дузалыг болуп турарыл?

Харыы: «Полёт-1» деп космос аппарадын салып үндүрген чорук холдууңда айыткан орбитаже ужудуушкундан калбак манёврлаашкынның чорудар ужудуушкунче шилчиишкин болур.

Ындыг аппаратты салып үндүргени ужудуушкунга башкарар корабль-спутниктерни тургузарынче боттуг базым болур. Ол космос корабльдеринге кижи делегейге болуунуң бергезин-биле солуттунар арганы алыр. Мынчангаш космос корабльдер кижиниң күзел-соруунга улам дыңнангыр апарган турар.

Манёврлаар космос корабльдери кайы-даа орбитадан айыткан космодромга хонуушкунну боттандырар, янзы-бүрү орбиталарга ужудуп чоруур корабльдерниң космос ужуражыышкыннарын боттандырар арганы бээр, а ол ышкаш хонуушкунуң эң-не таарымчалыг черин шилип алыр арганы космонавтыга бээр.

Манёврлаашкынга корабльдерниң аргалыг чоруу ажылдакчыларын солуп турар, ээлчеглиг эртем дерилгелиг аар орбита эртем-шинчилел станцияларын космоска тургузар болгаш оларны бүгү-ле эртежок чүгүла чүүлдер-биле соксаал чокка хандырарын боттандырар арганы бээр.

Айтырыг: «Полёт-1» деп космос аппарадын салып үндүрген чорук ыракче космос ужудуушкуннарынга кандыг ужур-дузалыг болурул?

Харыы: ыракче космос ужудуушкуннарынга ол салып үндүрүушкүнүн ужур-дузазы бирги ээлчегде, ужудуушкунуң траекториязынга болгаш планеталарның чоогунга ол аппараттарның манёврлаашкынын боттандырбайн турган, космостуң автоматтыг аппараттарын, а ол ышкаш планеталар аразының иштинде кижилиг корабльдерниң Айже болгаш Хүн системазының планеталарынче ужудары херек кырында болдунар арга чок болуп турары-биле тайылбырлаттынар.

Кижиниң Айже, Марсче болгаш Венераже ужудуушкунунга хереклээр аар космос корабльдерин тургузарының оон өске аргаларының бирээзи болза, оларны Чериң спутниктериниң орбитазынга кезектер аайы-биле эптээри болуп турар. Ындыг космос корабльдериниң түс-түс кезектери манёврлап чоруур космос аппараттары хевирлиг болур ужурлуг.

Бир эвес Черни долгандыр орбитага доктаамал чорап турар аар орбиталыг станцияларны тургускан турар болза, планеталар аразының иштинде кижилиг корабльдерин Айже болгаш Хүн системазының планеталарынче салып үндүрери дыка чиигээн туруп болур. Орбитага ол станцияларны эптээри, экипажты болгаш дериншкиннерни солуурун чүгле манёврлап чоруур космос аппараттарының дузазы-биле боттандырган туруп болур.

Айже, Марсче азы Венераже ужудуушкунуң соонда дедир ээп кел чоруур космос корабльдерин черниң айыттынган районунга хондурарын ук корабльдер нарын манёврлаашкынны күүсетпес болза, боттандырар арга чок.

Ындыг болган төлээде, манёврлап чоруур «Полёт-1» деп космос аппарадын тургусканы болгаш салып үндүргени ыракче космос ужудуушкуннарының нарын сорулгаларын шиитпирлээринче чаа базым болуп турар-дыр.

Манёврлаар аппараттарны ажыглаарының көргүзүүнгеи чиикектерн ук аппараттарның дузазы-биле шиитпирлеп болур сорулгаларның бүгү комплексизин ыракта-ла хаара туттунайн турар, ынчалза-даа «Полёт-1» деп космос аппарадын чедиишкинниг салып үндүргениниң улуг ужур-дузазының дугайында түннел кылырының аргазын чугаалаттынган чүүлдер-даа берип турар.

«Полёт-1» деп космос аппарадын тургускан болгаш ону салып үндүрерин боттандырган эртемденнерниң, конструкторларның, инженерлерниң, техниктерниң болгаш ажылчыннарның коллективи космос делгемин шинчилээриңге болгаш космоска ужудуушкунну хөгжүдериңге чаа улуг салыышкынны киирген.

Аныяктарның бүгү-делегей хүнү

МОСКВА. (СЭТА). Демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей федерациязы (ДАДФ)-98 күрүнелерниң үүс миллион ажыг оолдар, кыстарын каттыштырып турар. ДАДФ-тың он сес чылы оюн демократтыг болгаш тайбынга ыпакшылдыг күштер хемдеглеп турар. Даштыкы чурттарның улустары-биле найыралдың Бажыңынга ноябрь 10-да болган байырлалдыг хуралды аныяктарның бүгү-делегей хүнүнге тураскаал болдурган.

ССРЭ-ниң аныяктар организацияларының комитединиң даргазы П. Решетов хуралды ажыткан. Делегейниң аныяктар шимчээшкининге, тайбын, чепсеглешпишкинин дужурер, национал хамаарышпас чорук дээш, демократия болгаш эрге-шөлээ дээш демисежче бүгү делегейниң аныяктарын мобилизастаарынга ДАДФ-тың улуг ролюн ол демдеглээн.

Кежээге чүве чугаалаан ГДР-ниң аныяктарының төлээлекчизи Зигфрид Хайн, улустарның найыралының Патрис Лумумба аттыг университединиң студентизи Субасингха, «Трехгорная мануфактура» комбинаттың ажылчыны Ирина Солянкина болгаш өскелер-даа тайбын, тайбын кожажелбээ дугуннаашкын, чепсегленишкинни дужурер, национал хамаарышпас чорук дээш демиселге чаңгыс эпти моон сонгаар быжыглаарынга янзы-бүрү чурттарның аныяктарының чүткүлдүүнүн дугайын чугаалап турганнар.

Кежээниң киржикчилери ДАДФ-тың адынга байырлыг телеграмманы чоруткан.

Милицияның улуг лейтенантызының беш шаңналдары

МАГАДАН. (СЭТА-ның корр.). Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының Магадан область эргелелиниң куравтоинспектору улуг лейтенант Алексей Трофимович Дубовицкийге совет милицияның амгы байырлалы онза өөрүшкүлүг болган. Аңаа чазактың беш шаңналдары: Ада-чурт дайынының орденинин ийиги чергезин, Алдар орденинниң үшкү чергезин, Маадырлыг чорук дээш деп ийи медальдары, Германияны ашкан тиилелге дээш деп медальды хары угда тывыскан. Ол шаңналдар маадырлы чээрби чыл эртеенде тывылы ол-дур.

Дайынның чылдарында гвардияның старшиназы Дубовицкийге шаңнал сүрүзүн тыпсыр дээрге-ле, ол бодунуң кезээнге чок болуп турган,— чүге дээрге разведчиктер ротазының комсоргу болганда, дайзынның хаяы тылынга харымсалгалыг даалга күүседип турган. Дайын доозулганда коммунист Дубовицкий Соңгу чүкче чоруткан.

Хожудаңгай ажыл-агый турбас

Чугула ажыл-херекти эгелээн

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң 13 колхозтарының бежи (СЭКП XXII съездизи аттыг, Жданов аттыг, «Күш-ажылдың хостуу», «Х Улуг хурал» болгаш Барыын-Хемчиктиң «Большевик») экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйлар болуп турар.

Бүдүрүлге эргелели болгаш партия комитеттери 1962—63 чылдарда мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаар сорулганы барымдаалааш, 81 дээди болгаш ортумак тускай эртемниглерни ажыл-агыйларже чоруткан. Оон иштинде агрономнар 17, зоотехниктер 14, инженер-механиктер 9, зооветеринария ажылдакчылары 17, бухгалтерлер 13. Совхозтарның салбырларының эргелекчилеринче 8 тускай эртемниглерни чоруткан.

Ажыл-агыйларда административ-эргелел аппарадының чарыгдалын эвээжедир сорулга-биле 88 штаттыг кижилерни кызырганындан чылдыы ажыл төлевириниң фондузундан 85,5 муң рубль камгалга болган.

«Хожудап турар колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын көдүрериниң чамдык айтырыгларының дугайында» СЭКП ТК-ның Президиумунга эш Н. С. Хрущевтуң чагаазының соонда зоннуң хожудап турар ажыл-агыйларын көдүрер талазы-биле ажыл улам топарттынган. Бо чылдың сентябрьда эргелелдиң тускай эртемниглери партия органнары-биле кады СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң хожудаашкынының узуткаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Ол хемчеглерни артельдиң кежигүннери хүлээп алган болгаш ам амыдыралга боттандырып турар.

Бүдүрүлге эргелелиниң тускай комиссиязы Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» болгаш Жданов аттыг колхозтарының хожудап турарының чылдагааннарын хынап көрген. Комиссияның түңнелдерин болгаш ол ажыл-агыйларның экономиказын көдүрер талазы-биле ажылдап кылган сүмелерин Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң чөөкта чаа болган чөвүлелинге чугаалажып көрген. Аңаа зонаның колхозтарының, совхозтарының удуртукчулары, тускай эртемниглери, партия болгаш совет ажылдакчылар киришкен.

Ол ажыл-агыйларның экономиказының хожудап турарының кол чылдагааннары болза, бүдүрүлгени удуртуп турары кошкак, чер болгаш мал ажылының культуразы чавыс, ол ышкаш материалдыг сонуургалдың болгаш артельдиң ажыл-херээн эргелеп баштаарының демократтыг үндезиннериниң принцивин үрээр чорук бар болуп турганында деп, бүдүрүлге эргелелиниң чөвүлелинге чугаалашкан. Ол ажыл-агыйларның тарылгаларының үштүн ийи кезиинден хөйүн чазын үрээр аңдарып, үрезинниң чажарының мурнунда хөрзүннү сайзыратпайн турган. Сөөлгү дөрт чылдың дургузунда «Күш-ажылдың хостуу» колхозка чүгле 1220 тонна өдекти болгаш 17,5 тонна минералдыг чемишчидилгени, а Жданов аттыг колхозка оон-даа эвээшти ажыглаан.

Бо колхозта суггаттыг черлер кончүс ажыглаттынмайн турар, а «Күш-ажылдың хостуу» колхозта 1890 гектар суггаттыг черлерниң чүгле 960 гектары ажыглаттынып турар. Үрезин ажылы мырыңай үттүнүдүрген. Ам үеде боларның кайызында-даа сорттуг үрезиннер чок.

Ниитиниң мал ажылы мал чемнери-биле хандыртынмаан. Жданов аттыг колхозта бо чылын планга улур бодууп чемнер чүгле 26 хуу, шыктыг чемнер 3,8 хуу, а бирээзинде ол-ла ёзугаар 60 болгаш 25-ле хуу белеткеттинген. Фермаларда «ёлочка» системалыг саалда тургузуглары ажылдавайн турар, хаван фермалары механизастаттынмаан.

Колхозчуларның ниити хуралдарын чылда чүгле ийи-үш удаа эрттирип турар. Ниитиниң ажылынга колхозчуларның киржилгези кошкак. Күш-ажылдың норма-чижээнде болгаш төлевиринде чогуур корум-чурум чок. «Күш-ажылдың хостуу» колхозка күш-ажыл кылып шыдаар эр кижи чылда ортумаа-биле 150 хүн, а Жданов аттыг колхозка—190 хүн ажылдаан болган.

Бо бүгү байдалдар болза, сөөлгү чылдарда чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин кудулаадырынга, оларның бот-үнезин улгаттырарынга, акша оруулгаларны эвээжедиринге, төлээр өре-ширени көвүдедиринге чедирип турар. Чижээ, «Күш-ажылдың хостуу» колхозка 1961 чыл-биле деңнээрге тарааны бүдүрери 32 муң центнерге, картофель биле ногаалар—4 муң, сүт—400, дүк—25 центнерге кудулаан. Хойнуң баш саны 3 муңга кудулаан. Жданов аттыг колхозта байдал база ындыг.

Ол-ла үениң дургузунда «Күш-ажылдың хостуу» колхозка бир центнер тарааның бот-үнези 46 хууга, картофельдиң—ийи катап, сүттүң—1,4, эъттиң—1,5 катап улгаткан. Колхозтуң төлээр өрези 201,1 муң рубль, а Жданов аттыг колхозтуң 41,5 муң рубль четкен.

Эргелелдиң чөвүлели «Күш-ажылдың хостуу» болгаш Жданов аттыг колхозтарның хожудаашкынын 1965 чылга чедир узуткаарының хемчеглерин ажылдап кылган. Кедээ ажыл-агый артельдеринге тарылга шөлдериниң дараазында тургузуун сүмелеп турар: чайын андарган чер 23,6 хуу, тараа культуралары 50 хуу (оон иштинде кызыл-тас 33,5 хуу), мал чеми культуралар—27,2 хуу.

Үш суггарылга бугаларын катап ажыглаалга киирер болза, 1964 чылда 900 гектар суггаттыг черлерни ажыглап болур. Оларга 610 га кызыл-тас биле чочак-тарааны, 230 га кукурузаны болгаш свёкланы, 60 га картофельди болгаш ногааларны тарып болур. Кызыл-тастың тарылгазынга га бүрүзүнге 0,5 центнер суперфосфатты топ болур.

1,5 муң гектар тарылга шөлүн суггарып болур Кара-Суугнуң суггарылга бугазын күрүнениң дузазы-биле катап тургузуп болур. Кызыл-тастың «скала», «мильтурум-553», арбайның «винер», суланың «орёл», чочак-тарааның «капитал» болгаш «комсомолчу» деп сорттарын ажыглаарын колхозтарга сүмелеп турар.

Торгалыг суурга тараа культураларын өстүрер талазы-биле бот-орулга-чарыгдалыг механизастаан звенону тургузар. Шол бүрүзүнге агропаспортту тургузарынга болгаш шөлдерниң төөгүзүн бижиир дептерни долдурарынга эргелелдиң тускай эртемниглери колхозка дузалаар. Хендергеге 100 гектар тарымал тооруктү тарыыр болгаш аңаа чочак-тарааны тарыырын өөренип көөр.

Бо бүгү хемчеглерни ап чорудар болза, 1964 чылда үнүш ажылының ниити продукциязының үнези 1963 чылда 109,8 муң рубль турганындан 351,4 муң рубль, а бараанныг продукцияны 20,1 муңдан 116,5 муң рубль чедир көвүдедип болурун санадгалар көргүзүп турар.

Ажылдап кылган хемчеглер ёзугаар алыр болза, 1965 чылда инек бүрүзүнге онаашты сүт саалдазы чылда 1660 кг, бир хойдан-на дүк кыргылдазы 2,3 кг чедер, чүс баш төрүүр малга онаашты 90 бызааны, 95 хураганы ап болур ужурлуг. Мал чемнериниң белеткелин көвүдедир, мал ажылының түңнелдерин калбартыр талазы-биле өске-даа хемчеглерни ажылдап кылган.

Күш-ажылдың организастаашкынының экижидер, оон төлевирин болгаш черле сан-хөөнүң ажылын чорудар талазы-биле хемчеглерни база ажылдап кылган.

Экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйларның хожудаашкынын узуткаар талазы-биле улуг, кызымак ажылды Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң чөвүлели эгелей берген бо-дур. Эргелелдиң тускай эртемниглери, партия комитеттери кедээниң бүгү ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы идепкейинге даянмышаан, бо ажылды бичии-даа кошкаш кылбайн, улуг кужениишкин-биле чорудар ужурлуг.

А. ТЕБЕНИХИН.

Конкурстуң түңнели

Бо чылын Тыва АССР-ге агиткультбригадаларның конкурузун бир-ле дугаар эрттирген. Конкурстуң көрүлдези бо чылдың октябрь айда болуп эрткен.

Чоруткан конкурстуң түңнелинде **бирги черни Өвүр райкүүскомунуң культура килдизиниң агиткультбригадазы** чаалап алган. **Ийиги черни Таңды райкүүскомунуң культура килдизиниң агиткультбригадазы, үшкү черни Тожу районунуң «Совет Тыва» колхозунуң клуву** болгаш **Каа-Хем райкүүскомунуң культура килдизиниң агиткультбригадалары** үлешкеннер.

Барыын-Хемчик, Улуг-Хем райоңнарның болгаш Культура министерствозунуң агитбригадаларын кедээниң ажыл-ишчилеринге эки бараан болганы дээш Культура министерствозунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаан. Жюриниң составы агитбригадаларның ажылынга эң идепкейлиг киришкен болгаш чогаадыкчы ажылының өзүлдези дээш элээн хөй талантылыг кижилерни Культура министерствозунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаан. Оларга Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунуң колхозчулары Кара-Кыс Дамдын, Оюнмаа, Долбан Кызыл-оол, Тожудан — Мария Колбаа, Богданов, Чечен, Ламкина, Таңдыдан — Кызыл-оол, Ивлева, Оюн-оол, Гончаренко, Каа-Хемден — Жирнов, Г. Хомутов, Улуг-Хемден — Аракчаа Урангай, Байыр-оол, Кызылдан — Мөчек үтбашкылар, Сиңдин, Кертик-оол, Т. Кара-Тоннуг болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Узун-Көжээ бригадазы

«Тес-Хем» совхозтуң дирекциязы тускай эртемниглериниң болгаш хойжуларның күзелин барымдаалааш, 1960 чылда бот-орулга-чарыгдалыг хойжу бригадаларны организастап эгелээн. Ындыг бригадаларның баштайгызы Теректиг-Хем биле Хараалыг-Хем аразында шөлде, Узун-Көжээ деп черге организастаттынган бригада болур. Ол бригада 1200 баш төрүүр хойлуг дөрт малчын ог-бүлелен тургустунган.

Бригаданың ажылы баштайгы ийи чылда ындыг-ла эки шулуузавайн келген. Бригаданың хойжулары хойларын эрги кыштагларда бичии кажааларга кыштадып, боттары өглерге чурттап турган. Аразы ырак, чер саңай кыштагларже кышкы үеде мал чемнери сөөртүп, чедирип, мал оолдаашкыны эрттирери база берге турган.

Бригадага бактаап киирген бүгү хойжулар бригада системазынга чоорту чаңчыгып, оон ажыктыг чорууңга бүзүрей бергенде, ажылы дыка шулуудаан, малдың баш санын өстүрериңге, оон продуктулуун бедидериңге сонуургалы бедип, коллективтиг болгаш кызымаккай ажылдаар апарган. Оон түңнелинде Узун-Көжээниң № 1 хойжу бригадазы чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап турар апарган.

1962 чылда бригада ниитизи-биле бир хойга онаашты 2 кг 100 грамм дүктү кыргып ап, күрүнеге дужаар дүк планын күүседип, төрүүр 100 хойга онаашты 66 хураганы камгалап алган.

Эрткен кыжын мал кыштагладыышкыны организастыг эрткен. Төрүүр хойларның хөй кезин бригада төвүнге оолдаан. Төрүүр 100 хойга онаашты 75, азы 1600 хураган камгалаттынып алдынган. Бригада бир хойга онаашты 2 кг 270 грамм дүктү кыргып алган. Күрүнеге 10 тонна дүк дужаар онаалда 11 тонна кылдыр күүсеттинген. Оон-биле кады бо чылын бригададан 700 баш хой азы 13 тонна эът күрүнеге дужааттынган. Хураган камгалап алыр, дүк кыргыыр талазы-биле хойжулар Карма, Иван-оол болгаш өскелер-даа эки көргүзүглерлиг болуп турар. Чижээ, Карма, Иван-оол олар бир хойга онаашты бо чылын 2,9-2,9 кг дүктү кыргып, төрүттүнген хураганнарын холдуунда четче камгалап алган.

Хойжу бригаданың төвүнде хой кажааларындан аңгыда үш аал ишти чурттаар бажың, кызыл булуң, чунар бажың бар. Чуртталга бажыңнары плита печкаларлыг, олар шупту штукатуралаттынган, шалалары, соңгалары будуттунган.

Бригадага быжыглаан бүгү хойлар тос кезек кодаңга кыштаар. Курлавыр дөрт кыштаг база бар. Ынчангаш кыштаглар четчир. Кажаалар септелгезин хойжулар боттарының күжү-биле дооскан. Узун-Аксы деп черде 400 хой кирер чаа кажаа немей туттунган. 58 тонна сигенни болгаш 25 тонна саваңны кыштагларда баш бурунгаар сөөртүп чедирген. Бригаданың төп кодаңының чанында 800 тонна кукуруза силозу бар. Мынчангаш Узун-Көжээниң хойжу бригадазының коллективинге кыш коргунчуг эвес.

ЧУРУКТА: бригадир Александр Карма.

С. ЧАМЗЫРЫН.
Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ХМЕЛЬНИЦКИЖИЛЕРНИҢ КЫЙГЫРЫЫН ДЕТКИИЛИНЕР!

Кышка эки белеткел— чедиишкинни хандырар

Винница областың Хмельницк колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң колхозчулары, совхозтар ажылчыннары болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери база бүгү ажылдакчылары болза, «Хөжүдап турар колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын көдүрериниң чамдык айтырыгларының дугайында» СЭКП ТК-ның Президиумунга эш Н. С. Хрущевтуң чагаазын чугаалажып көрген, экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйларның хожудаашкынын ийи чылдың дургузунда ажып эртерин хүлээнмишаан, бо дугайында чарышты калбартырыыже чурттуң көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылчыннарын кыйгырган болгай.

Ол кыйгырыгны бистиң «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери изиг-биле деткин, болуңун ажыл-агыйының хожудап турарын канчаар ажып эртерининг арга-хемчеглерин чугаалажып турар. Бистиң совхозтуң бо чылгы көргүзүглери эрткен чылдыңдан кудулай берген. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планнары күүсеттинмээн. Оон иштинде дүгү күүседириниң арганы ам бергедээн. Эн кызыл дүгүт алганы-биле күрүнеге таваа дужаарының планын чүгле 30 ажыг хуу күүсеткен.

Малдың баш санынга хоранча болгаш оон продуктулуунуң чавызы мал кыштагладыышкынының канчаар эрттиргенинден дыка хамааржыр деп бистиң малчыннарывыс билип турар. Херек кырында мындыг-да харын, чүл дизе, кыштан хүр ашкан хойларның дүгү, эки ажаан, азырап турган инектерниң сүдү хөй болур. Келир чылын мал ажылындан алыр продукцияны көвүдедир, малдың баш санын өстүрер дээш, ам ужуражып турарывыс мал кыштагладыышкынынга белеткелививисти сеңгүг үеде элээн күштелдирген бис.

Шык-Бажы сүт-бараан фермазынга 300 ажыг саар инектер кыштаар. Ында инектиң ийи, бызааның ийи кажааларын септеп доосқан болгаш ам «ёлочка» хевирлиг электри саалганың турар черин чылыглап турар. Инектерге саван чымчадыр хайынырып бээр херекселди база кылып турар.

Бо чылын белеткеттинген мал чемнери эвээш. Одарларның оът-сигенин мурнуку чылдарга четпези барымдаалааш, 6 хойжу бригадаларда 500—600 баш чедип турган кодан хойларны 350 баш хире кылдыр үүрмектээш, немелде кыштагларны Улуг-Чыргакының дагларында, Шемиинин ол-бо талаларында белеткеп турар. Эштер Дембикей, Седен оларга удурткан хойжу бригадалар сиген, саван белеткээр планнарын ажыр күүседип алганнар. Ам ол бригадалар мал чемнерин кыштагларынче сөөртүп, ай-айда чарыгдаарының планын кылып алган болгаш планныг кажаалар тудуун доосканнар.

Бо чылын одарларының чедишпезин барымдаалааш, чылгы малды Кежээже болгаш Адар-Тешче одарладып чорутсан.

Малчыннарның кышкы үеде чурталга-амыдыралын экижидер соругга-биле 20 ажыг өглерни немей кылган, фермалар, хойжу бригадалар төптеринге 14 аал ишти чурттаар бажыңнарны туткулаан. Үш сүт-бараан фермаларының, ийи хойжу бригадаларының төптеринде кызыл булуңнар, чунар бажыңнар ажылдап турар. Шык-Бажы сүт-бараан фермазынга уруглар яслизин тургускан. Кышкы үеде малчыннарның хандырылгазын экижидер соругга-биле сүт-бараан фермаларынга, хойжу бригадаларның төптеринге тускай садыгларны организастап турар.

Кыштаглаашкынның шуут эгелээриниң кырында келген. Ындыг турбуже, бистиң белеткелививис бүрүн доозулбаан, ам-даа чедир кылыр ажылдар хөй. Мал чемнерин кыштагларже сөөртүрүн дүргедедири, камгалан кадагалаары чугула. Ам үеде совхозтуң бир болгаш ийи дугаар салбырлары белеткээн сигеннерин эки кадагалавайн, малга чиртип база саван саралаашкынын четпес организастап турарын демдеглееш чогуур.

Кыштаглаашкынның баштайгы хүннерден эгелээш-ле шыңгыы организастаары чугула.

М. ЛАЙЗАА.
Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң кол зоотехниги.

Барыын-Хемчик районуң «Большевик» көдээ ажыл-агый артелиниң мурнакчы саанчызы Кара-Сал Матпадак Октябрьның байырлалынга улуг куштуг саанчыларның социалистиг чарыжынга киришкеш, сүт саалдазын көвүдедириниң херээнге бодунуң күш-ажылчы үлүүн киирген.

Ол саап турар 20 инектеринден чыл эгезинден октябрь 20-ге чедир 22 тонна 628 кг сүттүг азы инек бүрүзүнге онааштыр 1131 килограммны саггган. Бо түңнел-биле мурнакчы саанчы колхозтуң саанчыларының социалистиг чарыжынга тиилекчи болган.

ЧУРУКТА: саанчы К. Матпадак.
Сөзү болгаш фотозу
С. КОМБУЙ-ООЛДУУ.

Өөрүнчүг чедиишкин

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхоз экономиктиг хөгжүлде талазы-биле республиканың мурнакчы колхозтарындан дыка хожудап турган. Ону өөренип көргеш, партия обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тускай бригадазы ук артельди ол-не чоокку чылдар иштинде мурнакчы ажыл-агыйларның деңнелинге чедир көдүрүп болурунуң херек кырында курлавыр аргаларын тып, аңаа практиктиг дузаны көргүзүп, эң кыска хуусаа иштинде боттандырып чорутса чогуур хемчеглерни ажылдап кылган.

Республиканың партия, совет органнарының ол тодаргай сагыш салышкынының болгаш боттуг дузазын эр, херээжен колхозчу араттар сагыш-сеткилиниң хамыызындан чүүлдүгзүнүп, улуг өөрүшкү-биле хүлээп алганнар. Боттандырза чогуур хемчеглерни ажыл-иштиң кескү чедиишкиннери-биле тодарадыр дээш, бүгү колхозчулар колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында кызымаккай ажылдап, чамдык өөрүнчүг чедиишкиннерни чедип ап турар. Ооң херечизи болза, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхоз Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюн байырлаарының бүдүүзүнде күрүнеге 185 тонна сүт садар планын 1906 центнер кылдыр ажыр күүседипкени болур.

Бо болза күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле оларның баштайгы чедиишкини болур. Күш-ажыл фронтузунуң бо биче эвес чедиишкини, хамыктың мурнунда, материалдыг чүүлдү боттарының хүн бүрүдеги эрес-шудургу күш-ажылы-биле бүдүрүп турар кижилерниң — бөзүүн саанчыларның, инек, бызаа кадарчыларының болгаш өске-даа ажыл-ишчилерниң кызымак күш-ажылының ачызында чедип алдынган.

Бодунуң онаалгыг ажыл-үүлезинге бедик ээ-харыысалгалыг, бөгүн дүүн-гүзүнден-даа кызымак ажылдап турар ажыл-ишчи кижилерниң санынга аныяк саанчылар Монгуш Алдын-кыс, Наташа Саттың, Сат Чылбакты сеткилдиң чоргааралы-биле адаксаазы кээр. Чеди чылдың бешки чылында бижыглаттынган инек бүрүзүнден 1400 литр сүт саар хүлээлгезин Монгуш Алдын-кыс он айларның дургузунда 1300, Наташа Сат 1030 литр, Сат Чылбак 1040 литр кылдыр күүсеткеннер. Колхоз баштаар чериниң кежигүну, хоочун колхозчу Ай-Хөө Сундуевич Саттың баштааны № 1 сүт-бараан фермазының хөй-хөй шолбаннарын база адап болур.

Б. АДЫГ-ТҮЛҮШ.

ПАРТИЯ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Коммунистер болгаш партия кежигүну эвестерниң марксизм-ленинчи теорияны хамыкы-биле өөренирин СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпиринде онзалап айыткан. Ону барымдаалааш, Пленумнуң шиитпиринин күүседир талазы-биле Ак-Довурактың партия организациялары чамдык эки талалыг ажылдарны кылып эгелээн.

Партком болгаш партия эге организациялары партия өөредилгезиниң бөлгүмнерин четчелеп тургузарда, коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң эртем-билиин, назы-харын болгаш күзелин кичээнгейге ап, политиктиг билиглерниң бөлгүмнери-биле чергелештир инженер-техниктиг ажылдакчыларның өөредилгезин бүдүрүлгениң экономиказын өөренирингче углай тургускан.

Өөредилге чылының эгезинде партком партия организацияларының ниити хуралдарын эрттирип, бүдүрүлге, албан черлеринге партия өөредилгезин четчелеп тургузарынга практиктиг дуза көргүзери-биле бодунуң төлээлери — партком кежигүннерин чоруткан. Партия өөредилгези чогуур үезинде четчелеттинип тургустунган.

Амгы үеде Ак-Довуракта 16 янзы-бүрү бөлгүмнер, удуртур ажылдакчыларның 3 школазы база комсомол активиниң бир школазы ажылдап турар. Оларда ниитизи-биле 590 коммунистер, комсомолчулар болгаш партия кежигүнү эвестер боттарының политиктиг, экономиктиг билиглерин бедидип эгелээннер. Оон ангыда аныяктарның кежээки школазында 310 аныяктар, кежээки техникумда 120 кижи база янзы-бүрү курстарда 300 ажыг кижи боттарының бүдүрүлге мергежилин болгаш тускай мергежилди чедип алыр дээш өөренип турарлар. Чурттуң дээди өөредилге черлеринде 60 кижи бот-өөредилге-биле өөренип турарлар. Ынчангаш ак-довуракчыларның иштинден 1400 ажыг кижилер бо чылын боттарының билиин бедидеринче киришкен, ол дээрге бүгү ажылдап турарларның 40 хуузу болур.

Манаа удуртур кадрларның школаларының дугайында онзалап чугаалаза чогуур. Ындыг школаларны партия комитеди «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде (удуртукчузу тудугнуң кол инженери, коммунист эш Б. Д. Якушев), дузалаар бүдүрүлгелер комбинадында (удуртукчузу комбинаттың кол инженери эш В. Д. Харин). «Тыва даг-дүгү» комбинадында (удуртукчузу комбинаттың кол инженери эш А. И. Ерофеев) тургускан. Ол школалар тускай программа-биле бүдүрүлгениң онзагай айтырыглары-биле чергелештир политиктиг темаларны өөренип турарлар. Кайы-даа школа өөредилгени организастыг эгелээннер, чүге дээрге, мында өөренип турар инженер-техниктер улуг сонуургалдыг болганнар. Чижээлээрге, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың шак ындыг школазында 78 инженерлер, техниктер өөренип, бүдүрүлгениң экономиказын хүннүң амыдыралчы айтырыглары-биле холбаштырып турарлар. Ол школаның ажылынче мында партбюро (секретары эш Г. Жуковская) эки сагыш салып турар. Кичээлдерниң баштайгы хүннеринде эштер Хорошевский, Седаков, Пастухов болгаш өскелер-даа өөредилге дээш идепкейлиг чорууну көргүскеннер.

Партия өөредилгези Ак-Довурактың 11 чыл школазында база-ла организастыг эгелээн. Башкылар СЭКП төөгүзүн өөренири-биле чергелештир совет эстетиканы база өөренип турарлар. Бөлгүмнүң кичээлдерин хоочун пропагандист, партия кежигүнүнге кандидат Р. И. Шнырова бедик деңнелге эрттирип, кол кичээнгейни башкыларның талазындан материалдарны бот кичээл-биле шиңгээдип алырынче угландырган. Школада партбюро (секретары эш Р. П. Домрачева) партия өөредилгезин бодунуң кичээнгейиниң төвүнде тургускан.

Партия өөредилгези орук тудуунуң эргелелинде (секретары эш В. М. Понтев), Кызыл-Мажалык АТК-зында (партбюро секретары эш А. М. Петрашина), 89 мехколоннада (секретары эш М. А. Маховка), дузалаар бүдүрүлгелер комбинадында (партбюро секретары эш В. Ш. Балзан) амгы үеде организастыг эртип турар.

Пропагандист кадрларны шилип тургузар талазы-биле бо чылын партком кичээнгейлиг болган. Шупту пропагандистер парткомга бадылаттынган, оларның кол нуруузу дээди болгаш ортумак эртемниг, албан бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары, инженерлер болгаш техниктер болуп турар. Оларның хөй кезии кичээлдерге хынамчалыг белеткенип, оларны бедик деңнелге эрттирип турарлар. Манаа хамаарыштыр, ылангыя эштер Г. В. Шатунов, Г. М. Гладков, А. А. Гордеев, А. И. Ерофеев, Р. И. Шнырова, В. П. Бачин болгаш өскелерни-даа адап болур.

Аныяктарның кежээки школазында коммунист эш Кудряшев, комсомолчулар эштер Сергеев, Монохова, Ооржак, кежээки техникумда комсомолчулар Владимир болгаш Нэлли Коноваловтар, Галина Муратова, партком кежигүну М. И. Гореев болгаш өскелер-даа бүдүрүлгеге кызымак ажылдавышаан, онза кужениишкинниг өөренип турарлар.

Партия өөредилгези эгелээни-биле чергелештир, партком хөй-нити чуруму-биле ажылдаар партияның политчурыдыышкынының кабинедин суур библиотеказында тургускан. Ооң эргелекчизинге дээди эртемниг, кежээки ортумак школаның директору, партия кежигүнүнге кандидат эш М. П. Котельникованы бадылаан. Ол кабинеттиң чанында методиктиг чөвүлелди тургускан, ооң составында ортумак болгаш дээди эртемниг 12 кижи консультантылап турар. Партия өөредилгезинге практиктиг дуза чедирер болгаш контрольду күштелдирер талазы-биле парткомнуң штаттан дашкаар 7 инструкторлары идепкейлиг ажылдап турар. Оларның иштинден, ылангыя А. Чычаан-оол, Х. Кестикей олар парткомга улуг деткимчени көргүзүп турарлар.

Өөредилге чылы эгелээнден бээр партком бодунуң хуралынга өөредилгени чорудуп турарын 2 удаа чугаалашкаш, улуг четпестерни илереткен. Өөредилгени ОРС-та, чурттаалга тудуг участогунда база фабрика тудуунда партия эге организациялары организастыг эвес эгелеп, ам-даа үзүктелиишкинниг чорудуп турарлар. «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде, № 2 автоколоннада бөлгүмнерниң ажылы база оон дээре эвес деп сөглеп болур.

Садыг организацияларында партия өөредилгези чегенчиг байдалда тургустунган. Агар политика өөренир бөлгүмде столоваяларның 36 ажылдакчылары кирген, пропагандизи партия эге организация секретары эш Иконников кичээлди хамыктың сөөлүнде эгелээн хирезинде 2-ги кичээлге ол кандыг-даа белеткел чок келгеш, июнь Пленумунга Л. Ф. Ильичевтуң илеткелин номчуп эгелеп чоруй «бодунар номчунар» дээш, Осипова дээрзинге солуннуң тутсупкаш, боду арлы берген. Ол партия организациязында совет садыгның тодаргай экономиказын өөренир бөлгүм (пропагандизи ОРС начальниги эш И. П. Любчук) онза багай ажылдап турар. Партия өөредилгезин чедир үнелеп көрбээн, кичээлдерни белеткел чокка, куду деңнелге эрттирип турганы дээш партком эш Иконниковка хемчег хүлээткен.

Чурттаалга тудуг участогунда партия организациязы (секретары эш Бачурин) аңдыгаа чедир кын, кая өөренирин четче тодаргайлаваан.

А. ТАМДЫН-ООЛ.

Чыл планын күүседипкен

Барыын-Хемчик районнуң киномеханиктерниң аразында Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюнга уткуштур чарыш калбарган турган.

Чоокта чаа социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Районнуң бирги черни дээш чарышка Аянгатыда киномеханик Монгуш Таш-оол бирги черни ээлээн. Ол чыл планын 9 айларның дургузунда сеансы талазы-биле 117 хуу, көрүкчүлер талазы-биле 108 хуу, акша чыылдазының талазы-биле 107 хуу күүсеткен.

К. СЕРГЕЕВ.

Мал чеминге

Бо чылын сигенниң үнүжү кирелиг болган ужурунда, мал чеминге херектиг бүгү-ле чүүлдерни болдунар-ла арга-биле хынамчалыг белеткээри чугула. «Найырал» совхозтуң Үрбүн салбыры (эргелекчизи эш Н. Кылын-оол) саван, мякина болуп ажаарынче улуг кичээнгейни угландырган.

Шаңчының дужуун ажааган шаларында саванны бөлүп сараттаарынга тускай звенону баш бурунгаар быжыглаан. Бо хүннерде 500 тонна ажыг саванны бөлүп саралаан.

Саванны болгаш өске-даа мал чемин фермаларже, кыштагларже сөөртүр организастыг чорудуп турар. Саван сөөртүлгезинде 2 автомашинаның 7 кижи быжыглаттынган. Кыштагларже сиген база өске-даа чемнер сөөртүрү бо хүннерде түлүктээн.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Школага оттулар ыяш

Ак-Туруг сес чыл школазының өөреникчилери, башкылары болгаш ада-иелер школага оттулар ыяшты дыштаныр хүнде шеф-биле белеткээн.

Олар суурдан 15 километр ырак Хадың-Бажы деп черге чеде бергеш, бир демниг, организастыг ажылдаан түңнелинде 141 кубометр оттулар ыяшты хап тургускан. Школа директору эш Ондар школаның оттулар ыяжын белеткээринге идепкейлиг киришкени дээш ада-иелерге, школа коллективинге өөрүп йөрээлди илереткен.

М. ДАНЗЫН.

Мурнунда— Н. Карповтуң бригадазы

Хову-Аксында «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң № 1 тудуг участогунда бригадаларның аразында социалистиг чарыш улам-на калбарып турар. Чарыштың мурнуку одуруунда эш Н. Карповтуң удурткан бригадазы чоруп турар.

Ол бригаданың кежигүннери сентябрь айда бүдүрүлге планын 149 хуу күүсеткен.

СЭКП ТК-ның Октябрьның 46 чыл оюнга үндүрген Кыйгырыглары ол мурнакчы бригаданың кежигүннерин улам сорук кийрген. Ай төнчүзүнге чедир планнаан дашкаар 3 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр деп хүлээлге алганнар. Ол хүлээлгезин бригада ажыл нормазын хүн бүрүде 150 хуу күүседип, эки боттандырып турар. Бо бригаданың кежигүннериниң аразында Натпит-оол Хүрен-оол, В. Сенюшкин, В. Непомнящий, Ховалыг Санчай-оол олар тергиинннер болуп турарлар.

Бригаданың эки ажылдап турарынга чүү кол идиглиг болуп турары? деп бригадир Н. Карповтан айтырарга, ол мынчаар чугаалап турар:

— Бир чүүлүнде кижи бүрүзү бот-боттарынга дузалажып турар, ажыл шагы үзер, норма күүсетпес кижи чок. Бригаданың кежигүннериниң мергежили бедик. Оон ынай бистиң бригадавыс бот-орулга-чарылгалыг кылдыр тургустунгаш ажылдап турары—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен.

Оон ынай бистиң бригадавыс кожавыста ажылдап турар эш Шаталовтуң бригадазы-биле чарыштыг ажылдап, ай санында оларга аштырбас дээш кижи бүрүзү шудургу ажылдап турарында.

Тудугжуларның бо дуржулгалыг бригадири тудугнуң кандыг-даа участогунга ажылдап киргенде кижилерни чаңгыс черге мөөңнеп турбас, харын ажыл бүдүңгүр болзун дээш оларны 4—4 кылдыр звеноларга үскеш, кылыр ажылды оларга хуваап бергеш, доозар хуусаазын айтып берип турар. Ажыл шагы төнерге звеноларның ажылын түңнеп, кымнар эки, багай ажылдааның оларга дыңнаткаш, даарта кылыр ажылын айтып бээри база чаңчыл болган.

Звенолар аразында калбарган чарыштың мурнуку одуруунда ээлчег нормазын 160—180 хуу күүседип турар М. Килин биле Х. Санчай-оолдуң звенолары туруп турар.

— Биске тудуг материалдарын саадатпайн берип турган болза бистиң көргүзүглеривис оон-даа бедик турар ийик—деп, эш Килин хомудап турар.

К. ХЕРТЕК.

Амыдырал-биле холбаштырып тургаш...

Өөреникчилерниң быжыг билиин чедип алырда кандыг аргаларны херегелезе эки деп айтырыг башкы бүрүзүн бодандырып турар. Уроктарны бот-бодунга дөмей эвес кылыр төлээде, ону чедиишкинниг эрттирери-биле башкы бүрүзү янзы-янзы аргаларны ажыглап турар.

Өөреникчилерге эки билдингир, дээштиг кылдыр тайылбырлаары-биле амыдыралдан чижектерни ап, ол чүүлдү өске эртемнерниң утказынга таарыштыр темалар-биле холбап, оон эрттирер хуусаазын таарыштыр тургузуп алгаш, эки түңнелди бодумнуң арга-дуржулгамдан көрдүм.

Манаа дөрткү класска чамдык темаларны канчаар эрттиргенимни чугаалап көрейн. Чижээ, төөгү урогунга «Тараачыннарны черге быжыглааны» деп теманы өөренип тургаш, тыва дыл урогунда «Ак-көк хевис» деп таджик легенданы номчааш, оон маадыры тараачын Рахимниң түреңги, ядыы амыдыралын Россияның тараачыннарының амыдыралы-биле деңнеп тургаш, эрттиреримге өөреникчилер эки билип алган.

А. С. Пушкинниң «Бүс» деп шүлүүн өөренир бетинде бойдусче экскурсия кылгаш, өөреникчилерниң көрген, билген чүүлдерин автор канчаар бижип көргүскенин деңнеп тургаш, өөренирге билдингир болгаш солун. С. А. Сарыг-оолдуң «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп чогаалын өөренирде, ол темага хамаарыштыр «Совет Тываның 19 чыл оюн» деп беседаны эрттиреримге дыка таарымчалыг болган.

Бойдус урогунга «Ажыктыг казымалдар» деп теманы өөренип тургаш, Хову-Аксында, Ак-Довуракта капдыг байлак барыл, оон ажык-дузазының дугайында чижек кылдыр чугаалааным ол теманы билип алырынга улуг дузалаан. Өөреникчилерниң сонуургалын шак ындыг кескү чижектер-биле хайныктырар чорук, өөреткен теманы эки билип алырынга улуг рольдуг. Ынчангаш түс-түс темаларның өөренир хуусааларын дүүштүрүп, амыдыралдан чижектерни ап турар, өөредирге билдингир болгаш солун болуру албан.

М. САЛЧАК.
Барыын-Хемчик, Шуй школазының башкызы.

Кочетовка школазында

Таңды районнуң Кочетовка сес-чыл школазының өөреникчилери боттарының төрээн колхозунга ажыктыг улуг ажылдарны кылып турарлар. Ылангыя школачылар бо чайын мал чеминиң белеткелинге болгаш хөй кыргылдазынга идепкейлиг дузалашканнар. Ылангыя Сергей Ойдупааның бригадирлээни № 2 бригада колдуунда-ла школачылардан тургустунган. Олар ыяш аразы болгаш тулаа-малгаш кыдыында сигенниг черлерниң сигенин аът машиналары-биле кестиргеш, элээн каш улуг сараттарны тургусканнар.

Хой малдың янзы-бүрү халдавырлыг аарыгларынга удур баш бурунгаар камгалал тарылга чорударынга колхозтуң мал эмчизи Игорь Деляинге школачылар база-ла улуг дузаны чедирген. Олар 9600 баш ажыг хойларны янзы-бүрү аарыглардан удур тарыырынга киришкеннер.

ШКОЛА ЧАНЫНДА УЧАСТОКТАН

Школачылар бо чазын школа чанының өөредилге-дуржулга участогунга чүүл-бүрү ногаа культураларын олурткаш, оон чайгы ажаалдазын класс аайы-биле түс-түс бөлүп алгаш суггарып, бок үнүштерин аштап турганнар. Олар күзүн оон багай эвес дүжүттү ажаап алганнар. Ол участоктан 1 тонна ажыг картофельди 15 демир хүүн ишти огурецти болгаш капустаның база сөгүнаның эки дүжүүн ажаап алган. Аңаа чедиги классчы Надя Брагина, бешки классчы Надя Рудина, сески классчы Зоя Ванщикова олар өскелерден шылгарап ажылдааннар. Ол ышкаш школачылар төрээн колхозунга 8 гектар картофельди каскаш, сорттап ангылап бергеннер.

МЕТАЛЛ ЧЫЫЛДАЗЫ

Школада пионер болгаш комсомол организациялары эң хөй металл чыыры дээш чарышче кирген турганнар. Чарышка пионер отрядтары шудургула ажылдааннар. Оон түңнелинде бүгү школа 12 тонна демир-дес ажыан чыткаш дужааган. Демир чыылдазынга 7-ги класста 22 пионерлерлиг Надя Брагинаның отряды эң хөйнү чыып, тиилекчи болган.

Ол ышкаш школачылар бо чылын тараан хоралыг дайзыннары — 12600 өргени өлүрүп узуткааш, кежин белеткел черинге дужааганнар. Өөреникчилер 18 килограмм тогланчы дүкту чыып дужаагаш, колхозтуң дүк планынга киириштирген.

Школаның башкылар чөвүлелиниң шиитпири-биле бо өөредилге чылының дургузунда 11 кол чүүлдү кылырын планнаан. Ол салдынган сорулгаларны шуптузун күүсеткеш, келир чайын Ак-Довуракта даг-дүгү болбаазырадыр фабриканы экскурсиялап көөрлер.

ЫЯШ ОЛУРТУЛГАЗЫ

Школа чанын чаагайжыдып ногаанчыдарының күскү ыяш олуртулгазын школачылар класс аайы-биле организастап чоруткан. Школаның хериминиң иштинде болгаш кудумчуже талазында база интернат, столовая чанында шупту 280 дес янзы-бүрү ыяштарны бо чылдың октябрь айда тарып олурткан. Оон иштинде 60 дес чыжыргана база бар. Ол ышкаш Бай-Хаакта ыяш ажыл-агый чериниң яблоко болгаш ранеткаар 28 десту эккелгеш, школа чанының участогунда олурткан.

С. ОЮН.

Үлегерлиг почтачы

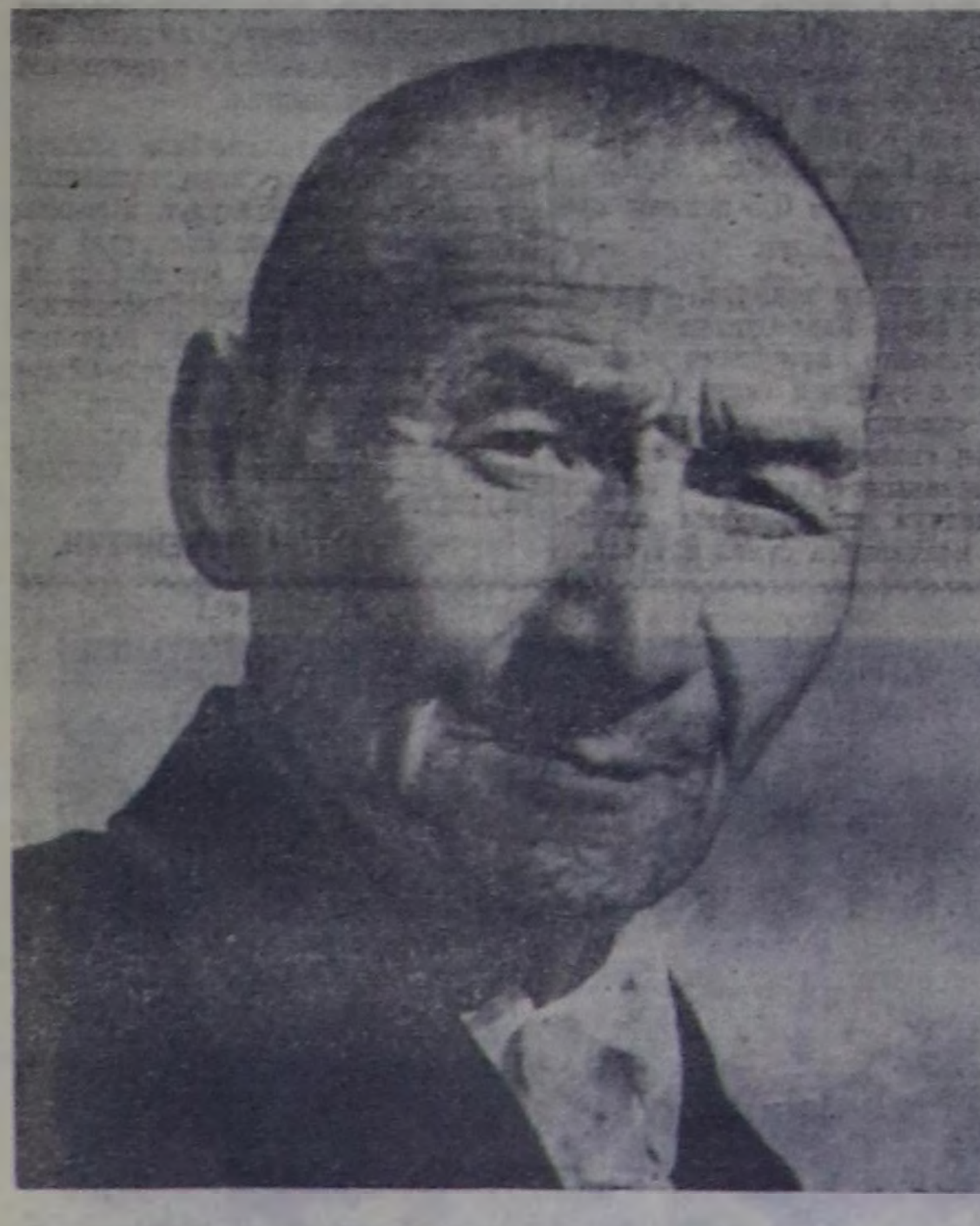

Ооржак Дарымаевич Тамчай ам тос чыл дургузунда почтачылап ажылдап турар. «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери журналдар, солуннар болгаш чагаалар чедирип көөр почтачызын улуг өөрүшкү-биле уткуп ап турарлар. Тамчай Дарымаевич бодунуң хүлээлгелиг ажылынга ак-сеткилдиин көргүзүп келген. Ооң ажылдап турган үезинде почта озалдавайн кээп турар.

ЧУРУКТА: Почтачы О. Д. Тамчай. Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Көдээ клубка кежээ

НОМ БОЛГАШ НОМЧУКЧУ

Ол кежээ көдээ клубтуң көрүкчүлер залынга чүдүрүк-даа сыңмас турган деп чугаалап болур. Ынчан клубка А. Каххарның «Эрес кыс Саида» деп тоожузунга номчулга конференциязы болуп эрткен. Талантылыг узбек чогаалчының тоожузунга конференцияны көдээ библиотеканың эргелекчизи Александра Түлүш баштады Хайыраккан сес чыл школазының бөлүк башкылары организастап эрттирген.

Конференция эгелээриниң мурнунда, бүгү чыылганнар «Хеппиг Куштаашчыгаш» деп уран-чечен кинофильмни база көргеннер.

Сураглыг номнуң кол маадырларының аажы-чаңының, овур хевирлериниң дугайында түс-түс номчукчулар чүве чугаалап, бөгүнгү колхозчу амыдыралдың ук чогаалда шын илереттингенин, сураглыг узбек чогаалчының чечен-мергенин, оон тоожузунуң амыдыралдың шынын тоожуп турары-биле номчукчуларның сеткил-сагыжын доюлдуруп турарын тодаргай чугаалааннар.

Чүгле бодун номчут кижи кылдыр көрдүнер, даңгаар-ла мактаныр, бодунуң колхозунга-даа, районнуң, оон-даа үстүкү удуртур органнарның мурнунга чүгле мактанырын, эргидеги ачы-хавыязын бөгүнгү негелделерден артыкка көөрүнге чанчыгып калган, чедиишкинге шуут-ла мээртенип, чаа мурнакчы чүүлдерге тура-хоңнү чок кылдыр дөжүленип калган «Бустон» колхозтуң даргазы Каландаровтуң овур-хевирин чогаалчының кайгамчык тывынгыр бижээнин, шынны чугаалаарга, каландаровтуг колхоз даргаларының, албан, бүдүрүлге черлериниң ийи-чаңгыс удуртукчулары болган чок-ла турганын башкылар С. Буулар, С. Доржу олар делгеренгей чугаалап, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң амыдыралындан бүзүренчиг чижектерни база киирип тайылбырлаанынга олурушканнар дыка чүүлдүгзүнгеннер.

Тоожунуң амыдырал-биле тудуш харылзаалыын, амыдыралга, ажыл-үүлеге чаа, мурнакчы чүүлдерниң тиилеп, бодарап турарын, колхозту мурнакчыларның деңнелинче ору көдүрер дээш партия райкомунуң секретарының, чаа колхоз даргазы, шынап-ла далыгырда чүвени өттүр билиптер угааныг, эрес кыс Саиданың чүнү кылып турарын, эрги, феодалдыг аажы-чаңнарның, корум-сегээниң чудек-бужар аспаандан чамдык кижилерниң, ылангыя Советтиг Чөөн чуктуң херээжен чонунуң СЭКП-ниң мерген угааның ачы-хавыязында канчаар адырлып, партияның, күрүнениң улуг ажылдакчылары кылдыр өндүр чаагай өзүп турарын конференцияга санал бергеннер, ылангыя башкы Б. Адыг-Түлүш, колхозта комсомол эге организациязының секретары, киномеханик Шыдыраа олар эки, тода чугаалааннар.

Ол ышкаш улуг, биче даргаларга чыпшыланнааш, бодунуң кижизиг овур-хевирин оскунупкан Ишанның болгаш номда кирген өске-даа овур-хевирлерниң дугайын сески класстың өөреникчилери Надя Монгуш, Ооржак Хамааты, Володя Монгуш, Галя Куулар чүве чугаалап, тоожуну катап-катап номчуп, оон алыс утказын ханы билип алырының ажык-дузазынга доктааганнар.

Номчулга конференциязынга чамдык колхозчулар «Эрес кыс Саида» деп тоожуну киножутканының дугайын чугаалап, кинога мактаныкчы Каландаровтуң овур-хевирин холун эрттир хөөреди салыпкан хевирлиг деп шүгүмчүлээннер. Кинода байдалды ёзутаар алырга, колхозтуң ажыл-херээ шынап-ла кончуг чедимчелиг чоруп турар, а ол чедиишкинге Каландаров чүгле мактанып чоруп турар. Шынында байдал болза, дарга мактангаш, колхозтуң экономиказының кудулап, сандарап орарын эскербейн турар ийик чоп. Ол ышкаш эрес кыс Саиданың овур-хевирин кинога оон-даа өске чүүлдер-биле тиилелгелиг, тывынгыр кылдыр көргүзүп болгу дег деп бадыткааннар.

Номчулга конференциязының киржикчилери «Эрес кыс Саида» деп тоожунуң очулгазын чогаалчы С. Тамбаның мергежилдиг күүсеткенин база демдеглеп, очулгада чамдык четпестерни, ылангыя чамдык домактарның тургузуунуң шын эвес тургустунганындан оларның утказын билип алыры бодуун номчукчуларга бергедээшкинни тавартыдып турарын база демдеглээннер. Ынчаарга номнуң адын тыва дылга «Эрес кыс Саида» деп тып очулдурганынга номчукчулар аажок өөрээннер.

Колхозка организастаан номчулга конференциязының организастыг, бедик деңнелге эрткени-биле кады, оон чорудулгазында бир кол четпес чүүлдү мадаа оюп эртип болбас. Конференцияга чугаалашкан тоожуга холбаштыр колхозчу механизаторлар, саанчылар, малчыннар, бажың ээлери дидими-биле сөс ап, конференцияга чүве чугаалаваан. Шак мындыг байдалды эскерип көргеш, бо номчулга конференциязының эрткениниң практиказындан чогуур түңнелди үндүрүп, ам удавас организастап эрттирерин планнаан «Араттың сөзү» тоожуга колхозчу массаларның төлээлекчилерин хаара тударын библиотекарь А. Түлүшке болгаш комсорг Шыдыраа оларга номчулга конференциязының киржикчилери, колхозта партия организациязынга (секретары эш Буулар) сүмелээннер.

А. БЕГЗИ.

Милицияның капитаны

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдары. Гитлерниң аг-шериин совет күрүнениң девискээринден үндүр сывырыышкыны-биле Тываның ажылчы чоннарының мурнундан аъттанган эки-турачылар Совет Армияның өске кезектери-биле кады күчүлүг шавар халдаашкынын эгелей берген.

Ровно хоорай дээш чидиг тулчуушкуннуң үезинде эки-турачыларның пулемёт взводунуң командириниң дузалакчызы Ооржак Комбуй бодунуң пулемёду-биле фашистерни кыргый туткуп-ла чыткан. Ынчалза-даа күш деңнээ эвес болган. Немец шеригниң кезектери пулемётчиктерни бүзээлепкен. Взвод командири Сат Бүрзекей аңаа маадырлыы-биле өлген. Комбуй командылал чериниң айтыышкынын ёзугаар бодунуң эштери-биле дүр аткаарлаза-даа, оон дараазында хүн Ровно хоорайны хостаарынга маадырлыы-биле тулчушкан.

Ак-сеткилдиг, бедүүн оол — Ооржак Чеченекеевич Комбуйнуң улуг амыдыралче оруу — шиитпирлиг, бүгү-ле чүвеге чөптүг болурунуң оруу ынчаар эгелээн.

Төрээн Тывазынга чанып келгеш, Ооржак Комбуй милиция органнарынга ажылдап кирген. Бо үениң дургузунда Ооржак Чеченекеевич хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээрлер-биле шыңгыы демисежип келген, чүректиң ханызындан арыг сеткил-биле чорудуп келген оон ажылы дыка хөй кижилерни амыдыралдың шын оруунче киирген.

Милицияның капитаны Ооржак Комбуйну Тес-Хемниң ажылчы чоннары эки билирлер: кылыпкан херээниң дугайын тоомчага албас, кажарлаар кижилерге өөң негелдези шыңгыы, частырыгны кылган-даа чаагай амыдыралды тургусчурунга үлүүн киирери-биле эттинип чазалырын миннип турар кижилерге байлак дуржулгазын ажыглап, сургаалды ол бере бээр.

Капитан Комбуй херек истелгезин кылып чораш, командировкадан ээп келгенде, милиция салбырында комсомол эге организациязының секретары Д. Лойгу өөрүшкү-биле чугаалады:

— Силерге чагаа келди, адресин көөрүмге «№ 1 өңнүүмерден» ышкаш болду.

— Ам чүну үүлгедипкен ирги, каям, таныжаалы — дээш, Ооржак Чеченекеевич номчуй берген:

«Эргим начальник! Мени авамдан-даа, ачамдан-даа артык билип болгай силер. Аңаа турар үемде шынап-ла ойлук чок турган-дыр мен. Ам мээң шаандагы дег дуржоктаны бээр чоруум читкен. Даайлар-биле харылзааны-даа кагдым. Эрги профессиям-биле ак-сеткилдиг ажылдап тур мен. Эки кижи болурунче сагыш салганымар, арга-сүме катчанымар дээш өөрүшкүм илередирин шиитпирлээш, бижип ор мен... Байыр-биле Л. К.».

Чагааның авторунуң дугайын чугаалажыр чай болбайн чорувуста, телефон долгап келген:

— Дежурный дыңнап тур. Кайызы херек ирги? Бар, бар. Силерни-дир, дээш капитан — дээш, Лойгу телефон трубказын тутсупту.

— Ийе, ындыг-дыр, ылавыла баар мен.

Сес уругларның адазы Ооржак Чеченекеевич школага болур дээн төрелдер хуралынче саадавайн-даа чорупту. Оон беш уруглары школада өөренип турар, оларның шуптузунуң өөредилгези, чурумсагылгазы эки.

Эргим номчукчу! Ноябрь 10-да совет милицияның хүнүнде капитан Комбуйнуң бажыңынга барган мен. Бажыңның херээжен ээзи Клавдия Таңгытовна Комбуй дүштени чемин белеткээн тур. Ооржак Чеченекеевичиниң делгем хөрээнде 2 орден, 4 медаль чайынап тур. 6 харлыг Дууча Комбуй ачазының шаңналдарынче айыткаш, айтырды:

— Ачай, сээң орденнериң хөй-дүр, мен каш чыл болзумза ол хире шаңналды алыр мен?

— Ээ, оглум, эки өөренир, ажылдаар болзуңза мээңинден ийи катап хөйнү чедип ап болур сен, багай ажылдазыңза — билдингир эвеспе моң — дээш, ачазы каттырды.

Найыралдыг өг-бүлениң иштиулуг столга олурупкаш, чемненген соонда ажыл-агыйны чугаа эгелээн. Уруглары-даа, оолдары-даа адазының амыдыралындан хөй чүүлдерни сонуургап айтырганнар. Оларның хөй кезии Совет милицияның нарын, алдарлыг ажыл-херектеринге хамаарышкан.

Тес-Хем райкүскомунуң милиция салбырының оперативтиг төлээзи капитан Комбуйнуң ады республиканың Хүндүлел самбыразында киирген.

А. АИР.

★★★

Кызылдың школа-интернадында республиканың янзы-бүрү булуңнарындан уруглар өөренип турар. Үш каът улуг корпуста делгем класстар, бөлгүмнер ажылдаар өрээлдер, улуг физкультура залы дээш өөн-даа өске өөренириңге таарымчалыг бүгү байдалды мында тургускан. Тускай өрээлдерге уруглар бажынга берген онаалгаларын кылып, бот-боттарынга дузалажып турарлар.

ЧУРУКТА: онгу класстың өөреникчилери — «Элегес» совхозтан келген Л. КАҢ-ООЛ болгаш Чербі суурдан келген К. МАРТСАЙ онаалга кылып олурлар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

★★★

Практиктиг сорулгаларга дүүштүрер

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр бүгү агитас-массалыг болгаш культура-чырыдыышкын ажылын кодээниң ажыл-ишчилеринче чоокшуладып, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң практиктиг сорулгаларынга холбаштырары, бо ажылга хөй-ниитиниң калбак киржилгезин хандырары — чер-чер Советтерниң чугула кичээңгей салыр чүүлү болур.

Ажылчы чоннарның ортузунга культура-массалыг ажылды калбартырының материалдыг баазазы болгаш болдунар аргалары Тожу районда бар. Ниитизи-биле 6 кодээ клубтар, 8 кызыл булуңнар, 2 кызыл өглер, 8 библиотекалар районда ажылдап турар. Культура-чырыдыышкынның бо албан черлериниң ажылының дугайында айтырыгларны райкүскомнуң хуралдарынга чугаалажып, ажылдап кылдынган хемчеглерниң, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин организастаар талазы-биле чамдык ажылдар чорудуп турар.

Районда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринде 185 кижи киржип турар болгаш клубтар, библиотекалар, кызыл өглер чөвүлелдериниң кежигүннеринде 82 кижи ажылдап турар. Уран чүүл бөлгүмнери колхозтарның ивии, инек фермаларынга болгаш бригадаларга чыл эгезинден бээр 51 концерттерни бараалгаткан. Оон ынай янзы-бүрү темаларлыг кежээлерни организастап турар. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери чүгле концерттер программазы-биле кызыгаарлаттынмайн, а барган черлеринге беседалар кылыр, солуннарны ыткыр номчуур болгаш өске-даа чугула чүүлдерни организастаар тускай кижилер ол бөлгүмнерде тогмуйлаттынган. Концерттер программазында кирген чүүлдерниң идейлиг утка-шынары экижээн болгаш уран чүүл кижилериниң күш-ажылын алдаржыдып турар.

Кодээ Совет депутаты Х. Долгар-оол эргелекчилээн «Совет Тыва» колхозта кодээ клуб районда дээре ажылдыг клубтарның бирээзинге кирип турар. Мында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү чайын болуп эрткен профэвилелдиң район фестивалынга бирги черни ээлээн. Оон концерт программазы: танцылар, ниити болгаш ийи-чаңгыс кижилерниң күүседир ырлары көрүкчүлерниң үнелелин чедип алган чорук кодээ клуб чөвүлелиниң чорудуп ажылының үре-түңнели болур. Оон ынай бо клубка: «Аныяк өг-бүле», «Хептиканчаар кедерил?», «Амданныг чемни белеткээри», «Кым эки заараар ыл?» дээн ышкаш оон-даа өске темаларга солун утка-шынарлыг кежээлерни организастаан. Колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары-биле аныяктарның ужуражылгаларын организастап турар. Чижээ, артельдиң хоочун аңчызы, 82 харлыг Бараан Далдай ирей аныяк аңчылар-биле ужуражып, байлак дуржулгазын оларга солун чижектерге сонуургадып дамчыткан.

Чогаалчы Степан Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп чогаалының талазы-биле номчулга конференциязын эрттиргени солун болган. Чогаалдың маадырлары-биле оларның овур-хевирлери-биле, эрги Тываның амыдыралы-биле таныжып, амыдыралдың херек кырында болуушкуну-биле дүгжүп турарын сайгарып чугаалашканнар. Кодээ клуб чөвүлелиниң кежигүннеринге идепкейлиг, хөй-ниитичи кижилерни кирген. Клубтуң чөвүлелинде ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаты В. Тамдын-оол, кодээ Советтиң депутаты Дугар-оол, артельдиң мурнакчы тракторизи Аспан-оол болгаш оон-даа өскелер киржип турар. Олар чөвүлелдиң ажылынга боттуг саналдарны кадып, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ажылынга боттары шуут киржип турарлар. Колхоз бүдүрүлгезинден оспаксыраар чалгааларны, мангыстаачак амыдырал сүрерлерин сойгалап илереткен шүгүмчүлелдиг шоодуглары клубта болгаш харыңда чамдык фермаларда чуруп үндүрүп турар.

Ол ышкаш Тоора-Хемниң культура бажыңында «Крокодил чорун тур» деп шоодуглуг солун доктаамал үнүп турар болгаш арагачылар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээрлер чидиг шүгүмчүлелдиң сереэлиг хараалындан ыравастар.

Амгы үеде бирги черлениң чугула айтырыы болур культура албан черлериниң төлтерин хышка өй-шаанда белеткээр, септелгени үлегерлиг чорудар ажылдар ында чедиишкинниг чоруттунган деп санап болур. Районнуң культура одагларынга белеткезе чогуур, планда көрдүнген 824 кубометр одаар ыяшты бүрүн хап доозкаш, клубтарның, кызыл булуңнарның болгаш библиотекаларның херимнериниң иштинде сөөртүп алган.

Ийи кодээ Советтиң улус өөредилгезиниң болгаш культура-чырыдыышкын талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы эш Хуурак-оол), культура одагларының ажылынга хыналдаларны үргүлчү чорудуп, Советтиң болгаш күскомнуң мурнунга айтырыгларны өй-шаанда кодуруп, эдеринчи илеткелдерни каш удаа кылгылаан. Тоора-Хем кодээ Советтиң Т. Танаа даргалаан доктаамал комиссиязы культура одагларының ажылынга багай эвес киржип турар. Ол чүгле одалга-биле хандырары дээш эвес, харын септелгени шынарлыг чорударынга, шалаларны тырып, будуп доозулаарынга база чугайлаарынга идепкейлиг кирипкен. Ол ышкаш район Совединиң культура-чырыдыышкын талазы-биле комиссиязы (даргазы эш В. Тамдын-оол) ол ажылга багай эвес киржип турар.

Ниитизи-биле ап көөрге кылдынган ажылдар бар-ла. Ынчалза-даа СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалының негелделеринге дүүштүр ам-даа чедир ажылдавайн турар фактылар районнуң чамдык культура албан черлеринде эвээш эвес.

«Май 1» колхозта, Сыстыг-Хемде кодээ клубтар уран чүүл фестивалынга шала-була белеткел-биле киржип каан, оон-биле ажыл доозулган. А чамдык клубтарда, библиотекаларда, кызыл булуңнарда болгаш кызыл өглерде кылза чогуур ажылдың планы безин чок. Ол-ла Сыстыг-Хемде болгаш «Май 1» кодээ ажыл-агый артелиниң төвүнде клубтарның септелгези чедир кылдынмаан. Кодээ Советтерниң даргалары, ажыл-агыйларның удурткучулары культура одагларын кичээңгейге эки албайн турарын ол херечилеп турар. Ынчаарга кодээ клубтарга чүгле кино азы концерт көргүзүү болгаш ында хаая танцылаашкыннар-биле кызыгаарлаттынгаш, амыдырал-биле күш-ажылга кижизидилге-биле холбашкан янзы-бүрү хевирлерниң дээштиг ажылын ажыл-ишчилерниң ортузунга четпес чорудуп турар. Бышка эки белеткенип турар деп демдеглээнивис Тоора-Хемниң Культура бажыңында байдал сөөлгү үеде шак-ла ындыг болуп турар.

Районнуң кайы-даа библиотекаларында кол-ла четпес чүве болза библиотека ажылдакчылары номчукчуларның херегээн номнарын бижип бээри-биле өйлешкеш, номнарның ужур-дузазының дугайын пропагандалап, нептередир ажылды четпес тургускан. Оон уламындан «Совет Тыва», «Май 1» колхозтарның ыраккы Өдүгенде болгаш Чазыла ивн фермаларында 60 ажыг өрегелер турда-ла ында кызыл өглерде номнарны чаа номнар-биле солувайн турар, оон туржук солуннарны, чагааларны безин ээлеринге ай ашканда чедирип турар. Кинофильмнерни көрүкчүлерниң ортузунга пропагандалап, нептередир ажылды база кошкак организастаан.

Райкүском, оон культура килдизи (эргелекчизи эш Самыя) культура албан черлериниң чанында тургустунган хөй-ниитиниң бот-тывынгыр организацияларынга четпес дааныц турар.

Культура фронтузунуң кадрларын быжыглаар, оларны ажылга мергежилдиг өөредир талазы-биле ажыл районда кошкак тургустунган. Ажылга ыыртынмас ужугуп чоруур Чистяковту районнуң Культура бажыңының директорунга, автоклуб эргелекчизинге Гагаринна хүлээп алган турган. А үр-даа болбайн оларның чеес-холазы чонунуң мурнунга кеступ келгеш, ажылындан үнүртүр ужурга таварышканнар.

Культураның одаа — клубтар, кызыл булуңнар, библиотекалар доктаамал ажылдаан турар ужурлуг. Оларның ажылында четпестерни дарый чайладыр, ажылчы чоннар депутаттарының кодээ Советтери болгаш райкүском, оон культура килдизи культура одагларының ажылынга удуртулганы күштелдирип, хүн бүрүнүң кичээңгейинге алыр ужурлуг.

М. ОНДАР-ООЛ.
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң улуг инструкторү.

Амыдырал-биле холбаштырар

Тожу районнуң культура албан черлери боттарының ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш эде тургузуп, культура-массалыг ажылдарны чоннуң ажылдап турар черлеринге барып организастап, оюн-концерт программаларынга районнуң бүдүрүлгениң, ферманың амыдыралындан солун номерлерни хөйү-биле киирип ап турар апарганнар.

Районнуң агитбригадалары республиканың агиткультбригадаларының көрүлдезинге киржип, кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринге көргүзүп турганы концерттериниң программаларынга оларны кодээ ажыл-агыйның продукциязын улам-на хөйнү бүдүрүп үндүреринче кыйгырган, мурнакчыларны мактап, йөрээн номерни киирген. «Совет Тыва» колхозтуң агитбригадазы (удурткучузу эш К. Булатов), районнуң Культура бажыңының агитколлективтери боттарының түңнел концерттерин районга көргүскеннер.

«Совет Тыва» колхозтуң агитбригадазы боттарының программазынга колхозтуң ажыл-ишчилериниң сорулгаларын, оон мурнакчыларының чедип алганы чедиишкиннерин тодаргайы-биле илередип, оларны колхозтуң экономиктиг хөгжүлдезин улам ыңай көдүрериниче угланган хемчеглерни алырынче сорук киирген номерлерни көргүзүп, концерт программазын кодээ ажыл-агыйже угландырганын жюри онзалап демдеглээн.

«Совет Тыва» колхозта клубтуң агиткультбригадазының составында культура албан черлериниң ажылдакчылары, башкылар, трактористер, чолаачылар кирип турар. Оларның программазында колхозтуң аныяк тракторизи Товут Чечен-ниң «Чоргаарап тур» деп шүлүү, ол колхозтуң мурнакчы аныяк комбайнери Черлик-оолдуң дугайында, мурнуку чылдарда тараалаң эвес чораан колхозтуң чаа өстүрүп алганы тараазының дүжүдүн аныяк комбайнерниң бир-ле дугаар кезип, ажаап ап турарын ында көргүскен, ол аныяк кыс бодунуң шүлүүнде мурнакчылар-биле деңнежиринче чонну кыйгырып турар шүлүктү клуб эргелекчизи Хомушку Долгар-оол мергежилдиг чугаалап күүседкен.

Оларның агитбригадазының киржикчилери Саяна Санчы, Виктор Балчыр оларның ырлааныы канчап черле мактавас боор.

Клубтуң уран чүүл удурткучузу, агитбригаданың баштыңы Кол Булатов башкы Кысыгбай Доржунуң чогаатканы шүгүмчүлелдиг шүлүүнге аялганы чогаадып, боду күүседкенин көрүкчүлер сонуургааннар.

Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң база агиткультбригадазының программазын чаартып тургузарынга, оон утка-шынарын бедик деңнелче көдүреринге бир кол рольду колхоз даргазы В. С. Тамдын-оол ойнап турар. Ол үргүлчү бодунуң чогаатканы шүлүктерин уран чүүл бөлгүмүнге, агитбригадага берип турар. Бо программада оон чогаатканы «Ол-чалыг чораан чедип келинер» деп литературалыг монтажы колхозтуң бо чылын аңнап үнген аңчыларынга тураскааткан. Ниитизи-биле ол агитбригаданың программазы колхозтуң ажыл амыдыралы-биле холбап, аңаа таарыштыр тургусканы черле экидир дээрзин көрүлдениң комиссиязы демдеглээн.

Районнуң Культура бажыңының агитбригадазының программазы база-ла чүгээр болган, оларның кижи саны эвээш-даа болза, концерттиниң номерлери аңгы-аңгы болгаш чаа, кодээ ажыл-агыйже угланган чүүлдерни хөйү-биле киирген. Борис Березовскийниң «Саанчы», «Чашпаачы», «Уруглар салы» деп чогаалдарын күүсеткенин комиссия эки деп демдеглээн. Пенсионер-инвалид эш Богданов ирей районнуң агитбригадазынга аныяктар-биле кады ыраккы малчыннарга концерт көргүзеринге идепкейлиг киржип турар, оон дошпулуурга «Коробочка», «Мен хем эриинче үне берейн» деп ырларны ойнап күүсеткенин чон сонуургаан.

Районнуң агитбригадаларының көрүлдези чүгээр деңнелге эртсе-даа, оон ажылында дыка хөй четпестерниң барын комиссия демдеглеп, ону моон соңгаар дарый эдип алырын агитбригадаларның удурткучуларынга сүмелээн.

Районнуң Культура бажыңының агитбригадазының составы эвээш, көргүзүп турар концерт программазының хөй кезиин чаңгыс Борис Березовский ээлеп, ол хөй номерлерни чааскаан күүседип, концерттиң шынарын чаңгыс талаже киирип турары четпес.

Районнуң ажыл-агыйынга дүүштүрген номерлер бар-даа болза, мурнакчыларның арга-дуржулгазын чон ортузунга делгеренгейи-биле нептередип, ону бүгү чоннуң дуржулгазы кылдыр ажыглаарынче угланган номерлер кайы-даа, агитбригаданың программазында чок болганы хараадаанчыг. Ол ышкаш бүдүрүлгениң, колхозтуң, районнуң планныг онаалгаларын, оон күүселдезин көргүскен лозуң, плакаттар чок болган.

Районнуң агитбригадаларының көрүлдези культура албан черлериниң ажылдакчылары моон соңгаар боттарының ажылын амгы үениң чогуур негелделеринге эде тургузуп, бүгү-ле ажылды чон ортузунга калбаа-биле чорудуп турган, бүгү чонну районнуң мурнунда салдынып турар сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринче организастаарын чедип алырынга кандыг-даа чигзиниг чогун ол көргүскен.

С. ТАНАА.

БИСТИҢ НИИТИ ХЕРЭЭВИС

Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруунуң деңнелиниң бедээниинден база партия организацияларындан чонну коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле ажылды күштелдиргениниң ачызында бүгү чуртта ышкаш, бистиң республикада кем-херек үүлгедиишкиннери улуу-биле кызырылган болгаш социалистиг хоойлу-дүрүм улам-на быжыгып турар.

Бистиң республиканың чурттакчы чоннары күш-ажылды чүткүлдүг, хөй-ниитиниң херээн ак-сеткилдиг чорудуп турарлар. Оон-биле кады феодализмден болгаш капитализмден салгаттынган эргиниң артыышкыннары болгаш чаңчылдары ам-даа бүрүнү-биле узуткаттынмаан. Олар чамдык хамаатыларның күш-ажылды ак-сеткилдиг көрбес, күрүнениң, колхоз-кооперативтиң өнчүзүн оорлап самчыгдаар, хулиганнаар, арагалаар, өг-бүлезинге төлеп чок чоруктарындан тодаргай илереп турар.

Ол бак артынчылар-биле чүгле прокуратура, суд, милиция органнары эвес, харын бүгү хөй-нити база демисежир хүлээлгелиг. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээрлер-биле демиселди улусчу дружиналар колдады чорудуп турарлар. Бистиң республикада 230 дружиналар тургустунган, оларда 5 муң ажыг дружиначыларның хөй кезии коммунистер болгаш комсомолчулар болуп турар. Ол дээрге хулиганнарга, оорларга болгаш өске-даа шаарланчак элементилерге удур угланган хөй-ниитичи улуг күш болур.

Партия, комсомол организацияларының, дружиналарның кижизидилге ажылын экижиткениниң түңнелинде эрткен чылга деңнээрге, кудумчуга кем-херек үүлгедир, ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар бо чылын эвээжээн.

Дыка хөй улусчу дружиналар ниитиниң корум-чурумун шыңгыы камгалап турарлар. Кызыл хоорайның дружиначылары кинотеатрларга, кудумчуларга бөлүк-бөлүү-биле хүн бүрү дежурныйлавышаан, милицияга улуг дузаны көргүзүп турар.

Милицияның участок төлээзи эш Румянцев дружиначылар-биле эки харылзааны тургускан. Оон участогунда 800 ажыг дружиначыларны хаара тудуп, 21 улусчу дружиналар ажылдап турар. Оларның түс бүрүзү график ёзугаар дежурныйлап, патрульдаар түс-түс участоктарлыг.

Кайы бир дружина дежурныйга үнмейн баар таварылга барык чок болган. Эш Румянцев дружиналарның хоорай штавынга хүн бүрү барып, бодунуң участоктарынче үнер дружиначыларга сургаалдаары кылып берип, участоктарда байдалды таныштырбышаан, дружиначы бүрүзүнүң мурнунга тодаргай сорулганы салып база кандыг-бир кем-херек үүлгедиишкинин азы ниитиниң корум-чурумун үрээн чорук илерээн таварылгада кандыг хемчеглерни алырын чугаалап берип турар. Ынчангаш кемниг-херек үүлгедикчилерни тударынга дружиначылар милицияга улуг дузаны көргүзүп турарлар. Чоокта чаа бир хамаатыны аары-биле балыглаан херектениң тударынга дружиначы эш Волков бодунуң эштери-биле кады чораш дузалашкан. Дүжүт ажаап алышкынының үезинде Кызылдың дружиначылары тарааны камгалаар талазы-биле милицияга улуг дузаны чедирген. Бистиң дружиначыларывыстың хөй кезии боттарының бүдүрүлге, албан черлеринде ак-сеткилдиг ажылдап, амыдырал-чуртталгазынга төлептиг чоруун илередип турарлар.

СЭКП Кызыл хоорkому, партия эге организациялары дружиначыларның ажыл-чорудулгазын баштарып, оларның эки эгелээшкиннерин деткип база эң эки дружиначыларны Хүндүлел бижик-биле шаңнап, ол дугайын хуралдарга, хана солуннарга мактап турар.

Чаа-Хөлде улусчу дружинаның командири эш Шактар-оол дружиначыларның ажылын эки удуртуп келген. Ында дружиначылар эштер Санчаа, Ковалев, Ситников дээш, өскелер-даа кудумчуларга, хөй-нити черлеринге корум-чурумну камгалап турарлар.

Бии-Хем районнуң Ленинка суурунда комсомолчу эш Никитин командирлээн улусчу дружинаның кежигүннери чон ортузунга хоойлу-дүрүм таныштырылгазын чорудуп, оон-биле кады хулиганнарны тудуп турарлар. Дружинаның ажылын эки удуртканы дээш Владимир Никитинни партком болгаш райкүском Хүндүлел бижик-биле шаңнаан. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда улусчу дружина бодунуң ажылын багай эвес чорудуп турар. Оон түңнелинде бо чылын ол колхозтуң суурунга кем-херек үүлгедиишкини чаңгыс-даа удаа болбаан чорук өөрүнчүг болган.

Дружиначыларның кол сорулгазы болза эрге-чурум үрээр чорукту баш удур чайладыры, чон ортузунга кижизидилгелиг ажылды күштелдирери болур. Дыка хөй дружиначылар чүгле кудумчуларга, хөй-нити черлерге корум-чурумну камгалары-биле кызыгаарлаттынмайн, харын социалистиг өнчүнү оорлаар кижилер-биле идепкейлиг демисежип база хамаатыларның хуу өнчүзүн камгалап турарлар. Чижээ, Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хем суурунга дружиначылар боттарының командири эш Оолактың удуртулгазы-биле бөлүк оорларны туткаш милицияга дужааган. Чөөн-Хемчик районнуң Суг-Хөл суурунуң дружиначылары магазинден бараан оорлап турган бөлүк оорларны ол-ла черинге база тудуп алганнар.

Дружиначылар күрүнениң автоинспекциязынга үнелиг дузаны база көргүзүп, Кызыл хоорайга, республиканың кол-кол оруктарынга транспорт шимчээшкинин хайгаарап чорудуп турарлар. Улусчу дружиначыларның ол чаа ажылы чорудулгазын деткип, калбартыры эргежок чугула. Дружиначылар болза, хлебти чөп, камналгалыг ажыглаарын, оон-биле мал, ыт азыраар чорукту болдурбазын, а ол ышкаш мал чемнерин чөп хайгаараар ужурлуг.

Республикада эш-хуузунуң 160 ажыг судтары кижизидилгелиг улуг ажылды чорудуп турар. Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда эш-хуузунуң суду бодунуң хуралдарын калбаа-биле чарлааш, чурум үрекчилериниң херектерин колхозчуларның, интеллигенцияның киржилгези-биле чогуур үезинде көрүп турар. Сөөлгү үеде ол эш-хуузунуң суду хамаатыларның киирген элээн хөй билдиришкиннерин көргеш, ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле кодээ Советке тодаргай дузаны чедирген.

Үстүнде чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир дружиналарның болгаш эш-хуузунуң судтарының ажылында четпестер хөй. Оларның чамдыктары боттарының ажыл-херээнге чогуур идепкейин илеретпейн, ылаңгыя дружиналар чүгле байырлал хүннеринде дежурныйлаарынга өйлежип турарлар.

Чамдык партия комитеттери дружиналарның семинарларын ховар чыылдырып, оларның ажылының дугайында командирлериниң отчёттарын дыңнавайн, дуржулгазын солуштурбайн турар. Эки ажылдап турар дружиначыларны шаңнаар, колхозтарның ниити хуралдарынга, чөвүлел хуралдарга дружиналарның ажылының дугайында информацияны дыңнаар хемчеглерни албайн келген.

Партия, совет комсомол болгаш профэвилел организациялары дружиналарның, эш-хуу судтарының ажылын хүн бүрү контрольдаар хүлээлгелиг. Бир эвес хулиганнарга, ниитиниң корум-чурум үрекчилеринге удур милиция, прокуратура болгаш суд ажылдакчылары-биле кады бүгү хөй-нити көдүрлүп үнер болза, бистиң чериивис ол эвээш санныг, шаарланчак артынчыларындан ырак эвес келир үеде бүрүнү-биле аштаттынар ужурлуг.

П. ГОРЕЛОВ,
СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи.

Номчукчулар мынчаар бижип тур

ЧАА НОМНАР БОЛЗА...

Балгазында туберкулёз санаторийиниң библиотеказында тыва дыл кырында чаа номнар чок. Ол дугайында санаторийниң директору чери дыштаныкчыларның негелделерин өөренип көрбейн турары дыкала хараадаанчыг. Бистиң тыва чогаалчыларның сөөлгү үеде үндүрген чаа номнары шуут чок. Сураглыг чогаалчы М. Шолоховтуң «Андарган кур чер» деп ийиги номунуң тыва дыл кырында очулгазы, «Улуг-Хем» альманахтың 20-ги дугаарын чон дыка номчуксаан турар. Санаторийде чонну номнар-биле хандырарының дугайында оон директору эш Заставский, библиотека эргелекчизи эш Пупышева олар боттуг хемчег албайн турар.

Санаторийниң библиотеказында журналдар база-ла кончуг чегей. Эмнедип, дыштанып турарларны чаа номнар-биле кажан хандырар ирги?

Ч. МААДЫР-ООЛ.

КИНО КӨРГҮСПЕСТЭЭН

Кодээ ажыл-агыйны сайзырадыр дугайында партияның болгаш чазактың салган улуг чаагай сорулгаларын күүседири дээш Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң малчыннары бистер бүгү-ле бар аргаларывысты, күжүвүсту салып ажылдап турар бис. Ынчалза-даа малчыннар бистерниң культурлуг негелделеривисти хандырар талазы-биле кичээңгей кончуг кошкак салдынган. Кино көөр талазы-биле бистерниң негелдевис улуг. «Кинодан көрген болза» деп бистиң малчыннар ынчаар чугаалажып турар. Чаа кинолар дугайын солуннардан номчуур дээрден башка, оларның бараанын безин көрбес улус-тур бис. Бо чазын хөй кыргылдазының үезинде-ле бистиң малчыннарга бир кино көргүскен, ол ояар бистер черле кино көрбедивис. Ылангыя «Орус хуулгаазын» деп кино дугайын солуннардан номчааш, ону кончуг-ла көрүксеп турган бис. Сентябрьның эгезинден эгелээш, ол кино бистиң районнуң кино экраннарынга үнүп эгелээн. Ынчалза-даа ол кинону биске көргүспейн барганы дыка-ла хомуданчыг болган.

Райкүскомнуң культура килдизи биске чаа кино көргүзер дугайында кажан хемчег алыр ирги?

Хөйжу Е. АРАКЧАА.

ЧОННУҢ НЕГЕЛДЕЗИ УЛУГ

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң Өөдең-Шөлде кыжыңдаа хөй санныг колхозчу өрегелер доктаамал чурттап, ажылдап турарлар. Аңаа колхозтуң сүт-бараан фермазы чайын чедип келир. Күзүн тараа ажаараан колхозчулар база-ла аңдерли бергилээр.

Өөдең-Шөлде чурттап, ажылдап турар колхозчуларга кино көргүзери шуут-ла уттундурган деп чугаалап болур. Бо эрткен чайын Улуг-Хем райкүскомнуң культура килдизиниң кежүп чоруур кинозу чүгле чаңгыс катап кино көргүскен. СЭКП ТК-ның июнь Пленуму идеология талазы-биле чугула улуг доктаал-шиитпирни хүлээп ап, чонга кино көргүзерин экижидер дугайында улуг сагыш салып турда, колхозта партия организациязы болгаш колхоз баштаар чери бо талазы-биле кандыг-даа сагыш салбайн турар. Өөдең-Шөлде чурттап, ажылдап турар колхозчуларының кино көөр талазы-биле негелдези улуг.

Н. ЛОПСАН.

Анна Александровна Фесенко Тыва Арат Республиканың үезинде-ле медицина шугумунга ажылдап эгелээн. Оон ажыл стажы — ам чээрби ийи чыл. Бо үениң дургузунда ол лабораторияның ажылын эки өөренип алган. Аңаа келген кижилерге ээлдек-эвилең чоруу-биле Анна Александровна чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның 1-ги поликлиниказының лаборантызы эш А. Фесенконуң анализ кылып турары.

Фото П. ГОЛЬЦОВТУУ.

Национал-хосталгалыг революциялар болгаш „кедергей чөөн“ оппортунизм

Ганг болгаш Брахмапутра, Нил болгаш Тигр. Келина болгаш Амазонка... хемнериниң эриктеринден кыска сөстүг телеграф медээлерингe, радиостанцияларының ыннадыгларынга телеграф бүдүү безин кургаваан чаа солуннарга эртенин-не болганчок-ла таварыжып турар бис.

Азия, Африка база Латин-Америка чурттарының кызыгаар чок делгемнерин шыва алган национал-хосталгалыг революцияларны ол медээлерге «Хайныккан диптер», «Одунгин делегей», «Чонның шимчээшкинининг күүлүг чалгыы» деп адап турар. Чоокта чаа-ла кедергей күүлүг дириттип турган колониалдыг ёзу-чурумдан ам түгле ышталып чыдар бүзүреду артып калган.

Политиктиг хамаарышпас чорукту чедип алыры—ол дээрге улустарның хосталгалыг демиселинде түгле башгайы базым-дыр. Эрткен үеним алдарге уржуктарын узуткаар, дешилгелиг чаартылгаларны чорудар, национал бодүрүлүшкүнүн дүргедир дээш нарын база күжениишкинниг тулчуушкун мурнунда турун турар. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, национал-хосталгалыг революция барык бүгү черлерде чаз, улам бедик, тодаргай чугаалаарга, хөгжүдүлезиниң эң сөөлгү чадалынче кирип турар. Ынчалза-да ол кайгамчык чорудулганың калбарышкыныңга Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазында «кедергей чөөн» оппортунисчи кызымаккай удур хөлелип турарлар.

Кыдат удуртулга бодунун чарыдырыкчы ажыл-чорудулгазынга бодунун пропаганда аппаратынын бүгү күчүзүн, таштыкы чурттарда бодунун төлээлекчилериниң хөй санныг четкизин бараан болдурбушаа, харын ол сорулгага чалчалар хөлезилээриниден белиң ческинмейн турарлар. Сөөлгү үеде болгулаан Африканың янзы-бүрү чурттарының «төлээлекчилерн» бис деп адаттыкпал алган кижилер болганчок-ла бо-ла тыштып кээрлер, ынчалза-да олар Пекинде доктаамал чурттап турар болгулаарлар. Чижээ, төрээн чурттуже бүгү харылзаалын шагга үскен хирезинде, Суданның тайбын талалакчыларының баштыны мен деп бодун адаттыкпал турар Ахмет Хейр ындыг болуп турар. Ол ышкаш, мурнунда Зинзибарга кижи эмнелгезинин санитары чораан, кыдат удуртулганың кижизиткени теоретиктер деп болуп адаттыганнарның ишкинде, 1960 чылдан эгелеп кыдат радионуң ажылдакчызы болуп ажылдап, Пекинде чурттап турар болгаш Советке удур нүүлдээшкинге мергежилдиг Мираджи М. Али база ындыг. Хереженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге бодун Зинзибарның төлээлекчизи мен деп адаттыкпал алган турган Айша Али Султан база-ла шак ындыг. Пекинде коя-кадас түскай бажында чурттап турар ол Айша Султан болза, херек кырында, үреглекчи, чарыдырыкчы ажыл-чорудулгазы дээш Зинзибарның национализчи партиязындан үндүрткен Али Султан дээрзиниң кадайы болуп турар. Болар чижектиг идегеттерни болгаш база ол ышкаш политика талазы-биле шаарланчактарны ажыглап турган. национал-хосталгалыг демиселге бодунун чарыдырыкчы, чөөн оппортунисчи үзел-бодалын албадаарын кыдат удуртукчулар орадлажып турар.

«РЕВОЛЮСЧУ ХООЗУН ЧУГААЛАРНЫҢ КИЖИИШКИНИ»

Бистиң үеним делегей чорудээлериниң кол белдири социализм-биле капиталиамның аразында эвес, харын национал-хосталгалыг шимчээшкин биле империализмниң аразында чүве дээр үзел-бодалдар онза черии залеп турар. Бо «теорияга» үндезилээш, пекин догматиктер болза, делегейниң революстуг шимчээшкинининг төвү национал-хосталгалыг шимчээшкинниң зоназынче чайлап шилчээн дугайында тезисти үндүрүп турар болгаш харын-даа бодунун дээшкү күш соруун илдиргеш, «идепкей чок чүүл» апарган өске улустарны көөрде Азия, Африка база Латин Американың улустары артык «революсчу» болуп турар дээр алының чүвени сурталаадып турарлар.

Бо айтырыгны хандыг-даа янзы-биле өскээр тургузар дээр болза, оппортунизмниң малгажынче чайлап чок ол кирер. Революстуг шимчээшкин национал-хосталганың шимчээшкинниң зоназынче чайлап шилчээн дээр дугайында тезис—бо дээрге, кошкак хөгжүдүлезиг хөй-хөй чурттарда пролетариат ангы кылдыр хевирлеттинип тургустунмаан, марксизчи-ленинчи партиялар чок чүве болганда, делегейниң антиимпериалистиг фронтузунга пролетаржы эвес, биче буржуазчы удуртулганы үнелезилээр дээн идеяны шынзыктырар дээн ораддажыышкын-дыр.

Революциянын төвү хосталгалыг шимчээшкининиң зоназынче чайлап шилчээн дээр дугайында бодунун үнезинге чок теориязынче кандыг-бир барымдаа бээрин ораддажып, кыдат удуртукчулар болза, революцияны «революстуг дайынның» дүзазыбиле чорудар дээр чөөн авантюристиг тактиканы Азия, Африка болгаш Латин Американың чурттарынга албадаарын ораддажып турарлар. ККПник удуртукчулары революцияның база дайынның айтырыгларын херек кырында дөмейлештир көрүп турарлар. Мао Цзе-дуннуң чугаазыбиле алырга: «Революцияның кол сорулгазы болгаш ооң дээш хевири болза, эрге-чагырганы боо-чепсектэн күжү-биле эжелеп алыры, тодаргайлаарга, айтырыгны дайын-биле шиитпирлээри болур, ооң ынай: «Күрүне эрге-чагыргалын кым-на эжелеп ап база ону холунга тударын күзээр болдур... ол күүлүг армиялыг болуу үжүрлуг... Ланчы бөө эрге-чагырганы төрүттүдүрер деп шынныг чорукту коммунист бүрүзү билгеп турар үжүрлуг» болуп турар.

Мындыг хевирнин «революсчу хоозун чугааның кижиишкини-биле марксизм-ленинизмнин дөмейлежир чүвези бичии-даа чок. Масса дээш, национал-хосталгалыг революцияның тимелгезиин хандырар байдалды бедеткээри дээш коммунистернин демиселн — бо дээрге колониализмнин болгаш капитализмнин үнезинин үргүлүү улам-на кошкадып бар чыдар хүн бүрүнүң ажыл-чорудулгазы-дыр. Ажылчын ангы, ооң авангарды — марксичи-ленинчи партиялар хосталгалыг революцияны тайбын аргабиле чорударын кызыдып турарлар. Ол дээрге бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. Ынчалза-даа дарлакчы ангылар күштүү хереглей бээр ындыг байдал таварыжып келзе, социализмче тайбын эвес арга-биле шилчип кирип болуу орук база бар болур.

Хосталгалыг революциянын чедишкининиг болуру ажылчын ангы база ооң политиктиг партиязы демиселдиң бүгү хевирлерин—тайбын болгаш тайбын эвес, парламентчин база парламентчин эвес хевирлерич кайы хире ажыглап билириндеп шиитпирлин-биле хамаарыжыр. Амгы үеним байдалында, колониадыг мөлчүгдерден хосталган чамдык чурттарның ажылчын ангызы чонунун хөй нуруузунга даянып алган, парламентиге быжыг хөй нуруузун чаалап алган, парламент демиселин калбартып, реакцияга аштырышкынныг согуушкунну бербишаан, чурттуң капиталистиг эвес оруктап хөгжүүрүнге таарымчалыг байдалды тургузуп болуурунга тааржыр. Национал-хосталгалыг революцияның тимелгезиин хандырар ажыл-чорудулгазының ийи талазы-биле ажыглалы: бир талазы-биле, ол ажыл-чорудулгазы ажылчы ангының демиселинин чедишкинин болза, демиселиниң бир хевирин өскелем-биле кайы хире дүрген солуп билириниң ооң бодунун белениинден хамаарыжыр. «Дүржулга чок революсчулар болза демиселиниң ажык хевири оппортунисчи болур, түгле дээрге, ылангыя бо таварылгада (ылангыя тайбын, революсчу эвес үелерде) буржуазия ажылчынарны болганчок-ла мегелеп, мугулай байдалга таварыштырар турган;—демиселдиң чажыт хевири революсчу болур деп бодап турарлар. Бо дээрге шын эвес... Демиселдиң ажык эвес хевирлерин ооң бүгү ажык хевирлери-биле каттыштырып бидбее революсчулар болза ол багай революсчулар-дыр» деп, Ленин бижээн.

Революсчу стратегияның болгаш тактиканың ленинчи принцини болза национал-хосталгалыг революцияны «албадап» хөгжүдер дээр чөөн сектантчыл чорук-биле чооктунажыр бичии-даа чүвези чок.

ХАМААРЫШПАС ЧОРУК БОЛГАШ ТАЙБЫҢ

Москва Кереэзи чугула бе, азы ядролуг шенелделерни чорудуп турган агаарны, космосту база сугну хораанаары эки бе? Дайын бе, азы тайбың бе? Күрүнелер аразынга үскүдежиишкиннер бе, азы тайбын кожахелбээ догуннаашкын бе? Бо айтырыглар талазы-биле хосталгалыг шимчээшкинге кандыг туруп болуруул? Ынчаарга ККП-ниң удуртукчуларында ындыг маргылдаа туруп турар-дыр. Оон түржүк, Совет Эвилелиниң чорудуп турары тайбың кожа-хелбээ догуннаарының политиказы болза, «пацифизм», «империализм-биле сүлчээ» болгаш харын-даа империализминиң мурнунга «хосталган чурттарның бөө-чепсээн дүжүрер» дээн чорук-тур деп олар бадыткап турарлар. Олар ынчап турза-даа, тайбынның политиказы, тайбың кожа-хелбээ догуннаар чорук болза, улустарның хосталгалыг демиселинге чүгле шаптык болбайн турар эвес, харын анда дүзалап турар. Дайын сөөлүндеги буурап дүжүүшкүннүң чорудулгазы харын-на ындыг болуп эртип турган. Баштайгы беш чылдарның дургузунда (1945-1950 чылдарда) политиктиг хамаарышпас чорукту 13 күрүне, ооң дараазындагы беш чылда (1951—1955 чылдарда)—3, үшкү беш чылдарда (1956—1969 чылларда)—24 болган адак сөөлүнде, сөөлгү ийи чыл иштинде (1961—1962) 10 чурттарның улустары чаалап алганнар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынбиле национал-хосталгалыг демиселдиң принциптери дүүшпес дээр дугайында кыдат удуртулганың бадыткаашкынының ылаузу-биле шын эвезинин бүзүреничир көргүзүү бо эвес чүве бе! Кулландырган чурттарның хөй нуруузу антиимпериалистиг бүгү күштернин идепкейлиг деткимчези-биле тайбын арга-биле хамаарышпас чорукту чаалап ап шыдаан болгаш ооң ачызы-биле муниң кижилерниң амы-тының бат кайгамчык улуг материалдыг үнелиг чүүлдерни камгалап ап шыдаанын факт-ла болгай. Пекин ажыдакчылар чеже-даа ынчаар нүүлдеп турза, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принцивин удурланышкак ангыларның аразында харылзааларга, дарлаткан улустар-биле империализминиң аразында харылзаага Совет Эвилели кажан-даа хамаарыштырбайн турган. Империализминиң агрессечи, эжелекчи дайыннарынга удур шынчы болгаш туруштуг демиселди чоруттушаан, марксизчи-ленинчилер болза, улустарның национал-хосталгалыг дайыннарын кезээде, чугаажокка деткип келген болгаш моон сонгаар-даа деткиир.

Национал экономика болгаш культураны көдүрери дээш колония улустарның демиселин, делегей байдалын тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын үндезинин-биле өскертип турар. Бөө-чепсек чок база дайыннар чок делегейнин тургузар чорук болза ээн курган ховуларже калбак фронт-биле халдаашкынны эгелеп, энергетиканың болгаш химияның хөгжүдезинге улуг бурунгаарлаашкынын чедип алыр, чурттарга тудуунун айтырыын шиитпирлээр, бижик билбее чорукту узуткаар арганы Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарынга бээр. Амгы үеде чурттар кыштаар чок элезиннерге, даш-сайлыг тейлерге база шыдажыр аргажок изиг черлерге чечектелген хоорайларны болгаш чурттакчылыг черлерни тургузуп болур.

Бөө-чепсек чок делегей, дайыннар чок делегей болза экономиктиг хөгжүдезинге чаа үе-таларже кирер арганы Азия, Африканың база Латин Американың чурттарынга бээр. Ындыг болганда, кыдат удуртулганың авантюристиг рецептизинге улустар удурланыш турар болгаш танктар база дайынның айылдыг чепсектерин будуруп турар заводтар тракторлар, комбайннар, культиваторлар будурериниче шилчип киреринг; напалмдары, динамит болгаш өске-даа частыр будумелдерни кылып турар заводтар болза, колониализминиң чылдырында төлүрертир курургаттынган черлерге хереглээр химиктиг чеминчидилгелерни белеткеп үндүрер кылдыр ажылдаарының дугайында аажок күзеп турарлар.

КЕЪШТИҢ ӨҢҮ АЗЫ ДӨҢГҮ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ САГЫШ-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Бир холунда автоматтыг бөө, бирээзинде — Мао Цзе-дуннуң чогаалының томун тудуп алган кара кеъштиг эр кижи чураан политиктиг плакатты кыдат парлалга чоокта чаа калбаа-биле тараткан. «Кыдатчыктан марксизм» болгаш бөө өгү — пекин теоретиктерниң бодалы-биле алырга, Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарынга бээр. Амгы түрүп турар кыштаар чок элезиннерге, даш-сайлыг тейлерге база шыдажыр аргажок изиг черлерге чечектелген хоорайларны болгаш чурттакчылыг черлерни тургузуп болур.

Национал-хосталгалыг шимчээшкинни бодунун ажыңче кирип алыр дээн ораддажышкынында ККП-ниң удуртукчулары национализчи харын-даа база сөөк-язы ылгаар үзел-бодалды үндүреринден-даа ылагалзавайн турарлар. Европаның болгаш Сонгу Американың ак кеъштиг улустарынга көөрде, Азияның, Африканың база Латин Американың чурттарынга бээр. Ындыг болганда, кыдат удуртулганың авантюристиг рецептизинге улустар удурланып турар болгаш танктар база дайынның айылдыг чепсектерин будуруп турар заводтар тракторлар, комбайннар, культиваторлар будурериниче шилчип киреринг; напалмдары, динамит болгаш өске-даа частыр будумелдерни кылып турар заводтар болза, колониализминиң чылдырында төлүрертир курургаттынган черлерге хереглээр химиктиг чеминчидилгелерни белеткеп үндүрер кылдыр ажылдаарының дугайында ажык күзеп турарлар.

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының аргае-ажыктарының барык-ла кара чангыс камгалакчылары бис деп болуп чарлаттынмышаан, кыдат ажылдакчылар болза улуг Октябрьның өөскээн ораны—Совет Эвилелин бар шаа-биле бактап, мүгүлеп турарлар. Эгезинден тончүзүнге чедир национализм болгаш шовинизм сиништеккен «Пролетарий» деп киносценарийни «Гуанмин жибао» солун чоокта чаа парлап үндүрген. Кино болушкунунуң утказын чажырар дээш, ону революция мурнундагы Россияда болуп турар кылдыр көргүскен. Авторнуң ында көргүзүп турары чүл дээрге, кыдат ажылчын кижи сонгу чүктүң адыы-биле тутчуп турар. Айылдыг араатанны тиилеп алган, ажылчыннын чугаалап турары болза: «Кыдат кижи база кижи-ле болгай, мээн бажым донгайтып, эгрүүрүмну күзээн силер, ындыг чүве чүгле силернин дүжүнерде турун болур. Кыдат кижиниң күжүн көрө бээриңер ындыг хүн чедип келир».

Сценарийниң авторлары бө национализчи чүүлдү ынчаар тургускаанының херээ чүл? Харыы тодаргай. Совет улуска ошкыт чорукту бодунуң улузунуң иштинге тарадырын олар ораддажып турарлар. Өске чурттарда албанда турун турар КҮР-нүң төлөөлекчилери база-ла шак ындыг сөөк-язы ылгаар ёзу-биле хөделип ажылдап турарлар.

Хосталгалыг шимчээшкинни антиимпериалистиг демиселдиң ниити агымындан чарар дээр кыдат удуртулганың ораддажышкынны Азияның, Африканың база Латин Американың чурттарынга бээр. Ындыг болганда, кыдат удуртулганың авантюристиг рецептизинге улустар удурланып турар болгаш танктар база дайынның айылдыг чепсектерин будуруп турар заводтар тракторлар, комбайннар, культиваторлар будурериниче шилчип киреринг; напалмдары, динамит болгаш өске-даа частыр будумелдерни кылып турар заводтар болза, колониализминиң чылдырында төлүрертир курургаттынган черлерге хереглээр химиктиг чеминчидилгелерни белеткеп үндүрер кылдыр ажылдаарының дугайында ажык күзеп турарлар.

КЕЪШТИҢ ӨҢҮ АЗЫ ДӨҢГҮ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ САГЫШ-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Бир холунда автоматтыг бөө, бирээзинде — Мао Цзе-дуннуң чогаалының томун тудуп алган кара кеъштиг эр кижи чураан политиктиг плакатты кыдат парлалга чоокта чаа калбаа-биле тараткан. «Кыдатчыктан марксизм» болгаш бөө өгү — пекин теоретиктерниң бодалы-биле алырга, Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарынга бээр. Амгы түрүп турар кыштаар чок элезиннерге, даш-сайлыг тейлерге база шыдажыр аргажок изиг черлерге чечектелген хоорайларны болгаш чурттакчылыг черлерни тургузуп болур.

Национал-хосталгалыг шимчээшкинни бодунун ажыңче кирип алыр дээн ораддажышкынында ККП-ниң удуртукчулары национализчи харын-даа база сөөк-язы ылгаар үзел-бодалды үндүреринден-даа ылагалзавайн турарлар. Европаның болгаш Сонгу Американың ак кеъштиг улустарынга көөрде, Азияның, Африканың база Латин Американың өөнүг кеъштиг улустарының «ойлагай» байдалының дугайында үшнер сөөлгү үеде харын-на Пекинден дыңналып турар апарган. Бо шугумину Африка-азий эп-сеткил каттыштырылгалыг шимчээшкинниң иштинге чорударын кыдат төлөөлекчилер онза кызымак ораддажып турарлар. Бө-ла шугум африка-азий профэвилел, хереэженнер, аныяктар болгаш өске-даа түскайланчак организацияларны тургузар дээр ораддажышкынында база илереттинип турар.

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының арге-ажыктарының барык-ла кара чангыс камгалакчылары бис деп болуп чарлаттынмышаан, кыдат ажылдакчылар болза улуг Октябрьның өөскээн ораны—Совет Эвилелин бар шаа-биле бактап, мүгүлеп турарлар. Эгезинден тончүзүнге чедир национализм болгаш шовинизм сиништеккен «Пролетарий» деп киносценарийни «Гуанмин жибао» солун чоокта чаа парлап үндүрген. Кино болушкунунуң утказын чажырар дээш, ону революция мурнундагы Россияда болуп турар кылдыр көргүскен. Авторнуң ында көргүзүп турары чүл дээрге, кыдат ажылчын кижи сонгу чүктүң адыы-биле тутчуп турар. Айылдыг араатанны тиилеп алган, ажылчыннын чугаалап турары болза: «Кыдат кижи база кижи-ле болгай, мээн бажым донгайтып, эгрүүрүмну күзээн силер, ындыг чүве чүгле силернин дүжүнерде турун болур. Кыдат кижиниң күжүн көрө бээриңер ындыг хүн чедип келир».

Сценарийниң авторлары бө национализчи чүүлдү ынчаар тургускаанының херээ чүл? Харыы тодаргай. Совет улуска ошкыт чорукту бодунуң улузунуң иштинге тарадырын олар ораддажып турарлар. Өске чурттарда албанда турун турар КҮР-нүң төлөөлекчилери база-ла шак ындыг сөөк-язы ылгаар ёзу-биле хөделип ажылдап турарлар.

Хосталгалыг шимчээшкинни антиимпериалистиг демиселдиң ниити агымындан чарар дээр кыдат удуртулганың ораддажышкынны Азияның, Африканың база Латин Американың чурттарынга бээр. Ындыг болганда, кыдат удуртулганың авантюристиг рецептизинге улустар удурланып турар болгаш танктар база дайынның айылдыг чепсектерин будуруп турар заводтар тракторлар, комбайннар, культиваторлар будурериниче шилчип киреринг; напалмдары, динамит болгаш өске-даа частыр будумелдерни кылып турар заводтар болза, колониализминиң чылдырында төлүрертир курургаттынган черлерге хереглээр химиктиг чеминчидилгелерни белеткеп үндүрер кылдыр ажылдаарының дугайында ажык күзеп турарлар.

Бо айтырыгны хандыг-даа янзы-биле өскээр тургузар дээр болза, оппортунизмниң малгажынче чайлап чок ол кирер. Революстуг шимчээшкин национал-хосталганың шимчээшкинниң зоназынче чайлап шилчээн дээр дугайында тезис—бо дээрге, кошкак хөгжүдүлезиг хөй-хөй чурттарда пролетариат ангы кылдыр хевирлеттинип тургустунмаан, марксизчи-ленинчи партиялар чок чүве болганда, делегейниң антиимпериалистиг фронтузунга пролетаржы эвес, биче буржуазчы удуртулганы үнелезилээр дээн идеяны шынзыктырар дээн ораддажышкынын-дыр.

Революциянын төвү хосталгалыг шимчээшкинниң зоназынче чайлап шилчээн дээр дугайында бодунун үнезинге чок теориязынче кандыг-бир барымдаа бээрин ораддажып, кыдат удуртулганы үнелезилээр дээн идеяны шынзыктырар дээн ораддажышкынын-дыр.

Национал экономика болгаш культураны көдүрери дээш колония улустарның демиселин, делегей байдалын тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын үндезинин-биле өскертип турар. Бөө-чепсек чок база дайыннар чок делегейнин тургузар чорук болза ээн курган ховуларже калбак фронт-биле халдаашкынны эгелеп, энергетиканың болгаш химияның хөгжүдезинге улуг бурунгаарлаашкынын чедип алыр, чурттарга тудуунун айтырыын шиитпирлээр, бижик билбее чорукту узуткаар арганы Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарынга бээр. Амгы түрүп турар кыштаар чок элезиннерге, даш-сайлыг тейлерге база шыдажыр аргажок изиг черлерге чечектелген хоорайларны болгаш чурттакчылыг черлерни тургузуп болур.

Бөө-чепсек чок делегей, дайыннар чок делегей болза экономиктиг хөгжүдезинге чаа үе-таларже кирер арганы Азия

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 ч. НОЯБРЬ 13 СРЕДА № 268 (5672).

Өртээ 2 көп.

Партия бодунуң организакчы ажылы-биле болгаш экономиктиг политиказының хемчеглери-биле экономиказы кошкак колхозтарның хожудаашкынын чоокку чылдар дургузунда бүрүнү-биле ажып эртерин болгаш бүгү колхозтарны экономика талазы-биле күчүлүг, хөй орулгаларлыг болдурарын чедип алган турар...

(СЭКП-ниң Программазындан).

СЭКП Төп Комитединиң Пленумун чыылдырар дугайында

дыңнадыг

СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленумун 1963 чылдың декабрь 9-та чыылдырар деп шиитпирни СЭКП ТК хүлээп алган.

ТК-ның Пленумунга мындыг айтырыгны чугаалажып көөрү-биле киирер: „Химия үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдер болгаш химия продуктуларны база материалдарны улус ажыл-агыйынга калбаа-биле ажыглаар дугайы". Илеткелчиге СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. Хрущевту бадылаан.

ТК-ның Пленумунуң ажылынга республикаларның, крайларның болгаш областарның удуртукчу партия, совет, ажыл-агый, эртем ажылдакчылары болгаш бүдүрүлгениң чаартыкчылары киржир.

УЛУСЧУ ДРУЖИНАЛАР

Ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле ажылчы чонуң организацияларының эң чугула хевири — СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1959 чылдың март 2-де үндүрген докталын ёзугаар тургустунган улусчу эки-тура дружиналар болур. Эртикен дөрт чыл иштинде олар ажылчы чонуң массалыг организациязы кылдыр өзүп калбарган. Оларның хөй кезии хулиганнарга, ниитиниң корум-чурумун үреэрлерге, маңгыстаалчак амыдыралдыгларга удур идепкейлиг демисежип келген.

Тыва АССР-ниң хоорайларында, суурларында болгаш бүгү-ле чурттакчылыг черлериде тургустунгулаан хөй санныг улусчу дружиналарда коммунистер, комсомолчулар, партия кежигүнү эвес активчилер ажылдап турарлар. Соолгу чылдарда республикада кемнерек үүлгедиишкини, ниитиниң корум-чурумун үреэр чоруктар көскүзү-биле эвээжээнинге ол эки-турачы дружиналарның ролю улуг деп чүве черле билдингир.

Кызыл хоорайның улусчу дружиналарында бүдүрүлгелерниң мурнакчылары, ажылчыннар, албан-хаакчылар, студентилер болгаш сургуулдар ниитиниң корум-чурумун милиция-биле кады идепкейлиг камгалажып турарлар. Оларның иштинде бус-турбиналыг электростанцияның, сельэлектронуң, алгы заводунуң, республиканың болгаш хоорайның харылзаа контораларының, көдээ ажыл-агый техникумунуң, садыг-кооператив училищезиниң болгаш өске-даа хөй-хөй коллективтерниң, өөредилге черлерииң төлээлекчилери бар. Ол организацияларның удуртукчулары дружиначыларның дежурныйга үнерин үргүлүү хандырып келген.

Хоорайның штабы (начальниги эш К. Шулуу), а ол ышкаш хоорайның милиция кылдызының ажылдакчылары дружиналарның ажылын хүн бүрү удуртуп, дружиначыларга сургаалданы кылып турар. Бир эвес мурнунда кайы-бир организацияда дружинаның дежурныйга үнерин ооң командирииге тускай бижик-биле дыңнадыр турган болза, ам дружина бүрүзү албанче график ёзугаар боттары үнер апарган.

Каа-Хемниң «Тилелге», Ленин аттыг колхозтарында партия организацияларының удуртулгазы-биле Ильинка, Бүрен-Бай-Хаак суурларда улусчу дружиналар (командирлери эштер Дроздов биле Федосов) боттарының ажылын сөөлгү үеде элээн экижиттикеп. Колхозчулар боттарының эки-турачы камгалакчыларын улуу-биле хүндүлеп, арагачыларны, чогуш-кырыш өскүдер төлеп чок кижилерни оларга үргүлүү илередип турарлар. Чоокта чаа Ильинкага ийи бажыңның эзлери чажыды-биле пиво белеткээн чоруктуу дружиначылар илереткен. Буруулугларның херектерин улус судунче болгаш эш-хүүзүнүң судунче шилчидип берген. Бүрен-Бай-Хаак суурга бир колхозчунуң хаванын оорлаан оорну дружиначылар ол-ла хүн тудуп алган.

Чөөн-Хемчиктиң «Сүт-Хөл» совхозунда, «Искра», «Октябрь 30 чылы» колхозтарында улусчу дружиналар ниитиниң, хамаатыларның өнчүзүн, социалистиг ниити чуртталганың чурумнарын камгалаар талазы-биле боттарының ажылын сөөлгү үеде база-ла элээн экижиттикеп. Ылаңгыя «Искра» колхозтуң дружиначылары (командири эш Самдан) чом ортузунга хоойлу-дүрүм танылыгазын калбарткаиының түңнелинде бо чылын ол колхозтуң төвүнге кем-херек үүлгеткен чаңгыс-даа таварылга болбаан.

Ооң-биле кады чамдык парткомнарның болгаш райкүүскомнарның талазындан улусчу дружиналарның ажылынга удуртулганы кошкадып, оларның семинарларын чылдырбайн, дуржулгазын солуштурарынче кичээнгей салбайн турарлар. Ооң түңнелинде чамдык черлерде дружиналарның ажылының четпезинден кем-херек үүлгедиишкини үргүлүүлеп турар.

Таңдының партия организациязының удуртулгазының кошкак тургустунганындан «Коммунизмниң херели» колхозтуң төвү Кочетовка суурда болгаш өске-даа чамдык черлерде ниитиниң корум-чурумун үреэр, хулиганнаар чоруктар бар.

Дежурныйга үнер графиктн үзер азы дружиначыларны чогуур санын ёзугаар чорутпас чүүлдер Кызылда база бар. «Коммунитудугнуң» септелге-тудуг эргелели, нефтебаза ышкаш өске-даа бүдүрүлгелерде ол организациялар тургустунган болза-даа, херек кырында ам-даа ажылдап эгелевээн, база дыка хөй бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда олар ам-даа тургустунмаан.

Ниитиниң корум-чурумун камгалаар херекке ажылчы чонларны калбаа-биле хандыдар дугайында партияның болгаш чазактың негелдезин күүсетпишаан, чер-черниң партия, совет органнарындан хоорайларга-даа, көдээ суурларга-даа дружиналарның хүрээлеңнии улам-на калбартыр, эвээш санныг дружиналарны немей четчелээр, оларның составынга коммунистерни, комсомолчуларны, партия кежигүнү эвес активтерни улам-на хөйүү-биле киирер хемчеглерни алыры чугула.

Дружиначылар боттарының хөй-ниитичи эрге-хүлээлгезин үлегерлиг күүсетпишаан, социалистиг хоойлу-дүрүмниү, эрге-чурумну үреэр чоруктарны болдурбас дээш, хулиганнарга, социалистиг өнчүзүү оорлааларга, чинжеңмерге болгаш өскелерге-даа удур шиитпирлиг демисежип хүлээлгелиг. Бо хүндүлүг хүлээлгени күүседир, чонуң мурнунга көскү, оларның эрге-ажыынның ёзулуг камгалакчылары болур ролюнга төлептиг чоруун илередири-биле олар чеңнеринге кызыл пестерии баглап, шинзылгаларын үргүлүү ап чоруур ужурлуг.

Коммунизмни тургузуп турар бистиң чуртувуска ниитиниң корум-чурумун идегелдиг камгалап турар улусчу эки-тура дружиналарның ажылынга удуртулганы күштелдирер, оларның дуржулгазын солуштурарын организастаар, эрес-дидим чоруктарын илередип деткиир, хоойлу-дүрүм талазы-биле билиг-мергежилин улам бедидер хемчеглерни боттандырары — ол дээрге бистиң партия, совет, хөй-ниити организацияларывыстың, хоойлу-дүрүм органнарының чугула херээ болур.

ЧЫЛ ПЛАНЫН ЫЯАВЫЛА КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Орук-тудуг эргелелиниң коллективи Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл ооңга алдар болдурган күш-ажылчы эвелгете турушкаш, ажылынга багай эвес түңнелдерни чедип алган. 10 айларның планы чедиишкиннии-биле күүсеттинген, күш-ажылның бүдүрүкчүлүүн бедидериниң онаалгазы ажыр күүсеттинген, ажылдарның бот-үнезии база чиигеткен, пландан ажыр чыылдалар база бар болган.

№ 2 участоктуң коллективи эң-ле эки ажылдаан, ооң удуртукчузу Рязанов, техниги Горбунова. Ол участокка шилчинир Кызыл тукту тывыскан.

Эргелелдиң механизаторлары эштер И. Желтухин, И. Рязанов, А. Кабак, П. Кабак, П. Мальцев, К. Шадый болгаш өскелер-даа бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип алган.

Моөң-биле кады коллективтиң мурнунда шиитпирлээр чугула ажылдар ам-даа бар дээрзин коллектив эскиндиле билип турар. Ам кол соруга — 1963 чылдың планын күүседир дээш, кышкы байдалга ажылдаарынга белеткелди дүрген доозары болур.

Бо соруганы чедиишкиннииг күүседирде коллективтиң иштинге социалистиг чарышты калбартып, кижи бүрүзүнүң ажылга харыысалгазын улам бедидип тургаш, улам улуг чедиишкиннерни чедип алыр дээш демисежип турар.

КЫШТАГЛААШКЫНДА

САДАК-ТЕРЕК. (Телефон-биле). «Барлык» совхоз мал кыштагладыышкынынга белеткелди мурнуку чылдардан дээре организастаан. Кыштагларда кажаларның септелгезин, иштинде хөрженин үндүрериң, ооң девискээрин арыгларын чогуур өйүнде чоруткан. Бо ажылга малчыннарның идепкейлиг болганын онзалап демдеглээри чөптүг.

Совхоз өбө чылын ниитизи-биле 6000 ажыг шээр малга 12 кажаны немей тутkан. Ол ышкаш сүт-баралл фермазынга 200 инек,-400 бызаа кирёр 3 кажаны ажыглалга киирген. Малчыннар чурттаар 34 бажыңның септелгезин организастыг чоруткан болгаш 8 чаа бажыңны немей тутkан.

Фермаларже болгаш кыштагларже мал чеми сөөртүрүн база организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде 800 тонна сигенни, 1200 тонна савацны болгаш малдың өске-даа чемнерин кыштагларда чедирген. Мал чемин камныг, чөп чарыгдаар, одарны шын ажыглаар талазы-биле организастыг хемчеглерни амдыгаастан боттандырып эгелээн.

Кыштың байдалы бо чылын эрте эгелээн. Соок күзеглерге малды дөнүрбас соругга-биле, совхоз бүгү малын ноябрьның бирге чедир кыштагларже бүрүн көжүрген. Тодаргайлаарга: шээр малды 71 коданнарда, мыйыстыг бода малды 27 кезек черде кыштаглаткан.

Ниитиниң малын өстүрер, ооң продуктулуун улам бедидер талазы-биле үлегерлиг ажылдап турар кижилер хөй. Маңаа чамдык чижектерни айтып болур.

Сарыглар Шадып хөй ажылыңдаам он чыл ашкан. Ооң кодан хою чыл бүрү менди, күжү семис болуп келген. Бо чылын төрээн 287 хөнүнүн хураганын бүрүн дөрүктүрүп өстүрген. Куу-Дагда кыштагның септелгезин боду кылган, малга чидиртир сигенни, оттулар ыяшты белеткеп алган.

Совхозтуң саанчыларының аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги одуруунда Кулар Хажыт. Бо чылдың он айларында 25 тывa инектериниң бирээзинге онаалтыр 1600 кг суттуг ол саган. Саанчының көргүзүглери чыл төнчүзүнге чедир ооң ыракта беднири билдингир.

Саая Хүргүл-оолдуң кадарган кодан хою база чыл бүрү хүр кыштаглап турар, а семис малдың продуктулуу бедик болур. Малчын бо чылын 400 хөйнүң баш бүрүзүнге онаалтыр 2600 грамм дүктү кыргыткан. Малчыннын Шатта кыштаа үлегерлиг, кажаа септелгезин боду кылган, чадыгга хереглээр өдекти курагдың болген, 12 тонна сигенни белеткеп алган.

Төрээн чуртка эът бүдүрериң улам көвүдериниге үлегерлиг ажылдап турарлар база хөй. Бо талазыбиле комсомолчу Сарыглар Тановтуң ак-сеткилдиг күш-ажылын демдеглээри өөрүнчүт. Ооң семиртилгеге одарладып турганы 67 болдургаларын күүгнеге дужаарга, бирээзинге-ле онаалтыр 240 кг болган азы хонук бүрүзүнде 850 грамм дензини немеп турган.

БИЛИГЛЕРНИ, УГААННЫ БОЛГАШ ДУРЖУЛГАНЫ—УЛУГ ХИМИЯ БЭЭР

Минералдыг чемишчидилегелерни бүдүрер талазы-биле күчүлериниң дүрген болгаш бөттүг немелде өзүлдезин хандырар деп, химия үлетпүрүнүң ажыл-ишчилерин Коммунистиг партия кыйгырган. Партияның салган соругазын күүседириниге комсомолчуларны болгаш аныяктарны калбаа-биле кимириштирер соругга-биле ВЛКСМ ТК, ССРЭ-ниң Химия болгаш нефть үлетпүрүнүң күрүне комитеди база чогаадыкчыларның болгаш рационализаторларның Бүгүзвилел ниитилелиниң Төп чөвүлели минералдыг чемишчидилгелерни, үнүштерни камгалаар химиктиг бүдүмелдерни болгаш оларга херектиг чиг-этти бүдүрерин көвүдедиринге дузалап турар дээре чогаадыга болгаш рационализаторжу санал дээш бүгү-звилел конкурузун 1963 чылдың ноябрь 1-ден 1964 чылдың май 1-ге чедир чарлаан.

Аныяк чогаадыкчыларның болгаш рационализаторларның саналдарын чаа технологтуг чорудулгаларны, машиналарны болгаш аппаратураны ажылдап кылырынче база ажылдап турар технологтуг чорудулгаларны, машиналарны болгаш аппаратураны сайзыраңгайжыдарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, бүдүрүлгениң чорудуулгаларын шапкынчыдарынче болгаш тургусиан дерилгеге продукцияны бүдүрерин көвүдедиринче, ол дерилгениң ажылдаар хуусааларын уздырынче, чиг-этти комплексилиг ажыглаарынче, бүдүрүп үндүрер продукциянның бөтүнезини чиигедиринче, минералдыг чемишчидилгелерни савалаарыным, сөөртүрүнүң болгаш ажаап шыгмаарының эң-не ажыктыг аргаларын ажылдап кыларынче, чүдүрер-дүжүрер ажылдарны механизастаарынче угландырар ужурлуг.

Конкурс чоруп турар үеде, профзвилел комитеттери болгаш чогаадыкчыларның база рационализаторларның Бүгү-звилел ниитилели-биле кады комсомол организациялары болза, саналдарны ажылдап кылыр болгаш ол саналдарны нептередир талазы-биле бүдүрүлгениң аныяк чаартыкчыларынга бүгү хемчегниң дузаламчызын көргүзүп, дээрге аныяк чаартыкчыларның дуржулгазын пропагандалаар, рационализаторжу саналдарны өй-шаанда көрүп, ажылдап кылып база нептередир талазы-биле хыналданы чорударынга «Комсомолчу промеңторнуң» отрядтарын киириштирер ужурлуг.

(СЭТА).

ЭКИ КӨРГҮЗҮҮГЛЕР

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинiң коллективи эки чедиишкиннерни чедип алган. Октябрь айда ниити продукция бүдүрериниң планы 106.2 хуу күүсеттинген. Ыяш ажыл-агый черiниң 5 бүдүрүлгелери шүптүзү боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседипкеннер.

Цехтер аразының бирги черим болгаш шилчинир кызыл тукту мебель цехи бүзүрелдиг тудуп турар. Ында чаа нарын ажылды — диван-орун кылырын шиңгээдип алганнар. Амгы үеде диван-оруннар республиканың магазиннеринде кииртинген болгаш оларны чонга калбаа-биле садып эгелей берген.

Ыяш ажыл-агый коллективиниде 1965 чылдың үлүүнде ажылдап турар чазаныкчы Е. Выошков планныг онаалдазын үргүлчү 120—140 хуу күүседип турар тудугжу М. Потылицын, ыяш ужурукчузу А. Кызыл-оол, Сыстыг-Хем участогунуң трактористери И. Нестеров, Л. Балашов. Сизимде ыяш ужурукчузу А. Сазыкин, тракторист В. Балабанов дээн ышкаш мурнакчылар хөй.

Сыстыг-Хем участогу 1963 чылдың 10 айлар планын 120 хуу, а Сизим участогунуң коллективи октябрь айның планын 124,4 хуу кылдыр күүсеткеннер.

Чеди чылдың бешки чылында боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип болур бүгү аргалар Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинде бар.

Л. БАШКИРЦЕВ,
улуг инженер.

Тес-Хем будүрүлге эргелелиниң «Чодураа» колхозу күүгнеге сут садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Амгы үеде колхозтуң ажыл-ишчилери пландан ажыр сут садарын чорудуп турар. Ооң-биле кады малды хүр кыш ажыраринга сөөлгү белеткелдерни чорудуп, мал чемин сөөртүп турар.

ЧУРУКТА- колхозтуң Ак-Эрикте ажа саанчылары К. Монгуш (солагай талазында) болгаш Ш. Кодур-оол.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Чеди чылдың бешки чылын чедиишкиннииг доозаалыңар!

Бистиң Төрээн чуртувус улуг байырлалыңдаа база хайыышкыныыг күш-ажылдың-даа хүннеринде кайгамчык чаагай боолуп турар. Коммунизмниң чырыкылаачак талыгыр бедиивче кижи төрелгетенге орукту ажыдып берген Улуг Октябрьның 46 чыл ооң бистиң чурттуң улустары болгаш дашткы өөңкүлер байырлалдыг болгаш өөрүшкүлүг демдеглээн.

Миллион-миллион кижилер Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дөртеп чедиишкиннерин, сорук кииришчи күш-ажылы-биле Төрээн чурттуң экономиктиг күчүзүн быжыглаар дээш заводтарда болгаш фабрикаларда база тудугларда, ховуларда болгаш эртем лабораторияларында күш-ажылчы эвелгеде база катап турупканнар.

СЭКП-ниң Программазында чугаалап турары: «КОММУНИЗМНИҢ УЛУГ ЧААГАЙ ТУДУУ СОВЕТ УЛУСТУҢ — АЖЫЛЧЫН АҢГЫНЫҢ, ТАРААЧЫННАРНЫҢ, ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯНЫҢ ШУДУРГУ КҮШ-АЖЫЛЫ-БИЛЕ ТУТТУНУП ҮНЕР. ОЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЫ .ЧЕДИИШКИННИГ БОЛГАН ТУДУМ-НА УЛУГ СОРУЛГАНЫ— КОММУНИСТИГ НИИТИЛЕЛДИ ТУРГУЗАРЫН БОТТАНДЫРАРЫ УЛАМ ЧООК БОЛУР».

Бистиң улус ажыл-агыйывыска чыл санында тургузуга—социалистиг экономиканың болбаазыраңгайжымдыгазы база өзүлдениң чаа чадазы, чырык-чаагай эчис соругдаже чаа базым болур. Чеди чылдың онаалдаларының чедиишкиннииг күүсеттинип турарының бис шуптувус өөрүп турар бис. Беш чылдар дургузунда үлетпүр продукциязының хемчээли планга көөдүгенги 51 хуу турган болза, 58 хуугa өскенин баштайгы саналгалар көргүзүп турар. Бистиң чуртувус пландан ажыр барык-ла 37 миллиард рубльдиң продукциязын алыр.

Улус ажыл-агыйывының кол адырларының — химияның, энергетиканың, оттулар үүлдүң, металлургияның үлетпүрү дүрген темпилер-биле хөгжүп турар. Химия үлетпүрүнүң продукциязы беш чылдарда 1,9 катап өзер. Минералдыг чемишчидилгелерниң, синтетиктиг материалдарының, каучуктуң, пластмасстың болгаш химияның өске-даа продуктуларын бүдүрүп үндүрери көвүдеп турар. Нефть болгаш газ үлетпүрү улам-на дүрген хөгжүп турар. Дөрт чылдар, тос айларының дургузунда оттулар үүлү үлетпүрүнүң ажылдакчылары чуртка пландан ажыр 20 миллион тонналам хөй нефтини берген. Бо чылын 91 миллиард ажыг кубометр бойдус газын тыпкан. Чоокта чаа делегейде эң-не узун газ дамчыдылгазы Бухара — Урал дамчыдылгазын ажыглалга киирген болгаш ооң оду Магнитканың металлургтуг печилериңде база хып турар. Бойдус газының дамчыдылгазы химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери — үнүш-дүжүт комбинаттарында чедип кээп турар. Үүле азоттуг чемишчидилге бүдүрүлгезинге чиик үнелиг ол чиг-эт капитал салымышкынарының хөреңгилериниң барык-ла 30 хуузун камнап алыр арганы берип, продукциянның бот-үнезин ийи катап чиигедир.

Техниктиг депшилгениң күүлүг ажыу заводтарны болгаш фабрикаларны чаартып турар. Советтер чуртунда делегейде эң-не күүлүг металлургия агрегаттарын, бедик бүдүрүкчүлүг шууштурулга автоматтыг шугумнарны нептередип турар, автомат—цехтер улам-на хөй боолуп бар чыдар. Совет кижилер улустуң хереглел барааннарын улам хөйүү-биле алыр. Дөрт чылдарда болгаш тос айларда бисте пландан ажыр 90 миллион эң хөөм идиктерни, дүктен болгаш хөвеҗ-саазындан кылган хөй-хөй постерни, 650 миллион рубль ажыг эдилел хереселдерин бүдүрген. Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы таарымчы чок болза-даа, чамдык республикаларның, крайларның болгаш областарның ажыл-ишчилери көдээ ажылагый продуктуларын бүдүрер талазыбиле кайгамчык түңнелдерни чедип алган.

Капитал тудугларын аажок улуг хемчээлдерге боттандырып турар. Чеди чылдың дөрт чартык чылдарында үлетпүрүнүң дөрт муң ажыг бүдүрүлгелерин ажыглалга киирген. Чурттаганың, школаларның, культура-амыдыралдың болгаш медицинна албан черлериниң тудугларынга чурт бүгү капитал салымышкынарының үшкен хөй кезиин чарыгдап турар. Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары күнбүүде-ле чеди муң хире бажыңнарны ап турар. Чыл санында-ла 1 миллион 200 муң бажыңнарга газ дамчыдылгазын киирип турар. Коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынга бистиң Төрээн чуртувустуң чедип алган чедиишкиннеринге бис шуптувус сагыш-сеткиливистиң хамызындан өөрүп турар бис. Ындыг болза-даа күүлүг социалистиг экономиканың бар бүгү курдавырларын долу хемчээл-биле ажыглап турар деп чугаалап болур бис бе? Чок, ону амдызында ынчаар чугаалап болбас. Бүдүрүлгелерде болгаш тудугларда күш-ажылдың бедик организастыг чоруу, тергиин эки экономиктиг көргүзүглер-биле чергелештир, организас чок база ажыл-агыйны орулгалыг эвес чорудар, ажылдың шынары куду боолуп турар фактылар бар боолуп турар.

Улус ажыл-агыйының кол-кол адырларын хөгжүдериниге күрүне хөй акша-хөреңгиниң тускайлап берип турар, ынчалзажок ону ам-даа долузубиле ажыглавайн турар. Салават хоорайда № 18 нефть-химия комбинады, Стерлитамакск химия заводу, Красноярскиниң кылымал волокно заводу ышкаш чугула объектилериниң тудугларында аажок хожудап турар.

Өске бир четпес үүлү—чаа бүдүрүлгелерни шиңгээдип алырын саададып турары болур. Химияның эртикен чылын ажыглалга киирген 123 объектилериниден бо чылдың бирги чартыында 60 хире бүдүрүлгелер көрдүнген төлевилелге хамаарыштыр алыр болза, долу эвес күчү-биле ажылдап турар. Чижээ, кылымал волокнонуң Балаковск комбинадында күгүр-кислота бүдүрүлгезин, Саратовта синтетиктиг спирттиң чамдык бүдүрүлгелерин. Шекинскиниң химия комбинадында карбамид пегин шыдажыр аргажок хожудаашкынын

ҮЛЕТПҮР КҮЧҮЛЕРИН БҮРҮН АЖЫГЛААР

Республиканың аар үлетпүрүүнүң баштайгы тудугларының бирээзи — «Тыва кобальт» комбинаттың тудуу. Ол тудуг эргелеринин болгаш руда эргелеринин чоокта чаа болган каттышкан партия активизиле ук тудугнуң эрткен 9 айларда ажылының түнелиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Активке сөс алган, тудуг эргелеринің начальниги эш А. Талаков болгаш руда эргелеминин начальниги эш Рыжовтуң медээлээни-биле алырга, тудуг-монтаж ажылдары дыка хөжүдангай чоруп турар. 9 айлар иштинде нинти капитал салыышкынның 83,9 хуузу шингээттинген болуп турар, а ынчаарга 9 айның планын тудугжулар керээ бээгаар тудуг кылып турар организациялар-биле калы чүгле 84,6 хуу күүседкен. Тудуг эргеледи бодумун күжү-биле планын 89,9 хуу күүседкен. Моон-биле чергелештир тудуг кылып турар организацияларның көнчүг көшкак ажылдан турары илереэн. Олар каттышкаш 521 мун рубльдин монтаж ажылдарын кылып, турган, чүгле 402 мун рубльдиин азы планның 77 хуузун күүседкен. Чамдык тудуг кылып турар организациялар, № 3 тудуг-монтаж эргелези, «Сибирь техизоляция» аргажок биле планның турган, ажылдарының шынарын көнчүг багай кылган, дыка хөй таварылгаларда катап кылыр болгулаан. «Тыва кобальт» тудуг эргелеминиң ажылының экономиктиг көргүзүлеря дыка куду бооп турар. Ажылчын бурузу ажыл нормазын оргумаа-биле чүгле 73 хуу күүседил турар. Тудугнун инженер-техниктиг ажылдакчылары тудуг материалдарын камнуг ажыглаарынга кичээнгей салбайн, демир-бетон ыяш хептернин ажыглалын калбартпайн турар. Тудугда чылдагаан чокка 1000 ажыг ажылхүнү үеткүнген, чүгле ол чылдагаандан 11.000 рубль өртектиг тудугмонтаж ажылдары чедир кылдынмайн барган. Активке ажылчын күжү доктаамал чедишпейн турар байдалче шыгыы кичээнгейни салган. 9 айлар иштинде тудугга 142 кижини ажылга, хүлээп алган, 294 кижини үндүрген. Ам 120 хире ажылчынар негеттинип турар.

Чүгле брак эдериинге безин 600 ажыг ажыл-хүнү чарыгдаттынган азы ол хонуктарның иштинде 10.000 ажыг рубль өртектиг тудугмонтаж ажылдарын кылып болуур турган.

Ажылчыннарны тудуг талазы-биле өөредир техниктиг өөредилгени эргелелде мынчага чедир организаставаан, ынчаарга «Тыва тудуг» треза, од эргелелге техниктиг өөредилгези чоруткуу дээш 3000 түнүг рубльди чайын-на чорудуп берген. Техниктиг өөредилге чогу-биле ажылчыннарның нинти квалификациязы чавыс, оларның разряды чүгле 2—2

Владимир Михаилович Марусяк күш-ажылчы улуг оруктарны эрткен. Көвүрүг тудуу кылыр ажылын каш чылдар бурумгаар Барның Украинадан эгелээн.

Ам ол Саян сынынче ханылаан бар чыдар оруктуң чоогаларын, оңгаларын, хемчигештерни кежир көвүрүгнерни тудуп турар. Көвүрүгнер тудуунга ооң кол-ла кылын турар ажылы — чоон, чиңге демирлерни, ийи кижи кужаа безин четпес хире улуг трубаларны тудуштур каңнаары.

ЧУРУКТА: көвүрүг тудар талазыбиле арга-мергежилдиг каңнакчы В. М. Марусяк.

Сөзү болгаш фотозу

Т. КЫЗЫЛ-ООЛДУН.

бооп турар, ынчангаш кылган ажылдын шынары куду бооп турар.

Активтиң киржикчилери тудугжуларны чүүүн-баазын тудуг материалдары-биле хандырар организация болур — дүзээлээр бүдүрүлгелер комбинадынын ажылын, ооң удуртукчуларын шыгыы шүүлгүлеллерге таварыштырган. Шынап-ла, олар тудугжуларны үүрмек демирбетон, бетон раствор-биле, анга-аңгы соңга, хаалга материалдары, маңнаалар, ыяш хептер, арматура-биле хандырар хүлээлгелиг турган, оларны үргүлүү чедир бербейн турар. Комбинаттың берип турар материалдарының шынары куду, ооң үүрүндан тудугжулар дыка хөй ажылдарны катап кылый турааран.

Активтиң киржикчилери чагыкчының адынга тудугжуларны эки шынарлыг техниктиг документацияларбиле хандырбайн турары дээш шүүлгүмчүлээннер. Ол черинге-ле шиитпирлеп ап болур чамдык айтырыгларны ай-айы-биле шиитпирлеп, телевиңед институттарының харыызын маңнап олурар таварылгалар хөй.

Активке чугула кичээнгейни чылыг дамчыдар шүүлгүнүң тудуунче угландырган. Чайның чылыг үезинде, көнчүг чараш бойдустуң аразынга ийи-үш өөлчеглиг ажыдап турган болза, ол тудуг шагда-ла доостуг бээр турган иймек. Ынчалза-даа «Сибирь чылыг изоляциязының» удурутукчулары, прораб Луцик Хову-Аксынга ында-хаая көстүп, ажылды шын организастаарынга удуг-ла сагыш салбайн келгеннер. Ынчангаш хоолайларны көнчүг багай чылыглап кылганындан, хөрээн суунга удур дүглааны багай болганындан чагыкчы оны хүлээп албайн барган. Ам бо соок үеде кижилер оны катап казып, эде кылыр ужурга таварышкан. Чылыг шүүлгүнүң тудуунга 131 мун рубль түшүүр акша-хөреңги шингээттинген. Ынчалза-даа артыкы ажылдың хемчээли ам-даа улуг. Барык 900 метр хоолайны ам-даа иштинче киирбээн, 40 метр тоннельди даг иштинге үттеп эртирер, ооң иштинге 4 чергелешкек хоолайларны салып быжыглап, чылыглаар, 10 мун кубометр хире довуракты өскө черден эккеп хоолайларны хөөп чылыглаар апарган.

Кылдынган хөй бракты катап кылыр ажылдарга механизацияны неперетпейн турарындан хол-биле кылыр ажылдар көвүдеп турар. «Тыва-кобальт» тудуг эргелели 9 айлар иштинде 87 муң рубль когаралдыг болган. Амты үеде капитал тудугнуң планын кызырганындан, материал хандырыкчыларынга төлөөр өренин улгатканындан тудуг эргелели акша-хөреңги талазы-биле берге байдалдыг бооп турар.

СЭКП ТК-ның сөөлгү пленумнарының айтып турары болза, кандыгдаа тудуг-монтаж организациязының ажылын түннээрде, ооң ажыглалга киирген үлетпүр күжү-биле чүрттелганын дөрбелчин метр шөлү-биле хемчээр ужурлуг деп тодаргай айтып турар. Бо талазы-биле тудуг эргелели 700 дөрбелчин метр чүрттелга шөлүнден аңгыда чүү-даа дужаавазы деп, руда эргелелиниң начальниги эш Рыжов чугаалаан. Капитал тудугга чыл-чылы-биле күрүненин үндүрүп берил келген хөреңгизин ажыглап шыдавайн келгенивистен Россия Федерациянын чазаа бо чылгы үндүрүп берген акшазындан 800 муңну кызырып каапкан деп. эш Рыжов уламчылаан.

Активке тудугжулар керээ бээгаар тудуг кылып турарлар социалистиг чарышты калбартыр, четпестерни дүрген узуткаар деп шиитпирлээннер. Олар чылыг дамчылар трассада бүгү ажылды чоокку үеде доосказ, чылыгны чаа ажылчын суурже бээр, частыр чүүлдер складын дужаар, 16 аал иштиң чүрттаар бажыңны ноябрьда күрүне комиссиязынга дужаар деп бедиткен хүлээлгелерни алганнар.

С. САТ.
Хову-Аксы.

Эрге-чагырга Советтерге шилчээнде

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының Музейинге Советтерниң II Бүгү-россий съездизиниң киржикчизи Дмитрий Григорьевич Чавдаровтуң бергени чаа материалдар кирген. Ол болза аалчыгга берген билет болгаш съездиниң төөгүлүг хуралы болуп турар үеде Д. Г. Чавдаровтуң кылган бижимелдери болган. Ол бижимелдерде тайбың дугайында, чер дугайында декреттерге хамаарышкан чөрлерни онзалап айыткылаан.

— Ол кайгамчыктыг хүн мээң сагыжымда кажан-даа үттүмүрбайн арткан — деп, Дмитрий Григорьевич чугаалап турар. — Смольныйга Петроград гарнизонының дыка хөй солдаттары, фронтучулар чыглып келгеннер, оларның бирээзи мен база мен. Бистер революция дугайында шынны билип алыр дээш револючу Питерге полктар, дивизионнар комитеттеринин даалгазы-биле чедип келген бис.

— Петроград гарнизонунуң автомобиль кезектериниң дивизион комитеди большевиктерниң резолюциязын хөй нуруузу-биле хүлээп алгаш, Советтерниң эрге-чагыргазы дээш турукан деп, эш Чавдаров сактып чугаалаан. — Мен бодумнуң кезээмниң нүүрүнден Смольныйе-биле, шериг-революстуг комитет-биле харылзааны түзүп турган мен. Ынчаарда кончуг аныяк болгаш, чүвениң байдалын дыка эки билбес турган мен. Индыгдаа болза, чангыс чүве менээ эки билдинип турган: эрге-чагырга ажыччыннарның, таваржыннарның болгаш солдаттарның холунга турар ужурлуг.

Советтерниң II Бүгү-россий съездизи ажыттынар ужурлуг турган Смольныйның актовый залынче чоруп турганывысты утпаан мен.

Кижи сыныппас апарган актовый залга кижилер студдарга, шөлө кырынга, соңга карааның бозагазынга олуруп турганнар. Мен президиум каап олурупгар ужурлуг турган черинң оң талазынга бир чер тып алгаш турган мен. Озадан келген болгаш, олурар чер чок турган мен.

Оон съезд-даа ажыттынган. Ораторлар уруук-суурук чүве чугаалап турганнар. Оларның аразында шериг кезектериниң чорутканнары база бар. Шериг-револючу комитеттиң төлээлери хоорайда болуушкуннар дугайын дыннэдып турганнар.

В. И. Ленининиң хол ужүүн салган «Ажылчыннарга, солдаттарга болгаш тараачыларга!» деп кыйгырыгны дап адып орда хүлээп алган. Бүгү эрге-чагырга Советтернин холунче шилчээн дугайын съезд ооң-биле чарлаан. Ленининиң чугаазын дендин кичээнгейлиг дыңнап турган бис. Ооң илеткелдериниң талазы-биле тайбың дугайында болгаш чер дугайында декреттерни хүлээп алган. Тайбын дугайында декретти бир үн-биле хүлээп алганда, бистер шуптувус туруп келгеш, «Марсельеза» деп ырны ырлаан бис, а оон соонда револючу тулчуушкуннарга өлгеннерге тураскаал кылдыр съездиниң делегаттары болгаш аалчылары «Силер качыгдаан силер...» деп ырны ырлааннар.

Ленинчи декреттерни алыш хаскан ужурашкан. Тайбын болуп, чер болур. Ону солдаттар — фронтудан келген делегаттар кончуг эки билгеннер.

Оон ынай Керенскийге метелеткен шериглерже съездиден делегация чорудар деп санал үндүрген дугайын Дмитрий Григорьевич чугаалап турар.

— Ол делегацияның аразынга мен база бар болган мен деп, эш Чавдаров сактып турар — Смольныйның үшкү каңдынга чыылган бис. Бистерге хуудустарны, брошюраларны, кыйгырыгларны болгаш съездиниң шиитпирлерин эндере берген, боолар база бергеп. Бис Гатчина чоогунче чөрупкан бис. Мен бодумнуң звеном-биле артиллеристерге каттышкан мен. Керенский дезин чоруй барган соонда шериглер Советтерниң талазынче кире берген деп чүве бүза маңаа билдинген. Чүвениң байдалы революцияга ажыктыг болдунуп келген.

(СЭТА).

АК-ДОВУРАКТЫҢ ОНЗА ЧУГУЛА ТУДУУНДАН

Тудугнуң иштики ажылдарын кылыр участокта

Ак-Довуректың онза чугула тудуунуң ажыл-ишчилери! Даг дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээнин тудуун доозуп, бо чылын ону ажыглалга киирер дээш демисежиил!

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы — Ак-Довуректың «Тыва даг-дүгү тудуунун» тудуг эргелелинде тудугнуң иштики ажылдарын кылыр участогу (начальниги эш А. А. Константинов) штукатуржулар болгаш малярлар, чазаныкчылар болгаш шилдекчилер-биле ажылды экижидип, күш-ажылды организастаарыл экижидиринче, оон бүдүрүкчүлүүн бедидиринче угланган өлөөн хемчегдерни ап чорутткан.

Одалгага ажылдаар электростанциянын (ТЭС-тин), хлеб заводунуң ажыглалга киргени-биле кады база даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунуң болгаш доозун арыглаар, кургадыр корпустарның тудуг-монтаж ажылдарынын дооступ турары-биле чергелештир тудуг эргелели (начальниги эш М. Г. Цодиков), партком (секретары эш В. Т. Коганков) сөөлгү хүннерде тудугнуң иштики ажылдарын кылыр участокче боттарының кичээнгейин дыңзытканнар.

Партком тудугнуң бо участогунуң ажылынче онза кичээнгейни салганы таварылга эвес. Эрткен чылдарда тудуг эргелели, мурнунда ооң начальниги турган эш Л. Внуков тудугнуң иштики ажылдарын чугулаалап көрбейн, чүгле бажыңнарны туткаш, иштики ажылдарын четче кылбайн чыткаш-ла дооскан объекшилерниң санынга киирип ап турган. Чижээ, 4, 8, 16 аал иштиң чүрттаар чамдык чүрттаалга бажыңнарын бакка-сокка дооскаш-ла, чүрттакчыларны ынаар киириптер турган.

Чедир кылдынмаанының уламындан ол-ла бажыңнарга аар-саар болган капитал септедгелерни дораан-на кылып турган.

Бо байдалдардан адырлыр сорулгабиле тудугнуң иштики ажылдарын кылыр участоктуң ажылын дыңзыдып, контрольга алган. Ам үеде ол участокта 176 ажылчыннар ажыдап турар. Оларны дүржүглалыг штукатуржу, коммунист кыс Анастасия Желтикова удуртуп турар. А. Желтикованың бригадазында комсомолчу кыстар Д. Дечекпен, Х. Өшкү-Саар, Г. Тришканева, З. Оюн, А. Саржакова олар штукатура ажылынын мергежилин ханызы-биле шингээдип ап, өөлчегде ажыл нормазын үргүлүү 105 — 110 хуу күүседип, мурнакчылар болуп турарлар.

Зинаида Мерушкованың тудуг эргелелинде сурагдыг малярлар бригадазы Октябрьның социалистиг революциязының 46 чыл оюнга алдар болдурган чарышка киришпишаан, алган хүлээлгелерин багай эвес күүседкен. Олар сентябрь айның даалгаларын — 112 хуу күүседкеннер, а октябрьның планын — 115 хуу күүседирин шиитпирлеп алган. Херек кырында октябрьның ийиги он хонуунун онаалгазын 113 хуу күүседкеннер. Комсомолчу аныяк малярлар Н. Головина, К. Сарыглар, Н. Мацкич, Л. Постукова, В. Орсотникова болгаш өскелер-даа өөлчег нормазын 110 — 150 хуу күүседип, база мурнакчы шалыпчылар болуп турарлар.

Бо бригада берген сөзүн өөлеп, бодунга алган социалистиг хүлээлгезин күүседип шыдаар дугайында чигзинниг турбас. Участокта күш-ажылчы бедик көргүзүглерни суур Советиниң депутады Ооржак Хунакайның 15 кижи составтыг штукатуржулар бригадазы чедип алган. Эрткен айларда бригадага ажыл шагы үзер чоруктар бар турган. Сөөлгү үеде күш-ажылы организастаарын экижиткенинден ындыг чорук долузу-биле узуткаттынган. Бригада сентябрь айның планын 103 хуу күүседип, а октябрьның ийиги он хонуунун даалгаларын 110 хуу күүседткен.

Ынчалза-даа участоктуң чамдык бригадалары социалистиг чарышка долузу-биле хаара туттунмаан, тодараан хүлээлгелерни албаан азы алган хүлээлгелерин бижээш аспаан. Социалистиг чарыштың дээштиг болурунуң кол үндезини болур көскү агитация С. Красстың, Л. Темякинин бригадаларында чок болуп турар.

Ажыл шагы үзерлерниң иштин саны кызырылза-даа, чамдык ажылчыннар ам-даа ажылды үскүлеп турарлар. Чижээ, комсомолчу путёвкабиле Улуг-Хем райондан келген Б. Баазан бүдүрүлгеге ажылдап турган, ажылын каттап чораан. Малярлар А. Серен, В. Сысова, М. Сотпа — 4—5, штукатуржулар С. Кара-кыс, Х. Чечекпаа, К. Лаа, Е. Паравицына олар 3—4 хүннүң ажылын үскеннер.

Күш-ажылды организастаарын экижидер болгаш сагылга-чурумну быжыглаар, ажылдың темпизин дүгедедир, шынарын бедидер дээш ажылдаары участоктуң начальнигиндеп, мастерлериндеп, бригадирлердеп улуу-биле хамаарыжыр. Ынчалза-даа участокта профэвилелдиң месткому (даргазы эш А. Анисимов), комсомол комитеди (секретары эш Т. Павлова) социалистиг чарышты четпес удуртуп, ажылчыннар өргүзүнда полизмассалыг ажылды СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун салган негелделеринге дүүштүр тургуспайн турарлар. Ол ажылды үндезини-биле экижидери — участоктуң хөй-нинти организацияларындан, ылангыя комсомол, профэвилел организацияларындан кол хамаарыжыр.

Х. КЕСТИКЕЙ.

Фермада

Оон тудуг-сууру өскен. Инектерлп бөлүктеп саар механизастаттынган шелчүгеш («ёлочка») кажаа иштинде, чүвар бажында, кызыл булунда, момчулга залында, библиотекада болгаш эмнелге салбырында бус-биле изидер одалга системазы тургустурган. Саанчыларның, кадарчыларның чурттагга бажыңнарын кожа чыскаалдыр, коруи-чурумнуг кылдыр туткан.

Саанчы Анна Ондарның бажыныың ишти көрүштүг болгаш үлегерчижектиг. Шалазын даады-ла чүп каан, арыы кончуг көстүр. Бажың иштинде оруннарны культуралыг өзүбиле эдиглиг кылдыр салгылаан. Момчулга, бижилге кылыр столду, оон кыдында ном шкавын, стол кырында «Родина-6» деп радиоприёмникти тургузуп каан. Владимир Ильич Ленининиң портредин хоолаан, ханада аскан. Саанчының шаннаткан хүндүлел бижиктери, чаалап алган Кызыл тукчугажы оон эки ажылдазының хереечизи ол-дур.

Аныяктарның ол фермазында 243 саар инек бар. Кадарчы эш Чигжит-Сүрүн инектерни суда салбайн, эки оттуг черлерге организастыг кадрып турар. Саанчы А. Ондар тос айлар дургузунда бир инектен-не 950 кг сүттүг саап алган. Иргит Анай, М. Маскалдай ферманың дааре саанчыларында санадып турар.

Ферма коллективи 68 тонна сигенни, 12 тонна кукуруза силозун, 80 тонна өдекти бодунуң күжү-биле белеткээн, инек кажаларын шуптузуп чылыглаан, 243 инекти тарып бөөдээдып дооскан. Саалда үезинде арыг-шеверниң чурумун саанчылар шыңгыы сагып келген, кижи бүрүзүле 2 халаттыг. Бесседалар, илеткелдер болгаш созуп номчулгазы доктаамал чоруп турар апарган.

Ажылы экижип турарын барымдаалаан, ол фермага шилчиир хызыл туктуу партком болгаш райкүүском тывыскан. Чоон-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу күрүнеге 211 тонна сүттү саадар тургаш, 220 тоннаны сатkан. Даштыг-Тей фермазы бо колхозтуң фермазы-дыр. Сүттү бүдүрер болгаш күрүнеге садар гадазы-биле артельде кол черни ол ферма, өөлеп турар.

К. САРЫГ-ООЛ.

МААДЫРЛЫГ ҮЕНИҢ КИЖИЛЕРИ

Манолис Глезос Афиныже ужудуп чоруурунуң будүүзүнде, өрай кежээ оон-биле ог-бүлеңге ужуражы берген бис. Совет Эвилелинге аян-чорук кылып чораан оон кыска дыштаныы хөөрээл турган. Ленинградтың чыгыы-баруун шыны болбайн кинчаар! Социализминиң бүгү-ле чедишкиниринден, бистин Коммунистиг партиявыстың эң-не өндүр улуг түүлдеринден эң-не улуг чүве—Совет Кижи, бөдүүн, бичө сеткилдиг, аңаа хүн бүрүнүң амыдыралынга көскү эвес-даа чүве дег кижи ол...

Бүгү-ле социал формацияларынга таланчылар, генийлер турган. Ынчаарга чүгле социалистиг делегейге: «Чыл маадыр бол, хөй аңгыларга» деп бистиң эки ырывыстың сөстери шынарыктыр. Ийет, аңаа-ла эскерт чоз, бөдүүн, кымга-даа билдиртпес совет кижи бүрүзү шак ындыг. Мээң ааскежиктиг болуп таныжып алганым ийи сураглыг Валентиналарның салым-чолуундан оңу тодарадыр көрүп болур шыкаш-тыр, олар дээрге Валентина Гаганова биле Валентина Николаева-Терешкова-дыр. Олардан артык алдарлыг хөрээжен кижилер бар бе? Ынчаарга оларның намдарлары чырынай бөдүүн болгаш мырынай хемей. Даймига өлүрүүн каан солдаттың үруу чажыдан-на өскүүсүрээп өг-бүлени кижизидер дээш аваазында дузалажып эгелээн. Валя Гаганова өлээди назылыг тургаш-ла артыыр цехке машинага туруткан. Вышневолоцкиниң пөсчүлериниң хоочуи, күш-ажылчы коллективинге — аңаа ёзулуг кижизидилгени ол алган, аңаа күш-ажылчы маадырлыг үүлезин ол будүргеп, оон ол маадырлыг чоруу бистиң чүрттүү болгаш даштыкының-даа ажыл-ишчилериниң аразынга алдаржаан. Валя Терешкова базза-ла пөсчү кижи уруу, база-ла күш-ажылчы коллективке өскен, ону база-ла кым-даа эскербейн чораан, харын бир-ле катап ярославль фабрика уруунуң космостан үнү бүгү делегейни силгипкен, ынчангаш хөй янзы дылдыг кижи терелгетеп аңаа «Чайка» деп чараш атты шаннаан. Бо ийи — таварылга болган чүве деп бе? Чок, ол дээрге дүрүм ёзугаар чүүл-дүр. Ам, коммунизмни калбаабиле тургузуп турарының хүннеринде, совет кижи кандыг бедикке көдүрүү берип болуурун көргүзүп турар дүрүм ёзугаар чүүл-дүр...

Ийи Валентиналарның каяа-ла-даа аңгы-аңгы чыдарда, парлалга конференциязынга эвес, а кожа олуруп алгаш, найырадымы-биле үүлезип турган мен. Оларның маадырлыг чоруунуң дугайында оларның харыыларында эң-не солун чүве түүл дээрге, «маадырлыг» деп сөс оларны кайгадыптар турган.

— Оңза чүү боор. Ол уруглаарга мен эвес-даа бол, өскелер дузалай бээр турган иймек. Олар хөй күш үндүрүп, оларның ажылы бүтпейн турганын чангыс мен көрүп турган эвес мен — деп, Гаганова харылаар турду...

— Бис хөй кижи турган бис. Шилиге менээ онаажып келген, ынчангаш ужудупканым ол. Өске уругну шилип апкан болза, ол база-ла ужуда бээр иймек. Мээң өөрүмнүң кайызы-даа онаалганы мендеп дора эвес күүседир иймек дээринге бүгүрээр мен, — деп Терешкова чугаалаар турду.

Бо база-ла — бистиң үениң совет кижизи илереп турары ол. Маадыр кижи бодунуң маадырлыг үүлезиин эскербее аан. Оон кылган хөрээн маадырлыг деп адаарга, пат кайгап турар маадыр аан.

Коммунизм тургузуп турар бис. Биске черле чиик эвес. Кижи эң-не бүдүүлүк бажың туда бергенде, ол хөй чүведен ойталап турар. Ынчаарга бис 225 миллион кижилерге көстүп көрбээн бажың тудуп турар болгай бис. Оран делегейге туруп көрбээн бажың тудуп турар бис. Алыя коммунизм даар ол бажыңны тудуп тургаш, бис база-ла хөй түүлдерден ойталап турар бис. Ынчаарга бистиң чүрттүү чамдык районнарывыга халап кылган ийи аар-берге кандаашкын бээринге,

МАЛЧЫННАР МОНУ ӨӨРЕНИР

Карбамид деп чүл?

Мал ажылында бо ышкаш ындыг «саарыг» чер чок боор. Бо айтырыг фермаларның анаа ажылдакчыларын дүвүредип, ажыл-агыйларның тускай эртемниглерин болгаш удуртукчуларын бодандыр кылдыр албадап турар. Ону шинтпирлээр дээш улуг эртемденнер-даа ажылдап турар. Бедик сүт саалдалары болгаш дензи немелделери, мал чемнерин эвээшти чарыгдаары, чиик өртектиг продукция болза, малдың «белок чедишпес чоруун» узуткаарып, белоктуң тып-тып үнер бүзүредлиг үндезиннерин дилеп тывары негеп турар.

Ынчангаш ол хөөредиг эвес. Россия Федерациязының колхозтары болгаш совхозтары бир чемгерилге единицазынга онаалтыр санаарга ортумаа-биле чүгле 60 грамм онаажыр мал чемнерин белеткен турар. Ынчаарга чогуур нормалар ёзугаар 90—110 грамм негеттинер. Чуртта ниитизи-биле чыл бүрүде алды миллион тонна хире белок чедишпейн турар. Ол хире белок ийи миллиард пуд чочак-тараа, вика, люпин болгаш өске-даа бобы культураларында турар.

Ынчалзажок белок талазы-биле чедимче чок чорук ындыг-ла хора чок боор болур болгаш протеин тыптыр чаа чүүлдерни дилээниниң херээ бар бе? деп чугзалар үнүп турар. Бо айтырыгны харыылаар дээш тускай дуржулгаларны кылган болгаш мындыг чүүлдү доктааткан: рационга 20—30 хуу протеинни чедир бербеске бир килограмм сүт бүдүреринге бир чемгерилге единицазы чарыгдаарының орнунга 1,5—1,7 чемгерилге единицазы чарыгдаттынары доктааттынган. Бо таварылгада мыйыстыг бода малды семирти азыраар турда немелде дензиниң оннун бээ кезиин, хаваннарны семирти азыраар үеде — үштүн бир кезиин чидирип турар. А мал чеми тараа 30—40 хуу хөй чарыгдаттынып турар. Бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга ол кайы хире болу бээрин санап көрүңер. Чижээ, эрткен чылын белок чедишпезинден Россия Федерациязының ажыл-агыйлары 13 миллион чемгерилге единицаларын ажыр чарыгдааннар. Өске сөс-биле чугаалаарга, олар бир миллион тонна ажыг эътти азы 10 миллион тонна сүттү чидиргеннер. Аңдызында шинтпирлеттинмээн ол айтырыгның ёзулуг өртээ ындыг болган-дыр.

Моон канчап уштунуп үнерил? Бобы культураларының тарылгаазын калбартып болур болгаш калбартыр болбайнаан, харын. Ындыг болза-даа четпейн турар ийи миллиард пуд тарааны тып алыр төлээде чочак-тараа болгаш бобылар тарылгазынга бети дээрге-ле 10 миллион гектар үнүш-дүжүттүг черлер херек. Ынчаарга ол болза бүгү шөлдүң гектар бүрүзүнден ийи чүс пудтан эвээш эвес дүжүттү өстүргенинден болдунар. Чок, чүгле ол культураларда белок айтырыын шинтпирлеп шыдавас.

Ынчангаш маңаа химия дузалап турар. Рационда белоктуң чамдыызын (30 чедир хуузун) белок чок азоттуг бүдүмелдер-биле солуп болурун малчыннар билир. Ындыг бүдүмелдер болза карбамид (ону синтетиктиг мочевина деп база адап турар) болгаш аммоний дузу болур. Бо каттыжыышкыннарның боттарын мал шиңгээдип албайн турар болгаш шын эвес ажыглаанда олар малды хораннап-даа болур. Ынчалзажок минералдыг азот бактерияларга ажык эки «чемиш» болур, хөй сапныг ындыг бактериялар кегженир малдарның — мыйыстыг бода малдың хойларның база өшкүлерниң саргызында чоруур. Микроорганизмнер белок чок азоттуг бүдүмелдерни долу үнелиг белок кылдыр болбаазыралып турар. Оон соонда олар боттары-ла малдың чеми апаар. Ынчангаш рационнарда протеинниң чедишпес чоруу четчелеттинип турар.

Карбамид — ак, чиңгир-биле дөмей, ынчалзажок ажыг порошок. Оон бир килограммы 2,6 килограмм протеинни солуп турар. Бистиң үлетпүрүвүс водородтан болгаш агаарның азодундан синтетиктиг мочевинаны бүдүрүп үндүрүп турар. Ол болза төттүнмес курлавыр болуру билдингир. Гектар чер бүрүзүнде 80 муң тонна деңзалыг азот каъды турар.

Мындыг чурагайларны деңнеп көрүңер:

Бир гектар мал чеми бобылар (дүжүдү 350 центнер ногаан масса) 700 килограмм белокту берип турар.

Чочак-тарзаның бир гектарындан (30 центнер тараа) 600 килограмм хире протеин алдынып турар.

Бир гектар чериң кырында турар азот болза 170 муң тонна синтетиктиг мочевинаны бүдүрерин четчир.

Кайгамчыктыг порошоктуң (карбамидтиң) тонна бүрүзү 2 тонна эътти азы 12 тонна сүттү, бүдүн чартыы центнер арыг дукту немей алыр аргазы берип турар. Карбамидти немээри кукуруза мочактарының өзектерин болгаш тарымал тоорук сывы ышкаш шоолуг чиртинмес ындыг чемнерни безин шарыжыктарга багай эвес чем болдуруптар.

Краснодар крайда мал семиртир «Хуторок» деп совхозка малды хорлушкак чемнер-биле азырап турган. Оларның уштүң ийизи хирези кукуруза сывындан, силостан болгаш свёкла жомундан тургустунган. Оон ангыда бир башка-ла 80—100 грамм кылымал мочевина берип турган. **Аңаа үш чыл дургузунда 32 муң баш шарыжыктарны семирти азыраан болгаш 12 муң центнер концентраттыг база 10 муң центнер бодүүн чемнерни камнап алган болгаш бир килограмм немелде дензиниң бот-үнезин 50 көпеек чедир чиигеткен.**

Карбамидти янзы-бүрү мал чемнеринге немээр — концентраттар, силос, жом, картофель артынчызы болгаш өске-даа шыктыг чемнер-биле холуп база ээлдирер. Силос-биле холаан чүгле чартык хуу магиктиг порошок рационну протеин талазы-биле долу үнелиг кылыптар.

Ындыг болза-даа силостаашкын үезинде ук препаратты кукурузага холуурун эптиг. Силостуң сүт ажыглаар бактериялары азотту шиңгээдип ап, ону долу үнелиг белок кылдыр хуулдуруп база болур. Оон-биле кады мал чеминиң кислотазы база кудулаар. Бир тонна ногаан үнүшке (көкке) чүгле дөрт-беш килограмм химикалийни ажыглаар.

Протеинниң база бир өске кайгамчык эки солукчузун — аммоний бикарбонадын үлетпүр бүдүрүп үндүрүп турар. Оон бедик шынарын мындыг чижек эки көргүзүп турар. Кыжын чоруткан дуржулгаларның бирээзинге турум азырал үезинде шарыжыктарны кызын тараан тараа саваңы-биле (6 килограмм), кукуруза силозу-биле (12 килограмм) болгаш шишкинди-биле (300 грамм) чемгерип турган. Рацион ындыг багай эвес ышкаш болган. Ынчалзажок шарыжыктар дензи талазы-биле барык-ла немелде чок болганы әлдептиг. Оон чанынга ийиги бөлүк шарыжыктар турган. Мал чемнери биеэги-ле хевээр ындыг болза-даа химиктиг препарат немеп турган. Ол малдар кыштагылаашкынның төнчүзүнде дензи талазы-биле 170-ден 240 килограмм чедир улгадып өзе бергеннер. **Аммоний бикарбонады садып алырынга чарыгдаттынган көпеек бүрүзү бир рубльдиң арыг өрулгазын бээри санаттынган.**

Бо аажок ажыктыг херек-тир. Бистиң үлетпүрүвүс карбамид бүдүрүп үндүрбүшаан, сүттү болгаш эътти шуут-ла агаардан бүдүрүп үндүрүп турар деп чугаалап болур. Бо үнелиг препаратты бүдүрүп үндүрери чоокку ийи-үш чылдарда дыка хөй катап өзер.

Ынчаарга биче эвес чүгүза ужур-дузалыг, ынчалзажок багай ажыглаттынып турар протеинниң тыптып үнер дезу бар. Аммиак суунуң дугайында чугаа чоруп турар. Ол кайы хире бедик үре-түңнелдиг чимиштиделге болурун бүгү кижилер билир. Ону база-ла белок кылдыр хуулдуруп болур.

Чемиштидилгени малга шуут берип болбас болбайнаан. Оон ажыктыг чүү-даа болбас. Ынчалзажок бир эвес органиктиг кислоталар тудуп турар мал чеминге аммиакты немептер (аммиак суунуң эзилдирипни хозуптар) болза, бедик үре-түңнелдииниң дугайын чугаалаанывыс деми-ле аммоний дузу тургустуна бээр. Бо арга — аммонизация — база улуг ажыктыг чүүлдү берип турар. **Чижээ, жомга немээн килограмм аммиак бүрүзү үш-дөрт килограмм немелде эът болур.**

Свёкла жомун, силосту, мелассаны, бүдүрүлгениң өске-даа артынчыларын аммонизастап болур. Аммиак суу-биле ажылдап сайзыраткан болгаш кургаткан жом 25 хуу чедир протеинниг белок-углеводтуг концентрат кылдыр хуула бээр. Ажылдап сайзыратпаан жом, чигир свёклазы, кукуруза саваңы чип турган шарыжыктар дензизин хүн бүрүде 620 грамм немеп турар. Аммонизастаан ол-ла хире жом-биле чемгергенде дензи немелдези 800 грамм чедир бедиир. ынчаарга бир килограмм немелде дензиге мал чеминиң чарыгдалы 9,5-тен 6,1 чемгерилге единицазы чедир, оон бот-үнези — 68-тен 48 көпеек чедир чиигеп турар.

Химия талазы-биле база бир чаа чүве бар. Мал чемнериниң Бүгүэвилел институду саванның шынарын бедидериниң солун аргазын ажылдап кылган. Бир эвес саванга аммиак суун холуур болза ол база багай эвес мал чеми болур. Оон чарыгдалы шоолуг эвес — бир тоннага 12 литр. Ынчаарга оон ажыы улуг. Саванның хоолулуу бир килограммда-ла 33 грамм чедир протеинниг 0.56 чемгерилге единицазы чедир көвүдеп турар.

Чыл келген тудум-на чуртка улам хөй эът, сүт болгаш өске-даа продуктулар бээр деп харыысалгалыг сорулга Россия Федерациязының колхозтарының болгаш совхозтарының мурнунда туруп турар. Чединишкиннер чедип алыр талазы-биле көдээниң ажыл-ишчилеринге бистиң химиктиг үлетпүрүвүс дузалаар.

А. ДЕВЯТКИН.
(«Советская Россия» солундан).

УРУГЛАРНЫ КИЖИЗИДЕРИНИҢ ТЕМАЗЫНГА

Медерелдиг сагылга-чурумга

Кижизидилге талазы-биле школага кылган частырыгларның кеземчези арай соолзүредир, херекти эдип алыры бергедей бергенде таваржып келир. Бижиин кавайынга чыдырдала кижизидип эгелээр херек деп, улустуң мерген угааны чугаалап турар. Шынап-ла уругларның аажы-чаңы, өөредилгези бичиизиндеги кижизидилгезинден дыка хамаарылгалыг болур. Өг-бүлезинге эки кижизиттинген уругларның өөредилгези, чуруму эки болуру таварылга эвес. Ындыг өөреникчилер бистиң школада көвей.

Ынчалза-даа өөредилге, чурум-сагылга талазы-биле багай, хөй-ниитиниң эт-херекселин камнавас, эш-өөрүн хүндүлевес өөреникчилер база-ла бар болгулаар. Сагылга-чурум үрээр чоруктарның түңнелинде катап олурар болгаш өөредилгеге сонуургалын чидирипкен-даа чүүлдер турар.

Ынчангаш ада-иелер, класс башкылары өөреникчилерниң түс-түс аажы-чаңын, сонуургалын өөренип көөрү чугула. Ада-иелер биле башкылар быжыг харылзаалыг болгаш кошкак өөреникчилерге дузаламчыны ой шаанда чедирер болза, багай өөредилгени, багай чурумну болдурбайн барып болур.

Бисте ада-иелерде-даа, башкыларда-даа коммунистиг кижизидилгениң аргаларын хажыда бээр таварылгалар барык миннири черле артык эвес. Чижээ, Самагалдай школазынга В. Кандан деп оол өөренип турган. Ол бирги класска-ла хаалчак, өөрүнден хоорулчак, аажы-чаңы ажык эвес болган. Ол өөренип турган чүүлдү арай оожум шиңгээдип алыр. Өөренип турган, айтырыгга харыылап холун-даа көдүрбес. Башкызы эге хүннерден эгелеп эки харыылап, холун көдүрүп турар өөреникчилерни айтырар. Кандан артында партага «кымга-даа» билдинмейн оожум олуруп-ла турган. Оон билиин башкызы хынавас боорга, ол уроктарга, мени дөмей-ле айтырар эвес дээн бодалы-биле белеткенмейн кээп турар апарган. Чоорту оолдуң хагдынчак байдалы дам барып, өөрениринге сонуургалы чидип, уроктардан озалдап эгелээн. Ынчан ол чуруму баксырап, «кижизидери бергелерниң» санынче кире берген. Оолдуң багай чанчылдары улам-на илереп, харын-даа оорланыр, таакпылаар апарган. Ол үеде эде кижизидери-биле школа башкаар чери өске школаже ону шилчидип, оон-даа өске аргаларны ап көрген. Оон чүү-даа үнмээн. Оон хар назыны улгадып, школадан үндүрткен.

Бо чүнү көргүзүп турарыл дээрге, уруглар школага кээрге, ол дораан түс-түс кижиниң аажы-чаңын, сонуургалын, өг-бүлезинде амыдыралын өөренип көөр болгаш ада-ие-биле быжыг харылзааны тудар. Частырыгларны эрттирипкеш, эде кижизидери берге дээрзин көргүзүп турар-дыр.

Ынчангаш уругларны өг-бүлеге, уруглар садыындан эгелээш-ле медерелдиг корум-чурумга кижизидип эгелээр херек. Ада-иелер, башкылар, хөй-нииити келир үениң салгакчыларын хөй-ниитичи, коллективчи, хүндүлээчел, күш-ажылга ынак, эп-найыралдыг кылдыр кижизидер ужурлуг. Ол — нарын болгаш харыысалгалыг херек. Кижизидерде чүгле моральдыг дүрүмнер номчуп бээринге өйлешпейн, эки үлегер-чижектерни чуртталгадан ап көргүзүп турган кижизидер.

Хостуг шагын — ниити хөглээшкинни, номчулганы болгаш оон-даа өске ажылдарны өөреникчи бодун албадаттынмайн, коллективизмниң чаагай салдары-биле, кандыг-ла бир чүүлге мергежип, сонуургап, күзеп, таалап турар кылдыр чедип алыр болза эки.

Чижээ, школачылар... «орус хуулгаазын» деп кайгамчык, ханы уткалыг кинону көргениниң соонда, амыдырал хөгжүлдезиниң дугайында магалыг деңнелгелерниң дугайында беседаларны чорудуп болгай. Чок болза, боттарының эрес-кежээ күш-ажылы-биле төрээн чериниң чечектелип сайзыраарынга алдарлыг салышкыннарны киирген Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап, Кандан Үрүле болгаш оон-даа өске мурнакчыларның дугайында беседаларны эрттирерге уругларның кижизидилгезинге дээштиг болур.

Аныяк салгакчыларны медерелдиг чурумга чанчыктырарда, кижизидерде оларны хуу өнчүзүрек, адыыргак, турамык болгаш буржуаз моральдың оон-даа өске салдарындан камгалаар херек.

С. САНДЮ.
Тес-Хем районнуң Самагалдай школазының башкызы.

Ада-иелер-биле харылзаа

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салышкынының ачызында колхозчуларның дыка хөй уруглары күрүнениң долу хандырылгазында өөренип, чурттап турарлар. Чөөн-Хемчик районнуң Сүт-Хөл сес чыл школазында 64 уруглар күрүнениң долу хандырылгазында. Интернатта турар уруглар культурлуг аажы-чаңга, коллективтиг ёзуга өөренип, чаңчыгып турарлар. Чамдык өөреникчилерниң ада-иелери, чурттап турар чери ырак-даа болза, школа-биле харылзааны үспес. Аңаа эштер Чылбак, Ойдупаа хамааржыр. Олар интернатта чурттап, өөренип турар уругларының өөредилге, чурумунуң дугайын башкылардан үргүлчү айтырып, харылзажып турарлар.

Чамдык ада-иелер уругларны кижизидип, өөредири чүгле башкыларның хүлээлгези деп билир чоруктар эвээш эвес бар. Ажы-төлүн школага эккеп каапкаш, ол олчазы келбес, уругларының канчаар өөренип турарын айтырбас ада-иелерге Ховалыг Серемаа, Ондар Док, Ооржак Кара-Хуна, Моңгуш Доржу олар хамааржыр. Ховалыг Серемааның оглу Владимир 4 класста эң кошкак өөренип, аалынче чанар, уроктар үзүп турар. Ол дугайында адазы Серемаа чүнү-даа бодавайн олурар. Ондар Док сентябрьның эгезинде бирги класска өөренир оглу Макарны кандыг-даа чөпшээрел чокка көдээ Советтиң бадылавааны өөреникчини интернатка эккеп каапкаш чоруй барган, ол өөреникчи интернаттың долу хандырылгазынга чемненип, хонуп, адазын манап турда, адазы чедип келгеш, кымга-даа ыыттавайн аалынче октябрьның эгезинде оглун ушкарып апарган, ам мынчага чедир өөретпейн турар.

Чамдык ада-иелер уругларының өөредилгезин сонуургавас, уроктарга олуржуру-биле чалаарга келбес. Оларның уругларының өөредилгези, чуруму багай боор тураы таварылга эвес. Өөредилге-кижизидилгени ажылын школа чааскаан чорудуп шыдавас. Ынчангаш ада-иелер биле школа-биле харылзаалыг болза эки өөредилгени, быжыг чурумну чедип ап болур.

Л. ЛАМАДАЙ.
Сүт-Хөл 8 чыл школазының башкызы.

Улдуңнуң түңнели

Чөөн-Хемчик районнуң Бажың-Алаак 8 чыл школазының башкылар чөвүлелинге 1963—64 өөредилге чылының бирги улдунда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның түңнелдерин болгаш моон соңгааргы сорулгаларны чугаалажып көрген.

Бирги улдунда өөредилгениң бедик шынары дээш кызымак ажылдап, уроктарга көргүзүг материалдарын доктаамал ажыглап, мурнакчы башкыларның арга-дуржулгаларын өөренип, турган, эки түңнелдерни чедип алган башкыларны анаа демдеглээн.

6 «б» класстың удуртукчу башкызы Т. Ооржак 100 хуу өөредилгени чедип алган. Ол түс-түс эртемнерниң башкылары-биле, ада-иелер-биле сырый харылзажып турган, ындыг чедиишкиннерни чедип алган. Т. Ооржак үстүкү класстарда башкылап турар эртемнеринде база-ла багай демдектер чок дооскан. Ол ышкаш үстүкү класстарда орус дыл башкызы Ооржак Кой-оол өөреникчилерге быжыг билиглерни берип, эки ажылдап турарын анаа демдеглээн.

Чамдык башкылар мурнакчы башкыларның арга-дуржулгаларын өөренмейн, эрги аргалар-биле ажылдап турганындан өөреникчилерниң деңнели куду болган. Школада 395 өөреникчилерден 46 кижи багай өөредилгелиг болган.

Башкылар чөвүлели даразында улдунда канчаар ажылдаарын, кандыг арга-дуржулгаларны ажыглаарын тодаргай чугаалажып, чогуур шиитпирни үндүрген.

Т. МОҢГУШ.
Бажың-Алаак 8 чыл школазының башкызы.

Мурнакчы ажылчын

Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйы чериниң ажылчыны Саая Очур ажылынга эртен эрте келгеш, бодунуң бензин-биле ажылдаар «Найырал» деп хирээзинге бензинни автол-биле холуй кудуп, ажылдаарын шенеп көрүп ап турар. Ынчангаш, ооң хирээзи үргүлчү кончуг эки ажылдаар. Ол сугдан ыяш үндүрүп турар комплекстиг бригадада онза чугула черни ээлеп, хөй ыяш аразында таварышкан стандарттыг эвес ыяштарның бүдүүн, чоончодур черлерин хирээлеп, аштаарын хандырып турар. Ол ажылды бригаданың иштинден өске кижилер бригаданың ниити ажылынга шаптыктавас кылдыр кылып шыдаваан нар. Ынчаарга Сааяның техниканы эки билип ап, чазыг чокка дүрген ажылдаары бригаданың үргүлчү эки ажылдаарын хандырып турар.

Саая Очурнуң ыяш белеткелинге үш чыл иштинде ажылдааны аңаа халас барбаан. Ол «Найырал» деп хирээниң баажызын кончуг эки билип алган. Техниканы эки билири, күш-ажылга ооң ак-сеткилдиг ныдыманнайы ай планын үргүлчү 140—150 хуу күүседир арганы аңаа берип турар. Бөдүүн ажыл-ишчи эш Саая Очур амыдыралдан хоюдавайн чоруп, Улуг Октябрьның байырлалынга бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерлиг ужурашкан.

ЧУРУКТА: С. Очур ыяш хирээлеп тур.

Сөзү болгаш фотозу А. СОКУРОВТУҢ.

Чурттаалга бажыңнарын көвүдедир

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырында тудуг бригадазының кежигүннери ийи звено кылдыр үстүп алгаш, мал кыштагларында кажаалар септээринге идепкейлиг кирипкен. Олар Оргу-Шөл, Көжээлиг-Хову, Чарык-Хая, Кара-Суг, Көжагар-Хая, Бел болгаш өске-даа черлерде 12 кыштагларның кажааларын база сүтбараан фермазында кажааларны бүрүн септеп дооскан.

Ындыг болза-даа тудуг бригадазы тудуг ажылын ниитизи-биле багай чорудуп турарын демдеглээр херек. Бо чылын салбырның төвүнге чаңгыс-даа чурттаалга бажыңы немей туттунмаан. Чурттаалга бажыңнары чок ажылчыннар салбырда ам-даа хөй. Чурттаалга бажыңнары тудар талазы-биле план-даалга бар-даа болза тудуг материалдары чогундан чурттаалга бажыңнары немешпейн турар. Бар бажыңнарда крыша, кладовка чок бажыңнар хөй. Ол ышкаш көдээ клубтуң крышазы амга чедир кылдынмаан. Чурттаалга бажыңнарының ёзулуг кылдынган херимнер чок. Чамдык албан черлериниң херимнери безин буступ дүжүп турар. Чижээ, магазин, столовая чанында херимнер буступ дүшкүлээн. Оларны септеп, катап тургузар дугайында кым-даа сагыш салбайн турар.

Совхозтуң дирекция чери Хайыракан салбырга чурттаалга тудугларын калбартырынче кичээнгей салып, тудуг бригадазын тодаргай удуртуру күзенчиг.

Д. ЛОПСАН.

Кышка белен

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң № 2 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының малчыннары мал кыштагладыышкынынга чедиишкиннинг белеткенген. Бригаданың 4500 баш ажыг шээр малы тос кодан кылдыр үстүнген.

Тос кыштагның белеткели бүрүн доозулган. Оларның үжү шуут чаа туттунган. Малчыннар чурттаар чедир бажың база эки септеттинген. Кыштаг бүрүзүнде сиген, саваң чедиртинген. Хойжулардан О. Доржу, М. Дамчат-оол боттарының кыштагларын кончуг эки белеткеп алганнар.

М. ӨРГҮМЧҮ.

Малчыннарның харыысалгазын бедидер

Малчын кижи ниитиниң малын менди ажаап кадарар, күш-деңгилдезин бедидер, хөй эътти, дүкту болгаш сүттү бүдүреринге кол рольдуг болур. Бир эвес төрүүр малды кадарып турар болза, оон хөй чаш төлдү ап, менди доруктурары база малчынның дорт хүлээлгези болгай.

Ындыг турбуже чамдык малчыннар ээ-харыысалга чок ажылдап, ниитиниң мал ажылынга улуг когаралды чедирип турар. Маңаа мындыг чижектерни көргүзүп болур. Бистиң Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң хаван ажаакчызы Б. Дончутпан эрткен сентябрь айда чаш болгаш улуг хаваннарны чаңгыс кажаага сыңмарлаштыр кажаалапканындан 29 хаван оолдары өлген.

Ол ышкаш хойжу Б. Дарыйгы 7 хойну чидирген. Ол хойлар чоокка чедир тывылбаан. Хойжу Б. Чоңгурай беш тырың иртти чидирген. Оларның бирээзиниң-не дириг дензизи 70 килограммдан ара чок деп санап турар. Моон ап көөрге 300 килограмм ажыг эът колхозка когарал болган-дыр. Б. Ламажап чылгы кадарып турган, колхозтуң улуг аскырын ис чок чидирди.

1963 чылдың эгезинден бээр чүгле кадарчыларның харыысалга чогу-биле 42 баш малдан колхоз когарзан.

Ч. СЕРЕН.

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ ЭГЕЛЭЭР

«Кызыл тудуг» эргелелиниң ийиги тудуг-участогунда профэвилел кежигүннериниң ниити хуралы чоокта чаа боор эрткен. Хуралга местькомнуң отчёттуг үениң дургузунда чоруткан ажылының дугайын дыңнап чугаалашкан.

Местькомнуң ажылының дугайында илеткелди оон даргазы турган И. Виноградов кылган. Местком 9 айларның иштинде бодунуң хуралын 4 катап, ынчаарга профэвилел кежигүннериниң ниити хуралын 2 удаа-ла кылган. Участокта шупту 137 ажылчыннар бар. Олар 4 бригадада үстүп алган ажылдап турар. 4 бригаданың 2-зи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алган. Ол бригадаларның тергиини эш Белоусов удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы, ол бригада бүдүрүлге планын ай санында 145-тен 150 хуу күүседип, чүгле участокта эвес, харын республикада алдарлыг бригада апарган.

Ийиги участок 9 айларның бүдүрүлге планын чамдык талалары-биле чедиишкиннинг күүсеткен. Гагарин кудумчузунда 36 аал ишти чурттаар чурттаалга бажыңын ажыглалга киирген, ол ышкаш 26 кварталда 48 аал, 32 аал ишти чурттаар 4 каът 2 бажыңнарны ажыглалга киирип дужааган. Ленин кудумчузунда 3 каът башкы институдунуң тудуун база ажыглалга киирип, күрүне комиссиязынга дужааганнар. Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир четпестер база бар. Ийиги участоктуң тудугжулары 9 айларның бүдүрүлге планын ниитизи-биле чүгле 77 хуу күүсеткен чорук тудуг планының графигин күүсетпейн, шүшпең ажылдап турарын көргүзүп турар. Ылаңгыя эш Погорелов удурткан дашчыларның комплекстиг бригадазы кончуг багай ажылдап турар. Ол бригада 48 аал ишти чурттаар чурттаалга бажыңының тудуун кончуг оожум чорудуп турар. Оон чылдагааны — бригадир Погорелов ажылды эрең гей удуртуп, кижилер-биле ажылды план күүседири-биле харылзаа чокка чорудуп турар. Ол ышкаш бригадада ажылдап турар «Кызыл тудугда» партбюро кежигүнү, республиканың алдарлыг тудугжузу коммунист Оон Калзан бригадирге сүме-дуза катпайн турарын хуралга санал бергеннер чидимбиле шүгүмчүлээни черле чөптүг.

Профэвилел организациязы ажылчыннарның ортузунга кижизидилге ажылын дыка четпес тургускан. Ооң түңнелинде күш-ажылдың сагылга-чуруму кончуг багай. Тудугжуларның аразында ажыл шагы үзер кижилер дыка хөй.

Социалистиг чарышты бригадалар аразында калбартса-даа ооң түңнелин чаңгыс-даа катап үндүрбээн.

Местком даргазы турган эш Виноградов местькомнуң ажылын багай удуртуп турган. Ол ышкаш эш Виноградов боду коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бригадири кижи тургаш-ла, ол бригаданың ажылын баксырадып сандаратпаан болгаш бору өг-бүле талазы-биле будулуп, чаш уругларын, кадайын каапкаш, хоорай кезип, арагалап чоруп бергенин эш Сухавадин шүгүмчүлээн.

Местькомнуң чоруткан ажылын хуралга олурган кежигүннер багай деп демдеглээннер.

Хурал местькомнуң чаа составын соңгаан болгаш моон соңгаар чаа күш-биле ажылдаарын аңаа даасган.

Местькомнуң чаа соңгуткан составы бодунуң хуралын кылгаш, моон соңгаар кылыр ажылының планын чугаалажып, бадылап алган.

Ажыл планынга тудугжуларның ортузунга идеология ажылын күчүтеддирер дугайын, база бригадалар болгаш звенолар аразынга социалистиг чарышты калбартыр болгаш ооң түңнелин ай санында үндүрүп турарын тодаргай айтып алган. Ол ышкаш тудуг материалының чарыгдалын болгаш камналгазын хүн бүрү хынап турарын местькомнуң түс-түс кежигүннеринге дааскан. Оон ыңай олар кышка белеткел ажылын эки жидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырын планда база киргеннер.

Местком ажылын баксыраткан, өг-бүле талазы-биле будулгап эш Виноградовту бригадир хүлээлгезинден дүжүрген.

О. САМБУ,
дашчы.

„Найырал" совхозтуң Үрбүн салбырында

Үрбүн салбырында эш С. Малбан-оол удурткан 18 кижи составтыг тудуг звенозу салбыр төвүнден 40—50 километр ырак турар малчыннарның кышка удур белеткелинче кол хаачаангейин салган. Сөөлгү, каш-ла хонукта Изиг-Карага 600 хой кирер, 100 баш инек кирер 2 улуг кажааны тудуп дооскан. Ам 100 баш хой кирер кажааның тудуун доозар чедир турар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Концертти чонга

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда көдээ клуб (эргелекчизи А. Люндуп) сөөлгү үеде культураның ёзулуг төвү болу берген. Ында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери доктаамал ажылдап турар. Клуб чөвүлелиниң кежигүннери К. Доспан-оол, Э. Мария, Меспей-оол болгаш өскелер-даа культура-массылыг ажылдарны эки чорудуп турар. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери колхозтуң фермаларынга, бригадаларынга болгаш кожалары «ҮТБА 25 чылы» совхозка, «Күш-ажылдың хостуу», «Х Улуг Хурал», Жданов аттыг колхозтарга солун концерттерни көргүскеннер.

Бөлгүмнүң кежигүннери чүгле концерт көргүзеринге өйлешпейн, малчыннарга улуг дузаны чедирип турарлар. Чижээ, «Чодураа» колхозтуң Кара-Булуң салбырында малчыннар А. Доңгак биле Сумуя Доңгактың 400 ажыг хой кирер кажааларын септевишаан, кержениң хоорган болгаш малчыннарның бажыңнарын чылыглап, чугайлап, арыглап бергеннер.

К. УРАНГАЙ.
Автоклуб эргелекчизи.

Байдал өскерилген

Эрткен чылдарда Чөөн-Хемчик районда партияның XXII съездизи аттыг колхозтуң клувунга чүгле кино үндүреринге өйлежип турган. Ам ында байдал өскерилген. Клуб арыг болгаш лозуң, плакаттар-биле шиметтинген. Ам янзы-бүрү бөлгүмнер ажылдап эгелээн. Партияның төөгүзүн өөренир 40 кижи дыңнакчылыг бөлгүмнү коммунист эш Сангы-Бадыраа, механизаторларның 15 киржикчилерлиг бөлгүмүн агроном А. Сотпа биле механик Х. Очур-оол, улусчу ырының болгаш танцының бөлгүмүн С. Бухтуев олар доктаамал удуртуп турарлар.

Улусчу ырының болгаш танцының бөлгүмү Октябрьның Улуг революциязының 46 чыл оюнга тураскааткан солун концертти чонга көргүскен. Ол концертти районнуң колхозтарынга, совхозтарынга барып көргүзерлер.

Х. САРЫГ-ООЛ.

Хоойлу ёзугаар чөп чорудар

Совет күрүнеле хамаатыларының боттарының хуузунда хереглелин хандырар хемчээлдиг хуунуң өнчүзүн совет хоойлу камгалап турар. Оон-биле кады күрүне ол хуу өнчүзү контрольдап, оон хемчээлин таарыштырып турар.

Хуу өнчүнү хамаатыларның хуузунда хереглелинден ажыр, ниитилелге хоралыг кылдыр үндүрүүре чорук-биле Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне шыңгыы болгаш принципиалдыг демиселди чорудуп турар.

Хуу өнчүнү чамдык кижилерниң байыырынга ажыглаар фактылар-биле демиселге РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1963 чылдың май 6-да Чарлыы чугула рольду ойнаар. Колхоз кежигүнү эвес хамаатыларның хуу өнчүзүнге малдың баш санын болгаш нормадан ажыг малдан үндүргүнү ол Чарлык-биле тодарадып доктааткан.

Тываның экономиктиг онзагай байдалынга дүүштүр бистиң республиканың Министрлер Чөвүлели түс-түс районнарның болгаш кодээ Советтерниң чонунга хууда турар малдың нормазын доктааткан. Ажы-агый бүрүзүнге малдың турза чогуур санын доктаадырда бир талазында, ажыл-агыйның хуузунда хереглелин хандырарын болгаш ийи талазында, ол ажыл-агыйның хуузунда малы оон байырының үнер дээ болбазын барымдаалаан.

Чижээ, Улуг-Хем, Өвүр, Тожу, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарның девискээринге чурттап турар колхоз кежигүнү эвес хамаатылар бүрүзү хуузунда бир инектиг, 8 ай четпээн бызаадан ангыда бир аныяк малдыг азы хар четпээн анайлыг он өшкүлүг боор болур. Оон ангыда азыраар бир хаваның азы оон орнунга бир чылдан ашпаан хураганныг беш хойлуг болур.

Мал ажылының продуктулары-биле өг-бүлени хандырарынга бо норма четчир.

Үстүнде айыткан районнардан өске районнарга хамаатыларның хуу өнчүзүнге турар малдың тускай нормазы база доктааттынган.

Бистиң республиканың бүгү черлеринге колхоз кежигүнү эвестерниң ажыл аъттыг болур чоруун хоруп турар. Оон-биле кады чамдык таварылгаларда бир ажылчын малдыг (аъттыг, тевелиг) болур чорукту хамаатыларга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында чөпшээреп турар болгаш ол хамаатыларны акша үндүрүг төлээринден хостадып турар. Хамаатының ажыл-агыйының амыдыралынга эң-не чугула болган таварылгада ону чөпшээрээр.

Ындыг түрбүже чамдык райкүүскомнар бо таварылганы өскээр ажыглап турар фактылар бар. Чижээ, Барыын-Хемчик райкүүском (даргазы эш Биче) чүс ажыг ажыл-агыйларга хуу өнчү кылдыр ажылчын аът чөпшээреп бээр дугайында республиканың Министрлер Чөвүлелинге дилег киирген. Ол дээрге эң чугула болган таварылгалар эвес, а районнуң хуузда мал артырып алырын оралдашкан элээн хөй хамаатыларының мурнундан дилег киирип турганы ол болган. Ылавылап кырааннар дээн кижилерниң аразында күш-ажыл кылып шыдаар, аъттан ангыда доктааттынган нормадан артык продуктулуг малдыг хамаатылар бар болган. Чижээ, Кызыл-Дагга чурттап турар, 39 харлыг, аъттан ангыда хуузунда үш инектиг, он ийи хойлуг болгаш үш өшкүлүг хамаатыы Салчак Шыырап Херелге мал чөпшээреп бээр дилегни райкүүском киирген.

Хөй-хөй ажыл-агыйларга ажылчын мал артырып бээр дугайында дилеглерни Чөөн-Хемчик райкүүском (даргазы эш Дилгижек) база киирип турар. Бо райкүүском 72 ажыл-агыйларга ажылчын мал артырып бээр дилегни республиканың Министрлер Чөвүлелиниң мурнунга тургускан.

Барыын-Хемчик болгаш Чөөн-Хемчик райкүүскомнар хамаатыларның хуу өнчү малының баш санын кызыгаарлаар дугайында хоойлуну күүседир хемчеглерни харыысалга чок көрген деп шуут чугаалаар херек.

Доктааттынган нормадан артык хуу малдыг хөй-хөй хамаатылар ол артык малын белеткел организацияларынга, совхозтарга болгаш колхозтарга сатканы, артык мал дээш акша үндүрүүнден бүрүн хосталганы республикада артык малдыгларга акша үндүрүг онаарганының баштайгы түннели көргүзүп турар. Чижээ, Каа-Хем районга малды сатканы-биле холбаштыр баштайгы онаарган түңнүнден 65 хуу, Өвүр районга — 67 хуу эвээжээн.

Хамаатыларның хуу өнчү малының нормазының дугайында Чарлыкты ажылчы чоннар амыдыралда чедиишкинниг боттандырып турарының дугайын үстүнде көргүскен саннар чугаалап турар. Ол чорук хуузунда байыыр сорулгага чамдык хамаатыларның малды ажыглаар чоруун болдурбазынга идиг болуп турар.

Бир эвес хамаатылар доктааттынган нормадан артыкшылдыг малын белеткел организацияларынга, совхозтарга азы колхозтарга, а ол ышкаш хереглел кооперациязынга ноябрь 15-ке чедир садыпкан турар болза, олар 1963 чылда артыкшылдыг малының акша үндүрүүнден хосталыр. Хереглел кооперациязынга малды күрүнениң садып алыр өртээ-биле садар болза, акша үндүрүүнден хосталыр, а бир эвес комиссиялыг садыг чуруму-биле садар болза — үндүрүгден хосталыр эргени мал ээзинге бербес. Оон ангыда, малын белеткел черлеринден өске организацияларга саткан хамаатыларны үндүрүгден хоставас. Малын хуу кижилерге саткан азы малын өлүрүп алган хамаатылар доктааткан хуусааны-даа, тодаргайлаарга ноябрь 15-ти барымдаалавайн бүдүн 1963 чылдың үндүрүүн төлээр.

Бо чылдың үндүрүүн июль 1-де чогуур назы четкен малга: ийи ай четкен хаванга, чыл четкен хойга болгаш өшкүге, ол ышкаш инекке, аътка, өске-даа ажылчын малга онаар.

1963 чылдың июль 1-де кайы-бир ажыл-агыйга демдеглээн мал чүгле бо чылдың ийиги чартыында үндүрүг онаар назы чедер таварылгалар туруп болур. Ындыг таварылгада ол малга бүдүн чылдың үндүрүүн онаар, тодаргайлаарга, аътка — 200 рубль, инекке — 150 рубль, хаванга — 55 рубль, хойга азы өшкүге — 15 рубль. 1963 чылдың июль 1-ниң соонда үндүрүг онаар мал садып алган хамаатылардан үндүрүгнү база ынчаар төледир.

Малдыг хамаатыларга үндүрүг онаалгазының баштайгы түңнелинден ап көөрге, чамдык районнарда частырыгларны база кылып турар.

Чамдык черлерде үндүрүгнү онаалда 1963 чылдың июль 1-де турган малга эвес, а 1963 чылдың январь 1-де турганын барымдаалаан таварылгалар бар. Ынчаар онаары шын эвес, чүге дизе 1963 чылдың бирги чартыында чамдык ажыл-агыйларга өскерилге туруп болур болгай.

Оон ынай чамдык кодээ Советтерде малдың акша үндүрүүн төлээрлерниң даңзызын бүрүткээрде үндүрүг онаар назы четкен малды болгаш назы четпээн-даа чаш малды кады бижигилээн. Ол чорук үндүрүгнү шын эвес онаарынга чедирер.

Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң Киров салбырында 23 ажыл-агыйларга үндүрүг онаалгазынга частырыг кылып, 67 хой, өшкүнү, 2 инекти болгаш бир аътты артыкка санаан болган. Улуг-Хем районнуң Ак-Туругда М. Очур-оолга ийи өшкүнүң орнунга үш өшкүнүң үндүрүүн онааган. Чаа-Хөл суурда Сат Эренчинниң бир өшкүзүнге, Кара-Талда Солдуп Апыр-оолга бир хоюнга үндүрүг онаавааан болган.

Бодунуң малын соккаш, оон эъдин белеткелге хамааржыр организацияларга күрүне өртээ-биле саткан чамдык ажыл-агыйларга үндүрүг онаар таварылгалар турган.

Чамдык районнарда бо акша үндүрүүнүң бюджетке кииреринин багай организастаан. Чижээ, Тожу районда төлезе чогуур 13.195 рубль үндүрүгден, 1963 чылдың октябрь 1-ге чедир чүгле 480 рубль кирген. Өвүр районга чүгле 355 рубль кирген азы кирзе чогуур үндүрүгнүң бир хуузу безин четпээн. Тес-Хем районга сентябрьда мырыңай үндүрүг кирбээн.

Мындыг байдалды канчап-даа таарымчалыг деп санап болбас. Ынчангаш акша үндүрүүнүң мындыг четпес кирилдезин кандыг-даа чылдагаан-биле агартып болбас. Төлезе чогуур акша үндүрүг доктааттынган хуусаазында кирген турар ужурлуг.

В. ЦЫПКИН,
Сан министерствозунуң улуг экономизи.

Сурагдыг совет режиссёр Григорий Александров Владимир Ильич Ленинниң дугайында кинофильм кылып турар. Амгы үеде Швейцарияның телевидениезиниң операторларының дузазы-биле Швейцарияда кино тырттылгазын ол чорудуп турар, чүге дээрге делегейниң бирги дайынының үезинде болгаш оон үезинде пролетар революциязының улуг баштыңчызы аңаа чурттап турган.
ЧУРУКТА: Г. Александров Женевада.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Улуг чогаадыкчы шудуруушкуннуң кижизи

(Академик А. И. Бергтиң 70 хар харлаанынга)

Академик Аксель Иванович Берг — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. Эртемденге ол бедик атты тывысканының дугайында дыңнадыгны бистиң чуртувустуң калбак хөй-ниитизи улуг таарзыныпышкын-биле хүлээп алыры чигзиниг чок.

Ооң ат-сураалын нептерээн чорук чүгле эртемниң болгаш күрүнениң мурнунга А. И. Бергтиң улуг алдар-хавыязы-биле тайылбырлаттынар эвес. Бөгүнге чедир-ле кылып турар бодунуң бүгү талалыг болгаш нарын ажыл-херектеринге Аксель Иванович чогаадыкчы шудуруушкунун, хайымышкынныг күжениишкинин, чаа чүүлдү медереп билирин салып турар. Ындыг болган төлээде, радиоэлектроника дээн ышкаш, амгы үениң билиишиниң шак ындыг чугула болгаш перспективтиг адырынга бистиң чуртувустуң чедиишкиннери оон ады-биле ыяк харылзашкан болуп турар. Бүгү чурттуң хемчээлинге шинчилелдерни углап, баштап база аайлап таарыштырып турар радиофизика болгаш радиотехника талазы-биле Бүгү-эвилелдиң эртем чөвүлелин А. И. Берг баштап турган.

Ылангыя сөөлгү чылдарда Аксель Иванович кибернетиканың херекселдерин экономиктиг планнаашкынга, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга болгаш биологтуг шенелде шинчилелдерге ажыглаарының дидим болгаш онзагай идеяларын идип үндүрбүшаан, кибернетиканың айтырыгларын онза хандыкшылдыы-биле шинчилеп турган. Ол, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Президиумунуң чанында кибернетика талазы-биле эртем чөвүлелиниң даргазы болуп турар.

А. И. Бергтиң бүгү-ле алдарлыг амыдыралчы оруу, оон бөгүнгү ажыл-херектери ышкаш, келир үеже чүткээн, Төрээн чуртунга ынакшыл-биле соруг кирдинген. Хамааты дайынның чылдарында ол Төрээн чуртунуң дугайын бодавышаан, суг адаанга чоруур хемеге олурупкаш, тулчуп турган. Ол ам инженер-адмирал дужаалдыг шыңгыы патриоттуг болуп турар.

Ол барык-ла үжен чылдарның дургузунда шинчилел ажыл-чорудулгазын шылбышаан, башкы болуп ажылдап, ам эртемнер академиязында, радио үлетпүрүнде, эртем институттарында, Совет Армияда болгаш Флотта ажылдап турар хөй санныг тускай эртемниглерни белеткээн.

Ооң кол ажылдары лампалыг генераторларны төлевилээринге болгаш санап таарыштырарының дамайның радио харылзаазының теориязын база методтарын ажылдап кылырынга холбашкан. А. И. Берг өске чурттарның эртемденнери мурнап эртпишаан, радиотехниканың кончуг чугула элээн каш айтырыгларын ийик үндүрген болгаш шиитпирлээн. Ол, радиотехниканың тускай эртемнериниң талазы-биле хөй-хөй кол өөредилге номнарының автору болуп турар. Радиотехника талазы-биле шылгарангай ажылдары дээш А. И. Берге 1951 чылда А. С. Попов аттыг алдын медальды тывыскан.

Аксель Иванович Берг бодунуң 70 хар харлааның чогаадыкчы күштериниң чечектелиишкининге уткуп, кедергей улуг эртем, эртем-организакчы болгаш хөй-ниитичи ажыл-чорудулганы кылып турар. Эң чугула эртем чөвүлелдериниң удуртукчузу, эртем болгаш техника талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Ленинчи шаңналдар талазы-биле Комитеттиң даргазының оралакчызы, академик А. И. Берг ханы принципиалдыг, эртемден-демиселчи болгаш чаа чүүлдүң тургузукчузу болуп турар.

Л. МАРКЕЛОВА.
(СЭТА-ның корр).

Ганзелка биле Зикмунд Ыраккы Чөөн чүктүң хөмүржүлериниң хоорайында

РАЙЧИХИНСК. (АМУР ОБЛАСТЬ). (СЭТА-ның корр). Сураглыг чехословак аян-чорукчулар Иржи Ганзелка биле Мирослав Зикмунд олар Ыраккы Чөөн чүктүң хөмүржүлериниң хоорайында чеде берген. Ол болза Амур областа оларның баштайгы доктаашкыны болган. Коллективи коммунистиг күш-ажыл коллективиниң адын эдилеп турар соңгу-чөөн разрезке база мурнуу-барыын разрезке ол эргим аалчылар баргаш, бише болгаш улуг параметрлиг экскаваторларны ында ажыглап турарын көрген. Хөмүрнү ажык чер кырындан казып ап турар даг ажылдарының бүдүрүлге технологиязын аян-чорукчулар онза сонуургаан.

Иржи Ганзелка болгаш Мирослав Зикмунд олар Амур областың элээн каш колхозтарынга болгаш совхозтарынга, а ол ышкаш алдын тывыжының үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге баар бодап турарлар.

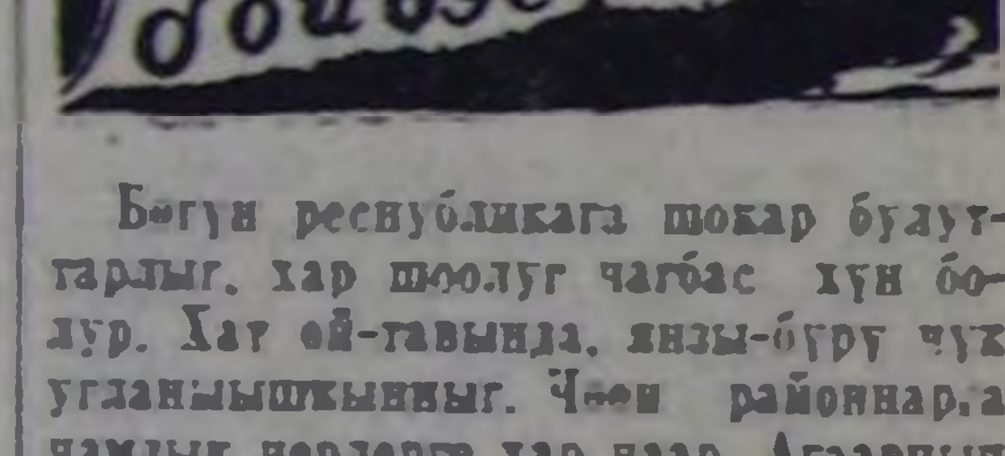

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг, хар шоолуг чагбас хүн болур. Хат өй-тавында, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Чөөн районнарда чамдык черлерге хар чаар. Агаарның температуразы: даглыг черлерге — 7—12, оон өскезинге — 4—9, а Кызылга — 7—9 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы **Д. О. БЕГЗИ.**

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Сомбреро» 10, 12, «Мээң өңнүүм, Нолька!» 2, «Дашкалга болган таварылга» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ак-көк согун» 11.15, 1.15, 3.15, «Козара» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.15, 7.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Баштайгы бөлчаг» 2.30, 6.30, «Оптимистиг трагедия» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Солдат Иван Бровкин» 3.15, 7.15, «Чуртталганың өөредии» 5.15, 9.15 шактарда.

СУД ЗАЛЫНДАН

Шииткел күүсеттинген

1963 чылдың июль айда Тес-Хем районнуң Эрзин суурунга Тыва АССР-ниң Дээди судунуң үнүүшкүнүнүң ажык суду өлүрүкчү Коя Сереэдар дээрзиниң херээн көрген.

Суд чорудулгазынга илереани болза, 1962 чылдың декабрьның 29-че дүнезинде Коя Сереэдар дээрзи кадайы Сагаан Долума-биле кырышкаш, кандыг-даа чылдагаан чок черге чиппе пес-биле ону боон өлүрген. Ол дерзиин үүлгедииниң изин чажырар сорулга-биле бодунуң оон өртедипперге, оон иштинге удуп чыткылаан 6 айдан 5 хар чедир 4 чаш уруглары өг-биле кады өртенип өлгеннер. Араатанзыг өлүрүкчү ол бужарлык үүлгедииниң буруузун бодундан чайладырын кордааш, кадайының болгаш уругларының сөөктерин шанак-биле 230 метр черге сөөртүп аппаргаш, харга хөөп каан чыткылааны истелгеден илереттинген.

Совет ниитилелге ол кемниг үүлгедигниң онза айыылдыын көргеш, суд болза РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 102 чүүлүнүң «а», «г», «д» болгаш «з» ангыларын ёзугаар Коя Сереэдарны кеземчениң дээди хемчээ-биле боолаар деп шииткен.

РСФСР-ниң Дээди судунуң кеземче керээниң талазы-биле суд коллегиязы ол шииткелди шын деп санааш, күштүг кылдыр артырган. Коя Сереэдарның амы-тынын артырар дугайында оон дилээн хандырбаан. Судтуң шииткели ёзугаар күүсеттинген.

Телеграф медээлеп, дамчыдып тур

ПЕКИНДЕ СОВЕТ ФОТОДЕЛГЕЛГЕ

ПЕКИН. (СЭТА). 1963 чылда Совет Эвилели биле Кытаттың аразында культурлуг кады ажылдажылганың планынга дүүштүр «Чеди чыл планы боттанып турар» деп совет фотоделгелгени Пекинде ажыткан.

Совет кижилерниң күш-ажылының, өөредилгезиниң, дыштанылгазының дугайын, өске улустарга совет улустуң интернационалчы дузаламчызының дугайын делгелге чугаалап турар. КУР-нуң даштыкы-биле культура харылзааларының херектериниң талазы-биле Комитединиң даргазының оралакчызы Гао Ин болгаш Совет Эвилелиниң КУР-да элчини С. В. Червоненко олар чүве чугаалаан.

КУР-нуң даштыкы-биле культура харылзааларының херектериниң талазы-биле Комитединиң даргазы Чжан Си-жо болгаш өскелер-даа, даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культура харылзааларының совет ниитилелдериниң Эвилелиниң база совет-кыдат найырал ниитилелиниң РСФСР-ниң чырыдыышкын министри Е. И. Афанасенкога баштаткан төлээлери делгелгени ажыдарынга киришкен.

Индий черде өөрүшкүлүг хүлээп алыышкын

ДЕЛИ. (СЭТА). Ноябрь 11-ниң эртенинде совет космонавтар Валентина Николаева-Терешкова, Андриян Николаев, Валерий Быковский аныяктарның университеттер аразының фестивалының байырлалдыг ажыдыышкынынга олурушкан. Ол фестивальда Индияның үжен алды университеттериниң студентилери киржип турар.

Профессор-башкы состав болгаш студентилер космостуң алдаржаан маадырларынга өөрүшкү-биле байыр чедирип турганнар. Фестивальды ажыдып тура Индияның премьер-министри Неру совет эртемниң чедиишкиннерин бедик-биле үнелеп көрген. Эртем шинчилелдериниң болгаш культураның министри Хумаюн Кабир байыр чедирип чүве чугаалааш, бо фестиваль онза ужур-дузалыг, чүге дээрге анаа алдарлыг космонавтарның нүүрү-биле совет аныяктар киржип турар деп демдеглээн. Совет аалчылар майгын хоорайчыгашка чораан болгаш анаа оларны өөрүшкү-биле хүлээп алган.

Оон дараазында национал физика лабораториязынга совет космонавтар индий эртемденнер-биле ужурашкан. «Космосту чаалап алыр талазы-биле совет эртемниң чедиишкиннерин магадап турар бис» деп эртем болгаш үлетпүр шинчилелдер талазы-биле чөвүлелдиң директору доктор Хусейн Захир чугаалаан. Кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга болгаш чер кырынга тайбың дээш космос делгемин шинчилээр талазы-биле Совет Эвилелиниң чедиишкиннерин индий эртемденнер магадап турар дээрзин совет эртемденнерге дамчыдарын Хусейн Захир космонавтардан дилээн.

Чуртталга айтырыын шиитпирлээрин Компартия негеп турар

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның Коммунистиг партиязы Англияда чуртталга айтырыы-биле холбаштыр медеглел парлап үндүрген.

Чазактың кичээңгейни мырыңай четпес көрүндүрүп турары чуртталга тудуун калбартырының эргежок чугулазының дугайын медеглелде чугаалап турар. «Албан черлери турар бүдүн кварталдарны, кожайларга тускай бажыңнарны, улуг магазиннерни тударынга куруглавырларны кезээде тып ап турар, ынчалза-даа чуртталга талазы-биле качыгдан турарларны хандырары ийиги черде туруп турар» деп медеглелде чугаалаан.

Медеглелде демдеглеп турары-биле алырга, чуртталга тудуунга акшаландырыышкынны эвээжеткени, чер өртээнге контроль дугайында хоойлунуң күш чок болдурганы — бо бүгү чер ээлеринге, үлеттинмес херенгилерни садар талазы-биле компанияларга, саң-хөөлүлерге, страхованиг компанияларынга болгаш сезиктиг тудуг ниитилелдеринге иледе ажыктыг болган».

Медеглелде чуртталга айтырыын шиитпирлээринге дузалаар турар ужурлуг элээн негелделерни көдүрүп, ылангыя тудугга акшаландырыышкынны көвүделириниң, тудуг үлетпүрүн болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүн национализастаарының, чыл бүрүде 400 муң бажыңнарны тударының эргежок чугулазын демдеглеп турар.

«Хөй миллион англичаннарның чуртталга байдалын дорайтадырының күзели-биле байып ап турар кижилерже күчүлүг шаап халдаашкынның эгелээр деп», медеглелде демдеглээн.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

☆ ГДР-де ном неделязы лекциялар номчулгазы, беседалар, ном делгелгелери болгаш ярмаркалар-биле эгелээн. 1958 чылдан 1962 чылга чедир чуртка 500 миллион номнарны болгаш брошюраларны парлап үндүрген. Республиканың ном продукциязы даштыкы чурттарга налбаа-биле сураглыг. Лейпцигте ном үндүрер черниң болгаш ном садыының төвү бүгү делегейге билдингир. Делегейниң янзы-бүрү чурттарынче 100 муң ажыг номнарны хүн бүрүде чорудуп турар.

☆ Ганефо деп оюнга киржири-биле Джакартада чеде берген совет аныяктарның төлээлекчилерин Индонезияның президентизи Сукарно хүлээп алган. Президент совет төлээлерниң келгенинге сеткил ханыышкынын илергейлээн болгаш оюн доозулган соонда чурт-биле тачыжарынче оларны чалаан. Онза чылыг, найыралчы байдалга эрткен беседаның соонда, совет аалчыларны республиканың кабинединиң кежигүннеринге таныштырган.

☆ Совет фильмнериниң неделязы Дамаскыда эгелээн. Совет кино уран чүүлдүң ажылдакчыларының төлээлери неделяга киржири-биле ында чеде берген.

☆ Ландсбергтиң (ГФР) районунга Бундесверниң реактивтиг хыдыкчы самолёду чуурулдур дүшкен. Оон ужудукчузу парашют-биле амылыг артар аргалыг болган. Бо болза барыын-герман чер Баварияның девискээриниң кырынга сээлгу он хүнниң дургузунда ужудуп турган бундесверниң самолёттарының үшкү удаа халапка таварышканы ол-дур.

☆ Америк-испан далай шериглериниң дужуртунуушкун талазы-биле өөредилгелериниң болур деп турар дугайын Мадридте чарлаан.

☆ Каттышкан Штаттарның далай чадаг шериглериниң болгаш корабльдериниң киржир ужурлуг өөредилгелери АКШ-тың Рота (Испания) базазында шериг-агаар күштериниң самолёттарының камгалалы-биле эртер деп турар.

☆ Шериг транспорту кылдыр ээлдерээн «Вера крус» деп океан лайнери-биле 1.984 португалы шериг эрбанныгларны Анголаже чорутхан.

☆ Марокконуң шериг трибуналы улусчу күштерниң национал эвилелиниң чөөн оппозициялыг партиязының удуртукчузу Мехди Бен Варкты болгаш Марокконуң студентилериниң национал эвилелиниң даргазы чораан Каррадты шаажылап өлүрер деп боттары чок черинге шииткен. Шериг трибуналы бо шииткел доктаалды «күрүнеге когарал чедирип турар үрегденчи ажыл-чорудулга» деп оларны буруудаткаш, үндүрген.

☆ Бүдүрүлгеде ээл-ондактыг таварылгаларның түңнелинде өлген ажылчыннарның санының талазы-биле ГФР Европаның үлетпүрлүг чурттарының аразында бирги черни ээлеп турар. Эрткен чылда чурттуң бүдүрүлгелеринге 5.200 кижи өлген, а даңзылаттынган ээл-ондактыг таварылгаларның ниити саны 3 миллион ажыг болган.

☆ Мексикада помещикчи улуг черлерни хавырары дээш чер амылдыгларның шимчээшкинин өзүп турар. Сонора штаттың чер чок ийи муң ажыг тараачыннары Яки биле Майо хемнериниң шынааларында улуг хевен амылдыг фермаларны ээлеп алган. Ол районнарда шимчээшкинниң базары-биле чазак шериглерин чоруткан.

(СЭТА).

Капиталистиг „рационализацияның" уржуктары

ТОКИО. (СЭТА). Фукуока префектуразында «Микава» шахтага болган частыышкынның түңнелинде чоокку эрткен хүннерде 449 дагжылар өлген. Элээн каш кижилериниң өлүглирин билдинмес. Ол чурагайларны Миикэниң хөмүр даш уургайының администрациязы чери албан хуузу-биле чарлаан.

«Микава» шахтага частыышкын болза Японияның хөмүр даш үлетпүрүнүң бүгү төөгүзүнде улуунуң талазы-биле ийиги халап болуп турар. Оларның иштинден эң-не халаптыг ындыг ондак ол-ла префектураның «Ходзо» шахтазынга барык-ла 50 чыл бурунгаар 687 дагжылар чер адаанга диригге хөмдүрген турган.

Японияның профэвилелдериниң Кол Чөвүлели, шахтёрларның профэвилели, социалистиг болгаш коммунистиг партиялар, база чурттуң өске-даа демократтыг организациялары ол халаптың чылдагааннарын тодаргайлаарын чазактан болгаш шахта ээлериниден негээн. Япон бүдүрүлгелерге озал-ондактыг чоруктарның көвүдээриниң кол чылдагааннарының бирээзин болуп турар бүдүрүлгени рационализастаары деп адаар чүүлге олар удурлааныышкынның база-ла медеглээн. Миикэниң шахтёрлары «Мицуи танко» компанияның чорудуп турары «рационализациязы» удурланыышкын кылдыр ноябрь 19-та — өлген кижилерни хөөржүдериниң хүнүнде — 24 шакты ажыл соксадыышкынның кылыр деп шиитпирлээн. «Айыылдыг шахталарга ажылдавас» деп лозуннуң адаа-биле шимчээшкинни калбартырынче олар чурттуң бүгү шахтёрларын кыйгырган.

НОМЧУКЧУЛАРГА

Тус-тус кижилерниң солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алыры октябрь 1-ден эгелээн.

Чагылганы харылзааның конторалары болгаш салбырлары, бүдүрүлгелерде, албан черлеринде, колхозтарда болгаш совхозтарда парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары хүлээп ап турар.

Эштер! Солуннарны болгаш журналдарны үзүктел чокка, өй-шаанда алган турар төлээде, чагылганарны соңгаарлатпаңар.

«Шын» солунну чагыдып ап, номчуңар!

1964 чылда оон чагылдазы чоруп турар.

Чагыдып алырының өртээ:
12 айда—6 рубль.
6 айда—3 рубль.

СОЮЗПЕЧАТЬ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63 редакторнуң оралакчыларының 35 — 24 25 — 3х идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35. кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 61, чаа ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун кедбейин баргазы 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01477. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

1925 чыдаа үидезилеттинген

ШЫН

1963 ч.
НОЯБРЬ
14
ЧЕТВЕРГ
№ 269 (5673).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведнинин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленумуң 1963 чылдың декабрь 9-та чыылдырар деп шиитпирлеп СЭКП ТК хүлээп алган даарзынын дугайында дыңнадыгны «Правдага» бүгүн парлап турар. ТК-ның Пленумунга чугаалажып көөру-биле мынчыг айтырыгны киирер: «Химия үлетпүрүн үлам шинай хөгжүдерин болгаш химия продуктуларны база материалдарны улус ажыл-агыйынга калбаа-биле ажыглаар дугайын». Иletкелчиге СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. Хрущевту бадылаан.

ТК-ның Пленумунуң ажылынга республиканыларның, крайларның болгаш областарның удуртукчу партия, совет болгаш ажыл-агый, эртем ажылдакчыларын болгаш бүдүргелениң чаартыкчыларын кирижир даарзын дыңнадыгга айтып турар.

Химия үлетпүрүн үлам шинай хөгжүдерииң айтырыгларын хоозаштырган СЭКП ТК-ның Пленумуң чыылдырар дугайында дыңнадыгны бүгү коммунистер, бүгү совет кижилер сеткил ханышкыны-биле хүлээп ап турарлар.

Партияның болгаш совет улустуң кол экономиктиг соруглазы бояа ийи он чылдарның дургузунда коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузары болур даарзын СЭКП-ниң Программазында онзалап айтып турар. Ол соруглаларны чедип алырда, бүдүргелгенi удуртуруң болгаш планнаазын доктаамал сайзырангайжыдары, материалдыг болгаш күш-ажылчы база сан-хөө курлавырларын, бойдус байлактарын улам рашионалдыг болгаш эң ажыктыг кылдыр ажыглаары, эвээш чарыгдаларны үнүүрүп тургаш, ниитилелдиң эрге-ажыктарынга эң бедик түңнелдерни чедип алыры эргежок чүгүлээ.

Партияның, оон деңнеңчи Төп Комитединиң хөй талалыг бүгү ажылчудулгазы партияның XXII съездиниң шиитпирлериниң, СЭКП-ниң Программазының амыдыралга боттандырарыңче утланган. ТК-ның март Пленумунга хөдөө ажыл-агый бүдүргелгенiниң айтырыгларын бүгү талаа-биле чугаалажкан деп чүве билдингир болгай. ТК-ның ноябрь Пленуму партия организларын бүдүргелге принцип-биле эде тургузарының дугайында, техниктиг политиканың удуртулгазын төнчүдерiнiң дугайында, үлетпүрүү болгаш тудугну эргелеп башкарарын база планнаашкынны сайзырангайжыдарының дугайында, партия-күрүне контролюн организастаарының дугайында шиитпирлерни хүлээп алган. ТК-ның июнь Пленуму амгы байдалдарда партияның идеологтуг ажылының соруглаларын бүгү талаазы-биле чугаалажкан. Ол Пленумнарның шиитпирлери бистиң чүрттүн экономиказын болгаш культуразын хөгжүдерiнге, коммунистиг тургузуулушкунга аажок улуг ольду ойнап турар.

ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарынга, улус ажыл-агыйының планнаашкынын ажылдап кыдырының кол-кол принциптериниң база угланышкынналарының дугайында СЭКП ТК-ның база ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң чагаазында бүдүргелгенiн болгаш капитал тудуушкунуун планнаашкынын сайзырангайжыдарының, улус ажыл-агыйынга удуртулганы эжиждиринiң соруглаларын айыскан. Бүдүргелгенi болгаш капитал тудуушкунуун планнаарының үезинде бүдүргелгенiн эң ле шинилгелиг база ажыктыг адырларыңче, угланышкынналарыңче онза кичээнгейни салырын партия сүмелээн. Ынчангаш ниитилелдиң адырларының бирээзиниң бирги черинге химия индустриязы хамаарыжыр.

Улус ажыл-агыйынга болгаш планнаашкынга удуртулганың ленинчи принциптерин катап тургуспушаан, партия сөөлгү он чылдарның дургузунда химия үлетпүрүн хөгжүдерiнiң айтырыгларын чангыс үзел эвес чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның 1958 чылдың май Пленумуң анаа холбаштырган деп чүве билдингир болгай. Ол пленумуң доктаалын. партияның XXI. XXII съездилериниң шиитпирлерин күүсетпишаан, партия болгаш совет улус химия үлетпүрүн хөгжүдүвүнге улуг чедишкинiнерни чедип алган. Чеди чылдың бөш чыылдырында химия үлетпүрүнүң нимити продукциязы 1,9 катап өзер.

Ынчалзажок химия индустриязын хөгжүдер талазы-биле кылынган түүлдер дээрге, оон түгле эгээн-дир. Бистиң үлетпүрүвүстүң амыдыызында үндүрүп турар химия продукциязы чүртке хереглеп турарынаан дыка эвээш болуп турар. Химия бүдүрүлгезiниң деннели болгаш оон структуразы химияның байлак аргаларынга дүүшпейн турар.

СЭКП-ниң Программазында чугаалап турары болза: «Канчаар-даа аажок улуг соруглаларның бирээзи— химия үлетпүрүн бүгү талалыг хөгжүдери, чоннуң байлаан өстүрер, чаа, элээн сайзыраңгайыттынган болгаш чиик өртемтиг бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерiн база улус хереглелiниң түүлдерiн бүдүрүп үнүрер арганы улуг хемчээлге налбартып турар амгы үениң химиязының чедишкиннiнерiн улус ажыл-агыйынга бүгү адырларынга бүрүн ажыглаары болур. Металл, ыяш болгаш өске-даа материалдар камналгалыг, бедүүн болгаш чиик синтетиктиг материалдар-биле үлам-на солуттынган турар. Минералдыг чемишчидилгелерниң болгаш үнүштер камгалазарының химиктиг түүлдерiн бүдүрери дыка өзер».

Партияның Программазын барыцдаалаш, СЭКП ТК-ның ам болур Пленуму химия индустриязының хөгжүдезiн дүргедiринiң, минералдыг чемишчидилгенiң, пластиктиг түүлдерiн, синтетиктиг материалдарны бүдүрериң көвүдедiринiң база оларны улус ажыл-агыйынга калбаа-биле хереглээринiң талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажыглап кыдыр. Улус ажыл-агыйы аажок хөй түүлдү алыр химия индустриязының хөгжүдезiни күүрүне бүзүү-биле калбартып, ону экономика талазы-биле биилиин-биле үнелеп көөрүне партия кыйгырып турар.

Бирги чергенин сонгаарадып болбас чугула соруглазы болза, минералдыг чемишчидилгелерниң бүдүрүлгезiн калбартыры болур. Тараа бүдүрүлгезiн көвүдедiрiн колдуунда-ла амыгаа чедир тарылга шөлүн калбартырының күзели-биле шиитпирлеп турган деп чүве билдингир болгай. Ол болза ыны шугум болуп турган. Химия үлетпүрүн хөгжүдерiнге база колхозтарны болгаш совхозтарны минералдыг чемишчидилге-биле хандырарынга эргежок чүгүлээ акша-хөреңгiниң чүрт түскайлап берип шыдавайн турган үеде дүжүттү ийи-үш катап бедидерiн чедип алыры белеге турган. Ам байдал өскерилген. Партия көдөө ажыл-агый химиязынга дегдем оруктуу ажыдып турар. Бо байдалдарда тараа болгаш өске-даа культуралардың дүжүттүүн шапхыны-биле бедидери, бүдүрүлгени күштелiрери бистиң көдөө ажыл-агыйывысты хөгжүдерiнге чиигiне угланышкын болуп турар. Минералдыг чемишчидилгелерiнiң бүдүрүлгезiнiң бүгү гала-биле көвүдедiри—амгы үеде көдөө ажыл-агыйыны колдуруниниң үндезинiнiң үндезини, бүгү партияның база бүгү удустуң алларының хөрээ болур. Минералдыг чемишчидилге, а ол шыкаш суггаттыг чөрлер агаар-бойдустуң кандыг-даа үелериңде магадылаттынган белик дүжүттү алыр арганы бээр. Бо чылдың берге кадзаашкынының үржүүнүн болгаш бергелерни келир чылын-на ажып эртериңче партияның ап чөрүдүп турар хемчеглерiн үлеткен.

Аар болгаш чиик үлетпүрүн бүгү адырларынга, тудутга база транспортка химия таарымчалыг чаагай, революсчудукчу салдарын чедирер. Үлетпүргe, тудутга база транспортка химия чаа-чаа чиик үнелиг, чиик база быжыг материалдарны — полиэтиленни, полихлорвинилды, шикпластыны, синтетиктиг чүктү болгаш волокнону, пластмассты бээр. Бистиң чүртүвүс химияның чаа-чаа бүдүмелерiн бүдүрер болгаш тургузар талазы-биле кызыгаар чок улуг аргалардыг, оларны ажыглаары аажок улуг экономиктиг ажыктыг түүлдү бээр, ниитилел күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидер, совет кижилерiнiң өзүп-турар хереглелдерiн долузу-биле хандырар арганы бээр.

Химия үлетпүрүн бүгү талалыг хөгжүдери — бистиң бүгү ниитилел бүдүрүлгезiниң экономиктиг ажыдузазын бедидериниң эң чугула чепсек-херек болур. Химияның күүдүг индустриязын тургускаш, бүдүрүлгенiн бүгү адырларын дүргеп темпилер-биле бурунгаар хөгжүдерiнге артаны бээр дээш акша-хөреңгiниң дүргеп маашнаэрин хандырар бис. Химия бүдүрүлгелериниң тудугларын кончуг кыска хуусаада боттарының чыгыгалын дуглаар, оон соонда олар чүртке хөй орулганы бээр. Химия—ол дээрге алдын акша-мөңгүнүң дарганнап, байлакшыллы тургузуп турар чер-дир.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болган: «Бистер бирги ээлчегде химия үлетпүрүн колдазы хөгжүдерiн хандырар үмүүлүг бис. Чүге ону кылыр херегил? Чүге дизе, коммунистиг тургузуушкуннуң эң чугула соругладарын: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерiн, ниитилел байлаанын дүргеп өзүлдезiнiн, маябак хереглелдiң барааннарын болгаш чем продуктуларының элбешилiн химияның дузазы-биле дүргеп болгаш чиигi-биле шиитпирлеп болур».

Партия коллективтиг удуртулганың ленинчи принциптерiн тургуспушаан, ажыл-агыйны эргелеп башкарарынга калбак массаны кириштирбишаан, сөөлгү чылдарда чүрттүн амыдыралының болгаш экономиканы хөгжүдерiниң чугула бүгү айтырыгларын ажылчы чоннарның чугаалажышкынналарынга кирип турар. ТК-ның ээлчеглиг Пленумун химияны хөгжүдерiниң айтырыгына холбаштырар даарзынын дугайы шагда-ла билдингир турган. Ол дугайы ТК-ның ноябрь Пленумунга-ла чугаалаттынган. Ынчангаш ТК-ның ээлчеглиг Пленумунга белеткел партия организацияларында, бүдүрүлгелерде болгаш тудугларда, эртем-шинчилел база телевилел институттарында шагда-ла чөрүп турар. Коммунистер, ажылчынар, инженерлер база техниктер, эртемденнер үнелиг саналын кирип, химияны дүргеп хөгжүдерiниң талазы-биле курлавырларны болгаш аргаларны дилеп тып, ажылда четпестерни илередип, ол четпестерни узуткаарының талазы-биле хемчеглерни ап турар. ТК-ның Пленумунга белеткелдер ам улам-на күштелир. Совет кижилер чеди чылдың бешки чылын хуусаа бетинде доозар дээш, минералдыг чемишчидилгелерiнiң болгаш химияның өске-даа продуктуларының бүдүрүлгезiн калбартыры дээш, улуг химияның тудугларында чаа-чаа күүлерни дүргеп ажыглага киирер дээш демиселди ам-даа улам калбартыр.

СЭКП ТК-ның Пленумунга чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелер-биле ужуражылыңар!

(«Правданың» ноябрь 12-деги мурнуку үүлү).

ССРЭ-ниң Дээди Соведнин чылдырар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Соведниң Президиумунуң
Ч А Р Л Ы Ы

ССРЭ-ниң Дээди Соведниң Президиумунуң доктаадыры болза:

ССРЭ-ниң Дээди Соведнинiң алдыгы чыылдазының үшкү сессиязын 1963 чылдың декабрь 16-да Москва хоорайга чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведниң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Соведниң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1963 чылдың ноябрь 12.

«Космос-21» ужудуушкунда

1963 чылдың ноябрь 11-де Совет Эвилелиниг Черниң «Космос-21» деп кылымал спутнигни салып үндүрериң боттандырган.

1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлааны программаны ёзугаар космос делгемин шинчилээрiн үргүлчүлээрiниге көрдүнген эртем аппаратуразын спутникте тургускан.

Баштайгы медээлерни ёзугаар алырга, спутник санал каанынга чоок орбитаже, мынзыг параметрлер-биле үнген: долганырының эге үези 88,5 минута. Черниң кырындан эң-не ырай бээрiниң хемчээли (апогейинге)—229 километр. Черге эң-не чоок эртериниң хемчээли (перигейинге)—195 километр, экваторже орбитаның йилемчээниң булуңу — 64 градус 50 минута.

Орбитаның элементилерiн ылаптыг хемчээр радиосистемазы болгаш спутникте тургускан эртем аппаратуразының ажылдап чоруурунуң дугайында медээлерни Черже дамчыдар радиотелеметриктиг аппаратура спутникте бар.

Спутникти хайгаарааарын болгаш телеметриктиг информацияны хүлээп алырын Совет Эвилелиниң девискээринде туруп турар команда-хемчээкчи комплексiниң черлери чорудуп турар.

Чөвүлелдиң хуралы

Болгарианың Улус Республиказының, Венгр Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румын Улус Республиканың, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың чазактарының аразында дүгүржүлганы ёзугаар тургускаш, экономиктиг кады ажылдажылга талазы-биле улустар аразының банкызының Чөвүлелiниң баштайгы хуралы ноябрь 12-де Москвага ажыттынган.

Чөвүлел организастыг болгаш банкының ажыл-чорудулгазының эгелээни-биле холбашкан өске-даа айтырыгларны чугаалажып көөр.

(СЭТА).

ПЛЕНУМГА АЛДАР КЫЛДЫР

КЫШТАГЛААШКЫННЫ организастыг чорудар

Тес-Хем районнуң көдөө ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерiн амыдыралга чедиишкинiниг боттандырары-биле чамдык ажылдарны кылып, иланган 1963—1964 чылдарның кыжында ниитилиниң малын менди кыш ажырар даарзынаан кыштагларашкынга белеткел кылдыр алаан хемчеглерни ап чорукан.

Районнуң колхозтары болгаш «Тес-Хем» совхоз эрткен он айларның дургузунда малчыннарга 68 чуртталга бажыңчарын, 10 чүнер бажыңны, 5 кыпыл будуунну, ийи хойжу бригаданың төвүн немей туткан. 48 эрги бажыңнарның капитал сепгелгези кылдынган. Бо чылын немей тудар мал кажаалариндан инек кажаалариның 35 хуузунун, бызаа кажаалариның — 60 хуузунун, хой кажаалариның — 80 хуузунуң тудуушкуну доозулган. Эрги кажаалардың сепгелгези чер болганда чоруттунуп турар.

Амгы үеде ажыл-агый бүрүзү фермаларже болгаш түс-түс кыштагларже мал чемнерин массалыы-биле соөртүп турар. Сөөлгү хүннерге чидир ниитизи-биле 1570 тонна сиген, 320 тонна саван болгаш көк-сулаг, 1200 тонна силос кыштагларга чедиртинген.

Нарын көдөө Советиниң «Коммунизмче орук» колхозу өске ажылагыйларга бодаарга мал кыштагладыышкынынга эки белеткенген. Ында кыштагларны сепгээр, даа кажаларны тудар ажыл чедиишкинiниг үүзүлген. Ылаңгыя коммунист эш Белчир бригадирлээн бот-оруула-чарылгалыг хойжу бригаданың кежигүннери мал кыштагладыышкынынга баш бүрүнгаар организастыг белеткенген. Үк бригада сес кыштагны бүрүнү-биле сепгээн, чаа тудар кажаалардың хөй кезиин ажыглага кирген, немелде үш кыштагны кылбышаан, 50 тонна сиген болгаш саванны кыштагларга сөөртүп чедирген. Ол-ла бригаданың коллективи бодунуң төвү Дагалги өвүрүнде 1000 хой кирер улуг кажаны, ийи чурттага бажынын, кызыл будуунну, чүнер бажынны тудуп, төнүп электрижиткен.

«Тес-Хем» совхозтуң Онгар-Өзекте бот-оруула-чарылгалыг хойжу бригадазының төвүн электрижидип, чурттага бажыннарын штукатурлап, чуғайлап, будаан.

«Чодураа» колхозтуң эш Хайыл бригадирлээн бот-оруула-чарылгалыг хойжу бригадазы эрги кажаалардың сепгелгезин дооскаш, кыштагларже 105 тонна сигенни, саванны, көк-суланы чедирген. Совхозтуң О. Шынаа салбырының малчыннары, «Чаа орук» колхозтуң эш Даная бригадирлээн хойжу бригадазының коллективи, Ленин аттыг колхозтуң № 1 хойжу бригадазы мал кыштагладыышкынынга эки белеткенгенiн база демделээр керек.

Кылдынган деп санап турарывыс чамдык чүүлдер-биле чергелештир ажыл-агыйларның мал кыштагладыышкынынга белеткедге үлуг четпестер барын миниири чугула. Ээйбынуң колхозтары эрткен чылын мал кыштагладыышкынынга багай белеткенiп, кыштагладыышкынды багай организастаанының түннелинде эрткен он айлар иштинде ниитизи-биле 16 мун баш улут, биче мал өлүп хораан чоруктан ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш түскай эртемниглери амга чедир чогуур түүнел үндүрбейн турар.

«Чодураа», «Чаа орук», Ленин аттыг колхозтар мал кыштагладыышкынынга белеткелги дыка багай чорудуп турар. Бо ажыл-агыйлар эрги кажаалар сепгелгезин чедиг хереглеп болгаш чаа кажаалар тудуун кедергей оожум чорудуп турар. Шынаа Ленин аттыг колхозтуң Барыын хөвүда, Нарын, Тес үнгарында артык кыштагларын ам-даа чедир кылдынмаан.

Районнуң кайы-даа ажыл-агыйларында чаш мал кажаалары аажок эвээш. 15 мун баш анай, хураган кажаалары четпес. Моон үжүрүнде хойжулар бо кыжын төрүттүнер анай.

Ферма он айларда

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда Шык-Бажы сутбараан фермазының коллективинге эрткен он айларның түңнелдерiн үнүргеп. Ферма ноябрь 1-ге чедир 334 тонна сүттү саггаан болгаш оон 256 тонна 741 килограммны күрүнеге дужаагаан азы сүт дужаар планын 85,6 хуу күүсеткен.

Саанчыларның аразында 60 инекти электрилиг саалда-биле саап турар Кара-Сал Таан биле Хомушку Кувискаал олар инек бүрүзүнге онаалтыр 1648 литр сүттү сагганнар. Оларның кайызы-даа чылда инек бүрүзүндеи 2000 литр сүт саар хүлээлгелиг. Арткан 1,5 айларда бо хүлээлгезiнiн ажыр күүседир дээш саанчылар демисежип турар. Ол ышкаш саанчылар Монгуш Өшкү-Саар, Монгуш Опуй оларның кайызы-даа инек бүрүзүндеи 1716 литр сүттү тус-тус сагганнар.

Ферманың ажыл-ишчилериниң чурттап, ажылдаарынга таарымчалыг хураганны база катап өглерге кыза ажырар чорук катаптаар деп турар. Мынчангаш бүгү хемчегни ап турган, чаш малга кажаалар немей тудары тергиин чугула.

Бо чылын мал чеми ажыл-агыйларда аажок эвээш белеткеттинген. Бүгү белеткээн мал чемнери ниитизиниң малының хереглелiниң түгле 12 хуузун хандырар. Оөң үжүрүнде чер базар малдың хөй кезиин чер одары-биле хандырар үжүрга таварыжып турар бис. Моон-биле холбаштыр ажыл-агый бүрүзү бар мал чемин шынгыы норма ёзугаар чарыгдап, камнаар, мал одарларын чем ажыглаар, чүм одарлыг черлерге артык кыштагларны белеткээр керек.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары малчыннарның амыдырал-чурталгазынче хүн бүрүде кичээнгей салып, ылаңгыя хойжу бригадалар төптеринiң тудуушкунун дүргедiрiн, чурталга бажыңнарының тудуун бүрүн доозуп, сүт-бараан фермаларын механизастаар хемчеглерни оңзалап көөр үжүрлүг.

Бүгү малчыннар чоокку хүннерде кыштагларже көжүп хигүннээр. Шынчангаш оларның садыг, эмнелге, кино, концерт болгаш өске-даа түүлдер талазы-биле хереглелдерiн үдыртел чок хандырып, ниитизиниң малын менди кыш ажырары-биле кыштагладыышкынынга чедиишкинниг ортаниастаары бистиң мурнуусута кол айтырыг болур.

Т. БЕГЗИ.
Тес-Хем райкүүскомчуң даргазы.

Ферма он айларда

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда Шык-Бажы сутбараан фермазының коллективинге эрткен он айларның түңнелдерiн үнүргеп. Ферма ноябрь 1-ге чедир 334 тонна сүттү саггаан болгаш оон 256 тонна 741 килограммны күрүнеге дужаагаан азы сүт дужаар планын 85,6 хуу күүсеткен.

Саанчыларның аразында 60 инекти электрилиг саалда-биле саап турар Кара-Сал Таан биле Хомушку Кувискаал олар инек бүрүзүнге онаалтыр 1648 литр сүттү сагганнар. Оларның кайызы-даа чылда инек бүрүзүндеи 2000 литр сүт саар хүлээлгелиг. Арткан 1,5 айларда бо хүлээлгезiнiн ажыр күүседир дээш саанчылар демисежип турар. Ол ышкаш саанчылар Монгуш Өшкү-Саар, Монгуш Опуй оларның кайызы-даа инек бүрүзүндеи 1716 литр сүттү тус-тус сагганнар.

Ферманың ажыл-ишчилериниң чурттап, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарның тургустунуп турары өөрүнчүг. Чүл дизе, бисте доктаамал ажылдап турар уруглар яслизи болгаш кызыл будуун бар. Совхозта райкооп баштаар чери хереглелдiн чугула барааннары-биле хандыртынган ларёк садыгны тургускан.

Ферма кыштагларашкынга багай эвес белеткенген. Инек, бызаа кажаалариның сепгелгези болгаш тудуу доозулган. Ам 150 инек кирер чаа кажаалы немей тудуп турар. Инектерге савак чымчалыр хайындырып бээр черни кылгаш, ажыглаага киирген.

Бисте кол соруулга болза, күүрүнеге сүт дужаарының планын ноябрьда бүрүн күүсединг дээш саанчыларның аразында социалистиг чарыштыг кол бартыры, кыштың үезе сүт саалдазын кудулатпас дээш бүгү хемчеглерни алыры болур.

М. ШЕРИГ-ООЛ.
ферманың улуг кадарчызы.

Тыва АССР-ниң будурукчу күштерин хөгжүдер болгаш таарыштыр тургузар талазы-биле чөвүлел хурал

1966—1970 чылдар үезинде Тыва АССР-ниң будурукчу күштерин хөгжүдер болгаш таарыштыр тургузар талазы-биле эртем-техниктиг чөвүлел хурал ноябрьның 12-де болган. СЭКП обкому, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели болгаш Красноярскиниң Улус ажыл-агый чөвүлели ол хуралды чыгтан. СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока чөвүлел хуралды ажыктаан.

«1966 — 1970 чылдарда Тыва АССР-ниң үлетпүрүн хөгжүдериниң перспективалары» база «Тыва АССР-ниң минерал-чи-эт базазы болгаш ону алгыдарының перспективалары» деп илеткелдерни Красноярск Улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазының орадакчызы, Тыва даг-руда комбинаттың директору эш Г. В. Туровец болгаш Тываның комплекснидиг геология экспедициязының начальнигы эш И. М. Селезнев олар кылган.

Чугаалашкан айтырыгларны талазы-биле дыңнадылар кылып, үнелиг саналдарны бергеннер болза: көдөө ажыл-агый продуктуларының будурулге болгаш белеткелдер министрiниң орадакчызы эш И. Б. Достак-оол, «Сибирьцветметниипроектиниң» институттуң Кызылда лабораториязының начальнигы эш В. Л. Бобровник, Тыва даг-руда комбинаттың кол инженери эш Ю. Ф. Головин, Красноярск Улус ажыл-агый чөвүлелиниң пес-газавы, хем-ниите үлетпүрүнүң эргелелиниң кол инженери эш А. Г. Кравцов, «ВСНИПИцветмез» институттуң ыяш белеткелиниң экономиказының лабораториязының начальнигы эш Н. И. Кличенко, «Краспромэнерго» эргелелдиң энергетиканы перспективтиг хөгжүдериниң талазы-биле лабораториязының кол инженери эш А. И. Кузнецов, «Сибирьцветметниипроектиниң» телефикациязының кол инженери эш Н. И. Семенов, «Тыва даг-дүгүү» комбинаттың директору эш В. С. Беляевский, Красноярск Улус ажыл-агый чөвүлелиниң эът үлетпүр эргелелдиниң кол инженери эш В. И. Демин, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының экономика база үлетпүр будурулгени организастаазының институттуңуң лабораториязының ажылдакчызы эш А. И. Николаева, СЭКП обкомунуң ийиги секретары эш А. В. Аннудинов, «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи эш И. П. Безматерных, Красноярск Улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазының бирги орадакчызы эш Н. Т. Глушков, Красноярск Улус ажыл-агый чөвүлелиниң будурулге эргелелдиниң кол инженери эш Г. С. Калюский, ыяш ажылдагый болгаш арга-ыяш камгалал эргелелдиниң начальниги эш Т. И. Воронков, республиканың Курплаанының даргазы эш И. Е. Томилин, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының орадакчызы эш Х. А. Амчима, «Сибирьцветметниипроектиниң институттуң ажылдакчызы эш Д. Б. Бузуур-оол, облпрофчөвүлелдиң даргазы эш Т. Ч. Норбу.

Республиканың будурукчу күштерин 1966 — 1970 чылдарда хөгжүдер болгаш таарыштыр тургузар талазы-биле сүмелерни чөвүлел хуралдың киржикчилери чугаалажып көргеи болгаш хүлээп алган.

Түңнелинде чүве чугаалаан СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока Тываның экономикалың улам шинай хөгжүдер талазы-биле сүмелерни ажылдап кылырынга идепкейлиг-биле киришкени дээш, хуралдың киржикчилеринге өөрүп четтиргенiн илерткейлээн. СЭКП-нин ленинчи Төп Комитединиң өөредiп турары ышкаш, республиканың будурукчу күштерин хөгжүдер талазы-биле перспективтиг болгаш агар соруулгаларны партийжи ёзу-биле шиитпирлээр, экономика талазы-биле ажыктыын ачы ёзу-биле барымдаалап, мыя кавызын бодаар чорукту болдурбайн тургаш шиитпирлээр херек дээрiн эш Тока демдеглээн.

«Кызыл-тудуг» тудуг эргелелиниң мурнакчы тудугжулары, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип турар бригаданың кежигүннери (солагай талазындан): Хертек Биче-оол, Ооржак Самбуу. Оюн Калзан, Сарыглар Сергей. Олар СЭКП ТК-ның ам болур пленумунга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш, улам-на сорук киришкин-биле ажылдап турарлар.

Фото В. Лутковтуу.

СОЛУННАРНЫ, ЖУРНАЛДАРНЫ— ӨГ-БУЛЕ БУРУЗУНГЕ

Бистиң чүрттүвүстa доктаамал үнүп турар парлалга — солуннар болгаш журналдар ажылчы чоннарның хүн бүрүдеги чугула хереглели, ынчангаш оларның садыгын, эмнелге, кино, концерт болгаш өске-даа түүлдер талазы-биле хереглелдерни үдыртел чок хандырып, ниитизиниң малын менди кыш ажырары-биле кыштагладыышкынынга чедиишкинниг организастаары бистиң мурнуусута кол айтырыг болур.

Ынчангаш оларның садыг, эмнелге, кино, концерт болгаш өске-даа түүлдер талазы-биле хереглелдерни үдыртел чок хандырып, ниитизиниң малын менди кыш ажырары-биле кыштагладыышкынынга чедиишкинниг организастаары бистиң мурнуусута кол айтырыг болур.

Т. БЕГЗИ.
Тес-Хем райкүүскомчуң даргазы.

Ферма он айларда

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда Шык-Бажы сутбараан фермазының коллективинге эрткен он айларның түңнелдерiн үнүргеп. Ферма ноябрь 1-ге чедир 334 тонна сүттү саггаан болгаш оон 256 тонна 741 килограммны күрүнеге дужаагаан азы сүт дужаар планын 85,6 хуу күүсеткен.

Саанчыларның аразында 60 инекти электрилиг саалда-биле саап турар Кара-Сал Таан биле Хомушку Кувискаал олар инек бүрүзүнге онаалтыр 1648 литр сүттү сагганнар. Оларның кайызы-даа чылда инек бүрүзүндеи 2000 литр сүт саар хүлээлгелиг. Арткан 1,5 айларда бо хүлээлгезiнiн ажыр күүседир дээш саанчылар демисежип турар. Ол ышкаш саанчылар Монгуш Өшкү-Саар, Монгуш Опуй оларның кайызы-даа инек бүрүзүндеи 1716 литр сүттү сагганнар.

Ферманың ажыл-ишчилериниң чурттап, ажылдаарынга таарымчалыг

Бистиң чүрттүвүстa доктаамал үнүп турар парлалга — солуннар болгаш журналдар ажылчы чоннарның хүн бүрүдеги чугула хереглели, ынчангаш оларның садыгын, эмнелге, кино, концерт болгаш өске-даа түүлдер талазы-биле хереглелдерни үдыртел чок хандырып, ниитизиниң малын менди кыш ажырары-биле кыштагладыышкынынга чедиишкинниг организастаары бистиң мурнуусута кол айтырыг болур.

Т. БЕГЗИ.
Тес-Хем райкүүскомчуң даргазы.

Ферма он айларда

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда Шык-Бажы сутбараан фермазының коллективинге эрткен он айларның түңнелдерiн үнүргеп. Ферма ноябрь 1-ге чедир 334 тонна сүттү саггаан болгаш оон 256 тонна 741 килограммны күрүнеге дужаагаан азы сүт дужаар планын 85,6 хуу күүсеткен.

Саанчыларның аразында 60 инекти электрилиг саалда-биле саап турар Кара-Сал Таан биле Хомушку Кувискаал олар инек бүрүзүнге онаалтыр 1648 литр сүттү сагганнар. Оларның кайызы-даа чылда инек бүрүзүндеи 2000 литр сүт саар хүлээлгелиг. Арткан 1,5 айларда бо хүлээлгезiнiн ажыр күүседир дээш саанчылар демисежип турар. Ол ышкаш саанчылар Монгуш Өшкү-Саар, Монгуш Опуй оларның кайызы-даа инек бүрүзүндеи 1716 литр сүттү сагганнар.

Ферманың ажыл-ишчилериниң чурттап, ажылдаарынга таарымчалыг

Ынчангаш оларның садыг

Кол чүүл—кижилер-биле ажыл

(Барыын-Хемчиктиң партия конференциязындан)

Партия органнарын бүдүрүлге принцивин ёзугаар эде тургузар дугайында шиитпир хүлээп алган СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму болуп эрткенинден чыл чедип турар. Бо үр эвес үениң иштинде улус ажыл-агыйын улам тодаргай удуртурунга ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлериниң кайгамчыктыг үре-түңнелдерлиг болуп турарын амыдырал бадыткаан— деп, илеткелчи партком секретары эш Н. С. Бойду демдеглээн.

Районнуң девискээринде бүгү-эвилелге онза чугула ужур-дузалыг «Тыва дат-дугу» комбинаттың баштайгы бүдүрүлгелери ажыглалда кирип эгелээн. Одалга-биле ажылдаар 5000 киловатт-шак күчүлүг электростанцияның бирги ээлчээн чедишкиниң доозкаш ажыглалда дужааган.

Республиканың культура тургузуушкунунуң болгаш экономиказының бүрүнгаар хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг Ак-Довурак — Абазаның чаазаглыг автомашина оруунуң тудуу чорул турар. Барыын-Хемчиктиң шапкын суглуг хемнери — Хемчиктиң, Алашты кежилдир демир-бетон көвүрүглер туттунган.

Ам районда кедээ ажыл-агыйны удуртур кедээ партком, үлетнур болгаш тудугну удуртур бүдүрүлге парткому, мындыг ийи ден эргелиг партком нар ажылдап турар. Бо байдал районнуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң хераээ шапкын хөгжүдеринге таарымчалыг болган.

СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдурган, районнуң партия организациязы партияның организастыг болгаш политкижизидилгелиг ажылдарын ажыл-агыйларның планнын онаалдаларының күүселдези-биле холбаштырып, ажылчы чоннуң, бүгү коммунистерниң күжүн мобилизастаар талазы-биле чамдык чүгаа түңнелдерни чедип алганын илеткелчи болгаш санал бергеннер конференцияга демдеглээннер.

МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ БАЙДАЛЫ

Ниитизиниң мал бажын өстүрериниң планы ноябрь 1-де 102 хуу күүсеттинген. Оон иштинде мыйыстыг бода мал 11.5 хууга, төрүүр инек 12 хууга, хаван — 16 хууга болгаш хой—2,8 хууга өскен. Мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгелерин «Малчын» колхоз (даргазы эш Шыырап, партком секретары эш Очур-оол), «Кара-Хөл» колхоз (даргазы эш Дамдын, партия организациязының секретары эш Дыртай) ажыр күүседип, эки ажылдааннар.

Бир саар инекке онаалтыр 1371—1400 кг чедир сүт саггаш саанчылар «Барлык» совхозтуң Хертек Александра, Куулар Хажыт, Моңгуш Чодураа, «Шекпээр» совхозтуң Ооржак Бычылдай, Сарыглар Карат, Сендажы Моңгуш, Сарыглар Анзат, «Тээли» совхозтуң Чылбак Хертек, «Большевик» колхозтуң Карасал Матпадак, «Мурнакчы» колхозтуң Бак-Бөк Хертек, «Малчын» колхозтуң С. Балгар дээн ышкаш малдың чаш төлүн бүрүн камгалап доруктурар болгаш дүк кыргылдазының талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчы кижилер районнуң ажыл-агыйларында хөй.

Ындыг болза-даа районда мал ажылының хөгжүлдезинде четпестер ам-даа эвээш эвес. Мурнакчыларның дуржулгазын нептередир айтырыг колдуунда-ла чугаалажылгкыннар-биле кызыгаарлаттынып келген. Мал бажын өстүрериниң чыл планы ноябрь 1-де байдал-биле алырга 86.6 хуу күүсеттинген, азы планга удур 28.519 баш мал четпес.

Малды тарып боозадырын болгаш эдержилгезин харысалга чок чорудуп келген. Оон түңнелинде чыл бүрү муң-муң баш малдар кызыраар чорук уламчылавышаан. Бо чылын 33000 баш малдың чаш төлүн чедир албаан. Оң айларның иштинде 13931 баш улуг, биче малдар хораан.

Бир эвес бүгү хораан малдарның ортумак дензизин эътке шилчидер болза, 482 тонна болур, дүгү 14 тонна, оларны акшага шилчидерге 329 муң рубль-дир. Бо дээрге, районда «Большевик» колхозтуң бо чылын киирип алган орулгазындан үш катап хөй акша-дыр.

ЧЕР АЖЫЛЫ

Тарылганың нииити шөлү эрткен чылга удур 5.5 хуу, оон иштинде тараа культураларының — 10.1 хуу өскен. Бүгү тарылга шөлүнүң 46.0 хуузу сугтаттыг черде. Районнуң колхозтары болгаш совхозтары кедээ ажыл-агый техниказы-биле эки чепсеглеттинген. Ындыг турбуже, чер ажылының агротехниказы эн-не чавыс деңнелде турбушаан.

Тарылга шөлүнге минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелер тергиин четпес организастаан. Чаагай дүжүттүң салымын шынарлыг, четчир санныг үрезин шиитпирлээр. Ынчалзажок «Барлык» совхозтан, «Большевик» колхозтан аңгыда ажыл-агыйлар үрезин урарының планын күүсетпээннер. Аңгыс аңдарарының планын район чүгле 57,2 хуу күүсеткен, а «Тээли» совхоз, «Мурнакчы» колхоз деңгүп-ле 42—43 хуу чедирген.

ПАРТИЙЖИ-ОРГАНИЗАСТЫГ БОЛГАШ ПАРТИЙЖИ-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛ

Районнуң партия организацияларында 775 коммунистер бар. Оларның иштинден 277 коммунистер, азы бүгү коммунистерниң 46 хуузу мал болгаш хову, тудуг ажылдарында ажылдап, материалдыг байлактарны, бүдүрүп турарлар.

Колхозтар болгаш совхозтар бүдүрүлгезиниң кол-кол участоктарынга ажылдавышаан, боттарының мурнакчы ролюн көргүзүп турар коммунистерни илеткелчи болгаш санал берген делегаттар демдеглээн. Борта «Малчын» колхозта сарлык кадарчызы Михаил Кеже, «Тээли» совхозта хойжулар Бандан Салчак, Бандан Моңгуш, «Барлык» совхозта коммунистиг күш-ажылдың тудуг бригадазының бригадири эш Очур, механизаторлар Куулар Начын, Сарыглар Маадыр болгаш оон-даа өске коммунистер хамааржыр.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму эрткенинден бээр дөрт айлар ажып турар. Парткомнуң идеология килдизи Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле элээн хемчеглерни ажылдап кылган. Ынчалзажок ажылды эки организаставаанының түңнелинде ол хемчеглерниң хөй кезии күүсеттинмейн арткан. Партияның идеология ажылы «Тээли» совхозта (партком секретары эш Иргит) шыдажыр аргажок куду деңнелде тургустунган. Ол совхозтуң төвүнден эгелээш, салбырларга чедир кескү агитация кылдынмаан.

— Бай-Тал суурнуң чурттакчы чону ийи ай иштинде кино көрбээн. Дөң-Терек суурга шаанда кино, клуб, эмчи, библиотека, чунар бажың бар турган. Ам бо чүүлдер шупту чок, ээн калган бис. Биске лекциялар, беседалар болбастаандан бээр дыка үр болган, даргалар-даа келбестээн — деп, ол суурнуң чурттакчызы эш Далаар-оол чугаалаан. Байдал ындыг болганда, «Тээли» совхозтуң ажыл-агыйының хөжүдаашкынын таварылга деп санап болбас.

Конференцияның киржикчилери амыдырал-чуртталгазын экижидеринче улуг кичээнгей салган. Мал ажылында ниитизи-биле 836 өрегелер, азы 1516 улуг, биче назылыг кижилер бар. Оларның иштинден 480 ог-бүлелер өглерде чурттап турар. Бир өгде ортумаа-биле 4 кижи бар деп санаарга, 1920 кижи өглерде чурттап турар-дыр. Ынчаарга дыка хөй өглер кижи чурттаар аргажок соок байдалда.

Районда 17 муң ажыт өрегелерниң чүгле 2500 өрегелерде радио кирген. Чамдык суурларны, сүт-бараан фермаларының болгаш хойжу бригадаларның төптерин радиожударын партком болгаш райкүүском мынчага чедир шиитпирлевейн турарын конференция демдеглээн.

Ниитилелдиң кол бүдүрүкчү күжү кижи болганда, кижилер-биле ажыл, оларның дугайында сагыш човаашкын районнуң партия организациязының удуртукчуларының хүн-бүрү практиктиг ажылының төвүнге турар ужурлуг деп, конференция айыткан.

Районнуң партия конференциязы экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң удуртулгазында, партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылда бар улуг-улуг четпестерни узуткаарының хемчеглерин айыткан делгеренгей доктаалды хүлээп алган.

Т. ТАЛГАНЧИК.
(бистиң корр.)

Июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдаар

Каа-Хем районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң саны чылдан чылче өзүп, амгы үеде районда 46 культура албан черлери, оон иштинде 14 кедээ клубтар, 10 библиотекалар, төп болгаш уруглар библиотекалары база Сарыг-Сеп суурда Культура бажыңы, көжер клуб болгаш кызыл булуңнар доктаамал ажылдап турар. Районнуң культура албан черлери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырбышаан, ажылчы чоннарның культурлуг дыштаналгазын эки организастаар база чон ортузунга партийжи-политиктиг, культура-массалыг ажылдарны күштелдирер, кедээ ажыл-агыйның мурнакчы дуржулгазын калбаа-биле пропагандалаар талазы-биле сөөлгү үеде элээн ажылдарны чорудкан.

Район төвүнде Культура бажыңы, чамдык кедээ клубтар, библиотекалар сөөлгү үеде культураның ёзулуг одаа болбушаан, ажылчы чоннарның культурлуг дыштаналгазын организастап, айтырыг, харыылаар кежээлерин, диспуттарны, номчулга конференцияларын, мурнакчылар-биле ужуражылгаларны эрттирерин чаңчыл болдурган. Чүгле часкы, күскү хову ажылдарының үезинде безин район төвүнде Культура бажыңының уран чүүл коллективиниң киржикчилери 5000 ажыг кедээ ишчилерге 50 концерттерни көргүскеннер. Олар чүгле концерттер көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн, тараажыларга, механизаторларга лекция, беседаларны кылып, хову турлагларынга агитхуудустарны, шөлдүглүг солуннарны үндүрүп турганнар.

Районнуң культура албан черлеринде боттарының онаашкан ажылын ак-сеткилдиг күүседип, ажылчы чоннарның культурлуг дыштаналгазын эки организастап турар, мурнакчы ажылдакчылар эвээш эвес. Чижээлээрге, районнуң төп библиотеказының ажылдакчылары Долганова, Попова, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Кундустуг суурунда кедээ клубтуң эргелекчизи Атонова, район төвүнде болгаш колхозтарда киномеханиктер Ковалёв, Коркин, Алашкин олар эки ажылдап, онаашкан ажылын харысалгалыг күүседип турарлар. Ильинкада кедээ библиотека эргелекчизи Бортникова чоокта чаа ажылдап эгелээн. Бодунуң кызымак ажылы-биле ол ам чаңгыс чер чурттугларының бедик хүндүткелин чаалап алган. Часкы, күскү хову ажылдарының үезинде хову турлагларында ажылдап турар механизаторларга, тараажыларга доктаамал чедип, беседаларны, солун номчулгаларын кылып, агитхуудустарны үндүрүп, а кежээлерде суурга кээп, библиотекага орайга чедир номчукчулар-биле ажылдап турар. Сизиниң район төвүнүң библиотекаларынга номчулга конференциялары, айтырыг, харыылар кежээлери, диспуттар доктаамал болуп, ажылчы чоннарның сонуургалын болдуруп турар.

Культура албан черлериниң ажылында чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир улуг четпестерни барын демдеглээр херек. Кедээ клубтар, библиотекалар ам-даа СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр боттарының ажылын эде тургуспаан, эрги метод-биле ажылдавышаан хевээр. Элээн хөй кедээ библиотекалар чүгле номчукчуларга номнар бижип бээри-биле кызыгаарлаттынып, номчулга конференцияларын, диспуттарны, айтырыг, харыылар кежээлерин чыл-чылы-биле чорутпайн турар. Чижээлээрге, «Бурунгаар» колхозта библиотека эргелекчизи Фролова, «Кызыл тук» колхозта библиотека эргелекчизи Бычкова, «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Терзигде төп сүт-бараан фермазында кызыл булуң эргелекчизи Сыгыртаа, Бүрен-Хем-Аксы суурда кедээ клуб эргелекчизи Попова, Ленин аттыг колхозта клуб эргелекчизи Лена Тактал олар хүлээлгелиг ажылдарын багай күүседип, инициатива чок ажылдап келгеннер. Үстүнде культура албан черлеринде культура-массалыг ажылдар куду деңнелде тургустунган, кинолардан өске массалыг хемчеглерни барык-ла чорутпайн турар дизе частырыг болбас.

Районда бир-ле дугаар Белбейде уруглар бажыңында кедээ клубту хөй-ниитичи эгелээшкини-биле ажылдаар кылдыр тургускан. Бо эки эгелээшкинни район организацияларыдаа, культура килдизи-даа деткивээн, ынаа профэвилел организациязы (даргазы Плотников), санаторий директору Рыченко кедээ клубту удуртурундан сөөлгү үеде ойталаан, амгы үеде клубта берге байдал тургустунган: кышка удур белеткел ажылы багай чоруттунган, клубту дерип кааставаан, май айда аскан лозун, плакаттар ам-даа турбушаан.

Районнуң культура албан черлери кышка удур белеткел ажылдарын четпес чорудкан. «Совет Тыва», «Кызыл тук», «Коммунизмче орук», «Ленинчи орук» колхозтарда кедээ клубтарның, библиотекаларның септелгези ам-даа чедир кылдынмаан, одаар ыяжы тайгада белеткеп каан хевээр. Ынаа хамааржып турар кедээ Советтерниң даргалары Никитин, Костюченко оларның талазындан боттуг хемчеглерни мынчага албайн турары канчап-даа таарышпас.

Культура албан черлериниң тудугларын колхозтарга калбартыр дугайында партияның болгаш чазактың айтыышкыннарын чамдык колхозтарның удуртукчулары күүсетпейн турарын буруу шаап көөр херек. «Кызыл тук» колхозта кедээ клубтуң тудуу ийи—үш чыл дургузунда үргүлчүлеп келген, мынчага дээр доозулбаан. Ук колхозтуң удуртукчузу Грохов, кедээ Совет даргазы Костюченко олар клуб тудуун доозар дугайында хоозун аазашкыннар-биле өйлешкен. «Коммунизмче орук», «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда кедээ клубтар бичии бажыңнарда турар, колхозтар баштаар черлери, партия эге организациялары культура албан черлериниң тудугларын дүргедедир талазы-биле боттуг хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Районнуң культура албан черлериниң ажылында улуг четпестерниң кол чылдагааны, райкүүскомнуң культура килдизиниң талазындан кадрлар-биле ажылды куду деңнелде тургусканы-биле тайылбырлаттынар. Райкүүскомнуң культура килдизи, оон эргелекчизи Рябуева бодунуң инициативазы-биле кадрларны шилип, кижизидер ажылды багай организастаан. Кадрларны шилип, ажылга хүлээп алырда, оларның ажыл-ишчи мөзү-шынарын барымдаалавас, чүгле билдириишкин барымдаалап, дужа-келбиже хүлээп алыр чорукту чаңчыл болдурган.

Амгы үеде ажылдап турар 14 кедээ клубтарның эргелекчилериниң иштинден чүгле 2 кижи ортумак эртемниг, 20 библиотека эргелекчилериниң чүгле 2-зи тускай ортумак эртемниг, а өскелери чеди класс дооскан болгаш хөй кезии эге билиглиг кижилер болуп турар. Чыл эгезинден бээр клубтар, библиотекалар эргелекчилери суурлар бүрүзүнге шупту халашкан. «Совет Тыва» колхозка 3 библиотека, дөрт клуб эргелекчилери, Ильинкага 2 библиотека эргелекчизи солушкан. Төп болгаш уруглар библиотекалары кадрлар-биле ам-даа хандыртынмаан, 4 кедээ клубтарда эргелекчилер мынчага дээр чок.

Районнуң культура албан черлерин шынарак билиглиг, тускай эртемниг кадрлар-биле быжыглаар талазы-биле бистиң районга дузалажырын республиканың Культура министерствозунга чаңгыс эвес удаа тургузуп келген, а Культура министерствозунуң харысалгалыг ажылдакчылары удаа-дараа кээп турарлар, ындыг болза-даа культура албан черлериниң ажылынга боттуг дуза көргүспейн келген.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кедээ культура албан черлериниң ажылын экижидер сорулга-биле партия комитеди райкүүскомнуң культура килдизи-биле культура албан черлериниң ажылдакчыларының семинарын чоокку хүннерде эрттирер деп турар. Анаа кедээде культура албан черлериниң ажылын экижидеринче угланган элээн хөй айтырыгларны чугаалажыр, дуржулга солчуушкунун организастаар, оон-биле чергелештир партия эге организациялары кедээ клубтарның, библиотекаларның ажылын үндезини-биле экижидеринче угланган тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган.

Ажылчы чоннарның культурлуг дыштанылгазының төп одаа—кедээ клубтарның, библиотекаларның ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр үндезини-биле эде тургузары, үстүнде албан черлериниң кышка удур белеткелдеринче чогуур кичээнгейни салыры районнуң партия организацияларының, хөй-ниитизиниң чүгула хүлээлгези.

К. САЛЫЫ.
Каа-Хем парткомунуң инструкторy.

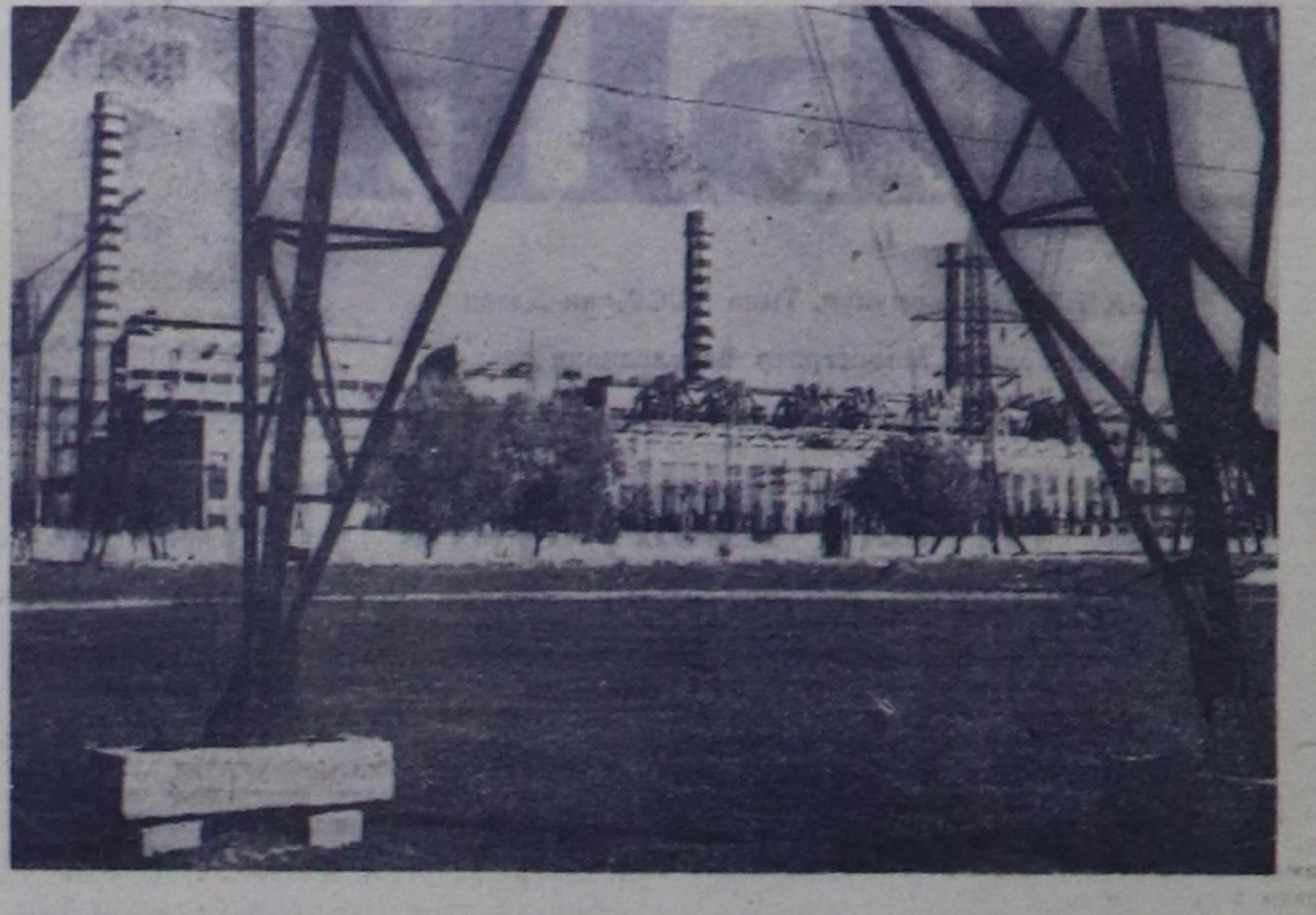

УКРАИН ССР. Добротворскиниң ГРЭС-инде энергетиктиг № 7 блок ажыглалга кирген. Бөтбедунга Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның каттышкан энергосистемазынга тоқту берип турар ук станцияның күчүзү ол блокту ажыглалга киргенде бүдүн чартык катап улгадыр.

ЧУРУКТА: Добротворск ГРЭС.

Фото В. Силинниң. СЭТА-ның фотохроиказы.

Өлүктүң бедик шынары дээш

Бистиң анчыларывыс күскү болгаш кышкы аңныыр сезонунда 636 муң рубльдиң өлүүн күрүнеге киирер ужурлуг. Бо планны күүседир төлээде, өлүк аңнарны чогуур чурум ёзугаар өлүрери-биле чергелештир белеткел черлеринге үрелиишкин чок, чүгле бирги сортуун киирери-биле оларның кештерин шын союп, херери болгаш кадырары база чугула.

Дыка хөй анчылар өлүк аңнар кештериниң шынарының талазы-биле негелделерин эки билир, оларны чүгле бирги сортка белеткээш, дужаап турарлар. Ынчаарга аңныыртывыш ажылын эки билир, өлүк аңнарны хөйү-биле тып өлүрер болза-даа, оларның кештериниң шынарынче сагыш салбас кижилер база бар. Оон уламындан хөй түннүг акша хей чидип турар. Чижээ, четпестерлиг кылдыр союп, кадырган диин кештериниң нииити өртээниң бети дээрге-ле 10 хуузун анчылар чедир албайн турарлар.

Бир эвес бичии-ле четпес черлиг диин кежиниң өртээниң 10 хуузун казыыр болза, ортумак четпестерлиг кештиң — 25 хуузун, улуг четпестерлиг кештиң — 50 хуузун казып турар, ынчаарга үрей союп, ажааган кештиң өртээн бирги сорттуң анаа кештиинге деннээрге, оон 10—15 хире хуузу болуп турар болгай. Чижек кылдыр алырга, дуржулгалыг анчы кижи 100 диин кежин үревейн, чурум ёзугаар союп, ажаагаш, 100 рубль ап турар болза, өлүктүң шынарынче сагыш салбас анчы кижи база-ла 100 диинни улуг четпестерлиг кылдыр союп, ажаагаш, оон өртээнге 50-не рубльди алыр апаардыр.

Өлүк чүүлүнүң шынарын бедидерин хандырар төлээде, аңнарны боолап база оларның кештерин союп турда, болдунуп болур четпестерни аңчының билири эргежок чугула. Чижээ, кишти боолап, капталаан, маспактап өлүрүп турда, өлүк чүүлүнүң ол үнелиг хевиринге дыка хөй четпестер: дүктү, сорну ханга, чукка бораштырар, кешти орул үрээр, стандарт хевирлиг эвес кылдыр серип, кадырар чоруктар илерел турар.

Кешке ханны эвээш болдурары-биле аңның бажынче боолаары чугула. Бир эвес оон белинче боолапкан болза, ол-ла хүн ону чылыг сүт-биле чуп, арыг ак пөс-биле чодуп аштаар, ону ынчаар аштавас болза, ук кештиң шынары чавызаар, оон өртээнге анчының алыр акшазының хемчээли база эвээжээр. Хан дук дөзүнге синиккеш, оон өңүн баксырадыр, кешке хан кучук төөнейлер тыпты бээр. Чукту бензин, скипидар-биле ээнлидирип тургаш, арылдырып болур.

Киш кежин стандарт хевир чокка херип, кадырары дээрге, ону тускай хепке хербейн, анаа-ла дырыштыр салыр дээни ол-дур. Ындыг чорукту болдурбазы-биле ону сойгаш соонда чаан аштап арыглааш, калбаа 7 см, узуну 40 см, кылыны 2 см, мурнуу талазы чартык төгерик, арын талазы борбалдыр хевирлиг тускай хепке херер. Кештиң узунунга хамаарыштыр калбаа 7 : 1 хемчээлдиг болур. Тываның кижи чартык узун хепке херип кадырар ужурлуг. Улуг кишти 40 см чедир, бичезин 30—35 см узун хепке херер.

Диин кежин анчылар нургулайында-ла ханга бораштырып, донуруп үрээн болгулаар, кузун дүгү четчип, агарбаанда өлүрген, дырыштыр кадырган дииннер 3-кү сортка кирип турар. Диинни өлүрген соонда ээн кежин хепке сукпайн, эки хере тыртыкылааш, оттан ырак черге азып кадырар. Кешке борашкан ханны хар-биле чуп болур.

Кешке үрелиишкиннер колдуунда-ла өйүн эртир хөй тараа октар-биле чоок черге боолаанындан, азы ыттың деже ызырганындан болдунар. Ынчангаш диинниң кежин деже ызырбайн, ону бүдүү пактап тударынга ытты чаңчыктырар херек. Бир эвес диин балыглангаш, ыяштан андарлып кээп душкен болза, оон бажынче боолаза эки. Быжын анчылар диин кежин соок черге каап каарга, ол доңгаш шынарын чидирип, үрелир чорукту база болдурбас херек. Куаен, ас кештерин баштай болбаазырадырында онза чүүлү — оларның чырыктарындан өрээш, мунгашка сояры болурун билири база чугула.

Өлүк аң кештерин шын союп, оларны бедик шынарлыг кылдыр болбаазырадыр аргаларның талазы-биле тодаргай тайылбырларны районнарның белеткел контораларының аңныыр талазы-биле сургакчыларындан анчылар кажан-даа ап болур. Кол-ла чүве — өлүктүң экспортка кирерин бистиң анчыларывыстың бодап көөрү, ынчангаш оон бедик шынары дээш демисешпишаан, ону бүрүн өртээнге садарын чедип алыры болур.

Өлүк аңнар кештерин белеткээриниң шынарын бедидер чорук — күрүнеге он-он муң рубльдиң өлүүн немей киирериниң аргазын хандырар.

Н. БАШАНОВ,
Тыва респотребсоюзтуң белеткелдер эргелелиниң өлүк белеткээр килдизиниң начальниги.

Чаа чылдың чагыдылгазы

ЭРЗИН. (Телефон-биле). Чаа солуннарны болгаш журналдарны шуптузун номчуурунга, ылаңгыя бижиттирген чагыдылгазындан чаңгыс номер-даа эртирбезинге бистиң улус улуг сонуургалдыг. Кижиге чемниг, агаарның ажыктыы ышкаш, совет парлалга база ындыг үнелиг. Тес-Хемниң Ленин аттыг колхозунда парторганизация секретары эш Д. Чамзырайның редакцияга дыңнатказы болза:

— Келир чылдың парлалгазын бижидеринге колхозчуларның бот-идепкейи аажок көдүрүлген. Ол дээрге, кижилерниң политиктиг билииниң өзүп, культурлуг деңнелиниң улам бедип турарының херечизи. Колхозтуң малчыннарында чаа чылдың чагыдылгазын бижитпээн өреге чок, а чамдыктары 3—6 янзы-бүрү чагыдылгалыг. Чижээ, малчын Сактымааның ог-бүлези 5 кезек, тараажы Моңзууланныы — 6 кезек чагыдылгалыг болган.

Бижидилгениң чамдык түңнелиинден алгаш көөрге, оон барык нуруузу чыл хуусаалыг болганы мурнуку чылдардан онзаланып турар. Ноябрь 10-га чедир «Шынны» — 200, «Бурунгаар» солунну — 169, «Тываның аныяктарын» — 80 кижи бижиткен. Төп солуннарның болгаш журналдарның чагыдылгазы 70 ажып турар.

1964 чылдың парлалга чагыдылгазы бо хүннерде улам калбарып турар. Колхозтуң ажыл участоктарында кижилер ортузунга чагыдылга организастаарынга Борбак-оол, Сагаачы ышкаш идепкейлиг ажылдап турарларны база демдеглээри чугула.

КОММУНИСТ АЖЫЛЧЫННАР

«ЭКИ КИЖИЛЕР». Бо эргим сөстү бис каяа-даа—тудугжунуң бедилир тудуп, аан-хевир киир чаартып орар чаа кварталынга-даа, чолаачының руль долгап, караңнадып турар машиназынга-даа, чаагай аддар-аттың эдилекчилери — бистиң башкыларывыстың ажылдап турары школаларга-даа чоргаарал-биле адаар бис. Эки кижилер—амыдыралдың делгем оруунче улуг чүткүл-соруктугларның мурнуку олуруунда базып орарлар. Каяа-даа баарга, сээң оңнуң эки кижи — тергиинниерниң тергиини болганынга сен канчап чоргаарланмас сен. А бир эвес олар—коммунистер, Ленинниң улуг партиязының кежигүннери болган болза, бисче олар ажыл-херээ, амыдырал-чуртталгазы-биле кайы хире бедик үлегер, соруктуг ат болбас деп. Ынчангаш бис маңаа найысылал Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелеринде чамдык мурнакчы коммунист ажылчыннар-биле таныжа каaптаал.

№ 1 АТК. Слесарьларның ажылдап турары, улуг-улуг соңгаларлыг цех бо. Чүүл бүрү шимээн долган: мында бир машинаның моторы баштай дүвүксүнмээр, оон соонда тода, өске моондакта тавырышпайн хөделген, маска ийикпе азы кандыг-ла-бир аар демир даажы хенертен оон-даа дыңзыг дыңналыр, азы бир-ле демирни одура какканы илдең—тик-так дигилээр... Ындыг дааш-шимээнге чаңчыкпаан болгаш баштай холзей бээр сен. А чогум ээлери—мында ажылдап турар слесарьлар анаа чаңчыгып калганнар. Ол дээрге оларның бүдүрүп турар ажыл-ижи-дир.

— Эш Козлов кайда ирги?— деп, айтыра каапта рывыска, ында чүък машиназының чанында турганнарның бирээзи—дээ ынаар, соңга баарынче айытты. Ында ыш-бус, туманналчак куу агаар өттүр чүве көстүр-даа ужур чок. Ынчалза-даа биске коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бригадири, аныяк коммунист Козлов херек-ле болгай.

...Арын-бажы бензин-үс апарган, бажының дыдырашсымаар дүктери чайгы бөргүнүң кыдыындан уштунгулап келген, аныяк эр бистиң мурнувуста бо тур.

— Бистиң бригада коммунистиг деп атты чедип алгандан бээр үр болбады. Кижи бүрүзү-ле ажыл нормазын 120—130 хуудан куду эвес күүседип, машиналарны эки шынарлыг септеп турар. Чеди кижи бис. Шуптувус өөренип турар. Мен ажылчын аныяктарның кежээки школазында мен...

Коммунист Н. В. Козлов оон-даа хөйнү чугаалаан. Ынчалза-даа бригадазының ажыл-херээниң дугайын ол кончуг допчулаан чүве.

Кол-ла чүүл—бригадир Козловтуң кижизиг эки үлегери, ажыл-херээнге сагыш-сеткилиндеа ынаа. Ол кандыг-даа ажылды даасканда, ылавыла күүседир. Автоажыл-агыйда партия организациязының даалгазын ёзугаар ол сес ог-бүлелерге агитаторлаан. Ол хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип келген. Партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң дугайында таныдылгаларны оларга каш удаа чорутткан. Оон удуртуп турары слесарьлар бригадазы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн сөөлгү дөрт айларның дургузунда элээн бедиткен. Ол дээрге коллективтиң найыралдыг ажылының түңнели-дир. «Кылган чүүлдүң шынарын кончуг эки кылдыр» деп сорулганы салып алганнар. Оларның бо эки эгелээшкинин № 1 АТК-ның өске-даа бригадалары деткип, ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедик болуру дээш чарышты калбарткаңнар.

№ 26 КВАРТАЛДА чаа-чаа улуг бажыңнар дүрген бедип үнүп, олар бистиң найысылалывыстың арын-хевирин улам-на чаартып турар. Ында ажылдап турар тудугжуларның иштинде коммунистер эвээш эвес. Оларның бирээзи — оожум, томааныг, бодунуң хүлээнген ажылын чүгле эки шынарлыг кылыр деп быжыг сорулганы салып алган ажылдап турар, аныяк коммунист М. С. Картыына. Ол Кызылдың коммунистериниң чоокта чаа болуп эрткен конференциязынга СЭКП хоорконунуң кежигүнүнге соңгуттурган.

Тудугга элээн каш чылдарда ажылдап келген үезинде эш Картыына тудугнуң мергежилинге эки өөренип алган. Ол—дашчы, бызанчы, бетонщиктиң мергежилдерин билир. Арматурщик кылдыр база өөренип ап турар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш демисежип турар эш Погореловтуң бригадазында Оюн Калзан, Хертек Биче-оол, Моңгуш Очур-оол, Ооржак Самбуу ышкаш мурнакчы ажылчыннар-биле кады эш Картыына ажылдың шынарын бедидер, чидириглерни чок болдурар дээш шыңгыы демисежип турар. Тудуг материалдары—түүйбү, цемент, кадаг, шил, элезин болгаш өске-даа чүүлдерниң камналгазы дээш ажылды организастаарынга эш Картыына идепкейлиг киржип келген.

«КЫЗЫЛ-ТУДУГ» эргелелинде мергежилдиг тудугжу бригадаларының саны улам-на көвүдеп турар. Оларның санынга, кымнын-даа мурнунда, Степан Саватеевич Белоусовтуң бригадазы хамааржыр. Бо бригада бодунуң мурнакчы ажылчыны кылдыр коммунист эш Шеповаленкону адавышаан. Чазанып, соңга шилдээр, соңга рамаларын кылыр талазы-биле ол—мергежилдиг дирткен кижилерниң бирээзи. Ынчангаш ол чүгле бодунуң бригадазынга эвес, а өске-даа бригадаларга барып, бо нарын ажылдарны кылырын эш-өөрлеринге айтып берип, тудугжуларның база бир «башкызы» болу бергени өөрүнчүг. Тудуг трезинде партия-күрүне контролюнуң дузалаар бөлүүнүң кежигүнү болганда, ол база-ла улуг харысалгалыг ажылдыг. Эптелге-дериглге ажылдарында четпестерни чок кылыр дугайында хыналдаларны ол каш удаа организастаан. Амыдырал ажылчындан ынчаар негеп келген.

Четпестерни эскерип, көрүп кааңда, оон чаны-биле анаа-ла эртте бербес, харын олар-биле демисежип билир аргаларлыг бо коммунист бодунуң бригадиринге ол талазы-биле хөйнү сүмелээн болгаш дузалаан. Кажан бригадир Белоусов кайы-бир чүгүлэ ажылче чардыгып чоруй баргаңда, эш Шеповаленко бригаданың ажылын харыылаары-биле төлээлээш туруптар...

• • •

Ийе, эки кижилер, бодунуң ажыл-херээ болгаш хуу үлегери-биле өскелерге үлегерни көргүзүп турарлар—каяа-даа ажылдап турганда, мурнуку олурууга базып орарлар. Бо удаада силерниң мурнуңарга ындыг кижилер—коммунист ажылчыннар-дыр.

А. НУГУУРАК.
(Бистиң тускай корр.).

Чечектелип турар Хубсугул аймак

Мооддуң соңгу-барыын кызыгаарында чараш көрүштүг бойдус чурумалдыг Хубсугул аймакта халха, хотгод, дархад, урианхай, уйгар, бурят чижектиг хөй националдыг чон чурттап турар. Аймактың арат чонунарының амыдыралы Мооддуң Арат Төвелюстүг партизының удуртулгазыбиле, Совет Эвилелиниң ак-сеткилдиг улуг дузалам чызының ачызында экономика болгаш культура талазы-биле танытты ынмас кылдыр чечектелип, хөгжүп турар.

Хубсугул аймак — 109.000 дөрбелчин метр девискизэрлиг, 63 муң кижилиг. Аймактың экономиказының кол адыры — малдың баш саны 1,5 миллион.

Арат чонның амыдыралының үндезини малдың баш саны улустуң эрге-чагыргазының чылдарында барын 2 катап өскен болгаш кижи бурузунге 24 баш мал онаажып турар апарган.

Хөйнүң болгаш инек малдың уксаазын экимидип, хойну нарын болгаш чартык нарын дүктүг, инекти зът-сүт угланыышкынныг кылдыр сайзырадып турар. Аймактың малы чылдың дөрт эргилдезинде чер одарлаар болгаш кыш, частың берге үелеринде немелде чеминиг берип турар.

Аймактың девискизэри соок, серии агаар бойдустуг, бедик даглыг чурт болганда, малды нажаа болгаш чем-суур-биле хандырары онза чүгүлэ сорулга болур. Бисте шээр малдың 91 хуузу, ыйыстыг бода малдың 82,2 хуузу чылыг камаа, серилиг болгаш бир баш малга 65 килограмм бөдүүн чемнер, 1,3 килограмм хоюнсаалыг чемнер онаажып турар.

Көдээ ажыл-агый каттыжыышкын бүрүзүнге ортумаа-биле 66 муң баш мал онаажып турар. Аймактың бүгү малының 80 хуузун социалистиг ажыл-агыйларда каттыштырган. Каш чылдарның мурнунда хуу ажылдыг чараан араттар көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарында эки-тура-биле киргеш, социалистиг улуг ажыл-агыйның артын күштүүн амыдырапга көрүп, коллективтиг ажыл-агый ёзулуг-да эки чүве-дир дээрзин медереп биягеннер.

Көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарының ажыл-агый, организас-тургузуу быжыглып, ажыл-оруулгазы өзүп келген болгаш каттыжыылдының кежигүннериниң амыдырал байдалы чайгыыш чокка эжижип турар. Бо чылын каттыжыышкыннарның оруулгазы 36 миллион тутриг болоп, оон 20 миллион ажыг хуузун кежигүннериниң нүшхүнүнүң төлевиринге тыпсыр.

Сөөлгү чылдарда чер ажылы чедимишкининиг хөгжүп келген. Бистиң аймак чылда 30 муң гектар хире черге тараа, ногаа культураларын тарып, оон ажаап аяган тараа кижи бүрүзүнге 18 пуд онаажып турар. Аймактың көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарында 200 хире тракторлар, 100 ажыг комбайннар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа техниказы ажылдап турар. Машина-мал ажылының станциялары көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарының 65 хуузун хандырып, тараа, ногаа ажылынга, мал чемнери белетиззринге техниктиг дузалам чыны көргүзүп турар.

Бистиң аймакта чылда 20 миллион тутриктиң продукциязын кылып үндүрүп турар дүк чуур фабрика, даяган дээрбези, балык үлетпүрү, аъш-чем комбинады, үлетпүр кооперациязы, типография, тудуг конторазы, автобаза чижектиг элээн үлетпүр бүдүрүлгелери ажылдап турар.

30 чыл оюн чоокта чаа демдеглээн эң баштайгы үлетпүр болур дүк чуур фабрика болгаш амгы үениң техниказы-биле чепсегленген, чылда 6 муң тонна даяган бээр күчүлүг дээрбе болза, бистиң өнүүвүс Совет Эвилелиниң дузалам чызы-биле туттунганын сактырга көрүнчүгүр..

Амгы үениң транспорт харылзаазы чедимишкининиг хөгжүп турар. Сумуларның 90 хуузун аймак төвү-биле шуут тудуштурган телефон харылзаазы, 20 ажыг хуузун агаар почтазы хандырып турар, 50 хуузу радио үзелдиг болгаш теп суур черлерде 2300 хире радио точкалары ажылдап турар.

Совет улустуң дузалам чызы-биле туттунган, чылда 20 муң ажыг тонна чүүн соортур Хубсугулдуң суг оруу моол-совет улустарның моңге найырапынын илергей демдээ болур.

Арат чонның амыдырал байдалын болгаш культураның сайзырадыр дугайында үргүлүү сагыш салып турарының ачызында культура-чыгыдыышкын черлери шапкын хөгжээн. Нөөти билигниң 29 эге болгаш ортумак школаларында 7800 уруглар өөренип, ында ортумак болгаш дээди эртемниг 300 хире башылаар ажылдап турар. Аймактың чонунуң бир муң кижи бүрүзүндеи 80 кижи кайы-бир школада өөренип турар апарган. Дээди болгаш ортумак эртемниг хөй муң интеллигенция улус ажыл-агыйының болгаш культураның адырларында ажылдап турар.

Шаанда бижик билир кижи барык чок турган болза, ам бижик билбес кижи чок болу берген. Культура ордулары, клубтар, кызыл булуңнар, немчулга черлери, турум болгаш көжер кине чер бүрүзүнде нептереп, эң-не ырак, хайыы чөрлерде чедип, арат чонну хандырып турар. Культура болгаш уран-чүүл болза, арат чонның амыдырапчы чугула хөректиг чүүдерн апарган.

Чоокка чедир-ле харлыг тайгаларга көжүп чараан иви ажылдыг араттар чадыр өглерин каггаш, суурларга кирип кээп, сайгылаган херээдиг, чырык, чылыг башкыларда чурттап, кинтининг ажылында идепкейлиг киржип турао.

Чонның кадык казгалалының албан черлери, оон болбаазыранган күчүзүү үзүктеп чонна эскен. Аймакта эмнелгелер 30, эмнеляе сайбырлары 80 четкен болгаш бир эмчиге-ле 600-даа четпес кижи онаажыр. Сөөлгү чылдарда кижилериниң өлүр чоруу дыка кызырыл, чонның немежип өзери 1000 кижи бүрүзүнге-ле 38,8 кижи болуп турар.

Хубсугул аймактың ажылчы чоннары МАРП-ның XIV съездизиниң төөгүдүг шиитпирлерин күүсетпишаан, бистиң чурттуузуна социалистиниң материал-техниктиг баазазын тургузар ажылхерекке үнелиг эки үлүг-хуузун киирип турарлар.

Улус ажыл-агыйын болгаш культурамы хөгжүдериниң үшкү беш чыл планының мал өстүрер соруглазын бистиң аймак баштайгы 3 чылда-ла 101,9 хуу күүседип, эки чедимишининн чедип алган. 1962 чылда малдың баш санынга мурнуку чылдаазындан 88 муң баш мал немей өскен. Бо чылын малдың баш санын бүгү чүзүннер аайы-биле өстүрер аргалыг болуп турар.

1963 чылда аймак 20 муң тонна чыгыы тараяны ажаап ап, күүрүнеге тараа дужаар планын 100,4 хуу күүсеткен.

Аймактың үлетпүр, ажыл-агый организацияларының боттарының планнарын чыл санында күүседип турар. 1963 чылда бүдүрүлге планын бүгү бүдүрүлгелер ам 82 хуу күүседип алган чорук чыл планын күүседир аргалыг болганы ол болур.

Садыг болгаш белеткел организацияларының баазам саарылгазының база белеткелдерниң планын чедимишининг күүседип турар. Эът, жирзыбүрү дүктер, сүт, сарыг чергенин белеткелдеринең бүгү хевирлериниң планнарын шуптузун ажыр күүсеткен.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң планныг соруглалары база-ла чедимишининг күүсеттинип турар.

Хубсугул аймак мал өстүрер, улус ажыл-агыйының планныг соруглаларын күүседир талазы-биле чуртта элээн бедик черни элээн. Бисте планныг соруглаларны күүсетпээн суму, каттыжыышкынныр шуут чок болган.

Хубсугулчуварның улус ажыл-агыйында болгаш культура тургузуушкунунда чедип алган эки чедимишкиннери болза, МАРП-ның мерген удуртулгазының болгаш Совет Эвилелиниң бисте көргүзүп турар харааи чок дузалам чызының ачызы, арат чонның ал-бодун хайыралаваа шудургу нүш-ажылының үре-түңнели болур.

Бис чедип алган чедимишкиннеривисти улам быжыглап, партияның мерген удуртулгазы-биле чоруп, улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хөгжүдериниң үшкү беш чыл планын долдур күүседип, чайынналчак чедимишкиннерни чедип алырывысты эргим өнүүтеривисие шуут дизимин-биле илергейлеп тур бис.

П. БАЛДАН,
Хубсугул аймактың партия комитединиң бирги секретары.

Хөй ургларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүүзээнден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК КӨДЭЭ РАЙОН

ТОС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Белек-Баир Монгуш** Сандыкооловна — Аксы-Барлык көдээ Советте өг-бүле ээзи.
2. **Куулар Дапчыт** Кылын-ооловна — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
3. **Куулар Дозулдай** Үндуповна — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
4. **Куулар Чысыымаа** Акпаштайовна — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
5. **Монгуш Бичии-Кыс** Суваичиковна — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
6. **Монгуш Сүт Сууракович** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
7. **Монгуш Шоваа** Сундуевна — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
8. **Ооржак Дарый Маизыр-ооловна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
9. **Сарыглар Оол-Сарыг** Балчыйовна — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

СЕС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Дүү-Дарый Карацмай** Дарымалдай — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
2. **Күжүгет Сенден Хөөкүй-оолова** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
3. **Куулар Деспилдей** Дамдынхөө — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
4. **Куусун Күржүңмаа** Маклаановна — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
5. **Ооржак Сагаай Бак-Караевна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
6. **Ооржак Чүскүпеп Додуковна** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
7. **Саая Ама** Бегзиевна — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
8. **Сарыглар Сенмит** Шырыпчыковна — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
9. **Сарыглар Хирлиш Эдискиевна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
10. **Хомушку** Долгар Сарыговна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
11. **Хуналай Сендажы** Кудаш-ооловна — Бай-Тал суурда өг-бүле ээзи.

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кара-Сал Сержик-Кара Дундуевна** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
2. **Куулар Елизавета** Сенгилдиковна — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
3. **Монгуш Раа-Хеле Лаа-Сюрюновна** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
4. **Монгуш Чыртак** Шыраповна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
5. **Ооржак Мамбуу Топтуг-ооловна** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
6. **Ооржак Хола Омуктааровна** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
7. **Саая Маакей Чүлдумовна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
8. **Салчак Сержин Сартаевна** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
9. **Сарыглар Суут Шыраповна** — «Шекпээр» совхозта медпункт санитарказы.
10. **Хомушку Чылбак Дембиреловна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Домгак Көген Далбыровна** — «Большевик» колхозтуң долхозчузу.
2. **Монгуш Деспижек Күжүкпеновна** — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.
3. **Монгуш Дыртык Бай-ооловна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
4. **Монгуш Намчал Сектаевна** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
5. **Монгуш Туртуг-Кыс Лопсан** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
6. **Ооржак Бадыш Хомушкуевна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
7. **Монгуш Страт Сюзюновна** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
8. **Ооржак Хорлуу Сенгилдиковна** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
9. **Саая Биче-Кара Солукуевна** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
10. **Саая Көк Багай-ооловна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
11. **Саая Санчай-Кыс Сандыковна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
12. **Саая Серенмаа Саваевна** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
13. **Хомушку Иринмаа** Дойбаевна — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кара-Сал Дүү-Дарый** Донгуменовна — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
2. **Куулар Бады-Серен** Мадар-ооловна — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
3. **Куулар Дембикей** Амыртыколова — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.
4. **Монгуш Өшкү-Саар** Сюрюновна — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
5. **Монгуш Ховеймей** Биче-ооловна — Шекпээр көдээ Советте өг-бүле ээзи.
6. **Ооржак Бичии-Кыс** Сандыковна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
7. **Саая Очур** Аказевна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
8. **Салчак Долгар** Кечилековна — «Малчын» колхозтуң колхозчузу.
9. **Сарыглар Бакай** Сюрюнович — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.
10. **Салчак Хирлиг Лама-Хөевна** — «Малчын» колхозтуң колхозчузу.
11. **Сатпык Монгуш Хавытыевна** — Шекпээр сүтрда сес чыл школазының ажылчыны.
12. **Таибаева** Евдокия Степановна — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.
13. **Успун-оол Арагачы** Салгыоловна — Тээли көдээ Советте өг-бүле ээзи.
14. **Хомушку Долгар Сарыг** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
15. **Хомушку Караш Хүндү-Самбуу** — Ак-Довурак суурда өг-бүле ээзи.
16. **Хомушку Кувыскал Хөөкүй-ооловна** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК КӨДЭЭ РАЙОН

ТОС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Базыр-оол Куулар** Байыкдыновна — инкубатор станциязының ажылчыны.
2. **Монгуш Кызыл-оол** Мандыновна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
3. **Монгуш Шырпан** Сыкырайовна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
4. **Ооржак Чылбак** Сарыковна — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

СЕС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Аймыы Серекмаа** Дапаевна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
2. **Монгуш Хурулда** Сундуевна — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.
3. **Монгуш Тооруклай** Майзынавна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
4. **Монгуш Шончыг Эзир-ооловна** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.
5. **Ондар Хордуу** Баазановна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

ЧЕЛИ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Куулар Арагачы** Агбановна — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.
2. **Куулар Кызыл-Кыс** Баражаковна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
3. **Куулар Сайын Байыртановна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
4. **Монгуш Алажык Сүсүгбейовна** — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
5. **Монгуш Досуп Бюрбүевна** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
6. **Монгуш Үзүмаа Шоктаровна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
7. **Монгуш Чылбак Чигир-ооловна** — Чадаана көдээ Советте өг-бүле ээзи.
8. **Ондар Кодуйбан** Лопсановна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
9. **Ондар Хин Доржуевна** — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
10. **Ондар Шүжүлээ Сунаүйовна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
11. **Ооржак Көрей Дембиреловна** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
12. **Ооржак Кызыл Теверовна** — Хөндергей суурда өг-бүле ээзи.
13. **Ооржак Салдыг Дүдүкпеновна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
14. **Сарыглар Сержиңмаа Сундукхөвна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
15. **Сат Хүрең Эрелчиновна** — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Даизык Иргит Баян-Мөнгеевна** — «СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозтуң колхозчузу.
2. **Кара-Сал Сендин Докпаковна** — «СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозтуң колхозчузу.
3. **Күжүгет Хандываа Тукушевна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
4. **Монгуш Анай Даизыковна** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
5. **Монгуш Байдаа Чүлдумовна** — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
6. **Монгуш Кара Доңдуповна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
7. **Монгуш Маңмы Хуулгановна** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
8. **Монгуш Саглай Байыр-ооловна** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
9. **Монгуш Севил Шымбай-ооловна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
10. **Монгуш Чамьяң Намажаповна** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.
11. **Монгуш Чылбакай Дунденейовна** — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
12. **Ондар Доймак Мацнайовна** — Ийче школазының башкызы.
13. **Ондар Попуяк Тас-ооловна** — «СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозтуң колхозчузу.
14. **Ооржак Ханды Сембиловна** — Чыргакы көдээ Советинде өг-бүле ээзи.
15. **Ооржак Көжей Шыдаровна** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
16. **Ооржак Сендиңмаа Доржуевна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
17. **Сай-Белек Куулар Баскаевна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
18. **Сарыглар Тооржык Бадыевна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
19. **Сарыглар Чүдек Кандаимаевна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
20. **Түлүш Ынаакай Чайбаловна** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Динс Елена Чимитовна** — Шеми суурда школа башкызы.
2. **Карасал Ичин Севековна** — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
3. **Монгуш Дежитаа Доокайовна** — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
4. **Монгуш Наталья Сочугашовна** — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
5. **Монгуш Чылбак Очурович** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
6. **Ондар Долзат Чаштан-ооловна** — Сүт-Хөл суурда өг-бүле ээзи.
7. **Ондар Дуң-Серен Каражыковна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
8. **Ондар Ленова Кечил-ооловна** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
9. **Ондар Хензигбей Кошхоловна** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
10. **Ондар Хүренмей Мөкулчековна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
11. **Ондар Чыртакежик Самбуевна** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
12. **Ондар Чимит-Серен Байымбаевна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
13. **Ооржак Борбак Баазанович** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
14. **Ооржак Бичии-Урут Калзановна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
15. **Ооржак Данзы Сендиевна** — Кара-Тал суурда өг-бүле ээзи.
16. **Ооржак Ежма Баипай-ооловна** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
17. **Ооржак Кыгыл-Кыс Домбайловна** — Алдан-Маадыр суурда өг-бүле ээзи.
18. **Ооржак Сажанмаа Даш-Сюрюновна** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
19. **Түлүш Чавыт Биче-ооловна** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
20. **Хунажык Опеежен Бурзуновна** — Суг-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

(Уланчылыг)

Аныяк кыс Марина Тюлюш Кызылдың № 2 школазының 11 клазык дооскан. Школага өөренип турган библиотека херээн эки шингээдип, ол ажылга мергежилдиин көргүскен. М. Тюлюш ам Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда библиотекарьлап ажылдап турар. Ол бодунуң ажылынга ынак, улуг сонуургал-биле ажылдап турар. Ол, массалыг ажылдарга идепкейлиг киржип турар. Марина бир ай хуусаалыг танцы курузун чоокта чаа Кызылга дооскан. Колхозтуң клувунда аныяктар улуг сонуургал-биле чаа танцыларны танцылап турарлар.

ЧУРУКТА: Марина Тюлюш.

Фотозу С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Колхозтуң кыштагларында

БАЖЫҢ-АЛААК. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик будурулге эргелелининң «Искра» көдээ ажыл-агый артели малын организастыг кыштаглаткан: ыйыстыг бода мал 8 кезек черде, шээр мал 25 коданда көжүрттүнгеп. Кышка белеткелди частан эгелээш, багай эвес организастаан.

Кыштагларда эрги кажаалларны чогуур ойунде бүрүн септевишаая, шээр малга 4 чаа кыштагны немей туткан, ыйыстыг бода малга 2 кажаяны кыяган. Одар солуп көжерине таарымчалыг белеткел кыштагларны ам-даа немей организастаар.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын боттандырбышаан, ылаңгыя малчыннарның чурттарга амыдыралынче чугула кичээнгейни салып турар. Сүт-бараан фермаларында чурттарга бажыңнары четчир, септелгени чогуур ойунде чоруткап.

Колхозтуң тудугжуларының күжүн хөй бригадаларынче, ында малчыннарның чурттаар бажыңнарын кылырынче, оларның культурлуг негелдезин хандырарынче кол угландырган. Бо чылын бригадаларның төптеринде 6 аал ишти чурттаар бажыңнарны немей кылган, 3 кызыл булунну болгаш 3 чүнар бажыңны ажыглалда киирген.

Фермаларга болгаш бригадаларга мал чеминиң курлавырын тургузар соруглага-биле сиген, саваң база өске-даа чемнер сөөртүрүнге 3 тракторну болгаш 5 автомашинаны быжыглаан. Кыштагларже мал чеми сөөртүр ажыл бо хүннерде кидин-түлүк.

Василий Доржатпан

1954 чылдың августу эргиледир автобус ей-тап маңы-биле Саян сынын ажылдыр, дыйлайты өөрлин бады келген каалама оруктуу куду чиигн сургей кудургайлапкан. Ол бугунуң ужу-кыдыы турбас-даа ышкаш кылдыр сагындыргылаар. Автобустуң ажык көзенээнден бакылаш, арыг чаагай агаарны хөрек долдур тыныларга, таптыын кандыг дээр. Автобуста чорумалдар шыгырт долу. А төрээн черниң ужу-кыдыы эргим, каас чаражы-биле каракка көстүп, олче хаылап кирген тудум-на, Василий Доржатпан ала-чаягаар хөлзеп, чүрээ дүрген-дүрген тииледи соо чораан.

— Дөрт чыл... Эх!.. Че, ол-даа кайчаар, мелегей-дир мен ийин, мелегей! — деп, ол боду билбейн чугааланы каапкан.

— Чүү дидир силер, эш? — деп, кожа олурган кижи айтырган.

— Чок, аваа-ла..,—дээш арны кыза берген.

Дөрт чыл мурнунда садыглап тура самчыгдал кылып, оон шиитпирген. А ам хосталгаш, аалынга—төрээн Тывазында кирип келген чоруп олурары бо-дур. Амыдыралды, ажылыштн катап эгелээр херек. Кайчаалдыр эгелээрил? Чүүден эгелээрил? Орта-ла билбейн чораан. Ынчалза-даа ак-сеткилдиг, шынчы чурттаарын ол быжыы-биле шиитпирлеп алган бодап чораан. Дөрт чыл — эвээш эвес үе. Ол үениң дургузунда хөйну көрүп, хөйну бодаан. Ангараның улуг ГЭС тудуунга ол киришкен. Ынчалза-даа шиитпирген кижиниң хуузубиле киришкен...

Чанып келген дораан-на Василий Доржатпан кандыг-бир черге өөренип алыр деп бодай берген. «7 класс доозуп, оон садыг школазынга өөренип чораан, ол-ла кижи болгай мен, эвээш-тир» деп, бодал-биле Омскиже хапкан. Аңаа ол дагжы-техниктиң 5 ай хуусаалыг тур курузун доозуп алгаш, ол-ла тускай эртеми-биле 1957 чылда Ак-Довуракка багай эвес ажылдап турган. Ынчалза-даа кадыының болгаш өг-бүлезиниң байдалы-биле Ак-Турутта шуут-ла турумчун, доктаамал чурттаары-биле көжүп келген...

Василий Чүдек-оолович Доржатпан олут-чыдын чок кижи болгэн. Бо удаада ону арай боорда бажыңында олурутсуун «тудуп» алдым. Оон аажок арыг-силиг, эмге-сеткелиг өрээлиниг-дыр-на ийилээп көөрежип олурдувус, кадайы школа складының эргелекчизи болгаш ында хүнээр, уруу 2-ги класста, а бичии оглу кырган-авазының аалынче «аалдай» берген, Дөртен хире харлыг ол кижини даштындан көөрге, ажжок аныяк ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа хөөрежи бээрге, солун болгаш «корбээш чүвезин чок» деп чугаалап болур, чазык чаагай кижи болган.

— Силерниң билириңер, ол-ла багай херээниниң «балыы» сагыжында эжирбээш үеде бо Ак-Турутта көжүп келдим — деп, ол чугаалаш, кезек боданып олура, уламчылады: — Эң-не баштай бо школага аът ажаакчызы болуп кирдим. Суг сөөртүп, ыяш дажып дээш өске-даа ажылдарны катай-хаара күүседип-ле турдум. Алыр шалың эрги акша-биле үш чүс хире болуп, амыдыралга чеяиппес турза-даа, ундаравадым...

— Ол ажылга үр болдуңар бе?— деп, сонуургадым.

— Бир чыл, тос ай хире ажылдаан мен. Оон бир-ле хүн школа директорту мени келдирген болган. Баарында, директор мынча дей-дир: «Че, Василий, аът ажаакчыларыңны ам кат, школа складын эргелекчилеп көрзүңзе чүл?». Баштай айбың тыпайн барган мен. Школа склады дээрге улуг херек: ында чүс-чүс өөреникчи чаштарның кедер хевш, чем-ажыы болгай. Директор мээң эрткен үемни билбес эвес, кавчаң турары ол кижи боор? Бир эвес шыдавайн барзымза? Ынчаалдыр ажыттчажыт чокка чугааладым. Кижим мени чер алыспады: «Ол чүгле сээң бодуңдан хамаарыжыр, сеңзэ будуң школа коллективи бүзүреп турардыр, сезинген херээң чок» — дидн. Кижилер меңээ мынзар бүзүреп турар болганда, ол идегелди оскунмастыр деп улам-на сорук кирип ажылдай берген мен...

Василий Чүдек-оолович 1962 чылдың сентябрьдан бээр Ак-Турут 8 чыл школазында интернат эргелекчилеп турар. Башкыларның-даа, өөреникчилеринң-даа аразында оон ат-алдары улуг. Ажыл-ишке чаа чүвеин тып билирин, кызымак чоруу, кижилер аразында эп-чоп-биле ажылдап шыдаары — маңаа эки түңнелди берген боор деп бодал чаягаарда тыптып кээр-дир. Василий Чүдек-оолович башкы эвес кижи болгай, ынчалза-даа школаның ажылчыннары-даа, башкылары-даа, өөреникчилери-даа ону «Башкы» дижир, ол хүндүлуг аттың эдилекчилериниң бирээзи апарган.

Мен чөпсүмүп, бажым соган кылдым. А Василий Чүдек-оолович Доржатпанны Ак-Турут суурнуң чурттакчылары дружинна штабының даргазынга сонгуп алганнар. Ол хүлээлгезин багай эвес күүседип турар.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Эки организастаан

АРЫГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Нинтининг малын менди, тодуг болгаш чыыт кыштагладыры аяты кичээнгейниң төвүнде салдынып турар. Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхоз кышка белеткелин хынамчалыг чоруткан. Шээр малдың 36 кыштагларында септелгени эки организастаан, одар солуп көжериңе 7 чаа немелде кыштагларны безеткээн. Сарыг-Хөлде 300 инек кирер чаа кажаяны ажыглалда киирген.

Фермаларже болгаш хөй бригадаларында мал чеми сөөртүрүн организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде нинтизи-биле 4800 центнер ажыг ситенин кыштагларда чедирген.

Мал кыштагладымышкынынга белеткел ажылын Хам-Дыта хөй бригадазы эки организастаанын айтыры чугула. Будурулге, культура амыдырал болгаш чурттарга бажыңнарының септелгезин частан эгелеп хынамчалыг чоруткан.

„Аппассионата“ КИНО

(В. И. Лениниң дугайында чаа кино)

Муэыка чогаалы болгаш политика, уран чогаал-биле бүдүн улуг чурттун амыдыралы — бо үүлдер улуг-ла холбаа чок ышкаш кылдыр чамдык кижилер бодай бээр. Бурунгаар дешилгетиг кижи төрелгетеннин баштынгызы В. И. Ленин уран үүлдүң чоннуң амыдырады-биле ханы дазылдашкак холбаалыг кылдыр көрүп, улусчу музыка чогаалын ханы сонуургап чораан.

Бистиң республиканың киноэкраннарында үнүп эгелээн «Моефильм» киностудиязының бо чылын үндүргени «Аппассионата» деп кино ленинчи амыдыралдың чангыс-ла кежээзин көрүкчүге бараалгаткан. Ол дээрге, 1920 чылдың кышкы кежээзи. Ынчан Е. П. Пешковаиың бажыңында, Максим Горький-биле ужуражыр дээш Владимир Ильич чедип келген. Улуг чогаалчы биле революцияның баштынчызы, ол кежээ ур-ле хөөрешкеннер. Кежээниң төнчүзүнде Владимир Ильич аныяк пианист И. Добровейнинн күүседери-биле «Аппассионата» деп музыка чогаалын дыңнаар...

Аңаа чедип келириниң бичии мурнунда Владимир Ильич, англи чогаалчы Герберт Уэле-биле беседалашкан. Уэле болза, Россияны дүмбей караңгы кылдыр көрген. Ленин — Россияны революциянын кыпсыпкан одундан чайнаан, бөгүн келгеш, коммунизмнин чырыткызы хереллеиип турар кылдыр көрүп турар.

Бетховеннин «Аппассионата» деп күчүлүг музыка чогаалы бажың иштинде чангыланып үнген. Улуг музыкантының бо чоргаар музыка чогаалынга Владимир Ильич коичуг ынак чораан. Кижилерни аас-кежикче, демиселче оон кыйгырган чогаалын кайгамчык күүседип олурар пианистиң таланнызынга Ильич таалап олурган.

— Ол (Бетховен — ред) кандыг-даа херектиң доора ийинге туруп көрбээн. Ол бүгү назынында демисежип келген...— деп, Ленин чугаалаар. Бажан пианист «Аппассионатаны» ойнап доозуптарга, Владимир Ильич чоргаараалбиле ынчаар чугаалаар:

— Чок, мистер Уэлс, келир үе — ол дээрге коргунчуг чоруктун болгаш дүмбей дүнүн симфониязы эвес-тир! Келир-үе — ол дээрге Бетховен-дир! Демиселди болгаш түргедим ажып эрткеш, өөрүшкүнү чедип алыры-дыр!

Ол бүгү, уран чүүл-биле чоннуң амыдыралын төрелдиттиреринин ленинчи үлегер-чижээ, уран чүүл ажыдакчыларынга ленинчи чагыг ышкаш дыңналып турар! Улуг баштынчының ол кежээ болдын тайылбырлавышаан, киноиуң тургузуучулары көрүкчүнү Совет чуртгун бөгүнгү амыдырынга чедирип кээр. Экранда — Кремль, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бажыңын к

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

БҮГҮ ДИПТЕРЖЕ

Машиналар Чөөн чүкче, Барыын чүкче, мурнуу болгаш соңгу чурттарже чоруп турар. Чехословак бүдүрүлгениң турбиналары болгаш тракторлары, станоктары болгаш автомобильдери, прокат дерилгези болгаш хөмүр даш комбайннары Индияның, Индонезияның, Цейлонуң, Египеттиң азы Бразилияның хемнериниң энергиязын чагырып алыр, мөңгеде кур чыткан черлерни андарар, бойдус байлактарын ол чурттарга бараан болур кылдыр тургузар дээш океаннарны кежилдир чоруп турар. Социалистиг Чехословакия беш диптериниң 130 күрүнелери-биле даштыкы садыгны кылып турар. Ол дугайын бисеке ЧССР-ниң даштыкы садыг министри Ф. Гамоуз чугаалаан.

Улус ажыл-агыйының өске-даа адырлары-биле бир дөмей чехословак даштыкы садыг экономиктиг хөгжүлдениң кол айтырыгларын шиитпирлээринге улуг рольду ойнап турарын ол демдеглээн. Даштыкы садыг колдуунда социалистиг өске-даа чурттар-биле экономиктиг кады ажылдажылганы ханыладырынга дегүм болуп турар. Чүге дээрге, чехословак экономиканың хөгжүлдези ол чурттарның экономиказы-биле быжыг холбашкан. Делегейниң оон өске чурттары-биле даштыкы садыг янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг чурттар-биле кады ажылдажылганы быжыглаарының ажыктыг чепсээ болуп турар.

Чехословак даштыкы садыг дайын соолгуңдеги үеде, кажан улус эргечагырганы бодунуң холунга алган болгаш планныг экономикаже шилчээн үеде, оңза шапкыны-биле хөгжүп турган. 1948 чыл-биле деңнээрге чурттуң даштыкы садыг саарылгазы үш ажыг катап көвүдээн, а ол-ла үениң дургузунда машиналарны дашкаар үндүрери барык 7 катап өскен. Чехословакияның экономиказының хөгжүлдезиниң дайын соолгундеги үези үлетпүр бүдүрүлгениң чүгле дүрген көдүрлүүшкүнү-биле эвес, харын база оон адырлар аайы-биле тургузуунуң үндезин өскерилгелери-биле тодарадтынып турар. Ол өскерилгелер даштыкы садыгның тургузуунга салдарны база чедирген. Дайын мурнундагы чылдарда Чехословакияның дашкаар үндүрер чүүлдеринге машина тудуунуң продукциязының улуу чүгле 6 хуу турганындан 1962 чылда ЧССР-ниң дашкаар үндүрген чүүлдериниң ниити хемчээлиниң 50 хуузу четкен. Ийиги бешки чылдың (1956—1960 чылдар) чылдарының дургузунда безин Чехословакиядан машиналарны, дерилгени болгаш приборларны дашкаар үндүрери 70 хуу көвүдээн.

Ам бо үеде дашкаар үндүрер машиналарның болгаш дерилгениң 80 ажыг хуузун социалистиг лагерьниң чурттарынче чорудуп турар чорук социалистиг чурттарның аразында экономиктиг харылзааларның болгаш күш-ажыл хуваалдазының түңнели болур. Машиналар, дерилге болгаш приборларны садар талазы-биле Чехословакияның эң чугула болгаш эң улуг садыг эвилелчизи Совет Эвилели болуп турар. 1962 чылда Чехословакиядан ССРЭ-же машиналарны болгаш дерилгени чорутканы эрткен чылдар-биле деңнээрге барык 30 хуу көвүдээн, а ол-ла үениң дургузунда ССРЭ-ден Чехословакияже машиналарны болгаш дерилгени чорудары 20 хуу өскен.

Кожалары—Польша, Герман Демократтыг Республика-биле, социалистиг өске-даа күрүнелер-биле акы-дуңма экономиктиг харылзааларны Чехословакия чедиишкинниг хөгжүдүп турар.

Тускай хөгжүлдениң оруунче кирген чурттарга чехословак машиналарны чедирип бээри соолгу чылдарда калбарган. ЧССР болза Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарынга машиналарның, дерилгениң улуг хандырыкчызы апарган. Дашкаар үндүрер ниити чүүлдерде машиналарның база дерилгениң бот-деңнели 50 хуу ашкан. Чүгле соолгу үш чылдарда безин Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттары-биле Чехословакияның садыы барык үш катап өскен.

Социалистиг Чехословакия бүгү күрүнелер-биле экономиктиг харылзааларны моон соңгаар-даа хөгжүдер дээш бодунуң күженишкиннерин салып турар. Бо талазы-биле Чехословакия улуг идегелди садыг болгаш ону хөгжүдер талазы-биле делегей конференциязынга салып турар. Садыгны хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле бүгү чурттарның киришкен турары бүгү-делегей организациязын тургузары ол конференцияның база бир чугула сорулгазы болур ужурлуг деп, Франтишек Гамоуз чугаалаан.

Делегей садыын хөгжүдериниң оруунда турар бүгү-ле бергелерни чайладырынче угланган чүткүлдерни бүгү энергиязы-биле кезээде деткиир бис деп, Франтишек Гамоуз демдеглээн.

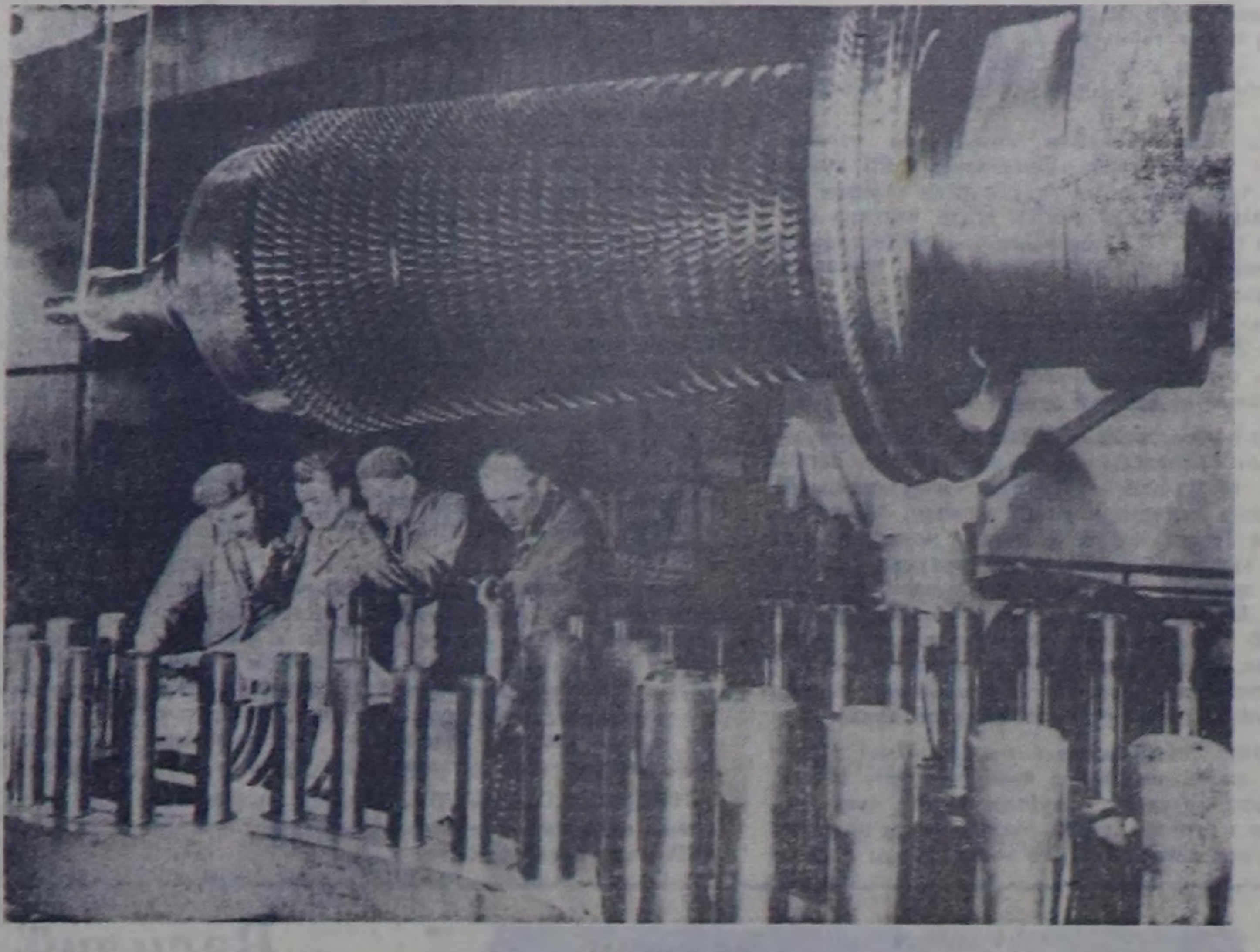

Чөөн-Словацк металлургия комбинады — Чехословакияның Социалистиг Республиказының эң улуг тудуу. Ол комбинат каң бүдүрүлгезин шиитпирлиг көвүделиринге чугула рольду ойнаар. 1970 чылда ук комбинат 12 миллион тонна каңны бээр.

Ол бүдүрүлгениң тудуушкунун үш чылдан бичии-ле ажыр чорудуп турар, а оон девискээринде ам безин хөй-хөй металлургия бүдүрүлгелери тургустунуп келген. Ноябрьның эгезинде бус-биле ажылдаар электроцентраль ажыглаалга кирген. Ол комбинаттың бүгү-ле бүдүрүлгелерин чылыг-биле болгаш электри-биле хандырар апаар.

ЧУРУКТА: бус-биле ажылдаар электростанцияның турбиналарын эптеп турары.

ЧТК-СЭТА-ның фотозу.

НЕФТЬ ХООЛАЙ ДАМЧЫШТЫР НЭЭП ЭГЕЛЭЭН

«Найырал» деп нефть дамчыдылгазының Венгрияда участогунуң тудуу доозулганындан бээр бир чыл эрткен болгаш Волганың баштайгы нефтизи Дунайның эриктеринде четкен. Чыл дургузунда нефть дамчыдылгазының дерилгези үзүктелиишкин чокка ажылдап келген. Совет, чехословак болгаш венгр тудугжулар ажылды чүгле хуусаа бетинде эвес, харын база бедик шынарлыг кылдыр күүсеткенин ам дидими-биле чугаалап болур.

Нефть дамчыдылгазы-биле 700 тонна ажыг совет нефть Венгрияда Капольнашнекеде компрессор станциязынга четкен, а нефтини ол станциядан нефть ажылдап кылыр заводтарже чорудуп турар. Ам Совет Эвилелинден Венгрияже чорудуп турар нефтиниң үштүң ийи кезии бо дамчыдылга-биле Венгрияга кээп турар. Нефтини чедирериниң шүүдели дыка чиигээн, оон ангыда иштики сөөртүлгеге херегләэр хөй санныг цистерналарны хостаан.

Дунайда, Сазхаломбаттада ам тудуп турар нефть ажылдап кылыр күчүлүг заводтуң тудуу доозулган соонда «Найырал» деп нефть дамчыдылгазының экономика талазы-биле ажыы улам тода апаар.

ПОЛЬША БАЛЫКЧЫЛАРДА

73.000.000 килограмм балыкты бодап көрүнер даан. Бо болза барык беш муң тонналы сөөртүр демир орук вагон-соодукчуларның иштп балык-тыр. Чогум-на харын Колобжег порт хоорайдан ол хире санныг чаа туткан балыкты Балтий далайда балык тудар талазы-биле «Барка» деп күрүне бүдүрүлгезиниң коллективи соолгу 15 чылдарның дургузунда Польша Улус Республиканың бүгү булуннарынче чорудкан.

Бүдүрүлгениң директорунуң оралакчызы Станислав Огородникти чугаалааны-биле алырга, эрткен чылда 8.420 тонна балыкты туткан. Бо чылын балык тудар план 9.300 тонна болуп турар.

— А балыкчылар канчаар дыштанып турарыл?

— Балыкчылар бажыңы, клуб, библиотека, номчулга чери бар. Бо бүгүден ангыда Колобжег курорт хоорай. Гдыньның суднолар тудуг нук заводунуң бүдүрүп турары Б-25-С хевириниң катерлери Колобжегде балыктаар флотилияның үндезини болуп турар. 1975 чылга чедир бистиң флотилияның чылда балык тудары 15 муң тоннага чедир көвүдээр апаар. Бодувустуң судно септээр бүдүрүлгевисти тудуп турар бис. Оон тудуун ийи чыл болгаш доозар бис. Балык дерилгезин шыгжаар чаа складты, кылымал дош бүдүрер болгаш хонукта 60 тонн бүдүрүлге күчүлүг заводту туткан турар. Хүнде 25 тонна балык далганның бүдүрер талазы-биле амгы үеде заводу келир чылда ажыглаалга кирер. 1968 чылда консерва заводунуң тудуу доостур. Бүдүрүлге ажылдакчыларының олурар чуртталга бажыңнарын база тудуп турар бис.

«Варкада» сырый каттышкан болгаш найыралдыг коллектив ажылдап турар.

Илья МАСЛЕННИКОВ.
Митрофан ПОПОВ.
Виктор КУЗНЕЦОВ.
СЭТА-ның корреспондентилери.

Делиге хүлээп алыышкын

ДЕЛИ. (СЭТА). Профэвилелдериниң бүгү-индий конгрези, херээженнерниң национал федерациязы, тайбыңның бүгү-индий чөвүлели, культура харылзааларын хөгжүдер талазы-биле индий-совет ниитилел болгаш хөй-ниитиниң өске-даа организациялары совет космонавтарга алдар болдуруп, аңаа улуг хамааты хүлээп алыышкын кылган.

Хүлээп алыышкынга Индияның премьер-министри Джавахарлал Неру, кесиү политиктиг болгаш хөй-нийти ажылдакчылар, ССРЭ-ниң Индияда элчини И. А. Бенедиктов киришкен.

Улуг шөлге чыглып келген он-он муң индийлер совет космонавтарны байырлалдыы-биле утуп алган.

Индияның премьер-министри Дж. Неру, индий найысылалдың даргазы Нуруддин Ахмед, Индира Ганди олар совет космонавтарга байыр чедирген.

Индий улустуң бодунуң чуртун хөгжүдеринге чедиишкиннерниг болурун күзеп, чүве чугаалаан совет космонавтар В. Николаева-Терешкованы, В. Быковскийни болгаш А. Николаевти чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

Совет космонавтарны эртем шинчилелдериниң болгаш культураның министри Хумаюн Кабир хүлээп алган, космонавтар бүгү-индий радиозунга база Дели телевидениезинге интервью бергеннер.

Дуглас Хьюмну соңгаан

ЛОНДОН. (СЭТА). Парламент кежигүннериниң — консерваторларның болгаш консервативтиг партияның удуртулгазының чаңчыл болгаш хуралынга Англияның премьер-министри Дуглас Хьюмну эрге-дужаалындан душкен Макмилланның орнунга консервативтиг партияның удуртукчузунга соңгаан.

Өнчүк-чөңгээлер

КАИР. (СЭТА). Йемениң мурнуу кызыгаарынга англи колониалистчи шериглерниң өнчүк-чөңгээлериниң катап эгелээнин Йеменден келген дыңнадыглар херечилеп турар. МЕН агентилелдиң корреспондентизиниң Саналан дыңнатканы-биле алырга, англи шериг самолёттар Хариб хоорайның кыры-биле ужудуп, Йемениң агаар делгемин ийи удаа үрээн. Англи шериглер база мурнуу Йемениң аймак улустарының аразынга чепсектиг үскүлежиишкиннер болганын өске бир телеграммада чугаалап турар. Ол үскүлежиишкиннерге англичаннар артиллерияны болгаш пулемёттарны ажыглап турган.

„Бурунгаар бүзүрелдиг бар чоруур бис"

АЛЖИР. (СЭТА). Алжир-марокко кызыгаарга дайын чорудулгаларының уржуунда бир айда чапсарлаан Алжир Республиканың Национал хуралының хуралы ноябрь 11-де катап эгелээн. Хуралга президент Бен Белла чазактың медеглелин кылган.

Бодунуң медеглелинге президентиниң демдеглээни болза, кызыгаарда тайбың база катап тургустунган. Ам үеде Алжирде социалистиг тургузуушкунну үзеринге дыка хөй күштер сонуургалдыг, бисти бичии-даа бол кошкадыр, бистиң чазывыс бүрүзүн эдип алырын бистерни оралдашпазын дээш бистиң бүгү бергелеривисти ажыглаарын дыка хөй күштер оралдажып турар.

Бамакога конференция дугайын чугаалап турганда, Бен Белланың медеглээни болза, алжир удуртукчулар «африка айтырыглары чүгле бистиң диптиң хемчээлинге, чүгле африканнарның тургусканы африка чаңгыс эптиң организациязының хемчээлинге шиитпирлеттинер ужурлуг дээрзин кезээде санап келген болгаш санаарын үргүлчүлеп-даа турар.

Африкан айтырыглар колониалистичи тергиидээшкинден уктталып тыптып келген болур. Ынчангаш ол айтырыгларны боттарывыстың күзээнивис-биле шиитпирлээр арганы биске тывыскан турар ужурлуг. Колонизаторлар Африканың херектеринге холгаарлаашкының шуут соксатсыннар».

«Африка чаңгыс эптиң организациязының кежигүннери чурттарның даштыкы херектер министрлериниң Аддис-Абебага конференциязы хостуг африканнар боттарының айтырыгларын чаптуг чоруктуң болгаш тайбыңның ёзузу-биле шиитпирлээр аргалыг дээрзин бүгү делегейге көргүзер ужурлуг» деп президент үргүлчүлеп чугаалаан.

Оон дараазында иштики байдалга доктаагаш, Бен Белланың демдеглээни: «чуртта байдал таарымчалыг болуп бар чыдар. Алжир улустуң революсчу чаңгыс эвиниң барын кызыгаар чөрүлдээзи база катап көргүскен. Бо чаңгыс эпти деткиир болгаш улам-на быжыглаары бистиң хүлээлгевис болур».

Национал хосталга фронтузунуң партиязының съездизи удавас болур деп турар дугайын сагындыргаш, Бен Белланың медеглээни болза:

«Ол съездиниң сорулгазы чүл дизе, бистиң тараачыннарывыстың, ажылчыннарның болгаш интеллигенцияның революсчу чаңгыс эвин, даштыкы дарлакчыларга удур демиселдиң одунга каңналган чаңгыс эптиң быжыглаарында болур».

«Чаа-чаа чедиишкиннерге бүгү таарымчалыг байдалдарны тургуспушаан, бурунгаар бүзүрелдиг бар чорууп бис. Оон ужурунда бис тиилээр бис!» деп, президент түңнелинде медеглээн.

Бен Белланың чугаазын Национал хуралдың хуралынга олурушкан депутаттар болгаш залдылар чаңгыс сеткил-биле хүлээп алган.

СИН КИМ ДАННЫҢ МАГАЛЫГ ТҮҢНЕЛИ

ДЖАКАРТА. (СЭТА). КУДР-ның чураглыг спортсмени Син Ким Дан 800 метрни делегейге бир дугаарында ийи минутадан эвээш үениң дургузунда маңнап эрткен. Син Ким Данның шагы — 1 минута 59,1 секунда болган. Ол болза австрали Д. Уиллиске хамаарышкан турган делегей рекордундан 2,1 минута дээре болуп турар.

Бистиң кижилеривис даштыкыда

Эң-не янзы-бүрү машиналарны болгаш дериг-херекселдерни делегейниң бүгү диптеринче экспорттап чорудуп турар совет үлетпүр бүдүрүлгелеринден муң-муң инженерлер болгаш ажылчыннар чыл бүрү даштыкыга барып турар. А оларның даштыкы ужуражыышкыннарының дугайын ам силерге чугаалап берээли.

ИЙИ УЖУРАЖЫЫШКЫН

МИХАИЛ Алексеевич Крыночкин — «Кызыл Этна» заводтуң слесарь-таарыштырыкчызы. Чүвеге бүзүревес бир англи кижи-биле ол ийи удаа ужурашкан. Баштайгы удаа Москвага. Ийи ужунда бөрттүг демир шоптулар кылыр автоматтың шугуму улус ажыл-агыйының Бүгү-эвилел делгелгезинге Крыночкин көргүзүп турган. Ол автоматын ажылдадып кан турда, англи кижи чедип келгеш, хелемечи дамчыштыр мынча деп медеглээн:

— Мындыг дүрген бе? Ындыг чүве кайын турар! Мурнунда-ла кылып каан шоптуларны ап октап турар машина-дыр бо.

«Бичээнип көр» аалчы дээзиг кылдыр көргеш, ол кижиге харыы кылдыр Крыночкин автоматын ажылдадыпкан. Англичанин шоптуну сегирип алгаш, ол-ла дораан ону октапкаш, холун туттунарга:

— Изиг кончуг-дур бе? — деп, Крыночкин хүлүмзүрээн. Ынчан долгандыр турган бүгү кижилер каттыржыпкан.

Ийиги ужуражыышкын чыл соонда, Лондонга болган. Төрээн заводунга кылдынган чаа автоматты Михаил Алексеевич совет делгелгеге көргүзүп турган. Таныжы англичанин анаа база чедип келген. Ол ам бо удаа чигзиниин арылган чедип келген. Шагының секундомеринче көрүп турул-турул:

— Аза-ла алзын, ажылдаарының дүргени ам мырынай дам барып-тыр, —деп, ол алгырган.

ДҮРГЕН ДЕП ЧҮВЕЗИН!

ДАШТЫКЫ чурттар чораан кижи чанып келирде, белектиг келири чаңчыл болгай. «Кызыл Сормово» заводтуң конструктору Юрий Алексеевич Бокуринге Куба дугайында эң-не эргим үнелиг тураскаал — фото-чурук болган. Ол чурук мындыр тыптып келген. Бодунуң эжи Е. А. Филичев-биле кады Бокурин суг адаанда чалгыннарлыг катерни Кубага чедире берген. Ону Фидель Кастро сонуургаан.

— Катерниң күчүзү кайы хирел? — деп, ол айтырган.

— Чеден аът күштүг, а шакта адан километр дүрген чоруур.

Оон Кастро кызыл ыяштан кылдынган америк глиссерни көргүскеш:

— Ында шимчедикчи силерниинден ийи катап күчүлүг. Ынчангаш шактанывылыг америк техника канчаар арга-мергежилдиин көрүп көрээли—деп чугаалаан.

Катер-биле глиссерни кожа тургузупкан. Кастронуң холу-биле айыткан ёзугаар моторлар дагжап үнген болгаш чарыш эгелээн. Америк чаржыкчының артынга ораңчок ыракка каапкаш, совет катер суг кыры-биле куш дег ужуга берген.

— Дүрген деп чүвезин! — деп, Кастро магадавышаан. Юрий Бокурин биле Евгений Филичевти бодунуң дача-чайлаг черинче чалаан.

— Тураскаал кылдыр кады чурукка тырттыраалынар — деп, оларның-биле чарлып байырлажып тура Кастро чугаалаан.

Фото-чурук ынчаар тыптып келген. Пальмалардан ыракта, элезинниг эрикте Фидель Кастро Бокурин биле Филичевти кужактап алган турар. Маадырлыг куба кижиниң улуг холдары орус оолдарның мөге эгиннериниң кырында салдынган турары ол чуруктан көстүп турар.

АРАБ ДЫЛЧЕ ОЧУЛДУРАРГА

АХМАТТЫҢ бодунуң таарыштыр очулдуруп алганы-биле алырга, Евгений Федорович Хламовтуң тускай эртеми «кылбазы чок мастер» кылдыр чугаалаттынар.

— «Революцияның хөделдирикчизи» заводтан анаа-ла мастер кижи-дир мен ийин — деп, Ахматты Евгений Федорович чазай чугаалагылаан.

Ынчалза-даа Ахмат бодунуу-биле болур турган.

Египетке, Александрияның судно септээр заводунга, Хламов күчүлүг совет дизельди эптей тургузуп турган. Оон-биле кады египет Ахмат Мухамед Юнести ол машинаны ажыглаарынга ол база өөредип турган.

Дизель тургустунган, ынчалза-даа дус чок суттан суг дамчыдылгазын олче шөйүп киирбээн турган. Далай суунга шенеп көөрүн заводтуң директору саналдаан. Мастер чөпшээрешпээн.

Бир удаа шенеп болур-ла ийнен харын—деп, Ахматка тайылбырлавышаан, сени эпчок байдалга таварыштырбас дээш мынчап турарлыр мен ийин — деп, Хламов чугаалаан.—Чанып чорүй баар болгай мен, а сени мааңа дизельди далай суунче киирип көр деп, дораан-на албадаптар,—ынчан эпчок байдалга таварышканың-на ол. Бүгү-ле чүве эгезиниден тура эки болурга эки-ле болгай.

Бир-ле катап Ахмат ангадаан чедип келгеш:

— Силерниң автокранынар чүък көдүрбес чүве-дир. Бир-ле черинде үрелген-дир. Канчап эдип алырыл? —деп айтырган.

Хламов автокран-биле кажан-даа ажылдап чорбаан, ынчалза-даа өңнүүнге канчап дуза чедирбес боор! Кады чорупканнар. Чедип келирге машинист кижи дүргедекчилерниң хааржакчыгажын шүүче-биле эдип алырын шенеттиниип могаан чыткан. Ол шүүчени ап алгаш, Евгений Федорович машинаның ажылдавайн барган чылдагаанын чайладырының аргазын көргүзүп берген. Оон-даа хамык чүзэ шулуудап барган. Кылбазы чок мастер-тир деп Ахматтың адап турганы-даа анаа эвес-ле болгай...

«МОСКОУ, БОНЖУР!»

ДЖОЗЕФТИ бүгү Тогонуң найысылалы Ломе билир. Бүгү тоголарның мышкаш, оон кежи кара өңнүг болгаш үскүр чүве дег дыдыраш баштыг. Ынчалза-даа анаа мырынай өнзагай: «Москоу, бонжур!» — деп мендилеп, байыр чедирер.

Джозефтиң авазы болгаш адазы банана плантациязынга өлгеннер, а оон ээзинге чолаачы херек апарган. Рульду канчаар долгаарын болгаш машинаны дүрген чорударын канчаар шилчидип, солуурун Джозефке ол көргүскен. Капот ажыдарын чөпшээревээн. Мотор — француз механиктиң ыдыктыгдардан ыдыктыг чүвези-дир. Оон соонда Джозеф такси башкарган. Ынчалза-даа хайыраатыг көөрге, олча-ажык эвээш кирер ышкаш болурга, Джозефти ол ойладыпкан.

Ломеде француз «Ренонуң», америк «Фордтуң», итали «Фиаттың», барыын-герман «Фольксвагенниң» гаражтары бар. Ынчаарга ында: ак кештиглерге — ак, кара кештиглерге — кара ажыл деп хоойлу бар. Ынчангаш негрлерге чүгле кара ажылчыннар болурун саналдаарлар.

Орустарның Ломеде гаражы чок. Оон ужурунда, совет бараанаар садыглап турар Тогунуң «Валькофф» фирмазының боду гараж тудуп алырынга орустар дузалааннар. Аваа негр Стефан—механик, а оон дузалакчызы—негр Маиз болу берген. Ында бүгү слесарьлар база негрлер. Ак кештиг кижи чаңгыс — месье Николай. «Волгаларны» кылып турар хоорайдан анаа чеде берген Николай Никитович Воронцовту ынчаар адап турганнар.

Месье Николай кандыг-даа негрниң механик болу бээринге дуза чедиреринге белен деп, Стефан чугаалаар. Ажыл шагының соонда ол ханага плакатты азып алгаш, моторну канчаар адырып база эптээрин орай дүнеге чедир көргүзүп бээр.

Месье Николайга французтар хоралаарлар, ону чажыды-биле чурукка тырттырып алгаш, оон фото-чуруктарын магазиннерге тарадып бергеннер, оон ужуру чүл дээрге, ол магазиннер артык кезектерни месье Николайга саттазын деп турарлары ол. «Москвич» дээр машина «пежо» болгаш «рено» дээр машиналарга четпес — кывар чүүлдү хөйнү чарыгдаар болгаш багай оруктарга кортук деп француз редактор солунга бижээн. Ынчалза-даа месье Николайны мегелеп шыдавас болдур сен ийин. Солунда бижиттинген чүүлдү Николайга көргүскен садып алыкчыга боду хемчээгеш, «Москвичинин» бензин кудар черинге ону кудуп алырын месье Николай саналдаан. Ону олуртуп алгаш, совет машина француз машинадан ыракта-ла камналгалыг-дыр дээрзинге бүзүрегиже чедир, ону Николай сөөрткен. А кажан чайыктаашкыннар эрткен соонда, механик Стефан месье Николай-биле кады «Москвичиге» олуруп алгаш, шалбаада олурган «пежо» дээр француз машинаның кыйыы-биле халдып эрте бергенин Ломениң бүгү чолаачылары көрген.

Французтар боттарының чаа «флорида» дээр машиназын делгээш, месье Николайны олче киирерин күзевээннер. Бистиң машиналарывыстың садып алыкчыларының деп кезиин месье Николай чайып аппарды деп чугаалап турганнар. А месье Николай бүгү тоголар боттарының национал фирмазындан машиналарны садып алыр болгаш септеп турар апаар үе чедип келир деп карыылаан. Ынчангаш анаа кончуг өөрүүр мен деп, ол чугаалаан.

Ажылдаар черинге бараалы деп, месье Николайдан Джозеф дилег кылган. Ынчангаш ол Николайның мурнунга плакатты аскаш, моторну ажыткан. «Волганы» болгаш «Москвичини» канчаар башкарарын бодунун ала-чуртчуларынга көргүзүлге залынга кээп Джозеф ам көргүзүп турар апарган. «Владимирец» деп тракторга олурупкаш, найысылалының кудумчулары-биле-даа ол эрткилээн.

Месье Николайның төрээн черинче ужудуп чоруптар үези келген мындыг. Оон өннүктери тоголар ол дугайын дыңнап билгеш, «Москвичилерде» болгаш «Волгаларда» олурупкан, аэродромга маңнадып чедип келгеннер. Николай Никитович самолётче көдүрлүп үнүптерге, олар: «Москоу, бонжур!» — деп кыйгы салып турганнар. Тогонуң бүгү найысылалы Ломе хоорай Джозефти билиринин болгаш месье Николайга байыр чедирип турганы мышкаш, анаа база шак ынчаар байыр чедирип турарының-даа ужуру ында.

Г. ПОХВИНСКИЙ.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар!

Күрүнениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкиниң талазы-биле ойнаашкынның кол тираждары чыл бүрүзүнде январь 30-де, март 30-де, май 30-де, июль 30-де, сентябрь 30-де болгаш ноябрь 30-де, немелде тираж — сентябрь 30-де болуп турар.

1963 чылдың ноябрь 30-де Ташкент хоорайга 96-гы кол тираж болур.

Чээшкинниң он чеди разрядтарының аайы-биле тираждарга дараазында ойнаашкыннар таваржыр:

Ойнаашкыннарның хемчээлдери	Кол тираж бүрүзүнге таваржыр ойнаашкыннарның саны	немелде тираж бүрүзүнге таваржыр ойнаашкыннарның саны
10.000 рубль	—	17
5.000 рубль	34	85
2.500 рубль	85	425
1.000 рубль	425	1360
500 рубль	1360	13600
100 рубль	11900	39100
40 рубль	130696	140913
Каттышкаш:	144500	195500
Ойнаашкыннарның ниити түңү рубль-биле	7905340	19364020

Кол тираждарга таварышкан ойнаашкыннарны облигацияларны садып алган хуусаазындан хамаарылга чокка ойнаашкынга таварышкан бүгү облигацияларның аайы-биле төлээр. Немелде тираждарга таварышкан ойнаашкыннарны тираждың болур хуусаазынга чедир тос айдан эвээш эвес үеде баш удур садып алган болгаш ол ойнаашкыннарны алыр эргелиг чогуур талоннуг облигацияларга төлээр.

Күрүнениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкиниң 1964 чылдың сентябрь 30-де болур он чедиги немелде тиражка киржир эргелиг № 17 талоннуг облигацияларын 1964 чылдың январь 1-ге чедир садар.

3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар!
Ойнаашкыннарның тираждарынга киржиңер!

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ТӨП АЖААЛГА КАССАЗЫ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Ынакшыл дугайында тоолчургу чугаа» 10, 12, «Дом с мизонином» 2, «Даш-Калага болуушкун» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Бистиң коданывыс» 11.15, 1.15, 3.15, «Мезара» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.15, 7.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кайгамчыктыг Василиса» 2.30, «Чайганыыш» 4.30, 6.30, «Ынакшыл болгаш марак чажы» 8.30.

«ВОСТОК»: «Иван Бровкин кур черде» 3.15, 7.15, «Екатерина Воронина» 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 21 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 21, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35 хөрээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 61 чагаа, ажылчын болгаш кадаа корреспондентилер база совет тургузуу болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 17, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01478. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. НОЯБРЬ 15 ПЯТНИЦА № 270 (5674).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының допчулалы

Көдээ ажыл-агый чылының төнчүзүнге чедир бүдүн-чартык ай арткан. Ам бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш ажыл-агыйларының ажыл-агыйжы түңнелдерин үндүрүп болур апарган. Күрүнеге дүк садары кол дуунда доозулган. Көдээ ажыл-агый продукциязының бо хевирин садар талазы-биле ажыл-агыйлар бүгү курлавырларын төндүр ажыглаан, ынчаарга республикада дүк садарының чыл планы ноябрьның бирги он хонуунга чедир чүгле 94.3 хуу күүсеттинген. Бүдүрүлге эргелелдеринден дүк садар талазы-биле планны чүгле чаңгыс Тес-Хем эргелели күүседипкен. «Межегей» совхоз бо талазы-биле планны чүгле 66.3, «Барлык» — 71.9, «Шеңээр» — 74.4 хуу күүседип, дыка кудуу көргүзүглерлиг болганнар.

Күрүнеге сүт садар талазы-биле чыл онаалдазы күүсеттинер четкел. Республикада ниитизи-биле сүт садар план 93.3 хуу күүсеттинген. Бо талазы-биле Каа-Хем, Барын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем, Тожу районнарының ажыл-агыйлары бедик түңнелдерни чедип ап, чыл планын хуусаа бетинде күүседипкенин рапорттааннар. Ынчалза-даа Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш Таңды районнарының ажыл-агыйлары республиканың көргүзүглерин дедир тыртып турарлар. Сүттү күрүнеге садарын «Өөк» совхоз 69.6 хуу, «Тээли» — 72.9, «Межегей» —82 хуу күүседип, эң кудуу көргүзүглүг болганнар. «Өөк» совхозка эрткен чылын бир инектен-не 1067 килограмм сүттү алган турган болза, бо чылдың ол-ла үезинде эдижиттинген уксаалыг инектен ортумаа-биле 916-ла килограмм сүттү алган. Ынчаарга ол үеде сүттүң бот-үнези 37 хуу ааптаан.

Ам малчыннарның мурнунда чаа бергелер таваржып келген. Кыш эгелеп, республиканың чер болганында-ла улуг хар чаапкан. Ол чорук мал кыштагладыышкынынга белеткелди сөөлгү үеге чедир-ле соңгаарладып келген чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларын берге байдалга таварыштырган. СЭКП Обкомунуң бюрозу бир ай бурунгаар кыштаглаашкынга белеткелдиң чоруп турарының дугайында Барын-Хемчик районнуң удуртукчуларының отчёдун дыңнаан. Районнуң удуртукчуларынга оларның кылган чазыгларын айыткаш, ол чазыгларны эң чоокку үеде чайладырын даасан турган. Олар ол даалганы канчаар күүсеткейнерил?

«Большевик» колхозта малчыннарга херек кырында чаңгыс-даа чуртталга бажыңын тутпаан, бар турар бажыңнарның септелгези чүгле чугаалаашкын-биле кызыгаарлаттынган. Эш Базыр удуртуп турар бригадада мал кажаалары септээринче мырыңай чаа эгелеп кирип турар. Ол колхозта хойжуларның чаа төвүн тургускан, ынчалза-даа ол төптүң чоок кавызын электен-не малга одарладып каапкан ужурундан ийи чыл иштинде аңаа турар апаар байдал тургустунган.

«Улуг-Хая» совхозта 200 баш мыйыстыг бода малдың болгаш 2100 хойнуң кажаалары чок болуп турар. Мында малчыннарга канчаар сагыш салып турар дугайын мындыг чижек чугаалап турар. Хойжу Донгак Кызыл-оолдуң 6 кижилиг өг-бүлези сөөлгү үеге чедир чавыт сери адаанга сыңмарлажып чурттап келген, чүгле Чөөн-Хемчик эргелелиниң удуртукчулары ону эскерип каан соонда хойжуну Жданов аттыг колхозка хамааржып турар бажыңга кирип каан.

«Найырал», «Сүт-Хөл», «Тес-Хем» совхозтарда болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда мал кажаалары дыка чедишпейн турар. Ынчаарга чүгле эки, чылыг оран-сава-биле мал чемнерниң чедишпес чоруун кандыг-бир арга-биле дуглап база болур болгай. «Найырал» совхозта белеттинген бөдүүн чемнер бүгү кыш дургузунда мыйыстыг бода малдың баш санынга онаалдап санаарга чүгле 2,5 центнер болгаш шыктыг чемнер — 1,5 центнер болуп турар. Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунда бир баш малга ортумаа-биле 2.6 центнер бөдүүн болгаш 1.5 центнер шыктыг чемнер, «Тээли» совхозта — 2.9 центнер бөдүүн болгаш 0.3 центнер силос онаажып турар. Бо ажыл-агыйларның удуртукчулары мал кыштагладыышкынын канчаар эрттирер деп бодап турары, чүү чүвеге идегеп турары билдинмес.

Ам республиканың ажыл-агыйлары мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг чорудар дээш, чүгле малдың кол баш санын болгаш чаа төрүттүнген төлүн камгалап алыр эвес, харын база оон продуктулуг чоруун кудулатпас дээш бүгү-ле аргаларны ажыглаар ужурлуг. Ажыл-агый бүрүзү бар чемнерниң бүгү курлавырларын учётка ап, оларны камгалалыг болгаш норма ёзугаар шыңгыы чарыгдаар, малды сиген, саваң болгаш силос-биле контроль чок чемгерер таварылгаларны болдурбас ужурлуг. Бар турар бүгү чемнерни хар чуга турда кыштагларга сөөртүп чедирген турар ужурлуг. Саваңны ажыглаарынче онза кичээнгейни угландырар ужурлуг. Фермаларга болгаш бригадаларга чем хайындырар херек-селдерни, саваң хайындырар саваларны тургузары, ону синтетиктиг мочевина-биле холуурy эргежок чугула. Малды эки суггарылга, минералдыг немелде чемнер-биле хандырар херек.

Бо талазы-биле эки үлегер-чижекти Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозу (даргазы эш Бархатов, зоотехниги эш Бурдакова) көргүзүп турар. Ында бүгү чемнерни учётка алгаш, хуваагаш, оон кол кезиин фермаларда сөөртүп чедирген. Бүгү хойну суг-биле четчир кылдыр хандырган турар. Чаагаар бүткен суг чок черлерде кудуктар казып турган, сугну үндүргеш, ийи бригадага сугну автомашиналар-биле чедирер. Ында мал ажылынга хөй күш үнер чорудулгаларны механизастаарынга улуг кичээнгейни угландырып турар. Чижээ, мында бүгү инектерни, харын бруцеллёзтуг инектерниң фермазында безин инектерни, саалда тургузулгазының дузазы-биле саап турар.

Ам хову ажылдакчыларының мурнунда улуг сорулгалар база тургустунган. Келир чылдың дүжүдүн хандырар төлээде үрезиннерни белеткээр, арыглаар болгаш чемишчидилгелерни шөлдерге төгер, суггарылга четкилерин ажыглаар, көдээ ажыл-агый техниказын септээр дугайында өй-шаанда сагыш салыр херек. Ындыг турбуже республикада үрезиннер уруушкунунуң планы 88 хуу күүсеттинген. Өвүр, Тес-Хем районнарының ажыл-агыйларында, «Шеңээр», «Тээли», «Тес-Хем», «Көк-Тей» совхозтарда үрезин фондуларының чартык кезин урдунмаан. Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында үрезиннер уруушкунну багай эвес чоруп турар, ынчалза-даа ол үрезиннерниң шуптузун чаштырар шынарынга чедир хынаваан. Чижээ, «Коммунизмче орук» колхозта 5400 центнер үрезиннер арының талазы-биле чаштырар шынар чок болган. «Октябрь 14 чылы», «Ленинчи орук» колхозтарда байдал база-ла ындыг болуп турар. Ажыл-агыйларның агрономнары ам үрезиннер ажылдап кылышкынын боттарының бирги ээлчегиниң херээ кылдыр санаар ужурлуг.

Чамдык ажыл-агыйларда урдунган үрезиннер үрелип, баксырап турар. «Тиилелге» совхозта (агроному эш Новиков) үрезиннерни арыглаар дугайында сагыш салбаан болгаш суда, кызыл-тас үрезиннерни изип эгелээн. Чүве эскербес ындыг чорук чазын чажып тарыыр үрезин чок болурунга чедирип болур. Эш Новиков кемниг, харыысалга чок чоруу дээш чогуур кеземчени хүлээр апарып болур херек.

СЭКП Төп Комитединиң Пленуму декабрь 9-та болур болгаш аңаа химия үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдериниң, химия продуктуларын болгаш материалдарын улус ажыл-агыйынга калбаа-биле ажыглаар дугайында айтырыгны чугаалажыр көөр. Бистиң республиканың көдээзиниң ажыл-ишчилери Пленумга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты улам калбартып, мал кыштаглаашкынын, көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин, үрезиннерни ажылдап кылырын болгаш шөлдерге чемишчидилгелерни төгерин организастыг эгелээр, ажыл-агыйларның экономиказын дүрген көдүрер дээш демисежир ужурлуг.

КЫШ—СПОРТЧУ СОЛУН ҮЕ

СОВЕТ КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУ ДЭЭШ! Бо лозуң бистиң Төрээн Коммунистиг партиявыстың кижи дугайында сагыш салыышкынының үндезини болу берген. Кижиниң кадык, шыырак, бергелерге торулбас болурунга бистиң чуртувуста массалыг болу берген спорт болгаш күш-культура кижини кижизидериниң база бир чугула чепсээ апарган, оон совет ниитилелде ужур-дузазы улгаткан.

Спорттуң эң таарымчалыг үези—чай эрте берген. Республиканың спортчулары ол өйнү кескү чедиишкиннер-биле сонуурганчыг кылдыр эрттиргеннер.

Черниң кыры ак хар-биле шугланып, бистиң хемнеривистиң, сугларывыстың кырын дош шыва алы бээрин спортчулар четтикпейн манап турган. Республиканың кышкы спортка ынак аныяктарын бо кыш үр манатпаан, черниң хар шывыы заржай бээри билек, хаак кеткеш аныяктар арыг салгын-биле маргыжып ынай болур, бөдү бүткен болгаш кылымал-даа катоктарда конькичилер шенелдезин шагда-ла чоруда берген.

Эрткен үеже хая көрүнүр спортчуга чүгле дузалыг болгай. Ынчангаш эрткен кыш бистиң республиканың спортчу амыдыралынга кандыг-кандыг үнелиг чүүлдерни бергенин кыска-биле түңнеп көрээли. Бир-ле дугаарында, спорттуң кышкы хевирлери бисте чүгле хаак болгаш коньки-биле кызыгаарлаттынмайн барган, оон хевирлери янзы-бүрү болу бергенин өөрүп демдеглевес аргажок. Республика найысылалында, районнар төптеринде школаларга кышкы үеде чиик атлетиканың, тыва национал болгаш өске-даа хүрештерниң секциялары доктаамал ажылдап турар апарган. Эрткен кыжын Кызылдың профессионал-техниктиг училищезиниң күш-культура чөвүлелиниң инициативазы-биле тыва хүрештиң элээн каш маргылдааларын кышкы үеде чорудуп, аныяктарның сонуургалын хандыткан болгай. Ол коллектив (удуртукчузу эш П. Петров) ам ол ажылын улам сайзыраңгай кылдыр уламчылаар деп турар. Аңаа хамаарыштыр, өске күш-культурлуг коллективтерни оларның үлегерин эдеринче кыйгырары арткан.

Бо чылдың март 3-тен 5-ке чедир Кызылга хостуг хүреш талазы-биле РСФСР-ниң бирги чери дээш зона маргылдаазы болуп эрткен. Ол база-ла кышкы үеде ындыг хевирге хүжүн шенежиринче аныяктарга орукту айыткан болгай. Ол улуг хемчээлдиг маргылдаага безин бистиң аныяк мөгелеривис М. Ооржак (Ак-Довурак), Н. Мережко (Кызыл) боттарының деңнээзиниң аайы-биле дөрткү черни ээлептер аргалыг болганы, ол хүрешти улам нептередип болурун херечилеп турар.

Спорттуң чиңгине кышкы хевирлери—хаак болгаш коньки маргылдааларын улам сайзыраңгай болдурарын эрткен кыжын эрттиргенивис республиканың XVII кышкы спартакиадазының түңнелдери биске сагындырган болгай. Спорт ниитилелдериниң аайы-биле болгулаан спартакиадалар организастаан талазы-биле кошкак болгулаан. «Урожай» эки-тура ниитилели болгуну баштайгы кышкы спартакиадазын эрттиргени мактанчыг болза-даа, бүгү районнардан көдээ спортчуларны аңаа хаара тудуп шылавайн барганы четпес.

Кышкы спорттуң календарын чүгле коньки чарыштары, хаактың ховуга болгаш дагга маргылдажыр хевирлери-биле байыдып алыр дээр болза шын эвес болур ийик. Ындыг маргылдаалар-биле чергелештир хоорайларда, суурларда бүгү ажылчы чоннарның кадыкшылын быжыглаар — коллективтиг селгүүштээшкиннерни, хаактыг походтарны организастаары чугула. Орта партия, комсомол, пионер организациялары, школалар коллективтери улуг үлүүн киирер, массаның элергиксилери болур ужурлуг.

Республикада күш-культураның 113 ажылдакчылары бар, оларның 22-зи спортчу дээди, 18-зи — ортумак эртемниг. Ындыг улуг күш-биле спортчу мергежилге белдиип, ону улам массалыг болдурарының аргазы республиканың спорт эки-тура ниитилелдериниң болгаш организацияларының Чөвүлелинде бар. Спорт сезоннарын ажылдарынга, хааргын-даа ук Чөвүлелден дорт дуза чок, көдээ спортчуларның мергежилин бедидеринге дузалаар түскай эртемниг аштерни чорудар практика ажыглаттынмайн келген. Амгы үеде спорттуң кышкы хевирлеринге спортчу разрядчылар белеткээр ажылга районнарның спорт чөвүлелдеринче республиканың спорт Чөвүлели биле «Урожай» эки-тура ниитилели ындыг түскай мергежилиглерни чорудар болза чогуур. Моол өңнүктерге дуза чедирер тренерлерни безин чорудуптар аргалыг турдувус, а боттарывыстың спортчуларывысты чүгле маргылдаалар мурнуу чарыында бүү-хаа белеткээр практикадан уштунар ужурлуг бис.

Районнарда спорт чөвүлелдериниң удуртукчуларынга организакчы талант, чүткүл чок кижилер шилиттинип турарын шүгүмчүлеп келген бис. Амгы үеде ол талазы-биле элээн кескү ажылдар чорудтунганы өөрүнчүг. Улуг-Хем районга спорт, күш-культура ажылы мурнунда дыка кудуу деңнелдиг турган. Ам ында удуртукчу кылдыр эш А. Шумихинни томуйлаан сөөлүнде, ажыл экижээн: чоокта чаа Кызылга болуп эрткен көдээ спортчулар кроссунга улуг-хемчилер эки белеткелдиг келгеш, тиилээн болгай. Орта районда спорт чөвүлелиниң даргазы болу кескү чедиишкинниг киришкен. Ол солун маргылдаага улуг район — Чөөн-Хемчиктен (спорт чөвүлелиниң даргазы эш Дилгижеб) спортчулар кириштээни четпес. Улуг-Хем районга чайгы спортчу сезонунуң хаглыныышкыны ёзулуг спортчу байырлал шинчилиг эрткен: орта районнуң эң дээре 301 спортчулары киришкен, оларның 44-түг спортчу разрядтарны күүсеткен. Шак ындыг организастыг ажыл өске-даа черлерге болгулаан.

Кышкы спорт маргылдааларын ужуражыышкыннарны, спартакиадаларны ёзулуг ёмакшылын, кадыкшылдың байырлалдары болдурар дээш, чер-черде комсомол, профэвилел, күш-культура болгаш спорт база өске-даа хөй-ниити организацияларынга ВЛКСМ обкому, облпрофчөвүлели, республика Чөвүлели улуг дузаны чедирер ужурлуг.

Спортчу кыш-биле, өңнүктер!

Сагыш-сеткилди хайныктырган

ЧОДУРАА. (Телефон-биле). Ажылдың кандыг-даа участогунда кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин СЭКП Төп Комитединиң декабрь Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыры дээш чүткүл улам хайныктырып турар.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Чодураа» колхозунуң малчыннары кышка белеткелин мурнуку чылдардан дээре организастаан. Шээр малдың 60 ажыг, мыйыстыг бода малдың 27 кыштаглары шупту белен. Фермаларда болгаш хой ажылының бригадаларында 3600 ажыг центнер сигенни чедирген. Мал чеминиң курлавырын улам көвүдедир сорулга-биле сөөртүлгени үргүлчүлеп турар. Кыштагларда 150 тонна өлекти болгаш чадыгга хереглээр өске-даа чүүлдерни хынамчалыг белеткээн.

Харааль-Тей болгаш Улуг-Бүзег сүт-бараан фермаларының, Агарда хой бригадазының коллективтери кышка белеткелди үлегерлиг чоруткан. Бо талазы-биле инек кадарчылары Дугар-оол, Сувак, хойжулар Сагаан-оол, Шулуу база өске-даа малчыннар боттарының кыштагларында кажааларын эки септээн.

Ниитиниң мал ажылында кызымак, өскелерге үлегерлиг кижилер улам көвүдеп турар. Чижээ, саанчы Б. Моңгуш болуунда быжыглаан он инектерниң бирээзинден-не 2485 кг сүттү саатан.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ БЫЖЫГЛАВЫШААН

ШУЙ. (Телефон-биле). Ниитиниң мал ажылынче кичээнгейин кайда эки тургускан болур, ында малдың баш саны өзүлдезиг, оон продуктулуу бедик болурун ажылдың практиказы улам-на бүзүредип турар. Барын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхозту маңаа чижекке айтып болур.

Колхозтуң малы чыл бүрү өзүлдезиг, оон уксаазы база экижип турар. Чижээ, мыйыстыг бода малының 61 хуузу, хойнуң 62 хуузу экижиткен хайнактар, а өшкүзүнүң 92 хуузу ангорлар.

Эрткен чылдың он айлары-биле деңнээрге, сүт бүдүрери 5,5 хуу өскен, тодаргайлаарга, бо чылын 402 тоннаның орнунга 470 тонна сүттү бүдүрген. Моон түңнелинде колхоз күрүнеге сүт садарының чыл планын хуусаа бетинде 100.3 хуу күүсеткен. Эът болгаш дүк бүдүрер талазы-биле көргүзүглер база багай эвес.

Ажылынга чедиишкиннерин быжыглавышаан, келир чылын оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга малчыннар бүзүрелдиг. Бо хүннерде колхозтуң бүгү малы кыштагларже организастыг көжүртүнген.

Ниитиниң малын менди болгаш хүр кыштагладырынга белеткелди частан эгелээш хынамчалыг чоруткан. Кажаалар септээринге малчыннарның бот-идепкейлиг киришкенин онзалап демдеглээри чугула. Колхозтуң парторганизация секретары эш Б. Дазынның дыңнатканын ёзугаар, бо чылын 17 чаа кыштагчы немей организастааны-биле ам белеткеттинген кыштаглар 30 ажып турар. Ол чорук кыжын одар солуп көжеринге таарымчалыг болур.

Хой ажылының Үзүкте болгаш Белде бригадалар төптеринде бо чылын чугула тудуглар кылдынган. Бүдүрүлге, культура-амыдырал болгаш чуртталга тудуглары өске-даа ажыл участоктарында калбарып турар. Колхозтуң бызанчылары келир чылдың тудугларынга белеткелди амдыгаштан база хынамчалыг чорудуп турар.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын боттандырбышаан, Шуй суурну улам чаагайжыдар, фермаларга, бригадаларга чурттаганың тудугларын калбартыр талазы-биле боттуг хемчеглерни организастап турар. Бо чылын малчыннарга 4 чаа бажыңнарны немей туткан, эрткен чылын чедир кылбаан 24 бажыңнарны крышалаан, штукатурлаан, кладовкаларын кылып, печкаларын салган. Төп сүт-бараан фермазында болгаш хойнуң ийи бригадаларында кызыл булуңнар бар. Хой ажылының дөрт бригадаларының ужүнде чуңар бажың кылдынган.

Кыштагларга мал чеминиң курлавырын тургузары дээш, бо хүннерде сөөртүлге ажылы улам калбарып турар. Төп фермада 800 тонна силостан ангыда, 370 центнер саванны, 110 центнер будук-бүрүнү мөөңнээш, хой бригадаларында 450 ажыг центнер сигенни чедирген.

Эш М. Е. Грачевка алдарлыг мал эмчизи деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ге ветеринар албанын хөгжүдер талазы-биле ачы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң кол мал эмчизи Михаил Евдокимович Грачевка «Тыва АССР-ниң Алдарлыг мал эмчизи» деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың ноябрь 14.

Кадарчының өг-бүлезин клубче чалаан

Суббота кежээзи. Суурнуң улуг-биче чурттакчылары клубче далаштыг-биле шуужуп турган. Удатпаанда олуттар шупту ээлеттинген. Бо кежээ суурнуң чонунга бир чаа чүүлдүг эгээн болган. Клуб мурнунда тургаңнындан өскерилдир дериттинген, арыдыр чугайлаттынган, лозуң, плакаттарны аскан. Оон шимелдезинде улустуң кичээнгейин хаара туткан бир кол чүүл—аныяк кадарчы Александр Мартан-оолович Моңгуштуң чуруун, оон мал ажылынга чедиишкиннериниң көргүзүүн делгээни болган.

Чыылганнарның аразында аныяктарның чалааны-биле чедип келген, «Сүт-Хөл» совхозтуң Киров аттыг салбырының мурнакчы кадарчызы Александр Моңгуш болгаш оон өг-бүлези-биле ужуражыышкын кежээзи ынчаар эгелээн.

— Кадарчының ажыл-херээн үнелеп көөр деп чүвениң херек кырында эгелеп турарывыс бо-дур. Бистиң мурнакчы кадарчывыс Александр Моңгуш болгаш оон өг-бүлези-биле ужуражыышкынның кежээзин ажыдар-дыр—деп, салбырда комсомол организациязының секретары М. Кара-кыс чарлаптарга, мында чалаттырып келген малчыннар, аңаа келген дыңнакчыларның өөрүшкүзү хайныгып, чоргаарланып турган.

Күрүнеге эът, сүт, дүк садарының талазы-биле түс черде байдалды совхозтуң улуг зоотехниги А. Шулунов чугаалааш, ол чаагай херекке А. Моңгуштуң улуг хуузу киргенин онзалап демдеглээн. Совхозта бо чижектиг эки түңнелди көргүскен кадарчыларны, саанчыларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа мурнакчыларын ол адаан. Аныяк кадарчы А. Моңгуш болгаш оон өг-бүлези М. Ангыр олар ажыл-ишчи дуржулгазын чыылганнарга сонуургадып чугаалааннар. 1961 чылда олар 78 төрүүр инектен 78 бызааны, 1962 чылда 98 инектен 98 бызааны, а 1963 чылда 109 инектен 109 бызааны төрээн совхозунга доруктуруп, өстүрүп бергеннер.

А. Моңгуш Совет Армияның хүрээлелинден халажып келгеш, баштай бо салбырның чылгычызы болуп ажылдап эгелээн. Ынчан күш-шыдалдың, күзел-бодалдың хып дээн үезинде аныяк оолдуң мал ажылынга эптиин, сонуургалдыы чон магадап турган.

Чылгы ажылынга оон чедиишкиннерин үнелеп көргеш, А. Моңгушту инек ажылынче шилчиткен. Бо ажылга оон ам үш чыл болганының түңнели бо-дур. А. Моңгуш малдың чүгле баш санын эки камгалап алган эвес, харын оон чайгы семиртилгезин таарыштыр одарладып, кыштың соогундан чаңгыс-даа мал хоратпайн келген.

А. Моңгуш бо чылын кышка белеткелди эрте доозуп, түс баш инекке кажааны септеп, 30 тонна өлекти белеп, мал чемин белеткээринге база эки киришкен.

Суурнуң аныяктары болгаш башкылары ол кежээге солун концертти көргүзүп, атракцион болгаш янзы-бүрү оюннарны организастааннар.

Мал ажылынга улуг чедиишкиннерлиг болган ол аныяк өг-бүлеге школаның башкылар коллективи болгаш салбырның комсомолчу аныктары өртектиг белектерни бергеннер.

Баштайгы чедиишкиннерни быжыглаарының талазы-биле ап чоруткан чаа хемчегни моон-биле соскан кагбайн, моон соңгаар-даа уламчылаан турарын комсомол организациязы кичээнгейде алган.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Кызылдың электростанциязы беш харлаан

1958 чылдың ноябрь 14-те Кызылдың буу-турбиналыг электростанциязының 2,5 муң киловатт күштүг бирги турбогенераторун ажыглалга киргенден бээр ам беш чыл болган. Ам үеде электростанцияның күжү 7,5 муң киловатт чедир өскен. Эрткен беш чылдарның дургузунда станция 90 миллион ажыг киловатт электроэнергиязын ажылдап кылган. Электростанцияның кывысканы — «Ильичиниң» лампочказы бистиң республиканың хөй булуңнарынга четтир хып турар апарган.

Бир эвес Кызыл электростанциязының бирги турбогенераторун ажыглалга киирбээн үеде электроэнергиязы республиканың найысылалы Кызылдың бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын чырыдарынга база оларның ажылдаарынга четпес турган болза, ам үеде электри дамчыдарының бедик вольттуг шугумнары хоорайның кызыгаарлындан дыка ырап чоруй барганнар. Электростанциязының энергиязы-биле Бай-Хаактың, Сарыг-Септиң бүдүрүлгелерин, «Кызыл-Хаваактың» хөмүр даш шахтазын, кур чериниң «Тиилелге» совхозун хандырып турар. Таңды болгаш Каа-Хем районнарының чурттакчылыг черлери бистиң электростанциявыстың электроэнергиязын база ап турарлар. Кызылдың төп электростанциязындан алган чиик өртектиг электроэнергия мал ажылынга, механиктиг мастерскаяларга бүдүрүлге чорудулгаларын электрижидеринге болгаш механизастаарынга ажыктыг болуп, мал ажыл-агыйының продуктуларының бот-үнезин чиигедиринге база дузалап турар.

Электроэнергиязының ачызында көдээниң ажыл-ишчилериниң, кадарчыларның, малчыннарның амыдыралы болгаш культуразы улам экижип турар. Ам үеде «Тиилелге», «Межегей» совхозтарның ажылчыннары, Каа-Хем болгаш Таңды районнарының колхозтарының колхозчулары радиоприёмниги кандыг-даа үеде электри күжүнге улапкаш, дамчыдылгаларны дыңнаар, чаа солун, сеткүүлдерни электри чырыынга номчуп турар апарган. Бедик вольттуг электри шугумунга хөй-хөй суурларны улап турар. Электри дамчылар шугумну Кызылдан Бии-Хемче база чорудар деп турар.

Электростанциязының күжү улгаткан тудум, оон ажылдап кылыр электроэнергиязы көвүдээн тудум, бүдүрүлгениң болуну ат-алдары база улгаткан. Кызылдың электростанциязы—бистиң республиканың болгаш оон найысылалының мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ол, бүдүрүлгелер аразынга калбарган социалистиг чарышка үргүлчү бирги черни ап, республиканың болгаш хоорайның шугумунда үлетпүр бүдүрүлгелерниң аразынга шилчиир чорууг Кызыл туктү чаалап ап келген. Бистиң электростанциявыс мурнакчы бүдүрүлге болуп турарының чажыды болза, ону ажыглалга киргенинден бээр ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң депутаттары, СЭКП кежигүнү Мария Архиповна Ефименко, партия кежигүнү И. Р. Чернышев, ВЛКСМ кежигүнү В. Е. Арямов болгаш боттарының күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр чоруу-биле коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чаалап алган оон-даа өске кайгамчыктыг эки кижилерниң ында ажылдап турарында.

Электростанцияның найыралдыг улуг коллективи коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыры дээш демисежип турар болгаш ону удавас чедип ап шыдаар дээрзинде чигзиниг чок.

Бүдүрүлгеде 62 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты эдилеп турар. Политиктиг, экономиктиг болгаш техниктиг өөредилгениң бөлгүмнеринге өөренишкээн, электростанцияның ажылчыннары боттарының политиктиг, экономиктиг болгаш техниктиг билиглерин бедидип, 13 кижи ажылчын аныяктарның кежээки болгаш бот-өөредилге-биле өөренир школаларында өөренип турарлар, 17 кижи ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринде бот-өөредилге-биле өөренип турар. Шак мындыг үре-түңнелдиг кижизидилге ажылы, ажылчынга кончуг улуг ужур-дузалыг.

Болуну беш чыл оюн демдеглеп тура, Кызылдың электростанциязының коллективи совет кижилерниң чаагай чоруу дээш улам-на күженишкиниң ажылдаарынга белениң демдеглеп турар.

М. ПЕТУХОВ,
Кызылдың электростанциязының улуг экономизи.

2000 километр хире узун дурттуг Бухара-Урал аразының улуг газ дамчыдылгазының бирги ээлчээниң тудуу дооступ турар.

1730 километр черде кол шугумдан Магнитогорскиже чоруткан шугум ажыттынган. Баштайгы шенелде газ Магниткаңың домна суугуларынга болгаш мартеннеринге чеде берген.

Улуг Октябрьның 46 чыл оюнуң будуузунде газ Челябинскиде база четкен. Газты бирги ээлчегде металлургия заводу болгаш ол газ дамчыдылгазынга хереглээр 1020 миллиметр диаметрлиг хоорзаларны бүдүрүп турар хоорза-прокат заводу алган.

ЧУРУКТА: Бухара-Урал аразының газ дамчыдылгазының кол дериишкиннеринде. Уралдың талазынче барган шугум.

Фото В. ГЕОРГИЕВТИИ. СЭТА-ның фотохрониказы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутатылын дедир кыйгыртырының чурумунуң дугайында» Хоойлунуң 4 чүүлүн ёзугаар Барын-Хемчик районнуң Ак-Довурактың № 34 төп соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Леонид Кириллович Внуковту дедир кыйгыртыр талазы-биле бадылаашкынны 1963 чылдың ноябрь 21—22-де чорударын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму доктааткан.

Уругларга белек

Ноябрь 12-де Кызылдың № 2 он бир чыл школазының өөреникчилери тудугжулардан өөрүнчүг белекти алганнар — Ленин кудумчузунуң бажында ол школа биле кожа база бир чаа үш каът интернат ажыглалга кирген. Ук интернатты даштындан безин көөрге, артык чүве чок, бөдүүн болгаш чараш кылдыр туткан. Соңгаларын улгаттыр болгаш кожа-кожа кылдыр кылганы, эжиктерни шилдеп кааныңдан бээр—өөреникчилериниң чурттаарынга таарымчалыг.

Интернат школачыларының амыдыралында амгы үеде негелделер-биле бүрүн дүүшкек кылдыр туттунган. Оон иштинде эмчиниң уруглар шинчилер кабинеди, аараан өөреникчилерни өөрүнден тускайлаар өрээл, чунар душ, шыдыраа болгаш теннис ойнаар, танцылаар заалдар, уруглар болгаш оолдар тус-тус удуур делгем өрээлдер, хеп аштаар чер, идик кургадырынга таарыштыр кылган батареялардыг өрээлчигеш, арыгланыр черлер дээш оон-даа өске таарымчалыг чүүлдер мында бар.

Школачыларның удуур өрээлдеринде идик-хеп азар шкафтарны тудугжулар эптиг кылдыр кылган. Ол чорук уругларның культурлуг чурттаарынга дыка таарымчалыг. Школачының хүн чуруму сагыырынга таарымчалыг кылдыр ол улуг өрээлдер-биле кожа бот кичээл болгаш катаптаашкын база класстан дашкаар номчулгалар кылырынга эптиг ниити заалдарны каът бүрүзүнде кылып каан.

— Бистиң школаның интернадынга бо чылын 250 хире өөреникчи бар. Олар шупту чаа бажыңче көжүп келгени бо. Оларга чүгле ийиги болгаш үшкү каът чурттаарынга четчир. Ынчангаш бирги каътка Кызылда Күрүнениң педагогика институдунуң студентилери чурттаар—деп, интернат эргелекчизи К. П. Акулова чугаалап турар.

Орта чурттаар өөреникчилерниң байырлыг шугум чыскаалы ол кежээ болган. Элээди класстарның мурнундан аңаа чүве чугаалаан өөреникчилер оларның аас-кежиктиг чалыы назыны дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илередип, ол сагыш човаашкынга төлептиг кылдыр чүгле эки болгаш кончуг эки өөренирин даңгыраглап турганнар.

— Тудугжулар бисте бо улуг делгем бажыңны чүгле үш чыл дургузунда тудуп берген. А бичии чаштар маңаа хөй-хөй чылдарда өөрүп, чыргап чурттаар болгай. Ол дээрге—кончуг-ла өөрүнчүг-дүр! Ындыг чаагай үеде чурттап база өөренип—билиглер-биле чепсегленип турар, дыка-ла аас-кежиктиг-дир силер, уруглар! Бистиң школавыс бүдүрүлгеге өөредилгелиг школа болгай. Силерниң өөредилгеңерни амыдырал-биле холбаштырып, силерни күш-ажылга ынак болурунга кижизидип турар. Кижилерге өөрүшкүнү чүгле күш-ажыл берип болур дээрзин бөгүн тудугжуларның өөрүнчүг белээнден көрүп тур бис. Силер күш-ажыл-биле өңнүктежи берген силер. Ынчангаш чылыг, чырык, чаа бажыңывыстың дараазында чылдардагы септелгелерни боттарывыс кужувус-биле кылып ап шыдаар бис — деп, кижизидикчи башкы Т. Ф. Лама чугаалаан.

Аныяк салгакчының аас-кежиктиг өзүп доругары дээш Төрээн Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрүдеги сагыш-салыышкынының тодаргай херечизи бо-дур.

Коммунистерниң идейлиг дадылгазы

Марксизм-ленинизмни шингээдип алыры — совет кижи бүрүзүнүң амыдыралының хереглези апарган. Марксизм-ленинчи теорияны өөренип турар кижилериң саны Тандының суурларында чыл келген тудум-на көвүдеп турар.

Бо чылын политчырыдыышкынының системазында ниитизи-биле 1240 кижи өөренип турар. «Революцияның чалбыжы» колхозта, «Тинлелге», «Межегей», «Элегес» совхозтарда ажыл-ишчилерниң оргузунда дээди өөредилге черлеринде, кежээки школаларда билиниң деңнелиг бедидип, бот-өөредилге-биле өөренип турарларның саны көвүдээн. Кежээки школаларда 268 аныяктар өөренип турарлар.

Сөөлгү чылдарда политчырыдыышкынында эки өскерлиишкиннер болгулаан. Кичээлдер амыдыраал, практика-биле сырый холбаалыг апарган. Дыннакчыларның кол сонуургалын СЭКП-ниң Программазы болган июнь Пленумунуң материалдары хаара тудуп турав.

Дыннакчыларның хөй нуруузу күш-ажылга эки көргүзүглерни чедип ап, бүдүрүлгениң шолбаннары апарганнар. Чижээ, «Элегес» совхозтуң хойжуу Чооду Чалбаа бо чылын 100 хойдан 110 хураганны база бир хойдан 5 кг дүктү, Кыргыс Авындыва 100 хойдан 104 хураганны база хөй бүрүзүнден 4 кг дүктү, «Коммунизминиң херели» колхозтуң кадарчызы Оюн Лаасу 100 хойдан 102 хураганны алганнар. «Элегес» совхозтуң саанчызы А. Смирнова саар инек бүрүзүнден 2340 кг сүттү сагган. «Революцияның чалбыжы» колхозтуң комбайнери Влас Мыирин 418 гектар черден 5150 центнер тараны бастырган.

Дыннакчыларның ажыл амыдыралын барымдаалап тургаш, бо чылын көдээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир 207 кижи дыннакчылыг 6 семинарларны, колхоз, совхозтарның фермаларында зоотехниктиг өөредилгениң 122 дыннакчыларлыг 7 белүгүмнерин, көдээ ажыл-агыйны механизастаар талазы-биле 100 кижи дыннакчылыг 2 белүгүмнерни, коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын база бүдүрүлгенин, садыгның экономиказын өөренир болгаш оон-даа өске белүгүмнерни организастаан. Дыннакчылар чедип алган билимин практиктиг ажылга ажыглап, мурнакчыларның дүржүлгазын улам нептередип, бүдүрүлгениң чаартыкчылары, шолбаннары болуп турарлар. «Чижээ», «Межегей» совхозтуң саанчызы Мария Гоголева саар инек бүрүзүнден 1807 кг сүттү, М. Мартыненко 1739 кг сүттү, дүржүлга станциязының саанчызы Оюн Чечек 1248 кг сүттү, «Элегес» совхозтуң саанчызы Мария Ханды саар инек сакындан 1895 кг сүттү сагганы-дыр. Ынаң ыланчыг хереченин ол. Политиктиг өөредилге ажылчыннарның бүдүрүлгечи идепкейин өстүрериниң үезинде улуг салдарны чедирип турар. «Коммунизминиң херели» колхозтуң колхозчулары чыл планын сүт талазы-биле 111,1 хуу, дүржүлга станциязы сүт дүжаар планын 95,4 хуу күүсеткен. Дыка хөй механизаторлар чедип алган техниктиг билимин бүдүрүлге ажылынга ажыглап, бо чылын бедик дүжүттү өстүрүп шыдаан. «Революцияның чалбыжы» колхоз бо чылын тараа культураларының 1 гектардан 11,5 центнер дүжүттү өстүрүп алган.

Политчырыдыышкын бөлгүмнериниң дыннакчылары теория кырында чедип алган билиглерин практика кырында ажыглап шыдаар апарган. «Революцияның чалбыжы» колхозтуң партком секретары М. И. Диденко семинар кичээлдериниң үезинде дыннакчыларның чаартыкчы саналдарын тускай лемдеглеп, ниити сумележиишкинче киирип турар.

Дыннакчылар Е. Ефросина (Бай-Тал школазының өөредилгечизи), Г. Бакуров («Революцияның чалбыжы» колхозтуң учётчизи), Мария Даржаа (Чедер школазының башкызы), Н. Тыртык-Кара (Бай-Хаак школазының башкызы) болгаш оон-даа өскелер партия төөгүзүн улуг сонуургал-биле өөренип, ажылышке мурнакчылар боюп, чедип алган билиниң чонга угаадыры-биле агитаторлар, лекторлар, пропагандистер болуп ажылдап турарлар.

Амгы үеде партия коммунизминиң тургузукчузу чаа кижини кижизидиринин дугайында айтырыгны шыңгыы көдүрген. Ынчангаш чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге хамаарышкан чүгүла-чүгүла айтырыгларның теориязын, методиказын өөренирги чүгүла боюп турар. Бо талазы-биле пропагандистерниң тускай семинарларын организастаарын партком планнап турар.

Ам районда 436 агитаторлар, 91 пропагандистер ажылдап турар. Марксизм-ленинизмни бот-өөредилге-биле өөренип турарларның саны база көвүдээн.

Политчырыдыышкынның чедиишкиниг, үре-түнелдиг болуру — пропагандист кадрлардан база-ла хамаарыжыр. Ынчангаш партком пропагандисчи кадрларны шилип алыр болгаш кижизидиринче улуг кичээнгейни салып турар. Теоретиктиг, методиктиг айтырыглар талазы-биле оларга чамдык дузаламчыларны көргүзүп эгелээн.

С. ТУШКОВ,
Таңды парткомунуң пропагандизи.

Малды семис, шырак, хүр кыштагладыры—малчынның ажылында кол чүүл

ЧҮҮ КЫЛДЫНГАНЫЛ?

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекция чери болгаш партия комитеди малдың кышкы байдалынче оңза кичээнгейни угландырган: бода малга 24 кыштагларны белеткээш, эң 3 чаа кыштагны доозар четкен.

Шөөр малга 84 кыштагларны бүрүн сентеп дооскаш, 7 чаа кыштагларны бо хүннерде доозуп турар. Ылангыя совхоз девискээриниң эң эки одарлыг, таарымчалыг черлерин көрүп тургаш, 19 чаа кыштагларны кылган.

Мурнуку үеде хаван болгаш куш фермаларының турган черлери таарымча чок болганындан өскээр көжүргүлээш, хаванга 2, кушка 1 чаа кажаалларны тудкан.

Үстүнде адаанывыс улуг үүлени бүдүреринге 87 кижилиг 12 звено, 11 автомашина, 10 трактор хаара түттүнген турган. Монгуш Дембикей, Донгак Седен, Ондар Кызыл-оол оларның хойжу бригадалары белеткелди боттарының күжү-биле чорудуп, үзегерин көргүскеннер.

Совхозтуң дирекция чери мал ажылында кижилерниң амыдыралчуртталгазын ажижидиринче угланган хемчеглерни кичээнгейден кошкатпайн келген. Ылангыя бо чылын малчынарга 15 чаа чурттапга бажыннарын немей туткан болгаш 35 кидис оглерни кылып берген. Ол ышкаш бо чылын чер-черге 3 чунар бажыңны немей туткан.

Бо хүннерде Чыраа-Бажы, Дөн-Терек, Мажалык сүт-бараан фермаларын электри чырыы-биле хандырбышаан, мал чеми чымчады хайындырар тускай керекселди тургузуп, ажыглалга киирери көрдүнүп турар.

Ол-ла фермаларның коллективтери боттарының күжү-биле сиген, силос ышкаш мал чемнерин чедирип ап эгелээн. Мажалык сүт-бараан фермазының улуг кадарчызы, коммунист эш Өлзей-оолдуң удуртулгазы-биле фермаңың ажыл-ишчилери 200 баш инек кажаазын чылыглаан, кырын дутпап, адаан хоорган. Оон ынай саанчылар чурттаар 8 бажыннарны крышалап, малгаштап бүрүн дооскан.

Кыштаглаашкын белеткелиниң талазы-биле эш Д. Настык-Доржу башкарган, совхозтуң Чыртакы салбыры өске салбырлардан эки белеткенгенин демдеглээри чугула. Олар план ёдуулар кылыр кыштагларын чогуур үезинде кылып дооскан.

К. БОРА-КӨЖЕ.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң Мөген-Бүреп салбыры 14 мун чыгам хөөн 40 коданда үскен. Бо хүннерде салбырның белеткеп алганы сигенинден 120 тонна ажыын кыштагларда чедирип алган. Кыштаг бүрүзүнде мал адаанга төгер 10 тонна ажыг кургаг өдек белеткеттингеп.

Кыштаглаашкын белеткелинге малчыннар патриотчу чоруун көргүзүп, 300—300 хой кирер, 200—200 хураган кирер 13 кажааларны кыскан, кыштагларны солуптары-биле магадылаан 5 артык кыштаг кажаалар база бар. Ынаң чаа кажаалар тутқан черлер малга таарымчалыг, чүл оттуг, делгем девискээрлер.

Малчыннар Бөрбак-оол, Шигжит, Оодак, Бөрбю, Матпак-оол, Хөпеек олар Дөргүн-Бажы Хавырын деп черлерде 300—300 баш хой кирер кажааларны демнежип кылганнар. Малчынарның мынаң ынчалыг түдүг кылыр ыяш материалдарын кезип, сөөртүп бээрингe И. Лавыжык баштаан 5 кижилиг звено бүдүрүмчелиг ажылдаан.

И. УСПУҢ-ДОРЖУ.

Улуг-Хем районда

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының түдүг бригадазы Оңгар-Өзенде узун дурту 80, доораз 18 метр инек кажаазын түдүп, ажыглаарынга бүрүн белеткээн. Кажаазы 4 чүгүнде ажыктыг, 40 сөңгалыг кылдыр кылып, ишти, даштыя малгаштаан.

Инек кажаазы-биле чертелештир бир аал ишти чурттаар чурттапга бажының база эки шынарлыг кылдыр кылганнар. Бо чаагай хереже улуг мазылыг Норбу баштаан Найзап, Балчыннай, Бадыгыр, комсомолчу аныяктар Эдер-оол, Чылбак, Арагчы болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киришкеннер.

Түдүгжүларының ол будүрүп, белеткээни чылыг оран-савазында Ак-Туруг сүт-бараан фермазындан 250 баш инек, 90 баш молдурга чеде бергеп.

Н. ХАНДЫВАА.

* * *

Жданов аттыг колхозтуң хөй-хөй малчынмары Хендергеде кыштагларынче көжүп келгилээн. Анза кыштаар малчынларның кыштагларында беш — беш метр узун дурттуг сес чаа чурттапга бажыңын белеткээн. Бажыңнарның иштин малгаштап, чугайлаан, ында мал кажааларын чылыглаан.

Ол бүгү ажылды кылырынга колхозчу түдүгжүлер Д. Тоорук, Д. Димит-оол болгаш өске-даа мурнакчыларның улуг үлүү кирген.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ.

* * *

«Х Улуг хурал» колхозтуң хереженнерни 10 кижи чоланчы эш Дажаның удуртулгазы-биле 10 малчынарның чурттапга бажыннарын малгаштап, чугайлап бергеннер. Оңга шефчилер кыштагларда 20 тонна өлекти бөлгеннер. Малчынарга дүжаларының ындыг шеф ажылдарын моөн сонгаар-даа организастаар деп турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Мал кыштагладыышкыны

Өвүр районуның «Торгалыг» колхозунуң малчынары болгаш түдүгжүлары амгы мал кыштагладыышкыным эдээн белеткелдиг утку турар. Колхозтуң чеди хойжу бригадалары кыштаг кажаалларның болгаш чурттапга бажыннарының септелгезин эдээн организастыг чоруткан.

Кадыг-Бажында, Куй-Өдекте, Чингe-Тергүзүде хойжу бригадаларда 25 эрги кажааларны септеп дооскан болгаш беш чаа кажааны туткан. Ийи чурттапга бажының туткан болгаш ам бирээни түдүп турар.

Ам үеде кыштагларже сигеп сөөртүлгези кидин түлүк чоруп турар. Септелгени болгаш чаа түдүгларны кылыры үргүлчүлеп турар.

Хойжуларның болгаш түдүгжүларның ажызын чамдыкта саадады бээр түүлдер бар. Чижээ, чурттапга бажыннарының, хураган кажааларының түдүгларынга херек түдүг ыяжы, дилиг материалы, түүйбу, плита аскы, чуга демирлер чедипшейн баар таварыгларда түдүг ажылы үзүктели бээр. Бо талазы-биле колхоз баштаар черн хемчег алыры эргежок чугула.

Т. СУНДУЙ-ООЛ.

Септелге черинге ужуражыышкын

«Сельхозтехниканың» Чадаана салбырының септелге мастерскалазының хериминиң иштинде шөлде «ДТ-28», «ДТ-54», «Белорусь» деп трактордар чыскаалдыр турупкан. Шөлдүң солагай талазында хүрен өнүүт комбайннар шуужупкан.

— Хой-ле техника септелге манап турар-дыр аа?

— Харын ам, эвээш-ле болза эки чүве-дир ийин. Септелгеге хамаарыжыр чүве болганда, шупгузун септээр апаар. Чүгле тракторларны белиң 110-ну септээри көрдүнген чүве.

— Септелге урде эгелээн бе?

— Бо чылын дүжүт шоолуг эвес болганындан шоолуг тараа ажаагам эвес бис, эрте эгелээн. Цехтерге барып көре бээр боор силер.

Салбыр эргелекчизи эш Харлам Яковлевич Каков-биле шак ыңдыг кыска чугаа соонда, септелге мастерскалазында ниит түүлк ажылды көре бердивис. Чүгле мастерскалының цехтеринде эвес, харын даштың девискээрде быжыглаан, шөлдү сайлаан, дескилээн ажыл хайыккан.

Мотор цеги. Цехтиң иштинде күчүлүг моторларны водуруур краннар-биле ылчырбелерге багланкаш, адырар черге эккээрге, дүлгүүрлер туткан септекчилер үр-даа бодбайн адырғылаан клаптар болду.

— Дугаарларын, сан чыскаалын көруп тургаш, ангылаан салбас болза, будулуп чадавас. Ажылда эң-де бар болгай, оолдар. Арай дүрген болгаш кичээнгейлиг болбааже хоржок — деп, кыжыкы бергүнүң адаандан бажыңың дырышкак сарыг дүктери сыстың үнүп келген аныяк эр командылай-дыр.

Сизим ыяш ажыл-агый пунктузу (начальнигы эш Анфимов) ыяш салдалыр планын күүседип шыдаваан. 1962—63 чылдарның күскү, кышкы сезонунда ыяш белеткелиниң планын ол пункт күүсетпээн болгаш 5 мун кубометр ыяшты саздадып чорудар черге чедирбээннер. Ынчангаш Сизимден 27 мун кубометр ыяшты орнунга чүгле 21 мун кубометр ыяш келген.

А Сыстыг-Хем пунктузу ол хожудашкынны дүгаан болур аргалыг турган хирезинде-ле, сентябрьның соолгу хүнинде салдашкынның темнизин ажок коштаткан.

Ол чорук Улуг-Хем ыяш ажылагыйының ниити планын күүседиришче салдарлыг болуп, 9 айларның планы чүгле 90,5 хуу күүсеттингеп.

2 мун кубометр ажыг ыяшты чидириш төгчелээн Үстүү-Ениссей ажыглал участогунуң хемчилери план күүсеттинмээнинге база бурулуглар.

Ыяш белеткелиниң хемчээли чыл келген тудум улам өзүп турар. 1964 чылда Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чеэи 135 мун кубометр ыяш белеткээр хүлээлгелиг. Ол 1963 чылдынга бодаарга, 25 мун кубометр хой-дур.

Бо планны чедиишкиниг күүсединиң кол чүүлү болза, күскү, кышкы үеде ыяш белеткелиниге чогуур ёй-шаанда болгаш эки ыяшлыг белеткенири болур. Ыяш — ыяш белткээринге эң-не таарымчалыг уе. Чайын малгаштыр болгаш кыжын чедери берге черлерге орук ажыттынар, автотранспорттуң чоруу дүргедээр. Амгы үеде кышка белеткел шинтпирлиг үезинде киргеп. Ыяш ажылагый пунктулары ыяш алыр черлерни ыяш шилип тыя, ажылчын күжүн болгаш техниканы таарыштыр тургузары чугула. Ыяш белеткеп, уштур черлерни болгаш ыяшты чудуруп чорудар шолчугештерни кыскы байдалдарга ажылдарынга таарыштыр эдээ кылыныр дүргелиниң херек.

Бир эвес чаңгыс комплексиниг бригада ийи чүдүрүп чорудар шолчугештиг болур болза, ыяш чүдүрер транспорт келбейн барган таварыгларга бригаданың болгаш тракторларының үзүктел чок ажылдарын хандырып шыдаар.

Ыяш белеткээр техниканың септелгези дендии оожум чоруп турар. Сизим ыяш ажыл-агый пунктузунда болгаш Соруглуг-Шиви участогунда «ТДТ-40», «ТДТ-60» деп трактордарның чартык кезии, Сизимде, Ыдбаяа прицептер амга чедир септеттинмээн. Техниканы ажаап, кадагалап турары база багай.

Ай дургузунда 1000 кубометр болгаш оон-даа хөй ыяшты эрткен сезонда белеткеп турган бригадалар Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинде хөй. Оларга Николай Даржанакка, Туганчы Май-оолга болгаш Непотачыга удуртқан бригадалар база хамаарыжыр.

Кышка белеткелди чедиишкиниг дээзүп, бо чылдың дөртку кварталының планын күүсеткеш, 1964 чылдың планның онаалдаларын күүседиринин быжыг эге-сууруп Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинiң белеткелчилери салырлар дээрзинге чигзиниг чок.

С. КОКОРИН,
Ыяш ажыл-агый эргелелиниң кол инженери.

Ыяш белеткелчилериндe

Хүн келген түдүм-на соок кыштың тыныжы улам дыңзын, күчүлүг Улуг-Хемни оон шимчевес кылдыр хаара түдүптар үези чоокшулаан.

Сөөлгү салдар сүтдан үштүнгүлээн: ыяш салдалышкынының доозулганы ол.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинiң салдадыкчылары планга удур шоолуг-ла эвес ыяшты чедир бербээннер. Ол ажыл-агый чери Бызылче 70 мун кубометр ыяш салдадыр турган, 67 мун кубометрни салдадып, хоорайның түдүгларынга 3 мун кубометр чедирип бергеп.

Бир эвес чаңгыс комплексиниг бригада ийи чүдүрүп чорудар шолчугештиг болур болза, ыяш чүдүрер транспорт келбейн барган таварыгларга бригаданың болгаш тракторларының үзүктел чок ажылдарын хандырып шыдаар.

Ыяш белеткээр техниканың септелгези дендии оожум чоруп турар. Сизим ыяш ажыл-агый пунктузунда болгаш Соруглуг-Шиви участогунда «ТДТ-40», «ТДТ-60» деп трактордарның чартык кезии, Сизимде, Ыдбаяа прицептер амга чедир септеттинмээн. Техниканы ажаап, кадагалап турары база багай.

Ай дургузунда 1000 кубометр болгаш оон-даа хөй ыяшты эрткен сезонда белеткеп турган бригадалар Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинде хөй. Оларга Николай Даржанакка, Туганчы Май-оолга болгаш Непотачыга удуртқан бригадалар база хамаарыжыр.

Кышка белеткелди чедиишкиниг дээзүп, бо чылдың дөртку кварталының планын күүсеткеш, 1964 чылдың планның онаалдаларын күүседиринин быжыг эге-сууруп Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинiң белеткелчилери салырлар дээрзинге чигзиниг чок.

С. КОКОРИН,
Ыяш ажыл-агый эргелелиниң кол инженери.

«Кызыл тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң чазаныкчызы Захар Никитович Захаренко ол ажылынга элээн каш чылдарда ажылдап турар. Ол, тудугнуң кайы-даа черинге ажылдаанда, ажыл нормазын доктаамал ажыр күүседип, эки шынарлыг продукциязы берип келген. Оон бот-идепкейи-биле тудуг эргелелинде чазаныкчы-тудугжулар кылган ажылының көнчүт эки шынары дээш чарыштың калбарткааннар. Бо чарышка киришпишаан, эш Захаренко хоорайның чурттапга тудугларынга болгаш өске-даа черлерге бедик будурукчулуг ажылдаан.

ЧУРУКТА: З. Н. Захаренко. Фото Х. ЧАПТЫКОВТУУ.

Республикада мал ажылының продуктуларының садып алыышкынының күүселдези

(1963 чылдың ноябрь 10-га чедир, чыл планынга удур хуу-биле)

РАЙОННАР	Сүт	Зът	Дүк
Барыын-Хемчик	101,2	92,4	84,1
Чөөн-Хемчик	98,5	83,5	99,3
Улуг-Хем	83,9	70,0	92,0
Чөөн-Хемчик эргелелдиң түңү	92,9	81,5	91,3
Каа-Хем	102,8	99,2	99,7
Тожу	100,7	43,2	105,6
Таңды	91,7	78,0	90,2
Бии-Хем	82,1	99,2	96,6
Таңды эргелелдиң түңү	90,9	86,5	94,1
Өвүр	107,2	100,4	84,0
Тес-Хем	106,2	97,6	107,5
Тес-Хем эргелелдиң түңү	106,6	98,4	100,0
СОВХОЗТАР:			
«Кок-Тей»	190,0	75,3	—
«Тес-Хем»	118,1	97,0	112,6
«Сүт-Хөл»	107,5	78,2	100,0
«Барлык»	101,6	61,8	71,9
Дүржүлга станциязы	98,9	72,1	100,3
«Чыраа-Бажы»	94,6	69,3	92,6
«Улуг-Хая»	94,0	56,1	94,8
«Тинлелге»	94,0	47,9	102,9
«Шекпээр»	92,7	95,5	74,4
«Найырал»	90,4	72,1	89,5
«Элегес»	88,5	101,3	92,4
«Межегей»	82,3	49,8	66,3
«УТКА 25 чылы»	78,1	59,2	93,1
«Тээли»	72,9	91,8	89,1
«Өөк»	69,6	115,8	79,8
«Тыва»	—	87,4	—
«Сукпак»	—	54,1	—
Семиртилге пунктулары:			
Тес-Хем	—	126,3	—
Улуг-Хем	—	104,2	—
Каа-Хем	—	57,3	—

Республиканың ажыл-агыйлары күүрүнеге сүт садарының чыл планын ниитизи-биле 93,3 хуу, зъттиниң — 86,4 хуу, дүктүүн — 94,3 хуу күүсеткен.

ШТАТТАН ДАШКААР ОРАЛАКЧЫ ДАРГА

Эрзин көдээ Совет девискээр-даа, ажыл-агый-даа талазы-биле республиканың эң улуг көдээ Советтериниң бирээзи. Ынчаннайн канчаар, бо дээрге бодунуңда муурлуу Эрзин районуң девискээри-тир. Көдээ Советтиң девискээринде улуг колхоз, Бай-Даг, Эрзин, Бүлүң-Бажы болгаш Мөрен суурлар туруп турар. Суур бүрүзүнде культураның, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының албан черлери болгаш садыг четкизери ажылдап турар.

Делген девискээрлиг улуг көдээ Советтиң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкынуун удуртуругуна хөй-ниитинниң бот-эргелээшкинниг киржигеэн чугула дерек дээрзин медереп билбишаан, база бо талазы-биле өске Советтерниң үлегерин ажыглап, көдээ Советтиң девискээринде суур бүрүзүнге көдээ Советтиң күүскомунуң даргазының штаттан дашкаар оралакчызарын Советтиң бирги организастыг сессиязынга сонгаан.

Мурнунда «Мөрен» колхоз гм Ленин аттыг колхозтуң салбыры апарган. Бо девискээрде ажыл-агый болгаш культура тургузуушкынуңуң айтырыгларын көдээ Советтиң күүскомунуң даргазының штаттан дашкаар оралакчызы эш Чааш Сергеевич Дамба удуртуп турар.

Колхозтуң бо салбырда 212 өрегелиг колхозчулары чурттап тураар болгаш сес чыл школазы, эмнелге, клуб, библиотека, 45 орунныг уругларлар садыы болгаш өске-даа культура-амыдыралдың албан черлери ажылдап турар.

Көдээ Советтиң күүскомунуң даргазының оралакчызы эш Дамба школа, эмнелге болгаш культура албан черлериниң септелгезинин, одаар ыяш белеткелиниң айтырыгларын шинтпирлээрин боду хөлта алгаш, чогуур санныг ажылчын күжүн, тудуг материалдарын үндүрүп берген.

Эш Дамба көдээ Советтиң болгаш оон күүскомунуң үндүрген шинтпирлерин чонга чогуур үезинде таныштырып, оон күүсеттезин организастап турар. Ол ышкаш Чааш Сергеевич Дамба салбырның девискээринде мал болгаш тудуг ажылын хөгжүдер талазы-биле организастыг ажылды база-ла чорудуп турар. Күүсекчи комитеттиң ажыл-чорудулгазы-биле холбашкын айтырыгларны шинда күүскөм кежигүннери, депутаттар болгаш хөй-ниитинниң киржигеэн-биле эш Дамба шинтпирлеп, боттандырып турар. Күүскомга айтырыглар белеткээринге ол эң-не идепкейлиг.

Мөрен суурда 5 кудумчу комитеттеринде 23 кижи, школада, уруглар садында тургустуңгуулаан төрелдер комитеттеринде 10 кижи, клуб, библиотека чөвүлелинде 10 кижи, эмхүүзүнүң судунда 3 кижи, дерээженнер чөвүлелинде 7 кижи бар. Бо организацияларның ажыл-чорудулгазынга практиктиг дузаны Ч. С. Дамба көргүзүп турар.

Чонунуң кадык камгалалы, ажыгталдың өөредилге-кижизидилгези, чонунуң амыдырал хандырылгазынга таарымчалыг байдалды тургузары дээш Чааш Сергеевич бүгү күжүн болгаш аргаларын берип турар. Чаш Сергеевич бодунуң чаңгыс чер-чурттугларын эки билир. Көдээ Советтиң даргазының оралакчызы эш Дамбага хүннүң-не кижилер ажыл-бүрү айтырыгларлыг келеп турааралар. Тургускан айтырыг, дилег бүрүзүн Чаш Сергеевич кичээнгейлиг дыннап, өөренип киргеш, ону болур-чогуурубиле ёй-шаанда харыылап бээр.

Ч. С. Дамба Мөрениң № 13 сонгулда округундан Эрзин көдээ Советтиң депутады болуп турар. Депутат хүлээлгезин база-ла ак-сеткидиг күүседип турар. Сонгудда эрткенинден бээр сонгукчулар-биле беш удаа ужуражыышкынларны кылып, анаа көдээ Советтиң шинтпирлерин күүседиринге, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкынуңуң ыяжы-бүрү айтырыгларынга холбашкан чүүлдерни чугаалашкылаан.

Ужуражыышкыннар үезинде сонгукчулар боттарының депутадынга ыяжы-бүрү чагыгларны киирери чамчы апарганы билдингир. Чагыглар ажыл-чорудулгада четпестерни, таарымча чок чүүлдерни чайладып алырынга идиг болур. Шынап-ла ол ужуражыышкыннар үезинде Чааш Сергеевичиге сонгукчулар кандыг чагыглар киирбээн дээрзи! Чонунуң төлептиг айбычызы ол чагыларны күүседири дээш бодунуң бүгү-ле аргаларын берген. Электри киниртинмээн бажыңнарга электри шупту киниртинген, чунар бажың болгаш культура албан черлери ёй-шаанда шынарлыг септеттингеп.

Депутаттың сонгукчулар хүлээп алган ол депутат көдээ Советтиң делегатыдыңга 1951 чылдан бээр тургускан сонгудуп келген. Амгы үеде Чааш Сергеевичиниң кол ажылы — колхозтуң оралакчы даргазы. Бо хүлээлгеге ниити колхозтуң ыяжының ээн алырының болза, оон чон-биле харылзаазының база бир девири-ле болгай. Ынчангаш сонгукчулар боттарының депутадынга киирер дугайында айтырыгны тургускан. Эш Дамба ол дилеглерни бүгүлээр ол ада-иелериниң ажыл-агый база материалдыг байдалын өөренип көргеш, ук өөреникчилерни күрүне хандырылгазынга киирериниң дугайында айтырыгны күүскомга тургускан. Ол ада-иелериниң дилеглери ынчаар хандырылган. Колхозчулар Танчык Найзап, Баадыр Кыргыс олар депутатты дамчыштыр колхоз баштаар черинден материалдыг дуза дилээннер. Сонгукчуларның ол дилеглерин база хандырган.

Эш Дамба колхозта партия организациязының эң эки агитаторларының бирээзи. Агитатор чонга солуп номчулгазын чорудуп, бистиң чурттувуста болгаш даштыкыда болуп турар болуушкуннарны,-бистиң республиканың ажыл-ишчи чедиишкиннерин дуржүлгалыг агитаторнуң бөлүүн, билдингир дылы-биле ол тайылбырлап берип турар.

Чааш Сергеевич колхозтуң бухгалтериңге, колхозта партия эге организациязының секретарынга, Советтер шугумунга болгаш хөй-ниитинниң өске-даа ажылынга кызымаккай ажылдап келген. Чонунуң идегелии чаалап

ЭКИ КИЖИЛЕР ДУГАЙЫНДА

Хөй-ниитичи директор

Кижиниң күш-ажылы, аажы-чаңы, ажылчы бүдүжү, эптиг-ээлдээ — бо бүгү каттыжып кээрге, чоп эки кижи деп мактай бээр чүве болгай.

Ындыг кижилерниң бирээзинге Барыын-Хемчик районнуң Тээли 11 чыл школазының директору Тойбу Деликович Иргитти бистиң суурнуң чурттакчылары адап турарлар. Тойбу Деликович бодунга хамаарышкан ажылын ак-сеткилдиг-биле, каракызыл, шудургу күүседип келген. Школаның бо чылгы ниити байдалы эки. Ында өөредилге мастерскаязы кончуг эки дериттинген болгаш өрүмнээр, чондурар, хирээлээр база өске-даа станоктар бар. Школада машиноведение кабинеди бар. Номчулга залы... библиотеканы ажыткан.

Бо чылын школага өөренир чогуур 400 өөреникчи бүрүнү-биле хаара туттунган. Бо кылдынган ажылдарда Тойбу Деликовичиниң улуу черле улуг дээрзи чугаажок.

Ол — хөй-ниитичи. Тойбу Деликович амгы үеде сельсовет баштаар черииниң кежигүну болбушаан, Тээли кедээ Советтиң оралакчы даргазы болгаш Бай-Тайга девискээринде бүгү школаларның талазы-биле штаттан дашкаар районо эргелекчизиниң хүлээлгезин эки күүседип турар.

Тойбу Деликовичиниң улус өөредилгезиниң шугумунга 16 чыл иштинде бүгү күжүн өлче салып, күженишкинниг ажылдап келгенин ооң аназ «Улус өөредилгезиниң шылгаракчызы» деп херек демдээн тывыскан. Ол Красноярскиниң башкы институдун кончуг эки дооскан болгаш ам Кызылдың башкы институдунда бот өөредилге-биле өөренип турар.

Д. БАЙЫР-ООЛ,
Тээли 11 чыл школазының башкызы.

Туруш чок кижилерниң чоруй барган черинге...

Оюн Бонзан-оол 1959 чылда Кызылдың № 2 ортумак школазын дооскан. Доозукчулар баш бурунгаар боттарының келир үедеги профессиязын шилип, кандыг ажылга ажылдаза кижи чонунга эң-не ажыктыгыл деп чүвени бодай бергеннер. Инженер, тудугжу, геолог, эмчи, артист дээш кымнар чок дээрил. Күзел-бодал база эки-ле, а хамык ужур — ону чедип, өөренип алырында-ла болгай. Бонзан-оол эмчи болур деп шиитпирлеп алган. Ол Кызылдың эмчи училищезинге кирериниң экзаменнерин чедиишкинниг дужаап алган. Бирги курска өөредилге-даа эгелээн. Хамык-ла маадырлыг болгаш кайгамчык чүүлдерге хандыкшылдыг аныяк назынның үези — берге, солун болгаш хөглүг студент чылдар билдиртпейн эрте берген. Доозукчулар ажылдаар черин шилип, эмчи болур күзелин боттандырары-биле аттанышканнар. А оларның аразында хоорайже, район төвүнче чүткүп турганнар чок деп болбас.

Таңды районда «Элегес» совхозтуң салбыры Баък суурда совхозтуң сүт-бараан фермазы бар. Ол ышкаш Баъктың кара хөрзүннүг байлак черинден совхоз чылдың-на эки дүжүтүп ап турар. Баък суур школалыг, эмнелгелиг, клубтуг. Ында оруслар, тывалар, хакастар болгаш өске-даа янзы бүрү националдарлыг кижилер чаңгыс демниг ажылдап, чурттап турарлар. Суурнуң эмнелгезинге каш-даа кижи солушкан. Харылзаа талазы-биле берге, автобустар ында-хаан баар чорук суурнуң ажыл-ишчилерин берге байдалга таварыштырып турар. А кошкак характерлиг, бергелерге туруш чок кижилер оон чоруй баар турган.

Оюн Бонзан-оолду Баък суурже чоруткан. Баштай ажылдаары берге турган, эмнелгениң иштики сандаргай байдалдыг, медикаментилер чедишпес. Ам Бонзан-оол ажылдап эгелээнден бээр үр болбаан. Ынчалза-даа суурнуң чурттакчылары комсомолчу эмчи Оюн Бонзан-оолдуң дугайында сеткили ханып, мактап чугаалажып турарлар. Дүне, хүндүс ыраккы одагларда малчыннарже чалаарга ол чажам дивейн чоруп турар. Ол агитмассалыг ажылды чорударынга комсомолчу аныяктарны эвилелдеп, идепкейлиг киржип турар. Эш Бонзан-оол — бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнүң идепкейлиг киржикчизи.

К. ОРТУН-ООЛ.

Бригадага дузавыс

Өвүр районнуң Солчур сес чыл школазының коллективи «Коммунизмче орук» кодээ ажыл-агый артелиниң Хам-Дытта № 3 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазынга доктаамал шеф ажылын кылып, хойжулар ортузунга культура-массалыг ажылды чорудуп турар.

Школаның башкылары болгаш үстүкү класстарының өөреникчилери бригада төвүн база түс-түс хойжуларның кыштагларын кыштаглаашкынга белеткээр талазы-биле каш удаа үнүүшкүннүг шефтээшкинни кылган. Чоокта чаа бригада төвүнге чоруткан шефке киришкен башкылар болгаш өөреникчилер ында улуг хөй кажаазының көржени коптарып, кажааны чылыглап, кодан девискээрин арыглап аштап, ийи аал иштин чурттаар бажыңны малгаштап, чугайлашкан.

Бир бөлүк башкылар болгаш өөреникчилер хойжу бригаданың кежигүннери М. Сепей, М. Донзин-оол оларның кайызынга-даа 500 хой кирер ийи кажаазының көржени коптарып, оларны сыскып чылыглаан. Башкылар Чечекмаа, Шүгдүр-оол, сескикласстылар Ч. Сат, Х. Херел-оол, И. Монгуш, Т. Күнзенмаа болгаш өскелер-даа шефтээшкинге онза кызымаккай ажылдааннар. Школа коллективи хойжу бригадага моон соңгаар-даа шефтээшкинни чорудар.

Н. САГАН.

Уран чүүлде болгаш культурада чаа чүүлдер

КӨЖЕГЕ АЖЫТТЫНАР

ЧЫГААН

В. Ш. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизин бистиң республиканың хөгжүм-шии театрының артистери ийи ай ажыг үениң дургузунда белеткеп келгеннер. Шииниң режиссёру О. Сии-оолдуң удуртулгазы-биле артистер күженишкиниг, улуг соруктуг белеткенгеннер. Ноябрь 12-де ол шииниң эң сөөлгү шиитпирлиг репетициязы болуп эрткен. Адаан-маадырларның тура-халыышкынын төөгүп турар төөгүү шиини бөгүн, ноябрь 15-те дужаар. Ооң көрүлдезинге театрның уран чүүл чөнүлели, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары, партия, совет органнарының төлээлекчилери, журналистер олурушкан.

Ноябрь 17, 18 хүннеринде «Самбажыкты» театрның артистери Кызылдың ажылчы чоннарынга сонуургадып көргүзер. Ооң соонда районнарже үнүптер.

ЧАА ЧОГААДЫКЧЫ АЖЫЛ

Тываның уран-шевер улусчу мастерлериниң бирээзи Түлүш Окаанчыктың ыяштан кылган чогаадыкчы ажылдарын чүгле Кызылдың музейинден эвес, ону Москваның, Ленинградтың, Красноярскиниң болгаш өске-даа улуг хоорайларның музейлеринден көрүп болур. Ол ышкаш, ооң ажылдары бистиң республиканың болгаш бүгү-эвилелдиң чурукчуларының делгелгелеринге киржип, улуг үнелелди алгылаан.

Түлүш Окаанчык ыяштан сиилбип турган чазап кылганы «Мөгелер» деп темалыг чаа ажылын республиканың Улус чогаадылгазының бажыңынга дужааган. Назы-хары улгаткан хоочун уран-шевер мастерниң ол ажылын эки деп хүлээп алган.

ИИИГИ ТУСКАЙ ЭРТЕМНИГ

БОЛУР

Кызылдың башкы институдунуң чанында уран чүүл талазы-биле тускай билиг чедип алырының факультеди ажыттынып турар. Ол факультетке үш чылдың дургузунда шиини болгаш ырны удуртуп башкылаарының талазы-биле тускай эртемниг кижилерни белеткеп үндүрер. Ол факультет — шии, ниити ыры, уран номчулга, баянистер салбырлардыг. Факультеттиң кол удуртукчузу — республиканың хөгжүм-шии театрының кол режиссёру, РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Майер, театрның режиссёру О. Сии-оол факультеттиң ажылын база-ла удуртуп башкылаар.

Бирги организастыг кичээл бо неделяда эртер. Келир үениң башкылары үш чыл болгаш уран чүүлдүң талазы-биле тускай эртемни чедип алырлар.

КЫЖЫН ТЕРГЕННИ БЕЛЕТКЕ

«Кыжын тергенни, чайын шаналыны белетке» деп, улустуң үлегер чугаазы бар болгай. Культураның болгаш дыштаныгланың Гастелло аттыг паркы, бо үлегер чугаа ышкаш, келир чайга амдыгаалтан эгелеп белеткенип кирип кел. Бо күзүн парктың бетин чарыында дыка улуг хемчээлдиг черде терең суг моондаан кылган. Келир чазын парк ажыттынары-биле казы, анаа хеме станциязы ажыттынар. Шак ол терең моондак зэремге хемелер селгүүстээри магалыг-ла боор!

СОҢГАЛАР ӨТТҮР

ТААЛАНЧЫГ ҮННЕР

Бии-Хем районнуң Өөк суурунда чаа школаның соңгаларындан тааланчыг, дыңнаксанчыг үннер мырыңай чоокта чаа хүннерден эгелеп дыңналып турар апарган. Ол кайын кээп турар кайгамчык үннер боор? Ол дээрге колхозчуларның ажы-төлүнүң музыкага өөренип, делегейге сурагалыг композиторлар Чайковскийниң, Моцарттың, Бетховенниң чогаалдарын ойнап турары ол-дур.

Туран хоорайда хөгжүм школазының башкылары неделяда ийи катап ол суурга чеде бергеш, колхозчуларның ажы-төлүн хөгжүмге өөредип турар. Хөгжүм башкылары Н. С. Четвертаков, Н. Х. Аракчаа, Б. Г. Смирнов, В. Е. Щербаков уруглары хөй-ниитичи эгелээшкин-биле баянга, фортепианога, хылдыг-хөгжүм херекселдеринге, нота өзүгаар ойнаарынга, ырлаарынга өөредип турарлар.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУУШКУНУ

Бо хүннерде Тожу районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары чон ортузунга культура-массалыг ажылды чорударының талазы-биле семинары эрттирип турар. Клуб, библиотека эргелекчилери, киномеханиктер боттарының ажылының дуржулгазын ында солчуп, моон соңгаар канчаар ажылдаза экил дээрзин чугаалажып турарлар.

Шак ындыг семинары Бии-Хем районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары ноябрь 19-та эгелээр.

СЕССИЯНЫҢ КОЛ АЙТЫРЫЫ

Районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылының дугайында айтырыгны Өвүр район Советиниң ээлчеглиг сессиязынга чугаалашкан. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле районда культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын райкүүскомнуң культура килдизиниң талазындан канчаар удуртуп турарын аңаа тодаргай чугаалашкан.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Экономиктиг өөредилге

Кодээ ажыл-агый экономиказын өөренир бөлгүмде 18 кижи өөренип турар бис. Кичээлдер 5 катап эрткен. Өөредилгевистиң шынары багай эвес. Шыырак билиглиг пропагандист эштер, оон иштинде «Совет Тыва» колхозтуң даргазы эш Тамдын-оол өөредилгени ниитиниң ажыл-агыйының ажыл-чорудулгазы-биле холбаштырып чорудуп турар.

Экономиктиг билигни дыңнакчылар эки шиңгээдип ап турар. Өөредилгениң үспес, өөренип эрткен чүүлдерин эки шиңгээдип алыр дээш дыңнакчылар демисежип турар. Эрткен чылда бо бөлгүмнүң өөредилгезиниң түңнели эки болган. 1963 — 1964 өөредилге чылында бөлгүм база эки түңнелди чедип алыр дээрзинге бүзүрелдиг бис.

Т. ЛОПСАҢ,
бөлгүмнүң дыңнакчызы.
Тожу район.

АК-КӨК ДАГЛАРНЫҢ ОРУУ

Ак-Довурак—Абаза аразының орук тудуунда

Саяннарда туттунуп турар бо орукту тудугжулар ынчаар адап турарлар. Ол орук Тываның чурттуң культурлуг төптери-биле тудуштурар болгаш Ак-Довурактың даг-дүгүн улуг-улуг бүдүрүлге черлеринче сөөртүр. Орук чамдык черлеринде 2000 метр хире бедик даглар кыры-биле шөйлүп чоруткан.

Амгы үеде орук тудугжулары шыргай тайганы болгаш чалым хаяларны шудургу ажып эртип, эрестиг ажылдап турарлар.

1963 чылда орукту довурак-биле чалдай төгерип доостур, а 1964 чылда 235 км узун дүртүг ол орук ажыглалга шууд кирер.

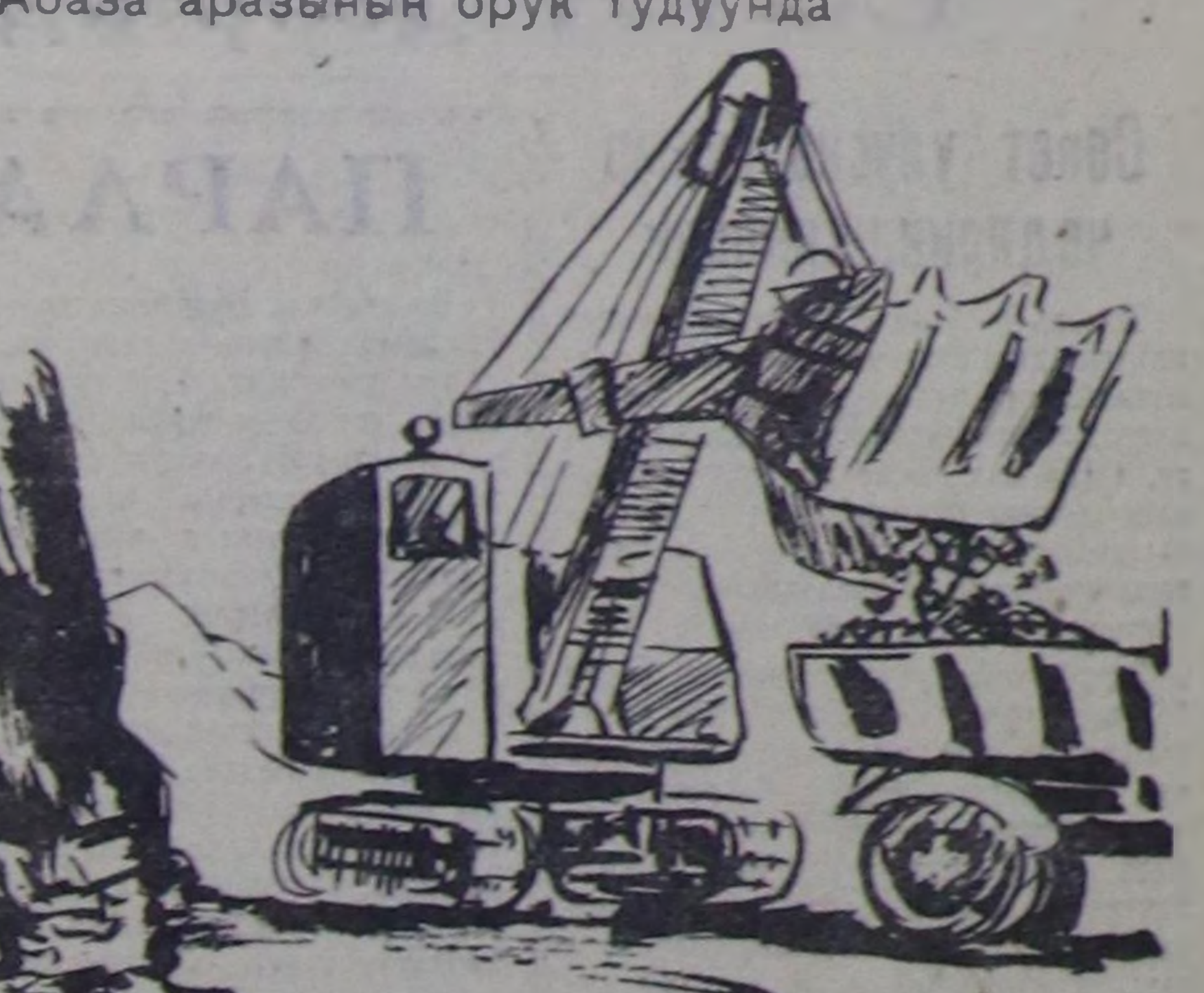

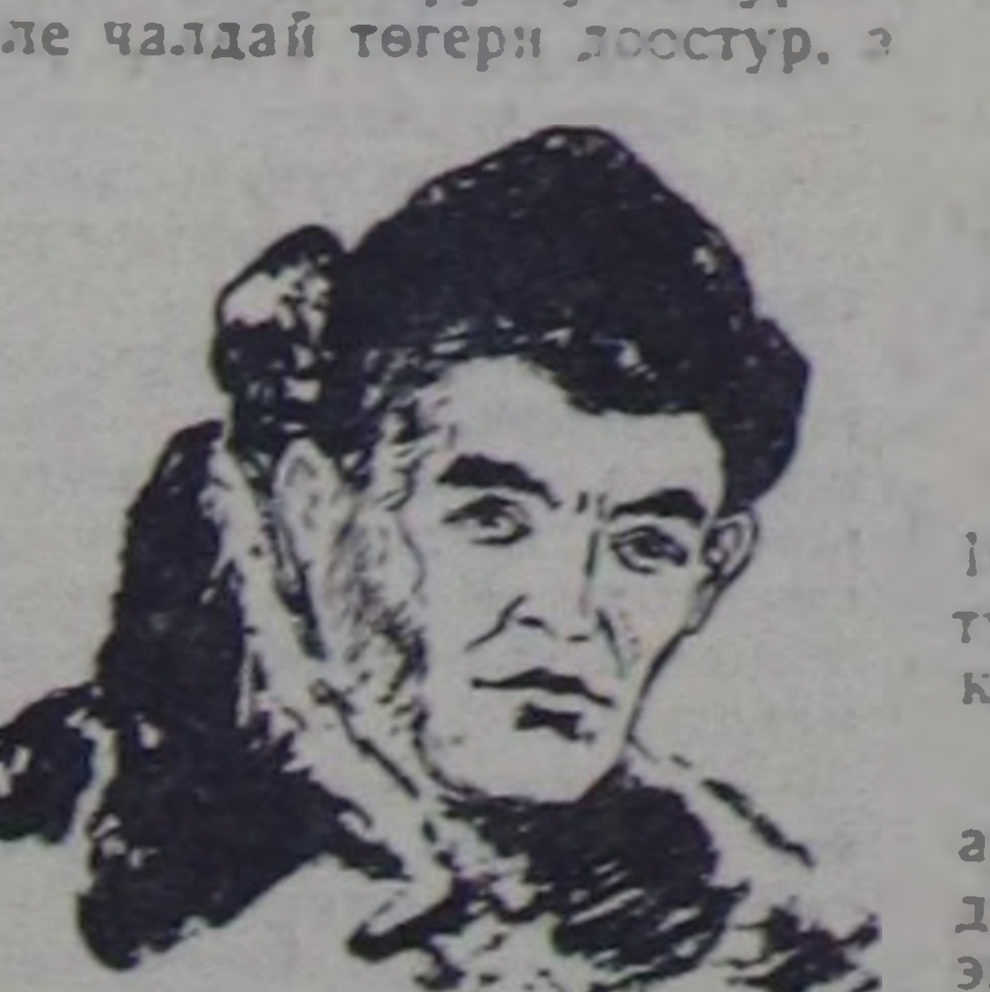

Н. Интышев.

Ю. Сипкин.

Үстүнде чурукта: Атгалы артты штурмнап турары. Мында 286 мехколоннаның эң эки экскаваторжузу **Юрий Сипкин** ажылдап турар.

Солагай талазында чурукта: чолаачы **Н. Интышев**. Ээлчег дургузунда ол 1,5—2 норманы күүседип турар.

Адаанда чурукта: 2600 метр бедик Конжул артта.

Владимир БУТАНАЕВТИҢ чураан чуруктары.

Школа коллективинде

Өвүр районда Торгалыг он бир чыл школазының коллективи парлалга чагыдылгазынга чыл бүрү идепкейлиг киржип келген. 1964 чылдың чагыдылгазынга 240 солуннарны болгаш журналдарны бижиткен, олар шупту чыл хуусаалыг. Оон иштинде «Шын»—12, «Пионерская правда» — 81, «Тываның аныяктары»—19, «Учительская газета»—14 экзек.

Солуннар болгаш журналдар чагыдылгазынга Ховалыг Товаргштай, Валентин Иванов, Тумат Чамзырай, Кыргыс Байырлан болгаш өске-даа эштер идепкейлиг киришкен. Өөреникчилер ортузунга бижидилге организастарынга Э. Шагдыр-оол, Л. Монге база өске-даа башкылар эки ажылдааннар.

М. ИМАЖАП.

Уттундурган ажыл

Партия организацияларының удуртулгазы-биле ДОСААФ организациялары совет кижилерин, ылаңгыя аныяктарны Төрээн чурттуң камгалалынга кедээде белен чорукка кижизидер сорулгалыг. Ажылчы чонну эрес патриотчу чорукка кижизидер талазы-биле ДОСААФ-тың эге организациялары улуг рольдуг болуп келген.

Ындыг турбужа, Барыын-Хемчик районда ДОСААФ комитеди (даргазы эш Монгуш Чес) бо ажылды дыка сулараткан. Ук районда ДОСААФ-ка чаа кежигүннерни хүлээп алыры болгаш эге организациялар тургузар ажылдар шуут чоруттунмастаан. Районда улуг организациялар туруп болур райпо, «Шекпээр», «Барлык» совхозтарда ДОСААФ кежигүннери каш-ла кижи болуп турар. Ук ниитилелдиң район комитединиң президиумунга чаңгыс-даа эге организация даргазының отчёдун дыңнап көрбээн.

ДОСААФ кежигүннериниң хавыырылдазы безин четче чоруттунмайн турар. Чижээ, октябрь айда комитет дадывырның чүгле 21 хуузун чыып алган. ДОСААФ-тың солуннарынга болгаш журналдарынга чагылга чоруттунмаан.

Районда ДОСААФ шугуму-биле болгаш өске хөй-ниити организациялары-биле демнежип чорудар ужурлуг спорт ажылдарының чорувастааны комитет даргазы эш Монгуш Чести дүвүреттейн келген.

Чоокку үеде ниитилелдиң удуртур органнарының отчёт-соңгулдазы болур деп турар. Барыын-Хемчик районда ДОСААФ комитеди бо бүгү четпестерни дарый чайладыры чугула.

Н. МАЛОФЕЕВ,
Республиканың ДОСААФ комитединиң улуг инструктору.

Тайбың догуннаашкын—кара чаңгыс шын угланыышкын

Амгы үедеги делегей байдалының, ылаңгыя тайбың догуннаашкын айтырыының талазы-биле агитаторларга дузаламчы көргүзер сорулга-биле эш Н. Новоселовтуң № 17 «Агитатор» журналда парлаан «Тайбың догуннаашкын—кара чаңгыс шын угланыышкын» деп чүүлүн очулдургаш, «Шынның» бо номеринде бердивис.

Дайын болгаш тайбың дугайында, тайбың догуннаашкын дугайында айтырыг ам үеде делегей политиказының төвүнде салдынып турар. Ол черле билдингир. Ядролуг чепсектиң үезинде империалистерниң өскүдүп болгу дег дайынның айыылы кижи төрелгетенниң канчаар-даа аажок хөй кезиин узуткап чок кылырының айтырыы-биле моон мурнунда амгызы ышкаш кажан-даа ол хире харылзашпаан турган. Өске талазындан, социализмниң делегей системазының тургустунганы болгаш оон салдарының өскени-биле, национал-хосталгалыг демиселдиң база ажылчын ангының революстуг шимчээшкининиң күштүг көрбээн калбарыышкыны-биле холбаштыр тайбың дээш чедиишкинниг демиселге, агрессияның болгаш дайынның империалистиг күштерин бектеп туударынга ам тыптып келгени ышкаш, шак ындыг таарымчалыг аргалар кажан-даа турбаан.

Делегейниң чаа дайынын болдурбазынче, янзы-бүрү социал-экономиктиг күрүнелерниң тайбың догуннаашкынының дугайында ленинчи улуг идеяны боттандырарынче социалистиг чурттар, делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкини шиитпирлиг угланыышкынны алганнар. Ол угланыышкын делегейниң бүгү улустарының, амгы үедеги хосталгалыг шимчээшкиннериниң эрге-ажыктары-биле дүгжүп турар. Акы-дуңмалышкы партияларның коллективтиг күженишкиннери-биле ол угланыышкын ажылдап кылдынган болгаш 81 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң 1960 чылдагы Чөвүлел хуралынга хүлээп алдынган Медегелде тодаргайлаттынган.

Ол угланыышкынны чарлап дыңнадырга, Чөвүлел хурал чүнү барымдаалааныл? Медегелди өзүгаар алырга, дайынны чайладыр болгаш тайбың догуннаашкынны боттандырар политиканың үндезининге ийи аразында факторлар кирип турар:

— Империализм ам-даа узуткаттынмаан чүве болганда, агрессчи дайыннарның тыптып болурунга үндезин артпышаан, ынчангаш делегейниң чаа дайынының айыылы ам-даа чайлаттынмаан.

— Амгы үеге чедир тургустунган дайын чорудар чепсектерни херегләэри «бүдүн-бүдүн чурттарга көстүп көрбээн үрегдээшкиннерни таварыштырып, делегей бүдүрүлгезиниң болгаш делегей культуразының улуг-улуг төптерин бузундулар кылдыр хуулдуруп болур». Чаа дайын «чүс-чүс миллион кижилерни, оон иштинде дайынга киришпейн турар чурттарның кижилерин безин, өлүм-чидимге болгаш түреңдеге таварыштырып болур».

— Амгы үениң байдалдарында делегей дайынын болдурбазы — черле шыдаттынар болгаш күүседип болдунар херек болур. Ол сорулга болза, делегейниң социалистиг лагериниң, делегейниң ажылчын ангызының национал-хосталгалыг шимчээшкининиң, дайынга удур тулчуп турар бүгү чурттарның, тайбынга ынакшылдыг бүгү күштерниң каттышкан күженишкиннери-биле күүсеттинген туруп болур. Ынчаарга ону күүседир дизе, атомнуг болгаш водородтуг бомбалар кээп дүжеринге чедир херекти соңгаарлатпайн, күженишкиннерни хүн-бүрү өстүрбүшаан турган, демиселди ам чорудары эргежок чугула.

— Кажан чер кырынга социализм-биле тайбың күштериниң артык күчүлүү маргылдаа чок апарганда, бөмбүрзектиң чамдык кезиинге капитализм ам-даа артпышаан, социализмниң долу тиилелгези чедип алдынмаан турда безин, кижи ниитилелиниң амыдыралындан делегей дайынын казып болурунуң боттуг аргазы тыптып келир.

«Делегей ийи системага хуваттынган турар үеде, улустар аразында харылзаа байдалдарның кара чаңгыс шын болгаш угаазыладыг принципи болза, В. И. Ленинниң идап үндүргени болгаш бодунуң улам ыңнайгы хөгжүлдезин 1957 чылдың Москва Декларациязынга болгаш Манифестизинге, СЭКП-ниң XX, XXI съездилериниң шиитпирлеринге база өске-даа коммунистиг болгаш ажылчын партияларның документилеринге алган, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың догуннаашкынының принциви ол... Чок-ла болза янзы-бүрү тургузуглуг күрүнелерниң аразынга тайбың догуннаашкын, чок-ла болза үрегдекчи дайын — айтырыг чүгле ынчаар тургустунуп турар» — деп, Медегелде чугаалаан.

1960 чылдың Чөвүлел хуралы ол бүгүнү барымдаалааш, делегейниң коммунистери тайбың догуннаашкынның чаңгыс эп-сеткил-биле чайгылыш чок камгалап, дайынны болдурбазы дээш шиитпирлиг демисежип турар деп медеглевишаан, тайбың дээш демиселди коммунистерниң эң чугула сорулгазы кылдыр чарлаан.

Ол айтыышкынчы тодаргайлаан Медегелде Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлекчилериниң аттары база салдынган дээрзи билдингир болгай. Ындыг турбуже, КБП-ниң удуртулгазы анаа шуут удурланышкак идеяларны хөгжүдүп, тайбың догуннаашкынның ленинчи принциви-биле чүүлдешпес угланыышкынны чорудуп турар.

1960 чылдан эгелээш, кыдат удуртукчулар делегей хөгжүлдезиниң талазы-биле коммунистиг шимчээшкинниң ниити туружунга чөрүлдешкек, боттарының онзагай концепциязын нептередип эгелээннер. Ук концепцияның кол утказы — делегейниң термоядролуг халавын дамчыштыр бүгү делегейге социализмниң тиилелгезинче бурунгаар шимчээри. Ол утканы кыдат удуртукчулар янзы-бүрү вариантыларга тайылбырлап турарлар. Амгы үедеги догматизмниң болгаш сектантыг өзүнүң кандыг-бир бурган чүдүлгээзиниң допчулалы хевирлиг «Ленинизм делгерезин!» деп кыдат чыындыда чугаалап турарын өзүгаар алырга, чаа дайын өскүр болза, «тиилеп үнген улустар өлүп дүшкен империализмниң бузундуларының кырынга капиталистиг тургузугнуң үезинде тургаарга, оонуундан муң катап бедик деңшилгелиг тургузугну аң дүрген темпилер-биле тургузар, бодунуң өзүлүг-ла кайгамчыктыг келир үезин ынчап тывар» кылдыр билдинип турар.

Ынчаарга радиактивтиг бузундулерга үндезилеттинген, оларның улуска аазап турары ол кайгамчыктыг келир үениң перспективазы кандыг угаан-сарыылдыг кижи бүрүзүнге чүдексинниишкинни болгаш бужурганыышкынны болдурбайн барып шыдавас дээрзинден кыдат удуртукчулар бичии-даа эгенмейн турарлар. Дайын, тайбың, революция айтырыгларының талазы-биле кыдат удуртукчуларның бүгү бодалдары ол идея-биле сиинниктинген. Оларның бодалы-биле алырга, «чыдага удур чыданың» методу-биле демисежири — тайбынны хандырарының кара чаңгыс аргазы болуп турар. Дайын хөй миллион өлүм-чидимни болдурар, ол хамаан ийикпе, ол дүрген «делир эгиттинер апаар!»... болуп турар. Кижиниң бүдүш бойдузунга ындыг философия канчап-даа таарышпас. Кижилерниң аас-кежии дээш мурнакчы демиселчилер — коммунистерге ындыг философия мырынай-ла окта таарышпас болгай.

Кижилерниң амы-тыны-биле хөлбашкан ол харысалга чок оюнну кыдат удуртукчулар ядролуг чепсектиң кайгамчык үрегдекчи күжүн чедир үнелевес чорук-биле кансырлаштырып турары мырынай шынап-ла элдептиг-дир. Атомнуг бомба дээрге,— «саазын пар-дыр», даштындан көөрге ол коргунчуг-ла, а шынында ында кижи коргар чүве чок» — деп бадыткавышаан, олар боттарын боттары-ла чөрүлдээге таварыштырып турарлар. Ол дээрге — тайбынның угланыышкынындан демиселчилерни дедир мобилизастап турар, боттуг амыдыралдан безин өйталаан чорук-тур.

Чаа делегей дайынын өскүтпезинге, тайбың догуннаашкын политиказының боттуг болдунар аргазынга бүзүревес, өскээр чугаалаарга, улус массаларының күжүнге, тайбың дээш империалистиг агрессчи күштерге удур оларның демиселиниң чедиишкиннеринге бүзүревес, империализмниң күштерин хөлүн эртир үнелээр болгаш оон коргар чорук — тайбың догуннаашкынының политиказынга удур кыдат удуртукчуларның халдаашкыннарының чажыды ол-дур.

Тайбың догуннаашкынга удур бис деп, кыдат удуртукчулар кая-даа дорт чугаалавайн турар болбайн-наан. Ынчаар болза, ол оларга кончуг оъдактыг. Чүге дизе, оларның өзүлүг туружу сойгалаттынар болгаш масса чон олардан хоорлуп баштаныр апаар. Ынчангаш олар боттарын чажыртынып турар ужуру ол. Дайын болгаш тайбың айтырыгларының талазы-биле коммунистиг шимчээшкинниң түңнелдериниң шынының сөс кырынга чүүлдүгзүнмүшаан, КБП-ниң удуртулгазы тайбың догуннаашкын принцивиниң ужурдугазын кандыг-ла бир арга-биле куладырып, оон алыс утказын болгаш бо айтырыг талазы-биле СЭКП-ниң база өске-даа акы-дуңмалышкы партияларның үзел-бодалдарын хажыдарын, ылаңгыя кол чүве — тайбың догуннаашкын дээш Совет Эвилелиниң база өске-даа социалистиг чурттарның болгаш коммунистиг партияларның чайгылыш чокка чорудуп турар практиктиг демиселинге шаптык кадар, ону ажылчы чоннуң мурнунга таарышпас хевир-биле көргүзерин оралдажып келгеннер. Кажан тайбың догуннаашкын дээш демиселдиң талазы-биле СЭКП-ниң теориязының болгаш практиказының дугайында чугаа чоруп турар үеде, кыдат пропаганда, КБП-ниң болгаш кыдат чазактың тускай документилери нүгүлдээшкинниң кандыг аргаларын херегдевейн турар дээрал! Ынчаарга СЭКП-ниң XX база XXI съездилеринге улам ыңнайгы хөгжүлдени алган, тайбың догуннаашкынның ленинчи принцивин чүүлдүгзүнүп көрген хирезинде, кыдат удуртукчулар ам кээп ук съездилерниң идеяларын болгаш оларны боттандырар талазы-биле практиктиг базымнарны «хоозун чүве-дир», «империализмге өөээржилге-дир», «дүжүп бериишкин-дир», «кортук чорук-тур», харын оон туржук, «улустарның эрге-ажыктарын саткан чорук-тур» деп турар апарганнар.

Совет чазактың бо чылдың август 21-деги Медегелинде айтып турарын өзүгаар алырга, «Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1957 база 1960 чылдарда Чөвүлел хуралдарынга делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чүүлдүгзүнүп көргени, тайбың догуннаашкынче, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче, улустар аразынга тайбынның быжыглаарынче шугум-биле КУР-нуң удуртулгазы чүгле сөс кырынга чөпшээрежип турза-даа, а херек кырында социалистиг найыралдажылга чурттарының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ол ниити угланыышкынының амыдыралга боттандырарынче угланган күженишкиннерге шаптык ужураштырып келгени» фактылар херечилеп турар.

Тайбың экономиктиг чарыштың сорулгаларын КБП-ниң удуртукчулары улуг хөнүү чокталышкын-биле көрүп турар. Маңаа хамаарыштыр В. И. Ленинниң өөреткени болза: «...делегей революциязынга бис бодувустуң ажыл-агыйжы политиказы-биле кол салдарны чедирип турар бис. Анаа капсырлаштыр демисел бүгү делегей масштавынче шилчээн. Ол сорулганы шиитпирлептер болзувусса — ынчаарда бис делегей масштавынга шынап-ла шуут удуп алганывые ол болур». Ынчаарга социализмниң ажыл-агыйжы чедиишкиннериниң хөгжүлдезинге база-ла тайбың, тайбың база катап тайбың эргежок чугула болгай.

Чамдыкта кыдат пропаганданың мындыг янзылыг бодалдары база тургулаар: тайбың догуннаашкын харын эки-ле херек-тир ийин, ынчалза-даа ол ийи талалардан хамааржыр, а империалистер ону күзевейн турар, чүге дизе, империализмниң агрессчи бойдузу өскерилбээн болгай. Мындыг бодалды билири берге-дир. Дайын болур бе, азы тайбың турар бе дээр дугайында айтырыгны шиитпирлээри империалистерден чүмү-биле хамааржыр, а тайбынның бүгү күштери болуушкуннарның чорудулгазынга шиитпирлиг салдарны чедирип шыдавас болуп турар ышкаш чүл. Маңаа кыдат удуртукчулар боттарының өзүлүг-ла удурланышкак байдалче чыгап турарлар-дыр: чүге дизе, олар социализм биле тайбынның күштерин империализмниң күштеринден шагда-ла артык күчүлүг апарган деп, үргүлчү-ле бадыткап келгеннер ышкажыгай. Ынчаарга дайын дугайында айтырыгны чүге империалистер шиитпирлээр апаргай чүвел, тайбынның күштери оларны тайбың догуннаашкынче канчап албадап шыдавас деп?

«Янзы-бүрү социал системалыг күрүнелерниң тайбың догуннаашкын политиказының чогум ужуру чүдел дизе, милитаризмниң болгаш агрессияның күштеринден тайбыңга ынакшылдыг улустарның артык күчүлүүнге даянмышаан, боттарының политиказының чепсээ болур дайындан ойталаарынче Барыын таланың улуг-улуг чурттарын албадаары, улустар аразының маргылдаалыг айтырыгларын дайынның аргазы-биле эвес, а тайбынның аргазы-биле шиитпирлээр принципти барымдаалаарынче оларны чыгаары болур» деп, эш Н. С. Хрущев айтып турар. Херектиң ужуру чүдел дизе, делегейниң социалистиг системазы тыптып быжыккан-биле, национал-хосталгалыг болгаш ажылчын шимчээшкинниң калбарганы-биле холбаштыр, тайбың болгаш тайбың догуннаашкын дээш демиселди чедиишкинниг чорудуп болурунуң болдунар аргазы өзүп турарында болур.

Коммунистер ол болдунар арганы боттуг байдалче хуулдурар дээш демисежип турарлар. Тайбың догуннаашкын — ол дээрге, келир үениң айтырыы эвес-тир. Ол болза, амгы тайбынның бо хүнү-дүр. Ол дээрге, ам-даа быжыкпаан тайбың, тайбың догуннаашкын идеязының долу эвес боттаныылгазы болбайн-наан, чүге дизе, чепсектиң эндере бүдүрүлгезиниң үргүлчүлеп, улустар аразынга дүш-

(Төнчүзү 4-кү арында).

СЭТА дыңнадып, медээлеп тур

Совет улуска байыр чедириишкиннери

Ноябрь 7-де Прагадан үнген найыралдың болгаш тайбыңның эстафетазының киржикчилери москвачыларга, ленинградчыларга, киевчилерге, ССРЭ-ниң өске-даа хоорайларының болгаш суурларының чурттакчыларынга муң-муң байыр чедириишкиннерин чехословак-совет кызыгаарга чедирип келирлер.

Эстафетаның киржикчилери соңгу болгаш мурнуу — мындыг ийи угланыышкын-биле ам безин каш-каш муң километрни эрткен. Бо эстафетага районнар эстафеталары каттыжып, совет ажылчы чоннарга коллективтиг байыр чедириишкиннерин дамчыдып турар. Найыралдың болгаш тайбыңның бо эстафетазы социалистиг Чехословакияның бүгү областарын болгаш районнарын дамчыштыр барык 7 муң километрни эртер. Аңаа бир миллион чыгам кижи киржир.

Ноябрьның төнчүзүнде чехословак эстафета Москвадан үнер эстафетаның киржикчилери-биле кызыгаарга ужуражыр. Кызыгаарга дамчыдып бээр ужурлуг хөй санныг байыр чедириишкиннеринге чехословак ажылчы чоннар совет улус-биле бузулбас найыралды болгаш акы-дуңма кады ажылдажылганы моон-даа соңгаа улам быжыглаарынга боттарының чайгылыш чок чүткүлдүүн илерегейлээрлер, «Мөңге шагда Совет Эвилели-биле кады бис» деп чехословак улус база катап медеглеп турар.

Советтер чуртундан келген пароход

МОГАДИШО. СЭТА-ның корр. А. Осиповтуң дамчыдып турары болза: 2000 тонна цемент, автомашиналар, тракторлар, үлетпүр дериишкиннери, металл чүдүрген «Фрязино» деп совет пароход Могадишонуң далай өртээлинде доктааган. Хамаарыштпас экономиканы тургузарының оруунга мырыңай чоокта чаа кирген аныяк африка чуртка ол дээрге кайгамчык үнелиг чүък-тур. Ол чүъкту хөй-хөй черлерде: Могадишода-даа, Шейхте-даа, Кисмайода болгаш Джуба районунда-даа — Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле үлетпүр бүдүрүлгелерин, школаларны, эмнелгелерни дерип, күрүне ажыл-агыйларын тургузуп турар бүгү-ле черлерде манап турар.

СЭТА-ның корреспондентизи ол пароходка барып чораан болгаш ында чүък дүжүрер ажылдарны кылып турар сомалийлер-биле чугаалашкан. Силерниң чуртуңарның чаагай сеткилдиг болгаш харам чок дузаламчызын бистиң улузувус бедии-биле үнелеп турар деп, өртээлдиң албан-хаакчызы, чүъктер үчёду кылып турар Артан Фара сагыш-сеткили хайнып чугаалаан.

ТУНИС. Чер ортузунуң далайында Туністиң эң улуг далай өртээли—Бизертадан сөөлгү француз солдат чоокку эрткен хүннерде үнүп чоруткан. Колонизаторларның десант шериглеринң аңаа 1881 чылда эккеп дүжүрген турган болгаш Тунисти чаалап алыры эгелээн.

Ам Бизерта хостуг апарган. Француз шериглерин үндүрүп чоруткан соонда, бүгү чуртка массалыг чыскаалдар болгаш митингилер болгулаан.

ЧУРУКТА: хосталган Бизертада митинг. «Чаа Дустур» партияның чиңгине секретары Бахи Ладхамның чүве чугаалап турары.

Фото В. Райкерустуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ПАРЛАМЕНТ ДЕПУТАДЫ

Чоокта чаа Будапештиге Венгрияның Күрүне хуралының сессиязы доозулган. Улусчу эрге-чагырганың дээди шуулганы ажыл-агыйны тургузуушкунунуң эң чугула айтырыгларын чугаалажып, ийиги беш чыл планның чедиишкиннерин-биле доозарының орулгаларын тодараткан. Бо бүгү айтырыглар талазы-биле калбак санал бериишкиннери болган.

Бараня областан депутат, хаван ажаакчызы Белане Дежениң саналы мензэ онза уттундурбас болган. Оон-биле чапсар өйүнде ужурашкаш, бодуңарның амыдыралыңарның, кооперативтиң, кады ажылдап турар кижилериңерниң дугайында чугаалап берип көрүңер деп дилээн мен.

Оон хенертен бистиң чугаавыска Венгрияның ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадар кирип берген. Соңгаларга Дунайже көрүнген, парламент бажыңының делгем коридорунга олургулаан улус бис. 37 харлыг херээжен кижи мензэ чугаалап эгелей бергенде, хенертен хуралдаар залдан Янош Кадар үнүп келгеш, бисче углапкан. Мендилешкеш, олургулаптывыс.

— Кандыг болду, чүү бир чүве билип ап четтиктиңер бе?— деп, Кадар менден баштактанып айтырган.

— Эш Белане Деже бодунуң дугайында, бодунуң ажылдап турары коллективтиг ажыл-агый дугайында хөйнү чугаалап берди — деп, мен харыыладым. — Социалистиг күш-ажылдың бригадазы дээш демисежип турар. Венгрияда бирги бригада ол болгай, артында-ла херээженнер бригадазы...

— Бергелер кандыг-дыр?— деп, Белане Деженден Янош Кадар айтырды.

— Ак-сеткил-биле чугаалаарга, берге бар-дыр. Хаван фермазында үш кижи ажылдап турар бис. Оон ыңай хөй-ниитиниң ажылы база бар, депутат хүлээлге. Өөренип база турар бис...

— А кайда өөренип турар силер?

— Бодээ ажыл-агый техникумунда бот-өөредилге-биле. Мурнунда 7 — 8 класстар доозуп турумда чиик турган чүве. Уруум база школага өөренип турган болгаш чүгле бажың ажылынга эвес, харын өөредилгемге база дузалажып турган.

— А ам уруунар кайдал?

— База өөренип турар, Сексардеде, экономиктиг техникумда. Ында ниити чуртталга бажыңында чурттап турар. Оглум база бар, школада өөренип турар.

Оон өг-бүлезин, ажылын Янош Кадар тодаргай айтырып олурду.

— Канчаар ажылдаар болдур, ындыг алдарлыг болур — деп, Янош Кадар чугаалааш, силерниң чугааңарга үзе кирҗи бергеним дээш буруудатпайн көрүңер диважаан, чорупкан.

...Белане Деженин ажылдап турары Сентлеринц суурда «Пионер» дээр кооператив бай кооперативтерге хамаарышпайн турар, ынчалза-даа оон кужу дүргени-биле өзүп, чыл-чылы-биле быжыгып турар.

— Бо талазы-биле шиитпирлиг фактор дээрге, кооперативтиң удуртулгазын быжыглааны ол болган боор — деп, Белане Деже чугаалай-дыр.— 1961 чылда тускай эртемниг, дуржулгалыг Нандор Фехервари кооперативти даргалай берген чүве.

Безек үеде хаван фермазынга берге байдал болу берген. Мааз ажылын чүгле эки билир эвес, харын база аңаа ынакшыыр кижилер херек турган. Ниити хуралдың бирээзинге Белане Деже ол берге ажылдыг черге барып ажылдаарын саналдаан. Бодунуң эштери Лайошне Дани болгаш Ференцне Надь олар-биле кады ол ишчи-биле ажылдап кирипкен.

Ынчангаш маадырлыг үш херээжен эштериниң тергиин ажылының түңнелдери көстүп келген. Сөөлүнде барып бир кылдыр каттыжа берген ийи кооператив 1960 чылда күрүнеге 311 хаванны садар аргалыг болган. А дараазында чылда 760 хаванны болгаш оон соонда чылда — 960 хаванны саткан. Ынчаарга бо чылын күрүнеге 900 хаванны саткан турар болгаш 200 хаванны рынокка саарган турар. Кыска хуусаа иштинде хаван бажының хоорары 13 хуудан 3 хуу чедир кызырылган, ынчаарга бир кыс хаванга оназаштыр хаван оглунуң саны 14 четкен.

Маңаа маажырлгай берип болур турган бе? Чок! Херегле хүн бүрүде өзүп турар болгай, чоңгаа улам-на хөй херек деп чүвени олар билип турган. Мынчангаш бо айтырыгны шиитпирлээринге боттарының салышкыныны киирерин оруун олар дилеп эгелээнер. Чөвүлежип көргеш, дагаа олдары азыраар деп шиитпирлээн. Чыл бурунгаар ол өңнүк херээженнер хаван фермазының дузалал ажылының бажыңын таарыштыр дерип алгаш, 1 муң дагаа олдарын өстүр азыраар хүлээлгени алган. Олар берген сөзүн ээлеп, кооперативке 8,5 муң дагаа олдарын өстүрүп берген.

Үениң бурунгаар дүрген шимчээшкини «Пионер» кооперативти оюп эрте бербээн. Чүге дээрге ында Белане Деже ышкаш ындыг кижилер ажылдап турары-биле ындыг ышкаш. Ында ам 29 херээженнер кооператив ажыл-агыйының янзы-бүрү черлеринде ажылдап турарлар. Баштай бичеден эгелээш — тодаргай, күш четтинер хүлээлгени ап алганнар. Ону күүседипкен. Оон соонда кады үр ажылдай бергилээн. Киногаа кады баргылаар турган, М. Шолоховтуң «Андарган кур черин» номчуп каапканнар.

Белане Деже чурагайлар адаар, ол саннарда кооператив кежигүннериниң кызымак ажылы илереп турар. Дужут өспүшаан. Кооперасчы-тараачыннарның орулгазы база өскен. Бир эвес 1961 чылда бир күш-хүнүнүң өртээ 22 форинт-акша турган болза, эрткен чылын ол — 37 форинт болган, ынчаарга бо чылын чүгле аванс кылдыр 32 форинт берген. Санап келирге, күш-хүнүнүң өртээ бо чылын 40 форинт чедер деп бодап турар.

Бо болза кооперативтиң тараачыннарының ниити күжениишкиннериниң түңнели дээрзи тодаргай, олар социалистиг өзү-биле чүгле ажылдап эвес, харын база чурттап эгелеп турарлар, чижээлээрге, Белане Деже ышкаш аан.

Митрофан ПОПОВ, СЭТА-ның корреспондентизи.
Будапешт хоорай.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНДА

Делегей садыглажылгазын калбартыры дээш

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Г. Васильевтиң дамчыдып турары болза:

Каттышкан Нациялар Организациязының садыг болгаш хөгжүлде айтырыгларының талазы-биле конференциязының дугайында резолюцияны КНО-нуң Кол Ассамблеязының ноябрь 11-де хүндүскү пленарлыг хуралынга чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Ам болур деп турар конференцияның эчис орулгаларын делегей калбаа-биле деткээниң демдеглевишаан, ук резолюция болза, садыгның шаптыктаашкыннары болгаш аймак-сөөк ылгаар чорукттар чок, бот-бодунга ажыктыг садыглажылганың принциптерин тайылбырлаан 75 чурттарның кады хүлээп алган декларациязын конференцияның ажылынга үндезин материалдарның бирээзи кылдыр сүмелеп турар.

КНО-нуң садыг болгаш хөгжүлде айтырыгларының талазы-биле конференциязын чыылдырар чорук болза ССРЭ-ниң төлээлериниң бодалы-биле алырга, делегейниң чугула хемчээ болур, ук хемчег деп эргениң болгаш бот-бодунга ажыктыг чорукттуң үндезининге садыгны чогумчалыг болдурарынга база хөгжүдерниге дыка черген-биле идигни бээр деп, Совет Эвилелиниң төлээлекчизи Г. П. Аркадьев Ассамблеяның хуралынга чүве чугаалааш, медеглээн.

Конференцияның кол сорулгазы чүл дээр болза, делегейниң бүгү чурттарының аразынга садыглажылганы аймак-сөөк ылгаар чорукттар, кара өжегээр тургузуп турар кызыгаарлаашкыннар база шаптыктаашкыннар чокка хөгжүдериче углапган дээштиг сүмелерни болгаш хемчеглерни ажылдап кылыры болур деп, совет делегат онзалап демдеглээн. ССРЭ болза чурттар аразынга оларның экономиктиг хөгжүлдезиниң эрге-ажыктарынга болгаш тайбыңның эрге-ажыктарынга ажыл-херекчи харылзааларны калбартыры дээш кезээде туржуп келген болгаш туржуп-даа турар деп, совет делегат медеглээн.

Радиоактивтиг теглаашкыннарга хамаарышкан резолюцияны Ассамблея база-ла хүлээп алган. Агаарга, космос делгемиңге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоруглааның чугулазын резолюция онзалап демдеглеп турар болгаш агаарга радиоактивтиг чоруктуң деңнелдери дээш доктаамал контрольдуң программазын боттандырарын, бүгү делегейниң метеорологтуг организациязынга саналдап турар.

Латин Американы ядро чок зона болдурар

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның тускай корр. С. Лосевтиң дамчыдып турары болза:

«Латин Американы ядро чок зона кылдыр чарлаарының» резолюциязының кады кылган төлевилелин 10 латин-америк чурттар (Боливия, Бразилия, Гаити, Коста-Рика, Мексика, Панама, Сальвадор, Уругвай, Чили болгаш Эквадор) КНО-нуң Кол Ассамблеязының Политиктиг комитетиниң хүндүскү хуралынга кирген. «Ядролуг чепсекти азы ядролуг чепсекти чедирериңге херегээр херекселди бүдүрбезин, хүлээп албазын, кадагалавазын болгаш шеневезин боттарының чурттары хүлээнирин баш удур көрүп турар хөй талалыг латин-америк дугуржулгага ат салырынга» беленин илереткен беш латин-америк чурттарының президентилериниң 1963 чылдың апрель 29-тагы медеглели резолюция төлевилелинде таарзыныышкын-биле кичээнгейге ап турар. Боттары ону чогумчалыг деп санап турар болганда, Латин Американың күрүнелери «айыттынган медеглелдиң эчис сорулгаларын боттандырары-биле дугуржуп алза чогуур хемчеглерни өөренип көөрүнче» кирип тер дээрзинге идегелди төлевилелде илередип турар.

ШЫДЫРАА Христофоров—Кызылдың чемпиону

Республика майысылалының шыдыраа талазы-биле бо чылгы чемпиону ат дээш маргылдаа ноябрь 13-те доозулган. Сөөлгү салытта сес кижи ужуражыр ужурлуг турган. Белек биле Кокоринниң кайызы-даа келбейн барганын барымдаалааш, ийилдирзин уттурган кылдыр санаан.

Бо сөөлгү салытта чедир Чыргал-оол, Ч. Оюн, Христофоров оларның саннары чоокшулашкак турган. Чыргал-оол маңаа Оюнну удуп алгаш, 11,5 санны ап, ийиги разрядчы турган — бирги разрядтың нормазын күүседипкен. Моон мурнунда, эртүн хүнүнде, маргылдааның чурумун үреп, Христофоров-биле ужуражыышкынга келбейн барганы дээш сөөлүнде ону удуп алган болза-даа, Чыргал-оолдуң бир санын судьялар санга киирбес деп шиитпирлээни маңаа демдеглээр апаар. Ынчангаш чемпион ат дээш демисежип болур үш кижиден Ч. Оюн чайлай берген.

Бирги разрядчылар Христофоров биле Берковичиниң ужуражыышкыны ам сонуургалдың төвү апарган. Бир эвес Христофоров удурланыкчызынга уттурар болза, ынчан Чыргал-оол оон чартык сан хөй апаар болгаш тиилекчи болу бээр. Берковичиле ол кайызы-даа — Чыргал-оол биле Христофоров катап ойнаар ужурлуг. Ынчангаш Христофоров удурланыкчызын борта чүгле удуп алыр дээш бүгү күжүн мооңнаан, ол сорулгазын чедип ап шыдаан-даа — оон саны 14-тен 12 болу берген. «Кызыл-тудуг» тудуг эргелелиниң инженери Л. Христофоров шыдыраа талазы-биле Кызыл хоорайның чемпиону атты чаалап алкан.

Маргылдаага ийиги черни Н. Чыргал-оол (11,5 санныг), үшкү черни Ч. Оюн (10,5 санныг) быжыы-биле ээлээннер. 9,5—9,5 санныг болгулаан бирги разрядчы Берковиң биле ийиги разрядчы Мындрима олар 4—5-ки черлерни үлешкеннер.

Ам удавас болур деп турар шыдыраа талазы-биле республика маргылдаазынга бүгү бирги разрядчылар-биле кады ол разрядтың нормазын күүседип алкан Н. Чыргал-оол орта барып киржир эргени чедип алган.

Чурукта: Кызылдың бо чылгы чемпиону Л. Христофоров.

Сөзү О. НАМЧЫЛАКТЫЫ.
Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Респотребсоюзка шыдыраа маргылдаазы

Октябрь революциязының 46 чыл болган оюнга тураскааткан шыдыраа маргылдаазын Тыва херелекчилер ниитилелиниң эвилелиниң баштаар чериниң чанында комсомол болгаш профэвилел организацияларын организастап эрттирген. Орта коллективтиң 14 шыдырак шыдыраачылары киришкен.

Бо чаңчыл болган маргылдаага эш С. Савыр 14-тен 12 санны алгаш тиилекчи болуп үнген, ийиги черни 11 санныг болган эш Намзын, үшкүзүн—10,5 санныг болган эш Сидоркин олар ээлээн. Тиилекчилерге месткомнуң шаңналдарын тывыскылаан.

И. ТОРЖУ.

Адыг-биле үшкү сегиржип алыышкын

Бо чылдың октябрьның сөөлгү чартыында мындыг ховар таварылга болган. Сүт-Хөлде школа директору Мөңгүш-Бегзиваа, партком секретары Ондар Лопсан-Серен, «Сүт-Хөл» совхозтуң малчыны Түлүш Дыртык олар Улуг-Уруңга Шывыглыг деп черге чоруп тура, даг-иргектиң турлаанга хенертен таварышкан.

Баарында чалым хаялыг, девискээри берге чер болган. Чаңгыс-ла арга—чүгле оон-биле демисежири турган. Адыгның үне маңнаар кол черинге Т. Дыртык шыгаагаш олурупкан.

Боргунчуг улуг адыг удур халып олурда, хоочун анчының баштайгыла аткан огу араатанны аары-биле балыглапкан. Девидээн адыг маңнааш уу-биле Т. Дыртыкты кужактапкаш, чалым хаяны ажыр чүгле бадыпкан.

О. Лопсан-Серен биле М. Бегзиваа олар маңнашпышаан келирге, дагиргек өлген, а эжи элээн кемдээн болган. Эжин чүъктеп алгаш, Уруңуң иштинге келген дораан-на, дүрген дуза херегээриниң медээзин чоруткан.

Тываның хоочун ужудукчуларының бирээзи эш Чимиттиң башкарганы вертолёт Кызылдан Урүга бо-ла келген. Кемдээн эшти алгаш, каш-ла минуталар эрткенде, Чадаана эмнелгезинге эккелген. Анчы ам эккирип чыдар.

Малчын болгаш анчы эш Т. Дыртыкка мындыг таварылга—адыг биле сегиржип алыышкын үш удаа болган. Аннап эгелээнден бээр, ол чүгле адыгны безин он бешти өлүрген.

С. САНДАН.

Тайбың догуннаашкын—кара чаңгыс шын угланыышкын

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

вүүрлүг чоруктуң, айыылдыг үезиде лежиишкиннериниң одагдары ам-даа артпышаан турар. Ынчалзажок, тайбыңга ынакшылдыг күштер, хамыктың мурнунда социалистиг чурттар, боттарының чалданыш чок демиселибиле тайбың догуннаашкынның оруунга элээн чедиишкиннерни чедип алганнар. Чамдык фактылар бо-дур:

— Ооң нейтрализациязынга, дайын-политиктиг эвилелдерге киришпезинге үндезилеп, 1955 чылда Австрия-биле күрүне керээзи чардынган:

— Чоокку Чөөн-чүктүң районунга дайынны өөскүдер дээн империалистерниң каш удаагы оралдажыышкыннарын үзе кирбишаан, 1956—1958 чылдарда тайбың камгалап шыдаттынган.

— 1960—1961 чылдарда ССРЭ-ниң талазындан империалистерге берип келген каш удаагы сагындырыглар, Хосталга ортулуунуң ажылчы чоннарының интервентилерге таварыштырганы ойтур шавыышкыннар-биле каттышкаш, улусчу Кубага удур контрреволюстуг дайынның өзүп калбаарынга шаптык ужурашкан.

— Совет Эвилелиниң дидим болгаш ээлдек политиказының, куба улустуң маадырлыг демиселиниң, чаңгыс эптииниң, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң деткимчезиниң ачызында делегейниң ийиги дайынының сөөлүнде Кариб далайының районунга тургустунган эң-не чидиг болгаш айыылдыг делегей кризизин 1962 чылда тайбың арга-биле аайлап башкарары чедип ап шыдаттынган.

— Агаарга, космос делгемиңге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында Керээге 1963 чылдың август 5-те Совет Эвилели, Американың Каттышкан Штаттары болгаш Англия ат салган. Ол керээге өске-даа каш-каш он чурттар каттыжып кирген.

Бо бүгү болза, хоозун чүве-даа, бүтпес күзел-даа эвес, а боттуг фактылар-дыр. Агрессчи күштерге удур шынап-ла ёзулуг, дээштиг демисел ол-дур.

Совет Эвилелиниң шериг күчүзү — тайбың дээш демиселдиң база чугула факторү.

Бир эвес айыылдыг чаа чепсектер чүгле империалистерге турган чүве болза, олар боттарының шериг талазы-биле артык күчүлүүн ажыглаарындан бичии-даа дадагалзавас турган болбайназ. Ынчалза-даа кижи төрелгетенниң аас-кежии болуп, ядролуг чепсекке бодунуң үр эвес монополиязын империализм шагда-ла ышкынган, харын-даа чепсегленииш киниң чамдык хевирлеринип талазы-биле, ыңаңгыя ракета талазы-биле артык күчү Совет Эвилелиңге хамааржып турар. Социалистиг лагерьниң шериг күчүзүнүң талазы-биле империалистиг башкарыкчыларга кичээндирилгиг салдар моон-биле көргүстүнүп турар. Быжыг эвес тайбыңны быжыг тайбың догуннаашкынче хуулдурарынга ол чорук эң-не дээштиг болгаш боттуг магадылал болуп турар. Агрессчи күштерниң авантюразын болдурбас дизе, бистиң чуртувустуң, бүгү социалистиг лагерьниң камгаланыр аргалыын моон соңгаар-даа быжыглаары эргежок чугула.

Тайбың догуннаашкын политиказында боттарының сестиишкини-биле кыдат удуртукчулар эки эвес компанияже кирген. Ол дугайы ыңаңгыя ядролуг чепсектиң шенелдезин хоругдаар дугайында Керээни эң-не таарышпас байдал-биле оларның көрүп турарындан илден болуп турар. Ол Керээге удур, ККП-ниң удуртулгазындан аңгыда, чүгле эң реакциялыг, чөөн кедергей күштер, хамыктың мурнунда америк «албыстыглар» удурланып турар. Мону барымдаалаарга, кыдат удуртулга оларның-биле кады болганы ол ышкаш чүл.

Совет чазактың билдингир Медеглелинде чогуур ойтур шавыышкынны алган. Керээ дугайында КУР чазааның нүгүлдээшкиниңиг дыңнадыышкын парлаттынганындан эгелээш, ККП-ниң удуртулгазы бистин «империализмге өөзэришкен» кылдыр буруудатпышаан, эң-не шуугаазының болгаш өжээниг пропагандазын калбарткан болгай. Кажан Совет Эвилели улустар аразында дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын чедип албышаан, тайбыңның эрге-ажыктарынга хамаарыштыр кандыг-ла-бир чаагай херекти кылып эгелээн санында-ла, ам Пекинден шак ындыг нүгүл чугаалар болганчок-ла дыңналып кээп турар апарган. Бүгү кижи төрелгетенниң изиг деткимчезин алган, эрткен күстүң кариб кризизин тайбың арга-биле шиитпирлээниң бе-зин пекин политикчилер харын-даа өскерликчи ёзу деп, карганганы билдингир болгай.

Үш чурттуң ядролуг монополиязы дижир чүүлдү долгандыр кыдат парлалга хөй-ле шуугазыныы үндүрүп турар. Ынчаарга ядролуг чепсеглениишкин дугайында чидиг болгаш чугула айтырыгга ККП удуртулгазының туружу социалистиг лагерьниң-даа, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң-даа эрге-ажыктарынга үндезини-биле чөрүшкек болуп турар.

Тайбың догуннаашкынның политиказы дээрге, аңгы демиселинден ойталаашкын-дыр, делегейге социалистиг революцияны боттандырарындан ойталаашкын-дыр деп, чамдыкта кыдат парлалгага бадыткаттынып турар. Шынында алыр болза, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың догуннаашкыны дээрге, социализм биле капитализмниң аразынга аңгы демиселиниң бир хевири-дир. Тайбың догуннаашкын болза, капиталистиг чурттарның иштинге аңгы демиселиниң чидиглениp хөгжүүрүнге эң-не таарымчалыг байдалды берип турарын фактылар чугаалап турар болгай. Чогум-на харын, тайбың догуннаашкынның үезинде капиталдың чурттарынга аңгы демиселиниң улуг-улуг тулчуушкуннары калбарган турган ышкажыгай. Францияга, Италияга, Бельгияга, АКШ-ка, Японияга, Индияга, Аргентинага, Испанияга болгаш өске-даа чурттарга болгулаан ажылчын аңгының ажыл соксадыышкыннары, фашистиг айыылга, дайын кыжаныышкынга удур ажылчы чоннарның күчүлүг политиктиг шимчээшкиннери ол дугайын боттары-ла чугаалап турар.

Революстуг шимчээшкинге тайбың догуннаашкын ажыктыг бе, алы хоралыг бе дээр дугайында маргылдаага дээрге шииткекчилер — ол шимчээшкинниң киржикчилери боттары, оларның дайынчы авангарды — коммунистиг партиялар болуп шыдаар. Бо айтырыг талазы-биле чиңге коммунистерниң бодалы мындыг: «Тайбың догуннаашкын дээш шиитпирлиг демисежип, тайбың дээш демиселди боттарының дээди хүлээлгези кылган, коммунистиг партиялар массаның революстуг демиселинге, империализмге удур бүгү фронтуларга чоруттунар демиселге шаптыктыг ужураштырып турар кылдыр, кызыгаар эштер херекти шак ынчаар билип турарлар. Ол дээрге, нүгүлдээшкинниг бодал-дыр. Тайбың дээш демиселдиң түгүн бедик көдүрбүшаан, коммунистиг партиялар өске бүгү талаларга аңгы демиселин өзүп олурар күш-биле калбартып турар».

Ынчаарга Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның чорудуп турары тайбың догуннаашкынның политиказы болза, ол дээрге, дарлаттырган улустарның хосталгалыг демиселин деткиириниң ойталаашкын-дыр. Ол политика национал-хосталгалыг шимчээшкинниң эрге-ажыктары-биле канчап-даа чүүлдешпейн турар кылдыр бадыткаарының чүзүн-баазын оралдажыышкыннары база-ла хоозун чүве ышкаш чүл.

Бодунуң национал хосталгазы, оол быжыглыышкыны дээш демисежир турар улустар, кажан делегейниң социалистиг системазының чурттарындан улам-на өзүп турар, бүгү талалыг дузаламчыны алыр аргалыг чүве болганда, олар тайбың догуннаашкынга онза сонуургалдыгаар. Чугаа болза, империалистер-биле оларга дарладып турар улустарның аразынга тайбыңшылга дугайында эвес, чогум-на харын янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың догуннаашкынының дугайында чоруп турары билдингир болбайнаан. Чогум-на харын, ийи система күрүнелериниң аразынга дайын болбаан сөөлгү чылдарның дургузунда национал-хосталгалыг шимчээшкин Азияда, Африкада, Латин Америкада империализмниң туруштарынга өлүмнүг согуушкунну таварыштырган турган.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА
БӨГҮН
«НАЙЫРАЛ»: «Водяной» 10, «Буянныг кижилер аразынга» 12, 2, «Ньютон кудумчузу, бажың № 1» 4, 6, 8, 10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Кара чайна» 11.15, 1.15, 3.15, «Даш-Кэлага болуушкун» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Өңнүк эштер» 2.30, «Чайганыыш» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Оптимистиг трагедия» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА
ноябрьның 17-де хүндүс болгаш кежээ база 18-те кежээ
В. КӨК-ООЛДУҢ
САМБАЖЫК
деп, үш көжегелиг, алды көргүзүглүг шиизи болур.
Шииниң эгелээри—хүндүс 12 шакта, кежээ 7 шакта.
ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 35, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01482. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 16 СУББОТА № 271 (5675).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

«Канчаар-даа аажок улуг сорулгаларның бирээзи—химия үлетпүрүн бүгү талалыг хөгжүдери, чонуң байлаан өстүрер, чаа, элээн сайзырангайжыттынган болгаш чиик өртектиг бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин база улус хереглелиниң чүүлдерин бүдүрүп үндүрер арганы улуг хемчээлге калбартып турар амгы үениң химиязының чедиишкиннерин улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга бүрүн ажыглаары болур. Металл, ыяш болгаш өске-даа материалдар камналгалыг, бөдүүн болгаш чиик синтетиктиг материалдар-биле улам-на солуттунган турар. Минералдыг чемишчидилгелерниң болгаш үнүштер камгалаарының химиктиг чүүлдерин бүдүрери дыка өзер».

(СЭКП-ниң Программазындан).

Хожудап турарларны—мурнакчыларның одуруунче

Чурттуң кедээ ажыл-агыйы чайгылыш чок хөгжүп, коммунистиг тургузуушкунуң чорудулгазында оон мурнунда тургустунган улуг чаагай сорулгалар чедиишкинниг шиитпирлеттинген турзун дээш, бистиң партиявыс, оон ленинчи Төп Комитеди бүгү эргежок чугула чүүлдерни кылып, сөөлгү он чылдарның дургузунда колхозтарны, совхозтарны организас-ажыл-агый талазы-биле быжыглаар, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртурун эде тургузар болгаш экижидер талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырган, күрүнениң талазындан кедээ ажыл-агыйга улуг дузаламчыны көргүзүп, ону мурнакчы техника-биле чепсеглээн.

Маңаа бистиң Тываның колхозтарының болгаш совхозтарының сөөлгү чылдарда күш-шыдалы улгадып, экономиказы быжыгып турарын чижекке ап болур. Оларның холунда 15 аът күштүг дөрт муң ажыг тракторлар, ийи муң хире комбайннар болгаш чүс-чүс янзы-бүрү кедээ ажыл-агый машиналары ажылдап турар. Ниитиниң малының баш саны, тарылга шөлүнүң хемчээли, кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери чыл бүрү өзүп турар. Мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедип, оларны күрүнеге садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин бо чылын чедиишкинниг күүсеткен «Сүт-Хөл», «Тес-Хем» совхозтар, Чөөн-Хемчикте «Большевик», Таңдыда «Революцияның чалбыышы», Каа-Хемде Ленин аттыг болгаш «Тиилелге» колхозтар ышкаш ажыл-агыйлар бисте бар.

Ынчалза-даа бистиң республиканың ажыл-агыйларының экономиктиг хөгжүлдези бир дески эвес болуп турар. Чыл санында быжыгып олурар ажыл-агыйлар-биле мырыңай орук кежир кожа, бир демей черде турар хирезинде-ле хожудап, харындаа дорайтап турар колхозтар, совхозтар бар болуп турар ындыг байдалдан уштунарының өйү келген. Эң чугула, сонгаарлаттынмас айтырыг болза экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйларны мурнакчыларның деңнелинге чедир көдүрери болур.

«Хожудап турар колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын көдүрериниң чамдык айтырыгларының дугайында» СЭКП ТК-ның Пленумунга эш Н. С. Хрущевтуң чагаазы партия организацияларынга болгаш кедээ ажыл-агый органнарынга бо айтырыгны шиитпирлээринге бүгү талазы-биле программалыг айтыышкын болур. Партияның айтыышкынын амыдыралга боттандырар дээш бистиң республикада чамдык ажылдар чорүп турар.

Чөөн-Хемчик районда СЭКП XXII съездизи аттыг, Каа-Хемде «Совет Тыва», Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг, Бии-Хемде «Хадың», Өвүрде «Коммунизмче орук» колхозтар хожудап турар ажыл-агыйлар болуп, сөөлгү үеде оларның экономиказы кошкай берген.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелели болгаш партком СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң хожудаашкынын узуткаар, ону мурнакчыларның деңнелинге чедирериниң арга-хемчеглерин ажылдап кылган. Ол хемчеглерни артельдиң кежигүннери хүлээп алган болгаш ам амыдыралга боттандырып эгелей берген. Сөөлгү үеде колхозчулар ниитиниң ажылынга организастыг киржип, шынап-ла мындыг хожудаашкынныг чоруктан чайлаар деп чаңгыс аай бодалдыг болу бергенин көргүзүп турар.

— Келир чылдың бо үезинде мурнакчыларның одуруунга кирген турар бис деп маңаа бүзүредип чугаалаарымны коммунистер болгаш колхозчулар меңээ сүмелээн чүве — деп, ол колхозтуң чаа даргазы эш Бичен-оолдуң районнуң партия конференциязынга меделгээни өөрүнчүг болган. Ажылдап кылдынган план ёзугаар 800 га суггаттыг черни келир чылын ажыглаары-биле оон хөй кезиниң хараганын сеп аштаан, эрги суггарылга бугазының чамдык септелгезин чорүткан болгаш артельдиң сан-хөө байдалын сегидери-биле хемчеглерни ап турар.

Чөөн-Хемчик эргелелдиң тускай комиссиязы Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг колхозтарының хожудап турарының чылдагааннарын хынап көрген болгаш ажыл-агыйларның экономиказын көдүрер талазы-биле ажылдап кылган хемчеглерин эргелелдиң чөвүлелинге чугаалашкан. Ол эргелелдиң тускай эртемниглери ам Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң экономиказы-биле таныжып, аңаа дузалаарының хемчеглерин ап эгелээн.

Республиканың оон өске бүдүрүлге эргелелдеринде болгаш парткомнарында, ылангыя Таңды эргелелиниң зоназында хожудап турар ажыл-агыйларның экономиказын көдүрер талазы-биле инициатива көдүрүлбейн, ам бодунда боттуг хемчеглер алдынмайн, шүшпең байдалда турарын айытса чогуур.

Хожудап турар ажыл-агыйларның экономиказын көдүрер талазы-биле Винница областың Хмельницк бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери боттарының аргаларын, курлавырларын ханызы-биле өөренип көргеш, экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйларның хожудаашкынын ийи чылдың дургузунда ажып эртерин хүлээнмишаан, бо дугайында чарышты калбартырынче чурттуң кедээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилерин кыйгырган.

Бо дээрге кайгамчыктыг үлегер-чижек-тир! Хмельницкижилерниң бо инициативазын чүгле чүүлдүг деп деткип каар эвес, харын херек кырынга олар ышкаш күүседир ужурлуг бис.

Бисте кандыг-бир ажыл-агыйның өскелерден хожудап каарының чөптүг чылдагааннары чок болгаш туруп-даа болбас. Кедээ ажыл-агыйны хөгжүдүп болурунуң байдалдары шупту ажыл-агыйларда бар. Бүгү чүве кижилерден, кадрлардан, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле ак-сеткилдиг көөрүнден хамааржыр. **«Экономика талазы-биле кошкак колхозтарга хамыктың мурнунда организастыг дузаны көргүзер херек. Кол чүүл — кадрлар шилип алыры болур. Кандыг-бир ажыл-агый колдуунда-ла удуртулганың деңнелиниң кошкаанының түңнелинде хожудап турар болгай.**

Колхозтарны кадрлар-биле быжыглаары — чурттуң бүгү колхозтарын мурнакчыларның деңнелинге чедир көдүрер дээш баар шын болгаш чаагай орук ол болур» деп, эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

СЭКП XXII съездизи колхозтуң удуртулгазын чаартканы черле чүүлдүг. Бистиң оон өске колхозтарывыстың хожудап турарының чылдагаанын база удуртулгада деп чугаалаза чогуур. Кадрларны шын шилип албайн, ажылды аайлап башкарар мергежили чавыс, шүшпең, чоннуң сагыш-оналын тооп көрбес, билиг-медерели четпес кижилерни ажыл-агыйларның удуртулгазынга кирип, барык чыл санында солуштурар чорук ажыл-агыйны кудуладыр боордан, эки түңнелди бербес. «Совет Тыва» (Каа-Хем), «Хадың» колхозтарның хожудаашкыны аңаа таварылга эвес, оларга сөөлгү дөрт чылдарда 3-тен 5 чедир даргалар халашкан болгай.

Таңды, Бии-Хем парткомнар болгаш Таңды бүдүрүлге эргелели ам үеде бо ажыл-агыйларның ажылын «таныжары-биле» кызыгаарлаттынып турбайн, боттуг ажыл-херекче кирзе чогуур.

Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни, чижээ, мал, чер ажылын болгаш өске-даа адырларны хөгжүдеринге кандыг аргалар, курлавырлар барын илередири, оларны канчаар ажыглаары, күш-ажылды организастаары, оон төлевирин чурумчудары, материалдыг сонуургалды бедидери, акша-хөренги талазы-биле бергедээшкиннерни ажып эртери болгаш оон-даа өскелерни ап чорудары бүдүрүлге эргелелдериниң, парткомнарның сонгаарлаттынмас хүлээлгези болур. Хамыктың мурнунда кадрлар-биле ажылды экижидер, шиитпирлиг участоктарга коммунистерниң, комсомолчуларның күжүн таарыштыр тургузар, кедээниң ажыл-ишчилериниң идепкейин көдүрер херек.

Оон-биле кады мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазын нептередири, хожудап турар ажыл-агыйларны оларның шефке алырын организастаары чугула. Божазында ажыл-херек бодунуунда ышкаш ындыг болзун дээш сагыш аарыыр ужурлуг.

Хожудап турарларны кыска хуусаада мурнакчыларның одуруунче кирээлиңер! Бистиң дайынчы лозунувус ол.

КЫЗЫЛДЫҢ БУС-ТУРБИНАЛЫГ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязын ажыглалга киирген ден бээр 5 чыл болганы-биле холбаштыр коммунистиг күш-ажыл дээш социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Арямов Владимир Васильевич — котёл салбырының улуг машинизи.

Воронцова Тамара Александровна — контроль-хемчээкчи приборлар лабораториязының слесарь-приборщиги.

Дюков Петр Петрович — одалга-транспорт салбырының крановщиги.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

1963 чылдың ноябрь 14.
Кызыл хоорай.

Чаартыкчылар

Кызылдың хлеб заводунда чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар-биле ажыл эки тургустунган. Заводтуң ийи механизаторунуң бирээзи-ле чаартыкчы болуп турары өөрүнчүг. Шак бо чугула ажыл-херекке заводтуң кол инженери С. Д. Кызыл-оол болгаш цехтер начальниктери идепкейлиг киржип турарлар.

Чүгле бо чылын безин он-он чаартыкчы саналдар киирткинген болгаш олар бүдүрүлгеде ажыглаттынып, хөй-хөй камналганы заводка берген. Чижээ, слесарь Л. Власенко сугну котёлдарже боду нудуптар тускай херекселди чогааткаш, белеткеп кылган. Александр Соболев база-ла үнелиг саналдарны киирген. Мооң мурнунда хоюткан далганче дусту холбиле уруп, оон ажаан, ажываазын амзап тургаш билип ап турган. Ам ол ажылды А. Соболевтиң чогаадып кылганы чаа «угааныг» машина күүседип турар. Оон тургузуу мындыг. Суук чүүлдүг ийи харылзашкан савалар-ның принцивинге үндезилеттинген механиктиг дус ээлдиричизинден дустуг суг тускай хуваазыы савага чеде бээр. Ортан чөгүур хемчээлдиг ээлдиригни далганныг котёлдарже аксыптар.

Чурттуң эң-не шыырак механизастаттынган хлеб заводтарында безин хлеб быжырар форма демирлерин автоматчыткан арга-биле чаары ам-даа чедип алдынмааны билдингир.

Кызылдың хлеб заводунуң механизаторлары кол инженериниң башталгазы-биле ол нарын айтырыгны шиитпирлеп шыдааннар. Формаларны, оларга хоюткан далганны урар черинге транспортёрнуң дузазы-биле чедирер. Ол шимчээшкин үезинде форсунканың ачызы-биле тускай херексел форма бүрүзүн үс, суг холуксаалыг эмульсия-биле чаап четтигиптер машинаны олар чогаатканнар.

Ол машинаны ажыглаан түңнелинде, үстүң хораар чоруу звээзи, быжырган хлебтиң карты шала сарыгзымаар, чаагай өңнүг болуп, оон формадан уштунары кончуг белен апарган. Ынчаарга, формаларны чаап турар эмульсияның составын база чаартканнар.

Боттарының чогаатчан чаа чүүлдерин заводтуң чогаадыкчылары чажырбайн, чурттуң хлеб заводтары-биле арга-дуржулгазын солчуп турарлар. Чижээлээрге, Читаның хлеб заводу-биле харылзааны тургускан.

Ам үеде заводтуң ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалдазын хуусаа бетинде доозар, ынчангаш, СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга күш-ажылчы чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш, улам күжениишкиннииг ажылдап турарлар.

И. ЦЕЛИЩЕВ.

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА УТКУШТУР

Химияның чагыын—хуусаа бетинде!

МОСКВА. «Красный пролетарий» завод «улуг химияга» дериглери чедирип бээр талазы-биле чыл планын ийи ай бурунгаар эрте хуусаада күүсеткен. Бедик бүдүрүкчүлүг станоктарны барык 40 бүдүрүлгелерже чоруткан. Эң болбаазырангай дериглерни Сибирьниң, Поволжьениң, Ыракы Чөөн-чуктуң болгаш чурттуң өске-даа районнарының дыка хөй чаа тудуглары алган.

Найысылалдың 30 чыгам бүдүрүлгелери «улуг химияның» чагылгаларын күүседип турар. Ол бүдүрүлгелер СЭКП ТК-ның Пленумун чылдырар дугайында дыңнадыгны аажок улуг сорук кириишкин-биле уткаан. Ол болуушкунга алдар кылдыр бүдүрүлгелерде социалистиг хүлээлгелерни ап турар.

Березниковскиниң калий комбинатының, Ново-московскиниң химия комбинадының болгаш өске-даа дыка хөй бүдүрүлгелерниң чагыын хуусаа бетинде күүседир деп, «Динамо» заводтуң коллективи шиитпирлээн. Орденниг «Каучук» заводунуң коллективи чеди чылдың бешки чылының чаа улуг сорулгазын бодунуң мурнунга салган. Бүдүрүлгениң коллективи чыл планын декабрь 25-те күүседирин хүлээнген болза, ам ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер ол планны айыткан хуусаадан эрте күүседиринге бүрүн шиитпирлиг. «Компрессор» завод шакта 1 миллион 200 муң килокалорий күчүлүг соодулга машиназын Черкасскиниң кылымал волокно заводунче мырыңай чаа чүдүрүп чоруткан. Бо болза коллективтиң пландан ажыр белеткээн баштайгы агрегады эвес-тир. Чылдың төнчүзүнге чедир бүдүрүлге элээн каш машиналарны онаалдадан ажыр бүдүрүп үндүрер деп турар.

Сибирьниң химиктери күш-ажылчы ээлчегде

УСОЛЬЕ-СИБИРСКОЕ (ИРКУТСК ОБЛАСТЬ). Ангараның чиик хөлезин электроэнергиязы, түс черле чылдар байлак дус болгаш Башкириядан келир нефть-биле ажылдап турар. Ангара-Усолье нефть-химия комплексизи СЭКП ТК-ның май Пленумунуң сөөлүнде онза шапкын өскен. Сибирьниң химиктери партияның хүн бүрүдеги сагыш салыышкынын көрүп турар.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга СЭКП Усолье хоорукомунуң секретары Ю. Е. Герасимовтуң дыңнатканы болза, СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга алдар кылдыр хоорайның бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының ажыл-ишчилери күш-ажылчы ээлчегже кирген. Пленумнуң ажыттынар хүнүнге чедир продукцияның чаа хевирлерин бүдүрерин шиңгээдип алырын бистиң химиктеривис хүлээнген. Ажыглалга кирип турар технологтуг шугумнарның база бирээзи белен болган. Бистиң биче мурнувуста ындыг бүдүрүлгени шиңгээдип алган волгоградчылар бистерге хөй чүүлдер талазы-биле дузалаан. СЭКП ТК-ның Пленумунга белек кылдыр база 16 муң дөрбелчин метр чурталга шөлүн ажыглалга киирерин бистиң тудугжуларывыс шиитпирлээн.

28 муң электромоторлар

КИШИНЕВ. Тираспольскиниң «Электродвигатель» заводунуң коллективи СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленумун чылдырар дугайында дыңнадыгга харыы кылдыр айыыл чок чазылдырыышкынныг моторлар бүдүрериниң чыл планын декабрь тоста күүседирин хүлээнген.

Химиктерниң чагылгаларын бүдүрүлгеде эң-не хүндүлүг чагылгар деп санап турар. Сөөлгү үеде хөй санныг электромоторларны Ферганаңың азот чемишчидилгелер заводунче, Стерлитамакскиниң химия заводунче, Усольениң болгаш Навоинскиниң химия комбинаттарынче чоруткан. Бо чылын бүдүрүлге улуг химияга каш-каш муң электромоторларны бээр.

Электромеханиктиг завода улуг химияның чагыгларынга «ногаан хүлумчуну» ажыткан. Бүдүрүлгениң коллективи электри чүдүрүкчүлерни хуусаа бетинде белеткээн болгаш Москва чоогунда Воскресенскиниң химия комбинадынче, Узбекистанче база Киргизияже чоруткан.

Чурттуң 60 хоорайларынче

САРАНСК. Химия машина тудуунуң Рузаевск заводунуң партия бюрозунуң секретары А. П. Левинниң СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканы болза, бистиң бүдүрүлгениң коллективи СЭКП Төп Комитединиң Пленумун чылдырар дугайында медээни улуг сорук кириишкин-биле уткаан.

— Бистиң аныяк бүдүрүлгевис дүрген темпилер-биле өзүп турар. Эрткен чылдың он айлары-биле деңнээрге, химия дериглерин бүдүрүп үндүрерин үш чартык катап ажыр кылдыр көвүдеткен бис. Завод машиналарны Совет Эвилелиниң 60 хоорайларынче чорудуп турар. Минералдыг чемишчидилгелерни ажылдап кылыр бүдүрүлгелерниң чагыгларынга «ногаан кудумчу» ажыттынган. Ферганаңың азот чемишчидилгелер заводунуң улуг чагыы хуусаа бетинде күүсеттинген. Березниковскиниң химия комбинадының чагыы тускай контрольда тургустунган.

Лисичанскиниң химиктеринде

СЕВЕРОДОНЕЦК (Луганск область). Лисичанск комбинадының коллективи Пленумга күш-ажылчы белектерни белеткеп турар. Бүдүрүлгеде нити продукцияны бүдүрүп үндүрери чеди чылдың чурагайларындан хөй миллион рубльге ажып турар. Минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрери ийи чартык катап, синтетиктиг спирти—2,3, аммиакты — 1,8 катап көвүдеткен. Продукцияның чаа хевирлерин алырда бойдус газын комплекстиг ажыглап турары бүдүрүлгениң хөгжүлдезинде чаа чүүл болуп турар.

Бо чылын лисичанчылар кедээ ажыл-агыйга пландан ажыр он-он эшелон минералдыг чемишчидилгелерни чорудуп бергеннер. Ийи чылдың дургузунда олар чемишчидилгелерни бүдүрерин чүс-чүс муң тоннага көвүдедирин шиитпирлээн.

(СЭТА).

ВОЛГОГРАД ОБЛАСТЬ. «Волга-Дон» совхоз—кур черде тургускан аныяк ажыл-агый. Ону 1954 чылда организастаан. Ында улуг тудугну чорудуп турар. Чаагайжыды тудкан хөй каът 25 чаа бажыңнарда ажылчыннарның өг-бүлелери чурттап турар. Школаны, уруглар садын болгаш яслини, ийи клубту, эмнелге черин, чунар бажыңны, магазиннерни тудуп, ажыглалга киирген. Суурну күрүнениң энергетиктиг системазынга кошкан.

ЧУРУКТА: совхоз суурунда чаа бажыңнар.

Фото Б. КЛИПИНИЦЕРНИИ. СЭТА-ның фотохроникасы.

Кедээ ишчилер изии-биле деткип турар

Улус ажыл-агыйының улам ынайгы чечектелиишкининге химия үлетпүрүн бүгү тала-биле хөгжүдери кол черни ээлей берген. Амгы үеде химия үлетпүрүнүң чедиишкиннерин улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында ажыглап турар. Кедээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидеринге химиктиг минералдыг чемишчидилгелерниң бүдүрүлгези — кедээ ажыл-агыйны шапкып көдүрериниң үндезин айтырыгларының бирээзи деп, Коммунистиг партия санап турар.

СЭКП ТК-ның бо чылдың декабрь 9-та болур ээлчеглиг Пленумунга химия индустриязын хөгжүдер талазы-биле чугаалажыр деп турарын бистиң республиканың ажыл-ишчилери изии-биле деткип турар. Ук Пленумну канчаар уткуур деп, орта хамаарышкан кандыг хемчеглерни ап чорудуп турарын чугаалап бээрин, чамдык ажыл-агыйларның тускай эртемниглеринден бистиң корреспондентивис телефон дамчыштыр дилээн.

КӨК-ХААК. Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң агроному эш Г. Т. Гудковтуң чугаалааны болза:

— Бистиң ажыл-агыйывыс тараа болгаш ногаа культураларындан келир чылын бедик дүжүттү алыр сорулга-биле бо хүннерден эгелеп органиктиг чемишчидилгелерниң хөвүже сөөртүлгезин эгелээн. Өдек сөөртүр тускай бригаданы колхоз баштаар черле организастаан. Ук бригада хүнде ортумаа-биле 100 тонна иринди өдекти тараа шөлдеринге чедирип турар.

Бо чылын ажыл-агыйның тараа болгаш ногаа шөлдеринче ниитизи-биле чеди муң тонна органиктиг чемишчидилгени сөөртүрү көрдүнген, оон беш муң тоннаазын кышкы сезонда дооскан турар. Үнүштүң дүжүткүрүн бедидеринге хүл болгаш күл өдээ база-ла эргежок чугула. Даараан Бөк-Хаактың тараажылары эки билир, ынчангаш келир чылын ногаа культураларын тарыыр шөлге 20 тонна ажыг хүлдү, 20 тонна куш өдээн сөөртүрүн колхозтуң ногаа бригадазынга даасан. Эш А. Сорокинага удурткан ук бригаданың кежигүннери база-ла ол ажылдарны чорудуп эгелеп турар.

Магадылаттынган бедик дүжүттү алырда, ону күүседип турар кижилерни агротехниканың негелделерин билир кылдыр өөредип алыры чугула. Ону барымдаалааш колхозта парторганизацияның инициативазы-биле агротехника бөлгүмүн тургускан. Мыда ногаа бригадазының кежигүннериниң 15 шак семинарын организастаан. Олар неделяда бир катап, 2 шак кичээлден турар.

Бо ажыл-агый чылында 86 тонна минералдыг чемишчидилгени колхоз алган, ону колдуунда-ла кукуруза биле чигир свёклазын өстүреринге хереглээн. Ындыг чемишчидилгениң эргежок чугулазын санап көргеш, колхоз бо чылын 350 тоннаны садып алыры-биле чагыткан.

— СЭКП ТК-ның болур Пленумунга чугаалажыр айтырыгны бистиң колхозтуң тараажылары улуг өөрүшкү-биле деткип турар. Тараа болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидеринге химияның берип турар чемишчидилгелери болгаш өске-даа чугула хемчеглерни аңаа чугаалажып көөр деп турары өөрүнчүг-дүр—деп, эш Гудков беседаның төнчүзүнге чугаалаан.

Ол ажыл-агый үнүштүн дүжүткүрүн бедидеринге суггаттыг черлерни долузу-биле ажыглаарын база көре берген. Келир чылын Бөк-Хаак суурнуң чоогунда Сарыг-Булуң деп черде тараа шөлүн Каа-Хем суунуң чоогун ажыглап тургаш, 20 гектар ажыг черни суггарар, аңаа ногаа культураларын өстүрер деп шиитпирлеп алган.

АРЫГ-ҮЗҮҮ. «ҮТКА 25 чылы» совхозта парторганизация секретарының оралакчызы эш Пирогова мыңчаар чугаалап турар:

— Партия Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленумунга уткуштур бистиң механизаторларывыс бо чылдың 4-кү кварталында тараа шөлдеринче 8 муң тонна чемишчидилгелерни сөөртүрүн хүлээнип турарлар. Өдек сөөртүлгезин тракторлар-биле бо хүннерден эгелеп чорудa берген болгаш ховуларда баштайгы 345 тонна өдекти төккен.

Ук совхозтуң тараажылары бо чылын ниитизи-биле 12 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерни тараа шөлдеринге сөөртүп чедирер, оон-биле тарааның дүжүткүрүн бедидер сорулганы салып турар. Ол ышкаш келир чылын совхозтуң тараа шөлдериниң 900 гектар хирезин суггарарын шиитпирлээн.

КОЧЕТОВКА. Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң агроному эш Р. Сизонинаның дамчытканы:

— Минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрерин көвүдедир деп айтырыгны партияның көдүрүп турары черле чүүлдүг. Бистиң колхоз келир чылдың дүжүдүнге херегзээр 40 тонна минералдыг чемишчидилгелерни садып алыры-биле чагыын киирген, ону кадагалап шыгжаар черни белеткеп алдывыс.

«Коммунизмниң херели» колхоз органиктиг чемишчидилгелерниң курлавырын бүрүн ажыглаар талазы-биле хемчеглерни база ап чорудар. Өдек сөөртүрүнче кирзе чогуур техниканы бүрүн белеткеп алган, ону шөлге тарады төгер сорулга-биле самосвалдарны ажыглаары көрдүнген. Бети дээрге-ле 4 муң тонна өдекти тараа шөлдеринге чедирер. Шаңганда кылып турар суггарылга өөжүн доозарга, колхозтуң 556 гектар тараа шөлүн суггарар арга бар. Суггарылга бугаларын аштаар ажылдар база чоруттунгулаан.

Он айларның түңнели

«Өөк» совхозтуң Малиновка сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың эрткен он айларында малдың баш санын өстүрер, сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле болуунуң мурнунга салдынган сорулгаларын күүседир дээш кызымаккай ажылдап, чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

Ферманың саанчылары он айның дургузунда бүгү саар инектерден 307,212 килограмм, азы бир инекке онааштыр ортумаа-биле 1153 килограмм сүттү сагган. Күрүнеге 233 тонна сүт дужааттынган. Саанчылардан А. Бургутбай бир инекке онаашты 1283 кг, Б. Эник-Кара—1253 кг, С. Хуурак—1273 кг сүттү саап, мурнакчылар болуп турар.

Эрткен чылын мал чемнери эвээш белеткеттингенинден, ол ышкаш ук чемнерни кам чок чарыгдааныңдан ниитиниң малы элээн бергедээшкинге таварышканын өөренип көргеш, ферманың бүгү ажылдакчылары бо чылын мал чемнери белеткээр ажылга организастыг болгаш кызымаккай ажылдааннар. Ферма план ёзугаар 200 тонна сиген белеткээр тургаш, 280 тоннаны белеткээн. Оон аңгыда чүгле саанчыларның күжү-биле 8000 кезек бүдүк-бүрү чемнер белеткеттинген. Амгы үеде 100 тонна кызыл-тас, суда саванын ферманже сөөртүп чедирген. Мал кажааларын болгаш чурталга бажыңнарын өй-шаанда чылыглап, септеп алган бис.

Ам ферманың бүгү ажыл-ишчилери ниитиниң малын чаңгыс-даа баш хоратпайн, менди кыш ажырар дээш бүгү күжүн өлче утландырып турар.

А. САНЧАЙ,
сүт-бараан фермазының бригадиры.

Чагыдылга

«Найырал» совхозтуң Булун-Терек салбырының коллективи 1964 чылдың парлалга чагыдылгазын улам калбартып турар. Бо хүннерде «Шын» солунну 84, «Тываның аныяктарын» 36 кижи бижиткен. Төп солуннарны болгаш журналдарны чагыткаңнар 100 ажып турар.

Парлалга чагыдылгазынга чоннуң шак-ындыг бот-идепкейлиг чоруу кижилерниң политиктиг билииниң улам бедип, культурлуг негелдезиниң өзүп турарынга херечи болур. Бижидилгеге Шамприн, Суркутанов, Кызыл-оол ышкаш өске-даа эштерниң идепкейин демдеглээри чептиг.

Күш-ажылчы тиилелгелерниң рапорттары

Күрүнеге тараа садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткени-биле холбаштыр Соңгу-Осетин АССР-ниң кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилеринге СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген. Республиканың колхозтары база совхозтары Төрээн чурттуң шыгжамырынга 6 миллион 635 муң пуд тарааны урган, азы планда көрдүнгенинден 225 муң пуд хөй болган.

Кострома областың ажыл-ишчилери күрүнеге 1 миллион 913 муң пуд тарааны саткан, ол болза пландан 692 муң пуд хөй. Чедип алдынган чедиишкин-биле холбаштыр, областың чер ажылының ажылдакчыларынга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген.

(СЭТА).

Июнь Пленумунуң шиитпирлери боттанылгада

Көдээде партийжи-политиктиг ажыл

СЭКП ТБ-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Каа-Хем районнуң партия организациязы көдээде партийжи-политиктиг ажылдарны элээн экижиткен. Пленумнуң шиитпирлеринге сорук кирген районнуң ажылчылары социалистиг чарыштың тугун улам бедик тудуп, күжениишкиннииг ажылдап турарлар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планныг онаалгалары, ниитизиниң малынга мал чемнерин белеткээр планнарының, чурттаглга база культура-амыдырал тудугларының, мал кажаалары тудар планнарының күүселдези районда ниитизи-биле 1962 чылдың деңнелиинден элээн бедик болуп турар. Районнуң колхозтарының хөй кезии 1963 чылдың он айларында күрүнеге эът, дүк, сүт садарының чыл планнарын ыракта ажыр күүсеткеннер. Сүт бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле бедик көргүзүглери дээш үшкү кварталда бистиң районга СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун хевээр арттырган. Үстүнде чедиишкиннер малчыннарның, кадарчыларның, саанчыларның күжениишкининиң күш-ажылының түңнелинде чедип алдынган.

Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турзажок, районнуң тараажылары, механизаторлары тараа болгаш мал чемнери культураларының бедик дүжүдүн өстүрген. Район ниитизи-биле Төрээн чурттуң шыгжамырынга 17.211 тонна тарааны дужааган. «Тиилелге», Ленин аттыг, «Коммунизмче орук» колхозтар күрүнеге тараа садарының планнарын чедиишкиннииг күүсеткеннер.

Ол эки түңнелдер болза, хамыктың мурнунда районнуң партия организацияларының ажылчы чоннарның инициативазын көдүргениниң, оларның ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдиргениниң, ол ажылдарны дайынчы дээштиг кылыш база ажыл-агыйның практиктиг сорулгалары-биле үргүлчү холбаштырып келгениниң түңнелинде чедип алдынган.

Партия комитеди болгаш партия эге организациялары чон ортузунга масса-политиктиг ажылдың хөй талалыг хевирлерин билдилиг ажыглап турар. Ам районнуң партия организацияларында 367 санныг агитаторлар доктаамал ажылдап турар. Районда «Билиг» ниитилелиниң кежигүннериниң, партия, комсомол комитеттериниң штаттан дашкаар лекторларының күжү-биле ажылчы чоннарга 677 лекцияларны, 115 илеткелдерни янзы-бүрү темаларга номчаан.

Партия организацияларының чон ортузунга полит-кижизидилгелиг ажылын экижидер сорулга-биле, ажылчы чоннар ортузунга коммунистиг кижизидилге ажылын күштелдирер хемчеглер дугайында айтырыгларны партия комитединиң бюрозунга, партия активиниң хуралынга чугаалашкаш, партийжи-политиктиг ажылды экижидеринче угланган тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган болгаш амыдыралда боттандырып турар. СЭКП ТБ-ның чагаазын база Хмельницкий колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң колхозчуларының, ажылчыннарының, тускай эртемниглериниң көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга чагаазын, бүгү делегей байдалының дугайында лекцияны, беседаларны чон ортузунга калбаа-биле тайылбырлаар сорулга-биле партия комитеди колхозтарже, албан, бүдүрүлге черлеринче хөй санныг партия, совет төлээлерин үндүргүлээн. Олар колхозтарга, ажылчыннарга 40 ажыг кезек черге ниитиниң ажыг кижиге илеткелдерни, беседаларны, лекцияларны номчааннар. Чон ортузунга лекция пропагандазын доктаамал чорудуп, лекция пропагандазынга идепкейлиг киржип турар эштер Башев, Аганов, Поляков, Тюнин, Перестронин, Савкин дээн ышкаш оон-даа өске ажылдакчылар бисте хөй.

Политиктиг агитацияның чугула хевири болур кезкү агитацияны районда багай эвес организастаан. Чеди чыл планнарының кол-кол чурагайларын, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчы кижилериниң портреттерин стендилерде чурааш, район төвүнде аскылаан.

Масса-политиктиг ажылды хүн бүрү удуртур, ону практиктиг сорулгаларга дүүштүр башкарар талазы-биле «Тиилелге», «Бурунгаар», «Коммунизмче орук» колхозтарда партия организацияларының боттарының ажылын бедик деңнелде тургускан. «Тиилелге» колхозта партия эге организациязы (секретары эш Долгов) ында 20 ажыг шыырак билиглиг агитаторларны колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларынга быжыглаан. 1963 чылда агитаторларның сургаалдалыг хуралдарын 8 удаа эрттирген. Мында ажылдап турар агитаторлардан эштер Глазырин, Бортникова, Зайцев, Якименко болгаш оон-даа өскелер боттарының быжыглаан участоктарынга доктаамал барып, беседаларны, номчулгаларны үргүлчү чорудуп турарлар.

Колхозтуң партия организациязының агитколлективиниң составында көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, эмчилер, башкылар болгаш колхоз баштаар черинин кежигүннери кирип турар.

Партийжи-политиктиг ажылды экижиткениниң түңнелинде «Тиилелге» колхоз ажыл-агыйның бүгү көргүзүглериниң талазы-биле чүгле районда эвес, а харын республикада мурнакчы колхозтарның санынга кирип турары таварылга эвес.

«Бурунгаар» колхозта эш Кумажык секретарьлаан партия организациязы колхозчулар ортузунга полит-массалыг ажылды багай эвес организастаан. Агитация ажылын күштедирер хемчеглер дугайында айтырыгларны коммунистерниң хуралдарынга, партбюрога доктаамал чугаалажып, агитаторларның отчёттарын дыңнап турар апарган. Партия организациязының хана солуну ай санында үнүп, оон арыннарынга планныг онаалгаларны колхоз канчаар күүседип турарын, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазын калбаа-биле чырыдып, мурнакчы аргаларны шүүдүргү пропагандалап турар.

Агитас-массалыг ажылды экижиткени артель кежигүннериниң күш-ажылчы идепкейин көдүреринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидеринге улуг рользу ойнаан. Колхоз мурнунда хожудангай ажыл-агый турганындан, ам районда мурнакчы ажылдыг колхозтарның бирээзи апарган. Колхоз күрүне мурнунга планныг онаалгаларын күүсеткилээн.

Районнуң партия организацияларында партийжи-политиктиг ажылдарны чаа сорулгаларның деңнелинге чедир тургузар талазы-биле ажылдаар улуг четпестерниң ам-даа барын, бо чугула ажылды чамдык партия организацияларының талазындан чедир үнелевейн турарын айтыры чугула. Партийжи полит-массалыг ажылдарны кайда-ла четпес тургускан болдур. Ында ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээри хожудай турар дээрзин амыдырал бадыткап турар.

«Совет Тыва» колхозтуң партия эге организациязы агитаторларның ажылын дыка четпес удуртуп келген, ол ам-даа үргүлчүлевишаан хевээр. Агитаторларны сүт-бараан фермаларында, бригадаларда колхоз төвүнде, ол ышкаш түс-түс участоктарда ёзу барымдаалап бижыглаан, а оларның чамдыктары бижыглаан участоктарын безин билбес болуп турар. Агитаторларның өй шаанда болур сургаалдалыг хуралдары агитколлективтиң эки ажылдаарынга дөгүм болур дээрзин уттуп, ону эрттирерин практикалавайн турар. Партбюронуң кежигүннери колхозчулар мурнунга лекцияларны, беседаларны болгаш политиктиг илеткелдерни эвээш кылып турар. Чамдыкта политиктиг ажылды ажыл-агыйның практиктиг сорулгалары-биле холбаштырбас чүүлдер бар. Ук колхоз ылангыя сөөлгү чылдарда организас, ажыл-агый талазы-биле аажок хожудаан. Саң-хөө талазы-биле берге байдалдыг апарганы болза, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чавызы-биле, сагылга-чурумнуң четпези-биле, артельдиң экономиказын көдүрер дээш демиселге коммунистерниң болгаш комсомолчуларның идепкейиниң кудулааны-биле тайылбырлаттынар.

Колхоз мал продуктуларын күрүнеге садарының чамдык көргүзүглерин күүсетпээн, малга четчир саныг чемнер белеткеп албаан, тараа культураларының дүжүдү чавыс болган. Чурттаглга болгаш мал кажаалары тудугларының планын база күүсетпээн.

Ол ышкаш «Ленинчи орук», «Октябрь 14 чылы», «Кызыл тук» колхозтар нити планныг онаалгаларын күүседип турза-даа, ында партия эге организациялары колхозчулар ортузунга партийжи-политиктиг ажылдарны четпес чорудуп келгенин айтыр херек. Үстүнде партия эге организацияларының бюроларының, оон секретарьларының частырыы чүдел дизе, партийжи-политиктиг ажылды чорударда ёзу барымдаалаар «кампанейжи» методту хереглеп турарында, агитколлективтерниң үргүлчү ажылдаарын чедип албаанында болур.

Районнуң колхозтарында малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер. Төрээн чуртка хөй сүттү, дүктү, эътти болгаш тарааны бээр дээш мөгаг-шылаг чок ажылдап турар шолбаннарны хөйну алап болур. Ындыгларга мурнакчы саанчылар эштер Мария Думакай, Галина Блинова, Натпит Саарбай, Стерехова, кадарчылар Салчак Мижит-оол, Иван Кувшигин, механизаторлар Борбалдай, Бунгаа Сергей, Юрий Сандыра болгаш өскелер-даа хамааржыр. Ам районда көдээ ажыл-агыйның 80 ажыг шылгараан мурнакчылары ажылдап турар, олар боттарының карак кызыл күш-ажылы-биле ажылчы чоннарның бедик хүндүткелин чедип алганнар.

Колхозчу ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы энергиязы төттүнмес. Ол энергиялар чаа чүүлдү доктаамал төрүттүндүрүп, немелде курлавырларны тып турар болгаш бүдүрүлгени улам ыңай өстүрериниң база сайзырангайжыдарының аргаларын илередип турар. Бистиң районда кылдынмаан ажылдар, шиитпирлеттинмээн сорулгалар дыка хөй, ындыг төлээде массаларның чогаадыкчы инициативазын улам хөгжүдүп, бар аргаларны болгаш иштики курлавырларны ам-даа чеп ажыглап тургаш, улам эки ажылдаары негеттинип турар.

Каа-Хем районнуң партия организациялары ажылчы чоннарның ортузунга партийжи-политиктиг ажылды улам-на күштелдирип тургаш, СЭКП ТБ-ның июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг күүседиринче массаларның күжүн мобилизастап шыдаар.

К. САЛЫЫ,
Партия комитединиң идеология килдизиниң инструктору.

Бригадир Опал-оол

Хөй ажылын ажыктыг кылдыр организастап, башкарарының мурнакчы дуржулгазын артельге шиңгээдип ажыглаары-биле Ленин аттыг колхоз эрткен чылын үш хойжу бригаданы организастап тургускан. № 3 бригаданың бригадиринге партия кежигүнүнге кандидат Ховалыг Доржуевич Опал-оол томуйлаткан.

Аныяк коммунистиң бригадазы, оон кежигүннери бо ажыл-агый чылында багай эвес түңнелдерни чедип алган. Бригаданың мурнакчы кежигүну коммунист Иван Чүдүк онаашкан ажылын ак-сеткилдиг күүседип турар. Бо чылын бодунуң коданындан бирээзи-ле 40 кг ажыг деңзилиг 360 ирттиң күрүнеге дужааган. Ирт бүрүзүнден 2 кг 670 грамм дүктү кыргып алган.

Улуг назылыг кадарчы коммунист Ховалыг Күдерек чүс хойга онаалтыр 89 хураганнарны ажаап доруктурган болгаш хөй бүрүзүнден 2,5 килограмм дүктү алган.

Бригадир боду база бир кодан хөйнү кадарып, ажаап турар. Ол 384 төрүүр хоюндан 382 хураганнарны менди доруктурган.

Бригада ниитизи-биле бо чылын эът бүдүрүп, садарының талазы-биле хүлээлгезин төлевилги-биле күүсеткен. Чүс хойга онаалтыр 90 ажыг хураганнарны алган.

Эш Опал-оол бригаданың ажылын организастыг башкарып турар. Теректиг-Чарыкта бригада төвүнде — насостуг кудук, кызыл булуң, чунар бажың кылдынгылаан. Ында чурттаглга бажыңнары база бар. Ам удавас электростанциялыг болур. Теректиг-Чарыкта, Бум-Сууда мурнунда 300—300 хөй турган эрги кажааларны 500—600 баш кирер кылдыр алгыдыр туткулаан. Өске бүгү кыштаглар белен. Бригада бодунуң күжү-биле 60 тонна силосту, 25 тонна көк-сиганы, 58 тонна ситенни, 3 тонна будук-бүрү чемнерни белеткээн. Ам саванны база кыштагларже организастыг сөөртүп турар.

Бригадир Опал-оол мурнунда Туранның көдээ ажыл-агый школазының зоотехния салбырын дооскан. Эрткен кыжын бригадазынга зоотехниктиг билгүм организастааш, 20 удаа кичээлдерни эрттирип, бодунуң өөрүнге зоотехнияның эргежок чугула айтырыгларын тайылбырлап берген.

Бо чылын бригада хураган үзүүшкүнүн чогуур үезинде организастыг чорутткан болгаш 1300 баш хойну тарып боозадыр планныг тургаш, 1420 башты тараан.

Хөй ажылының культуразын бедидип, оон орулгалыг чоруун өстүреринче угланган ажылдарны моон соңгаар-даа организастап кылырынче бригадир улуг чүткүлдү салып турар. Ооң бригадазы «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Ондар Данзын-оол бригадирлээн № 3 хойжу бригадазын социалистиг чарышка кыйгырган. Ол чарышка Ховалыг Опал-оолдуң бригадазы эки түңнелдерни көргүскен.

Ховалыг Доржуевич багай эвес бригадир болуп турары-биле кады, партия организациязының эки агитатору. Ийме көдээ Совединиң депутаты. Ооң өг-бүле амыдыралының культуразы бедик, школада ийи уруу база эки өөренип турар.

Бригадир Опал-оол бо чылын малды хүр кыштагладырының организастыг айтырыгларынче улуг кичээнгейни салып, хойнуң күш-шыдалының айы-биле кыштагларны, мал чемнерин таарыштыр хуваап турар.

О. ШАГДЫР-ООЛ,
С. ПАВУ.
Чөөн-Хемчик район.

Солун кежээ

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырынга солун кежээлер хаая эвес болгулаар. Херээжен-нер чөвүлелиниң даргазы А. Сат, саанчы Ф. Куна оларның организастааны, октябрьның сөөлгү неделязының суббота кежээзи чоннуң дыштанылга байдалынга эрткен.

Сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге совхозта мурнакчы саанчыларның ажыл-дуржулгазын демдеглевишаан, бо талазы-биле бүгү аргаларны, курлавырларны шын шиңгээдип алырын саанчы Фая Куна чугаалаан. Бодунуң канчаар ажылдап турарын база дыңнаткан. Ф. Куна бо чылдың төс айларында 11 инектериниң бирээзинден-не 882 кг сүттү саган. Ол — хөй-нити ажылынга база идепкейлиг.

Арысканның малчын, ажылчын херээженнери Ф. Кунаның дончу чугаазын деткивишаан, боттарының ажыл-үүлелерин база чугаалап турганнар.

Ол кежээге тураскааткан шеверлерниң делгелгезин чыылганнар аажок сонуургаан. Аргып шокарлаар, сиилип даараар болгаш быжар талазы-биле уран-шеверлер хөй илерээн. Ол кежээ лотерея ойнаашкыны база солун болган.

Кежээниң киржикчилеринге Арыскан сес чыл школазының бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң бэлеткээн концерти көрүштүг болган.

Д. ДОКУЛ-ООЛ.

УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙ ЧЕДИИШКИННЕРИНИҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИНДЕ

Үнүш-дүжүткүр чоруктуң эртеми

Башкирияның ховуларында «Россия» болгаш Тельман аттыг колхозтарның карак четпес шөлдери чаттылып шөйүлген. Оларда бүгү-ле чүве—агаар-бойдустуң байдалы, чер, үрезин материалдары бир дөмей ышкаш кылдыр сагындырар. Кижилер база-ла күш-ажылга ынакшылдыг. Ынчаарга күш-ажылдың түңнелдери аңгы-аңгы. Чижээ, күзүн тарыыр көк-тарааның бир гектардан дүжүдү «Россия» колхозта 14.7 центнер, а Тельман аттыг көдээ ажыл-агый артелинде—19.7 центнер. Бир центнер тарааның бот-үнези «Россия» колхозта 3 рубль 32 копеек, а Тельман аттыг колхозта—2 рубль 33 копеек болуп турар. Кукуруза, мал ажылының продуктуларының талазы-биле байдал база-ла ындыг.

Оон чылдагаанын илередири белен: хамык ужур болза, хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидерин аңгы-аңгы көрүп турарында. «Россия» колхоз аңдарар чериниң бир гектарынга 3.8 тонна органиктиг болгаш 1.4 тонна минералдыг чемишчидилгелерни төп турар болза, Тельман аттыг колхозта— ийи катап хөйнү төп турар. Ынчаарга чер-даа ажаалда болгаш сагыш салыышкын дээш агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалдарынга тельманчыларга эки үре-түңнелди берип турар.

Ам «көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң химижидери» деп павильон ажыттынган, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге барып көөр болзуңарза, чурттуң көдээ ажыл-агыйын көдүреринге Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың үндүрүп турар кайгамчык улуг күжениишкиннери силерниң мурнуңарга илдең апаар. Ынчангаш ол талазы-биле улуг роль химияга онаажып турар. «Чемишчидилгелер бүдүрери—эя дээрге ам көдээ ажыл-агыйны көдүрериниң үндезиннериниң үндезини дээрзин бүгү партия болгаш бүгү совет кижилер тода билир ужурлуг»— деп, Соңгу Кавказтың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

Минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрүп үндүрери бо чылын безин 20 миллион тонна ажар, келир чылын 24 миллион тоннадан эвээш эвес, а 1965 чылда—35 миллион тонна болур.

Химия болза, көдээ ажыл-агыйның бүдүрүкчү күштерин көстүп көрбээни-биле бедидип турар. Минералдыг чемишчидилгелер бүдүреринге бир шактың күш-ажылы көдээ ажыл-агый күш-ажылының чээрби беш шагын камнап ап болурун экономистер санап көрген. Үнүштерни химиктиг арга-биле камгалаарынга чарыгдаан рубль бүрүзү ол-ла чылын ортумаа-биле он ийи хире рубльдиң, а чамдык көдээ ажыл-агый культураларының талазы-биле—100 чедир рубльдиң орулгазын берип турар. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин химижидери деп чүве ол-дур!

Эртемниң чедиишкиннерин, эки дуржулганы улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң павильоннарында калбаа-биле делгеп көргүзүп турар. Чурттуң ховуларынга боттарын шагда-ла шынзыткан хоочун, «алдаржаан» фосфор, азот, калий чемишчидилгелериниң дугайын чүгле ында чугаалап турар чүве эвес. Оларны бүдүрүп үндүрери доктаамал өзүп турар. Дыка ажыктыг болгаш ажыглаарга эптиг, янзы-бүрү, холушкак чемишчидилгелерни тодаргай көргүскен, бүдүрүп үндүрүп турар чемишчидилгелерниң ниити хемчээлинден оларның хемчээли, а ол ышкаш сөөлгү чылдар иштинде совет эртемденнерниң синтезтээн чемишчидилгелерниң хевирлери 1965 чылга чедир 30 хуу хөй болур.

Ылангыя Днепропетровскиниң Дзержинск аттыг химия-технологтуг институду чаа азоттуг чемишчидилгелерни сүмелеп турар. Оларга белен эстиичел болгаш үнүштерге эки шиңгээттинер азот тудуп турар азот-карбонаттар азы углеаммиакаттар — балласта чок чүктар хамааржыр. Олар эрткен чылын чээрби беш муң гектар шөлдүң тарылгаларынга ажыглаттынган. Бир гектар черге немелде чемгерилге кылдыр 50—60 килограмм азотту (углеаммиакат хевирлиг) төгергe гектар бүрүзүнден дүжүт немелдези тараа культураларының 14 центнер, чигир свёклазының—100 чедир центнер болгаш картофельдиң—35 центнер болган. Бир эвес хөрзүнге төп турар углеаммиакатта бир тонна азоттуң өртээ 125 рубль деп бодаар болза, ол чемишчидилгени ажыглаарының ажыктыы оон-даа артык. Азот-демир чемишчидилгелерни чиңмис культураларынга, торф-азот чемишчидилгелерни—тараа культураларынга болгаш картофельге ажыглаарын институт база сүмелеп турар.

Микрочемишчидилгелер деп адаар чемишчидилгелерни колхозтарда болгаш совхозтарда сөөлгү чылдарда калбаа-биле ажыглап эгелеп турар. Оларның составында үнүштерге аажок эвээш, мырыңай-ла микроскоптуг хемчээлдиг эргежок чугула элементилер кирип турар. Ынчалзажок олар чокка көдээ ажыл-агый культуралары өй-тавында өзүп хөгжүп шыдавас. Ындыг микроэлементилерниң санынга бор, чес, марганец, ак көргүлчүн, молибден болгаш өскелер-даа хамааржыр. Олар болза, янзы-бүрү ферментилерниң идепкейлиг чоруун бедидип база дириг организмде дыка хөй биохимиктиг чорудулгаларны дүргедедип турар. Бир гектар тарылгага микрочемишчидилгелерниң чарыгдалын чүс-чүс грамм болгаш килограмм-биле санаар, а оларның дүжүттерни бедидер, дээжи аажок улуг болуп турар. Чижээ, бир гектар тарылгага төккен борлуг чемишчидилге чигир свёклазының дүжүдүн 40—50 центнер, лён-волокнонуң— бүдүн чартык центнер көвүдедип турар.

Микрочемишчидилгелерниң өртээ хөй таварылгаларда шоолуг эвес. Ростовтуң Октябрь революциязы аттыг химиктиг заводу полимикрочемишчидилгелерни кол бүдүрүлгениң артынчылары шынарлыг ап турар. Оларны бир гектар тарылгага чарыгдаарының өртээ мырыңай каш-ла копеек. Эрткен чылын ол чемишчидилгелерни 500 муң гектарга ажыглаан болгаш дүжүтке аажок улуг немелдени берген. Никольск болгаш Чиатурск комбинаттар бүдүрүлге артынчыларындан марганец чемишчидилгелерни бүдүрүп үндүрүп турар.

Черни кандыг-ла бир чемишчидилге-биле чемишчидерзиниң чугулазы эвес, а харын хөрзүн кандыг чемишчидилгелерден качыгдап, кандыг элементилерден чедимче чок болуп турарын ылаптыг билириниң чугулазын делгелгениң хөй санныг стендилери болгаш экспонаттары көргүзүп турар. Колхоз бүрүзү бодунуң черлериниң ылаптыг агрохөрзүн карталыг болур болгаш хөрзүнүң ёзулуг херегледерин барымдаалап чемишчидилгелерни ажыглаар ужурлуг. Ындыг карталарны тургузары нарын, кызымаккай ажыл болур, ынчалзажок ол эргежок чугула. Чүгле хөрзүннерниң агротехниктиг карталары көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин химижидерин ёзулуг эртемге үндезилеп тургузар арганы берип турарын Украинаның, Латвияның, Таджикистанның болгаш өске-даа республикаларның дуржулгазы херечилеп турар.

Ындыг болза-даа ол ам-даа эвээш. Көдээ ажыл-агый үнүштериниң долу үнелиг чемнениринге болгаш өзүп хөгжүүрүнге эргежок чугула бүдүмелдер-биле хөрзүнү хандырар херек. Ол ышкаш үнүштерни бок үнүштерден, хоралакчылардан болгаш аарыглардан камгалаары чугула. Чүге дээрге бистиң көдээ ажыл-агыйывыс үнези чүс-чүс миллион, харын-даа миллиард рубль-биле санаттынар дүжүттүң ындыг кезиин чыл бүрүде-ле чидирип турар болгай. Ынчангаш бок-үнүштерни узуткап турар чүзүн-баазын гербицидтер— химиктиг бүдүмелдер, көдээ ажыл-агыйның үнүштериниң дайзыннарынга удур угланган хораннакчылар болгаш өске-даа хоран-химикаттар манаа дузалап турар. Бедик, турумтуг дүжүттер дээш демиселге ол күчүлүг химиктиг чепсектиң янзы-бүрү ассортиментизин делгелгеде делгеп көргүскен. Ынчалзажок бистиң үлетпүрүвүс ындыг бүдүмелдерни амдызында ам-даа эвээшти бүдүрүп үндүрүп турар. Ындыг болза-даа сөөлгү чылдарда алдынган хемчеглер болза, ол хире чугула препараттарга, көдээ ажыл-агыйның хереглели чоокку чылдар дургузунда бүрүну-биле хандыртынган турар деп бүзүрелди берип турар.

Үнүштерни байлак, үнүш-дүжүткүр болдурар дээш химия кайы хире ёзулуг-ла кайгамчык чүүлдерни кылып турарын ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгези бүзүрелдиг-биле көргүзүп турар. Ол болза, үнүш-дүжүткүр чоруктуң химиктиг фабрикаларының дузазы-биле көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин сайзырангайжыдарының байлак аргаларын ажыдып турар. Ол аргалар моон соңгаар улам улуг хемчээлге нептерээр апаар.

В. ФЕДОРОВ.

ЧАА ТУДУГ БЕДИП ОРАР...

Хар чаап, соок хүн бүрү дыңзып орза-даа, № 26 кварталдың тудугжу бригадаларында ажыл хайныпкыпшаан. Чаа-чаа корпустар бедип үнүп, аңаа ажылдаар кижилерниң саны көвүдеп турар. Чүгле октябрьның эгезинден бээр кылдыныг эгелээн дөрт корпустар безин элээн бедип, ында тудуг, эптелге болгаш сөөртүлге ажылдары соксаал чок чорул турар.

Оларның бирээзи — 30 аал ишти чурттаар бажыңның тудуу бо. Ам ооң фундаментизин салып дооскан, өрээлдериниң ханаларын тудуп эгелей берген. Ону Степан Саватеевич Белоусовтуң удурткан бригадазы кылып турар.

Степан Саватеевич дээрге оожум, топтуг аажы-чаңныг, чүве чугаалаар дээнде—боданып, чай кадында сөс чыгдынып ап турар. Онаашкан ажылы, ниитиниң херээ дээш сагыш-сеткили аарып чоруур кижи. Ооң ажылында бир онзагай талазы — четпестерге болгаш ажыл-херекке моондак ужурашкан тырар өске-даа чүүлдерге удур эптеш чок демисежири.

Бригадир Белоусов-биле каш удаа ужурашкан, таныш болгаш, мурнунда ооң-биле бир ужуражылганы сактып-болап тура, оон мынча деп айтырдым:

— Степан Саватеевич бо күзүн силерниң бригадаңарга «тудуг материалдарының камналгазының бөлүк» тургустунган чүве болгай. ол бөлүк ам чүнү кылып турарыл?

Бригадир ур-даа боданмайн, харыылады:

— Ам бо бажыңның фундаментизин доостувус. Маңаа даш, ыяш болгаш өске-даа материалдар хөй кирген. Хемчээл болгаш план ёзугаар алырга, маңаа артык чарыгдал, каража болбады. Дүүн ол бөлүктүң кежигүнү эш Фролов ону хынаан чүве. Ооң түңнелин бистиң № 2 участоктуң начальниинге дыңнаткан бис.

Эш Фролов-биле кады, коммунист эш Шеповаленко көдүрер кранның болгаш даш чуурар херекселдиң ажылдаарының байдалын база хынаннар. Кран чамдыкта чээрби-үжен хире минуталарда ажылдавайн, анаа турупттар таварылгалар тургулаан. Хыналда соонда, ону эде кылдырткан.

Ол хыналда бөлүүнүң кежигүннери хүн бүрү кылган ажылдың түңүн үндүрүп, кандыг шынарлыг болганын тодарадып, ылаңгыя үрей кылдынган чүүлдерни болгаш өске-даа четпестерни өй-шаанда илередип турар. Ооң ачызында, бригаданың тудугжу бүрүзү онаашкан ажылын ак-сеткилдиг кылып, хүн нормазын 130—150 хуу чедир күүседип турарлар.

Степан Саватеевич ол эртен «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң конторазынга чораан келген болду. Эргелелдиң рационализаторларының чуруктарын аскаш, ооң адаанга оларның кандыг чаа рационализаторжу саналдарны кииргенин, ол саналдары дээш оларга акша шаңналдарын бергенин бижээнин ол номчуп көрген. Бодунуң ажылдап турары тудуг организациязында ындыг кижилерниң бар боор турары бригадирге дыка өөрүнчүг болган. Ынчалза-даа ол саналдарны Кызылдың тудугларынга канчаар ажыглап турары ооң бригадазынга-даа, № 26 кварталда өске-даа бригадаларга билдинмес болган. Шыны-биле алырга, эштер Кравченко, Суковатин оларның рационализаторжу саналдарын херек кырында ажыглап болур турда-ла, ону нептеретпейн турары четпес.

— Бистиң эргелелдиң тускай эртемниглери маңаа дыка ховар кээп турар. Чаа, солун чүү боор турарын дыңнатпайн турар-дыр,— деп, эш Белоусов чугаалады.

Бригадирниң ынчаар хомудап турары черле шынныг. Тудуг материалдарын сөөртүп экеп турары өөжум, кран болганчок-ла үрели бээр. Бригаданың ажылчыннарын ыңай-бээр өске ажылдарже чорудуп, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип турар бригаданы ажылчыннар-биле быжыглаарынче тудуг эргелели кошкак кичээнгей салып турар.

Белоусовтуң бригадазы коммунистиг деп ат дээш демисежип турар. Ооң кежигүннериниң хөй кезии эки ажылдап, янзы-бүрү, өөредилгеге хаара туттунган, амыдырал-чурттаглгазынга үлегер-чижээ көргүзүп турары эргелелге билдингир. Ынчалза-даа бригадага чаа ажылдап кирген кижилер ортузунга кижизидилге ажылын чорударынга, ылаңгыя участоктуң начальниги, ында партия организациязы дузалашпайн турар.

Бо-ла бүгү четпестерниң дугайын эш Белоусов сагыш-сеткилиниң ханызындан илередип, четпестерни эдип алыры дээш бригадага кандыг ажылдар чорударын чугаалады.

— СЭКП ТК-ның ам болур пленумунга чугаалажыр чугула айтырыг бистиң тудугжуларны улам-на сорук киирип турар-дыр, чүге дээрге, химия тудугнуң ажылын шимаржыдарынга, ооң темпизин дүргедедиринге кайгамчык чүүлдерни берип турар болгай. Бистиң тудугларывыстың дүрген, эки шынарлыг кылдынары—аңаа механизацияны ажыглаарындан база улуу-биле хамааржыр, ынчангаш мен бодаарымга, бистиң борта хөй-хөй ажылдарны механизастаарын черле эки бодап көөру чугула. Бистиң рационализаторларывыстың ол саналдарын-даа ажыглаза кандыг боор... — деп, бригадир бижык бүзүрелин илередип чугаалады.

А. НУГУУРАК.

ЧУРУКТА: С. С. Белоусовтуң бригадазының чамдык кежигүннери. Бирги одуругда, солагай талазындан ийи дугаар кижи—эш Белоусов.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

АЛДАН-МААДЫРДА ЭКИ КИЖИЛЕР

ОЛ-ЛА АЖЫЛЫНГА ОН ЧЫЛДА

Алдан-Маадыр 8 чыл школазынга ажыл-агый эргелекчилээри-биле аныяк оол Даптак Көрдемович Ооржак 1953 чылда чедип келген. Школа директору аныяк оолду көргеш: «Бодуң аныяк, арга-дуржулгаң эвээш кижи-дир сен. Ажыл-агый эргелекчилээри-берге ажыл болгай шыдаар сен бе?» деп айтырган. Д. Ооржак ылымы-биле шыдаар мен дээш, ажылды хүлээп алган. Ол улугларның арга дуржулгазын, сүмелерин өөренип тургаш, ажылга мергежип берген. Оон бээр ам 10 чыл эрткен. Ооржак эки ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап ап, районнуң хүндүлел самбыразынга каш-даа катап ооң ады кирген. Даптак Көрдемович хөй-ниитиниң ажылының идепкейлиг киржикчизи. Ол көдээ Советтиң депутаты болгаш дружинниктер штавының командири.

ХӨЙ-НИИТИЧИ, ЭКИ ЧЕДИИШКИННИГ

Александра Шурженейовна Ондар Кызылдың башкы училищезин 1958 чылда дооскаш, Чөөн-Хемчик районнуң Алдан-Маадыр школазынга ажылдаары-биле чедип келген. Аныяк башкыга бергелер, билдинмес чүүлдер таваржып турганы чугаажок. Ынчалза-даа ол мурнакчы башкыларның арга-дуржулгазын өөренип, кызымаккай ажылдааның түңнелинде бергелерни ажып тиилээн. Александра Шурженейовна өөреникчилерниң өөредилгеге кижизидилге ажылын үргүлчү 100 хууга күүседип келген. Оон ажылдап эгелээнинден бээр, чангыс-даа өөреникчи катап олурбаан. Александра Шурженейовна өөреникчилериниң быжыг билигге, сагылга чурумга өөредиринден аңгыда хөй-ниитичи. Ол көдээ Советтиң депутаты болгаш уран чүүл бөлгүмүнүң доктаамал киржикчизи.

М. ТАҢГЫТ.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медальдар-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Ч А Р Л Ы Ы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КАА-ХЕМ КӨДЭЭ РАЙОН

ТОС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Жидеева** Вера Васильевна — «Кызыл тук» колхозтуң колхозчузу.

СЕС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Иванова** Мария Даниловна — Дерзиг-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Григорьева** Агафья Васильевна — «Ленинчи орук» колхозтуң колхозчузу.
2. **Краюшкина** Евдокия Николаевна — «Октябрь 14 чылы» колхозтуң колхозчузу.
3. **Тажи** Тумаяк Алдынзыковна — «Кызыл тук» колхозтуң колхозчузу.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Арапча** Бачим Сүрүң-ооловна — «Кызыл тук» колхозтуң колхозчузу.
2. **Павлова** Надежда Степановна — Белбейчик суурда өг-бүле ээзи.
3. **Чернова** Евдокия Ивановна — «Буруңгаар» колхозтуң колхозчузу.

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Балган-оол** Селпимаа Докталовна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
2. **Жирова** Зоя Васильевна — Бояровка суурда өг-бүле ээзи.
3. **Легкова** Ирина Макаровна — Дерзиг-Аксы суурда өг-бүле ээзи.
4. **Никифорова** Евдокия Игнатьевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
5. **Потылицына** Ангелина Михайловна — райпода магазин эргелекчизи.
6. **Семко** Софья Куприяновна — Сарыг-Сеп суурда өг-бүле ээзи.
7. **Чаш-оол** Класпа Тукаровна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
8. **Шижа** Бильчирма Тавановна — «Тиилелге» колхозтуң колхозчу-тудугжузу.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

ТОС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кунчуумей** Уткелей Дуктугбаевна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Казырыкпай** Чына Дарыма — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.
2. **Монгуш** Оржума Окпей-ооловна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.
3. **Тыртык-оол** Оюма Токпеновна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Боргоякова** Евдокия Павловна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.
2. **Ортун** Барыңмаа Маадыевна — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР КӨДЭЭ РАЙОН

ТОС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кенен-оол** Дина Ыдам-ооловна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
2. **Монгуш** Серен Байыровна — «Кызыл тук» колхозтуң колхозчузу.

СЕС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кара Монгуш** Ханды Кырыновна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
2. **Монгуш** Дамчыт Чымбаевна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
3. **Монгуш** Мунгулзак Бора-Хооевна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Донгак** Бинебиже Ажыковна — Хандагайты суурда өг-бүле ээзи.
2. **Куулар** Дотпа Чагдыковна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
3. **Куулар** Намзат Лопсановна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
4. **Мартна** Соскал Кылзановна — Торгалыг магазининиң садыгжызы.
5. **Ондар** Анан Даржаевна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
6. **Сереңмаа** Зинаида Шарыжыкпановна — «Торгалыг» колхозтуң колхозчузу.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Куулар** Бичии-Уруг Курзуковна — «Торгалыг» колхозтуң колхозчузу.
2. **Монгуш** Домбаа Манзырыкчыовна — районнуң саң-хөө килдизиниң ажылчыны.
3. **Монгуш** Маңмаа Лопсановна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
4. **Монгуш** Ом-Дарый Лопсановна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
5. **Самбуу** Араңмаа Донгаковна — Хандагайты суурда өг-бүле ээзи.
6. **Сат** Белек Чанчыповна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Донгак** Минчирир Кашпыковна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
2. **Монгуш** Анайбан Дамдыновна — «Торгалыг» колхозтуң колхозчузу.
3. **Монгуш** Давaa Соскумовна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
4. **Ооржак** Көк Очуровна — Хандагайты суурда өг-бүле ээзи.
5. **Ооржак** Сенди Чөкпековна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

БИИ-ХЕМ КӨДЭЭ РАЙОН

ТОС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Байкара** Караш Серен — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.
2. **Дондуп** Чүркай Шырап — Ээрбек суурда өг-бүле ээзи.
3. **Мартак** Галина Чамзыраевна — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

СЕС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Байкара** Ульяна Васильевна — Хадың суурда чеди чыл школазының ажылчыны.

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Биче-оол** Саая Чолдак-Кара — Ээрбек суурда өг-бүле ээзи.
2. **Монгуш** Толзат Кончуковна — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.
3. **Хуракай** Евгения Егоровна — «Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Салчак** Кашпык-Уруг Сандыевна — «Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.
2. **Санчай** Анна Дөзурбеевна — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.
3. **Хомушку** Бортаар Байдуновна — «Өөк» совхозта өг-бүле ээзи.

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Маады** Биче-кыс Биче-ооловна — Хадың суурда өг-бүле ээзи.
2. **Монгуш** Билчеңмаа Канчыровна — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.
3. **Оккан** Чолдак-оол Сегбе — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
4. **Севил** Караш Сатовна — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.
5. **Сюрен** Екатерина Сандуйовна — «Өөк» совхозта өг-бүле ээзи.
6. **Часыкма** Маады Оруспаевна — Хадың суурда школа ажылчыны.

ТАҢДЫ КӨДЭЭ РАЙОН

ТОС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Оюн** Отсюрюн Кинкпеевна — «Тиилелге» совхозта өг-бүле ээзи.

СЕС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Блинкова** Елена Константиновна — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.
2. **Иванова** Клавдия Васильевна — район эмнелгезиниң ажылчыны.
3. **Кечил-оол** Бичииней Мумбаевна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
4. **Лопсан** Сюрюн Санакпановна — Целинное суурда өг-бүле ээзи.
5. **Ондар** Сенденмаа Баян-ооловна — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.
6. **Ондар** Чакталма Торлуковна — Каък фермазында өг-бүле ээзи.
7. **Темир-оол** Өлеймаа Хос-ооловна — Сосновка суурда өг-бүле ээзи.

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Баяновская** Анна Федоровна — Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
2. **Бүрбү** Биче-Уруг Узунорговна — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.
3. **Кочал** Сержиңмаа Монгушовна — Элегес суурда өг-бүле ээзи.
4. **Мекпер-оол** Эремаа Догмаевна — Каък фермазында өг-бүле ээзи.
5. **Мөмбей-оол** Кимма Тондаевна — районнуң саң-хөө килдизиниң ажылчыны.
6. **Нордуп-оол** Лариса Кижир-ооловна — Элегес школазының башкызы.
7. **Огнева** Пелагея Васильевна — Владимировка суурда өг-бүле ээзи.
8. **Ооржак** Кертик Дузежиковна — «Тиилелге» совхозта өг-бүле ээзи.
9. **Оюн** Долгар Самдаковна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
10. **Оюн-Монгуш** Бичии Сонгуановна — Доора-Хадың суурда өг-бүле ээзи.
11. **Сафронова** Аграфена Ивановна — Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
12. **Сереп** Опиен Тунзаяновна — Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
13. **Ширижик** Мария Пурековна — дуржулга станциязының хойжузу.
14. **Шульгина** Елена Никандровна — «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң колхозчузу.
15. **Харлова** Анна Васильевна — дуржулга ажыл-агыйының ажылчыны.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бородулина** Пелагея Егоровна — Сосновка суурда өг-бүле ээзи.
2. **Донгак** Алдын-Сарыг Достапаевна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
3. **Егорова** Мария Фокеевна — Владимировка суурда өг-бүле ээзи.
4. **Конных** Валентина Никитична — Кызыл-Арыг суурда магазин эргелекчизи.
5. **Кужугет** Вера Монгушевна — «Элегес» совхозтуң ажылчыны.
6. **Меронюк** Мария Фокеевна — Владимировка суурда өг-бүле ээзи.
7. **Монгуш** Норбулхоо Монгальби — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
8. **Миненко** Прасковья Николаевна — «Совет Россия» колхозтуң колхозчузу.
9. **Ооржак** Бойду Чыышовна — «Тиилелге» совхозта өг-бүле ээзи.
10. **Ооржак** Ичин Дуктуг-ооловна — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.
11. **Оюн** Бүзеймаа Сириңовна — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.
12. **Оюн** Долзат Оюн-ооловна — «Элегес» совхозта өг-бүле ээзи.
13. **Оюн** Маспыгыр Дукей-ооловна — Элегес суурда өг-бүле ээзи.
14. **Пяткина** Валентина Тимофеевна — дуржулга станциязының ажылчыны.
15. **Рихтер** Зоя Андреевна — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.
16. **Сеңги** Кээземе Данзын — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.
17. **Сергеева** Анфиса Алексеевна — Балгазын сельпозунда столовая ажылчыны.
18. **Сиваева** Мария Ивановна — Владимировка суурда өг-бүле ээзи.
19. **Соколова** Лина Федоровна — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.
20. **Стабровская** Надежда Александровна — Сосновка суурда өг-бүле ээзи.
21. **Тагбол** Зоя Алексеевна — «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң колхозчузу.
22. **Чыргалаң** Сара Аракчаевна — «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң колхозчузу.
23. **Яңгы** Раиса Сундуевна — «Совет Россия» колхозтуң колхозчузу.

(Уланчылыг).

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

УКРАИН ССР Харьковтуң Орджоникидзе аттыг трактор заводунуң коллективи улуг Октябрьның 46 чыл болган оюн төлептиг уткаан. Пландан артыкка ноябрьның 7-ге чедир илчирбе дугуйлуг болгаш анаа дугуйлуг ХТЗ деп 300 тракторларны бээр хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен. Эптелге конвейерлеринден пландан ажыр 416 машиналар үнген. ХТЗ—Улуг Октябрьның байырлалын төлептиг уткууру дээш республиканың социалистиг чарыжының эгелекчилериниң бирээзи—Төрээн чуртка магалыг күш-ажылчы белекти берген.

ЧУРУКТА: пландан артыкка белеткеп кылган, илчирбе дугуйлуг дүрген чоруктуг «Т—74» деп тракторлар заводтуң чүлүрүп чорудар шөлүнде.

Фото **Е. Андреевтиң.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Садыгжының эки үлегери

«Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырында көдээ магазинниң ажылы сөөлгү үеде дыка экижээн. Ооң иштиүргүлчү арыг-шевер турар. Ында бараан бүрүзүнүң өртээн улуг үжүктер-биле бижээш, көскү черлерде делгеп аскылап каан. Магазин ажылдаза чогуур шактарында үргүлчү ажык турар. Рабкооптуң складтарынга кирген бараан бүрүзү-ле анаа саадал чокка делгеттинген турар апарган. Магазинниң эргелекчизинде аныяк садыгжы эш Ондар Тыкыы ажылдап турар. Ол садып алыкчыларга ээлдек чоруун илередип, оларның салган айтырыгларын дораан-на харыылап берип турар. Чоннуң хереглелдерин хандырарын экижитпишаан, бодунуң планныг онаалгаларын ходдур болгаш ажыр күүседири дээш, кызымаккай ажылдап келген.

Садыг ажылын организастаарын экижидип, чоннуң чагыгларын хүн бүрү өөренип, оларны өй-шаанда күүседири дээш, шыңгыы демисежип турар ол аныяк садыгжы бо чылдың эрткен 9 айларында бараан саарылгазының планын 186 хуу күүсеткеш, Сүт-Хөл рабкоовунуң мурнакчы садыгжыларының бирээзинге санаттырган.

М. ЧИГЖИТЕЙ.

Улуг-Хем районда

Малчыннарга

Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозтуң тудуг бригадазы бо чылын багай эвес көргүзүглүг болган. Колхоз тову Чодураа суурда таарымчалыг чазаныгла бажыңын туткан, 4 аал чурттаар бажыңны ажыглаалга кирген. Ол ышкаш, Хараган сүт-бараан фермазында 4 чурттаалга бажыңын база кылган.

Колхозчу малчыннарның чурттаалга амыдыралынче улуг кичээңгей салдынып турар. Ооң бир чижээн Хендерге участогундан көрүп болур. Бо чылын ында 18 чурттаалга бажыңнарын немей туткан. 1 кызыл булуңну база кылган.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Кызымак малчын

«Найырал» совхозтуң Үрбүн салбырының ажылчыны Сат Шөмбүлович Сундуй совхозтуң малын үр үеде ак-сеткилдиг малдап, дээре малчыннарның бирээзинге санадып, чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Дуржулгалыг хоочун малчын С. Ш. Сундуй амгы үеде бир кодан төрүүр хойларны азырап, ажаап турар. Ол бо чылын 100 хойга онаашкан 96 хураганны менди камгалап ап, бир хойдан ортумаа-биле 2 кг 400 грамм дүктү кыргып алган. Хойжу ол ышкаш кыжын төрүттүнер чаш хураганнарга чиртиринге четчир сиигенни белеткеп, кыштаанда кажааларын баш бурунгаар ыяк кылдыр чылыглап, септеп алган.

К. СЕДИП.

Шеф-биле

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының аныяктары Чинге-Хову бажында узуну 35 метр инек кажаазының кørжениң шуптузун хоорун арыглаан. Олар ол ажылды шеф-биле күүсеткен.

Малчыннарга моон соңгаар-даа боттуг дузалажырын аныяктар илергейлээн.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Белеткел чок

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Хендергеде № 4 салбыры кышка кандыг-даа белеткел чок ужуражып турар. Манаа эрткен чылын кыштап турган малдарның кырынга дөрт кодан хан аарыглыг хойлар немешкен, оларны маңаа аңгылап тургузаары-биле эккелген.

Малдың саны өзүп турар, а кышка белеткел чоруттунмаан деп чүвени чугаалаары безин берге-дир. Мыңчага чедир чаңгыс-даа кодан хойнуң кыштаа белен эвес, харын чамдык коданнарны кала кыштадыры биддинмес, чаа черлерде чаңгыс өрген-даа кадаттынмаан. Чамдык кажаалар чылыглаттынмаан, оларның кørжениң безин коптарбаан.

Малчыннарның олурар өрги бажыңчыгаштары септеттинмээн. Кыш ап хары чаап, бодунуң ээлчээнде келген турда, салбырның удуртукчуларының белеткел чоруттаанын кижи кайгаар. Кыштадыр чери безин шиитпирлеттинмейн, ак хар кырында турар хойларның моон соңгаар хуу-салымы чүү болурул деп айтырыг кымны-даа дүвүреттейн турар.

Бо байдалды совхозтуң удуртукчулары дарый кээп көргеш, бир янзы шиитпирни кылыры күзенчиг.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Дунай — акы-дуңмалышкы чоруктуң хеми

Ак-көк Дунай бодунуң оруунга чеже катап дыйлаң-дайлаң кылдыр мугулдургай эгениң чугаалаары берге. Хөй санныг даг хемнериң болгаш барык-ла бүгү Төп Европаның агымышкыннарын бодунга каттыштырбышаан, ол хем бодунуң суун чурттарны, хоорайларны таварты, шыргай эзимарга үнген дагларны, арыглар болгаш садтар-биле шыптынган оргулаштарны таварты оккуру-биле бадып чыдар.

Каас-чараш Дунай хөй-хөй чүс чылдарда кижилерге бараан болуп келген, ынчалза-даа суг дажыышкыннарының үезинде тараачыннарның шөлдерин, садтарын, а чамдыкта бүдүн-бүдүн суурларны шыва албышаан, эвээш эвес когараалдарны база-ла таварыштырып турган. Ол күчүлүг хемде энергетиктиг байлактар эгээртинмес! Дунайны канчап чүгенниң, холга киирип, күчүлүг турбиналарны хөделдириптер кылдыр канчаар албадаптарыл...

Чехословак болгаш венгр гидроэнергия тудугжуларының боттандырып эгелээни аажок улуг болгаш дидим төлевилелдиң дугайын Братиславада инженер И. Данишович Дунай бассейниниң чуруунче айытпышаан, чугаалады:

— Мурнуку чылдарда Дунайга кандыг-бир улуг тудугнуң дугайын бодаары безин берге турган бодбайн аан — деп, ол чугаалааш — Ону чаңгыс чурт кылып күш четпес, а ынчан күрүне бүрүзү бодунуң эрге-ажыктары-биле чуттап турган болгай. Ам бистиң чурттарывыста улусчу эрге-чагырга тургустунганда, техниктиг түскай эртемниглериниң болгаш тудугжуларның кужениишкиннерин каттыштыргаш, дем-биле хөй чүвени кылып болур-дур. Чехтер, словактар болгаш венгрлер бөгүн шак ынчаар ажылдап турарлар дээн.

Чехословакия биле Венгрия бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң хемчээлдеринге ийи талалыг болгаш хөй талалыг кады ажылдажылганы хөгжүтпүшаан, хөй-хөй айтырыгларны шиитпирлээриниң аргазын бээр гидроэнергетиктиг белдирни Дунайга тургузар дугайында дугуржулганы чарган.

— Ажыл-биле чугаалаарга, бүгү-ле кол-кол техниктиг айтырыглар барык-ла шиитпирлеттинген. Тудугнуң бодун эгелээр дугайы хуннуң айтырыында тургустунуп турар —деп, Дунайның гидроэнергетиктиг белдирин дерип тургузарының төлевилелиниң авторларының бирээзи инженер Данишович чугаалаан. Төлевилелдиң чамдык кезектериниң дугайын ол база чугаалаан.

Словакияның найысылалы — Братиславаның чоогунда Грушовка күчүлүг плотина Дунайны кежилдир турар. Шапкын хемниң суун демир-бетон биле бооптар. Ынчаар орта суг барык-ла 5 муң гектар шөлдүг суг кадагалалынче агып кирер. Суг кадагалалындан бутаны казып чорудар, ол бутага Габчиководан ырак эвесте 8 турбиналарлыг улуг гидроэлектростанция тургустунар. Ол бутадан суг база катап Дунайга келир.

Словакияның девискээринге дерип тургускан турар Габчиковонуң суг кадагалалы болгаш электростанциязы — ол дээрге дериишкинниң ийи кезектери-дир. Ооң ушку кезээ—венгр девискээрге, Ипель хемниң кирген аксындан 12 километр черге тургузар Надьмароштуң электростанциязы болур. Чаа белдирниң гидроэлектростанциялары чыл бүрүзүнде-ле 3.300 миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер апаар. Дунайның суу чыл бүрүде 4,5 миллион тонна хире хүрең хөмүр дашты камнап алырының аргазын бээр, ол болза ам Словакияда ажык чер кырында казып ап турар хөмүрден хөй болуп турар. Грушовта электростанция чартык миллион тонна хөмүрнү камнап алырының аргазын бээр.

Ынчалза-даа келир үелерге энергетиктиг дериишкиннерниң ужур-дузазы ооң-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Ол дериишкин өске-даа дыка хөй айтырыгларны шиитпирлээр. Дунайның улуг участогунга бүгү-ле судноолар каналдар-биле чоруур, ындыг төлээде хемниң унун таарыштырары-биле холбашкан ам туруп турар бергелер бүрүнү-биле чайлаттынган турар апаар. Дунай бутазы Дунай чоогунуң чавызаажынга суг ажыл-агыйының ажылдарының үндезини болу бээр. Барык-ла чартык миллион гектар черлерни суггарарын чоорту боттандырган турар. Ук чаа дериишкин үерлээшкиннерниң айыылын база-ла чайладыр.

Төлевилел белен, ам ажыл-херек тудугжулардан хамааржыр. Келир чылдың эгезинде тудугну кылыр черже чоруптар болгаш баштайгы тудугларны дерип эгелээр. Габчиково-Надьмароштуң бүгү гидроэнергетиктиг белдири 1970 чылда белен болган турар.

Ол гидродериишкин болза Дунай чанының социалистиг күрүнелериниң Дунайга тудуп тургузар апаары, дараалашкак улуг электростанцияларының тудуш кезээ болур. Грушовка болгаш Надьмарошка плотиналардан аңгыда, демир ажиктерге гидроэнергетиктиг дериишкиннери (Румынияның болгаш Югославияның кужениишкиннери-биле) болгаш Сомовит-Излаз плотиназын (Румынияның болгаш Болгарияның кужениишкиннери-биле) тургускан турар. Ол дериишкиннерниң бирги чылда 10,7 миллиард киловатт-шак, ийигизи — барык-ла 4 миллиард киловатт-шак электри энергиязын бээр. Ак-көк Дунай коммунизмге ажыктыг кылдыр улам-на күштүг-биле ажылдаар апаар.

Илья МАСЛЕННИКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Эки эгелээшкин

«Чөөн-Хемчик» районнуң Кегээн-Булак эге школазынга бир ораады боттарының кужу-биле немей тудуп бээрин комсомолчулар илереткеннер. Олар коммунист эш Абросимовтуң удуртулгазы-биле тудуг ыяжын белеткээннер. Ону чоокку үеде ажыглалга киирер дээш кужениишкинниг ажылдап турарлар.

Аныяктар Б. Дүвендей, Л. Ичин-оол, Ш. Шуңней, Ш. Буулар болгаш өскелер-даа концерт белеткээринге болгаш база агитас-массалыг ажылдарга идепкейлиг киржип турарлар. Уран-чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери Октябрьның 46 чыл оюнда чоңга солун концертти көргүскеннер.

Ч. ЛАА.

Н. П. Смирновтуң херээ

Тыва автоэргелелдиң техниктиг хандырылга килдизиниң начальниги турган Н. П. Смирновту, ол килдистиң инженери Г. С. Солдатовту, улуг бухгалтер Н. И. Исаковту болгаш склад эргелекчизи-техник М. М. Заколюкинни кеземче харыысалгазынга киирген. Баштайгы истелгеде болгаш суд чорудулгазының үезинде бүгү чүвени хынамчалыг көрген. Техниктиг хандырылга килдизинде өртектиг бараан-материалдарының улуг четпестерин илереткен авторитеттиг ревизия комиссиязының хыналдазының түңнели, херечилерниң өчүү, документилер хынаттынган.

1963 чылдың чүгле февральдың 28-те Тыва автоэргелелдиң начальнигиниң айтышкынының ёзугаар автоэргелелдиң бухгалтер-ревизору Чулаков болгаш улуг контролёр-ревизор Калашникова база оон-даа өскелер составтыг комиссия техниктиг хандырылга килдизиниң саң-хөө, ажыл-агыйы чорудулгазын документалдыг ревизия ёзугаар хынаанындан илерээни бүгү отчёттар талазы-биле саарылга ведомостары, чыл, квартал отчёттарының факт-барымдааларыбиле 1962 чылдың саарылга балансызы бүгү көргүзүглерге дүгжүп турар болган. Бухгалтер учёдун болгаш отчёдун чүгээр деп санап болур.

Ындыг хыналданың түңнелиниң сөөлүнде, истелге ажылдакчылары болгаш ревизорлар чүнү кылыр боор кылдыр сагындырар. Техниктиг хандырылга килдизинде херектиң байдалы эки эвес дээрзиниң дугайында медээлер истелге органнарынга кирген. Ынчангаш, автомашиналарның артык кезектериниң болгаш өске-даа өртектиг материалдарның шимчээшкининиң талазы-биле документалдыг ревизия чорудар деп байысалкчы айтышкын берген.

Ол ревизияның түңнелинден чүү көзүлгени дизе, 41,425 рубль 59 копеек түңнүг тудагдал илерээн. Чүге ындыг болганыл, бо талазы-биле кымнар буруулугул? Ийи ревизия комиссиялары чүге ийи аңгы, удурланышкак түңнелдерни үндүргенил? А чүге дизе, автоэргелелдиң ревизорлары хандырылга килдизин херек кырында хынаваан, а чүгле киирген, чарыгдаан болгаш арткан артык кезектерниң, материалдарның акша талазы-биле өртээн санап көрген. Бажын чаа ревизия комиссиязы кол агрегаттарны, кезектерни болгаш материалдарны чогуур саны-биле шүүштүрүп, нүүртеп санаарга, чүвениң шынынга дүүшпес чорук илерээн.

Смирнов, Солдатов, Исаков болгаш Заколюкин олар өртектиг бараан-материалдарының чүгле түңнээн учёдунуң барын ажыглааш, картотеканы (кандыг-бир чурум-биле аайлаан карточкалар чыындызын) тургуспааны баштайгы суд истелгезинден илерээн. Олар боттарының албан-дужаалын хоралыг ёзу-биле ажыглаарының оруунче киргеш, автомашиналарның артык кезектерин, оон-даа өске өртектиг материалдарны самчыгдааннар. Артык кезектерниң, материалдарның картотеказын тургузарындан автотрестиң бөламча чокка ойталааны азы санап турган кылыр учётту нийти түң учёду-биле солааны самчыгдал кылыр чорукка идиг болган.

Техниктиг хандырылга килдизи чүгле бистиң республикада оон шуут хамаарышкан организацияларынга автомашиналарның херектиг артык кезектерин хандырып бээр хүлээлгелиг. Ындыг турбуже, доктааттынган чурум хажаан, автоэргелелдиң удуртукчуларының бурузу-биле үстүнде айыттынган килдис «хуу садыг чери» ышкаш апарган. Ынчангаш мегечи-бузурукчулар байып ап турган.

Хандырылга килдизи доктааттынган корум-чурумну үрээш, чүгле сөөлгү бүдүн чартык чылда республиканың девискээринден үндүр хуу кижилерге 148 муң 900 рубль өртектиг фонду материалдарын болгаш артык кезектерни садып тараткан. Ындыг болганда артык кезектер чогундан автоажыл-агыйларга транспорттуң анаа турушкуну таварылган. Авторезина чок болу бергенинден 1962 чылда бирги чүък автоажыл-агыйынга 2677 автомобиль-хүннүң анаа туруушкуну болган. Ол-ла үениң дургузунда хандырылга килдизи хамаарылга чок организацияларга болгаш хуу кижилерге 126 муң 370 рубль өртектиг 1356 комплект авторезиналарны саткан. Артык кезектер, фонд материалдары Абакан, Черногорск, Минусинск хоорайларже база өске-даа черлерже тараттынган.

Тургустунган байдал «хандырыкчыларның» чүве үүлгедиринге таарымчалыг болган. Үстүкү черден контроль чок, полит-кижизидилге ажылы кошкак болганда, олар сула салдынган, туразында аажылап, үргүлчү арагалап туруп берген. Чазыйлаар хөөнү дам барып, «улам-на өзүп турар херегленинге» ажыл төлевири четпес болуп турар апаарга, олар оон-даа артык ажык-олча тывар дээш, кем-херек үүлгедириниң оруунче кирген.

Автоэргелелдиң техниктиг хандырылга килдизиниң начальниги Н. П. Смирнов бодунуң албан-дужаалын хоралыг ёзу-биле ажыглааш, өртектиг материалдарны үргүлчү самчыгдап берген. 1961 чылдың чазынында Минусинск хоорайда чурттап турар Н. Н. Кузнецовага 170 кезек шиферни садыпкан болгаш ооң өртээ 56 рубльди ол бодунга шиңгээткен. Смирнов 1962 чылдың марта подвесканы «Волга» деп чиик машина-биле Абакан хоорайже сөөртүп аппаргаш, хамаатыы М. А. Ткаченкога 201 рубль 60 копеекке саткан, ооң акшазы-биле арага садып ижип каапкан. Смирновтуң үүлгеткен херээн шуптузун маңаа санап көргүзери берге.

Солдатов, Исаков, Заколюкин олар Смирнов-биле кады боттарының чурттаалга бажыңнарының тудуун болгаш капитал септелгезин чорутткан, ону кылырынга автотрестиң 2328 рубль 53 копеек өртектиг тудуг материалын ажыглаан. Ол спирт чооглакчылары боттарының акшазын чарыгдаарын харамнанмастааны-биле чергелештир техниктиг хандырылга килдизинге херегленри-биле алдынган 23 литр техниктиг спиртти база шиңгээдип ажыглаан.

Херектиң материалдарында Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы П. В. Астафьевтиң ады база кирип турар. 1962 чылдың январьдан 1963 чылдың мартка чедир «Кызыл тараачын» колхозка 5054 рубль өртектиг артык кезектерни болгаш механизмнерни үндүрүп берген. Хандырылга килдизи ол чүүлдер-биле колхозтуң 10 тонна 900 кг кызыл-тазын солуп, оон иштинден 8 тоннаны өртээн туда төлевейн алган. Автоэргелелдиң «хандырыкчылары» анаа оожургаваннар. Кызыл-тастың өртээ 441 рубль 95 копеекти төтчеглекчилер боттарынга шиңгээткен.

Смирновтуң сүмелээниң ёзугаар Астафьев 1962 чылдың төнчүзүнде болгаш 1963 чылдың эгезинде «Металлосбыттың» Красноярск конторазының Черногорск металл складының эргелекчизи М. Н. Караулановка 5 тонна кызыл-тасты чөпшээреп берген. 1962 чылдың сентябрь 10-да Смирнов узуну 300 метр, чоону 22 мм демир хендирни (ооң өртээн найыралчы ёзу-биле улгаттырган) болгаш бензин-биле ажылдаар «Найырал» деп хирээни 1962 чылдың сентябрь 4-те № 462 фактура-биле Астафьевтиң дилээн ёзугаар хандыргаа документилер чокка, оон ыяда турбас кылдыр Астафьевке үндүрүп берген. «Волга» автомашинаның ийги автопокрышказын болгаш 2500 кг сорттуг кадыны үндүрүп берген деп ол фактурада мегелеп айыткан. Ынчангаш Астафьев өрелиг болуп артпаан болгаш 1963 чылдың январьның дүнезинде колхозтуң складындан бир шоодай залганы үндүргеш, Смирновтуң мырыңай бажыңынга чедирип берген.

«Экиргек» колхоз даргазының белектери үргүлчүлевишаан. Кызыл-тастың соондан хаван оолдары, өдүректер шуушкан, оларны чемгерер чинге-тараа, үүреткен, холуксаалыг чемнер база ыңаар-ла бердинип турган. Колхоз удуртукчузу кижи хирезинде, П. Астафьев күрүнениң, хөй-ниитиниң эрге-ажыынга дүүшпес, принцип чок, мещанзыг чорукту үүлгедипкени илерген-дир. Ындыг чорукка удур ак-сеткилдиг кижилерниң хорадааны угааны хайныга бээр.

Ийиги автоажыл-агыйның мурнунда кол инженери турган В. И. Каракулов 1962 чылдың май 24-те Черногорскиден Кызылга чедир бодунуң 7 тонна янзы-бүрү чүъгүн сөөртүрүп эккелдирген. Хандырылга килдизи оон хөлезини кылдыр № 26483 наряд ёзугаар Кызылдың автостанциязынга 117 рубль 8 копеекти төлеп берген. Ол түңнү Каракулов сөөлүнде бодунуң акшазы-биле төлевейн барган.

Истелгениң болгаш судтуң материалдарындан чүү илерээнил дизе. Тыва автоэргелелдиң начальниги В. Н. Антышев, кол инженери турган К. А. Анохин ховар материалдарны болгаш артык кезектерни төтчеглекчилер самчыгдаарынга болгаш кайы-хамаан чок чарыгдаарынга арганы берген. Антышев «Победа» деп чиик машинаның моторун бодунга шиңгээткен. Үстүнде ады үнген удуртукчуларның айтышкынын ёзугаар хандырылга килдизи хамаатыы А. Ф. Миллерге авторезинаны болгаш моторну берипкен. Ооң өртээ 190 рубльди ол мынчага дээр төлевээн. А. Ф. Киляевке «Москвич» деп чиик машинаның моторун өөп ажылдап турар албан черин дамчыштыр фактура бижээш берипкен. Хандырылга шилдизи М. Н. Маркинге база бир моторну берген. Ындыг чүүлдерни алган кижилер оон-даа ынай бар болган.

Социалистиг өнчү-хөреңгиниң самчыгдакчыларын суд хоойлу ёзугаар шыңгыы шииткен.

* * *

Тыва автоэргелелдиң удуртулгазының чөптүг эвес туружу сагыш-сеткилге дүвүрээзинни үндүрүп кээр-дир. Маңаа чаңгыс чижекти көргүзерге-ле четчир: Н. П. Смирнов күрүнеге улуг когаралды чедирген деп айыткан хирезинде, эң эки ажылдакчыларның бирээзи кылдыр автоэргелелдиң начальниги В. Н. Антышев ындыг характеристика бижээн. Төтчеглекчилерни бүдүү камгалаар хөөнүн ол илереткен, сөөлгү үеде олар ажык-кончаа сүрбээн дээрачи бадыткаар сагыштыг турган. Автоэргелелдиң удуртукчулары ажылында улуг четпестерни илередиринге хөөн чогу-ла илдең, ындыг туруп болбас ужурлуг. Бо эрткен суд чорудулгазындан эргелелдиң удуртукчулары чогуур түңнелди боттарынга кылыр ужурлуг.

В. БОЧАРОВ,
Тыва АССР-ниң прокурорунуң улуг дузалакчызы.

БЭДЧ-ниң комиссиязында

Бот-боттунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң (БЭДЧ-ниң) эртем-техниктиг ажылдарны таарыштыр каттыштырар талазы-биле доктаамал комиссиязының 4-кү хуралы Варшавада ажыттынган. Үлетпүрге автоматиканың аңгы болбазыраңгай системаларын ажыглавышаан, пластмасс бүдүрүлгезиниң шапкынчыдар болгаш чаартыры-биле база кадээ ажыл-агыйның химизациязын хөгжүдери-биле шуут холбашкан эртем-техниктиг ажылдарның планнарын комиссия чугаалажып турар.

(СЭТА).

Чойренниң демир-орукчуларында

Бир эвес силер Улан-Баторнуң мурнуу чүгүнде туруп турар Чойрен деп улуг эвес демир орук станциязынга доктаавап болзуңарза, чаңгыс болгаш ийи каът чуртталга база албан черлериниң бажыңнарын шевергин кылдыр тудуп, делгем кудумчулар, ында арыг-силиг болгаш коруп чурумнуг чорук, чаа олурткан ыяштарның дески одуруглары кичээнгейниңерни хаара туда бээр.

Чойренниң демир-орукчулары Дзамын-Үд станциязының коллективи-биле чаржып турар. Дзамын-Үдтүң коллективи совет орукчуларының мурнакчы аргаларын Моолга бир дугаарында шиңгээдип алгаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн барык-ла 3 катап көдүрген болгаш социалистиг күш-ажылдың механизастаттынган өртээли деп атты ийи чыл улаштыр алдарлыы-биле эдилеп турар. Дзамын-Үдтүң демир-орукчуларының үлегерин хөй-хөй коллективтер, оон иштинде чойрен орукчулар-даа эдере берген. Чойренчилер күрүнеден акша-хөреңгини негевейн, чуртталга бажыңнарының болгаш бүдүрүлге оран-савазының агар септелге ажылдарын коллективтиг күженишкиннер-биле күүседип турарлар. «Социализмни дүрген тургузар төлээде, улусчу күрүнеге хөй херектиглер херек болгай. Бо дээрге күрүнеге бистиң шыдаар шаавыс-биле киирген дузаламчывыс-тыр» деп, чойренчилер чугаалажып турарлар.

Бүдүрүлге оран-савазын болгаш чуртталга бажыңнарын үлегерлиг кылдыр тургузары дээш шимчээшкинниң эгелекчилери Улан-Батор дерозунуң ажылдакчылары, тодаргайлаарга — чуртта баштайгы социалистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери болган. Ам ол эгелекчи чорукту Моолдуң бүгү-ле булуңнарында деткээн. Чойрен демир-орукчуларның коллективи базым-базымы-биле сырый каттыжып келген, ажыл телевизи чоргу өзүп турган, кижилерниң медерели болгаш чуртталгазы чаартынган. Ам чойренчилерниң хөй нуруузу ажылчын аныяктарның школаларында азы курстарда өөренип, хөй-ниитиниң амыдыралында киржип турар.

Чойренни болгаш өске-даа элээн каш демир орук пунктуларын шефтеп турар социалистиг эштелге бөлүү Чойренниң демир-орукчуларынга улуг дузаны чедирип турар. Ол бөлүктү «Найрам дзын зам» («Найыралдың оруу») солуннуң редакторы эш Н. Навансурэн баштап турар. Инженерлер, эмчилер, артистер, эртемденнер болгаш үгаан ажылының өске-даа ажылдакчылары составтыг социалистиг эштелгениң бөлүктерин МАР-да тургускан, ажылчын коллективтерни социализмниң ёзузунга кижизидерниң талазы-биле янзы-бүрү талалыг ажылды ол бөлүктер чорудуп турар.

В. СОКОЛОВ.
(СЭТА).

Японияның Коммунистиг партиязының ТК-зының даргазының амы-тынынга халдаан чорук

ЛОНДОН. (СЭТА). Японияның Коммунистиг партиязының ТК-зының даргазы Сандзо Носака Осакага болган митингиге чүве чугаалап турда, оон амы-тынынче халдаашкын болган деп, Рейтер агентилел дыннадып турар.

«Улуг Японияның патриотчу партиязы» дээр кедергей барыын үзелдиг партияның кежигүнү кижи холунга бижек тудуп алгаш, Носаканың чүве чугаалап турган индиринче шурууп эртерин оралдашкан, ынчалза-даа ону митингиниң киржикчилери тудуп алган болгаш полицияга дужаап берген.

Шыңгыы кыжаныг

ТОКИО. (СЭТА). «Улуг Японияның патриотчу партиязы» дээр кедергей барыын үзелдиг партияның кежигүнү кижи ЯКП ТК-ның даргазы Сандзо Носаканы өлүрерин кыжанып турган чорук болза, Японияның партиязынга болгаш чонунга шыңгыы кыжаныг-дыр деп, Японияның Компартиязы айтып турар. Ол болза таварылга болган болуушкун эвес-тир деп, ЯКП ТК-ның парлап үндүрген медегелинде чугаалап турар. Сонгулда мурнунуң демиселиниң байдалдарында, япон улус япон-америк реакцияның күштеринге удурланыштыр туруп турда, ол дайзыннар барыын үзелдиг организацияларның агентилерин дамчыштыр бистиң партиявыстың удуртулгазынга халдаар бодап турары ол-дур деп, медегелде айтып турар.

Японияның Компартиязы ол кара сагыштыг планнарга шиитпирлиг удурланып, амы-тынга кыжанып турган чоруктуң бүгү киржикчилериң доп-дораан истеп-сурып, шииткеш, кеземче хүлээдирин негеп тур деп, медегелде онзалап демдеглеп турар.

Партияларны дүжүрер

ПАРИЖ. (СЭТА). Чурттуң президентизи турган Юбер Магты дүжүрген соонда эрге-чагыргага кирген Дагомеяның түр чазаа декрет парлап үндүрген, ол декретти ёзугаар алырга, бүгү-ле политиктиг партияларны дүжүрген турар. Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи ол дугайын Котонудан дыннадып турар.

Индонезияда чазакты чаарты тургусканы

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Индонезияның министрлер кабинедин чаарты тургусканының дугайын ында чарлаан. Премьер-министр болуп турар президент Сукарно үш оралакчыларынга: Субандриону, Лейменин болгаш Салехти томуйлаан. Субандрио даштыкы херектер министри болуп хевээр артып турар.

ГДР-ниң Улус палатазында

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазынга Отто Гротевольду болгаш Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызынга Вилли Штефту база катап томуйлаар дугайында Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-ның саналын Улус палатазының депутаттары чаңгыс үн-биле бадылаан.

ГДР-ниң Улус палатазының хуралында

БЕРЛИН. (СЭТА). Берлинде Улус палатазының ажыттынган хуралынга палатаның президиумун соңгаан. Президиумнуң даргазынга профессор Иоганнес Дикман база катап соңгуттурган.

Оон дараазында ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелин соңгаан. Күрүне Чөвүлелиниң даргазынга Вальтер Ульбрихти база катап чаңгыс үн-биле соңгаан.

Чөптүг шаажылал

ГАВАНА. (СЭТА). АКШ-тың төп разведка эргелелиниң 4 хөлезиленикчилерин Гаванаың революстуг трибуналы шаажылап өлүрер деп шииткен. Дээрбечи судно-биле келгеш Кубаның девискээринге дүжерин оралдажып турган үеде оларны тудуп алган.

Истелге үезинде буруудаттырганнарның билиигени-биле алырга, шериг характерлиг медээлерни чыыр, шериг черлерни чуруккa тырттырар соруглга-биле шпион четкизин Кубага тургузар, а ол ышкаш чурттуң иштинге үргедекчи ажыл-чорудулганы организастаар даалганы оларга берген турган. АКШ-че чорудары-биле контрреволюстуг идегеттерни ук хөлезиленикчилер элээдип алыр ужурлуг турган, ТРЭ-ниң планнары-биле алырга, элээткен кижилерни Кубага удур контрреволюстуг ажыл-чорудулга кылыры-биле база белеткээр турган.

Трибуналдың шииткелин күүсеткен.

Социализмниң депшилгезиниң херечизи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының экономиктиг болгаш социал айтырыгларның талазы-биле департаментизи 1938 чылдан 1961 чылга чедир үениң дургузунда делегейниң 90 чурттарының экономиктиг хөгжүлдезиниң дугайында статистиктиг чыындыны парлап үндүрген. Чыындының материалдары Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг лагерьның өске-даа чурттарының экономика талазы-биле шапкын өзүлдезин илереттейлеп турар. Чижээ, 1940 чылдан 1961 чылга чедир үениң дургузунда ССРЭ-де материалдыг бүдүрүлгениң чыл бүрүде хемчээли барык беш катап өскен. Ол-ла үениң дургузунда үлетпүр продукциязының чыл бүрүде немелдеэ өзүлдези 9,5 хуу болган.

1950 чылдан 1961 чылга чедир үеде Польшада үлетпүр болгаш кадээ ажыл-агый продукциязының нииттиг бүдүрүүшкүнү 2,7 катап көвүдээн. 1948 чыл-биле деңнээрге чуртта үлетпүр бүдүрүлге беш чартык катап өскен. 1948 чылдан 1961 чылга чедир Чехословакияның үлетпүр бүдүрүлгези 4 катап өскен.

Ол-ла үениң дургузунда кол капиталистиг чурттарның экономиктиг хөгжүлдезиниң темпилери дыка куду болган. Чижээ, АКШ-тың үлетпүр бүдүрүлгезиниң деңнели 1948 чылда 73 турганындан 117 хуу чедир, Англияның — 74-тен 114-ке, Францияның 52-ден 120 хуу чедир көдүрүлген.

Чаа хөгжүп турар чурттарның экономиказының кудулдуу деңнелдиин КНО-нуң статистиктиг чыындызының саннары херечилеп турар. 1961 чылда ол чурттарда чоннуң кижи санынга оннаштыр үлетпүр болгаш кадээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүүшкүнү капиталистиг чурттарда чоннуң кижи санынга оннаштыр бүдүрүүшкүнден 9 хуудан бичеле ажыг болган.

Марокконуң чаа чазаа

РАБАТ. (СЭТА). Мурнундагы кабинетке юстиция министриниң эргежүүлдезин эдилеп турган Ахмед Бахнининиң II Хасан хаан Марокконуң чаа чазааның премьер-министринге томуйлаан. Ол чазактың составынга 14 министрлер болгаш 4 статс-секретарьлар кирип турар. Оларның хөй нуруузу — «Конституцияның алдан черлерин камгалаарының фронтузу» деп, чазакка хандыкшаан партияның кежигүннери. Мурнунда кадээ ажыл-агый министриниң болган хаан канцеляриязының начальнииниң эргежүүлдезин эдилеп турган Ахмед Реда Гедира чаа чазакта даштыкы херектер министри болган. Генерал Мухаммед Ахардан камгалал министри болуп хевээр арткан.

Шыырак музыкантыларның конкурузу

ПАРИЖ. (СЭТА). Скрипачыларның болгаш пианистерниң Маргарита Лонг болгаш Жак Тибо аттыг чаңчыл болган делегей конкурузу ноябрь 12-де Парижте эгелээн. Ында дөрт чүс чыгам музыкантылар киржип турар. Ол конкурста чеди совет скрипачылар болгаш ийи пианистер база киржип турар. Алдаржаан совет музыкантылар Э. Гилельс биле Л. Коган жюриде кирген. Конкурс ноябрь 23-ке чедир уламчылаар.

АНГЛИЯГА ХЛЕБ'ИҢ ӨРТЭЭ ААРТААР

ЛОНДОН. (СЭТА). Ам келир кышта чем продуктуларга өртектерниң аартаашкыны хөй миллион англичаннарга айыылдыг таварыштырар деп турар. «Ассошиэйтед бритиш Фудс» деп эң улуг компанияның президентизи чүве чугаалаан, хлебтиң өртээ удавас аартаар дээрзин баш удур сагындырган. Хлебтиң өртээн улгаттырар деп турарының чылдагааны дыка хөй чурттарда дүжүт чок болганының ужуру-биле делегей рыноктарында тарааның чедишпейн турары-биле тайылбырлаан.

ФРАНЦИЯ. Лорнан биле Эннебон хоорайларының чээрби муң ажылчыннары, албан-хаакчылары, бичии садыгжылары болгаш балыкчылары, чурттакчылары түс черде металлургия заводтарын хаар дээр чазактың бодалынга удурланмышаан, Лорнан хоорайның шелүнге чыскаал эрттирген.

Чурукта: чыскаалдың киржикчилериниң Эннебондан Лорнанче бар чоруру.

Фото Кейстон — СЭТА-ның.

ИРАКТА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Иракта болуушкуннарның байдалын түс черниң политиктиг бөлүктери улуг кичээнгей-биле хайгаарап турар. Багдадтан кээп турар тодаргай эвес медээлер болза, чуртта байдалды болгаш болуушкуннарның шынарының дугайын тодаргай билип алыр арганы бербейн турар. Ноябрь 13-те чүгле Багдадтың эвес, харын база Дамаскының радиолары ажылын түр соксаткан. Бейрут биле Багдадтың аразында телефон харылзаазы үзүлген. Багдадтың аэропорту кандыг-даа самолёттар хонмас кылдыр хагдынган. Шериглерниң дыка бурунгаарлап, Багдадты долгандыр шериг кезектерин мөңнеп турарының дугайын Ирактан келген кижилер чугаалаан. Олар Ирактың найысылалының кудумчуларында тургузуп каан танктарны болгаш бронемашиналарны көргеннер.

Багдадтың кырынга ирак шериг-агаар күштериниң элээн идепкейжээнилиң дугайын түс черниң информация бөлүктери дыннадып турар. Камгалал министерствозунуң турар черинче, а ол ышкаш ирак найысылалдың өске-даа районнарынче бомбаларны болгаш ракеталарны октаан.

Иракта политиктиг байдалдың чиигленгенин БААС дээр башкарыкчы партияның удуртукчу органнарында болгулаан өскерилгелер-биле ында холбаштырып турар. БААС партияның Багдадка болган конференциязынга оон соңгуттурган чаа удуртулгазының составын багдад радио дыннатакан. Партияның чаа удуртулгазының ат даңзызында Али Салех Саадиниң ады чок болган, оон мурнунда Али Салех Саади БААС партияның удуртукчузунуң албанынга, а ол ышкаш премьер-министрниң оралакчызының болгаш национал удуртулга министриниң албанынга турган. Саадини Иракка баасистерниң эң-не салдарлыг удуртукчуларының бирээзи кылдыр санап турган.

Ирактың камгалал министри Салех Махди Аммаш премьер-министр генерал Бекрниң кыйгырыын багдад радиону дамчыштыр номчаан. Ол кыйгырыгда демдеглээни болза, БААС партияның чаңгыс эвн айыылдыг боор турар болгаш «бөт-боттарын узуткажырынче баасистерни албадаар» дээр оралдажыышкын бар боор турар. Оон-биле холбаштыр «БААС партияның хөй муң кежигүннериниң амы-тыны айыылда тургустунган». Черулдээлерни тайбың таарыштыр шиитпирлээр болгаш хан төгүүшкүнүн база когаралдарны баш удур чайладыр деп генерал Бекр кыйгырган.

Камгалал министриниң ол чугаазының соон дарый түс-түс шериг кезектериниң командирлериниң, оон иштинде 2-ги, 3-кү болгаш 4-кү дивизияларның командылакчыларының чазакты боттарының деткип турарын бадыткаан медегелдерин радиога база дамчыткан.

Иракка күрүне эргилдээни кылыр дээр оралдажыышкынның чедимче чок болган дугайын херечилеп турар дыңнадыглар Багдадтан база келгилээн. Бодунуң хүн бүрүде кылыр ажылынче катап кирериниче чонну багдад радиозу кыйгырган.

Өжээн негекчи калчаараашкын

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). ГФР-ниң чагырыкчы бөлүктери Барыын Берлинде боттарының өнчүк-чөңгээлиг ажыл-чорудулгазын үргүлчүлевишаан. Герман рейхстагтың бажыңының катап тургускан кезиин бонн бундестагка «дамчыдып бээрин ёзулалы» Барыын Берлинге чоокта чаа болган. Бундестагтың даргазы Герстенмайер биле нитти-герман айтырыглары дээр чүвениң талазы-биле министр Менденниң аразынга ол министерствонуң бир албан черин бо бажыңга тургузар дугайында дугуржуушкун чедип алдынган.

Бундестагтың старейшиналар чөвүлелиниң хуралын рейхстагтың бажыңының ол катап тургускан кезиинге эрттирген. Чоокку үеде ол бажыңга бундестагтың чамдык комитеттериниң хуралдарын кылырын база көрүп турар. Бонн парламентиниң хуралын Барыын Берлинге чыылдырарының планнарын барыын-герман депутаттар чугаалажып турар.

Рейхстагтың бажыңын дүрүм чокка ажыглап турары-биле холбашкан кампанияны ында албан кижилери герман тайбың таарыштырылганы узеринче угландырган Бонннуң башкарыкчы бөлүктериниң улуг өнчүк-чөңгээзи кылдыр санап турар.

ҮШ САЛЫГ АРТКАН

Хөл-шыдыраа талазы-биле Москвада болуп турар делегей маргылдаазы доостур чыгаан. Ноябрьның 14-те, соңгаарлаткан салыышкыннарны төндүр ойнап турда, маргылдааның мурнунда — В. Смыслов тергелиг төнчүнү бөзүрелдиг ойнаан болгаш 54-кү кошта Э. Хименести удуп каан. П. Керес — В. Питч оларның ужуражыышкыны хайым болган.

Ф. Куперстиң, А. Матанович-биле соңгаарлаткан салыышкынынга анализ кылырга, артык оолдуг болза-даа кара тала удуп алыр арга чок болган. Ынчангаш олар тайбын дугуржулгага ат салганнар.

12 салыгның соолунде киржикчилерниң байдалы мындыг:

В. Смыслов — 10; М. Таль — 9; В. Антошин — 8; С. Глигорич — 7,5; В. Владимиров биле В. Либерзон — 7 — 7; В. Горт, А. Матанович болгаш Л. Сабо — 6,5 — 6,5; П. Керес биле В. Симагин — 6 — 6; Н. Падевский — 4,5; Питч — 4; Э. Хименес — 3,5; Ф. Куперс — 2,5; В. Блацеровский — 1,5 санныг.

Маргылдааның төнчүзүнге чедир үш салыг арткан.

(СЭТА).

Агаар бойдус

Бөгүн республикага болгаш Кызылга бүлүттүг хүн болур. Чамдык черлерге улуг эвес хар чаар. Хат эйтавындан дынзыыр. Агаарның температуразы республикага — 6—11, а Кызылга — 9—11 градус соок болур.

Өкпе туберкулёзунуң ажык хевири-биле аараан кижиниң сагыыр чурумнары

Туберкулёз — чыпшынчак, халдавырлыг аарыг. Туберкулёзтуң микробтары өкпеге халдаанда кижиниң чөдүрген база азырган чараазының чаштанчылары-биле кады үнүп турарлар. Өкпези аарыг кижи өске кадык кижилерге-даа, өг-бүлезинге-даа, ол ышкаш ажылдап турар черинге-даа аарыгны халдадып болур. Ынчангаш ындыг кижи бүрүзү, ниитилелдиң база-ла билиглиг кежигүнү болгаш чүве төлээде, өске долгандыр турар кижилерге аарыг тарадыкчызы болбазының бүгү-ле аргаларын кылыр ужурлуг.

Ынчангаш мындыг аргаларны кылыңар:

Эмчиге кандыг-даа үзүктел чок эмнетпишаан, оон бүгү-ле сүмелерин хажык чок күүседиңер. Үргүлчү чараа дукпурер бичии хөөргежик — карман шилдиг болуңар. Аарыгның халдавырын тарытпас дизе, кажан-даа шалаже, черже, думчук аржыылынче бок урар кочалче дукпурбеңер. Хөөргежик карман шилинде чарааңарны отка өртедиңер. Чарааны от кыдыынче, бок урар кочалче, даштаар-даа төгер болза, аарыгның халдавырын тарадып турарыңар ол.

Хөөргежик карман шилиңерни содалыг изиг сугга (бир стакан изиг сутже бир бичии омааш сода урар) чуңар, база чеди хире хонук иштинде ийи катап содалыг сугга бир шак хире үеде хайындырып туруңар. Анаа-ла чуур болзуңарза, туберкулёзтуң микробтары өлбес-даа.

Улус-биле чугаалажып тургаш, мырыңай оларның арнынче тынып, чугаалаваңар, чүге дээрге чараа чаштанчызын дамчыштыр кадык кижиже туберкулёзтуң микробтарын дамчыдып болур силер.

Чөдүрериңерде болгаш азырарыңарда солагай холуңарның арты-биле аскыңарны дуглап чаңчыгыңар.

Улус-биле хойгажып удуваңар. Чаңгыс орунга хойгажыр чорук халдавыр чыпшындырарының бир дөзү болур.

Улуг-даа улусту, уругларны-даа ошкап, чыттаваңар. Ошкап, чыттаанының ужуруундан халдаарыны дамчыдыптып болур силер. Тускай чоттунар думчук аржыылдыг болуңар. Бодуңарның чоттунар азы думчуунар аржыылын өске-даа ындыг янзылыг чүүлдериңерни өске улуска ажыглатпаңар. Чемнеериңге болгаш шайлааарыңга тускай савалыг болуңар. Өске улустуң аяк-савазын чуур суглан аңгы, силерниң саваңарны изиг суг-биле чуур деп чүвени билип алыңар. Саваларны содалыг сугга хайындырары улам эки. Аяк-саваны чуггаан соонда чотлайн, анаа кургадыр херек.

Столоваяга кайы-хамаан чок чемненмеңер. Ниитиниң чемненилге черлеринге ындыг аарыг кижилерге тускай чемненилге столдарын аңгылаар ужурлуг. Бир эвес столоваялаарыңар аргажок, ындыг аңгылаан столдар чок болу берзе, аргалыг-ла болза, бодуңар саваңар ажыглаарын кызыңар.

Албан черлеринге-даа, ниитиниң өске-даа черлеринде аңгылаан нитти ижер сугда нитти стаканны ажыглаваңар. Албан черлеринге ижер сугну ажыдыптарга өрү аттыгып турар кылдыр ижеринге таарыштырган болур ужурлуг. Бир эвес ынчаар ижеринге суг таарыштынмаан болза, бодуңар стаканыңар ажыглаңар.

Бодуңарның өрээлиңерни канчаар-даа аажок арыг болгаш чурумнуг тургузуңар. Шаланы хүн-нүң-не өл пөс-биле аштап туруңар. Өрээлди кыжын, чазын, чайын, күзүн бир хүн үш катап агаарладып, а чайын соңганы ажык тургузуңар. Чеди хонгаш-ла бир катап өрээлиңерни долузу-биле аштап-арыглап туруңар. Өрээлге артык херекселдер тургуспаңар. Ханага болгаш шалага чадыт херглевеңер. Бодуңарның чурттап турар чериңерге чайгы үеде сээктерни ыявыла узуткаңар, чүге дээрге сээктер туберкулёзтуң микробтарын тарадып болурлар. Бажыңыңарның соңгаларынга тырый кылган чиңге демир, азы марля четкиден кылып алыңар. Силерниң хевиңерни (эң ылаңгыя думчук аржыылдарын, чоттунар ардарын, сыртык хаптарын) баштай саваңныг, содалыг сугга хүнзедир сугар, оон соонда ийи шак хире сугга хайындыргаш, чуур деп сактып алыңар. Ажылды шилип алырда, азы өске ажылга кирерде баштай эмчи-биле сүмележиңер.

Аарыгның кедерээниниң үезинде эмчиниң чөпшээрээни-биле ажылдаңар.

Эмнээшкинни чедишкинниг чорударынга бодуңарга моон адаан да чурумнарны доктаадып алчыңар: эмчи каш шак хире чөпшээрээр болдур, ол хире шак иштинде ажылдаңар; ажыл соонда бажыңыңарга чедип келгеш, бир шак чартых, ийи шак хире чыда дыштаныңар; дун-хүн иштинде 8 шактан эвээш эвес үеде удуңар; бир хүн үш катап чемнениңер; арага аймаа ишпеңер, ол ышкаш таакпылаваңар. Мага-бодуңарның идик-хевиңерниң арыг-шеверин үргүлчү тудуңар. Дыштаныр хүнде бодуңарны ажыл-биле чай чок-талдырбайн эки дыштаныңар.

Бо бүгү айыттынган сүмелерни күүсетпишаан, силер бодуңарның кадыыңарны камгалаарын, эмчилерниң эмнээринге дузалаарын болгаш өске кижилерге туберкулёзту халдадыр чорукту баш бурунгаар болдурбазын чедип алыр силер.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар!

Күрүнениң 3 хуулуг иштики өйнаашкынныг чээшкининиң талазы-биле өйнаашкынның кол тиражтары чыл бүрүзүнде январь 30-де, март 30-де, май 30-де, июль 30-де, сентябрь 30-де болгаш ноябрь 30-де, немелде тираж — сентябрь 30-де болуп турар.

1963 чылдың ноябрь 30-де Ташкент хоорайга 96-гы кол тираж болур.

Чээшкинниң он чеди разрядтарының аайы-биле тиражтарга дараазында өйнаашкыннар таваржыр:

Өйнаашкыннарның хемчээлдери	Кол тираж бүрүзүнге таваржыр өйнаашкыннарның саны	Немелде тираж бүрүзүнге таваржыр өйнаашкыннарның саны
10.000 рубль	—	17
5.000 рубль	34	85
2.500 рубль	85	425
1.000 рубль	425	1360
500 рубль	1360	13600
100 рубль	11900	39100
40 рубль	130696	140913
Каттышкаш:	144500	195500
Өйнаашкыннарның нииити түңү рубль-биле	7905340	19364020

Кол тиражтарга таварышкан өйнаашкыннарны облигацияларны садып алган хуусаазындан хамаарылга чокка өйнаашкынга таварышкан бүгү облигацияларның аайы-биле төлээр. Немелде тиражтарга таварышкан өйнаашкыннарны тиражтың болур хуусаазынга чедир төс айдан эвээш эвес үеде баш удур садып алган болгаш ол өйнаашкыннарны алыр эргелиг чегуур талоннуг облигацияларга төлээр.

Күрүнениң 3 хуулуг иштики өйнаашкынныг чээшкининиң 1964 чылдың сентябрь 30-де болур он чедиги немелде тиражка киржир эргелиг № 17 талоннуг облигацияларын 1964 чылдың январь 1-ге чедир садар.

3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар!
Өйнаашкыннарның тиражтарынга киржиңер!

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ТӨП АЖААЛГА КАССАЗЫ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАПЫРАЛ»: «Чээмыт дывааже**ң**» 10, 12, «Шииткел» 2, «Ньютон кудумчузунда № 1 бажың» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Шыргай арыгның кокпа оруктары-биле» 11.15, 1.15, «Диплом чок душтук» 3.15, 5.15, «Хуана Галье» 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак-кок согун» 3.15, 5.15, «Доңга тутчан кыс» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Арыгда ыш» 2.30, «Козара» (1-ги, 2-ги сериялары) 4.30, 2-ги сериязы 6.40, «Козара» (1-ги, 2-ги сериялары) 9.15 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

ноябрьның 18-те кежээ

В. Көк-оолдуң

САМБАЖЫК

деп, үш көжегелиг, алды көргүзүглүг шиизи болур.

Шиинин эгелээри — кежээ 7 шакта.

Дирекция.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63. редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35. кадээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25—38, 23 — 54. үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64. чагаа, ажылчын болгаш кадээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. иштики информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 47. солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01483. Культура министерствозунуң типографиязы.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 17 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 272 (5676)

Өртээ 2 көп.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИН БҮРҮЗҮ—СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА ТӨЛЕПТИГ БЕЛЭЭВИС ОЛ

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң калбак хөгжүлдези дээш

национал политиканың Совет Тываның социалис-... ынарлыг, национал де-... н чүүлү улусчу болгаш ...ринциптерге үндезилээш, ...ы чечектелиишкинниң ...ен. Уран чүүлге ынак ...ым-чаяанныг кижилер ...зындан илереп турар. ...е бистиң республикада албан черлеринде бот-ты-... чүүлдүң янзы-бүрү ажылдап, ында алды муң лер киржип, чоңга ботта-... нтызын бараалгадып ту-... лан аңгыда бүдүрүлге, ...зация, өөредилге черле-... вынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнери тургустунгу-... оларда муң-муң кижи-... ттунган. Бөлгүмнерниң ...ын идейлиг утка-шына-... номерлерниң күүселде-... экижидип бар чыдар. ...ның дыка хөй культу-... ерлериниң бот-тывынгыр бөлгүмнери сөөлгү үеде ажылын СЭКП ТК-ның ...енумунуң шиитпиринге ...азы-биле эде тургускан. ...ының репертуарын чоннуң ...г ёзуга болгаш интерна-... кижизидериниң херээ-... бурунгаар хөгжүлдевиске ...ураштырып турар эргил-... ...ыннарын сойгалап иле-... ...гландырып, концерт көр-... ...дээштиг чорууң чедип ...

...бригадаларның республи-... ...унуң көрүлде түңнелин ...рген. Аңаа дыка хөй ...ржип, боттарының та-... көргүскен. Конкурстуң Өвүр районнуң бот-ты-... чүүл коллективи бол-... онда уран чүүл бөлгүм-нериниң ажылының доктаамал чорууп турарын черле онзалап демдеглээр херек. Агиткультбригадаларның республика конкурузу улусчу, чаа талантыларны илередиринге, бөлгүмнерниң ажылының моон соңгааргы калбак хөгжүлдезинге улуг идиг болган. Конкурсту чорудуп турар кыска үеде чүгле Таңды районунга безин 100 концертти 10.000 кижиге көргүскен.

Клубтарда уран чүүл бөлгүмнериниң хөй кезии репертуарын ында турар колхоз, совхозтарның, бүдүрүлгелерниң база чоннуң амыдыралы-биле ханы холбаштырган. Маңаа Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда Хомушку Мурзүү эргелекчилээн клубту кирип болур. Ында бот-тывынгыр уран чүүлдүң беш бөлгүмнери доктаамал ажылдап турар. Школа башкыларының дорт киржилгези-биле колхозта комсомол организациязы хөй-ниитиг эгелээшкин-биле ажылдаар 70 кижи киржикчилиг улустуң ыры ансамблин ол клубта организастап тургускан. Ол ансамбль чоңга солун концерттерни көргүзүп турар.

Ынчалза-даа чамдык клуб албан черлеринде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери доктаамал ажылдавайн, чүгле кампанийжи хевирлиг ажылдап турар. Шак ындыг чорукта Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Бии-Хем районнарның чамдык клубтарында бар. Ол чорук бот-тывынгыр уран чүүлдү калбаа-биле хөгжүдеринге улуг шаптыктааш-кынныг дээрзи билдингир. Кызыл-Мажалык суурда районнуң Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү бо чайын уран чүүлдүң республика көрүлдези эрткижеге дээр диңмиреп-диңмиреп, сураг-ла барган. Ол ышкаш Бии-Хем районнуң культура албан черлериниң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери база көрүлде эрткижеге дээр диңмиреп турган, шимээн чок барган. Чүгле октябрь байырлалының хүнүнде концерт үндүрер дээш кезек када белеткенген. Ылаңгыя ол районнуң «Хадын» колхозунуң, «Өөк» совхозунуң кедээ клубтарында бо талазы-биле байдал онза багай. Бо ажыл-агыйларның удуртукчулары, партия, комсомол, профэвилел организацияларыуран чүүл бөлгүмнериниң ажылынга боттуг дуза чедирбейн, улусчу талантыларны илередип тыварынче кичээнгей салбастаан. Шак ындыг четпес чорук-биле Бии-Хем парткомунуң идеология килдизи эптежип турар.

Кедээде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң репертуарын улам-на чаа чүүлдер-биле байыдар, оон тус чернин ажыл-агыйы, чоннуң амыдыралы-биле харылзаштырар ажыл чорууp негелдезинге четпейн турар. Идейлиг утка-шынары болгаш күүселдези ыракта чавыс, чиг номерлерни чамдыкта сценага бо-ла үндүрген турар. Концерт көргүзүглериниң кол-ла чүүлү идейлиг утка-шынарының бедик деңнели, уран, чараш күүселдези болур дээрзин утпас херек.

Бистиң композиторларывыс, чогаалчыларывыс кедээде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринге боттарының чогаалын бараалгадыр талазы-биле амдыгаа дээр өрелиг артпышаан. Ылаңгыя чаңгыс кожеге шиилер, сценажыткан көргүзүглер, интермедиялар болгаш өске-даа кыска жанрының чогаалдары эргежок чугула херглеттинип турар. Республиканың Культура министерствозу, Тываның чогаалчылар эвилелиниң баштаар черни уран чүүл бөлгүмнериниң репертуарларын тыва чогаалчыларның, композиторларның чогаалдары-биле байыдар дугайында ам черле чугула хемчег алыр өй келген. Күүседип турар номерлерниң уран, чараш күүселделиг болур талазы-биле республиканың хөгжүм-шии театрының дуржулгалыг артистериниң дузазын кедээ клубтарда уран чүүл бөлгүмнери амдыгаа чедир маназышаан.

1963—1965 чылдарда кедээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң Бүгү-российк көрүлдезин эрттирер дугайында доктаалды чоокта СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Оон түңнел көрүлдези 1965 чылдың март айда Москвага болур. Ынчангаш республиканың кедээ уран чүүл бөлгүмнериниң республика көрүлдезин 1964 чылдың ийиги чартыында Кызылга эрттирериниң дугайында шиитпирни Тыва АССР-ниң Культура министерствозу хүлээп алган. Бо көрүлдеге белеткелди амдыгаштан эгелевес болза хоржок.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бот-тывынгыр уран чүүлдү хөгжүдериниң талазы-биле чер-черде партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының мурнунга улуг сорулгаларны салган. Ынчангаш бистиң республиканың партия, совет, профэвилел, комсомол органнары партия Төп Комитединиң бо талазы-биле салган сорулгазының күүселдези дээш улуг кичээнгейни салыр херек.

Совет ажылчы чоннар акы-дуңма чехословак улуска

ВЦСПС, ВЛКСМ, даштыкы чурттар-биле найыралдың болгаш культурлаларның Совет ниитилелдериниң Эвилели болгаш совет-чехословак найыралдың Ниитилели чехословак-совет найыралдың айы болуп турары-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының мурнундан чагаа чоруткан. Чехословак-совет найыралдың Эвилелиниң кежигүннеринге, чехословак аныяктарга, Чехословак Социалистиг Республиканың бүгү ажылчы чоннарынга акы-дуңма байырын ол чагаа-биле дамчыдып турар.

Чаа ажыралды тудуп тургузарынга Чехословакияның ажылчы чоннарының алган чедиишкиннери бүгү совет кижилерниң чүректерин өөрүшкү-биле ... уп, марксисчи-ленинчи идеяларның тиилеттирбес күжүнүң болгаш ... ргезиниң чайыннанчак бадыткалы болур деп ол чагаада чуулаалап ... р.

Социа... болгаш коммунизм тургузуушкунунга бистиң улустарывыстың ... ыңайгы чедиишкиннериниң идегелдиг үндезини ССРЭ биле Чехословакияның арызында, социалистиг улуг дем каттыштырылгазының бүгү чуртта... ының арызында бузулбас найырал болгаш сырый кады ажылдажылга ... ур. Бистиң улустарывыстың арызында акы-дуңма найырал болза пролетар... армы интернационализмниң улуг принциптеринге үндезилеттинген деге... й харылзааларының чаа, социалистиг хевириниң чайыннанчак үлегер... имзэ болур.

Совет ... илели, Чехословак Социалистиг Республика, социалистиг дем каттыштыр... ыгазының өске-даа чурттары боттарының даштыкы политиказынга тайбың ... кожа-хелбээ доругннаашкынның ленинчи принцивин чайгылыш чокка ... удуртуга болдуруп турар деп чагаада демдеглээн. Социалистиг чуртта... ның даштыкы политиказының, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң демиселиниң чаа чедиишкини болза делегейни башкаландырып турар... маргылдаалыг айтырыгларны таарыштыр шиитпирлээринче орунту ам... дып турары агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг че... сенттиң шенелделерин хоруур дугайында Москва Керээзин чарганы болур.

Чагаа... ың түңнелинде чугаалап турары: Бистиң улустарның найыралының ... ыгамчык байырлалы — ССРЭ биле Чехословакияның арызынга найырал, ... эт-бодунга дузаламылга болгаш дайын сөөлүндеги кады ажылдажылга ... тайында Керээге ат салган хүнүнден бээр 20 чыл оюнуң бүдүүзүнде ... бо чылын эртип турар найыралдың айының хүннеринде силерге болгаш ... лерниң нүүрүнерден бүгү алдарлыг чехословак улуска аас-кежиктиг ... эжир үениң тургузуушкунунга, совет болгаш чехословак улустарының ... азында бузулбас найыралды болгаш кады ажылдажылганы улам ыңа... быжыглаарынга база ханыладырынга, социалистиг улуг лагерьниң ... ңгыс эвин болгаш күчүзүн быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни ... үзээрин чепшээреп көрүңер. эргим өңнүктер болгаш акы-дуңмалар.

ВЦСПС-... иң даргазы В. Гришин, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. Павлов, на... ралдың Совет ниитилелдер Эвилелиниң президиумунуң даргазы Н. По... за болгаш совет-чехословак найыралдың Ниитилелиниң баштаар черинн... даргазы К. Островитянов олар чагаага ат салганнар.

(СЭТА).

Эш-хуузунуң кады ажылдажылгазы

«Рубльге ш... читкен хөй талалыг санажылгаларның болгаш улустар арызының экон... миктиг кады ажылдажылгазының банкызын организастаар дугайында» Б... арияның, Венгрияның, Герман Демократтыг Республиканың, Моолдуң, Польшаның, Румынияның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның ... азактарының арызынга 1963 чылдың октябрь 22-де дугуржулганы ёз... ар тургускан улустар арызының экономиктиг кады ажылдажылгазы... ың банкызының Чөвүлелиниң баштайгы хуралы ноябрь 12-ден 15-ке чед... Москвага болуп эрткен.

Чөвүлелдиң ... ралының ажылынга боттарының чазактарын төлээлээни чөвүлелдиң б... кежигүннери киришкен.

Чөвүлел 1964 ... лдың январь 1-ден банкының ажыл-чорудулгазының эгелээри-биле хол... ушкан айтырыгларны көрүп, хөй талалыг санажылгаларны кылырыны... чээлилери тыпсырының болгаш төлээриниң чурумунуң дугайында ду... умну бадылаан, банкының чөвүлелиниң кылыр ажылын тодараткан.

Банкының баш... ар чериниң кежигүннеринге Г. Терзиев (Болгария), А. Фодор (Венгри...), Г. Кулесса (Герман Демократтыг Республика), Ц. Молом (Моол), ... Малеса (Польша), Н. Ангел (Румыния), К. Назаркин (Совет Эвилел...), И. Малат (Чехословакия) оларны киирген.

Улустар арызын... экономиктиг кады ажылдажылгазының банкызының баштаар чериниң да... азынга К. Назаркинни томуйлаан.

Чөвүлелдиң хура... эш-хуузунуң кады ажылдажылгазының, чаңгыс ... п-сетгилдиң болгаш найыралдың ёзузунга эрткен.

(СЭТА).

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуундан

Ак-Довурактың энергетиктериниң чедиишкини

Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы—«Тыва даг-дүгү» комбинадының күш-ажылчы тыныжы, оон темпизи сөөлгү хүннерде улам-на бедип, хайнып турар апарган. Төп одалга-биле ажылдаар электростанцияның ажылдап эгелээнинден бээр баштайгы айлар эрткен.

Тудугнуң энергетиктиг чүрээ өй-тавында ажылдап турар, тудугжуларны, монтажниктерни, комбинаттың участоктарының болгаш цехтериниң бүдүрүлге черлерин электроэнергия-биле үзүк чок хандырып турары өөрүнчүг.

— Мыя эрткен үе дургузунда энергетиктер 650 муң ажыг киловат-шак электроэнергияны ажылдап үндүргеннер. Олар электроэнергия ажылдап кылышкынын ийи катап улгаттырган, ону хонукта 50 муң киловатт-шак чедирер бодап турарлар. Тудугжулар электроэнергияны чежени хереглексейдир, бистер оларның негелдезин четче хандырып шыдаар бис — деп, станцияның улуг инженер-экономизи эп Каменский чугаалап турар.

Ам станцияда 2500 киловатт күштүг ийиги турбинаны тургускан болгаш оон шенелдезин кылган. Ол ам бүдүрүлге тогун бээринге белен. Ийиги турбинаның бус котёлунуң ажыглал шенелдезин кылган, ол ам удавас шуут ажыглалга кирер.

Тудугжуларның бүгү коллективи СЭКП Төп Комитединиң декабрь Пленумунга уткуштур тудугну четчир санныг чугула энергия-биле үзүктел чок хандырар деп хүлээлгени алган.

Бо хүннерде сураглыг Назаровск (Красноярский край) гидроэлектростанциязындан Ак-Довуракче чедип келген блок системазының улуг машинизи Федор Родин, машинист Леонид Бушуевтиң дузалакчызы машинист Сергей Самойлик, дежурный слесарь Леонид Чепчиков, электри щиттиң дежурныйы Полина Бурыкина болгаш оон-даа өскелерниң үлегерлиг ажылдап турарынга коллектив чоргаарланып турар.

ТУДУГЖУЛАР БОЛГАШ ХИМИКТЕР КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАРЫШТА

Химияны хөгжүдериниң айтырыгларынга холбашкан, СЭКП ТК-ның ам болур деп турар Пленуму калбак деткимчени алган. Бүгү улуг химия бүдүрүлгелерин дерип турар хөй-хөй тудугжулар, химия индустриязының ажыл-ишчилери Пленумну чаа бүдүрүлгечи чедиишкиннер-биле уткуур деп шиитпирлеп алганнар. Чыл онаалгазын хуусаа бетинде күүседирин, бүдүрүп үндүрер продукцияны улам ынай көвүдедири-биле немелде курлавырларны тудугларда, фабрикаларда, заводтарда болгаш комбинаттарда дилеп тып турар.

Стерлитамактың синтетиктиг каучук заводунуң коллективи күш-ажылчы чарышта кирген. Аппаратчиктер Х. Зналдинозтуң, А. Юхновтуң болгаш Л. Кобзаренконуң эвлечгелери Пленумга алдар болдуруп бедиткен хүлээлгелерни алган. Хүн онаалгазын олар 108—110 хуу күүседип турарлар. Бүдүрүлгениң бүгү коллективи бүдүрүлгениң технологиязын хүн бүрү улам-на экижидип ап, продукция бүдүрүп үндүрериниң темпизин бедидип турар. Стерлитамактың химиктериниң планнан ажыр үндүрген продукциязы-биле он-он муң автомобиль покрышкаларын кылып болур.

Новомосковскиниң химкомбинадының ажылчыннары бедиткен социалистиг хүлээлгезин чедиишкиннииг күүседип турар. Чыл программазындан ажыр баштайгы муң-муң тонна аммиак селитразын бүдүрүп үндүрген. Чемишчидилгениң ол хевирин бүдүрери бо чылын эрткен чылга бодаарга 23,5 хууга өскен. Букурүзэ шөлдеринде бок үнүштерни узуткап чок кылырының магалыг чепсээ болуп турар симазинни бүдүрер талазы-биле чыл онаалгазын база-ла хуусаа бетинде күүсеткен.

Березниковскиниң калий комбинадының тудуушкун шөлүнде ажылдар дүне-даа, хүндүс-даа соксавайн турар. Химияның кедергей улуг бүдүрүлгезиниң ийиги ээлчээн ында дерип турар. Ажыглалга кииреринге чедир 17 хонук арткан. Боттарының сөзүн ээлээр дээш, тудугжулар болгаш эптекчилер күжениишкинин салып турар. Чаа бүдүрүлге черлерин ажыглалга дужааарынга белеткеп турар. Чаа флотациялыг фабриканың технологтуг шугумнарының бирээзин ноябрьның ийиги он хонуунда бүрүн ажыглалга киирер деп турар.

Гродноның азот-тук заводунда тудуг-эптелге ажылдарын ам 30 ажыг объектилерде чорудуп турар. Кошкак азот кислотазы бүдүрер талазы-биле баштайгы агрегатты эптеп дооскан болгаш аайлакчыларга дамчыдып берген, эриктиг насос станциязын шенеп көрген. Суук аммиак цегинде деришкиннерни эптеп кылыры доозулган. Белоруссияның химиязының эң улуг бүдүрүлгези коммунизмге декабрьның 1-де ажылдап эгелээн турзун дээш тудугжулар, эптекчилер болгаш ажыглакчылар демисежип турарлар. Ол болза СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга оларның күш-ажылчы белээ болур.

Харьковтуң коксохимиктиг заводунуң ажылдакчылары пландан ажыр сульфат-аммония бүдүрер талазы-биле чыл хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен. Ол үнелиг азоттуг чемишчидилгени программага немей ийи муң центнер хирени бүдүрүп үндүрген. Бүгүр кислотазын регенерацияларының аргазын заводтуң инженерлери ажылдап кылган. Оон түңнелинде бүдүрүлгениң холуттунуп үнген чүүлдеринден чүс-чүс тонна эки шынарлыг продукцияны алган, ол чорук сульфат-аммония белеткээринге эргежок чугула кислотаны өске черлерден сөөртүрүндең ойталаарының аргазын берген. Баштай кылган санаашкыннар ёзугаар алырга, регенерациялаар чорук челир чылын муң тонгадан эвээш эвес күгүр кислотазын камнап алырының аргазын бээр.

Нижнетагилдиң пластмасс заводунуң күчүлерин дүрген улгаттырып турар. Чеди чылдың эгезинден бээр аңаа продукция бүдүрүп үндүрери дөрт ажыг катап өскен. Коллектив 1965 чылдың төнчүзүнге чедир заводтуң күчүзүн ийи катап улгаттырарын оралдажып турар.

Новокемеровскиниң химия комбинадының ажылчыннары деришкин бүрүзүнден хөй продукцияны алыр деп лозуң-биле ажылдап турар. Олар бо чылын планга немей 40 муң тонна сульфат-аммонияны бээр деп шиитпирлээн. Чемге херегээр спирттиг синтетиктиң спирт-биле солуурунуң айтырыын бүдүрүлгеде чедиишкиннииг шиитпирлээн. Ону чоокку үеде хөй-хөй бүдүрүлгелер ажыглаай апаар. Ол чорук муң-муң пуд тарааны камнап алырының аргазын бээр.

Винницаның химия комбинадының коллективи минералдыг чемишчидилгелер бүдүрериниң 11 айлар планын хуусаа бетинде күүсеткен. Бүдүрүгелерниң иштики курлавырларын болгаш чаа техниканы ажыглавышаан, химиктер ол продукцияны бүдүрүп үндүрерин чоокку ийи чылдарда дыка көвүдедир бодап турарлар.

(СЭТА).

Ажыл-иш хайныккан

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Фермаларга, тудуг шөлдеринге, кыштаглар-га-даа бааргa бүгү-ле черде ажыл-иш хайныккан. СЭКП Төп Комитединиң декабрь Пленумунга күш-ажылчы белектиг уткуражыр дээш кижи бүрүзү чүткүлдүг, улам сорук кирген ажылдап турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының малчыннары чаа сүт-бараан фермазын немей организастаан. Кыска үеде 3 аал чурттаар бажыңны, 2 улуг кажааны болгаш өске-даа чугула тудугларны кылган. Дөн-Теректе төп ферманың коллективи база эки ажылдап турар, ында 2165 тонна силосту, 180 тонна сигенни курлап белеткээн.

Салбыр бо чылын шээр малга 3, мыйыстыг бода малга 1 чаа кыштагларны немей белеткээн. Ак-Хая хөй бригадазының төвүнде чунар бажың, кызыл булуң ажылдап турар. Ында 52 тонна силостан аңгыда, сиген болгаш өске-даа чемнерниң курлавыры тургустунган.

Ниитиниң малын менди болгаш хүр кыштагладыры, — Төп Комитеттиң декабрь Пленумунга белек болур. Бо талазы-биле үлегерлиг ажылдап турар малчыннар хөй. Чижээ, Моңгуш Чүлдүм бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 113 хураганы менди өстүрген. Ооржак Туваттың коданында 400 ажыг хөй бар, а хөй бүрүзүнден ол 3400 грамм дүктү кыргыткан.

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң хойжузу Саая Оолак чеди чылдың бешки чылында алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен. Ол бодунга быжыглаттынган 309 хойларының бирээзинден-не 2 кг 620 грамм дүктү кыргып алган.

Ол амгы үеде Кезек-Терек деп черде хойларын менди кыш ажырары-биле Деспекте кыштаан бүрүн белеткеп алган. Бо хүннерде ооң кыштаанда 5 тонна ажыг сиген болгаш көк сула чедиртинген.

ЧУРУКТА: Саая Оолак хойларын одарже үндүрүп бар чор.

Фото А. Аирнии.

ВЦСПС-тиң Президиумунда

Бүгү улустуң херээ

«Тараа болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының дүжүттүүн бедидери-биле минералдыг чемишчидилгелерни болгаш үнүштер камгалаарының химиктиг херекселдерин бүдүрерин көвүдедир дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чагаазы-биле холбаштыр, профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында доктаалды ВЦСПС-тиң Президиуму хүлээп алган.

Бо талазы-биле чугула роль профэвилелдер чөвүлелдеринге, профессионал эвилелдериниң комитеттеринге онаажып турар. Минералдыг чемишчидилгелерни, гербицидтерни, хоран химикаттарны болгаш кедээ ажыл-агыйга херглээр химиктиг өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдедири-биле партияның болгаш чазактың төлевилээн программазын боттандырарынга идепкейлиг киржиринче бүдүрүлгелерниң, тудугларның, төлевилел организацияларының болгаш эртем-шинчилел институттарының коллективтерин калбаа-биле хаара тударын ВЦСПС-тиң Президиуму оларга сүмелээн.

Минералдыг чемишчи... үнүштер камгалаарының ... херекселдерин болгаш ... тазы бүдүрүп үндүрер ... биле чаа бүдүрүлгелерниң ... нунуң болгаш ажыглалга ... риниң хуусааларын кызырары дээш социалистиг чарышты профэвилел организациялары калбартып чорудар хүлээлгелиг. Ажылдап турар бүдүрүлгелерниң болгаш деришкиннерниң бүдүрүлге шөлдерин эң-не дээре ажылдаарын, химия үлетпүрүнге херглээр деришкиннерни белеткээриниң чагыгларын хуусаа бетинде болгаш бедик шынарлыг кылдыр күүседирин ол чарыштың чорудулгазында чедип алыры эргежок чугула.

Химия бүдүрүлгелериниң ту... кунунуң чорудулгазын, чаа ну... ни болгаш технологтуг чорудулганы шиңгээдип алырын, мурнакчы дуржулганы нептередирин хөй-ниитиниң контрольдаарын күштелдирер талазы-биле профэвилел организацияларының сорулгаларын доктаалда тодаргайлаан.

(СЭТА).

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Шагаан-Арыгның автотранспорт конторазының чолаачылары болгаш септекчилери СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга уткуштур бо чылдың он айларының планын ажыр күүседипкеннер.

Автотранспортчулар октябрь айда онза шалып ажылдааннар. Олар он айларның сөөртүлге планын тонна талазы-биле 103,4 хуу, тонна-километр талазы-биле 99,1 хуу, а октябрь айда сөөртүлге планын тонна-биле 195,8 хуу, тонна-километрге шилчидерге 132,5 хуу кылдыр күүседирин чедип алганнар.

Автоажыл-агыйның чолаачылары Муралыгин, Токарев, Сарыг-Лама, Терентьев, септекчилер Барабин, Каппинус, Самородов болгаш өскелер-даа алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер.

• • •

«Чадаана кедээ тудугнуң», Шагаан-Арыг участогунуң «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында № 7 салбырында ажылдап турар бригадазының тудугжулары улуг чедиишкиннерлиг болганнар.

Тудугжулар чоокта чаа Арыг-Бажында 200 инек кирер улуг даш кажааны болгаш хаван кажаазын тудуп, ажыглалда киргеннер. Оон ынай ол-ла черде инек, хаван фермаларының ажылчыннарынга болгаш туескай эртемниглеринге 16 аал ишти чурттаар 8 бажыңнарны туткаңнар. Амгы үеде шак ол чаагайжыды, эки шынарлыг туткан бажыңнарже малчыннар көжүп киргеннер.

СОЛДАТТЫҢ СӨЗҮ

Совет Армияның дайынчылары — бистер СЭКП ТК-ның ам болур Пленумун, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуур деп турар бис. Тайбың ишти бистиң ада-иелеривиске, акы-дуңмаларывыска дайынның өрт-халавының херээ чок, олар быжыг болгаш мөңге тайбың дээш, кижилерниң аас-кежиктиг чаагай амыдыралы дээш демисежип турар.

Бистиң шериг кезээнде комсомолчу сержант Бадыр Бумбажап шериг албанын эрттирип турар. Ол дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини болуруң өөрүнүң мурнунга даңгыраглаан. Амгы үеде сержант Бумбажап ол сорулгазын алдарлыы-биле күүседип шыдаан, бодунуң шериг мергежилиин улам бедидер сорулганы салган.

Комсомол организациязы үлегерлиг дайынчы Бумбажапка СЭКП-ниң кежигүнүнге кандидат кылдыр кирер рекомендацияны берген. Сержант Бумбажап ышкаш, дайынчы белеткелдиң тергииннери бисте эвээш эвес. Совет Армияның күчүзүн улам быжыглаар дээш бүгү күжүвүстү, билиг-мергежиливисти бээр бис.

Х. БИЧЕ-ООЛ.

Н. шериг кезээ.

КРАСНОДАР КРАЙ. Гулькевичи бүдүрүлге эргелериниң аадарыган «Кубань» совхозунуң ажыл-ишчилери чыдды шылгараңгай бүдүрүлге көргүзүглери-биле доозуп турар.

Совхоз күрүнеге бир миллион ажыг пуд тараны дужааган. Малчыннар улуг чедиишкиннерни чедип алган. 9 айларның дургузунда 17 муң центнер эътти болгаш 43 муң центнерден хөй сүттү дужааган, продукцияның ол хевирлериниң талазы-биле чыл планы хуусаа бетинде күүсеттинген. Чыл эгезинден бээр бир миллион хире рубльдиң арыг өрүлгезы алдынган. «Кубань» совхозка коммунистиг күш-ажылдың ажыл-агыйы деп атты тывыскан.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажыл бригадазының мурнакчы саанчылары. Бо бригадага 9 айларның дургузунда саар инек бүрүзүнден ортумаа-биле 2.800 килограмм сүт саадынган.

Фото Е. Шулеповтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Партийжи амыдырал

АНЫЯК КОММУНИСТЕР-БИЛЕ АЖЫЛ

Коммунизм тургузуушкунунуң калбаа-биле чорудар үеде партия кежигүнүнүң ролю болгаш харысалгазы улам-на бедиир деп СЭКП-ниң Программазында демдеглеп турар. Коммунист болза, коммунистиг идеалдарны боттандырары дээш идепкейлиг демисежир, партияның Уставының негелделерин шиңгээдип алыр, каяа-даа партияның эчис-сорулгазының принциптеринге дүүштүр ажылдаар хүлээлгелиг.

«Ам, коммунизм дээш демисел чоруп турар үеде, коммунистиг тургузуушкунуң кандыг-даа участогунга мурнакчы дайынчы болур негелдени партияга кирип турар кижи бүрүзүнге салыр ужурлуг бис. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң, бедик идейлиг чорукгуң, четпестерге, хуузунда ажык сүрер болгаш өскениң күжү-биле амыдыраар чоруктарга эптеш чок бөлүрунуң үлегер-чижээн көргүзерин, кижилерге эптиг-ээлдек, кичээнгейлиг болурун, партияга болгаш чоңга бердинген болурун партияның Уставы коммунистен негеп турар. Коммунистиг моральдың бедик принциптерин боттандырары дээш демиселге үлегер-чижекти коммунист көргүзер ужурлуг» — деп, Н. С. Хрущев СЭКП-ниң XXII съездизинге чугаалаан.

СЭКП-ге чаа кежигүннер хүлээп алырының чурумунуң дугайында саавыр партияга хүлээп ап турарларның шынарын болгаш аныяк коммунистерниң өртүзүнге кижизидилге ажылын экижидери дээш партия организацияларының харысалгаазын бедидип турар.

СЭКП ТК-ның шиитпирлерин болгаш айтышкыннарын удуртулга болдургаш, Тываның партия организациязы партияның хүрээлениниң өзүлдезин тааржыдыр айтырыг талазы-биле болгаш аныяк коммунистер-биле ажылды экижидеринге тодаргай ажылды кылган. «Партияның хүрээлениниң өзүлдези болгаш аныяк коммунистер-биле ажыл дугайында» Тес-Хемниң кодээ бүдүрүлге парткомунуң илеткелин СЭКП обкомунуң бюрозунга дыңнаан, чугаалажып көрген.

Партия хүрээлениниң өзүлдезиниң болгаш аныяк коммунистер-биле ажыл дугайында айтырыгны СЭКП-ниң Кызыл хоорокому, районнар парткомнары пленумнарга, парткомнарның калбак бюроларынга, партияның эге организацияларынга чугаалажып көргеннер. Чижээ, Тес-Хем районнуң «Чодураа», «Чаа орук», Ленин аттыг, «Коммунизмче орук» колхозтарында парторганизацияларга «Аныяк коммунистерниң хөй-ниити ажылынга киржилгезиниң дугайында», «Партия даалгазын канчаар күүседип турар сен?» деп темаларга аныяк коммунистерниң хуралдарын чер-черге кылгылаан. «Тыва дал-дүгү тудугнуң» тудуг эргелелиниң де партком аныяк коммунистерниң чөвүлел хуралын эрттирген, анаа капдыг чурттап, ажылдап, өөренип турарының, партия даалгазын канчаар күүседип турарының, өг-бүле амыдыралынга боду канчаар ап чоруурунуң дугайында аныяк коммунистер боттары чугаалааннар. Чөөн-Хемчик районнуң партия организацияларынга коммунистерниң бүдүрүлгеге авангардтыг ролюнуң дугайында партия хуралдарын эрттиргилээн.

Парткомнарның, СЭКП Кызыл хоорокомунуң ажылдакчылары, парторганизацияларның секретарьлары аныяк коммунистер-биле түс-түзүнда беседа кылырынга, партияның чаа салгалының кижизидер дугайында, бүдүрүлгеге оларның идепкейин бедидер дугайында кичээнгей салырын дыңзыдыптканнар.

Бо бүгү чорукан ажылдар партияның хүрээлениниң өзүлдезиниң шынарын экижидеринге эки салдарлыг болуп турар. СЭКП-ниң XXII съездизи болуп эрткенден бээр областың партия организациязы элээн өзүп, быжыккан. Чүгле сөөлгү ийи чылдар дургузунда партия кежигүнүнге болгаш кежигүнге кандидатка 1643 кижини хүлээп алган, оларның иштинден партия кежигүнүнге кандидаттар кылдыр 849 кижини хүлээп алган. Ажылчыннар болгаш колхозчулар 50 ажыг хуу болган. Партия кежигүнүнге хүлээп алган албан-хаакчыларның 77,6 хуузу билиглерниң янзы-бүрү адырларының түскай эртемниглери болган.

Партияга хүлээп алганнарның хөй нуруузу материалдыг байлактарны боттары бүдүрүп турар, эки хөй-ниитичи мурнакчы ажылчыннар болгаш колхозчулар болганнар. Оларга «Тес-Хем» совхозтуң 1944 чылдан бээр үргүлчү кадарчылап келген ажылчыны, аныяк коммунист эш Самбааны хамааруштырып болур. Эш Самбаа ол үениң дургузунда 7 муң ажыг баш хойну немей өстүрүп, азыраан. Ол, бо чылын төрүүр 100 баш хойга онаашты 100 хураганны ап, доруктурган болгаш бир хойдан 2,5 кг дүктү кыргып алган. Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң улуг кадарчызы Моңгуш Доржу, «Торгалыг» колхозунуң инек кадарчызы В. Япзоо, ол-ла колхозтуң саанчызы К. Доржу, «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы К. Сарыглар болгаш өскелер-даа база аңаа хамаарышыр.

Партияга чаңгыстап шилип алырының болгаш аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле ажылды экижидеринге СЭКП-ниң Кызыл хоорокомунуң болгаш чамдык улуг районнарның парткомнарының чанынга партияга хүлээп алышкынның болгаш коммунистерниң персоналдыг херектериниң дугайында айтырыгларны баш бурунгаар көрүп турар штаттан дашкаар комиссиялары тургусканы чугула ужур-дузалыг болуп турар. Ынаңгыя СЭКП-ниң Кызыл хоорокомунуң чанында О. А. Толгар-оол даргалаан штаттан дашкаар комиссияның ажылы үлегерлиг боор турар. Ол комиссияның кежигүннери документилерни шын тургусканын кынап, партияга кирер дээн кижилер-биле баш бурунгаар чугаалажып турарлар. Шупжилээ кирерин күзээн кижиниң дугайында партия организациязының доктаалын чүгле оон соонда комиссияның хуралынга көрүп турар.

Комиссияның кежигүннери партия кежигүнүнге хүлээп алыр кижини боттарының хуралынга чалап олуруп алгаш, партияның программазын, Уставын ол эки билир бе, хөй-ниити амыдыралынга оон киржилгезин, өг-бүлезинге кандыг чурттап турарын болгаш оон-даа өскелерин оон айтырып турарлар. Комиссияның кежигүннери оон соонда боттарының саналы-оналын солчуп, кандидатты партия кежигүнүнге хүлээп алыр бе, азы албас бе дээр дугайында шиитпирин үндүрүп турар. Оон соонда комиссияның даргазы азы оон оралакчызы СЭКП хоорокомунуң бюрозунуң хуралынга олуржуп, ол дугайында үзе шиитпир үндүреринге бодунуң саналын берип турар.

Комиссия партияга шилип алышкынны хынамчалыг чорударынга хоорокомга улуг дузаны чедирээ, коммунист деп бедик атты эдилеп шыдавас таварылга болган кижилерни партияга хүлээп алтарын болдурбайн турар.

Партияга кирерин күзээн кижи бүрүзү шуптузу бышкан кижилер болбайн турары билдингир болгай. Оларны кижизидер талазы-биле ажылды партия организациялары чорудуп, партия талазы-биле даалга берип, өөредилгезин эки организастаан соонда олар ёзулуг коммунистер болу бээрлер. Аныяк коммунистер-биле өөредилгени партияның Кызыл хоорокому база багай эвес тургускан. Мында тускай программа ёзугаар янзы-бүрү темаларга лекцияларны номчуп, хоочун большевиктер-биле, бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары-биле партия кежигүнүнге кандидаттарның ужуражышкыннарын организастап, янзы-бүрү темага, чижээ, «Коммунизм үезинде чурттаарынга белен сен бе?» деп диспуттарны организастап турар.

Аныяк коммунистер өргүзүнга партия организациялары янзы-бүрү хевирлиг ажылдарны чорудуп турары бодунуң эки түңнелин берип турар. Бир эвес 1963 чылдың январь 1-де кандидат хуусаазын эрттирген кандидаттар республикага 176 кижи турган болза, ам олар 124 кижи апарган. Олар колдуунда партияга 1962—1963 чылдарда кирген кижилер-дир.

Ындыг-даа болза, оон-биле чергелештир партияның хүрээлениниң өзүлдезин тааруштырар болгаш аныяк коммунистер-биле ажылда улуг четпестер ам-даа барын демдеглээр херек. Бо талазы-биле кол четпес чүүл болза районнарның парткомнары болгаш партияның эге организациялары мал ажылында ажылдап турарларның аразындан мурнакчыларны партия хүрээлениинге хүлээп алырын ам-даа идепкейлиг-биле чорутпайн турарында. Бо чылдың октябрь бирээге чедир совхозтарда мал ажылында шуут ажылдап турарлардан партия кежигүнүнүң кандидадынга чүгле 20 кижи хүлээп алган. Бо аразында 82 колхозчуларны партияга хүлээп алган, оларның иштинден мал ажылында ажылдап турарлар чүгле 22 кижи болган. Бо чылдың 9 айларының дургузунда Каа-Хем парткому партияга чаңгыстаа саанчы болгаш кадарчы хүлээп албаан. Таңдының кодээ бүдүрүлге парткомунда байдал база ындыг болган. Бо районда «Көк-Тей», «Суглак» совхозтар, «Революцияның чалбыжы», «Совет Россия» колхозтар ышкаш улуг ажыл-агыйларда партия организациялары мырывай өспейн турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда парторганизацияның өзүлдезин көөрге чүтээр ышкаш боор турар. Бо чылдың 9 айларында ол парторганизация партия кежигүнүнүң кандидадынга 10 кижини хүлээп алган. Ынчаарга чогум кымнарны хүлээп алганын ап көөрге, инек кадарчызы С. Сарыгларны, янзы-бүрү ажылдар кылып турар ийи ажылчыннар, оон өске 7 кижи албан-хаакчылар болган.

Партияга кежигүн хүлээп… ның дугайында партия орган… ларының чамдык секретарь… шын эвес бодал бар боор тур… дизе, бо үеде бистиң партиявыс совет улустуң партиязы… гардыны апарган чүве то… чиришкин кирген кижи… партияга хүлээп ап болур… рар. Ол мырыңай шын… дыр.

Херээжен чоннуң политик… гаш күш-ажылчы идепкейи… дээни кижи бүрүзүнге билдин… гай. Ындыг турбуже, партия… циялары ажылчын болга… хозчу херээженнериниң база… эртемниглерниң иштинден… рин партияга шилип кирип… ажылды коңчуг кошкак чору… рарлар. Каа-Хемниң, Та… парткомнары бо чылын чү… херээженнерни партияга ки… ганы ырак четпес боор ту…

Оон ыңай партия органи… рының хөй нуруузунда па… ээп алышкынны чартык… нериниң чүгле хаалгыг хү… кылыр чорук үргүлчүлеп т… дыг айтырыгларны ажык… чугаалажып көөрү парти… турар эштн бүдүрүлгеде… аайы-биле эки билир парт… ну эвес өөрлери бүгү… чугаалажып, партияга т… жилер кирип албазынга… ганизацияларынга улуг… рер ужурлуг. Оон ула… жээ, Тожу парткому мур… ративтиң хөй херенгизи… Новиковту партияга кир… турган. Каа-Хем районн… Тыва» колхозта партия… зы мурнунда партия… кандидады турган, сөөлү… түн бухгалтери турган… лээлгезин ажыглап, колх… зин самчыгдаан, оон от… сандараткан Я. Мендибеко… кежигүнүнүң кандидады… ген. СЭКП-ниң Кызыл хо… литика талазы-биле бышпа… эвүү партия кежигүнүн… дынга хүлээп алган турга… чижектерни чеңени-даа с…

Партия организациялары… кирген кижилерниң до… тургузуп, оларга тыпсыр… ле ажылга чогуур кичээ… даа четпес салып тура… Чөөн-Хемчик районнуң Л… колхозунда киномеханик… партия кежигүнүнүң ка… хүлээп алыр дугайында… кинни 1962 чылдың дека… те киирерге, районнуң па… организациянын ол дугай… пирни 1963 чылдың июнь… ген, ындыг-даа болза… кандидат карточказын би… тинде бербээн турган… совхозта парторганизация Кызыгды 1963 чылдың ап… лээп алган. Чөөн-Хемчик нуң бюрозу ону август 16-… Ынчаарга Сарыглар кан… точказын чүгле бо чылдың ның 14-те алган боор тур…

Партия организациялар… рулгазы болза, аныяк ком… ниң талазындан бүдүрүлге… гын, станокту, тракторну… болгаш (оон-даа өске техн… наларны шиңгээдип алыр… лаар, оларның ажыл-ишчи… кациязын бедидер, оларны… дун ёзузунга кижизидер… ужурлуг.

Партияның аныяк ке… кежигүнге кандидат эң ак… гечи болур болгаш боду… өскелерге көргүзер ужурлу… гаш партия организацияла… тодаргай партийжи даалг… рип, оларны боттандыр… чыштыр аныяк коммунис… талазы-биле кижизидер…

Ам, партияже чаа-ча… улам хөйү-биле кирип т… партияның эге органи… районнарның парткомнары… ның хүрээлениниң өзүл… рыштырар база аныяк ко… ни кижизидер талазы-биле… ларны хынамчалыы-биле… оларны кижизидерин хүн… удуртулгазының төвүнге… ужурлуг.

Т. Ш[illegible]ТОВА.

СЭКП обкомунуң сектор эргелекчизи.

ДҮК КЫРГЫЛДАЗЫН КӨВҮДЕДИР

Республиканың чамдык ажыл-агыйлары-биле бир демей, өвүржүлер ниитизи-биле дүк кыргылдазының болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алганы билдингир. Оон херимин болза, 1953 чыл-биле деңнээрге 1963 чылда дүк бүдүрери барык-ла 9 катап, а дүктү күрүнеге садары 8 катап көвүдээн. Шак ындыг шапкын өзүлде чүүден болганыл дизе, малдың баш санының өскениниң болгаш чурттуң эвээш дүк бээр бөдүүн дүктүг хойларын нарын дүктүг кошкарлар-биле эдериштирип, оон уксаазын экижидериниң талазы-биле чамдык ажылдарны чорутканының түңнели болган.

Ынчаарга сөөлгү 3—4 чылдар …е районнуң хөй ажылындан …ур кол дүжүт — дүктүң …дазының-даа, бир хойга …ргылдазының-даа талазы… …ыс аай өзүлде чок, ха… …таварылгаларда дүк са… …ның безин күүсетпейн …лгалар кестүп турар.

…оциалистиг ажыл-агыйла… …ак ындыг өзүлде канчап …рышпас. Бистер дүк бүдүре… улам-на көвүдедир болгаш ол чугула продукцияны күрүнеге садарын чыл бүрүде көвүдеткен турар ужурлуг бис. Ынчангаш дүк бүдүрер херекте шак ындыг четпестерниң туруп турары районнуң ажыл-агый удуртукчуларының болгаш партия, совет организацияларын …турар.

Шынап-ла дүк кыргылдазы районга канчап кудулааныл? 1963 чы… …үңнелин 1962 чыл-биле деңнээрге мындыг: 1962 чылда ниитизи-биле 119,7 тонна …урген, 149,6 тоннаны (…-биле) күрүнеге саткан, а … чылда 106,7 тонна дүктү бүрген ийикпе 1962 чыл-биле деңнээрге 13 тоннага кызырылган. 1963 чылда 131 тонна дүктү күрүнеге саткан, ол болза 18,6 тонна кызырылганы ол. Бир хойга онаашты дүк кыргылдазы 1963 чыл-биле деңнээрге 0,5 кг кудулаан.

Ынчаарга район бир башка онаашты 1960 чылда 2,4 кг, 1961 чылда — 2,1 кг, а 1962 чылда — 2,4 кг, 1963 чылда чүгле 1,9 кг дүк кыргып алган. 1963 чылда ниитизи-биле кыргылдага кирзе чогуур 118 коданнарның бирээзи-ле ортумаа-биле 3,5—4 кг дүктү кырган. Оларның иштинден 75 коданга 2 кг-дан куду дүктү кырган.

Шынап-ла эш И. Кызыл-оол «Дүк кыргылдазы чүге кудулааныл?» деп чүүлүнге Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунуң 3—5 килограмм дүк кыргып ап турган коданнарының саны мурнунда чылдарда 10—15 чедип турган деп бижээни шын. Ынчаарга бо талазы-биле көргүзүглер эрткен чылдарынынга бодаарга бо чылын коңчуг куду болганының үстүнде саннар көргүзүп турар-дыр. Ынчангаш дүк кыргылдазының кудулап турарының чылдагааннарының талазы-биле эш Кызыл-оолдуң «Шын» солунуң арнынга бижип, бо талазы-биле санал-оналдарны солужар болгаш хой ажылының талазы-биле айтырыгны улам экижидериниң чазаа хемчеглерин ап чорударының чугула үези келген дээр дугайында бодалының чүүлдүгзүнүп, оон саналдарын фактылар-биле бадыткавышаан, чамдык саналдар киириксеп турар мен.

Хамыктың мурнунда хайнакының экижээн хойларның **азаалгазының болгаш чемгерилгезиниң** дугайында айтырыгны бистиң районга чугаалажып көөрүн кол черге тургусса эки. Чүге дизе, чурттуң бөдүүн дүктүг, черден өъг тып чип, түс чериниң байдалынга таарышкан хойларын нарын дүктүг кошкарлар-биле эдериштиргениниң түңнелинде чурттуң хойларының чамдык шимченгир болгаш чер өъдүнга чаңчыккан чугула шынарлары …де берип турарының ужуру-биле кышкы үеде чемгерилгениң айтырыын онзалаары чугула деп санаар мен. Экижиткен уксаалыг хойларның кыш ажары семис, шыырак болган тудум-на оларның дүгү-даа, төлү-даа чаагай болур дээрзи маргылдаа чок. Кажан хөй кышты эки чыл ажып, күштүг болурга час хат шуурганныг багай-даа болза, дүктүң шынары эки, чуңгаа хөй болур. Ынчангаш дүктүң — өлүтленчек болгаш чуңгак чок курган болур чоруу чок апаар болгаш ындыг дүк шынарлыг болуп турар. Хойларның чемгерилгезин четпес организастап турарывыстың хараазы-биле олар арган деңгелдиг кыш ажып, чүгле баш саны меңди болуп турары-биле чазын оон дүгү бодунга чыппынчак, белен хөөрүлбас, чуңгаа эвээш, өлүтленчек болуп турар болгаш оон шынары куду, дүктүң холуудалыг чоруу хөй болуп турар-дыр.

Ынчаарга Өвүрнүң байдалынга хамааруштур бүгү хойларга четчир саңныг чемни белеткээш, кышкы үеде ону тургузу алыраарының аргазы чок дээрзи билдингир. Ынчаарга хойларның чемгерилгезин чорударда ону немелде чем-биле хандырарының практикаларын сүмелээр херек. Бурят АССР-ниң хойжуларының дуржулгазынга үндезилээр, кол чемни оларны хевээр арттырбышаан, кышкы үеде малды немей чемгерерин көрүп, хөй бүрүзүнге-ле четчир саныг сиген болгаш кукуруза силозун хандырарын боттандырар херек.

Эш И. Т. Кызыл-оолдуң чүүлүнге холбаштыр

1962 чылдың кыжынында «Торгалыг» колхозтуң малчыны М. Ыймааның коданында ийиги салгалдың хайнак хойларның кузун агарлап кааның соонда барык-ла январь айга чедир ол хойларның дүгү уннээн болгаш харын-даа, өорга кыры болгаш бызымнарының дүгү дүжүп эгелээн турган. Ол хойларның дүгүн катап тургузуп алырының арга-хемчеглерин ап, оларны сиген болгаш силос, концентраттыг чемнер-биле азыраанының түңнелинде часкы кыргылдада ол хойларның баш бүрүзүнден 3 килограмм дүктү кыргып алган. Мынчангаш хайнак хойларны немелде чем-биле хандырар чорук оон продуктулуг чоруун көвүдедирниң кол аргазы болуп турар деп санаар херек.

Ынчаарга И. Т. Кызыл-оолдуң бижип турары уксаажыдылга ажылы-биле чергелештир хойларның чемгеренин негелделерин чедир хандырбайн турар бис дээрзи черле шын. Шын чемгерилге хойларның күштүг, шырак, семис кыш ажарынга, оон хураганының быжыг, шыдамыккай болурунга, ол ышкаш дүктүң дүрген өзеринге дуза болур. Ынчангаш хөй болза чер өъттаарынга чаңчыккан мал, ону немелде чемнер-биле чемгербезе-даа кыш ажа бээр мал кылдыр көөр практикадан чайлаар херек. Белеткеттинген мал чемнерин санап көргеш, ону хөй малга бээринден харамнанмас херек. Харын-даа бистиң чамдык «Торгалыг» ышкаш ажыл-агыйларывыста белеткеттинген мал чеми сиген чыл бүрүде «артып» каап турар. Шак ындыг «артып» калыр мал чемнерин хойларга бээр херек. Чүгле ынчан бис хөй ажылындан четчир саңныг хөй продукцияны ап болур бис.

База бир чугула айтырыг хойларның кузун агарлап кыргырының дугайында айтырыгны көдүргени черле чөп. Район сөөлгү чылдарның иштинде дүк кыргылдазының чыл планын күүсетпейн баргылаар таварылгаларны ажып эрттер сорулга-биле **ийиги салгалдың экижиттинген чартын-нарын болгаш нарын дүктүг хойларны ийи катап кыргып турар чорук дүктүң нииты чыылдазын дораазында чылдарда чедир кыргып албас чоруктарга чедирип турар апарган.** Хойнуң дүгүнүң өзери база агаар-бойдустуң берге үелерин эрттирип алырынга ол дириг амытанның физиологтуг шынары-дыр. Ынчаарга ону албадал-биле ийи катап кыргыыр чорук кышкы үеде оларның күш-шыдалын аргызарынга, а алызында барып дүк бүдүрерин кызыраарынга чедирип турар апарган. Бистиң район 1962 чылда дүк бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының чыл планнарын октябрь 5-те арай боорда күүседип алган.

Ынчаарга бистер ийиги салгалдың чартык-нарын болгаш нарын дүктүг хойларывыстың **барык-ла 80 хуузун агарлап тургаш** ону күүседип алган бис. Харын-даа «Коммунизмче орук» колхоз бүгү хойларының барык-ла 100 хуузун агарлааш, кышкы үеде малын баксыраткан. Оон түңнелинде ол колхоз бо чылын бир хойга онаашты 1,4 кг дүк кыргып алган болгаш дүк садарының чыл планын чүгле 68,5 хуу күүсеткен.

Ынчангаш чартык-нарын болгаш нарын дүктүг хойларны ийи катап кыргыыр практика шын эвес деп санаар херек. Бир эвес ийиги кыргылданы шак ындыг хойларга чорудар деп санаар болза, оларга четчир саңныг чемнерни хандырар болгаш харын-даа кышкы үеде тургузу азыралга тургузар херек.

Эш Кызыл-оолдуң санап турары дег, **тыва хойларны болгаш экижиттинген уксаалыг хойларның бирги салгалының чартык-бөдүүн дүктүг хойларының дүгүн ийи удаа кыргып болурун практика ырынга көргүскен.** Чүге дизе, тыва хойлар чемни тып чиптер капшагай болгаш түс чериниң климаттыг байдалынга чаңчыгып таарышканы-биле бо тайылбырлаттынар. Ол ышкаш тыва болгаш чартык-бөдүүн дүктүг хойларның кыргылдазы колдуунда-ла май айның төнчүзүнден эгелээш июнь айның бирги чартыында дооступ турар. А хайнак хойларны (нарын болгаш чартык-нарын дүктүг) агарлыгла болза орайтадыр, июнь айның төнчүзүнде, июль айның бирги чартыында кыргыыр болгай. Ынчангаш ынчаар эрте кыргыттынган хойларны август айның төнчүзүнде ийи дугаар кыргып ап болур. Оон чаңгыс чижээн бистиң районнуң «Кызыл тук» колхозундан көрүп болур. Ол колхоз сөөлгү 4 чылдар иштинде дүк бүдүрерин үргүлчү өстүрүп келгеннер. Бир хойга онаашты кыргылда 1960 чылда 1,6 кг, 1961 чылда 1,8 кг, 1962 чылда 2,2 кг, а 1963 чылда 2,2 кг болган. Чүге дээрге ол колхозта хойлар бирги салгалдың чартык-бөдүүн дүктүг, чурттуң хойлары болуп турар. Ында хойларны чыл бүрүде агарлап тураа-даа, нииты чылда болгаш бир хойга онаашты дүк кыргылдазы кудулавайн турар. Хойларның кыргылдазын (ийиги) олар август айның төнчүзүнде доозуп турар. Ынчангаш чурттуң хойларын ийи катап кыргып болур арга бар дээрзин үстүнде саннар бадыткап турар-дыр.

Часкы болгаш күскү кыргылдаларның талазы-биле мээң саналым И. Т. Кызыл-оолдуң саналы-биле дүгжүп турары ол.

Эш Кызыл-оол Өвүр, Моңгүн-Тайга, Тере-Хөл ышкаш черлерге ийиги **кыргылданы** черле **чорутпазын** саналдап турар-дыр. Ынчаарга ол айтырыг бир-тээ бистиң районнуң хойлары моон соңгаар улам чүве төлээде, чурттуң хойлары болгаш чартык-бөдүүн дүктүг бирги салгалдың хойлары чок апаар-даа, ол санал чаңгаар-ла хүлээп алдынар апаар деп бодаар мен.

Хой ажылының талазы-биле мындыг саналдар үнүп турар төлээде, Өвүрнүң «Кызыл тук» колхозунуң агаар-бойдус талазы-биле таарымча чок чоруун көргеш, (ол барык-ла Моңгүн-Тайга-биле демей) четчир саңныг мал чеми белеткеп алдынмазын көргеш, аңаа ийиги салгалга чедир хойларны сайзырадырын **практикалаваза эки** деп саналды киириксеп турар мен. Аңаа чүгле **бирги салгалга доктаагаш оон «бодунга» алыр болза таарымчалыг.** Бо талазы-биле саналды Тес-Хем бүдүрүлге эргелели болгаш республиканың бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу шиитпирлээри чугула.

Хой ажылында чамдык ажылдарның ам-даа чедир кылдынмааны продукцияның чаңгыс аай өзүлдезин хандырарын шаптыктап турарын база чугаалаза эки. «Торгалыг» колхоз **уксаажыдылга ажылын** ам 9 чылдар иштинде чорудуп турар. Ынчалза-даа ында ам-даа Торгалыгга таарымчалыг хойлар бо-дур деп тускайлап үстүнген коданнар чок. Ындыг хойлар болгаш кошкарлар бар-даа болза, оларны тускайлап үспейн турар. Малдың эдержилгезинде тодаргай зоотехниктиг учёт чок. Уксаажыдылга ажылын эгелеп турган-даа, оон төнчүзүн, түңнелин ара соксадып турар чорук таарымча чок.

Адактың сөөлүнде хой ажылының талазы-биле республикада хүлээп алдынган уксаажыдылга ажылының планын чаа эргелелдерниң тургусканы-биле эде көрзе чогуур.

Хой ажылының талазы-биле республикага түскай конференцияны эрттирерин сүмелексеп тур мен. Бо талазы-биле СЭКП обкомунуң кодээ ажыл-агый кидизи, кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу бо ажылды башкарар болза эки. Хой ажылының талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчуларының, ол ышкаш түскай эртемниглерниң саналдарын кончут-ла дыңнап, аңаа үндезилээш Тывага хой ажылын сайзырадырының планын бүгү тала-биле ажылдап кылырын күзеп каар ийик мен.

А. СЕМИС-ООЛ,
СЭКП Өвүр парткомунуң секретары.

Бригадир болгаш бригаданың кижилери

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң доктаалын бо чылдың чазынында Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал» колхозунуң тудуг бригадазының кежигүннери хуралынга таныштырып, бо чылын тудуг планын күүседир, малчыннарга чурттаар бажыңнарын, ниитиниң малынга чогуур саңныг кажааларны айыттынган хуусаазында тудуп доозар деп шиитпирлээн турган.

Аныяк чолаачы Д. Доргалдай 1959 чылдан бээр тудуг ыяжы сөөртүп ажылдап келген. Аныяк колхозчу чолаачылап, ыяш сөөртүп ажылдавышаан, тудуг бригадазының бригадиринге ажылдаар күзелин ынчан илереткен. Артель баштаар чери, партия организациязы оон күзелин өөренип көргеш, хандырган. Эш Доргалдай, бир-ле дугаарында, тудуг ыяжы кезер участокту хүлээп алгаш, машина-биле ыяш сөөртүрүнге салт чок кылдыр тайгага чедир оруктарны аштадып, көвүрүглеидип дооскан.

Колхозчу тудугжулар 850 кубометр ыяшты кезип белеткээш, чер агымче трактор-биле үндүр сөөрткен. Бригадир-чолаачы тудуг участоктарынче болгаш пилорамаже четчир саңныг ыяшты сөөртүп чедирген. Бригаданы ол 3 звенога үскеш, кандыг ажылдарны кылырын хуваалган.

Тудугжуларның мурнунда үндүрген шиитпири саазын кырында эвес, харым херек кырында күүсеттингени ол. Олар ол чурттаар бажыңнар тудар тургаш 6-ны тудуп дооскан, бажыңнарның кладовказын, крышазын кылган, фермада ийи аал иштинге чурттаар бажыңны, колхозчуларга чаңгыс аай хевирлиг чурттаар бажыңнарын, колхоз контораазын, хлеб быжырар чер-биле тудуштур столоваяны бажыңын кылгаш, ажыглалда киирген. Тудугжу бригада 2500 хой кирер кажаалар тудар планын күүсеткен, чаш хураганнар турар 5 чылыг кажааны база туткан, 36 тонна чугай белеткээр турган 82 тонна эки шынарлыг чугайны белеткээн.

Тудуг ыяжы, дилген материалдар-биле колхозчуларның херээглелин бригада хандырып шыдаар апарган. Ынчангаш колхозчулар боттарының бажыңнарын септеп, крышалап, кладовкалап, херимнеп ап турар. Күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн. Тудуг ыяжы сөөртүр 2 автомашина тудуг бригадазында бижиглеттинген. Дыштаныр хүн санында-ла тудугжуларны чунар бажыңга киирер хемчеглерни ап турар. Бригадага херекселдери бүгү чүүлдерни чолаачы-бригадир автомашина-биле боду үргүлчү сөөртүп экээр. Оон бригадазы бо чылын күш-хүннериниң чарымдазын 40 хуу камнап алган, тудугнуң үнёдүм шын тургускан.

Эрткен чылын тудуг бригадазы бригадир, учётчик, 20 тудугжу составлыг, ыяш сөөртүр 2, бир чүък машиналарлыг, 2 ажыл аъттыг ажылдап турган хирезинде, 4 бажыңны безин четче эвес кылган. Оон бир кол чылдагааны болза ынчаарда тудугжу бригаданың ажылы өөделевейн, күш-ажылдың организастаашкыны болгаш бүдүрүкчүлүү куду деңнелдиг турганында.

Л. ОЮН,
колхозтуң ревизия комиссиязының даргазы.

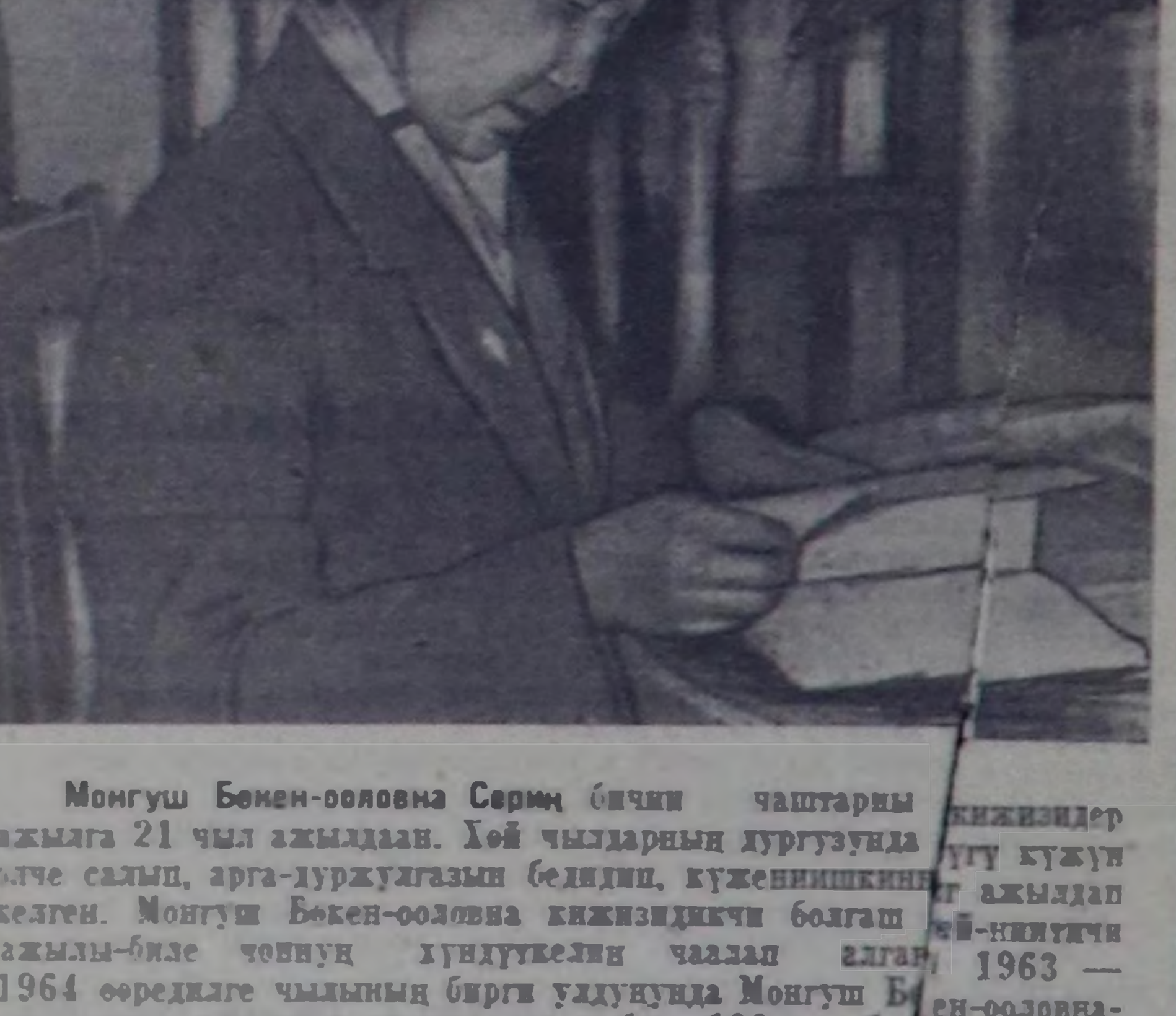

Моңгуш Бекен-ооловна Сериң бичии чаштарны кижизидер ажылга 21 чыл ажылдаан. Хой чылдарның дургузунда … үгү кужун өлче салып, арга-дуржулгазын бедидип, кужениишкин… ажылдап келген. Моңгуш Бекен-ооловна кижизидикчи болгаш …хөй-ниитичи ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. 1963 — 1964 өөредилге чылының бирги улдунунда Моңгуш Бекен-ооловнаның клазы өөредилге, чурум талазы-биле 100 хуу болган. Бо өөредилге чылында катап олурар чорукту болдурбас дээш ол шудургу ажылдап турар. Ол «Улус өөредилгезиниң шылгаракчызы» деп херек демдээ-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: Чаа-Хөл 11 чыл школазының башкызы М. Б. Сериң.

Сөзү болгаш фотозу К. С…ДИПТИН.

ЧЕЧЕН чогаал болгаш УРАН ЧҮҮЛ

Партияның үнү

Миллион-миллион совет
чоннуң
Бир аай бурунгаар базымын
Сорук, күчү киирген
Чолдуг, өткүт үн бар.
Чырык черге
Чылдан-чылче
Чаштар хөглүг каткызы,
Чалыы назын ыры
Эртенги хүн херелин
Өөрүшкүлүг уткузун дээн:
Ол — партиямның үнү,
Ол меңээ—чүден эргим.
Ынчангаштың
Ырым хөглүг!
Уран-шевер ижимге
Үе чаржып четпес-даа!
Партиямның оглу мен.
Партиямның херээ дээш:
Чурттаары — аас-кежиим,
Ажылдаары — сорулгам.
Делегейде ажылчын чон
Депшилгелиг чүткүлүн
Сорук, күчү киирген
Чолдуг, өткүт үн бар.
Атомнуг,
Ядролуг
Чепсектерниң кажан-даа
Шенелдезин болдурбас.
Дайын-чааны үндүрбейн,
Тайбың кожа чурттаалы
дээн:
Ол — партиямның үнү,
Ол меңээ—чүден эргим.
Ажылчын чон.
Ада-чурт дээн
Ленинниң бодап чораан
Изиг күзел-соруун
Чогаадыкчы, чаартыкчы
Чогум мерген угаан кылган:
Ол — Коммунистиг партиям,
Ол — чонумнуң партиязы!

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

Найысылал Кызылывыс

Эртенги хүн херелинде
Эргеленип хүлүмзүрээн,
Ажыл, хөглел хайымында
Аян ырлар чаңгыланган, —
Онмас чалыы,
Оккур хөгжээн,
Найыралдың чылыг одаа —
Найысылал Кызылывыс.
Делгем, чараш сесерликтер
Салгын тынып, сагналчыннаан.
Деским, ногаан кудумчулар
Сагыш өөртүп, чалап турар.—
Онмас чалыы,
Оккур хөгжээн,
Найыралдың чылыг одаа —
Найысылал Кызылывыс.
Чолу — чырык, күзел хостуг,
Амыдырал оруу делгем,
Чону — хөглүг, каас-шиник,
Акы-дуңма төрелзирек,—
Онмас чалыы,
Оккур хөгжээн,
Найыралдың чылыг одаа —
Найысылал Кызылывыс.
Совет чоннуң бүлезинде
Солангылыг шырай киирген,
Ак-көк хемим — Төрээн Тывам
Алдар ады, арыг чүрээ,—
Онмас чалыы,
Оккур хөгжээн,
Найыралдың чылыг одаа —
Найысылал Кызылывыс.

О. СУВАКПИТ.

ЧАА ҮН

Аныяк журналист Ким Израилович Лясконуң бижээн шүлүктерин «Москва университеди» деп студент солунунуң болгаш «Аныяк журналист» деп өөредилге солунунуң арыннарындан номчуур турган мен. Оон соонда аныяк авторнуң шүлүктери «Юность» («Чалыы назын») журналга, «Шүлүк чогаалының хүнү» деп чыынды номга кестүп эгелээн.

Эрткен кыжын Ким Ляско «Тувинская правда» солунга ажылдап кирген. Тываның чараш бойдустуг булуңнарынга ол удаа-дарга баргылап, солун чүүлдерин бижип, шүлүк чогаалдарын уламчылап турар. Бөгүн номчукчуларга оон шүлүктерин очулдургаш, бараалгаттым.

Д. АЛДЫН-ООЛ.

Черниң кол күжү

Сүрлүг-күштүг заводка
Каттырыпкаш, өөрүп келген
Чүрбээш баштыг оолак шаамдан
Кашкыя-ла чылдар эрткен.
Ажылчын хеп кедип алгаш,
Станокка чеде бергеш,
Айтып берген ажылдарны
Ылавылап кылып турдум.
Ажылчын деп чоргаар атты
Бедик сагып, хүндүлээштиң,
Аткан дацның сырнында —
Беш шак турда, оттуп кээр мен.
Черниң күжү, чоргаар ады—
Ажылчыннар кудумчулап,
Чеңнээн хем дег, шуужуп
турда,
Аразынга чоргаар-ла мен.
Ангыларның эн-не шынныы,
Идегелдиг — бистиң аңгы,
Арын-шырай, ажыл-ижи
Ленинчи утка сиңген.
Өртемчейниң эндүр күжү—
Ангым кезии болганымга
Өөрүп-ле ханмас-тыр мен,
Аскым-кежин хемчээл билбес.

* * *

Чашкы шаамның чаптанчыын
аар!
Шолбаннарже ужар мен дааш,
Чаштып-чаштып, ачам өөнден
Чоруканым сактып келдим.
Өл-шык дүмбей подвалдан
Чалгыннарым уштуп алгаш,
Салбаңнадыр чайып-чайып,
Өрү көргеш, күзеп чордум:
Чүс-чүс, муң-муң сылдыстарның
Аразынга ужуксаар!...
Чүгүргүлээм сылдыстарны
Ара долуп танышса аар...
Күзелимге чүтеннеткеш,
Өпеннедир чүгүрбүшаан,
Күзүрүмнүг арыгга дээр
Өрү көрүп мачнап чордум...
Чалгыннарым холумда бол,
Шаар өрү ужар эвес,
Ынчалза-даа тура душпейн,
Ыдып-ла ыдып олурар мен.
Ужуптарын бодап чораан
Үрүг шаамның чаптанчыын
аар!..
Чашкы күзел өштүг чүве,
Шаа барып бүдер-даа боор.

К. ЛЯСКО.

ТӨӨГҮГЕ ХОЛБАШКАН ЧАА ШИИДЕН

Степан САРЫГ-ООЛ.

Чаа шүлүктер

Өдек-биле шөлүң чемгер
Өртээнге арыг алдын аар
сен.

* * *

Хураганны азыраар сен
Хуулгаазын каас боор сен.

* * *

Кулузун дег бедик чаагай
Кукуруза ажаап тургаш:
Саржаг, эът, сүт ол-дур
дээрзи
Сагыжыңга көстүп тирзин.

* * *

«Кежээ», «Чалгаа» ийи сөстү
Кезээде-ле утпайын көр.
Чыргал биле Түрег ол деп
Шынны черле өскээр билбе!

* * *

Үрелген «сек» машинаны
Үш чыл көргеш, хереэксевээн,
Ол-ла шөлге хевээр каапкаш,
Орукка беш чарлал аскан.

* * *

Ажырымчы хырны—
колхозта,
«Ажылчын» холу—базаарда.
Көре тура шак ол аасче
Көпеезңни кичр кагба!

* * *

Көпеек-даа бизирганны
Көрген дораан хөйге чарла.
«Багын басчыр, көвүн
хөмчүр»
Багай сургаал, ону тоова.

* * *

Арага ижип, таакпы тырткан
Аныяк төл карак өөр;
Ажылчы хөй чонун бастыр
Албан-хаакчы чүрек өөр.

* * *

Чевегдиве сени кый дээн
Четушкага тычың сатпа!

Бөгүн, хүндүс болгаш кежээ республиканың хөгжүм-шии театрынга В. Көк-оолдуң «Самбажык» деп чаа шиизиниң баштайгы көргүзүглери болур. Ол шии Алдан-маадырларның тура-халыышкынын көргүзүп турар.

ЧУРУКТАРДА (үстүнде): «Самбажык» деп шииниң ийиги картиназындан көргүзүг: Дажыма (ролюнда артист Д. Дамба-Даржаа), Самбажык (артист Н. Өлзей-оол), Урундай (артист В. Монгалбии), Садыяажык (Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи О. Намдараа), Көмбүлдай (артист Ч. Мартай-оол). Адаанда: шиинин кол маадыры Самбажыктың ролюн ойнап турар артист Н. Өлзей-оол.

Фотолары М. МУНЗУК биле С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

АЖЫЛ-ИШТИ АЛДАРЖЫДЫП ЫРЛААЛ

(ШҮЛҮКТЕР ДОПЧУЛАЛЫ)

«Шын» солунга шүлүк бижип чорууп турар авторларның саны чыл бүрүде көвүдеп орары өөрүнчүг болуушкун болгаш тыва улустуң культура деңнелиниң улам бедээнинин бүзүренчиг барымдаазы-дыр. Оон-биле кады эгелеп чоруур авторларның чогаалдарының темазы элээн калбарганын, ынчангаш биеэги-ле стол уттунмас чыгыы чүдүрлүп кээр: «карам эштиң карааа чараш», «арның көргеш, ынакшыдым», шадаа четпейн дораан-на «өгленил бе» дей бээр шүлүктерниң ховартааныл демдеглезе чогуур. Ол чүл дизе, эгелеп чоруур эштер чогаал ажылын шынныг көрүп, партияның салган бедик негелделерин сагып турары илден-дир. Ынчанмыже, хөй-хөй эштерниң чогаалдары чогуур негелдени ам-даа хандырып шыдавас, оларны парлап үндүрер арга чок боол турары чамдык чедимчелиг байдалдарны «чемире» базып чыдар болбайнаан.

Редакцияга келген шүлүктерниң темазы янзы-бүрү. Барыын-Хемчиктен кырган бижикчи Кужугет Чолбейак ирей «Маадырлыг Алаш хемим» деп улуг хемчээлдиг шүлүктү чоруткан. Автор тыва улустуң маадырлары — «алдан дургуннуң» үезин чырыдар деп эки сорулганы салган.

Түмен чоннуң килен түрүү
Дүндерилдир дүрзүленген,
Күдер боттуг, үжен бештиг,
Хүлер ышкаш шырайында
Чанныг оду чайнай берген—деп.

Саубажыктың дугайында автор чылыг одуругларны бижип, Алдан-маадырларның ужур-утказын ынчаар илереткен. Оон ынай:

Туразында херек кылгаш,
Дургуннапкан улус эвес,
Чаагай хостуг чурттаалгазын
Чаалап аар дээн улус-тур де.

Революстуг эрткен үениң чаагай чижектеринге совет аныяктарны кижизидерининң улуг ужур-дузазын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап айыткан болгай. Ол талазы-биле Чөлбейактың чогаалы солун. Ынчалза-даа ону ам-даа чедир ажылдаары негеттинип турар. Улустуң аас чогаалын эки билир, чогаал бижиир талазы-биле улуг хандыкшылдыг, талантылыын көргүзүп турар ирейге Тываның чогаалчылар эвилелиниң талазындан ажаа дуза көргүзери күзенчиг-дир.

Чамдык авторлар редакцияже боттарының шүлүктерин ийи вариантыга чорудуп турар. Мону янзы-бүрү тайылбырлап болур. Ол эштер чогаалын бижээш, далаш-биле чорудупкаш, оон миннип кээр, эгенген үүбиле катап бижип чорудар-даа чадавас. Мында шынзыг байдал бар, ынчангаш эгелеп чоруур эштер ону сактып алза чогуур. Ынчалза-даа бистер эгелеп чоруур эштерге бүзүреп, олар ынчаар кылбаан боорлаа, анаа-ла чогаалын экижиткени ол боор деп бодап алыыл. Ынчалза-даа чогаал «ажылчын байдалда» туруп турар, ол чүгле 2 эге вариант, оон ынай сайзыралып болур деп доктуг-биле чүгаалап каалы.

Чадаанада Ооржак Базыр «Хоорайым» деп шүлүктү чоруткан. Оон эгези мындыг:

Экии, Чадан! чалыы хоорай
Алгыг-делгем кудумчуларын,
Бедип үнген тудугларын
Бажын санай көрүп тур мен,
магалыг-дыр.

Бо одуругларда четпес чүүлдер-ле хөй. Үн аяны таарышпаан, будалчак, шүлүксүвес. Оон ынай, автор Чадаана хоорайын «Чадан» деп ускаккелдеп кылдыр адап алган. А кол-ла чүве, авторнуң туружу — анаа-ла хайгааракчы, көрүкчү апарган. Базыр ол шүлүүн «**Бодум күжүм киирер мен**» деп ат-биле катап ажылдаан. Оон эгези бо-дур:

Өзүп келгеш, тудугжу боол,
Хөгжүп орар хоорайым
тургусчур мен.
Бедип үнер тудугларга
Бодум күжүм киирер мен.

Авторнуң туружу тодараан, ол бөдүн күш-ажылчы тургузукчу кижилерге санап чугаалап турар. Ол эки эдилге-дир. Ынчалза-даа Базыр шүлүк тургузуун билбес автор-дур. Ам школаларда шүлүк тургузуун өөренип турар апарган, беш-алды класстарның өөреникчилери-ле бо шүлүктерни чула шүгүмчүлеп каапар ийик. Чүге дизе, «**Экии—алгыг**», «**Бедип үнген — бажың санай**», «**өзүп — хөгжүп**», «**Бедип үнер — бодум**» деп сөстер одуруглар эгезинге канчап-даа аяннашпас болгай.

Тес-Хем районда культура ажылдакчызы **М. Маргыс-оолдуң** «Кадарчы кыс» деп шүлүүнүң ийи вариантызын көрээлиңер:

Кодан хойнуң кадарчызы
Колхозчу кыс ыраажының
Хомус ышкаш хөөг үнүн
Хөндүр-даа бол, дыңнаксаар мен.
Сыннар, даглар сынмас кылдыр
Сырынналдыр ырлай бээрге,
Чалыы чүрээм хөлзей-ле бээр,
Чаның орта чорукcаам кээр.
(бирги вариантызы)
Кожагарда чаттып оъттаан
Кодан хойнуң кадарчызы
Колхозчу кыс ыраажының
Хөөг үнү дыңналып чор.
Сыннар, даглар сынмас кылдыр
Сырынналдыр ырлаптарга,
Кодан хөю улам таалап,
Кончуг оожум оъттап чорлар.
(ийиги вариантызы)

Авторнуң чаарты бижээни чүгээр эки ышкаш. Бети - дизе, баштайгы вариантыда хууда бодал колдап турар болза (үнүн хөндүр-даа дыңнаксаар, ырлай бээрге чүрээ хөлзей бээр), автор ийиги вариантыда хойнуң элээн характеристикалаан) анаа-ла «**кодан хой**» эвес, а «**кожагарда**» «**чаттып оъттаан**» хой) кыс ырлаарга өске кижиниң чүрээ хөлзевес, а кодан хөю таалап оъттап чоруур. Бо бүгү эки-ле. Ынчалза-даа ниитизибиле алырга, бо чогаал база-ла чаа негелделерни хандырып шыдавайн турар.

Үстүнде көргенивис шүлүктерниң вариантылары чүнү чугаалап турарыл? Чүл дизе, бистиң эгелеп чоруур эштеривис катап-катап ажылдаар болза, оларның чогаалдары шынарлыг боол болур. Хамык ужур — шүлүктерниңге авторларның негелделери кошкаанда.

«Тээли» совхозтан Чүлдүм **Намдараа** карикатура чуруктарлыг шүлүктү чоруткан. Тараа камнавас, ону төтчеглээр кижилерге ол чогаал удур угланган. Бир эвес автор чуруктарынуң деңнелин бедилээ болза, база шүлүктүң сойгалакчы утказын күштелдирзе, черле чүгээр чогаал үнүп болур. А амгы байдалын көөрге, автор төтчеглекчини адааш, оон бүгү-ле четпестерин «аксеткилдиг» санап каан, бичии-даа бүрүүдаткан сөс чок, харын-даа мактаан хевирлиг апарган.

Анатолий **Допчаа** шүлүк бижип эгелээнден бээр үр апарган. Ол анаа мергежип, ону ылаптыг бижип өөренгиже болган. Оон чамдык чогаалдары солун, сеткүүлге үнүп-даа турза, шының сөглээрге, Допчаа чер-ле шоолуг мергеживес, номчукчу эш-өөрүн шыладып, «хилиинчектээр» чогаалчы болу берген. Оон «**Алдын күс**» деп шүлүүн номчуп орарга:

Теппиже-ле балык шелер
Ээремим согаур четкен.
Девээ чаглак семдер тереэм
Ээрерип арыпкан-дыр—дээнинде, кижиниң сеткилинге кандыг-бир курдаранчыг бодал кирер. **Соглур четкен ээрем, ээрерген кыу терек чаглак чок барасиан кижи** — ол шупту мунгаранчыг чурумалдар-дыр. Эрткен үеле чоннуң берге амыдыралын көргүзер дээн бе? Чок. Ынчаарга күс чүзү-биле багай апарганыл? Чок! Күс харын үнүш-дүжүттү ажаап алган, аң-өлүк үнелиг, эки үе дижир ийик бис. Ынчаарга шүлүктүң оон ынай бир кезээн көрээл.

Алдын бүрү, кузурүмнер
Агаарда эстеп, черже тоглаан,
Чайгы ногаан чурумалды
Шылап-тулап балай шаап тур.

Кандыг кончуг кээргел чок күс боор? Чайның чараш чурумалын, ажыл-херектерин, өөрүшкүзүн «балай» шаап турар ышкажыл? Элдептиян аа! Бис күстү эки үе деп билир бис. Пушкин ону «алдын күс» деп адап, ажылдаарынга, чогаал бижиириңге таарымчалыг, арыг-агаарлыг үе деп мактап бижээнин сеткил ханып номчуур бис. Пушкин амыдыралдың өөрүшкүзүн, күжүн, оон төнчү чогун алдаржыдып ырлап чораан.

Анатолий Допчааның «Аңчы» деп шүлүү кижи билир аргажок, «нарын» болду. Ында мындыг одуруглар бар:

Дииң көрдүм
Дилеп чордум.
Эриг исти оскунуптум.
Ээим тооргуп, элегдедим.
Азы:
Чогувады—
Шоогунар.
Човап, шылап турзумза-даа,
Чогум-на эки эгаарладым.
Мен бодаарымга ёзулуг-ла хевир сүрүп деп чүве ол-дур ийин!

Допчааның ужуру билдинмес шүлүктеринге бодаарга, ады дыңналбаан, чаа авторларның ыракта чевен шүлүктери безин эки дыңналыр-дыр. Чүге дээрге, амыдыралдың өөрүшкүзүн, ажыл-иштиң чаражын, ишчи кижиниң чоргааралын алдаржыдып ырлаарын оралдажып турар авторлар ол-дур. Номчуп көрүңерден, эш Допчаа, олар чүнү бижип турарлар эвес.

Солангылыг келир өйже
Согуннапган оруктарлыг,
Чуглүг ыры чаңгыланган,
Чүрээм болган ынак Тывам.
(«Мээн Тывам», Ооржак **Делгэр-оол**, Кызыл хоорай)
Үнген хүнүн чевели дег
Үүле-херек чайынналган,
Чалыы назын ыры долган
Чараш суурум Чыраа-Бажы.
(«Чыраа-Бажы», Куулар **Энер-оол**, Чөн-Хемчик район)
Меңгилиг кыш келзе-даа чүл,
Белен тоовас малчын боор мен.
(«Малчын Чамбал чугаалап ор», Танов **Доюндуп**, Тес-Хем район)

...Халашкаштың чеде бээр мен,
Мана, сарыым, дуржулганы
дамчыдар сен.
Малчын болуп чаагай ишти
бүдүржүр мен.
(«Солдат чагаа», **О. Кан-оол**, Сүт-Хөл район)

Ча, кайы хире-дир! Чаа хевир сүрүп, мунгак бодалдар илеретпээн, анаа-ла эштер боттарының чараш сеткил-сагыжын сөглеп турар-дыр. Оларның чогаалдары база четпестерлиг, шынары чавыс, парлалгага бүрүнү-биле кестүп келбес-даа болза, номчуп танышкары чиик, харын эргүнчүг, чоргааранчыг болгулаар.

База бир ийи авторнуң чогаалдары-биле таныжа каапталы. Ленинградта студент, келир үениң артизи Хертек **Ширинин-оол** бир шүлүк чорутукан. Ол шүлүүн автор А. С. Пушкин дугайында «Лицейниң салгарынга» деп шиңге эки ойнаан, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. И. Шевченконуң чаагай ажыл-ижин алдаржыдып ырлап турар. Хертектиң шүлүүнүң быжыы пат, шаңгыр-даа четпээн, чаа-ла бөрбектелген кат янзылыг болза-даа, тыва оолдуң илередиксээн бодалын билип, деткип олурар бис. Тес-Хемде Соян **Ойдуптуң** «Үтканы ол бе? деп шүлүү база-ла бистиң бодалдарывыс-биле дүгжүп, Октябрь революциязының бүгү делегейге ужур-дузазын чырыдарын оралдашкан.

Эгелеп чоруур эштерниң чогаал ажылынга сундулуун деткип, оларга дузалаар талазы-биле хемчеглерни Тываның чогаалчылар эвилели, Тыва АССР-ниң Культура Министерствозу, чер-черниң партия, совет организациялары ам-даа күштелдирзе. Кедээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң репертуарынга эгелеп чоруур эштерниң чогаалдары база кирип турар чүве тежээде, оларга дузалары—бот-тывынгыр уран чүүл ажылынга база деткимче болур.

А. ДАРЖАА.

ЧОЛДУУМ ЫНДЫГ

Ынак, төрээн, хайыралыг ие чуртум
Ыдык, чырык, улуг, күштүг Россия.
Иштешкеним, салым тудуш, төрел чонум
Идегелдиг, сөфуу сынмас орус улус.
Очалаңдан түрээннерни оттурупкан
Октябрьның тиилээн чурту — Россияга
Изиг күзел, сеткил чүрээм, бердингеним —
Ленинниң ачызында — чолдуум ындыг.
Эртем күжү — сыдыс, айже орук изээн
Элбекшилдиң тайбың чурту — Российде
Кожа баскан акы-дуңмам бурунгаарлаан,
Коммунизм тутчуп турар — күштүүм ындыг.

А. АРАПЧОР.

ЧИГИРЗИГ ХОРАН

(РАССКАЗ)

Ашот ПАЛАНДЖЯН.

Даштындан көөрге, топтуг-томааныг болгу дег кыс, бичии бозгаш-ла магазиннер чанынга тура дужуп каап, кудумчулап дүргени кончуг базып бар чор. Делгелгеде көрүнчүк оон хүлүмзүрээн арнын чуруп, эрткен-дүшкен улусту хая көрүндүрүптер болду. Бодунга херектиг кандыг-ла чүүлдү садып алыр дээш дилеп чоруур янзылыг...

Хоорай парыгынга хенертен тура душкеш, менче эргилип кел салы-ла, ажынып айтыра-дыр:

— Чүге мени эдерип чоруурунар ол?

— Ындыг эвес, силер харын үргүлчү мээн мурнумга чоруп келдинер.

Мындыг харыыны ол манаваан. Хүлүмзүрей каапкаш, чугаалады:

— Каттырынчыг деп чүвенерни аа?

— А силерниң... Эргимнерни аа?

— Силерни кончуп, силерге ажынар бодалым, ынчалза-даа шыдавас-тыр мен.

Чүге шыдавас силер?

— Чүге... Чүге дээрге, силер онза кижи ышкаш-тыр силер.

— Ажыы-биле чугаалаарга?

— Эпчокcунуп, буруулуг болдум дээриниң орнунга, меңээ удурланып кагдыңар.

— Өннүктер болуулам.

Секунда хире ыыт чок тура:

— Эки-дир, чөпшээрежир мен. Чүгле мындыг эвесле: бистиң таныжылгавыс, азы силерниң-биле алырга, өннүктежилгевис эш-хуузунуң хамаарылгазындан ханылавас ужурлуг.

— Тергиин-дир.

Оон карактарынче чиге көрбүшаан, хүлүмзүреп кагдым, а ол бичии холчугажынга тудуп чораан бөлүк роза чечектериниң бирээзин меңээ хүлээдипкеш, арлы берди. Оон ээлдек аажы-чаңынга алыскаш, кажан, каяа ужуражыр бис деп айтырарын уттупкан болдум. Байгамчыктыг кыс душ-дүүде ышкаш, бичии булутчугаштың эсти бергени дег, иткилешкен кижилер аразынче киргеш, дораан-на чиде берди, а мен холумда роза чечектиг чааскаан кудумчуга туруп калдым...

Кыстың белээн пиджагымның иштики карманынга, чүрээмниң дужунга үр-ле шыгжап келдим.

Бир-ле катап ону көрүп кагдым. Ажаалга кассазының көзенекчигежинден бажын уштуп алган, калчаалыы-биле хоралаан, угаады берген бир-ле херээженни «дузап» тур.

— Чүге мени буржургандырып тур сен, сээң облигацияларыңны таварыштырар чай меңде чок-тур. Үнүп чор!

— Мен бодум таварыштырып билбес-тир мен ийин, кызым,— деп, кырган харыылааш:— Ооңа тайылбырлап берем — диди.

— Кижээ шаптык катпа! Хоржок мен!

— Ам канчаар мен, ынчаш?

— Ол меңээ хамаарышпас чүве-дир! Көзенекчигежин халыыт кылдыр хаап алды. Боданып тур мен: катап көөр дээш четтикпейн, хүн келген тудум-на хөрек-чүрээм ыстап чорааны үрүг, бо бе кай? Канчап черле бо болду? Чамдыкта кижилерни ээлдек чаңы-биле хөлга аптар, чамдыктарга дүрзүнчүг, бак аажы-чаңын көргүзүп, чыланның хоранын чашкылаар кыстар база тургулаар-дыр, көрем.

Көзенекти аяар соктадым. Хаалгажыкты ажыткаш, менче хоралап көрзе-даа, дораан таный дыртып каап, дегийт-ле часкарлып, хүлүмзүрүй каапкаш, чугаалап-ла үнду:

— А-а-а. Экии! Канчаар бараан болуйн?

Топтуг кылдыр кестүр арынчыгашче тоомча чок көрүнгеш:

— Белекке берген роза чечээнер онуп, бодунуң чыдын чидирипти. Моон соңгаар оон меңээ херээ чок, дедир ап алыңар!— дидим.

Кадып калган чечекти көзенекче киир октапкаш, хаалгажытажын хак кылдыр хагташ, чоруптум.

...А бөгда, хомуданчыг-ла-дыр, эки-ле кыс турган чүве ийин!

М. ДОРЖУ,

«Крокодил» журналдан очулдурган.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Космонавтар Индияда

МАДРАС. СЭТА-ның корреспондентизи В. Никитининиң дамчыдып турары болза:

Ноябрь 14-түң эртемининде Бангалорнуң чурттакчылары совет космонавтар Валентина Николаева-Терешкова, Андриян Николаев, Валерий Быковский оларны чылыы-биле үдээн. Хоорайга чоруп турган үезинде совет космонавтар «Лал багх» деп сураглыг ботэника садын көргеннер. Бангалерга аян-чорун кылып чоруп турган үезинде Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң олуртиан ыяжын оларга база көргүскен. Ол ыяштың өзүп үнгени иле болгаш кааc-чараш бүрүлери чәпты бергиээн.

Ол-ла хүн совет космонавтар Индияга аян-чорууң үргүлчүлевишаан, Мадрас штаттың Мадрас хоорайынга чеде берген. Оларның келири-биле дораан-на парлалга конференциязы болган. Аңаа Валентина Николаева-Терешкова бүгү-индий радиозунга берген харыызынга, аңаа олурушкан журналистер адыш часкап турда, совет космонавтарның мурнундан чүвеликтиң ханы байырын Индияның премьер-министри Джэвахарлал Неруга оон төрүттүнген хүнү-биле холбаштыр дамчыдып, кадыкшылды, ажыл-чорудулгага чедиишкиннерни болгаш хөй-хөй чылдарда чурттаарын аңаа күзээн.

Түс черниң солуннары совет космонавтарның аян-чоруунга улуг ничёнгейни көрүндүрүп турар. Солуннар космостуң чагырып алыкчыларының Индияда чоруп турарының дугайында тодаргай отчёттарны, хөй санныг фото-чурунтарны, совет космонавтарның чугааларының допчулалын парлап, индий улустуң адынга оларның чугаалаан чылыг сөстерин онзалап турар.

МӨҢГЕ НАЙЫРАЛ

Чехословак-совет найыралдың айы Чехословакияда эртип турар. Ол ай бо чылын найырал, бот-бодунга дузалажылга болгаш дайын сөөлүнде кады ажылдажылга дугайынга ССРЭ биле Чехословакиянын арасында кереэниң 20 чыл ою-биле кадагырлажып турары маралыг болуп турар. Ынчангаш чаагай чанчылты өзүгаар ук айның үезинде Совет Эвилелиниң база-ла хөй-хөй хемчеглерни чоруткан турар.

Ол делгеренгей программада баштайгы улуг болуушкун болза Москва-Ужгород маршруттуг мотоцикл эстафетазы болур. Ук эстафетаны күрүне кызыгаарынга чехословак спортсменнер хүлээп алыр болгаш Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарындан Чехословакияның ажылчы чоннарынга байырны Прагага чедире бээрлер. Эстафетаны ноябрь 15-те эртен Москвага Лужниктерден чоруткан.

Кереэниң 20 чыл оюнга хөлбаштырган байырлыг хуралды Москвага арттирер, совет-чехословак найыралдың кежээлери — эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга болгаш чурттуң өске-даа улуг төптеринге болур. Чехословакия дугайында, социализмниң тургузуушкунунга чехословак улустуң чедиишкиннериниң дугайында, тайбыныы болгаш удыстар аразынга найыралды быжыглаары дээш оон демиселиниң дугайында лекцияларны болгаш беселарны бүдүрүлгелерге, колхозтарга болгаш албан черлеринге чорудар.

Совет кижилер Чехословакияның культуралыг хөгжүлдези-биле таныжар. Уран-чечен болгаш документалдыг чехословак киноларның фестивалы болур; чехословак авторларның шиилерин совет театрларга көргүзер. Амгы үениң чех болгаш словак литературазының холбаштырган кежээни, а ол ышкаш совет чүрүкчуларның Чехословакия дугайында чурук-тарының делгелгезин Москвага органнастаар. Найырал, бот-бодунга дузалажылга болгаш чайын сөөлүндегі кады ажылдажылга дугайынга Совет Эвилели биле Чехословакияның аразында кереэниң 20 чыл оонга тураскаттынган почта марказын болгаш чагаа хавын үндүрген турар. (СЭТА).

ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң медеглели

БЕРЛИН. (СЭТА). Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы В. Штоф чазактың медеглелин кылгаш, чазакты тургузарын улус палатазы база катап Отто Гротевольга даскан деп онзалап демдеглээн болгаш ГДР-ниң чаа чалзаның составын оон өмүнээзинден номчаан.

Социализмни калбаа-биле тургузарының программазы үндезинининде салдынып турар бодуңуң бүгү ажылчорудулгазынга Министрлер Чөвүлелиниң кежигүннери республиканың хамаатыларының идегелин шынылыдар дээш бүгү-де күштерин бээр деп, ол медеглээн.

Национал болгаш делегей талазы-биле үжүр-дүзалыг болуп турар эң чугула сорулгаларның бирээзи болза делегейниң ийиги дайынының артыышкыннарын үзүткээры, германтайбың кереэзин чарары болгаш аңаа үндезилээш. Барыын Берлинни нейтралдыг, хостуг хоорай болдурарының аргазы-биле Барыын Берлинде байдалды чогумчалыг болдурары болур деп, В. Штоф онзалап демдеглээн. Күүлүг Совет Эвилели-биле болгаш социализмниң делегей системазының өске-даа чурттары-биле бүзүлбас найырал ГДР-ниң даштыкы политиказының үндезинининде салдынып турар деп, ол чугаалаан.

Бүжар-бак колониалдыг системаның артыышкыннарын үзүткээры дээш, колониализмге болгаш аймаксоок ылгаар чорукка удур хажык чок туржурун республика үргүлчүлээр апаар деп, ГДР-ниң чазаа шынзыдып турар.

Күрүнелер аразында харылзаларны тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптериниң үндезинингe чогумчалыг болдурарын чедип алыр сорулга-биле чазак бүгү күштерин салыр апаар болгаш Москва Кереэзин чарарынга чедирген Совет Эвилелиниң тайбың инициативазын ол бедии-биле үнелеп турар болгаш байыр чедирин турар деп, В. Штоф оон ынай медеглээн. НАТО күрүнелери-биле Варшава кереэзиниң киржиккилери чурттарның аразынга халдашпас чоруктуң дугайында пактының чарары дээш бистер мурнуку хевээр туржуп турар бис.

Чонның амыдырал байдалдарын экижидеринче угланган чазактың экономиктиг политиказының айтырыгларынга, даштыкы садыгның болгаш өске чурттар-биле экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларынга, а ол ышкаш социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринiң айтырыгларынга В. Штоф оон ынай доктаагаан.

Национализация үргүлчүлевишаан

КАИР. (СЭТА). База 177 садыг, транспорт болгаш өске-даа компанияларны немей национализастаар дугайында республиканың тос декреттерин Каирде парлап үндүрген. Ол компанияларның чамыктарының капиталының чартык кезии мынчага чедир күрүнеге хамаарыжып келген. Ам оларны бүрүнү-биле национализастаан.

ЧАҢГЫС ЭП

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Бобровтуң дамчыдып турары болза:

Парижтиң эң улуг залдарының бирээзи — «Мютюалитеге» ол сөс чоокта чаа чаңгыс удаа эвес чаңгыланып турган. Испанияның маадырлыг чону-биле сагыш-сеткил каттыштырарының митингизинге чыглып келген мун-мун кижилер ол сөстуң хары угда алыржып турган. Франкочу өзү-чурукка таптай бастырган Испанияның аку-дүңма чонунуң кижи төлевин болгаш хосталгазын чедип алырына дузалаар дээн ботгарының шиитпиринин база катап илереткен.

Бо чылдың чазынында франкочу шаажылакчыларның чүдек-бужарыбиле өлүргенин маадыр-коммунист Хулиан Гримаунуң кадайы Аихела Гримау болгаш барык-ла 23 чыл дургузунда хоруглаттырганының соонда фашистиг кара бажыңдан хосталгаже үнген испан шулукчу Маркос Ана олар президиумга көстүп келирге, митингниң киржикчилери бүгү кырынга тура, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Политика талазы-биле хоруглаттырган дөрт мун кижини Франкоңуң чазаа эрги хевээр кара бажыңда хоруглавышаан турар. Ужур-дүржок аажылаашкыннар соксавайн турар.

АКШ-тың ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ПАРЛААЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң әдиг-чегиг парлалга конференциязы ноябрь 14-те Вашингтонга болган. Америк хамааты Ф. Баргхоорлу шпионнаашкын дээш чоокта чаа Москвага тудуп хоруглааны-биле холбашкан айтырыгларга, совет хамаатыларның болгаш социалистиг өске-даа чурттарның хамаатыларының Каттышкан Штаттарга ынайбээр чоруурун база кызыгаардаарын чорутканынга, а ол ышкаш Совет Эвилелиниң кызыл-тас садыын алыр дугайында ам Каттышкан Штаттарда чоруп турар чугаалажышкынныңарга көл кичээнгейни ол парлалга конференциязынга көрүндүрген турган.

Баргхоорн кандыг-бир развелка опаалданы алгаш, Совет Эвилелиниче чоруткан дээрзин Кеннеди хүлээп көрбээн. Америк «профессорну» «үндезин барымдаа болгаш бадыткаашкын чокка» тудуп хоруглаанынга АКШ-тың чазаа ханы дүвүреп турар деп, президент медеглээн. Оон болазы-биле алырга, ол түдүп хоруглаашкын Каттышкан Штаттар биле Совет Эвилелиниң аразында культурлуг солчулганы калбартырының аргаларынга таарымча чок салдарны чедирер магат чок.

Каттышкан Штаттар кызыл-тас садаар дугайында чугаалажышкызынарны герман айтырынга дүүн бээринче Совет Эвилелин албаазарының чепсээ кылдыр ажыглаза чогуур эвес бе деп бир корреспондентиниң өнчүк-чөнгээлиг айтырынга харылаашаан, АКШ-тың президентизиниң демдеглээнiя болза, кызылтасты садыглажыга тускай черек болуп доостур ужурлуг болгаш ийи чурттарның аразында харылзааларны экижидеринге дузалаар ийик дээрзин ол чугаалаан.

Парлалга конференциязы чоруп турда Кеннеди даштыкы күрүнелерге «дузаламчының» программазы боттандырарынга үндүрүп бээрги дилээн түннерни хөйү-биле кызырар дээр АКШ-тың конгрезининиң оралдажышкыннарын шынгыы шүүмүктээн.

Америк нефть монополияларынга хамаарышкан нефть компанияларын национализастаарындан ойталар кылдыр Аргентинаның чазаан «бүзүредири-биле» качыг-бир тускай хемчеглерни АКШ-тың чазаа алыр деп бодап турар ирги бе деп корреспондентилер президентиден айтырган.

Бодуңуң кызыгаарларының иштинге тускай хемчеглерни тускай дүгүнээн күрүнелериң алыр эргезин Каттышкан Штаттар хүлээп көрүп турар, ынчалза-даа АКШ «чөптүг төлевирни» негээр апаар деп Кеннеди медеглээн.

Капитал чурттарында аңгы демисели

ФРАНЦИЯ

Луара департаментиниң металл ажылдап кылыр болгаш машина тудуунуң үлетпүрүнүң будүрүлгелериниң ажыл төлевирин бедидерин негеп, ажылын соксатканы 52 эштери-биле эп-сеткил каттыштырылгазының ажыл соксадышкынын эртиргеи.

Даганемде «Форд мотор компания» деп компанияның автомобиль заводунда күш-ажылдың байдалдарын дорайтадыр дээр администрацияның оралдажышкынынга удурланышкынының демдээ кылдыр ол будүрүлгенiң 300 ажылчынарының каш хонуктуң мурнунда чарлаан ажыл соксадышкынын калбарып турар.

Лондонуң автобус транспортунуң ажылдакчыларының ажыл соксадышкыны англи найысылалдың болгаш ооң чөгүнүң автобус гаражтарын барык шуптузун хаара тутkан. Олар ажыл төлевирин бедидерин негеп турар. Автобус ажылдакчылары ажыл шагынан дашказар болгаш дыштанар үүнерде ажылдаарындан ойталаан.

ИТАЛИЯ

Умбрия, Сицилия, Пьемонт, Тоскана, Лигурия — бо беш итали областар болза Италияда көзүлбээн деп келге чедир өртектериң чайгылыш чокка аартап турарынга удурланганы итали ажылчы чоннарының күүзүү шимчээшкининиң төптери апарган.

Өртектериниң соксаал чокка улгадып турарын соксадыры-биле чазӓ хемчеглерин доп-дораан алзын зен негеп турар ажылчы чоннарның митингилери болгаш чыскаалдары Терниге, Перуджага, Палермога, Ливорнога, Специяга болгаш чурттуң өскедаа хоорайларынга база болуп турар.

УРУГВАЙ

Монтевидеога Уругвайның ажылчы чоннарының профэвилел төвүүн инициативазын ёзугаар хөй кижи киржиччилиг митинг болган. Ол митинг болза школаларга дөзевилелдерин көвүдедири дээш демисежин турар башкыларны истеп сүрүп турарынга удурланган. Ажылчынар, студентилер, күрүне албан-хаакчыларын башкыларының негелделерин шинтпирлиг деткээн.

БРАЗИЛИЯ

Чурттуң нефтичилериниң бүгү-ниити ажыл соксадышкыны тиилелгелиг доозулган. «Капувава» деэр хуу нефть заводунуң ажыл соксаткан ажылчынарын деткиири-биле ол ажыл соксадышкыны чарлаан турган. Заводтуң ээлери ажыл соксатканнарның негелделерин хандырарынга, ылаңгыя «Петробраз» деэр күрүне нефть компаниязында доозаттынган деңнелге чедир ажыл төлевирин бедидеринге чөпшээрешкен.

(СЭТА)

Ираkта байдалга хамаарыштыр

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ноябрь 13-те Багдадка болган болуушкуннар-биле холбаштыр ирак эрге-чагыргаларның тускай допчу дыннадының Багдадтың радиозу ноябрь 14-те дамчыткан. «Чүртка күрүне эргилдезин кылыр дээр оралдажышкынның бүүрал дүшкенининг» дугайында дыннадының чүүлүнде чугаалап турары болза, ол оралдажышкын «баасиесчи партияның өмүнээзинден демисежин үнерин болгаш удуртулганың хүлээп ап болбае аргаларын аңаа дөгээрин оор ёзу-биле оралдашкан белүүлелдиң үүлгеткен хереэ» болган. БААСтың шингине секретазы Мишел Афлакка болгаш «революстуг командалдың национал чөвүлелининг» даргазы сирий премьер-министр генерал Амин Хафезке баштаткан сирий баасчыларның удуртукчуларының ирак найысылалда келген дугайын радио дамчыдылгалыында база чугаалап турар. Ол аян-чоруктуң сорулгазы болза дүүн болган болуушкуннар-биле холбаштыр БААС ирак партияда тургустунган байдалды өөренип көөрү болур дээрзин радио дыннаткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Ноябрь 13-те Иракка болган болуушкуннуу парлалга калбаа-биле тайылбырлап турар. Бо болуушкуннарның чылдагаанnары болза, ирак баасчыларның ийи белүүлелдериниң: партияның секретары чораан Али Салех Саади баштаан экстремисчи чалгын биле Иракка БААС-тың чаа удуртулгалының чоокта чаа болган сонгулдазынга тиилелгени чедип алган «өөренгей үзелдиг баасчыларның» аразында чидиг чөрүлдээнин түннели болган дээрзин хайгааракчылар айтып турар.

Тыбаның делгемнеринде

Кышкы тайга. Фотозагод В. Лутковтуу.

«СУТГА ДҮШКЕННЕРНИҢ ТЫНЫН КАМГАЛАП АЛГАНЫ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ ЗШ В. П. СУХАНОВТУ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1957 чылдың февраль 16-дагы Чарлыынга үндезилээш, сутга дүшкен кижилерниң тынын камгалап алырда, эрес-дидим болгаш амы-тынын хайыралавас чорууң көргүскени дээш республика эмнелгезиниң механиги эш Виктор Павлович Суханову «Сутга дүшкеннериң тынын камгалап алганы дээш» деп медаль-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзиндең шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай,
1963 чылдың ноябрь 15.

* * *

Кызылдың № 5 школазының бирги классының өөреникчизи Володя Фефелов 1963 чылдың октябрь 20-де пассажирлер АТК-зының дужунда Каа-Хемниң севиниң дожуунуң кырынга барган. Чаа тутталган чуга дош ойлурга Володя сугже дүже берген.

Милицияның ажылдакчызы (ады билдинмээн) ону сугдан үштуру-биле келзе-даа эштин билбес болганындан бичии оолга дузалап шыдаваан.

Сутга дүшкен бичии оолду камгалап алыры-биле республика эмнелгезиниң механиги эш Виктор Павлович Суханов сугже киргеи. Ол болдуңуң арнын, холдарын балыглаидырбышаан чорааш. Володяны дош алаадан үштуп эккелген, милицияның ажылдакчызының сугдан үнериниге база ол дузалаан.

Володяга чогуур дузаны көргүскеи. Ооп дириг арткан.

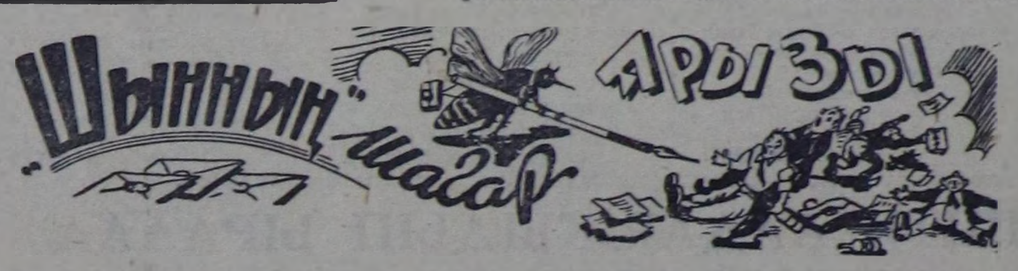

Арын-нүүр чок „ада-күдээ“

(ФЕЛЬЕТОН)

Бо эгени көргеш чамдык номчукчулар кайгаар, чамдыктары — чазыг боор дээш каттыра бээр чадавас. Бо чазыг эвес. Кижи катказы мырынай келбес таварылга чүве: чогум-ла «ада-күдээниң» үржүү-биле аныяк-чалыы назынының өөрүшкүзүн амзавайн барган, бодуңуң чаңгыс харлыгларын ышкаш, космиктиг делгемнериниң оруктарынга үжүтсе кылдыр тазланыр бодап чораан-даа магат чок. Ол-ла бужар-бак кижиниң дүржоктаныышкынынган, кандыг-даа бүрүү чок ийи чаш төл карактарының чажы-биле чүнүп олурар, оон үржүү-биле совет херээжен кижи дорамчылаарын турар... Моңу черле чүрүм ёзугаар эгелеп көрээлиңер.

Елена В. ийи кыс уруглардың иезиң. Ол бодуу ажылдаа, түскай оран-суурлуг, амыдыралы четчир болганда өгбүледе эр кижиниң чоктатпас кылдыр чаңчыла берген. Уруглардың бирээзи өөренип, бичии иелиге азырадып, база-ла ада дугайында бодавас-даа турганнар. Оларның амыдыралы бодуңуң оруу-биле ынчаар чылып, ай, чылдар эртип-ле турган...

Хатка кагыскан камгыыл ышкаш, бир-ле черден чедип келир, оон база бир черже үлүп чоруптар ыңыг кижилер чамдыкта бо-ла көстүп келгилээр болгай. Күүрара берген бөрүгүн хавааңга халыптай тыртып алган, бичии иогаан карактары-биле кижилерни өрүмнеп турган ышкаш кылдыр, адаандан өрү көрүп турар, шала сыңзыг чаңныг эр. Шагаачы-Арыгга 1952 чылдың чазынында көстүп келген. «Чаг иштинде бүүрек дег» чүрттаар, тазырымчалыг «душтуктуу» моон тывар деп, ол шиитпирлеп алган. Элээн үе эрткенде ол Еленага бо-ла «таварыгга» болуп ужуражы берип, соонда чоорту оон чынындан хөлерезин дег ыравастаан, ынакшаан сеткилин төө каап, чук деп адырылбастай-ла берген. Дүржулгалыг «кадайланыкчының» чоруу чогуп — Елена В. шак ынчаар, Петр Киреевич Щербаковтуң кадайы болу берип-тир.

Щербаков кааа-даа доктаамал ажылдаарын күзевээн. Ынчангаш кайда-ла «мөөң акша» тывар чер барын чаңдыр какпас, тур ажылды бола тыва тыртып алыр турган. Баштай ол чаасканын ынчаар «акшалап» турган. Оон соонда олча-тывышты улам көвүдедир төлээде, аңаа база бир дузалакчы дерек апарган. Соңгу адазының негелдезин дээгаар 13 хаарлыг Лида өөредилгезин ара каггаш тайгага барып, оон-биле кады тэкпак ыяш белеткеп эгелээн.

Уругнуң дурт-сынының биичиидээ хамаан эвес, алыкчак-чиксек адазынга оон ажыы-ла, тыпкан олчазычала улгадып, хөй-хөй акшалар кармаңне шуужуп турар болза ажырбас. Оон ол күзели база-ла боттанган.

Оптуг, аргалыг Щербаков оон-биле соксаваан. Ол тайгага адыг ышкаш ижээп туруп алган, кара-туразында аажылап, кижизинг чөзүг-шынарын эскүнүп эгелээн. Соңгу-даа болза ада деп адын атказар сала тыртып алыры аңаа белең чүве болуп тур. Лиданы уруу эвес, «душтуу» кылдыр чаартырын ол планнап алган. Чаш уругну көгүдүп, сонгуурганчыг бок-сакты аңаа салып берип, чоорту оон эвиигe кирип эгелээн. Башгайгызында уруг шала хорлок хир болурга, үзүктел чок тыптып келээ турар апарган водказын болу элээп дынзыдыр апкаш, Лиданы оон-биле шаалдалап, чоорту эрагага оны база өөредип апкан — чаш төлду база бир бакка өөредип алган. Тайгага тура Щербаков, тоолдарда Дилгижек-оолзуг, дүне, хүндүс-даа тоймес-батпас чугаазын элбэг-биле саарып, чүнү-даа көрбээн чалыы кижиниң терээн төөредип турза-турза, оон эң мага-бодумга дээш ап-тыр. Соонда барза-барза оон чугаазында уруг бүрүн бүзүрээр кылдыр чаңчыптырып алган. Щербаковтуң хой кежи кеткен комааракскг үүлгедин суг кырынче салдап үнүп келген — он дөрт харлыг Лида соңгу адазындан иштеп, оон уруу турганындан ынчаар кадайы болу берген. Ол назы четпээн үезинде чедип алыр сорулга-биле чазак бүгү күштерин салыр апаар болгаш Москва Кереэзин чарарынга чедирген Совет Эвилелиниң тайбың инициативазын ол бедии-биле үнелеп турар болгаш байыр чедирин турар деп, В. Штоф оон ынай медеглээн. НАТО күрүнелери-биле Варшава кереэзиниң киржиккилери чурттарның аразынга халдашпас чоруктуң дугайында пактының чарары дээш бистер мурнуку хевээр туржуп турар бис.

Чонның амыдырал байдалдарын экижидеринче угланган чазактың экономиктиг политиказының айтырыгларынга, даштыкы садыгның болгаш өске чурттар-биле экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларынга, а ол ышкаш социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринiң айтырыгларынга В. Штоф оон ынай доктаагаан.

Национализация үргүлчүлевишаан

КАИР. (СЭТА). База 177 садыг, транспорт болгаш өске-даа компанияларны немей национализастаар дугайында республиканың тос декреттерин Каирде парлап үндүрген. Ол компанияларның чамыктарының капиталының чартык кезии мынчага чедир күрүнеге хамаарыжып келген. Ам оларны бүрүнү-биле национализастаан.

ЧАҢГЫС ЭП

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Бобровтуң дамчыдып турары болза:

Парижтиң эң улуг залдарының бирээзи — «Мютюалитеге» ол сөс чоокта чаа чаңгыс удаа эвес чаңгыланып турган. Испанияның маадырлыг чону-биле сагыш-сеткил каттыштырарының митингизинге чыглып келген мун-мун кижилер ол сөстуң хары угда алыржып турган. Франкочу өзү-чурукка таптай бастырган Испанияның аку-дүңма чонунуң кижи төлевин болгаш хосталгазын чедип алырына дузалаар дээн ботгарының шиитпиринин база катап илереткен.

Бо чылдың чазынында франкочу шаажылакчыларның чүдек-бужарыбиле өлүргенин маадыр-коммунист Хулиан Гримаунуң кадайы Аихела Гримау болгаш барык-ла 23 чыл дургузунда хоруглаттырганының соонда фашистиг кара бажыңдан хосталгаже үнген испан шулукчу Маркос Ана олар президиумга көстүп келирге, митингниң киржикчилери бүгү кырынга тура, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Политика талазы-биле хоруглаттырган дөрт мун кижини Франкоңуң чазаа эрги хевээр кара бажыңда хоруглавышаан турар. Ужур-дүржок аажылаашкыннар соксавайн турар.

Капитал чурттарында аңгы демисели

ФРАНЦИЯ

Луара департаментиниң металл ажылдап кылыр болгаш машина тудуунуң үлетпүрүнүң будүрүлгелериниң ажыл төлевирин бедидерин негеп, ажылын соксаткан 52 эштери-биле эп-сеткил каттыштырылгазының ажыл соксадышкынын эртиргеи.

Даганемде «Форд мотор компания» деп компанияның автомобиль заводунда күш-ажылдың байдалдарын дорайтадыр дээр администрацияның оралдажышкынынга удурланышкынының демдээ кылдыр ол будүрүлгенiң 300 ажылчынарының каш хонуктуң мурнунда чарлаан ажыл соксадышкынын калбарып турар.

Лондонуң автобус транспортунуң ажылдакчыларының ажыл соксадышкыны англи найысылалдың болгаш ооң чөгүнүң автобус гаражтарын барык шуптузун хаара тутkан. Олар ажыл төлевирин бедидерин негеп турар. Автобус ажылдакчылары ажыл шагынан дашказар болгаш дыштанар үүнерде ажылдаарындан ойталаан.

ИТАЛИЯ

Умбрия, Сицилия, Пьемонт, Тоскана, Лигурия — бо беш итали областар болза Италияда көзүлбээн деп келге чедир өртектериң чайгылыш чокка аартап турарынга удурланганы итали ажылчы чоннарының күүзүү шимчээшкининиң төптери апарган.

Өртектериниң соксаал чокка улгадып турарын соксадыры-биле чазӓ хемчеглерин доп-дораан алзын зен негеп турар ажылчы чоннарның митингилери болгаш чыскаалдары Терниге, Перуджага, Палермога, Ливорнога, Специяга болгаш чурттуң өскедаа хоорайларынга база болуп турар.

УРУГВАЙ

Монтевидеога Уругвайның ажылчы чоннарының профэвилел төвүүн инициативазын ёзугаар хөй кижи киржиччилиг митинг болган. Ол митинг болза школаларга дөзевилелдерин көвүдедири дээш демисежин турар башкыларны истеп сүрүп турарынга удурланган. Ажылчынар, студентилер, күрүне албан-хаакчыларын башкыларының негелделерин шинтпирлиг деткээн.

БРАЗИЛИЯ

Чурттуң нефтичилериниң бүгү-ниити ажыл соксадышкыны тиилелгелиг доозулган. «Капувава» деэр хуу нефть заводунуң ажыл соксаткан ажылчынарын деткиири-биле ол ажыл соксадышкыны чарлаан турган. Заводтуң ээлери ажыл соксатканнарның негелделерин хандырарынга, ылаңгыя «Петробраз» деэр күрүне нефть компаниязында доозаттынган деңнелге чедир ажыл төлевирин бедидеринге чөпшээрешкен.

(СЭТА)

Ираkта байдалга хамаарыштыр

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ноябрь 13-те Багдадка болган болуушкуннар-биле холбаштыр ирак эрге-чагыргаларның тускай допчу дыннадының Багдадтың радиозу ноябрь 14-те дамчыткан. «Чүртка күрүне эргилдезин кылыр дээр оралдажышкынның бүүрал дүшкенининг» дугайында дыннадының чүүлүнде чугаалап турары болза, ол оралдажышкын «баасиесчи партияның өмүнээзинден демисежин үнерин болгаш удуртулганың хүлээп ап болбае аргаларын аңаа дөгээрин оор ёзу-биле оралдашкан белүүлелдиң үүлгеткен хереэ» болган. БААСтың шингине секретазы Мишел Афлакка болгаш «революстуг командалдың национал чөвүлелининг» даргазы сирий премьер-министр генерал Амин Хафезке баштаткан сирий баасчыларның удуртукчуларының ирак найысылалда келген дугайын радио дамчыдылгалыында база чугаалап турар. Ол аян-чоруктуң сорулгазы болза дүүн болган болуушкуннар-биле холбаштыр БААС ирак партияда тургустунган байдалды өөренип көөрү болур дээрзин радио дыннаткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Ноябрь 13-те Иракка болган болуушкуннуу парлалга калбаа-биле тайылбырлап турар. Бо болуушкуннарның чылдагаанnары болза, ирак баасчыларның ийи белүүлелдериниң: партияның секретары чораан Али Салех Саади баштаан экстремисчи чалгын биле Иракка БААС-тың чаа удуртулгалының чоокта чаа болган сонгулдазынга тиилелгени чедип алган «өөренгей үзелдиг баасчыларның» аразында чидиг чөрүлдээнин түннели болган дээрзин хайгааракчылар айтып турар.

Тыбаның делгемнеринде

Кышкы тайга. Фотозагод В. Лутковтуу.

«СУТГА ДҮШКЕННЕРНИҢ ТЫНЫН КАМГАЛАП АЛГАНЫ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ ЗШ В. П. СУХАНОВТУ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1957 чылдың февраль 16-дагы Чарлыынга үндезилээш, сутга дүшкен кижилерниң тынын камгалап алырда, эрес-дидим болгаш амы-тынын хайыралавас чорууң көргүскеи дээш республика эмнелгезиниң механиги эш Виктор Павлович Суханову «Сутга дүшкеннериң тынын камгалап алганы дээш» деп медаль-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзиндең шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай,
1963 чылдың ноябрь 15.

* * *

Кызылдың № 5 школазының бирги классының өөреникчизи Володя Фефелов 1963 чылдың октябрь 20-де пассажирлер АТК-зының дужунда Каа-Хемниң севиниң дожуунуң кырынга барган. Чаа тутталган чуга дош ойлурга Володя сугже дүже берген.

Милицияның ажылдакчызы (ады билдинмээн) ону сугдан үштуру-биле келзе-даа эштин билбес болганындан бичии оолга дузалап шыдаваан.

Сутга дүшкен бичии оолду камгалап алыры-биле республика эмнелгезиниң механиги эш Виктор Павлович Суханов сугже киргеи. Ол болдуңуң арнын, холдарын балыглаидырбышаан чорааш. Володяны дош алаадан үштуп эккелген, милицияның ажылдакчызының сугдан үнериниге база ол дузалаан.

Володяга чогуур дузаны көргүскеи. Ооп дириг арткан.

Арын-нүүр чок „ада-күдээ“

(ФЕЛЬЕТОН)

Бо эгени көргеш чамдык номчукчулар кайгаар, чамдыктары — чазыг боор дээш каттыра бээр чадавас. Бо чазыг эвес. Кижи катказы мырынай келбес таварылга чүве: чогум-ла «ада-күдээниң» үржүү-биле аныяк-чалыы назынының өөрүшкүзүн амзавайн барган, бодуңуң чаңгыс харлыгларын ышкаш, космиктиг делгемнериниң оруктарынга үжүтсе кылдыр тазланыр бодап чораан-даа магат чок. Ол-ла бужар-бак кижиниң дүржоктаныышкынынган, кандыг-даа бүрүү чок ийи чаш төл карактарының чажы-биле чүнүп олурар, оон үржүү-биле совет херээжен кижи дорамчылаарын турар... Моңу черле чүрүм ёзугаар эгелеп көрээлиңер.

Елена В. ийи кыс уруглардың иезиң. Ол бодуу ажылдаа, түскай оран-суурлуг, амыдыралы четчир болганда өгбүледе эр кижиниң чоктатпас кылдыр чаңчыла берген. Уруглардың бирээзи өөренип, бичии иелиге азырадып, база-ла ада дугайында бодавас-даа турганнар. Оларның амыдыралы бодуңуң оруу-биле ынчаар чылып, ай, чылдар эртип-ле турган...

Хатка кагыскан камгыыл ышкаш, бир-ле черден чедип келир, оон база бир черже үлүп чоруптар ыңыг кижилер чамдыкта бо-ла көстүп келгилээр болгай. Күүрара берген бөрүгүн хавааңга халыптай тыртып алган, бичии иогаан карактары-биле кижилерни өрүмнеп турган ышкаш кылдыр, адаандан өрү көрүп турар, шала сыңзыг чаңныг эр. Шагаачы-Арыгга 1952 чылдың чазынында көстүп келген. «Чаг иштинде бүүрек дег» чүрттаар, тазырымчалыг «душтуктуу» моон тывар деп, ол шиитпирлеп алган. Элээн үе эрткенде ол Еленага бо-ла «таварыгга» болуп ужуражы берип, соонда чоорту оон чынындан хөлерезин дег ыравастаан, ынакшаан сеткилин төө каап, чук деп адырылбастай-ла берген. Дүржулгалыг «кадайланыкчының» чоруу чогуп — Елена В. шак ынчаар, Петр Киреевич Щербаковтуң кадайы болу берип-тир.

Щербаков кааа-даа доктаамал ажылдаарын күзевээн. Ынчангаш кайда-ла «мөөң акша» тывар чер барын чаңдыр чакпас, тур ажылды бола тыва тыртып алыр турган. Баштай ол чаасканын ынчаар «акшалап» турган. Оон соонда олча-тывышты улам көвүдедир төлээде, аңаа база бир дузалакчы дерек апарган. Соңгу адазының негелдезин дээгаар 13 хаарлыг Лида өөредилгезин ара каггаш тайгага барып, оон-биле кады тэкпак ыяш белеткеп эгелээн.

Уругнуң дурт-сынының биичиидээ хамаан эвес, алыкчак-чиксек адазынга оон ажыы-ла, тыпкан олчазычала улгадып, хөй-хөй акшалар кармаңне шуужуп турар болза ажырбас. Оон ол күзели база-ла боттанган.

Оптуг, аргалыг Щербаков оон-биле соксаваан. Ол тайгага адыг ышкаш ижээп туруп алган, кара-туразында аажылап, кижизинг чөзүг-шынарын эскүнүп эгелээн. Соңгу-даа болза ада деп адын атказар сала тыртып алыры аңаа белең чүве болуп тур. Лиданы уруу эвес, «душтуу» кылдыр чаартырын ол планнап алган. Чаш уругну көгүдүп, сонгуурганчыг бок-сакты аңаа салып берип, чоорту оон эвиигe кирип эгелээн. Башгайгызында уруг шала хорлок хир болурга, үзүктел чок тыптып келээ турар апарган водказын болу элээп дынзыдыр апкаш, Лиданы оон-биле шаалдалап, чоорту эрагага оны база өөредип апкан — чаш төлду база бир бакка өөредип алган. Тайгага тура Щербаков, тоолдарда Дилгижек-оолзуг, дүне, хүндүс-даа тоймес-батпас чугаазын элбэг-биле саарып, чүнү-даа көрбээн чалыы кижиниң терээн төөредип турза-турза, оон эң мага-бодумга дээш ап-тыр. Соонда барза-барза оон чугаазында уруг бүрүн бүзүрээр кылдыр чаңчыптырып алган. Щербаковтуң хой кежи кеткен комааракскг үүлгедин суг кырынче салдап үнүп келген — он дөрт харлыг Лида соңгу адазындан иштеп, оон уруу турганындан ынчаар кадайы болу берген. Ол назы четпээн үезинде чедип алыр сорулга-биле чазак бүгү күштерин салыр апаар болгаш Москва Кереэзин чарарынга чедирген Совет Эвилелиниң тайбың инициативазын ол бедии-биле үнелеп турар болгаш байыр чедирин турар деп, В. Штоф оон ынай медеглээн. НАТО күрүнелери-биле Варшава кереэзиниң

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 19 вторник № 273 (5677).

Өртээ 2 көп.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

„Космос-22" ужудуушкунда

«Космос-22» деп, Черниң кылымал спутнигиниң ээлчеглиг салып үндүрүүшкүнүн 1963 чылдың ноябрь 16-да Совет Эвилелинге кылган. 1962 чылдың марттың 16-да СЭТА-ның чарлааны программаны ёзугаар космос делгемин шинчилээрин үргүлчүлээринге көрдүнген эртем аппаратуразын спутникте тургускан.

Спутникти ындыг параметрлерлиг орбитаже салып үндүрген: долганырының эге үези — 90,3 минута; Черниң кырындан эң-не ырак эртериниң хемчээли (апогейинге) — 394 километр; Черге эң-не чоок эртери (перигейинге) — 205 километр; орбитазының экваторже ийленчээниң булуңу — 64 градус 56 минута.

Эртем аппаратуразындан аңгыда спутникте бар чүүлдер болза: 19,995 мегагерц частотага ажылдап чоруур радио дамчыдыкчызы;

орбитаның элементилерин ылаптыг хемчээринге хереглээр радиосистема;

приборларның болгаш эртем аппаратуразының ажылының дугайында медээлерни Черже дамчыдарынга хереглээр радиотелеметриктиг система.

Спутникте тургускан аппаратура чогумчалыг ажылдап чоруур. Кээп турар информацияны таарыштырылга-санаалга төвү ажылдап кылып турар.

Ак-Довурактың онза чугула тудуунда

Графикти шыңгыы сагыыр

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде бо хүннерде — эң хайнышкынныг ажылдың түлүү. Ол байдалды тодазы-биле билип көөр талаадa, эрткен он айлар иштинде ажылга холбашкан чамдык түңнелдерни көрзе артык эвес. Тудуг эргелелинде ниитизи-биле 37 бригада бар, олардан эрткен он айлар иштинде 16 бригада онаалгазын долдур күүседип шыдаваан. А тудуг участоктарын ап көөр болза, оларның чамдыызының көргүзүү оон-даа куду. Санзар бо-дур: бээ дугаар үлетпүр участогунда (бо дээрге фабрика тудуу ол болгай)— 6 бригададан 3 бригада 10 айларның онаалгазын чедир күүсетпээн. Чуртталга тудуунуң бирги участогун алырга, он айларның онаалгазын 9 бригаданың 5-ки күүсетпээн.

Ынчаарга бир эвес ниити тудуг эргелелиниң талазы-биле акша шиңгээдилгезин ап көөр болза, он айлар дургузунда 1,2 миллион хире рубльди шиңгээдип алган. Бо дээрге ыракта-ла четпес.

Мында бүгү-ле тудугларның байдалы дүвүрээзинниң байдалда туруп турар. Ылангыя мырыңай чаа болган партия-ажыл-агый активиниң хуралынга СЭКП ТК-дан келген эш Кузьмич «тудугнуң байдалы дүвүрээзинниг-дир, ынчалза-даа шуут идегел чок эвес-тир» деп чүвү-биле айтып турган. Ам хамык ужур ажылды организастаарында. Чүге дээрге дерилгелер колдуунда четчир, ажылчын күжүн четчелеп чыыр талазы-биле хемчеглер алдынган. Чижээлээрге, сөөлгү каш хүннер иштинде янзы-бүрү черлерден 260 хире кижини ажылга шуут хүлээп алган. Чамдык черлер, ылангыя коммунтудуг херектиг түскай эртемниглерни чорудуп берип турары илден: Кызыл-Мажалык «Коммунтудуг» чериниң бедик разрядтыг 21 тергиин тудугжуларны чорудуп берген дээн ышкаш, оон-даа өске.

Мынчангаш дерилгениң бары, ажылчын күжүнүң талазы-биле алдынган болгаш ап турар хемчеглер болза, тудугну чедиишкинниг чорудуп, даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн чогуур хуусаазында, тодаргайлаарга, декабрьның 20-де ажыглалга кирери шыдаттынар деп бүзүрелди тургузуп турар. Харын-на моон ужурунда ам хамык чүве организастыг ажылдан хамааржыр деп онзалап демдеглеп турарывыстың чылдагааны ол.

А бо сорулганы ылавылалдыг күүседир дээр болза, графикти чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир ажылдаары — кол үндезин ол. График дээрге — хоойлу-дур, ол дээрге, ыдыктыгның ыдыктыы. Кым-даа кижи графикти үрээр эрге чок, кайы-даа участокка ооң удуртукчулары графикти бодунуң туразы-биле өскертир, сонгаарладыр дээр дугайында чугаа-даа туруп болбас. Бо талазы-биле байдал моон мурнунда база-ла четпес турган. Чижээлээрге, октябрьның 27-де чогааткан графиктен хөй чүүлдер күүсеттинмейн барган. Ам чаа чогааткан графикти күүседир талазы-биле ындыг таварылганы черле болдурбас. Актив хуралынга чөвүлежилгеден, шуут чугаалаарга, шак-ла ынчаар күүседир кылдыр дугуржуп алганындан ап көөрге, графиктиң күүселдезин хүн бүрү түңнээри — ажылдың чедиишкинниг болурун магадылаар. Ооң-биле кады график ёзугаар даарта хүн кылыр ажылды бөгүн тодаргай планнап ап турар. Маңаа холбаштыр база бир демдеглезе чогуур чүве — ажылчыннарга кылыр ажылдың нарадын саадал чокка бээри. Ону саададыр чорук ажылга хөй шакты ажылчыннар хей эрттирер чорукка чедирип турар. Ажылга наряд албаан ажылчын турбас ужурлуг. Ажылчын бүрүзү нарядтыг болур дээрге-ле — ажылчын бүрүзү кылыр ажылын эки билир болган турар дээни ол-дур. Ынчаарга графикти үрээр чоруктар таваржы берзе, ол ындыг таварылга бүрүзүн шыңгыызы-биле чугаалажып көрүп турар.

Бо хемчеглерни ылавылалдыы-биле ап чорудары — ажылга улуг магадылал. Мынчангаш үстүнде айыткаывыс ёзугаар алырга, эрткен он айлар иштинде 1,2 миллион хире рубльди шиңгээдип алган дээн болгай бис. Ынчаарга ам арткан үе иштинде 800 муң хире рубльди тудугга шиңгээдип алыр апарган. Ынчангаш ажыл эң хайнышкынныг болган турар ужурлуг деп турарывыс бо. Мынчангаш ажылдың байдалын көрүп тургаш, чамдык участоктарга ийи, харын-даа үш ээлчеглиг кылыр ажылды тургузар. Даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга кирериинге чедир кысказ хуусаа арткан чүве болганда, участоктарның санындан ажыр кижилерни база чыып ап болур деп түвени демги хуралга чугаалажып алган. Ажылдаар кижиниң саны план ёзугаар четчелеттинген болгай дээш-ле, кылыр ажыл ам-даа хөй турда, азы акша харамнанган чүве дег олуруп бээр болза канчап-даа таарышпас. Херек апарза, немелде ажылчын күжүн алдыны-биле чыып алыр апаар-дыр.

Чамдык улуг хүннерде-даа ажылдаар талазын көөр апаар, ол талазы-биле профэвилел организацияларындан хемчеглерни алза эки. Ынчаарга улуг хүнде ажылдааны дээш төлевирни хоойлуда айытканың ёзугаар ийи дапкыр төлеп бээр апаар, ажыл шагындан дашкаар ажыл талазы база-ла ол ышкаш болур деп — бо айтырыгларны үстүнде чугаалааныывыс хуралга база көдүрген, ындыг хемчеглерни алырын дугурушкан. Фабриканың бирги ээлчээн айыткан хуусаада ажыглалга кирериниң эргеажы бо бүгү хемчеглерни алырын негеп турар.

Алза чогуур оон өске-даа хемчеглер бар. Чижээлээрге, шаңнал системазын ап көрээли. Ону шын ажыглаар. Участок, бригада талазындан айның, кварталдың планын ажыр күүседип турарлар хөй болгай. Оларның ажылынга идигни бээр хемчеглерни база алыр. Планны ажыр күүсеткени дээш шаңнал бээрин калбаа-биле практикалаарының чугулазын хуралдың киржикчилери айтып турган, ону ынчаар күүседир апаар дээрзин шиитпирлеттинген. Мынчангаш бо хемчегни тудугнуң кайы-даа участогунда ажылчыннар амгы үеде билбес болуп турары улуг четпес. Бо айтырыгны ажылчын бүрүзү билген турар кылдыр хемчеглерни дораан ап чорудары дугурушкан.

Бо бүгү-биле чергелештир ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазының дугайында сагыш салыышкының уттуп болбас дээрзин кымга-даа билдингир. Тудуг эргелелиниң удуртукчулары ажылчыннарның ниити чуртталга бажыңнарынга, квартираларга барбас тургузааны четпес. Оларның канчаар чурттап турарын сонуургаар, столоваяларга баар херек. Чүгле ындыг ажылды кылыңар деп негелде салыры-биле кызыгаарлаттынгаш, оларның амыдырал-чуртталгазын херекке албас ындыг удуртукчуну ёзулуг партийжи удуртукчу, совет күрүнениң төлээзи деп канчап адаарыл?

Ооң-биле кады социалистиг чарышты калбартыр, масса-политиктиг ажылды экижидер талазы-биле хемчеглерни ам-даа күштелдирзе чогуур дээрзин каракка илдең. Ылангыя көскү агитацияны ап көрээл. Тудуг эргелелиниң бүгү-ле участоктарында бо четпес болуп турары мырыңай-ла илдең. Чыл бурунгаар бо талазы-биле черле элээн көскү турган дээрзин кижи бүрүзү чугаалап тур. Ам бо талазы черле эскертинмес. Комсомолчу «прожекторну» ажыглаары, ооң ажылын улам идепкейжидери, партия-күрүне контролюнуң бөлүктериниң ажылын улам калбартыры болгаш оон өске-даа курлавырлар зиме-жок болгай. Ол бүгү курлавырларыг чөп ажыглаар болза сорулга чедиишкиниң күүсеттинип шыдаар.

Декабрь 20-ге чедир даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга кирери — ам кол сорулга. Үстүнде айыттынган хемчеглерни ап тургаш, хөй муң кижилиг коллективти шын эвилелдеп тургаш, ол сорулганы күүседип шыдаар деп ак-довуракчылар бүзүрелдии-биле чугаалап турарлар.

С. САМБА-ЛЮНДУП,
Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шынның» корр.

Мергежилдиг тудугжулар немешкен

АК-ДОВУРАК (телефон-биле). «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели сөөлгү үеде ажылчыннар-биле хандыртынарынче онза кичээнгей салып келген. Ол таварылга эвес. Моон мурнунда эргелел ажылчын күжү чедишпес дээш, душкан-на кижилерни ажылга хүлээп алыр, тудугнуң түскай мергежилин билбес-даа кижилерни арга-чадаарда дашчыладып, бетончуладып, быданчыладып чорудар ужурга таваржып келген. Ооң түңнелинде комбинаттың тудуг объектилеринде ажыл планы күүсеттинмейн, күш-ажылды организастаары сандаргай байдалга чедип турган. Эң-не моондактыг кол чүүл болза, херек кырында тудуг эргелелинде түскай мергежили чок кижилер колдаан ажылчын санының көвүдээни болур.

Бо четпести эде тургузары-биле СЭКП Тыва обкомунуң шиитпирин ёзугаар, онза чугула ужур-дузалыг бо тудугже республиканың янзы-бүрү тудуг организацияларындан бедик мергежилдиг тудугжуларның улуг отряды бо хүннерде мында чедип келген. Кызыл хоорайның тудуг организациялары 21 кижини чорудуп берген. Коммунтудугнуң чоруткан 38 кижиниң 16-зы «Восток-сантехмонтаж» участогунда ажылдап киргеш, ында ажылчыннарга үлегер-чижээн көргүзе бергеннер. Барыын-Хемчик районда коммунтудугдан шилиттинген 21 тудугжу, Шагаан-Арыгдан —21, Хову-Аксындан —36, оон иштинде «Тывакобальт» тудуг эргелелинден 23 кижи Ак-Довуракта кээп ажылдап кирипкен.

Чүгле республиканың янзы-бүрү булуңнарындан эвес, харын-даа өске черлерден безин ындыг бедик мергежилдиг тудугжулар кээп турары өөрүнчүг. Красноярск крайдан 5 эң шевер быдаанчы мергежилдиглер кээп ажылдап эгелээн. Сөөлгү хүннерде Ак-Довуракта ниитизи-биле 254 түскай мергежилдиг тудугжулар немешкен.

Бо бүгү — Ак-Довуракта тудуг ажылдарын чорударының темпизин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш организастыын бедидеринге улуг идиглиг болган. План база график күүселдезиниң талазы-биле мурнунда турган четпестерни чайладыр арганы берген.

Бо онза чугула тудугнуң кижилери бо хүннерде холу туттунгур ажылдап турар апарганын айтыры чугула. Мурнакчыларның арадында Ак-Довурак № 12 АТК-ның бирги автоколоннузунуң чолаачызы Моңгуш Чайгаан-оол, фабрика тудуунда эң хөй ажыл стажтыг болуп турар Эш Мокураштың 19 кижи составтыг дашчы-бетончу бригадазы, эш Калдар-оолдуң удурткан бетончулар бригадазы дээш оон-даа өскелер тудугда үлегерлиг ажылдап турарлар.

Л. И. Брежневтиң Иранда чоруп турары

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев шахиншах Мохаммед Реза Пехлевиниң чалааны ёзугаар албанның аян-чоруун кылып, Москвадан Тегеранга чеде бергенин моон мурнунда радиога дыңнаткан болгай.

• • •

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранда албанның аян-чоруун кылып чоруп турар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ноябрь 17-де Шах Мохаммед Реза Пехлеви-биле ужурашкан.

Ол-ла хүн Л. И. Брежнев Иранның амгы шахының адазы Пехлеви Реза Шахтың хөөрүнге венокту салган. Ооң кожаазында бижээни: «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтен».

Венокту салып турда, шахтың душмазы ызыгуур салгакчызы Голям Реза Пехлеви олурушкан.

Л. И. Брежневтиң турары Голистан ордудан Резе Шахтың мавзолейи турар Рей хоорайга чедир оруку дургаар хүндүлүг совет аалчыга хоорайның кудумчуларында чыылган муң-муң тегеранчылар байыр чедирип турган.

Иранның премьер-министри Аседолла Алям ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке чораан.

Ол ужуражылышкынның үезинде беседа болган, Л. И. Брежневти үдеп чоруур кижилер аңаа олурушкан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң турары Голистан ордуга Иранда турар элчин болгаш төлээ черлериниң баштыңнарын Л. И. Брежневке таныштырарының ёзулалы болган.

• • •

ТЕГЕРАН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Иранның шахы Мохаммед Реза Пехлевиге аалдар болдуруп, Голистан ордузунга шайлалга кылган. Шайлалгага Иранның премьер-министри Асадолла Алям, Иранның министрлер кабинединиң кежигүннери, күрүнениң дээди дужуметтери, иран армияның генералдары киришкен. Совет таладан шайлалгага Л. И. Брежневти үдеп чоруур Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы А. Кахаров, ССРЭ-ниң культура министриниң бирги оралакчызы А. Н. Кузнецов, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин, Совет Эвилелиниң Иранда элчини Г. Т. Зайцев олар киришкен.

Шайлалга үезинде Л. И. Брежнев биле Мохаммед Реза Пехлеви чүве чугаалаан.

Хүлээп алыышкын чылыг, найыралдыг байдалга эрткен.

• • •

Л. И. Брежневтиң аян-чоруу— кичээнгейниң төвүнде

ТЕГЕРАН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң аян-чоруунга Иранның хөй-ниитизи улуг сонуургалды илередип турар. Совет Эвилелинден келген аалчылар кала-даа баарга, муң-муң тегеранчылар адыш часкаашкыны-биле болгаш диммиттиг йөрээлдер-биле оларга изиг байыр чедирип турар.

Л. И. Брежневтиң болгаш ону үдеп чоруур кижилерниң Иранда чоруп турарын Иранның парлалгазы калбаа-биле чырыдып турар. Иранның Л. И. Брежневке көргүскен чүректиң ханызындан уткуп алыышкыны—«ол дээрге, бистиң эргим аалчыларывыска алаар кылдыр чечектелип келген найыралдың чечектери-дир» деп, «Бамшад» солун бижээн. «Седае мардом» солуннуң демдеглээни болза: «хаан ёзунуң үезинде иран-орус харылзаалар канчаза-даа найыралдыг турбаан. Хаанныг Россия колониалисчи өске күрүнелер биле кады Иранны дарлап турган. Улуг Октябрьның революциязы болгужеге чедир база Ленин күрүнениң бажынга турупкаш, Совет эрге-чагырганы тургусканының дугайын чарлагыже чедир ол чорук үргүлчүлеп келген.

Ленин бодунуң төөгүлүг актылары-биле хааннарның дарлакчы политиказын чок кылган. Дарлаткан улустарны колониалдыг хамаарылгадан хостаарының дугайында декреттерни парлап үндүргеш, Совет Россияның Иран-биле болгаш кожазы чурттар-биле харылзааларынга чаа арынны Ленин ажыткан. Ленин болза Азияның болгаш Африканың бүгү-ле колония улустарының сагыш-сеткил каттыштырылгазын болгаш хүндүткелин бодунга хаара тудуп туткан. Иран улус ленинчи декреттерни база-ла чылыгы-биле уткаан. Иран ол декреттериниң ачызында Совет Россия-биле политиктиг харылзааларны тургускан. Ол чорук ийи чурттарның аразынга найырал дугайында керээге 1921 чылда ат салырынга чедирген, ынчангаш Совет эрге-чагырганың дайзыннарынга кандыг-бир дегимче көргүзеринден Иран өйталаан».

Л. И. Брежневтиң аян-чоруу Иран биле Совет Эвилелиниң аразынга улам-на сырый харылзааларже оруу ажыдар дээрзинге идегелин солуннар илередип турар.

Хоорай Совединиң депутаттарынга

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң IV сессиязын 1963 чылдың ноябрь 22-де хүндүскүнүң 3 шакта СЭКП хоорай комитединиң хуралдаар залынга чыылдырарын хоорай Совединиң депутаттарынга хоорkүүском дыңнадып тур.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ КҮҮСКОМУ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Тыва АССР-ниң көдээ черлеринде бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезин эрттирериниң дугайында

Көдээге культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын улам-на күштелдирер, экижидер сорулга-биле база СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бот-тывынгыр уран чүүлдүң моон соңгаарғы хөгжүлдезин, ооң идейлиг утка-шынарын, уран деңнелин бедидер, колхозчуларның болгаш совхоз ажылчыннарының, көдээ интеллигентилерниң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылынга калбаа-биле киириштирер сорулга-биле СЭКП ТК-ның РСФСР-талазы-биле Бюрозу болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели 1963—1965 чылдарда Бүгү-россияның көдээ черлеринде бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдезин эрттирер дугайында доктаал үндүрген. Аңаа үндезилээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1963—1964 чылдарда бистиң республикага көдээ бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезин эрттирериниң дугайында доктаалды хүлээп алган. Бо көрүлдениң түңнел көрүлдезин 1964 чылдың ийиги чартыында Кызыл хоорайга эрттирерин ол доктаалда көрген.

Ол доктаалда мооң адаанда чүүлдерни айыткан:

Көдээде бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезин районнарга организастап чорударын болгаш ону эрттирерин райкүүскомнарга даасган. Көрүлде эрттирериниң район болгаш көдээ черлериниң оргкомитедин 1963 чылдың декабрь 1-ге чедир тургузарын райкүүскомнарга даасган.

Бо көрүлде болза районнарга 1964 чылдың сентябрь 1-ге чедир эрткен турар ужурлуг.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу болгаш райкүүскомнар бот-тывынгыр уран чүүлдүң көдээ республика көрүлдезин чогуур үе-шаанда белеткеп чорудар болгаш ону идейлиг утка-шынар, уран-мергежил талазы-биле бедик деңнелге эрттирерин хандырар. Ол ышкаш, көрүлдениң үезинде культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын көдээге эң-не күштелдирип чорудар, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң чедиишкиннерин база бистиң республиканың болгаш районнуң, тус черде ажыл-агыйларның күш-ажылчы чедиишкиннерин, оларның мурнунда салдынган сорулгаларын көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлери-биле культура албан черлеринге тодаргай көргүскен турар ужурлуг. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ногаанчыдылгазынче, чаагайжыдылгазынче, иштики болгаш даштыкы арыг-шевериинче, көрүштүг дерилге-шимээдезинче улуг кичээнгейни салып, бо талазы-биле боттуг ажылдарны кылып чорудар. Культура бажыңнары, клубтар бүрүзүнге шиниң, ырының, танцының болгаш хөгжүмнүң янзы-бүрү бөлгүмнери турарын чедип алыр болгаш оларның ажылын доктаамал чорудар, репертуарын тус черниң ажыл-агыйы-биле, чоннуң амыдыралы-биле ханы холбаштырар. Культура ажылдакчыларының, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң удуртукчуларының семинарларын районнарга болгаш республикага доктаамал эрттирер.

Көдээ бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезиниң белеткелин болгаш ону эрттирерин чогуур үе-шаанда чорударын, хоорайларда болгаш көдээ база ажылчын суурларда чогаадыкчы интеллигентилерни көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге хаара тударын райкүүскомнарга болгаш Кызыл хоорай күүскомга даасган.

1963—1964 чылдарда көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге репертуарлыг чыындыларны болгаш методиктиг дузаламчыларны парлап үндүрерин, бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнериниң ажылынга уран чүүлдүң профессионалдыг ажылдакчыларын, хөгжүм училищезиниң сургуулдарын калбаа-биле киириштирерин, көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң республика көрүлдезинге белеткелиниң районнарда канчаар чоруп турарының доктаамал контролюн тургузарын Тыва АССР-ниң Культура министерствозунга даасган.

Көдээ бот-тывынгыр уран чүүлдүң ажылынга Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң, Тыва АССР-ниң чогаалчылар эвилелиниң, Бүгү-россияның ыраажылар ниитилелиниң Тыва салбырының талазындан бүгү талалыг чогаадыкчы дузаны чедирерин айыткан.

Партияның хоочун ажылдакчызынга шаңнал

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының мурнунга ачы-хавыяалары дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр тозан хар харлааны-биле холбаштыр эш Николай Александрович **Алексеевке** Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Н. А. Алексеев ленинчи хоочун гвардияга хамааржыр, Коммунистиг партияның төрүттүнген чылдарында чурттаар болгаш ажылдаар аас-кежик, Владимир Ильич Ленинни көөр болгаш ооң айтыышкыннарын күүседир улуг аңаа онаашкан.

Н. А. Алексеевтиң бүгү амыдыралы большевик партия-биле холбашкан. Ол 1897 чылдан бээр партия кежигүнү, партияның II болгаш XXII съездилеринге киришкен, «Рабочая мысль» солуннуң редакторуболгаш ленинчи «Искраның» ажылдакчызы чораан.

(СЭТА).

ДЕЛГЕЛГЕНИҢ ПАВИЛЬОННАРЫНДА

ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң павильоннарында, СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга уткуштур белеткел эгелээн. Павильоннарның чаартылгазын кылып, чаа экспонаттарны сөөртүп эккеп турар. Машина бүдүрүлгезиниң заводтары делгелгеже чаа-чаа машиналарны чорудуп турар.

Делгелгени сонуургап келген кижилер, экскурсиялап чораннар болгаш Пленумнуң киржикчилери көдээ ажыл-агыйның механизациязындан болгаш электрификациязындан эгелээш өске-даа чаа чүүлдер-биле таныжар. Львовта көдээ ажыл-агый машиналарының заводунуң бүдүргени ОНУ «комета» деп солун экспонат көрүкчүлерниң сонуургалын хаара тудары чугаажок. Ол болза тараа, ногаа культураларының, садтарның, арга-арыгның хоралакчыларын чок кылырынга ажыглаар түскай химиктиг чаштырыкчы-дыр. Бо чаштырыкчы шакта-ла 1,8-тен 11,8 га шөлдү хоюг химиктиг бүдүмелдер-биле чаштырар аргалыг. Ынчангаш ону улуг хемчээлдиг ажык шөлдерниң болгаш садтарның хоралакчыларын узуткаарынга чедиишкинниг-биле ажыглап болур.

СЭКП ТК-ның ПЛЕНУМУНГА УТКУШТУР

Ногаан „өрттүң" өжүрүкчүзү

Өрт халап янзы-бүрү болур. Бажың-балгат өртени бээр, арга-арыг болгаш хову-шөлдерниң-даа өрттери тургулаар. Ынчалза-даа кижиниң амыдыралында өрттүң бир янзы хевири — ногаан «өрт» чүүлден-даа коргунчуг уржуктарлыг! Ол дээрге — культуралыг үнүштерден хүннүң хереллерин, эл-шыкты болгаш хөрзүнүнүң чемиштиг хайыразын хунаап, бүлаап алгаш баар бок үнүштер-дир.

Ногаан «өрт»-биле канчаар демисежирил ынчаш? Оларны аналла дазылындан тура тыртар болдуун арга бар. Бок үнүштер хову-ховузу-биле шыва алган диңнх, оларның чежезин чула тыртарыл, аңаа канчап четтигерил? Ындыг шөлге өстүрттүнген культуралыг үнүштүң бот-үнези оон-биле кайы хире улгадырыл! Бо арга дээрге, шаанда өрт болу бээрге, бажыңның азы кажааның өрттүң кочалдарга суг дажып тургаш өжүрүп турганы-биле дөмей ышкажыл. Бо ногаан халапка удур амгы үеде элээн күчүлүг арга бар апарган — ол дээрге, гербицидтер-дир. А гербицидтер деп чүл ол ынчаш?

Москва хоорайның бир ужунда үнүш камгалалының химиктиг аргаларының эртем-шинчилел институду деп, узун аттыг албан чери туруп турар. Бо албан чери шынында институтка дөмейлешпес. Черже чыпшынчак чавыс корпустары-биле ол заводка дөмей. Оон ыңай, ында-мында карышкан-солушкан эстакадаларлыг хоолайлар-ла, хоолайлар көстүр. Маңаа келирге, химия бүдүрүлгезинге келгензиг апаар.

Оон ындыг болбас аргазы чок. Бо дээрге ёзулуг химия лабораторияларының төвү. Ол лабораторияларның бирээзиниң эргелекчизи Леонид Дмитриевич Стонов, гербицидтер дугайында чугаалап эгелээн:

— Эгезинде мен чүгле ийи сандан көргүзүп көрейн. Чаңгыс гектар тарылга шөлүнден бис бок үнүштерниң уржуу-биле ийи центнер тарааны чидирип турар бис. Нарын эвес санаалга ёзугаар безин чурттуң бүгү тарылга шөлүнден бок үнүштер чылда-ла бир миллиард пуд ажыг тарааны бүлаап алгаш барып турар-дыр. Ынчангаш ол бок үнүштү чок кылдыр узуткаар ужурлуг ышкажыл. Гербицидтер чогум-на борта биске дузалаар ужурлуг. Оларның ажыктыы ында. Гербицидтерниң ады болза, «герба» — чашпан, «цедо» — узуткап тур мен деп латин дылдан үлегерлеп алган сөстер. Оларның эң-не нептерезингейи — «2,4—Д» деп препаратта натрий болгаш амин дустары хөй. Ону тараа культураларының тараан шөлдерге үнүп келир бок үнүштерни узуткаарынга ажыглап турар.

Амгы үеде түс-түс культураларның ийикпе бир бөлүк культураларның бок үнүштери-биле демисежиринге херектиг препараттарны тургузуп турар. Чижээ, кукуруза тараан шөлдүң бок үнүжүн узуткаарынга таарыштырган симазин болгаш атразин деп препараттар дыка ажыктыг болуп турар.

Гербицидтерни болгаш өске-даа химиктиг камгалал аргаларын калбаа-биле хереглээри бистиң чурттувустуң көдээ ажыл-агыйынга кандыг ужур-дузалыг болуп турарын ол-ла институттуң экономизи Т. Н. Рыкалова мынчаар тайылбырлап турар:

— Гербицидтерни хевеп болгаш чигир свёклазы ышкаш техниктиг культураларның бир гектарынга хереглээнинден 30 кижи-хүнну, а кукурузаның бир гектарынга — 20 кижи-хүнну камнап алыр арганы берип турар. Культурлуг үнүштерни химиктиг арга-биле камгалаарынга чарыгдаан рубль бүрүзү-ле 20—30 рубль өртектиг дүжүттү камнап алыр арганы берип турар.

Бо саннар дээрге ыры ышкаш дыңналып турар. Бистиң партиявыс чурттуң көдээ ажыл-агыйын химияның чедиишкиннери-биле чепсеглээр деп турар амгы үеде минералдыг чемишчидилгелер болгаш химиктиг препараттар хову-шөлдерже улам-на хөй хемчээлдиг-биле чоруттунуп эгелээн. Улуг химияның заводтары көдээге дузалап турар. Минералдыг чемишчидилгелер болгаш гербицидтер бүдүрер талазы-биле чуртта мурнакчы бүдүрүлгелерниң бирээзи Уфаның химия заводунуң кол инженери Мират Самикович Бакировтуң чоргаарал-биле чугаалап турары чөп:

— Гербицидтер бүдүрерин көвүдедир талазы-биле бистиң бүдүрүлгевистиң коллективиниң күженишкинин СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чагаазында бедик-биле үнелеп көрген. Төрээн партияның болгаш Совет чазактың ол үнелээшкининге харыы кылдыр бистиң химиктеривис чаа социалистиг хүлээлгени боттарынга алганнар. Ында чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 1000 тонна гербицидтерни бүдүрүп үндүрерин аазааннар. Ол хүлээлге күүсеттинип турар дээрзин айтыры чугула. Чүгле Октябрь байырлалынга чедир безин завод пландан көрдүнгенинден 900 тонна гербицидтерни ажыр бүдүрүп үндүрген. Партия ТК-ның декабрь Пленумун чыылдырар дугайында дыңнадыг коллективтиң чогаадыкчы идепкейин көдүрген.

Бистиң бүдүрүп үндүрүп турар гербицидтеривис-биле миллион-миллион гектар тараа шөлдериниң бок үнүштерин узуткап болур. Чижээ, бистиң чоогувуста кожа турар Стерлитамакскиниң бүдүрүлге эргелелинде Свердлов аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары чиңге-тараа тараан шөлдү гербицидтер-биле ажылдап кылган. Ол шөлдүң бок үнүштериниң 95 хуузу узуткаттынган. Ону хереглээн шөлдүң гектар бүрүзүнден чеди центнер немелде дүжүттү колхоз алыр аргалыг болган. Ону ынчаар ажылдап кылганы бир гектарга-ла 2 рубль 30 көп болган, а хол-биле бок үнүштерни узуткаарынга—3 рубль 95 көп үнер болгай.

Ук заводтуң бүдүрген продукциязы чүгле бистиң чурттувустуң бүгү булуңнарынче тарап турар эвес, харын-даа даштыкыда бистиң өңнүктеривиске безин чедип турар. Чижээ, Хосталга ортулуу—Кубаже 225 тонна гербицидтерни чорудуп берген бис, а Моол Арат Республиканың тараа шөлдеринде ол препараттарны ажыглап турар.

Ногаан «өрт» бистиң шөлдеривиске коргунчуг эвес апаар үе ырак эвес. Ооң-биле демисежилге чорударынга кижиге күчүлүг дузалакчы—гербицидтерни химия берип турар. Бок үнүштерни узуткап чок кылгаш, хөрзүн кижилерге бодунуң байлаан бүрүн хайырлаар арга тургустунар.

Б. КЛУННИКОВ.

ССРЭ-ниң Камгалал Министриниң ДУЖААЛЫ

№ 252

1963 чылдың ноябрь 19. Москва хоорай.

Эштер ракетчиктер болгаш артиллеристер, ракета болгаш артиллерия үлетпүрүнүң ажылдакчылары!

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Бөгүн совет улус болгаш ооң дайынчылары Артиллерияның хүнүн байырлап турар.

Бо чаңчыл болган байырлалды бо чылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле хайныккан совет улустуң чаа политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң байдалында демдеглеп турар. Төрээн Коммунистиг партияны болгаш ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр сырый каттышкан бистиң улуг Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXII съездизиниң ажылдап кылганы коммунистиг тургузуушкунунуң улуг Программазын амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак дайынны болдурбас дээш чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дээш, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш чайгылыш чок база чырымаккай демисежип турар. Бо демисел чер бөмбүрзээниң бүгү депшилгелиг күштериниң талазындан деткимчени ап турар. Ынчалза-даа империализмниң дайынзырак бөлүктери делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга бар шаа-биле удурланып, делегейниң чаа дайынының планнарын мурнуку хевээр кылып турар дээрзин уттуп болбас ужурлуг бис.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери коммунизмни тургузуп турар совет улустуң тайбың күш-ажылының камгалалында серемчилелдиг туруп, бир эвес агрессор дайынны өскүдүп келзе, аңаа өлүмнүг харыы согугну таварыштырарынга кезээде белен.

Эң-не сүртенчиг болгаш күчүлүг техниканы дайынчылар — ракетчиктерге болгаш артиллеристерге тывыскан. Дайынчы мергежилди, политиктиг билиглерни сайзыраңгайжыдар, чаа марын ракета техниканы кызымаккай шиңгээдип алыр дээш, могаг чокка ажылдаары, бедик серемчилелдиг болуру, кезээде доктаамал дайынчы белен турары — ракетчиктерниң болгаш артиллеристерниң патриотчу хүлээлгези болур.

Артиллерияның Хүнү — байырлал-биле холбаштыр силерге байыр чедирип база амыр-мендиңерни айтырбышаан, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, шериг чурумун быжыглаарынга база каттыжыышкыннарның болгаш кезектерниң дайынчы белениин бедидеринге улам ыңайгы чедиишкиннерни ракета шериглериниң болгаш артиллерияның бодунуң составынга күзедим.

Бирги чергениң ракета болгаш артиллерия техниказын тургузарынга чаа-чаа чедиишкиннерни ракета болгаш артиллерия үлетпүрүнүң бүгү ажылдакчыларынга күзедим.

Артиллерияның Хүнүнүң байырлалын демдеглээри-биле ДУЖААРЫМ БОЛЗА:

Бөгүн, 1963 чылдың ноябрь 19-та, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, а ол ышкаш маадыр хоорайларга артиллерияның чээрби удаа дааштаашкыны-биле салют кылыр.

Коммунизмниң тургузукчузу — улуг совет улус делгерезин!

Совет Чепсектиг Күштер болгаш ооң алдарлыг ракета шериглери база артиллериязы делгерезин!

Совет улустуң бүгү тиилелгелериниң сорук кииричизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң төрээн Коммунистиг партиязынга алдар!

ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Г. МАЛИНОВСКИЙ.

ЧУРУКЧУ А. Добровтуң плакады.

Сорулга күүсеттинген

Бо ажыл-агый чылында төрээн колхозувуска эвээш эвес үүлени бүдүрүп бээри бистиң тудугжуларның мурнунга салдынган турган. Ынчангаш тудугга херегләэр ыяш материалдары план ёзугаар ийи муң кубометр турган болза, 48 кубометрни артыкка белеткээш, прицептиг 2 машина-биле чогуур үезинде дүжүрүп алган бис.

Бүгү чүвени кылып кириптеринге шуут белеткеп алгаш, бригада 6 звенога үстүп, аразында чарышты салгаш ажылдап эгелээн. Түңнелинде, артельдиң каттышкан бот-орулгаларылгалыг 3 хойжу бригадаларының төптеринге кызыл булуңнарны, чунар бажыңнарны, арыгланыр черлерни болгаш 8 чуртталга бажыңнарын кылгаш, крыша, кладовкалы-биле бүрүн дооскан. Малчыннар бистиң тудугжуларывыска өөрүп четтиргенин илередип, ындыг таарымчалыг байдалга ажылдап, чурттаары черле дыка эки-дир дээрзин илередип турганнар.

Ниитиниң малынга чылыг оранчуурну бээри дээш улам күженишкинниг ажылдап, Чодар, Чангыс-Хадың болгаш Өзеп-Орукта 300—309 баш ыяш мал кирер 3 чаа кажаачы кылып, ажыглалга киирдивис.

Бригада ыракы одарларда, фермаларда, бригадаларда тудуглар-биле кызыгаарлаттынмайн, колхоз төвү — Бажын-Алаакка тудуглар кылыры денге чорудуп турган. Чаа дөрбе бажыңы, 1080 дөрбелчин метр шалдыг тараа урар, адаа цементилиг сарай, 4 аал иштиниң чурттаар чаа бажыңнарны болгаш 11 эрги бажыңнарны алгыды кылгаш, ажыглалга киирген. Чедир кылдынмайн турган дааш гаражты чедир кылгаш, крышалап каан.

Үстүнде адаттынган чаагай херекти бүдүрериңге эштер Моңгуш Чимит-Доржу, Күжүгет Бошкар-оол, Иргит Маңнай-оол оларның звенолары шылгарап, хамаарышкан тудугларны эки шынарлыг кылып дооскан. Ылаңгыя эш Чимит-Доржунуң 6 кижи составтыг звенозу 3 хойжу бригадаларының төптеринге ажылдап четтигип, авааңгыр байдалын көргүскен.

Тудугну дилиг материалы-биле эштер Бомбуй-оол, Борбак-Казы олар ай-шаанда хандырып, пилорамазын үзүктелдирбейн ажылдадып, 1036 кубометр дилиг материалды бүдүрген. Дилдирикчилерниң эки шынарлыг ажылының түңнелинде тудугнуң чазанылга мастерскаязының звенозу (удуртукчузу эш Дуваң-оол) тудугнуң нарын кезектерин база чогуур үезинде бедик шынарлыг кылып дооскан.

Тудугга кол чүве — тудуг материалы болгай. Шагның кайы-даа үезинде тудуг ыяжы кезип белеткээр ажылга комсомолчу эш Хунажык-оолдуң звенозу ак-сеткилдиг ажылдап келген. Ылаңгыя ооң звенозунуң ыяш кескен арга-арыының арыг-шевер байдалы эки.

Чеди чылдың бешки чылының салдынган сорулгаларын бистиң бригадавыс нургулайында күүседипкен. Ам келир 1964 чылдың тудугларынга херегләэр 1500 кубометр тудуг материалын белеткеп алыр дээш күжүвүстү таарыштыр тургузуп эгелээн бис.

Х. ДОРЖУ.
Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң тудуг бригадири.

Механизатордан механик четкен

Өвүр районнуң «Кызыл тук» кодээ ажыл-агый артелиниң механизатору Д. Бузур-оол төрээн колхозунга он чыл иштинде тракторист ажылдап келген.

Артельдиң баштаар чери аныяк оолга кандыг-даа ажыл дагзырга, ол ону ак-сеткилдиг-биле чогуур үезинде күүседип турар. Оон ажылга кызымак чүткүлдүүн үнелеп көргеш, баштаар чер чоокта чаа ону колхозтуң механиктинге ажылдадып киирген.

Д. Бузур-оолдуң бажыңынга кире бээрге, ооң каас-шиинин кайгамчык: өрээлдиң дөрүнде демир орун артында улуг өртектиг хевисти аскан. Төгерик стол кырында «Родина» деп приемник, дааранын машина... Механизатор бодунуң чыып турган акшазы-биле чиик машинаны садып алган.

Чурукта: Дылдый Бузур-оол өөнүң херээжен эзи Саая Калдер болгаш оглу Володя-биле «Шын» солунну номчуп олурары.

Сөзү болгаш фотозу А. АИРНИН.

Бистиң малчыннарывыс

Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхозтуң бирги сүт-бараан фермазының аныяк саанчызы Моңгуш Серенмаа бодунда быжыглаан 14 тыва инектериниң бирээзинге онаштыр 1300 кг сүттү саарын хүлээнгеш, он айларда безин 1314 кг-ны сагган. Чыл төнчүзүнге чедир ооң көргүзүглери улам бедиири билдингир.

Ол-ла ферманың аныяк саанчызы Вера Моңгуш бо чылдың он айларында бир инекке онаштыр 1144 кг сүттү сагган. Октябрьның байырлалынга холбаштыр колхозтуң хүндүлел самбыразында хөй мурнакчылар киирген. Ооң иштинде комсомолчу саанчылар М. Серенмааның, В. Моңгуштуң аттары база бар.

О. АРАКЧАА.

* * *

Ол-ла районнуң «Искра» колхозунуң М. Лагаа бригадирлээн № 1 хойжу бригадазы кышка удур эки белеткенген. Бригада кышка удур 2 чаа кыштагны кылгаш, 60 тонна ажыг сигенни белеткеп алган.

Кыштагларда шупту 28 тонна бөлдүнген кургаг өдек бар. Ол ышкаш, 80 тонна ажыг саваң кыштагларда чедиртинген.

Бригадага хамааржып турар малчыннарның чурттаар оран-савазының байдалы база эки. 6 кыштагларда малчыннар бажыңнары септеттинген. Бо хүннерде кыштагларда одаар ыяш, хөмүр дашты чедирип эгелээн.

Бригада төвүнде кызыл булуң, чунар бажың, аптекажыгаш үргүлчү ажылдап турар. Чоокта чаа ында чаа кудукту каскан.

М. ӨРГҮМЧҮ.

* * *

Инек кадарчызы Өюн Самдан «Межегей» совхозтуң дээре малчыннарының бирээзи. Кадарты инек кажааларын боду септээн болгаш бызаа кажаазын база тудуп алган.

Эрткен чылын ол 112 бызааны азырап өстүрген. Чайын, күзүн ооң бызаа бүрүзүнүң дүн-хүнде ортумак дензи немелдези 500—600 грамм чедип турган. Ам ооң ажаалгазында 106 аныяк инек бар.

Кым-на малды эки ажаар болдур, ол мал баксыравас, семис, күштүг, шыырак болур.

В. ШОЙЛАА.

* * *

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң комсомолчу-аныяктары Кара-Булуңда малчыннарның кыштагларынга баргаш, 10 чуртталга бажыңнарын малгаштавышаан, чугайлап берген. Олар кажааларның көрженин база хоорган.

Ол колхозта аныяктарның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери «Х Улуг хурал» колхозтуң Кара-Тал суурунуң чурттакчыларынга солун концерт көргүскен. Комсомолчуларның болгаш аныяктарның малчыннарже үнүүшкүнүн комсомол организациязының секретары эш Үйнүк-оол удуртуп чораан.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Чер-чер Советтеринде

Эрзин кодээ Советтиң ээлчеглиг сессиязынга школа, эмнелге, уруглар, культура албан черлериниң кышка белениниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо албан черлери кышка багай эвес белеткенген-даа болза, чедир кылдынмаан чүүлдер бар болганын сессияга илередип демдеглээн. Одалгага белеткеттинген ыяштың 60 хуузу сөөртүп алдынган, а оон өскези ыяшты белеткээн черинде чытпышаан.

Мөренде эмнелге пунктузунуң эргелекчизи эш Даваа одаар ыяш дугайында айтырыгны кодээ Советтиң күүскомунга тургузаарга, дээштиг хемчег албайн келген деп хомудалын илереткен. Ол чижектиг негелделер школалар директорларындан болгаш өске-даа культура албан черлеринден кодээ Советтиң күүскомунуң болгаш колхозтар баштаар черлериниң адрезинге хөй болган.

Чедир кылдынмаан чүүлдерни дүрген кылдырар хемчеглерни айыткан шиитпирни сессия хүлээп алган.

К. ӨЛЗЕЙ.

* * *

«Х Улуг хурал» колхозта мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң дугайында айтырыгны Улуг-Хем районнуң Баян-Кол кодээ Совединиң сессиязынга чугаалашкан. 17 муң хой, өшкүнү 47 кыштагларга кыштагладырын планнаан. 24 кыштагларның кажааларын болгаш малчыннарга 24 чуртталга бажыңнарын септээн. Инек малдың 14 кыштагларындан 9 кыштаглар белеткеттинген. Кыштаглар белеткелинде 40 ажыг кижи болгаш 3 автомашина ажылдап турар.

Ынчалза-даа ам-даа элээн каш кыштагларның септелгези доозулбааның сессияга демдеглээн. Мал чемнериниң белеткелин колхоз күүсеттээн. 25.000 тонна сиген, саванның орнунга 12 муң тонна белеткеттинген. 300 ажыг хаваннарның чиир чеми ам безин чок болуп турар. Колхоз даргазы эш Висляев биле зоотехник эш Доржу шиитпирлиг хемчег албайн турарын сессияга санал берген депутаттар шыңгыы шүгүмчүлээн.

Кыштаглаашкынга белеткелди дүрген доозарынче угланган шиитпирлиг хемчеглерни алырын колхоз баштаар черинден сессия шыңгыы негээн.

Баян-Кол кодээ Советтиң күүскомунуң даргазынга Б. Тас-оолду, секретарынга Ф. Трашкенованы сессия соңгаан.

Н. ЛОПСАН.
М. ОРУСПАЙ.

* * *

Капитал тудугнуң талазы-биле СЭКП обкомунуң Пленумунуң доктаалын Тес-Хем районда канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны район Совединиң сессиязынга чугаалашкан. Бо талазы-биле чамдык ажыл-агыйлар элээн ажылдарны чорутканын сессия демдеглээн. «Коммунизмче орук» колхоз бо чылын 14 чуртталга бажыңнарын тудар планын 15 кылдыр күүсеткен. «Тес-Хем» совхозта 68 чуртталга бажыңнары туттунган болгаш төс айлаг дургузунда хөй кажаалары тудар планын 80 хуу күүсеткен.

Ынчалза-даа «Тес-Хем» совхозта, «Чаа орук», «Чодураа» колхозтарда ам-даа хөй-хөй малчыннар чуртталга бажыңнары-биле хандыртынмайн турар. Берт-Даг, Кызыл-Чыраа кодээ Советтерни бо байдал дүвүреспейн турар. Районда капитал тудугну контрольдаарын болгаш боттуг удуртурун райкүүскомнуң талазындан четпес чорудуп турарын депутаттар шүгүмчүлээн.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин кодээ Советтерниң талазындан канчаар боттандырарының хемчеглериниң дугайында депутат М. Минчимааның илеткелин база сессияга чугаалашкан. Бо талазы-биле, ылаңгыя культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын экижидеринче сессия кол кичээнгей салган.

Районда лекция пропагандазы элээн экижээн, культура одагларының септелгези чүгээр чорутунган болгаш чонга кино көргүзүлгезин багай эвес организастаан.

Районнуң харылзаа ажылында четпестерни узуткаарынче, аныяктарның кежээки школаларының ажылынче кичээнгейни күштелдирериң, чоннуң бижик өөредилгезин эки организастаарын депутаттар чугулалап демдеглээннер.

С. САНДЮ.

Макталдыг садыгжы

Шагаан-Арыг хоорайда культура бараанннары садар магазинниң эргелекчизи Мария Александрованы чон мактап турар. Чоннуң херегленип хандырарынга сагыш човангыр, кижилерге ээлдек, ооң ак-сеткилдиг мөзү-шынарын улус бо-ла чугаалашкан тургулаар.

Эш М. Александрованың эргелекчилээни ол магазин сөөлгү ийи чылдарда улаштыр мактаттырып келген. Бо чылдың он айларында бараан садыгларының планы 123,7 хуу күүсеткен.

М. ДАЛАА.

Бедик деңнелде

Аныяктар ортузунда культура-массалыг ажылдар «ҮТКА 25 чылы» совхозта эки чоруп турар. Совхозта комсомол организациязының секретары Моңгуш-оол Биче-оолдуң удуртулгазы-биле кижизидилге ажылдары база бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ажылы эки тургустунган. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери чонга доктаамал солун концерттерни көргүспушаан, фермаларга шеф-биле улуг дузаны чедирип турарлар. Аныяктар Н. Колмакова, Шаравия, И. Шир-оол болгаш оон-даа өскелер культура-массалыг ажылдарның идепкейлиг киржикчилери.

Совхозтуң Ак-Туруг салбырында клубтуң (эргелекчизи Найдан Сундуй) ажылы база-ла эки. Клубтуң уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери малчыннарга, бригадаларга, фермаларга база кожазы колхоз, совхозтарга концерттерни көргүзүп турар.

М. СЫГЫР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Артиллеристерниң хүлээлгези

Т. С. СЕМЕНОВ,
Совет Эвилелиниң Маадыры, артиллерияның генерал-полковниги

Бистиң чуртувус бөгүн Артиллерияның Хүнүн демдеглеп турар. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет артиллерияның улуг ачы-хавыяаларын демдеглээри-биле 1944 чылда доктааттынган бүгү улустуң бо байырлалы болза, артиллерист дайынчыларның болгаш артиллерия үлетпүрүнүң ажылдакчыларының чедиишкиннериниң чыл бүрүдеги көрүлдези апарган.

Артиллерияның Хүнүн чээрби удаа байырлап турар бис. Коммунизм тургузукчуларының хөй миллион массазынга чыл келген тудум-на улам кеску апар чоруур совет кижилерниң дайын сөөлүндеги чаа салгалы өскен болгаш ажылдап турар. Ол салгалга социалистиг Төрээн чурттуң алдары, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш дөрт чыл дургузунда маадырлыг демиселди таварты болуп турар. Гитлержи армияны чылча шапкан дайынчылар ынчан артиллерияны «дайынның бурганы» деп адап турган. Амгы үеде артиллерияда база эвээш эвес харысалгалыг роль онаажып турар.

Совет артиллеристерниң хүлээлгези — тайбың күш-ажылды, бодунуң Ада-чуртунуң күрүне эрге-ажыктарын идегелдиг камгалаары болур. Улустуң чугаалажыры ышкаш, дарыны кезээде кургаг тудар ужурлуг бис. Бир эвес бистиң улузувустуң болгаш социалистиг лагерьниң чурттарының улустарының амыр-дыжын үрээр деп агрессчи дигтиге берзе доп-дораан болгаш шиитпирлиг хөделиишкиннерге, өлүмнүг согуг бээринге база белен болур ужурлуг.

Совет артиллерия болза, кадыг-дошкун революсчу тулчуушкуннарының чорудулгазынга Совет Армия-биле кады төрүттүнген. Артиллерия болза совет улустуң ёзулуг оглу бодур. Совет улус элээн каш эн чылдар дургузунда артиллерияның хүрээлелинче бодунуң эң эки оолдарын чорудуп келген болгаш бодунуң холдары-биле ооң ыдыктыг чепсээн дарганнап келген.

Чепсегленииишкинниң шөөлүг эвес артынчыларын болгаш адак сөөлүнде биче күчүлүг харыксырап баксыраан артиллерия үлетпүрүн эрги хаанныг Россиядан салгап алган бис. Делегейниң бирги дайынының бүгү-ле дөрт чылдарының дургузунда ол үлетпүр он бир чартык муң хире үгер-боолары бүдүрүп үндүрген. Олардан Совет Армияга салгал кылдыр чүгле бүдүн-чартык муң хире артып калган турган. Ынчангаш бүгү хамааты дайынны ол хөй эвес санныг артиллерия-биле чорудар ужурга таварышкан бис. Шериг-техника талазы-биле бистиң дайзыннарывыстан дыка кошкак турган бис. Ак-гвардейжилер болгаш интервентилер делегей империализми-биле поккүже чедир хандыртынып турган. Ындыг немелделерни алыр черивис-даа чок турган. Ынчалзажок социалистиг революцияның улуг идеяларының-биле сорук кирген совет улус, ооң аныяк чепсектиг күштери алдарлыг Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле хөй санныг дайзыннарны чылча шапканнар.

Бистиң армиявыстың шериг-техника талазы-биле хожудаңгай чоруу тайбың тургузуушкуннуң баштайгы чылдарында безин хевээр артып калган турган. Ол болза аныяк Совет күрүнеге улуг айыыл болуп турган.

Аар-берге Брест тайбының чарыы турда, 1918 чылда Владимир Ильич мынча деп айыткан: «Герман империализм ышкаш ындыг дайзын-биле дайын чорударынга чаңгыс-ла антуризм чедимче чок. Бир эвес олар четчир хемчээлге чепсегленмес, аъш-чем-биле хандыртынмас, өөредилбес болза эң эки армияны, революцияның херээнге алжок бердинген кижилерни дайзын доп-дораан узуткап каапты болур».

Армияны лаңчыылар, пулемёттар, танкылар-биле, тодаргайлаарга ол чокка амгы үениң дайынын чорудар аргажок чаа техниканың бүгү хевирлери-биле чепсеглээр ужурлуг турган. Оон-биле кады дайынчы шынарларының талазы-биле бистиң дайзыннарывыстың чепсээнден тудаа чок ындыг боо-чепсек негеттинип турган.

Бажын бистиң партиявыс чурттуң индустриализастаарынче быжыг угланышкынны алгаада Совет Армияның шериг-техника талазы-биле хожудаңгай чоруун узуткаарынга боттуг аргалар тыптып келген. Эде чепсегленириниң айтырыын социалистиг тургузуушкуннуң чедиишкиннери-биле база делегей аренозында тургустунуп турар байдал-биле дүүштүр хажык чокка, элээн каш үе-чадаларга шиитпирлээр ужурга таварышкан.

Бирги беш чылдың чылдарында колдуунда-ла артиллерия чепсегленииишкиниң эрги хевирлерин чаарты кылыр ажылды кылып келген болгаш чаа, амгы үениң боо-чепсээниң үлегер-хевирлерин тургузарын оралдажып келген бис. Чогум-на ол чылдарда артиллерия үлетпүрүнге конструктор коллективтериниң эргежок чугула дуржулгазы тургустунуп база мөөңнеттинип эгелээн, ол сөөзүреди Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында алдаржаан. Оларның удуртукчуларындан: Грабинниң, Петровтуң, Ивановтуң, Шавыринниң болгаш оон-даа өскелериниң аттары калбаа-биле билдингир апарган.

Дараазындагы чылдарда, делегей байдалының нарыыдааны-биле болгаш чаа делегей дайынының айыылының өскени-биле холбаштыр, бистиң партиявыс болгаш чазаавыс бистиң Чепсектиг Күштеривиске, ооң иштинде артиллерияга база улам улуг кичээнгей салып келген. Бир эвес 1934 чылда совет артиллериязы чүгле он чеди муң үгер-боолар турган болза, беш чыл болганда ол сан дөртен алды муң чеде берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының эгезинде бистиң артиллериявыс делегейде бүгү армияларның артиллерияларының эң-не күштүү болу берген. Дуржулгалыг эртем болгаш конструктор кадрларлыг-даа турган бис. Артиллерияны дайынчы ёзу-биле ажыглаарының эртемге үндезилээн амгы үениң теориязы база ажылдап кылдынган, артиллерияны адарының мергежили бедик сайзыраңгайжыдылгага четкен турган. Бистиң солдаттарывыстың, сержантыларывыстың болгаш офицер составтың нүүрү-биле эрес-маадырлыг болгаш бодунуң Төрээн чуртунга кызыгаар чокка бердинген, бодунуң херээниң ёзулуг мастерлерлиг турган бис.

Совет артиллерияны быжыглаарынга ону дайын мурнунда чылдарда баштап турган: Владимир Давидович Грендаль, Николай Михайлович Роговский, ам Артиллерияның Кол Маршалы Николай Николаевич Воронов хөй чүүлдерни кылганнар.

Сталинниң политиктиг болгаш стратегтиг алдагдааларының база мурнуку шериг удуртулгазының улуг частырыгларының түңнелинде дайынчы чорудулгаларны калбартыр аргажок тургаш, бистиң армиявыс 1941 чылдың июньда хевертен болган согуушкунга таварышканы бүгүдеге билдингир. Ол болза биске чүгле девискээрлер, үлетпүр районнары чидирериңге чидирген улуг чидириглер эвес, харын кижилер болгаш дайынчы техника талазы-биле база чидириглер болган.

Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка удурткан чүгле совет кижилер, хып үнген өлүмнүг сегээжип алышкынга удур туржуп шыдаан болгаш кырлып өлбейн барган.

Дайын үезиниң нарын байдалдарынга хөй-хөй заводтарны өскээр сайгарып көжүрери болуп турган-даа болза үгер-боолары, миномёттарны болгаш ок-чемзектерни бүдүрери 1942 чылдың январьдан эгелеп бүзүрелдиг-биле өзүп эгелээн.

Ынчаарга дайынның сөөлгү үш чылдарының дургузунда бистиң үлетпүрүвүс чылда ортумаа-биле 100 муң чедир миномёттарны болгаш 120 муң чедир үгер-боолары берип турган. Совет артиллерия ол үе иштинде 700 миллион октарны болгаш миннерни дайзынче адып үндүрүп, катап тургузар аргажок чидириглерни аңаа таварыштырган.

Бистиң артиллериявыстың дайынчы күчүзү мырынай-ла операция бүрүзүнде өзүп келген. Бир эвес Москва чоогунга совет шериглериниң улуг шавар-халдаашкының атака фронтузунуң бир километринге дөртен-бежен үгер-боолар болгаш миномёттарлыг артиллерия деткип турган, а 1942 чылдың күзүнүнде Волгоград чанынга артиллерияның сырыйы сезен-тозан үгер-боолар чедип турган болза, 1943 чылдың ноябрьда Киевти хостаарда, артиллерияның сырыйы 250—300 үгер-боолар чедип турган. Ынчалзажок ол болза, чамдык кызы участоктарга болуп турган. А 1944 чылдың операцияларынга артиллерияның сырыйы элээн каш армияларда үзе кириишкиниң бир километр дилиндектеринге 180—250 үгер-боолар чедир көдүрүлген. Дайзынның камгалалын үзе кирген сөөлгү Берлин операциязынга бистиң талавыстан 40 муң ажыг үгер-боолар киришкен.

Дайынчы артиллеристер Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында онмас алдар-биле боттарын шыпкан. Тулчуушкуннарга илерээн эрес-маадырлыг болгаш дидим чоруу дээш 1.800 хире артиллеристер Совет Эвилелиниң Маадырлары деп бедик атты алган. Бир миллион ийи чүс муң ажыг артиллеристер Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнатканнар.

Сөөлгү октарынга чедир дайзынның танкыларының оруун моондактаан маадырларның хөй-хөй эрес-маадырлыг чоруктары боттарының рассказтарын манап турар. Он-он муң артиллерист офицерлер улуг массаларны, чаңгыс-даа армияларга түрбээн ындыг массаларны от-биле башкарбышаан, бедик уран мергежилдиң үлегер-чижектерин көргүскеннер.

Артиллерист шериг начальниктериниң: артиллерия фронтуларының болгаш армияларының командылакчыларының, штабтар начальниктериниң, артиллерия корпустарының болгаш дивизияларының, түс-түс артиллерия кезектериниң командирлериниң чайынналчак бөлүү дайынның одунга өзүп үнген болгаш дадыккан.

Артиллерияның маршалдары Яковлевтиң, Неделинниң, Казаковтуң, Чистяковтуң, генералдар Сивковтуң, Барсуковтуң, Краснопевцевтиң, Одинцовтуң, Фоминниң, Хлебниковтуң, Волкотрубенконуң, Хохловтуң болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга артиллерия фронтуларын база артиллерия хандырылгазын баштап турган өске-даа хөй-хөй командирлерниң аттары армияда калбаа-биле билдингир.

Тыылдың ажылдакчыларынга база улуг харысалга онаажып турган. Эштер Устинов, Ванников болгаш бирги класстың техниказы-биле совет артиллерияны чепсеглээр талазы-биле конструкторларның база инженер-техниктиг персоналдың ажылын башкарып турган өске-даа дыка хөй харысалгалыг удуртукчулар артиллерия үлетпүрүн хөгжүдериниң херээнге улуг күштү үндүргеннер.

Дайын сөөлүнде Совет артиллерия Совет Эвилелиниң бүгү-ле Чепсектиг Күштери-биле кады шериг-техниктиг революцияны денге эрткен. Социалистиг индустрияның күчүлүг көдүрлүүшкүнүнге болгаш совет эртемниң кайгамчык улуг чедиишкиннериниң баазазынга бистиң Чепсектиг Күштеривис бүрүнү-биле эде организастаттынган. Оларның күчү-шыдалының үндезини ракета-ядролуг чепсек апарган.

Ол чепсек болза агрессчи күрүнелерниң политиказынга шиитпирлиг салдар чедирер улуг күчү-шыдалдыг. Коммунизм биле капитализмниң аразында тээгүлүг маргылдааны боо-чепсектиң күжү-биле шиитпирлээр дээр империализмниң агрессчи бөлүктериниң күзелин совет артиллерия чаңгыс бодунуң туруп турары-биле безин ойтур шаап турар деп чугаалап болур.

Совет артиллерия Совет Эвилелиниң бүгү Чепсектиг Күштери-биле кады тайбынның политиказының идегелдиг челеңгиижи болуп турар.

Бөгүн Артиллерия хүнүн демдеглевишаан, Варшава керээзиниң чурттарының чепсектиг күштери-биле кады бүгү делегейге тайбынны хандырган, Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштериниң дайынчы күчүзүн улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар бис.

Агаарга, космос делгемиңге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээни баштааны-биле улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынга боттуг базымнар кылдынган. Делегейниң улустары ол талазы-биле улам ыңайгы хөделиишкиннерни манап турар. Совет кижилерниң мурнунда коммунизм тургузуушкунунуң улуг сорулгалары туруп турар болгаш олар тайбынны камгалаарынга хан-дамырындан сонуургалдыг.

Бөгүн бис, тайбыңның могаг-шылаг чок камгалакчызы Никита Сергеевич Хрущев-биле кады мынча деп чугаалап турар бис:

«Тайбың кожа-хелбээ доругнаашкынның ленинчи принциви — ол дээрге бистиң даштыкы политикавыстың чиңгине шугуму-дур, ол дээрге бүгү социалистиг күрүнелерниң түгү-дүр, ол дээрге бүгү улустарның күзенчиг эчис сорулгазы-дыр. Угаан-сарыылдыг чорук мелегей чорукту тиилеп турзун, делегей амыдыралының маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлээриниң чугаалажыышкыннарның аргазы «күштериниң шенээриниң» айыылдыг аргазын кезээде солуп турзун! Чер делегейниң кижилери адак сөөлүнде оожургалды чедип ап болур болгаш чедип алыр, даартагы хүн оларга термоядролуг меселдешкиннерни таварыштыра бээр деп корткас ужурлуг. Кижи төрелгетен болза бодунуң келир үезин буузуннарга эвес, шиталып турар хүл-ыйбаларга эвес, харын хөй-хөй салгалдарның күш-ажылы-биле тургускан материалдыг суурга тудуп тургузарын күзеп турар».

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медальдар-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаар-ла болза.

ТАНДЫ КӨДЭЭ РАЙОН

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Алыг-Түлүш** Долзатмаа Чамбаевна — Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
2. **Березикова** Вера Осиповна — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.
3. **Беспалова** Надежда Ивановна — Сосновка суурда өг-бүле ээзи.
4. **Дажымба** Анна Ак-ооловна — Сосновка суурда өг-бүле ээзи.
5. **Дамдын** Чылбак Достол-ооловна — «Тиилелге» совхозта өг-бүле ээзи.
6. **Донгак** Сереч Доктановна — «Тиилелге» совхозта школа ажылчыны.
7. **Ондар** Стаай Саяновна — Кызыл-Арыг школазының башкызы.
8. **Ильиных** Александра Федоровна — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.
9. **Куулар** Дутар Далдыевна — «Тиилелге» совхозта өг-бүле ээзи.
10. **Куулар** Седипей Натпитовна — «Тиилелге» совхозта өг-бүле ээзи.
11. **Куулар** Суван Таңзын — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.
12. **Лопсан** Чечекпаа Мортуй-ооловна Суг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.
13. **Мальцева** Валентина Александровна — «Революциячың чалбыыжы» колхозтуң колхозчузу.
14. **Манеева** Ирина Порфирьевна — Балгазын сельпозунуң ажылчыны.
15. **Мартюшева** Елизавета Тимофеевна — Марачевка суурда өг-бүле ээзи.
16. **Минчир-оол** Суванди Навытовна — «Совет Россия» колхозтуң колхозчузу.
17. **Монгуш** Билимаа Чадамбаевна — «Тиилелге» совхозта өг-бүле ээзи.
18. **Монгуш** Седен Кара-Хунаевна — «Элегес» совхозта өг-бүле ээзи.
19. **Монгуш** Татьяна Николаевна — дуржулга станциязының ажылчыны.
20. **Монгуш** Дүктүг-Кыс Тамбаевна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
21. **Оглезнева** Аксинья Ивановна — Сосновка суурда өг-бүле ээзи.
22. **Оюн** Димаа Бадыжыковна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
23. **Оюн** Долзатмаа Кертиковна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
24. **Оюн** Долзатмаа Суваңовна — Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
25. **Оюн** Пикии Адыя — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.
26. **Оюн** Тыртык-Кара Увансатовна — дуржулга станциязының ажылчыны.
27. **Оюн** Часкалмаа Майындыевна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
28. **Оюн** Чиндак-Кыс Маадыр-ооловна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
29. **Оюн** Чечээ Саржуевна — Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
30. **Портый-оол** Караңмай Чарзыдаевна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
31. **Рязанова** Лукерья Николаевна — Бай-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
32. **Сандаңмаа** Сара Дендип-ооловна — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.
33. **Старикова** Ксения Афанасьевна — көдээ ажыл-агыйның механизация училищезиниң ажылчыны.
34. **Тараачы** Долзатмаа Эрен-ооловна — «Совет Россия» колхозтуң колхозчузу.
35. **Терентьева** Зинаида Ивановна — Владимировка суурда өг-бүле ээзи.
36. **Тогул** Раиса Хурагандаевна — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.
37. **Шарабарина** Зинаида Акифановна — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.
38. **Шарабарина** Татьяна Ивановна — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.
39. **Шумова** Тамара Павловна — Межегей суурда өг-бүле ээзи.

ТЕС-ХЕМ КӨДЭЭ РАЙОН

СЕС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Дойзумаа** Деймаа Окуу — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
2. **Лакпа** Көк Душпун — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кыргыс** Норбель Магыбай — коммунал ажыл-агый чериниң ажылчыны.
2. **Мурзукаева** Намзал Чамыяң — Берт-Даг көдээ Советте өг-бүле ээзи.
3. **Ховенден** Толзат Арзылаң — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Даржа** Идам Конгур — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.
2. **Карый** Надежда Дамзын — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
3. **Лапсан** Шура Сагаа — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
4. **Лоовай** Максар Шырап — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
5. **Маңгар** Серзиңмаа Маажий — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
6. **Мелдээн** Долзатмаа Дымбаа — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
7. **Шожулчап** Чажитмаа Өөк — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бивии** Бадылдай Алексеевна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
2. **Бөмбүрек** Серзиңмаа Өлзей — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
3. **Донмут** Ындыраа Бады — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.
4. **Енаа** Мария Санаа — 11 чыл школазының башкызы.
5. **Самдан** Маны Сандак — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
6. **Соян** Өшку-Саар Шойгар — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
7. **Уша** Александра Чооду — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
8. **Хылбаң-оол** Доолай Доржу — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
9. **Чечекмаа** Саар Амыртаевна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.

ТОЖУ КӨДЭЭ РАЙОН

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кушкаштаар** Мэряя Шурлапашевна — «Май 1» колхозтуң колхозчузу.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кол** Тамара Эректоловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
2. **Чепкасова** Мария Леонтьевна — Тоора-Хем көдээ Советте өг-бүле ээзи.

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Ак** Караштаа Боденевна — Тоора-Хем көдээ Советте өг-бүле ээзи.

УЛУГ-ХЕМ КӨДЭЭ РАЙОН

СЕС УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Дулуш** Тюлюш Нава — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.
2. **Ховалыг** Серeңмаа Ивайлоо-ооловна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
3. **Шаравии** Долзатпа Сонамовна — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Донгак** Екатерина Дмитриевна — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле ээзи.

АЛДЫ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Аракчаа** Көстүк Шожул — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
2. **Биче-оол** Эникпен Колбааңды — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.
3. **Кыргыс** Сереңмаа Сарыг-оол — Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.
4. **Ярославцева** Матрена Трофимовна — Чаа-Хөл суурда эмнелгениң повары.

БЕШ УРУГЛАРНЫ ТӨРЭЭН БОЛГАШ КИЖИЗИТКЕН ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Баир** Монгуш Чарыңдаковна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
2. **Гладкова** Клавдия Кирилловна — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.
3. **Лопсан-Лама**й Шоол Доржуевна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
4. **Носкова** Мария Пантелеевна — Чаа-Хөл суурда эмнелге ажылчыны.
5. **Сонам** Кызыл-оол Самыловна — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
6. **Сувандип** Монгуш Очековна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. ДИНГА.

САЯН ГЭС-ТИҢ ТУДУУНДА

Саянның күчүтени

СЭКП-ниң төөгүлүг XXII съездизинге илеткелинге Н. С. Хрущев Енисейге Саян гидроэлектростанциязы база тургустунар деп чугаалаан. Ол дээрге коммунизмниң улуг тудугларының бирээзи-дир.

Красноярск ГЭС долу күчүзүнге кирген соонда, оон тудугжулары Енисейни өрү 400 км хире, күчүлүг хемниң чалым кашпалдарындан ушта чүткүп үнгеш, Минусинск чавызаажынче шөлээн агып чыдар черинге чеде бээрлер.

Үстүнде чурукту көрүңер. Маңаа, Карлов кызаазынга энергетиканың чаа күчүтени — Саян — Шушенск ГЭС-тиң ийи чүс дөртен метр хире бедик плотиназы туттунар. Ол плотина тургустунарда, Енисейниң кижиге ийи удаа чагыртканы ол болур.

Келир үедеги ГЭС-тиң турар черинге бо чылдан эгелеп чаа-чаа хөй техниканы эккеп турар.

Дивногорскиден 600 тонна аар баржалар сөөрткен дистинчек суднолар мында бар.

Боттарының алган хүлээлгелерин судночулар алдарлыы-биле күүсеткеннер. Олар техниканың тудугга амгы үеде эргежок чугулазын, кыжын ону курган чер оруу-биле сөөртүп чедирериниң бергезин эки медереп билгеннер.

Күштүг экскаваторлар, бульдозерлер баржадан боттары-ла дүже кылаштажып келгеннер. Буруңгаар чуруптарынга олар кажан-даа белеңнер.

Красноярск ГЭС-тиң тудуунга бо экскаватор муң-муң кубометр довуракты узуп төккен. Ам ол маңаа оон-даа хөйнү узуп төгери билдингир.

Техника-биле кады чаа черге тудугжу-механизаторлар база кээп турарлар. Хөй-хөй чылдарда мөөннеттинген арга-дуржулгазы оларга Енисейни чагырып алырынга дузалаар.

Экскаваторжу В. Таций маңаа база-ла Дивногорскиден чедип келген. Орта Тацийге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты тывыскан. Ол хүндүлүг адын Виталий эки ажылчы-биле мында база-ла бадыткап турары өөрүнчүг.

Чуртталга-амыдыралдың тудугларынче улуг кичээңгей база салдынып турар. ГЭС-тиң тудугжулары чурттаар бажыңнар Карлов кызаазында болгаш Майна сууржугашта дүрген өзүп турар.

Ол бажыңнарга чурттаар кижилерниң, тудугжуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш бүгү-ле аргаларны хереглеп турар.

Сөөлгү чурук бо: «Ленгидпроектиниң» проект бөлүүнүң начальниги **А. Б. Гаджиев**, Саян ГЭС-тиң кол инженери **О. В. Крат** болгаш улуг топограф **А. Н. Гребнев** олар чоокта чаа бир чурттал кварталының тудар дугайында актыга ат салганнар.

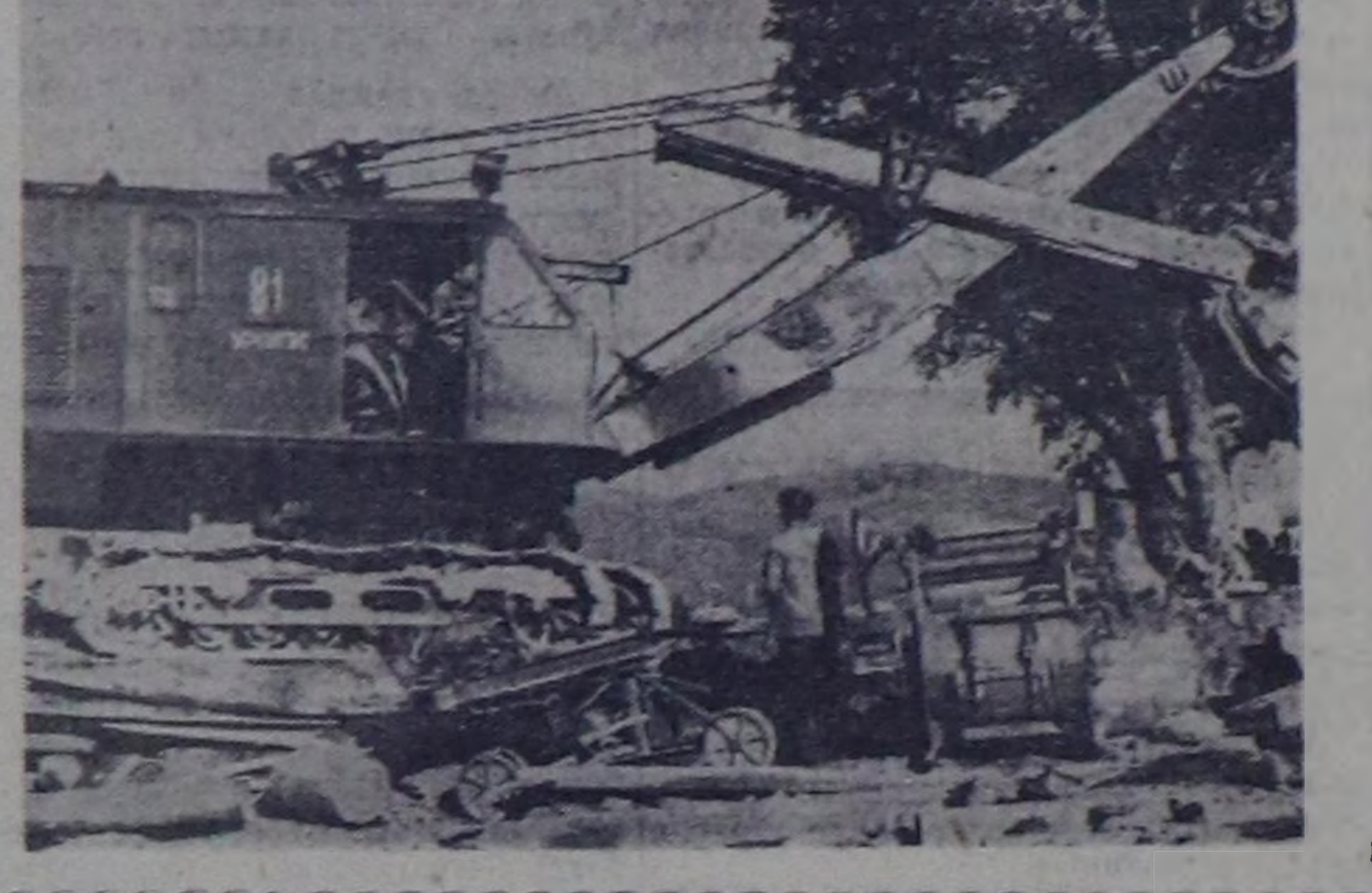

Бо фоторепортажты бисче Абаканның телевидение студиязының ажылдакчызы М. Шурышев чоруткан.

Өре-самчыгдалды үндезини-биле чок кылыр

Өвүр райпозунуң ажылынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле респотребсоюзтуң баштаар чери биче эвес хемчеглерни ап, ооң саң-хөөзүн быжыглаар дээш, дыка хөй түңнүг акша-хөреңгини хандырып, садыг талазы-биле улуг чиигелдени көргүзүп келген. Ооң түңнелинде райпонуң садыг черлериниң материал-техниктиг баазазы багай эвес тургустунган, бараан саарылгазы дүргени-биле өскен. 1957 чылдан бээр республиканың чурттакчы чонунга бараанңарны садары 1,8 катап көвүдээн турда, бо райпонуң чурттакчыларынга саткан бараанңарның хемчээли 2,5 катап көвүдээн.

Бир эвес кооперативтиң өнчүзүн камгалап, ооң саң-хөөзүн быжыглаарынче ук чериниң партия, совет, хөй-нитиги организациялары боттарының кичээнгейин хүн бүрү угландырган турган болза, ол райпонуң байдалы амгызындан дыка-ла экижээн турар ийик. Ындыг турбуже, өре-самчыгдалдың, ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чоруктарның хөй болуп турарындан ол садыг организациязы материалдыг улуг когаралдарга таваржып турар.

Чүгле 1962 чылда безин ажыл-агыйжы эвес, контроль чок чоруктуң чылдагааныңдан кооперативтиң 50 муң хире акшазы самчыгдаттынган. Ооң түңнелинде ол организация арыг орулга кииреринниң планын 32 муң рубльге чедир күүсетпээн турган. Ол четпес чорукту болдурганы дээш райпонуң даргазы турган эш Ойдупту, товаровед эш Бады-Сүүкү ажылдан дүжүрген, чамдык өске-даа ажылдакчыларга шыңгыы хемчеглерни онааган турган.

Үстүнде бүгү хемчеглер райпонуң ажыл-чорудулгазын чамдык талазы-биле экижидер арганы хандыргак. Ындыг болза-даа удуртукчуларның мурнундагы-ла ажыл-агыйжы эвес, контроль чок, аазатпай чоруунуң үргүлчүлевишаан келгениңден ооң системазынга хөй түңнүг өре-самчыгдал база катап болдунган. Чижээ, бо чылдың 9 айларының дургузунда чамдык кижилер кооперативтиң 45 муң рубль түңнүг акша-хөреңгизин самчыгдаан турда, оон чүгле үштүң бир кезиин төлеттирген. Ооң-биле кады, 10 муң рубльди когарал кылдыр үндүр бижээн. Бо чорук райпонуң саң-хөөзүнге дүвүреңниг байдалды таварыштырган.

Райпонуң удуртукчуларының, ревизия, лангы, столовая комиссияларының, чамдык көдээ Советтерниң, колхозтар баштаар черлериниң болгаш бүгү хөй-нитиниң контролюнуң четпезин ажыглааш, автолавка садыгжызы Д. Тараачы 14 муң, Торгалыг көдээ магазин эргелекчизи Д. Калзын-оол — 5200, Солчур көдээ магазин эргелекчизи М. Допчун — 6 муң, нефть продуктулар складының эргелекчизи К. Аняа — 4300, пекарня эргелекчизи Р. Монгуш — 3500, столовая буфединиң эргелекчизи Хураган-оол — 1800 рубльди самчыгдааннар.

Куруңеге удур шак мындыг бужар-бак чоруктуң болдунуп турарының чылдагааны болза, райпонуң удуртукчуларының ажыл-агыйжы эвес, контроль чок чоруунда, самчыгдакчылар болгаш оларның дузалакчылары-биле шыңгыы демисешпейн, харын ол бак чоруктарны чажырып турганында. Чижээ, кооперативтиң акша-хөреңгизин ийи чыл дургузунда шиңгээдип, бараан өртээнге кирген акшаны үргүлчү-ле чедир дужаавайн келген автолавка эргелекчизи Д. Тараачының ажылынга ревизияны чаңгыс-даа удаа чорутпаан болган. Ол кижи бодунуң автолавказынга 2—3 муң рубльдиң бараанын садыглаар ужурлуг турда, 34 муң рубль чедир улуг түңнүг бараанны анаа чөпшээреп, харын-даа тускай складты безин белеткеп берген турган. Самчыгдакчы Тараачының садыынга инвентаризацияны чүгле кыры-биле чорутказ, харын ревизия комиссиязының кежигүннери С. Дыртык, Х. Дыртык олар 10 муң рубль түңге херек кырында чок бараанны бар кылдыр немей бижээннер. Торгалыг көдээ магазиниң эргелекчизи Соскарбаа болгаш № 2 автолавканың садыгжызы Калбак-оол ниитизи-биле 13 муң рубльдиң бараанңарын Тараачыдан алган кылдыр меге фактураларга аттарын база салган турганнар. Ук кижиниң хөй түңнүг акшаны шиңгээдиринге ол чоруктуң идиг болганы черле билдингир.

Солчур магазининиң эргелекчизи Допчун, бо чылдың январь айның 5-те чоруткан ревизия үезинде «Коммунизмче орук» колхоз болгаш мында школа, уруглар яслизи ниитизи-биле 7600 рубльдиң бараанын алган кылдыр меге фактураларны бодунуң өнүктеринге кылдырып алган турган. Райпонуң баштаар чери болгаш бухгалтериязы ол хоозун документилерни хынап көрбейн, отчётка хүлээп алган. Самчыгдакчы анаа чалгыннангаш, демги-ле колхозка болгаш школага 4800 рубльдиң бараанын берген кылдыр меге фактураларны өнүктеринге база катап бижиткилээн турган.

Ол районда чамдык удуртукчу кижилер боттарының эрге-дужаалдарын соора ажыглап, магазин эргелекчилериң дужаар арга-биле бараанңарны чээлиге алыр чорук хөй болуп илерээн. Чүгле «Торгалыг» болгаш «Коммунизмче орук» колхозтар безин райпога 12 муң ажыг рубль өрелиг болган чорук ол дугайын тодаргай херечилеп турар.

Райпонуң бухгалтерия аппарады (кол бухгалтери эш Намзырай), ревизия комиссиязы (даргазы эш Даваа) учётту болгаш хыналданы кончуг багай тургускан. Материал талазы-биле харысалгалыг дыка хөй кижилер, оон иштинде райпонуң ажыл-агый эргелекчизи безин 5 ай иштинде отчёдун киирбээн болган.

Кооперативтиң хөреңгизин самчыгдаар чорук бараанңарны, өртектиг чүүлдерни үрегдеп, үндүр бижиириниң шугуму-биле база болдунуп турар. Чижээ, райпонуң даргазы турган Ойдуп чогуур чөпшээрел чокка «Москвич» деп автомашинаны «садып» алгаш, чолаачы М. Дамдыңга ону дораан-на ажыглаттынмас кылдыр үредип каан. Ынчалза-даа райпога улуг когарал таварыштырган бо кижилерниң кайызы-даа чогуур харысалганы хүлээвээн болгаш машинаның өртээн төлевээннер.

Райпонуң ажыл-чорудулгазында шыдажыр арга чок берге байдалды өөренип көргеш, Өвүрге хуучулар төлээлекчилериниң ээлчег чок (онза) хуралын чыылдырарын респотребсоюзтуң баштаар чери шиитпирлээн.

Чоокта чаа болуп эрткен ол хуралдың киржикчилери ук садыг организациязынга болдунган дүвүреңниг байдалды кииленнээшкин-биле демдеглеп, кооперативтиң хөреңгизин оорлап-самчыгдап турар чоруктуң өске-даа фактыларын шыңгыы илереткеннер. Хурал райпонуң баштаар чериниң ажыл-чорудулгазын четпес деп демдеглээш, ооң составындан чамдык кежигүннерни үндүрген болгаш оларның орнунга төлептиг кижилерни соңгуп киирген.

Райпонуң болгаш ооң ажылдакчыларының саң-хөө ажыл-чорудулгазын четпес контрольдап, багай ажылдааны дээш ревизия комиссиязының бүгү составын дүжүрген болгаш ооң орнунга чаа составты ажылга болгаш хыналдага элээн мергежилдиг кижилерниң иштинден соңгаан.

Учёт, контрольду багай тургусканы дээш кол бухгалтер эш Намзырайны ол ажылдан үндүрерин төлээлекчилер негээн. Райпонуң даргазы турган Ойдуп, чолаачы Дамдын, а ол ышкаш самчыгдал, тудагдал кылып, бараанңарны үреп, өртек-үнени улгаттырып, самчыгдакчыларны чажырып база камгалап турган С. Дыртык, Х. Дыртык, Соскарбаа, Калбак-оол ышкаш өске-даа кижилерни шыңгыы харысалгаже киирерин партия, совет болгаш хоойлу-дүрүм органнарындан диләэрин хурал шиитпирлээн.

Кооперативтиң хөреңгизин камгалаар талазы-биле ажылда Өвүр райпозунда ышкаш улуг четпестер, ажыл-агыйжы эвес чоруктар, хөй түңнүг өре-самчыгдалдар Тээли сельпозунда, Сүт-Хөл, Найырал рабкооптарында, Барыын-Хемчик болгаш Тес-Хем райполарында база-ла илереп турарын барымдаалааш, ол четпестерни чайладыр талазы-биле шыңгыы хемчеглерни алыры чугула.

Тываның херегле кооперациязының ажылдакчылары чер-чериниң партия, совет организацияларының, суд-истелге органнарының, кооператив хөй-нити активтериниң дузазынга даянгаш, ниитиниң байлаа — кооператив өнчүзүн карак огу дег камгалаар, кооперативтиң хөреңгизин ажыл-агыйжы эвес байдал-биле көөр, ону төтчеглээр, оорлап самчыгдаар чоруктарны үндезиниңден үзе шаап, узуткаар дээш улам-на шыңгыы демисежир ужурлуг бис.

А. СИДОРКИН.

Тыва респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы.

Агитатор механизатор

Чөөн-Хемчик районда «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң механизатору Сат Шоочаның күш-ажылчы идепкейин колхозчулар үнелеп турар. Ооң башкарганы «СК-3» комбайн дүжүт ажаалдазының үезинде бичии-даа үрелиишкинге таварышпаан. Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш демиселге ол үргүлчү мурнуку одуругга чоруп келген.

Аныяк коммунист Сат Шооча бодунга онаашкан ажылын ак-сеткилдиг күүсетпишаан, хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Парторганизацияның механизаторлар ортузунда идепкейлиг агитаторларының бирээзи. Төрээн сүүрүн улам чаагайжыдарынга ооң биче эвес күш-ажылчы үлүг-хуузу база кирген.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Оларга деткимче херек

Ажылчын аныяктарның кежээки ортумак школазында өөредилге чылын эгелээниниң дугайында айтырыгны Туран хоорай Совединиң сессиязынга чугаалашкан.

Школа директору С. Ф. Перфильевтиң илеткелинден болгаш доктаамал комиссия даргазы В. Т. Бахтинниң эдеринчи илеткелинден алырга, кежээки школага өөредилге чылы организас чок эгелээн. Школага 100 кижи өөренир планныг турда, 97 кижи өөренир кылдыр бижиткен. Олардан баштайгы кичээлдерге 76 кижи олурушкан, а сөөлүнде 60 кижи кичээлге кээп турар. Ынчангаш бижиткеннерден 40 чыгы кижи өөредилгеге келбестээн.

Кежээки школада хостут дөрт башкылар бар хирезинде, школа коллективи өөреникчилериниң ажылдап турары организациялар-биле доктаамал харылзаа тутпайн турар. Өөредилге дугайында хоорайның чаңгыс-даа организациязынга бо чылын чугаалашпааны бо дугайын херечилеп турар. Албан, бүдүрүлге черлериниң чамдык удуртукчулары боттарының ажылчын, албан хаакчыларының ниити билиин бедидер дугайында айтырыгны чогууру-биле сонуургап көрбейн турар деп сессия демдеглеп турган.

Тудуг-монтаж участогунда ортумак эртем чедип албаан аныяктар 50, «Сельхозтехника» салбырында — 30, райүлетпүр комбинадында — 25 болуп турда, кежээки ортумак школага ол черлер бүрүзүнден чүгле 3—7 кижи кээп турар. Тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги эш Желтобрюхов, «Сельхозтехника» салбырының эргелекчизи эш Хунданов олар аныяк ажылчыннарының өөредилгезиниң дугайында чүгле сонуургавайн турар эвес, харын-даа кежээки школаның өөреникчизи аныяктарга чогуур чиигелделер көргүспейн турар. Ооң ужурунда чамдык аныяктар өөредилгеге бергедээшкинге таваржып, харын-даа өөредилгезин каап турар таварылгалар бар.

Кежээки школа класстар талазы-биле бергедээшкинге таваржып турар. Өөренип турарлар 7 шакта ажылга туруп шылагзыраарындан, харын-даа 4—5 шакта өөредилгеге артык шылагзырап турар. Чүге дизе улуг столдарга эвес, а бирги класс-чыларның парталарынга олуруп кичээлдеп турарлар. Бажыңнарынга бот-кичээл кылыр арга чок өөреникчилерниң школага бот-кичээл кылыр өрээли чок. Школаның дерилгелери, көргүзүг херекселдери чедишпес, физика болгаш химия кабинеттери чок. Бо бүгү чедимче чок чоруктар өөредилге шынарынга багай салдар чедирип турар.

Хоорайның чамдык партия, профэвилел организацияларының болгаш райоңнуң комсомол комитединиң талазындан кежээки школаның ажылын сонуургавайн, аңаа практиктиг дузаламчы көргүспейн турарын депутаттар чөптүү-биле шүгүмчүлээннер.

Хоорай Совединиң депутаттары сессияга чугула айтырыгны чугаалажып, чогуур шиитпирни хүлээп алган. Хоорай Совединиң күүскому депутаттарының саналдарындан боттуг түңнелди кылып, сессияның шиитпириниң күүселдезин организастаар болгаш кежээки школаның ажылын экижидерин чедип алыр хүлээлгелиг.

П. ПАВЛОВ.

„Ажылчын“ чүге үнместээнил

«Межегей» совхозтуң партия, комсомол организацияларының болгаш ажылчын комитединиң удуртулгазы-биле «Ажылчын» деп хана солунну июнь айга чедир доктаамал үндүрүп, аңаа бүдүрүлгениң мурнакчыларының арга-дуржулгазын көргүзүп, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас кижилерни чиди-биле шүгүмчүлеп турган. Солуннуң ажыктыг дузазы улуг дээрзи чугаажок. Ол — мурнакчы арга-дуржулганы нептередип, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээрлерни шыңгыы сойгалаарынга улуг дузаны чедирген.

Ынчалза-даа сөөлгү үеде «Ажылчын» хана солун үнместээн. Солунну доктаамал үндүрери-биле редколлегия кежигүннери ам-даа хемчег албаан.

Ооң ышкаш совхозта 18 кижи киржикчилиг лекторлар бөлүү (удуртукчузу эш Лысак) сөөлгү үеде четпес ажылдап турар. Чүгле совхоз директору В. Пащенко 5 лекция номчаан болгаш өске эштер чаңгысты-даа номчуваанар.

Хана солуннуң болгаш лекторлар бөлүүнүң ажылын экижидер өйү келген.

Т. ТАЖЫ-САМБУ.

„Шынга“ парлаттынган соонда

Бо чылдың октябрь 19-та үнген № 249 «Шынга» «База катаптаарының кырында» деп эгелиг эш Л. Монгуштуң мал семиртир «Сукпак» совхозтуң кышта белен эвезин илереткен чүүлү парлаттынган.

Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң министерствозунуң министриниң бирги оралакчызы эш М. Достан-оолдуң редакцияга дыңнатканы болза, авторнуң бижип турары фактылар хыналдадан шын болуп илерээн.

Совхозтуң партия организациязы моон адаанда хемчеглерни алган: Кызыл хоорайның мурнуу талазында Чедер баар орук чанында 5 кыштагларның септелгезин доосқан болгаш чамдык таарымча чок туттунган кыштагларны эде кылган. Кыштаг бүрүзүнде саваңны сөөртүп чедирген.

Малчыннарның чуртталга бажыңнарын чугайлап, печкаларын салып, бүрүн септээн. Совхозтуң улуг агрономунуң удуртулгазы-биле мал чемин кыштагларже чедирер 3 машина, 3 тракторда 11 кижи быжыглаттынган.

Балгазын девискээринге кыштаг кылыры-биле 6 кижи составтыг бригада ажылдап кирипкен.

Каа-Хем районнуң Улуг-Ажыкта «МТС-50» маркалыг 7 трактор 2 пресстиг, 17 кижи составтыг бригада 2 ээлчеглиг ажылдап турган 300 баш инек кирер бир улуг кажааны кылган. Ол ышкаш Шивилигге база 300 баш мал кыштадырын планнап, ында 60 тонна ажыг саваң болгаш 300 тонна сигенни белеткээн.

Авторнуң чагаазынга харыы

Өвүр райпозунуң Хорумнуг-Ой магазининде чамдык үлетпүр бараанңарның өртээн улгаттырып садыглап турарының чижектерин киирген көдээ бижикчиниң чагаазы редакцияга келген.

Тыва респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы эш А. Сидоркинниң бистиң чоруткан бижиивиске харыылааны болза, авторнуң бижип турар фактылары хыналдадан шын болуп бадыткаттынган.

Бо хүннерде магазинде бараанңарны доктааткан өртээ-биле садыглап эгелээн. Бараанңар өртээн улгаттырып база өре-самчыгдал кылып турганы дээш магазин эргелекчизи Сат Калинни ажылдан үндүрген.

НОМЧУКЧУЛАР САНАЛДАП ТУР

Номнар дугайында

«Бичии башкы»

Шүлүкчү Монгуш Кенин-Лопсанның бо чылын үнген «Бичии башкы» деп ному болза, ооң үшкү ному дээрзин билир бис. Бо номда шүлүкчүнүң сөөлгү үеде бижээн чогаалдары кирип турар.

Номнуң 1-ги кезээнде кирген «Бичии башкы» деп шүлүглелден үжүк-бижикке өөренип алыр дээш 30 чылдарның эгезинде улустуң канчаар кызып чораанын, чаа тургустунган тыва бижик өөренир дээн чонга хамнарның, ламаларның доктар-моондак кадып турганын, ол үеде караңгыдаш, саазын тып алырының канчаар-даа аажок берге турганын чаа салгалдың кижилери билип алыр. Бо шүлүглелде черле уран-чечен, тывынгыр бижиттинген дыка-ла эки одуруглар бар. Оларны мен улуг таалал сеткил, ханымышкын-биле номчудум. Маңаа чижек кылдыр чүгле ийи куплеттен көргүзүп көрейн:

«Чырыдымышкын чалбымышталган,
Чымыштыг чай эртип турган.
Бичии башкы — Орлан ынчан
Билиг чечээн тарып турган.
Шокар-үжүк таныыр болдум,
Шорузум дээр кадайлар бар,
Адым салып билир болдум,
Ажыктыым дээр эрлер-даа бар».

Бо одуругларны безин номчуурга, кижиниң сагыш-сеткили чаңгаар-ла хайнып келир.

«Оттук»—бо шүлүглел болза, амгы үениң маадыры, күш-ажылчы кижиниң дугайын, чаарттынган чаа амыдыралды чугаалап турар, идейлиг утка талазы-биле черле шымбай чогаал деп номчудум. Шүлүктерден «Эм кат», «Сырбыккай», «Дугаржапты сактып чор мен» деп шүлүктерни мен бодум хуумда дыка-ла эки кылдыр бижиттинген шүлүктер деп көрдүм. Бичиилерге таарыштыр бижээн «Шагаа» деп шии бистиң школачыларывыстың, уруглар садтарывыстың боттыывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринге дыка эки белек. Ооң сөс-домаа-даа, шилип алган темазы-даа дыка солун. Уругларга шак ындыг шиижидип бижээн чогаалдар амгы үеде эң-не чугула херегжеттиниш турар болгай. Шак ындыг шиижиткен чаа чогаалды удавас база бирээни бараалгадырын Монгуш Кенин-Лопсаңга күзеп каалы.

«Бичии башкы» деп номда чамдык четпестер база-ла бар. Ооң даштыкы картының чурук каасталгазы ындыг кончуг-ла эвес болган: караңгы багай кылдыр чураан. «Оттук» деп шүлүглелде уран-чечени чевен. сөс-домааның тургузуу чедир кылдынмайн барган чамдык четпестерлиг одуруглар база-ла бар. 6-гы эгеде мынча дээн:

«Чаптып баткан Бора-Булак
ховузунга
Чарыш аъды салбас болган өске
шаг-дыр».

Шынында ындыг эвес. Колхозчуларның чайгы маёвкаларында Бора-Булак ховузунга аъттарны чарыштырып турар, моон соңгаар аът спортту улам-на сайзырап, Бора-Булакка аъттар чарыштырары улам-на көвүдээр дээрзинге бүзүрээр бис. «Бора-Булак калган ада хензиг чурту» диген одуруг бар. Шынында ол хензиг бичии-даа болза, кайгамчык тараалаң, делгем одарларлыг черле болгай.

«Төрээн черин сактып келген
Тогдук куштар,
Ховуга кээп, өөренген
чаңы-биле
Хонар дээштиң, таныл чадаан—
кара болган.
Төөреп калган, далбаңгырлап
ужуп турган.
Боттуң малын харамнангаш,
колхозташпайн,
Ойта дужуп, көжүп дескен тоскут
хей дег,
Бора-Булак чурттун тыппайн
кырган тогдук,
Оя тырткаш, өөрүн баштап
былдавыткан»

Бора-Булак ховузунга кээп хонуп, аңаа турумчуп, өөренип калган тогдуктар колхозтуң тараалаң, байлак шөлүнге хонмайн чүге дезип ыңай болганы чиктиг. Оон аңгыда «Ая шеттер» деп шүлүктүң кол утказы база-ла билдинмес.

Бо номда чамдык четпестер бар-даа болза «Бичии башкы» деп ном номчукчуларга эки белек.

С. ТАСПАЯ.

«Өң-баазын ном»

С. Маршактың школачы уругларга бараалгатканы «Өң-баазын ном» деп номчугажын тыва дылче очулгазын Тываның ном үндүрер чери бо чылын бичии номчукчуларга бараалгаткан. Ооң очулга, каасталгазының дугайында каш сөстен чугаалап көрейн.

Номну Е. Танова бичии номчукчуларга таарышкан сөстер-биле очулдурар дээш черле кызып, ону чединиишкинниг очулдурган-дыр. Ындыг болза-даа чамдык шүлүктерниң одуругларында уругларга билдинмес, сөс сүрүп очулдуруп каан черлер кайы хөй. Орус дыл кырындаазынга ол-ла хевээр ажыглаан, ол ышкаш бичиилерге билдинмес сөстерни арыннарның адаанга тодаргай билдиниг кылдыр тайылбырлап бижип каан болза, эки турган ийик. Чижээ, «саксаул», «дельфиннер», «хорагай», «соргаа» болгаш өске-даа. Оон ыңай «Сарыг өңнүг арын» деп шүлүктүң эң сөөлгү куплеттиң мурнунда куплетте «канал» деп сөстү утказының-даа, ажык үннериниң-даа аянныг шырының-даа талазы-биле «буга» деп очулдуруп болур турда-ла, «Долу суглуг канал каскаш...» деп хевээр херегнээн.

Номнуң чурук каасталгазын кылган И. Кузнецова, В. Лебедев, М. Митурич оларның кылган ажылдарын чугаалажып көрээли.

Номнуң адын өң-баазын будук-биле парлааны черле эки. Чурук каасталгазы уругларның сонуургалын, хандыкшылын хаара тутсун дээш чурукчулар кызып ажылдаан болбайнаан. Ынчалза-даа номнуң даштында чуруп каан челээшти, чаъсты «Дуга-челээш» деп шүлүктү номчувайн чыткаш, ол челээш, бо чаъс-тыр дээрзин билип алыры улуг кижиге безин берге. Номну ажыы көргеш, бир-ле дугаарында 3-кү арында «Ногаан өңнүг арын» деп шүлүктү көрүп каар бис. Бо арынның өңү шүлүктүң ады-биле шуут-ла таарышпайн барган. «Ногаан өңнүг арын» деп бижип каан турда-ла, кара сарыг өң-биле кылып кааны элдеп. Ол ышкаш бо арында шүлүктүң сөзүнүң утказы-биле дүүштүр чечектерни, курттарны, ховаганнарны, бүрүнү чуруп тургаш, оларның шуптузун кара-хүрең өңнүг кылдыр чураан. Курттар-даа, бүрүлер-даа дооза-ла чаңгыс аай кара-хүрең өңнүг эвес болгай. Дараазында 4-кү арында «Көк өңнүг арын» деп шүлүк бар. Бо арынның чуруктарын база-ла сөс-биле дүүштүр өңневээн. Чаңгыс аай мат-кара будук-биле чураан. 9-ку арында «Кызыл өңнүг арын» деп шүлүкте:

«Кызыл шөлдүң кырын дургаар
Кызыл туктар чалгып турар.
Делегейде кызыл өң дег
Тергиин каас өң кайдал, ынчаш?»

деп чугаалап турда-ла, ында чураан уругларның туткан туктарының бешадырларның, чечектерниң өңнери шуптузу-ла кара-хүрең болу берген. Ынчаарга бирги класстың өөреникчилери янзы-бүрү кызыл, кара, көк дээш оон-даа өске өңнер дугайында билигни бир дугаарында алырлар болгай. Ындыг болганда, «Кызыл өңнүг арын» дээш өкпе өң-биле будуп кааны, оларга шын билигни бербейн турар ышкажыл.

«Дуга-челээш» деп шүлүкте:

...Эңмек челээш чырыын черже
Элбээ-биле куда берди.
Сиген-көкту улам өңгүр
Сиилип туруп каастай берди.
Эңмектелчек челээш өттүр
Эзим, шынаа көстүп чыдыр.
Талыгырда хову черде

Тараан тараа чалгып чыдыр...»

деп,—бо одуруглар чаъс соонда өң-баазын челээш тыртта бергенин, ооң адаанда чаъс суунга улам өң кире берген эзим, шынааның, чалгып чыдар тарааның тода көстүп чыдарын каракка көзүлдүр чугаалап турар. А ынчаарга чурукчу М. Митурич ону ынчаар чуруваан. Номнуң бир арнындан өске арынче нежир челээшти чурааны челээшке дөмей эвес, харын-даа бичии уругларның мооркоордарлары сагышка кирер. Номнуң каастаргазында бо бүгү четпестерни алгаш көөрге, «Өң-баазын ном» деп ат-биле дүүшпейн барганы илдең. Ынчангаш бо номнуң адын көргеш, ажып сонуургай берген школачының ооң азы дег өң-баазын болбаанынга сеткили хомудаары чугаажок.

Номну каастап чураан эштер И. Кузнецова, В. Лебедев, М. Митурич олар боттарының ажылын черле эки кылып күүсетпээн, чүгле хол чуруу-биле бөрастап кылганнар-дыр деп бодум хуумда ынчаар санаар-дыр мен. Тываның ном үндүрер чериниң моон мурнунда үндүрүлээн номнарының чурук каасталгазынга өске-даа четпестер хөй болгулаар турган. Ном үндүрер чер моон соңгаар эки чуруп каастаттынган номнарны уругларга-даа, улугларга-даа бараалгадыр боор деп идегеп каайн.

Башкы Б. БАРБА.

Шынның шагар арызы!

Таисья Васильевна Бензина деп кымыл?

Өвүр райпозунуң пекарнязының эргелекчизинге 50 хар ажа берген Таисья Васильевна Бензина дээрзин барык чээрби чылда ажылдап келген. Хуузунда байыырын ол үргүлчү-ле кызыгаар чокка оралдажып чоруур. Аңаа келген чылында-ла инек, хаван, дагааны өстүрүп эгелээн. 1962 чылда оон инээ 12 баш ашкан турган. Ол хөй инээн хамаатын Бирбүжапка малдадып келген.

Ол Хандагайтыга келирге-ле Таисья Васильевна ону үжур арагалаадып, пиволаткаш, «тергиин эки малчыным... инектеривисти эки-ле ажаап көр» деп, чула мактааш, үдеп келген.

Хамааты Бензина чүгле инек, хаван, дагаа өстүрериин эвес, харын чер ажылының база «кожайы». Бо чылын ол бир га ажыг картофельди олурткан. Ону Самсонкина деп херээжен кижиге беш хонукта кастырткаш, хөлезинин төлеп бербээн.

Районнуң хлевин быжыргаш, артыкшылдыг хлебти мурнунда ол боду садыглап, оон акшазын бодунга шиңгээдип турган. Пекарняга кирген янзы-бүрү далган аймааның учётун будулдуруп, далганны ол хөйү-биле оорлап ап турган. Чурттап турар бажыңының чанында үш-дөрт кезек черде тудуп тургускулаан аңмаарларында ук далганны оон кадагалап турары база-ла чажыт эвес.

Ам ол «кожай» ийи бызаалыг инекти саап, районнуң эмнелге черинге болгаш чурттакчыларга литр сүттү 30 көпеекке хостуу-биле садыглап турар. Ниитизи-биле дөрт баш мыйыстыг бода малды, ийи улуг хаванны, 300 ажыг дагааны хлеб-биле үргүлчү чемгерип келген. Дагаа чуургазын бирээзин-не 10 көпеекке, хаван оолдарын бир ай болурга бирээзин-не 10, а ийи ай болурга — 20 рубльге оон садыглаары чаңчыл болган.

Чиижен садыгжының бажынынче садып алыкчылар ис баспас. Олар оон соңгазының караанга көзүлгеш-ле херим хаалгазынга барып ээлчеглеп тургулаптарлар. «Садыгжы» бодунуң бараанын хаалга өттүр үндүр сайгарып турар. Хериминиң иштинче малчыны Бирбүжап биле райпо даргазы Очурдан өске кымы-даа ол кирбес. Чүге дизе ында шыгжаан хөй мал чемнери, аңмаарларда далган, тараа болгаш хлеб продуктулар чонга билдине бээр дээш, ол пат-ла коргуп турар.

Колхоз кежигүнү эвес хамаатыларның хуузунда өнчүзүнге турар малдың нормазының дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ажылчы чон шагдала амыдыралга боттандырып эгелээн болгай. Таисья Бензина — мензэ кым-даа хол дегбес, хоойлу-дүрүм эргелээн болгаш саң-хөө чуруму туткан кижилерге продуктуларымны база-ла берип келген болгай мен — деп, хөөреп олургулаар.

Бо хүннерде оон чүгле бодунда безин 7 баш инек, 2 улуг хаван, 300 ажыг дагааның бары билдингир. Кижи бодап көөрге чазактың доктаалын өске бүгү ажылчын, албанхаакчылар-биле бир дөмей хамааты Бензинаның күүседири ылавыла албан болгу дег. Ындыг турбуже, түс черниң эрге-чагырга органнарындан ол дугайында тодаргай хемчеглерни албайын келгени элдептиг.

Херим-кажаазын долдур хөй сабыг мал, куш азырап, харын-даа улуг хемчээлдиг хуу ажыл агыйынга чамдык кижилерниң күжүн мөлчүп амыдыраарынга чанчыккан Бензина ышкаш ёзулуг мангыстал-чак амыдыралдыг кижилерни ынчаар аңдажып болбас.

О. МИХАЙЛОВ.

КИНО

„ДЭЭРДЕ ШААРАШ ЧЕР ЧОК"

Бо кинону «Бухарест» киностудиязы бүдүрүп үндүрген. Кинонуң сценарийин румын чогаалчы Франчиск Мунтяну чогааткаш, болу ону режиссёрлап тургускан.

Кинонуң кол маадыры аныяк оол Михай—бүдүлга чериниң бүдүкчүзү. Ол — ядыы кижи. Бухарестиге барып өөренип алырын дыка-ла күзеп чоруур. Михайның бир-ле лама хураа каастадыры-биле ап алыр. Харам лама оолду багай чемгерип, хөлезин бербейин келген. Бир-ле хүн хураазы хуу мастерская эргелекчизи чурукчу бай чедин кээр. Михайның талантызын сонуургап, үнелеп көргеш, Бухарестиге барып, чуруга академиязынга өөренирин сүмелээр. Ынчангаш ол оол өөрениири-биле чоруптар.

Чаа таныштарының дузазы-биле академияга ол кирип алыр. Академияга бүгү-ле чүве ооң бодап чорааны ышкаш эвес болур. Хостуг бодалдыг ында үнелеп көрбес, коммунистерни истеп, сүрүп турарын ол аңаа билип алыр. Ооң коммунист эжин соңгадан үндүр октаптарга, өлүп каар. Ол коргунчуг, дүржок аажылаары Михай көөр. Ол ышкаш демшилгелиг румын чогаалчы Михаил Садовянунуң номнарын фашистиг легионерлерниң канчаар өртедип турарын көргеш, ооң килеңи база-ла хайнып кээр. Даартазында ол үеде «Хостуг бодал» деп демшилгелиг солунуң редакция черинге хөй номнарны базып алган турар ийи улуг сапокту чуруп алгаш эккээр. Ол—фашизмниң дүржок караңгы күштериниң символу-дур.

Редакцияның коммунистери ооң талантызын үнелеп, аңаа бүгү дузазын чедирер. Михай хосталга дээш демиселдиң киржикчизи апаар. Ол, коммунистерниң удуртулгазы-биле янзы-бүрү даалгаларны күүседир. Ону завод чанынга ажылчыннарның хосталга дээш демиселин көргүскен чурукту чуруп турда каргыс шагдаалар тудуп алыр. Аныяк чурукчунуң чуруктарында фашизмниң үрегдекчи чорууи сойгалап илередип, хостуг бодалды тургузарын, төрээн дээри дээш демисежириниң эргежок чугулазы көстүп турар. Кинода Румынияның революция мурнундагы уран чүүл талазы-биле хөгжүлдезин көргүскен. Чурулга академиязында уран чурулгага салым-чаяан чок башкыларны, студентилерни болгаш ёзу барымдаалаан чурукчуларны көргүскен.

Амгы үеде уран чүүлде формалистиг хажыдышкыннар-биле демисежиринге кинонуң дузазы улуг. Уран чурулганың чурттаалгадан хоорулчак, ужур-утка чок хевирлерин тывары оралдажып турар чамдык кижилерге ол шынтыы харыы болур.

Д. КАРА-ООЛ.

СЭТА дыңнадып, медээлеп тур

Совет Эвилелиниң болгаш Индонезияның улустарының найыралынга

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле дерип тургускан госпитальды индонези улуска белек кылдыр дамчыдып бээриниң дугайында актыга ат салырының ёзулалы аңаа болган. Актыга ССРЭ-ниң Бадык камгалал министри С. В. Курашов болгаш Индонезия республиканың кадык камгалал министри Сатрио ат салган.

Индонези тудугжулар-биле демниг кады ажылдап турган совет тускай эртемниглерге изиг байырны чедирбишаан, Сатрио болза, бо тургускан госпитал дээрге Индонезияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында найыралдың херээнге үнелиг салышкын-дыр деп онзалап демдеглээн.

Госпитальдың ажылын организастаарынга дузаламчы кылдыр бөлүк эмчилерни болгаш техниктиг ажылдакчыларны Совет чазак чорудар деп, ССРЭ-ниң Бадык камгалал министри С. В. Курашов дыңнаткан.

Африкада бир дугаарында

ДАКАР. (СЭТА). 30 км бедикке космос херелдерин өөренип көөрүнге херээлээр приборларлыг стратостатты Сенегал республиканың найысылалы Дакар хоорайга салып үндүрген. Ол хевирлиг эртем шинчилелин Африкага бир-ле дугаар чорутканы ол. Беш килограмм аппаратураны ап чоруур 25 метр баллонну европаның элээн хөй лабораторияларының каттышкан бөлүү Дакар университеди-биле болгаш метеофизиканың национал институду-биле кады ажылдавышаан, шөлээн хүннүң делегей чылының программазын ёзугаар салып үндүрген деп, «Дакар-Матэн» солун дыңнадып турар.

Депутаттар ССРЭ-ниң дугайын чугаалап турар

САН-ХОСЕ. (СЭТА-ның корр). Франсиско Гамбоаның бижип турары болза:

Чоокта чаа Совет Эвилелинге кээп чораан Коста-Риканың хоойлу үндүрер хуралының депутаттары Хосе Франсиско Агилар биле Родольфо Солано олар боттарының аян-чорууунуң дугайында отчётту аңаа кылган. Социализм чурттунга аян-чорук дугайында оларның үш шак үргүлчүлээн солун чугааларын дыңнаар дээш, элээн каш чүс кижи чыглып келген.

Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш техниктиг улуг чедиишкиннериниң дугайын ийи депутаттар магадаашкын-биле чугаалаан болгаш совет улус тайбынче шын сеткили-биле чүткүп турар-дыр деп медеглээннер.

«Мен АКШ-ка чораашэлээн материалдыг дешпилгени болгаш мораль талазы-биле улуг буураашкынны көрген мен — деп, Родольфо Солано чугаалаан.— Мен ССРЭ-ге чорааш, совет улустуң болгаш оларның удуртукчуларының кончуг бедик моральдыг тура-соруун көрдүм.»

ССРЭ-ниң культура талазы-биле чедиишкиннериниң дугайын чугаалааш, Соланонуң медеглээни болза: «Мээң ажы-төлүм аңаа кижизиттинген турарын күзээр ийик мен». Совет Эвилелиниң аныяктарында ышкаш эртем-билиг чедип алырының шак ындыг делгем болдунар аргалары мээн аныяк чораан чылдарымда бар турган болза, кончуг-ла өөрүүр ийик мен, деп ол демдеглээн.

Өртектиң аартаашкыны

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Чоокта чаа чигирниң, сүттүң болгаш үстүң өртээниң аартаанының база бажыңнарга одалгага херегжээр хөмүрнүң өртээ дыка улгатканының соонда, ам Бельгияда почта тарифтери улгаткан.

Бельгияга амыдыраарының үнези эрткен чылдың дургузунда 15 хуу бедээн деп, аңаа холбаштыр «Драпо руж» солун бижип турар.

* * *

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Финляндияның социал херектер министерствозу чигирге чаа өртектерни доктааткалының дугайын дыңнаткан. Бөгүнден эгелээш, чигирниң түрмектеп садар өртээ бир килограммның 19 пенниге бедиир.

Шак дүшкен...

ТОКИО. (СЭТА). Боттарының эрге-ажыктарын барымдаалап хөделгеш, социалистиг чурттар-биле садыглажылганы калбартып турар бодунуң эвилелчилеринге Каттышкан Штаттар таарзынмайн турар. Парлалганың дыңнадып турары-биле алырга, «атлантика чурттарының» Совет Эвилелинче болгаш социализмниң өске-даа чурттарынче бараанннар үндүр сөөртүрүн эвээжедир сорулга-биле АКШ НАТО чөвүлелиниң декабрь сессиязынга ол чурттарны чыгаарын оралдажып турар. Ол-ла сорулга-биле АКШ ук сессияже бодунуң төлээлерин чорударын Японияның чазаанга саналдаан.

«Майнити, дейли ньюс» солунунуң дыңнатканы-биле алырга, «коммунистиг чурттарже бараан үндүр сөөртүрүнге бодунуң хууда нормаларын» удуртулга болдуруп турарынга сылдаг каккаш, япон чазак АКШ-тың ол саналындан ойталаан.

«Атомнуг согугжу күш сөнезин!»

ПАРИЖ. (СЭТА). Генерал де Гольдуң чазааның чорудуп турары, ядролуг чепсекти эндере бүдүрериниң политиказынга француз хөй-ниитиниң удурланыышкыны ниити национал характерлиг болуп турар.

Массалыг чыскаалдарның, митингилерниң, хуралдарның, түр үеде соксадышкыннарының чалгыы ноябрьның 17-ден 24-ке чедир бүгү Францияга калбара бээр. Ол удурланыышкыннар: «Атомнуг согугжу күш сөнезин!, Франция Москва Бержээнге каттышкан турар ужурлуг» деп лозун-биле эртер.

Ниити националдың чоокта чаа тургустунган, «Атомнуг согугжу күшке» удур, чепсегленишкинниң бүгү-ниити дужурери дээш демиселдиң түр комитединиң» эгелекчи чоруу-биле ол «демисел неделязын» чорудуп турар. Ол комитетке чурттуң барык-ла бүгү опозициялыг политиктиг партиялары (коммунистиг, социалистиг, каттышкан социалистиг партиялар, радикалдарның болгаш радикал-социалистерниң партиязы), күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязынга баштаткан профэвилелдериниң улуг каттыжышкыннары, аныяктар болгаш хөй-ниити организациялары кирип турар.

Француз сенат чазактың саналын хүлээвээн

ПАРИЖ. (СЭТА). 1964 чылдың бюджединиң дугайында хоойлу төлевилелинге кирген чамдык чүүлдерни француз сенат хүлээвээн. Ындыг чүүлдерниң хирерн, чазактың бодалы-биле алырга, чер участокталарынга контрольду хандырар ужурлуг. Чер участоктарын чиижең арга-биле садыглаарын чайладыр талазы-биле эргежок чугула эргелерни администрацияга бербейн турар ол чүүлдерни сенаторлар шыңгыы шүгүмчүлээн. 231 сенаторлар чазактың саналынга удур бадылаан.

ИРАКТА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Багдадтан келген кижилерниң дыңнадыгларын ёзулаар алырга, Иракта дүвүрээзин чок байдал чоорту катап тургустунуп турар. Албан черлери катап ажылдап эгелээн. Өөредилге черлери болгаш магазиннер ажыттынган. БААС партияның органнары «Аль-Джамахир» биле «Ат-Талиа» деп төп солуннар ийи хонукта үнмейн келгениниң соонда үнүп эгелээн.

Ындыг болза-даа түс черниң албан кижилериниң демдеглеп турары-биле алырга, ирак чайысылалда дүвүрээзин чок кылдыр даштындан көстүп турар байдалдан аңгыда, баасчы партияның удуртулгазында чарылган өжээннешкек ийи бөлүглелде дүшкүүрлүг демисел чорүп турар.

Ам ол демисел баасчы удуртулганың иштинде сорулгаларда илереп турар болгаш баасчы удуртукчуларның чамдык бөлүктерин чурттан шөлүп үндүрери үргүлчүлевишаан БААС-тың каш-каш удуртукчулары Мадридте чеде берген. Оларның арызында—Ирактың премьер-министриниң оралакчызы Али Салех Саади база күш-ажыл болгаш социал херектер министри Хамди Абдель Маджид бар. Ирактың баасчы удуртулгазының оон өске болуу, оон иштинде даштыкы херектер министри Талеб Шибиб, президент херектериниң талазы-биле министр Хазем Джавад болгаш өскелер-даа самолёт-биле Багдадтан Бейрутта чеде берген.

БААС партияның ниити-араб удуртулгазының тускай медеглелин багдад радио дамчыткан. Ноябрь 12-де соңгуттурган ирак партияның удуртулгазын тараткан дугайын болгаш оон хүлээлгезин ниити-араб удуртулга бодунга алган дугайын ол медеглелде чугаалап турар. Баасчы организациялар чамдык араб чурттарда бар. Оларның ажыл-чорудулгазын таарыштыр чорударын Дамаскыда ниити-араб удуртулга боттандырып турар — (редакцияның тайылбыры).

Ирак баасчы удуртукчуларның «частырыглаарын болгаш хажыдыышкыннарын» айытпышаан, партияның удуртулгазы болза оларның херээниң талазы-биле истелгени бодунун чорудар бодап турар дугайын, а ол ышкаш БААС партияның конференциязын чоокку үеде чыылдырар дугайын медеглээн.

ЛОНДОН. (СЭТА). Иракта сөөлгү болуушкуннарны болгаш баасчыларның чарлыышкынын тайылбырлавышаан, «Гардиан» солунунун шоодуг-биле демдеглээни: «Араб чурттарның чаңгыс эвиин чедип алырынга бодун бараан болдурган БААС партия бодунуң хүрээлениниде безин чаңгыс эпти камгалаар шаа чок чорукка херек кырынга таварышкан».

Брөйштедт хоорайның районунда барыын-герман дагжылар суурү Ленгедениң чурттакчылары улуг халапты чурттап эрттирип турар. Рудникти суг кадагалалындан ацгылап турар чалдаашкынны чаза тепкен суг хенертен шахтаны дуй алы берген. 50 шахтёрлар чер кырындан үзе кирдирген. Чер адаанга ажылдап турган он кижиниң амы-тынын улуг күжениишкиннерни үндүрүп тургаш камгалап алган. 11 дагжылар-биле харылзааны чоокта чаа тургускан. Кижилерниң амы-тынын камгалап алыр талазы-биле ажылдар үргүлчүлеп турар.

Чамдык барыын-герман солуннарның хүлээп көрүп турары-биле алырга, шахтёрларның айыыл чок чоруун хандырар «ногуур хемчеглерни албаан турганының» ужурундан ук халап болган.

Чурукта: халап болган черде кижилерниң амы-тынын камгалап алыр талазы-биле ажылдар.

ДПА—СЭТА-ның фотозу.

Күзелдиг кижилерни чалап тур

Кызылдың эът комбинадынга мал согар мергежилдиг кижилер болгаш дузалакчы ажылчыннар дарый негеттинип турар. Ажылдаарын күзээннер Трудовая кудумчузунуң 36 дугаар бажыңга кадр килдизинге келирин чалап тур.

КОМБИНАТТЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттуг хүн болур. Чамдык черлерге хар чаар. Хат өй-тавындан дыңзыыр болгаш аай-дедир углуг хадыыр. Агаарның температуразы республикага—5—10, а Кызылга—5—7 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Координаттары билдинмес» 10, «Балтийниң дээри» (2-ги сериязы) 12, 2, «Балуев-биле таныжымар» 4, 6, 8, 10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Эрес-дир сен, Анита!» 11.15, 1.15, 3.15, «Ньютон кудумчузунда № 1 бажың» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Бичии оглунуң кудумчузу» 10.30, 2.30, «Зумоад» 6.30, «Диплом чок душтук» 4.30, 8.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Нозара» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.15, 7, 9.30 шактарда.

3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар!

Күрүнениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкинниниң талазы-биле ойнаашкынның кол тираштары чыл бүрүзүнде январь 30-де, март 30-де, май 30-де, июль 30-де, сентябрь 30-де болгаш ноябрь 30-де, немелде тираж — сентябрь 30-де болуп турар.

1963 чылдың ноябрь 30-де Ташкент хоорайга 96-гы кол тираж болур.

Чээшкинниң он чеди разрядтарының айы-биле тираштарга дараазында ойнаашкыннар таваржыр:

Ойнаашкыннарның хемчээлдери	Кол тираж бүрүзүнге таваржыр ойнаашкыннарның саны	Немелде тираж бүрүзүнге таваржыр ойнаашкыннарның саны
10.000 рубль	—	17
5.000 рубль	34	85
2.500 рубль	85	425
1.000 рубль	425	1360
500 рубль	1360	13600
100 рубль	11900	39100
40 рубль	130696	140913
Каттышкаш:	144500	195500
Ойнаашкыннарның ниити түңү рубль-биле	7905340	19364020

Кол тираштарга таварышкан ойнаашкыннарны облигацияларны садып алган хуусаазындан хамаарылга чокка ойнаашкынга таварышкан бүгү облигацияларның айы-биле төлээр. Немелде тираштарга таварышкан ойнаашкыннарны тираштың болур хуусаазынга чедир төс айдан эвээш эвес үеде баш удур садып алган болгаш ол ойнаашкыннарны алыр эргелиг чегуур талоннуг облигацияларга төлээр.

Күрүнениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкинниниң 1964 чылдың сентябрь 30-де болур он чедиги немелде тиражка киржир эргелиг № 17 талоннуг облигацияларын 1964 чылдың январь 1-ге чедир садар.

3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар!
Ойнаашкыннарның тираштарынга киржиңер!

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ТӨП АЖААЛГА КАССАЗЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу. бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35. совет ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, 23 — 54. тарааны бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 61 чагаа, ажылчын болгаш кезээ корреспондентилер база совет тургузуу болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01750.

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 20 СРЕДА № 274 (5678).

Өртээ 2 көп.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл болган оюн-биле холбаштыр СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели найыралчы амыр-мендизин айтырып база чылыг байырны чедирген хөй санныг телеграммаларны болгаш чагааларны Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарындан, партия болгаш хөй-нийти организацияларындан, даштыкы коммунистиг база ажылчын партиялардан, хөй-нийти ажылдакчылардан болгаш организациялардан алган.

Коммунистиг тургузуушкунуң херээнге болгаш улустар аразынга тайбың база найырал дээш, социал депшилге дээш, оларның демиселинге улам ыңайгы чединишкиннерни совет улуска, Коммунистиг партияга болгаш Совет Эвилелиниң чазаанга күзээн күзээшкиннерни болгаш байыр чедирииишкинин ол телеграммаларда болгаш чагааларда бижээн.

Найыралдың изиг байырын чедиргени база чаагай күзээшкиннери дээш, бүгү совет организацияларга болгаш ажылчы чоннарга, акы-дуңма партияларга, даштыкы хөй-нийти ажылдакчыларга болгаш организацияларга чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ — ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ — ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

КЫШ — МАЛЧЫННАРГА ШЫЛГАЛДА

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары мал ажылында эң-не берге база харысалгалыг үе — мал кыштагладыышкынынче кирген. Малчыннар ону кайы хире чединишкинниг чорударындан бо чылдың база ол ышкаш келир чылдарның түңнелдери улуг хемчээлдиң-биле хамааржыр.

Малчыннар ам берге шылгалданы тудар, олутпай-шүшпен, харысалга чок кижилерден кыш шыңгыы негээр апаар.

Ынчаарга мал кыштагладыышкынынга бо чылын канчаар белеткенип, чүнү кылып алган бис? Колхозтарның болгаш совхозтарның хөй кезии малды кышкы азырал, ажаалдага белеткээр талазы-биле чамдык хемчеглерни чорудуп, мал кажааларының, малчыннар чурттаар бажыңнарның хөй кезиин септеп, чаа кажааларны немей тудуп, мал адаанга төгер өдекти белеткеп, фермаларже болгаш кыштагларже мал чемнерин сөөртүп чедиргилээн.

Ындыг болза-даа мал кыштагладыышкынынга белеткелде улуг четпестер бар. Маңаа тодаргай чижек болза, Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары болур. Ол эргелелдиң колхозтарында болгаш совхозтарында мал кыштагладыышкынынга белеткел дугайын республиканың Министрлер Чөвүлели чоокта чаа чугаалажып көрген. Эргелелдиң зоназында ажыл-агыйлар сиген белеткээриниң планын чүгле 53 хуу, силос салырын — чүгле 9,1 хуу күүсеткен. Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарының ховуларында саваң четче сараататтынмаан, сараатталда сигенни кадат чок мал үреп чип турар. Барыын-Хемчик районунуң ажыл-агыйлары, «Тиилелге» совхозтуң болгаш дуржулга станциязының тараа шөлдеринде саванны пресстеп шарып база сөөртүрүн организаставаан, белеткеттинген сиген, саваң база силос амга чедир хуваттынмаан болгаш фермаларже сөөртүнмээн. Чайгы таарымчалыг үени мал семиртилгезинге эки ажыглаваанының түңнелинде, ам колхозтарда болгаш совхозтарда арган мал 24 муң 800 баш чедип турар. Зонаның ажыл-агыйлары мал кажааларын кышка белеткээр ажылды дажок узамдыктырган. Кажааларның чүгле 90 хуузу септеттинген, 17.730 баш мал кажаалар-биле шуут хандыртынмаан. Хөй санныг кажааларның көржени контартынмаан, кыжын төрүттүнер 48.000 хураганнарга чылыг кажаалар белеткеттинмээн.

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары, «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «ҮТКА 25 чылы» совхозтар мал кыштагладыышкынынга онза багай белеткенген. Ында малчыннар чурттаар хөй санныг чуртталга бажыңнары болгаш өглер чедишпес. Фермаларда кызыл булуңнарның, чунар бажыңнарның, чуртталга бажыңнарының, өглерниң дыка хөйү септеттинмээн. Малчыннарның 1000 ажыг өг-бүлелери самдар өглерде чурттап турар. Мал чемнериниң кадагалалында ажыл-агыйжы эвес чоруктар бар. «Тээли» совхозтуң беш сараат сигени өртенген, «Барлык» совхозта 3 сараат сигенни оор алган, дыка хөй сигенни кадат чок мал үрегдеп чиген.

Бүдүрүлге эргелели мал кыштагладыышкынынга белеткелдин багай удуртуп, колхозтарга болгаш совхозтарга херек кырында шоолуг дуза көргүспейн, ажыл-агыйларда ажыл-херектиң байдалы дээш оларның удуртукчуларындан болгаш тускай эртемниглеринден, инспектор-организакчылардан ёзулуг негелде салбайн турар. Ооң түңнелинде зонаның колхозтарынга болгаш совхозтарынга 9 айлар дургузунда 34.150 баш мал өлген, бир инекке онаштыр сүт бүдүрериниң деңнели кудулаан болгаш күрүнеге дук садарының планы күүсеттинмээн. Мал ажылының фермаларында механизация кошкак нептереттинип турар.

Таңды болгаш Тес-Хем бүдүрүлге эргелелдериниң колхозтары мал кыштагладыышкынынга база багай белеткенген. Таңды эргелелиниң «Тиилелге» совхозунуң Кара-Хаак салбыры, «Коммунизмниң херели» колхоз, «Межегей» совхоз, Кызыл-Хемниң «Совет Тыва» колхозу, Тес-Хем эргелелиниң «Тес-Хем» совхозу, «Чодураа» колхозу болгаш өске-даа ажыл-агыйлар мал кажааларының, малчыннар чурттаар бажыңнарның септелгезин шынар чок чорудкан, фермаларже, кыштагларже дыка эвээш сиген, саваң сөөрткен. Бо ажыл-агыйларның хөй кезиинде мал кажаалары чедишпес. Ылаңгыя Тес-Хем районда 16 муң баш хураганнарның кыштаар кажаалары шуут чок.

Ам сорулга болза мал кыштагладыышкынынга белеткелде четпестерни соңгаарладылга чокка узуткаары, кыштагладыышкынны чер болганга организастыг эгелээри болур.

Хамыктың мурнунда бүгү мал кажааларының септелгезин дүрген доозар, оларның көржениң контарар, чедир туттунмаан кажааларның тудуун дүргедедип, ажыглалга киирер херек. Кыштаглаашкынның эң чугула негелдези мал чемнериниң курлавыры. Мынчангаш ажыл-агый бүрүзү бүгү-ле бар мал чемнерин шыңгыы учётка алыр, оларны фермаларга, бригадаларга, тус-тус малчыннарга таарыштыр хувaар, фермаларже, кыштагларже сөөртүр, эки кадагалаар, норма ёзугаар камныг чарыгдаарын хандырар, тараа шөлдеринде бүгү саванны бөлүп, сарааттап, кажаалаар, оларны малга электен үрегдедип чидирткен таварылгаларда буруулуг кижилерге шыңгыы харысалга хүлээдир ужурлуг.

Бүгү фермаларга мал чемнерин, ылаңгыя саваң хайындырып шыгжаар херекселдерни, малга бөдүүн болгаш концентраттыг чемнер каап бээр кормушкаларны тургузары, дус болгаш өске-даа минералдыг чемнер курлавырларын кыштаг бүрүзүнге тургузары, малды аргалыг-ла болза чылыг суг-биле суггарарын организастаары, одарларга хар улгады берзе ажыглаар эргежок чугула далбыйларны белеткээри, мал одарларын чөп ажыглаары чугула.

Партия комитеттери, райкүүскомнар, бүдүрүлге эргелелдери мал ажылдакчыларынга культура-амыдыралдың эргежок чугула байдалдарын тургузарынче, чуртталга бажыңнарын, кызыл булуңнарны, чунар бажыңнарны чоокку үеде септеп база чедир тударынче, малчыннарны аъш-чем болгаш эргежок чугула бараан-нар-биле хандырарынче онза кичээнгей салыр херек. Ол ышкаш бүдүрүлге эргелелдериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның тускай эртемниглери ферма, бригада бүрүзүнүң ажылын экижидеринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, алдынган хүлээлгелерниң күүселдезин хандырарынче углаан өөредилгени малчыннарга үргүлчү организастаар ужурлуг.

Колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчуларының, партия комитеттериниң, райкүүскомнарның хүлээлгези болза, кышкы айларда малдың продуктулуун кудулатпазын, харын деңнелин өскүн дээш бүгү хемчеглерни алыры болур. Бүдүрүлгеге үндүрген рубль бүрүзү, продукция алырынга чарыгдаан ажылчын шак бүрүзү улустуң байлаа. Ынчангаш эвээш чарыгдал үндүргеш, эң хөй продукцияны алыр дээш ол байлакты билдилиг ажыглаарын организастаар херек. Ол нийти негелде ам мал кыштагладыышкынының үезинде малчыннарның ажылынга онза ужурлуг болуп турар.

Мал кыштагладыышкынын организастыг эрттирери, малды менди кыш ажырары — колхозтарның, совхозтарның, бүдүрүлге эргелелдериниң, парткомнарның, көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң ам эң чугула сорулгаларының бирээзи ол.

ҮРЕЗИН УРУУШКУНУ

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары 1964 чылдың тарылгазынга хереклээр 595.600 центнер үрезиннерни урар ужурлуг. Ноябрь 15-ке чедир нийтизи-биле 526.625 центнер үрезиннер урлунган ниикпе ону урарының планы 88,5 хуу күүсеттинген. Ооң иштинден колхозтар 322.660 центнерни, совхозтар — 273.331 центнерни уруп, планын тус-тузунда 92,8—84,7 хуу күүсеткен.

Тожу район, дуржулга станциязы, «Тиилелге», «Сүт-Хөл», «Барлык» совхозтар үрезин урарының планын ажыр күүсеткилээн. Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнар, «Элегес», «Чыраа-Бажы» совхозтар үрезин урарының планын күүседиринге чоокшулаан.

Үрезин урушкуну Тес-Хем, Өвүр районнарда, «Шекпээр», «Тес-Хем», «Бөк-Тей», «Тээли» совхозтарда дендии багай чоруп турар. Бо ажыл Улуг-Хем районда, «Тыва», «Улуг-Хая», «Найырал» совхозтарда база багай чоруттунуп турар.

Л. И. Брежневтиң Иранда чоруп турары

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Ноябрь 18-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш ону үдеп чоруур кижилер вакциналарның болгаш сывороткаының сурагдыг иран эмчи болгаш химик Реза аттыг күрүне институдун көрген. Ол институт Тегерандан 48 километр ырак черде турар.

Реза аттыг институтту 1930 чылда тургускан болгаш ам бо үеде чуртта ветеринария талазы-биле эртем-шинчилел ажылын чорудуп турар кара чаңгыс албан чери болуп турар. Институтта ветеринария болгаш биология салбырлары, биология эмнерин белеткээр салбыр бар. Институтта 500 хире кижи ажылдап турар.

Институтче кирер эжикке Л. И. Брежневти болгаш ону үдеп чоруур кижилерни институттуң директору Фарахи, институттуң профессорлары болгаш студентилери уткаан. Хүндүлүг совет аалчыга байыр чедирип тура Фарахиниң медеглээни болза, амгы үеде, кажан эртем болгаш техниканың хөгжүлдези көзүлбээн хемчээлге четкен үеде, улуг-даа база бичии-даа күрүнелерниң улустарының аразынга бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруу болгаш аас-кежии дээш кады ажылдажылганы чорудары эргежок чугула болуп турар.

Фарахи институттуң ажыл-чорудулгазының дугайын совет аалчыларга чугаалап берген.

Харыы сөзүнге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев бодун болгаш ону үдеп чоруур кижилерни чылыы-биле уткааны дээш Фарахиге болгаш институттуң бүгү ажылдакчыларынга өөрүп четтиришкинин илергейлээн. Иранга аян-чоруктуң программазынга бо институтка баарын көргенинге өөрүп турар бис деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Совет Эвилелиниң болгаш Иранның эртемденнериниң аразында харылзаалар ийи күрүнелерниң аразында найыралчы харылзааларны быжыглаарынга дузалаар дээрзин ол демдеглээн. Ажылга улам ыңайгы чединишкиннерни институттуң бүгү ажылдакчыларынга Л. И. Брежнев күзээн.

Л. И. Брежнев институттуң хүндүлүг аалчылар дептеринге ат салган. Ооң дараазында ССРЭ-ден келген аалчылар Тегерандан ырак эвес турар Beредж плотинаны болгаш күрүнениң гидроэлектростанциязын көрген.

Көрүлде үезинде Л. И. Брежнев электростанцияның администрациязының төлээлекчилери-биле болгаш ажылчыннары-биле чугаалашкан.

Хүнүң ийиги чарлында совет аалчылар Тегеранның төөгү музейин көрген. Эрте бурунгу иран культураның төөгүзүнүң дугайын чугаалап турар музейниң элбек көргүзүглерин олар сонуургал-биле көрген.

Ол-ла хүн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кадайы В. П. Брежнева Тегеранда медицина сестраларының Ашраф Пехлеви аттыг школазынга болгаш Фарах Пехлеви аттыг үе-дарган училищезинге чораан. Ол училищеде ада-иелери чок уруглар янзы-бүрү тускай эртемнерге өөренип турар.

Байырлалдыг хурал

МОСКВА (СЭТА). Ноябрь 18-те Артиллерияның хүнү-биле холбаштырган байырлалдыг хурал Совет Армияның Төп театрынга болган.

Совет Эвилелиниң Маршалдары, тус-тус шериглерниң маршалдары, генералдар, адмиралдар, офицерлер, партия, совет болгаш хөй-нийти организацияларының, камгалал үлетпүрүнүң төлээлекчилери, найысылал бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары байырлалдыг хуралга олурушкан.

Хуралдың киржикчилери хүндүлүг президиумну эш Н. С. Хрущевту баштадыр СЭКП ТК-ның Президиуму составтыг кылдыр аажок улуг сорук кириишкин-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы Н. И. Крылов эге сөзү-биле хуралды ажыткан.

ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң мурнундан — Совет Эвилелиниң Маршалы И. Х. Баграмян, найысылалдың ажылчы чоннарының мурнундан — СЭКП МХК-ның секретары В. И. Туровцев, ракета болгаш артиллерия үлетпүрүнүң ажылдакчыларының мурнундан — ССРЭ-ниң камгалал техниказының талазы-биле Күрүне комитединиң даргазының оралакчызы С. Н. Махонин, Москваның комсомолчуларының болгаш аныяктарының мурнундан — ВЛКСМ МХК-ның секретары В. П. Трушин совет дайынчылар-ракетчиктерге болгаш артиллеристерге байыр чедиргеннер.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге байырлыг чагааны улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алган.

Онза чугула тудугдан медээлер

АЖЫЛДЫҢ ҮШ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

Одалга системазы даг-рудазын арыглаар фабрикага чылыгны бээр ужурлуг. Ол чокка фабрика ажылдап шыдавазы билдингир. Ак-довуракчылар чылыг дамчыдар чериниң тудуун амыдыралдың кол хөделдирер чери кылдыр адап турарлар. Ынчангаш ооң тудуун ам ажыглалга киирерин онза чугула сорулга кылдыр санап турар.

Чылыг дамчыдар чер тудуунга ажылды үш ээлчеглиг чорударын организастаан. Экскаваторлар болгаш көдүртүр крааннар ында хүн-дүн чок ажылдап турар. Оңгарларны казып, хоолайларны шөйүп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ам болур Пленумунга алдар кылдыр күш-ажылчы ээлчегге турбушаан, тудугжулар баштайгы 150 метр хоолайны салып доосқан болгаш ол участокту «Востоктехмонтажка» дужаап берген. Чылыг дамчыдар чер тудуунда хөй-хөй ажылчыннар күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүг болурун чедип ап турар.

Туладан чоокта чаа келген аныяк тудугжуларның Александров баштаан бригадазы онза шылгарап турар. Чылыг дамчыдар хоолайлар салырының хүн нормазын ол бригада 110—115 хуу күүседип турар. Ажылчыннар Николай Гарачев биле Егор Борисов ёзулуг ажыл-ишчи маадырлар болуп турар.

ШИИТПИРЛИГ ХҮННЕР КЕЛГЕН

Тыва индустрияның баштайгызы—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунда ам ажыл-иштиң шиитпирлиг хүннери келген. Даг-дүгү комбинаттың баштайгы ээлчээниң тудуу болгаш дериг-херекселдерни таарыштырылгага дужаар талазы-биле эптелге ажылы декабрьның ийиги чартында доозулган турар.

«Сибирьниң техмонтаж» участогунуң коллективи арыглал фабриказының кол корпузунуң 14,5 метр бединге дериглерни таарыштыр эптээр кылдыр ноябрь 17-де дужааган. Эптекчилер онаалганы график-биле доктааттынган хуусаадан үш хонук бурунгаар күүсеткен. Олар ам дериглер эптелгезин кол корпустуң ийиги каъдынга чорударлар.

Чылыг дамчыдар чер тудуунуң тудугжулары болгаш таарыштырыкчылары база график ёзугаар ажылдап турар. Одаага-биле ажылдаар электростанцияның — үлетпүр баазазының участогунда баштайгы 400 метрни эптээр кылдыр дужааган. Өске участокта—электростанцияда, фабрика участогунда тудугжулар 500 метр дурттуг черге чылыг дамчыдылгазын эптээр дээш ажылдарны белеткээн.

Ам эптекчилер дериглерни 18 метр бедикте тургузуп кирипкен. Тудугжулар чылыг дамчыдар чериниң тудуун дүрген темп-биле үргүлчүлеп турар.

Магнитогорскиниң металлургия комбинадының коллективи 10 айларның планын бүгү-ле металлургия циклиниң талазы-биле хуусаа бетинде күүсеткен. Бирги мартен цегиниң каң эзилдирикчилериниң бригадазы бедик көргүзүглерни чедип алган. Чүгле Н. А. Немчиновтуң бригадазы безин октябрьда пландан артыкка 720 тонна мегалл берген.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) каң эзилдирикчилери Валерий Туфанов, Николай Немчинов болгаш Владимир Зуев.

Фото В. ГЕОРГИЕВТИИ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕЛЕРНИ УЛУГ АЖЫКТЫГ КЫЛДЫР АЖЫГЛААР

СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга Коммунистиг партия, бүгү совет улус улуг сорук кириишкин-биле белеткенип турар. Пленумга амыдыралчы чугула айтырыг—химия үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдериниң болгаш улус ажыл-агыйынга химия продуктуларын база материалдарын калбаа-биле ажыглаарының дугайында айтырыгны чугаалажып көөр. Минералдыг чемишчидилгелерниң бүдүрүлгезин көвүдедириниң талазы-биле партияның айтып турар хемчеглери тараа болгаш өске-даа культураларның дүжүдүн шапкыны-биле көвүдедириниң боттуг перспективаларын ажыдып турар, ол болза көдээ ажыл-агыйның көдүрериниң чиңгине угланыышкыны болур.

Колхозтарда болгаш совхозтарда кээп турар чемишчидилгелерни дүжүттүг бедидеринге улуг ажыктыг кылдыр, камналгалыг ажыглаар сорулга көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда туруп турар. Эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: «МИНЕРАЛДЫГ ЧЕМИШЧИДИЛГЕЛЕРНИҢ БҮДҮРҮЛГЕЗИН КӨВҮДЕТПИШААН, ООҢ-БИЛЕ КАДЫ БИСТЕР КИЛОГРАММ ЧЕМИШЧИДИЛГЕ БҮРҮЗҮН УЛУГ АЖЫКТЫГ КЫЛДЫР АЖЫГЛААРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫР УЖУРЛУГ БИС».

СЭКП Төп Комитединге бөлүк эртемденнерниң чагаазын дүүн «Правдага» болгаш «Известияга» парлаан. Чагааның авторлары улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг чугула саналды көдүрүп турар. Тууктар бүдүрүлгезиниң аажок улуг хемчээли оларны ажыглаарының культуразын шиитпирлиг бедидерин, чидириглер-биле демиселди калбартырын, хөй немелде дүжүттү берип турар черлерге чемишчидилгени чөп ажыглаарын негеп турар дээрзин олар онзалап шыйганнар. 1970 чылга чедир көдээ ажыл-агый продукциязының кол-кол хевирлерин бүдүрериниң айыттынган хемчээли минералдыг чемишчидилгелерни элээн бичии хемчээлдерге ажыглаачда, ынчалза-жок оларны ажыглаарының культуразын дыка экижиткенде база көдээ ажыл-агый складтары, машиналары болгаш транспорт херекселдери-биле хандыртында чедип алдынган туруп болурун эртемденнер чемишчидилгелерни тараа культураларынга элээн ажыктыг ажыглаарының чижектеринге көргүзүп турар.

Кирген саналдарның талазы-биле «Правданың» редакциязы боттарының сүмелерин чугаалаары-биле көдээ ажыл-агыйның, үлетпүрнүң ажылдакчыларын, тускай эртемниглерни чалаан. Ындыг чугаалажылга үнелиг түңнелди бээр.

Чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларының дуржулгазы ховуларның үнүш-дүжүдүн бедидери, дүжүттүң өзүлдезин дээш демиселге минералдыг чемишчидилгелерни шын ажыглаары улуг ужур-дузалыын эртем албан черлериниң сан-түңнери херечилеп турар. Винница областың Вершадск бүдүрүлге эргелелиниң «СЭКП-ниң XXII съездизи» колхозу. Ростовтуң «Гигант» совхозу, Узбек ССР-ниң Янгиюльск бүдүрүлге эргелелиниң «Политотдел» көдээ ажыл-агый артели болгаш өске-даа ажыл-агыйлар ховуларны билдилиг-биле чемишчидип тургаш, чыл санында-ла кызыл-тастың, кукурузаның, ристиң, чигир свёклазының, хөвеңниң бедик дүжүдүн ап турар.

Чурттуң чер ажылының ажылдакчылары бедик дүжүттү өстүрер дээш чарышпышаан, эртемниң чединишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы өөренир, центнер чемишчидилге бүрүзүн хөй чүүлдерни бээр кылдыр ажыглаар хүлээлгелиглер. Химия бүдүрүлгезинден кээп турар бүгү продукцияны хамыктың мурнунда чемишчидилгелерни, ылаңгыя бедик болгаш магадылаттынган дүжүттү оларны ажыглап тургаш, чедип ап турар районнарже чорудары эргежок чугула. «Шуптузунга-ла бичелеп чедиштирер» деп принцип биле чемишчидилгени сцдар практикадан ойталаар херек. Чемишчидилгени хуваары—ол дээрге кызыы ажыл-агыйжы херек эвес, а улуг политиктиг айтырыг болур. Тууктарны ажыглап тургаш немелде дүжүттү алырын баш удур магадылап турар колхозтарга болгаш совхозтарга ол чемишчидилгелерни садар дээрзиниң дугайында чугаа чоруп турар. Бисте минералдыг чемишчидилгелерни үнелеп чаңчыкпаан, оларны улуг ажыктыг кылдыр мергежилдиг ажыглап билир кылдыр өөренмейн турар колхозтарның болгаш совхозтарның ындыг удуртукчулары, тускай эртемниглер безин эвээш эвес бар бооп турар. Чамдыкта үнелиг чемишчидилгелерни шуут-ла төтчеглекчи ёзу-биле көөр, сагыш амыр чоруктар база таваржып турар. Киев, Черкассы, Кировоград областарның чамдык бүдүрүлге эргелелдеринде чемишчидилгелерни кедергей ажыл-агыйжы эвес байдал-биле ажыглап турарының дугайында медээлер «Правдага» кээп турар. Мурнуу Казахстан крайның Сыр-Дарья, Кармакчинск бүдүрүлге эргелелдериниң адрезинге келген минералдыг чемишчидилгелер станциялар чоогунуң шөлдеринде, а чамдыкта шуут-ла орук хажызында ай-айы-биле чыткылаар. Ол бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары Заурбеков биле Сыздыков, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, улустуң ол байлаа ажык чок бооп, үрелип турарын чүге черле сагыш амыр көрүп турарлары?

Россия Федерациязының чамдык областарының ажыл-агыйларында чемишчидилгени камнап камгалавайн турар. Чижээ, Киров областың колхозтарынга, совхозтарынга, «Сельхозтехника» салбырынга хамааржыр 16 муң тонна хөй тууктар октябрьда демир орук станцияларынга мөөңнеттинге берген чыткан. Калуга областа база-ла ол ышкаш хөй санныг чемишчидилгени сөөртпээн. Ленинград, Горький, Смоленск областарда хөй-хөй чемишчидилгелерни орук хажызында төккүлеп каан. Шак ындыг ажыл-агыйжы эвес, барык-ла үүлгедикчи хевирлиг чоруктар-биле эптежип болбас.

Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары минералдыг чемишчидилгелерни камгалап кадагалаарының база ажыглаарының талазы-биле үлегерлиг корум-журумну бүгү черлерге дүрген тургузар хүлээлгелиглер. Улустуң ол үнелиг чаагай байлаанга сагыш амыр чорууну коргузуп, ону үрегдеп, база ооң-биле коммунистиг тургузуушкунуң эргежыктарынга хора чедирип турар удуртукчулардан ону шыңгыызы-биле төлеттирер. Демир оруктарга, «Сельхозтехника» салбырларынга, колхозтарга болгаш совхозтарга минералдыг чемишчидилгелерни бүзүрелдиг камгалаары-биле склад бажыңнарын дүрген тудар дугайында сагыш салыры эргежок чугула. Тууктарны камгалап кадагалап турар кижилерниң материалдыг харысалгазын бедидер херек.

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери үе эрттирбейн амдыгаштан на центнер чемишчидилге бүрүзүн эң эки ажыглаары дээш шудургу демиселди калбартыр ужурлуг. Ажылдакчы бүрү дүжүттүң өзүлдезинге чемишчидилгелерниң ужур-дузазын ханызы-биле медереп билиринден аңгыда, өстүрер культураның негелделерин болгаш хөрзүнчүң агрономиктиг байдалын барымдаалап чемишчидилгелерни ховуларга эртем ёзузу-биле, мергежилдиг ажыглап билир болур ужурлуг. Бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга чер ажылының ажылдакчыларының, механизаторларының, бригадалар болгаш звенолар удуртукчуларының өөредилгезин озалдадыышкын чокка организастаары, ховуларга чемишчидилгени шын төгеринге оларны өөредири негеттинип турар.

Черни химижидериниң улуг болгаш харысалгалыг планнарын күүседиринге бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнарының организакчы ролю улуг бооп турар. Ажыл-агыйларга чемишчидилгелерни шын ажыглаарының талазы-биле олар тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыр, билдингир планныг болур хүлээлгелиглер.

Көдээниң ажыл-ишчилери көдээ ажыл-агый чылын доосқаш, келир чылдың дүжүдүнүң үндезинин салыр дээш ам безин хөй-хөй чүүлдерни кылган. Колхозтар болгаш совхозтар бүгү черлерде аңгыс аңдарылгазын чорудуп, эки ажылдап кылдынган он-он миллион гектар черлерге күзүн чажар тарааларны тараан, дыка калбак шөлдерге чемишчидилгелерни төккен. Минералдыг чемишчидилгелерни эң эки ажыглаарының дугайында сагыш салымышкынын илеретпишаан, ажыл-агый бүрүзү өдекти, торфту, компостарны мөөңнеп чыыр болгаш ховуларже сөөртүр ажылды экижидер ужурлуг.

Ооң-биле чергелештир ол ажылды чамдык областарда мырыңай-ла чедир үнелевейн турар. Ылаңгыя Куйбышев, Ульяновск, Тюмень, Ростов, Омск областарда, Башкир АССР-де тус чериң чемишчидилгезиниң сөөртүлгезин саададып турар. Партия организациялары, бүдүрүлге эргелелдери тус чериң чемишчидилгелерни белеткээрин күштелдирер дээш шиитпирлиг хемчеглерни алыр хүлээлгелиглер.

Ол-ла үеде станциялар пункттарынга чедирип эккелген чаңгыс-даа тонна чемишчидилге кыш дургузунда ажык черге чытпазын, а колхозтарже, совхозтарже сөөртүп чедирген, камныы-биле кадагалаттынган турзун дээш шыңгыы контрольду тургузар херек.

Минералдыг чемишчидилгелерни көвүдедири, оларны рационалдыг чөп ажыглаары — көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрериниң, тараа болгаш өске-даа продуктуларны көвүдедириниң күчүлүг бырызы болур.

(«ПРАВДАНЫҢ» НОЯБРЬ 18-ТЕГИ МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Аныяктар-биле ажылды улам экижидер

(ВЛКСМ-ниң Кызыл хоорукомунуң конференциязындан)

Эдээн каш саннар бо-дур. Коммунистиг күш-ажылдың дээш шимчээшкинде Кызыл хоорайда 1500 хире аныяк оолдар болгаш кыстар киржип турарлар. Оларның дыка хөйү бо бедик атты чаалап алганнар. Комсомол хоорукомунуң путёвказы-биле 520 аныяктар үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организацияларында ажылдай бергеннер. Хоорайның аныяктарының күжү-биле 3400 тонна металлолом чыгдынган болгаш күрүнеге дужааттынган. Бо саннарны Кызыл хоорайның XIV комсомол конференциязынга бодунуң илеткелинге ВЛКСМ хоорукомунуң бирги секретары турган П. Килин адаан. Ол саннарда Кызылдың аныяктарының идепкейиниң болгаш энтузиазмының кезү илерээшкини бар.

Кызыл хоорайның бус-турбиналыг электростанциязының машинизи, Сибирьның болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң аныяк тудугжуларының чөвүлел хуралының киржикчизи комсомолчу Владимир Арямовтуң дугайын дыннаваан кижи Кызылда ховар. А пиво заводунуң мастери аныяк кыс Чумак-Жунь бодуун ажылчындан мастерге чедир берге оруктү өөредилге-биле ажылды шын холбап туруп, шыдамыккай ажып эрткен.

Республика типографиязының дептерлекчизи Люба Чадамба хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар. Аныяк кыстың ады Улуг Октябрьның 46 чыл оон таварыштыр республиканың Хүндүлел самбыразында кирген. Аныяк мурнакчыларның черле кайызын ол дээр. Шуптузун адаары берге.

Арямов, Чадамба, Чумак-Жунь болгаш олар ышкаш аныяк шолбаннарны илеткелчи болгаш конференцияның делегаттары улуг чоргааралбиле адап турганнар.

Конференцияга санал берген ораторлар боттарының организациязының болгаш хоорайның комсомол организациязының ажылын анализтеп, келир үеде кандыг-кандыг практиктиг ажыл-херектерни кылырын шиитпирлээнин болгаш ол ажыл-херектерни амыдыралга канчаар боттандырар деп турарының дугайын чугаалап турганнар. А ол дээрге-ле агитаторнуң чалбышыттыг сөзү-биле, эштиң сагыш салымыкчыны болгаш улуг эжиниң дузазы-биле аныяк кижи бүрүзүнге «чедери» болур.

ВЛКСМ Кызыл хоорукомунуң ажылында кол четпес чүүл — амыдыралбиле болгаш комсомол эге организациялары-биле оон кончуг кошкак харылзаазын — конференцияның делегаттары кончуг шын айытканнар.

Комсомол эге организациязы — комсомол ажылының кол звенозу болгаш үндезини болгай. Ынчангаш комсомол эге организацияларының ажылынче кол кичээнгей салдынган турар ужурлуг.

Боттарының эге организацияларының солун ажыл-херектериниң дугайын Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязында коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Тамара Воронцова, республика типографиязының дептерлекчизи Люба Чадамба болгаш оон-даа өскелер конференцияга чугаалап бергеннер.

Ынчалзажок бодунуң ажылының үг-шиин орта билбес, бар аргаларны чеп ажыглап шыдавайн турар комсомол эге организациялары ам-даа барын делегаттар илереткеннер. Бо чорук комсомол хоорукомунуң эге организацияларга кошкак дузалажып, оларның ажылын хынавайн турганын херечилеп турар.

Амыдырал улам-на бурунгаарлап бар чорууp, ынчангаш бөгүнгү амыдыралды дүүнгү ышкаш кылдыр көрүп болбас. Моон мурнунда комсомол Кызыл хоорукомунуң ажылдакчыларын эге организацияларга көңгүс барбайн турары дээш, оон өөлзүредир чүгле ында-хаая барып турары дээш шүгүмчүлеп турган. Ам оларны комсомол эге организацияларынга барып турза-даа, кандыг-даа үре-түңнелдиг ажылдарны анаа чорутпайн турары дээш шүгүмчүлеп турар.

№ 3 тудуг-монтаж эргелелинде комсомол эге организациязының секретары эш Исаков: — Үш ай бурунгаар биске комсомол эге организациязы тургустунган. Эге организацияның баштайгы хуралынга ВЛКСМ хоорукомунуң ажылдакчызы кээп олурушкаш, санал безин бербейн чоруй барды. Моон мурнунда комсомол ажылынга ажылдап чорбаан болгаш чүвениң үг-шиин ам-даа орта билбейн, улуг бергедээшкинге таваржып турар мен. Бо талазы-биле комсомол хоорукому чогуур дузаны көргүспээн. Комсомол эге организацияларының секретарьларының семинарын эрттирип турган, комсомол хоорукому чамдык секретарьларны анаа келдирбейн баар-дыр — деп чугаалаан.

Шынап-ла харын комсомол хоорукомунуң ажылдакчылары эге организацияларга ховар эвес аалчылар. А түңнели? Комсомол эге организацияларынга кандыг дузаны чедирип, кандыг «исти» олар арттырганнарыл? Кончуг эвээш-тир.

А комсомол эге организацияларынга хоорукомнуң дузазы, кичээнгейи кончуг негеттинип турар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинин-даа чижекке ап көрээлинер. Бо шимчээшкинге комсомол хоорукому канчаар киржип, ону канчаар удуртуп турарыл? Бус-турбиналыг электростанцияда ол ажыл элээн эки тургустунган. Ынчалзажок хоорайда аныяк тудугжуларның чүгле 36 хуузу, аныяк транспортчуларның чүгле 34 хуузу ол шимчээшкинде хаара туттунган. «Тыва тудуг» трезиниң механизация эргелели, «Кызыл кедээ тудуг» болгаш алгы заводу ышкаш коллективтерде амга чедир чаңгыс-даа кижи ол шимчээшкинге киришпейн турары ВЛКСМ хоорукомунуң бо талазы-биле багай ажылының түңнели-дир.

ВЛКСМ-ниң Кызыл хоорукомунуң секретары турган П. Килин бодунуң отчёт илеткелинге эге организацияларының ажылын анализтеп көөр боор деп делегаттар бодап турганнар. Ынчалза-даа илеткелчи эки, багай ажылдыг комсомол организацияларын чүгле адап каары-биле кызыгаарлаттынган.

Аныяк оолдар, кыстарны коммунизм ёзузунга кижизидеринге диспуттар, айтырыглар болгаш харыылар кежээлери, теоретиктиг конференциялар дээн ышкаш хевирлиг ажылдар кончуг ужур-дузалыг. Бо ажылдарны комсомол хоорукому кончуг эвээш организастап чорудуп турар. Аныяктар ортузунга политөөредилге эрткен өөредилге чылында шуут сандараан турган. Хоорайның пионер организациязының ажылын комсомол хоорукому багай удуртуп турар. Аныяктар ортузунда күш-культура болгаш спорт шоолут нептеревейн турар. Өөреникчи болгаш студент аныяктар ортузунда идей-кижизидилгелиг ажыл кончуг кошкак.

Бүдүрүлгениң мурнакчызы дээрге — коллективтиң, хоорайның, республиканың чоргааралы болур. Ынчангаш оон үлегер-дуржулгазын хүн бүрү улам-на нептередири комсомолчу бүрүзүнүң дорт хүлээлгези деп конференцияның делегаттары шиитпирлээннер.

Конференция делгереңгей доктаалды хүлээп ап, СЭКП-ниң XXII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле Кызылдың комсомолунуң сорулгаларын айыткан. ВЛКСМ хоорукомунуң чаа составын конференция соңгаан. Хоорукомнуң бирги организастыг пленумунга ВЛКСМ хоорукомунуң секретарьларынга Баазаң, Бурмо оларны соңгаан.

Ч. ОЮН.

Херээженнерниң ажыл-ижи

Тожу районнуң «Совет-Тыва» колхозунуң төвү Адыр-Кежиг суурну эки чаагайжыткан болгаш колхозчу чоннуң боттарының культурлуг чурттаалгазын экижиткени дээш, СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан болгай. Колхозтуң херээженнери бүгү колхозчулар-биле бир демей, тукту салбас дээш, моон соңгаар оон-даа идепкейлиг ажылдаарын хүлээнип турарлар. Бо чылдың октябрьда колхозчу херээженнерниң хуралы болуп эрткен. Анаа өөредилге болгаш янзы-бүрү бөлгүмнер организастаар дугайын чугаалашкан.

Янзы-бүрү хеп даараарының болгаш аъш-чем белеткеп өөренириниң бөлгүмнеринге эрткен чылын 62 кижи турган болза, ам 102 кижи кылдыр өскен. Даараныгга бөлгүмүнүң кежигүннери бо чылын уруглар сад-яслизинге 22 чорган хавын, аккорганны, 16 чөргекти, школага 50 сыртык хавын, 7 сорочканы, 26 майканы, 48 ырыктаашты, 15 платьени, 22 хөвенниг чорганны болгаш өске-даа хеп аймаан даарап бээрин хүлээнгеш, ам чедиишкиннииг күүседип турар. Аргыырының бөлгүмү кара, ак дүктен уктарны, эржыылдарны, хол хаптарын, янзы-бүрү өңнүг удазыннар-биле чечектерни, дириг амытаннарның дүрзүлерин даарап, шокарлап турар.

Херээженнер колхоз бүдүрүлгезинге база эки киржип турарлар. Оларның хөй кезии мал фермаларында ажылдап турар. Колхозтуң ажыл-ишчилери бо күзүн элээн хөй сигенни база силосту белеткээн.

Бистиң колхоз дүк планын 115 хуу, сүттү октябрьның орган үезинде 100 хуу күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир 20 тонна сүттү немей садар хүлээлге алган. Бо аңнаар сезонунда 110 аңчы тайгаларже аъттанган. Олар күрүнеге 1500 киштиг, 22000 диңнии дужаар хүлээлгезин күүседип шыдаар. Бо бүгү ажылыште колхозчу херээженнерниң эвээш эвес улуг хуузу база кирген.

С. САЯНА,
колхозта херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Хөй-ниити эгелээшкин

Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң Малиновка суурда сөөлгү үеде хөй-ниити эгелээшкин-биле ажылдаар чорук нептереңгей апарган. Чижээ, чоокта чаа бир дыштаныр хүнде суурнуң эге школазын мелер шеф-бижиле чугайлап, арыглап бергеннер. Шефке сүт-бараан фермазының бригадири Анна Санчай болгаш башкылар Ондар Дизенмаа, Мария Максимова олар идепкейлиг кирчишкеннер.

Ол ышкаш суурда культураның одаа болур кедээ клубту комсомолчу аныяктар септеп, чугайлааш ажылдаачы киирген. Ында ам кежээлерде болгаш ажыл шагындан хостуг үелерде ыры, танцы, массалыг оюннар үзүлбес. Ылангыя суурда партия бөлүүнүң секретары эш С. Хөлдүгбей чурттакчы чоннуң ортузунга массалыг ажылдарны экижидер дээш чүткүлдүг ажылдап келген. Чоокта чаа кедээ клубка одаар бир машина ыяшты комсомол организациязының организастаамы-биле аккеп дужурген.

М. КУРТУГБАЙ.

Ишчи

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң кежигүнү эш К. Балдан сөөлгү 15 чылдарда артельдиң чазаныыга мастерскаязынга ажылдап, бо аразында бичие эвес үүлени бүдүрген. Ол чүгле чаңгыс бо күзүн безин 15 ыяш доскаарларны кылгаш дужааган. Оон кылган өске-даа чүүлдери хөй. Колхозтуң ногаа бригадазының кежигүннери ол доскаарларны доллур капуста, помидорну дузаан.

К. ЯҢМАА.

Кызылдың № 2 бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чыл школазының өөреникчилери өөредилге-кижизидилге ажылының негелделерин бүрүн хандырып турар чаа үш каът интернатты белекке алган.

Ында өөреникчилерниң культурлуг чурттаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдал тургустунган. Оон иштинде удуур, бот-кичээлдер, класстан дашкаар ажылдар кылырынга, янзы-бүрү оюннар ойнаарынга тус-тус делгем өрээлдер бар. Эмчиниң кабинеди, идик-хеп кургадыр батареялыг өрээлдер, чунар душ дыка таарымчалыг. Идик-хеп сугар шкафтарны каът санында кылган.

ЧУРУКТА: 10 «в» класстың өөреникчилери интернаттың бот-кичээл кылыр өрээлинде.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

„Ажылчы чоннар депутаттарының Советтери"

деп журналды чагыдып алыңар

«Ажылчы чоннар депутаттарының Советтери» деп журналды Советтерниң депутаттарынга, совет аппараттың ажылдакчыларынга, совет активке болгаш чоннуң бот-ажыл-чорудулгалыг организацияларынга таарыштыр үндүрүп турар.

Күрүне тургузуушкунунуң болгаш социалистиг демократияны улам хөгжүдериниң талазы-биле СЭКП-ниң Программазының негелделериниң канчаар күүсеттинип турарын, коммунистиг тургузуушкун чорул турда Советтерниң, оларның доктаамал комиссияларының ролю канчаар бедип турарын, күрүнени эргелеп башкарарының школазын, Советтерге депутаттарның канчаар эртип турарын журналдың арыннарынга чырыдып турар.

Советтерниң депутаттары бо журналдан чүнү номчуп алырыл? Депутат ажыл-чорудулгазының, дуржулгазының дугайында материалдарны, күрүне эргелелиниң, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү чугула айтырыгларын Советтерниң сессияларынга хостуг болгаш бүгү талазы-биле чугаалажыр дугайында ажыктыг сүмелерни, доктаамал комиссияларга болгаш соңгулда округтарынга депутаттарның ажылының дугайын, хөй-ниити бот-эргелелдиң улам ыңай хөгжүлдезиниң дугайын депутаттар бо журналдан номчуп алыр.

Совет ажылдакчылар — күүскомнарның, оларның килдистериниң болгаш эргелелдериниң ажылдакчылары бо журналдан хөй чүүлдерни билип ап болур. Совет органнарның ажылының дуржулгазының дугайын, эргелеп башкарылгага демократтыг ёзучу канчаар хөгжүдериниң практиказының дугайын, совет аппарат кандыг-даа бюрократизм, ёзу барымдаалаашкын чокка сайзыраңгай, чонга билдингир, бөдүүн, оперативтиг болзун дээш чүнү, канчаар кылыр дугайын бо журналга бижип турар. Күүскомнарның штаттан дашкаар килдистериниң болгаш эргелелдериниң, хөй-ниити чөвүлелдериниң ажыл-чорудулгазының дугайында чүүлдерни журналдың арыннарындан совет ажылдакчылар тып номчуур.

Активчилер — чоннуң бот-ажыл-чорудулгалыг организацияларында ажылдап турарлар боттарының ажыл-чорудулгазынга дузалаар чүүлдерни болгаш чагааларны журналдың арыннарындан хөйну тывар. Бажыңнар болгаш кудумчу комитеттериниң, эштүүзүнүң судтарының, эки-турачы улусчу дружиналарының, херээженнер чөвүлелдериниң, төрелдер комитеттериниң, культура-чырыдыышкын, амыдырал, медицина черлеринде хөй-ниити чөвүлелдериниң ажылының дуржулгазының дугайын журналга парлап турар.

Журналда «Депутаттарның ажылдары болгаш бодалдары», «Хөй-ниити бот-эргелелдиң практиказындан», «Боданыглар болгаш маргылдаалар», «Совет ажылдакчылар дугайында чугаалар» деп доктаамал бөлүктерге депутаттарның ажыл-чорудулгазының эң чугула айтырыгларын тургузуп, ниитилелдиң бүгү ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга бүгү хамаатыларның идепкейлиг кириштириниң аргаларының дугайында чугула санал-оналдарны бижип турар. Оон ыңай депутаттар, совет ажылдакчылар дугайында очерктерни болгаш чурумалдыг чүүлдерни парлаар.

Журналдың номер бүрүзүнге совет тургузуушкун айтырыгларының талазы-биле консультацияларны, тайылбыр материалдарны, номчукчуларның айтырыгларынга харыыларны парлап турар.

«Ажылчы чоннар депутаттарының Советтери» деп журналды бүгү Советтер, культура-чырыдыышкын албан черлери, уламна хөй-хөй депутаттар, күүскомнарның, оларның килдистериниң, эргелелдериниң ажылдакчылары, а ол ышкаш Советтерниң активчилери чагыдып алыр кылдыр союзпечать органнарынга дузалаачы көргүзеринче бүгү Советтерниң күүскомнарының ажылдакчыларын, депутаттарны журналдың редакциязы кыйгырып турар.

Советтерниң депутаттары болгаш ажылдакчылары! «Ажылчы чоннар депутаттарының Советтери» журналды боттарыңар чагыдып албышаан, бо журналды чыгыдып алырын боттарыңарның эштериңерге сүмелеңер.

Чагыдып алырының өртээ:

Чылда	3 рубль
6 айда	1 рубль 50 көп.
3 айда	75 көп.

Журналды чагыдып алыры кызыгаар чок. Чагыдылганы Союзпечать органнары, харылзаа конторалары, салбырлары, почтачылар, хөй-ниитичи бижидикчилер хүлээп алыр.

ТОРГАЛЫГНЫҢ АНЫЯКТАРЫ

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң төвү Торгалыг суурда кедээ клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери доктаамал ажылдап турар. Ол бөлгүмнерде бот-тывынгыр уран чүүлге талантылыг аныяктар кайы хөй. Олар чоокта чаа Чадаана хоорайга болуп эрткен республиканың агиткультбригадаларының конкурузунга боттарының талантызын көргүзүп, улуг чедиишкиниг ойнааннар. Ынчангаш Өвүр райкүүскомнуң культура килдизиниң агиткультбригадазы республика конкурузунга бирги черни ап, тиилекчи болганнар. Республика конкурузунга Торгалыг клувунуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери О. Доңгак, С. Кончук, К. Дамдың олар ырлаар, танцылаар талазы-биле талантылыг чорууп көргүскеннер.

Торгалыгның аныяктары ам чонга чаа программалыг солун концертти көргүзер дээш чүткүлдүг белеткенип турарлар.

Х. ТОВАРИШТАЙ.

• • •

СОЛУН КОНЦЕРТ

Республиканың Культура министерствозунуң агиткультбригадазының ойнакчыларының Балгазын санаторийиниң дыштаныкчыларынга болгаш ажылчыннарынга көргүскен концертти көрүкчүлери сонуургаткан.

Т. Кара-Тоннугнуң «Колхозуму» деп ырны баянист М. Бертикоолдуң үделгези-биле күүсеткенин, Тамара, Кызыл-Уруг Мөчек угбашкыларның танцылаанын болгаш өскелерниң-даа күүсеткен кожамык ырларын көрүкчүлер күзел ханып, адыш часкаашкыны-биле демдеглээннер.

Ч. МААДЫР-ООЛ.

Кудумчу комитеттериниң ажылы

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Үрбүн салбырының төвү чыл санында улам чаагайжып орар. Суурда кудумчу комитеттери чурттакчы чоннуң культурлуг амыдыралын экижидериниң болгаш төрээн суурну чаагайжыдарының талазы-биле эвээш эвес ажылды чорудуп турарлар. Оларның иштинден Чапаев, Элезин кудумчуларында комитеттерниң ажылын онзалап демдеглээри чугула. Бо кудумчу комитеттери хуралдарны үргүлчү эрттирип, анаа ада-иелерниң школа-биле харылзаазының, совхоз бүдүрүлгезинге ажылчын бүрүзүнүң киржилгезиниң дугайында болгаш өске-даа чугула айтырыгларны чугаалажып, тодаргай шиитпирни үндүрүп турар. Ам ол кудумчуларда совхоз бүдүрүлгезинге ажылдавайн турарлар чок болгаш арагалап алгаш, хөй-ниитиниң чурумун үреп чорууp кижилер база көзүлбес. Моон мурнунда ол кудумчуларның чамдык чурттакчылары доктаамал ажылдавайн-даа турган, корум-чурумну-даа үрей бээр кижилер турган. Ам ындыгаар мында чок болган. Чижээ, ажылчын Түлүш Севилбаа кезек үе иштинде кандыг-даа ажыл кылбайн турган болгаш оон бажыңының ишти-даа хирлиг, чаны-даа үй-балай чыткан. Кудумчу комитединиң хуралынга эш Севилбааның чурумун чугаалашкан соонда ол чуртталга бажыңының иштин, даштын-даа арыг-шевер тургузуп, совхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг ажылдап эгелээн.

Үрбүн суурнуң өске кудумчу комитеттери бо үстүнде адаттынган комитеттерниң үлегери-биле боттарының ажылын база эде тургузуп турарлар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

ИДЕПКЕЙЛИГ КОЛХОЗЧУ

Совет кижилерниң чуртталгазын бүдүрүкчүлүг күш-ажыл кааста турар дээрзин кижи бүрүзүнге билдингир болгай. Ак-сеткилдиг хамааты бүрүзү кандыг-бир ажылга эвээш-биче-даа бол бодунуң улуг-хуузун киирип турган, Төрээн чуртун байыдарын күзеп чорууp. Маңаа хамаарыштыр Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң тудуг бригадазының кежигүнү Тумат Чамзының ажыл-херээниң дугайында кысказы-биле бижиирин шиитпирледим.

Эш Чамзы бо чылдың эгезинде бодунуң баштааны хөй эвес кижилиг звенозу-биле 90 муң тууйбуну колхозунга бүдүрүп бээрин хүлээнгеш, ол хүлээлгезин сентябрь 1-де-ле 95 муң кылдыр күүсеткен. Оон соонда кышка белеткел үезинде оолдарын эдертип алгаш, Чинге-Дөргүн деп черде хойжу бригаданың турлаанга 1000 хойнуң ийи кажаазын туткаш ажыглалга киирген. Чаа-Суурда инек фермазынга ыяжын удур кезип тургаш, 50 бызааның кажаазын беш ажыл хүнүнде база тудуп дооскан. Ам ол удавас Чаа-Суур 8 чыл школазының оттулар ыяжының белеткелинге ажылдаар деп турар.

Т. ДОРЖУ.

Хойжу бригада

М. Байданның хойжу бригадазының кышка белеткели өске бригадалардан артык. Оон бүгү хою 7 кодан кыштагда. Кыштаг кажаалар четчир болгаш кышкы турлагларже сиген сөөртүнген. Хойжулар хойнуң одарын хүнну-не таарыштыр чорудуп турар.

Чүс тонна сигенни белеткээр турган, 108 тоннаны бригада белеткээн. Хойжулардан М. Киров 2 кажааны тудкан, 30 тонна сигенни белеткээш, кыштагда дужурген. Х. Адыг-оол 12 тонна, С. Будаакай 15 тонна сигенни кыштагларда сөөрткен.

Хойжу бригада күрүнеге 28 тонна эътти, 4 тонна 500 кг дүкү садар планын хуусаа бетинде күүсеткен, бир хойга онаапшыр 2 кг 330 грамм дүкү, чүс хойдан-на 80 хураганны алган. Хойжулар Х. Адыг-оол, С. Будаакай чүс хойга онаапшыр 103 хураганны, бир хойдан 2 кг 638 грамм дүкү алганнар, хойну эки кыштаглаткаш, келир чылын оон-даа артык чедиишкиниг болур дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

1962 чылда хойжу бригада 15 гектар кукурузаны тарып өстүрген, оон гектар бүрүзүндөн 410 центнер ногаан массаны, көк-суланың гектар бүрүзүндөн 20—30 центнер дүжүттү алган. Бригада кыштаглаашкынга белеткелин бүрүн дооскан, келир чылын кукуруза тарыыр 100 гектар, көк-сулага 60 гектар шөлдү аныгааштан эгелээш чайынды-биле сугарып эгелээн.

М. МААДЫР.
Барын-Хемчик район,
«Тээли» совхоз.

ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ...

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң соонда коммунистиг кижизидилгениң бүгү талалыг шиитпирлээриниң чаа-чаа аргалары тыптып турар апарган. Ынчангаш коммунистиг кижизидилге улам байлакшаан. Партияның идеологтуг фронтузунуң кайы-даа адырлары — школа, өөредилге черлери, культура албан черлери, парлалга, радио, чечен чогаал, уран чүүл — шупту коммунистиг кижизидилгениң бир-ле чаа, бир-ле дээштиг аргазын азы хевирин тып турар. Ол чаа хевирлерни чер-черге өөскүдери кончуг-ла күзенчиг.

Кызылдың № 7 школазы ноябрьның 13-те кажангызындан-даа артык хайныышкыныг болган. Бо кежээ башкылар, ада-иелер, өөреникчилер бир-ле кайгамчык солун чүвени чаа күш-биле сегирип алыр деп, чаңгыс улуг сорукта хайныккан турган. Ол дээрге:

— Ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар болгаш өөренир дугайында айтырыг турган.

Школаның улуг залын ада-иелер доллур саадагылапкан. Оларның мурнунда — В. И. Ленинниң улуг портреди. Ада-иелер бөгүн кажангызындан-даа артык идепкейлиг болгаш бир угда моорлап келгилээн. Моон мурнунда ада-иелер хуралынга көзүлбейн турган ада-иелер безин бо удаада озалдаваан.

Школаның директору, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Л. С. Плюснина СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырарда, школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарының сорулгаларын таныштырган. Ада-иелер директорнуң илеткелин база-ла чаа бодалдары-биле деткип турганнар. Директор эреңгей, ниити чүве чугаалавайн, карын июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр бо өөредилге чылында башкылар коллективи кандыг-кандыг чаа өөредилге-кижизидилге хемчеглерин ап чорудуп турарын, ону чедип алыр дээш чүнү кылып турарын, өөреникчилер болгаш ада-иелер чүнү кылза чогуурун доңчу болгаш билдингир таныштырган. Ынчангаш ада-иелер оон чугаазын онза сонуургап, коммунистиг кижизидилгениң ол школада тургустунуп эгелээн чаа арга, хевирин хөлчок деткип турганнар.

Чаа өөредилге чылының эгезинде школаның башкылар коллективи СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалынга дүүштүр 1963—64 өөредилге чылында өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның сорулгаларын чугаалажып, аңаа ийи кол сорулганы тургускаш, боттандырып эгелээн.

Бирги сорулга — өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың аргаларын, хевирлерин улам болбаазыраңгайжыдар. Кичээл бүрүзү өөреникчиге эң-не ханы шиңгээттингеп турарын чедип алыр. Моон ужурунда башкылаар мергежилди кайы болуру-биле бедидер. Ол сорулга-биле школада башкыларның методтуг кабинедин организастаан. Башкыларга херек методиктиг литератураны болгаш көргүзүг материалдарын ында делгээн. Чурттуң республиканың болгаш хоорайның башкыларының мурнакчы дуржулгазын башкыларга үргүлчү таныштырып турар. Башкыларның ажык уроктарын, ужуражылгаларын чорудуп эгелээн. Бо хемчеглерни чаа негелде-биле чорудуп турган, школага ийи чылда катап өөренир болгаш багай демдектер алыр чорукту узуткаар. Бо талазы-биле ада-иелерниң сорулгазы болза, өөреникчилерниң бажыңнарынга кичээлдерин турарын кажангызындан-даа артык хынаары, оларга дузалаары болур.

Ийиги сорулга—коммунистиг ниитилелдиң чаа кижизиниң моральдыг дүрүмүн хажык чокка сагырынга өөреникчилерни чаңчыктырып кижизидери. Ону бистиң улуг баштыңчывыс В. И. Ленинниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегери-биле чорудар. Ону боттандырары-биле мындыг хемчеглерни ап эгелээн.

В. И. Ленинниң биографиязын I класстан VIII класска чедир өөренир тускай программаны чогааткан болгаш ону ам өөренип эгелээн. Ол программа ёзугаар өөреникчилер «Ленин болгаш уруглар», «Ленин болгаш күш-ажыл», «Ленин болгаш эстетика» дээн чижектиг айтырыгларны өөренип эртер.

Башкылар боттары В. И. Ленинниң амыдырал, ажыл-чорудулгазын болгаш СЭКП-ниң, Совет күрүнениң хөгжүлдезин ханызы-биле өөренир. Маңаа хамаарыштыр неделяда ийи удаа семинарын организастаан. Семинарның тускай программазын чогааткан болгаш ону башкылар боттары эрттирер. В. И. Ленинниң биографиязын болгаш СЭКП-ниң, Совет күрүнениң хөгжүлдезин ханызы-биле өөренирин ада-иелерге база сүмелеп турар. Кижизидилге дугайында ада-иелерге тускай лекцияларны организастап эгелээн.

Класска кандыг-даа кичээлдерни, класстан дашкаар кандыг-даа ажылдарны чорударда, В. И. Ленинниң амыдырал, ажыл-чорудулгазы-биле ханы холбаштырары көрдүнген.

Школада тускай Ленин комнатазын тургускан. Школаның эң эки хүннээректиг чырык клазында В. И. Ленинниң амыдырал болгаш ажыл-чорудулгазын чугаалап турар фото-делгелгени кылган. Класстың мурнунда В. И. Ленинниң бюст чуруу, оон артында школаның тугу. Олзэның чанында стол кырында школаның чылдап кылган альбомнары көстүп чыдар. Бо класста хамык чүве шупту коммунистиг чурум ёзугаар чорул турар. В. И. Ленинниң амыдырал, ажыл-чорудулгазының дугайында тайылбырны өөреникчилер боттары кылып турар. Класста бүдүк, кыдырааш, демир-ужук шупту ниитиниң. Класстың арыг-шевер, корум-чурумун өөреникчилер боттары кайгаарап турар.

Ленин комнатазы!— ынчаар бодап кааш, өөреникчи бүрүзү сорук кирип кээр.

Ол шуптуларга кончуг ыдыктыг болгаш хүндүлүг ат. Ол дээрге ленинчи бол деп чүвени чагып турар. № 7 школаның класстарының аразында ол ленинчи комнатага кичээлдээр эрге дээш чарыш салдынган. Ол чарышты чеди хонук санында түңнеп турар. Школаның № 6 «а» клазы (удуртукчу башкызы Таисия Алексеевна Нечаева, пионер вожатыйы, 7 класстың өөреникчизи Толя Табуев) бир дугаарында аңаа кичээлдээр аас-кежиктиг болган. Ол класстың өөреникчилерин ленинчилер кылдыр адаар апарган. Ук класстың өөреникчилериниң өөредилгези-даа, чурумудаа үлегерлиг, өөредилге эгезинден бээр 27 көрүштүг, солун ажылдарны организастаан.

Школада класс санында ленинчи парта база бар. Аңаа эң эки, үлегерлиг өөреникчилер кичээлдээр эргелиг.

Мынчангаш бо ийи кол сорулгачы күүседир дээш, башкылар, ада-иелер болгаш өөреникчилер — үш тала каттышкан дем-биле бот-боттарынга дузалажыр ужурлуг — деп, эш Плюснина Л. С. ада-иелерни кыйгырган.

Ада-иелер школаның ол хемчээлин-биле деткээн. Оон соонда ада-иелер-биле башкыларның чаңчылы болган ужуражылгаларны эгелеп, ада-иелер, башкылар ол суруглыг ленинчи комнатаны көрүп, оон ажылы-биле таныжканнар.

Ленинчи комнатаның ишти кылаңна чүве! Ада-иелер база-ла шиптиң апарган, класс ишти-биле таныжып, бир-ле бүт баштаан чорул турганнар.

Шынында-ла шак мындыг, улуг башкы Ленинниң адын эдилээн, бо хире ыдыктыг, чаагай класска өөренири алдарлыг-даа, аас-кежиктиг-даа болбайн канчаар.

— Бистиң клазывыс кажан маңаа өөренир эргени чаалап алыр ирги?

— Ах, кижи ам чаа-ла эгелеп өөренип турган чүве болза! — суг-суг дижип, ада-иелер сеткил ханып, сымырашкан чорул тургулаан.

Ол аразында Лидия Сергеевна аалчыларынга бир мындыг чүвени сонуургатты.

— Бистиң чуртувустуң, бистиң маадырлыг чонувустуң алдар-суртуг кижилери-биле, ажыл-иштиң маадырлары-биле, партия, советтиг литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражылганы үргүлчү эрттирип, ону база-ла В. И. Ленинниң амыдырал, ажыл-чорудулгазы-биле холбаштырып турар бис. Чоокта чаа, Октябрьның 46 чылы оон таварыштыр, маңаа бо улуг залга бистиң хүндүлүг пионеривис, хоочун коммунист Федор Михайлович Кузьмин-биле ужуражыышкын болган. Ол Октябрьның тиилелгезиниң, Ленин башкының улуг ачы-хавыязының дугайын болгаш боду Ильичини көргениниң база тыва улустуң амыдыралында улуг Ленинниң дириг хевээр чурттап чорууруунуң дугайын чугаалап турган. Таптыг-ла ол душта, залда хамык өөреникчилерниң караанга В. И. Ленин боду хевээр бо көстүү хонуп келген. Карак бо! Кезек када ыржым — улус кайгай берген. Октябрь хүннериндеги, угаан-сагышта хевээр арткан шимчээшкиннерн-биле В. И. Ленин сурагзыг чугаазын чугаалап турган.

— Ленин! Ленин!

— Ильич! Ильич!

— Ленин! Ура!— дижип, зал ишти шимээрген үнген.

Элээн болган соонда, чүвениң ужуру ам-на билдине берген — школаның чалааны-биле хөгжүм-шии театрының бир сураглыг, салым-чаянныг артизи Олег Намдараа аңаа белеткенип алгаш, таптыг-ла ол душта уругларның мурнунга В. И. Ленинниң ролюн ойнап үнүп келген. Ол көргүзүг өөреникчилерге кончуг-ла уттундурбас өөрүшкү боор арткан — деп, Лидия Сергеевна хайныккан сеткил-биле чугаалаан.

№ 7 школада В. И. Ленин дугайында эң эки чогаалдар дээш конкурс база чарлаттынган. В. И. Ленинниң ады-биле, оон амыдырал, ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан хоорайлар-биле өөреникчилер чагаалажып турар. Шушенское суур болгаш Ульяновск, өске-даа хоорайлардан чагааларны, альбомнарны олар белекке ап эгелээн. Бо бүгү хемчеглер школага багай демдек чокка өөренир, ленинчи ёзу-биле чурттап, ажылдап, өөренир деп сорулгазы күүседиринге чугаажок дузалаар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң соонда бо школаның башкылары, ада-иелери болгаш өөреникчилери коммунизмниң тургузукчузу чаа кижини кижизидер херекти маңаа кичаар чаа ёзу-биле шиитпирлеп эгелээн. Башкы-даа, өөреникчи-даа — Ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар, өөренир — деп, чаңгыс күзел-сорукту апарган.

Л. ЧАДАМБА.
(бистиң штаттан дашкаар корр.).

СӨӨЛГҮ ПОЧТА-БИЛЕ

Ниитиниң херээ дээш

АЖЫКТЫГ БОЛГАН

Чааты сес чыл школазында 300, оон интернадында 70 уруглар өөренип турар. Мурнуку чылдарда интернаттың өөреникчилери ийи километр ыракта колхозтуң чунар бажыңынга кылаштап четкеш чунар турган. Ол чорук уругларга-даа, школага-даа берге.

Оон уштунар арганы школа чедип алган. Директор эш Шаңнаа интернат чанынга чунар бажыңнарын организастаан, оон ханаларын, серизин, крышазын, кастыктарын башкылар хостуг шактарында кылып дооскан. Чунар бажыңның печказын кылырынга школаның күш-ажыл башкызы Д. Кызыл-оол инициативчи, шудургу ажылдаан. Ону тударынга ажыл-агый эргелекчизи эш Натпий-оол идепкейлиг киришкен. Үстүкү класстарның өөреникчилери, ылангыя сески класстыглар суг агып кирер оңгарларны, бугаларны каскан болгаш ыяш хирээлешкен.

Ол бүгү ажылдарның түңнелинде, чунар бажыңның тудуу доозулган. Школа тускай чунар бажыңныг апаарга, ажыктыы кончуг болган. Школаның хеп чуукчузу Ш. Суванчап пятница сайында-ла чунар бажыңны изиде кааптар. Аңаа бир удаа 20 кижи чуна кааптар-дыр. Чаа чунар бажыңга өөреникчилер чунуп доозупкан соонда, башкылар, ажылчыннар чуна бээр. Тускай чунар бажыңныгда улуг ажыктыг, каража-даа турбас.

ХӨЙГЕ КӨЗҮЛДҮР

Бистиң башкыларывыс чүгле бодунуң школазынга ажыктыг чүүлдерни кылып турар эвес, а харын ниитиниң ажыл-агыйынга база дузалажып турар. Олар дүжүт ажаап алыышкынының үезинде кежээкиниң 6 шактан эгелээш, дүнекиниң 11 шакка чедир дүнеки ээлчеглерде ажылдап тургаш колхозтуң 200 тонна тараазын арыглап берген.

Чоокта чаа башкылар колхозчу комсомолчулар, аныяктар-биле кады малчыннарже үнүүшкүн кылгаш, Кара-Булуң хойжуларының 11 кажааларының кержезин хооруп арыглаан, чамдык бажыңнарны чугайлаан болгаш «Х Улуг хурал» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларынга концерт база көргүскен. Ажылга, концертке башкылар З. Аракчаа, А. Адыяа, С. Намажай олар идепкейлиг киришкен. Башкылар коллективи кодээ аныяктарның киржилгези-биле «Улуг-Хая» совхозтуң, «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг колхозтарның Хендергеде малчыннарынга концерт көргүзери-биле белеткенип турар. Олар фермаларда, бригадаларда, төп суурнуң участоктарында агитаторлар кылдыр быжыглаттынган. Башкы Зоя Аракчаа эрткен чылын чоң ортузунга тайылбыр ажылын чорудар агитатор хүлээлгезин эки күүсеткен, оон ажылы эки үнелеттинген, ынчангаш ол тускай путёвка-биле Герман Демократтыг Республикага аян-чорук кылып чораш келген.

АНЫЯКТАРНЫ ӨӨРЕДИРИ ДЭЭШ

Бистиң башкыларывыс кежээки школада база башкылап, ында 70 ажыг аныяктарны өөредип турар. Олар хүндүскү-даа, кежээки-даа школаларга хүннүң-не чай-кызы чок ажылдап турар хирезинде, уроктарның планын чогаадыпкан, бывырааштарны кыйнапкан, кичээлдерге чедимчелиг белеткенипкен турарын көргеш, кижи аңаа чоргаарланмас аргажок. Ындыгларның чижээнге башкы Александра Александровна Адыяаны кирип болур. Ол хүндүскү школаның 6—8, кежээки школаның 7—8 класстарынга математика башкылап келген.

Кежээки школаның өөреникчилериниң чамдыктары болганчокла кичээлдерни үзүптер болгулаан. Өөредилге үзер чорукту болдурбас дээш башкылар хөй-ниити организациялары, колхоз баштаар чери-биле доктаамал харылзаазы тудуп, сүмележилгени, дугуржулганы кылганывыстың, ниити күжениишкинниң үндүргенивистиң түңнелинде, кежээки школаның класс бүрүзүнде 10-дан эвээш эвес, харын сески класста 20 кижи доктаамал өөренип турар апарган. 5-ки класста С. Санчат-оолду, Д. Үйнук-оолду, 6-гы класста В. Сундуйну, Д. Кара-оолду, К. Дажыны, 7-ги класста Д. Аракчааны, К. Сандак-Хууракты болгаш оон-даа өскелерни эки өөренип турар деп демдеглезе чогуур.

К. КОНГАР-ООЛ.
Улуг-Хем районнуң Чолураа суурда кежээки школаның директору.

Кежээки школа

«Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырында кежээки школа ажыттынган. Ында 27 кижи өөренип турар. Башкылар Хирлиг-оол Маадыр-оол, И. Сат хүндүскү школазы ажылдавышаан, кежээки школада уроктарны үргүлчү эрттирип турарлар. Аныяктар кежээки школада өөренип база кодээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир бөлгүмнүң дыңнакчылары болуп турарлар.

М. ТАРЫК-БАЗЫР.

Таарымчалыг байдал тургустунган

Республиканың Балгазында туберкулёз санаторийинде культура-массалыг ажылдар сөөлгү үеде көскүзү-биле экижээн. Дыштанылга өрээлинде солуннарның чаа дугаарларын, журналдарны үргүлчү делгеп турар. Ында радиол, пианино база бар. Культура-массалыг ажылдарның удуртукчузу эш Л. Декабрь план ёзугаар лекция, беседаларны, массалыг маргылдааларны үргүлчү эрттирип турар.

Дыштанып алырынга бүгү-ле байдал ында тургустунган.

Ч. МААДЫР-ООЛ.

Кыштагларже

СУГ-АКСЫ (Телефон-биле). «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга салбыры шээр малын 45, мыйыстыг бода малын 11 кезек черде организастыг кыштаглаткан. Бо талазы-биле белеткел мурнуку чылдардан эки болган.

Сүт-бараан фермазынга 4 улуг кажааны, бирээзинге-ле 350 хой кирер 3 кажааны немей туткан. Кыштаглар септелгезинге малчыннарның бот-идепкейлиг киришкенин демдеглээри өөрүнчүг.

Кол кичээнгейни кыштагларже мал чеми сөөртүрүнче угландырган. Бо ажылда 4 тракторлуг звеноларны быжыглаан. Олар сөөлгү хүннерге чедир 160 тонна сигенни болгаш өске-даа мал чемин кыштагларда чедирген.

Аныяк эмчи

Чербиге суур чыл бүрү улам калбарып, оон чону өзүп турар. Кызылдың медицина училищезин 1959 чылда дооскан Лариса Артемовна Григорьева Чербиге барып ажылдаар кылдыр томуйлаттырган. Практика чок аныяк эмчиге бергелер таваржып турганы черле билдингир.

Оон бээр ам 4 чыл эрткен. Өөредилгеге болгаш оналашкан ажыл-херекке кызымак Лариса Артемовна бо аразында хөй чүүлдерни билип, чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

Эмнелгеге келген кижилерге ээлдек болбушаан, чоннуң кадыы, культуразы дээш улуг кичээнгейни салып турар. Шагның кайы-даа үезинде, кайнаар-даа чалаарга, эш Григорьева ынаар саат чок чоруптар.

Мындыг таварылганы чижекке айтып болур. Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чериниң Сорлуг-Шиви участогунга чайын чаа Сарыг-оол Чанчыпай хенертен аары-биле кемдээн. Ол дугайында медээни алган дораан эрген дуза чедиргени-биле, С. Чанчыпайның чурттаар аас-кежии камгалаттынган. Аныяк эмчиге ол улуг өөрүшкүнү илереткен.

М. МААДЫ.

Чонга бараан болур

Депутат—чоннуң айбычызы, оларның мурнунга бараан болур, соңгукчуларының чагыгларын боттандырарынга шудургу ажылдаар. Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык кодээ Совединиң 38 депутаттарындан 28 кижи чонга боттарының отчёттарын кылган. Чамдык эштер, чижээ, Х. Отугаш, И. Сырга, Даваа-Самбуу болгаш өскелер-даа боттарының соңгукчуларынга 2—3 удаа отчёдун бергеннер.

Советтерниң организас-массалыг ажылынга боттуг дузалашпышаан, доктаамал комиссияларны удуртурунга идепкейлиг киржип турар депутаттарны хөйнү айтып болур. Моон-биле кады чамдык эштерниң депутат хүлээлгезин багай боттандырып турарын база айтыр херек.

Маңаа чижек кылдыр Чакшаамай, Дадар, Сюрюн болгаш өске-даа эштерни көргүзүп болур. Олар мынчага чедир соңгукчуларынга чаңгыс-даа удаа отчёт кылбаан. Кодээ Советтиң күүскому болгаш ында партия организациязы чоң ортузунга депутаттарның ажылын экижидери күзенчиг.

А. ЕВРОП.

Кышкы Кызыл.   Фотоэтюд С. Феоктистовтуу.

САГЫШ ААРЫНЧЫГ БОЛГУ ДЕГ

(Инвалидтер бажыңының дугайында база катап)

Каа-Хем районнуң Бүренде инвалидтер бажыңының дугайында шүгүмчүлелдиг материалдар республика солуннарының арыннарынга моон мурнунда чаңгыс удаа эвес үнүп келген. Ук материалдарга бижикчилер болза инвалидтер дугайында ёзулуг сагыш аарынчыг фактыларны илередип, четпестерни дарый чайладырын саналдап келгеннер. Солуннарның ол сагыш човаашкынныг чүүлдеринден хамаарылгалыг кижилер болгаш организациялар чогуур түңнелди кылбаан.

Инвалидтер бажыңында республиканың янзы-бүрү районнарындан келгилээн, ниитизи-биле 90 ажыг кижи чурттап турар. Назылап-кыраанарны болгаш ийиги-үшкү чергениң инвалидтери дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкынының ачызында олар чуртталга корпустары-биле бүрүн хандыртынган. Күрүнеге азыралып турар ол инвалидтерниң аразында мурнунда партия-совет органнарга болгаш хөй-ниитиниң өске-даа харыысалгалыг ажылдарынга ажылдап чораанн(ы)р дыка хөй.

Чоннуң херээ дээш кадыын, амыдыражын харамнанмайн чораан ындыг кижилерниң дугайында сагыш салыышкын бо инвалидтер бажыңында дыка куду деңнелде болуп артпышаан чорук бижикчилерни дүвүретпес аргажок. Мында бир-ле кол четпес чүве болза, ол кырганнарны болгаш инвалидтерни ажаап, карактаар ажылдакчыларны дирекция чериниң четпес шилип ап турарында. Мында кадрларның солчур чоруу эмин эрткен. 1952 чылдан бээр маңаа чүгле директорлар безин он ажыг кижи солушкан. А техниктиг ажылдакчыларның солчур чоруу ай санында.

Столоваяга чиижен кижилер кирип алганы-биле инвалидтерни чемгерер аъш-чемни боттарынга ажыглап турган таварылга таан чогенчиг. Арагачы Зоркин дээрзин аъш-чем складынга үр үеде ажылдадып турган. Инвалидтерге бодунуң кадыг-дошкун аажы-чаңын көргүзүп, оларны дорамчылап турар Комков дээрзин ам-даа ажылдатпышаан турары элдеп. Директор эш Норбу бодунуң удурткан коллективин кошкак башкарып, ажылдакчылардан негелдезин шыңгыыратпайн турар.

Республиканың социал хандырылга министри эш Даваа болгаш оон оралакчызы эш Шашков маңаа удаа-дараа кээп турза-даа, ажыл-херекте улуг-ла өскерилге чок артып турар. Чүгле ол хире улуг дужаалдыг даргаларның киржилгези-биле шиитпирлеттинип болгу дег мындыг айтырыг безин шиитпирлеттинмээн: инвалидтер бажыңынга кырып-назылааннар, кемдеп бертинген кижилер турар кылдыр таарыштырган түрбүже бо черде угаан-медерел талазы-биле аарыг, дорту-биле чугаалаарга, тенек аарыг кижилер база бар. Олар өске өөрүнге амыр-дыш бербес, алгы-кышкызы, үлгедиглери-биле оларны дүвүредип турар. Чижээ, Маады Тыртыышка, Д. Брыксин, П. Таскараков дээш оон-даа өскелерни инвалидтерден болгаш кырганнардан өске черлерже чорудар ужурлуг. Ындыг негелдени Министерствонуң мурнунга инвалидтер каш удаа тургузуп келген.

Кижиниң материалдыг хандырылгазындан артык үнелиг чүве болза, ооң сагыш-сеткилин деткиир, мораль талазы-биле деткиимчени аңаа көргүзери болур дээрзин бистиң партиявыс чаңгыс эвес удаа демдеглеп келген болгай. Бүренде турар инвалидтерни — кылаштап чоруур болгаш чыдып турар деп ийи бөлүкке үзүп турар. Чыдып турар кижилерниң аразында хол-буду чок, караа баксырааннар хөй. Ынчаарга оларны күрүне халаска ажаап, азырап-ла турар-дыр харын, оон эки чүү боор. Ынчалза-даа ол дээрге материал талазы-биле дузаламчы-дыр. А ол кижилерге мораль талазы-биле кым дузалаарыл? Ындыг кижилерниң улуг нуруузу чоок төрелдиг, республиканың янзы-бүрү булуңнарында болза-даа, уругларны, акы-дуңмазы чурттап ажылдап турар болур-дур. Ол төрелдер демгилеринге сагыш човавас, олар-биле 7—8 чыл иштинде безин ужурашпайн, чаңгыс катап чагаа-даа безин биживейн баргылаар.

Бо кыска чүүлге таварылганы ажыглап алгаш, инвалидтерниң мурнундан чемелеп кагбас аргажок. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң Хендергейде чурттап турар малчын Белеккей, башкы Сат Манчаккай олар төрели Сат Туран-оолга он чыл иштинде кээп көрбээн, ол инвалид кижи чагаа бижиирге безин харылаваан. Ындыг чорук ол кижиниң сагыш-сеткилинге кайы хире берге болгу дег-дир. База ол районда келген Моңгуш Седен-оолдуң кады төрээн дуңмазы «Большевик» колхозта чурттап турар. Акызынга ол 5 чыл хире ужурашпайн турар. Мындыг чижектер эвээш эвес. Ындыг төрелдерге мынча деп чугаалап каары артык эвес: «Канчап барган, эриг баарлыг эвес эштер боор силер».

Бүренде инвалидтер бажыңында четпестерни чайладыры, инвалидтерни хомудадып болбазы директор эш Норбуга-даа, Каа-Хем парткомунга болгаш райкүүскомга-даа сагыш аарынчыг болгу дег.

К. САЛЫЫ.

Номчукчуларның айтырыгларынга харыылар

Локальдыг дайын болгаш ооң нептередикчилери

Локальдыг дайыннарның буржуаз теориязы деп чүл, оон аңгы талазы-биле утка-шынары чүдел, кандыг политиктиг сорулганы ол салып турарыл?— деп, номчукчуларның айтырыгларынга харыыларны бердивис.

Каш чыл мурнунда америк милитаристерниң чогаатканы локальдыг (кызыгаарланчак— **ред.**) дайыннарның теориязы Барыын талага элээн калбаа-биле нептерээн. Бо теория болза агрессчи НАТО блоктуң планын немээр болгаш байыдар, термоядролуг дайынга белеткелдерни хары угда чорудары-биле кады кызыгаарланчак бичии дайыннарга ол агрессчи блоктуң белеткелин идея талазы-биле бадыткаар сорулганы салып турар.

Ынчаарга локальдыг дайын деп чүл, база кымга ол ажыктыгыл?

Амгы үениң дайыннары улус массаларга санап четпес элеглел-түрегделдерни болгаш качыгдалдарны таварыштырып турары билдингир болгай. Чижээ, монополистерниң өөскүдүп үндүргени хан төгүүшкүнүнүң ийи делегей дайыннары кижи төрелгетенге аажок улуг когаралдарны болгаш үрегдээшкиннерни таварыштырган. Кижи талазы-биле ниити чидириглер мындыг болган: делегейниң бирги дайынынга — 15 миллион, а ийиги дайынынга — 70 миллион кижи болган.

Ынчалза-даа ол үеден бээр шериг херээнге аажок улуг революсчу эргилде болган. Шынап талазы-биле чаа, ракета-ядролуг чепсекти чогаадып тургускан болгаш шериглерге нептереткен. Бодунуң күчүзүнүң, дээштииниң, ыракшылының талазы-биле бо чепсек эрги чепсекке канчап-даа деңнешпес. Чүгле чаңгыс улуг термоядролуг бомбаның чазылдырыышкыны безин эрткен дайыннарга ажыглаан бүгү дайынчы чепсектерниң чазылдырыышкынының күжүнден ажып турар. А ындыг бомбалар аажок хөйү-биле мөөңнеттинген. АКШ дөртен муң хире янзы-бүрү бомбаларлыг болгаш бомба чазылдырыкчыларлыг болуп турарын чугаалаарга-ла четчир. Совет Эвилели база күчүлүг ядролуг курлавырлыг болгай.

Ракета-ядролуг чепсекти ажыглаар делегей дайыны аажок улуг айыылдыг болуп турар деп чүве угаан-сарыылдыг кижи бүрүзүнге билдингир болурунуң ужуру-даа бо. Ындыг дайын, бир эвес ону баш удур болдурбайн барбас болза, мурнукузундан хемчээл чок хөй кижилерниң когаараарын болгаш үрегдээшкиннерни болдуруп, хөй миллион кижилерни өлүмге болгаш хилинчекке таварыштырар апаар. Эртемденнерниң саналгазы-биле алырга, чүгле баштайгы атомнуг согуттарның түңнелинде 700—800 миллион кижи өлүр. Бо чылдың сентябрь 21-де Совет чазактың Медеглелинде чугаалап турары болза: «Термоядролуг дайын бүгү улустарга, бүгү делегейге халаптыг уржуктарлыг болур. Бүгү чурттар, харын дайындан дириг артар чурттар безин, он-он чылдарже, а харын чүс-чүс чылдарже атказ октаттырар апаар».

Термоядролуг дайынның кыжаныышкыны дайын айыылының үнер дөзү — империализмде болуп турар. Капиталистиг системаның өлүмү болгаш буураашкыны оон камгалакчыларының дайынзырак чүткүлдерин хошкатпайн турар. Харын диргелиг кел чыдар өлүмүн сактып келгеш, монополистиг араатаннар авантюризмче, «дайынның кезинге» дендиңнеп кылаштаарынче кирер апаар.

Ындыг болза-даа амгы байдалдарда делегейниң чаа дайынын өөскүдүп үндүрери онза халаптыг болгаш айыылдыг деп чүвени угаан-сарыылдыг дыка хөй буржуаз ажылдакчылар база-ла билип турарлар. Политиктиг айтырыгларны ядролуг чепсектиң дузазы-биле шиитпирлээри дээрге, «бажың иштинде күскелерни узуткап чок кылыры-биле динамитти ажыглааны-биле бир дөмей-дир» деп, Америк социолог Чарльз Осгуд бижээн. Өске сөс-биле чугаалаарга, бир эвес «калчаарап барганнар» ракета-ядролуг дайынны эгелээр чүве болза, капитализмниң бүрүн узуткаттынганы ол болур.

Америк империалистерниң болгаш НАТО талазы-биле оларның эвилелчилериниң термоядролуг дайынның өлүмнүг төнчүзүнден коргуп турары, бир эвес Совет Эвилелинче болгаш социалистиг өске-даа чурттарже халдап келзе, аштырыышкынга оларның чайлаш чок таваржырындан дөвидеп турар чоруу, ядролуг чепсекке монополияны АКШ-тың ышкынганы — бо бүгү агрессорларның политиктиг болгаш шериг-стратегтиг бодалын сандараткан.

Ынчалза-даа тургустунуп келген муңгаш байдалдан уштунуп үнер арганы империалистер болгаш оларның идеологтары чепсегленишкинниң дужурериндеп болгаш массалыг узуткаашкынның чепсээн хоруурундан эвес, а ону ажыглаарының кавызын кызыгаарлаарындан, локальдыг дайыннардан дилеп турарлар. Бистиң үевисте күрүнелер аразынга шоолуг эвес чепсектиг чөрүлдээ бүгү-ниити ракета-ядролуг үскүлежиишкинче шилчиири мырыңай албан эвес болур ужурлуг дижип олар бадыткап турарлар.

Боттарының бо хоозун «теориязын» үндезилээри-биле чамдык буржуаз ажылдакчылар чөрүлдээниң хемчээлдерин дугуржуушкуннуң аргазы-биле азы бот-бодунга айыылдыг болурун барымдаалааш, черле «бижиттинмээн дугуржулга-биле» кызыгаарлаарын саналдап турар. Оларның бодалдары-биле алырга, бо кызыгаарлаашкын дайынның эң янзы-бүрү талаларынга: ооң политиктиг сорулгаларынга, географиктиг калбарыышкынынга, ажыглаар ядролуг дайынчы чепсектерге, аштырыышкын таварыштырар объектилерге болгаш харын дайын чорудулгаларының эртер үезинге безин хамааржыр ужурлуг-дур.

Буржуазияның идеологтары локальдыг дайынның элээн каш хевирлерин тускайлап турар. Ындыг дайын дээрге, улуг күрүнелерниң эрге-ажыктарынга когарал чедирбес кылдыр бичии күрүнелерниң аразында чорун турар чепсектиг үскүлежиишкин; өске күрүнелерниң холгаарлаашкыны чокка барын талалары капиталистиг улуг күрүнелер биле бичии күрүнелерниң аразында дайын; улуг чурт биле бичии күрүнелерниң аразында дайын; делегейниң ядролуг дайынынче шилчивес кылдыр улуг күрүнелерниң аразынга чорудар дайын-дыр.

Локальдыг дайыннар боттарының чидиг бизии бирги ээлчегде социалистиг лагерьге удур угландырган. Ол дайыннарның дузазы-биле чаа делегейниң чурттарының чаңгыс эвин сандарадыр, оларга когаралды чедирер, оларның бурунгаар шапкын хөгжүлдезин саададыр дээр оралдажыышкынны кылып турар. Моон-биле кады кызыгаарланчак үскүлежиишкиннерни өөскүдүп үндүрериниң аргазы-биле монополистер колониалдыг системаның буурап дүжүүшкүнүн доктаадырын, хосталган күрүнелерниң хамаарышпас чоруунуң быжыгарынга шаптык кылырын оралдажып турар.

Ынчаарга империалистиг реакция боду айыыл чок байдалга туруп алгаш, бодунуң сорулгаларын чедип алырын кордап турар. Ол чорук локальдыг дайыннарның буржуаз теориязының утка-шынарындан болуп турар. Агрессорларның боттарының девискээринден ырак черлерге чепсектиг үскүлежиишкинни чорударын, ол үскүлежиишкинге чүгле тактиктиг ядролуг чепсекти ажыглаарын, дайыннарны чаңгыстап узуткаарын, агрессчи бодалдарны дорзаан-даа эвес, а чоорту чамдык-кезиктеп боттандырарын локальдыг дайыннарның буржуаз теориязы көрүп турар. Мыңчангаш монополияларның хардаачылары кызыгаарланчак дайынны милитарисчи планнарны боттандырарынга, империализмге улуг эвес айыылдыг чепсек кылдыр көрүп турар. Америк идеолог В. Кауфманның сөстери-биле алырга, кызыгаарланчак дайын «улуг дайыннарның чайлаш чок түңнели болур революстуг болгаш өске-даа силгиишкиннерден» капитализмни камгалап алыр апаар.

Чепсектиг бичии үскүлежиишкиннерниң теориязы бодунуң алыс үндезининден хоозун, меге теория болур, чүге дээрге, дайыннарның мөңге болгаш чайлаш чок болурунуң меге идеязы ол теорияда сиңниккен. Ол теория империализмниң агрессчы чүткүлдерин шынзыктырып турар. Ракета-ядролуг чепсекти «чамдык-кезиктеп» ажыглаарын чүлчүрбүшааш, локальдыг дайыннарның талалакчылары болза ракета-ядролуг чепсекти хоруурунга ажыктыг кылдыр чүнү-даа чугаалавайн турарлар. Харын оон туржук, олар делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын тайбың таарыштыр шиитпирлээринге удурланып, чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин негеп турар. Океан ындының шериг теоретиги Роберт Осгудтуң «Кызыгаарланчак дайыл» деп номунга шууг медеглээни бодур: «Күштүг ажыглаарындан бүгү-ниити ойталаарын политиканың угаазылалдыг чепсээ болур шериг күжү-биле бээр планныг айтыышкындан артык улуг чаагай чүүл болур деп санаар болза, ол дээрге хоозун чоруктуң онза харыысалга чок хевири-дир».

Локальдыг дайын дээрге делегей үскүлежиишкининге удурланышкак чүве эвес, а ооң тускай звенозу, ол үскүлежиишкинниң аразында эртер үе-чада, кызыгаар чок дайын чорудулгаларын канчап-даа чайлатпайн турар база бир хевири-дир. Чепсектиг улуг эвес үскүлежиишкиннерге-даа база ол ышкаш делегейниң термоядролуг дайынынга-даа НАТО-нуң белеткенип турары билдингир. «Ол чокка кызыгаарланчак дайынның ужур-утказы биче болур» деп америк генерал Д. Гэвин демдеглеп турган.

Термоядролуг дайынны кызыгаарлап чорудар дээр буржуаз идеологтарның болгаш политикчилерниң идегелдери барымдаа чок. Бот-боттарынга удур туруп турар бөлүктелдерниң бирээзи ракета-ядролуг чепсектиг тургаш-ла, бүгү күштерин болгаш чепсектерин ажыглавайн баргаш, кызыгаарланчак дайынга бодунуң аштырыптарынга бүзүрээри берге-дир. Бо байдалды локальдыг дайыннарның теориязының «адазы» америк профессор-милитарист Г. Киссингер безин миннир ужурга таварышкан. «Кызыгаарланчак ядролуг дайын бүгү-ниити дайынче бодула өзүп кире бээр, чүге дээрге, аштырып турар тала байдалды катап тургузар төлээде, чаа-чаа курлавырларны ажыглалга үргүлчү киирер апаар» деп ол бижээн.

Чепсектиг бичии үскүлежиишкиннер делегей дайынының кезээде эгези болуп, делегей дайыннарын өөскүдүп үндүрерин дүргедедип келген деп чүвени төөгү көргүзүп турар. Империалистиг чөрүлдээлерниң чидигленгениниң чылдагаанындан үнүп келген делегейниң бирги болгаш ийиги дайыннарының мурнунда шак ындыг болуп турган. Делегей дайыннарының мурнунда түс черниң чепсектиг үскүлежиишкиннери азы бичии дайыннар болуп турган.

Бистиң үевисте ындыг чүткүл элээн тодаргай апарган. Делегейниң амгы байдалының, күрүнелер аразында кереэлиг хүлээлгелерниң иштин системазының болгаш ракета-ядролуг техниканың кезүлбээни-биле хөгжээниниң үезинде кызыгаарланчак дайын делегей дайынынче өзүп кирип болур магат чок. Г. Макмилланга Н. С. Хрущевтуң чоруткан чагаазында чугаалап турары мындыг: «Бир черге эгелээн дайын, дыңзыг хаттың үезинде оттуң хөрлээлеп кывары ышкаш, белени-биле хөрлээлеп, делегей өрту болу бээр чадап чок. Бо байдалдар турда, «бичии» азы «локальдыг» дайыннарның дугайында кандыг-даа чугаалар хоозун, мелегей чүүл болурундан өске чүү-даа эвес-тир, дайын чорудулгаларын кызыгаарлаарынга кордаашкын — мегелээни азы бодун мегелээни болур»...

Буржуазтыг идеологтарның мактап турары локальдыг дайыннар бодунуң аңгы талазы-биле утка-шынарының болгаш ужур-сорулгазының талазы-биле ап көөрге, чөптүг эвес, үптекчи дайыннар болур. Олар болза империалистиг күрүнелерниң эжелекчи политиказының үре-түңнели болгаш ол политиканың үргүлчүлээшкини болур. Чогум-на харын америк империализмниң Корейге, англи империалистерниң Малайяга, француз империалистерниң Вьетнамга агрессиязы, Египетке англи-француз-израиль каттышкан интервенция ындыг болган. Ол дайыннар монополистерге бужар-чүдек буураашкын болуп доозулган.

Ынчанмыжежок америк империалистер болгаш агрессчи блоктар талазы-биле оларның эвилелчилери локальдыг дайыннардан ойталавайн турарлар. Олар локальдыг дайыннарга чүгле күштелиишкин-биле белеткенип турар эвес, харын база ындыг дайыннарны чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү районнарында чорудуп турарлар. АКШ-тың штабтар начальниктериниң комитединиң даргазы генерал М. Тайлерниң медеглээни болза: кызыгаарланчак дайыннар атомнуг векте безин бар тургулаан; олар бистиң хүннеривисте тыптып турар болгаш келир үеде-даа тыптыр апаар, а оларның катаптаашкыны күштелип болур чадап чок. Тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң херээнге шыңгыы айыыл ындыг янзылыг медеглелдерде илерттиннип турар.

Марксисчилер-ленинчилер империалистиг улуг-даа база бичии-даа дайыннарның шиитпирлиг удурланыкчылары болуп турар. Коммунистер ындыг дайыннарның эгелекчилеринге ойтур шавыышкынны берип, агрессияга орукту моондактаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Бистиң партиявыстың Программазында чугаалап турары болза: **«СЭКП болгаш бүгү совет улус бүгү-ле база кандыг-даа эжелекчи дайыннарга удур, ооң иштинде капиталистиг күрүнелерниң аразында дайыннарга удур, улустуң хостаалгалыг шимчээшкиннерин бөөй тударынче угландырган локальдыг дайыннарга удур моон соңгаар-даа демисежир»...**

Ынчалза-даа марксисчилер-ленинчилер кандыг-даа дайыннарны шуут-ла хүлээп көрбейн турар эвес. Харын бистер бөө-чепсекти холунга туткаш, боттарының хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, социализм дээш чорудуп турар чөптүг революсчу дайыннарны деткип келген болгаш деткиир-даа бис. Чөптүг, революсчу дайыннарга национал-хосталгалыг болгаш хамааты дайыннар хамааржыр. Империализм биле колониализм туруп турда ындыг дайыннар тыптып келир апаар. Ындыг дайыннар чүгле болдуна бээр эвес, харын база чайлаш чок болур. Бо дайыннар болза дайзыннарны башкаландырып турар фронтунуң тодаргай айыткан шугуму чокка, бир чурттуң иштинге болгулаары чурум болур.

Ёзулуг марксисчилер-ленинчилерге удурланыштыр догматиктер болза, СЭКП-ниң болгаш акы-дуңма өске-даа партияларның туружун хажыдар база боттарының авантюрисчи концепциязын шынзыктырар дээш, делегей дайынының, локальдыг дайыннарның, национал-хосталгалыг болгаш хамааты дайыннарның дугайында, революцияның тайбың болгаш тайбың эвес оруктарының дугайында айтырыгларны чаңгыс аай көрүп турарлар. Кедергей чөөн сөстерге шыптынып алгаш, дайын биле революцияны антимарксисчи дөмейлештирери, революстуг чорудулгаларны ыдалаарының болгаш дүргедедириниң ажыктыг чепсээ кылдыр дайынны хүлээп көөр чорук, чепсектиг күчүлээшкинни пролетарияттың эрге-чагырганы чаалап алырының кара чаңгыс аргазы кылдыр тайылбырлаар чорук оларның бо авантюрисчи концепциязының үндезининде салдынган.

Локальдыг дайыннарның дугайында айтырыг талазы-биле чогаадыкчы марксизм-ленинизмден чайлааннарның кылган меге түңнелдери ындыг «теориядан» база бүрүн хамаарылгада туруп турар. Кедергей чөөн хоозун домактарның шуугакчылары бирээде, кызыгаарланчак үскүлежиишкиннер кандыг-даа байдалдарда бүгү-ниити термоядролуг дайынга чедирбес деп бүзүредирин оралдажып турарлар. Оларның бодалы-биле болза, империалистер, «онза тускайлаашкынга» таваржы бээринден коргуп турар ужурунда, ядролуг бомбаларны болгаш ракеталарны ажыглавастар. Ийиде, догматиктер болза локальдыг дайыннарны социалистиг чурттарга база-ла таарымчалыг дээр политиканың эң ажыктыг аргазы кылдыр хүлээп көрүп, революцияны «экспорттаарын» боттандырарынче оларны углап турарлар. Ындыг чорук марксизм-ленинизмниң ёзузунга таарышпазы билдингир.

Локальдыг дайыннарның теориязы—империализмниң агрессчи чепсээ. Ол теория империализмниң эжелекчи бодалдарын чажырар, массаларны төөредир, делегейниң термоядролуг дайынының боттуг айыылындан оларның кичээнгейин чардыктырар сорулгалыг. Ооң ужурунда СЭКП болгаш акы-дуңма өске-даа партиялар тайбыңның дайзыннарының чимзенишкиннерин серемчилелдиг хайгаараар, делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын тайбың ёзу-биле шиитпирлээринче бүгү чурттарның улустарын кыйгырып турар.

Т. КОНДРАТКОВ.
Философия эртемнериниң кандидады.

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА

Совет Эвилели-биле кезээ-мөңгеде кады бис

Бо хүннерде «пршателстви» (найырал) деп сөс Чехословакияда эң-не билдингир, сураглыг сөс апарган. Ол сөстү фабрик-завод бажыңнарының корпустарында болгаш чуртталга бажыңнарының кырында бижээш, аскылап каан. Согуннарында ол сөстү бижип каан чүък көдүртүр краннар тудугларда аар конструкциялыг чүүлдерни көдүрүп турар. Ол сөстү Праганың, Братиславтың, Брноның, Остраваның магазиннериниң делгиннеринде, трамвай вагоннарының соңгаларында бижиглеп каан.

«Пршателстви» деп сөс чехословак-совет найыралдың чанчыл болган айының бо хүннеринде «Совет Эвилели-биле кезээ-мөңгеде кады бис» деп улам-на сурагжаан бүгү улустуң лозуну-биле каттыжып турар. Найыралдың айы ноябрьның 7-де эгелээн болгаш найырал, бот-бот-

Чехословак-совет найыралдың айы

тарынга дузалажылга база дайын сөөлүнде кады ажылдажылга дугайында чехословак-совет Керээге ат салганының хүнү—декабрь 12-де доостур.

Найыралдың айы—ол дээрге Чехословакияга социализмни тургузарынга чедип алган чедиишкиннерниң көрүлдези болур. Керээниң 20 чыл болган оюнга алдар бөлдүрген күш-ажылчы хүлээлгелерни үлетпүр бүдүрүлге черлериниң ажылчыннары, кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери алган. Ол хүлээлгелер чехословак социалистиг экономиканы улам хөгжүдүп, Чехословакияның Коммунистиг партиязының XII съездизиниң салган сорулгаларын күүседиринге дузалап турар деп, чехословак-совет найырал Эвилелиниң чиңгине секретары Ян Немец СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага чугаалаан.

Найыралдың айы даштыкы политика талазы-биле база улуг ужур-дузалыг. Ол чехословак-совет найыралдың улам быжыгып, улустар аразының политиказының бүгү-ле кол-кол айтырыгларының талазы-биле ЧССР биле ССРЭ-ниң, чехословак болгаш совет улустарның үзел-бодалдарының чаңгыс аайын тодаргай көргүзүп турар деп, Ян Немец демдеглээн.

Найыралдың бо айы болза Чехословакияга ам 13 удаа болуп турар. Ону Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле чорударынга чехтерниң болгаш словактарның Национал фронтузунда каттышкан бүгү хөй-нииити организациялары, бүгү чон киржип турар.

Найырал айының программазы калбак болгаш чүүл бүрү. Чурттуң бүгү районнарын тавартыр эрткеш, ноябрьның 30-де Москвадан үнген эстафета-биле кызыгаарга барып ужуражыр тайбыңның болгаш найыралдың эстафетазын шагда-ла эгелээн. 17 катап чорудуп турар ол эстафетаның киржикчилери чехословак улустуң изиг байырын Совет Эвилелиниң улустарынга эккеп чоруур. Чехословакияның девискээринге ол эстафетага бир миллион хире куш-культуржулар киржир. Эстафета соңгу болгаш мурнуу деп ийи угланыышкын-биле чоруур. Республиканың бүгү чурттакчылыг черлеринден район эстафеталары аңаа каттыжар. Олар Чехословакияның түс-түс районнарының чурттакчы чонунуң мурнундан Москваның, Ленинградтың, Киевтиң, Иркутскиниң болгаш ССРЭ-ниң өске-даа хоорайларының ажылчы чоннарынга коллективтиг байырны дамчыдып бээр.

Тайбыңга ынакшылдыг совет политиканың, СЭКП-ниң дуржулгазының бүгү делегейге ужур-дузазының, бот-боттарынга Экономиктиг дуза көргүзер Чөвүлелде кирип турар социалистиг чурттарның экономиказының хөгжүлдезиниң, чехословак-совет Керээниң ужур-дузазының, коммунистиг күш-ажыл бригадаларының дуржулгазының дугайында муң-муң лекцияларны болгаш беседаларны ам болуп турар найырал айының программазында киирген. Найыралдың кежээлери, хөй санныг делгелгелер, совет фильмнерни болгаш Трондайктарның «Орус хуулгаазыны» деп кайгамчык кинозун көргүзүп турар. Ол фильмни чехословак кинотеатрларның улуг кезиинге көргүзер.

Совет чехословак найырал ниитилелиниң төлээлери, өске-даа төлээлерниң кежигүннери, аян-чорукчу бөлүктер, совет артистер-биле бистиң ажылчы чоннарывыстың ужуражылгазын улуг ужур-дузалыг кылдыр санап турар бис деп, Ян Немец медеглээн. Найырал айының хүннеринде Аркадий Райкинге удурткан Ленинград театрының база өске-даа совет артистерниң концерттери чуртка болур.

Беседаның төнчүзүнде Ян Немец чехословак-совет найырал Эвилелиниң ийи миллион беш чүс муң кежигүннериниң мурнундан Совет Эвилелиниң улустарынга чүректиң ханызындан изиг байырны чедиргеш — «Совет Эвилели-биле найырал болгаш кады ажылдажылга — Социалистиг Чехословакияның хөгжүлдезиниң шиитпирлиг чугула чүүлдериниң бирээзи болур. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының, ССРЭ-ге социализмни тургусканының болгаш коммунизмни тургузуп турарының дуржулгазынга өөренириниң кайы хире шыннывынга бистиң чонувус бүзүрээн. Бистиң харылзааларывыс найыралдан — акы-дуңмалышкы чорукче шилчээн. Ол акы-дуңмалышкы чорукту үрээр ындыг күш ам чок. Чехтер болгаш словактар бистер совет улус-биле акы-дуңмалышкы ёзу-биле найыралдажып алгаш, бүзүрелдиг бурунгаарлаар бис. Чүгле ол найырал чедиишкиннерни хандырар болгаш бистиң коммунистиг оруктап хөгжүүрүвүске дузалаар» деп, ол чугаалады.

Илья МАСЛЕННИКОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Прага хоорай.

Чехословакияда культураның чаа чүүлдери

Чехословак кинорежиссёрлар Ян Кадар биле Эльмар Клос олар «Буруудаттырып турар кижи» деп фильмни тырттырып турар. Бир электростанцияның директорунуң салым-чолунуң дугайын чугаалап турар Л. Гашкованың новелла чогаалындан ону үндезин кылдыр алган. Ян Кадар биле Эльмар Клостуң кады ажылдажылгазы он ажыг чылдар бурунгаар эгелээн. Олар 1952 чылда Бүрүне шаңналын алган «Дээрбедээшкин» деп фильмни тургускан. 1957 чылда оларның тургускан «Ынаар ыракта» деп кино-чуруу, а оон соонда В. Блажектиң тоолдарынга аянналтыр тырттырган «Үш күзел» деп каттырынчыг кинозу экранга үнген.

Бо чылын Ян Кадар биле Эльмар Клос Л. Миячконуң чогаалын ёзугаар тургускан «Өлүмнүң ады—Энгельхем» деп фильми онза чедиишкинниг болган. Москвага Делегейниң үшкү кинофестивалынга ол кинофильм Алдын приз-биле шаңнаткан.

«ГЕЙДРИХТИ ӨЛҮРГЕН ГРАНАТА»

Чехословак журналистер Душан Гамша биле Ирж Пражак олар Прагага чоокта чаа парлап үндүрген номун «Гейдрихти өлүрген граната» деп адаан. Гитлерниң Чехословакияга турган чалчазы, ханныг өлүрүкчү Гейдрихтиң амы-тынынче халдаашкынны чехословак патриоттарның 3 белеткээниң болгаш 1942 чылда ону боттандырганының дугайын ында бижип турар. Бир дугаарында парлап үндүрген 20 муң кезек номнарны ийи хүннүң дургузунда номчукчулар садып алган.

ЧУРУКЧУГА ШАҢНАЛ

Уран чүүлдүң улусчу ажылдакчызы чурукчу Мартин Бенкога Республика орденин тывыскан. Чурукчунуң уран чүүлүн сайзырадырынга улуг ачы-хавыязы дээш 75 хар харлаанын таварыштыр чурукчу ол бедик шаңнал-биле шаңнаткан. Мартин Бенконуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы словак улустуң амыдыралы-биле сырый холбашкан.

Чурукчу 1960 чылда бодунуң бүгү чогаалдары болур 5133 чуруктарны чехословак улуска белек кылдыр берген.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА ДЕЛГЕЛГЕ

Чехословак-совет найырал Эвилелиниң Прагада бажыңында «Совет Эвилелинче аян-чорук соонда болганда» деп аттыг делгелгени ажыткан. Ол делгелгеде 60 хире чурукчуларның болгаш графиктиг ажылдарны киирген. Оларны чехословак чурукчулар Станислав Пап, Олдрижх Холуб, Ян Будлачек болгаш Вера Славкова олар Совет Эвилелин дургаар аян-чорук кылып чораан соонда чуруп бижээн.

СЛОВАКИЯДА УКРАИН МУЗЕЙ

Кызыл Брод хоорайда чоон Словакияның украин музейин ажыткан. Украин уксаалыг словак хамаатыларның материалдыг болгаш сагыш-бодал культуразын көргүскен 5000 ажыг чүүлдерни ында делгеп салган. Украин уксаалыг эвээш чоннуң эрткен болгаш амгы үеде хөгжүлдезиниң дугайында этнографтыг болгаш төөгүлүг, үнелиг документилер оларның аразында база бар. Кодээ ажыл-агыйының чепсек-херекселдериниң болгаш национал хеп-сынның хевирлери музейде делгеттинген чүүлдерде бар.

Татьяна МАРТЫНОВА.
(СЭТА).

Словенскиниң малчыннарында

(Демдеглел дептеринден)

Югославияда күрүнениң кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң эң улугларының бирээзи—«Люблянэ» деп агрокомбинатка чоокта чаа чораан мен. Ол быжыккан социалистиг ажыл-агыйны дөрт чыл бурунгаар Словенияның найысылалы Люблянадан ырак эвес черлерге турган, ындыг-ла улуг эвес элээн каш күрүне ажыл-агыйларын каттыштырганының үндезинде тургускан. Агрокомбинаттың шөлдери 2.700 гектар чевде чаттылып чоруткан. 1000 хире ажылчыннар болгаш он-он тускай эртемниглер ажылдап турар улуг орулгалыг ол ажыл-агый чыл келген тудум-на өзүп, быжыгып турар.

...Хөй машиналарның маңнаанындан кыланайнып чыдар апарган асфальтылаан чазаглыг оруктап, Смледникте турар мал фермаларының бирээзинче углай хап ор бис. Агрокомбинатта мал ажылының хөгжүлдезиниң дугайында бистиң-биле кады чораан югослав эштер чугаалап чораан. Ында 15 муң баш мыйыстыг бода мал, он-он муң хаваннар, куш фермаларында чыл дургузунда 20 миллион чуургаларны бээр 100.000 кыс дагаалар бар болгаш бир миллион хире дагааларны әътке херегләэри-биле семиртип турар. Өске ажыл-агыйларга бээри-биле уксаалыг малды комбинаттың фермаларында база өстүрүп турар.

Смледникке келгеш, мал фермазының эки дериттинген кажааларын көрдүвүс. Аңаа чыл санында-ла 7000 бызааларны өстүрүп турар. Ол черниң тускай эртемниглериниң таарыштырганының ёзугаар тускай концентраттар-биле чаш малды чемгерип турар дээрзин агрокомбинаттың директору З. Хрущевар дыңнаткан. Бир хонуктуң дургузунда бызаа бүрүнүң деңзизи 1 килограммга чедир немежир. Ол эки. Ынчалза-даа немелде деңзини чедип алырынга артык чемнерни чарыгдап турар бис. Бир килограмм немелде деңзини чедип алырынга чарыгдаттынып турар 5,5 килограмм чемнерниң орнунга дөрт килограмм чемнерни шак ындыг ажыктыг чарыгдаарының аргазын тускай эртемниглер тывар дээш ажылдап турар. Бызааның деңзизин 400 килограмм чеде бээрге, ону семиртирин соксап каар. «Үр үеде семирткен херээ чок. Чүге дээрге әъттиң шынары эки болур ужурлуг байгаб» деп малчыннар чугаалаар.

Смледниктен ында улустарның әът фабриказы деп адап турары Иханда хаван фермазынче чоруптувус. Фермада 102 ажылчыннар бар. Олар чыл санында-ла 32 муң баш хаваннарны әътке херегләэри-биле семиртип турар. Хаваннарының баш саны дыка дүрген өскен. Чыл дургузунда бир төрүүр хаван бүрүзү-ле 20 хаван оолдарын берип турар. Келир чылын бо чылга деңнээрге ийи катап хөй хаваннарны әътке херегләэри-биле семирти чемгерер.

Агрокомбинаттың мал ажылының продукциязын чүгле ол чуртка ажыглаарындан аңгыда даштыкы чурттарже база үнүр сөөртүп турар.

Дмитрий БОЧАРОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Белград—Москва.

Румынияның улусчу университеттеринде

Румын Улус Республикада улусчу университеттерниң четкизи өзүп турар. 1962—63 өөредилге чылында оларның саны 290 чедип турган. Университеттерниң дыңнакчыларынга бүгү делегей болгаш экономика, литература болгаш уран чүүл айтырыгларының талазы-биле лекцияларны организастап турар.

Культураның болгаш уран чүүлдүң Күрүне комитеди, а ол ышкаш эртем болгаш политиктиг билиглерни нептередир талазы-биле Чөвүлел эрткен чылдарның дуржулгазын өөренип көрбүшаан, университеттерниң ажылын улам-на идепкейжидеринче угланган элээн каш организастыг хемчеглерни ап чоруткан. Чижээлээрге: чаа өөредилге чылында оларны бүгү-ле хоорайларга, улуг бүдүрүлге черлеринге болгаш кодээ черлерде районнар төптериниң культура бажыңнарынга организастап тургузар.

Эрткен өөредилге чылының четпестерин өөренип көрбүшаан, дыңнакчыларны билииниң болгаш тускай эртемиинң деңнелин ёзугаар шилиг алырынче улуг кичээнгейни салып турар. Ол сорулга-биле университеттерниң сорулгаларын, түс-түс черлерниң онзагай байдалынга дүүштүр өөредилге программаларының болгаш ол университеттерниң дыңнакчыларының составының дугайын парлалга болгаш радио дамчыштыр сурталаалап турар.

Эртем болгаш политиктиг билиглерни нептередир талазы-биле Чөвүлелдиң эгелээшкиниң ёзугаар университеттерниң чүүл бүрү адырларынга херегләэр программаларны болгаш өске-даа өөредилге херекселдерин чайгы үеде белеткээн болгаш парлап үндүрген.

Румынияның эртемденнери, эртем ажылдакчылары, дээди өөредилге черлериниң башкылары, чогаалчылар университеттерниң ажылынче улуг кичээнгейни салып турар. Бо чылын бедик мергежилдиг 3000 тускай эртемниглер боттарының тускай эртемиинң талазы-биле лекциялардан аңгыда бүгү делегей темазынга хамаарыштыр, философияның, атеизмниң, эртемниң болгаш культураның чамдык айтырыгларының талазы-биле илеткелдерни кылып, хөй-нииитиниң эгелээшкиниң ёзугаар ажылдаар.

Александр СИРОТКИН.
(СЭТА).

Америк улуска кыйгырыг

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк-совет найыралдың Национал чөвүлели Американың Каттышкан Штаттары биле Совет Эвилелиниң аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканының 30 чыл оюн-биле холбаштыр америк улуска кыйгырыгны «Нью-Йорк таймс» солунга парлап үндүрген.

«Америк-совет харылзааларга эргилдени негээр» деп тайбыңга ынакшылдыг американнарны кыйгырган чүүлдү ында бижээн.

Ядролуг шенелделерни бүрүн хоруур дугайында керээни чарарын, чепсегленишкинни бүгү-нииити болгаш бүрүн дужүрер дугайында дугуржулганы чедип алырын, Каттышкан Штаттар биле Совет Эвилелиниң аразында маргылдаалыг айтырыгларны тайбын таарыштыр шиитпирлээрин чедип алырын, НАТО-нуң чурттары биле Варшава Керээзиниң киржикчилериниң аразынга халдашпас дугайында керээни чарарын, америк-совет садыг харылзааларын чогуумчударын чөвүлел сүмелеп турар.

Америк-совет харылзааларны экижидеринче эргилде ийи чурттарның улустарынга ажыктыг болур болгаш бүгү делегейде тайбыңның хереэн күштүг-биле быжыглаар деп, кыйгырыгда чугаалап турар.

Национал хуралдың шиитпири

ПНОМ-ПЕНЬ. (СЭТА). Күрүнениң баштыңчызы сүргуур салгаан Нородом Сиануктуң саналдарынга дүүштүр Камбоджаның Национал хуралы келир чылдың январь 1-ден эгелээш, даштыкы садыгны национализастаарын, а 1964 чылдың июльдан эгелээш, чурттуң банкыларын эргелеп башкарарын бодувуң холунга алырын чазакка төлээлеткен.

Бо шиитпирни хүлээп алыры-биле кады хурал болза, Таиландыда болгаш Мурнуу Вьетнамда ижээп, Камбоджаның чазаанга удур хоралакчы ажыл-чорудулганы үүлгедип турар бөлүк өскерликчилерни деткип турары дээш империалистиг күрүнелерни буруу шапкан.

ГВИНЕЯ РЕСПУБЛИКА. Маму хоорайда гвиней тудугжулар совет тускай эртемниглер-биле кады ажылдашылганы чорудуп тургаш, кодээ ажыл-агый продуктуларын ажылдап кылыр талазы-биле чуртта баштайгы улуг бүдүрүлгениң — консерва заводунуң тудуун доозуп турар.

ЧУРУКТА: совет специалистиң гвиней ажылчыннар-биле кады деригени эптеп турары.

Фото А. КОВАЛЕВТУУ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Индияның металлургтарының байырлалы

ДЕЛИ. СЭТА-ның корреспондентизи В. Никитинниң дамчыдып турары болза:

Ноябрь 14-те Индия металлургтарның хүнүн калбаа-биле демдеглеп эрттирген. Чазактың шиитпириниң ёзугаар чыл бүрүде ноябрь 14-те индий металлургтарның байырлалын демдеглеп эрттирериниң хүнү болур ган. Бо чылын байырлалдың төвүн Бхилаи кылдыр шилип алган. Совет Эвилелиниң найыралчы дузаламчызы-биле туткан. Бхилаи металлургия заводу дөрт чылдың мурнунда баштайгы металлды берген. Ол болза Индияда күрүнениң баштайгы металлургия заводу болуп турар.

Быска үениң дургузунда Бхилаи металлургия заводу Индияда эң мурнакчы бүдүрүлгениң алдарын чаалап ап шыдаан. Завод кан, шой, прокат бүдүрер талазы-биле онаалданы доктаамал ажыр күүседип турар. Индий улус ону завод-рекордсмен деп чептүг адап турар.

Бхилаиге металлургтарның хүнүнге холбаштырган байырлалдыг хуралды ажытпышаан, кан болгаш аар үлетпүр министри Субраманиамның медеглээни: «Бхилаи чаа үениң демдээ, чаа чедиишкиннерниң демдээ болу берген. Завод чуртка 200 муң тонна хире тускай каннарны берип турар. Ол чорук бистиң национал үлетпүрүвүстүң туружун быжыглап турар. Бхилаиниң металлургтарынга ылангыя бистиң орус өңнүктеривиске байыр чедирип, бо чедиишкиннерни бодунар аргалыг кылганы дээш оларга өөрүп четтиришкинниң илергейлеп тур мен».

Коммунистерниң хүрээлеңи өзүп турар

ПАРИЖ. (СЭТА). 1961 чылдың июньда Францияның Коммунистиг партиязының XVI съездизиниң үезинден бээр ФКП-ниң хүрээлеңинге үжен муң чаа кежигүннер кирген. Эге организацияларының саны 2.200 чедир өскен. Оларның иштинден 1.240-ни бүдүрүлгелерде тургускан. Партия кежигүннерин чыл бүрүде катап даңзылаары эгелээни-биле холбаштыр ФКП-ниң Политбюрозунуң «Юманите» солунда парлап үндүрген медеглелинде бо чурагайларны айыткан.

«Бо эки талалыг түңнелдер, а ол ышкаш хөй санныг партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазының экижээни улус массаларының иштинге партияның ат-алдарының өскенин көргүзүп турар» деп, медеглелде чугаалап турар.

Сессия ажылын эгелээн

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африканың чаңгыс эптиң организациязының (АЧО) Министрлер Чөвүлелиниң онзагай сессиязы бодунуң ажылын Эфиопияның найысылалынга, «Африканың бажыңынга» эгелээн. АЧО-нуң хүрээлеңинде кирип турар Африканың хамаарышпас күрүнелериниң төлээлекчилери сессияның ажылынга киржип турар.

Сессияга чугаалажыр кол айтырыг—алжир-марокко кызыгаарының маргылдааны дайлап шиитпирлээри.

Аазатпай болгаш мегечи

Автоинспекцияның доктааткан чурумун ёзугаар, Кызыл хоорайга автомашиналарның эң-не дүрген чорудуру бир шакта 25 километрден ашпас ойлуг. Ол чурумну чолаачылар шыңгы сагып турары билдингир. Кудумчулар белдирлеринде тургускан светофорлар чамдык автомашинаның кара-маңы-биле маңнадыр чолаачыларын «томаартып» турарлар. Оалондак болур таварылгалар барык чок болган.

Ынчалзажок оон дугайын «Кызыл тудугнуң» № 3 участогунуң ажыл башкарыкчызы О. П. Чиж-Чубинский дээрзиниң «уттупканы» элдеп.

Бо чылдың октябрь 17—20 хүннеринде Кызылдың Кызыл партизан кудумчузунда ногаа шыгжаар чер тудуунга № 12 АТК-ның самосвалдары ажылдап турганнар. Олар экскаваторнуң ускан довураан 4 км хире черге аппарып төп турганнар. Экскаватор ынчан дедир ускуужу-биле ажылдап турган. Ол чорук чүгле кончуг эпчок боордан аңгыда, ускуш самосвалдың кузовунга четкиже чедир довурактың дең безин төктүп калыр турган. Оон уламындан самосвалдар 4—6 минута иштинде чүдүрүп турган.

Баштайгы ажыл хүнү-даа доозулган. Кылган ажыл дугайында шыңзылга бижиир үе келген.

— Че, оолдар, демдеглел бижиктеринер эккелиңер — дээш, Чиж-Чубинский бижип-ле эгелээн.

— Каш рейс кылдың?

Чолаачы дүште-даа чок:

— 26 рейс кылдым — дээн.

— Канчап ол хире чеде бээр болду деп далагалзап чоруй, Чиж-Чубинский адын салып берипкен.

Шак ынчаар Чиж-Чубинскийниң өөдежок чоруу-биле, ажылдап келген бүгү хүннеринде 4 самосвалдарның бирээзи-ле хүнде 26—28, а харын чамдыкта 30 рейстерни кылган деп шынзылгалар бижиттинип келген.

Ынчаарга Чиж-Чубинскийниң-биле алырга, байдал ындыг болган: бир самосвалды 28 катап чүдүреринге 140 минута, оон чүгүн дужүрерин 40 минута азы ниитизи-биле 3 шак негеттинер. 4 километр черге 28 катап ынай-бээр чоруп тургаш, самосвал 224 километрни эртеен. Ынчангаш бир самосвал шак бүрүзүнде-ле 56 километрни эртип турган-дыр. Ынчаарга, хоорай иштинге доктааткан нормазындан ийи катап ажыг дүрген чоруп турар машина кайын турган деп, ынчаш?

Бо бүгүге кым буруулугул ынчаш? Олег Петровичиниң эмин эртир үнелезин чок идегээчел чоруу буруулуг болбайн канчаарыл.

Довурак сөөртүрүнге 5 хонукта 18 машина-ээлчеглер ажылдаан, а бир машина-ээлчегниң ажылдааны дээш «Кызыл тудуг» эргелели № 12 АТК-га ортумаа-биле 38 рубльди хөйнүң херегжинден чарыгдап. О. П. Чиж-Чубинскийниң берген шынзылгазын ёзугаар ниитизи-биле 681 рубльди төлээр апарган. А херек кырында чүгле 370 рубль төлээр ужурлуг.

Күрүнениң хөй түңнүг акша-хөреңгизин тоомча чок көрүп турар эш Олег Петрович Чиж-Чубинскийге шынтыы харысалганы көргүзери чептүг, а мегечиден оон өөрлааны күрүне акшазын төлеттирер херек.

Н. ТЫМЧУК.

Студентилер кежээзи

Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң студентилери делегейниң студентилер хүнүн байырлалдыг-биле демдеглеп эрттиргеннер. Делегейниң студентилериниң хүнүнге турасказкан кежээни институтта комсомол комитединиң секретары В. Киселёв ажыткан. Аңаа башкы Галина Владимировна Бажутина, «Хамаатыкижиниң моральдыг мөзү-шынарының дугайында» лекцияны номчаан. Лекция соонда концерт, танцы болгаш массалыг оюннар болган. Делегейниң студентилер хүнүн бистиң студентилеривис хөглүг-биле байырлап эрттиргеннер.

К. САРЫГ-ООЛ.

Хоорай Совединиң депутаттарынга

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң IV сессиязын 1963 чылдың ноябрь 22-де эвес, а ноябрь 23-те хүндүскүнүң 11 шакта СЭКП хоорkомунуң хуралдаар залынга чыылдырарын хоорай Совединиң депутаттарынга хоорkүскомдыңнадып тур.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ КҮҮСКОМУ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Ак-мен сөгүн» 10, «Өг-бүле чок» 12, 2, «Балуев-биле таныжылгар» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Майтак оңнук» 11.15, 1.15, 3.15, «Ылыынтыг Люсияның ак шурузу» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ырлап турар пудра хааржаа» 10.30, 12.30, «Ньютон кудумчузунда № 1 бажың» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даш-Калага болуушкун» 3.15, 5.15, «Мезара» (1-ги, 2-ги сериялары) 7.15, 9.30 шактарда.

Культура амыдыралдың эдилел чүүлдер прокадының пунктузун Комсомол кудумчузунда № 12 чаа бажынче көжүргенин Кызыл хоорайның чурттакчыларынга Кызылдың үлетпүр комбинады дыңнадып тур.

Чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле чугаалажыышкыннарны катап эгелээр

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чепсегленишкинни бүгү-нииити болгаш бүрүн дужүрериниң дугайында айтырыгның талазы-биле 46 чурттарның резолюциязының чаарты көрдүнген төлевилелин политиктиг айтырыглар болгаш айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле Комитет делегаттарның алыш часкаашкынының адаа-биле чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Чепсегленишкинни делегейниң үре-түңнелдиг контролюнуң адаа-биле бүгү-нииити болгаш бүрүн дужүрер чорук делегейге тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң эң-не ынанышкыр магадылалы болур деп, резолюцияда онзалап демдеглеп турар. Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделер кылырын хоруглаар дугайында Керээни чарганынга болгаш ядролуг чепсектиң азы массалыг узуткаашкынның өске-даа чепсээн иштинде тургускан объектилерни космосче орбитага үндүрбезиниң дугайында резолюцияны Ассамблеяның хүлээп алганынга таарзынганын илеретпишаан. Кол Ассамблея болза, чепсегленишкинни делегейниң үре-түңнелдиг контролюнуң адаа-биле бүгү-нииити болгаш бүрүн дужүрериниң талазы-биле чугаалажыышкыннарны бүгү-ле күженишкиннер-биле болгаш шиитпирлиг-биле катап эгелээринче чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле 18 чурттарның чөвүлел хуралын кыйгырып турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чымчадып, дайын айыылын эвээжедип база чепсегленишкинни бүгү-нииити болгаш бүрүнү-биле дужүрер дугайында дугуржулганы чедип алырын чиигедип турар кезик-чамдык хемчеглерни чедип алыры-биле күженишкиннерин салырынче Женева чөвүлел хуралының киржикчилерин резолюция база-ла кыйгырып турар.

Совет Эвилелиниң төлээлекчизи Н. Т. Федоренко Комитеттиң хуралынга чүве чугаалааш, резолюцияның ээрмичи авторлары-биле ылаң кады ажылдажып тургаш, бот-бодунга тааржыр шиитпирни дугуржуп алырының орнунда шаптаразыннарны арыглап аштаары чедип алдынганынга таарзынганын илереткен. Оон-биле чергелештир совет делегат болза, баштайгы хевиринге бодаарга, экижидип каан болза-даа, ук резолюция төлевилелиниң четпестеринче кичээнгейни угландырган. Ук төлевилелдиң кол кошкак черлериниң бирээзи болза, чепсегленишкинни дужүрериниң айтырыгларының алыс утказының талазы-биле 18 күрүнелерниң комитединиң ажылының чогуур угланыышкыны төлевилелде чок болуп турары болур деп, Федоренко чугаалаан.

Чепсегленишкинни эндере бүдүрер чорукту үргээзиндеп кижи төрелгетенниң хостаары дээш Совет Эвилели моон соңгаар-даа күженишкиннерин салыр апаар деп, Н. Т. Федоренко онзалап демдеглээн. 18-тиң комитединиң ажылы херек кырында үре-түңнелдиг болзун база чепсегленишкинни дужүрериниң тодаргай хемчеглерин дүрген дугуржуп алырынга чедирзин. Совет Эвилели ол политиканы 18-тиң Женева комитединге чорудуп келген болгаш чорудар-даа апаар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63. редакторнуң оралакчыларының 35 — 24. 25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13; харысалгалыг секретарьның 23 — 35. кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13. 23 — 54. үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64 чагаа, ажылчыг болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. иштики информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 47. солун кедбейн баргаңда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01752. Культура министерствозунуң типографиязы.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 21 ЧЕТВЕРГ № 275 (5679).

Өртээ 2 көп.

Бөгүн чурттуң онза чугула тудуунда

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың руднигинде даг-дүгүн түр үеде арыглап ажылдаарынга таарыштыр тургускан машинаже руда чүдүрүп чорударынга үш чүс чыгам кижи ажылдап турар.

Даг-дүгү комбинаттың ажыглалга кирер эң чугула бүдүрүлгези — даг породазы арыглаар фабриканың тудуунче 130 кижини үстүнде үш чүс кижиден комбинаттың удуртулгазы тускайлап чоруткан.

Оон аңгыда «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи одалга-биле ажылдаар электростанциядан суг алдынар черге чедир электри дамчыдылгаларының шугумунуң тудуун бодунуң күжү-биле боттандырар болгаш рудникке быжыглаашкыннарны эптеп тургузар деп шиитпирни хүлээп алган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ам болур Пленумунга алдар кылдыр комбинат тудуунуң бүгү-ле черлеринде ажыл-иш бо хүннерде улам-на хайныгып, бригадаларның болгаш участоктарның аразында социалистиг чарыштың чалбыыжы улам-на кыптыгып турар.

Чыл планын күүседир дээш

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 47 чылынче кирбишаан, бистиң улуг-чаагай Төрээн чуртувустуң заводтарында болгаш фабрикаларында, тудугларында болгаш транспортта, колхозтарында болгаш совхозтарында ажыл-ишчилер боттарының сорук кирген күш-ажылы-биле чурттуң экономиктиг күчүзүн улам-на быжыглаар дээш күш-ажылчы ээлчегде турупкан, шудургу ажылдап турарлар.

Чеди чылдың онаалгалары чедиишкинниг күүсеттинип турары бистерни өөртүп турар. Баштайгы санаашкыннар ёзугаар алырга беш чылдар дургузунда үлетпүр продукциязының хемчээ бистиң чуртувуска планда көрдүнген 51 хуунуң орнунга 58 хуу улгадыр. Улус ажыл-агыйы пландан ажыр барык-ла 37 миллиард рубльдиң продукциязын алыр. Бо чогаадыкчы улуг ажылды амыдыралга боттандырарынга бистиң аныяк республикавыстың үлетпүр-бүдүрүлгелериниң, көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң улуг-хуузу база биче эвес.

Бо чылдың 9 айларының дургузунда кужениишкинниг ажылдап келгениниң түңнелинде бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң хөй нуруузу чеди чылдың бешки чылының планныг онаалгаларын күүседиринге эки көргүзүглерни чедип алганнар. 1963 чылдың 9 айларында үлетпүрүнүң нийти продукциязын бүдүрүп үндүрериниң планын республика 102 хуу күүсеткен азы эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 21 хуу өскен. Оон иштинде чер-чер Советтерниң бүдүрүлгелери нийти продукция бүдүрүп үндүрериниң 9 айлар планын 103 хуу күүсеткен. Ылангыя Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязының, типографияның, далган дээрбезиниң, Элегес шахта эргелелиниң, Туранның, Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинаттарының коллективтери эки ажылдап, 9 айларның планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткеннер.

Ындыг-даа болза үлетпүр-бүдүрүлге черлери, тудуг болгаш транспорт организациялары боттарында бар иштики курлавырларны четчезибиле ажыглап турар бе? Чок, четче ажыглап шыдавайн турар. Күш-ажылды эки организастап турар бүдүрүлгелер-биле кады ажылды багай организастап турар, рентабелдиг эвес ажылдап турар, бүдүрген продукциязының шынары куду бүдүрүлгелер бисте база бар. Ындыг бүдүрүлгелерге бо чылдың баштайгы чартында 1227 эш кидис идиктерни урей, шынар чок кылган Кызылдың алгы заводу болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер хамааржыр. Коммунистиг партия, Совет чазак бистиң республиканың бүдүрүкчү күштерин ам-даа улам хөгжүдер дээш хөй акша-хөреңгилерни үндүрүп берип турар. Ындыг-даа болза оларны ажыглап турарывыс дыка багай. «Тыва даг-дүгү», «Тывакобальт» комбинаттар база Кызылдың хлеб-далган дээрбезиниң комбинады, суг дамчыдылгазы, Чадааннаның хлеб заводу, Кызылдың эът комбинады ышкаш улуг чугула объектилерниң тудуглары кончуг оожум чорүп турар.

Планны бир хуу ажыр күүседири дээрге, ол болза чурттакчы чоннуң херегледиринге муң-муң эш хөм болгаш кидис идиктер, муң-муң тонна тараа, сүт, эът, муң-муң кубометр тудуг ыяжы, муң-муң кезек туүйбу болур болгай. Удуртукчулары ол бөдүүн чүүлдү херекке албас, ынчангаш бүдүрүлге планын доктаамал күүседип турарын чедип албайн турар бүдүрүлгелер, тудуглар, транспорт организациялары, колхозтар, совхозтар бисте бар бооп турар. Оларга 9 айларның планын күүсетпейн, чурттакчы чоннуң херегледиринге 380 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн «Тыва тудуг» трестиниң дузалаар бүдүрүлгелер комбинады, Кызылдың туүйбу заводу, № 3 АТК, алгы заводу болгаш респотребсоюзтуң аъш-чем комбинады ышкаш бүдүрүлгелер хамааржыр.

Чаа объектилерни ажыглалга дүрген кирери — ажыл-агыйжы удуртукчуларның, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының эң чугула сорулгазы болуп турар.

Бо чылдың арткан хүннеринде кол сорулга болза чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге планнарын район, хоорай бүрүзү, бүдүрүлге бүрүзү ыяваыла долдур болгаш ажыр күүседирин хандырары ол бооп турар. Оон-биле кады планны күүседир дээш-ле хөй күштерни болгаш акша-хөреңгилерни кайы-хамаан чокка чарыгдаар чорукту болдурбас. Бүдүрүлгениң болгаш тудугнуң ажылынга эң дээре көргүзүглерни улустуң байлаан эң-не камналгалыг чарыгдап тургаш чедип алыр ужурлуг. Капитал салыышкыннарны шиитпирлиг участоктарга мөөңнеп, доозулбаан тудуг азы чедир тургуспаан дериглер арттырбас кылдыр боттуг, организакчы хемчеглерни алыры чугула.

Чыл планын чедиишкинниг күүседип, чеди чылдың адыгы чылынга эки белеткелдиг кирерииге улуг курлавырлар бистиң үлетпүр бүдүрүлгелеривисте, тудуг, автотранспорт организацияларында болгаш колхозтар, совхозтар бүрүзүнде бар.

Чыл планын арткан хуусаада чедиишкинниг күүседириниң, келир чылга эки белеткелдиг ужуражырының бир кол магадылалы болза, кышкы үеде бүдүрүлгелерниң эки ажылдаарынга бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузары болгай. Ынчангаш кышка белеткелдерни бүдүрүлге, колхоз, совхоз бүрүзү дүрген доозар херек.

Чеди чылдың бешки чылының төнеринге чедир ай ажыг хуусаа арткан. Бистиң республиканың ажылчы чоннары ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозар дээш, социалистиг чарышты улам калбартып, бо арткан хүннерде кужениишкинниг ажылдап, чеди чылдың бешки чылының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседип шыдаар дээрзинде кандыг-даа дадагалзаа чок.

Генерал А. Х. Насутионну Н. С. Хрущевтуң хүлээп алганы

КИЕВ. (СЭТА). Ында туруп турар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Совет Эвилелинде аалдап келген Индонезияның камгалал министри, чепсектиг күштерниң штавының начальниги генерал А. Х. Насутионну хүлээп алган болгаш оон-биле найыралдыг беседа кылган.

Беседа сөөлүнде Н. С. Хрущев генерал Насутионга алдар болдуруп, шайлалга кылган.

Л. И. Брежневтиң Иранда чоруп турары

ТЕГЕРАН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш оңу үдеп чоруур кижилер ноябрь 19-туң кежээзинде Исфагандан Тегеранга ээп келген.

Хуусаа бетинде күүсеткен

РСФСР-ниң совнархозунуң балык тудар флодунуң далайжылары, балыкчы-колхозчулары болгаш балык үлетпүрүнүң ажылдакчылары чеди чыл планының бешки чылының онаалгаларын чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, балык тударының, далай аңнары болгаш далай продуктулары тыварының чыл планын хуусаа бетинде, 1963 чылдың ноябрь 16-да күүсеткен.

Чыл эгезинден бээр 27 млн. центнер балыкты болгаш далай аңын туткан. Чыл төнчүзүнге чедир чурт чыл планындан артыкка бир миллион центнер ажыг балыкты алыр.

Бүгү чурт СЭКП ТК-ның Пленумунга белеткенип турар

КӨЛ ЧЕРНИ ЭЭЛЭЭР БИС

«Правданың» корреспондентизи А. Зенчрнкога БССР-ниң Совнархозунуң даргазы С. Кишкиниң медеглээни болза, бистиң республиканың химия үлетпүрүн чеди чылдың чылдарында тургускан, дээрзин хөөрем чокка чугаалап болур. Чуртта эң улуг Полоцкиниң нефть ажылдап кылыр заводун, Солигорскиниң калий комбинадын, Гродненскиниң азот-тук заводун, Светлогорскиниң кылымал волокно заводун ам Белоруссияда тудуп турар. Солигорскиниң ийиги калий комбинадының, Гомельдиң суперфосфат заводунуң тудуу эгелээн.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрерин көвүдедир дугайында чагаазын база химия үлетпүрүн улам ынай хөгжүдер дугайында айтырыгны чугаалажыр СЭКП ТК-ның Пленумун чыылдырар дугайында дыңнадыгны республиканың тудугжулары болгаш эптекчилери чогаадыкчы аажок улуг көдүрлүүшкүн-биле уткуп, чаа күчүлерни ажыглаалга хуусаа бетинде кирер дээш социалистиг чарышты улам калбарткан.

Белоруссияның нефть-химиязының баштайгызы Полоцкиниң нефть ажылдап кылыр заводу продукцияны ам безин берип эгелээн. Ам ында ийиги ээлчегниң технологтуг тургузугаларын тудуп турар. Чоокку үеде ол болза чуртта эң улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи болур. Улуг химияның бүдүрүлгелерин хуусаа бетинде ажыглалга кирер дээш бүгү-эвилелдиң чарыжының инициаторлары — Гродненскиниң азотчиктери бүдүрүлгени ажыглалга кирер үезиниң ажылын кылып эгелээн. Декабрьның баштайгы хүннеринде бүдүрүлге көдээ ажыл-агыйга херектиг азот-тук чемишчидилгелерин ажылдап эгелээринге азотчиктер долу бүзүрелдиг.

Солигорскиниң бирги калий комбинатының тудугжулары болгаш эптекчилери боттарының хожудаашкынын узуткап турар. Оон коллективи СЭКП ТК-ның Пленумунуң ажыттынар хүнүн калий чемишчидилгелерниң баштайгы тонналарын бүдүрүп үндүрери-биле уткуур дээш бүгү хемчеглерни ап турар.

Ырак эвес келир үеде Белоруссия химия продуктуларының бүгү кол хевирлерин бүдүрер талазы-биле бистиң чуртувустуң эң улуг районнарының бирээзи болган турар. Калий чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле Белоруссия Совет Эвилелинде кол черни ээлээн турар.

Республиканың партия организациязы улуг химияның бүдүрүлгелериниң тудугжуларының болгаш эптекчилериниң армиязын СЭКП ТК-ның ам болур Пленумун төлептиг уткуурунче мобилизастап турар. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга химияның нептередириниң аажок улуг сорулгаларының чугулазын хандыр медереп билбишаан, республиканың ажылчы чоннары ол сорулгаларны алдарлыы-биле күүседирлер.

АЖЫЛДАРНЫҢ ХУУСААЛАРЫН КЫЗЫРЫП ТУРАР

«Правданың» корреспондентизи А. Рудзинсиаска Каунаста тудуп турар кылымал волокно заводунуң директору В. Капустуң чугаалааны болза, СЭКП ТК-ның Пленумун чыылдырарын совет кижилер чүрээниң ханызындан байыр чедирип турар. Пленумнуң шиитпирлери чурттуң химия үлетпүрүн улам ынай хөгжүдеринге аажок улуг рольдуг болур.

Бүчүлүг химия — ол дээрге бүгү үлетпүрүнүң бурунгаарлаарының үндезини, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедириниң үндезини, чоңну чиик ортектиг идик, хеп аймаа-биле, калбак херекгел бараанныры-биле долу хандырарынга эгээртинмес аргалар-дыр. Чүгле бистиң бүдүрүлгевистиң хүн бүрүде үндүрүп турар он-он тонна ацетат торгудан кылган платьелерни хөй-хөй кижилер кедип болур.!

План ёзугаар завод чеди чылдың сөөлгү чылында долу күчү-биле ажылдап эгелээр ужурлуг турган. Ынчалза-даа тудугжуларның коллективи хуусааны кызырып турар. Чыл планы ийи ай бурунгаар — ноябрь 1-де күүсеттинген.

Кол корпуста бүгү демир бетон конструкцияларны шуптузун эптеп тургускан. Псковтуң машина тудуунуң заводунуң белеткээни бедик шынарлыг аргыгларның машиналарын эптеп тургузар ажыл чоруп турар. Заводтуң демир орук шугумунуң тудуу дооступ турар. Тудугга чыып эптээр демир-бетон конструкцияларны калбаа-биле ажыглап турар.

Чыып эптээр демир-бетонну ажыглаан чорук тудугнуң хуусаазын дыка кызырып турар. Бо талазы-биле улуг ачы-хавыя республиканың тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларынга база хамааржып турар. Литваның химия үлетпүрүн тургузары — ол дээрге нийтиниң сорулгазы-ла болгай. Чижээ, Каунастың ийиги демир-бетон заводунуң коллективи узуну 30 метр фермаларның бүдүрүлгезин кыска хуусаада шиңгээдип алган, ынчаарга бистиң тудугжуларывыс оларны эптеп тургузарын дораан өөренип алганнар.

Заводту тудары-биле хары угла ажылчыннар чурттаар бажыңнарны, культура-амыдырал хандырылганың бүдүрүлгелерин тудуп турар. Улуг Октябрьның 46 чыл оюнуң бүдүүзүнде тудугжулар улуг столоваяны ажыглалга кирген.

СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга алдар кылдыр тудугжулар болгаш эптекчилер бо чылдың онаалганы ажыр күүседирин хүлээнген.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

«Правданың» корреспондентизи Г. Аракелян-биле беседазынга Арменияның Совнархозунуң химия үлетпүрүнүң эргелелиниң начальниги К. Рухиниянның чугаалааны:

— Республиканың химия бүдүрүлгелериниң коллективтери СЭКП ТК-ның Пленумунга алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегже кирген болгаш чаа-чаа хүлээлгелерни ап турар.

Химия үлетпүрү — Арменияның индустриязының кол адырларының бирээзи. Чоокку чылдарда химия үлетпүрү шапкыны-биле хөгжүүр. Чеди чылдың төнчүзүнге чедир республикага химия продукциязының бүдүрери 3,3 катап көвүдээр.

Ереванда синтетиктиг каучуктуң Киров аттыг заводунга бойдус газындан ацетиленниң бүдүрерин удавас шиңгээдип алырын эгелээр болгаш бүдүрүлгени алгыдар. Кированканың химия заводунга аммонийниң бүдүрерин дыка көвүдедир болгаш карбамидтиң үндүрүп эгелээр. Кироваканның кылымал волокно заводунга чаа күчүлер ажыглаалга кирер. Арменияга «винилон» деп синтетиктиг волокнонуң бүдүрүлгезин организастаар.

ЧАА ПРОДУКЦИЯНЫ ШИҢГЭЭДИП АП ТУРАР

Куйбышев областың Ставропольда химия заводунуң бирги ээлчээ сентябрьда ажыглаалга кирген. Ол дугайын ук заводтуң директору А. Волков «Правданың» корреспондентизи С. Кузменкога чугаалаан.

— Амдыгаа чедир улуг химияның тургузукчулары улуг бергелерни көрүп, оларга таваржып турган. Чаа бүдүрүлгелерни төлевилээриниң ыракта багай тургускан турган. Технологтуг дериглерни чедирип бээр талазы-биле дыка хөй узүктелиишкиннер болгулаан. ТК-ның Пленуму бо ажыл-херекти шиитпирлиг эдер дээрзинге бүзүрээр бис.

Фосфорну бүдүрерин шиңгээдип алыр талазы-биле улуг бергелер бисте болгулаан. Ол бергелер бистиң чуртувуста чүгле эң-не баштай шиңгээдип ап турарывыс технологияның нарынындан эвес, харын база төлевилелде боттуг четпестер, чамдык технологтуг дериглерниң чавыс шынарындан болган.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң болур деп турары-биле холбаштыр ажылчыннарның хуралдары цехтерге болгаш тудуг шөлдеринге эрткилээн. СЭКП ТК-ның Пленумунуң ажыттынар хүнүн чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле демдеглээр деп коллективтер шиитпирлээн. Ажыглалга кирер чүүлдерниң ажылдакчылары триполифосфатнатрийниң бүдүрүлгезин ажыглаалга кирерин шиитпирлээн. Ноябрьда-да — ажыглалга кирериниң мурнуу чарыының ажылдары чоруп турда-ла чүс-чүс тонна чаа продукцияны бээр, а Пленумнуң ажыттынар хүнүнде бүдүрүлгени төлевилел күчүзүнге чедирерин хүлээнген бис.

Заполярьениң улуг химиязының улам ыңай хөгжүлдезиниң перспективалары улуг. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Кольск салбыры Чаа хоорайда — Заполярьениң химия үлетпүрүнүң төвүнде турар. Ол салбырның ажылдакчылары рудалар тывыжының болгаш болбаазырадыр ажылдарының эң-не сайзыраңгай болгаш камналгалыг аргаларын тывар база шиңгээдип алыр талазы-биле «Апатит» комбинатка идепкейлиг дузалап турарлар.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Кольск салбырының бөлүк ажылдакчылары Хибинниң чуруунуң чанында турары. Солагай талазындан она талазынче — эртем ажылдакчылары В. К. Задородный, А. И. Белякова, В. И. Белокосков, А. В. Галахов, М. К. Мазуров, Н. Д. Батнева.

Фото С. Майстерманның

СЭТА-ның фотохроникасы.

М. И. Калининге тураскаал кылдыр

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызының төрүттүнген хүнүнден бээр 88 чыл болганының хүнүнде, ноябрь 19-та, чүс-чүс москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары М. И. Калининиң күрүне музейинге барып чораан.

Музейниң эртем чөвүлелиниң калбак хуралынга хоочун большевиктер, Михаил Ивановичиниң төрелдери, чоок кижилери болгаш өнүктери, бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң төлээлекчилери, школачылар четкилеп келген.

М. И. Калининиң музейиниң ажылының дугайында дыңнадыгны музейниң директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы Л. И. Гуськова кылган. «Бүгү-эвилелдиң улуг назылыг кижизи»-биле ужуражыышкыннарның дугайында сактыышкыннарын профессор В. А. Дунаевский болгаш халашкан генерал-лейтенант М. Ф. Куманин олар чугаалаан.

Найысылалдың Фрунзе районунуң № 43 болгаш № 70 школаларының өөреникчилери Ортаакы Уралдың хоорайларынга школачыларның чайгы экспедициязының түңнелдериниң дугайын дыңнаткан. Алдарлыг большевик-ленинчиниң дугайын чугаалап турар дыка хөй солун документилерни болгаш фотографияларны уруглар чыып алган.

Хуралдың түңнелинде М. И. Калинин дугайында документалдыг кинону көргүскен.

ТЫВА АССР-НИҢ ЭМНЕЛГЕ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ МЕДИЦИНА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА «ТЫВА АССР-НИҢ АЛДАРЛЫГ ЭМЧИЗИ» ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң кадык камгалалын хөгжүдер талазы-биле ачы-хавыязы дээш «Тыва АССР-ниң Алдарлыг эмчизи» деп хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Кузьма Бальчирович Бальчий-оолга — медицинаның дүрген дузаламчы станциязының эргелекчизи.

Зинаида Степановна Ганушка — Чөөн-Хемчик район эмнелгезиниң кол эмчизи.

Лука Прокопьевич Зверевка — республика эмнелгезиниң хирургу.

Татьяна Николаевна Кожевнага — республиканың тубдиспансериниң физиатр эмчизи.

Зинаида Максимовна Родинага — республиканың чаш уруглар бажыңының кол эмчизи.

Галина Ивановна Федоровичиге — Кызылдың божулга бажыңының кол эмчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың ноябрь 20.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ РЕСПУБЛИКАНЫҢ МЕДИЦИНА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫН ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Республиканың ажылчы чоннарының медицина хандырылгазынга үр чылдарда болгаш шудургу ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Мария Андреевна Дубовскаяны — Кызылдың божулга бажыңының улуг медицина сестразы.

Александра Кирилловна Гончаренкону — республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы.

Александр Иванович Канунниковту — республика эмнелгезиниң хирургия салбырының эргелекчизи.

Лидия Михайловна Козлованы — республика эмнелгезиниң хирургу.

Валентина Ивановна Любимованы — Кызылдың божулга бажыңының божудулга салбырының эргелекчизи.

Октябрь Чамыянович Монгушту — Барыын-Хемчик районнуң Аянгаты медпунктузунуң эргелекчизи.

Николай Баиндеевич Очур-оолду — Чөөн-Хемчик районнуң Сүт-Хөл эмнелгезиниң фельдшери.

Клара Чигжитовна Тюпюрну — Барыын-Хемчик районнуң Моген-Бүрен медпунктузунуң эргелекчизи.

Ооржак Амыр-Ашакович Херлиг-оолду — Чөөн-Хемчик районнуң Бора-Тайга медпунктузунуң эргелекчизи.

Михаил Герасимович Шабаевти — Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң оралакчызы.

Ромуальда Дмитриевна Янишевскаяны — Бии-Хем район эмнелгезиниң терапевт салбырының эргелекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың ноябрь 20.

УЛАМ ЭКИ КӨРГҮЗҮГЛЕРЛИГ БОЛУР ДЭЭШ

(Чөөн-Хемчик районнуң мурнакчы малчыннарының чөвүлел хуралындан)

Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында социалистиг хүлээлгезин күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турарлар. Ноябрьның 10-га чедир күрүнеге садар продуктуларны: сүттү — 98,5, эътти — 84,4 болгаш дүктү — 100 хуу күүсеткен. «Большевик» колхоз болгаш «Сүт-Хөл» совхоз эътти бүдүрериниң база күрүнеге садарының чыл планын октябрьның эгезинде, а СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхоз Октябрь байырлалының бүдүүзүнде күүсеткилээн.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге бедик көргүзүглерни мурнакчы фермалар, бригадалар болгаш түс-түс кижилер чедип алгылаан. «Чыраа-Бажы» совхозтуң саанчылары М. Ишкү-Саар, К. Таан, Х. Кувискаал, М. Опуй олар боттарының чыл хүлээлгезин ажыр күүсеткилээн. «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы Х. Шондайты он ай иштинде 2200 кг сүттү саглан. Инек кадарчызы Александр Монгуш 100 баш инектен-не 97 бызааны өстүрүп алган. «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу Монгуш Чүльдүм 100 хой бүрүзүнден-не 113 хураганны ажаап алган.

Ол бүгү болгаш өске-даа хөй-хөй мурнакчылар ноябрьның 13-те «Большевик» колхозтуң клубунга — районнуң чөвүлел хуралынга чыглыпкелгеннер. Ол болза районнуң мурнакчы малчыннарының чөвүлел хуралы. Ол артельдиң мурнакчыларынга көргүзер дуржулгалыг ажылы база бар болган. Олар эки механизастаттынган Даштыг-Тей сүт-бараан фермазының болгаш хойжу бригадаларның ажылы-биле танышкан.

Малчыннарның чөвүлел хуралын район төвүнге эвес, мурнакчы ажыл-агыйга эрттирер деп шиитпир Чөөн-Хемчик парткомнуң болгаш бүдүрүлге эргелелиниң эгелекчи чоруу болган. Малчыннар бо ажыл-агыйда күш-ажылды канчаар организастап турары-биле, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле оон курлавырлары-биле таныжып көрген.

Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң зоотехниги М. Жирнов бо чөвүлел хуралга илеткел кылгаш, кол кичээнгейни бо чылдагы социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиреринче, келир чылын малдың баш санын өстүрериниң база продуктулуун бедидериниң айтырыгларынче угландырган.

Фермаларда болгаш бригадаларда күш-ажылды организастап турарынга четпестер барын илеткелчи-даа, санал берген эштер О. Лопсанчап, М. Чүльдүм, В. Тойлуг-оол, М. Конгар, Х. Деспилдей, О. Мөгдүм, С. Лопсан-оол болгаш өскелер-даа боттарының чугааларынга демдеглеп турганнар.

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг, «Октябрь 30 чылы», «Искра» колхозтар малдың баш санын өстүрериниң чыл планын күүсетпээн. Малдың чаш төлү чидириглиг ажаап алдынган. Төрээн 100 баш хой бүрүзүнден чүгле 52 — 56 хураганны ол ажыл-агыйлар алган.

Мал ажылының кадрлары ажыл-агыйларда эки шилиттинмейн турар. «Чыраа-Бажы» совхоз мал ажылынга таварылга болган кижилерни кирип турар.

Мал кыштаглаашкынынга белеткелде улуг четпестер илерээн. Мал чемнериниң камналгазы багай. Кажаа септелге чок. Ындыг четпестер Ленин аттыг, «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтарда болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтуң үшкү салбырында бар болгулаан.

Фермаларда болгаш бригадаларда бар механизмнер багай ажыглаттынып турар. «Сельхозтехниканың» Чадаана каттыжыышкынының буруузу-биле «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында «Ёлочка» деп саалда тургузулгазы доозулбаан. Ленин аттыг колхозта саалда тургузулгазы ам ийи чыл ажылдавайн турар. Ол колхозтуң фермаларында болгаш бригадаларында одалгага херегээр хөмүр-даа, ыяш-даа чок.

Фермаларны болгаш бригадаларны зооветспециалистер-биле болгаш электромеханиктер-биле хандырарының эргежок чугулазын санал бергеннер чугаалап турганнар.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң күш-ажылынга болгаш чуртталга амыдыралынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының айтырыглары доктаамал кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг. Чөөн-Хемчик районда бо талазы-биле улуг четпестер бары илерээн. Ам-даа 300 ажыг өг-бүле өглерде чурттавышаан, «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжулары Мөңгүн-оол, Комбу Даш дендии багай бажыңнарда чурттап олурарлар. Чамдык малчыннар чылыг кажаалар чок ужурунда, чаш мал-биле кады чурттап турган фактылар бар.

Малдың уксаазын сайзырадырының айтырыглары бо чөвүлел хуралдың киржикчилериниң кичээнгейиниң төвүнге турган.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң чыл планын декабрьның 5-ке — Совет Конституцияның хүнүнге чедир күүседиринге районнуң бүгү малчыннарын чөвүлел хуралдың киржикчилери кыйгырган.

ИЮНЬ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИ БОТТАНЫЛГАДА

Идеялар биле күш-ажыл холбаалыг

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң ыракы Хүтте сүт-бараан фермазы ук артельдиң фермалар аразында социалистиг чарышның мурнакчызы болуп турар. Ынчангаш ол ферманың ажыл-ишчилеринге состен берээлиңер.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле бистиң партиявыстың кол сорулгаларын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму тодаргай айыткан. Ол Пленумнуң төөгүлүг документилери болза, ажылчы чоннарны бедик идейлиг ёзуга, коммунизмниң хераанге бердинеринге, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидер талазы-биле партияның күштүг, идейлиг чепсээ болуп арткан. Бистиң парторганизациявыс Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып, колхозчулар ортузунга идеологтуг ажылды чаа байдал-биле организастап, политиктиг ажылды ажыл-агыйжы сорулгалар-биле холбаштырып турар.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын, партияның Программазын, СЭКП ТК-ның ноябрь, июнь Пленумнарының шиитпирлерин өөренир болгаш чонга тайылбырлаар талазы-биле ажылдар фермага чоруттунгаш. ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын партия, комсомол чырыдыышкынының бөлгүмнеринде ам өөренип турар. Ол бүгү болза сүт-бараан бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга таарымчалыг түңнелдерни берген. Ферманың ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында 204 тонна сүттү бүдүрер дээн планын ам ажыр күүседип апкан болгаш чыл төнчүзүнге чедир 225 тонна сүттү бүдүрер деп социалистиг хүлээлгени алган. Эрткен чылдың кадыг-берге кыштагылаашкынының үезинде 100 инекке онаапштыр 91 бызааны өстүрүп алган.

Ферманың 1200 ажыг баш малын бо чылдың кыжынындан менди чыл ажырар дээш белеткел ажылдарын бүрүн чоруткан бис. Чайгы үеде мал чемин белеткээр 3 звенолар ажылдаан. Оон иштинде Иван Дамбаага баштаткан аныяктар звенозу 245 тонна сигенни белеткээн. СЭКП кежигүнүнге кандидат Андрей Торлук 350 тонна силосту, 49 тонна сигенни белеткээш, социалистиг чарышка тиилекчи болган. Фермада ниитизи-биле 520 тонна сиген, 1450 тонна силос, 6100 кезек будук-бүрү чем белеткеттинген. 100 гектар черниң а бүрүзүнден 115 центнер көк-суланы ажаап алган. Ол бүгү чемни камныг болгаш чер одарын чоптуг ажыглап тургаш, малды хүр чыл ажырар сорулга ам бистиң мурнувуста тургустунган.

Амгы үеде кыштагылаашкын 6 кезек черде эгелей берген. Кажаалар бүрүн септеттинген. Өдек четчир. Кыжнар, кандыг малды кыштагладырын бүрүн тодараткан. Дуржулгалыг малчыннар Маады Күскей, Доржу Чончуң, Күжүгет Шыырап, Иван Дамбаа, Маады Багай-оол оларга баштаткан кадарчылар кыштың чымыштыг ажылын күүседип эгелей бергеннер. Эрткен чылын Хүтке мал хүр чыл ашкан болгай, а бо чылын оон-даа дора эвес ажылдаарын малчыннар хүлээнген.

Малдың хөй продуктулуг болуру— кышты оон хүр эрттиргениинден хамааржыр дээрзин дуржулга көргүскен. Ферманың саанчылары бо чылын инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1100 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алырын хүлээнген. Ук хүлээлге ажыр күүсеттинген. Саанчыларның аразында Маады Билчаай бир инектен-не 1300 кг сүт саар деп хүлээлге алгаш, 1400 килограммны саагган болгаш чарыштың бирги черин ээлээн, оон инектери хүлээлгеден ажыр сүт бээрин үргүлчүлеп турар. Анна Дамбаа, Маады Момбуй олар инек бүрүзүнден 1300 — 1200 кг сүттү саггылааш, ийиги болгаш үшкү черни ээлеглээн. Саар инектерниң чайгы одарладыышкынын эки чоруткан кадарчылар Маады Орт-оол, Иван Бавуунчук оларның күш-ажылчы салыышкыны сүт саалдазының өзүлдезинде база-ла кирген. Инек кадарчызы Маады Самбуу, тракторист Михаил Седен олар боттарының мурнакчы күш-ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чедип алгылаан.

Көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге бистиң фермавыстан шылгарап турар шак ындыг шолбаннарга чоргаарланыр бүрүн эрге бисте бар. Оларның санының улам өзерин күзеп, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижилерни кижизидип турар бис. Бызаа ажаакчылары Минчимаа Дамбаа, Нина Күржепей оларның кайызы-даа бызаа бүрүзүнге дүн-хүн иштинде 700 — 800 грамм немедде деңзини чедип ап турганнар. Анна Дамбаа биле Минчимаа Дамбаа угбашкылар республиканың мурнакчы малчыннарының Наадымынга киришкеннер. Комсомолдуң 45 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка Тамара Сүндүпей биле Нина Күржепей олар мурнакчылар болгулааш, ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнатканнар.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидилгениң чугула хевири — социалистиг чарыш болгай. Бистиң фермавыстың ажыл-ишчилери 1961 чылдан бээр коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп ат дээш демисежип келген. Чарыш эки түңнелди берип турар. Колхозтуң партия комитединиң болгаш баштаар черниң сүт-бараан фермаларының аразынга шилчиир Кызыл тугу үшкү кварталдың түңнелинде бистиң фермавыста хевээр арткан. Районнуң комсомол комитединиң фермаларда комсомол организацияларының аразынга шилчиир Кызыл тугун база-ла бистиң фермавыстың комсомол организациязы (секретары Алдын-кыс Дөзүр-оол) быжыы-биле тудуп турар.

Ферманың ажылын башкарып удуртурунга Василий Ширнин болгаш Валентина Чихачева ашак-кадайның улуг рольдуун онзалап демдеглээр херек. Оларның бирээзи бригадир, өскези ферма эргелекчизи.

Бистиң комсомолчу-аныяктарывыс колхоз бүдүрүлгезинге шынавылаэки киржип турары өөрүнчүг. Фермада 30 комсомолчулар бар. Олар чүгле бүдүрүлгеге эвес, культура-массалыг ажылдарга идепкейлиг киржип турар. Чайгы үеде школачылар мал чемнериниң белеткелинге эки киришкен, а Кушкаш Оруспай сиген белеткелиниң звеноларынга көжер библиотеканы үлегерлиг организастаан болгаш аныяктар ортузунга беседаларны чорудуп турган. Көдээ клубтуң чанында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү доктаамал ажылдап, ферманың ажылдакчыларынга солун концерттерни көргүзүп турар. Оон киржикчилери Севи, Ээрбек суурларга болгаш Туран хоорайга концерт көргүзүп чорааннар. Чоокка чедир-ле республиканың иштинге сураа безин дыңналбас ыракы тайга-эзим чурттугларның ам хоорайларга барып концерттер көргүзүп чоруп турар апарганын черле кым өөрүп демдеглевес боор!

Ферманың партия эге организациязы чедиишкиннерге меңээргенмейн, харын четпестерни хүн бүрү боду илередип, ол четпестерни чайладырының хемчеглерин ап келген болгаш ап-даа турар. Парторганизация ай санында планныг ажылдап, хөй кезиинде-ле партияның ажык хуралдарын чыылдырып, оларга амыдыралчы айтырыгларны — чурттаалга-амыдырал дугайын, школаның, комсомол организациязының ажылын, сиген кезилдезиниң, политиктиг өөредилгениң дугайын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан. Шиитпирлерниң күүселдезинге контрольду күштелдирген. Амгы үеде парторганизацияның учётунда СЭКП-ниң 10 кежигүннери, СЭКП кежигүнүнге 3 кандидаттар бар. Оларның кижи бүрүзү партийжи даалгаларлыг болгаш колхоз бүдүрүлгезиниң харыысалгалыг участоктарында ажылдап турарлар.

Идеологтуг ажыл чокка тиилелгелер болдунмас деп партия бисти өөредип турар. Идеялар биле күш-ажыл холбаалыг болгай. Ынчангаш бо айтырыгны СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалашканы — ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында партияның сагыш салыышкынының чаа илереэшкини болганын бистиң парторганизациявыс, оон бүгү коммунистери билип, агитация болгаш пропаганда ажылын улам калбартып турар. Коммунистер болгаш комсомолчулар партийжи база комсомолчу даалгалар ёзугаар «Колхозчу» деп хана солуну, агитхуудустарны үргүлчү үндүрүп келгилээн. Фермада саанчыларның ай санында ажылының түңнелдерин көргүзүг самбыразында бижип турар. Клубта база саалда шөлүнде көскү агитацияны — лозуңнарны, плакаттарны делгээн. Лекция номчулгалары, беседалар, культура-массалыг оюннар болгаш байырлал кежээлери, ферма ажылдакчыларының бүдүрүлге чөвүлел хуралдары үргүлчү болуп турар. Бисте өреге бүрүзү 2-3-тен өру солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алгылаан. Клубта турум кино бар болгаш киномеханик Маады Кызыл-оол киноларны барык-ла кежээниң көргүзүп, эки ажылдап турарын демдеглевес арга чок. Ниити тайылбыр ажылдарындан аңгыда, түс-түс кижилер-биле чаңгыстап ажыл чорударын, оларның-биле беседалар кылыры, четпестерин эш хуузу-биле сагындырарын, оларга эки сүмелерни бээрин парторганизация секретары практикалап турар. Ол база-ла кижизидикчи улуг ужурлуг дузалыг болуп турар. Бистер бо бүгү чедиишкиннеривисти СЭКП ТК-ның ам болур деп турар декабрь Пленумунга алдаржыдып турар бис.

Ынчалза-даа бисте шупту-ла чүве бүрүн экижээн дээни ол эвес. Четпестер ам-даа бар. Ферма ажылдакчыларының, харын-даа коммунистерниң безин аразында хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр, ажылга харысалга чоктаныр, арагалаар, чалчык-бузук, шөш-содаа үндүрер чоруктуң фактылары узуткаттынмайн турары хараадаанчыг. Мындыг четпестер-биле партия, комсомол организациялары, улусчу дружиначылар кошкак демисежип турарын миинир херек. Партия кежигүнү эвес массаларны үлегерлиг ажыл-ишче, бедик сагылга-чурумче коммунистер эдертир ужурлуг. Бо дугайында партия кежигүннеринден негелдени парторганизация моон соңгаар-даа күштелдирер.

И. КАСТАГАН,
фермада партия эге организациязының секретары.

Советтер болгаш культура албан черлери

Бистиң республика культура албан черлериниң калбак четкизи-биле шыптынган. Республиканың чер-чер Советтериниң эргезинде 129 культура бажыңнары болгаш клубтар, 117 библиотекалар, 14 автоклубтар, дыка хөй кино үндүрер черлер ажылдап турар. Сөөлгү үеде чурттакчылыг улуг-улуг черлерде уруглар музыка школалары ажылдап турар. Сөөлгү он чылдарда колхозтарның болгаш совхозтарның күсели-биле 51 клубтарны туткан.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң шугумунда мурнакчыларның саны чыл келген тудум-на өзүп турар. Көскү агитация дээш чоруткан республика конкурузунга Таңды районнуң Балгазын кодээ библиотеказы (эргелекчизи эш Егорова) бирги черни алган. Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык кодээ клувунда (эргелекчизи эш Мурзүү) бот-тывынгыр уран чүүлдүң янзы-бүрү бөлгүмнери, 70 кижи составтыг улусчу ыры бөлүү ажылдап турар. Составы 12 кижиден тургустунган агитбригада көрүкчүлерниң бедик хүндүткелин чаалап алган. Клубта колхозтуң баштайгы организакчыларының хүндүлел самбыразын организастаан. Шак мындыг чижектерни он ону-биле көргүзүп болур.

Культура албан черлериниң көскү, чедимчелиг ажылы чер-чер Советтериниң удуртулгазындан, деткимче-дузазындан дыка хамааржыр дээрзи билдингир. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажыл-чорудулгазының дугайын бо чылын Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Өвүр район Советтериниң сессияларынга чугаалашкан. Оон аңгыда чоннуң амыдырал-хандырылгазының айтырыгларын чугаалажып көргени-биле холбаштыр культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылы Тожу, Барыын-Хемчик, Таңды, Каа-Хем район Советтериниң сессияларынга база көрдүнген. Культура албан черлериниң кышка белеткелиниң дугайында айтырыгны барык колдуунда шупту чер-чер Советтеринге чугаалашкан.

Бо чорук культура албан черлериниң ажылы чер-чер Советтериниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турарын херечилеп турар. Моон түңнелинде чамдык культура одагларының ажыл-чорудулгазының деңнели бедээн. Бо талазы-биле Өвүр районну онзалап демдеглээр херек. Районнуң Саглы (даргазы эш Түвет-оол), Торгалыг (даргазы эш Бадыргы) кодээ Советтери культура одагларынче кичээнгейни күштелдирген, оон түңнелинде ол черлерниң кышка белеткелин бедик шынарлыг чорудуп, август айда-ла доскан. Саглы кодээ клубтуң (эргелекчизи эш Алдын-оол) ажылдакчылары боттарының күжү-биле мотор турар чаа бүдканы туткан болгаш олар клуб болгаш библиотеканың септелгезинге идепкейлиг киришкеннер. Колхозтуң Чараш-Дытта, Көк-Тейле болгаш Терекчиге хойжу бригадаларының төптеринде кызыл булуңнарны ажыткан.

Торгалыгда болгаш Чаа-Суурда кодээ клубтарның септелгези, одаар ыяш белеткели эрте доозулган. Өвүр райкүүском районнуң агитбригадазының концерт көргүзериниң маршрудун балылаан. Бо бригаданың ажылынга Советтерниң чедирген дузазының түңнелинде республиканың агитбригадалар көрүлдезинге өвүржүлер бирги черни алганнар. Өвүр районда уран чүүл бөлгүмнеринде колдуунда 500 хире кижи киржип турар. Ол дээрге он кижиниң бирээзи-ле кайы-бир бөлгүмде киржип турары ол-дур. Республикада чорудуп турар көрүлделерге Өвүрнүң уран чүүл коллективиниң чедиишкиниг болуп турарының база бир чылдагааны ында. Райкүүскомнуң шиитпири-биле октябрь 28-тен ноябрь 10-га чедир культура албан черлериниң ажылдакчыларының чон мурнунга отчёдун организастаан. Оон аңгыда ноябрь 30-де культура ажылдакчыларының конференциязын эрттирер.

Чөөн-Хемчик районнуң Ийме (даргазы эш А. Аракчаа), Шеми (даргазы эш С. Куулар) кодээ Советтери культура одагларының ажылынга улуг дузаны чедирип турарлар. Шеми кодээ клувунга «Аныяк өг-бүле», «Хептиң канчаар кедерил?». «Амданныг чемни белеткээри», «Кым чараштыр чаараарыл?» деп темаларлыг кежээлерни, оон аңгыда бүдүрүлгениң, уран чүүлдүң сурагжыг кижилери-биле ужуражышкын кежээлерин эрттиргилээн. Ийме кодээ клувунга «Амыдыралга бедик культура дээш», «Совет кижиниң моральдыг мөзү-шынары» деп темаларлыг кежээлерни эрттирген. Мындыг солун кежээлерни Хайыракан, Бора-Тайга, Алдан-Маадыр кодээ клубтары чорудуп турар.

Чөөн-Хемчиктиң культура албан черлери бодунуң ажылын хөй-ниитиге даянып чорудуп турар. Районда клуб чөвүлелдеринде 125, библиотека чөвүлелдеринде 90, көжер библиотекаларда 54, кинооргаңизакчыларында 45, ном тарадыкчыларында 24 активчилер ажылдап турар.

Культура албан черлериниң кышка белеткелинден оон ажыл-чорудулгазы дыка улуг хамаарылгалыг. Бо талазы-биле Өвүр, Бии-Хем, Тожу районнарның чер-чер Советтери эки ажылдап, кышка белеткелди бир-ле дугаар досканнар. Тожу районнуң «Май 1» колхозунда культура албан черлери чыл бүрүзүнде-ле кышка эки белеткенип турар. Бо чылын 180 кубометр одаар ыяш белеткээр тургаш, 200 кубометрни белеткээн, шуптузун сөөртүп алган. Бо чылдың май айда Бии-Хем райкүүском школалар, эмнелге болгаш культура албан черлериниң кышка белеткелин чугаалашкаш, бо талазы-биле чогуур шиитпирни хүлээп ап, культура албан черлеринге одаар ыяшты белеткээриниң болгаш сөөртүрүнүң хуусаазын доктааткан. Ынчалза-даа чамдык колхозтар, кодээ Советтер ол шиитпирни багай күүседип турарын көргеш, райкүүском ол айтырыгны бодунуң хуралынга август 3-те база катап тургузар ужурга таварышкан. Ону ёзугаар амгы үеде районнуң 22 культура албан черлери шупту септеттинген, план ёзугаар 1300 кубометр ыяшты, 80 тонна хөмүрнү шуптузун сөөртүп алганнар. Районнуң культура бажыңында болгаш библиотеказында бүс-биле ажылдаар одалга системазын тургускан. Культура одагларының кышка белеткели Таңды, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда база эки.

Культура албан черлеринге дузалажыр, ону удуртур талазы-биле чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазында четпестер ам-даа арттышаан. Ол дугайында чамдык район Советтериниң сессияларынга депутаттар шыңгыызы-биле шүгүмчүлээннер. Чамдык райкүүскомнар культура албан черлериниң кышка белеткелиниң дугайын чугаалашса-даа, оон күүселдезинче кичээнгей салбаан, а кодээ Советтер бар күштү олче эвилелдевээннер.

Барыын-Хемчик районнуң Тээли кодээ Совединде (даргазы эш Салчак) культура албан черлериниң кышка белеткели тергиин багай. Кызыл-Даг, Бай-Тал клубтарының капитал септелгези саадаан. Кызыл-Даг клувунга белеткээн 120 кубометр ыяштың 48 кубометрин сөөрткен, а оон 30 кубометрин совхозтуң ында салбырының хлеб быжырар черниң херегленинге чарыгдаан. Дөн-Терек суурда клубтуң болгаш библиотеканың одаар ыяжының чаңгыс-даа кубометри сөөртүнмээн, совхозтуң бирги салбырының клувунга дужурткен 74 кубометр ыяштың 40 кубометрин оор алган. Бо чорукту көргеш райкүүском ол айтырыгны база катап чугаалашкан соонда ам ында ажыл шимчээн.

Улуг-Хем районнуң культура одагларының кышка белеткели база оожум. Райкүүском чайын культура албан черлериниң хуралын чыып, аңаа кышка белеткелди чугаалашкан болза-даа, оон күүселдезин багай организастаан.

Культура албан черлеринге, школаларга болгаш эмнелгелерге одаар ыяш белеткелиниң багай чорудуп турарын өөренип көргеш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели июль 25-тен август 5-ке чедир шалыпчы он хонук чарлаан турган. Бо талазы-биле Улуг-Хем, Таңды, Тес-Хем районнарның чер-чер Советтери тергиин кошкак ажылдааннар. Эң ылаңгыя Улуг-Хемде культура албан черлеринге октябрь 25-те медээ-биле алырга, ам-даа 325 кубометр ыяшты, 46 тонна хөмүр дашты сөөртүрү арткан.

Бо талазы-биле чер-чер Советтериниң кол сорулгазы болза амдыызында соок чок үеде бүгү күштү организастап тургаш, культура албан черлериниң кышка белеткелинде чедир кылдынмаан чүүлдерни дораан доозары болур.

Республиканың культура одагларының ажылында четпестериниң бирээзи болза чамдык черлерде колхозтар болгаш совхозтар амыдыралындан ук албан черлериниң хоорук туруп турары болур. Таңды район Совединиң чоокта чаа болуп эрткен сессиязынга Бочетово, Владимировка суурларда кодээ клубтарда көскү агитация чогу, оларның эргелекчилери Рачковская, Оюн оларның фермаларга барбас, харын-даа бүдүрүлгениң мурнакчыларын безин билбес чоруу илереэн.

Чөөн-Хемчик районда Теве-Хая, Бүлүн-Дүжер, Ишкин, Кызыл-Тайга суурларының кодээ клубтарында уран чүүлдүң бөлгүмнери тургустунмаан, ында клуб чөвүлелдери кандыг-даа ажыл чорутпайн турганы Чөөн-Хемчик район Совединиң сессиязынга илереэн.

Чурттакчы чонну, эң ылаңгыя малчыннарны кино-биле хандырарында улуг четпестер бисте бар. Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң кол фермазы Шанганда болгаш районнуң чамдык ажыл-агыйларының өске-даа фермаларында малчыннар кино көрүптер клуб болгаш кызыл булуңнар безин чок, кинону кажааларга үндүрүп турар таварылгалар бар. Чөөн-Хемчиктиң «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарының болгаш «Искра» колхозтуң удуртукчулары киномеханиктерни транспорт-биле хандырбайн турганындан Ак-Даш, Ийме, Кызыл-Тайга, Бүлүн-Дүжер болгаш өске-даа суурларының чурттакчылары дыка үр үениң иштинде кино көрбейн турганнар. Бо талазы-биле ында кодээ Советтерниң даргалары киномеханиктерни транспорт-биле хандырарынга шиитпирлиг хемчеглерни база албааннар.

Культура албан черлериниң ажылында үстүнде айыткан четпестерни чайладыры-биле чер-чер Советтериниң мурнунда харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Оларның ажыл-чорудулгазынга хүн бүрүнүң дузазын чедирип, клуб болгаш библиотека чөвүлелдериниң, райкүүскомнуң культура кидистериниң чөвүлелдериниң ажылын экижидип турганы, доктаамал комиссияларының болгаш хөй-ниитиниң киржилгези-биле ажылда бар четпестерни дүрген чайладырының бүгү аргалары бар.

Оон аңгыда культура албан черлериниң ажылдакчыларының амыдырал-чурттаалгазынче кичээнгей салыры Советтериниң ажыл-чорудулгазының төвүнге турар ужурлуг. Культура ажылдакчыларын шилип алырда, оларның ук ажылга сонуургалдыг, ажылдап болур аргазын өөренип көөрү чугула. Бо талазы-биле бисте частырыглар чок эвес. Таңды районнуң Владимировкада кодээ библиотеканың эргелекчизи үш харлыг уруунуң мойнунда крест кедирип алган. Шак ындыг ажылдакчы кандыг ажылды чорудуп турар дээрзи ооң-на илден-дир. Чөөн-Хемчик районнуң чамдык киномеханиктериниң талазындан арагалаар чоруктар база тургулаан.

Чер-чер Советтери культура ажылдакчыларын ажыл-ишчи чорукка өөредир ужурлуг. Тээли кодээ Советтиң культура албан черлериниң чамдык ажылдакчылары боттарының сметазын безин билбес болганнар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга илеткелинге эш Л. Ф. Ильичев «...Культура-чырыдыышкын албан черниң ажылдакчызының кужу чүдел дизе, кижи бүрүзүнүң угаанынга болгаш чүрээнге чедер оруктү тыварында болур»—деп чугаалаан. Мону ёзугаар чер-чер Советтери, культура албан черлери боттарының мурнунда сорулгаларын күүседиринге хүн бүрүнүң дузазын чедирип, оларның ажылын углап баштаар ужурлуглар.

С. ХЕРТЕК,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң штаттан дашкаар инструктору.

Саанчыларның өмүнээзинден

Мен ам он чыл саанчылап келдим. Чымыштыг-ла ажыл, ынчалза-даа ол бодумга болгаш ниитилелге ажыктыг ажыл болуп турарын эки билир мен. Көдээ ажыл-агыйны көдүрер дугайында партияның болгаш чазактың каш-каш удаа үндүрүп турар шиитпирлери бистерни улам бедик бүдүрүнчүлүг ажылдаарынче чалгыннандырып турар.

Бүгү кижилерниң амыдыралының чаагай болур чоруунуң үндезини — күш-ажыл деп партия бисти өөредип турар. Ийленип чыдып алгаш коммунизмни тургуспас, коммунизм дээш демисежир херек, аңаа бүгү күштү бээр херек, эки ажылдаар херек деп СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга илеткелинге эш Л. Ф. Ильичев чугаалаан болгай. Ынчангаш эки ажылдаар дээш бот-боттарывыстың аравыста социалистиг чарыштыг, бедиткен хүлээлгелерлиг ажылдап турар бис. Мен бодум бо чылын хол-биле саар 16 инээмниң бирээзинден-не ортумаа-биле 1300 килограммадан эвээш эвес сүттү саар деп хүлээнгеш, ам херек кырында 1400 кг кылдыр саадым. Ол дээрге бо фермада бо чылын эң дээре түңнел болуп турар-дыр. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа хөй сүттү саап ап болур. Келир чылын ол-ла инектеримниң бирээзинден-не 1500 килограммдан куду эвес сүттү саарын хүлээнип алыр мен.

«Сөглээн сөс, кертиген ыяш» деп үлегер домак бар болгай. Хүлээлгени алганымда, ылавыла күүсэдиринге чаңчыгып ап тур мен. Эки ажылдаар арга, дуржулга барда, ол ылавыла күүсеттинер ужурлуг.

Инектиң сүткүр болуру оон азырал-ажаалгазындан дыка хамааржыр. Саар инектеривисти эрткен кыжын тургузу азырап кыштаан бис. Төрүүр деп барган инектеривисти саанчы бүрүзү өнзэ хайгаараар, ажаар болгаш азыраар бис. Көк-сула силозу, немелде чем инектеривистиң күжүн баксыратпайн турган. Оон ыңай чайгы-даа, кышкы-даа үеде кадарчыларның эки ажылындан инектерниң сүткүрү база-ла дыка хамаарылгалыг болуп турар. Инектиң сүт бээри көвүдеп турган тудум-на, кадарчының-даа, саанчының-даа алыр акызы база-ла көвүдеп турар. Ынчангаш инектен хөй сүт алыр дугайында кадарчы-даа, саанчы-даа бир деңней материалдыг сонуургалдыг. Ылаңгыя мээң уругларым адазы Маады Бавуунчук саар инектер кадарчызы. Чайгы үеде бистиң алыр акывыстың акша түңү көскүзү-биле өзүп турар. Оон-биле кады күрүнеге бистиң бүдүрүп берип турар сүдүвүс база өзүп турар. Уругларывыс 7. Өг-бүлениң ол бүгү кежигүннеринге амыдыралдың херегленн четчип турар. Күрүнениң биле хуумуң эрге-ажыын холбаштырар деп чүве бо-дур, күш-ажыл бүгү-ле кежиктерниң тургузукчузу деп чүве ол-дур.

Оон ыңай инек саарынга мергежилди бедидери чугула айтырыг. Саар инекке эптиг, ээлдек болуру, саалданың шагын эки барымдаалаары, инекти эки эдиктирип алыры, чайгы үеде оларны шуут одар шөлүнге саары — чедиишкиннерниң чажыды ында боол турар. Мээң «Астра» деп шолалыг инээм чайгы хүнде 9—10 кг сүттү берип турган. 16 инек хүнде 110—120 кг чедир сүттү берип турганнар.

Моон соңгаар бистиң фермавыстың күш-ажылын механизастаары дыка күзенчиг. Бо талазы-биле ажылды колхозтуң-даа, районнуң-даа удуртур ажылдакчылары моон соңгаар сонуургап чорутса чогуур. Сөөлгү хүннерде суурда электри чырыы, радио дамчыдылгазы болбайн турар. Мындыг четпестерни дарый чайлатса чогуур.

М. БИЛЧААЙ,
саанчы.

Улам эки ажылдаар бис

Төрээн колхозумга ийи чыл иштинде 79 бызааны өстүр азырап бердим. Чаш бызаалар дээрге чаптанчыг чүве. Оларны кижиниң азырап, ажаажыксаары-ла келир. Ынчалза-даа берге ажыл. Оларны төрүттүнгениниң соонда он хонук хире иезиниң аазы-биле организмин быжыглап чемгерер. Ооң соонда нииты сүт-биле азыраар. Бир ай болганындан ыңай долгаан сүт-биле болгаш көк сиген, силос-биле чемгерип турар бис. Хоюглап кылган немелде чемни база-ла бээр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга бызаа бүрүзүнге немелде деңзини өстүрер дээш демисежир. Ону чүгле эки чемгерилге, суггарылга болгаш ажаалга-биле чедип алыр.

Бызааларның семиртилгезин дүн-хүнде баш бүрүзүнге 700—900 грамм чедирип турар мен. Мээң өстүрген бызааларымдан келир үениң хөй ээди, сүдү үнер деп сактырга безин таарымчалыг болгай-ла.

Хүлээлге алгаш ону үлегерлиг күүседип турар деп бүгү-ниитиниң мурнунга мактадырга база-ла эки. Колхозумнуң баштаар чери эрткен чылын эки ажылдаан дээш мени өртектиг чүүл-биле шаңнаан. Ам ВЛКСМ-ниң район комитединиң мактал бижии-биле болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаттым.

Амыдырал улам-на чаагай болгаш өөрүшкүлүг боол турар-дыр. Бызааларны семирткенимниң хире-чергезин-биле айда ажылдап алыр ажылым чамдыкта 150 рубль чеде бээр. Дөрт уруглуг мен. Уругларның адазы база-ла ажылдап турар. Бистиң өг-бүлевисте улам-на бай-шыырак болуру—күш-ажылчы кижиниң бодундан шуут хамааржыр.

Күш-ажылды кижиниң медерелдиг ёзу-биле көөрү—ооң бедик бүдүрүкчүлүг болурунуң төттүнмес курлавыры-дыр. Ынчангаш моон соңгаар-даа улам эки ажылдаарын хүлээнип турар бис.

Н. КҮРЖЕПЕЙ,
бызаа ажаакчызы.

АЖЫЛ-ИШЧИ ТУДУГЖУЛАР

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң төвү— Бөрбак-Арыг суурнуң өскени кайгамчык. Чыл келген тудум-на чаа-чаа чурттаалга бажыңнары болгаш оон-даа өске тудуглар немежип, көвүдээн. Чаа колхозчу суурну калбарткан кижилер колхозчу тудугжулар болуру билдингир. Тудугжу болуру күзенчиг мергежил.

Адым-чолум хүндүткелдиг
Ажыл-ижим делгеренгей,
Бончуг чараш бажың туттур
Колхозчу мен, тудугжу мен — деп, тудугжу чоргаарал-биле чугаалап болур. Оон күш-ажылының түңнелинде эки туттунган бажыңнар-биле көдээниң ажыл-ишчилери хандыртынган. Ынчангаш олар тудугжуларга өөрүп четтиргенин илередип турар. Тудугжулар ажыл-ижинге дору бузурелдиг.

Хадың сыптыг балдым чидиг
Какан санай халас барбас,
Бескен чудук, маңзалардан
Хээлиг бажың мерген бүдер.

Аныяк-даа, кырган-даа бызанчылар боттарының ажыл-хераанге ынак болгаш чүткүлдүг. Чон оларны хүндүлээр дээрзинге бүзүрелдиг.

Хаарылгалаар, чонар, кертер
Харын бо дег солун иш чок.
Ажылымга кызымаккай
Ажыл-ишчи тудугжу мен.

Бригадада эки ажылдап турар тудугжулар эвээш эвес. Чижээ, ындыттарга коммунист С. Калчан-Бек, К. Көмбү, О. Седип болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Эки ажылдааны дээш оларны баштаар чер өртектиг чүүлдер-биле хөй катап шаңнап келген.

Бригадир Иван Көкей бригаданың ажылын башкарар талазы-биле эки ажылдаан. Моон соңгаар-даа ону ол эки удуртуп шыдаар. Бригада чыл эгезинден бээр 16 чурттаалга бажыңын, 2 кезек черде мал тарып боозадыр пунктуну, 3 кызыл булуңну, чүс хаванга кажааны туткан болгаш бүс-биле изидер, механизастаттынган инек кажаазын, 4 чаа кыштагны, 2 кулукту кылган. Тудугжулар оон ыңай 12 чурттаалга бажыңнарын крышалаан болгаш кладовкалаан, 67.000 түмбүну бүдүрген. Ажыл-ишчи тудугжуларның кылган ажылының түңнели ол-дур.

К. САРЫГ-ООЛ.

Бо чурукта кыстар бистиң республиканың эки ажылдыг библиотекарьларының одуруунда туруп турарлар. Олар чоокта чаа Кызылга болуп эрткен библиотека ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралынга киржип чораш ужуражып таныжканнар. Олар аңаа боттарының ажылының арга-дуржулгазын солушканнар.
ЧУРУКТА: (солагай талазындан) Өвүр районнуң Солчур библиотеказының эргелекчизи Чечек Бавыкай, ол-ла районнуң Саглы библиотеказының эргелекчизи Ооржак Минчир, Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан библиотеказының эргелекчизи Александра Тюлюш олар.
Фото **В. КУЛИПАНОВТУҢ.**

Малчыннар ажыл-ижин чугаалашкан

Шуй суурга ол эртен анаадаазы эвес хайымныг, кандыг-бир байырлал-даа шинчилиг болган. Барыын-Хемчик районнуң колхозтарының, совхозтарының малчыннарының төлээлери оон-моон автомашиналар-биле кээп турган. Ырак Кара-Хөлден болгаш өске-даа черлерден мурнай келген малчыннар садыгдан янзы-бүрү бараннарны садып ап турган. Ол аразында клуб чанында шөлге үш автолавка база турупкан. Янзы-бүрү хептерни, аржыылдарны, орун, стол шывыгларын, ылангыя бичии уругларның чылыг хептерин малчыннар кужак-кужак-биле ап чоруп турду.

Дүъш чедип чорда, колхозтарның, совхозтарның мурнакчы малчыннары, ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери 200 хире кижи «Мурнакчы» колхозтуң клувун долдур олурупкан. Малчыннарның хуралы эгелээн. Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң кол зоотехниги эш А. Хертек эрткен он айларда мал ажылының чамдык түңнелдери болгаш моон соңгааргы сорулгалар дугайында илеткелди кылган.

Барыын-Хемчик район республиканың мал ажылының талазы-биле улуг черни ээлеп турар. Республиканың малының 21 хуузу, а зонаның—37,3 хуузу бо районга онаажыр. Ниитизиниң малының баш саны эрткен чылдың ноябрь 1-де турганы-биле деңнээрге ам 2 хуу өзүлделиг болган. Ноябрь 10-да район күрүнеге сүт садарының планын 101,1 хуу, эъттиң—92,4 хуу күүсеткен.

МУРНАКЧЫЛАРГА БАЙЫР БОЛГАШ МАКТАЛ

Ырак «Малчын» болгаш «Кара-Хөл» колхозтарның күрүнеге эът, сүт садар социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде ажыр күүседипкенин хуралга демдеглээш, хуралда олуржуп турар малчыннарның дамчыштыр ол колхозтарның бүгү малчыннарынга байыр чедирген. Ылангыя «Малчын» колхоз күрүнеге сүт садарының планын 162,6 хуу күүсеткеш, пландан ажыр сүт садарын уламчылап турары өөрүнчүг.

Малдың баш санын өстүрер, оон продуктуулуун бедидер талазы-биле социалистиг чарыштың мурнакчыларының чедиишкиннерин хуралга демдеглээш, оларга база байыр чедирген. «Шекпээр» совхозтуң хойжулары С. Кулунчаа 342 хойдан 346 хураганны, хой бүрүзүнден 1,8 кг дүктү, О. Агбаан 356 хойдан 377 хураганны алган. Казарчы Б. Содунам 73 казыраларның хонукта ортумак немелде деңзизин 650—700 грамм чедирген. «Мурнакчы» колхозтуң саанчызы Х. Анай-Саар сарлык бүрүзүнден он айлар иштинде 500 кг сүттү, ол колхозтуң хойжузу Х. Көк 100 хойдан-на 98 хураганны, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү, «Барлык» совхозтуң саанчылары Б. Хажыт, М. Чодураа олар инек бүрүзүнден 1510—1828 кг сүттү саггаңнар. «Тээли» совхозта хойжулар Х. Адыг-оол 100 хойга онаалтыр 111 хураганны, хой бүрүзүнден 2,3 кг дүктү, А. Хорагай биле С. Кандан олар 100 хойдан-на 95 хураганны, хой бүрүзүнден 2 кг ажыг дүктү алганнар. «Малчын» колхозтуң кадарчылары М. Көже биле И. Өлчей-оол олар 100 сарлыкка онаалтыр 100 бызааны алган. Ында хойжулар Д. Биче-оол, Д. Балдар, Х. Кунан-Кара олар хойнуң чаш төлүн бүрүн камгалап алганнар.

Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы мал чемнери белеткеп алырынга таарымчалыг эвес болган деп, кала-даа чылдагаан туттунары чажыт эвес болгай. Ындыг болза-даа бир демей байдалдарга турган-ла мал чемнерин хойнуң белеткээн мурнакчылар база бар. Чижээ, «Тээли» совхозтуң Х. Даржаа бригадирлээн хойжу бригадазы бо чылын 450 тонна сигенни, 107 тонна силосту, «Мурнакчы» колхозта Чимы Очур бригадирлээн хойжу бригада 82 тонна сигенни, 22 тонна көк суланы белеткээн болгаш кыштагларында чедирип алган. «Шекпээр» совхозта О. Шагдыр бригадирлээн хойжу бригада 85 тонна сигенни кыштагларында чедирген, бир хой кажаазын туткан болгаш сес кыштагны кышка белен кылып алган. Ол бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш демисежип турар.

КУРЛАВЫРЛАР ЧЕТЧЕ АЖЫГЛАТТЫНМААН

Мурнакчыларның бо чедиишкиннери болза, мал ажылын хөгжүдеринге чогуур курлавырлар болгаш аргалар ажыл-агый бүрүзүнде бар дээрзин херечилеп турар. Четпес чүве чүл дизе, ол бүгүнү четче ажыглавайн, мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептеретпейн турары болур.

Район ноябрь 1-ге чедир мал өстүрериниң планын чүгле 87 хуу күүсеткен болгаш планга ам-даа 28 муң ажыг баш мал четпес. Малдың тарып боозадылгазын болгаш эдержилгезин чугулага көрбес чоруктан муң-муң баш мал кызыраан. Оон уламындан мал өстүрериниң планы күүсеттинмейн турар деп, хуралга санал берген малчыннар кончуг шын шүгүмчүлеп турганнар. Бо чылдагаандан район 33 муң баш чаш төлдү чедир албаан болган 100 баш төрүүр малга онаалтыр чүгле 77 бызаа, 63 хураган, 62 анай алган, а «Тээли» совхоз чүгле 47 хураган, 63 бызаа алган болгаш пландан ам-даа сес муң ажыг баш мал четпейн турар.

Байдал мындыг турбуже, бо чылын районда хой тарып боозадырының планы чүгле 37 хуу, инектиң—60 хуу күүсеттинген. Бо талазы-биле зооветеринарияның тускай эртемниглериниң багай ажылдап турарын хойжулар сеткил хомудап чугаалап турганнар.

МАЛЧЫННАР ШҮГҮМЧҮЛЕП ТУР

— Эрткен чылын бодумнуң кадарып турганым 298 хойларны эң эки шилиттинген кошкарларның үрези-биле бодум тараан, 276 хураган алдым. Бо чылын 213 хойну февраль 26-да төрүп доозар кылдыр тарыдым. Эрткен чылын бо дугайында меңээ төлевир бербээни хомуданчыг болган. Тарып боозадылга дээрге тускай эртемниглерниң холга алыр хүлээлгези-дир. Ынчалза-даа олар эки ажылдавайн турар. Кошкарларның шынарын көрбес, чүүл-бүрү, харын-даа хураган кошкарларның көвүдеп турары шын эвес. Тыва хойну хайнактаарда база бодамчалыг болур ужурлуг. Тыва хойда чиңге шүүлен дүктүг хойлар турар, оларны нарын дүктүг кошкарлар-биле эдериштирерге, оларның хураганнарының дүгү шоолуг эвес болур, а чоон, сырый дүктүг тыва хойну хайнактаарга, оон дүгүн тударга тудум дола бээр болгай. Тарып боозадылганы чорудуп турар тускай эртемниг аныяктарны көөрге, арыг-шеверниң чурумун сагывас, херекселдерни чүгбас-тыр. Ол-ла дораан изиг суг-биле чуур херек — деп, «Мурнакчы» колхозтуң хойжузу эш Наадыпайның саналын хуралдың киржикчилери бүрүнү-биле деткээн.

Хойжунуң оон ынай чугаалааны болза, бедүүн дүктүг болгаш каракуль хойларны агарлап болур, а нарын дүктүг хойну агарлап черле болбас. Оон дүгү чолдак болгай, күзүн тазартып каапкарга, кыжын соокта оон чүү үнерил, харын хой бору баксыраар болгай.

«Кара-Хөл» колхозтуң хойжу бригадазының бригадири эш Д. Сайын-оол саналынга бо дугайын база чугаалаан. Тарып боозадылганың дериттинген пунктузу чок, эрткен чылын тараан 200 ажыг хойдан чаңгыс-даа хураган албаан, ынчангаш бригадага 356 хой кызыраан болгаш ара салган. Кара-Хөлдүң байдалынга чүгле нарын дүктүг эвес, өске-даа хойларны агарлаары берге. Эрткен чылын чамдык хойларны мырынай октябрьда агарлапканындан кыжын арып баксыраш, дүгү шоолуг эвес болган. Дүк планы чедирип алыр дээш хамаан чок болурга хоржок. Ол малга-даа берге, оон амдыы чылында дүк кыргылдазы-даа улам дорайтаар болгай.

— Тарып боозадылганы эки чорутпайн, суда эдержилгени үргүлчүлеп туруп бээр чорук шын эвес. Тарылганы августа чорутпайн, орайтадып эгелээш, шынарын бодавайн үргедээр, катап хыналда кылбайн, кошкарларны дораан өскээр апаардыр. Ынчангаш кызыраашкын боор турар. Январьда төрүттүнген хураганның дүгү 1 кг, деңзизи 30—35 кг чедер болгай. Эрте оолдаашкынның ажыктыын тускай эртемниглер ам-даа бодавайн турар. Мал эмчилери малчыннарга шоолуг барбайн, суурда контора ээлеп олурганының херээ чүү боор—деп, «Тээли» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири эш С. Кандан шүгүмчүлээн.

Районда бир инекке онаалтыр сүт саалдазы эрткен чылдагызындан 221 кг, бир хойдан-на дүк кыргылдазы 50 грамм кудулаан. Сүт саалдазының кудулааның бир чылдагааны база-ла тарып боозадылганы эки организаставаанында болур. «Большевик» колхозтуң саанчызы Матпадак мындыг чижекти чугаалаан: тарып боозадылганы багай чорутканындан январь, февраль айларда инектер төрүвейн барганындан оон фермазы март айга чедир чүгле 30 хире инек саап турган. Күрүнеге 20 тонна сүттү ам-даа чедир сатпаан. Фермада силос чок. Кукуруза силозу барда сүт-даа, эът-даа бар болур. Ам сүт саалдазының планын күүседириниң аргазы берге-дээн.

Чамдык ажыл-агыйларның малында кодур узуткаттынардан турбук харын өскүп турар.

— Бистиң Суг-Кажаа фермавыста соңгаартан экке ген симменталь инектерде, бызааларда кодур өскүп, харын-даа когаралга чедирип турар. Үш кодан хойда база кодур бар дижип турар. Амгы үеде кодур деп чугаалаары безин берге-дир. Ындыг турбуже совхозтуң улуг мал эмчизи эш Шарханов болгаш өске-даа эмчилер баш удур хемчег албайн, ам кыш удур девидеп турар-дыр—деп, «Шекпээр» совхозтуң кадарчызы эш Саңгыы шуут сеткил хайныгып чугаалаан.

ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

Мал ажылынга кижилерниң ажыл-ишчи шынарын, ак-сеткилдиин хынап көрбейн, билдиришкин-не бижээн кижилерни киирип ап турарындан чамдык кижилер ниитиниң малынга улуг когаралды чедирип турарын малчыннар чугаалап, колхозтарның баштаар черлеринге, совхозтарның директорларынга бо дугайында улуг негелдени салганнар.

Илеткелчи болгаш малчыннар мындыг чижектерни илереткен. «Тээли» совхозтуң хойжузу Санчы-Мидип бо чайын 84 хойну когаралга таварыштырган. 362 хойдан чүгле 47 хураган алган. Ынчангаш 9,5 тонна эъттен, 273 кг дүктен совхозту когараткан. «Барлык» совхозта О. Тас-Караның кодан-ындан 36 хой, 11 хураган ажаалда багайындан өлген. О. Шагдыр-оол чоокта чаа 58 хураганны чидирген. Бо кижилер чаңгыс чылда, харын-даа чаңгыс ай иштинде мынча малды ышкынып турда, «Тээли» совхозта С. Арапчан алды чыл дургузунда чылдагаан-биле чүгле 12 өшкү когаралдыг болган. Ол, бир өшкүден 600 грамм дүк ап турда, чамдык хойжулар хойдан безин чүгле 600—800 грамм дүк ап турар. Моон ап көөрге, малчыннарның ажылдап турары дыка ылгалдыг: чамдыктары ак-сеткилдиг, бедик көргүзүглүг, бир чамдыктары хире-чергезинде, өскелер улуг когаралдыг ажылдап турар-дыр. Мындыг ылгалды узуткаары-биле мурнакчыларның дуржулгазын нептередир, кижи бүрүзү эки ажылдаар болза ам район-даа, ажыл-агый-даа бедик түңнелдиг болур.

СОҢГААРЛАТТЫНМАС АЙТЫРЫГЛАР

Мал ажылын механизастаар, депшилгелиг аргаларны ажыглаар талазы-биле четпестерни хуралга база чугаалашкан. Хойжу бригадаларның чамдыызы ёзу барымдаалап тургустунган, бот-орулга-чарылгалыг болурунуң негелделерин күүсетпейн турар. Оларның чамдыктарының төвү безин чок. «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда, «Большевик» колхозта электри саалданы тургускан болза-даа, олар орта ажыглаттынмайн турар. Оларда хаван фермалары механизастаттынмаан.

Бо талазы-биле «Мурнакчы» колхозта байдал өскелерден дээре. Колхозтуң фермазында автосуггарылгазы тургускан. Дөрт хойжу бригадаларның төптерин тудуп тургускан. Колхоз 60 кыштагны септээн, 14 артык кыштагны белеткээн, 31 чуртталга бажыңнарын крышалап, кладовкалап, штукатуралап, плита салып доосккан. Ынчангаш бо колхозтуң төвүнге районнуң малчыннарының хуралын эрттиргени анаа таварылга эвес, үлегер-чижек алыр чүүлдер ында бар.

Ол ышкаш «Тээли», «Шекпээр» совхозтар бо чылын малчыннарга 30 аал ишти чурттаар чаа бажыңнарны туткан. Ынчалза-даа районнуң ажыл-агыйларында шупту 836 малчын өрегелерниң чүгле 336-зы бажың-биле хандыртынган, а 500 өреге өглерде чурттап турарын таарымчалыг деп санап болбас. Малчыннарның чуртталга амыдыралын экижидер деп сорулга районда кончуг оожум шиитпирлеттинип турары моон илдең-дир.

КЫШТАГЛААШКЫН—ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ҮЕ

Кыштаглаашкын мал ажылынга аң харыысалгалыг үе болганда, олче бүгү күштү салыр деп малчыннарның хуралынга чугаалашкан. Мал кажааларының септелгезин ноябрьда доозар болгаш мал чемнериниң 60—70 хуузун декабрь 1-ге чедир кыштагларга чедирген турарын хуралга шиитпирлээн. Мал чемнериниң чарыгдалынга хыналданы күштелдирер, чемгерилгениң норма-чижээн бодамчалыг кылыр болгаш курлавырларны тургузар.

Кышкы үеде мал оолдаашкыны улуг кампания, мал ажылының дүжүдү болур. Бо айтырыгны ынчаар көрбейн турары дээш колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларындан, тускай эртемниглеринден малчыннар улуг негелдени салган. Часкы тарылга, дүжүт ажаап алышкынының үезинде ажыл-агыйларның удуртукчулары кайы хире хөделип, дүн-хүн чок хемчег ап турдук, мал оолдаашкынының үезинде олар база ынчаар хөделзе чогуур деп, малчыннарның негелдези ам күүседир өйү келген айтырыг болур.

Мал ажылын моон соңгаар хөгжүдер талазы-биле өске-даа хемчеглерни хуралдың киржикчилериниң хүлээп алган кыйгырыында тодаргай айыткан.

М. ЛЮНДУП.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Оорлар-биле демиселди күштелдирер

Каа-Хемниң дыка хөй колхозчулары чылдың байдалы-биле алырга, эвээш эвес дүжүттү ажаап алган. Олар бир күш-хүнүнге-ле 500 граммдан хөй тарааны ап турарлар. Ындыг турда-ла чамдык кижилерниң талазындан чазый-чилби чорууң илередип, ниитиниң байлаа—тарааны оорлап-бузутап турарының фактылары илереп турар.

«Ленинчи орук» колхозтуң чолаачызы турган, мурнунда күрүне херенгизи оорлааш, шииттирип база чер кезип тоовап чораан Василий Шестопалов дээрзи сентябрьда Бопту хемде колхоз хаваннарынга чем кылдыр бир машина нити кызыл-тасты кудурууп чедирип бээри-биле ап чорутккан. Алызындан амдажаан оор орукка бар чыда сөөртүн тараазын кандыг-бир арга-биле шиңгээдирип бодай берген.

Бо тараа-биле келир күске чедир тулган семис беш хаванны төрелдерге былдадып турган, азырап албас бе?—деп, ол боданган. Бараанының уунда инек дег чиндигир өле хаваннар тараа дайнап турда, чырыктарындан кызыл-тас сыстып турганын көрген ышкаш болган.

Ол чазый чолаачы колхозтуң хаван фермазынче барбайн, чоон орук-биле сап-дорт углааш, чер кырын шокараннадыр халыдып-ла орган. Бир миннип келирге Сарыг-Сеп суурнуң кудумчузунда чораан. Район төвүнүң албан черлеринге, ылангыя истелге органнарының ажылдакчыларынга эскертпес дээш, машиназын улам-на дүргедетпишаан, суурну өттүр тутсупкан.

Ол-ла чорааш, доктааган черинге дүжерге, Терзиг-Хемниң эриинде «Октябрь 14 чылы» колхозтуң фермазы, ында бодунуң төрелиниң бажыңының чаны болган.

Колхозтуң тараазын оорлааның, колхоз машиназын 30 км-ге ынай бээр хөй маңнатканын анаа ол боданган. Тарааны быжыг аймаарга ургаш, кымга-даа билдиртпейн дүрген-не чанарынче далажы берген.

Оон соонда чаңгыс-ла хонгаңда оор Шестопалов милиция черинге байысааткан.

— Алган кадайымны, уругларымны азыраар дээш оорлапканым өлдүр деп, ишкирнип ыглаан орган.

Ук херээниң дугайында хоойлунуң чогуур кеземчезин ол ам эрттирип турар.

База бир чижек. Моон мурнунда колхозтарның беш баш чылгы малын оорлааш, шииттирип чораан Чыргал Самбуу дээрзи «Бурунгаар» колхозтуң Кара-Суг бригадазынга ажылдап турган үезинде бир-ле кежээ колхозтуң ийи шоодай тараазын оорлап аппар чыда туттурган.

— Хевим чок, ону садып алыр акша тыптынар дээш, тарааны аппар чытканым шын—деп, ол өчүп орган. «Чилби чээнин билинмес, чиңиг кестингенин билинмес» дээн ышкаш,—тарааны садып чарываан мен, буруум чок мен—деп бодун ыят чогу-биле агартырын оралдашса-даа, мурнунда үүлгедип чораан оор херектериниң кырынга база бир чаа кем-херекти үүлгеткени-биле хоойлунуң шыңгыы кеземчезинче ол катап-ла кире берген.

Бо ышкаш күрүнениң, колхозтарның тараазын оорлаар, ону кайы-хамаан чок төтчеглээр чоруктуң өске-даа фактылары база илереп турар. Ылангыя чамдык чурттакчыларның талазындан тараа, хлеб-биле мал, ыт чемгерер чоруунуң хөй болурун өөренип көргеш, улус ажыл-агыйынга хоралыг бо четпес чорукту болдурбазынче хөй-ниитиниң кичээнгейин улам-на угландырары чугула.

О. ДОРЖУ.
Сарыг-Сеп.

Аазаашкын кажан бүдерил?

— Силерге чунар бажын херек ыйнаан але?

— Херек, херээк, Николай Николаевич.

— Чаа, ынчаарга ам кылып доозар-да!...

Шагаан-Арыгның орук эргелелиниң начальниги эш Байкалов-биле Адар-Төш, Ак-Хем участоктарының орук ажылчыннарының аразынга мындыг чугаа каш чыл улаштыр болуп келген. Ам моон соңгаар каш чыл үргүлчүлээри билдинмес.

Херектиң ужуру мындыг. 1959 чылда-ла чунар бажын тудар дугайында шиитпир ажылчыннарны залжок өөрткен. Өөрүшкүлүг сорук кирген кижилер тудуг ыяжын кезип сөөрткеш, ийи участокка чунар бажыңнарның ханазын кыла шаапканнар. Удатпаанда шалазын, дээвиирин салып, крышазын база доозупканнар. Ынчалзажок ажыглыр эвес чоруктуң түңнелинде ол чунар бажыңнар ам дөрт чылдың дургузунда ажыглалга кирбейн турар. Чүгле суг изидер паштар чогундан оларның печказы кылдынмайн келген. Ол дугайын начальник эш Байкалов эки билир. Паштар тыпкаш оларның печкаларын кылдырып, ажыглалга кирер дугайында каш удаа аазаан.

Уттуучалы ындыг дарга чүве ийикпе, азы суг изидер паштың тывылбастааны ындыг кончуг чүве ийикпе, аазаашкыннар күүсетинместээн, чунар бажыы ажыглалга кирбестээн чүве ийи бо деп, орук ажылчыннары кайгап чугаалажып турарлар.

Кижилерниң культура амыдыралын экижидер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин чогум канчаар хүлээп көрүп турар силер, эш Байкалов? Хоозун аазаашкыннар кылырындан, ажылгыр тудунгур чорукче шилчизе эки эвеспе.

С. ПАВУ.

Ынчаар организас чок эгелеп болбас

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу бо чылын мал чемнериниң белеткелиниң планын ыракта чедир күүсетпээн. Ылангыя силос салырының планын шуут үскен.

Байдал мындыг турда, бар сигенни мал төтчеглеп чип турар. Ылангыя Даг-Баары, Оорга, Үстүү-Ыйгылак ынчаар сарааттарны мал күстен бээр-ле чип келген. Чамдык сарааттарны мал шуут үзе чип каапкан.

Ам кадыг-берге кыш эгелээн. Мал чемнерин камныг чарыгдаар ужурлуг бис. Бо колхозтуң баштаар чери, зоотехник эш Мандак, мал ажылының бригадири эш Севээн олар мал кыштаглаашкынының организастаарын мынчаар сандаргай байдалдыг эгелеп черле канчап болур-ул?

С. ЛААСЮРЮН.

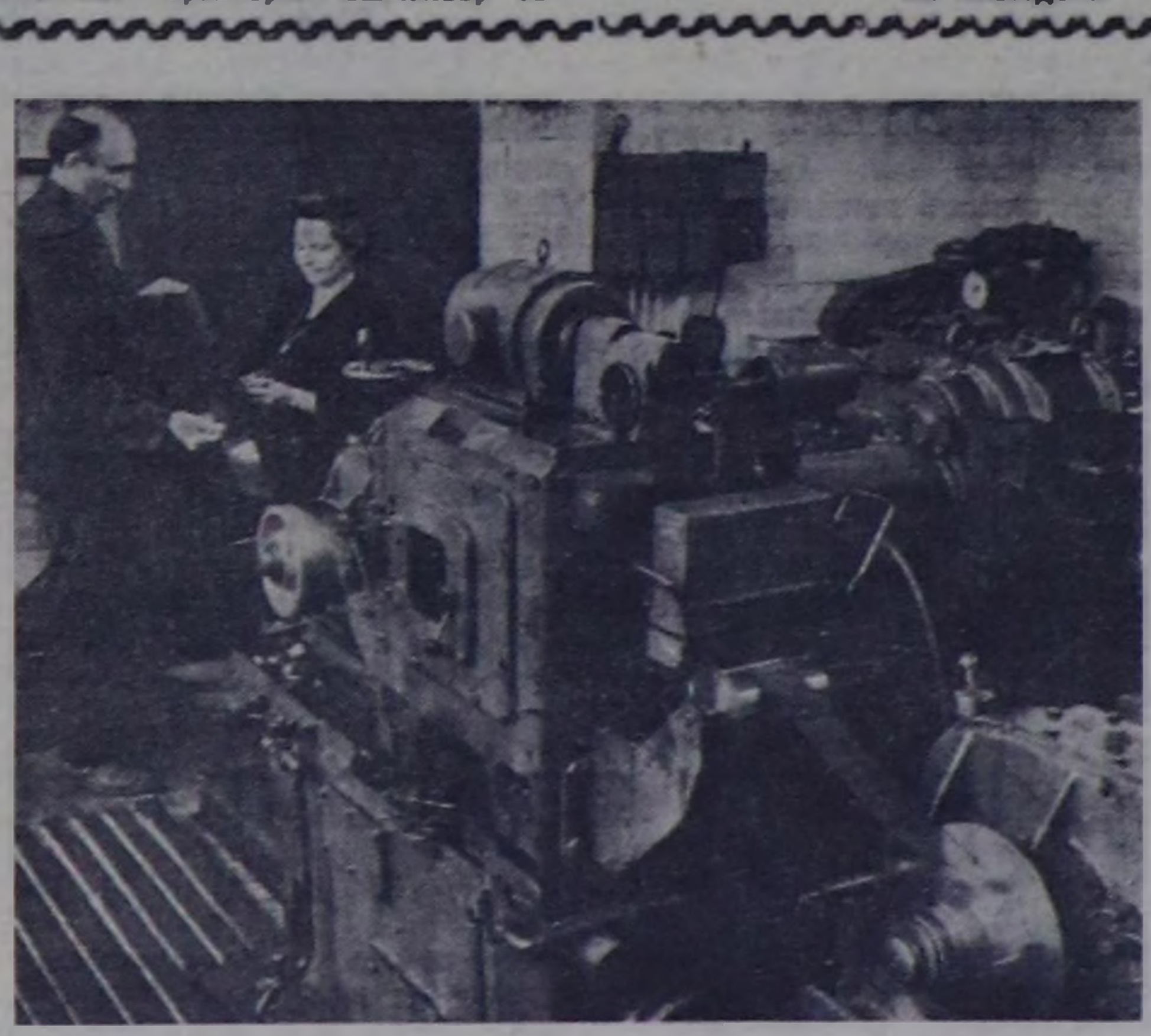

МОСКВА. Кара металлургияның И. П. Бардин аттыг төп эртемшинчилел институду — чурттуң улуг албан чери. 50 ажыг янзы-бүрү лабораторияларда чүс-чүс эртемденнер, эртем ажылдакчылары, техниктер, лаборантылар болгаш ажылчыннар чаа дериишкинниң, каңнарның болгаш холуксааларның чаа маркаларын тургузары-биле ажылдап, металлургия үлетпүрүнүң янзы-бүрү айтырыгларын шиитпирлеп турар.

ЧУРУКТА: институтка тургускан 20 валктыг прокат станы. Ол стан 10-дан 20 микронга чедир чуга металл лентаны дескилей базып үндүрүп болур. Прокаттың ындыг техниказы мурнунда чок турган.

Фото В. КУНОВТУУ. СЭТА-ның фотохрониказы.

Түңнелдер болгаш четпестер

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунда Назынчап бригадирлээн хойжу бригада бо чылын эки түңнелдерни чедип алган. Бригада хой бүрүзүнден 2 кг 75 грамм дүктү кыргып алгаш, күрүнеге 4 тонна дүк садар планын 5,1 тонна кылдыр күүсеткен. Күрүнеге 28 тонна эът садар турган, 34 тонна кылдыр дыка ажыр күүсеткен. Хураганнарны болгаш кырган хойларны аңгылап үскеш, чайгы, күскү үелерде одарладыр семиртилгени эки организастаанының түңнелинде бригаданың хоюнуң деңгилдези шыырак болган.

Келир чылдың январь—февраль айларында хураганнарны алыры-биле 1045 хойну тарып боозаткан.

Бүрен-Хем унунда ийи хой кажаазының септелгезин чорутткан. Ынчалза-даа өске белеткелдер хожудап турар. Бригаданың төвүнде ийи хураган кажаалары кыжын чаш хураган хүлээп алырынга шуут белен эвес. Ол кажаалар чылыглаттынмаан, клеткалар чок, соңгалары шилдеттинмээн болгаш дезинфекция чорутттунмаан. Чаа туткан ийи чуртталга бажыңнары чедир кылдынмаан.

Бригаданың төвүнде чунар бажың туттунмаан, хойжуларның садып алган радиоприёмниктери батереялар чогундан ажылдавайн тургулаар.

Бригаданың чамдык түңнелдери эки-даа болза, кышка белеткели кончуг хожудап, бергедээшкинге таваржып болурунуң барымдаазын бо чижектер көргүзүп турар.

Д. САЛЧАК.

«ШЫНГА» ПАРЛАТТЫНГАН СООНДА

ЧАА НОМЕРЛЕР ҮНГЕН

Бо чылдың октябрь 19-та үнген 249 дугаар «Шынга» «Дүрген эде тургусса» деп эгелиг Улуг-Хем районнуң чамдык колхоз, совхозтарында, үлетпүр, албан черлеринде хана парлалгазының куду деңнелдиин, үр үеде үнмейн турарын илереткен эш В. Быштак-оолдуң чүүлү парлаттынган.

СЭКП Улуг-Хем парткомунуң идеология талазы-биле килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы эш В. Митиниң биске дыңнатканы болза, ында чыдын-биле шүгүмчүледип турар черлер районда 589-ку орук участогунда, тудуг-монтаж участогунда, райпода болгаш райкүускомда партия эге организацияларының хуралдарынга ук чүүлдү чугаалашкан. Ам ол партия эге организацияларында хана солуннарының чаа номерлери үнгүлээн база хүндүлел самбыраларын, стендилерни эде тургузуп чаарткан.

ДОПЧУЛААН ХАРЫЫЛАР

Эгелеп чоруур шүлүкчүлер В. Хомушкунуң «Чажыттарымга», «Горкиде дуб», В. Сагаан-оолдуң «Кырган ачамның чугаазы», «Кээргенчиин», «Үүле херээ улам бүтсүн», С. Соскалдайның «Шоорум тыртып ырлап бердим», С. Таспайның «Комсомолчу прожектор», «Ажылчын мен», «Күскү дүжүт» болгаш Б. Танайбанның «Чыдып калбас харыым чүдел?»... деп «Шын» солуң редакциязынга чоруткулаан он шаа шүлүктери-биле таныштым. Ынчангаш, редакция чериниң дааскан-биле бо эштерге допчулап харыылап көрээли.

Бо-ла чогаалдар ам-даа чедир кылдынмаан хараазы-биле солуңга ол дораан-на үнмейн барган ниити четпестерин (черле эгелеп чоруур шүлүкчүлерге болганчок-ла таваржы берген турар четпестерин) допчулап база катап айтыксанчыг:

Хамыкты мурнай-ла далашканының изи черле илдең. Бистиң солуннар черлери хире-хире аныяк чогаалчыларга допчу харыылар, сүмелерни кылгаш, ол четпестерни үргүлчү айтып турар болгай. Кандыг-даа чогаалды хөйге, чоңга парлалга дамчыштыр үндүрер дээш ат салырынар мурнунда черле далашпайн хынап, шүгүмчүлеңип, сөс бүрүзү ылап-ла турар черинде бе? Дапкыр, хөй сөөттер чок бе? Мурнунда үнген хөй шүлүктер-биле утка, тема, хевир-даа талазы-биле дөмейлеш, оларга чаа чүве немевейн барбаан бе? Анаа-ла кыдыра утталыг, хөй сөстүг, кымга-даа шоолуг-ла дуза бербес хире эвес ыйнаан суг-суг дээш оон-даа ыңай. Далаш-биле кылырга ыяавы-ла четпес апаары ол.

Ийи чүүлүнде, бижип турар теманы черле кайы хире ишти-хонунуңдан билир сен. Ылап-ла достуңдурбейн сагыжың аарып келген бе? Дээрзин ам-даа херекке албайн турар бис. Харын мырыңай бот-боттарын өтүнчүп, доо, кым чүнү бижипкен болдур: «Ону мен адырам!» дээзиг. Маң-саң-биле бижий шаап эккээр. Чок болза, өске эштер-биле «дакпырлаашкыста» кым-даа эскербээн, бир-ле темадан «адырам» дээш «ыракташ» дилентензиг: дегбес боо дег апаары ол-ла болгай.

Үште, шүлүк чогаалы дээрге, кандыг-даа ниити медээ, чарлал, дыңнадыг, төөгү бижээн хевир-биле бижииринге дүүшпес: каракка көстүп, кулакка дыңналып, эътке, чүрекке топтап кээр кылдыр сөс-биле чураан чурулга деп турар ышкажывыс кай. Анаа-ла шүлүк дег аянпап кааш шынныг, бар турар факт, утказар шүлүк (поэзия), ыр болуру кончуг бе...

Адак сөөлүнде, хүнүн, бистиң чоруп турар амыдыралывыстың, коммунизм тургузуушкунунуң улуг, чаагай үелериниң күштүг, чараш боралгактарын чырыдып турарывыс кошкак дижип катап-катап сөглежип, кыйгыржып тура-ла ону эң-не чугулага көрүп, херекке ап көрбес, азы күш четпейн, тыынмайн, иштинче кирбейн турарывысты черле утпайн көрүңер, эштер!

Бо-ла пйн-үш чижекте айыткан четпестер бистиң шүлүктеривисти чогуур, бедик, уран үнезинге чедирбейн баар-дыр. Шору уран, чараш, ханы утказыг одуруглар, строфалар таваржып келзе-даа ол четпестер үреп-тер-дир.

Чижээ, эш В. Хомушкунуң «Чажыттарымга» деп шүлүүнүң ниити бодалы эки—бистиң космонавтарывыска адаарган—мен база ындыг болзумза деп күзээн оолдар, кыстар хөй дээн. Эки-ле бодал-дыр. Оон ынай:

«...Бачымнавайн, кичээнгейлиг
эргий көрзе
Маадыржып, шуглуп болур
черлер муңчок:
Хөмүр каскаш, демир, каңны
ээлдирип,
Хөрзүн шиичип, байлактарны
ажыткылап,
Сүрүг малды ажаап-тудуп,
шүлүк бижип —
Чүңү черле кылбас-тыр бис,
чажыттарым...»

Бо айыткан строфа дег дараазында бүгү одуругларның ниити шынары, амгы делегейде деңнелге чок төөгүлүг үени ажыткан улуг болуушкунуң деңнелин кудуладып турар эреңгей кыйгырыг болу берген.

Ооң-биле чергелештир харын-даа бо санап, кыйгырып турары ажылдарның талазы-биле бистиң чуртта кайгамчык чедиишкиннер көзүлбейн барып, ам чаа-ла «ажылдаалыңар!» деп кыйгырып тургаазыг болу берген.

Эш Хомушкунуң «Горкиде дуб» деп шүлүү база-ла Ленин башкының гениалдыг дүрзү шынарындан бир чурумалды көргүзер деп чаагай бодалгаш харыысалгалыг теманы алган. А чуруп көргүскенинде, сагышка дүүшпес байдалдар бар: Владимир Ильич аары-биле аарып, бүгү чурт, партия хамык кичээнгей сагыжын ынаар салып турган үеде:

«...Шак ол дубтуң доорзунда
саңдай орта
Шагжок-даа бол, сергек Ильич
даады келир.
Аарыг меңнип бүткүр бодун
ыстатсажок,
Ажылындан салдыгар деп
ужур турбас.
Хожудаңгай аал-чуртту
өтүр көрүп
Ковааш кыимайн бижиттинип
олуруп бээр.
Дүдүк өле, какпак дээрге
сылдыс четчип,
Дүмбей дүннүн дужуп кээрин
эскербейн баар.
Тараачыннар сууруннуң чалыылары
Таптыг-ла ынчан көвүрүгге
чыглып алгаш,
Элер-хааржак үдээ-биле
кожаң ырлыг
Ээлдек ада Ильичиге
четкилеп кээр...»

Оожургал, хүндүлел, сагыш човаг ажаалга дээр чүү-даа чок ышкаш... Горки дээрге Москва кыдыы болгай. Ол чаңгыс дуб музейден артык көскү бе? дээн чижектиг кол айтырыгларны ыттаваан...

С. Соскалдайның «Шоорум тыртып ырлап бердим» деп шүлүү бистиң сураглыг малчыннарывыс Кандааннарның мал ажылынга өөренген, элтиг, сагыш човангыр кежээзин черле чүве арттырбайн дыка эки санап бижээн. А ажыглаан сөстериниң дөгейжээн, дакпыр, чевени хөлчок; ол сөстерин бичии-даа бодавып, даалап шиливээни дораан-на илдең:

«...Буяннныг хол ажаан болгаш
Хорамча чок хою менди
Булук казы төттүнмес эът
Хоюг дук-даа хойда чорду.
Хүлээлгелер, сорулгалар
Күүсеттинип турбайн канчаар...»

Шупту алды строфа шүлүкте «чорду» деп сөс дөрт катап кирген. Кандыг сөс, кая турза чогуурун (далашкаш) бодаваан. Хойнуң семизин чугаалап турган: «Булук казы» дээрге таарышпас ышкаш; бир малчының хоюя чугаалап тура «төттүнмес» деп сөстү канчаар билирил? Малчынга бе? колхозка бе? Күрүнеге бе?.. ындыг сөстер дилээр болза базым бүрүде!

В. Сагаан-оолдуң «Үүле херээ улам бүтсүн!» деп шүлүүн мен хууда өөрүп, мактадым. А оон чаныынга «Кээргенчиин» деп шүлүктү бижээнин шору-даа болза автор ооң дүлгүүрүн тыппаан дең, билдим... Артында-ла «эх!» дээш, ол бажың ээзи ыглаваан болза! деп ооң бодун мен хараадым. Чай-биле кады хамык чүве кадып калыр эвес суг-суг дээш бодал-ла долу. «Кырган ачамның чугаазы» деп шүлүк чүгле сомнап каан хире чиг. Ылангыя бирги кезээ пат: шынзыг эвес черлер-ле хөй. А ийиги кезээн эки ажылдаар болза солуң чогаал боор болур. Чүгле эгелээр аргазын ам-даа бодаар: сактышкын бе? Тоожу бе? Азы школачыларга чугаалай каапса дээн чижектиг аан.

Эштер Б. Танайбан биле С. Таспайның шүлүктери эгезинде чижектерде көргүскен шүлүктер-биле барык-ла бир хеп. Ылангыя эш Таспайның «Ажылчын мен» деп шүлүүн чүнү кылып кааныл? Билдинмес. Чүгле мактанган хевирлиг.

Эргим авторлар мыя каш чижектерни көрүп олура, ол шүлүктериңерни шуптузун мырыңай-ла бижик демдээнге чедир катап, эки кичээнгейлиг номчуп көрзүңерзе черле хөй эвес боор деп идегедим.

С. САРЫГ-ООЛ.
Чогаалчы.

Бүдүрүлге бригадазы

Туран школазының бүдүрүлге бригадазы тургустунга-ла беш чыл болган. Ынчангаш аңаа холбаштыр школада делгелге ажыттынган. Делгелгеде бригаданың бо чылын алган дүжүдү — кызыл-тас, картофель, чигир сеёклазы болгаш оон-даа өске чүүлдерни салган. Ол хүн өөреникчилерге улуг байырлал болган. Чүге дээрге, олар күжениишкинниг ажылының түңнелин херек кырында көргеннер. Делгелге уругларны кончуг соңуургадып, хайныктырган. Акылары, угбалары ышкаш байлак дүжүттү өстүрери оларга дыка күзенчиг. Удавас бичии уруглар база-ла тракторга олурупкаш, эки дүжүттү өстүрерлер.

Ол делгелгениң түңнелин үндүрери-биле школага байырлыг хурал болган. Школа директору РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Н. В. Селина бригаданың чедиишкиннерин демдеглеп, моон соңгаар бригаданың сорулгаларын айыткан.

Чоокта чаа Кызылга республиканың школаларының слёду болган. Орта эки көргүзүглүг болганы дээш, Туранның 11 чыл школазының бүдүрүлге бригадазынга шилчиир кызыл тукту тывыскан. СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Чырыдыышкын министерствозунуң Туран 11 чыл школазының өөредилге бүдүрүлге бригадазының чедиишкиннери дээш байыр чедирген телеграммазын улуг өөрүшкү-биле хүлээп алганнар.

Школаның бүдүрүлге бригадазының эртип келген оруун Н. В. Селина тодаргай чугаалаан. Бригаданың кежигүннери доозукчулар Вася Сугораков, Юрий Тыртый-оол, Т. Агбан, Г. Тарасенко болгаш оон-даа өскелер бүдүрүлгениң мурнакчылары болуп ажылдап турар.

Ооң соонда өөреникчилерниң концерти болган.

Ю. НЕКРАСОВ.

Улустар аразының кады ажылдажылгазы дээш демиселге чугула үе

ССРЭ биле АКШ-тың аразынга дипломаттыг харылзааларның тургустунганының 30 чыл болган оюнга холбаштыр

Амгы үениң байдалдарында чер кырынга тайбынның быжыг болуру Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында харылзааларның хөгжүлдезинден улуг хире-чергези-биле хамаарыжып турар. Сөөлгү он чылдарда делегей амыдыралының болуушкуннары болза бо фактының маргыш чок херечизи болуп турар. Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: «Эң улуг күрүнелер—Совет Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында харылзааларның байдалы тайбыңның болгаш улустар аразының кады ажылдажылгазының хераанге кайы хире аажок улуг ужур-дузалыг болуп турарын деп чүвени кижи бүрүзү билип турар. Бир эвес бистиң күрүнелеривистиң аразынга эки, найыралчы харылзаалар тургустунар болза, бир эвес тайбыңны хандырарының херээнге кады ажылдажылганы таарыштыр тургузары бистерге чедип алдынар бээр болза, чер кырынга тайбың эң быжыг болур дээрзинге чигзиниип болур бе ынчаш!».

Үжен чылдарның мурнунда боттанган төөгүлүг болуушкунун — ССРЭ биле АКШ-тың аразынга таарымчалыг дипломаттыг харылзааларның тургустунганының үжур-дузазы амгы үениң политиктиг байдалында онза тодаргай болуп турар. Дипломаттыг харылзаалар 1933 чылдың ноябрь 16-да тургустунган.

Баштайгы хүннерден эгелээш тайбынның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи политиказын өскерилге чокка чорудуп турар Совет чазак Американың Каттышкан Штаттары-биле политиктиг болгаш экономиктиг харылзааларны таарыштыр тургузарының бирги чергениң ужур-дузазын кезээде үнелеп келген болгаш үнелеп-даа турар. «Америка-биле — бүгү чурттар-биле, ынчалза-даа ылаңгыя Америка-биле экономиктиг дугуржуушкун дээш шиитпирлиг туржуп турар бис» деп В. И. Ленин 1919 чылдың күзүнүнде чугаалаан.

Ынчангаш дараазында чылдарда Совет Эвилели АКШ-биле таарымчалыг харылзааларны тургузар дээш өскерилге чокка туржуп келген. Ынчалза-даа ол үеде АКШ-та башкарыкчы бөлүктерниң хөй кезии совет саналдарның шуптузун хүлээвейн келген. Ол чорук америк башкарыкчы бөлүктерниң талазындан социалистиг чуртту, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның күрүнезин ангы талазы-биле көөр хөөн чок турганы-биле, делегей амыдыралының факторун кылдыр ооң политиктиг күчүзүн чедир үнелеп көрбейн турганы-биле тайылбырлаттынар. Ол үеде бо хөөннер бүгү-ниитиниң болбайн турганы-ла шын болбайнаан. Ынчаарда-ла ССРЭ-биле харылзааларның чугулазын билип база ол харылзааларны таарыштыр тургузарын шудургу негеп турган чүвениң алыс ужурун билир ажылдакчылар Америкада политиктиг болгаш хөреңгитен ажылдакчыларның ортузунга эвээш эвес бар турган.

30 чылдарда байдал өскерилген. Кажан герман агрессияның болгаш ылаңгыя япон агрессияның кедерээниниң түңнелинде, АКШ-тың эрге-ажыктарынга айыыл шуут тургустуну келген. Бир талазында 30 чылдарның эгезинде Ыракы Чөөн чүкке болгаш Европага—мындыг ийи черге дайынның ийи одагларының тургустунганы, өске талазында АКШ-ка үргүлчүлеп турган экономиктиг кризис болза Совет Эвилелин «хүлээп көрбезиниң» ат-алдар чок болган бужартаан политиказындан АКШ-тың башкарыкчы бөлүктериниң ойталаарын дүргедеткен. ССРЭ делегей амыдыралының чугула факторy болу берген. АКШ-тың бодунуң туруштарынга шыңгыы когаралды чедирбейн турган, ону барымдаалап көрбес чорукту Вашингтонга оон соңгаар кылып шыдавас апарган. Президент Франклин Рузвельтиниң баштаан чаа чазаа ындыг бүзүрелге келген. ССРЭниң делегейге аажок улуг ужур-дузазын болгаш ооң политиказының тайбынга ынакшылдыг утка-шынарын Рузвельт билген.

1933 чылдың октябрь 10-да президент Рузвельт ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң даргазы М. И. Калининге бижик чорудуп, «чүс ажыг чылдарда ийи талаларга ажыктыг кылдыр найыралдың аас-кежиктиг чаңчылы оларның аразынга туруп келген» ийи улуг улустарның чогумчуналдыг харылзаалар чок болуп турарынга харадаашкынын ол чагаага илергейлээн. Совет-америк чугаалажыышкыннарны шуут эгелээрин президент саналдаан. Ол саналды Совет чазак хүлээп алган.

1933 чылдың ноябрь 16-да, Вашингтонга чеде берген совет төлээлерни баштаан М. М. Литвинов ийи чурттарның аразынга чогумчулалдыг дипломаттыг харылзааларны тургускан дугайында чагааларны Ф. Д. Рузвельт-биле солушкан.

ССРЭ биле АКШ-тың аразынга дипломаттыг харылзааларның тургустунганы делегей амыдыралының кайгамчык болуушкуну, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи политиказының улуг тиилелгези болган. «Правданың» мурнуку чүүлүнүң демдеглеп турганы болза: «Ийи системаларның чарыжының чаа үе-чадазы боттанган. Совет Эвилели бодунуң экономиктиг болгаш политиктиг күчүзүнүң талазы-биле харын эң улуг капиталистиг чурттар безин барымдаалавайн барып шыдавас хире шак ындыг өлүр улуг күш апарган».

Харылзааларның чогумчааныңын сөөлүнде совет-америк харылзаалар чоорту калбарып турар апарган. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында фашистиг агрессорларга удур совет болгаш америк улустарның кады демиселиниң үезинде ол харылзаалар эң улуг хемчээлдерге четкен болгаш ужур-дузазы улгаткан турган. ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның баштааны антигитлержи коалиция фашистиг реакцияның каргыштыг күштерин ашкан тайбыңга ынакшылдыг кижи төрелгетенниң тиилелгезинге чугула рольду ойнаан. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында Совет Чепсектиг Күштериниң тиилелгелериниң Каттышкан Штаттарның айыыл чок турар чоруунга шылгарангай ужур-дузазын хөй-хөй америк удуртукчулар эки билип алган.

Дайын сөөлүндеги үеде-даа Совет Эвилели-биле АКШ-тың аразында найыралчы харылзаалар хөгжүүр болгаш быжыгар дээрзинге Рузвельт бүзүреп турган. Ялта конференциязынга президентиниң чоок дузалакчызы Гопкинстиң демдеглеп турганы-биле алырга, «бис олар-биле (Совет Эвилели-биле — **Авторлар**) кожа чурттап база ону чүгле билип болуру ышкаш шак ынчаар үр, тайбың ажылдап шыдаар бис дээрзинге кандыг-даа чигзиниишкин президентиде-даа, бистерниң аравыстан кымбир кижиде-даа артпайн турган».

Совет-америк харылзаалар онза рольду амгы делегейге ойнап турар апарган. Ол чорук бодуун-биле, ынчалза-даа онза чугула фактор-биле тайылбырлаттынып турар: чогум-да харын Совет Эвилелинге болгаш АКШ-ка тайбынның хуу-салымы дээш харысаалга өске күрүнелерден артык улуг-биле онаажып турар. ССРЭ болза делегейниң социалистиг системазының эң күчүлүг чурту болуп турар, ынчаарга Каттышкан Штаттар — капиталистиг лагерьниң эң күчүлүг чурту болуп турар. ССРЭ болгаш АКШ эң сайзырангай болгаш эң-не үрегдекчи күштүг термоядролуг болгаш ракета чепсектиг болуп турар.

Дипломаттыг харылзааларның тургустунганының үжен чыл оюнун дугайын чугаалап турган, совет-америк харылзааларның хөгжүлдезинде өске тураскаалдыг болуушкунун — Н. С. Хрущевтуң АКШ-ка кылган аян-чоруунуң дугайын сагынмайн барып болбас. Совет Эвилелиниң бодунуң даштыкы политиказынга могаг чокка туржуп турар чүүлүнүң—социалистиг болгаш капиталистиг күрүнелерниң аразынга чугаалажыышкыннар болгаш дугуржулгалар черле болдунар болгаш чедип алырының шынның ол төөгүлүг аян-чорук база катап бүзүрелдиг-биле көргүскен.

Каттышкан Штаттарга Н. С. Хрущевтуң чорааның соонда чурттуң дашкыкы политиктиг угланыышкының улам ынай хөгжүдер дугайында чидиг чугаалажылганың АКШ-ка калбарганы характерлиг. Буурап дүшкен «күш дөгээр политиканы» болгаш алдар чок «соок дайынның», дашкыкы политиктиг өске-даа концепцияларын эде көөр деп үннер америк парлалганың арыннарынга, политиктиг болгаш хөреңгитен бөлүктериниң, ылаңгыя бөдүүн американнарның иштинге калбаа-биле кедурлуп үнүп турган.

Совет-америк кады ажылдажылганың эргежок чугула болуп турар дугайын бо чылдың июнь 10-да президент Кеннеди чугаалаан. Президентиниң ол чугаазын Совет Эвилелинге эки талалыг чугаа-дыр деп көрген болгай. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың бар турар дыка хөй ниити чүүлдериниң иштинде оларның «дайынны бужар бак кылдыр көрүп турарындан» артык күштүг чүве чок деп президент демдеглээн. Бот-боттарывыска удур бистиң кажан-даа дайылдашпайн келгенивистиң фактызы делегейниң эң улуг күрүнелериниң аразында харылзааларда эң таарымчалыг чүүл болур. Ынчангаш дайыннарның төөгүзүнде чаңгыс-даа улус делегейниң ийиги дайынынга орустарның таварышканы ышкаш ындыг улуг качыгдалдарга таварышпаан деп Кеннеди чугаалаан. Ийи чурттарның аразынга бот-бодун билчир чорукка ажыктыг кылдыр президент чүве чугаалаан.

ССРЭ биле АКШ-тың аразында бот-бодун билчир чоруктуң улустар аразында тайбынны быжыгларынга чугулазының дугайын сөөлгү чылдарның болуушкуннары херечилеп турар. Делегейниң кандыг-бир маргылдаазын шиитпирлээринге кайы-кайызы хүлээп ап болур үндезиниң чугаалажыышкыннарының түңнелинде тып алыры Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның чазактарынга чедип алдынып турган таварылгаларда дугуржулгага үндезилээш чөрүлдээни шиитпирлээри элээн чиигеп база чидиг айтырыгны конференцияларның хүн чурумундан казып үндүрүп турган. Чижектерни хөйү-биле көргүзүп болур. Чижээ, 1961 чылда Венага ужуражыышкын үезинде Н. С. Хрущев биле Дж. Кеннединиң аразынга чугаалажыышкыннарга чедип алдынган дугуржуушкун Лаос талазы-биле Женева дугуржулгазының шиитпирлериниң үндезининге салдынганы билдингир болгай. Н. С. Хрущев биле Дж. Кеннединиң аразынга эрткен чылдың күзүнүнде солушкан чагаалар болгаш ооң дараазында болган совет-америк чугаалажыышкыннар болза, Кариб далайның районунга өөскүп үнген болгаш дайын сөөлүндеги бүгү үеде делегейниң эң-не чидиг чөрүлдээлериниң бирээзин кайы-кайызы хүлээп ап болур компромисске үндезилээш таарыштыр шиитпирлээр болгаш Кубаның айыыл чок чоруун быжыглаар арганы берген. Адактың сөөлүнде ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның төлээлекчилериниң аразынга дугуржуушкун ядролуг чепсектиң шенелделерин чамдык-кезиктеп хоруур дугайында Москва Керээзин чарарынга чедирген болгай, ол Керээге чүс ажыг күрүнелер каттышканы билдингир.

Кажан ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чазактары дугурушутунган саналдарны киирген таварылгаларда ол саналдарны КНО-нуң өске-даа кежигүннериниң чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турары чурум болганың Каттышкан Нациялар Организациязының практиказы база көргүзүп турар. Чижээ, Кол Ассамблеяның XVI сессиязынга киирген чепсеглениишкинниң дужээриниң принциптериниң дугайында совет-америк кады кылган саналдарны сактырга-ла четчир. Мырыңай чоокта чаа ССРЭ биле АКШ космос делгемиинге ядролуг чепсектиг объектилерни сайгара тургуспас дугайында айтырыгның талазы-биле бот-бодун билчир чорукту чедип алган. Ынчангаш бо дугайында КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязы чогуур шиитпирни хүлээп алган.

Моон-биле кады делегей амыдыралы өскен чүүлдүн дугайын база херечилеп турар: ССРЭ биле АКШ-тың аразынга дугуржуушкун чок турда делегей маргылдааларын шиитпирлээри мырынай кедергей бергедээшкинге таваржып турар. Боттуг байдалды херекке албас, угаазыладдыг болур чорукту илергейлевес, байдалды чидиглендирерин үргүлчүлеп турар кижилер АКШ-та ам-даа эвээш эвес бар дээрзин хүлээп көрбейн барып болбас. Бо чорук болза чепсегленииишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрери дээн ышкаш делегейниң ындыг кол-кол айтырыгларны болгаш өске-даа элээн айтырыглар боттарының шиитпирлеттинерин ам-даа манап турарының чугула чылдагааннарының бирээзи болур.

Ийи күрүнелерниң аразында эки, найыралчы харылзаалар совет улуска-даа база ол ышкаш америк улуска-даа эвээш эвес үнелиг үре-түңнелдиг чүүлдерни берип турарын делегейниң эң күчүлүг күрүнелери—ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларның төөгүзү бадыткап турар. Ындыг болза-даа совет-америк найыралчы харылзааларны камгалаарынга болгаш хөгжүдеринге чүгле совет болгаш америк улустар сонуургалдыг эвес. Бүгү делегейниң улустары анаа база сонуургалдыг.

Ындыг болза-даа, ылангыя ССРЭ биле АКШ-тың аразынга делегейниң дүшкүүрлүг чоруун хевээр арттырары болгаш күштелдирери ажыктыг деп санап турар ажылдакчылар база-ла бар. Олар болза амгы үеде делегей хөгжүлдези бот-боттарынга удурланышкак ийи ниитилел системаларының—социалистиг системаның болгаш капиталистиг системаның тайбың чарыжын тодарадыр ужурлуг деп чүвени хүлээп көөрүн күзевейн турар ажылдакчылар-дыр. Олар болза-даа байдалды чидиглендирерин, дайын калчаараашкынын өөскүдерин бар-ла шаа-биле оралдажып турар «соок дайынның» талалакчылары, чүзүн-баазын «калчаарап барганнар-дыр».

Совет Эвилели болза совет улустуң болгаш бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга бүгү-ниити тайбынны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар дээш чүткүлдүг демиселди бодунуң чайгылыш чок күчүзүн медереп билбишаан. чайгылыш чокка болгаш бүзүреңдиг чорудуп турар. Кажан империалистер чепсегленииишкинниң эндере бүдүрүүшкүнүн үргүлчүлеп турар байдалдарда Совет чазак ССРЭ-ниң, оон өөнүктериниң болгаш эвилелчилериниң айыыл чок чоруун идегелдиг хандырарынга бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылып турар болбайнаан. Ынчалза-даа Совет Эвилели улустарның тайбыңы болгаш айыыл чок чоруу дээш демисел талазы-биле, а ол ышкаш экономика болгаш культура алыларының талазы-биле Каттышкан Штаттар-биле кады ажылдажылганы чорударын күзеп турар. Совет кижилер америк улус-биле найыралдажырын болгаш тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижи төрелгетен-биле кады бүгү делегейге тайбынны камгалап алырын күзеп турар. Москва Керээзиниң салганы болгаш ядролуг чепсектиг объектилерни орбитаже үндүрбес дугайында совет-америк дугуржулгазы-биле үргүлчүлээн эки эгелээшкин бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга быжыглаттынган болгаш хөгжүттүнген турар дээрзинге идегээриниң үндезин-барымдаалары амгы үеде мурнукузундан улуг болуп турар. Сорулга болза бо баштайгы базымнар-биле дараалаштыр делегей байдалын экижидеринче угландырган улам ыңайгы дугуржулгаларны удаа-дараа чедип алырында болур.

В. ХВОСТОВ,
В. ИСРАЗЛЯН.

АФРИКАДА ЭҢ УЛУГ ПЛОТИНА

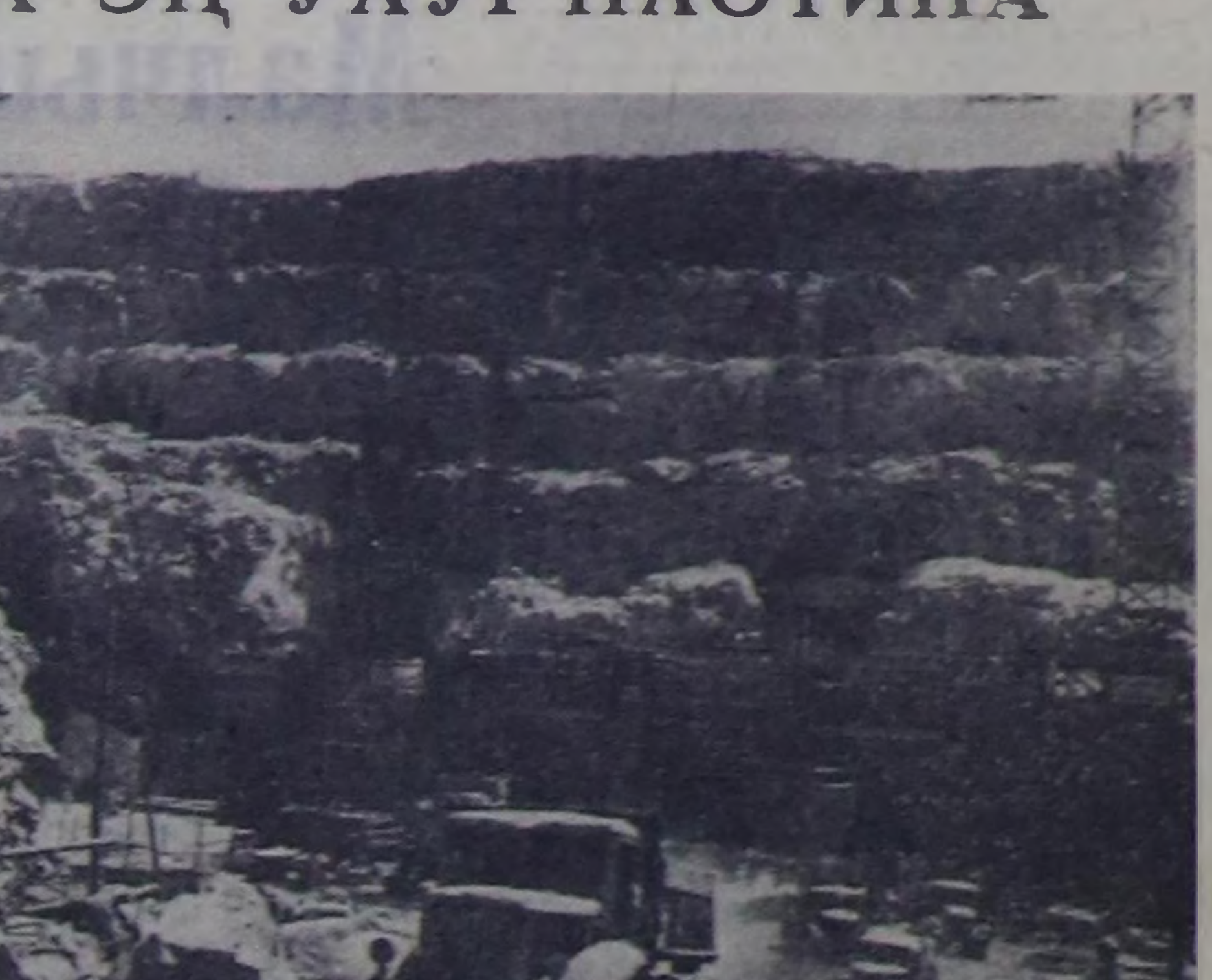

Саад-аль-Аали деп сөстү бүгү Африкада эки билип турар. Ол болза Каттышкан Араб Республикада Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп турар бедик Асуан плотинаның ады-дыр. Ол бо дилте эң улуг гидротехниктиг дериишкин болур.

Плотинаның бедии 111 метр. Плотинаны тургузар хөлү Нил хемниң суун боор арганы бээр. КАР-да суггарылга шөлү 30 хууга көвүдээр. Ынчангаш ол чорук хөй-хөй муң тонна хөвеңни, тарааны болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларын немей өстүрүп алыр арганы бээр. Ам тудуп дооскан турар ужурлуг гидроэлектростанцияның күчүзү ийи миллион киловатт ажыг болур.

Туннельдерни казарынга, гидроэлектростанцияның бажыының тудуунда, бетонну эптеп салырынга 20 муң ажыг араб болгаш совет ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер найыралдыг ажылдап турар.

1964 чылдың ортан үезинде бирги ээлчегниң ажылдары доозулган турар ужурлуг.

ЧУРУКТАРДА: *(Үстүнде) гидростанцияның тудуунуң ниити хевири. (Адаанда).*

Бөлүк араб болгаш совет тускай эртемниглер (солагай талазындан оң талазынче) В. А. Скрамнюк. Е. З. Григорьев. Хасан Мурси, Али Мамуд, Минеси Мохараш.

Фотолар В. БУДАННЫЫ.
СЭТА-ның фотохроникалары.

Совет космонавтар индий черде

КАЛЬКУТТА. (СЭТА). Ноябрь 18-те совет космонавтар Валентина Николаева-Терешкова, Валерий Быковский болгаш Андриян Николаев олар Индияның улуг порту, үлетпүр болгаш культура төвү, Барыын Бенгалия штаттың кол хоорайы — Калькуттада чеде берген. Аэродромдан бүгү орукту дургаар муң-муң чурттакчылар найыралчы Совет Эвилелиниң төлээлеринге изиг байырын чедирип турганнар.

Барыын Бенгалияның парлалгазы Индияда совет космонавтарның чорүп турарын калбаа-биле чырыдып турар. Индияга совет аалчыларны эң чылыг болгаш өөрүшкү-биле хүлээп ап турарын бүгү солуннар демдеглеп турар.

ШЫДЫРАА

Совхозтуң бирги чери дээш

«Сут-Хөл» совхозтуң төвү — Суг-Аксы суурга совхозтуң бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазы чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа 18 шыдырак шыдыраачылар күжүн шенээннер. Маргылдаага чаңгыс-ла бирги разрядчы, ийиги разрядчы ийи кижи болгаш тос үшкү разрядчылар киришкеннер.

Совхозта хоочун шыдыраачыларның бирээзи Доңгак Херел, аныяк шыдыраачылар: магазин эргелекчизи О. Сарыг-оол, чолаачы М. Меңниг-оол, школачы Володя Сарыглар оларның ойнааны көрүштүг болган. Суг-Аксы ортумак школаның өөреникчизи В. Сарыгларның бирги разрядчы Балган Ламаш-оол-биле ужуражыышкыны көрүкчүлер кичээнгейлиг сонуургап көрген. Республиканың безин шыырак шыдыраачыларының бирээзинге санаадып, каш удаа улуг маргылдааларга чедиишкиннерниг киржип келген удурланыкчызындан чалыы шыдыраачы сезингеш, оюнунуң эгезинде камгаланыр арганы шилип алганы черле чедимчелиг болган. Володя чоорту камгалалдан үнгеш, боду халдаашкынче кирипкен болгаш шиитпирлиг көштерни кылганының сөөлүнде Ламаш-оол дужуп бээриндеен өске арга чок болу берген. Эгелеп чоруур шыдыраачының ол чедиишкининге көрүкчүлер баймр чедиргеннер.

Совхозтуң Бора-Тайга, Алдан-Маадыр салбырларындан болгаш Киров суурдан бо маргылдаага шыдыраачылар кээп киришпээни маргылдааның организас талазы-биле кошкак болганын херечилеп турар.

Ийи хүн үргүлчүлеп келген үк маргылдааның түңнелинде бирги черни Суг-Аксы ортумак школаның директору М. Далар-оол, ийиги черни Хөр-Тайга школазының башкызы О. Алдын-оол, үшкү черни чолаачы М. Меңниг-оол олар чедип алганнар. Бо ужуражыышкыннарга бирги разрядчы Б. Ламаш-оолдуң бүгү талазы-биле кошкак ойнааны шыдыраага сонуургалдыгларга дыка хомуданчыг болган, ол чүгле дөртку черни бо удаада чедип алыр аргалыг болган. 1—4 чедир черлерни алган тиилекчилерге совхозта ажылчын комитеди өртектиг белектерни тывыскан.

Маргылдааның дөрт тиилекчизи шыдыраа талазы-биле ам удавас бодур район маргылдаазынга барып, совхозунуң ат-алдарын камгалаарлар.

Х. МОНГУШ.

Иракта байдалга холбаштыр

ЧУРТКА ЧАА ЭРГИЛДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Иракта иштики байдалдың чидиглеңап турарының дугайын херечилеп турар шериг командылалының элээн каш дыңнадыгларын Багдад радиозу дамчыткан деп, америк информация агентилелдери дыңнадып турар. Эртен эрте, бодунуң анаадаты дамчыдылгазын соксаткаш, Багдад радиозу чуртта бүрүн эрге-чагырганы армия бодунуң холунга алганын дыңнаткан. «Революстуг командылалдың национал чөвүлелин» Ирактың президентизи маршал Арефтиң даргалаашкыны-биле тургускан. «Революстуг командылалдың национал чөвүлели» шуут-ла шериг кижилерден тургустунган.

Комендант шагын тургусканының болгаш бо чылдың февральда кургүне эргилдезиниң үезинде баасистерниң тургусканы шеригжиттинген хамааты организациязы —«Национал гвардияны» дужүргениниң дугайын радио дыңнаткан.

Багдад радиозун дамчыштыр чүве чугаалааш, «Ирактың чепсектиг күштери Ирак найысылалда контрольду тургускан болгаш кандыг-даа оппозицияга удур тулчурушка белен» деп, президент Ареф медеглээн. Баасистн «национал гвардияны» узуткап чок кылган турар деп. Ареф чугаалаан. «Национал гвардияның» кежигүннери боттарында бар боо-чепсээн чоогунда шериг кезектеринге доп-дораан дужаап бээр хүлээлгелиг. Дужаалга чагыртпас кижилерни ол-ла черинге доп-дораан шаажылаар турар. Кандыг-даа удурланыышкынны чылча шавар болгаш удурланыышкын кылган кижилерни адып-боолаар дужаалды шериг кезектеринге берген. Полиция болза шериг командылалының контролюнче шилчип турар.

ЭРГИЛДЕ СӨӨЛҮНДЕ

ПАРИЖ. (СЭТА). Президент Арефке онза бүрүн эрге-элерни тыпсырының дугайында болгаш ирак арминың кол штавының начальниктинге ону томуйлаарының дугайында шиитпирни «Революстуг командылалдың чаа национал чөвүлели» хүлээп алган деп. Франс Пресс агентилел дыңнадып турар. «Национал чөвүлелдиң» шиитпири-биле шериг генерал губернатору Мослехти иштики херектер министринге томуйлаан. Күрүнениң айыыл чок чоруунуң болгаш полиция албаныының удуртукчуларын эрге-дужаалындан дужүргенинин дугайын өске шиитпирде чугаалап турар. Оларны армия офицерлери-биле солаан. Багдадта бүгү-ле солуннарны шериг командылалының дужаалы-биле хагган. Иракта турар бүгү-ле даштыкы кижилерни бажыңнарындан чорувас кылдыр дужааган.

Ирактың, Сирияның болгаш КАР-ның чаңгыс эвинче кыйгырып турар дыңнадыгны Багдад радиозу база дамчыткан. Иракта күрүне эргилдезин Каир радиозу деткээн деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи КАР-дан дыңнадып турар.

Сирияның туружу

ЛОНДОН. (СЭТА). Сирияның «революстуг командылалының национал чөвүлели» Багдадта күрүне эргилдезин бүрүү шапкан дээрзин Рейтер агентилел дыңнаткан. «Революстуг командылалдың национал чөвүлелиниң» тускай медеглелинде чугаалап турары болза, Сирия баасисчи партияның удуртулгазын деткип, Иракта «араб улустуң», баасисчи партияның удуртулгазының эргезинге бүгү-ле дузаламчыны тыпсып турар.

ЛОНДОН. (СЭТА). Ирак бодунуң хүлээлгелеринге шынчы болуп артар болгаш араб күрүнелерниң мурнунга, хамыктың мурнунда Сирияның болгаш КАР-ның мурнунга бодунуң акы-дуңма хүлээлгезин күүседир деп, президент Ареф Багдад радиозун дамчыштыр чүве чугаалааш, араб чурттарга шынзыткан деп, Рейтер агентилел дыңнадып турар.

Сессия ажыттынган

ПЕКИН. (СЭТА). Улус төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат хуралының ийиги чыылдазының 4-кү сессиязы бодунуң ажылын чоокта чаа Пекинде эгелээн.

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, 1963 чылда улус ажыл-агый планының тевилелиниң дугайында премьерниң оралакчызы Ли Фу-чуньнуң илеткелин КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң ноябрь 16-да болган эртенги пленарлыг хуралынга чугаалажып көрген болгаш бадылаан. Ол илеткелди Күрүне чөвүлелиниң мурнундан улус төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат хуралының ийиги чыылдазының дөрткү сессиязынга киирер.

1963 чылда күрүне бюджединиң тевилелиниң дугайында, ол бюджеттиң күүселдезиниң баштайгы үнелээшкининиң болгаш 1964 чылда күрүне бюджединиң эге белеткелиниң дугайында премьерниң оралакчызы Ли Сянь-няньның илеткелин хуралга база чугаалажып көрген болгаш бадылаан. Ол илеткелди Күрүне чөвүлелиниң мурнундан улус төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат хуралының ийиги чыылдазының дөрткү сессиязынга киирер деп турар.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттуг хүн болур. Чамдык черлерге хар чаар. Хат ой-тавында. Даглыг черлерге дыңзыыр. Агаарның температуразы республикага—2—7 градус, а Кызылга—3—5 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Диканька суурнуң чоогунда кежээлер» 10, Коргунчуг дүннер» 12, 2, «Балуев-биле таныжыңар» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Хуулгаазының ямбы» 11.15, 1.15, 3.15, «Гангстерлер болгаш Филантроптар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10.30, «Рыжик» 12.30, «Ньютон кудумчузунда № 1 бажың» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кочубей» 3.15, 5.15, «Кызыл болгаш кара» (1-ги, 2-ги сериялары) 7.15 шактарда.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг болгаш «Чодураа» колхозтары Жданов аттыг чаңгыс колхоз кылдыр каттышканы-биле холбаштыр бүгү организациялар болгаш хуу кижилер-биле санажылганы бо чылдың декабрь 1-ге чедир чорударын дыңнадып тур.

Ол хуусаа эртерге санажылга кылбас.

ЖДАНОВ АТТЫГ БОЛГАШ «ЧОДУРАА» КОЛХОЗТАРНЫҢ БАШТААР ЧЕРЛЕРИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13: харысаалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64 чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01755. Культура министерствозунуң типографиязы

Декабрь 25 — даг-дүгү арыглаар фабриканы шенелдеге киирериниң хүнү

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу — Тыва даг-дүгү комбинаттың тудугжуларынга холбаштырган

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведиинин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 ч. НОЯБРЬ 22 ПЯТНИЦА № 276 (5680).

Өртээ 2 көп.

Холга алыр ужурлуг мындыг сорулгаларны билип алыңар, тудугжулар болгаш эптекчилер:

ДЕКАБРЬ 1 — ТЭС биле аъш-чем баазазының аразында чылыдылга оруун техниктиг комиссияга дужаарының хүнү.

ДЕКАБРЬ 14 — руда болгаш кургадылга корпузун ажыглалга киирериниң хүнү.

ДЕКАБРЬ 15 — үүрмектээр-сорттаар комплексини дужаар.

ДЕКАБРЬ 21 — ТЭС биле фабрика аразының чылыдылга четкизин дужаарының хүнү.

ДЕКАБРЬ 25 — фабриканың кол корпузун, руда галлереязын дужаарының хүнү.

ДЕКАБРЬ 25 — администрация-амыдырал комбинадын дужаарының хүнү.

ДЕКАБРЬ 25-те — доозун арыглаар корпусту дужаар.

ДЕКАБРЬ 25 — суг дамчыдылгазының болгаш канализацияның бүгү четкилерин дужаар.

Бүгү күштү — Тыва даг-дүгү комбинатты ажыглалга кииреринче

Онза чугула Ак-Довуракты тудугжулары 1963 чылдың үшкү кварталында комбинаттың бирги эзлчээн ажыглалга киирер деп, чазактыг доктаатказ хуусаазын күүседип шыдаваннар. Ол болза күш-ажылды багай организастап, тудугну материалдар-биле болгаш чамдык дериг-херекселдер-биле чогуур өйүнде хандырбаанындан, металл-конструкцияларның четпезинден, ажылчын бүжү эвээжинден, база ол шыкаш тудугжуларның болгаш монтажчыларның коллективтеринге организакчы болгаш масса-политиктиг ажылларның четпес түрүүстунганындан болган. Оон түнелиинде он айларның тудуг-монтаж ажылдарының планы чүгле 81,4 хуу күүсеттингең.

Чоокта чаа СЭКП обкомунуң бюрозу «1963 чылда Ак-Довурак комбинадынга бүдүрүлге күүгелерни ажыглалга киирерин хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген. Даг-дүгү комбинаттың бирги эзлчээн бо чылдың декабрьда ажыглалга киирип болурунуң аргазын доктаатказ. Ажыглалга кирип болур ээ биче комплекслерни тодаргайлаан. Түр үүредиг-сортировкалаар корпуска тудугну доозуп, дериглерни эптээрин чорудуп, ону ажыглалче киирип эптээр ажылче дужаарын, руданың куртадылга корпустуг складын белеткээр, доозун продуктулар арыглаар галарейлиг доозун арыглаар корпусту, сеттелге мастерскаяларын болгаш гаражтарны, чылыг четкизинче болгаш каналнзапияны, администрация-хандырылга комбинадын, электри дамчыдылга шүгүмүн, оон ынай частыр түүлер складын болгаш өске-даа объектилерни белеткээрин берүп турар.

Бо түүлдерни кылырынга бүгү аргалар бар. Ак-Довуракты тудугжуларынга дузаламчы кылдыр «Тыва кобальтыдан», «Коммунтудуг» тудуг эргелелиинден, Кызыл хоорайның, Шагаан-Арыгның, Туранның, Чадаананың үлетпүр болгаш транспорт бүдүрүлелиринден, тудуг организацияларындан, албан черлериндеп база республиканың өске районнарындан 250 ажылчыннар чедип келгилээн.

Ындыг болза-даа Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем парткомнары «Даг-дүгү» комбинаттың тудуунче ажылчыннар чорудар талазы-биле хемчег алыр деп оларга даасқан СЭКП обкомунуң бюрозунуң шиитиирин чедир күүсетпээннер.

«Сибирьтехмонтаж», «Востоксантехмонтаж», «Сибирьэлектромонтаж» трестериниң чагыг күүседип турар организацияларга мергежилдиг ажылчын күжү-биле элээн немей хандырытынган. Ам үеде тудугнуң, материал-техниктиг хандырылганың, электрификацияның, парникмахерскаларның ажылында чүрүм чок чоруктарны дүргеп чайладып, ниити чурттарга бажыңнарында тааржымчалыг байдалдарны тургүзар, хандырылга комбинадың чоокку үеде ажыглалга киирер, тудугжуларның медицина хандырылгазын эжиидер херек. Бо чорук чүгле тудугнуң удуртукчуларының эвес, харын республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында амыдырал-хандырылга эргелелиниң начальниги эш Кавыршиниин, Тыва председатьның начальниги Осмоловскийниң, Кадык камгалал министри Любимовтуң база сагыш салыр үүлү болуп турар.

Парткомнуң, профэвилелиниң тудуг комитединиң, ВЛКСМ комитединиң бүгү организакчы, масса-политиктиг ажылы ам чаңгыс сорулгаже — амыдыралдың тургүзуп келген сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринче, ажыглалга киирер объект бүрүзүн доозарынче угландырган турар үүрлүг. Ам социалистиг чарыштың калбартыры кажаңгызынган-даа артык чугула болуп турар: оон түнелиин үндүрер, дээре коллективтерниң ажылын көргүзер, хожудап турарларны шүгүмчүлээр, көргүзүг агитациязын тодаргай болдурар, бригадаларга, ниити чурттарга бажыннарынга беседаларны үргүлүг чорудар, хана солуннарын, «дайынчы хуудустарны», «чаңныктарны» үргүлүг үндүрүп турар херек.

Тудугнуң хөй-ниити организацияларының клубтарының ажылын эжиидер, бот-тывынгыр уран чүүлдүн оюннарын, аныяктар кежээлерин организастаар, будүрүлгениң мурнакчыларын-биле ужуражышкынынарны организастаар хүлээделиг. Бо ажылгерекке улуг дузаны Тыва АССР-ниң Культура министерствозу (эш Хомушку) көргүзүп, концерт бригадаларын тургузуп, тудугжуларның клубунуң ажылында бар четпеетерни чайладып, массалыг бот-тывынгыр уран чүүлдү организастаар херек.

Автотранспорттуң болгаш харылзаа албан черлериниң ажылы ак-довуракчыларны хомудадып турар. Тыва автоэргелел (эш Антышев), харылзаа эргелели (эш Лавринович) оның чугула тудугда боттарының удуртулгазында турар организацияларның болгаш албан черлериниң ажылын үндезинин-биле эжиидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр хүлээделиглер.

Ак-Довуракты даг-дүгү комбинадының бирги эзлчээн бо чылыг ажыглалга киирери — тудугжуларның, монтажчыларның болгаш оны ажылдадыр ажылчыннарның база бистиң республикавыстың бүгү ажылчы чоннарының алдарыг херээ болур.

ТУДУГЖУЛАР ЧУГААЛАП ТУР

Шуптузун күүседип шыдаар бис

Мээң харым ам 51. Тудугга үжен чыл ажылдап келдим. Сөөлгү чылдарда бызанчыларның, дашчыларның, штукатуржуларның бригадири болуп ажылдап турар мен.

«Коммунстройнүү» Кызыл-Мажалык участогунуң начальниги эш Бараков ноябрь 13-те бистиң бригадага келди. Даг-дүгү комбинаттың бирги эзлчээнин тудуун доозарынга киржирин бистерге бүзүрээн дээрзин ол дыңнаткан. Бүгү чаарби кижи шуптузу боттарының чепшээрелиин берген.

Ноябрь 14 — тудугга баштайгы хүн. Администрация-амыдырал комбинаттың тудуунга нарын ажылган кылыр участоктуң составынга ажылдап эгелээн. Негеттинип келзе кандыг-даа ажылды барык шуптузун күүседип шыдаар бис. Бригадада дашчылар, бызанчылар, нарын бызанчылар, шилдекчилер, штукатуржулар, малярлар бар.

Ынчалза-даа баштайгы хүндең эгелээш ажыл таарымча чок болган. Баштайгы расценкалардан ангыда бүүлүг наряд-онаадланы холга тудуспаан, ынчалза-даа ажыл-биле бүрүн хандырган.

Өске бир үүл меним база кайгаткан. Ак-Довуракта тудугже чорупкан бажыңнар, парникмахерскаларның ажылында чүрүм чок чоруктарны дүргеп чайладып, ниити чурттарга бажыңнарынга таарымчалыг байдалдарны тургүзар, хандырылга комбинадың чоокку үеде ажыглалга киирер, тудугжуларның медицина хандырылгазын эжиидер херек. Бо чорук чүгле тудугнуң удуртукчуларының эвес, харын республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында амыдырал-хандырылга эргелелиниң начальниги эш Кавыршиниин, Тыва председатьның начальниги Осмоловскийниң, Кадык камгалал министри Любимовтуң база сагыш салыр үүлү болуп турар.

Парткомнуң, профэвилелиниң тудуг комитединиң, ВЛКСМ комитединиң бүгү организакчы, масса-политиктиг ажылы ам чаңгыс сорулгаже — амыдыралдың тургүзуп келген сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринче, ажыглалга киирер объект бүрүзүн доозарынче угландырган турар үүрлүг. Ам социалистиг чарыштың калбартыры кажаңгызынган-даа артык чугула болуп турар: оон түнелиин үндүрер, дээре коллективтерниң ажылын көргүзер, хожудап турарларны шүгүмчүлээр, көргүзүг агитациязын тодаргай болдурар, бригадаларга, ниити чурттарга бажыннарынга беседаларны үргүлүг чорудар, хана солуннарын, «дайынчы хуудустарны», «чаңныктарны» үргүлүг үндүрүп турар херек.

Тудугнуң хөй-ниити организацияларының клубтарының ажылын эжиидер, бот-тывынгыр уран чүүлдүн оюннарын, аныяктар кежээлерин организастаар, будүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражышкынынарны организастаар хүлээделиг. Бо ажылгерекке улуг дузаны Тыва АССР-ниң Культура министерствозу (эш Хомушку) көргүзүп, концерт бригадаларын тургузуп, тудугжуларның клубунуң ажылында бар четпеетерни чайладып, массалыг бот-тывынгыр уран чүүлдү организастаар херек.

Автотранспорттуң болгаш харылзаа албан черлериниң ажылы ак-довуракчыларны хомудадып турар. Тыва автоэргелел (эш Антышев), харылзаа эргелели (эш Лавринович) оның чугула тудугда боттарының удуртулгазында турар организацияларның болгаш албан черлериниң ажылын үндезинин-биле эжиидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр хүлээделиглер.

Ак-Довуракты даг-дүгү комбинадының бирги эзлчээн бо чылыг ажыглалга киирери — тудугжуларның, монтажчыларның болгаш оны ажылдадыр ажылчыннарның база бистиң республикавыстың бүгү ажылчы чоннарының алдарыг херээ болур.

Ээш харым ам 51. Тудугга үжен чыл ажылдап келдим. Сөөлгү чылдарда бызанчыларның, дашчыларның, штукатуржуларның бригадири болуп ажылдап турар мен.

«Коммунстройнүү» Кызыл-Мажалык участогунуң начальниги эш Бараков ноябрь 13-те бистиң бригадага келди. Даг-дүгү комбинаттың бирги эзлчээнин тудуун доозарынга киржирин бистерге бүзүрээн дээрзин ол дыңнаткан. Бүгү чаарби кижи шуптузу боттарының чепшээрелиин берген.

Ноябрь 14 — тудугга баштайгы хүн. Администрация-амыдырал комбинаттың тудуунга нарын ажылган кылыр участоктуң составынга ажылдап эгелээн. Негеттинип келзе кандыг-даа ажылды барык шуптузун күүседип шыдаар бис. Бригадада дашчылар, бызанчылар, нарын бызанчылар, шилдекчилер, штукатуржулар, малярлар бар.

Ынчалза-даа баштайгы хүндең эгелээш ажыл таарымча чок болган. Баштайгы расценкалардан ангыда бүүлүг наряд-онаадланы холга тудуспаан, ынчалза-даа ажыл-биле бүрүн хандырган.

Өске бир үүл меним база кайгаткан. Ак-Довуракта тудугже чорупкан бажыңнар, парникмахерскаларның ажылында чүрүм чок чоруктарны дүргеп чайладып, ниити чурттарга бажыңнарынга таарымчалыг байдалдарны тургүзар, хандырылга комбинадың чоокку үеде ажыглалга киирер, тудугжуларның медицина хандырылгазын эжиидер херек. Бо чорук чүгле тудугнуң удуртукчуларының эвес, харын республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында амыдырал-хандырылга эргелелиниң начальниги эш Кавыршиниин, Тыва председатьның начальниги Осмоловскийниң, Кадык камгалал министри Любимовтуң база сагыш салыр үүлү болуп турар.

Парткомнуң, профэвилелиниң тудуг комитединиң, ВЛКСМ комитединиң бүгү организакчы, масса-политиктиг ажылы ам чаңгыс сорулгаже — амыдыралдың тургүзуп келген сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринче, ажыглалга киирер объект бүрүзүн доозарынче угландырган турар үүрлүг. Ам социалистиг чарыштың калбартыры кажаңгызынган-даа артык чугула болуп турар: оон түнелиин үндүрер, дээре коллективтерниң ажылын көргүзер, хожудап турарларны шүгүмчүлээр, көргүзүг агитациязын тодаргай болдурар, бригадаларга, ниити чурттарга бажыннарынга беседаларны үргүлүг чорудар, хана солуннарын, «дайынчы хуудустарны», «чаңныктарны» үргүлүг үндүрүп турар херек.

Тудугнуң хөй-ниити организацияларының клубтарының ажылын эжиидер, бот-тывынгыр уран чүүлдүн оюннарын, аныяктар кежээлерин организастаар, будүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражышкынынарны организастаар хүлээделиг. Бо ажылгерекке улуг дузаны Тыва АССР-ниң Культура министерствозу (эш Хомушку) көргүзүп, концерт бригадаларын тургузуп, тудугжуларның клубунуң ажылында бар четпеетерни чайладып, массалыг бот-тывынгыр уран чүүлдү организастаар херек.

Автотранспорттуң болгаш харылзаа албан черлериниң ажылы ак-довуракчыларны хомудадып турар. Тыва автоэргелел (эш Антышев), харылзаа эргелели (эш Лавринович) оның чугула тудугда боттарының удуртулгазында турар организацияларның болгаш албан черлериниң ажылын үндезинин-биле эжиидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр хүлээделиглер.

Ак-Довуракты даг-дүгү комбинадының бирги эзлчээн бо чылыг ажыглалга киирери — тудугжуларның, монтажчыларның болгаш оны ажылдадыр ажылчыннарның база бистиң республикавыстың бүгү ажылчы чоннарының алдарыг херээ болур.

20-ни тургузуп болур турган

Ак-Довуракты тудугжуларынга дузалаары-биле Хову-Аксыдан келген бис. Баштайгы хүниерден эгелээш мени болгаш мээң ийи эштеримни — Владимир Ткачевту болгаш Григорий Дейнеги даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунда панель шиттерни тургузарынга ажылдадып каан. Бүгү ажылдарны күүседир хуусаазын кончуг кыска кылдыр — ноябрь 25-ке чедир деп доктаатказ. Ынчалза-даа ол хуусаада күүседирип хүлээнген бис. Ол болза бистиң ажылчын шүүрүвүстүн херээ-дир.

Ынчалза-даа каш хүнниерде ажылдааш, бистер ажылдарны доозарының айыткан хуусаазы бистерден хамаарышпас чылдагааннардан үстүп болур магат чок деп үүвенип бүзүрен көрген бис. Силер боттарынар бодап көрүнерден, ноябрь 18-те 42 шиттерни тургускан бис, а дараазында хүнде чедиишкинниг чапсарга чедир чүгле чеди шиттерни тургустувус. Чылдагааны чүдел? Барык-ла ээлчегниң эгезинден тура электроэнергияны бербээн, а бистер кол үүүл — каннаар, дүмээлаар ажылдар.

Электроэнергияның үзүктелиилкини хүн бүрүде болуп турарын айтыр херек. Чамдыкта «таакпыларыр» чорук ийи шакта үргүлүүлеп келир. Оон аңгыда бистиң ажылывыс электродрельдиң чогу-биле базып саадап турар. Түдуг эргелелиниң кол механиги эш Шаламов бо бүгүнү харыылаар чүве деп бистерге чугаалаар. Ындыг янзылыг чүрүм чок үй-билай чоруктар чеже үеге чедир үргүлүүлээр апаарыл деп эш Шаламовтан айтырарын күзээн бис.

С. ТАГАЧАКОВ, бригадир.

Комплексинин гвардейжилери

«Сибирьтехмонтаж» трестиң Черногорск эргелелиниң Тимофей Григорьевич Точинский удурткан эптекчилер бригадазы даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунуң 14,40 демдээнге ажыглалга киирер үүлдерни таарыштыр кылыр ажылдарга дерилгени хуусаазындан ийи хонук бурунгаар дужааганнар. Бо хүннерни эптекчилер шаг-үе барымдаалавайн, 18,00 демдекке дерилгени эптеп дужаарынга белеткенип турарлар.

Дагжылар — тудугжуларга

Александр Павлович Булдаков удурткан бригада резервуарнын херишкининде ажылдап турар. Коллективте 17 кижи бар. Ынчалза-даа олар шуптузу профессионалчы тудугжулар эвес-тир. Олар — «Тывакобальт» комбинаттың даг цегининг ажылдакчылары. Олар тыва индустрияның баштайгызын тударынга тудугжуларга дузалаары-биле Ак-Довуракта чедип келгеннер.

Ажыглалга киирер комплексинин, чылыг дамчыдылгазының, администрация-амыдырал комбинадының янзы-бүрү участоктарында, фабриканың кол корпузунуң дерилгезин эптеп тургузар ажылга Хову-Аксының дагжылыларындан аңгыда Кызылдың, Шагаан-Арыгның, Сарыг-Септиң аязы-бүрү будүрүлгелериниң келгеннер бар.

КЫМ БУРУУЛУГУЛ?

Ноябрь 19-та ажыглалга киирер комплексинге дажыглаар краннар, бетон холуур машиналар үш ажыг шак дургузунда ажыл чок турган, электри дүнзаалаашкынның оду көзүлбээн. Чүе-чүе ажылчыннар ажылдаар черлеринге электроэнергия манап олурганнар. Электроэнергияны дамчыдыр бээрин соксатканының чылдагаанын, бо улуг халапчыг буруулугларын билбес бис. Ынчалза-даа ажылга анаа олурар ужурга таварышкаш, үнелиг муң-муң шактарны ышкынганын улуг каржа деп билип турар бис.

Ажыглалга киирер бүгү комплексинде халас эрткен шактарның саны меңээ билдинмес. Тудугнуң удуртулгазы бо талазы-биле сан-медээлерлиг ышкаш. Чүгле чаңгыс хүнүүн дургузунда бистиң металл-конструкциялар участогувустуң цегинге халас эрткен шактарның чидириин каранаштыр холумга тудуп алгаш санап көрген мен. Үш чартык шакта 19 кижи ажыл чок олурган. Ол үенин дургузунда олар тоннадан эвээш эвес металл-конструкцияларны белеткеп болур турган.

А вторниктен ангыда хүнниерде ажыглалга киирер комплекси база чеди хүн каш-каш шактарда энергияны албайн келген болгай. Эң-не эвээш дээн сан-биле санап көөрге безин, металл-конструкциялар цегин ол халас эрткен үенин дургузунда 12 тонна чигаа кылыгларны берип болур турган.

Чүгле чартык айның дургузунда безин дөрт чартык хүн халас эрткен. А бир эвес «Сибирьтехмонтаж» бүгү участогунуң, өске-даа тудуг организацияларының, «Тыва даг-дүгү тудугнуң» тудугжуларының электроэнергияны манаап халас эрттирген шактарын санап көрзе, чурагайлар дикчок апаар.

Бистиң ажыл чок тургулаанывыс дээш кым буруулугул?

И. КЛЕБАН, «Сибирьтехмонтаж» участоктуң прорабы.

Балдыны каяа чидидерил

«Талазындан коскуу» деп улус чугаалажыр болгай. Бо үлегер сөстү ажыглаарын бис база таарымчалыг деп санап турар бис. Бистин бригадада чеди бызанчы бар. Тудутта Красноярскиден болгаш Кызылдан чоокта чаа келдивис. Ажылдың чаа черинге баштайгы хүн-не хөй-хөй бодалдар үнген! Тудугжуларның улуг коллективиниң бүрүн деп эргелиг кежигүннери болган бис.

Фабрикада администрация-амыдырал комбинадының тудуун хуусазында — декабрь 20-де доозар дээш хемчеглерни тудугнуң удуртукчулары ап турар. Ынчалза-даа моон-биле кады ажылда план чок чорук бистерни кайгалып турар. Чижээ, зарязында хүнде кижилер чүнү кылырын бригадир үргүлүг билбейн турар. Дилиг материалдарыш тудугга четпес санныг эккеп турар, ынчалза-даа ону план чок ажыглаар чорук чедишпес байдалга чедирип турар. Манзыларны хоюглап чонарын хол-биле кылып турар бис. Оон түнелиинде артык шак чарыгаттыныр, материалдарны ажыр чарыгдап, ажылдарның шынарын кудуладырынга чедирип турар. Мапаа циркуль, хирээнин ажыы чүү боор!

Ийиги демдеглел. Балдыны каяа чидидерил? Идегелдиг станокту бүгү участоктардан тыппас сен. Бо айтыгыг чүгле бызанчыларны дүүредип турар эвес болдур ийин. Өргүнерни каяа, чүнүң-биле чидидип алырын слесарь-эптекчилер база-ла билбейн турар.

Бо четпестерни чайладыры берге эвес, ол дугайында хөй акша-харелгилер болгаш шаг-үе негеттинмес. А ниити ажыл херек оортан ажыктыг үвении алыр?

Тимофей ПОТЕРЯЕВ, бызанчы.
Афанасий СТРЕЛКОВСКИЙ, бригадир.

Күш-ажылчы тиилелгелериниң рапорттары

Улуг күш-ажылчы тиилелге-биле — күрүнеге хөвең садарының планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген. Белеткел черлеринге 462 муң тонна чиг хөвеңни дужааган, ол болза 1962 чылда белеткээниниң 90 муң тонна хөй болуп турар. Хөвеңниң 85 хуузун бирги сортка хүлээп алган.

Областың хөвеңчилери планнан артыкна 18 муң тоннадан эвээш эвес хөвеңни немей дужаарын, хөвеңниң ниити будүрүүшкүнүн 480 муң тоннага чедирерин боттарының рапортунда хүлээнип турар.

(СЭТА).

Совет космонавтар Непалда

КАТМАНДУ. (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизи В. Никитинниң дамчыдып турары болза:

Непал чазактың чалааны-биле ийи хонуктуң аян-чоруун кылып, совет маадыр-космонавтар Валентина Николаева-Терешкова, Валерий Быковский болгаш Андриян Николаев олар ында чеде берген.

Аэропортка совет аалчыларны Непалдың хаанының өмүнээзинден фельдмаршал Шамшер Д. Рана, чазак кежигүннери болгаш албаннын өске-даа кижилери, непал-совет найырал ниитилелиниң, хереженнериниң база хөй-чиитиниң өске-даа организацияларының төлээлекчилерп уткуп алган.

Непалдың найысылалының хөй-хөй чурттакчылары аэродромга чыглып келген болгаш совет улустуң төлээлекчилеринге изиг байырны чедирген. Совет аалчыларга тускайлаан бажыңче баар оруктуң бүгү дургузунда хоорайның чурттакчылары найыралдыг Совет Эвилелиниң төлээлекчилеринге изиг байырны чедирип тургаш.

Ол-ла хүн совет маадырларны — космостуң шингээдип алыкчыларын Непалдың министрлер чөвүлелиниң даргазы доктор Тулси Гири хүлээп алган. Беседага чурттун көскү күүне ажыллайчылары киришкен.

Даниянның даштыкы херектер министрин Н. С. Хрущевтуң хүлээп алганы

КИЕВ. (СЭТА). Ында туруп турар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Данияның даштыкы херектер министри Пер Хеккеруптуң хүлээп алган.

Н. С. Хрущев биле П. Хеккеруптуң аразында беседа болган. Найыралдыг байдалга эрткен беседаның чорудулгазында совет-дания харылзааларның айтырыгларын, а ол ышкаш ийи чурттарга сонуургалдыг делегей айтырыгларын чугаалашкан.

Албанның аян-чорууп кылып Данияга чедип келзин деп мурнунда Н. С. Хрущевка дамчыткан чалаашкынын өмүнээзинден база катап бадыткаан болгаш бир эвес Совет чазактың баштыңының аян-чоруу 1964 чылдың июньде болур болза, Данияның чазаа өөрүүр ийик деп дыңнаткан. Шын сеткилдиг чалаашкын дээш Н. С. Хрущев өөрүп четтирген.

Беседа сөөлүнде Н. С. Хрущев Данияның даштыкы херектер министрипге аллар болдуруп, шайлалга кылган.

Л. И. Брежневтиң Иранда чоруп турары

ТЕГЕРАН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Соведиинин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш ону үдеп чоруур кижилер Тегерандан Ширазче ужудуп чорупкан.

Л. И. Брежневти Иранның премьер-министри Асадолла Алям үдеп чоруур.

Шираз болза чурттуң мурнуу чүгүнде туруп турар. Ираниың эң-чеказас-чараш хоорайларының бирээзи. Бүгү делегейге сураглыг персид шүлүкчү Саади апаа төрүттүнген. Шираз — садыгның, арага будүрениниң, торгу пөстерниң, үүрмек-ус-тывыш бүдүрүлгезиниң, мозаиканың, мээнгүнден чүвелер кылырының төвү болуп турар. Пос-тазывының, чигирниң болгаш үлетпүрүнүң өске-даа адырларының будүрүлгелери хоорайда бар.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Соведиинин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш ону үдеп чоруур кижилер Ширазче аян-чоруктан Тегеранда ээп келген.

Финляндияның президентизи У. К. Кекконеннің ССРЭ-же аян-чоруунуң дугайында

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Финляндия Республиканың президенчизи У. К. Кекконеннің хүзүнүң аян-чорук кылып Совет Эвилелиниге келиркп чалаан.

Ол чалаашкынны президент У. К. Кекконен өөрүп хүлээп алган болгаш ол ноябрьның 30-де Москвага чедип келир. Президентини бирги алыютант генерал-майор Б. О. Лейконен үзеп чоруур.

Пленумга уткуштур

Оон хары чаарби бир. Дыка-ла аныяк. Ынчалза-даа оон бежин сеткил ханышкынның күш-ажылга эртирген. Ол бөдүүн ажылчындан эгелээш, амгы үеде коммунистиг деп атты чаалап алган цехтиң мастери апарган. Кежээки школаның 10 класын дооскаш, техникумда бот-өөредилге-биле өөренип турар. Заводтуң комсомол организациязының секретары хүлээлгезин ол эки күүседип, культура-массалыг ажылдарга идепкейлиг киржип турар. Кызылдың пиво заводунуң цех мастери комсомолчу Надежда Чумак-Жуньнуң допчу төөгүзү мындыг. Ону будүрүлгениң шолбаны деп чоргаарал-биле адап турар. Надежда Чумак-Жуньнуң цегинде Таня Суховская, Надя Бузьмина күш-ажылга, өөредилгеге мастериниң үлегер ап, мурнакчыларның санында киргеп. Пиво заводу чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеп. Ында эжиишкилерниң үлүг-хуузу база-ла киргеп.

Бо хүннерде хоорайның будүрүлге черлеринде күш-ажылдың будүрүкчүлүү көдүрүлгеп. Олар СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Хоорайның будүрүлге черлерин он айларның планын ажыр күүсеткеп. Планнан ажыр 731 муң рубльдин продукциязын будүргеп. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү планнан ажыр 8,2 хуу күүсеттинген.

Хоорайның дагган дээрбези чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткеш, ам келир чылдың ийиги кварталының планын күүседип киришкеп. Чеди чылдың бешки чылының планын Енисейниң пароходствочери, энергетика черинин коллективи, республика типографиязы хуусаа бетинде күүсеткеп. Респотребсоюзтуң АТК-зы чүк сөөртүрүнүң чыл планын ноябрь 11-де күүсеткеп. Олар 164 муң тонна чүк сөөртүр тургаш, 167 муң тоннаны сөөртүп, 10 миллион тонна-километр эртер тургаш, 11 миллион тонна-километрни эрткен.

Пленумга төлептиг ужуражыр дээш хоорайның коммунистиг күш-ажыл бригадаларының болгаш шалыпчыларының аразында социалистиг чарыш калбарган. Хоорайның дыка хөй организацияларының ол чарышче калбаа-биле кирген.

Республика типографиязының коллективи Пленумну эки көргүзүүлүг ужуражыр дээш, мурнакчы линотипистер Зоя Ооржак, Рита Заворотнаның децнелиинде чоруп турар. Зоя Ооржак 7 классты дооскаш, линотипистеп кирип алган. Ол 6 айларның иштинде нарын машинаны эки шиигээдип алган. Зоя Ооржак биле Рита Заворотная күш-ажылга «болбаннар» болгаш эки хөй-ниитичилер.

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының чолаачылыы В. Труфанов бодунуң коммунистиг күш-ажылдың бригадазы-биле чыл планын күүсеткеш, ам келир чылдың ийи

ПЛАННААШКЫН—ЧУГУЛА ХЕРЕК

Бистиң экономикавыстың чедиишкиниң хөгжүп турарының чайынваньчак көргүзүү болза, чеди чылдың беш чылдарының дургузунда үлетпүр продукциязының хемчээлин 51 хуу өзер кылдыр планнааныының орнунга оон 58 хуу чедир көвүдээри болуп турар. Пландан ажыр бистиң чуртувус барык-ла 37 миллиард рубльдиң продукциязын алыр.

Күрүнениң чаңгыс-аай планынга үндезилээш, чурттуң улус ажыл-агыйының нийти системазында бистиң Тыва АССР-ниң экономиказы база-ла чайгылыш чок өзүп турар. Коммунистиг партияның, Совет чазактың болгаш эш Н. С. Хрущевтуң бодунуң ала сагыш-салыышкынының ачызында Тываның ажылчы чоннары улуг чедиишкиннерни чедип алган. Кыска хуусааның дургузунда бистиң республикавыска экономиканың, культура-амыдыралдың улуг чаартылгалары болган. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң чеди чыл планы амыдыралга чедиишкинниг боттанып турар. Чеди чылдың дөрт чылдарының дургузунда үлетпүрнүң нийти продукциязы планда бердүнгенин 64 хууга удур 70 хуу өскен. Чеди чылдың бешки чылының планныг онаалдалары база эки күүсеттинип турар. Бо чылдың 9 айларының дургузунда үлетпүрнүң нийти продукциязын бүдүрер талазы-биле план 101,7 хуу күүсеттинген азы 1962 чылдың ол үезинге бодаарга 20,5 хуу өскен. Тос айларның бүдүрүлге планын Кызылдың электростанциязы 118,2 хуу, эът комбинады — 116,1 хуу, Элегестиң шахта эргелели — 121,9 хуу күүседип, мурнакчылар болуп турарлар. Тос айлар планын Туран, Шагаан-Арыг болгаш чамдык өске райүлетпүр комбинаттары база ажыр күүсеткеннер. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле план 101,5 хуу күүсеттинген. Тудуг-монтаж ажылдарының планын чамдык тудуг организациялары база багай эвес күүседип турарлар. «Кедээ электри тудуг» 9 айлар планын 114,8 хуу, «Кызыл тудуг» тудуг эргелели — 102,8 хуу, «Коммунтудуг» — 102,3 хуу күүсеткен.

Ындыг-даа болза бар курлавырларны улам-на четчезы-биле ажыглаан болза, түңнел оон-даа эки турар деп чуве билдингир. Үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организациялары база колхозтар, совхозтар боттарында бар иштики улуг курлавырларны көңчүг четпес ажыглаашнар. Бисте элээн хөй үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организациялары чаңгыс ээлчег-биле ажылдап турарлар. Бир эвес ажылга ийи ээлчегни тургускан болза, ам бар турар бүдүрүлге шөлдеринге болгаш бүдүрүлге күчүлеринге бүдүрүп үндүрер продукцияның саның көвүдедир, тудуг ажылының темпизин, чүък сөөртүлгезин 1,5—2 катап көвүдедир аргалар бисте турган.

Оон туржук, чамдык черлер планнаашкынга боттарының хуузун бодап кыла бээр чорукпарны болдуруп турар. Чижээ, даг-руда комбинады 1963 чылда дус казып тывары планнаарда, оон чылда херегледи 5,5 муң тонна турда эң баштай 1 муң тонна, оон соонда 2 муң тонна кылдыр планнаан турган. Чылдың 9 айларының дургузунда чүгле 2754 тонна дусту белеткээн. Чаа организация болур «Тыва тудуг» трези 1963 чылда 6 муң кубометр демир-бетон конструкциялар бүдүрер планныг турган Кызылдың дузалаар бүдүрүлгелер комбинадын даг-руда комбинадындан база 3 муң кубометр демир-бетон конструкциялар бүдүрер ужурлуг турган «Тыва даг-дугуның» дузалаар бүдүрүлгелер комбинадын хүлээп алгаш, бүдүрүлгелер-биле сүмелешпейн тура-ла, бо чылдың апрельден эгелеп чаа, чингеткен планны азы оларның бирээзинге 1,5 муң кубометр, өскезинге — 3,5 муң кубометр кылдыр берген турган. Херек кырында ол ийи бүдүрүлгелер 9 айлар дургузунда 5242 кубометр демир-бетон конструкцияларны бүдүргеннер. Амыдырал-хандырылгазының эргелели туйбу бүдүрер талазы-биле 9 айлар планын чүгле 58 хуу күүсеткен, 2,5 миллион кезек туйбу бүдүрер чиг-эттиг тура-за, дөрткү кварталда 1,4 миллион кезек туйбу бүдүрер деп планнаан, ынчаарга оон артканын 1964 чылдың майда бүдүрер деп турган. Планнаашкынга мындыг чоруктарны болдурбас херек.

Үндүрүп турар продукцияның, ылаңгыя мебельдиң, хөмүр даштың шынары багай, продукцияның бот-үнези бисте кончуг улуг боор турар. Чижээ, бо чылдың үшкү кварталында Шагаан-Арыг райүлетпүр комбинадынга бир рубльге үндүрер продукцияның бот-үнези планда 74,5 копеек турда, херек кырында 92,3 копеек болган. Чадаананыынга — 94 копеектиң орнунга 96,2 копеек болган. Ынчаарга Тожу үлетпүр комбинады бир рубльге үндүрер продукцияны бир рубль 27,5 копеекке кылып, план-биле деңнээрге бот-үнени 27,5 копеекке улгаттырган. «Тыва тудуг» трезиниң, Тыва даг-руда комбинадының дузалаар бүдүрүлгелер комбинаттары дериг-херекселдерин, механизмнерин багай ажыглап, күрүнеден дотация ап ажылдап турарлар.

Бистиң кедээ ажыл-агыйывыста ажыглаттынмайн турар курлавырлар база дыка хөй. Чижээ, суггаттыг черниң чүгле үштүң ийизин ажыглап турар. Ынчангаш 40 муң тонна хире тарааны чедир албайн турар бис. Тус черниң болгаш сөөртүп кирип турар чемишчидилгелерни бисте көңчүг багай ажыглап турар, бок үнүштер-биле демисел барык чок.

Чедир ажыглаттынмайн турар курлавырлар автотранспорт организацияларында база дыка хөй. Ол курлавырларны ажыглаар төлээде, автопарктарның ажыглалын экижидер, автомашиналарны чүдүрерде болгаш чүтүн дүжүрерде үр тургузар чорукту болдурбас херек.

Планнаашкында бар улуг четпестерни дүрген чок кылыры чер-черде партия, совет органнарының, эргелелдерниң, үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт организацияларының болгаш колхозтарның, совхозтарның баштаар черлериниң талазындан бүгү бар курлавырларны бүрүнү-биле ажыглаар дээш хемчеглерни алырын неген турар.

Ам үеде чеди чылдың арткан ийи чылында улус ажыл-агыйын хөгжүдерниң планын ажылдап кылыры дооступ. 1966 — 1970 чылдарда беш чыл планының төлевилелин ажылдап кылыры эгелеп турар.

Планнаашкынга ленинчи принципти — улус ажыл-агыйының эң депшилгелиг адырларын колдадып хөгжүдерин барымдаалаарын сагыры чугула. Техниктиг депшилгеге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, бүдүрүп үндүрер продукцияның шынарын экижидеринге, бот-үнени чиигедиринге улуг роль ангы үеде химия үлетпүрүнге онаажып турар. Хайыраканның чугай дажының, Өвүрнүң дузунуң болгаш республиканың эңге-хадажок ыяш байлааның баазазынга химия үлетпүрүн хөгжүдериниң аргалары бистиң республикада база бар.

Улус ажыл-агыйын планнаары — эң чугула херек. Бистиң планнарывысты коммунизм тургузуушкунунуң негелделеринге долузу-биле дүгжүп турар кылдыр чогаадыр херек. Капитал салышкыннарны, материалдыг херенгилерни хамыктың мурнунда ажыглалга кирер дээш тудуп турар объектилерге мөөңнээр кылдыр планнаары эргежок чугула.

Бистиң республикада чамдык тудуг объектилери хөй чылдар иштинде ажыглалга кирбейн турар. Оларга Кызылда дээрбелиг хлеб комбинады, гостиница, суг дамчыдылгазы, Чадаана хоорайда хлеб заводу болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Ындыг фактылар колхозтарда болгаш совхозтарда база бар. Ындыг чоруктар-биле шиитпирлиг демиселди чорудуп, тудуг объектилерин чазактың доктааткан хуусаазында ажыглалга кийрерин хандырар херек.

Капитал салышкыннарның ажыктыг болуруң бедидер сорулга-биле акша-херекгини ам үеде ажылдап турар бүдүрүлгелерни калбартырынга болгаш чаартырынга чарыгдаар кылдыр көөрү база эргежок чугула. Бүдүрүлгелерни калбартыр арга бисте база бар. Оларга Кызылдың болгаш Хову-Аксының электростанциялары, «Кызыл-Хавак» шахтазы база Чадааананың хөмүр даш разрези, Кызылдың болгаш Барыын-Хемчиктиң туйбу заводтары, Тожунуң болгаш Тураның ыяш ажыл-агый черлери, Кызылдың пиво заводу болгаш оон-даа өскелер хамааржып турар.

Бистиң республиканың моол соңгааргы экономиктиг хөгжүлдезинге тудугнуң чогуур баазазы ам-даа чок боор турары дыка шаптыктап турар. Рудалыг болгаш руда эвес эңге-хазажок казар байлактарны ажыглаарынга үндезилеттингеш, улуг-улуг комбинаттарны болгаш бүдүрүлгелерни тургузары, чурталганың болгаш культура-амыдыралдың тудугларын тудары негеттинип турары-биле тудуг объектилери материалдар, ылаңгыя демир-бетон конструкциялар четпезинге үргүлчү таваржып турар. Ынчангаш республикага быжыг тудуг баазазын тургузар дугайында айтырыгны шиитпирлээр үе ам келген. Бистиң бодап турарывыс болза, демир-бетон кылыгларның бүдүрүлгелерин, цехтерин болгаш полигоннарын 1964 чылдың дургузунда калбартыр, немей тудар, барааныыг бетоннуң болгаш растворнуң бүдүрүлгезин 2 — 2,5 катап улгаттырар, ынчаарга 1965 чылда оларның күчүзүн ам турары-биле деңнээрге барык-ла 4—5 катап улгаттырар херек. Кызылдың туйбу заводунуң күчүзүн туйбу кургадыр камераларны калбартыр арга-биле 1964 чылда үштүң бир хуузу чедир улгаттырары, ол ышкаш Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунуң күчүзүн улгаттырары, чыл дургузунда ажылдаарынче шилчидери эргежок чугула.

Оон-биле кады 1965 чылда 35 муң дөрбелчин метр чурттаар тудууң кылыр улуг панельдиг бажыңнар тударының заводунуң база ол ышкаш хана материалдары бүдүрериниң талазы-биле заводтуң тудуун эгелээр чогуур. Ынчангаш «Тыва тудуг» трези соолгу чылдарда улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң планын ажылдап кылыр душта быжыг тудуг баазазын тургузарынче кичээнгейин күштелдирер херек.

Кедээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле планны чогаадып кылыр душта суггаттыг черлерни бүрүн ажыктыг кылдыр ажыглаарынга, оларны улам көвүдедиринге, тус черниң болгаш чурттуң экономиктиг өске районнарындан сөөртүп кирип турар чемишчидилгелерни долузу-биле ажыглаарынга, эң-не дүжүткүр болгаш үнелиг культураларны өстүрүп алырынга онза кичээнгейни салыр херек. Оон-биле кады кедээ ажыл-агый техниказын долузу-биле ажыглаарынга, чаа техниканы нептередиринге, механизатор кадрларны белеткээринге болгаш оларның билииниң бедидеринге база онза кичээнгей салыр апаар.

Мал ажыл-агыйынга бүгү малдарның кыс составын көвүдедирин, малдың продуктулуун бедидерин, чуртка хөй эът, сүт, дүк бүдүрүп бээрин кол кичээнгейге алыр херек.

Коммунистиг партия, Совет чазак күрүне планын чогаадырын бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның, колхозтарның болгаш совхозтарның, төлевилел болгаш эртем-шинчилел организацияларының киржилгези-биле эгелеп кылыр деп өөредип турар. План тургузарынга бүгү партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, ажыл-агый органнары, ажылчыннар болгаш колхозчулар, инженерлер болгаш эртемденнер шуптузу киржир ужурлуг. 1964—1965 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының төлевилелин чогаадып кылыры чогаадыкчы характерлиг болур болгаш партияның чогуур органнарының шуут удуртулгазы-биле боттанган турар ужурлуг. Бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның иштики курлавырларын планга илередирин болгаш эртемниң база техниканың чаа чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередирин чүгле ындыг арга-биле хандырып болур.

И. ТОМИЛИН,
Тыва АССР-ниң күрплан даргазы.

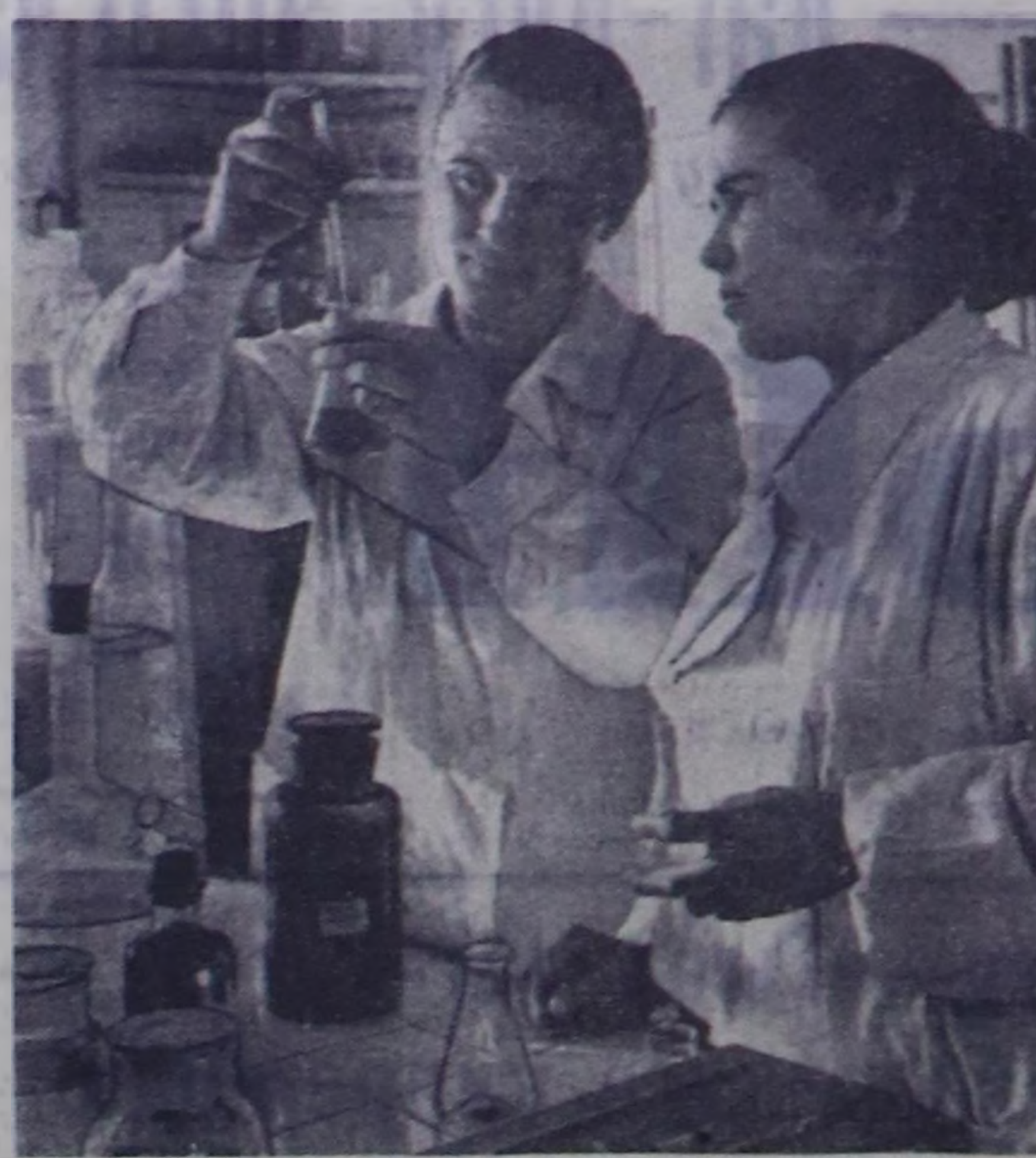

АЛТАЙ КРАЙ. Сорокинскийниң эъттиг, сүттүг мал ажылдыг совхозунга агрохимиктиг лабораторияны чазын тургускан. Ол үениң дургузунда чигир свёклазы, кукуруза болгаш тараалар тарып турар беш муң гектар черниң хөрзүнүнүң анализин кылган. Оон түңнелинде үнүштерни органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер-биле чемгерериниң сүмезин берген. Чемишчиткен шөлдерге кукурузаның ногаан массазының дүжүттүү 42 хуу, чигир свёклазыныы — 45 хуу, кызыл-тастыы — 50 хуу бедээн.

Агрохимиктиг лабораторияның ажылдакчылары чигир свёклазының дүжүттүүнге чемишчидилгелерниң хемчээлиниң болгаш төгер хуусаазының салдарын хынап көрген. Үлдүредиишкин үезинде болгаш өдүрүглар аразының баштайгы болбаалырадылгазының үезинде чемишчидилге төккен участоктардан дээре түңнелдер алдынган.

ЧУРУКТА: агрохимиктиг лабораторияның эргелекчизи агроном Г. Ф. Лешкова (солагай талазында) биле лабораторияның ажылдакчызы П. Д. Баталова хөрзүн анализин кылып турлар.

Фото В. НИКОЛАЕВТИИ. СЭТА-ның фотохроникаазы.

Агитас-массалыг ажылдарны экижидер

Идеология ажылының кандыг-даа чаа чечсектери ажыглалга кирип турза, пропагандистиң, лекторнуң болгаш агитаторнуң дириг, сеткил ханыышкыныг сөзүн чүү-даа солуп шыдавас деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга демдеглээн.

Ындыг турбуже, Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Хайыракан салбырында агитас-массалыг ажылдар соолгу үеде чорбастаан. Бо соолгу айларда суурга, бригадаларга, малчыннарга чаңгыс-даа лекция, беседа болбаан. Салбырда партия организациязының секретары эш Базыр-оол хурал самында-ла аас кырынга аазаашкын кылып келген. Херек кырында ажыл чорбастаан.

Салбырда кижизидилге ажылы кудуу деңнелде. Ында арага-хымыс ижер, улустуң нийти өнчүзүн оорлаар, маңгыстаныкчаа ийи-чаңгыс кижилер бар боор турар. Салбырның сүт-бараан фермазының чамдык саанчылары орагалап турганының түңнелинде бир бызаа доңуп өлген. Орта кым буруулуг-ла?

Нийтиниң өнчүзү — ол дээрге өскениң чүвези эвес, а совет кижи бүрүзүнүң байлаа дээрзин кижи бүрүзү билген турар ужурлуг. Ынчангаш кижизидилге ажылын күштелдирери, ылаңгыя политиктиг агитацияны доктаамал чорудары чугула.

Хайыракан суурда башкылар, эмчилер, агрономнар болгаш оон-даа өске тускай эртемниг кижилер көвей. Олар бүгү күжүн чаңгыс демниг чыткаш, чон ортузунга агитас-массалыг ажылдарны чорудар болза, бо четпестерни эдип ап болур.

Д. ЛОПСАН.

Чоннуң дилээни-биле

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунда клуб эргелекчизи Санчы Кызыл-оол Балгазын санаторийинде эмнедип турар дуңмазынга ужуражыры-биле чеде берген. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлделериниң киржикчизи, сыгыртыр талазы-биле салым-чаяанныг Кызыл-оолдуң сыгыртып бээрин санаторийда эмнедип турарлар оон дилээн.

Оларның дилээн Санчы Кызыл-оол чашкам дивээн. Ол мандолинге ойнавышаан, тыва улустуң ырларын, хөглүг кожамыктарын сыгыртып, хөөмейлеп күүсеткени чонну дыка-ла сонуургаткан.

Ч. МААДЫР-ООЛ.

Мурнакчы саанчы

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң аныяк саанчызы Бора-кыс Көже сарлыктар саарынга чаңчыгып өөренген болгаш ол ажылынга кызымаан көргүскен.

Колхоз аңаа 13 саар сарлыкты быжыглаан. Бора-кыс бо чылын ниитизи-биле 4 тонна 160 кг сүттү саап алыр турган, 4 тонна 949 кг-ны сагган. Ол ам Кара-Ховуда сарлык фермазында саанчы. Эътти, сүттү болгаш кедээ ажыл-агыйның оон-даа өске продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дугайында партияның кыйгырыынга сорук кирген аныяк саанчы 1964 чылда сарлык бүрүзүнден сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле социалистиг хүлээлгени алгаш, Мөген-Бүрен фермазының саанчызы Хертек Эрес-Үрүгнү чарышка кыйгырган.

Х. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: «Малчын» колхозтуң саанчызы Бора-кыс Көже.
Фото Х. ОВУДАННЫЫ.

Саян артында, улуг ырак эвесте

Амгы вектиң эгезинде В. И. Ленинниң шөлүлге эрттирип турганы Шушенское суурну бистиң чуртта дыңнаваан кижи ховар. Ленинниң чурттап турган черин кижи бүрүзү көрүксээр. Шаандагы бичии Шушенское суур ам таныттынмас кылдыр өзе берген. Оон кулумчуларын кайгамчык чараш чаа тудуглар, өөредилге, бүдүрүлге, культура черлери каастап турар. Шушенскоеде В. И. Ленин биле Н. К. Крупская аттыг кедээ ажыл-агый техникуму колхозтарга болгаш совхозтарга хөй-хөй аныяк тускай эртемниглерни белеткеп турар. Ол техникумда чаа херекселдер-биле дериттинген лабораториялыг, мастерскаалыг, электростанциялыг өөредилге комбинады тургустунган. Техникумда бистиң республиканың элээн хөй оолдар, кыстары база өөренип турарлар. Күзүн Шушенскоеже бар чораш, чайгы каникулдан ээп бар чыдар студентилер-биле хөөрежип четкен мен. Владимир Ильичиниң дугайында дыңнааның, номчааныз аразында кезек-кезек, хөглүг аажок чугаалажып чорааннар. Мээң чанымга кожа олурган бир кыски аныяктарның ол чугаазын дыңнап кааш, бичии бодангаң ышкаш олургаш: «Владимир Ильич бүгү делегейниң ажылчы чонунга кезээде тайбыңны, аас-кежиктиг чурттаарын күзеп чораан» деп чугаалааш, оон база уламчылай берген.

— Бистиң совет күрүневистиң тыптып келгениниң баштайгы хүннеринде мындыг таварылга болган. В. И. Ленинге бир чурукчу келгеш: — Бистиң Совет күрүнениң сүлде демдээн чуруп эккелдим, Владимир Ильич — дааш, деңги эккелген чуруун көргүскен. В. И. Ленин элээн үр, аажок бодамчалыг көрүп, кылаштап турган. Чаа үнүп орар хүннүң чидиг херелдери алдынындыр ээп келген, ооң ортузунда элүй-сахүй салып кааш кадыыр, маска. Бөле шараан кызыл-тастың аразындан үштүнген селемениң шиш бажы үнүп орар хүнче угландыр чыткан. Сүлде демдек Ленинге таарымчалыг болза-даа, ооң сеткилинге бир-ле чүве четпес болганы илдеп. Чурукту база катап топтап көргеш:

— Маңаа селемениң херээ бар деппе? Бис дайын күзевес бис. Ынчангаш дайзын халдап келгенде, аңаа удур чорудуп турар бистиң дайынывыс шынныг болгаш хосталгалыг дайын болгай. Ындыг болганда, бистиң күрүневистиң сүлдезинге селеме черле таарышпас деп бодаар мен — дааш, селемени ол шыя каапкаш, ооң орнунга беш адырыы чурупкан. Ол үеде бистиң чуртувус хөй дайзыннарга удур чөптүг дайынны чорудуп турган. Ынчалзажок В. И. Ленин чырыткылыг келир үени өттүр көргени ол. Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң кырынга күш-ажылдың болгаш тайбыңның хүнү кезээ мөңгеде чырыдыр хүннээрин ол күзеп чораан. В. И. Ленинниң ол күзели ам боттанган.

Эрткен үени сактып, аравыста ынчалдыр чугаалажып чорувуста, үе-даа билдиртпейн эртип турган. Чазаглыг оруувустуң ол-бо талазында Саянның бедик бизеннери карарып көстүп тургулаан. Чоокку дагларның электрин бодап хөй тавар шыва алган. Уаүк чок эртип турар машиналарда ужурашкан кижилеривистиң арыннары чазык чаагай.

— Аажок көрүксеп чораанывыс Шушенское суур бо-ла болгай. Хөй чылдар бурунгаар маңаа Владимир Ильич чурттап, ажылдап турган. Енисейниң эриинге чедип келгеш, Саянның кашпалдарынче үр кайгап туруп алыр-даа. Бадыр-берт тайганың артында чурттап турар ады тыва чоннуң аас-кежиниң дугайында ол база бодап чораан.

Хевирлиг кылдыр кылып каан төп шөлге бистиң автобузувус доктаап турупкан. Ол шөлдүң чанында В. И. Ленинниң 1898—1900 чылдарда Сибирь шөлүлгезинге чурттап турганы музей-бажыңнар көстүп турган. Келген кижилер шала сураадей аарак ол бажыңнарже долу өөрүшкүлүг кирип тургулааннар. Мында бүгү чүве В. И. Ленинниң дугайын сагындыра бээр. Ол чер чурттуг Зырянов деп тараачының бажыңында он үш дөрбелчин метр хемчээлдиг өрээл. Оон иштин В. И. Ленинниң чурттап турганы олчаан тургускан. Кижи бодаарга, Владимир Ильич биеэ хевээр каттырып кирип олурган ышкаш кылдыр сагындырар.

Шушенское суурдан тос километр черде хадылыг аърга, харыг болбак арыг болгаш Перово деп хол бар. Владимир Ильич үргүлчүлеңдиг ажылдаазының соонда, маңаа кээп дыштанып, балык тудуп, мөөгү чыып чоруп турган. Аңнаарынга ол тергиин ынак чораан. Перово хөлдүң эриинде В. И. Ленинниң аңнап чораш дыштанып, тараачыннар-биле чугаалажып турган чадыры ам-даа хевээр туруп турар. Тараачыннарның бодалында Ильичиниң бөдүүн овур-хевири хевээр артып калган.

Ядыы тараачын чораан Иван Осипович Ермолаев мынчаар чугаалап орар:

— Владимир Ильичиниң бажыңынга мен аң-мен дугайында дааа хөөрежикчээш, акша-төгерик дааа айтырып алыр дээш, бо-ла чеде бээр турган мен. Бир-ле катап аажок акша хереглээш, чоокканың улузундан тып чадааш, Ильичиниң бажыңынче базыпкан мен. Чеде бергеш, мендилештим. Ильич чемненип олурган столунуң артындан тура халааш:

— Бээр-бээр, мээн-биле кады чемненинер — диди.

— Четтирдим, Владимир Ильич. Мен силерге дилеглиг келген кижи мен — деп, чугаалап эгеледим.

— Дилег соонда болзун, баштай тонунар ужулгаш, мээн-биле чемненинер — дааш, дүвүреди-ле берди. Чемнентенивис соонда, ам айтыра-дыр:

— Че, кандыг дилег барыл? Акша-ла херег лексеп чор боор силер аа. Эргежок чугула бе?

— Ийе, ийи хире акша тып пайн чор мен, Владимир Ильич.

— Акшаны дузалап бөлур мен, ма, ап ал — дааш, ийи акшаны менче сунду. Ол боду безин түреңги чурттап турза-даа, тараачыннарга ынчаар үргүлчү дузалап чораан.

В. И. Ленин Шушенское суурга могаг билбейн ажылдап турган. Чамдыкта Ильичиниң соңгазында керосин лампазының чырыы хондур өшпейн турар. Оон ажылгырын чон кайгап чораан. В. И. Ленинни хынаары-биле тургузуп каан полицейжи урядник бир катап бодунуң начальниинге мынча деп бижээн: — Ульяновту көөрге, үргүлчү-ле бижиттинген олурар кижи-дир, бодаарымга чогаалчы-ла болгу дег.

Сибирь шөлүлгезинге турган, В. И. Ленинниң хаан эрге-чагыргазынга удур кылып турган революстуг ажылын хаанның чалчаларының билир аргазы чок турган. Үш чыл иштинде ол янзы-бүрү үжен ажыг ажылды бижээн. Оларның аразында «Россияга капитализмниң хөгжүлдези», «РСДРП-ниң программазының төлевилели» деп кайгамчык ажылдарны бижээн. Шушенскоеге турган-ла, В. И. Ленин революстуг марксистиг партияны тургузарының планын бодап алган. Россияның социал-демократтыг организацияларын болгаш марксистерни бөлгүмнерин чаңгыс аай, революстуг партия кылдыр каттыштырар сорулга-биле Бүгү россияның политиктиг солуну болур «Искраның» организастаарын ол бодап алган деп чүве билдингир болгай.

Шушенское суурда В. И. Ленинниң музей-бажыңнарын көөр дээн кижилер чурттуң ужу кыдыындан, харын-даа даштыкы чурттардан безин үргүлчү кээп турарлар. Чүгле бо чылын безин Шушенскоеге 57 муң ажыг кижи келген. Экскурсиялап келгеннер Шушенскоеден чоруп тура, сеткилиниң ханызындан бижээн чылыг сөстерниг өдүрүгларны музейге арттырып каап турарлар. Бо кайгамчык төөгүлүг черже чоннуң оруу кажан-даа үзүлбес.

К. БЕЛОВ.

Бригадирге депшээн ажылчын

Түлүш Часкал-оол — ам 25 харлыг. Ол дээрге кайгамчык ажылчыыч чоруктуң кырында чалыы назын-дыр.

Ол, шериг албаның эрттиргениниң соонда, төрээн совхозунга дашчы-бетончу болуп ажылдап кирипкен.

— Чаңгыс-даа хүнну ажыл чокка эрттирери берге-дир, чурттуң социалистиг кедээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинге күш-ажылчы салышкынны киирер херек — деп чугаалааш, шынап-ла ынчаар ажылдап кирипкен.

Бодунуң эки ажылы дээш, ол үргүлчү шаңнадып келген. Совхозтуң дирекциязы эш Часкал-оолду бетон кылыгларының бригадиринге томуйлаан.

Оон баштаан бригадазы Терезин бугазының тудуун дооскаш, күрүне комиссиязынга дужааган. Ол буганы ажыглалга кийргениниң ачызында 2500 гектар тараа шөлү суггаттыг болганы ол, келир чылын оон бедик дүжүттү алырының быжыг магадылалы тургустунган.

Бригаданың составынга 40 кижи ажылдап келген. Олар Аймырлыгның суггарылга бугазының тудуун чоруткаш, 10 километр ажыг буга ииниң бетоннаан. Ол буганы ажыглалга киргениниң түңнелинде 600 гектар тараа шөлү суггартынар.

Буга тудуунуң бригадазының ажылчыннары Түлүш Доңнай-оол, Шаңгыр Ендан, Сат Эрес-оол, Ховалыг Орус-оол, Түлүш Даржай, Кыргыс Чыскаал-оол олар социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп турарлар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.
Улуг-Хем район.

ААЛЧЫЛАРНЫҢ КОНЦЕРТИ

Чадаананың туйбу цегинге Булун-Дүжерден бөлүк аныяктар аалдап келген. Коммунист эш Баазанга удурткан ол уран тывызык аныяктарның көргүскен концертин туйбу бүдүрүлгезиниң коллективи улуг кичээнгейлиг сонуургаан. Шаңман-оол, Хемчик-оол, Норжунмаа болгаш өскелериниң-даа көргүскен номер бүрүзүн диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле үдеп турган. Туйбу бүдүрүлгезиниң коллективинден Булун-Дүжерге барып концерт көргүзерин база белеткеп турар.

Ч. ЛАА.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүк ажылдап турар

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунда партия-күрүне контролюнуң комитединге дузалаар бөлүк Чинге-Тергүнде хойжу бригаданың амгы үеде ажылының байдалын хынап көрген.

Ук бригада бо чылдың эгезинде хөй санынга онаажтыр 2,5 кг дүктү, 100 баш хойдан-на 95 хураганны алырын, эът бүдүрер планны 105 хуу күүседирин хүлээнген. Социалистиг хүлээлгени күүседир дээш ажыл багай чорупт турары контроль үезинде илерээн. Бригада хөй санындан 1,9 кг дүктү, 100 баш хойга онаажтыр 64-ле хураганны алган болгаш 400 тонна сиген белеткээриң чүгле 10 хуу күүсеткен.

Контрольдуң түңнелин бригаданың хуралынга чугаалажып көрген болгаш ол бүгү четпестерни келир чылын катаптавазының практиктиг сорулгаларын дугурушкан.

План болгаш шиитпирлер күүселдези дээш организакчы ажыл мында кошкак тургустунганың хуралдың киржикчилери илередип шүгүмчүлеп турган. Сиген кезер шөлдерни суггарар дугайында даалганы эштер Чал-оол, Ыдам-оол, Эдер-оол олар күүсетпээннер. Мал кыштаглаажынынга белеткел ажылдары эки эвес болганы илерээн. Ылаңгыя бригаданың төп кыштаанда кажаалар септеттинмээн болган.

Ол бүгү четпестерниң үндезини болза күш-ажылды багай организастап турарында деп түңнелди партия-күрүне контролю илереткеш, күш-ажылдың организастыг деңнелин бедидериниң хемчеглерин алырын чаа бригадир эш Өсүр-оолдан негээн.

Т. ДОРЖУ,
партия-күрүне контроль комитединге дузалаар бөлүктүң даргазы.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир

Депутаттарын соңгуп турар үеде совет кижи бүрүзү оларга боттарының чагыгларын берип, ону чогуур үезинде күүседирин неген турар. Ол болза амыдыралчы утка-шынарлыг, чоннуң культуразын улам бедидеринче угланган, чон-биле Советтерниң харылзаазын быжыглап турар чугула чүүлдерниң бирээзи болур.

Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа кедээ Соведи бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Малчыннарның культура-амыдыралын улам экижидип, чаа чуртталга бажыңнары тударын, ферма, бригада төптерин радио, электри чырыткызы-биле хандырарын неген турган. Соолгу үеде Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында электри чырыын, радиону, Эъжимге хөй ажылының бригада төвүнде электри чырыын киирген. «Улуг-Хая» совхозтуң кол мал кыштагладыр черлери—Демир-Суглда болгаш Арыг-Бажында 10 чурттаалга бажыңнарын туткан. Суурларның район төвү-биле аргыжар транспорт харылзаазын соолгу үеде элээн экижиткен, автобустар, таксилер график ёзугаар чорупт турар.

Соңгукчуларның чагыгларын чогуур үе-шаанда чедимчелиг күүседиринге эң идепкейлиг киржип турар район Совединиң депутаттары эштер Мегедир, Бурумаа, Ондар, кедээ Советтиң депутаттары эштер Уйнук-оол, Баазан, Комбу болгаш өскелерин-даа чижекке айтып болур. Мындыг хөй-нийтичи депутаттар Советтиң чон ортузунга чорудар ажылдарынга улуг практиктиг дузаны чедирип турар.

Чоруттунган чамдык ажылдар-биле кады, соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле кедээ Советтиң ажылында ам-даа хөй четпестер барын база айтыр херек. Соңгулдалар эрткенден бээр элээн үе эрткен, а соңгукчуларның бергени нийти 30 ажыг чагыгларның чүгле кезии күүсеттинген. Совхозтуң төвү Көк-Чыраада база Арыг-Бажы, Хайыракан суурларда клубтарны чогуур үезинде септеп, ажыглалга киирерин соңгукчулар неген турган, ол мынчага күүсеттинмээн. Ийи клубта одалга системазы кылдынмаан, бир клубта нийти септелге чоруттунмаан.

Совхозтуң дирекциязы чоннуң негелдезин тооп көрген болза ону кылып болур аргалар, материалдар, тускай эртемниглер-даа бар. Негелде-хомудалдарны херексевестиң уламындан ол суурларның (совхозтуң бүгү салбырларының) чону кино, концерт көөр, культурлуг дыштанылгазын эрттирер черни амдыгаа чедир таарымчалыг хандыртынмаан.

Эъжимде хөй ажылының бригада төвүнге эмнелге пунктузун, кызыл булуңну болгаш өске-даа чугула черлерни тургузарын ам-даа шиитпирлевээн. Алдыы-Шынаа суурга электри чырыын тургузар, Хайыракан интернадының фундаментилээр база Арыг-Бажы суурга кудук казар айтырыг дыка саадап турар.

Чоннуң негелделерин чогуур үезинде шиитпирлеп, ону күүседири Советтерниң ажыл-чорудулгазында чугула черни ээлээр ужурлуг.

В. БЫШТАК-ООЛ.

КӨДЭЭ ТУДУГЖЕ КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРЕР

Бистиң республиканың көдээ черлеринге капитал тудугну улам калбартыр сорулга-биле бо чылдың ийиги кварталында СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпири-биле «Тыва тудуг» трезиниң системазынга «Кызыл көдээ тудуг» болгаш «Чадаана көдээ тудуг» деп ийи тудуг эргелелдерин тургускан.

Оларның бирээзи — «Кызыл көдээ тудуг» дугайында чугаалаксаан ийик мен.

Ол эргелел капитал салыышкынының планын күүседир болгаш экономиктиг көргүзүглер-даа талазы-биле «Тыва тудуг» трезинде бирги черни ээлеп турар.

Бо чылдың он айларының планын эргелел кол кереэ ёзугаар 102,1 хуу азы 2002,4 муң рубльге, боттарының күжү-биле 1893,6 рубльге азы барык 100 хуу кылдыр күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6 хуу өскен. «Кызыл көдээ тудуг» эргелели 1963 чылда 162 объектилерниң тудуун чорудуп турар, оларның 122-зин бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг.

Тудуушкун Кызыл, Туран хоорайларда, Тоора-Хем, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак, Самагалдай суурларда, «Тиилелге», «Межегей», «Көк-Тей», «Сукпак», «Элегес» совхозтарда болгаш өөн-даа өске көдээ черлерде чоруп турар. Тудугларны кылдыртып турар черлер — Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткел министерствозу, республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны болгаш Коммунал ажыл-агый министерствозу.

Туттунуп турар тудугларның тарамы болгаш капитал салыышкынның эвээжинден хөй-хөй объектилерде күш-ажылды механизастаары, ажылчын күжүн болгаш тудуг материалдарын чедирерин улуг бергедээшкиннерге таваржып турар. Ажыглалга кирер ужурлуг объектилерге ажылчын күжүн болгаш тудуг материалдарын мөөнээр сорулга-биле Тоора-Хемде чунар бажың, Кызылда хоор тудуу, уруглар сады, № 7 чунар бажың ышкаш тудугларны ара каар ужурга таварышкан.

Ажылчын күжүн болгаш тудуг материалдарын мөөнээн чорук чуртталга тудуунга капитал салыышкынның чедишкинниг шиңгээдип алырын бодурган. Он айларның планныг онаалдазы күүсеттинген болгаш 6065 дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга киирттинген. Амгы үеде бирээзинге-ле ийи аал ишти чурттаар 14 бажыңнарны тудугжулар пландан дашкаар тудуп турарлар. Чуртталга тудуунуң планын Туран, Тожу, Сарыг-Сеп участоктары (начальниктери Желтобрюхов, Илларионов, Ведягин) эки күүсеткеннер. А Тес-Хем участогу (начальниги Казанцев) чунуң-даа дорасы болган. Бо участок чүгле октябрь айда чүгээртеп, бирээзинге-ле ийи аал ишти чурттаар 4 бажыңнарны ажыглалга киирген.

Мал кажаалары тударының 10 айлар планы 92,2 хуу күүсеттинген. «Көк-Тей» совхозта 10000 дагаа кирер күш кажаазы, «Межегей» совхозта тараа складыы, «Сукпак», «Тиилелге» совхозтарда болгаш дүржүлга станциязында хаван кажаалары, «Сельхозтехника» каттыжыышкынында ийи улуг складтар болгаш өске-даа тудуглар ажыглалга кирген. «Тиилелге», «Межегей» совхозтарда бирээзи-ле 100 хаван кирер хаван кажаалары болгаш «Көк-Тей» совхозта дагаа, инек кажаалары удавас ажыглалга кирер.

Мал кажаааларын тудар ажыл «Тиилелге» (тудуг участогунуң начальниги эш Балашцев), «Межегей» (тудуг участогунуң начальниги Москаленко) совхозтарда дендии оожум болгаш организас чок чоруп турар. Эң ылангыя «Тиилелге» совхозтуң Кара-Суглга тудуг ажылы шуут сандараан. Ында тудуг бригадазының бригадири эш Черепанов боду безин күш-ажылды дедир организастап, тудугну үрей кылыр чорукту болдуруп, тудуг материалдарын ээ-харыысалга чок чарыгдап турар. Тудугжулар ортузунда кандыг-даа идей-кижизидилгелиг ажыл чорувайн турар болгаш социалистиг чарыш органзастаттынмаан. Машина-трактор мастерскаязының болгаш одалга чериниң тудугларын ажыглалга кирер хуусаазы каш-даа катап соңгаарладыттынып келген. «Тиилелге» совхозтуң удуртукчуларының «Кызыл көдээ тудуг» эргелелинге киирип турар негелде-хомудалдары мынчангаш кончуг чөптүг.

Тудуг участогунуң начальниги Баланцев ээ-харыысалга чок ажылдап, хөй-хөй ажылдарны катап кылдыртып турар хирезинде-ле бодунуң буруузук чагыкчыларже чууй каар сагыштыг.

«Кызыл көдээ тудуг» эргелелиниң 8 участоктарының дөрту планның онаалдаларын күүседип шыдавайн турарлар. Ол участоктарның план күүсетпейн турар чоруу чүгле күш-ажылды багай организастааныындан болгаш кошкак удуртулгадан эвес, а харын багай бүдүрүлге баазазындан база хачааржып турар. Ылангыя Бай-Хаактың тудуг участогунга үлетпүр баазазын — слесарь, электри-биле каннаалга кылыр салбырларлыг дарганнаар черни, чазанныр мастерскаяны, автогаражты тургузары негеттинип турар.

Бүгү участоктарда тудуг ажылдарын механизастаары кончуг чавыс байдалда. Тудуг ажылдарының 56 хуузу амга чедир хол-биле кылдынып турар. Чер казар ажылдарның 63 хуузу, чудурер ажылдарның 70,6 хуузу, дүжүрер ажылдарының чүгле 40 хуузу механизастаттынган. Краннар-биле чүгле 30 хуу хандыртынган. Дыка хөй объектилерде бетон белеткээри болгаш иштики ажылдар барык 100 хуу хол-биле кылдынып турар.

Телевилел организацияларының шүшпен ажылы тудуг ажылдарын саададыр болгаш сан-хоо талазы-биле берге байдалдарга база таварыштырып турар.

Тудугларда күш-ажылдың сагылга-чуруму кончуг кошкак. Бо чылдың 9 айларында 3269 ажыл хүнү үстүнген, азы бир хүнде-ле 14 кижи ажылга үнмейн турган. Будун бригадалар безин ажылга үнмейн баар таварылгалар бар. Чижээлээрге, эш Саяның 9 кижилиг бригадазы ийи хүн эрагалааш ажылга үнмээн.

Чамдык инженер-техниктиг ажылдакчылар бодунуң мастер азы прораб хүлээлгезин ак-сеткилдиг эвес күүседип турарлар. «Көк-Тей» совхозка мал кажааларының тудуунга Моисеенко дээрзи мастерлеп ажылдап тургаш, кылдынмаан ажылдарны кылдынган кылдыр үргүлчү чегелеп немей бижип келген. Бо чылдың августа ол 1548 рубльди немей бижип, дүрүм чок черге 290 рубльдиң нарядын тургускан. Ол ышкаш Моисеенко инек кажаазының болгаш тараа складының тудуунга үрей кылыышкынны болдурган.

Эш Моисеенкога үрей кылдырткан ажылдарын төлеткен болгаш ону ажылдан үндүрген.

«Кызыл көдээ тудуг» эргелелинде 650 ажыг тудугжулар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар бар. Ынчалза-даа коммунистиг күш-ажыл дээш деп демиселде чүгле 46 кижи киржип турар. Чүгле Туран тудуг участогунда П. Гладков удурткан 10 кижи состаэтыг бригадага ол бедик атты тывысқан. «Кызыл көдээ тудугда» ажылды бедик бүдүрүкчүлүг болгаш эки шынарлыг күүседип турар мурнакчылар, бригадалар эңмежок. А оларның коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге киришпейн турар ужуру чүл?

Көдээ тудугжулар СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга улуг чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш улам-на эрестиг ажылдап турарлар.

Н. ТЫМЧУК.
«Тыва тудуг» трезиниң кол диспетчери.

Комсомолчу Валентина Горина — Красноярскиде саң-экономика техникумун доосқаш, Чөөн-Хемчик райсаң килдизиниң коллективинде кызымак ажылдап турар. Комсомолчулар эртеп отчёт-соңгулдалыг хуралынга комсомол организациязының секретарынга ол идепкейлиг кысты бир үн-биле соңгаан.

Валя неделяда ийи катап тус черниң радио дамчыдылгазында дикторлап турар. Ол бичие сеткилдиг болгаш бөдүүн кыстың ады районнуң болгаш Чадаана хоорайның чурттакчыларынга сураглыг апарган.

Чоокта чаа Валентина саң-экономика институдунуң заочно курузунда өөренип кирген.

ЧУРУКТА: районнуң эң идепкейлиг хөй-ниитичилериниң бирээзи — комсомолчу В. Горина. Сөзү болгаш фотозу И. ЦЕЛИЩЕВТИҢ.

Назылап кырыза-даа

Кол Севек болза, Тожу районга «Совет Тыва» көдээ ажыл-агый артели организастаттынган 1949 чылдан эгелээш амга чедир ниитиниң инек малын малдап, бызаа ажаакчылап турар.

Эрткен 14 чыл дургузунда К. Севек бодунуң шудургу күш-ажылы-биле 1200 ажыг баш бызааларны колхозка менди доруктуруп берген. Ол ам 65 харлыг болза-даа, колхозтуң Талым сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчызы болуп ажылдавышаан болгаш 1963 чылда 102 бызааларны хөрамча чок ажаан доруктурган. Колхоз баштаар чери кырган малчынның ак-сеткилдиг ажылын үнелеп, өртектиг чүүлдер-биле каш удаа шаңнаан.

Ч. СЕРЕН.

Баштайгы аңнаашкынның түңнели

Тожу район аңныыр ажылының талазы-биле бистиң республикада кол черни ээлеп турар болгай. Районнуң аңчылары бо аңныыр сезонунда мурнуку чылдарда ышкаш, база-ла боттарының мурнунда салган сорулгаларын чедиишкинниг күүседир дээш шудургу демисежип турар.

«Май 1» колхозтан чоокта чаа 140 ажыг аңчылар тайгаларже аъттанган. Оларның иштинден 11 аңчы киш өлүрериниң планын күүседип алгаш чедип келген. Ээп келген аңчылар ниитизи-биле 113 кишти, 52 диңниң, 2 дырбактыгны, 1 кара күндүсту дужааганнар.

Коммунист эш А. Мойнакпаның удуртуп чораан үш кижилиг звенозу киш аңнаар планын эки күүсеткен, өске олча талазы-биле база хөй олчалыг келген. Ол звенодан эш Мойнакпан 15 кишти, 15 диңниң, 1 дырбактыгны, К. Хүлербен 10 кишти, 10 диңниң, А. Кылбыжа 15 кишти, 20 диңниң, 1 дырбактыгны, 1 кара күндүсту өлүрген. Эш Байтажыктың удуртуп чораан звенозундан кижи бүрүзү 10 — 13 кишти дужааган, алган планын ажыр күүсеткен. Аңчы звеноларның кежигүннериниң иштинден улуг назылыг хөрээжен аңчы А. Мылдай челиишкинниг аңнааш, 6 кишти, 10 диңниң, 4 күшкүлдү әкеп дужааган.

Бо чылын районнуң девискээринде диң эвээш. Ынчалза-даа ховар эвес диңниг черни база тып ап болур. Диң аңнаашкынның кошкатпазы база бир кол сорулганың бирээзи. Ас, күзен, диигн, чекпе, дырбактыг дээш өске-даа өңнүг аңнар районнуң девискээринде хөй.

Төрээн чуртка хөй өлүктү бээр дээш мал ажылында ажылдавайн турар аңнаар шыдапкы дег кижилерни болгаш чаа ээп келген аңчыларны база катап тайгаже аъткарары чугула.

А. ДОРЖУ.

Кежээки школаже кичээнгей салыр

Кызылдың ажылчын аныяктарының кежээки школазы тургустунга-ла 15 чыл чедип турар. Ол үениң иштинде 8 классты 550 кижи, 10 классты 673 аныяктар дооскан. Чүгле эрткен өөредилге чылында бышкан билигниң аттестадын 111 кижи алган. Оларның хөй нуруузу чурттуң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде өөренип турар.

1963 — 64 өөредилге чылында кежээки школада 1 — 10 класстарда 700 кижи хаара туттунган. Кежээки школаның өөреникчилериниң чыын алыры-биле школаның башкылары улуг ажылды кылганнар. Олар албан организация черлерин, бажыңнарны кезип, кежээки школаның ажык-дузазының дугайында тайылбыр ажылдарны чорутукулаан. Ол ажылга хөй нийти организациялары дузалажып, ажылчыннар-биле беседаларны кылган.

Ынчалза-даа анаа хоорайның комсомол комитеди кошкак дузалаан. Бо ажылды № 1 АТБ шуут кылбаан. Партия организациязының секретары эш Лобачев бо херекти ажыктыг деп санавайн, «менде чай чок» деп башкыларга харыылап турган. Кежээки школага өөреникчилер чыырынга Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зы (начальниги эш Воронов) эки дузалашкан.

Школаның өөреникчилериниң саны көвей болгаш хар-назынының аайы-биле дыка ылгалдыг. Ынчангаш өөредилге-кижизидилге ажылдарын чорударынга башкылар бергелерге таваржып турар. Ынчалза-даа олар мурнакчы башкыларның дуржулгазын өөренип, боттарының мергежилин бедитпишаан, бергелерни ажып эртип турарлар. Өөреникчилерниң арзында хөй-ниитичи, эң эки өөредилгелиглер көвей. Чижээ, хоорай Советиниң депутады В. Гуртовой (Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зы), В. Сатаева (харылзаа АТК-зы), «Кызыл тудуг» трезиниң ажылчыннары В. Чашухин, Г. Погорелов болгаш өөн-даа өскелер анаа хамааржыр.

Ынчалза-даа чурум үрээр, урок үзер болгаш өөренири-биле бижидип алгаш, бергелерден корткаш келбейн турарлар база бар. Ындыгларның санынга Ю. Кот (Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зы), Эш Карпова («Тувинская правда» солун), Ю. Максимов (бус-биле ажылдаар станция), № 2 АТК-ның чолаачылары эштер Кунин биле Муравьев олар кирер. Бо өөреникчилерниң дугайында чогуур хемчеглерни школа алган. Школаның ап чорудкан хемчеглерин оларның ажылдап турар организациялары деткип, школа-биле кады кижизидилге ажылдарын чорудар болза, четпестерни эдип ап болур. Албан организация, бүдүрүлге черлери кежээки школада өөренип турар кижилерниң байдалын көрүп, хөй-ниитиниң ажылдары-биле холун эртир чүдүрбейн, ырак командировкаларже чорутпас болза, оларның өөредилгезинге чиик болур.

Ынчангаш кежээки школада өөренип турар аныяктарның өөредилгезиниң, кижизидилгезиниң дугайында ажылды оларның хамааржышкан организациялары школа-биле кады чаңгыс демниг чорудар болза эки түңнелдерни чедип ап болур. Кежээки школаның ажылынче хүн бүрүнүң кичээнгейин салыр херек.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

ЧҮҮ КЫЛДЫНГАНЫЛ?

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунда комплекстиг бригаданың малы эрткен чылдың кыжынында бергедеп кыштаан. Ынчангаш оон кежигүннери оон чогуур түңнелди кылган болгаш бо кыжын ындыг бергедээшкинни болдурбас дээш хемчеглерни алган: эки оъттуг черлерде кыштагларны кылган. Кара-Хаяда 600 хой кирер, Хаттыгның ийи кезек черинде кайызынга-даа ол хире санныг хойга 2 кажааларны, Кургаг-Ойда база 600 хой кирер кажааны, 4 чуртталга бажыңнарын септеп алганнар.

Бүрен-Хемде хойжу бригаданың төп турлаанда 1600 хой, 1200 хураган кирер 2 кажааны, ийи аал ишти чурттаар бажыңны колхозчулар туткан болгаш 6 эрги бажыңнарны септээн.

Бригаданың чанында 70 тонна сиген, 329 тонна силос, 90 центнер саган, 140 центнер көк-сула, өске-даа будук-бүрү чем белеткеттинген. Чаа чылдың эгезинге чедир 900 хире хой хураганнаар, ам башкылыы төрүп эгелээн. Чаңгыс-даа хурагаа хоратпас дээш хойжулар демисежип турар. Бригаданың кежигүннери Бүрбүтей, Бөмбүрен, Чаш-оол, Тараачы олар тудуг, септелге ажылынга кызымаккай ажылдааннар.

К. ХОЙЛААРАК.

БИСТИҢ КОЛХОЗТА

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң ажыл-ишчилери чеде чылдың бешки чылында мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле боттарынга алган хүлээлгелерин күүседир дээш, бар аргаларны ажыглап, чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Колхоз күрүнеге 5150 центнер эът садар планын 5176 центнер, 1800 центнер сүт садар планын хуусаа бетинде 2893 центнер кылдыр күүсеткен.

Тослайлыгда сүт-бараан фермазының коллективи күрүнеге сүт садарының планын 116 хуу күүседип, сүт бүдүрерин көвүдедиринге бодунуң чогуур үлүүн киирген. Саанчылар Балгар, Мижит-оол, Кара-Кыс, Бора-Кыс олар бир саар сарлыкка онаажтыр сүт саар талазы-биле хүлээлгелерин ажыр күүседип, мурнакчы саанчыларга санадып турар. Инек хайарчылары Көже болгаш Бады-Очур төрүүр 100 баш сарлыктарга онаажтыр 98—100 бызааларны алганнар.

Амгы үеде колхозтуң малчыннары кыштагларында кежүп хонгулаан болгаш ниитиниң малын менди кыш ажырар дээш шудургу ажылдап турар.

Х. МАНДАН-ООЛ.

Минералдыг чемишчидилгелер болгаш дүжүт

Тараажылар болгаш механизаторлар мону өөрениңер

Чер ажылынга химияны ажыглаары дыка хөй угланыышкыннар-биле хөгжүүр. Ол болза чемишчидилгелерни ачызы-биле хөрзүннерниң үнүш-дүжүткүрүн бедидери, бок-үнүштерни гербицидтер-биле узуткаары, хоран-химикаттарның дузазы-биле үнүштерниң хоралакчылары болгаш аарыглары-биле демисежири болур. Ынчалзажок кол роль минералдыг чемишчидилгелерге онаажып турар. «Сорулга чүдел дизе, аъш-чем продуктуларының элбекшилин тургузарында болур. Ону канчаар билдилии-биле чедип алырыл? Бо сорулганы шиитпирлээрде ам кол шургулайында аңдарар черлерни калбартырының күсели-биле эвес, а харын чер ажылының культуразын көдүрерлиниң, көдээ ажыл-агыйның элээн интенсивтиг чорудуунуң күсели-биле чоруур херек. Ол сорулга-биле хамыктың мурнунда эргежок чугула санныг минералдыг чемишчидилгелерлиг болур херек» деп, эш Н. С. Хрущев айтып турар.

Оларның үнелиг чүвези чүдел? Хамыктың мурнунда ол болза үнүштерге белен чемиш болуп, оларга дүрген шиңгээттинип, оларның өзүлезин күштелдирип, продуктулуун улгаттырып турар.

Үнүш болза хөрзүнден дыка хөй эргежок чугула бүдүмелдерни ап турар. Оларның чамдыктары четтир. Өскелери, ылангыя чугула хоолулуг бүдүмел — азот-биле байлак азот кислотазы болгаш аммиак дустут бүдүмел чедишпес болур. Ол болза белоктарның болгаш үнүштерниң организми «тургустунуп турар» өске-даа хөй-хөй бүдүмелдерниң составынга бактаап кирип турар. Азот чедишпес чорук өзүлдени моондактап, дүжүттү кудуладып турар. Агаарның азодун үнүш шиңгээдип ап шыдавас. Оларны немей чемгерер апаар. Кол азоттуг чемишчидилгелер — аммиак селитразы (азоттуң 33—34 хуузу), күгүрзүг ажыг аммоний (азоттуң 21 хуузу), синтетиктиг мочевина (азоттуң 45 хуузу) болгаш өске-даа чемишчидилгелер болур.

Үнүштерге фосфор база эргежок чугула. Ол болза бүгү-ле амыдыралчы чорудулгаларга аажок чугула ужур-дузалыг белоктар (оон иштинде аң-не нарын — клетка өзээ) тургустунарынга база барып турар. Оон аңгыда ол болза, өй-тавында физиологтуг чорудулгага солуттунмас өске-даа дыка хөй каттыжыышкыннар составынга база кирип турар. Барык-ла бүгү хөрзүннерде үнүштер фосфор кислотазының дустарын төгерипте чогумчалыг болуп турар.

Кол фосфорлуг чемишчидилге — суперфосфат. Бара хөрзүннүг өвес индиндекке фосфор далгапын (казып үндүрүп турар фосфориттерни түрэдир дээрбедеп турган, ону белеткээр) калбаа-биле ажыглап турар. Ол сугга ээилбес, ынчалзажок ажыг үлүргей хөрзүннерге эки шиңгээттинер, ылаңгыя ону өдек азы торф-биле холуур болза улам эки.

Үшкү элемент — калий. Ол болза үнүштүң организминге углеводтар тыптырынга болгаш хөделип сайгарлырынга киржип турар. Калий чиикир свёклазынга, картофельге, хөй санныг ногаа үнүштеринге онза чугула, ынчалзажок тараа культураларынга база-ла ажыктыг. Элезинниг, элезинелчек болгаш торфтуг хөрзүннер калий-биле эвээш хандыртынган.

Чиг калий дустары деп адаар чемишчидилгелерни чер ажылынга база ажыглап турар. Ол болза калийниң 15 хуузун тудуп турар сильвинит, база дыка үнелиг чемишчидилгелер — 30—40 хуулуг калий дузу болгаш хлорлуг калий (бүштүг турар бүдүмелдиң 60 хуузу) болур. Чамдык культураларга хлорну төгерип сүмелеп болбас. Чижээ, хлор болза картофельдиң амданын болгаш крахмалын, таапкының чаагай чыдын баксырадыр. Ындыг таварылгаларда хлор чок калийлиг чемишчидилгелер (күгүрзүг бора калий) аажок үнелиг.

Чамдыкта магний дузун (колдуунда калий-биле кады) болгаш күгүрнү (азот-биле кады) чемишчидилгелер кылдыр топ турар.

Үнүштерниң кальцийге хереглелин чугай дугаап турар. Колдуунда ажыг үлдүргей хөрзүннерни чугайжыдып турар, ол болза оларны чүгле кальций-биле байыдып турар эвес, харын ажыксыг амданны узуткап, структураны экижидип турар.

Дыка хөй хөрзүннерден бедик дүжүттер алырынга микроэлементилер деп адаар бүдүмелдер: молибден, бор, чес болгаш өске-даа чүүлдер эргежок чугула. Чижээ, бир эвес шоолуг эвес молибден аммониязын (бир гектарга 50—100 грамм) өске чемишчидилгелер-биле холаап, олар-биле үрезиннерни бызаар азы үнүштерни ээзиктириг-биле бүдүргүр болза мырыңай кайгамчык эки ажыктыг чорукту бээр. Чочак-тарааның тараазы азы клеверниң сигени болганчок-ла ийи катап көвүдээр. Кургадып кевирген торфтуг черлерге тараа культураларын багай өзүп үнер: хөрзүнде чес четпес болур. Ол металлдың мырыңай шоолуг эвес дустарын немептер болза, өй-тавында дүжүт чугаажок хандыртына бээр.

Хлопчатниктиң дүжүттүүнүң талазы-биле ССРЭ делегейде бирги черни ээлеп турары билдингир. Сөөлгү 10 чыл дургузунда чигир свёклазы бүдүрери ийи ажыг катап көвүдээн. Бо талазы-биле шиитпирлиг рольду минералдыг чемишчидилгелер ойнаан. Олар таапкының, лёнунуң болгаш өске-даа культураларының бедик дүжүттерин база хандырып турар.

Сөөлгү үеге чедир чемишчидилгелерни барык-ла техниктиг культураларга төп келген. Ынчаарга оон-биле кады тараа культураларын база дүжүттүң аажок бедик немелдезин берип турар. Манаа толдаргай чижек болза Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң колхозтарының болгаш совхозтарының чедишкиннери болур. Анаа 1963 чылда бир гектардан ортумаа-биле (кукуруза чокка) 36,6 центнер тараа, а күзүн тарыыр кызыл-тастан — 38,9 центнер алдынган. Дыка хөй ажыл-агыйлар бир гектардан 43—47, а чамдык бригадалар — 50 болгаш өөн-даа хөй центнер дүжүттү алгылаан. Ындыг бедик дүжүт болза хамыктың мурнунда ында 85 муң гектар шөлдүң гектар бүрүзүнге 1,5—2 центнер азоттуг чемишчидилгелер төккени-биле тайылбырлаттынар. Ол болза дыка хөй таварылгаларда гектар бүрүзүнге онаажтыр 10 ажыг центнер немелде дүжүттү алырын хандырган. Бүгү шөлге күзүн тарыыр кызыл-тастың «Безостая-1» деп сортун тарып келген. Ол сорт чүгле азоттуг чемишчидилгеге эвес, харын ол ышкаш фосфорлуг болгаш калийлиг чемишчидилгелерге база аажок тааржыр. «Кубань» колхозтуң даргазы И. Сидоренко: «Чемишчидилге — ол дээрге бистиң ийиги кур черивис» деп, шын чугаалап турар. «Безостая-1» деп сорттуң тургузукчузу сураглыг совет селекционер академик П. Лукьяненко ажылдап турар көдээ ажыл-агыйның Краснодар эртем-шинчилел институдунуң дуржулгалары болза, ук сортка чемишчидилгелер төгериниң нормаларын дыка көвүдедип болурун магадылап турар. 1963 чылда институттуң шөлдеринге чемишчидилгелер чокка тараан күзүн кызыл-тас бир гектардан-на 23,9-тан 36.7 центнер чедир дүжүттү берген. Ынчаарга 150 килограмм аммиак селитразы, 170 килограмм суперфосфат болгаш 55 килограмм хлорлуг калий төгерге дүжүт ол-ла черлерге бир гектардан-на 37,2-ден 55,3 центнер чедир көдүрүлген. Ортумак немелде бирги класстың тараазының 100 пуд дүжүлүүнге деңнежип турар. Бир эвес чемишчидилгелер төгериниң нормазын, чижээ, 4 центнер аммиак селитразы, 7,5 центнер суперфосфат болгаш 0,8—1 центнер хлорлуг калий кылдыр көвүдедиптер болза, гектар санынга немелде 25—26 центнер чеде бээр, а ол таварылгада бүгү дүжүт бир гектардан-на 60—70 центнер чеде бээр. Өске районнарда чемишчидилгелер төккенинден дүжүт немелдези арай эвээш болза-даа база эки болган. Чаңгыс центнер аммиак селитразы кызыл-тас дүжүдүн 4—5 центнер бедидип турар. Ол болза, ук чемишчидилгелерниң чаңгыс миллион тонназы-ла 240—300 миллион пуд тарааны бээр дээни ол.

Бир тонна үүрмектээн суперфосфат (бир эвес ону аң эки үре-түңнелдиг болгаш каннаг ажыглаар — чажыга үезинде үрезиннер-биле кады төгер болза) 180—240 миллион пуд тарааны хандырып шыдаар. Минералдыг чемишчидилгелер ол хире улуг аргаларны берип турар-дыр! Оон ужурунда партияның Төп Комитеди ам ол айтырыгже бирги чергениң кичээнгейин салып турар. «Чемишчидилгелер бүдүрериң көвүдедир дээш бүгү кижилерни бүт кырынга тургузуп турар бис. Бо чылын бисте 20 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелер бүдүргүнер, ынчаарга ол чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле күчү барык-ла 8 миллион тоннага өскен турар. 1965 чылда 35 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер төлээде, күчүлерни ажыглаалга киирерин келир чылын 9 ажыг миллион тоннага көвүдедири планнаттынган» деп, эш Никита Сергеевич Хрущев чугаалап турар.

Бо чылын безин Соңгу Кавказта болгаш Украинада күзүн тарыыр кызыл-тас тарылгаларының миллион-миллион гектарларында минералдыг чемишчидилгелерни топ турар.

Биске чүгле хөй санныг чемишчидилгелер эвес, харын база оларның эки шынарлыг болуру херек. Ынчаарга оларны сөөртүүрүнге болгаш хөрзүнге төгеринге хөй күш-ажылды чарыгдаар ужурга таваржып турар болза-даа, химия бүдүрүлгелери хөй санныг чавыс хуулуг чемишчидилгелерни амга чедир-ле көдээге берип турар болгай. Чижээ, бир дөмей санныг калийни сөөртүүрүнге хлорлуг калийге бодаарга 4 катап хөй транспорт негеттинер, ону сеялкага 4 катап урар апаар. Мынчангаш чемишчидилгелерге шиңгээлдиг бүдүмелдерниң хуузу хөй болурун бедидери чугула.

Эмин эртир өттүргениниден түңчүп борбакталы берген улуг-улуг борбак чемишчидилгелерни колхозтар болгаш совхозтар болганчок-ла ап турар. Олар болза колдуунда чартык фабрикаттар болганындан оларны ол дораан ажыглаар аргажок апаар таварылгалар хөй.

Бедик дүжүттү алырынга кандыг-бир чаңгыс шиңгээлдиг бүдүмел эвес, а ийи азы харын-даа үш бүдүмел херек, чижээ, азот болгаш фосфор азы азот, фосфор болгаш калий. Ынчалзажок ындыг нарын чемишчидилгелер бисте амдызында дыка эвээш бүдүртүнүп турар. Оон ужурунда кылып алыры ындыг-ла белен эвес-даа болза, чемишчидилгелерниң элээн каш янзы хевирлерин холуур ужурга таваржып турар бис. Ону химия заводтарынга азы тускай тук складтарынга хол-биле, хүүректер-биле эвес, а механизмнер-биле кылыры чогумчалыг. Күш-ажылдың оңза чарыгдалдары чокка эң-не эки үре-түңнелдиг ажыглаттынган турар төлээде, химия үлетпүрүнүң ажылдакчылары чемишчидилгелерниң шынарын бедидер дугайын бодаза чогуур.

Бисте минералдыг чемишчидилгелерни амдызында чедимче чок бүдүрүп турар. Ынчалзажок бар чемишчидилгелер хөй таварылгаларда багай ажыглаттынып турар. Оларга тускай берген чемишчидилгелерни складтардан өй-шаанда сөөртүп алган турарын, ук чемишчидилгелер ай-айы-биле анаа чыдар чорукту болдурбазын чамдык колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга шыңгыы сагындырар апаар. Дыка хөй ажыл-агыйларда чемишчидилгелер чадагай черде «кадагалаттынып» турар, оларны хөрзүнге төгериниң хуусаазын болгаш шын техниказын хажыдып турар.

Чемишчидилгелерни шөлдер айы-биле шын эвес хуваары улуг чидиригтерни болдурун турар.

Чемишчидилгелерниң килограмм бүрүзү эң улуг түңнелди берген турарын чедип алыр херек. Бо сорулганы шиитпирлээри болза, түс-түс шөл бүрүзүнде шиңгээлдиг бүдүмелдерниң санын айтып көргүскен хөрзүн карталарын болгаш агрохимиктиг картограммаларны чиигедип турар. Ол карталарны барымдаалап чемишчидилгелерни төгери оларның үре-түңнелдиг чоруун 1,5—2 катап көдүрүп турары бадыткаттынган. Ындыг болза-даа карталар чамдыкта совхоз директорунуң, колхоз даргазының, кол агрономунуң шкафтарында анаа-ла чыткылаар азы контора «каастап турар» чоруктар бар. Агрономнар оларны барык-ла ажыглавайн база чемишчидилгелерниң шын хуваалдазын контрольдавайн турар. Ол болза ажыл-агыйжы эвес чорук-тур!

Чемишчидилгелерни дең-дески төкпес, ынчангаш чамдык черге эмин эртир хөй чемишчидилге төктүнер, а чамдык черге шуут куруг болгулаар чорук ховар эвес. Чамдыкта эргежок чугула холумак чемишчидилгелер төгериниң орнунга бир участокка чүгле азоттуг, чамдызынга — чүгле фосфорлуг, өскезинге — калийлиг чемишчидилге топ турар фактылар база бар. Ол чорук долу үнелиг түңнелдерге чедирбезин черле билдингир.

Чемишчидилгелер болза бок үнүштерден арыг ховуларга онза эки үре-түңнелдерни бээр. Ынчангаш чемишчидилгелерни төкпүшаан, бок үнүштер-биле демисел дугайын уттуп болбас. Чүгле ынчан долу үнелиг немелде дүжүттү ап болур.

Химия болза, мал чемнерин, ынчаарга база эът, сүт, дүк бүдүрерин көвүдедир арганы берип турар. Оон-биле кады өдек база хөй апаары билдингир. Ол болза бодунуң ээлчээнде дүжүттү бедидер. Кандыг-даа санныг минералдыг чемишчидилгелер барда өдек болунуң ужур-дузазын кажан-даа оскунмас деп академик Д. Н. Прянишников хөй удаа демдеглеп чораан. Ону кажан-даа бодаар херек. Колхоз болгаш совхоз бүрүзү чемишчидилгелер бүдүрер фабрикаларлыг: өдекти бүрүнү-биле белен, ажыл-агыйжы ёзу-биле кадагалаар, янзы-бүрү компостуларны белеткээр, түс черниң чемишчидилгелерин тывар болгаш өске-даа аргаларны утпас ужурлуг.

Бистиң чуртта суггаттыг черлерниң шөлү калбак делгем. Анаа чемишчидилгелерни төгери улуг ажыкты бээр.

Минералдыг чемишчидилгелер чүгле продукцияны көвүдедир арганы берип турар эвес, харын оон эртээн чиигедир, ажыл-агыйларның орулгалыг чоруун бедидер арганы берип турар. Ол болза колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, тараазының, техниктиг болгаш мал чемн культураларының бот-үнезин чиигедириниң идегелдиг оруу болур.

Химия үлетпүрүн дүрген хөгжүдер дээш ап турар хемчеглер, минералдыг чемишчидилгелерже партияның болгаш чазактың салып турар улуг кичээнгейи көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге, бистиң чуртка коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга кайгамчык улуг рольду ойнаар.

И. СИНЯГИН.
Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел Академиязының академиги.

„УШ МААДЫР“

Н. Карповскийниң чуруу.

МАР-НЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫ—УЛАН-БАТОРНУҢ ТӨП КУДУМЧУЗУНДА.

Сессия ажылын дооскан

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африка чаңгыс эптиң организациязының даштыкы херектер министрлериниң чөвүлелиниң онза сессиязы бодунуң ажылын ноябрь 18-те Аддис-Абебага дооскан. Марокко-алжир кызыгаар маргылдаазын шиитпирлээри-биле маргылдаа үзер комиссияны тургузар дугайында резолюцияны эртенги хуралга хүлээп алган.

Түңнел хуралга чүве чугаалап турган, сессияның даргазы, Сенегалдың даштыкы херектер министри Дуду Тиамның демдеглээни: «сессия улуг тиилелге-биле доозулган. Ол тиилелге бистиң алжир болгаш марокко акы-дуңмаларывыстың сырый кады ажылдажылгазының ачызында болдунар аргалыг болган».

Боливияда полицияның турaзында аажылалы

ЛА-ПАС. (СЭТА). Боливияда политиктиг полиция Боливияның Коммунистиг партиязының бажыңынче халдаашкын кылып, 30 ажыг кижини тудуп хоругдаан.

Удурланыышкынның түңнелинде хоругдаттырганнарны шуптузун хостап үндүрген. Коммунистиг партияның ТК-ның ооң мурнунда хоругдаттырган чиңгине секретары Марио Монхе Молинаны база хостап үндүрген.

ИРАКТА БАЙДАЛ

ЛОНДОН. (СЭТА). Иракт ың шериг генерал-губернатору Рашид Мослех комендант шагын кызырар дугайын-да айтышкын берген: ноябрь 19-тан эгелээш 9-тан 16 шакка чедир комендант шагын соксадып турар дээрзин Рейтер агентилел дыңнаткан. Багдадтың кудумчуларынга транспорттуң шимчээшкинин хоруп турар.

Боо-чепсекти дужаар болгаш ону комендант шагы эгелээрниң бетинде чоокку полиция участогунга дужаар деп «национал гвардияның» бүгү кежигүннеринге дужаалды шериг генерал-губернатор база катап номчаан. Бо дужаалга чагыртпаан кижилерни судка шилчидер.

Багдад мурнуку хевээр даштыкыдан үзе кирдирген. Иракта байдалды чүгле багдад радионуң тускай дамчыдылгаларынга үндезилээш билип ап болур дээрзин Рейтер агентилел дамчыткан.

Сирияда чөвүлел хурал үргүлчүлевишаан

ЛОНДОН. (СЭТА). Сирияның «революстуг командылалының национал чөвүлели» Иракка болган күруне аргилдезиниң сооңда тургустунган байдалды чугаалажып көөрү-биле онза хуралды ноябрь 19-та катап эгелээшкенин Рейтер агентилел дыңнадып турар. Ноябрь 18-те чөвүлелдиң даргазының оралакчызы Салах Битерниң даргалааны-биле эрткен «национал чөвүлелдиң» хуралы орай дүне доозулган. БААС партияның ниити араб удуртулгазының кежигүннери болуп турар премьер-министр Амин Хафез, БААС деп сирий партияның чиңгине секретары Мишель Афляк, сирий армияның кол штавының начальниги Салах Дждид болгаш министр Абдель Накшабенди олар ирак удуртукчулар-биле чугаалажыышкыннарны кылыры-биле Багдадта ам-даа чорүп турарын албанның төлээлекчилери бадыткаан.

Баштайгы сессия

РАБАТ. (СЭТА). Марокконуң төөгүзүнде эң-не баштайгы парламентиниң бирги сессиязы Рабатка ноябрь 18-те байырлалдыг байдалга ажыттынган. Марокконуң хааны II Хасан депутаттарның мурнунга чүве чугаалаан.

Эгээртинмес байлактарның чурту

Азияның чурт чуруунче көрүңерем. Индустан чарыык ортулуктуң чанында улуг эвес ортулукту көрүп каар силер. Ол Цейлон-дур. Ооң чурттакчы чону — 10 миллиондан бичези ажыг турар.

ОРТУЛУКТУҢ ЭРТИНЕЗИ

Цейлон байлак чурт. Шай, каучук, кокос пальмазының продуктуларын бүдүрер талазы-биле Цейлон делегейде бирги черлерниң бирээзин ээлеп турар. Бедик шынарлыг графиттиг черлер ол ортулуктан тывылган. Ол черниң арга-арыгларында улуг өртек-үнелиг породаларның ыяштары үнүп турар. Аар өртектиг даштарны ында кайы шагдан бээр казып турар. Цейлонну «боду бүткен чечектерниң ортулуу» деп адап турары таварылга эвес.

Ынчалза-даа Цейлон ядамык—ооң бодунуң индустриязы чок. Цейлондан чыл бүрү 100 муң тонна чыгаа натуралдыг каучукту тып, а оортан чүгле бир муң хире тоннаны ол черниң хожудангай заводчугаштарынга сайзырады кылып турар. Каучук бүдүрер талазы-биле делегейде бирги черлерниң бирээзин ээлеп турар хиреде Цейлон болган чок-ла ооң каучугундан белеткээн дугуйлар болгаш камералар дээш дыка хөй түңнерни чыл бүрү төлээр ужурга таваржып турар.

Коломбонуң Принс-стрит кудумчузунда делегейниң барык бүгү чурттарының банкыларының болгаш офистериниң аттарын бижээн карак чылчырыктап турар кылагар чарлалдарлыг бажыңнар бар. Ол бажыңнарның кабинеттеринде европейжи болгаш америк фамилиялыг кончаачы кижилер цейлон улустуң күш-ажылын болгаш цейлон черниң байлактарын фунт, доллар, маркагульден болгаш өске-даа валюталарже шилчитпишаан, боттарының ажык-кончааларын ам-даа санавышаан олурарлар. Ол баяттарның ажыл-чорудулгазының түңнелдериниң дугайын статистик херечилеп турар: Цейлонда чоннуң кижи санынга оналаштыр чылда орулга Англияныңынга бодаарга, барык 11 катап эвээш. Ортулуктуң чурттакчызы сүтту англи кижиден 12 катап эвээшти ажыглап турар, а чигирни болгаш үскүр чүүлдерни 10 болгаш 5 катап эвээшти ажыглап турар. Мында чоннуң кижи санынга оналаштыр эът херегледи чылда чүгле 2,5 килограмм болуп турар.

Чүгле 1956 чылда, кажан эрге-чагырга Соломон Бандаранаикениң чазаа киргенде, чурт политика болгаш экономика талазы-биле хамаарышпас чорукту херек кырында чедип алырының баштайгы базымнарын кылыр аргалыг болган. Даштыкы харылзааларның талазы-биле ындыг базымнар болза, блоктарга киришпестиң политиказын чарлааны бүгү күрүнелер-биле тайбың кады ажылдажылганы боттандырганы, Англия-биле деңэргелиг эвес харылзааларны эде көргени, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттары-биле дипломаттыг, экономиктиг база культурлуг харылзааларны тургусканы ол болган.

Цейлоннуң экономиктиг сорулгаларын С. Бандаранаике мынчаар тодаргайлап чугаалаан: «Бистиң экономикавысты колониалдыг экономика турганындан хостуг экономика болдурарының айтырыы бистиң мурнувуста туруп турар». Чуртка даштыкы капиталдың болгаш иштики реакцияның туруштарынга согуушкун болган чамдык чугула хемчеглерни С. Бандаранаикениң чазаа чоннуң деткимчезинге даянгаш боттандырып кирипкен. Ол депшилгелиг хемчеглер чуртта патриоттарга удур бөлүктерниң болгаш даштыкыдан оларны деткээн күштерниң аажок көөр хөөн чок чоруун хайныктырган.

1959 чылдың сентябрьда Соломон Бандаранаикени ажылдаар черинге келген кижилер хүлээп ап олурда реакцияга саттынган идегет өлүрүп каан. Реакциялыг идегеттер шак ындыг өлүрүкчү чоруу-биле чурттуң депшилгелиг күштерин коргударын болгаш боттарының шилип алган оруундан чайлаарынче оларны албадаарын кордаан.

Дайзыннарының ол кордаалары боттанмаан. Цейлоннуң патриотчу күштери боттарының келир үезин Соломон Бандаранаикениң кадайы—дээрги Сиримаво Бандаранаикеге бүзүретпеш, чуртунуң политика болгаш экономика талазы-биле хамаарышпас чоруу дээш демиселин үргүлчүлээр деп боттарының шиитпирлиг чоруун ооң-биле бадыткаан.

ӨҢНҮКТҮҢ ДУЗАЗЫ

Национал экономиказын тургузуп хөгжүдүп алырда Цейлонга улуг дузаны Совет Эвилели болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттары көргүзүп турар. ССРЭ-ниң болгаш Цейлоннуң аразынга экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында 1958 чылда чардынган дугуржулга ёзугаар дуза көргүзери-биле Цейлонда чеде берген совет тускай эртемниглер ам ортулуктуң янзы-бүрү булуңнарында ажылдап турар.

Тринкомали хоорайның чоогунда Канталаиниң районунда, бедик ниити кижи дурту чедип турар чигир үнүжүнүң плантациязы чаттылып чоруткан. Мырыңай чоокка чедир ол черге чүве эртип албас ыргай арыглаар турган. Ам совет тускай эртемниглерниң удуртулгазы болгаш совет техниканың дузазы-биле алды муң ажык черни арыглаан, ол дээрге аажок ыргай үнүштүг черлер болур. Метр бүрүзүн тулчуушкун-биле алыр ужур таваржып турган. Совет тускай эртемниглер болгаш совет техника ында чаагай алдарны чедип алган. Чурттуң мурнуу талазында Хамбантоттуң районунда ыргай арыглыг черлерни хөвеҥ тарып олуртуру-биле арыглаар дугайында дугуржулга цейлон таланың инициативазы ёзугаар ат салдынган.

Челябинскиниң тракторларының болгаш Минскиниң «МАЗ-тарының» дааш-шимээни Коломбодан 30 километр черде турар Хомагамада эртемден кежээге чедир читпейн турар. Совет төлевилелдер ёзугаар болгаш совет тускай эртемниглерниң дузазы-биле тудуп турар цейлон индустриязының баштайгызы—металлургия заводунуң бажыңы ында бедип үнүп орар. Каш айлар мурнунда, үлетпүр министри Майтрипала Сенанайке заводту тудуп эгелээриниң ёзулалынга келгеш: «Бөгүн чүгле заводтуң үндезинин эвес, харын Цейлоннуң аар үлетпүрүнүң үндезинин база салдынды» деп чугаалаан.

Коломбонуң чанында Келани Ганга хемниң эриинде база-ла совет конструкторларының төлевилээни чуртта баштайгы авторезина заводун тудуп турар черде совет машиналарының дааш-шимээни үргүлчүлей турар. Ол завод чыл бүрү 360 муң автодугуйларны болгаш автокамераларны бүдүрер, ынчангаш ол завод авторезинага чүгле Цейлоннуң бодунуң херегцелин хандырар эвес, харын ону кожа чурттарже садып үндүрер аргалы база гиаа бээр. Цейлон авторезинаны садып ап турган чурттан харын ону садып үндүрер чурт болу бээр. Тускай эртемниглерниң санааны ёзугаар алырга, ол завод чыл бүрү 4,8 миллион рупий орулганы бээр. «Авторезина заводу бистиң чуртувуска бүгү чүүлдер талазы-биле ажыктыг завод болур. Ол дээрге Совет Эвилелиниң биске көргүзүп турар дээштиг дузаламчызының чайынналчак үлегери болур»—деп «Форвард» солун онзалап демдеглээн.

Коломбога дээрбе болгаш элеватор тудар дугайында база бир керээ чоокта чаа ССРЭ-ниң болгаш Цейлоннуң аразынга ат салдынган. Цейлон—Кара далай аразының доктаамал пароход шугумунуң совет суднолары Коломбонуң болгаш Тринкомалиниң порттарынга бо-ла көрүп болур.

Бодунуң колониалдыг турган экономиказын Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттарының дузазы-биле Цейлон хамаарышпас экономика кылдыр шак ынчаар чедип ап турар. Ам безин чуртта национал 16 корпорация тургустунган, ооң-чемниң чамдык продуктуларын киир сөөртүрүнге болгаш садыглаарынга күруне монополиязын чурумчудуп чоруткан. Корпорацияларны тургузары болган чоола аажок улуг бергелерге таварышылаар. Цейлон чазак чүгле иштики реакцияның эвес, харын делегейниң монополистиг улуг каттыжыышкыннарының база чамдык чурттарның чазактарының удурланыышкынын ажып эртер ужурга таваржып турар.

Ынчангаш Цейлоннуң национал нефть корпорациязын тургусканының төөгүзү маңаа тодаргай барымдаа болур. Чоокка чедир-ле Цейлонга автомашинага бензин кудуп алырда «Шелл», «Эссо» азы «Калтекс» дээр даштыкы компанияларның болур чүгле ындыг бензин колонкаларындан кудуп ап болур турган. Ол үш компанияның төлээлекчилери Ирандан болгаш Араб Чөөн чүк чурттарындан чаржынчыг бичии өртек-биле садып ап турганы, а Цейлонга үнтекчи улуг өртектерге садыглап турганы нефть продуктуларны чуртче сөөртүп киирерин болгаш садыглаарынга монополия дээш аажок кызыдып турган. Боттарының ажыл-чорудулгазының хөй чылдарының дургузунда ол компаниялар Цейлондан чеже хире ажык-кончааларны үндүр соруп алганын санаары безин берге. Ажык-кончааларның сан түңү чижеглээр чүве чок турган дээрзи-ле чигзиниг чок.

Национал нефть компаниязын тургузар дугайында Цейлоннуң чазааның шиитпирин чурттуң депшилгелиг хөй-ниитизи чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан. Ол шиитпир болза бистиң чуртувусту делегей монополияларының кинчизинден хостаар дээш демиселге чугула базым болуп турар деп, неделя санында үнер «Трибюн» солун бижээн.

Ынчаарга корпорацияны тургузар дугайында хоойлу төлевилелин Цейлоннуң парламентизинге чугаалажып турарының үезинде-ле үстүнде ады үнген үш компанияларның төлээлекчилери иштики реакция-биле кады хоойлу төлевилелин чок кылырынга угланган эң-не идепкейлиг ажыл-чорудулгазын калбарткан. АКШ-тың болгаш Англияның чазактары дипломаттыг аргалар-биле идепкейлиг бужулдуруушкуннарны кылып, цейлон тала даразынындагы үеде орнун тургузуп турган, дериглерин болгаш эт-херекселдерин национализастаар эргелиг дээрзин көрүп турар хоойлу төлевилелиниң чүүлдерин күш чок болдурарын азы өскертирин чедип алырын оралдашкан.

Ооң-биле кады Цейлонда даштыкы нефть компанияларының төлээлекчилери өске бир янзы аргалар-биле хоойлу төлевилелинге удур дыка шиитпирлиг кампанияны эгелээн. Бензин колонкаларындан бензин ап турган кижилерниң аразынга «Шелл», «Эссо» болгаш «Калтекс» компанияларын бензининден өске бензин автомашиналарга хоралыг деп дамчыыр чугаа нелтерей берген. Ынчангаш, ылаңгыя совет бүдүрүлгениң бензини онза хоралыг деп онзалап демдеглеп турганнар.

Даштыкы монополияларның болгаш иштики реакцияның чимзенмышкыннери буурап дүшкен. Национал нефть корпорациязы тургустунган.

Цейлонга эң-не ажыктыг негелделерге хөй хемчээлдиг нефть продуктуларны дужаап киирерин «Союзнефтеэкспорт» дээр совет организация-биле керээни чарып, аныяк цейлон корпорация бодунуң ажыл-чорудулгазын эгелээн.

Нефть продуктулар чүдүрген «Иваново» деп совет танкер Цейлонга чеде бергениниң хүнүнде корпорацияның даргазы Н. Е. Веерасурия «Совет Эвилели Цейлоннуң нефть үлетпүрүнүң бо баштайгы бүдүрүлгезинге дузалап, холун бир-ле дугаарында сунган»—деп, бо чүүлдүң авторунга чугаалаан.

(УЛАНЧЫЛЫГ).

ЭШТЕРИНИҢ СУДУ

Коммунистиг ниитилелди калбаа-биле тургузуп турар үе социалистиг демократияның бүгү хемчеглиг хөгжүлдези-биле тодаргайлаттынып турар. Күрүнени эргелеп башкарарынга, хоойлу-дүрүмнү быжыглаарынга болгаш ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга ажылчы чоннар улам-на калбаа-биле киржип турарлар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш социалистиг ниити чурттал-ганың чурумун үрээрлерге удур демиселге, ниитилелге удур үүлгедиглерни болдурбазынга чугула черни эш-хуузунуң судтары ышкаш, ажылчы чоннарның бот-ажыл-чорудулгазының ындыг организациялары ээлеп турар. Амгы үеде **чурттуң бүдүрүлгелеринде, тудугларында, колхозтарында, совхозтарында, албан черлеринде, өөредилге черлеринде эш-хуузунуң 197 муң ажыг судтары ажылдап турар.** Оларда амыдыралчы дуржулгалыг, эргежок чугула ниити болгаш политиктиг билеткелдиг, эң-не ат-алдарлыг ажылчыннар, колхозчулар, албан-хаакчылар, улус ажыл-агыйының түс-түс адырларының тускай эртемниглери соңгуттурганнаан. Эш-хуузунуң судтарының чаагай үре-түңнелдиг ажылдары бүдүрүлгечи сагылга-чурумун быжыглаарынга, совет хоойлуларны, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң аажы-чаңчыл талазы-биле принциптерин шынгыы сагып эдерериниң ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидеринге дузалап турар.

Амгы үеге чедир эш-хуузунуң судтары эвилелдешкен республикаларда күштүг болуп турар хоойлуга дүүштүр колдуунда-ла күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн, арагалаар чорукка хандыкшаан дугайында, кеземче харысалгазын оналары көрдүнмээн ниитилелге удур өске-даа үүлгедиглер дугайында херектерни көрүп келген. Судтар улуг дуржулганы чыылдырган, оларның хөй кезии боттарынга даандырган хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип турар. Коллективтиң мурнунга бодунуң буруузун ханызы-биле миннир кылдыр эрге-чурум үрээн кижиге эштериниң суду дузалап, ол-ла херекти ажылчы чоннар депутаттарының түс чер Совединиң чанында административтиг комиссияга азы улус судунга көргениндээзинден артык дээштиг салдарны буруулуг кижиге чедирип турар.

Чижээ, Харьковтуң вагон септээр заводунда эш-хуузунуң суду бодунуң бир хуралынга чыылда цехиниң херээжен ажылчыны Б. дээрзинин төлеп чок аажы-чаңчылының дугайында херекти көрген. Ооң үүлгедиин эштери шынгыы буруу шапканнар. Ажылчын эш Белименконуң анаа чугаалааны болза:

— Сен үүрмек оор херек кылгаш, чүгле бодуңну эвес, харын заводтуң бүгү коллективин бужартадып, ажылчының алдарын хирлендирип турар-дыр сен. ол дугайын эштериниң мурнунга харылаар ужурлуг сен.

Эштериниң дорт, ажык болгаш чидиг шүгүмчүлелдери херээжен ажылчынга шынгыы салдарны чедирген. ынчангаш ол бодунуң буруузун коллективиниң мурнунга ханызы-биле билингенин база үүлгеткен херээн шыны-биле миннип турарын медеглээн. Эш-хуузунуң суду ажылчынның ол миннишкинин өөренип көргеш, анаа хөй-ниитиниң доңгудулгазын чарлаары-биле кызыгаарлаттынган. Хөй-ниитиниң салдарын чедириниң ол хемчээнин шынның амыдырал бадыткаан: ам ол херээжен ажылчын бүдүрүлгеде аксееткилдии-биле ажылдап турар. Ындыг чижектер эвээш эвес.

Чуртталга-ажыглал контораларының чанында тургустунгулаан эш-хуузунуң судтары улуг рольду ойнап турарлар. Олар квартираларга өскээн янзы-бүрү маргылдаалар, коммунал херенгизин, тарып олурткан ногаан үнүштерин үрээн дугайында болгаш өске-даа херектерни көрүп турар. Ынчаарга ук судтарның ажыл-чорудулгазынче ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары чогуур киириишкинин салып турар черлерде олар чон ортузунга кижизидилге ажылын чорударынга эки дузалакчылар болуп турарлар. Москвачыларның дуржулгазы ону бадыткап турар. Найысылалдың чуртталга-ажыглал контораларының болгаш бажың эргелелдериниң чанында эш-хуузунуң 1500 ажыг судтары бар, оларда 16 муң ажыг хөй-ниитичилер соңгуттурган. Оларның идепкейлиг ажыл-чорудулгазы эрге-чурум үрээшкиннериниң, ниитилелге удур үүлгедиглерниң санын эвээжедиринге, элээн хөй чуртталга-ажыглал контораларының девискээринге хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга дузалаан.

Москва хоорай Совединиң социалистиг хоойлу-дүрүм талазы-биле доктаамал комиссиязы бо чылдың июльда ийи районнуң эш-хуузунуң судтарының ажылдарын чугаалажып көрген. Профэвилел органнарындан эш-хуузунуң судтарын четпес удуртуп, оларга эки дузалашпайн турарын ол чугаалажыышкын көргүскен. Профэвилелдериниң удуртур органнарының чанынга эш-хуузунуң судтарының ажылының талазы-биле чөвүлелдерни тургузарын саналдаан.

Эш-хуузунуң судтарын ажылчы чоннар улуг идегел болгаш хүндүткел-биле көрүп турарлар. Эш-хуузунуң судтарының харылаар хүлээлгелерин болгаш оларның эргелерин калбартыр дугайында саналдар бижээн хөй санныг чагаалар солуннарның редакцияларында кирип турар. Ындыг саналдар «Правда» солуннуң арыннарынга база хөй удаа кирип турган.

Ажылчы чоннарның күзелин, эш-хуузунуң судтарының дуржулгазын болгаш ат-алдарын өөренип көргеш, **РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Эш-хуузунуң судтарының дугайында Дүрүмге немелделер болгаш өскерилгелер киирер дугайында» Чарлыкты чоокта чаа хүлээп алган.**

Ол немелделер болгаш өскерилгелер дээрге чогум чүү болурул?

Эш-хуузунуң судтары амга чедир административ азы суд чуруму-биле шиитпирлеп турган элээн хөй херектерни көөр эргени алганнар. Ол дээрге биче хулиган чорук, биче хемчээлдиг чиижең садыг кылыр чорук, күрүнениң азы хөй-ниитиниң херенгизин бичии хемчээлдии-биле самчыгдаан дугайында, хамаатыларның хуу өнчүзүнде биче үнелиг чүүлдерни оорлаан дугайында херектер болур. Милиция, прокуратура болгаш суд органнары ындыг херектерни эш-хуузунуң судтарынга шилчидип бээр ужурлуг, ооң-биле кады чурум үрекчизиниң мөзү-шынарын болгаш үүлгедиглерниң болдунган үелериниң байдалын өөренип көөрү эргежок чугула.

Эш-хуузунуң судтарының харылаар хүлээлгезинге бир удаа болдунган шош-содаа болгаш кадыкшылдың үрелирин болдурбаан, мага-ботту чиик кемдээшкиннериниң дугайында херектерни көөрүн киирген. Мурнунда улус судтарының анаа-ла шиитпирлеп тургулааны,— корук-чурумдан чөрчээн, аарыг кижиге дуза чедирбээн, хоойлуга чөрүштүр эмнээшкин чоруткан, кем-буруулуг арга-биле тып алдынган херенгини биле-тура садып алган дугайында, араганы болгаш өске-даа кадыг синре аймаан (бир эвес ону бир удаа кылган, садып-саарар сорулга салбаан болза) белеткээн дугайында болгаш бир эвес ниитилелге улуг айыыл чок болза, өске-даа кемниг үүлгедиглер дугайында херектерни эш-хуузунуң судтарынга көөр кылдыр база шилчиткилээн турар. Ол бүгү таварылгаларда эш-хуузунуң судунга материалдар чорудар дугайында шиитпир милиция, . прокуратура болгаш суд органнарынга артар.

Бир эвес улуг когарал чедирбээн болза, күрүнениң азы хөй-ниитиниң херенгизин: транспорт чепсектерин, кедээ ажыл-агый техниказын, станоктарны, инструментилерни, чиг-эттиг болгаш өскелерни кара-туразы-биле ажыглаан дугайында херектерни көөрүн Чарлыкка дүүштүр эш-хуузунуң судтарынга шилчидер. Ооң ангыда, эш-хуузунуң судтарынга көөрүн таллар чөпшээрээнде элээн каш кижилерниң хуу өнчүзүнде турар тудугларны ажыглаарының чурумун доктаадырынга, ашак-кадай кижилерниң болгаш колхозчу өргениң кежигүннериниң херенгизиниң хуваарынга холбашкан негелде эрге талазы-биле маргылдааларны шиитпирлээрин эш-хуузунуң судтарынга шилчидер.

Ооң-биле чергелештир **салдар чедирер хемчеглер онаар талазы-биле эш-хуузунуң судтарының бүрүн эргелери калбарган.** Бир эвес мораль болгаш ажыл-херекчи мөзү-шынарының талазы-биле ээлеп турар эргежаалынга ындыг ажылдакчыны ажыглап болбас дээр дугайында түңнелди эш-хуузунуң суду кылган болза, назы четпээннерни болгаш ачыяктарны кижизидеринге холбашкан азы өртектиг материалдарны эргелээринге ийикпе кадагалаарынга холбашкан ажылды күүседип турар кижини ажылдан доктааттынгаш чурум ёзугаар үндүрер дугайында айтырыгны бүдүргениниң, албан чериниң, организацияның удуртукчузунуң мурнунга тургузар эргени олар алган. Биче хулиган чорук, биче хемчээлдиг чиижең садыг кылган, күрүнениң азы хөй-ниитиниң херенгизин бичии хемчээлдии-биле самчыгдаан, хамаатыларга хамаарыжып турар биче үнелиг чүүлдерни оорлаан, шош-содаа кылган, мага-ботка чиик кемдээшкиннер болдурган кижилерге хамаарыштыр ындыг чурум үрекчилерин ол-ла бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, организацияларга мергежил барымдаалавас, күш херегленер, күүсеткениниң барымдаалап тенелбир тыпсыр ажылдарга 15 хонук чедир хуусаада киирер дугайында айтырыгны бүдүргениниң, албан чериниң, организацияның удуртукчузунуң мурнунга тургузар эргени эш-хуузунуң судтарынга тывыскан. Салдар чедирилгезиниң ол хемчээ чурум үрекчизин ажылдап турар чериниге эде кижизидериниң аргазын бээр.

Эш-хуузунуң судтарының дугайында Дүрүмде өске-даа немелделерни болгаш өскерилгелерни киирерин база көрдүнген. Ылаңгыя ажылчы чоннарның хуралдарынга эш-хуузунуң судтарының отчёдун ай-айда, чылда бирээден эвээш эвес катап бээри доктааттынган, ол судтарның бүрүн эргелериниң хуусаазы бир чылдан ийи чылга чедир узаан, биче хулиган чорук, биче хемчээлдиг чиижең садыг кылган чорук дугайында херектерни чеди хонук хуусаада көөрү тодаргайлаттынган. Эш-хуузунуң судунга херектерни чогуур үезинде көөрү—чугула чүүл болур, ол чорук төлеп чок үүлгедиглерни баш удур болдурбазынга дузалаар.

Эш-хуузунуң судтары боттарының ажыл-чорудулгазының чаа үе-чадазынче эгелеп кирип турар, олар амга чедир суд органнарының күүседип турганы элээн хөй хүлээлгелерни боттарынга хүлээп ап турарлар. Олар ажылды организастаар, хоойлу-дүрүмнерни өөренир, консультацияларны, семинарларны болгаш өскелерни даа алыр талазы-биле улус судтарындан болгаш үстүнде турар судтардан бүгү хемчээлдиг деткимчени манап турарлар. Эш-хуузунуң судтарын эргежок чугула литература-биле, мергежилдиг методиктиг пособиелер-биле хандырары чугула болуп турар. Бир эвес партия, профэвилел организациялары, бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң удуртукчулары эш-хуузунуң судтарынга доктаамал дузаны болгаш деткимчени чедирер болза, олар чедиишкинниг ажылдаарлар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму эрткен үениң артыышкыннарын шиитпирлиг ажып эртериниң аажок чугулазын болгаш соңгаарладыышкын чогун айыткан. Эш-хуузунуң судтарының бүрүн эргелерин калбарткан, оларның ролюн бедиткен чорук ол улуг болгаш нарын сорулгаларны күүседиринге дегим болур.

Т. КАЗНИН.
(«Правда» солундан).

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Бежелээн Фергандан келген» 10, 12, 2, 4, «Нозаре» (1-ги, 2-ги сериялары) 6, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сашко» 11.15, 1.15, 3.15, «Гангстерлер болгаш Филантроптар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Турлагдан келген өннүктер» 10.30, 12.30, «Алдын Диш» 2.30, 8.30, «Ол чорук Пеньковка болган» 4.30, 6.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чалгыннарда сылдыстар» 3.15, 5.15, «Ыдыктыг Люсияның ак дуну» 7.15, 9.15 шактарда.

3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар!

Күрүнениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкининиң талазы-биле ойнаашкынның кол тираждары чыл бүрүзүнде январь 30-де, март 30-де, май 30-де, июль 30-де, сентябрь 30-де болгаш ноябрь 30-де, немелде тираж — сентябрь 30-де болуп турар.

1963 чылдың ноябрь 30-де Ташкент хоорайга 96-гы кол тираж болур.

Чээшкинниң он чеди разрядтарының аайы-биле тираждарга дараазында ойнаашкыннар таваржыр:

Ойнаашкыннарның хемчээлдери	Кол тираж бүрүзүнге таваржыр ойнаашкыннарның саны	немелде тираж бүрүзүнге таваржыр ойнаашкыннарның саны
10.000 рубль	—	17
5.000 рубль	34	85
2.500 рубль	85	425
1.000 рубль	425	1360
500 рубль	1360	13600
100 рубль	11900	39100
40 рубль	130696	140913
Каттышкаш:	144500	195500
Ойнаашкыннарның ниити түңү рубль-биле	7905340	19364020

Кол тираждарга таварышкан ойнаашкыннарны облигацияларны садып алган хуусаазындан хамаарылга чокка ойнаашкынга таварышкан бүгү облигацияларның аайы-биле төлээр. Немелде тираждарга таварышкан ойнаашкыннарны тираждың болур хуусаазынга чедир төс айдан эвээш эвес үеде баш удур садып алган болгаш ол ойнаашкыннарны алыр эргелиг чогуур талоннуг облигацияларга төлээр.

Күрүнениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкининиң 1964 чылдың сентябрь 30-де болур он чедиги немелде тиражка киржир эргелиг № 17 талоннуг облигацияларын 1964 чылдың январь 1-ге чедир садар.

3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар!

Ойнаашкыннарның тираждарынга киржиңер!

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ТӨП АЖААЛГА КАССАЗЫ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35, чазаа ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кадаа корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01759. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧҮРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. НОЯБРЬ 23 СУББОТА № 277 (5681)

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

АК-ДОВУРАКТЫҢ ОНЗА ЧУГУЛА ТУДУУНДАН

Экижилге кажан болурул?

Фабриканы ажыглалга киирер ажылдарның хүн демдеглели

Декабрьның 25—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн ажыглалга киирер комплексизиниң объектилеринге тудуг-монтаж ажылдарын доозарының хуусаазы. Даг-дүгү арыглаар фабриканы шенелдеге дужаарынга чедир, администрация-хандырылга комбинадын, чылыг дамчыдылгазын, канализацияны, суг дамчыдылгазын болгаш өске инженер тудугларны ажыглалга кииреринге чедир санныг хонуктар арткан.

Бедик мергежилдиг тускай эртемниглер Ак-Довуракка Красноярск, Иркутск, Новосибирск болгаш чурттуң өске-даа хоорайларындан хүн бүрүде кээп турарлар. Тываның индустриязының баштайгызының тудугжуларынга дузалаары-биле бистиң республиканың тудуг организациялары болгаш бүдүрүлгелери боттарының төлээлекчилерин чорудуп турар. Ам янзы-бүрү тудуг объектилеринде кызылчылар, хову-аксыжылар, шагаан-арыгжылар ажылдап турарлар. Хемчикте тудуг ёзулуг-ла Бүгү-эвилелдиң тудуу апарган.

«Даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн чогуур үезинде ажыглалга киирерин күрүне бүгү болур-чогуур аргаларны берип турар. Тудуг материалдарынга, дериг-херекселдерге болгаш механизмнерге тудугнуң бүгү чагыглары чогуур өйүнде күүседип берип турар. Анаа хүн бүрүде он-он тонна янзы-бүрү чүъктер кээп кирип турар.

Ажыглалга киирер комплексиниң херегледиринге бо хире сагыш салып, дузалап турда, тудуг-монтаж ажылдарының темпизи бедик болур ужурлуг. Ынчаарга байдал мырыңай сыр өске боор турар. Ноябрь айның ийи он хонуунуң онаалдазын чүгле 55,2 хуу күүсеткен, харын чамдык участоктарда көргүзүг оон-даа дора болган. Эш Желтоноговтуң удуртуп турары «Тыва даг-дүгү тудуунуң» тудуг эргелелиниң № 5 участогунуң коллективи 20 хүннерниң программазын чүгле 40 хуу күүсеткен. № 2 участоктуң (начальниги эш Хохонин) тудугжуларының көргүзүү оон бичии-ле дээре—48,7 хуу болган. Кезээ ёзугаар тудуг кылып турар коллективтерниң аразында «Сибирьтехмонтаж», «Сибирьтеплоизоляция» болгаш «Сибирьсталькострукция» онза хожудап турарлар.

Даг-дүгү комбинаттың тудугжуларының бүгү күжү-биле ажылдаарынга чүү чүве шаптыктап турарыл? Ноябрьның ийи он хонуунуң дургузунда тудуг-монтаж ажылдарының планының күүсеттинмейн барганының чылдагааны чүдел? Ажыглалга киирер кол объектилерде күш-ажылды четпес организастап, холушкак тудуг организацияларының боттарының аразында кошкак харылзаалыг болуп турарында, участоктарны тудуг материалдары-биле багай хандырып, тудугжуларның ортузунга идеологтуг ажылдың болгаш оларның амыдырал-хандырылгазының дугайында ёзулуг сагыш салыышкыны чогунда. Улуг коллективтиң чангыс черде таптап турарының бирги чылдагааны бо-дур.

Ажылчын шак-үениң халас эртири турары муң-муң шактар-биле санаттынып турар. Ажыглалга киирер комплекске электроэнергиязы үзүү бээр чорук барык хүн бүрү болуп турар. Чижээ, ноябрьның 19-та тудугга электри шугуму үрелгенинден ажыл 3 шак ажыг турупкан. «Тыва даг-дүгү тудуунуң» удуртукчулары кижилерни ажылдаар черинге ой-шаанда чедирерин безин мынчага чедир организастап шыдаваан. Ажыглалга киирер комплексиге ниитиниң чемненилгезин багай организастааныңдан тудугжуларның үштүң бир хуу хирезин ээлчегге оваалдап кээп, үнелиг ажыл шагын чидирип турарлар. Тудугжуларга шил кезер, маска, демир хүүрек ышкаш белдиин херекселдер чедишпейн турары улуг айтырыг боор турар. Ноябрьның 20—21 хүннеринде эш Александровтуң удурткан бригада ТЭС-тиң чылыг дамчыдылга шугумун казып турганда, чүнү-даа кылбайн барганнар. 20 хире кижи чүгле ийи демир хүүректиг болганнар. Ынчаарга участоктуң начальниги эш Желтоногов оларга бүдүрүлгениң онаалдаларын эки тайылбырлап бербейн барган болган.

Участоктарны тудуг материалдары-биле хандырып турарында үйбалай чорук ажылдың темпизин дыка саададып турар. № 4 участоктуң начальниги эш Игнатьев каш хүннерниң мурнунда кол диспетчер черинге (кол диспетчери эш Ткачев) тудуп турары администрация — хандырылга комбинадынга херектиг шала ыяштарын чагаан. Ынчалза-даа оларны мынчага чедир хандырбаан.

Дузалаар бүдүрүлге комбинадының эзилдирилге белдири хүн бүрүде 60 кубометр эзилдиригни бүдүрүп шыдаар. А тудугнуң анаа херегледи хүн бүрүде 20-ден 45 кубометр болуп турар. Ынчалза-даа объектилерге эзилдирилгелер болганчок-ла чедишпейн баар. Эзилдирилгени хүлээп алырын 6—7 черлерге чорудуп, участок бүрүзүнүң удуртукчузу ону эртенги ээлчегниң эгезинде алырын оралдажып турар, чүгле ийи ээлдириг холукчулары ажылдап турар болганда, ону ынчаар кылыры болдунмайн турар. Моон ужурунда мынды бергедээшкиннер үнүп кээп турар. Ээлдириглиг баштайгы ийи машина объектилерже 8 шак 20 минута турда үнер, ынчалза-даа саваалар болгаш ажылчыннар чогундан оларны анаа саададып турар.

Чиллинген материалдарга тудугжуларның херегледери өзүп турааҗок, дузалаар бүдүрүлге комбинадының удуртукчулары (директору эш Гордеев) ыяш ажылдап кылыр заводтуң ажылын эде тургуспайн турар. Ыяш дилер цех үшкү ээлчегни организастап болур бүгү аргалар бар турда-ла, ийи ээлчеглиг ажылдап турар.

Ажыглалга киирер комплексилерде тудуг-монтаж ажылдарын айыткан хуусаазында чедиишкинниг доозарынче тудугжуларны мобилизастаар талазы-биле улуг роль бо чугула хүннерде тудугнуң партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга онаажып турар. Ынчалзажок бүгү участоктарның ол организациялары ажыл-херектен дашкаар тур-бушаан. Сөөлгү графикти тургусканындан бээр он хонуктар эрткен. А тудугжуларның хөй кезии оон дугайын билбес болуп турар. Ажыглалга киирер чангыс-даа объектиде көскү агитация-даа, ажылдарны доозар хуусаазын айтып турар төлевир көргүзүглер-даа чок. Агитаторларның үнү дыңналбайн, беседалар, номчулгалар чорттунмайн турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күчүлүг чепсээ—социалистиг чарыштың ажыглалга киирер комплексиде амга чедир организастаттынмааны моон ужурунда элдептиг чүве эвес. Партком секретары эш Каганков, местком даргазы эш Тупицын, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Сергеев олар кижилер-биле хүн бүрү ажылче, оларның мурнунда турар чугула болгаш дайынчы сорулгаларны тайылбырлаарынче тудугнуң партия, профэвилел, комсомол активин амга чедир көдүрүп шыдаваан.

Бо бүгү четпестер болгаш частырыглар тудуг ажылын бергедедип турар. Оларны эң-не чоокку үеде чайладыр херек. Чүгле ынчан Бүгү-эвилелге онза ужур-дузалыг тудугнуң коллективи бодунуң ажылынга үндезин экижилгени чедип ап шыдаар.

ССРЭ биле Иранның аразында найырал быжыгып турзун!

ТЕГЕРАН. СЭТА-ның корр. В. Газрилин биле Г. Байковтуң дамчыдып турары болза:

Албанның аян-чорууң кылып, Иранда чорүп турар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш ону үдеп чоруур кижилер иран парламентиге барганнар.

Эргим совет аалчылар кестүп келирге, сенаттың бүгү кежигүннери болгаш меджлистиң депутаттары дыңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Сенаттың даргазы Шериф Имами бодунуң өмүнээзинден, сенаторларның болгаш меджлис депутаттарының өмүнээзинден, а ол ышкаш иран улустуң өмүнээзинден эргим аалчыга—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке байыр чедирген. Амгы үеде Иран биле Совет Эвилелиниң аразында харылзааларда билдинмес чүүлдер болгаш бузурешпес чоруктар чок болуп турар деп, ол чугаалаан. Улустуң, эртем болгаш техника талазы-биле Совет Эвилелиниң чедиишкиннеринге иран улус кезээде магадаашкын-биле байыр чедирип келген деп, сенаттың даргазы онзалап демдеглээн.

Моон соңгаар Иран биле Совет Эвилелиниң аразында харылзаалар чаагай кожа-хелбээ чоруктуң болгаш бот-бодунуң эргелериниң хүндүлежириниң үндезининге хөгжүүр болгаш быжыгар апаар дээрзинге идегелин Шериф Имами илереткен. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Иранга аян-чоруу анаа идиглиг болур деп, ол онзалап демдеглээн.

Оон соонда сенаттың даргазы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке сөс берген.

Л. И. Брежнев чыылганнарга чүве чугаалааш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, бүгү Дээди Советтиң өмүнээзинден оларга чүректиң ханызындан байырны болгаш чаагай күзээшкиннерни дамчыткан. Иранга тургаанывыстың үезинде дээрги Шахиншах-биле, Иранның премьер-министри Алам-биле болгаш күрүнениң өске-даа ажылдакчылары-биле каш удаа ужурашкаш, ССРЭ биле Иранның аразында харылзаалар дугайында, а ол ышкаш делегей политиказының чамдык айтырыглары дугайында ажыт-чажыт чок болгаш ажыктыг санал-онал солчугазын кылдывыс деп, ол медеглээн.

Иранның найысылалы Тегеранга, а ол ышкаш Исфаганга болгаш Ширазка совет чазак төлээлериниң уткуп алган иран улустуң чылыг хүндүлээчел чоруун Л. И. Брежнев айыткан.

Совет-иран харылзааларны экижидериниң херээнге Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң илередип келгени болгаш илередип турары улуг сагыш салыышкынын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы демдеглээн.

Иран биле Совет Эвилелиниң аразында чаагай кожа-хелбээ харылзааларны быжыглаарынче болгаш чогжудеринче угланган Иранның шахиншах чазааның күжениишкиннерин, ылангыя Иранның девискээринге ракета баазазын тургузар эргени даштыкы кандыг-даа күрүнеге бербес дээн иран чазактың хүлээлгезин Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга чогуур-биле үнелээн.

Совет-иран экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга элээн хайныышкынныг чорүп эгелээнин ол демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи биле Иранның парламентизиниң аразында тургустунган харылзаалар бот-бодунга бүзүрелди болгаш бистиң чурттарывыстың аразында чаагай кожа-хелбээ харылзааларны быжыглаарынга дузалап турар деп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы медеглээн.

Чаагай сеткилдиг кожавыс болур Иранның улузунга ажыл-агыйны болгаш культураны хөгжүдеринге улуг чедиишкиннерни күзеп турар бис деп, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Шаанда хожудангай турган Россияны күчүлүг индустриалдыг күрүне болдуруп шыдаан совет улустуң кайгамчыктыг чедиишкиннериниң дугайын космосту шинчилээринге чедип алдынган чедиишкиннер чугаалаар турар-дыр деп, ССРЭ-де экономика талазы-биле депшилгеге дохтаавышаан, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Бистиң чедиишкиннеривис дээрге кызыгаар эвес-тир. Ам бистиң чуртувус Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралда боттандырып турар деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

«Өске ниитилел тургузуглуг болуп турар күрүнелер-биле бодунуң харылзааларынга Совет Эвилели тайбың дорунаашкынның политиказын хажык чок боттандырып турар» деп, Л. И. Брежнев уламчылаан. Улустар аразының кандыг-даа үскүлежиишкиннерин тайбың арга-биле шиитпирлеп болур. Агаарга, космоска болгаш суг адаанга ядролуг шенелделер кылырын хоругдаар дугайында чоокта чаа күштүг болуп кирген Москва Керээзиниң улуг ужур-дузазын Л. И. Брежнев айыткан.

Иштинде ядролуг чепсектиг объектилерни орбитаже салып үндүрбес дугайында делегейниң чоокта чаа үргүлжүүшкүну тайбыңны быжыглаарынга идиглиг болуп турар деп, Л. И. Брежнев уламчылаан.

Ынчалзажок чамдык чүүлдер шыңгыы дувүрээзинни болдурбас арга чок: делегейниң ийиги дайыны төнгенден бээр 18 чыл эрткен, а герман тайбың керээзинге ам-даа ат салдынмаан-дыр деп, ол чугаалаан.

Совет Эвилели делегейниң дуу-күүрлүг чоруун улам ынай чавырыдырар талазы-биле элээн каш хемчеглерни боттандырарынга белен. Бо утка-биле алырга, НАТО күрүнелери биле Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның аразынга халдашпас дугайында пактыны чарарының дугайында санал, делегейниң янзы-бүрү районнарынга ядро чок зоналарны тургузары, а ол ышкаш өске-даа хемчеглер кичээнгейни хаара тудуп турар деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

ССРЭ биле Иранның аразында найырал болгаш бот-бодунга бүзүрежир чорук бүгү-ниити тайбыңның херээнге шыңгыы салыышкынны киирип турар деп, Л. И. Брежнев түңнелинде онзалап демдеглээн.

«Совет Эвилели биле Иранның аразында найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп база быжыгып турзун!» деп, ол йөрээл салган.

Л. И. Брежнев болгаш ону үдеп чоруур кижилер парламенттиден Совет элчин черинче чорупкан, анаа элчин черинин болгаш Иранда өске-даа совет албан черлериниң ажылдакчылары-биле ужуражыышкын болган.

Бухараның хөвеңчилериниң тиилелгези

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели улуг күш-ажылчы тиилелге — күрүнеге хөвеңсадар планны хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр Бухара областың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга, бүгү ажылчы чоннарынга байыр чедирген. Белеткел черлеринге 307 муң тонна чиг хөвеңни дужааган, ол болза эрткен чылда белеткээнинден 83 муң тонна хөй дээни ол. Хөвеңниң 90 ажыг хуузун бирги сортка хүлээп алган.

Областың колхозтары болгаш совхозтары тараа, чүүрга, дүк, каракуль хураган кежи, торгу, ногаалар, виноград болгаш бакчи культуралар белеткээр планнарын база күүсеткен.

СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевка чоруткан рапортунга хөвеңчилерниң дыңнадып турары болза, күрүнеге пландан ажыр база 15 муң тонна хөвеңни дужаарын хүлээнген. Бухараның көдээ ажыл-агыйының ажылчыннары суггаттыг черлерге күзүн чажар кызыл-тастың чажылгазын доосқан болгаш чылда дүжүттү ийи удаа алыр дээш демисежип турар.

(СЭТА).

Пландан ажыр...

Кызылдың туүйбү заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары СЭКП ТК-ның Пленуму болур дугайында медээни улуг сорук киириишкин-биле ужурашканнар. Бистиң бүдүрүлгевисте бараанныг тудуг туүйбузун бүдүрүп үндүрерин улам көвүдедири дээш социалистиг чарыш калбарып, мурнунда турган четпестерни узуткап, чылдың бүдүрүлге планын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседип болурунуң эки перспективазы бар апарган деп, заводтуң директору эш П. Петенов чугаалап турар. Улуг Октябрь байырлалынга ай планын ажыр күүседип ужурашкаш, бо хүннерде продукция үндүрериниң графигин 20—25 хуу ажыр күүседип турарын база ол чугаалаан.

Оон ынай эш Петенов болза, завод чыл төнчүзүнге чедир Ак-Довуракты онза чугула шалыпчы тудуунга, Кызылдың тудугжуларынга, Кызыл болгаш Чадаана «Көдээ тудугларга» пландан ажыр ийи чүс муң кезек туүйбузун бээринге бүзүредиг. Ам үеде бис бажыңның ханазының даштың шагар туүйбуну бүдүрерин шиңгээдип алырының чугула айтырыын шиитпирлеп турар бис. Ындыг туүйбү бүдүрериниң дой-довураан Хадындан ийи чүс ажыг кубометрни эккелген. Ол туүйбуну хептээрииниң, кургадырының болгаш өртедириниң технологиязын чогаадып кылырын дузалаар бүдүрүлгелер комбинадынга база чагып каан бис. СЭКП ТК-ның Пленуму ажылдап эгелээринге чедир ол туүйбунуң бүдүрүлгезин шиңгээдип алтар дээш бүгү хемчеглерни ап турар бис.

Бажың ханазының даштың шагар туүйбу тудугнуң хуусаазын дүргедедип, оон бот-үнезин чиигедир, чүге дизе, ханаларның даштың штукатуралавас болур—деп, эш Петенов чугаалаан.

Н. ТЫМЧУК.

Ставрополь механизаторларының патриотчу кыйгырыы

«Сельхозтехниканың» Георгиевск район каттыжыышкынының ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери, Ставрополь крайның Георгиевск бүдүрүлге эргелелиниң колхозтарының болгаш совхозтарының механизаторлары хову ажылдарынга ой-шаанда белеткенир дээш база колхозтарның болгаш совхозтарның шөлдеринге база фермаларынга техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар дээш социалистиг чарышты эгелээр деп, «Сельхозтехника» салбырларының болгаш каттыжыышкыннарының ажылчыннарын база тускай эртемниглерин, чурттуң колхозтарының болгаш совхозтарының механизаторларын кыйгырган.

Тарааның болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларының ниити көвүдедириниң айыткан планнарын чедиишкинниг күүседиринге шиитпирлиг ужур-дуза механизатор кадрларга хамааржыр деп чүвени эки билир бис деп, механизаторлар бижээн.

Бо чылын бистиң каттыжыышкынывыс 17 колхозтарның болгаш совхозтарның бүгү техниказын комплекс-техниктиг хандырылгага хүлээп алган. Бо болза эргелелдиң ажыл-агыйларының барык 80 хуузу болур. «Сельхозтехниканың» бүгү салбырларынга тракторларның техниктиг хандырылгазының станцияларын тургускан, мал ажылының фермаларынга машиналарны болгаш механизмнерни тургузар болгаш техниктиг хандырылга талазы-биле сес бригадаларны организастаан, а ол ышкаш автомобильдерниң техниктиг хандырылгазының беш станциялары тургускан. Ол чорук колхозтарның болгаш совхозтарның машина-трактор парктының техниктиг байдалын экижидер арганы берген. Ынчаарга бо чылын техника ажаалдазынга планда көрдүнгенинден 30 муң рубль эвээш чарыгдаттынган.

Келир чылда бүгү тракторларның болгаш комбайннарның ийи ээлчегде ажылдаарын организастаарын «Сельхозтехниканың» каттыжыышкыны бодунуң сорулгазы кылдыр салган. Ол дугайында күскү, кышкы үеде каттыжыышкында курстарга база колхозтарда болгаш совхозтарда механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезиниң школаларынга 1.438 механизаторларны белеткээр. Оон ангыда «Сельхозтехниканың» бүгү салбырларынга болгаш ажыл-агыйларга механизаторларның мергежилин бедидер талазы-биле мурнакчы дуржулганың школаларын организастаар.

Районнар каттыжыышкынының ажылдакчылары бүгү тракторларны, хөрзүн ажылдап кылыр болгаш чажылга чорудар машиналарны 1964 чылдың январь 10-га чедир септеп доозар болгаш часкы хову ажылдарынга бүрүн белеткээр деп шиитпирлээн. Тракторларның септелгезин чорудары-биле хары үеде комбайннарның болгаш өске-даа ажаап алыышкын машиналарының септелгезин калбартыр болгаш ону 1964 чылдың май 1-де доозар.

Каттыжыышкын он-он септелге мастерскаяларының район иштинге специализациязын, эргелелдиң колхозтарында болгаш совхозтарында бүгү сүт-бараан, куш база хаван семиртир фермаларның комплексилиг механизациязын чорудар.

1964 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улам ыңай көвүдедири болгаш оларның бот-үнезин чиигедири чедип алыр деп, бүгү механизаторларны чарыштың инициаторлары кыйгырып турар.

(СЭТА).

ПЛЕНУМГА УТКУШТУР

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш кызымак ажылдап турарлар. Салбырның механизаторлары техниканың септелгезин кылбышаап, кыштагларже мал чеминиң сөөртүлгезин база үргүлчүлеп турар. Механизаторлар бо хүннерге чедир 8 сеялканы, 4 андазынны, 32 илиирни, «ДТ-54» ийи тракторну септеп доосқан. Ажылчыннар 96 тонна кызыл-тасты, 60 тонна арбайны, 30 тонна суланы арыглааш, үрезинге белеткеп урган. Букуруза шөлүнде 500 тонна өдек база төккүнген. Бүгү ажыл моон соңгаар оон-даа шуудаар.

Д. ДОКУЛ-ООЛ.

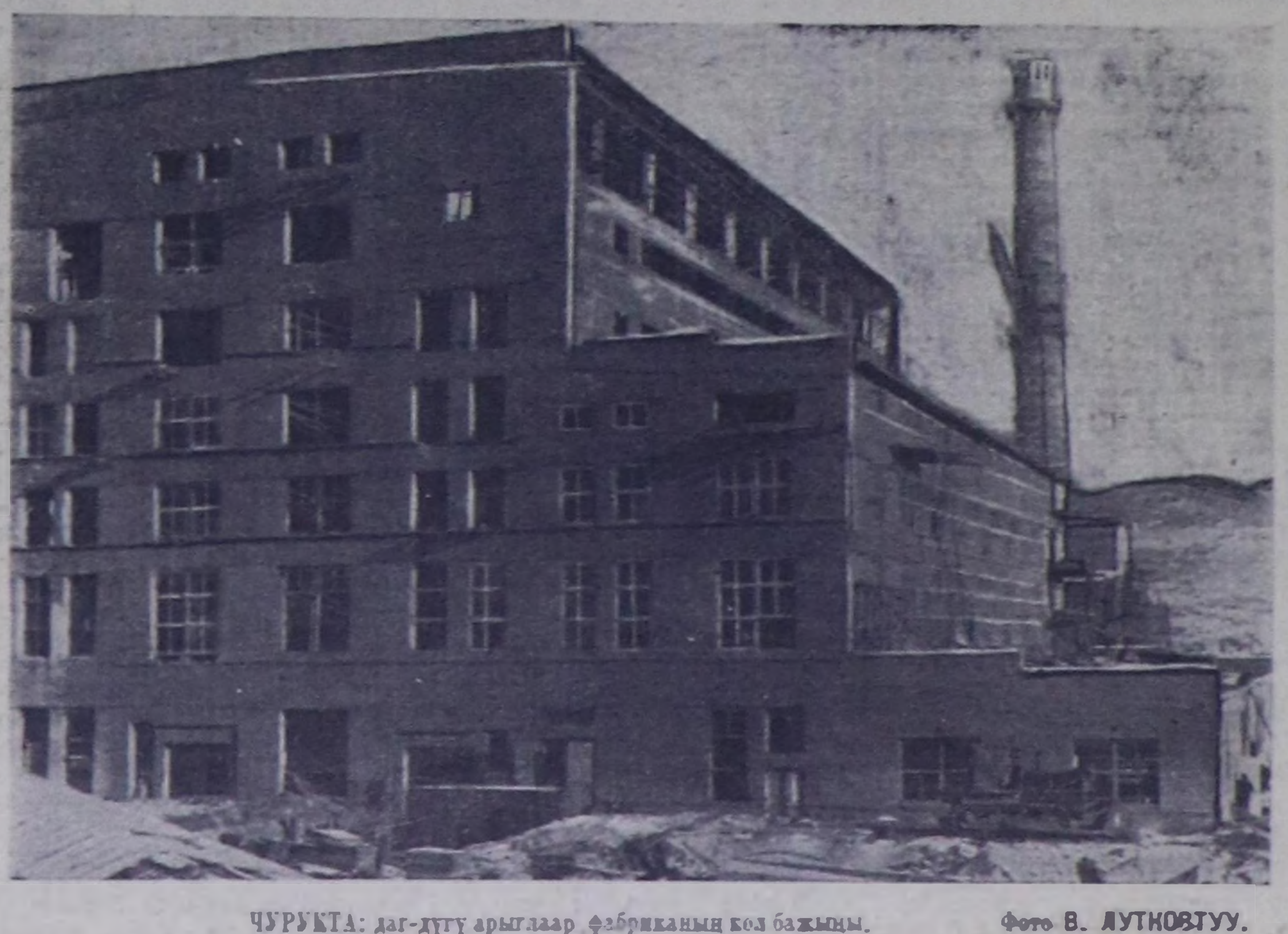

ЧУРУКТА: даг-дүгү арыглаар фабриканың кол бажыңы. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Күш-ажылчы белектер

Тыва автоэргелелдиң системазында автоажыл-агыйлар чеди чылдың бешки чылының үшкү кварталының бүдүрүлге онаалдазын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсетпээнин номчукчулар билирлер. Ол хожудаашкынны узуткаар дээш, АТК-ларда партия, профэвилел, комсомол организациялары база АТК-ларның удуртукчулары кижилер-биле организакчы ажылды эки чорудуп, иштики курлавырларны элээн эки ажыглап келгениниң түңнелинде, ылангыя Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыр дээш, чолаачылар, септекчилер шудургу ажылдап келгениниң түңнелинде октябрь айда автотранспортчулар чаа, улуг тиилелгелерни чедип алганнар. Эргелел ниитизи-биле октябрь айда чүък сөөртүлгезиниң онаалдазын тонна талазы-биле 123,9 хуу күүседип, республиканың улус ажыл-агыйының херегледиринге 337 ажыг муң тонна янзы-бүрү чүъктерни сөөрткен. Автоэргелел ниитизи-биле ноябрь 1-ге чедир чүък сөөртүлгезиниң чыл планын тонна талазы-биле 97,3 хуу күүсеткен азы чылдың он айларының дургузунда 2 миллион 919,5 муң тонна янзы-бүрү чүъктерни сөөрткен. АТК-ларның аразында, ылангыя Кызылдың № 1, 2, 3, Шагаан-Арыгның, Кызыл-Мажалыктың болгаш Хову-Аксының АТК-ларының коллективтери октябрь айда эки ажылдааннар. Олар октябрь айда чүък сөөртүлгезиниң тонна болгаш тонна-километр талазы-биле онаалдаларын күүсеткеннер.

Ам үеде тыва автоэргелелдиң чүс-чүс чолаачылары, септекчилери болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр, чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалдазын хуусаа бетинде—декабрь 25-те амыдыралга боттандырар дээш, Пленумга алдаржытхан күш-ажылчы ээлчегде турупкан ажылдап турарлар.

О. ШИРАП.

Кижи дээш сагыш салыр

Ак-Довуракта даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээниң тудуун доозуп, бо чылдың декабрьда ону шенелдеге киирер талазы-биле ажыл амгы үеде хайныышкынныг чорүп турар. Ол хайныышкынныг ажылда чүгле ол черниң боттарының эвес, харын бистиң республиканың өске-даа районнарындан, бүдүрүлгелеринден, албан черлериниң тудугжулар киржип турар.

Сөөлгү неделяда 300 хире кижини республиканың янзы-бүрү черлериниң ынаар чорүткан. Оларның ажылдап турары шынарлыг болгаш харысаалгалыг. Чамдык организациялар чүгле кижи санын чедиштир чорударын бодавайн, харын эң-не херектиг тускай эртемниглерни чорудуп бергилээн. Чижээлээрге, Кызыл-Мажалыкта «Коммунтудуг» чери бодунуң 21 тергиин ажылчыннарын чорудуп берген, олар фабриканың тудуу доозулгуже анаа ажылдаарлар. Хоочун тудугжу Х. Ооржак баштаан ол кижилерниң комплексилиг бригадазында бызанчылар, печниктер, бетонщиктер, маляржылар, штукатурчулар, чазаныкчылар болгаш өскелер-даа бар. Ынчангаш администрация-амыдырал комбинадының тудуун декабрь 25-те ажыглалга киирериинге төлептиг салыышкынын киирер дээш, ол коллектив улуг күжениишкин-биле ажылдап турар.

Кызылдың коммунтудуу 38 кижини чорудуп берген, оларның иштинде Ак-Довурактың тудуунга эң херектиг, бедик мергежилдиг кижилер бар, чижээлээрге, монтажниктер, печниктер дээш оон-даа өске. Шагаан-Арыгдан 12 тергиин бызанчылар чеде берген.

Бо барымдаалар болза чамдык бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчулары Бүгү-эвилел ужур-дузалыг ол тудугга боттуу-биле дузалаарын эсеткилдиг, харысаалгалыг байдал-биле көргени илдең. Ындыг болза-даа чамдык черлерниң удуртукчулары кижилерни ёзу барымдаалап чоруткулаан барымдаалар база илереп турар. Кижилерни чорударда, оларның чүге анаа баарын, оларның сорулгазын тайылбырлап бербээнинден чамдыктар анаа четкеш, дедир чоруур чүүлдер база тургулаан. Ылангыя Хову-Аксындан 36 кижи анаа чеде берген, оларның чамдыктары чеже акша төлээр силер, эвээш болза дедир чанар бис дээр чергези-биле аажок могадып турган чүүлдер бар. «Тывакобальт тудугдан» база 33 кижи чеде берген турда, олардан он кижи дедир чана бергилээн.

Ооң-биле кады даг-дүгү арыглаар фабриканың тудуун доозуп, ону декабрь 25-те шенээри-биле ажыглалга киирер дээни-биле холбаштыр барган кижилерни ажыл-биле хандырар талазында четпестер хөй илереп турар. Кол-ла четпес чүве чүл дээрге, ажылчыннарга наряд бербес чүүлдер бар, оон харазында кижилер чүнү кылырын билбес базып тургулаар. Чижээлээрге, «Тывакобальт тудугдан» чеде бергеннерниң иштинден 6 кижи дөрткү участокка үш хүн иштинде ажыл чок тургулаан, оларны ажыл-биле хандырбаан. Бо байдал чүге ынчап барганын участок начальниги эш Королёвтан кым-даа айтырып сонуургаваан. Ак-Довурактың тудуунга хамаарыжып турар Чадаанада хөмүр даш черинче база ол ажылчыннарны чоруткаш, оларны чурттаар чер талазы-биле багай хандырганындан, ажыл төлевири бээрин саададып турганындан ол ажылчыннар ажылдавас бис дээш дедир четкилеп келген.

Бо барымдаалар чүнү чугаалап турарыл дээрге, тудугга келген кижилерниң амыдырал-чуртталга байдалынче четпес сагыш салып турарлары.

Кижини ажылга хүлээп алгаш, чуртталга-амыдырал талазы-биле хандырбаска, ол кижи канчап ажылдаарыл? Бо айтырыгны чамдык удуртукчулар чиикке көөр чүүлдерниң барының үстүнде барымдаалар чугаалап турар-дыр. Мында болза кижилер дугайында сагыш салыр деп чугула айтырыг илереп турар. Бистиң чуртта кижи—бир дугаарында турар болгай. Кижи дугайында канчаар сагыш салып турарындан удуртукчунуң чес-холазы оон илерээр апаар.

Ооң-биле кады тудуг доозулгуже ажылдаары-биле ында чеде берген хөй кижилерниң аразынга политмассалыг ажылды чорудар талазы-биле хемчеглерни парткомдан, профэвилелиниң тудугкомундан, комсомол комитединден ап чорудары база негеттинип турар. Оон башка республиканың чер-черинден барган кижилер политмассалыг ажыл талазы-биле ээзи чок болуп чыдып каар болза черле таарышпазы билдингир.

Мынчангаш, бо талазы-биле «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң кадрлар-биле ажылдаар кижилеря кижилерни ээлдек көөр, олар дээш сагыш салыр талазы-биле ёзулуг партийжи байдалдыг ажылдаары негеттинип турар.

С. САЛЧАК.

Он чылдар дургузунда автомобиль транспорту

Бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң өндүр-чаагай сорулгаларын күүсетпишаан, совет кижилер боттарының күш-ажылының түңнелин үндүрүп турарлар.

Үлетпүрүн, кедээ ажыл-агыйның, эртемниң болгаш техниканың бүгү адырларында күш-ажылчы улуг тиилелгелер чедип алдынган. Үлетпүрүн хөгжүлдези-биле кады бистиң республикада автотранспорт сөөлгү он чылдар дургузунда база дыка өзүлделиг болган.

1953 чылда Тыва автоэргелелге бичии тоннажтыг эвээш автомобильдерлиг үш-ле автоажыл-агыйлар турган. Ол автоажыл-агыйлар техниктиг хандырылгага болгаш автомашиналарны септээринге таарышкан баазазы чок турган.

Шимчедикчилери биче күштүг болганындан бүгү автомашиналарны ынчаарда прицеп чокка ажыглап турган, ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, чүък сөөртүлгезиниң бот-үнезин чиигедир арганы бербейн турган.

Ам автоэргелелдиң системазында дашкы ёзугаар хөй-хөй чүък машиналарлыг тос улуг автоажыл-агыйлар бар. Чүък сөөртүр автомобильдерниң парыгы сөөлгү он чылдар дургузунда 10 катап көвүдээн. Автопарк чүгле сан талазы-биле эвес, харын шынар талазы-биле база өскерилген.

Ам автомобильдер күштүг шимчедикчилерлиг апарган, оон ачызында автотранспортчулар чүъктер сөөртүрүнге автопоездилерни ажыглаарының аргазын алганнар. Ам бүгү автопарктарның 75 хуузу чартык болгаш бүдүн прицептерлиг апарган. Чартык болгаш бүдүн прицептерни ажыглап турары-биле автомобильдерниң чүък кедүрер күжү 4-тен 7 тоннага чедир өскен. Бистиң республиканың тудуг организациялары болгаш үлетпүр бүдүрүлгелери 30—40 тонна чедир аар деритлерни хаара эвесте ап турар апарганнар. Ылангыя аар деңзилиг болгаш улуг хемчээлиг деритлелер Ак-Довурак болгаш Хову-Аксы тудугларга кээп турар.

Алды чылдар мурнунда ындыг чүъктерни сөөртүр аргажок турган. Бүгү 1953 чылда сөөрткен чүъкту ам чүгле он хүн иштинде сөөртүп шыдаар апарган бис. Ам бүгү улуг тудуглар, үлетпүр бүдүрүлгелери, организациялар болгаш албан черлери нийти ажыглалдың автомобиль парыгының дузазын херегледп турарлар.

Республиканың автотранспортунда тепчүткен сөөртүлгени ам калбаа-биле ажыглап турар. Сөөлгү чылдарда ажыглалдың операцияларын база тепчүткен. Бир эвес мурнунда чылдарда барык бүгү организациялар болгаш бүдүрүлгелер Абаканга хөй санныг штаттыг экспедиторларны, склад эргелекчилерин болгаш чүък чүдүрер, дужурер кижилерлиг турган болза, чүъктерни вагоннардан дүжүрүп, автомашиналарга чүдүрерин ам ында тускай организастаан агентство чери кылып турар апарган. Ол чорук транспорт операциязынга хөй акша-хөреңгилерни албан черлери, бүдүрүлгелер үндүрүп турган чорукту соксадырын, оларга улуг камналганы бээрин хандырган.

Кедээ ажыл-агыйның автотранспорт сөөртүлгелеринге негелделерин эки хандырар сорулга-биле республикада кедээ ажыл-агыйның тускайжыткан «Сельхозтранс» деп ийи автоажыл-агыйларын организастаан, кедээ ажыл-агыйның чүъктерин сөөртүрүнүң харысалгазын ам оларда онаатан.

Чүък сөөртүр автопарктың өскени-биле чергелештир, пассажирлер автопарыгы база өскен. 10 чылдарның дургузунда автобустарның саны дыка көвүдээн. 1953 чылда Кызыл—Абакан болгаш Кызыл—Барыын-Хемчик аразынга чүгле ийи автобус шимчээшкиниң маршруттары хүн бүрүде чүгле 20-20 пассажирлерни сөөртүп турган.

Ам үеде Тожудан аңгыда шупту районнар төптери республиканың найысылалы-биле аразында автобус харылзаалыг. Таңды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда чурттакчылыг бүгү суурлар-биле хоорай кадыының автобус харылзаазын организастаан.

Республиканың найысылалындан районнарже база оон дашкаар хүн бүрүде 30 ажыг автобустар үнүп чорүп турар. Чадаана хоорайда, Ак-Довурак болгаш Хову-Аксы ажылчын суурларда кудумчуларга автобус харылзаазын ажыткан. Кызыл хоорайда автобус шимчээшкиниң чеди маршруттарын организастаан. Пассажирлер сөөртүрү 38 ажыг катап көвүдээн болгаш бо хүннерге чедир 16,4 миллион кижилер автобус транспортун ажыглап, ынайбээр аргышкан.

Чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазын улам экижидер дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязының шиитпирин боттандырбышаан, бо чылдың июнь айдан эгелеп пассажирлер сөөртүрүнүң Кызыл—Абакан—Москва маршрутут автобус-демир-оруктуң дорт харылзаазын организастаан. Ынчангаш пассажирлер ам Кызылдан Москвага чедир азы оон дедир автобуска-даа, дүрген поездиге-даа саадал чок өттүр чоруур эртени бээр чаңгыс зай билетти садып алгаш, чорып болурлар. Дорт демир-орук-автомобиль харылзаазын эрткен беш айлар дургузунда ийи муң ажыг кижи ажыглаан.

Чурттакчы чоннуң автомобиль транспортун ажыглаары он чылдың дургузунда 21,5 катап өскен, ынчаарга чиик автотаксилерни ажыглаары 7 катап көвүдээн. Автомобиль транспортунуң хөгжүлдези-биле чергелештир транспортчулар коллективтериниң саны болгаш шынары база өзүп, экижээн. Бир эвес 1953 чылда 460 кижи ажылдап турган болза, ам Тыва автоэргелелдиң автоажыл-агыйларында 3800 ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ажылдап турар. Инженер-техниктиг албан-хүлээлгелерде автотранспорт талазы-биле тускай эртемниг кижилер ажылдап турар. Ам автоэргелелде 90 хире инженерлер болгаш техниктер ажылдап турар.

Ажылчыннарның техниктиг өөредилгезинче улуг кичээнгейни салып турар. Септекчи ажылчыннарның ажыл-ишчи шынарын бедидер талазы-биле барык бүгү автоажыл-агыйларда техниктиг өөредилгениң бөлгүмнери ажылдап турар. Кызылдың автошколазында болгаш автоажыл-агыйларда чолаачыларның мергежилин бедидериниң тускай курстары чыл санында ажылдап турар.

Автоажыл-агыйларда бүдүрүлгениң шолбаннарының саны база көвдээн турар. Автомобиль чорударының мастери, СЭКП-ниң Кызыл хоорномунуң кежигүнү Василий Данилович Сапогов, чолаачы Александр Потылицын, партия кежигүнү эвес Ондар Хунажык олар пассажирлер АТБ-зынга 30 чыл иштинде ажылдап келгеннер. Автопоездилер чорударының мастерлери, бирги чүък АТК-зының чолаачызы, республиканың алдарлыг транспортчузу Ооржак Карашак, ол-ла ажыл-агыйның чолаачызы Леонид Лукич Сайгутин, Минусинск АТК-зының чолаачызы Михаил Тимофеевич Булгаков, Чадаана «Сельхозтранс» автоажыл-агыйының чолаачызы эш Шаутдинов Мадыхат, Кызыл-Мажалыктың, Хову-Аксының болгаш Шагаан-Арыгның автоажыл-агыйларының чолаачылары эштер Соскур-оол, Иргит, Сарыг-Лама болгаш оон-даа өскелер ай бүрүде кайгамчыктыг эки түңнелдерни чедип ап турарлар. Бо эштер шуптузу сөөртүлгелер планын үргүлчү ажыр күүсетпишаан, боттарынга быжыглаан автомашиназын техниктиг эки байдалга тургузуп, хөй хемчээлдиг кывар-чаар материалдарны камнап ап, кандыг-даа үеде ажинге дузалап турарлар.

Автоэргелелдиң автоажыл-агыйларында коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип турар 700 ажыг кижиниң хаара туткан 80 ажыг бригадалар база ол ышкаш коммунистиг күш-ажылдың шалыңчылары азы ол дээш демисежип турар муң ажыг кижилер ажылдап турар.

Нийти ажыглалдың автотранспорту-биле чүък сөөртүрүнүң хемчээли чыл келген тудум көвүдеп турар. 1964 — 1965 чылдарда автотранспорт-биле сөөртүлге дыка улгадыр. Бедиткен онаалдаларны чедиишкинниг күүседиринге автомобилистер бистер кызымаккай белеткенип турар бис. Хамыктың мурнунда шимчээр составтың техниктиг ажаалгазын болгаш аар-саар септелгелерин чорударынга херек септелге черлериниң тудуун бүгү автоажыл-агыйларда доозуп турар. Пассажирлер АТБ-зының гаражын чаарты тударын доосказ, ынчангаш шупту автомобильдер чылыг турар чер-биле хандыртынган. № 1 АТБ-да чүс машина турар гаражтың немелде тудуун чорудуп турар. Хову-Аксы автоажыл-агыйда гаражтың капитал септелгезин кылып турар. Чаа септелге чериниң тудуу доозулган соонда, Чадаана «Сельхозтранстың» барык бүгү автомобильдери чылыг черге турар болур.

Автотранспорттуң шимчээр составы база өскерлир. 1964 чылда ам бисте бар автомобильдерден артык күштүг, чаа, эң-не болбаазыраңгай «ЗИЛ-130» деп машиналарны алыр бис. Дизельдиг автомобильдерниң парыгы улгадыр. Ол хемни кежилдир демир-бетон көвүрүгнү тудуп, ажыглалга кииргенсоонда, Кызыл-Абакан оруу-биле аар деңзилиг чүъктерни чылды өттүр сөөртүр арга бар болган, ынчаарда бистиң тудугжуларывыс, монтажчыларывыс кыжын-даа чүъктерниң келирин маңавас апаарлар.

Келир үеде-даа чүъктер сөөртүрүнүң талазы-биле сорулгаларны чедиишкинниг күүседип шыдаар бис деп бүзүреп турар бис. Бистиң ол улуг, чаа чедиишкиннеривистиң магадылалы болза, коммунистиг күш-ажылдың дээш социалистиг чарыштың хүн бүрүде улам калбарып турары болгаш транспорттуң бүгү хевирлериниң улам ынай хөгжүлдери дээш партияның болгаш Совет чазактың сагыш човаашкыны болуп турар.

Ф. КРУГОВОЙ,
автоэргелелдиң сөөртүлгелер киддизиниң начальниги.

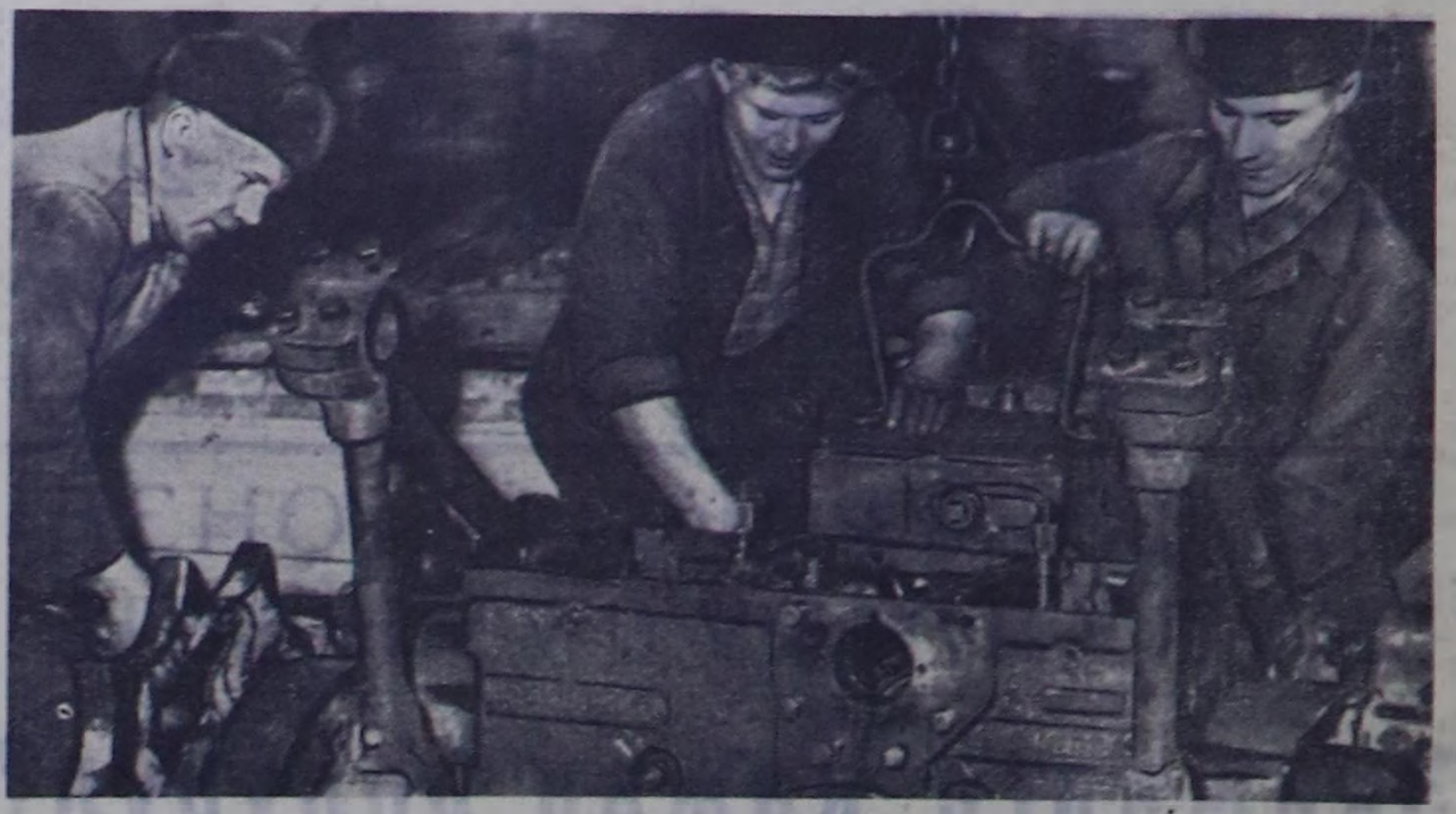

«Сельхозтехника» каттыжыышкынының Таңды салбырының мастерскаяларында көдээ ажыл-агый техниказының септелгези кидинтүлүк чорып турар.

Чаржып турарларның мурнукунда одуруунда Эдуард Шумильдонуң удурткан септекчилер болгаш Бычковтуң удурткан моторист-слесарьлар бригадалары чорып турарлар.

ЧУРУКТА: Шумильдонуң бригадазының трактор септеп турары.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Чаңгыс чер чурттуглары чоргаарланыр

Бо кыска ужуражылга күзүн, хар даглар кырынга база хемнер иштинче киир чагалакта болган чүве. Суурнуң узун кудумчузун өрү алзы балды туткан, кургаг хадың ыяштар эгин ажыр салыпкан, чолдаксымаар дурт-сынныг кижи шевергин соңгаларлыг бажыңның херимниң эжинге келди.

Амыр-менди солушпушаан: «Дыштаныр хүнде ажылдап турганыңар ол бе?»— деп, оон чугаа эрелдивис.

— Кыш келген, бажыңга-даа олуртуммас-тыр. Инек кажаазы чылыглаар, бызаа-хөзээ турар клеткалар кылыр үүрмек ажылдар бар. Ону чедир кылып турдувус — дээш, бажынче бистерни чалай-дыр. Иштн шевергин эттинген стол, сандайлар, шкафтар-биле дериттинген бажыңның иштики каасталгазын эки деп сөглеп болур. Ылангыя чем шкавы, сандайларны бажың ээзи болу чазап кылган болду.

Калыңдуу Доржу Надымовичиниң суурнуң улуг, аныяк чону шупту таныыр болгаш «хүндүткелдиг кижи» дижирлер. Ол боду-биле эвес, а кылып, бүдүрүп турар ажыл-херээ-биле сураглыг, хүндүткелдиг кижи болган. Ол чүгле чазаныр эвес, а харын узанып дарганнаар; демирден дээк, шооча, туда, тырткыыш соп кылыр шуткукчу-биле домей-ле! Шооча, дүлгүүр, кыскаш, шүүче, бижек, хачы ховар турар үелерде Калыңдууге дилег кылып келбес кижи-даа чок турган. Чаърт кургаг ыяштан чазаглыг, бүдүглүг эт аймаан шевергин, шынарлыг кылганын чурттакчылар магадаар.

Мактаашкынның баажызы кылдыр шевер ишчиниң кылган, чазаан чүүлдериниң четче эвес чижээн маңаа көргүзерге солун. Хоочун чазаныкчы болгаш тудугжу 1948 чылдан эгелеп 1950 чылга чедир ийи-ле чыл дургузунда Булуң-Терек сес чыл школазынга 80 ажыг парта, столду болгаш өске-даа шкаф, сандайларны кылган. А 1954 чылдан 1960 чылга чедир, ынчаардагы «Бурунгаар» колхозтуң чазанылга черинге чазаныкчылап кирген дээре диртип, эки ажылы дээш солун, сеткүүлге-даа бо-ла мактаттыра бергилээр турган.

Кажан ол ажыл-агыйны совхозка калыпканда, Доржу Надымовичиниң Кызыл-Даг салбырының тудугларынга барып ажылдаарын аңаа сүмелээн. Оон бээр ол тудугжу хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип келген. Чүгле бажыңнар, мал кажаалары тударынга идепкейлиг киржип турар эвес, школа септелгезинге чазаар, дерир, нарын ажылдар кылырынга таарымчалыг кижи кымыл дээрге-ле. Доржу Надымович турган.

— Ам бо үеде мал-даа кажааларын тударда бис биеэ шагла ышкаш борбак ыяштарны чонуп, картавайи, керте шапкаш, муңгаштай салып каар эвес, нарын апарган, соңгалап, рамалаар, шилдээр, бус тыртар хоолайлар кылыр. Ынчангаш бөгүн, дыштаныр хүнде, төп фермада 100 инек кирер кажааны чылыглап, ооң иштинге 32 бызаа турар клеткаларны дерип кылып турганывыс ол — деп, хоочун тудугжунуң чугаазы бо болган.

Бажың даштында кылган чазаныр черде дээр өңнүг ак-көк будук-биле будаан шевергин, чараш аптараны серилей салып каан. Ында хол-биле чазап кылган урутлар шанаа база бар болду. Ооң чанында шүүче, маска, балды, хаарыыл, шугум дээш хер-херексел-ле хөй.

— Чай кадында кылган чүвелер-дир ийин. Суурнуң аныяк өскени өзүп, көвүдээн. Бо шагда аныяк өскен айланып-баштанып турар боор чүве-дир. «Урутларывыс өгленип баштаныр дей берген, шкафтан, столдан чазап бээриңер кандыгыл деп кырган ада-даа, не-даа кижи дилег кылып чедип кээр, ойталаар аргажок»— деп, Доржу Надымовичиниң шеверлээн ажылын сонуургай бээривисте ынча дидир.

Ам бо хүннерде мурнакчы тудугжу болгаш чазаныкчы өске тудугжулар-биле кады малчыннарның турлагларынга барып, немелде чаа кажаалар кылчып, салбырның өске-даа чазаныр, узаныр аар-саар ажылын кылып турар.

Ындыг бөдүүн ишчи кижилер республиканың кайы-даа ажыл-агыйларында бар, ынчаарга оларның аразында хоочун тудугжу, шевер Калыңдуу Доржунуң ады база бар болуп турарынга ооң чаңгыс чер чурттуглары чоргаарланырлар.

Д. ЕНДАН.

МАССАНЫҢ ЧОГААДЫКЧЫ ИДЕПКЕЙИН ӨСТҮРЕР

Чөөкта чаа респотребсоюзтуң клувунга тоску соңгулда участогунуң соңгукчулары боттарының депутаттары эштер Б. Н. Динга, С. Н. Колесников, Б. З. Иргит, Б. С. Маады болгаш Р. С. Гниломедова олар-биле ужуражылгакын хуралын эрттиргеннер.

Чер-чер Советтеринге соңгулданың болуп эрткениинден бээр үениң дургузунда ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң чорудуп келген ажылдарының дугайында илеткелди хоорай Совединиң депутаты, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң секретары эш Динга кылган. Хоорай Совети, оон күүскому болгаш секциялар парторганизацияның удуртулгазы-биле, депутаттарның идепкейиниң өзүлдезинге даянып алгаш, СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш база чеди чылдың бешки чылында боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче хоорайның ажылчы чоннарын мобилизастаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган деп, илеткелчи демдеглээн. Хоорайның үлетпүр-бүдүрүлгелери бо чылдың он айларында нийти продукция бүдүрер планын 105,0 хуу кылдыр күүсеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгү бедээн, бүдүрүлгелерниң хөй нурууну продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле онаалдаларын күүседип шыдаан.

Бус-турбиналыг электростанцияның, типографияның, хөмүр даш шахтазының, респотребсоюзтуң транспорт конторазының болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелериниң коллективтери бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип алган. Чижээ, республика типографиязының коллективи бо чылдың он бир айларының планын октябрь 12-де күүседипкен болгаш ноябрь 13-ке чедир бүдүн чыл планын 104,3 хуу кылдыр күүседирин хандырып шыдаан; Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының коллективи тос айларда алган социалистиг хүлээлгезин чүък сөөртүрүнүң талазы-биле 141,3 хуута, тонна-километрниң—128,2 хуута күүседип шыдаан.

Хоорайның бүдүрүлге коллективтеринде коммунистиг күш-ажылдыы дээш чарыш улам калбарган. Эш Барановка удурткан (электростанция), эш Белоусовка удурткан («Кызылтудуг» тудуг эргелели), эш А. Хавратовага удурткан (дааранылга комбинады), бригадалар болгаш хлеб заводунуң ажылчыны Хертек Серенмаа, дааранакчы Монгуш Клара ышкаш коммунистиг күш-ажылдың шалыңчылары бедик бүдүрүкчүлүг ажылдарының үлегер-чижээн көргүзүп турар. В. Косинцев, Е. Чудоновская болгаш өскелерниң-даа тудугжу бригадалары база-ла багай эвес ажылдап келген.

Боттарының соңгукчулары-биле депутаттарның харылзаазы, доктаамал комиссияларының болгаш квартал комитеттериниң ажылы экижип турар. Бо чылын хоорайның ажылчы чоннары, депутаттарның идепкейлиг киржилгези-биле 500 ажыг ыяштарны болгаш 25 муң ажыг чадан ыяштарны тарып олурткаңнар.

Моон-биле кады хоорай Совединиң күүскомунуң база депутаттарның ажылында улуг четпестер барын илеткелчи болгаш саныл берген соңгукчулар тодаргай чугаалаан. Хоорайның бүдүрүлгелери болгаш автоажыл-агыйлары социалистиг хүлээлгени, бүдүрүлге онаалдазын шуптузу күүсеткен турары ам-даа чедип алдынмаан. Тос айларның планын алгы заводу, түүйбу заводу, «Тыва тудуг» трезиниң дузалал бүдүрүлге комбинады күүсетпээн. Сүт комбинады, септелге заводу, Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйы продукцияның ассортимент онаалдазын күүсетпээн.

Хоорайның капитал тудуглар планы багай күүсеттинип турар. Чурттаалга бажыңнарын ажыглалга кирериниң он айлар планы чүгле 54 хуу күүсеттинген. Хоорайны чаагайжыдарының, ногаанчыдарының талазы-биле ажылда база улуг четпестер бар.

Соңгукчуларның ужуражылгазы хуралындан квартал комитединиң составын бадылаан. Комиссия бодунуң ажылын чаа сорулгаларга холбаштыр экижидерин хурал даасан.

Д. РЫЛОВ.

Баштайгы аңчыларның белээ

ТООРА-ХЕМ. (Радио-биле). Тожунуң аңчылары бо чылын организастыг, мурнуку кайы-даа сезоннардан белеткели эки аъттанган. Бригада, звено бүрүзү тывыш талазы-биле тодаргай планныг, эки көргүзүглер дээш хүлээлгени кижи бүрүзү алган.

Аңчыларның башкылыы ноябрь 20-ден эгелээш чаныл кээп турар, а келген звенолар нийги үнүүшкүнче база белеткенип турар. «Май быры» колхозтуң баштай келген 11 аңчызы 113 кишти, «Совет Тыва» колхозтан 7 кижи 88 кишти болгаш өске-даа арбын олчаларны эккелген.

Ажылдың кандыг-даа участогунда совет кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин СЭКП Төп Комитединиң декабрь Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш чүткүл улам хайныктырып турар. Бо талазы-биле калбарган чарыш Тожунуң аңчыларын база сорук кииргеп.

Чогаадыкчы марксизмниң үлегер-чижээ

(В. И. Ленинниң «Пролетар революциязы болгаш ойталакчы Каутский» деп номунуң үнгенинден бээр 45 чыл болганынга)

Дөртен беш чылдар мурнунда, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бир чыл оюнуң хүннеринде, В. И. Ленин «Пролетар революциязы болгаш ойталакчы Каутский» деп бодунуң гениалдыг ажылын доосказ.

Ынчан бистиң чуртувус аар-берге үени чурттап эрттирип турган. Россияга төөгүлүг туружундан үнүп турган аңгы—дарлакчыларның аңгызы күчүлээшкиниң оруу-биле чорупкан. Октябрь революциязынга дужур октаттырган помещиктер болгаш капиталистер хамааты дайынны кыпсып үндүрген. Делегей капиталы бодунуң чүс-чүс муң солдаттарын, хөй санныг чепсээн, оък-чемзээ орус капиталистерге болгаш помещиктерге дуву-далаш-биле тутсуп берген. Интервентилер аныяк Совет республиканы аъш-чемниң болгаш чиг-эттиң эң чугула курлавырларындан үзе кирген: Донбасс болгаш Украина, Сибирь болгаш Поволжье. Закавказье болгаш Баку эжелеттирген турган. Контрреволюция чер-ле болганынга уймээннерни болгаш үрегдекчи чоруктарны организастап турган. Сугчаазеринин, кара өжегаар ажыл соксадыышкыннарының, пролетаржы активтерин, революцияның кескү ажылдакчыларын өлүрүп турарының дугайын ол хүннерниң парлаалгазынга доктаамал дыңналып турган. В. В. Володарскийни, М. С. Урицкийни өлүрген болгаш ылангыя 1918 чылдың августуң 30-де революцияның баштыңчызы В. И. Ленинниң амы-тынынга кара сагыштыг-биле халдаан чорук бүгү улустуң килеңнээшкинин бөлдүрген.

Ынчаарга Совет эрге-чагыргазынга кедергей берге турган ол үеде II Интернационалдың удуртукчуларының бирээзи—К. Каутский бистиң чуртувуска, большевиктерниң партиязынга нугулдээшкинни кылган. Оон чүүлдери, ылангыя 1918 чылдың августа үнген «Пролетариат диктатуразы» деп ному херек кырында ажылчыннарның болгаш тараачыннарның бирги ада-чуртунга удур даштыкының шериг интервенциязын идеология талазы-биле агартканы болуп турган. Дарлаткан аңгының революстуг хөделиишкиннеринге удурланмышаан, Каутский болза Октябрьның социалистиг революциязының төөгүлүг, хоойлу ёзугаар болган чоруун херек кырында хүлээп көрбейн турган болгаш эрге-чагырганы дурум чок черге ажелеп алган, демократияны хажыткан, интернационализмден ойталаан деп большевиктерни буруудадып турган. Ындыг болган тудазде. Каутский болза Россияны «ёзулуг» (тодаргайлаарга буржуаз) демократияның «шын» оруунче катап киирериниң эргежок чугулазының дугайында түңнелди кылып турганы ол-дур.

Аар балыгланыышкынындан чапчаа сегип келген хиресинде-ле В. И. Ленин Каутскийниң болгаш II Интернационалдың өске-даа удуртукчуларының ревизионисчи теорияларын болгаш хоралакчы ажыл-чорудулгазын ынчангаш сойгалап илереди берген. «Пролетар революциязы болгаш ойталакчы Каутский» деп чүүлдү Ленин «Правдага» бижээш. **«Каутский чергелиг ойталакчыларны сойгалап илередир, БҮГҮ-ЛЕ чурттарда бар болуп турар ёзулуг интернационалисчи пролетарийлерниң революсчу БӨЛҮКТЕРИН оон-биле ветиниң херек»** деп ол чүүлдүнге айыткан. Оон-биле чергелештир В. И. Ленин база-ла ындыг аттыг номну бижээш болгаш Каутскийниң үзел-бодалдарын делгеренгейи-биле шүгүмчүлээш, пролетар революциязының, ажылчы аңгының диктатуразының, социализм тургузуушкунунуң эң чугула айтырыгларын улам ынай ажылдап кылган.

Ленинниң ному — марксисчи теорияны чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүң, теоретиктиг чүүлдерни ажылдап кылыр үеде тодаргай, төөгүлүг байдалдарны бүгү талалыг барымдаалап көөрүнүң магалыг үлегер-чижээ, аңгы демиселиниң чаа дуржулгазын барымдаалаарының, революстуг марксизмниң алыс утказы — материалистиг диалектиканы эң-не мергежилдиг-биле ажыглаарының үлегер-чижээ.

Маркс биле Энгельс пролетариат диктатуразының дугайында өөредигни идип үндүрбүшаан, келир үелерге коммунистиг күрүнениң бүгү чүүлдери кандыг болурун тодаргай айтыгын боттарының сорулгазы кылдыр салбайн турганы. Кол болгаш чайлаш чок чүүлге — капитализмден социализмче шилчилге үезиниң күрүнези болур пролетариат диктатуразының эргежок чугулаазынга революсчуларның кичээнгейин мөөннеп турганы билдингир болгай.

Париж коммуназының болгаш Октябрь революциязының дуржулгазын барымдаалап көргеш, В. И. Ленин болза пролетариат диктатуразының дугайында марксизмниң үндезилекчилериниң түңнелдериниң шынныын бүгү-ле күштүг-биле үндезилээн. Оларның өөредиин оппортунистиг хажыдыышкыннардан камгалаан болгаш Россияга пролетариат диктатуразын камгалаарының база быжыглаарының эргежок чугулазын көргүскен. Оон-биле чергелештир Россияга шимчээшкин ажылчы чоннарының политиктиг организациязының, оларның эрге-чагыргазының оон мурнунда туруп көрбээн чаа хевирин—Советтерни берген. Төөгүде эң баштайгы тиилелгелиг пролетар революциязы белеткээринге болгаш чедиишкиниң боттандырарынга Советтерниң ойнаан кедергей улуг ролюн, чаа нийтилелдиң тургузуушкунунга оларның ойнавышаан турар ол ролюн Ленин бүгү талазы-биле тодараткан. Кадыг-дошкун аңгы демиселинин, а харын-даа чамаатты дайынның байдалдарынга улуска удур Тургузуга хуралы хевирлиг «арыг демократияже» ап кирер дээн Каутскийниң, меньшевиктерниң болгаш эсерлерниң кыйгырыы буржуаз парламентаризмни сурталдаан чорук-тур, кеступ көрбээн быжыг туруштуун болгаш амыдыралчы аргалыын балыткаан ажылчын-тараачын күрүнени бак көрүп, нугулдеп мегелээр чорук, революцияның херээнге, чүгле Россияның эвес, харын бүгү делегейниң пролетариадының эрге-ажыктарынга шуут өскерилген чорук-тур деп, Ленин оон-биле кады көргүскен.

«Эрге-чагырганы дурум чок черге ажелеп алган», чонну «күчүлеп турар», демократияны «үреп турар» деп, Каутскийниң большевиктерге удур идип үндүрген буруудадыышкыны база-ла марксизмге өскерилген чорук болгаш ажылчын аңгыга хоралакчы чорук болуп турган. Пролетариат диктатуразы — социализмниң тургузар эчис сорулганы салып турар, ажылчын аңгыга удуртурган ажылчы чоннарның эрге-чагыргазы — ол дээрге, ол-ла үеде «пролетариаттың буржуазияны күчүлел-биле ажып тиилээш, чаалап алган болгаш күчүлел-биле тудуп турары эрге-чагырга-дыр» деп, Ленин бижээн. Ол күчүлээшкиниң характери болгаш хемчээли бирги ээлчегде буржуазияның удурланыышкынының хире-чергезинден хамааржыр. Эртемниг коммунизмниң мировоззрениезиниң эң чугула, үндезин дестериниң бирээзи болза, күчүлээшкин социалистиг революцияның алыс бүдүжүнден ызавыла албан үнүп келир чүве эвес-тир, күчүлээшкин болза социалистиг революцияның мурнунга тургустунуп турар сорулгаларны шиитпирлээриниң, ук революцияга иштики шынар болуп турар аргазы эвес-тир, дээрзиниң дугайында бодал болур. Харын пролетариат болза, демиселдиң тайбың доостурунга, революцияның чогаадыкчы, тургузукчу эчис сорулгаларын боттандырарынга болдунар-да дүргени-биле бүрүз маннеттиперинге эң-не улуг сонуургалдыг болуп турар. 1917 чылдың апрель—июньде, ол үелерги Россияның онза байдалдарын барымдаалап көргеш. В. И. Ленин болза, эрге-чагырганы тайбың арга-биле Советтерниң холунче шилчидери болгаш буржуаз-демократтыг революцияны социалистиг революцияже шилчидери болдунуп болур деп санаан. Ынчалза-даа орус буржуазия эрге-чагыргадан эки-туразы-биле чайлап бээрин күзевээн болгаш Петроградка июльде болган тайбың чыскаалды адып боолаарын организастаан.

Чаа байдал-биле холбаштыр большевиктер чепсектиг тура халыышкынның лозунун идип үндүрген. Ынчаарга сентябрьның эгезинде таарымчалыг байдалдар база катап тургустунуп келгенде. эрге-чагырганы тайбың арга-биле чедип алыр дээш, ол болдунар арганы ажыглаарын Ленин доп-дораан саналдаан. «Ол үеде ол болдунар арганы ажыглаваны дээш бүгү харысалга буржуазия-биле чөпшээрежирин бодап турган болгаш коммунистерге удурзашып үнген бичии буржуазтыг партияларның толээлекчилеринге онаажыр»—деп, Германияның Социалистиг чаңгыс зай партиязының VI съездизинге Н. С. Хрущев демдеглээн. Ол байдалдың үезинде революцияның тайбың хөгжүлдезиниң перспективазы чок апарган болгаш чепсектиг тура халыышкын дугайында айтырыг база катап хүннүң ээлчээнге тургустунуп келген. Пролетар революциязының характериниң дугайында ленинчи өөредигге үндезилээш, СЭКП-ниң Программазы ам-даа социалистиг революцияның хөгжүлдезиниң болгаш социализмче шилчилгениң тайбың-даа, ол ышкаш тайбың эвес-даа аргазын янзы-бүрү чурттарда тодаргай төөгүлүг байдалдардан хамааржыштыр көрүп турар.

• • •

Октябрь революциязының түңнелинде ажылчын аңгы эрге-чагырганы бодунуң холунга алган. «Бүрүе болгаш революция», «Пролетар революциязы болгаш ойталакчы Каутский», «Пролетариат диктатуразының үезинде экономика болгаш политика» деп ажылдарынга болгаш өске-даа хөй-хөй ажылдарынга В. И. Ленин төөгүлүг сорулгаларның делгемин болгаш улуг чаагайын, ажылчы аңгы тергиидекчи аңгы болу бергениниң соонда оон мурнунга тургустунуп кээп турар айтырыгларның хөй янзызын болгаш нарынын тодаргай көргүскен. Чүгле дарлакчыларның удурланыышкынын базары эвес, а хамыктың мурнунда нийтилел ажыл-агыйын чаарты тургузарынга тиилелгени чедип алыры, чаа төрүттүнүп келген, ынчалзажок ам-даа кошкак, чаа нийтилел тургузуунуң ам-даа үзе үзүткаттынмаан капитализмни ажып тиилээн турарын хандырары — шилчилге үезиниң күрүнези болур пролетариат диктатуразының кол төөгүлүг ролю ол деп, Ленин кезээде онзалап демдеглеп турган.

Буржуазияның удурланыышкынын базары пролетариат диктатуразының баштайгы сорулгазы болур. Оон кол эчис сорулгазы чүл дээр болза, хөй миллион ажылчы массаларны ажылчын аңгыны долгандыр каттыштырары болгаш чаа, социалистиг нийтилелди тургузары болур. Ындыг болганда, пролетериат диктатуразы дээрге, күш-ажылчы хөй кезиктиң эрге-ажыгын барымдаалаан, ол күш-ажылчы хөй кезиктиң эрге-чагыргазы болуп турар болгаш ук эрге-чагырга эң-не калбак демократия — херек кырында боттуг демократия болуп турар-дыр. **«Пролетаржы демократия кандыг-даа буржуаз демократиядан МИЛЛИОН катап демократчы; Совет эрге-чагырга эң-не демократтыг буржуаз республикадан миллион катап демократчы»** деп, В. И. Ленин бижээн.

Буржуаз демократияны ап көөр болза, оон аңгы талазы-биле алыс утказын В. И. Ленин мынчаар туплунга чедир илереткен: «Буржуаз демократия кезээде-ле кызыы, кызытаарлаттынган, хоозун, арыы чагган болуп артып турар, ол

Бистиң малчыннарывыс

«Кара-Хөл» колхоз Барыын-Хемчик районда малчын колхозтарның бирээзи. Малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун ковудедир талазыбиле кыынмакай ажылдан турар селиҥилерниҥ, хойжуларның санды ында улам ковудеп турар.

Маңаа чижек кылдыр хойжу Иргит Балданович Балчыйның ажылыжын көргүзүп болур. Ол колхозка киргенинден баштайгы чыддарында чылгы, инек малдан чораан. Хой кадарып эгелээнден бээр чеди чыл чедип турар.

И. Б. Балчый хой кадарган чыддарында колхозка 2432 хураганнарны менди доруктуруп берип, 9 тонна 600 килограмм дүктү колхозка орудга кылдыр киргген. Хойжу бо чылын бир хойга онаашпыр 1,9 килограмм дүктү кыргып, 408 хураганнарны менди доруктурган. Ынчангаш ол колхозтуң бүтү хойжуларының социалистиг чарыжының тиилекчизи болгаш.

— «Боттанныг» деп малды канчаар кадарарыл ынча деэр силер? — деп айтырарывыга ол ынча деп харылаан:

— Бо деэрге амыр болдур ийин, аг-даа көжүрер дивес, аалдап күшхүнезин ап алгаш, хойну сүргеш, одарладып чоруп каар чүве болгай. 15 — 20 хонган-ла аалга бир келир турдум. Малды ынчаар одарлатканының түнелинде менээ быжыглаан бүтү хойларның денгилдези бо чылын ортумактан өрү болган.

И. Б. Балчый кыштаанда кажааларың баш бурунгаар ыяк септеп база 16 тонна сигенны кыштаанда белеткеп алган. Кыштаг одарын камнаары-биле хойжу кыштаанче декабрь айның эгезинде көжерин планнап турар. Ол келир чылын төрүүр 100 хойдан 100 хураганны менди доруктурар, бир хойдан ортумаа-биле 2 кг дүк кыргыыр сорулга салган шудургу ажылдап турар.

С. КОМБУЙ-ООЛ.

Тожу районда «Совет Тыва» кодээ ажыл-агый артелиниң кежигүнү Ришна Куку үш чыл бурунгаар артельдиң Көк-Чәр сүт-бараан фермазынга саанчылап киргген.

Баштайгы чылдарда чамдык бергелер турза-даа, зиыяк саанчы ол бергелерни кызымакай күш-ажылы-биле шудургу ажып эрткен. Эрткен чылын аңаа быжыглаан 12 инектиң бирээзинден-не ортумаа-биле 1250 кг сүт саар хүлээлгезин 1300 кг кылдыр күүсеткен. Бо чылын бир инектен-не 1500 килограмм сүт саар хүлээлелиг. Эрткен он айлар дургузупда бир инекке онаашпыр ортумаа-биле 1452 килограммны саап, социалистиг хүлээлгезин күүседиринге чоокшулай берген.

Р. Куку чүгле саанчы хүлээлгезин күүседири-биле кызыгаарлаттынмайн, фермада агитатордап, ында агитхуудусту үндүреринге идепкейлиг киржип, кодээ ажыл-агый будурулгезиниң тодаргай экономиказын өөренир белгүзүде өөренип турар. Колхозта партия организациязы ону чоокта чаа СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган.

С. САМИЯ.

Саанчыларның өөредилгези

Республиканың колхозтарындан, совхозтарындан дээрге саанчылар электрлиг саалданы, инек сагыр «Елочка» тургузулганы, оны ажыглаарын өөренип алыр дээш Кызыл хоорайда чыглып келгеннер. Олар бир ай өөреннирлер. Ноябрь 20-де оларның бирги кичээли болган. Баштайгы кичээлди электри-биле саар аппараттарның механизмнериниң башкызы Анатолий Федорович Меркушев орттырган. Дүүн соомда механизация училищезиниң иштиг чурттакга бажыңында чеде бээримге болуп саанчы кыстар, механик-моторист оолдар од хүн болуп эрткен кичээлдиң дугайын сеткил ханын чугаалашкан турлар.

— Кичээл-даа дыка-ла солуп эртти, илап-ла совуургадым. Ам бир ай иштинде өөренип кээрге хөй-ле солуп болгаш ажыктыг чүүлдерни бидип алыр боор бис. Бистерни мынчаар өөредип чорутканы шын-дыр — деп, «Элегес» совхозтуң Кудузунда сүт-бараан фермазындан келген Нина Петровна Кармолитова чугаалай-дыр.

Ол, совхозка чеди чыл саанчылап ажылдап келген. Бо чылларның иштинде Нина Кармолитова бодунуң ажылынга багай эвес түңнелдерлиг болган. Бодунга бижыглаан 19 саар инектерни ол сагыш човаңгыр ажаап, саап турар. Кулузун сүт-бараан фермазында 250 баш хире саар инектер бар, оон аңгыда ам төрүүр инектерни база саанчыларда бижыглаан. Фермада чеди саанчылар бар. Олар инектерни электри-биле саап турганнар. Бо чылын энир чылга болаарга инектерниң чеми бакшыраан — деп, Нина Петровна чугаалай-дыр. Чүгле сиген болгаш силостаан кукуруза-биле кызыгаарлаттынып тур бис. Бо чылын дүжүт шоолуг эвес болганындан инектерге немелде чем бердинмейн турар. Амгы үеде инектериҥ суду кызырылган, хол-биле саап турар. Бисте ам механик чок. Электриниг саалда үезинде баштай берге турган. Саалда тургузулганы таарыштырып, оларга инектерни саарын чаңчыктырып алыры берге турган. Өөренип билип алган билиминиң эш-өөрүмге барып дамчыдып сонуургадыр мен — деп, эш Кармолитова чугаалаан.

Кулузун фермазы совхоз төвүнден ырак болза-даа, саанчылар солун, сеткүүдерни ой-шаанда ап турар. Ферма ажылдакчылары чылыг, чырык бажыңнарлыг. Саанчыларның материалдыг байдалы база экижин турар, олар айда 100-тен эвээш эвес рубльди ажылдан ап турарлар.

Ол-ла совхозтуң Чал-Кежиг суурда № 3 сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчыларының бирээзи комсомолчу кыс Уйнукуу Дүнзенмаага ужураштым. Эш Дүнзенмаа сентябрь айга чедир бир инектен-не 1500 литр сүт сагган. Ажылынга кызымак апаак саанчыны фермаңың коллективи бо семинарже чорутнаан.

Мээң баргам үемде олар урокка белеткенип, «Елочка» хевирииниң аппарады-биле сүттүң бедик саалдазын канчап чедип алырыл» деп номчугашты номчуп орлар.

Бии-Хем районуң «Хадың» фермазындан келген аныяк кыс Бошкажык Чечен, Тес-Хем районда Ленин аттыг колхозтан механик Анатолий Бальчый-оол сугнар база-ла өөренип турарлар. Олар колхозтуң хоочун саанчыларының бирээзи Таисия Филипповна Маманикованы аажок мактап чугаалай-дырлар.

— Мени өөреткен кижи ол-ла болгай. Кончуг сагыш човаачал, ажылга кызымак, эш-өөрүмге кичээнгейлиг кижи — деп, эш Чечек чугаалады.

Күш-ажыл-биле теорияны холбаштырып өөренири, ажылды чиигедир, күш-ажылдың будурулгүүлүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер дээрзи чугаажок.

К. ОРТУН-ООЛ.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Бодамча чок чарыгдал

«Шекпээр» совхозтуң Алнгаты салбырында бот-оруга-чарылгалыг ийи хойжу бригадаларның төптеринге шилип алган черлери — Дөргүн болгаш Кужурлуг-Мажалык — хой малга таарымчалыг черлер болур: хой одары делгем, чанында мал чеми тарыыр шөлдеринг. Оон ыңай бир малгыг чүве чүл дизе, оларның хайызынып-даа чанында, бежен метр хире черде, кезээде эзбек болгаш доннас кара суглар бар. Ынчангаш мал азырап өстүреринге чаатыгнаан черлер деп адап болур.

Дөргүнде хойжу бригаданың төвүнде чугула тудулгар коддуунда доозулган. 900 дөрбелчин метр шөлдүг хой кажаазы, үш аал иштиг чурттаар бажыңнар, кызыы булуң, чунар бажың кылдыңган.

Бо хойжу бригадаларның төптеринге барган кижи хой ажылын хөгжүдүрүнче илап-ла сагыштыг салда берген совхоз-тур деп чүвени бодай бээр. Ынчалза-даа кайы-даа төпке баарга, кара суглариың кедээзинде хаалыг хавак кырында бедик черде оңза көстүп турар тудулгар бар. — Ында чүү барыл? — деп, кымда дораан айтыра бээр апаар. — Кудук-тур. Барыын-Хемчиктиң сүт ажыл-агый черн ол көк хаяны өрүүдүп, кап-кара суг чыткыже электри мотору-биле сордуруп үндүрер кудуктуң херээ чүү боор? деп, кым-даа бодай бээр. Электри чокта оон арыг-даа, бокчуг-даа суг устунмас. Чанында аржаан дег арыг кара суглар чыдырда, 35 болгаш 75 метр ханы каскан кудуктарже мотор ажылдадып, суг узар дээш кымда бар чыпчас-ла болгай.

— Менде чүү боор: төле дээрге, шилчидип-ле турар — бо-ла. Чүгүла херегледиттинер черлерге кудук каскан болза, эки турган чүве-дир ийин. Ол кудуктарның өртээнге 12940 рубль шилчидер кижи мен. Онгаардескээр чажыт турар хой хөреңги чок совхоз болгай — деп, кол бухгалтер эш Сергеев хыйланып олурар.

— Түскай эртемниг эш Леонтьевбиле ыяк маргыжар боор. «Кудук суу бажың температуразы ыяжап чыгыг боор чүве. Кара суг ажиртирге хоралыг болур чүве» дээр кижи чоржук. Ону билбес мен. Ам канчаарга-даа 12940 рубльди төлээривис албан апарган — деп, совхозтуң директору эш Коблов таймыбырны берип турар.

Бир эвес «Шекпээр» совхозтуң удуртукчулары ажыл-агыйжы ёзулбиле болдаан болза, демги 12940 рубль-биле Алнгатының суг чогуидан ажыглаттынмайн чыдар делгем одарларлыг ховуларынга, шаттарынга кудуктар кастырар турган апы улуг тудуглар кылып алыр турган. Бо дугайын партия-күрүне контролю, Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелеп болгаш район организациялары баш удур эскерип көөр ужурлуг турган. Ам хөлү эрткен-дир.

Барыын-Хемчиктиң суг ажыл-агый черн совхозка кандыг ажыкты берип болуруп өөренип көрбейн, карак ажыт акша алырынче сундүгүп ажылдаары шын эвес. Суг чоогунда чавыс черге өрүнээшкин кылбайн, хой акша алыр дээш, кубометрин көвүдедир дээш артында-ла халлыг тей кырынга ажаажыл тургузуп, кудук каскан чорук, совхозка-да когарадлы чедирип турар, күрүнеиң техникказының эленчилинге-даа багай салдарны чедирип турар-дир.

Моон соңгаар ындыг перспектива чок ажыл кылыр, бодамча чок чарыгдал үндүрер чорукту практикага болдурбас болза чогуур.

Ф. СЕГЛЕНМЕЙ.
Барыын-Хемчик район.

Кызыл булуң көргүзүп тур

Ажыл-агыйга барган кижи ол ажыл-агыйның байдалын, түңнелдерин кижилер-биле чугаалажып, алыды карак-биле көрүп тургаш, танышып алыр дээри-де шын. Ынчала-даа чамдык таварылгада моон өске янзы-биле танышып ап болурунуң аргазы база бар. Ол болза көскү агитация-дыр. Эки тургустунган көскү агитация болза, ажыл-агыйның байдалын кижиге көрүнчүк дет кылдыр көргүзүп болур.

«Тес-Хем» совхозтуң О. Шынаа салбырының кызыл булунунда көскү агитацияны дерип тургусканы моөң сеткилимни кончуг өөрткен. Кызыл булунга кире бергеш, ажыл-агыйның байдалын, перспективтиг сорулгаларын, ой-ойде түңнелдерин, мурнакчыларның көргүзүлгелерин көргүскүлээн диаграммаларны, көргүзүг самбызын, хана солууну көргеш, хандыкшын таныжа бердим. Салбырда нинти мал ажылының эрткен үш чылдарда өзүлдезининң көргүзүү, ооң продуктуларын бүдүргени болгаш күрүнеге сатканы, малчыннарның түстүг хүлээлгелери, оларның күүселдеши, малдың чаш төлүн камгалап алыр болгаш дүк кыргылдазының тадазы-биле мурнакчыларның көргүзүү, мал чемнериниң болгаш кыштаглаашкын белеткелиниң түңнелдери, хойжу бригадаларның көргүзүглери дээш ышкаш дөрт кезек көргүзүглерни номчуп таныжарынга элээн шак-че эртер.

Көргүзүг самбызында малдың чаш төлүн камгалап ап турарын болгаш мал ажылының продуктуларын күрүнеге сатканын көргүскен. Салбыр 1962 чылда 100 хой бүргүзүнден 73 хураганны алган болза, бо чылын 81-ни алган. 1962 чылда күрүнеге 164 тонна эттти, 20,8 тонна дүктү дужааган болза, 1963 чылда дужааган эът 206 тонна, дүк 24 тонна болган.

Салбырның сураглыг хойжузу С. Санаа 363 хойдан 366 хураганны алган. Д. Сагды хой бүргүзүнден 2 кг 450 грамм, М. Дуваң—2 кг 360 грамм, Н. Норбу—2 кг 240 грамм дүктү алган. Ылангыя хойжу Норбу бодунга онаашкан планындан ажыр 183 кг дүктү совхозунга берген. Ол ынчаш хойжу Бүрүн-оол 160 кг дүктү планындан ажыр дужааган.

Салбырда партия эге организациязы (секретары эш Сараваа) СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, партияның көскү агитациязын багай эвес организастап турарын бо кызыл булуннуң чижээ көргүзүп турар. Моон өске-даа хөй кергүзүглерни кызыл булуң менээ көргүскен.

О. ТОВУУ.

АНЫЯК БИЛБИОТЕКАРЬ

Өвүр районнуң «Кызыл тукэ колхозунуң библиотеказы чоокка чедир-ле тускай бажың чок турган. Артель баштаар чери библиотекамның тускай бажыңын тутгуруп берген.

Тускай номчулга залдыг ол библиотекага кире бээрге, ооң иштиниң арыг-силии-даа аажок, интуктатуралаш чугаалап каан хамада «В. И. Ленин», «СЭКП ТК-ның июнь Пленумун болгаш өскедаа стендилерни аскан. Кызыл пес-биле шып каан узун столда чаа журналдарны болгаш солуунарны делген каан.

Амгы үеде библиотеканың хом фондузу 5400 ажып турар болгаш докгаамал номчукчуларның саны 413 кижи четкен. Хову бригаданың кежигүнү К. Бады-Мөңге, ыяш ажыл-агый черинең ажылчыны Кара-Сал Маска, колхозчу О. Биченей болгаш өскелер-даа бо чылдың февраль айдан бээр 17-ден 20 чедир янзы-бүрү номнарны номчуп, номну колхозчулар оргузунга пропагандалаар талазы-биле элээп ажылдарны чорудуп, библиотекарьга дузалажып турар.

Көдээ библиотеканың эргелекчизи комсомолчу Ооржак Минчиир Чыраа-Бажында сарлык фермазынга, Чараш-Дыт, Хорумнуг-Ой сүт-бараан фермаларынга аалдап барып, колхозчуларның номчуп дооскан номнарын чаа номнар-биле солуп турар.

*— Моөң мурнунда бистиң библиотекага тыва номнар эвээш турган, чагыг кылырга база келгеш, ол-ла чүүлдерни библиотекарь кайтарып алыр турган. Ынчангаш бистиң библиотекабыс тускай бажың чок турган. Ам бистиң библиотекабыс тускай бажыңга кирип, ында чугаалажып, номчуп, ажыл-агыйлыг чүүлдерни сонуургап, ынчангаш ам ажыл-агыйлыг чүүлдерни ап-биле чорудуп, ажыл-агыйлыг чүүлдерни ап-биле киирип,

Улустуң маадырларынга тураскааткан шии

„Самбажык" дугайында көрүкчүлерниң саналы

Виктор Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизиниң дугайында көрүкчүлерниң санал-оналын, үнелээшкиннерин бижээн чагаалар бистиң редакцияга кээп турар. Мооң адаанда чамдык көрүкчүлерниң «Самбажык» деп шии дугайында санал-оналын парладывыс.

Бо шии дугайында көрүкчүлер боттарының санал-оналын киирер чорук — шииниң авторунга болгаш ону тургускан режиссёрга, чурук болгаш хөгжүм каасталгазын кылган кижилерге, ында ойнап турар артистерге улуг ажык-дузалыг дээрзин редакция санап турар. Ынчангаш көрүкчүлер бо шии дугайында боттарының саналдарын редакцияже-даа, театрже-даа азы шиини көдээге көргүзүп чорупп турар үеде артистерниң боттарынга-даа киирип болур. Ылангыя улуг назылыг кижилерниң санал-оналын алыры дыка-ла күзенчиг-дир.

МЭЭҢ БОДАЛЫМ

Талантылыг шии чогаадыкчызы Виктор Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизиниң тыва театрның сценазынга үнүп эгелээни—республиканың театр сонуургакчыларынга улуг байырлал болган дизе черле хөөредиг болбас боор.

Хандыр шинчилеттинмээн төөгүлүг болуушкунну болгаш оон маадырларының овур-хевирин автор сценага тургузуп шыдаан азы Виктор Көк-оол эвээш-даа болза, эртинелиг чогаалдарның берикчизи.

«Самбажыкты» ойнап күүседир талазы-биле Тыва АССР-ниң хөгжүм-шии театрының коллективиниң чогаадыкчы, кызымаккай ажыл-ижин демдеглеве чогуур. Шиини тургузар, шеверлеп каастаар талазы-биле аныяк режиссер Оюн Сии-оолдуң, композитор Алексей Чыргал-оолдуң, чурукчу Сергей Лаңзыының тывынгыр, мергежилдиг ажылдааның көрүкчүлер база дораан-на эскерип каар.

Артистерниң боттарының рольдарын күүседип турары черле чүтээр. Самбажыктың овур-хевиринде кижилиг мөзүлүг, бодамчалыг, ядыы чонунга ынак, дарлакчы дайзыннарны көөр хөңнү чок, хостуг-шөлээн амыдырал-чуртталга дээш бүүккан, харамдыккан кижини болгаш ынчалза-даа ооң билиг мөдерелиниң кызыгаарын, чамдык кошкак талаларын артист Николай Өлзей-оол мергежилдии-биле ойнап көргүскен деп сөглээр херек.

Алдан-Маадырларның баштыңчыларының бирээзи Дажыманың овур-хевирин артист Дмитрий Дамба-Даржаа ойнаан. Коргуш чок, эрес-дидим, достунмес кайгал — Дажыманы артист ынчаар көргүскен. Дарлакчы хүндүлер, нояннарны сактып келгенде Дажыманың чаягаар-ла чудурүү кижип, ханы хайнып келир. Ол рольду Дмитрий Дамба-Даржаа дыка эки ойнаан. Оон ынай Дмитрий Дамба-Даржааның тааланчыг каргыраазы ол үениң эрес кайгал кижилериниң овур-хевирин долузу-биле илередиринге таарымчалыг болган. В. Монгальбии. О. Намдараа, Е. Кенденбиль, М. Мунзук дээш өске-даа артистерниң ойнап турары база-ла эки.

Шииниң ниити тургустунганы, ылангыя ол хире дең эвес демисел болуп турза-даа, оптимистиг төнчүзү дыка таарымчалыг.

Шииниң авторунга, режиссёрунга болгаш ойнап күүседип турар артистеринге бо дугайты илередикзээр бодалдарым мындыг: 1) Шииниң эгезинге ядыы чонну араатанзыг ёзу-биле дарлап, хилинчек чок кижилерни эттеп эриидеп турар эң дерзии дужүметти көргүскен болза азы ядыы чоннуң ол үедеги кижи шыдажыр аргажок, ырма сынчыг човулаңныг амыдырал-чуртталгазының дугайында проза азы шүлүк хевириниң прологундан киирген болза. Чүге дээрге, Алдан-Маадырларның төөгүзүн, оларның чүге тура-халыышкын үндүре бергенин кижи болганы-ла чедир билбес болгай, ылангыя ук шии бистиң республикадан дашкаар үнүп чоруп баар болза, ол черле чугула болгу дег; 2) Дылдоңзан эдип чазаарының талазы-биле ажылды ам-даа уламчылаар; 3) Эрги үени сцена кырынга улам-на тодаргайлап тургузуп кээри-биле шииниң маадырларының дылынга ол үеге таарышкан архаизмнер болгаш жаргоннарны элээн киирген болза; 4) Маадырларның дылында кирип турар овур-хевирлиг болгаш дүрген чугаалаттынар доманктарны сцена кырынга чиик, көрүкчүлерге тода кылдыр артистер ам-даа эки чугаалап өөренир болза эки-дир; 5) Боолажыышкын үезинде сцена кырынга эффект киирери-биле, ыштан бүртүладып, оттан кызаңнадыышкан болза; 6) Ол үениң эрес кайгал кижилери-даа, черле тыва улус каргыраалаар, хөөмейлээринге кончут ынак. Ынчангаш кандыг-бир маадыр сыгыртып олурар болза, дыка-ла эки-дир деп саналдыг мен.

Х. АЛДЫН-ООЛ.

РСФСР-ниң Педагогика эртемнериниң академиязының аспирантызы.

ЧУРУКТА: Самбажык (артист Н. Өлзей-оол) биле Садыя (Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи О. Намдараа).

Мен хуудa

Шиини тургускан режиссёр Оюн Сии-оолдуң, ооң чурук каасталгазын кылган чурукчу Сергей Лаңзыының, композитор Алексей Чыргал-оолдуң кызымак эки ажылдарын улуу-биле үнелеп көөрү чугула. Шииниң көргүзүглерин чырытканы магадаанчыг. Ооң сөзү уран-чечен. Артистерниң тус-тузунда ойнааны эки, ылангыя Д. Дамба-Даржаа. В. Монгальбии, М. Мунзук, Е. Кенденбиль боттарының рольдарын билдингир, сонуурганчыг, магадаанчыг кылдыр ойнааннар.

Шии чедиишкиннинг кылдыр чогааттынган болгаш тургустунган-даа болза, мен хуудa мындыг четпестер бар деп бодаар мен. Шииниң кол маадыры Самбажыктың ролюн артист Н. Өлзей-оол арай-ла бораңгай кылдыр көргүскен. Ооң сөстеринде хөй-ле черлеринде «Алдайже дезе бээр бис» деп утка кирип турар. Самбажык болза бодунуң эрес-дидим чоруу-биле өөрүнден онзагай болуп ылгалын үнгеш, оларның баштыңы апарган болгай. Ол хирезинде-ле ооң өөрүн демиселче кыйгырып турар уну эвээш. Ынчангаш Самбажыктың ролюн өөрүнден ылгалдыг, улам-на көскү кылдыр көргүскен болза эки ийик. Чызаан черинге дужүметтер чонну кам-хайыра чогу-биле эрниидеп шаажылап турда. Самбажык бодунуң өөрү-биле аңаа келгеш, база бир дайзынны узуткавайн чоруй баары элдеп. Кажан Койнаа-хүнду Алдан-Маадырларга чедип келирге ону өжээн көрүп эттеп, аъдын хунаап ап тургаш, кол чүүл болур чепсээн (бижээн) хунаап албаан. Ийиги көжегениң төнери Самбажыкче Кызыңнай-хүндүнүң катап үңгеп бар чыдар кылдыр көргүзери албан эвес деп бодаар мен. Ооң ынай Чинчижик Кызыңнай-хүндүнү көрген дораан-на таныйвайн баар. Чеже-даа салдыг болза уруг аңаа хөлечиктеп, эттедип шаг болган, ооң хевир-байдалын, арын-шырайын эки билир болгай.

Самбажыктың дузалакчызы Дажыманың ролю демгизинден артык дидим, серемчилелдиг кылдыр көргүстүне берген. Бо үстүнде четпес деп көргүстүнген чүүлдер чүгле мээң хуудa саналым-дыр

Мындыг үүрмек четпестер бар-даа болза, ол шии көрүкчүлер бистерге ёзулуг-ла эки, улуг белек. Төөгүнү төөгүп турар ындыг эки шиини чогаатканы дээш В. Көк-оолга бис өөрүп четтиргенивисти илередир бис.

К. ЕАРЫГ-ООЛ,

Кызылдың башкы институдунуң студентизи.

Чаа базым

«Самбажык» деп шиини чогаатканы Тыва чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң хөгжүлдезинге чаа базым.

«Самбажык» деп шии Алдан-Маадырларның дарлакчыларга удур эрес-маадырлыг демиселин шын, тодаргай чуруп көргүскен. Шиини бижип каарга ону чонга көргүзери база-ла белен эвес. Ону тургузуп режиссёрлаарын талантылыг аныяк режиссёр Оюн Сии-оол эки күүседип шыдаан.

Шииниң кол маадыры Самбажыктың овур-хевирин артист Н. Өлзей-оол долузу-биле ажыдып шыдаан деп көрүп турар мен. Маадырның ылгалдыг мөзү-шынарын, тура-халыышкынчыларны удуртуп билирин, бергелерге дүжүп бербес, тура-соруктуун шын ажыдып шыдаан. Самбажык чамдыкта бүзүрээчел, срай кошкак-даа болза, эш-өөрүнүң төлептиг удуртукчузу, дайынчыларынга эргим хүндүткелдиг. Уруңдайның ролюн артист В. Монгальбии каттырынчыг, эки ойнааның демдеглезе чогуур. Ол өштүг дайзынны көөр хөңнү чок, чуртталгага ынак, эрес, хөглүг кижи. Чаңпаачы, алыскак-чиксек, эрге-дужаал чедип алырын оралдажыр дайзын Кызыңнай-хүндүнүң ролюн РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Мунзук чедиишкиннинг ойнап күүсеткен. Чызаан черинге шаажыладып, бектеткеш дүргүннап үнген Оттукайның өлгениң уруу Чинчиге ынакадып турда, Самбажыктың эң чоок эжи Дажыма аңаа килеңнээшкин чок чугаалап турар. Харын-даа коңгулаан, кыжыраан-даа ышкаш байдалдыг сагындырар. Ол четпес деп санаар мен.

Шииниң чурук каасталгазын чурукчу С. Лаңзыы, музыказын композитор Алексей Чыргал-оол эки кылганнар.

С. ХЕРТЕК.

«Тываның аныяктары» солуннуң ажылдакчызы.

Самбажык—театр сценазында

Тыва улустуң национал маадырлары — Алдан-Маадырларның дугайында шии чогаалының тургустунуп келгени — тыва уран чүүлге база бир улуг чедиишкин болур.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, шии чогаалчызы Виктор Көк-оолдуң чогаатканы «Самбажык» деп шиизи болза, мурнуңда биске орта-ла билдинмейн, чугаа дамчып, тоолзуп чораан маадырларның — Алдан-Маадырларның овур-хевири-биле, оларның өжээн негээн өлүм чок демисели-биле таныжар арганы берип турар. Алдан-Маадырларның саны эвээш-даа болза, оларны удуртуп баштап турар партия ол үеде турбаан-даа болза, база олар өске кожууннарның дарлаткан чону-биле быжыг харылзаа тутпайн турган-даа болза, аңгы дайзыннарынга болгаш амбын шериинге удур күштүг-биле туржуп келгеннер. Ону бистер бо шиидем тодаргай билип алыр бис. Олар боттарының херээнге, өлүрткен эш-өөрүнүң херээнге кезээде шынчы болуп артары-биле бадыткангыраан бээр болган аңаа өчизинге чедир шынчы болуп артарлар. Олар кижиниң кижи дарлаваас чаагай үеге, хостуг болгаш бүгүнүг үе келиринге бүзүрел-биле сөөлгү хүнүнге чедир демисежир болгаш оларның тура-соруун чүү-даа сып шыдавас.

Автор бодунуң мурнунга салдынган кол сорулганы күүседип шыдаан деп чугаалап болур. Ол ышкаш тус-тус рольдарга артистерни шилип алганы база-ла чедимчелиг болган. Шииниң каасталгазы байлак болгаш билдилиг-биле шиметтинген. Ол-ла бүгү каттышкаш, шииниң утка-шынарын бедидип, уран-чечениң күштелдирип турар. Маңаа, чүнүң-даа мурнунда, артист Николай Өлзей-оолдуң (Самбажыктың ролюнда), артист Дмитрий Дамба-Даржааның (Дажыманың ролюнда). РСФСР-ниң алдарлыг артизи Максим Мунзукгуң (Кызыңнай-хүндүнүң ролюнда) бедик мергежил болгаш уран арга-биле онза эки ойнааным - демдеглээр херек. Ооң-биле чергелештир шаандагы тыва улустуң аар-берге амыдыралын болгаш эрес-дидим демиселин көргүскен эң харысалгалыг болгаш берге шиини аныяк режиссёр Оюн Сии-оолдуң чедиишкиннинг тургузуп шыдааның демдеглээр херек.

Ооң-биле кады, моон соңгаар авторнуң, режиссёрнуң болгаш артистерниң ажылдаарынга дуза кылдыр, чамдык саналдарны киирииксээш келир-дир. Бир чүүлүнде, шииниң эгезинден төнчүзүнге чедир кижини онза кичээнгейлиг байдалга тудуп, четтиктирбейн манадып келир харылзаа долузу-биле тургустунмаан. Ийи чүүлүнде, самдар хептиг, «Сарыг-Самдаңдан» (шиишкинчи кижи Кызыңнай-хүнду деп) сезик ап турган Дажыма хокпаллайында нагаан, селеме азынган Алдай-оол хаң кээрге, кандыг-даа карадаашкын, сезиглел чокка Самбажыкты эккеп бээри черле элдеп, үш чүүлүнде, кижилерниң хеви янзы-бүрү: эжииг, бактыг турган болза, ол ышкаш ол үеде херээжен кижи черле бөрт чок чорбас, ынавыла бөрт кедер турган; үш чүүлүнде, хөгжүм каасталгазын ыракталап чедир кылбаан дээрзин чугаалаары артык эвес.

Адаттынган четпестер турза-даа, ук шии тыва уран чүүлдүң алдын фондузунга артар болгаш бо талазы-биле театр коллективи улуг ажылды бүдүргени дээрзинге кандыг-даа маргылдаа турбас ужурлуг.

Чогаалчы О. СУВАКПИТ.

Биске эки белек

«Самбажык» деп шииниң кажан сценага үнүп келирин четтикпейн манап турган мен. Ооң баштайгы көрүлдезин улуг сеткил ханыышкынныг, сонуургал-биле көрдүм.

Деңгү кеткен, дөрт мөчүзүн иячирбеледип алган Оттукайны көрүп кааш, кижиниң бүгү-ле мага-боду сооп, шак мындыг хилинчекти шаанда Тываның чүс-чүс ядыы оолдар, кыстары көрүп, аңаа шыдашпайн демиселдиң тугун Самбажык баштаан Алдан-Маадырларның көдүрүп үндүргени ол-дур деп чүве кижиниң сагыш-сеткилинге дораан-на кирип келир.

Самбажыктың ролюн артист Н. Өлзей-оол эки ойнап күүсеткен. Ол эрес-дидим удуртукчу деп чүвени көргүзүп шыдаан. Араттарның өжээнниг дайзыннары Кызыңнай-хүнду, Койнаа-хүнду, Осур-чалаң, Белдер-хүнду оларның араатанзыг хевир-дүрзүзүн артистер С. Адык, М. Мунзук, А. Тавакай чүгээр ойнап күүсеткеннер. Койнаа-хүндүнүң чашпаа, авыястыг, арын-нүүр чок чоруун артист А. Тавакайның черле эки күүсеткенин онзалап демдеглээр херек. Кызыңнай-хүндүнүң ийи арынныг, өптүг-кажарын, ооң дүржок үүлгедиглерин сойгалап илередип турар, дарлакчыларга удур демиселчилерге кээп каттышкан Чинчижиниң ролюн артист Е. Кенденбиль база-ла чедиишкинниг күүсеткен. Черле ынчаш шииде ойнап турар артистер боттарының рольдарын эки күүсеткен деп санаар-дыр мен. Шииниң чурук каасталгазын чурукчу С. Лаңзыы тывынгыр чогаадыкчы ёзу-биле чураан.

Бо шииде шак мындыг чүүлдер меңээ арай-ла таарышпайн барган: бир чүүлүнде, музыка талазы-биле арай-ла кызыы, чүгле шииниң эгезинде болгаш төнчүзүнде соруг киириишкинниг эки музыкалыг каасталгалар кирген дээрден башка, өске черлериниң музыкалыг каасталгазы ядыы болган деп бодаар мен.

С. ИРМА,

Таңдының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

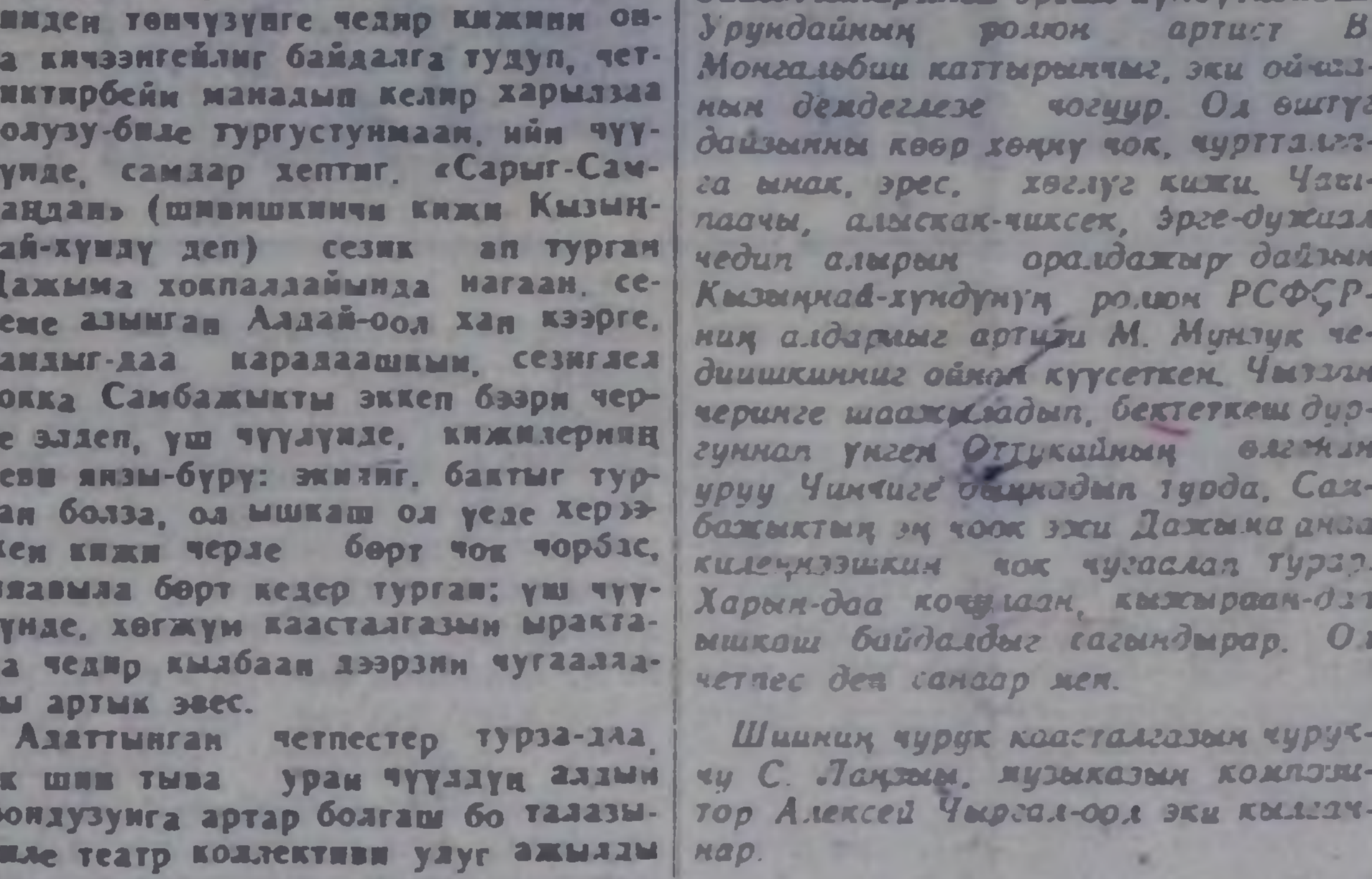

ЧУРУКТА: Самбажык (артист Н. Өлзей-оол), Алдай-оол (РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Кысытбай), Дажыма (артист Д. Дамба-Даржаа) олар.

Фотолары С. ФЕОКТИСТОВТУҢ.

СЭТА-ның ДЫҢНАДЫГЛАРЫ

КНО-нуң Политиктиг комитединде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Латин Американы ядролуг эвес зона кылдыр чарлаар дугайында 11 латин-америк чурттарның кады киирген резолюциязының төлевилелин Политиктиг комитет чазалга чокка хүлээп алган. (Сөөлгү үеде резолюцияның төлевилелиниң авторларынга Гондурас каттышкан, ынчангаш ам төлевилелди 10 эвес, а 11 чурттарның төлевилели деп санап турар). Резолюция Латин Американы ядролуг эвес зона кылдыр чарлаар дугайында инициативаны демдеглеп, бо инициативачы боттандырар талазы-биле хемчеглерни өөренип көөрүн эгелээринче ол районнуң күрүнелерин кыйгырып турар. АКШ резолюцияны эргелгей ёзу барымдаалап деткээн. Ынчалза-даа ол районнуң кара чаңгыс ядролуг күрүнези ол зонага тургустунар чуруму хүндүлеп көөр болгаш сагыыр талазы-биле хүлээлгени алырындан ойталаан. Ол хүлээлге чокка резолюцияның авторларының баш удур көрген сорулгаларын боттандырары боттуг эвес апаар. Резолюцияның төлевилелин дээш 89 чурттарның төлээлери бадылаан.

Албанияның төлээлери бадылаашкынга киришпээн. Бадылаан чыылгааның талазы-биле чуве чугаалап турган, Румынияның төлээлекчизи Малицаның медеглээни болза, румын төлээлерниң бодалы-биле алырга, резолюция Латин Америкага ядролуг эвес зонаны тургузарынче базым, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга болгаш күрүнелер аразынга бүзүрежир чорукту тургузарынга чаа салыышкын болур. Румын төлээлер резолюцияны дээш бадылаашкынын берип, АКШ Панама каналдың болгаш Пуэрто-Риканың зоназын кириштирбишаан, бодунуң кызыгаарларындан мурнуу чүкке ядролуг чепсек чок турзун, Гуантанамону кириштирбишаан, Латин Америкада бодунуң шериг базаларын узутказын деп Кубаның негелдезин деткээн дээрзин Малица немеп чугаалаан.

Ядролуг болгаш термоядролуг чепсекти ажыглаарын хоруур дугайында керээге ат салыры-биле конференцияны чыылдырар дугайында айтырыгның талазы-биле ам болур бадылаашкын-биле холбаштыр чамдык төлээлерниң саналдарын Политиктиг комитет база дыңнаан. Бо документини хүлээп ап болбас деп барык талазы чурттарның чамдык төлээлери чулчуруп турган. Массалыг узуткалаашкынның чепсээн ажыглаарын хоруур дугайында керээни мындыг конференцияга хүлээп алыр магат чок деп чүведен корткаш, ол чурттарның төлээлери социалистиг чурттарның деткээни африк чурттарның резолюциязының төлевилелин бужартадырын кандыг-даа янзы-биле оралдажып турганнар.

Резолюцияның төлевилели 54 чурттарның төлээлериниң бадылаашкыны-биле хүлээп алдынган, 24 чурттарның төлээлери бадылаарындан дадагалзаан. 17 чурттарның — АКШ баштаан барык талазы чурттарның төлээлери резолюцияның төлевилелинге удур бадылаан.

VI съезд

БЕРЛИН. (СЭТА). Республиканың ажылчы чоннарының — социализм тургузукчуларының амыдыралынга улуг рольду ойнаар ужурлуг. ГДР-ниң профэвилелдериниң VI съездизи ында болуп эртип турар. ГСЧП ТК-ның бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихт болгаш республиканың өске-даа удуртукчу ажылдакчылары, а ол ышкаш 43 чурттарның профэвилел төлээлери болгаш ажылчы чоннарның төлээлекчилери съездиже киржип турар.

Хостуг немец профэвилелдериниң каттыжыышкынының даргазы Г. Варнкениң илетгелин болгаш ОСНП-тың төп баштаар чериниң отчёдун төлээлер чугааламып көрүп турар.

Санал берип, чуве чугаалаан төлээлер социалистиг тургузуушкунуң херээнде чаа улуг сорулгаларны шиитпирлээри-биле холбашкан айтырыгларга, а ол ышкаш барыын-герман милитаристерге болгаш адаанзыжыгчыларга удур демиселге немец ажылчын аңгының хедеаишкининиң чаңгыс эвиниң айтырыгларынга доктаап турарлар.

ВЦСПС-тиң даргазы В. В. Гришиниң съездиге чугаазын төлээлер чылыы-биле уткаан. Чугаазының түңнелинде ол ВЦСПС-тиң съездиге чедирген байырын номчаан болгаш мынзыл тукту төлээлерге дамчыдып берген.

Съезд бодунуң ажылын уламчылап турар.

Гонолулуда чажыт чөвүлел хурал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Мурнуу-Чөөн Азияга АКШ-тың чаа, каттышкан, дипломаттыг болгаш шериг стратегиязын ажылдап кылыр» дугайында айтырыгның талазы-биле чажыт чөвүлел хурал Гонолулуда эгелээн деп, ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи дыңнадып турар.

Ук чөвүлел хуралга АКШ-тың күрүне секретары Дин Раск, камгалал министри Роберт Макнамара, штабтар начальниктериниң комитединиң даргазы Максуэлл Тэйлор олар киржир.

Мурнуу Вьетнамда байдалдың дугайында илеткел кылыры-биле АКШ-тың Мурнуу Вьетнамда элчини Г. Лодж болгаш Мурнуу Вьетнамда америк шериг «консультативтиг» бөлүктүң командылакчызы генерал Харкинс олар база-ла Гонолулуда чедип келген.

Ак бажыңның, АКШ-тың күрүне департаментизиниң болгаш камгалал министерствозунуң ол хире бедик эрге-дужаалдыг кижилери ук чөвүлел хуралда киржип турар чорук, Мурнуу Вьетнамда херектиң байдалынга Кеннединиң чазааның сагыш салып турарының дугайын херечилеп турар-дыр деп, ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи онзалап демдеглеп турар.

КАР-НЫҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

КАИР. (СЭТА). КАР-ның культура болгаш национал удуртулга министри Мухаммед Абдель Кадер Хатем медеглел кылгаш, Иракта болуушкуннарны КАР кичээнгейлиг хайгаарап турар деп чугаалаан. Ирактың улузу бодунуң салым-чолун боду шиитпирлээр эргелиг деп, КАР санап турар дээрзин Хатем медеглээн. Ирактың херектеринге даштыкының кандыг-бир холгаарлаашкынынга бодунуң удурланып турарын КАР сагындырып турар. Ирак улусту бүрүнү-биле деткип турар Каттышкан Араб Республика Иракка даштыкындан кандыг-бир кыжаныышкын болу берген таварылгада киржилге чок артпас.

ВЕНЕСУЭЛАДА БОЛУУШКУННАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бетанкурнуң улуска удур ёзу-чуруму Венесуэланың демшилгелиг күштеринге удур ужур-дужок ажылаашкыннарын күштелдирип турар. Ам болур деп турар антидемократтыг соңгулдага удурланыышкын кылдыр ажылчы чоннар бүгү-нити ажыл соксадыышкыны чарлаарга, эрге-чагыргалар аңаа харыы кылдыр чаа шериг кезектерин Каракасче эккелдирген. Куяк машиналарлыг полицейжилер венесуэл найысылалдың кудумчуларында таңныылдап чоруп турар.

Каракастың чоогунда черлерге солдаттар болгаш полиция «Национал хосталыышкынның чепсектиг күштери» организацияның кежигүннерин адып боолаан. Аткылажыышкыннын дан бажынга чедир үргүлчүлээн. ЮПИ агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, аткылажыышкынга 17 кижи өлүрткен болгаш 70 кижи балыглаттырган. Ноябрь 19-та Каракаска 150 кижини тудуп хоругдаан деп, иштики херектер министри Мануэль Мантилья медеглээн.

Кадыг-дошкун истеп сүрүүшкүннер турза-даа, чуртта даштыкы монополиялларның күчүлээшкининге удур, Бетанкурнуң саттыныкчы ёзу-чурумунга удур демисел Венесуэлада калбарып турар. ЮПИ агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, америк компанияның Маракаибода складтын чаза тепсипкен. Чедирген хоорал 35 муң доллар болуп турар. Пуэрто-Кабельо хоорайда антидемократтыг соңгулдага удурланып турар организациялар соңгукчулар дансызын узуткап чок кылган. Фалькон штаттың элээн каш хоорайларынга партизаннар ук черлерниң радиостанцияларын эжелеп алган. Бетанкурнуң ёзу-чурумун дүжүрери дээш демиселди күштелдиреринче чонну кыйгырган кыйгырыгны дамчыткан.

Албан ёзузу-биле негээн

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың чазааның чорудуп турары, аймак-сөөк ылгаар чоруктуң политиказын чугаалажып көрү-биле Айыыл чок чорук чөвүлелиниң доп-дораан чыылдырарын КНО-да 32 африк чурттарның төлээлекчилери албан хуузу-биле негээн.

Аймак-сөөк ылгаар чоруктуң политиказынга удур угланган Каттышкан Нациялар Организациязының резолюцияларын күүседиринден бар шаа-биле ойталап турар Фервурдтуң чазаанга удур кандыг хемчеглерни алырын Айыыл чок чорук чөвүлели тодаргайлаар ужурлуг.

Баасисчилер дүжүп берип турар

КАИР. (СЭТА). Баасисчи «национал гвардияның» кежигүннериниң боо-чепсээн дүжүрер талазы-биле операцияны ирак армияның кезектери үргүлчүлеп турар. Багдадта чепсектиг күштер «национал гвардияның» штаб-квартиразын эжелеп алган деп, МЕН агентилел дыңнадып турар. Хөй санныг боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти эжелеп алган. Штаб-квартирадан дыка хөй чугула документилерни тыпкан. Баасисчи гвардейжилер өнчүк-чеңгээлиг чоруктту удаа-дараа кылып турган дээрзиниң дугайын ол документилерниң чамдыктары херечилеп турар. Дүжүрткен национал гвардияга ирак чанаатыларның киирген хомудалдары ук гвардияның штавынга чыгдыышп чыдып турган дээрзин эжелеп алдынган документилер база-ла бадыткап турар.

Штабка «армия элээн удурланыышкынга таварышкан. Элээн каш гвардейжилерни ол черинге өлүрген, артканнары дүжүп берген» деп. Ирактың шериг командылалының албан хуузунда төлээлекчизи МЕН агентилелдиң корреспондентизинге дыңнаткан.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттап, алзып каап турар хүн болур, хар чаар. Хат өй-тавында. Агаарның температуразы 5—10 градус соок. Кызылга шокар булуттарлыг хүн болур, хар шоолуг чагбас, хат кошкак. Агаарның температуразы 8—10 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Бөмелээн Ферганадан келген» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10. «Буянныг кижилер эразынга» 11.15, 1.15, 3.15, «Балуев-биле таныжыңар!» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Барабанны хак!» 10.30, 2.30, «Ыдыктыг Люсияның ак туңу» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ньютон кудумчузунда № 1 бажың» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Хаактыг агаарлаашкын

Организмни кадыкшыдып дадыктырар, кырыыр чоруктан камгалаар аргаларның бирээзи куш-культура болур. Ховулар, аргалар бодунуң дески хоюг ак шывыын шагда-ла эштипкен. Ам кыш үези болуп турар. Күш-культураның бир хевири болур хаактаашкынга таарымчалыг байдаллар тургустунган.

Хаактыг агаарлаашкын кандыг-даа назынныг, кадык кижилерге болгаш бичии аарып-даа чоруур кижилерге дузалыг. Аарып чоруур кижилер эмчиниң сүмезин алыры чугула.

Хаактыг селгүүстел кижиниң шыңган эъттериниң хөй талалыг ажылын күштү хөгжүдер, организмниң чүүлдер солчуушкунунга эки салдарны чедирер, чүректиң шыңган эъдин быжыктырар (ону улуг чүрге чуктээшкинге шыдамык болдурар), тынышты ханылады, кижиниң дүрген шимчээшкинин, аваангыр чоруун экиждер.

Бойдустуң чараш черлеринге, арыг агаарга хаактыг агаарлаашкын-биле кышты эрттирер кижиниң кужу, аяныг чоруу немежир. Хаактыг агаарлаашкынче чоруур кижилер хаак костюмнерлиг (трикотаж, дүктен кылган), а хаттыг хүннерде ховуже үнерде — костюм кырынга нарын аргыглыг бөдүүн пөс хөйлең каттангылыг чорза эки. Кижиниң хаваан, кулактарын дуглаан чоруур халбаңнарлыг, кылын чылыг бөрттүг, иштики каъдын дүктен, даштыкызын алгыдан кылган азы нарын аргыглыг пөстен кылган ийи каът холхаптарлыг чоруур херек. Буттарга дапкыш эвес идиктерни ийи каът уктарлыг кедери чугула. Хаактыг агаарлаашкынны агаарның соок температуразы 35 градустан куду эвес турда, чорудуп болур.

Бодунарның организмиңерни быжыглап, хаактыг агаарлаашкынны кылыңар!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫНЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38 идеология килдизиниң 37 — 13; харысаалгалыг секретарьның 23 — 35 көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, 23 — 54, үлегүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64 чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, 20—60, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01495. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 24 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 278 (5682).

Өртээ 2 көп.

Л. И. Брежневтиң Иранда чоруп турары

ТЕГЕРАН. (СЭТА). ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Иранның шахы Мохамед Реза Пехлеви-биле ноябрь 22-де ужурашкан.

Ужуражылышкын үезинде беседа болган, ийи талаларга сонуургалдыг болдуруп турар айтырыгларны аңаа чугаалашкан.

Үк беседа чылыг болгаш найыралдыг байдалга эрткен.

• • •

ТЕГЕРАН. (СЭТА). ССРЭ-нин Иранда элчини Г. Т. Зайцев ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке болгаш оңу үдеп чоруур кижилерге алдар болдуруп, улуг хүлээп алышкын кылган.

Иранның премьер-министри Асадолла Алям, Иранның министрлер кабинединиң кежигүннери, сенаторлар, меджлистиң депутаттары, Иранның күрүне албан черлериниң дээди дужуметтери, иран армиязының генералдары, дипломаттыг корпустуң кежигүннери, совет элчин чериниң болгаш Иранда өске-даа совет албан черлериниң ажылдакчылары хүлээп алышкынга киришкен.

Хүлээп алышкын найыралдыг байдалга эрткен.

ПАРЛАЛГАНЫ КАЛБАК МАССАЛАРГА

Солун болза коллективтиг пропагандист, коллективтиг агитатор болгаш массаларның коллективтиг организакчызы деп эң-не кыска база оон-биле кады шынныг ленинчи тодарадыышкын калбаа-биле билдингир. Массалар-биле сырый харылзаалыг совет парлалга пропагандист, агитатор, ажылчы чоннарың организакчызы болур хүлээлгезин херек кырында боттандырып келген.

Солуннар чагыдылгазы чугула кампания. Бо чугула ажыл октябрьда эгелээн. Парлаага чагыдылгазын эки чорудар сорулга-биле республиканың харылзаа эргелели «Союзпечатьтың» район агентилери-биле кады июльде харылзаа ажылдакчыларының семинарын чоруткан. Бижидилгениң эгелээринге чедир бүгү районнар эргежок чугула четчир санныг документация-биле: (каталогтар, квитанциялар), а ол ышкаш көскү агитацияның материалдары-биле бүрүн хандыртынган.

Бүгү-ле үлетпүр-бүдүрүлгелерге, колхозтарга, совхозтарга болгаш өөредилге черлеринге парлаага чагыдылгазын организастыг, чогуур үезинде чорударын барымдаалааш, парлалганың хөй-ниитичи чагыдыкчыларын тускайлап, 12 кезек черге тускай чөвүлелдерни тургускан. Оон ыңай «Союзпечать» талазы-биле нити эвилелге чаартылга база болган. Ол чүл дээрге, республиканың төвүнде «Союзпечатьтың» аппарадындан аңгыда, бүгү районнарда агентилерни тургускулаан, а оларның начальниктеринге дуржулгалыг ажылдакчыларны томуйлагылаан. Бо бүгү чоруткан организастыг хемчеглер эки түңнелдерин бээр дээрзи билдингир. Ынчалзажок бо чылын парлаага чагыдылгазының чоруп турары кайы-даа чылдардан дора болуп турарын эскербейн эрттирип болбас.

Чагыдылга талазы-биле Каа-Хем район бирги черде чоруп турар. Эрткен чылын солуннарны, сеткүүлдерни 6603 кезекти чагыткан болза, ам 5371 кезекти, «Шын» солунну эрткен чылын 479-ту бижиткен болза, ам 412 кезекти «Тувинская правданы» эрткен чылын база эки бижиткен турган. Бо район төп солуннарның бижидилгезиниң планын ажыр күүсеткен. Районда «Союзпечать» агентилелиниң начальниги А. Лубошников, районнуң харылзаа салбырының эргелекчизи И. Шатогин олар чагыдылгаларның организастыг хемчеглерни баш бурунгаар чоруткан. Бижидилгениң эгезинде районга организастыг хемчеглер алдынган: чижээ, солун чагыдылгазының талазы-биле хөй-ниитичи тарадыкчыларның хуралдарын чып, тодаргайы-биле чугаалажып турган, районнуң партия организациязы болгаш «Союзпечать» агентилели планны баш бурунгаар районнуң бүдүрүлге, албан организация черлеринге, колхозтарынга чедирген болгаш чугула документацияны хандырган. Эш Лубошников чагыдылгалар талазы-биле бүгү-ле черлерге барып, ажылдың чоруп турары-биле таныжып турган. Он беш хонгаш-ла чагыдылгаларның чоруп турарының түңнелин үндүрүп, парткомнуң идеология килдизи, районнуң харылзаа салбыры, «Союзпечать» агентилели парлалганың дуржулгалыг тарадыкчыларын хожудап турган черлерже аъткарып келген.

Бо талазы-биле ажыл кайда-ла эң кошкак чоруп турар болдур, ол черлерниң удуртукчуларының илеткелин партком бюрозунга дыңнап, ажылды экижидер талазы-биле хемчегни үргүлчү ап турган. Парлаага чагыдар талазы-биле кончуг эки ажылдап турар хөй-ниитичи чагыдыкчыларга районнуң культура-амыдырал хандырылгазының комбинадында эш Кузнецова, райсаң килдизинде эш Голубцова болгаш эш Милегина олар хамааржыр. Ленин аттыг колхозта чагыдылгалар калбарган, «Кызыл тук» колхозта база эки тараттынган. Ол артельде парторганизация секретары С. Калекулинниң эки удуртканы-биле ында харылзаа салбыры чагыдылгаларның планын ажыр күүсеткен. Почтачы эш Запевалов фермаларга бижидилгени эки организастаан.

Парлаага чагыдылгазының талазы-биле Өвүр район ийиги черни ээлээн. Районнуң харылзаа салбыры (эргелекчизи О. Ооржак), «Союзпечать» агентилели (начальниги М. Потылицина) эрткен чылын 3202 кезек солуннарны болгаш сеткүүлдерни бижиткен, а бо чылын 2472 кезекти чагыткан.

Бижидилге талазы-биле Каа-Хем, Өвүр районнарындан Тес-Хем, Тожу районнары чыдып калбайн турар. Чагыдылгаларының бо районнарда чедиишкинниг чоруп турары чүнү айтып турарыл дизе, парткомнар, партия эге организациялары, харылзаа салбырлары, «Союзпечать» агентилери бо чугула политиктиг ажылды үнелеп көргенин, ол дугайында боттуг хемчеглерни ап чоруткаанын көргүзүп турар.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу чоокта чаа парлаага чагыдылгаларының республикада чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, чогуур доктаалды хүлээп алган. Республиканың харылзаа эргелели, «Союзпечать», чамдык парткомнар бо чугула ажылды ала-чангаарлаашкынның агымынче киргенин ол доктаалда буруу шаап демдеглээн. Ооң сөөлүнде чамдык хожудап турган черлер хемчеглерни алганы-биле чагыдылгалар элээн чоруттунган.

Ындыг болза-даа ниитизи-биле бижидилгелер республикада четпес чоруп турарын уттуп болбас. Чагылгаларны доозарының хуусаазынга чедир санныг хонуктар арткан, декабрь эгезинге чедир ол доостур ужурлуг. Парлаага бижидилгезиниң талазы-биле Улуг-Хем район хамыктың доразы. Эрткен чылын бо район «Шын» солунну 1824 кезекти чагыткан болза, ам чүгле 632-ни, «Тувинская правданы»— 902-ни бижиткен болза, ам чүгле 371-ни чагыткан. Бо районну Өвүр-биле деңнейлеп болбас, Өвүр район бо чылын «Ленинчи орук» солунну 516 кезекти бижиткен турда, бо хире улуг район чүгле 165 кезек солунну бижиткени дыка четпес. Партком солуннар, журналдар чагыдылгазынче кичээнгей салбайн турарын маңаа чугаалаар херек. Чагылгалар чорудар дугайында парткомнуң секретарының оралакчызы эш Харченко:— Партия эге организацияларының секретарьларынга сагындырып каай бис аан — деп, чугаа-биле кызыгаарланып, тоомча чок хөөн-биле көрүп турары окта болбас. Парлаага чагылгазы Барыын-Хемчик районда база багай чоруп турар.

Республиканың харылзаа эргелелиниң болгаш чамдык парткомнарның талазындан организакчы ажылды четпес чорутканының түңнелинде бүгү чагыткан солуннар эрткен чылын 14.264 кезек турган болза, а бо чылын 10.423 кезек болган, сеткүүлдер эрткен чылын 26.250 турган болза, ам 19.557 кезек чагыттынган.

Арткан санныг хонуктарда чагылгаларының планын чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир дээш партия комитеттери, районнарның харылзаа салбырлары далажыр херек. Сорулга болза өг-бүле бүрүзү чагылгалыг болурун чедип алыры болур. Моон-биле чергелештир бир чугула сорулга болза, парлаага чагылгазын калбартпышаан, ооң тарадылгазын чогуур үе-шаанда эки организастаары болур.

М. ДЕЛЕГ,
СЭКП обкомунуң инструктору.

АГИТАТОРНУҢ БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

СЭКП ТК-нын ээлчеглиг Пленумун чыылдыргаш, анаа «Химия үлетпүрүн улам ындай хөгжүдер болгаш химия продуктуларын база материалдарын улус ажыл-агыйынга калбаа-биле ажыглаар дугайында» айтырыгны чугаалажыр деп, ТК-нын шиитпири бистиң республиканың ажыл-ишчилерин сорук кириишкинче көдүрген.

Республиканың үлетпүр-бүдүрүлгелеринде, колхозтарында болгаш совхозтарында ТК-нын декабрь Пленумунга чедиишкинниг ужуражыр дээш чарыш шапкын калбарып эгелээн. ТК-нын Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш чарыштың эгелекчилери база-ла бистиң мурнакчы бүдүрүлгелеривис, колхозтарывыс болгаш совхозтарывыс болуп, а ооң организакчылары болгаш сорук кирикчилери хөй санныг агитаторларывыс болуп турар.

Респотребсоюз АТК-зының коллективи чүък сөөртүлгезиниң чыл планын ноябрь 11-де күүсеткеш, СЭКП ТК-нын удавас болур Пленумунга чедиишкинниг ужуражыр дээш чарышче чүткүлдүг демисежип кирипкен. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демисежип турар республика типографиязының коллективи чыл планын ноябрь 12-де күүсеткен болгаш ам бодунуң мурнакчы аныяк ажылчыннары Зоя Ооржак биле Рита Заворотнаяның эгелекчи саналын бир үн-биле деткээш, пленум мурнунуң чарыжын бүгү цехтерде, ажылчын бүрүзүнге чедир калбартып турар. Пленум мурнунуң чарыжының шак ындыг эгелекчилерин Кызылдың болгаш районнарның үлетпүр-бүдүрүлгелеринден, «Тыва даг-дүгү» болгаш өске-даа тудугларда, транспорт организацияларында хөйнү көргүзүп болур. Бо мурнакчы бүдүрүлгелер пленум мурнунуң шалыпчы ажыл-ижин организастаарда агитаторларны калбаа-биле ажыглап турар. Маңаа чижек кылдыр алырга, респотребсоюз АТК-зының 16 агитаторлары бригадаларда, гаражта болгаш быжыглатпак участоктарында доктаамал ажылдап, ТК-нын Пленумунуң дугайында беседаларны кылып, кижилерни күш-ажылче сорук кирип турар.

Республиканың кедээ ажыл-ишчилериниң мурнунда эң берге болгаш харысалгалыг үе—кедээ ажыл-агыйның кышкы ажылдарының, ылаңгыя мал кыштагладыышкынының түңүк үези келген. Кедээ ажыл-агыйның бо нарын сорулгаларын СЭКП ТК-нын ам болур Пленумунга уткуштур калбарган чарыштың дээштиг салдары-биле чамдык черлерде элээн эки шиитпирлеттинип турар.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозта парторганизация ТК-нын Пленумунга уткуштур ажылды агитаторларны дамчыштыр эки организастап турар. Олар малчыннарның, механизаторларның болгаш тараажыларның ортузунга Пленумнуң ужур-дузазын, ылаңгыя минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни колхозтуң чер ажылынга ажыглаарының кайы хире ажыктыын тайылбырлап, тараажыларны, малчыннарны пленум мурнунуң чарыжынче хаара тудуп турар. Моон түңнелинде колхоз мал кыштагладыышкынын чүгээр чорудуп, бүгү кыштагларны, фермаларны септээн, малчыннарның чурттаалга черлерин эки белеткеп алган. Бригадаларда болгаш фермаларда мал чемин 1—3 айларның курлавырлыг тургускан болгаш 7 трактор мал чемин сөөртүрүн үргүлчүлеп турар.

Колхоз техника септелгезин база организастыг чорудуп, 5 тракторларны белен кылдыр септээн, 5 тракторлар септелгеден удавас үнер. Колхозчулар боттарының хүлээлгезинге ТК-нын декабрь Пленумунга чедир 10 тракторларны септээрин, эът садарының чыл планын күүседирин аазааш, күжениишкинниг ажылдап кирипкен.

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы», Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтары мал кыштагладыышкынын, «Сельхозтехниканың» Бии-Хем салбыры тракторлар септелгезин СЭКП ТК-нын ам болур Пленумунга уткуштур социалистиг чарышты калбарткаш, эки чорудуп турар.

Ам болур Пленумга хайныышкынныг белеткелдерниң үези кайда-ла парторганизация ажылчы чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн кайы хире баштап, агитаторларның күжүн канчаар ажыглап турарын чүден-даа тода көргүзүп турар.

Бо хайныышкынның үеде Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозта мал кыштагладыышкынында болгаш техника септелгезинде байдал-биле канчап эптежип болур? Ол ажыл-агыйда кыштаглаашкынның белеткели безин мынчага доозулбаан, техника септелгези дендии оожум. Ол хиреде-ле малчыннар, механизаторлар ортузунда агитаторлар ажылдавайн турар, политиктиг ажыл ниитизи-биле кончуг кошкак. СЭКП ТК-нын Пленумунга белеткел дугайында тайылбыр-даа, организастыг ажыл-даа чоруттунмаан. Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң Дөгеде, Сесерлигде малчыннарында быжыглаан агитаторлар бар. Ынчаарга ол черлерде малчыннар белеткеттинмээн кыштагларже, кажаалары, чурттаалга бажыңнары септеттинмээн, мал чеми чедиртинмээн турда, көжүп турарын агитаторлар ону «бистиң хереевис эвес» деп көрүп турары шын эвес.

Чамдык бүдүрүлгелерде парторганизациялар политиктиг ажылды база организастап, агитаторларның ажылын башкарбайн турар. Кызылдың туйбу заводу, хоорайның үлетпүр комбинады он айларның планын күүсетпээн, а ында парторганизациялар ажылчыннарның сорук кириишкинин агитас-массалыг ажыл-биле быжыглап тургаш, четпестерни чайладыр хемчеглерни алырын бодавайн турар. Харын моон ужурунда олар пленум мурнунуң чарыжынче ам-даа кирбейн, ында агитаторлар ажылдавайн турар.

СЭКП ТК-нын декабрь Пленуму бистиң улус ажыл-агыйывыстың бүгү адырларының хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг айтырыгны чугаалажыр. Ам болур Пленумнуң ужур-дузазын совет кижи бүрүзүнге четир угаадыры, ылаңгыя химия үлетпүрүнүң продуктуларының болгаш материалдарының үлетпүрге, кедээ ажыл-агыйга бээр ажыктыг талаларын тодаргай тайылбырлаары, химиктиг материалдарны бистиң үлетпүрүвүске, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш хоранхимикаттарны чер ажылынга ажыглаарының аргаларын ажыл-агый бүрүзүнге тодарадыры парторганизацияларының, бүгү агитаторларның чугула сорулгазы. Пленумга белеткелдер үезинде республиканың ажылчы чоннарының политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн деткип, баштап тургаш, бүдүрүлгелерниң чыл планын күүседирин, мал кыштагладыышкынын, техника септелгезин организастыг чорударын хандырар талазы-биле парторганизацияларга дузалаары — агитаторларның ам үеде эң бедик хүлээлгези.

АК-ДОВУРАКТЫҢ ОНЗА ЧУГУЛА ТУДУУНДАН

Бүгү-эвилелдиң онза чугула тудуу Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадының тудуунуң бирги ээлчээниң доостуру хүн келген тудум улам-на чоокшулап орар.

Петр Шаранковтуң дашчылар бригадазы болгаш Владимир Вишневскийниң арматуржулар бригадазы бо тудугга шагдан бээр ажылдап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге алдаржааннар.

ЧУРУКТА: Алдарлыг бригадирлер П. Шаранков, В. Вишневский олар кылган ажылдарын сонуургап турлар. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Хүн демдеглели

Үе далаштырып тур

Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадының тудуг-монтаж ажылдарын доозарынга чедир ажыглаалга кирер комплексиниң тудугжуларының эргезинде чаңгыс ай арткан. Үе далаштырып турар. Хөй-хөй бригадалар ажыглаалга кирериниң мурнунда хүннерде дайынчы ёзу-биле ажылдап турар. Республиканың алдарлыг тудугжузу Д. Г. Голубевтиң удурткан бригадазы ийи курлавыр резервуарларының деришкинин доосканының дугайын субботада рапорттаан. Ол черлерниң нити ишкири 1600 кубометр. Ону айыткан хуусаазындан ийи хонук эрте дооскан. Ажыглаалга кирер комплексиниң эң чугула черлериниң бирээзин дериирингe бригаданың бүгү кежигүннери карак-кызыл ажылдаан. Моңгуш Дарышкакты, Констатин Сипачевти, Маны Хомушкуну, Петр Розниченкону болгаш Виктор Голубевти онзалап демдеглээр херек. Механизация баазазының кранчызы Олег Старжников 32 шактарның дургузунда халаңнылга чокка тудугжуларга бетонну берип турган. Ооң ёзулуг сорук кириишкинниг чоруу ажыл-херектиң чедиишкинин шиитпирлээн.

Администрация-чурттаалга комбинадының корпузунга канализацияны киргениниң бүдүүзүнде шенеп көрген. Ол кириишкинге ажылдарны бүрүнү-биле доозар төлээде, № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң коллективи кудуктарны тургузары эргежок чугула болуп турар. Ынчалза-даа дузалаар бүдүрүлге комбинадының белеткээр ужурлуг турганы демир-бетон колецтерниң чок болуп турары тудугжуларны саададып турар.

М. Е. Жигаловка удурткан «Сибирьтехмонтаж» участогунуң бригадазы доозун дамчыдылгазын эптээринге пятницада кирипкен, ол доозун дамчыдылгазы фабриканың кол корпузун доозун чок болдурар корпус-биле дудуштурар. Кол корпуста ол-ла участоктуң Тимофей Точицкийге баштаткан бригадазы 18.0 деп демдектээшкинде деришкиннерни эптээрин доозуп турар.

Ынчалза-даа ол түс-түс чедиишкиннер Бүгү-эвилелдиң онза чугула тудуунда байдал чогумчалыг болуп турар деп санаарының эргезин бербейн турар. Хөй-хөй объектилерде күш-ажылды организастааны ам-даа четпес болуп турар. Администрация-чурттаалга комбинадының деришкининде (участок начальниги эш Игнатьев) онза хөй четпестер бар болуп турар. Ам арыглап кылыр кижилерниң улуг коллективи ажылдап турар бажыңны кышкы байдалдарга ажылдаарынга ам-даа белеткевээн болуп турар. Хөй-хөй соңгаларны шилдевээн, соңгалар чаактарын сыскываан. А кол-ла чүве—штукатура ажылдарын кылыр өрээлдерни чылыдар суутуларның чок болуп турары. Ол участокка ында ажылдап турар кижилерниң ийи ээлчег-биле ажылдаарын ноябрь 19-тан бээр организастап шыдаваан.

Арыглап кылыр ажылдарның механизаторлары Красноярскиден «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң эргезинге ноябрь 20-де чедип келген. Бедик мергежилдиг 5 тускай эртемниглер амга чедир чаңгыс дөрбелчин метр чер безин штукатуралаваан ажыглаалга кирер комплексиниң удуртукчуларынга ындынчыг болуп турар. Ажылдазын дээш чоруткан администрация-чурттаалга комбинадынга ажылдаарының байдалдарын ол арга тургузуп бербээн.

Ажыглаалга кирер комплексиниң объектилеринге кижилер-биле политмассалыг ажылдарны барык-ла чорутпайн турарын мурнунда-ла демдеглээн болгай. Үлетпүр парткомунуң секретары В. Г. Коганков ол чугула херекти участоктар начальниктеринче чая каап каан. А шалыпчы тудугнуң коллективиниң авангарды коммунистер болгаш комсомолчулар кайдал? Олар амдыызында бо талазы-биле четпес ажылдап турар.

Улам сорук кирбишаан

Даг-дүгү арыглаар фабриканың тудуунга тудуг материалдарын дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының ажыл-ишчилери бүдүрүп берип турар. Ооң иштинде арматуржулар цеги демир-бетон конструкцияларының арматуразын белеткеп турарлар.

Ол цехтиң кежигүннери чагыг ёзугаар ээлчег санында 6—7 тонна арматураны кылып турган болза, фабриканың бирги ээлчээн декабрь айда ажыглаалга кирер, тудугнуң темпизин бедидер дугайында партия обкомунуң бюрозунуң доктаалы үнгенинден база Ак-Довурактың тыва даг-дүгү комбинадының партия-ажыл-агый активиниң хуралының соонда ажылдың темпизин улам дүргедеткеннер. Олар ам хүн санында фабрика тудуунга 9—10 тонна арматураны бээр аргалыг болу бергенбер.

Арматурщиктер цегинде 21 кижи ажылдап турар. Оларның кижи бүрүзү ажыл нормазын ажыр күүседип, кылып турар материалдарының эки шынары дээш демиселди улам күштелдиргеннер. Олар ажыл шагының соонда даарта кылыр ажылын планнап, чугаалажып ап, түс-түс кижилерниң кылыр ажылын тодарадып, кижи бүрүзүнге нарядты берип, ооң күүселдезинге контрольду тургусканнар.

Күш-ажылдың шалыпчылары ында база хөй. Хоочун ажылчыннар Валентина Гольцова, Игор Быков, Моңгуш Баадаң-оол болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп аттың чорргаар эдилекчизи Ооржак Достаң эң кызымаккай ажылдап, өске эштеринге дузалап, ылаңгыя аныяк тудугжуларны тудугжунуң мергежилинге өөредип турар.

— СЭКП ТК-нын ам болур Пленумунга чаа күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры бистиң ыдыктыг хүлээлгевис. Бис фабрика тудуунда эш Вишневскийниң удурткан бригадазын чарышка кыйгыргаш, аңаа аштырбас дээш каш дапкыр күжениишкинниг ажылдап турар бис. Ноябрьның планын 130 хуудан кудулатпас, а СЭКП ТК-ның Пленумунуң ажыттынар хүнүн таварыштыр декабрь айның бирги чартыының планын күүседир дээш демисежип турар бис—деп, эш Ооржак Достаң чугаалап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының бюджет комиссияларында болгаш Националдар Совединиң экономиктиг комиссиязында

ССРЭ-нин Дээди Совединиң алдыгы чыылдазының үшкү сессиязының болур деп турары-биле холбаштыр ССРЭ-нин Дээди Совединиң палаталарының бюджет комиссиялары болгаш Националдар Совединиң экономиктиг комиссиялары 1964—1965 чылдарда ССРЭ-нин улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының төлевилелин болгаш ССРЭ-нин Күрүне бюджединиң төлевилелин, а ол ышкаш 1962 чылда күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту баштай хынап көөрүн эгелээн.

Комиссияларның ажылынга эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң төлээлекчилери, ССРЭ-нин Курпланының, ССРЭ-нин Саң министерствозунуң, өске-даа министерстволарның болгаш төп албан черлериниң төлээлекчилери киржип турар.

1963 чылдың ноябрь 22-де Кремльге ССРЭ-нин Дээди Совединиң палаталарының бюджет комиссияларының болгаш Националдар Совединиң экономиктиг комиссиязының кады болган хуралынга 1964—1965 чылда ССРЭ-нин улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының төлевилелиниң дугайында ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-нин Курпланының даргазы П. Ф. Ломаконуң илеткели, 1964—1965 чылдарда ССРЭ-нин Күрүне бюджединиң төлевилелиниң дугайында база 1962 чылда ССРЭ-нин Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында ССРЭ-нин Саң министри В. Ф. Гарбузовтуң илеткелин дыңнаан.

Улус ажыл-агый планының болгаш күрүне бюджединиң төлевилелдерин тодаргай көөр база оларның талазы-биле түңнелдерни белеткээр белеткел комиссияларын улус ажыл-агыйының адырларының болгаш эвилелдешкен республикаларның аайы-биле тургускан. Белеткел комиссиялары 1962 чылда ССРЭ-нин Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту хынап көөр.

Бо чылда планның болгаш бюджеттиң күүселдезиниң чоруп турарының дугайында база 1964—1965 чылдарда план болгаш бюджет онаалдаларының төлевилелдериниң дугайында ССРЭ-нин Курпланының, ССРЭ-нин Куртудуунуң, ССРЭ-нин Саң министерствозунуң, ССРЭ-нин күрүне комитеттериниң, министерстволарының болгаш төп албан черлериниң төлээлекчилериниң база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң төлээлекчилериниң дыңнадыгларын белеткел комиссияларында чугаалажып турар.

(СЭТА).

Республиканың профэвилел активиниң чөвүлел хуралы

Бистиң республиканың профэвилелиниң активиниң чөвүлел хуралы ноябрь 22-де хөгжүм-шии театрының бажыңынга болган. ССРЭ-нин профэвилелдериниң XIII съездизиниң болгаш адырлар аайы-биле профэвилелдерниң съездилериниң ажылының түңнелдери база республиканың профэвилелдериниң сорулгаларының дугайында илеткелди профэвилелдериниң тыва область чөвүлелиниң даргазы эш Т. Ч. Норбу кылган.

Актив хуралынга чугаалашкан айтырыг талазы-биле 11 кижи санал берген.

Хуралдың отчёдун дараазында номерге парлаар.

Президент Кеннединиң өлүрткени АКШ-ты дүвүреткен

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Президент Джон Кеннединиң өлүрткени Каттышкан Штаттарны дүвүредип үндүрген.

Президентиниң бажынче улуг аразлыг снайпер ланчыы-биле боолааның түңнелинде аары-биле балыгланган болгаш Даллас хоорайның госпиталь эмнелгезинге (Техас штат) үжен минута эрткен соонда, Нью-Йорктуу-биле ийи шак турда өлген. Президент чүве чугаалаары-биле ажык машинага олуруп алгаш, бажынче бар чорда олурукчу ону бажыының беш азы алды каъдының соңгазындан боолаан дээрзи агентилелдерниң дыңнадыындан билдинип турар. Даллас хоорайның президентиге байыр чедирери-биле үнүп келген 250 муң чурттакчылары ол үеде кудумчуларга турганнар.

Штаттың губернатору Конналиниң хөрээнче ийи ок-биле балыглаан, а ол ышкаш түс чериң бир полицейни өлүртен дээрзин моон-биле кады база дыңнадып турар.

Президентиниң амызынга халдаашкынга сезиглеттирген кижини тудуп хоругдааны агентилелдер дыңнадып турар. Президентиниң өлүргениниң чылдагааннарының дугайында кандыг-даа дыңнадыглар ам дээрезинде чок.

Ынчалза-даа Даллас хоорайда чоруп турар тайылбырлакчылар болза ол кемниг үүлгедигни кедергей барыын үзелдиг организацияларның ажыл-чорудулгазы-биле шуут холбаштырып турар. Даллас хоорай ол организацияларның база бир төвү болуп турар.

Даллас хоорайга Кеннединиң келген үезинден эгелээш, кедергей барыын үзелдиг хөй эвес бөлүк идегеттер хоорайның янзы-бүрү булуңнарынга чыскаалдарны Кеннедиге удур өжээннешкек лозуңнар-биле эргипгеннер.

Агентилелдерниң дыңнадыы-биле алырга, президент Кеннединиң эртенги шайлалгага чугаалаары-биле белеткеп алган чугаазы ооң карманынга чораан болгаш ол чугаазынга бодунуң кедергей барыын үзелдиг консервативтиг удурланыкчыларын буруу шаап турган.

Джон Фитпджеральд Кеннеди

Шылгараңгай америк күрүне ажылдакчызы Джон Фитпджеральд Кеннеди 1917 чылдың май 29-та Бруклинге (Массачусетс штат) төрүттүнген. 1940 чылда Гарвард университедин дооскан. 1941 чылдың сентябрьдан 1945 чылдың апрельге чедир Кеннеди АКШ-тың шериг-далай флодунга албан эрттирип, делегейниң ийиги дайынының үезинде Оожум океанга боор турган дайын чорудулгаларынга киришкен.

1947 чылдан 1953 чылга чедир ол болза АКШ-тың конгресиниң төлээлекчилер палатазының кежигүнү турган. 1953 чылда сенатка Массачусетс штаттан соңгуттурган. 1960 чылда Кеннедини президентиниң албанынга АКШ-тың демократтыг партиязындан депшиткен. Ол-ла чылда АКШ-тың президентизинге ол соңгуттурган.

Линдон Джонсон АКШ-тың президентизи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ак бажыңның парлалга секретарының оралакчызы М. Килдэфтиң Даллас хоорайда (Техас штат) корреспондентилерге медеглээнинден алырга болза, АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди Вашингтонуу-биле 14 шакта (Москваның-биле 22 шакта) мөчээн.

Вашингтонда Ак бажыңның кырынга кажыдалдың демдээ кылдыр АКШ-тың национал тугун мөгейтир аскан.

Конституцияны ёзугаар оралакчы президент Л. Джонсон АКШ-тың президентизи болган.

Линдон Джонсон Американың Каттышкан Штаттарының президентизи болуп, тускай даңгыракты берген.

ЛИНДОН ДЖОНСОННУҢ ДОПЧУ НАМДАРЫ

Линдон Джонсон 1908 чылдың август 27-де Стонуолл хоорайның чоогунга (Техас штат) төрүттүнген.

Башкы колледжке болгаш юридиктиг школага эртемин ол чедип алган. 1930—1932 чылдарда Хьюстоннуң (Техас штат) школаларының бирээзинге башкылап турган.

Ооң дараазында конгрессмен Р. Клебергтиң секретары болгаш Техас штаттың аныяктар айтырыгларының талазы-биле эргелелдиң директору турган.

1937 чылда америк конгрестиң төлээлекчилер палатазынга демократтыг партиядан соңгуттурган. 1949 чылда Техас штаттан сенатор, а 1953 чылда — сенатта демократтарның удуртукчузу болган.

1960 чылда Л. Джонсон АКШ-тың оралакчы президентизинге соңгуттурган.

ПАРТИЯ-КҮРҮНЕ КОНТРОЛЬ КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контроль комитединиң чоокта чаа болган хуралынга Аныяк техниктерниң республика станциязының директору турган М. Н. Сватиковтуң күрүне хөренгизин чарыгдаарда шын эвес чоруктар кылып турган фактыларының дугайын чугаалашкан.

М. Н. Сватиков бодунуң эрге-дужаалын ажыглап алгаш, башкыларга болгаш бодунга ажыл төлевирин тыптырда сан-хөө чурумну үреп, автомашина септелиирде чиижең хуу кижилер-биле дугуржулга кылып, артык акша чарыгдап турган. Оон ыңай чүък машиназын ол бодунуң хуу херээнге ажыглап, аараан кижи бооп, бодунга акша алыр мегечи аргалар база хереглеп турган.

Чижээ, 1961—1963 чылдарда класс журналын болгаш табельти шын эвес кылып тургаш, 622 рубльди ажылдакчыларга ажыр төлээн, оон иштинде М. Н. Сватиков бодунга 61 рубльди артыкка алган. Химия бөлгүмүнүң удуртукчузунга болгаш кино үндүргени дээш 323 рубльди шын эвес черге төлээн.

Аныяк техниктерниң станциязында ийи автомашина бар турда, оларның бирээзин балансыда көргүспээн. Ынчангаш ол машиналарның бирээзин чазып каапкан, чамдык кезектери шуут чок болган.

1957—1963 чылдарның дургузунда ГАЗ-31 автомашина 30,8 муң километрни эрткен турда ону 8 удаа септелгеге киирген, оон иштинде капитал септелгени 3 удаа кылган болгаш 6 резин тугуйларны үндүр бижип, 3334 рубльди чарыгдап, оон 121 рубльди чиижең хуу кижилерге төлээн. Оон ыңай ол машинаны Сватиковтуң айтышкыны-биле өске организацияларда, хуу кижилер болгаш боду хуузунда ажыглап, оон хөлезиниң киирбейн, 1134 рубльдиң когаралын чедирген. Местком даргазының болгаш бухгалтерниң кошкаан ажыглап алгаш, социал-хандырылга хөренгизинден 95 рубль 65 көпеекти ол артыкка алган.

Күрүне хөренгизин чарыгдаар талазы-биле мындыг кем-буруулуг чоруу-биле күрүнеге беш муң хире рубльдиң когаралын Сватиков тавараштырган. Аныяк техниктер станциязының ажыл-агый эргелекчизи турган М. И. Мокшин оон янзы-бүрү бужудурушкуннарының киржикчизи турган.

Тыва АССР-ниң Чырыдылгазының министриниң контролёр-бухгалтери турган И. В. Суханова-Дежнева Сватиковтуң бужудурушкуннарын илередир туржук, боду кажарлаашкынга киржип, күрүнениң 156 рубль хөренгизин ажыглаан.

Аныяк техниктер станциязының директору турган М. Н. Сватиковтуң болгаш Чырыдылгазының министерствозунуң кол бухгалтери турган Н. В. Суханова-Дежневаның эрге-дужаалды шын эвес ажыглап турганының дугайында материалды оларга кеземче харысалгазы хүлээдири-биле прокуратура органнарынга шилчидер деп партия-күрүне контролюнуң комитединиң хуралы шиитпирлээн.

Тыва АССР-ниң Чырыдылгазының министри эш Б. Х. Болдур-оол Аныяк техниктер станциязының болгаш министерствонуң кол бухгалтериниң ажылын багай контрольдап, М. Н. Сватиковтуң болгаш Н. В. Суханова-Дежневаның бужудурушкуннуг чоруктарының дугайында медээ кирип турда-ла херекке албаан деп комитеттиң доктаалында демдеглээн.

* * *

«Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының ажылының түңнелдерин партия-күрүне контролюнуң комитединге база чугаалашкан. Каттыжыышкынның четпес ажылдап турарын комитеттиң хуралынга демдеглээн. Тракторлар, шимчедикчилер, автомашиналар септелгезиниң болгаш мал фермаларын механизастаарының планын күүсетпээн. Ниитизи-биле үш кварталдарның планы чүгле 87,9 хуу күүсеттинген. «Сельхозтехника» каттыжыышкынында иштики сан-хөө-экономиктиг контрольдуң чогундан күрүнеге улуг когарал таваржып турар.

Чижээ, бүдүрүлге ажылдарының бот-үнезиниң аартааны бо чылдың тос айларында 103,9 муң рубль болган. Ажыл төлевиринден 8,9 муң рубль, саарылга чарыгдалындан 188,5 муң рубль ажыр чарыгдаттынган.

Оон түңнелинде каттыжыышкын чери ниитизи-биле 390,6 муң рубль когаралга таварышкан. Оон аңгыда план чок тудугга 47,5 рубльди, капитал септелгеге 32 муң рубльди, тускай фондуга 16,6 муң рубльди саарылга хөренгизинден киирген. Колхозтарга болгаш совхозтарга машиналарны, артык кезектерни төлевирин албайн бергенинден каттыжыышкын чериниң алыр өреэ 346 муң рубль четкен.

Кызылдың үндүрүлге баазазы, «Сельхозтехниканың» Бии-Хем болгаш Барыын-Хемчик салбырлары дыка багай ажылдап турар. Ылангыя үндүрүлге баазазының когаралы тос айларның дургузунда 122,1 муң рубль болуп турар.

«Сельхозтехника» каттыжыышкынының албан черлери колхозтарга болгаш совхозтарга долузу-биле четчелеттинмээн машиналарны садыглап, артык кезектер-биле хандырылганы үзүктелдирип турар таварылгалар бар.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң буруулуг кижилерин харысалгага киирер, четпестерни узуткаарының болгаш каттыжыышкынның бүгү бүдүрүлгелериниң ажылын экижидериниң чогуур хемчеглерин алыр дээрзиниң дугайында «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының даргазы эш М. Е. Абрамовтуң медеглелиң комитет барымдаалааш, ону доңгуткан.

Экономиктиг ажылды сандараткан дээш каттыжыышкынның план килдизиниң начальниги эш Н. И. Гончаренкога харысалга хүлээдир дугайында айтырыгны шиитпирлээрин, пландан дашкаар капитал салыышкынга күрүне хөренгизин шын эвес чарыгдаан буруулуг кижилерге харысалга хүлээдирин, колхозтарга болгаш совхозтарга техниканы болгаш артык кезектерни төлевирин албайн бээрин болгаш долдур четчелевээн машиналар садар чорукту соксадырын эш Абрамовка дааскан.

«Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының бүдүрүлгелериниң сан-хөө ажыл-чорудулгазынга контрольду күштелдирерин Күрбанк конторазынга (эргелекчизи эш Е. Ф. Калюжный) комитет хүлээткен.

«Сельхозтехниканың» чер-черде бүдүрүлгелериниң кодээ ажыл-агый машиналарын септээриниң он бир айлар планының күүселдезиниң болгаш сан-хөө ажыл-чорудулгазының түңнелиң көрүп чугаалажырын районнарның парткүрконтроль комитеттеринге дааскан.

П. ТИХОНОВ,
Партия-күрүне контроль комитединиң инспектору.

Мурнакчы чолаачылар

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозтуң ажыл-агыйының кол адыры—мал ажылы. Малга чылыг оран-сава чок болза, Мөңгүн-Тайгага малды менди чыл ажырып алыры кончуг берге. Ынчангаш одарлыг, чылыг черлерге чаа-чаа кажаалар тудары эргежок чугула. Ам, мурнуку чылдарда ышкаш аът, шары-биле чудук сөөртүп турбас, машиналар-биле ырак кыштаглар же кажаа ыяжын сөөртүп, малга эптиг оран-саваны кыска хуусаада тудуп берип турар апарган.

Мөңгүн-Тайга ышкаш кадыр-берт оруктарлыг черге аар чүъктүг машиналарны башкарары белен эвес. Ындыг-даа болза, бистиң кайгамчык чолаачыларывыс ол бергелерге торулбайн турарлар. Эрестиг чолаачыларывыс Доңгак Хүлер-оол, Доңгак Мөңге, Чамбый-оол Калбак олар онаашкан ажылынга ак-сеткилдиин көргүзүп, техниканы камныг эдилеп турарлар.

Чолаачы бүрүзү бо эштер дег ажылдаар болза, ажыл бүдүнгүр, дениг болуру чугаажок.

Х. МАНДАН-ООЛ,
Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң колхозчузу.

— Валентина Вшанова чараш пөстү көрүп тура платьеге-даа кайгамчык-ла материал-дыр!— деп чугаалаан.

— Чагыт-биле эккелген чүве болгай—деп Люба Жаркова хүлүмзүревишаан, харылаан.— Чаа магазин ажыттынары-биле садыгга эки бараанар кээп турар апарган.

Ол база-ла чөптүг. Новосибирск областың Сурковск совхозунуң төп кодаңында мырыңай чоокта чаа кодээ чаа универмаг ажыттынган. Ол магазинде бүгү-ле эргежок чугула негеттинер бараанар—костюмнар болгаш тоннар, пөстер болгаш идик аймаа, галантерей болгаш спорт бараанары, бажың херекселдери бар. Универмагтан номнарны база садып ап болур.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче): совхоз ажылдакчылары В. П. Вшанова, М. Н. Адлер база Л. П. Жаркова оларның кодээ универмагта турары.

Фото **А. ЗАДУНОВТУУ.** СЭТА-ның фотохроникаазы.

Бистиң улусчу дружинавыс

Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана сумузунда 104 кежигүннүг улусчу дружина 1961 чылда организастаттынган. Дружинаның тус-тус бөлүктери фермаларда, хойжу бригадаларда, Кулун-Дужерниң ыяш участогунда, колхоз төвүнде туруп турар. Бөлүктерниң удуртукчуларын дружина чөвүлелинден быжыглаан. Шак мындыг калбак массаны хей-ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга киириштирген чорук колхоз девискээринде ийи-чаңгыс чуруш үрекчилери-биле демиселди күштелдирерин идиг болганы билдингир.

Дружина чөвүлели ой-ойде чыылгаш, дружина кежигүннеринге тус-тус даалгаларны берип, чугуда айтырыгларны шиитпирлеп турар. Улусчу дружинаның кежигүннери хей-ниитиниң корум-чурумун быжыгаар дугайында ажылчы чоннар депутаттарының район, кодээ Советтериниң шиитпирлерин чонга таныштырып, беседаларны чорудуп, хана солунну үндүрүп турар. Чедер-четпестерни долу чырыдар талазы-биле «Мурнакчы» деп хана солунуң үндүрүкчүзү, дружина кежигүнү М. Конгар-оол, «Культураның одаа» деп фоточурукчу хана солунуң үндүрүкчүзү О. Куштаарап болгаш өске-даа эштер идепкейлиг ажылдап турарлар.

Бистиң дружиначыларывыс бо чылын хоойлу-дүрүмнү сагыырының дугайында 17 кезек черге беседаларны кылган. Оон-биле чергелештир 11 чуруш үрекчилерин эш-хуузунуң судунга киирип, кодээ Советтиң чанында административтиг комиссияже шилчиткен.

Улусчу дружинаның кежигүннериниң бот-идепкейиниң көдүрүлгезиниң түңнелинде сөөлгү чылдарда корум-чурум үрээшкиннери эвээжээн. Дружинаның ажылынга колхоз баштаар чери дузаны чедирип, дружиначыларны аът-хол, автомашина-биле хандырып турар. Байырлалдар хүннеринде, дыштаныылга кежээлеринде дружиначылар ээлчеглиг дежурныйлаашкынны эрттирип турарлар. Хей-ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга эки киржип, боттарының хүлээлгезин эң кызымак күүседип турарларның санынга М. Балданы, Х. Доржуну, М. Чимит-Доржуну, М. Семис-оолду, О. Диисейни, М. Серен-оолду, С. Лопсан-Серенни, С. Шоочаны база өскелерни-даа киирип болур. Колхозта комсомол эге организациязы-биле клуб чөвүлелиниң каттышкан хуралынга бистиң клубувуска доктаамал дежурныйлаашкынны организастаарын шиитпирлээн бис.

Бистиң колхозтуң бүгү ажыл-ишчилери улусчу дружинаның кежигүннеринге болдунар дузаны көргүзүп, чуруш үрекчилеринге болгаш оларга удур шыңгыы демиселди чорудар боор деп идегээр бис.

Х. САМДАҢ,
улусчу дружинаның командири.

«Шынга» парлаттынган соонда

Хемчег алдынган

Бо чылдың октябрь 17-де үнген № 247 солунга «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырында тонна-тонна янзы-бүрү тарааларны электростанция үрелгениңге чыдагаанаш, дегбейн бэрганыңдан изип, үрелип эгелээниң илереткен «Тетчеглеттинип, изип чыдар тараа» деп эгелиг «Шынның» тускай корреспондентизи эш Т. Кызыл-оолдуң чагаазы парлаттынган.

СЭКП Барыын-Хемчик партия комитединиң секретары эш Н. Бойдунуң редакцияга дыңнатканы болза, шүгүмчүлелдиң хыналдазын чорударга фактылар шын болуп бадыткаттынган. СЭКП парткомунуң бюрозунга бо дугайында тускай чугаалашкан, Бай-Тал салбырда 260 тонна тарааны ноябрьның баштайгы чартыында, а совхозтуң ниити тараазын айның төнчүзүнге чедир тарыза чогуур шынарынга чедир арыглап, деңзилээш, шыңгыы кадагалалга тургузарын совхозтуң удуртукчуларынга дааскан. Ылангыя тарааны чогуур үезинде аштаап, кадагалап алырынче контрольду кошкатканы дээш салбырның удуртукчуларынга чогуур харысалганы хүлээткен.

Хожудаашкындан чайлаар

„Большевик" колхоз чүге хожудап турарыл?

Бистиң «Большевик» кодээ ажыл-агый артели чүгле Барыын-Хемчик районда эвес, харын Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң зоназында хожудап турар ажыл-агыйларның бирээзи апарган. Ылангыя бо чылын сүттү бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле колхоз районнуң өске ажыл-агыйларының көргүзүглериниден хожудап калган.

Моон кол чылдагааны болза мал ажылынга зоотехниктиг хемчеглерни эки боттандырбааныңда, ылангыя малдың тарып боозадылгазын ёзу барымдаалап чорудуп турарында болгаш механизастаашкынны ажыглавайн турарында деп бодаар мен.

Мааа мындыг чижектерни көргүзүп көрейн. Бистиң фермага бо чылын январьда 31 инек төрүүр деп планнап турган болза чүгле 7 инек төрээн, февральда 34 инек төрүүр дээн болза 9 инек төрээн. Инектерниң кол нуруузу апрель, май айларда төрээн. Ынчангаш бирги кварталда ферма чүгле 30 хире инек саап турган. Ындыг турда, сүт саалдазының планы канчап күүсеттинерил. Бо болза тарып боозадылганы багай чорутканының түңнели болур.

Электри саалдага инектеривисти өөредип алдывыс. Ол болза ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, саанчыларның күш-ажылын чиигедир. 60 инекти чүгле 2 кижи саар чүве чорду. Ынчалза-даа чайгы үеде электри саалданы ажыглавайн, катап хол-биле саай берген бис. Ээ-хайгаарал чок чоруктуң түңнелинде фермага ажыглап турган электри саалданың дериглези үрелген, чамдык кезектери читкилээн-дир.

1962 чылда кукуруза силозунуң планын чүгле 48 хуу күүсеткенинден айыткан норма ёзугаар инектерни чемгерерине четпес болган. Бо чылын байдал оон-даа дора—кукуруза силозу чок.

Бо четпестерниң түңнелинде эрткен он айларның дургузунда 103 тонна сүт сагдывыс, а чылдың планы 135 тонна болгай. Күрүнеге сатканывыс 84 тонна. Ам-даа 20 тонна четпес.

Винница областың Хмельницк колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйларның хожудаашкынын ийи чылдың дургузунда ажып эртер дугайында чаа эгелээшкинни кылып, бо дугайында чарышты калбартырынче чурттуң кодээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилерин кыйгырган болгай. Хмельницкижилерниң бо патриотчу эгелээшкинин бисте таныжып, деткиир деп чугаалажып-ла турар. Ынчалза-даа боттуг түңнел кылдынмайн турар.

Бистиң колхоз хожудангай ажыл-агый болганда, оон экономиказын көдүрериниң хемчеглерин ажылдап кылыр дээш, Чөөн-Хемчик эргелелиниң талазындан хыналданы кылып чорул-ла турар. Оон түңнели кажан болур чүве ийик, билдинмес.

Фермага бар чемнерни ажыглаарының планын кылыры, одарладыышкынны таарыштырары чугула. Электри саалданы катап дерип, ажыглалга киирер, чайгы үеде кожуп чоруур «ёлочканы» кылып, электри саалданы кайы-даа үеде үзүктелдирбес болза чогуур.

Хожудаашкындан чайлаар төлээде, моон соңгаар бир кол соругла болза кышты эки эрттирери болур. Кышка удур септелгени саанчылар, кадарчылар боттарының күжү-биле кылган болгаш четчир хемчээлдиг одектиг болуп алган бис.

Х. ДАГБЫ,
ферманың саанчызы болгаш үчётчиги.
Барыын-Хемчик район.

Кадык камгалалын улам ыңай хөгжүдер

Республиканың медицина ажылдакчыларының чөвүлел хуралы

ССРЭ-ниң чурттакчы чонунуң медицина хандырылгазын болгаш Кадык камгалалын улам ыңай экижидер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың январь 14-түгү доктаалының күүселдезин республиканың медицина ажылдакчылары боттарының чөвүлел хуралынга чугаалашкан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ала сагыш салыышкынының ачызында аныяк Тыва республиканың экономика болгаш культура талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алганын чөвүлел хуралга илеткелчи Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министри эш Любимов болгаш санал берген эштер тодаргай демдеглээннер.

Партия, чазактың үндүрген доктаалын күүсеткишаан, кадык камгалал органнары партия, совет, хей-нити организациялары-биле кады Тыва АССР-ге кадык камгалалын хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды чорутканының түңнелинде, республиканың медицина албан черлериниң четкизи калбарган. Туберкулёзка удур диспансерниң Кызылда чаңгыс аай хевирлиг улуг бажыңы, республика эмнелгезиниң хирургия салбыры, халдавырлыг аарыглар эмнээр салбырларның бажыңнары Тээли, Чаа-Хөл, Сарыг-Булуң суурларда туттунган, Ак-Довурак суурда эмнелгениң 75 оруннуг чаа бажыңы ажыглалда кирген.

Сөөлгү үш чылдарда эмнелгелерде оруннар фондузу 22 хуу немешкен, эмчилерниң саны 389, ортумак медицина ажылдакчыларының саны 1015 кижи чедир өскен. Ылангыя тыва чоннуң иштинден эмнелгелерде 29 эмчилер ажылдап турар, институттарда 190 ажыт аныяктар өөренип турарлар.

Оон-биле кады эмнелге-профилактиктиг болгаш санитар-гигиеналыг ажылдарның талазы-биле четпестер болгаш чедир кылдынмаан ажылдар бистиң республикада ам-даа хөй болуп турар. Чоннуң медицина хандырылгазының шынары болгаш культуразы чогуур негелдезинге чедир экиживээн, медицина албан черлериниң тудугларын ажыглалга киирериниң планнары күүсеттинмээн, аңаа көрдүнген акша-хөреңги, а ол ышкаш медицинаның чамдык дериглелери четче ажыглаттынмайн турар.

Чоннуң медицина хандырылгазында үстүнде ышкаш өске-даа улуг четпестерни чайладырынче угланган дыка хөй тодаргай саналдарны хуралдың киржикчилери бергеннер.

— РСФСР-ниң Кадык камгалал министерствозу эм чүүлдериниң болгаш медицина дериглелериниң талазы-биле бистиң киирген бүгү чагыгларывысты бурунгу-биле хандырып турар. Санэпидстанцияның болгаш республика эмнелгезиниң хирургия салбырының удуртукчулары чамдык эмнерни чагыткаш, оларны чогуур үезинде хүлээп албайн турары четпес — деп, аптека эргелелиниң эргелекчизиниң оралакчызы эш Другова чугаалаан.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын күүсеткишаан, чамдык районнарның аптека ажылдакчылары эмчилер-биле кады малчыннар келип, оларга эм чүүлдерин чедирип турар апарганын демдеглээш, ол практиканы бүгү районнарга калбартырын оратор саналдаан.

Кеш-шээр аарыгларга удур диспансерниң эргелекчизи эш Шиноева хуралга чүве чугаалааш, шээр аарыгларга удур демиселди күштелдиргениниден республикада ол аарыгларның сөөлгү үеде көскүзү-биле эвээжээнин тодаргай чижектер-биле көргүскен. Оон-биле кады Улуг-Хем, Таңды районнарда ол аарыглар-биле демиселди чогуур негелдезинге чедир ам-даа күштелдирбейн турарын, ылангыя Улуг-Хемде венеролог Тодикованың ажылының четпезин ол шүгүмчүлээн.

Өвүр районда санэпидстанцияның ажылының четпезин, оон эргелекчизи чүгле магазин, складтар кезип, үрелген продуктуларны үндүр актыларынга-ла өйлешкен чорукту, чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар талазы-биле боттуг хемчеглерниң алдынмайн турарын ол районнуң кол эмчизи эш Ануфриев бодунуң саналынга илереткен болгаш кызыгаар районнуң суурларын көрүштүг, арыг-шевер тургузарының чугулазын демдеглээн. Район эмнелгезинге рентген аппарадын, лаборатория херекселдерин болгаш өске-даа дериглерни хандырарын Кадык камгалал министерствозундан ол негээн.

Ургулар эмчизи эш Безносова туберкулёз аарыгны узуткаар талазы-биле демиселдиң чамдык районнарда кошкак чорул турарын, ылангыя Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем районнарда туберкулёзка удур тарыышкынны калбартпайн келгенин шүгүмчүлээн.

Кижи санының талазы-биле республикада эң улуг район болур Барыын-Хемчикте медицина албан черлериниң четкизи элээн калбарган. Ында 4 эмнелге черлери, дыка хөй эмнелге салбырлары ажылдап турар. Ынчаарга район болгаш кодээ Советтерниң күүскомнарындан эмнелге салбырларының ажылынга дузалашпайн, оларның оран-бажыңнарын септээр, оттулар чүүлүн хандырар талазы-биле четпес дузалажып турарын ол районнуң кол эмчизи эш Голубченко демдеглээн.

Кодээ черлерде медицина албан черлеринге эки бажыңнары, стол, сандай чергелиг дериг херекселдерни хандырарының чугулазын ол айыткан. Ак-Довурак биле Кызыл-Мажалык суурларда хирургияның ийи аңгы эмнелге черлерин чаңгыс кылдыр каттыштырар талазы-биле айтырыгны шиитпирлээрин, районга медицинаның дүрген дузаламчы станциязын тургузарын Кадык камгалал министерствозундан оратор дилеп турган.

Тожу районнуң партком секретарының оралакчызы эш Бондаренко медицина ажылдакчыларының ортузунга кижизидилгелиг ажылдың четпезинден чамдык кижилерниң эрге-дужаалын өскээр ажыглаар чоруун, ылангыя аптека ажылдакчызы Матонина дээрзи эм чүүлдериниң өртээн улгаттыргаш, 300 рубльди бодунга шиңгээткен турганын илереткен. Кадык камгалал министерствозу ол кижинин ажылындан дүжүрген болза-даа, Улуг-Хемче база-ла аптека ажылынга томуйлаан чорукту четпес деп ол чугаалаан.

Баа-Хем районнуң кол эмчизи эш Малюков бодунуң саналынга бруцеллёз аарыгга удур демиселди күштелдирериниң чугулазын айыткан. Районнуң девискээринде тускай үскен бруцеллёз аарыглыг малдан үк аарыгның малчыннарга халдап турарының фактыларынга доктаагаш, ол малдарны сайгарар дугайында боттуг хемчегни алырын негээрге, ол саналды республиканың өске-даа районнарының болгаш Кызылдың эмчилери изиг-биле деткээннер.

Таңды районнуң Арыг-Бажы суурунда эмнелге салбырының эргелекчизи эш Никитина «Совет Россия» колхозтуң баштаар чериниден эмнелге салбырынга эки дузалажып, аңаа бөжүүлга бажыңын тудуп бергенин демдеглээн. Оон-биле кады салбырга районнуң-даа, Кызылдың-даа эмчилериниң барбайн, оон ажылынга дузалашпайн турарын ол шыңгыы шүгүмчүлээн.

Тес-Хем районнуң Күнгүртуг участок эмнелгезиниң эргелекчизи эмчи эш Базыр хуралга чүве чугаалааш, ол участокка районнуң кол эмчизиниң барбайн турарын, а ол ышкаш эмнелге ажылдакчыларын чурттаар бажыңнары-биле хандырарынга район Советиниң болгаш кодээ Советтиң күүскомнарының дузалашпайн келгенин демдеглээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы эш Анчимаа хуралга чүве чугаалаан.

— Чоннуң кадык камгалалын экижидер хемчеглерни айыткан партияның болгаш чазактың доктаалын боттандырар талазы-биле боттуг хемчеглерни чер-черде ап турарының түңнелинде республиканың чурттакчы чонунуң саны өзүп, кижилерниң аарыыр чоруу көскүзү-биле эвээжеп турар апарганы өөрүнчүг деп, ол чугаалаан.

Чамдык эвээш оруннарлыг участок эмнелгелерин улгаттыр каттыштыргаш, район эмнелгелерин чүстен, участок эмнелгелерин чөрбиден хөй оруннарлыг кылдыр тургузарының чугулазын ол демдеглээн.

Кызылдың бөжүүлга бажыңының, республика эмнелгезиниң хирургия салбырының, Өвүр районнуң Саглыда участок эмнелгезиниң коллективтериниң медицина хандырылгазын экижидер талазы-биле үлегерлиг ажылдарынга оратор доктааган. Оон-биле чергелештир Өвүр район эмнелгезиниң септелгезиниң шынарының четпезин, Барыын-Хемчиктиң Мөген-Бүрен эмнелге салбырының септелгезинче Каргы кодээ Советтиң болгаш «Малчын» колхозтуң баштаар чериниң сагыш салбайн турарын, а ол ышкаш «Элегес» совхозта эмнелгениң ажылынче Таңды райкүүскомунуң кичээнгейиниң кошкатканын эш Анчимаа шыңгыы шүгүмчүлээн.

Хуралга оон ыңай СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи эш Горелов, Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы эш Попова, Бии-Хем райкүүскомунуң даргазы эш Байыр-оол, ол районнуң кол эмчизи эш Уколов, республика эмнелгезиниң эргелекчизиниң оралакчызы эш Гончаренко болгаш өскелер-даа чүве чугаалааш, чоннуң кадыын камгалаар талазы-биле ажылды улам ыңай экижидериниң боттуг аргаларын айтып турганнар.

Хурал республиканың медицина ажылдакчыларынга кыйгырыгны хүлээп алган. Кадык камгалалының организастыг хевирлерин доктаамал сайзырангайжыдар, эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң ажыл-чорудулгазының деңнелин бедидер хемчеглерни ында айыткан. Чоокку чылдарда республика эмнелгезин, Чадаанага, Ак-Довуракка, Сарыг-Сепке 120, Бай-Хаакка болгаш Самагалдайга 50 оруннарлыг эмнелгелерни тудары база көрдүнген. Дифтерияны узуткаарын, туберкулёз, дизентерия, коклюш, бруцеллёз аарыгларны шуут эвээжедирин чедип алыр сорулганы медицина ажылдакчыларының мурнунга салган.

Бүгү совет хей-нити-биле кады хоорайларга, суурларга чурттаар черлеринге, колхозтарга, совхозтарга арыг-шевериниң үлегерлиг, культурлуг корум-чурумун тургузары дээш шыңгыы демиселди чорудары медицина ажылдакчыларының чугула хүлээлгези болур деп кыйгырыгда база айыткан.

Тыва АССР-ниң кадык камгалалын хөгжүдер талазы-биле ачы-хавыязы дээш «Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи» деп хүндүлүг атты тывыскан бөлүк эмчилерге оон грамоталарын болгаш республиканың ажылчы чоннарының медицина хандырылгазынга үр чылдарда болгаш шудургу ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан бөлүк эмчилерге ол бижиктерни Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң даргазы эш Б. Ш. Долчанмаа хуралдың түңнелинде тывыскан.

ЧУРУКТА: Республиканың медицина ажылдакчыларының чөвүлел хуралының киржикчилери залда.

☆☆☆

Үш чыл бурунгаар Татьяна Анищенко Кызылдың пассажирлер АТК-зынга слесарьлап ажылдап эгелээн. Баштайгы үеде улуг бергелер таварышса-даа, Татьяна Степановна оларны эрестиг ажып эрткен.

Ийи чыл слесарьлаан соонда ону кондукторлаар кылдыр шилчиткен. Ол-ла үеде Т. Анищенко кежээки школага өөренип эгелээн. Ажылдавышаан өөренип турбушаң, Татьяна Степановна коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

Эки күш-ажылы болгаш хөй-ниити ажылдарынга ак-сеткилдиг киржилгези дээш ону автоажылгының хүндүлел самбыразында киирген.

Чурукта. Татьяна Анищенко.

Фото И. ЦЕЛИШЕВТИИ.

★★★

ЧЕЧЕН ЧОГААЛДЫГ БУЛУН

Москвада чурттап, ажылдап турар Михаил Маркелович Скуратов — Сибирьниң сураглыг шүлүкчүзү, ону алдарлыг совет чогаалчы В. Саянов «Сибирьге советтиг орус шүлүк чогаалының эге ыралакчыларының бирээзи» деп адааны таварылга эвес. М. Скуратовтуң маадырларының чаагай мөзү-шынарын, оон шүлүктериниң улусчу дылын совет критиктер демдеглеп бижип турар.

М. Скуратов аныяк тыва шүлүк чогаалының баштайгы очулдурукчуларының бирээзи болган. Ол С. Сарыг-оолдуң, В. Эренчинниң, С. Пюрбюнуң, С. Тамбаның болгаш өскелериниң-даа шүлүктерин орус дылче очулдургулаан.

Шүлүкчүнүң чоокта чаа үнген «Ийи үениң кызыгаарында» деп номундан моон адаанда ийи шүлүктү номчукчуларга бараалгадыдыл.

* * *

Ах, Сибирь аар, соок черни...
Иван Хабаров.

Соок Сибирь дижинер даан,
Оглу меңээ чылыг оран!..
Ону бактаан, мыдыг-мындыг
Солун-чугаа, тоолдар-даа хөй.
Меге сөстер мижирешкеш,
Амдыгаа дээр тояап чоруур.
Ажынадыр сооктуг-даа бол,
Меңээ Сибирь хайыралыг.
Экер эрин шенексээн дег
Коптуг дошкун чуртум чүве.
Элдеп-эзин домактарны
Кортук хейлер тыпкан-на боор.

Эрги чугаа ында-хаая
Тыптып кээрге, ээн чыткан
Эргим Сибирь оттуунган деп
Дыка-дыка сөглексээм кээр.
Азияның, Европаның
Кызыгаары чедир хери
Авыралдыг Сибиримни
Кызып-кызып ырлаксаам кээр.
Эрестерниң эри көстүр
Делгем Сибирь ыры долган,
Дендии көвей «хүннер» кывар
Эң-не чырык оран болур!

ТЫВА КЫСКА

Хаая өглер — малчыннарлыы
Кадар оъттуг хову-шатта,
Ынааң менден чаштынган дег
Ырак чурттап чор сен, уруг.
Улуг-Хемниң чалгыын сүзүп
Ужуражып чорувуста,
Ырак сынче кыйза көргеш.
Ынак мен деп сөглээниң кай.
Чодураа дег карактарың
Чоргаар Тываң көрүжү-ле,
Ам-даа болза сагыжымда
Амырап-ла көрүп чор мен.
Кара кидис өгге өскеш,
Кандыг чараш болганың ол.
Аскымчаның аскын дырткаш,
Амыр чоргаар болган сен бе.
Школага өөренгеш,
Театрга мергежээштиң
Ындыланган ойнуң-биле
Тенек чүрээм чагырыптың.
Эрткен оруун болдарымга,
Эргим Тываң чолдуг оруу.
Улуг-Хемниң чалгыын үскен
Узун орук ужунда сен.
Орай дүне Кызыл чараш
Оожум базып, четтиничипкеш,
Агаарлаарга магалыг-ла.
Ам-даа болза чедиксээр мен.
Ынчалза-даа байырлыг, кыс.
Ынаар дарый четпес боор мен.
Сереңмааның холун тудкаш,
Чергелештир баспас боор мен.
Чоргаар Тываң көрүжү дег
Шолбан караан көрбес боор мен...
Чарлырымда уян чүрээм
Чалым-хаяа үскен чоор бе!

Очулдурган А. ДАРЖАА.

ТАМИНА

Тамина, Тамина!*
Дангына дег, чаражыңны көрүксээн мен.
(Коммунистер кадайлары кымдан дорал?)
Коңганып кеттиннес деп кымнар неминаан.

Бажыңдалдың, часкы доңдак дүмбейи дег.
Бара хевин хемүрерти кедип алгаш,
Индир орта оожум үнүп келиринге,
Иштиң-баарым ору чөктап, тырлып турду.

Ийи хемнер — Тигр биле Ефратка
Не болган бүрүңгү чурт Ирак черде
Кедергей кааң көк-ле дүъштүң хүнү безин
Бедип алган хевиңден-даа караңгы-дыр.

Чалыы бодуң ынак эш чок артсыңза-даа,
Чалар от дег, откут үнүң сынмаан чорду.
«Коммунизм өлүм чок!» деп кыйгы салгаш
Холуң ору кодургениң утпас-тыр мен.

Тамина, Тамина!
Тамыларны артай балып шыдаар-даа сен.
Салям эжиң кызыл дынын өргүп суңган
Чаагай өйнү Ирак черге көөр-даа сен.

К. КУДАЖЫ.

* Тамина — 1963 чылдың мартта реакцылыг идегеттерге шаажылаттырып өлүрткен Иракта Компартиязының Төп Комитединиң бирги секретары Салям Адильдиң кадайы.

ЧАГАА

Чагаа, чагаа! Дидим чагаа!
Чажымдан-на өннежим сен.
Ырак черни бергезиннес
Ылгын болгаш дыңнангыр сен.

Арт, сын ажыр талыгырга
Сургуулдап-даа чораанымда
Авайымга чылыг сөзүм
Сунуп чордуң, чедип турдуң.

Чассыг сарыым — шолбаным,
Чажыт хөннүм сөглеп чадаан.

Чагаам сени ынаалаан мен.
Шанналы сөстү эккелген сен.
Чаа-Хөлдүң тараажызы.
Чадаананың хойжузунче.
Дуржулгавыс солуштуруп
Тура душпейн ужуп тур сен...
Чагаа, чагаа! Дидим чагаа!
Чажымдан-на өннежим сен.
Почтачылар холун дамчып
Бо дег эрес бараалга-ла!

М. ДАНЗЫН.

ЭМЧИ КЫС

Аккыр халат хөңнүн сөглээн
Арны чазык, чоңга эргим
Эмчи кыска душканымда
Экилежип мендилээр мен.
Аарыг улус ажаап турда
Аажок ээлдек, хөңнү биче.
Албан херээ таанганда
Арыг кылыр чанчылдыг кыс.
Хуралдарга санал сөзү
Куттулуп кээр урам мерген.
Оюн-тоглаа болган черге
Омак-хөглүг ыптыга бээр.
Аккыр халат хөңнүн сөглээр
Арны чазык, чоңга эргим
Эмчи кыска чоргаараар бис
Эргеледип хүндүлээр бис.

К. САРЫГ-ООЛ.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ИЛЕРЕТКЕН

Чээн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң Теве-Хая салбырының профэвилел комитединиң отчёт-соңгуудалыг хуралы чоокта чаа болуп эрткен. Анаа салбырда профэвилел комитединиң даргазы А. Шкорнинаның илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Бо чылын совхозтуң мурнунга салдынган ажыл-агыйжы оналгаларны күүседиринге салбырда профэвилел комитеди улуун киргени чугаажок. Салбырда 186 профэвилел кежигүннери ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында идепкейлиг ажылдап турар. Бригадалар аайы-биле алды кезек черде профэвилел бөлүктери тургустунган. Кежигүннерниң элээн хөйү механизаторлар. Салбырда мурнакчылар улам көвүдеп орар. Оларның чижээнге хазан ажаакчызы Д. Белек-оолду, хой кадарчылары М. Кызыл-оолду, М. Бавууну, инек кадарчылары М. Самбууну, К. Магаштайны, М. Байыр-оолду, тракторист В. Атаманчукту, О. Чааныы, С. Комбуну, комбайнер Л. Лаврентьевти болгаш өске-даа хөй-хөй мурнакчыларны адап болур.

Профэвилел комитеди отчёттуг үениң иштинде ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортузунга организастыг база политик-кижизидилгелиг ажылды ала-чайгаарлаашкынның агымынче киирген. Комитеттиң мооң мурнунда болуп турган хуралдарынга чүгле ийи-чаңгыс бижиктириишкиннерни азы аараан кижилерниң эмчи бюллетеннерин сайгарып көөрүнге өйлешкеш, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, ажылчыннарның амыдырал-чурттаалгазының, культура-массалыг ажылдарның дугайында дээн ышкаш чүгүла айтырыгларны чаңгыс-даа удаа чугаалашпаан. Бо эрткен үениң иштинде профэвилел кежигүннериниң нийти хуралын чүгле ийи катап чыылдырган. Артында-ла оон бирээзи эрткен кыжын болган отчёт-соңгулдалыг хурал. Комитеттиң хуралын баш бурунгаар белеткел чокка, далаш кадында чыылдыргаш, анаа тодаргай шиитпирни үндүрбейн турган.

Профэвилел комитединиң чанында тургустунган ажыл-агый адырларының аайы-биле доктаамал ажылдаар комиссиялар ажылын шуут чорутпаан болгаш оларның ажылын комитет хүн бүрү удуртпайн келген.

Тургустунган доктаамал комиссиялар ажыл төлевирин чурумчударының талазы-биле кандыг-даа хемчеглерни албаанының хараазында септелге мастерскаязында, хову ажылдарында, автомашиналар-биле болгаш тракторлар-биле чүък сөөртүлгезинде чамдык ажылдарының нормалары, өртектери чаңгыс аай эвес, мооң ужурундан маргылдаалар эвээш эвес болгулап турар. Чижээ, тудуг бригадазының кежигүнү Ховалыг Силигбейниң тудуп каан чаа печкаларын прораб турган эш Верховцев эрги печкалар септээн деп шын эвес нарад бижээш, куду төлевирин берген. Ол дугайында эш Х. Силигбейниң киирген хомудал билдириишкинин үр үеде шиитпирлеттинмээн.

Ажылчыннар күш-ажыл кылып шыдавас болу бергеш, түр-даа, үр-даа үениң иштинде аарый бергенде, оларның амыдырал-чурттаалгазынга дузалаар айтырыгны профэвилел комитеди шуут кошкаткан. Совхозка он ажыг чыл иштинде ажылдап келген профэвилел кежигүннери С. Ондар, О. Домчук, М. Шыырап олар үр үеде аарааш, эмчи бюллетенин профэвилел комитединге дужааган-нар. Бо эштерге мурнунда ап турган ажыл төлевириниң 80 хуузун төлээр турган, олар чүгле 40 хуузун алганнар. Ындыг таварылгалар хөй катап болган. Ийи ажылчын божуур үезиниң акшазын база албаан. Албан-хаакчыларның элээн хөйү оттулар ыяш-биле хандыртынмаан. Садыгның, хлеб быжырар черниң четпес ажылын эштер Монгуш, Ондар, Ховалыг болгаш өскелер-даа шыңгыы шүгүмчүлээннер. Теве-Хая суурнуң чурттакчыларын аъш-чем продуктулары-биле чедир хандырбайн турарын, ында столованың куду шынарлыг чаңгыс аай чем белеткеп турарын санал бергеннер шүгүмчүлээннер.

Совхоз төвүнде чүнар бажыңның ирип баксыраанындан ону септээрдаа аргажок болган. Ам чаа чүнар бажын тудуун дүргедетпейн турар. Уруглар яслизин болгаш садын бо чылдың ийиги чартыындан эгелеп шуут хаганының түңнелинде чаш уруглар хөй-ле ада-иелер совхоз бүдүрүлгезинге киржир арга чок болуп турар.

Ажылчыннарның база албан-хаакчыларның ортузунга полит-кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарны профэвилел комитеди багай организастаан. Часкы тарылга кампаниязының соонда ажылчыннарның маёвказын организастаарын планнаан турза-даа, ону боттандырарын удуртукчу эштер бичии-даа бодаваан. Совхоз төвүнде эрги клуб бар. Оон септелгезин кылбаан. Ында ам массалыг оюннар ында-хаая болуп турар. Клубтуң иштики каасталгазы, шимелдези база багай.

Совхоз төвүнден ырак чурттап турар малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче комитет сагыш салбайн келген. Ооң чижээ, хоочун малчын М. Самбуу эрги, чавыт бажыңда чурттап турар. малчын К. Дуганчы самдар өөнде ам-даа олурбушаан. Малчыннарже сөөлгү үеде автолавкалар шуут барбастаан.

Профэвилел комитединиң ажылын нийти хурал четпес деп санаан болгаш ажылды моон соңгаар эде тургузарының хемчеглерин алырын комитеттиң чаа соңгуткан составынга даасан.

М. КАВАА-САРЫГ.

Бодуңарның журналыңарны чагыдып алыңар

«Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези» деп журнал 1963 чылдың январь 1-ден эгелээш Омскиде үнүп турар. Ол болза «Сибирьниң көдээ ажыл-агыйы» деп журналга үндезилеттинип тургустунган. Ынчалзажок ол болза чүгле ооң адын ынаа солуп каапы ол эвес, харын мурнунда үнүп турган журналдың ажыл-чорудулгазының зоназын калбартканы ол. Чаа журналдың мурнунда чаа сорулгалар тургустунган — ол болза колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң ажылдакчыларының өйү келген айтырыгларын хандырар мурнакчы дуржулганы болгаш эртемниң чедиишкиннерин нептередир талазы-биле оларга дузалаар хүлээлгелиг.

Журнал болза көдээниң ажыл-ишчилериниң эң калбак бөлүктеринге — бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш көдээ парткомнарының ажылдакчыларынга, колхозтарның база совхозтарның удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглеринге, бригадирлерге болгаш звено удуртукчуларынга, механизаторларга болгаш тудугчуларга, хову болгаш мал ажылдакчыларынга, картофель болгаш ногаа ажылдакчыларынга, садчыларга, иви болгаш аңнаар ажыл-агый ажылдакчыларынга, балыкчыларга болгаш балык ажылдакчыларынга, бухгалтерлерге болгаш экономистерге, студентилерге болгаш көдээ ажыл-агый адырларының эртем ажылдакчыларынга, көдээ интеллигенцияга болгаш көдээниң бүгү чурттакчыларынга таарыштыр санап кылдынган.

Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезинде, бүдүрүлге эргелелдериниң ажылында, көдээ ажыл-агыйның партийжи удуртулгазында, көдээниң идеологтуг болгаш культурлуг амыдыралында тыптып турар бүгү-ле чаа чүүлдерни, көдээ ажыл-агый эртеминиң бүгү чедиишкиннерин дүрген хаара тудар болгаш бодунуң номчукчуларының ажыглалы болдурар дээш журнал чүткүп турар.

Хову болгаш мал ажылын дүрген хөгжүдериниң айтырыгларынче журнал онза кичээңгей салып турар. Ооң арыннарынга мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазының дугайында, тарылга шөлдериниң тургузуун эде тургузарының, агротехникада депшилгелиг аргаларны ажыглаарының, мал ажылында эң ажыктыг аргаларны нептередириниң талазы-биле материалдарны парлап үндүрүп турар.

Ылаңгыя зона бүрүзүнүң байдалдарынга одуруглардың аразын сайзырадыр культураларны тарып өстүрериниң, бүгү культураларның доктаамал бедик дүжүттерин алырының, саалданы, инектерни баглавайн ажаарын, малды күштүг чемгерерин болгаш өске-даа ажылдарны механизастаарының дуржулгазын калбаа-биле чырыдып турар. Ажыл-агыйларның экономиказының, күш-ажылды организастаарының болгаш ону төлээриниң, учёттуң, механизацияның болгаш электрижидилгениң айтырыгларынче улуг кичээңгей салып турар.

Сад, ары, аңнаар ажылдарының айтырыгларынга тускай кезектерни журнал тускайлаан.

Оон аңгыда көдээде чаа болуушкуннар дугайында, мурнакчы кижилер дугайында очерктерни, чер-черден келген янзы-бүрү информацияларны болгаш дыңнадыгларны, шүгүмчүлелдерни болгаш библиографияны, таваглуг чүүлдерни журналда чырыдып, номчукчуларның айтырыгларынга харыыларны берип турар.

Көдээниң ажыл-ишчилери! Бодуңарның журналыңарны чагыдып ап база номчуп таныжыңар!

Шүгүмчүлеп, хемчег ап көрээлиңер

«Төрээн чуртту маадырлыг күш-ажыл-биле өөртүүлү!» деп лозуң-биле бүгү совет кижилер чай-чапсар чок ажылдап турар үеде. арагалап, ажыл баксырадып турар чорукка черле канчап эптежир боор. Ынчангаш Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Малиновка сүт-бараан фермазында чамдык чурум чок фактыларны шүгүмчүлевес аргажок.

Үк фермада сүт саалдазы бо чылын эрткен чылдагызындан кудулаан. Чүге дээрге мында күш-ажылдың чурумун сагывас, арагалаар чорук читпейн турар. Ферма ажылдакчылары Бай-кара Эшпеек, Бай-кара Эник-Кара, Мара Соспун, Ольга Бай-кара, Сат Дыртык-Кара оларны ол чурум чок чоруктуң чижээнге киирип болур.

Бо эштер боттары пиво кылып, үргүлчү арагалап, ажыл шагы үзүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чавызадып турарлар. Чижээ, бо чылдың октябрь 24-те ол бөлүк кижилер боттарының кылган пивозун ижиш, эзирип алгаш, эртенги саалданы хүндүскүнүң 11 шакка чедир саадатканнар. Оларның аразында комсомолчу кыстар А. Анай, Т. Шура, Ч. Далар олар безин эзирик, чүлеп баксыраан болгулаан. Оон даартазында Бай-кара Эник-Кара. Донгак Балбар оларның бажыңнарындан районнуң шагдаа ажылдакчылары пиволуг бетоннар тып алгылаан. Мындыг чорук чаңгыс эвес удаа боол турар.

Бо фермада бир инекке онааштыр 1400 кг сүт саап алыр дээн социалистиг хүлээлге ам чүгле 980 кг кылдыр күүсеттинген. Сүт саалдазын көвүдедири саанчылардан дыка хамаарылгалыг болгай. Мында саанчылар шак мынчаар арагалап, чурум үреп, ажылга харыысалга чокталып турда, эки түңнелдер канчап чедип алдынар боор. Мындыг четпестерни шүгүмчүлеп, хемчег ап көрээлиңер.

П. БАЙКАРА.
И. ПЕТНЕЕВИЧ.

ИЕНИҢ ЫНАКШЫЛЫ

ОЧЕРК

Бичии Олег авазын көрүп каан дораан-на өткүт, чидиг үнү-биле:

— Авай! Авай! — дигеш, өлче аттаннадыр маңнапкан.

Уткуй маңнап олурган оглунче Марина Ивановна кайгамчык чазык-чаагай хүлүмзүрүг, ханы эргелел, кызыгаар чок ынакшыл-биле көрүп, ону дүрген-не барып сегирип алырынга белен турган. Иениң өлче удур көрүнген эргелелдиг хүлүмзүрүү кылан-аяс дээрлиг даң бажында, чер-биле дээрниң тудушкан чүве дег аразындан көдүрүп үнүп келген чайынныг хүн херелдерин черже, өртемчей сынмас кылдыр чажыпкаынны-биле дөмей кылдыр сагындырар. Олегти ийи хол бажынга көдүре туткаш, бодунче чыпшыр дыңзыг куспактапкан, оон дөгерик, хылын дег кара карактарынче, попугур чаактарлыг арнынче хүлүмзүрүп көрүп, эргеледип турган. Марина Ивановна оглун яслиден ынчаар үткүп алыр.

Эртен яслиге эккеп каап, кылаштап ынай боорга оозу авазынче көргеш:

— Авай, байырлыг, байырлыг! — дигеш, чаптанчыг чараш салаалар-лыг холун чайып каар.

Ол хүндүс эмнелгеге ажылдап, азы чалаашкынче хап тургаш, оглун болган чок-ла сактып, оозу мырыңай караанга бо-ла көстүп турган ышкаш сагындырып кээр. Дүрген-не ону кужактап эргеледиксээзи келир. Ажыл шагы төнерге оглун сагынган не яслиже далаштыг чорупкаар.

Иешкилер яслиден үнгеш, кудумчуже бар чорда черле онзагай, каас шиник кеттингел, кап-кара карактарлыг оолче болгаш ону четкен шилгедек узун сынныг, өөрүшкү-маңнай долган ак-көк карактарлыг, аныяк орус уругже кайгап, каржып эртип турган.

Уруун алыр дээш бар чыткан орус ие оларның мурнун уткуй турупкаш:

— Оол азы кыс кижи боор бе? Чаптанчыг чаражын але, кужүрлерим — диген.

— Оол-дыр ийин.

Тонунуң чаражын аа — дигеш, Марина Ивановнаже көрнүп келген — Төрелиңерниң азы болунарның оглу-нар бе? — деп айтырган.

— Бодумнуң оглум-дыр ийин — деп чоргаарал-биле харылаан.

Уткуй турган кижи Олегти чаптап көрүп турул-турул:

— Ачаңар тыва кижи-дир аа?

Марина Ивановна канчаар-даа харылаар аайын тыппайн барган. Хенертен аймааракай берген байдалдыын чугаалажып турган кижизинге черле билдиртпезин бодаан.

— Ийе, ачавыс тыва кижи — дигеш, оглунче эргелелдиг көрүп турган. Шак ындыг айтырыгны аңаа чүгле ол эрткен кижи эвес, оон өске-даа улус моон мурнунда салгылаан.

Иешкилер кудумчуга үнүп келгеш, бажыңынче базыпкан. Олег сестерни чандыр-соора, шала-була адагылап, бир-ле чүве дугайын аажок хөөрен чораан. Оон чүнү чугаалап чорууруң авазы шуптузун-на эки билип ап, хүлүмзүрүп кылаштап орган.

Бичии Олегтиң авазы Марина тээрби хар иштинде, топтуг-домаанныг-даа кыс ийин. Ол ашакка баар туржук, аныяк оолга чүрдү-чүрээн берип, ынакшыл бээрге канчап баар чүвел дээрзин кайын билир деп. Ажы-биле чугаалаарга, ам-даа кыс хевээр. Марина ашакка барбаан, эр кижи-биле ынакшыл дугайын чугаалашпаан-даа болза иениң төлүнге ынакшылы кандыг болур чүвел, кайы хире күштүг, күчүлүг, төлү ышкаш ындыг эргим чүве кижиде чок дээрзин эки билир. Ону оглу Олегке кызыгаар чок ынаандан билген.

Бо аныяк кыстың канчап мындыг оолдуг болганы ажыт-чажыт чогу-биле чугаалажып көрээли.

Марина Сабуркина Минусинскиге медицина училищезин доосташ аныяк Тыва республикага хап келген.

— Кызыл эмнелгезинде эмчи сестралары чедишпейн турар. Маңаа ажылдазыңза кандыгыл? — деп, Кадык камгалал министерствозунуң кадр килдизиниң эргелекчизи оон айтырган.

Марина кезек бодаңган шинчилиг олургаш:

— Көдээге каш чыл ажылдай каапкаш, оон маңаа кээп ажылдазымза кандыгыл?

Ам канчаар, көдээге ажылдаксап турар ындыг чаагай күзелдиг кысты маңаа артып кал деп-даа албадаваан. Республика төвүнден кашкаш тайга, сыннар ажылдыр ырак, машина-техника маннавас, чүгле ак-көк дээрниң делгеминде оруктар-биле ужудуп чедер Күңгүртүг суурда эмнелге участогунга Марина Сабуркинаның ажылдаарының дугайында дужаал каш минуталар эрткенде белен болу берген.

Күңгүртүгнүң ажыл-ишке кежээшалып чону, оон кайгамчык чараш чурумалдыг бойдузу Маринага дыкала таарышкан. Дүннү дүн дивейн, хаттыг-частыг шуурганга торулбайн, чыкылама сооктуг-даа тоовайн, эрес-маадырлыг ажылдап турар малчыннарның аалдарынга ол чалаашкынга бо-ла чеде бээр. Күзүн иви, чарызы мүнарын мунуп, коъштаарын коштап алгаш, аңчы ыттарын эдертипкеш, аңнап, диинңен чорууп деп турган эрес аңчыларга херээлтине бээр эргежок чүгүла эмнерни берип, оларның кайызын кандыг аарыгларга канчаар хереглээрин чугаалап, «черге чораан өл-шыктан камнаныңар, олча-омактыг ээп чаныр келиңер» деп, чагып, сурган-даа турган. Диинңниң борбак бажын часпайн адар аңчы кыстарны болза-даа Марина дыка магадаан.

Марина Ивановна кижиниң кадыы дээш кызымак, шудургу-даа, бодунуң ажылын-даа эки билир кижилир дээрзи эмнелге участогунуң ажылдакчыларынга дораан-на билдине берген. Ол Тере-Хөлдүң чонунуң хүндүткелин база-ла чаалап апкан, чон ону «Марина эмчи» дижир апарган.

Бир-ле катап Күңгүртүг эмнелгезинге хензиг чаш оолду эмнедириби-биле чыттырып каан. Ол дыка аар аараан. оон экирип, дириг чурттаар боор дээрзинге бүзүрээри безин кончуг берге турган. Эмнелге участогунуң эмчилери, сестралары бичии оолдуң амы-тынын камгалаары дээш бүгү-ле бар аргаларны херевлеп, эмнеп эгелээн.

Оолдуң ада-иези чок, өскүсүреп калганын Сабуркина дыңнааш, баары ажып, кээргеп келген. Ол оон чанындан дүне безин ыравайн үргүлчү-ле туда кайгаарап, эмнерни ижиртип, сыкыртып турган. Аңаа Олег деп атты берген.

— Олегти Кызылче, уруглар эмнелгезинче чедирбес болза черле хоржок-дыр — деп, эмнелге участогунуң эргелекчизи бир эртен эмнелге ажылдакчыларының эртен кыза каастар хуралчыгажынга чугаалаан.

Ону чедирери-биле кымны командировкалаадырыл деп айтырыг тургустунуп келген.

Сабуркина дүрген-не тура халып келгеш:

— Мен чедирип көрейн — диген. Өскелер аңаа чөпшээрешкен-даа.

Киргиртейнып тынып чыдар хензиг төлдү чоорганга эптиг аажок ораагаш, кужактай тудуп алган. «Чок, сен мээң оглум сен» деп, Марина иштинде ынчаар сыныраны каапкан. Шынап-ла бичии төл аңаа ооң мурнунда хүннерден эгелээш-ле эң-не чоок кижижигеш апарган. «Элдеп чүве-дир аа, сыр таныбазым, ат-сывын безин билбезим хары кижиниң төрүп каан, аргажок аарыг төлүн оолзума бергеним ол ышкажыл?!» диген бодалдар ооң бажынга кирип келген. Карактарын шаг-шинек чок көрүп алган чыткан, чаа төрээн күш оглу дег ыйбаангы кызыл арынче көрүнгеш: «Чок, сен мээң оглум сен» деп, база катап сынырааны чугааланы каапкан.

Марина оолду Күңгүртүгден Кызылга чедир холдан салбаан. Бичии Олегти Кызылдың бичии уруглар эмнелгезинге чыттырып каан. Ооң аарыгының байдалын кезек көөрү-биле Марина хоорайга артып калган. Чыттырып кааң хүнүнүң баштайгы дүнезинде ооң чанынга олура хонган. Эмчилер-биле чугаалажып алгаш, хүндүс база-ла ону каш-даа катап кээп көөр турган. Аарыг тыва оолду чедирип келген орус фельдшер кыстың чаш амытан дээш сагышчовап, иштинде бүдүү, «аарып» турарын эмчилер бүдүү көрүп кааш, ону оожургадып мынча диген:

— Айыыл чок-дыр. Оолдуң удавас экирий бээринге бүзүреп көрүңер.

Ынчап турда Маринаның командировказының хуусаазы төнген, Күңгүртүүнче далаштыг ужуп чорупкан.

Ооң сагыш-сеткили Кызыл эмнелгезинде чыдар бичии Олегтиң орнуунуң чанында чеде берген турар. Радио дамчыштыр Кызылдың уруглар эмнелгези-биле Марина хүннүң чыгам чугаалажыр. Бир-ле эртен чугаалажырга Олегтиң эки сегип, эъттен туттунуп чыдарын дыңнаткан. Шак ол өөрүнчүг медээ Маринаның сеткил-сагыжын ам кээп оожургаткан.

Бүдүн ай ажыг үе эрткенде, черле биеэгизин чок шору экираан, аажок каттырып, шуугап чыдар шевалзын кара карактарлыг, тыва оол — бичии Олегти, Марина Сабуркина Күңгүртүг эмнелгезинге Кызылдан эккелген.

«Шынның» конкурузунга

Эмнелгениң бүгү-ле эмчилери, ажылдакчылары аажок чарашсынып, чантаар, ылангыя Маринаның доктаамал сагыш салышкыны-биле оолдуң кадыкшылы улам-на быжыгып, дыка-ла эки доругуп олурган. Аныяк фельдшер орус уруг ону шууттла оглум дээр апарган. Ынчалза-даа бир-ле катап Олегтиң төрээн иезиниң авазы кадай ону алыр дээш келген. Оолду эмнелгеге арттырып каарының дугайын Марина Ивановна ол кырган-авадан канчаар дилеп, чадынмаан дээр.

— Уруумнуң төлүн бодум азырап алыр мен — дигеш, кадай, ону көдүрүп алгаш, үне кылаштапкан. Марина ыы-сыызын төдүп пат-ла болган.

Хүннер эртип-ле турган. Олегти бир-ле улуска азырандыга бээр деп турарының дугайында чугаа Сабуркинага дыңналы берген. Фельдшер кыс биче-даа дестүнүп шыдавайн, кырган-аваның бажыңынга эгиниш, тынмыштыг маңнап келген.

— Олегти меңээ азырандыга берип көрүңер, кужур кадам, өршээпле көрүңер — деп, ээрежи-ле берген.

Ында олурган улустар аразында чугаалашкан соонда кырган-ава амна чөпшээрепкен. Марина Ивановна бодунуң кызыгаар чок өөрээн сеткилсагыжын кырган-авага илереткеш, удавас чедип келирин чугаалааш, далаштыг чанып келген. Ол-ла дораан чем-аъш садып, быжырып, белеткээш, тыва улустуң уруг азырап алырдагы ёзузу ышкаш, хап-савалыг, биче соңнуг кырган-аваның бажынынга кежээликтей чедип келген. Ол кадай орус кыс Маринага эргелиг-чаагай, чылыг-чымчак сөстерни чугаалап, ону төрээн уруу-биле дөмей кылдыр көрүп турган.

— Уруг азырап алгаш өгдеп үнүп чорууру кижи ак чем ижер чүве болгай, кызым — дигеш, кырган ава шаажаң долу сүттү Маринага ийи холдап бээп соңнаан. Өөрээн кыс ону тын-даа алынмайн бактаптарга Олегти аңаа база-ла ийи холдап эккеп түтсү каапкан.

Алды ай чаа-ла чедип чоруур Олег ам орус кыс Марина Ивановна Сабуркинаның ёзулуг оглу апарган. Оолду кужактап алгаш, даштыгаа үне халып келгениң безин өөрээниинден билбейн барган. Сактырга буттары аңаа черге дээр-дегбес ышкаш болган.

Бажынга эккелгеш, сүт чылдып, маңган ак кылдыр чуп, эжиндиргеш, аккыр чоорганга ораагаш чыттырып каарга, магалыг таалап удуй берген. Оолдуг болганы дээш, Марина таныш-көрүш эш-өөрү-биле кады дашканы-даа кедүрген.

Чаш урглуг болганда сагыш човаар чүве, чимыш-даа көвүдээн. Бир дугаарында-ла идик-хеп, чөргек, чоорган дээш чаш кижиге херегленир бүгү-ле чүүлдү садып алган. «Аныяк иелерге сүме» деп номнарны безин тыптынып апкаш, оларны номчуттунуп эгелээн.

Чаш уруг азыраары дыка-ла берге болдур ийин деп улустуң ынчаар чугаалажып турганын дыңнааш, шаа бүзүрексевейн чораан Марина Ивановна ам-на шынап бергезин көрген. Дүне безин ол чеже катап

(Уламчызы 4-кү арында).

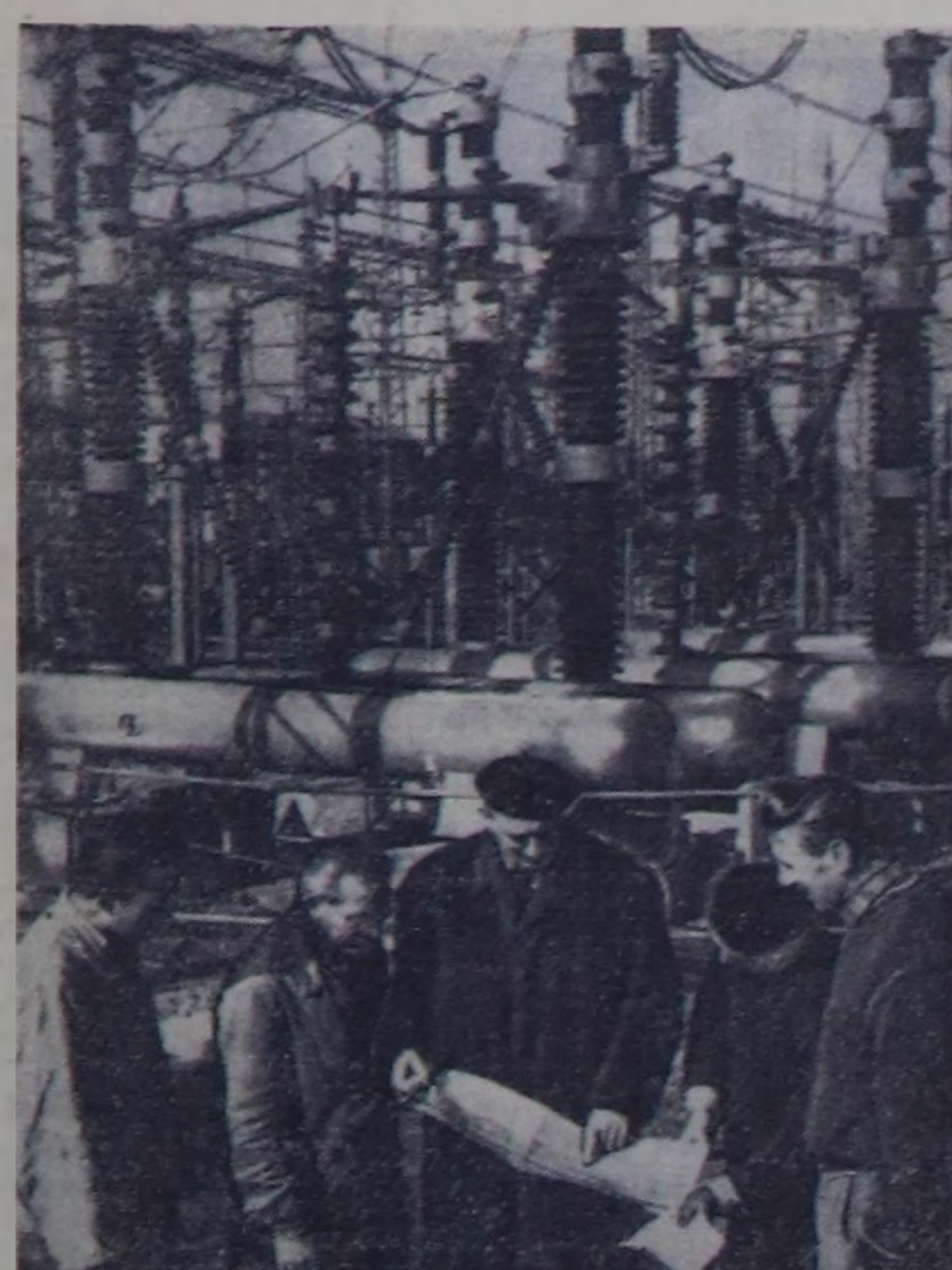

Худуш (РУР)—Мукачево (ССРЭ)—Лемешаны (ЧССР) электри дамчыдылгазыныӊ чаа күчүлүг шугуму чоокта чаа ажыглалга кирген. Ол болза Европада социалистиг күрүнелерниӊ энергетиктиг системазыныӊ кезии болур. Ам безин алды күрүнелер—Совет Эвилели, Польша, Чехословакия, ГДР, Венгрия, Румыния ол системадан электроэнергияны ап турар. Чоокку үеде ол системага Болгария база каттыжар. Чаа участоктуӊ узун дурту 400 километр. Ону совет, румын, чехословак энергетиктер туткан.

ЧУРУКТА: Лемешаныда подстанцияныӊ девискээринде.

Фото ЧТК—СЭТА-ныы.

КАРНЕГИ-ХОЛЛГА МИТИНГ

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ныӊ корреспондентизи **Л. Величанскийниӊ** дамчыдыг турары болза:

Чоокта чаа Нью-Йорктуӊ Ность дээр депшилгелиг ниитилели Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл оюн болгаш АКШ биле Совет Эвилелиниӊ аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканының 30 чыл оюн демдеглеп эрттирген. Америк-совет найыралдыӊ национал чөвүлелиниӊ организастааны митинг Карнеги-Холлга болган. Улуг концерт залынга кижилер долдур олурупкан.

ССРЭ-ниӊ Вашингтонда элчини А. Ф. Добрынин чыылган америк өннүктерге байыр чедирбишаан, төрээн чорудулгазы тайбынны камгалаар дээш онза харыысалганы Совет Эвилелинге болгаш Каттышкан Штаттарга онааган деп демдеглээн.

А. Ф. Добрынин Н. С. Хрущевтуӊ телеграммазын номчаан. Совет чазактың баштыңы ол телеграммазында хуралдыӊ киржикчилеринге изиг байырны чедирип, бүгү-нииити тайбынның эрге-ажыктары дээш совет болгаш америк улустарының аразынга бот-бодун билчир чорукту быжыглаарынче угландырган оларның чаагай ажыл-чорудулгазынга чедиишкиннерни күзээн. Шылгарангай американчы — президент Франклин Д. Рузвельтиниӊ ады-биле холбашкан, бистиӊ чурттарывыстың аразында харылзааларның чогумчааны совет болгаш америк улустарының аразында харылзааларның хөгжүлдезинге чугула ге болур дээрзин телеграммада айтып турар. Ам делегейниӊ душкууруг чоруун чавырылдырарының талазынче баштайгы базымнар кылдынган үеде Американың Каттышкан Штаттары болгаш Совет Эвилели боттарының күженишкиннерин каттыштырып, делегей байдалын улам ындай калыкшыдарын болгаш маргылдаалыг айтырыгларны тайбын аргабиле шиитпирлээрин чедип алыры онза чугула.

Митингиниӊ киржикчилери Совет чазактың баштыңының байыр чедиргенин сестерин диниттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Митингиге чүве чугаалаан АКШ-тың хөй-нииити ажылдакчызы доктор Корлисс Ламонтуӊ демдеглээни: бо удаада Совет Эвилели-биле дипломаттыг харылзааларның тургустунганының 30 чыл оюн дайын соолунунда бүгү чылдарынындан артык эӊ таарымчалыг байдалдарда демдеглеп турар. Бо экижидилге ядролуг чепсектиӊ шенелделерин хоруур дугайында Берээге ат салганы-биле, а ол ышкаш америк-совет найырал чөвүлелиниӊ ажыл-чорудулгазын бужартадырын оралдашкан реакцылыг күштер согуну алганы-биле тайылбырлаттынар. Ынчалза-даа соок дайын ам-даа үргүлчүлевишаан, ийи улустарның аразынга тайбынның болгаш найыралдыӊ талалакчылары ам-даа улуг ажылды кылыр ужурлуг дээрзин Ламонт чугаалаан.

Тайбынны камгалаар дээш хереженнер шимчээшкининиӊ кескү ажылдакчызы Маргарет Рассел биле негр шимчээшкининиӊ киржикчизи лама Ирл Харрисон олар митингиниӊ киржикчилеринге байыр чедирген-пев.

Хааныг Россияга-даа, аныяк Совет республикага-даа кээп, В. И. Ленин-биле ужуражып, сеткүүредир бистиӊ чуртувуска үргүлчүнүӊ аалчызы болуп кээп турган доктор Джером Дэвис делгерэңгей чүве чугаалаан.

Экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдер, социал талазы-биле чептүг эвес чорукту узуткаарынга, чаа кижини кижизидеринге Совет Эвилелиниӊ чедип алган аажок улуг чедиишкиннериниӊ дугайын Дэвис чугаалаан. Бүгү совет улус тайбынче ак-сеткилдии-биле чүткүп турарын ол демдеглеп, чепсеглениишкинниӊ бүгү-нииити болгаш бүрүн дужурер дугайында совет саналдарны хүлээп алыры дээш демисежиринче кыйгырган.

Митингиге олурушкан совет аалчыларының аразынга ССРЭ-ниӊ КНО-да доктаамал төлээлекчизи Н. Т. Федоренко, скрипач Давид Ойстрах, ССРЭ-ниӊ Медицина эртемнер академиязының президентизи Н. Н. Блохин баштаан совет-америк харылзаа институдунуӊ хөй бөлүк кежигүннери база бар турган.

Совет аалчыларының болгаш совет-америк харылзаа институдунуӊ мурнундан чыылганнарга байыр чедирбишаан, кижи төрелгетенниӊ келир үези ийи улуг күрүнелер—Совет Эвилели биле АКШ боттарының аразынга ёзулуг найыралчы харылзааларны тургузуп ап шыдаарындан улуг хире-чергези-биле хамааржып турар дээрзин Н. Н. Блохин демдеглээн.

Бистиӊ чурттарывыстың аразынга тайбынны болгаш найыралды күзеп турар кижилер Каттышкан Штаттарда хөй-биле бар болуп турарын көөрү бистерге таарымчалыг-дыр, бис база-ла тайбынны болгаш найыралды күзеп турар болгай бис деп, ол чугаалаан.

Эгээртинмес байлактарныӊ чурту

(Төнчүзү. Эгези № 276 «Шында»).

КОРГУДУКЧУЛАРНЫ — ХАРЫЫСАЛГАЖЕ

Национализастаан эт-хөреӊги дээш компенсация төлээр дугайында айтырыгны даштыкы компанияларның төлээлекчилери-биле чугаалажырынга белениин цейлон чазак илергейлээн. Ажыл-ишчи чугаалажыышкыннарның оруунга ол компаниялар коргудуп, кыжанып эгелээн. АКШ-тың чазаа нефть хаалгарын калчаалыы-биле камгалап кирген, бир-ле болза эт-хөреңгизин национализастаткан компанияларның негелделерин хандырбаар, чок-ла болза, Цейлонга экономиктиг дуза соксаар турар деп негелдени цейлоннарга кылган.

«Цейлон капиталистиг чурттарның мургузунуӊ эдискизи-биле самнаар» — деп, ол хүннерде премьер-министр Сиримаво Бандаранаике медеглээн. Чазактың быжыг туруш-бодалын чурттуң бүгү чону деткээн. Бүгү Цейлонга болгулаан хөй кижи киржикчилиг митингилерге чоннуң бүгү кезектериниӊ төлээлекчилери, янзы-бүрү партияларның, профэвилелдерниӊ болгаш аныяктар организацияларының кежигүннери АКШ-тың коргудар дээр чоруун чүдек-бужар чорук кылдыр карган килеңнээн. АКШ-тың элчин черинин бажыңындан ырак эвеске, Коломбога болган митингиге чыскаалганнар «дашткы нефть монополиялары» деп бижиглелдиг хааржак-чевегни океанче кир шывадапкан болгаш «Сэм даайның» хойтузун өртедипкен. «Уиллис утбайның» хойтузунуӊ салым-чолу база шак-ла ындыг болган—ол дээрге АКШ-тың Цейлонда элчини дээрга Фрэнсис Уиллис куряктыӊ шолазы-дыр.

Цейлоннуӊ нефть корпорациязының баштаар черниӊ директорларының 1962 чылда ажылының дугайында отчёт ковнуг доочу болган: «1962 чылдың апрельден декабрь 31-ге чедир үениӊ дургузунда корпорация чурттуӊ иштики рыногунга бүгү нефть продуктуларының 42 хуузун салып киирген. Корпорацияның ниити орулгазы 16 миллион цейлон рупий болган». Ол чурагайлар болза бүгү-ле удур хөделиишкиннер турзажок, корпорация хогуннап, корпорация бодунуӊ экономиказын хөгжүдерде акшага аажок чедимейн турар чуртка орулганы берип турар дээрзин чугаалап турар-дыр.

Цейлоннуӊ чедиишкиннери иштики реакцияның-даа, ооӊ даштыкы чалчаларының-даа калчаалыг, көөр хөөн чок чоруун хайныктырып турар. Чазакка удур сүлчээни аӊаа илередип, ооӊ хоралыг херектерин чайлаткан. Ол сүлчээниӊ киржикчилери чазакты дужурерин болгаш шериг-полицейжи диктатураны тургузуп, чуртту ледир тыртарын, чоннуӊ чаалап алган демократтыг хосталгаларын чок кылырын болгаш дора көөрүн бодап турган.

Өрү албан-дужаалдыг шериг болгаш полицейжи офицерлерден судтаттырыкчы сандайынга олуруп турарларының аразында цейлон полицияның супериндендантызының дузалакчызы чораан Л. Джирасинхе база бар. Ол кижи коргудаттырарының биче мурнуу чарында АКШ-ка чорун, аӊаа бодунуӊ мергежилин дыӊнадып алган турган. Аӊаа ындай, бээр баар акшаны америк чазак берген.

Суд чорудулгазы ам-даа доозулбаан, сүлчээлежикчилерни океан мурнындан чорудун болгаш деткип турган ындыг кижилерниӊ аттары база ам-даа алаттынмаан. Ынчалзажок ыттелге үезинде айыыл чок чорукту цейлон органнары АКШ-тың Цейлонда элчин черниӊ бирги секретары болгаш консулу Гарольд Джозеф өчүктер бээрниӊ дугайында айтырыгны тургускан. Маӊаа болур турганы ышкаш, бодунуӊ дипломаттыг эргезин чылдак каакаш, Г. Джозеф өчүктер бербээн.

Цейлоннар боттарының өңнүктери болгаш дайзыннары кымнарыл дээрзин эки ылгап билирлер. «Совет Эвилели дээрге, коммунизм—агрессияның болгаш дайынга удур хөделиишкинниӊ, тайбынга идиг берип турар делегейниӊ улуг күжү. бодунуӊ национал хамаарышпас чоруун чаалап алыр азы быжыглаар дээш демисежип турар бүгү улустарның эӊ улуг эвилелчизи болгаш камгалакчызы деп чүвени херек кырынга бадыткаан»—деп, «Форвард» солуннуӊ редактору Мод Кейнеман мээӊ-биле беседазынга чугаалаан.

ТАЙБЫҢНЫҢ МЕДЭЭЛЕКЧИЛЕРИ

Совет улустуӊ чедиишкиннерин, амыдыралын болгаш культуразын моон ужурунда Цейлонда аажок сонуурган турар болду. Делегейниӊ баштайгы космонавы Ю. Гагарин Цейлонга чоруп турарының үезинде Юрий Алексеевичиниӊ чечектер дуй алган машиназы Советтер чуртунуӊ төлээлекчизинге байыр чедирер дээш ырак суурлардан келген кижилерниӊ тургустунган шуут-ла тудуш корридор-биле хоорайдан хоорайже эртип чоруп турганын утпаан мен.

Цейлонда совет фильмнерниӊ фестивалы болгаш совет делгелгелер кайгамчык улуг чедиишкинниг эртип турар. Чурттуӊ дыка хөй хоорайларында ажылдап турар цейлон-совет найырал Лигазының 40 салбырларының номчулга черлеринде кижилер кезээде хөй. Найысылалдыӊ «Видьяланкара» университединиӊ чанында орус дыл өөренир курстарда чаңгыс кижиниӊ олут бүрүзүнге онаашкан студентилер болгаш башкылар 10—10 билдириишкиннерин киирген.

Орус болгаш совет чогаалчыларының чогаалдарының очулгалары Цейлонда улам-на хөй-хөй тиражтарлыг үнүп турар.

Ядролуг чепсектиӊ шенелделерин кезик-чамдыктай хоругдаар дугайында Керээни чарганың изин-биле чүлдүгзүнген болгаш ооң аддаанга баштайгыларының бирээзи болуп, аны салган Цейлоннуӊ чазааның тайбың политиказын совет улус болгаш бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен бедии-биле үнелеп турар.

А. МАТЮШИН,
(СЭТА-ның корреспондентизи).
Коломбо.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Совет космонавтарга шаңналдар

БАТМАНДУ. (СЭТА). Непалдыӊ хааны Махендра совет космонавтар Валентина Николаева-Терешкованы, Андриян Николаевти болгаш Валерий Быковскийни хаан ордузунга хүлээп алган болгаш космос ужудуушкуннарының үезинде көргүскен эрес-дидим, маадырлыг чоруу дээш, космос делгемин шинчилээринге оларның киирген салыышкыны дээш, бирги чергениӊ национал непал орденнер-биле оларны шаңнаан. Валентина Николаева-Терешковага «Субикхьят Три Сакн Натт» деп орденни, Андриян Николаевке болгаш Валерий Быковскийге «Супрасидха Прабал Горкха Дакчин Баху» деп орденнерни тывыскан. Ол орденнер-биле Непалда төрээн чуртунуӊ мурнунга шериг болгаш хамааты шылгараӊгай ачы-хавыязы дээш шаңнап турар.

Совет маадырларга шаңналдар тывсырының ёзулалынга Непалдыӊ Министрлер Чөвүлелиниӊ даргазы Тулси Гири, непал армияның дээди шериг начальниктери, а ол ышкаш ССРЭ-ниӊ Непалда элчини Е. Г. Забродин киришкен.

В. Николаева-Терешкова совет космонавтарның өмүнээзинден сөс ап чүве чугаалааш, улуг шаңналдар дээш Непалдыӊ хаанынга өөрүп четтиргени болгаш совет космонавтар бо шаңналдарны космос делгемин шинчилээринге чедиишкиннери дээш бүгү совет улуска тывыскан шаңналдар кылдыр үнелеп турар деп чугаалаан.

Махендра хаан биле совет космонавтарның аразынга чылыг беседа болган. Совет космонавтарның космос ужудуушкуннарын хаан улуу-биле сонуургаан болгаш чурттуң национал экономиказын хөгжүдеринге Непалга берип турар совет дузалажыны бедии-биле үнелээн.

Леопольдвильде чаа өнчүк-чөңгээ

ЛЕОПОЛЬДВИЛЬ. (СЭТА). Леопольдвильге ноябрь 21-де эртенгиниң 6 шак турда «Чаа чүүл» деп парлалганың корреспондентизи Б. Г. Бекназар-Юзбашевту тудуп хоругдаан. АПН-ниң төлээлекчизи чаңгыс эвес удаа удурланып турзажок, конго полицияның агентилери корреспондентилер турар черже чаза таварып кирген болгаш бүгү бажыңны ужеп, ол корреспондентиниң күш-биле билдинмес черже апарган.

Конгонуң айыыл чок чоруунуң албан чери бүгү дипломаттыг нормачиджектерни үрээш, ийи совет дипломаттар Б. С. Воронин биле Ю. И. Мякотныхть тудуп хоругдааш, үшкү хүнде кара бажында олуртуп үргүлчүлевишааны билдингир болгай. Ол дипломаттарны машина иштинден күш-биле үндүрүп келгеш, эттепсоккулап, билдинмес черже апарган. Журналисчи бөлүктерге билдингениң-биле алырга, ол совет дипломаттарны мобутоочу парашютчуларның «Бинза» деп лагеринде олуртуп турар.

Моон-биле холбаштыр совет элчин чери конго эрге-чагыргаларының мурнунга шиитпирлиг негелделерни кылган. Ынчалза-даа Конгонуң чазаа мынчага чедир ону ыыт чок эрттирип каарын бодап турар. Бо дүрүм чок бужар өнчүк-чөңгээге бүгү бөдүүн конточулар киленнеп турар. Конго реакциязы ол өнчүк-чөңгээлерни үүлгедип тургаш, найыралчы күрүнелер-биле Конго республиканың харылзааларын баксырадырын оралдажып турар деп чүвени бөдүүн конточулар эки билип турар. Конго полицияның бо өнчүк-чөңгээлиг халдаашкыны-биле холбаштыр ол полицияда дыка хөй америк чөвүлекчилер ажылдап турар деп барымдаа-кичээнгейни бодунче көрүндүрүп турар.

БЭДЧ-ниң комиссияларында

ВАРШАВА. (СЭТА). Бот-боду-да экономиктиг дузалажылга чөвүлелиниң (БЭДЧ-ниң) хөмүр үлетпүрүнүң талазы-биле доктаамал комиссиязының ээлчеглиг хуралы ноябрьның 16—20-де Варшавага болуп эрткен. БЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарга хөмүр даш тывыжын улуу-биле кевүлээриниң айтырыгларын ол хуралга чугаалажып көрген. Хөмүр үлетпүрүнге чаа үлетпүр черлерниң сонуургалдыг чурттарының күштери-биле болгаш херечгилери-биле казы тургузарының болдунар аргаларын болгаш байдалдарын база-ла чугаалажып көрген деп, ПАП агентилел дыңнадып турар.

Ирактың чаа чазаа

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ирактың чаа чазаан мурнунда ирак армияның кол штавының начальниги турган генерал Тахер Яхьяны баштадыр тургусканының дугайын Багдад радиозу дыңнаткан.

Президент Арефтин дедреди-биле мурнунда премьер-министр турган Бекрни Ирактың оралакчы президентизинге томуйлаан.

ИРАКТА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ирак найысылалда шериг бүрүн контрольду боттандырып турар дээрзин Багдадтан келгилээн дыңнадыглар херечилеп турар. Баасчы «национал гвардиязының» кежигүннери бо чылдың февраль 8-те күрүне эргилдезиниң үезинде алган бөө-чепсээн болгаш шериг херекселин дужаап турар. Комендант шагын база кызырган турар. Багдадтың радиозу дыңнаткан. Албан черлериниң болгаш тускай албан автомашиналарының хоорайга шимчээшкинин чөпшээрээн. Найысылалдың чурттакчылары хууда автомашиналарны ажыглаарын хораан. Садыгны эгелээр деп ажы чем магазиннериниң болгаш лаңгыларның ээлерин радио кыйгырган.

Багдад мурнуку хевээр даштыкы делегейден хоорук болуп артпышаан. Кызыгаарлар, аэропорттар хагдынган. Информацияны дамчыдар кара чаңгыс чер болуп турар Багдад радиозу чүгле албанның дыңнадыгларын дамчыдып турар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Иракты чаа чазаан тургускан дугайында Багдад радиозунуң дыңнадыын тайылбырлавышаан, АП агентилелдиң корреспондентизиниң Бейруттан дамчыдып турары чүл дээрге, БААС партияның коскү кежигүннери чазактың составынга кирген. Оларның аразында— камгалал министри Тикрити биле өрүк харылзаалар министри Латиф бар. Тахер Яхьяның чазааның он үш министрлери чаа кижилер болуп турар. Оларда сес кижи—моол мурнунда Бекрниң баштап турганы министрлер кабинединиң киржикчилери. Баасчыларның февраль 8-те эргилдениң соолунде чазак баштыңынга олуртканы премьер-министр чораан Бекр ам оралакчы президент болган. Чаа чазакта кара чаңгыс курд Муслех Накшабанди күрүне министриниң албанын кылып турар.

Амгы премьер-министр Тахер Яхья «ноябрь 18-те эргилдеге чугула рольду ойнаан» дээрзин Ассошиэйтед Пресс агентилел демдеглеп турар.

АГААР бойдус

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, соңгу-чөөн районнарга биче хар чаар. Хат кошкак. Кызылга хар шоолуг чагбас, булуттагылап каап турар хүн болур. Агаарның температуразы: республикага —5—10, а Кызылга —14—16 градус соок.

Гонолулуда чөвүлел хуралдың айыылдыг сорулгалары

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Гонолулута (Гавай ортулуктар) АКШ-тың күрүне департаментизиниң болгаш Пентагонунуң дээди удуртукчуларының бир хүнде болган чөвүлел хуралы доозулган.

Чөвүлел хурал онза чажыт байдалга эрткен.

Камгалал министриниң парлалга-биле харылзаа талазы-биле дузалакчызы Артур Сильвестерниң чөвүлел хурал доозулган соонда номчаан тускай медегледе чугаалап турары болза: «Мурнуу Вьетнамга кол сорулгазы боттандырарының—Вьетконгтан келген коммунистерге удур дайынның чедиишкинниг чорударының идегелдиг перспективаларының дугайын чөвүлел хуралдың киржикчилериниң алган информациязы херечилеп турар». (Бодунуң төрээн чуртунуң хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар вьетнам патриоттарны америк пропаганда коммунистер деп айтып турар.—**СЭТА-ның тайылбыры**). Нго Динь Дьемни дужурген соонда Сайгонда тургустунган чаа чалча ёзу-чурум-биле америк албан кижилериниң аразында «тергиин ажылгыр харылзаалар тургустунган» деп Сильвестер демдеглээн.

Гонолулуга чөвүлел хурал болза Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарының херектеринге АКШ-тың шериг болгаш политиктиг холгаарлаашкынын идепкейжидер сорулгалыг реакцияның чаа сүлчээзи болур дээрзинге чигзиниишкинниң фактылар болдурбайн турар.

Японияда соңгулда

ТОКИО. (СЭТА). Парламентиниң кудуку палатазының депутаттарын соңгууру Японияда болуп эртип турар. Император Хирохито «министрлер кабинединиң сүмези-биле болгаш чөпшээрелгези-биле» палатаның эрги составын бо чылдың октябрь 23-те дужурген турган. Бир айның дургузунда чуртка болган соңгулда мурнунуң демиселинге чагырыкчы либерал-демократтыг (ЛДП), социалистиг (ЯСП), коммунистиг партия (ЯКП), демократтыг социализмниң партиязы (ДСП) дээн ышкаш Японияның шак ындыг политиктиг партиялары, а ол ышкаш хөй-хөй үүрмек политиктиг бөлүктер киришкен.

Япон соңгукчулар парламентиниң 467 депутаттарын соңгуур ужурлуг.

Кинотеатрларга

НОЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хараачыгай» 10, 12, «Бежелээн Ферганадан келген» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Черлик куу куштар» (делгем экранныг) 10, «Цирк артистери» 11.15, 1.15, 3.15, «Балуев-биле таныжыңар» (делгем экранныг) 5.15, 7.15, «Өннүктер бис», «Балуев-биле таныжыңар» (делгем экранныг) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шыргай арыгның кенпа оруктары-биле» 10.30, 12.30, «Гусар балладазы» 2.30, «Кызыл болгаш кара» (1-ги сериязы) 4.30, «Кызыл болгаш кара» (2-ги сериязы) 6.30, «Сибирьниң аялгалары», Цыганнарның аялгалары», «Сентябрьдеги ынакшыл» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга программалар 10, «Валерий Чкалов» 11.15, 1.15, «Ньютон кудумчузунда № 1 бажың» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

НОЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сампо» 10, «Ол чорук шагдаа черинге болган» 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бежелээн Ферганадан келген» 11.15, 1.15, 3.15, 7.15, 9.15, «Өжүм Дон» (1-ги сериязы) 5 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «10000 оолдар» 2.30 «Балуев-биле таныжыңар» 2.30, 6.30 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шумаваның хааны» 3.15, 5.15, «Чажыт назылыг кыстар» 5.15, 9.15 шактарда.

ИЕНИҢ ЫНАКШЫЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

оттуп, чөргек солуур, ыглаган оолду эмнескиктээр, чайгап аргалаар, орта үйгу безин удувас. Чамдыкта хүндүс ажылга келгеш, удуй бер часкылап турган хүннер база тургулаан-на.

Маринага дузалажып, ооң ажылдаар шагын таарыштырып көөр дугайын эмнелге участогунуң ажылдакчылары дугурушкаш, авыяк неге үттүндүрбас дузаны чедирген-даа.

Удаваанда Марина Ивановна Сабуркинаны Кызыл эмнелгезинге ажылдаары-биле шилчиткен. Оглу Олегти доруктур азырап алыр дээш ол кандыг бергелерни, чеже үйгу чок дүннелерни көрбээн дээр. Сагыжы багай ийи-чаңгыс кижилерниң аак-кээктиг чугааларын, хыйланыышкыннарын, химирээшкиннерин безин чеже катап дыңнаваан дээр. Ол аңаа ундарап-муңгараваан, оларның чугаазын ийи кулакты кыскаш, дыңнап эрттирип, бергелерни тиилеп-даа келген.

Бичии оол азырап алганының дугайында чагааны Минусинскиде авазынче баштай чорударындан дидинмейн, «ашакка барып албайн чыткаш, уруг азырап алганың ол бе?» деп, авам мени аактаар ирги бе? диген бодалдар аңаа турган. Авазынче чорутkан чагаазының харыызы удаваанда чедип келген, Авазының аңаа удурланмайн, харын «удавас чеде бергеш, сеңээ дузалажып, оглуңну азыражып бээр мен, уруум» диген сестерни катап-катап номчуп турган. Шынап-ла Ирина Игнатовна Сабуркина хап келгеш, уруун куспактапкан, Олегти дораан-на хол бажынга туткаш, ошкап, эргеледип, часкыдып, аажок чаптап, чарашсынып турган. Кырган-иезиниң чылыг-чымчак, сагыш-човангыр ажаалдазы ону база-ла хаара тудупкан.

Иези Марина Ивановнаның, кырган-авазы Ирина Игнатовнаның кайгамчык сагыш-човангыр ажаалда кижизидилгезинге бүргеткен, ам удавас ийи харлаар Олег Сабуркин шынап-ла «чаг иштинде бүүрек» дег, магалыг эки доругуп, өзүп олурар. Оолдуң идик-хевин безин аңаа таарыштыр сатканын, даарап кылганын, оларны хүннүң-не солуп кедирип турарын, ону янзы-бүрү ойнаарактарның хөгледип, тылырадыр каттыртып турарын кижи көргеш безин магадаар чүве-ле чорду. Марина Ивановна оглу Олегти коммунизм үезинде чурттаар, ажылдаар төлептиг кижи кылдыр кижизидер быжыг сорулгалыг. Ол дугайын болу чугаалап олурар.

Марина Ивановна чоокта Олегтиң көдээде тыва кырган-авазының аалынга четкеш келген. Кадай ону бодунуң төрээн уруунуңдан артык чыгам уткуп хүлээп ап, хүндүлеп, өөрүшкүнүң чылыг-чымчак сестерин аңаа хөөреп, шаг болган.

— Оглуңга кидис идик кылдыртып, тон даарадып алыр сен, уруум — дээш, аңаа дук болгаш хураган кежи-даа берген

Сабуркина нешкилер амгы үеде чурттаар бажын талазы-биле элээн бергедеп турар улус болду.

— Кунгуртугдап кежуп чедип келгеш, чурттаар чер чок дыка-ла түрээн бис ийин. Мээң таныжым харын боттарының чурттап турар бажыңынга нешкилер бистерни киирип алган — деп, бергелерге таварыжып турда дуза чедирип — тыпкыш бажыңынга киирип алган өг-бүлеге өөрүп четтиргенин Марина чугаалады.

Үш нешкилер таныжы, хөй өг-бүлелиг улустуң бичии бажыңында сыңмарлажып чурттап олурар. Ол чорук Олегти кижизидеринге, эки доруктурарынга таарымча чок байдалды билдингир. Буянныг чаагай чорукту кылган, чаа кижини кижизидип, доруктуруп турар Марина Ивановна Сабуркинаның бажын-биле хандырарының айтырыын дарыы шиитпирлеп көөрү дыка-ла күзенчиглиг. Ол чорук Олегтиң моон соңгаарты кан-кадык өзүлдезинге, ону төлептиг кижи кылдыр кижизидеринге дыка-ла таарымчалыг байдал болур ийик.

— Марина Ивановна бодунуң онаашкан ажылынга кызымак, биче сеткилдиг, дыңнаңгыр кижи чүве — деп, ооң ажылдап турары эмнелгезиниң эргелекчизи Доржу Көк-оолович Куулар чугаалап, Сабуркинаның дугайында эки характеристиканы база берип турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КОНЬКИЛЭЭРИ

Күш-ажылдың болгаш күш-культура мергежилгелериниң кижиге кайы хире аар-берге болурун канчап хемчээрил? Оон хемчээкчизи кижиниң киир тынган агаарының саны болур. Кижи аңаа кылаштап чораaш бир метр черге минута санында-ла бодунуң деңзизиниң бир килограмм бүрүзүнге, 0,1—0,13 миллилитр кислород херелгээр.

Кижи конькилеп тургаш ол-ла сан-хемчээлде 0,08—0,09 миллилитр кислород киир тынар. Аңаа маңнаан кижиге деңнээрге конькилээн кижи кислородту ийи катап эвээшти херелгээр.

Ынчангаш конькилээрге эвээш күш чарыгдаттынар болгаш янзы-бүрү хар-назылыг кижилерге белен. Конькилээри — спорттуң эң-не белен хевири болгаш кижиге улуг ажыктыг: нерв болгаш шынган эъттер системазын быжыглаар, чем хайылдырарын дүргеледир, өкпениң болгаш чүректиң ажылын экижидер.

Конькилээшкинниң хөй-ниитиге билдингир, сагыыр ужурлуг дүрүмнери бар. Сагывас болза кижиге ажыктан, хора халдадып болур.

Кадыг ажыл азы чемненген соонда конькилеп болбас. 1—1,5 шак дыштаныр. Конькилээри-биле чемнениринниң аразында чартык шак хире үзүктелиишкин турар.

Улуг кижилер 2—3 шактан үр конькилеп болбас. Элээн болгаш-ла дыштаныр ап турары чугула. Бичии уругларның кайы хире үр конькилээрин оларның назы-харындан болгаш агаарның байдалындан доктаадыр. Улуг кижилер 20 градустан, бичии уруглар 12 градустан соок эвес турда конькилеп болур. Конькичилер бүгү боттуң болгаш боттарының шимчээшкини-биле дүүштүр, ритмниг кылдыр шын тынып (думчуу-биле) чаңчыгары чугула.

Конькилер майыктаашка киир эрттинген азы кидис идикке эки быжыглаттынган турар. Конькини бутка шын эвес баглап алырга хан эргилдезин үрээр. Шоолуг эвес соокта-ла бут салааларын ужудуп ап болур. Ынчангаш тар идик кетпес болгаш конькиниң эмин эрттир дыңзыды баглавас. Улуг соокта буттарны саазын-биле ораап алыр болгаш идикке чылыг идик одун салып алыр.

Конькичиниң идик-хеви чиик болгаш шимчээшкинни кызыгаарлавас болур. Оон-биле кады хеп чылыг, агаарны эки эрттирер болур. Эмин эрттир чылыг хептиг кижи изиргенгеш, чедүре берип болур. Конькилээринге ынак кижилер иштики ак хевинге катай дүктен кылган свитер азы фуфайка болгаш алгыг, кылын чүвүрүү кедип алыр.

Соок хатка дискек, деңмек болгаш херек алзыптыш болур. Хептиң иштии талазынга ол черлерге дужааштыр чылыг дүк азы хевенни катай даарап алыр. Ак хептиң кырындан дүктен кылган чолдак чүвүрлер кедип алганы ажыктыг.

Бир эвес конькичи кижи эки удувастап, эртен оттуп кээрге бажы аарыыр болгаш эъди чүурлу берген болза, ол холун эрттир тургузу конькилеп каапканы ол. Ынчан конькилевейн, элээн каш хүн дыштаныр.

Озал-ондактарга таварышпас төлээде, катокка чуруму шыңгыы сагыыр: шуптузу чаңгыс угже конькилээр (солагай талазынче), кижи-биле ужуражып келгенде орук ийинче үнер, хенертен өгбес, чүгүрер оруктарны кешпес. Дош кырынче оттуг ыяш ыяжы, тудуу тырткан таакпы болгаш өске-даа чүүлдерни октап болбас.

Тыва республиканың Санитар-чырыдылыышкын бажыңы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24. 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харыысалгалыг секретарьның 23 — 35. көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13. 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64 чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 47. 20—60. солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01761 Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. НОЯБРЬ 26 вторник № 279 (5683).

Өртээ 2 көп.

Дуржулга станциязы рапорттаан

Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының коллективи мал ажылының продуктуларын күрүмеге садарының чыл планнарын ноябрь 20-де, сүттү 100,1 хуу, аъттың 100,2 хуу., дүктү 100,3 хуу күүсеткенин СЭКП Тыва обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге рапорттаныпкаан. Чыл төнчүзүнге чедир 400 центнер сүттү немей садарын хүлээгеп.

Республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга садары-биле дуржулга станциязы 600 тонна аң шилиндек үрезиннерин база тараа кулътураларының бирги репродукциязының 122 тонна үрезиннерин белеткээн. Амгы үеде малчыннар, механизаторлар болгаш тускай эртемнитлер малдың чылыг, тодуг кыштагладымышкынын чорудар база көдээ ажыл-агый техниказының септелгезинің, тарылгага үрезиннерин белеткээр талазы-биле бүгү хемчеглерин ап турар.

СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели дуржулга станциязының ажыл-ишчилериниң бо кайгамчыктыг чедишкиннерин улуг сеткил ханышкын-биле хүлээп алгаш, ол коллективке шын байырлыг чедирген. Часкы тарылгага белеткелди болгаш мал кыштагладымышкынын организастыг чорудуп, фермалар ажылдакчыларының зооветеринарныг өөредилгезин болгаш механизаторларның белеткелин калбаа-биле организастап тургаш, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедишкиннерин бодунуң дуржулга ажыл-агыйынга база республиканың даянылга-көргүзүлүг ажыл-агыйларынга шилгээдин ажыглаан тургаш, станцияның коллективи 1964 чылда бүгү көдээ ажыл-агый продуктуларының бедик дүжүттерин чедип алырынга, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге чаа-чаа чедишкиннерин чедип алыр дээрзинге СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелин илереткеп.

Техника септелгезиниң темпизин дүргедедир

Техника — ол дээрге көдээ ажыл-агыйның көдүрүлүшкүнүнде шиитпирлиг күш. Чер ажылынын дүжүттүү болза часкы тарылганы чогуур үезинде чорударындан дыка хамаарыжыр болгай. Ынчаарга часкы хөвү ажылдарының чедип келир хүннери ырак эвес. Аңаа техниканы белен байдалдыг тургузар дээш ажылдар ам бистин республикага чоруп турар.

Ноябрьның 20-де байдал-биле алырга, тракторлар септелгези дыка оожум чоруп турар. Бо чылдың дөрткү кварталында колхозтар болгаш совхозтар септеле чогуур 561 тракторларның түгле 22,1 хуузун азы 124-ле тракторну септээн болгаш септелгенин темпизин арткен чылдың бо-ла үезинде турганындан кудулай берген болган.

Келир чылдың бедик дүжүдүнүн дугайын ам бодаар, часкы тарылгага белеткелдерни ам чорудар херек. Септелгелер чорударынга таарымчалыг кышкы хүннерни халас арттырып болбас. Белеткелдин чогуур хүннерин арттириптерге, ажыл дакпыжай бээр, харын-даа улуг бергедээшкиннерге таваржыр деп чүвени чамдык ажылагыйларның удуртукчулары бо чылдың часкы хөвү ажылдарының үезинде көрген болгай.

Ол хирезинде-ле бо чылдың дөрткү кварталында Барыын-Хемчик районнуң колхозтары септеле чогуур 16 тракторларның чангызын безин септеваэнө кайгамчык!?

Совхозтарны ап кирээлинер. «Тээли», «Барлык», «Сүт-Хөл, «Тес-Хем» совхозтар бо кварталда септээр деп планнаан 13 — 13, «Элегес» — 25, «Сүлпак» — 10 тракторларның септелгезинче ам-даа эгелеп кирбээн. Хамаарышкан парткомнар, райкүүсекомнар болгаш колхоз-совхозтарның бүдүрүлге эргелелдерин мынды байдалга канчап эптежип турарларыл?

Тес-Хемнин колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелели чер ажылының хөгжүдезинче угланышкынны күштедирер деп сорулганы салып турар. Ол хирезинде-ле эргелелдин ажылагыйлары кварталда график бүзүлгээр септээр 51 тракторларның түгле 2-зин септеп алган. «Сельхозтехниканың районда каттыжышкыны (эргелекчизи эш Дмитриев, техниктиг хайгаарал инспектору эш Күжүгет) машина-трактор ажыглалын болгаш кадагалалын четпес контрольдап турар.

Тракторлар септелгезиниң кварталда онаалдазын Чөөн-Хемчик эргелелдин ажыл-агыйлары түгле 20,5 хуу, Таңды эргелелдин — 26,4 хуу күүсеткен. Септелгенин графигин чүс хуу күүсеткен чангыс-даа ажыл-агый республикада чок. Түгле «Шекпээр» совхоз 10 тракторларның 90 хуузун септеп, дээрге болган.

Улуг-Хем районда көдээ ажылагый техниказының септелгези дыка багай чорун турар. Ноябрьның ортан үезинге чедир колхозтарның түгле 3 тракторлары белен байдалдың шугумунга үнген. Колхозчуларның септелге талазы-биле көл идегели «Сельхозтехника» салбырында болуп турар. Ынчаарга онда септелге чаа-ла эгелээн. Хөрзүн сайзыралдың кылыр дериглелер, сеялкалар, культиваторлар септеп белеткээри «Сельхозтехника» салбырында-даа, районнуң колхозтарында-даа эгелевээн.

Кварталдың ам түгле бир айы арткан. Дараазында кварталдың графиги база келир. Ажылды ынчаар нүүрүлгедир чорукту болдурбас болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгелерин үлегерлиг, шынарлыг чорудар дээш септекчилер, мастерскаялар аразынга социалистиг чарышты калбартыр херек.

Техниканың белен байдалдыг болуру оон кышка ажаалда-кадагалалындан улуу-биле хамаарыжыр. Бо талазы-биле ажылда улуг четпестер бирын «Сельхозтехниканың» республика каттыжышкынының чорукан хынаалазы илереткен. Каа-Хем районнуң «Совет Тыва», Тес-Хем районнуң «Чодураа», Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарында болгаш «Улуг-Хая» совхозунда техниканы кам чокка көөр, оон ажаалда-кадагалалын экижитпейн турар чоруктун фактылары хөйү-биле илереэн.

Чыл иштинде техниканы эдилээр хонуктары эвээш-ле болгай. Ынчангаш ол техника эдилел үезинде эвес, а колдуунда-ла оңу багай ажаап-кадагалап турганының үезинде чыскаалдан үнүп турар.

Колхозтарга болгаш совхозтарга көдээ ажыл-агый техниказының септелгелерин чорудары-биле кады, оон ажаалда-кадагалалын шын организастаарынче сагыш салыры специалистерниң, механизаторларның чугула сорулгазы. Ам колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге эргелелдеринин, «Сельхозтехника» салбырларының болгаш каттыжышкынының специалистериниң, күрүненин техниктиг хайгаарал талазы-биле инспекторларының, партия-күрүне контролюнүн автивиниң сорулгазы болза техниканың септелгезинин болгаш ажаалда-кадагалалының байдалын, септелгенин шынарын ажыл-агый бүрүзүнге кичээнгейлиг дынаары, четпестерин чогуур үезинде чайладыры болуп турар.

Техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарының организастыг аргаларын боттандырары дээш харысалганы совхозтарның директорлары болгаш колхозтарның даргалары база «Сельхозтехниканың» ажылдакчылары бир дөмей хүлээр үзүрлүг. Ылаңгыя «Сельхозтехниканың» ажылдакчылары оларның нептередип турары техниканы колхозтар болгаш совхозтар аргалыг-ла болза эң дээрге ажыглаан, ынчангаш эки түннелдерни чедип алган турзун дээш улуг күжениишкиннерни салып ажылдаар хүлээлгелиг.

Хмельницк бүдүрүлге эргелелинин тараажылларының болгаш механизаторларының кыйгырын ёзугаар чоокку ийи чыл иштинде хожудангай ажыл-агыйларны көдүрер дээш демисел чүртта чорун турар. Оны чедишкиннинг шиитпирлээринге, дүжүттү бедидеринге, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге эки белеткеттинген техника шиитпирлиг рольду ойнаар.

Ак-Довуракты онза чугула тудуундан

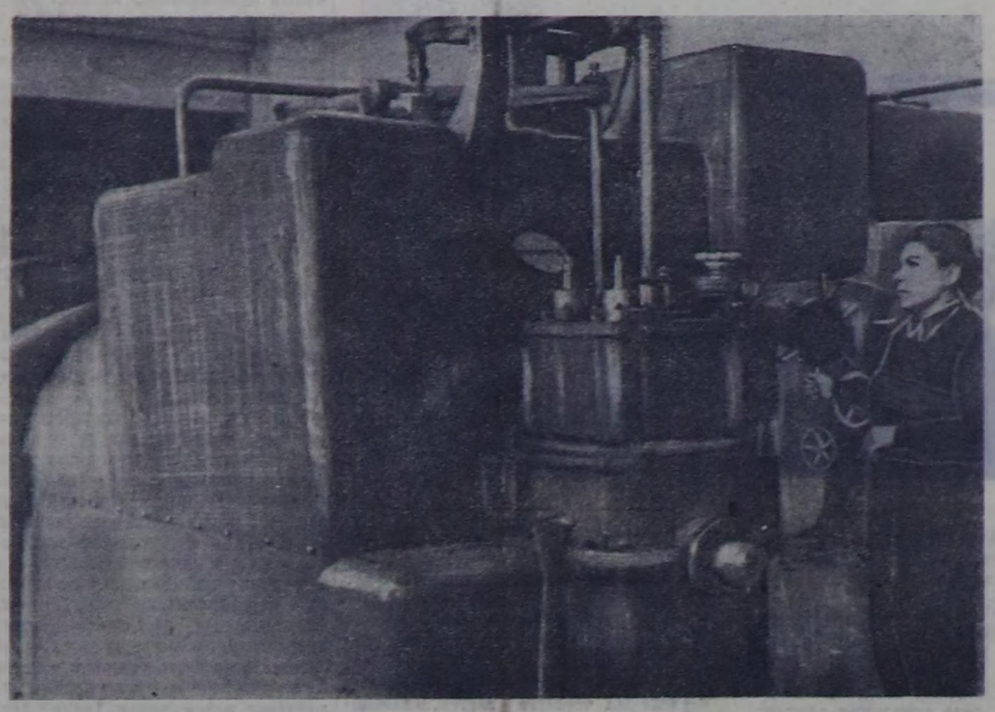

Ак-Довуракта Бүгү-эвилел ужур-дузалыг онза чугула тудугга нуш бээр бир кол чүве — электрозенергия дээрзи билдингир. Ону барымдаалааш, даг-дүгү арыглаар фабриканың тудуун эгелээри-биле чергелештир 5 муң киловатт күчүлүг, одалгага ажылдаар электри станциязының тудуун база эгелээн турган. Ол станцияның кол бажыңы — беш каът болу берген, ырактан-на аянныг көстүп турар. Чоокта чаа оон бирги турбиназын ажыглалга кииргенин билдингир болгай. Амгы үеде ол станция Ак-Довуран суурга болгаш Барыын-Хемчин районнуң төвү — Кызыл-Мажалыкка электри күжүн берип турар. Чоокку келир үеде ол районда «Шепкээр», «Тээли» совхозтар болгаш олардың саңбырлары база электри күжүн оортан алырлар. Ам түгле электри күжү дамчыдар адагаштар чогу-биле ол черлер оон электри күжүн албайн турар.

5 муң киловатт күчүлүг ол электри станциязының тудуу — ол дээрге аңаа турар ужурлуг электри станциязының тудуунуң түгле бирги эзлээзи болуп турар. Ажыглалга киирген бирги турбинаның күчүзү — 1500 киловатт. Ийиги турбинаны эптээр амыр кидинтулук чорун турар болгаш бо ноябрь айның төнчүзүндө ону шенелдеге киирер.

Электри станциязының коллективи бодунуң мурнунда туруп турар сорулгазын эки билир болгаш кылыр ажылдарны график ёзугаар саадалга чоокка бүдүреринге бүзүрелдиглер.

ЧУРУКТА: электри станциязының бирги турбиназы болгаш ол турбинада ажылдап турар Л. К. Бушуева.

С. САЛЧАК.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

„Сибирьтехмонтажтың“ шиитпирлиг сорулгазы

Хүн демдеглели

Воскресенье хүнү Ак-Довуракты хөй-хөй тудугжуларынга аңаа ажылчын хүн боор эрткен.

«Сибирьтрансгазстройтудуг» трестиниң № 7 Черногорск тудуг-монтаж эргелелиниң хоолай салыр слесарьлары 20 ажыг метр канализация хоолайларын траншейге салганнар. Чер өрүмнекчизи Алексей Идимешев, слесарь-компрессорщик Юрий Андреев, чер чаза тепсикчизи Алексей Коськин болгаш «Союзвзрывпром» трестиң түскай эргелелиниң участогундан оларның эштери чер адаанга хоолайлар салыр траншейни белеткеп турганнар. Мастер Виктор Рушкул удуртулгазы-биле дашчылар Рифкат Сафуллин, Анатолий Гавриленко, Анатолий Иванов, Анатолий Щербин, Валерий Хлебников, Алексей Чекмезов олар фабриканың кол корпузунуң бес каъдынга демир-бетон чадаларны салганнар. «Сибирьтехмонтаж» участогунуң монтажчыларының ийиги бригадазы, Сергей Тагачаков баштаан хову-аксычыларның бригадазы кол корпустуң киирер эжинге панель шитти безин боттары дыштанмайн тургаш быжыглап тургусканнар. Ол адыл үнген ажыл-ишчилерни ол хүнүнүн иаадырлары деп адап болур бис.

Ам үе Бүгү-эвилелдин онза чугула тудуунга кандыг участокка, кандыг ажыл эң-не чугула деп тускайлаар аргажок үе болу берген. Бүгү коллективтер фабриканы ажыглалга киирери дээш ажылдап турарлар. Ындыг-даа болза күрүненин онаалгазын хуусаазында күүселиири хамыктын мурнунда «Сибирьтехмонтажтың» коллективинден хамаарыжыр. Монтажчыларның мурнунда ам шиитпирлиг харыысалгалыг сорулгалар түрүп турар. Ол болза кол корпуска 18.00 болгаш 21.60 демдегледиг черлерге ажылдарны болгаш доозун арыглаар корпуска электришүүрдерни эптээрин доозары болур. Ынчаарга ол объектиде байлал дүвүрааннын болдуруп турар. Монтажчылар электришүүрдерни эптээринче болгаш таарыштыр тургузарынче эгелеп киреринин мурнунда өвээш эвес хемчээлиг белеткел ажылдарын күүседир апаар. Адаккы бункерлерни каналарын доозары, электришүүрлер эптээр шилүү белеткээри эргежок чугула.

Ынчалзажок кыска хуусаа арткан түрбүже, «Сибирьтехмонтажтың» коллективинде фабриканы ажыглалга киирерине чедир арткан үнелиг шаг-үени чеп ажыглавайн турар. Пятницада 30 кижи ажылга үнмээн, чүге дээрге, оон бүдүүзүнде арагалапканнар. Дараазында хүн белеткел цегининг эдлээ барып будун составы-биле «аараан» болган Тимофей Точицкийниң бригадазында 10 монтажчылардан түгле 4 кижи ажылга үнген. Декабрь 25-те монтажчыларның холунда эстафетаны наладчиктерниң хүлээп алыры — түгле «Сибирьтехмонтажтың» коллективинден хамаарыжыр тургай.

Администрация-амыдырал комбинатының бажыңының иштики ажылдарында бо хүннерде 200 ажыг кижи ажылдап турар. Олар болза сантехниктер, столярлар, дашчылар болгаш оон-даа өскелер. Иван Фролович удуртканы штукатурщуларның ажылының темпизи өөрүнчүг. Олар подвалдарны, иштики кылыгларны доозар болгаш бирги каътче шилчир арыалыг чорун көргүзүп турар. Эш Күзнецовтуң удуртуп турары бызаңчылар бригадазы дээвир-шывыглар конструкцияларын эптээринче эгелеп кирген. «Коммунтудугдан» барган сантехниктерниң коллективиниң ажылы эки чорун турар. Ынчалзажок ол объектиде мурнунда солуннарга демдеглээн четпестерни кончуг оожум чайладып турар. Негеттинип турар 25 түр печкалардан 11-ле печка белен болуп турар. Хөй-хөй бригадаларда күш-ажылдың сагыш-гага чүгүрүмү багай, мында кижилер-биле кым-даа ажылдавайн турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң даргазы Л. И. Брежневтиң Москвада ээп чанып келгени

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев кадайы-биле кады Тегерандан Москвада ээп чанып келген. Л. И. Брежнев Иранга шахиншах Мохаммед Реза Пехлевиниң чалаашкыны-биле албанның найыралдыг аян-чорукун кылып чораан.

Аян-чорукка Л. И. Брежневти үдеп чораан Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы А. Казаров, ССРЭ-ниң Культура министриниң бирги оралакчызы А. Н. Кузнецов, ССРЭ-ниң Лаштыкы черектер министриниң оралакчызы С. И. Лапин олар база Л. И. Брежнев-биле кады Совет Эвилелинде ээп чанып келгеннер.

Внуково аэродромга Л. И. Брежневти эштер Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. И. Микоян, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин болгаш өскелер-даа үткүп алган.

РСФСР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Соведининиң алдыгы чыылдазының ийиги сессиязын 1963 чылдың декабрь 24-те Москва хоорайга чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң даргазы Н. ИГНАТОВ.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретары. С. ОРЛОВ.

Москва, 1963 чылдың ноябрь 23.

Генерал А. Х. Насутион Совет Эвилелинден чорупкан

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелинин маршалы Р. Я. Малиновскийниң шталаны-биле Совет Эвилелинге албанның аян-чоруун кылып чедип келген Индонезияның Камгалал министри, чепсектиг күштеринин штабының начальныгы генерал А. Х. Насутион Москвадан АКШ-че чорупкан.

ААР ЧИДИРИГ

АКШ-тың президентизи Дж. Ф. Кеннединиң өлгени-биле холбаштыр кажыыдалдар

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев АКШ-тың президентизи дээрги Линдон Б. Джонсонга телеграмма чоруткан. Ында чугаалап турары болза:

«Шылгарангай күрүне ажылдакчызы — Американың Каттышкан Штаттарының президентизи Джон Фитцжеральд Кеннединиң халапка таварышкаш өлген дугайында медээге ханызы-биле хомудап тур мен.

Дж. Ф. Кеннединиң өлгени болза тайбыңның болгаш совет-америк кады ажылдажылганың херээн үнелеп көрүп турар бүгү кижилерге аар когарал болур.

Тайбыңга ынакшылдыг улустарның күжениишкиннериниң түннелинде делегейниң дүшкүүрлүг чоруунда чавырлыышкынының демдектери илереп келген болгаш ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзаларның экижирининг перспективалары ажыттынган бо үеде АКШ-тың президентизин араатанзыг ёзу-биле өлүргени-биле холбаштыр ол бүжар кемниг үүлгедигнин бүрүүлүгларынга совет кижилер киленнеп турар.

Байдалды боттуу-биле үнелеп көрүп, улустар аразының ам делегейни башкаландырып турар айтырыгларын шиитпирлээрининг оруун шуут чугаалажышкынныңарның аргазы-биле тывары оралдажып чораан, делегеригей үзел-бодалдарның ажылдакчызы болур президент Дж. Ф. Кеннеди-биле бодумнуң ужуражышкынныңарымны сактып чоруур мен.

Совет чазак болгаш совет улус бо улуг чидириг-биле холбаштыр америк улустуң кажыыдалын үзежип, президент Дж. Ф. Кеннединиң бодунуң салыышкынын эвээш эвестин киргени маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлерин дилеп тывары тайбыңның эрге-ажыктарынга, кижи төрелгетеннин чаагай чорууна, чөгүлчүлээр дээрзинге идегелин илергейлеп турар.

Мээн хууда кажыыдалымны хүлээп ап көрүңер, дээрги президент».

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Дж. Ф. Кеннединиң мөчээни-биле холбаштыр бодунуң сагыш-сеткилинин ханызындан кажыыдалын илергейлээн телеграмманы АКШ-тың президентизи Линдон Б. Джонсонга чоруткан. Ында чугаалап турары болза:

«Шылгарангай күрүне ажылдакчызы — Американың Каттышкан Штаттарының президентизи Джон Фитцжеральд Кеннединиң халапка таварышкаш өлген дугайында медээге ханызы-биле хомудап тур мен.

Дж. Ф. Кеннединиң өлгени болза тайбыңның болгаш совет-америк кады ажылдажылганың херээн үнелеп көрүп турар бүгү кижилерге аар когарал болур.

Тайбыңга ынакшылдыг улустарның күжениишкиннериниң түннелинде делегейниң дүшкүүрлүг чоруунда чавырлыышкынының демдектери илереп келген болгаш ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзаларның экижирининг перспективалары ажыттынган бо үеде АКШ-тың президентизин араатанзыг ёзу-биле өлүргени-биле холбаштыр ол бүжар кемниг үүлгедигнин бүрүүлүгларынга совет кижилер киленнеп турар.

Байдалды боттуу-биле үнелеп көрүп, улустар аразының ам делегейни башкаландырып турар айтырыгларын шиитпирлээрининг оруун шуут чугаалажышкынныңарның аргазы-биле тывары оралдажып чораан, делегеригей үзел-бодалдарның ажылдакчызы болур президент Дж. Ф. Кеннеди-биле бодумнуң ужуражышкынныңарымны сактып чоруур мен.

Совет чазак болгаш совет улус бо улуг чидириг-биле холбаштыр америк улустуң кажыыдалын үзежип, президент Дж. Ф. Кеннединиң бодунуң салыышкынын эвээш эвестин киргени маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлерин дилеп тывары тайбыңның эрге-ажыктарынга, кижи төрелгетеннин чаагай чорууна, чөгүлчүлээр дээрзинге идегелин илергейлеп турар.

Мээн хууда кажыыдалымны хүлээп ап көрүңер, дээрги президент».

Н. П. Хрущева дээрги Жаклин Кеннединге телеграмма чорудуп, аңаа болгаш оон бүгү өг-бүлезинге сеткилдин ханызындан кажыыдалымны болгаш чүректин ханызындан киржиишкинин илергейлээшкинин хүлээп ап көрүңер

Бот-боттарының ажылының дуржулгазын таныжар болгаш солчуп нептередир

Мөңгүн-тайгажылар кожаларынга чораан

«Мурнакчы» колхозтуң төвүнге болган Барыын-Хемчик районунуң малчыннарының хуралы эрткен соонда, Мөңгүн-Тайгада «Малчын» колхозтуң хуралга киришкен хойжулары оон мурнунда хүннерде Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарының ажыл-агыйларында мурнакчы, дуржулгалыг чүүлдерни таныжып чораан аянчорууң уламчылааннар.

ХОЙЖУ БРИГАДА ТӨВҮ

Хемчикти кешкеш, Биче-Саамчырга баарга, көк-көк даштарлыг тейлер аразында ыйгылда «Тээли» совхозтуң Салчак Кандан бригадирлээн хойжу бригадазының чаа тургустунуп турар төвү көстү бээр. Мурнунда аңаа чазын, күзүн аалдар хонар, сөөлгү үеде кыштаг апарган чер болгай. Ам ында чаа тудугларны көөрге, шынап-ла чараш сууржугаш тургустунуп олурар.

Бригадир Салчак Кандан, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болгаш «Маадыр-ие» Үрүле Кандан база бригаданың өске-даа кежигүннери Тываның бир ырак булуңунда «Малчын» колхозтан келген хойжуларны чылыы-биле уткуп алгаш, бригадазының чаа төвүнде чүү кылдынганын көргүзе берди.

Шифер-биле крышалааш, долгандыр хериминээн, арыгланыр черин болгаш бок төгер хааржактарны кылып каан чаа бажың ам бодунда ында көрүштүг тудуг ол. Оон бир талазында бригадир С. Канданның өг-бүлези чурттап олурар. Ол дээрге аңаа бедүүн эвес, төлевилел ёзугаар кылдынган, делгем өрээлдерлиг, соңгалары ийи каът рамалыг, кладовкалыг, иштиг чугайлаттынган бажың болду. Оон аңгыда шала кылдынган бажың болгаш хой, хураган кажаалары көстүр.

КЫЗЫЛ БУЛУҢ

Үстүнде тудугнуң бир талакы ужунда кызыл булуң. Ооң даштыкы эжиниң кырында «Бистиң бригадавыс коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттап, өөренир!» деп улуг ужуктер-биле бижип каан. Эжиктиң ол-бо талаларында ханаларда кызыл пестерде: «Күчүлүг үлетпүр биле бедик продуктулуг кодээ ажыл-агыйны тургузары—коммунизм тургузарының кол чүүлү болур» деп, СЭКП-ниң Программазындан цитатаны база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дугайында В. И. Ленинниң сургаглыг сөстерин бижип каан. Бо дээрге чүгле аян-көрүштүг шимедде эвес, харын ажыл-ишчилерниң чедип алыр ажыл сорулгазын айтып, оларны күш-ажылче сорук киирип турар айтыышкын-дыр.

Кызыл булуңнуң иштинийи өрээл. Ында стол кырында элээн хөй номнарны салып каан. Оларның кол нуруузу тыва дыл кырында, ылангыя Тываның мурнакчы малчыннарының ажылының дугайында брошюралар, Салчак Токаның «Араттың сөзү» деп ному болгаш оон-даа өскелер бар. Хойжу бригаданың 1963 чылда социалистиг хүлээлгелерин, оларның он айларда күүсеттелдерин болгаш хойжуларның тус-тус көргүзүглерин көргүскен сан-чурагайларны ханада азып каан. Бригада бо чылын кандыг көргүзүглерлиг болганын ол чурагайлар боду-ла чугаалап турар.

Ында агитхуудус база бар. Оон ноябрь 6-да үнген сөөлгү номериниң дугаары: 9. Улуг Октябрьның байырлалының дугайында мурнуку чүүлдү бригадир С. Кандан боду бижээн. «Бистиң маадырывыс Москвада», «Тудугжуларның белээ» деп эгелиг болгаш оон-даа өске солун материалдарны агитхуудустуң арыннарында бижээн.

—Хойжулар мурнукузу ышкаш тус-тузунда ажылдап чораан болза, хурал-суглаа, өөредилге эрттирер, номнар, солуннар номчуур ындыг кызыл булуң кайда боор. Бригада болуп алгаш, төп черлиг апаарга ындыг магалыг-дыр, артында агитхуудустуг апарган—деп, Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш А. Түрген-оол магадап чугаалады.

МЕХАНИЗАСТАТТЫНГАН КУДУК

Бригаданың механизастаттынган кудуун аңаа келгеннер магадап көргеннер. Ындыг даг эдээнден суг үндүрүп алырын моон мурнунда кым-даа бодавайн чораан. Ында суг орну сайда дөрбелчин метр безин четпес октарда бичии суг сыстып үнүп чыдар. Оон кырын кудук аксы дег дуглап каан. Чазын, күзүн аңаа хонган аалдарның амыдыраар суу ол турган. Ынчалза-даа оон-биле мал суггарар арга чок. Ам дээрге суг-биле шынап-ла бай болган-дыр. Суг ажыл-агый чериниң техниказы-биле 180 метр чедир өргүнеп казарга, арыг суг үнген. Аңаа бажың туткаш, «УД-2» деп шимчедикчини тургускан.

Хойжу Салчак Удумбара моторну ажыдыптарга, удавааңда хоолайдан арыг суг шааңайындыр төктүп келди. Оортан баткан сугну аңаа келген бир кодан хойлар сускунун хандыр ижип алгаш, дедир одарынче чорүй баардылар.

— Мурнунда маңаа мал хар чылгаар, а хар чокта малды Чыланныгдан барып суггарар турган. Ам чеже-даа малды суггаргай-ла, оон туржук моон аңаанга эки шөл турган болза, ону-даа суггарып ажыглаай-ла. Шакта чеже сугну үндүрер чүве ийик моң, «механик?» Уттупкан-дыр мен —деп, Кандан эжинден айтырды.

— Шакта 600 кг сугну үндүр сордурар бис—деп, демгизи дораан харылап калды.

Ол хире сугну савага кудуп алыр чүве болза, каш-даа хонукту шыдаай-ла.

Хоолайдан баткан суг-биле мал суггарар оңгачаны кылыр болгаш суг үндүрер моторнуң чанынга электри шимчедикчини тургускаш, электри чырыын оон алыр болза эки-дир деп, аңаа сүмележип алдылар.

АЖЫЛ-ИШЧИ БЕСЕДА

Бригаданың төвүн мынчаар таныш-кан соонда, бот-боттарының ажылының дугайында ажыл-ишчи беседа эгелээн. Баштай бригадазының ажылын С. Кандан долчулап таныштырды. Хойжу бригада 1962 чылдың майда чеди өрегеден тургустунган. Ынчан чүвениң уг-шиин эки билбейн турган болза, ам хойжулар бригада болуп ажылдаарының ажыктыын биле берген. Бригада бо чылын хойнуң баш санын өстүрер планын ам үеге чедир күүсетпээн болгаш дүк планын чедирбээн. Күрүнеге эът садар планын ажыр күүсеткен. Хойжулар Төгүс-оол, Лодай болгаш Кандан боду хой бүрүзүнден 2-ден 2,6 кг чедир дүктү алганнар.

Белеткеттинген 147 тонна сигенни тус-тус кыштагларда чедирип алган. 9 кыштагны кыштаглаашкын эгелээриниң мурнунда септеп алган болгаш 4 артык кыштаглыг.

«Малчын» колхозтуң Шегетейде № 5 хойжу бригадазының бригадири эш Салчак Лопсан кайы черлерге чораанын болгаш бодунуң бригадазының ажылын база чугаалады.

— Мурнакчыларның ажыл дуржулгазын барып таныжып, өөренир деп, бистиң партиявыс айтып турар болгай. Ынчангаш «Малчын» колхозтан үш хойжулар Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Лопсанчаптың, Ленин аттыг колхозтуң эш Апал-оол бригадирлээн бригадазынга, Шемиде «Большевик» колхозтуң Даштыг-Тей сүт-бараан фермазынга чордувус. Ол колхозка болган районнуң малчыннарының хуралынга база олуруштувус. Бистиң Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунда эш Чалбай-оол бригадирлээн хойжу бригадага барып, моон соңгаар социалистиг чарыштыг ажылдаар деп дугурушту-вус. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая фермазын база көрдүвүс. Чораан черлеривиске хөй чаа, солун чүүлдерни көрүп, кижилерниң ажыл дуржулгазы-биле, чедиишкиннери-биле таныштывыс.

— Демги чораан черлеривисте болгаш силерниинде ышкаш мындыг шынарлыг тудуглар, механизастаан кудуктар бисте амдызында чок. Ынчалза-даа бо чылын элээн организастыг ажылдадывыс—дээш, күүседип алган ажылдарын чугаалады.

Эш Лопсанның бригадазы бо чылын хойнуң баш санын өстүрериниң планын 107 хуу күүсеткен. Белеткеп алган 40 тонна сигенин кыштагларында чедирип алган. Ийи өргээ бажыңны, 4 чаа кышкы кажааны, чазаглаашкынга таарыштыр ийи кажааны, кыргылда черинде чадагай кажааларны болгаш хой чуур ваннаны тудуп алган. Ам бригада төвүнге муң хой кирер кажааны болгаш чунар бажыңны тудар деп турар.

50 ажыг километр черден тудуг ыяжы алыр хирезинде Мөңгүн-Тайганың хойжу бригадазы бо чылын улуг ажылды бүдүрүп алган деп демдеглээзе чогуур.

— Силерниң бригадаңарга болгаш өске-даа черлерге көрген, таныжып чүүлдеривисти, ажылды канчаар организастаарының аргазын колхозчуларывыска барып чугаалап берип, шиңгээдип ажыглаар бис—деп, эш Лопсан түңнеп чугаалааш, ажылын таныштырып бергени дээш өөрүп четтиргенин илеретти.

Мөңгүн-Тайганың малчыннарынга барып, боттарының ажылын болгаш дуржулгазын чугаалап бээр дугайында-оон келген хойжуларның күзээн саналын Канданнар хүлээп алган.

• • •

«Малчын» колхозтуң хойжулары «Тээли» совхозтуң оон дараазында хойжу бригадазынга барган. Көпсөөктүң Тейлер аразында эш Мөңгүш Кандан бригадирлээн хойжу бригаданың ажыл-ижин келген хойжуларга бригадир боду дес-дараалай таныштырды. Бо бригаданың ажыл-агый көргүзүглери «Тээли» совхозтуң өске хойжу бригадаларындан дээре болган, ылангыя кышкы үеде суггарылга чоруткаш, мал чеми культураларны тарып, хөй кукуруза силозун белеткеп алган. Бо дугайын бригадир бодунуң чүүлүнде бижээн.

Бригадир Канданның ажылды ажыл-агыйжы ёзу-биле организастап турарын, ылангыя суггарылга талазы-биле улуг эгелекчи ажылды кылганын «Малчын» колхозтуң хойжулары болгаш өске-даа эштер дыка үнелеп көрген.

Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң планы ёзугаар Мөңгүн-Тайганың хойжуларының Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнарының ажыл-агыйларының чамдык бот-орулга-чарыглыг хойжу бригадаларынга база сүт-бараан фермаларынга чораны оларда амдызында кылдынмайн турар чаа чүүлдерни көрүп билип, ажылды канчаар организастап турарын таныжып алырынга дыка дузалыг болганы чугаажок.

Шак мындыг бот-боттарының ажылының дуржулгазын таныжар болгаш солчуп нептередир ажылдарын өске-даа ажыл-агыйларга организастаары чугула. Бистиң республикада боттарының кожаларында ходуп каап турар ажыл-агыйлар бар. Олар мурнакчылардан барып үлегер алыр, а мурнакчылар оларның экономиказын өрү көдүрер дээш бүдүү болдунар дузаны чедирер ужурлуг.

М. ЛЮНДУП.

• • •

ЧУРУКТАРДА: Үстүнде (солагай таладан)—«Малчын» колхозтуң хойжулары С. Лопсаң, С. Калдар, И. Шиилей оларның Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Кандан-биле болгаш хойжу бригаданың бригадири С. Кандан-биле беседалажып турары; ортузунда — механизастаан кудуктуң суу-биле хойларны суггарып турары; адаанда — Салчак Кандан бригадирлээн хойжу бригаданың чаа тургустунуп турар төвү.

Фотолар В. ЛУТКОВТУУ.

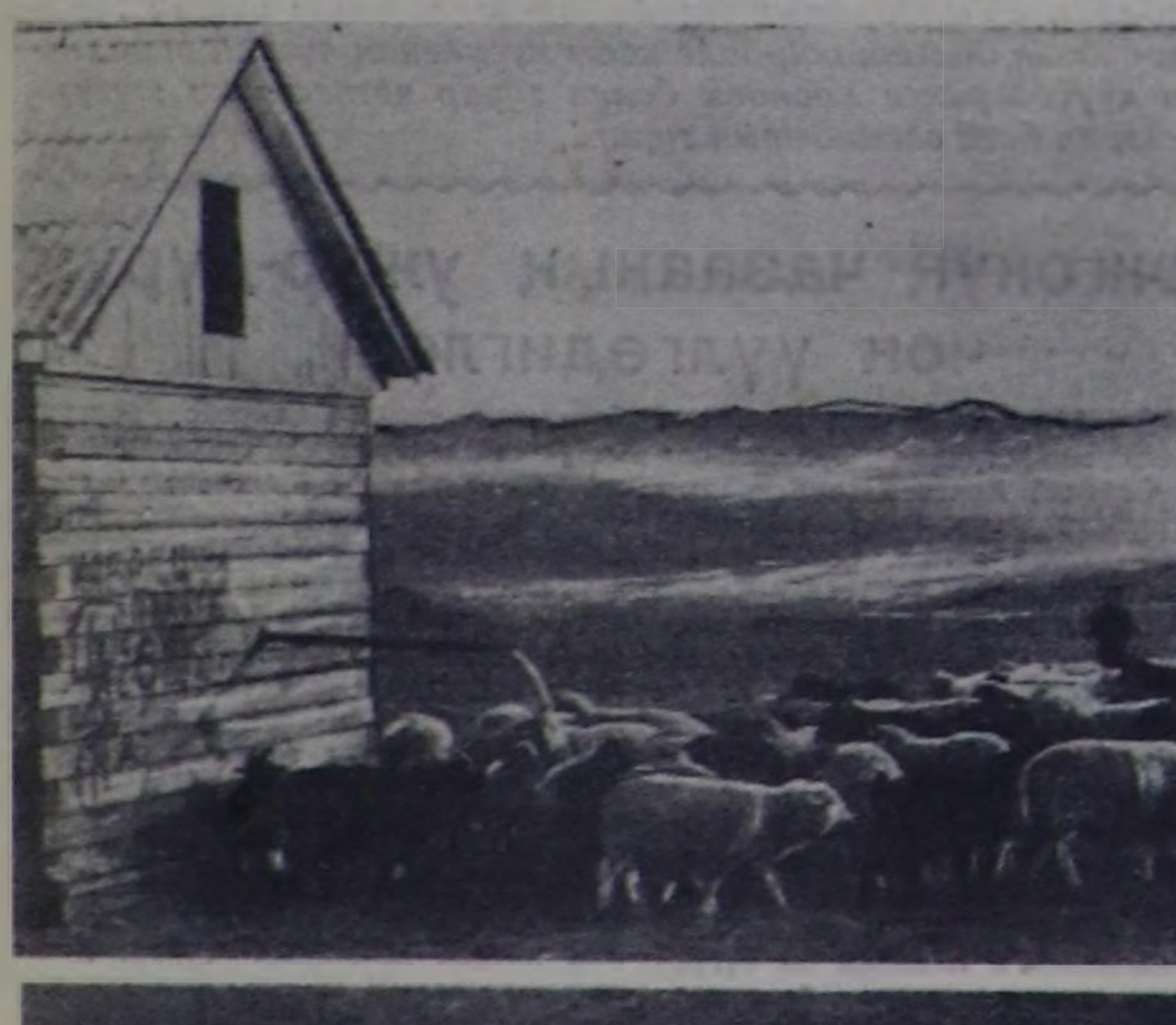

Профэвилелдериниң XIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар

Республиканың профэвилел активиниң хуралы

Эргелеп башкарарының, ажыл-агыйны удуртурунуң, коммунизмниң школазы — деп улуг Ленинниң адааны профэвилелдериниң ажыл амыдыралынга болган чугула, алдарлыг болуушкун болза, профессионалдар эвилелдериниң XIII съездизи болган. Ынчангаш эрткен пятницада Кызылга эрткен республиканың профэвилелдер активиниң бүрүнү-биле ол съездиниң ажылынга холбаштырган. «ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизиниң ажылының түңнелдери болгаш республиканың профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында» актив хуралынга илеткел кылган съездиниң делегады, облпрофэвилелдер чөвүлелиниң даргазы эш Т. Ч. Норбу болгаш санал берген эштер съездиниң улуг ужур-дузазын айтыпышаан, профэвилелдериниң организакчы болгаш кижизидикчи ажыл-чорудулгазынга амгы үеде кол чүүлдүң бирээзи—чеди чыл планын күүседир болгаш ажыр күүседир дээш демиселге массаның күш-ажылчы идепкейиниң бедээни болур дээрзин онзалап демдеглээннер.

Аңаа чугула чүүл социалистиг чарыштың, ылангыя оон дээди хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш улус шимчээшкининиң калбарып турары болур. Илеткелчи эш Норбуда, база санал берген ораторлар-даа, Кызылдың төп электростанциязындан эш Пашинов, «Тыва кобальт тудуундан» эш Шаврин, республика типографиязындан эш Блинова, чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы эш Слободчукова болгаш оон-даа өскелер бо талазы-биле солун саннарны, чижектерни көргүскеннер. Бистиң республикада амгы үеде коммунистиг күш-ажылдың шимчээшкининде 6 муң хире кижи киржип турар. Ол бедик ат дээш бисте 453 бригадалар, 38 фермалар, салбырлар, 6 бүдүрүлгелер демисежип, 1111 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп ат дээш демисежип турар. Ам 6 цехтерге, фермаларга, 100 бригадаларга коммунистиг күш-ажылдыы деп бедик атты тывыскан, оларда 1243 кижи ажылдап турар.

Социалистиг чарышты, ылангыя коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни, кайда-ла профэвилел организацияларының талазындан болур-чогууру-биле организастап, ол чугула ажыл херекче хүн бүрү кичээнгей салып турар болдур, ындыг бүдүрүлгелерде, бригадаларда, фермаларда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр таварылга чок болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик болуп, бүдүрүлге планы чедиишкинниг күүсеттинип турар. Ындыгларга коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик ат дээш ийи чыл дургузунда демисежип турар Кызылдың электростанциязының, республика типографиязының коллективтери, «Найырал» совхозтуң Үрбүнде Аңна Хуурак удурткан сүт-бараан фермазы, «Тээли» совхозта Конзай Лажажык удурткан тудуг бригадазы болгаш өске-даа хөй-хөй черлер хамааржыр.

Чижээ, Үрбүн фермазының коллективи 156 тонна сүт саар хүлээлгезин профэвилелдериниң XIII съездизи ажыттынарының хүнүнде күүсеткен. Кызылдың төп электростанциязы съездиге уткуштур алган хүлээлгезин хуусаазындан 15 хонук бурунгаар рапорттаан. Ында үш кижиниң бирээзи-ле чаартыкчы болуп турар, чаартыкчыларның конкурузунуң түңнелин бо чылын ийи удаа үндүрген, конструкторларның, экономиктиг анализ кылырының хөй-ниитичи бюролары ажылдап турар болгаш партия, профэвилел организацияларының доктаамал кичээнгей салганы-биле коллективтиң кежигүннериниң 90 ажыг хуузу өөредилгеге хаара туттунган.

Ындыг болза-даа социалистиг чарышты организастап, оон түңнелин үндүрүп турарында улуг четпестер, ёзу барымдаалаар чоруктар ам-даа үргүлчүлеп турар дээрзин актив хуралынга илеткелчи болгаш санал берген эштер шыңгыы демдеглээн. Ылангыя «Сукпак» совхозта, Таңдының «Сельхозтехника» каттыжыышкынында болгаш өске-даа чамдык черлерде социалистиг чарышты болур-чогууру-биле организаставаан. «Кызыл кодээ тудуунуң» тудуг-монтаж эргелели (начальниги эш Зандеев, местком даргазы турган эш Петров) тудугжулар хүнүн таварыштыр чарыштың түңнелин үндүргеш, оон тиилекчилерин шаңнаар дугайында дужаалды чарлаан, а соонда илереэни чүл дизе, шаңнаар акша чок боор, тудугжуларны мегелеп каан болган. «Тыва тудуг» трезинде, туулбу заводунда, Чадаананың, Бай-Хаактың, Тожунуң, Шуурмактың үлетпүр комбинаттарында чарышты массалыг кылдыр калбартпаан, ол бүдүрүлгелерниң күрүне планын күүсетпейн, карылгалыг ажылдап турарының бир чылдагааны ында боор турар.

Республиканың профэвилел активиниң хуралы бүдүрүлгелерниң, ажыл-агыйларның алган социалистиг хүлээлгезин база күрүне планнарын күүседири дээш профэвилел организацияларының харыысалгазын ам-даа бедидеринче, социалистиг чарышты улам массалыг болдуруп, оон дээштиниң бедидеринче улуг кичээнгейни салган. Оон-биле кады профэвилел организациязы бүрүзү коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң байдалын ханызы-биле сайгарып, ол чарыштың шынарын экижидеринче хүн бүрү сагыш салыр херек.

Профэвилелдериниң XIII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр эргелеп башкарылгага профэвилел организацияларының ролюн улам бедидериниң, ылангыя съездиге хүлээп алган чаа Уставка хамаарыштыр оларның калбарган эрге-хүлээлгелериниң дугайында, партийжи принципиалдыг чугаалар актив хуралынга база болгулаан. Бүдүрүлге чорудулгазын эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле хандыкшыларының бир хевири — үлетпүрде, транспортта, тудугда база кодээ ажыл-агыйда бүдүрүлгениң доктаамал ажылдаар чөвүлел хуралдары болур. Амгы үеде бистиң республикада 1500 хире кижи киржикчилиг 93 ындыг чөвүлелдер бар, оларның чамдыктары элээн эки ажылдап турза-даа, хөй-хөй бүдүрүлгелерде доктаамал ажылдаар чөвүлел хуралдары саазын кырында санадып турар.

Ылангыя Чадаана бүдүрүлге эргелелинде профэвилел комитединиң даргазы эш Прокопенко, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы эш Киров, типографияда профком даргазы эш Блинова, «Тыва даг-дүгү тудуунда» профэвилелиниң тудуг комитединиң даргазы эш Тупицын олар бо талазы-биле чамдык чижектерни илеткелге немей киирген-нер. Чижээ, типографияга 1962 чылда-ла ындыг чөвүлел хуралдың составын соңгуп каан боордаң өске, кандыг-даа ажыл чорутпаан. Илеткелчи база санал берген ол-ла эштер кол кичээнгейни кижи дугайынче, күш-ажыл хоойлузун канчаар боттандырып турарынче салганнар. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары профэвилел комитеттери-биле сүмелешпейн, кайы хамаан чокка ажыл шагын узаттыр, дыштаныр хүнну өскээр шилчидер, кижини ажыл-албанындан дүрүм чокка кудуладыр, ажылдан үндүрер болгаш ажылчыннарны, албан-хаакчыларны ажылга киирерде, үр үениң шенелде хуусаазын доктаадыр чорук ам-даа үргүлчүлевишаан, а профэвилел организациялары ындыг чурум үрекчилери-биле шиитпирлиг демисел чок.

Чижээ, «Тыва даг-дүгү тудуунга» ажыл шагын немээр дугайында администрация чери дужаалды үндүргенин биле тура-ла, ында профэвилелиниң тудуг комитединиң даргазы эш Тупицын, ону тоомчага албаан. Күш-ажыл хоойлузун «Тыва тудуг» трезинде, «Кызыл кодээ тудуунуң» тудуг-монтаж эргелелинде, «Тыва кобальт тудуунуң» чамдык объектилеринде, № 89 механиктиг колоннада. «Шекпээр» болгаш «Найырал» совхозтарда каржызы-биле үреп, ажылчыннарны, кайы-хамаан чок ажылдан үндүрер чоруктарның ам-даа бар боор турарын актив хуралынга шыңгыы буруу шапкан болгаш күш-ажыл хоойлузунуң дугайында доктаамал сагыш салып, оон үрекчилери-биле шиитпирлиг демиселди чорударын профэвилел организацияларындан негээн.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгези, оларның коммунистиг медерелдиниң бедидери профэвилелдериниң эң чугула сорулгазы болур. Олар бо ажылды СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң, профэвилелдериниң XIII съездизиниң шиитпирлерин барымдаалап чорудар ужурлуг. Бо талазы-биле бисте профэвилел органнары чамдык ажылдарны чорудуп турар-ла, харын. Ынчалзажок күрүнениң, хөй-нииттиниң база күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээрлер, күрүнеден хөйнү алгаш, шиитпирлелге ажыктыг чүүлдү эвээшти бээрин оралдажырлар, чииженнер, мангыстар, ажыл кылбас кижилер, арагачылар ам-даа бар. Ол идегеттерге удур чамдык черлерде демисел кошкак. Ажылчыннарның хуралдарының, эш-хуузунуң судтарының кижизидикчи рольдары кудý боор турар. Коллективке кижизидилге ажылын чорударынга ажыл-агыйжы удуртукчулар чугула рольду ойнаар деп профэвилел съездизиниң айтыышкынын «Өөк» совхозтуң директору Ликтин, «Кызыл тудуг» эргелелиниң начальниги Нестеровский болгаш өске-даа чамдык эштер уттуп турар. Олар ажылчыннар-биле беседалашпайн, оларның амыдырал-чурталгазының дугайында эвээш сагыш салып, кижизидилге ажылын чагырар-дужаар байдал-биле солуп, ажылды чорударда, хөй-ниитиге, ылангыя профэвилел организацияларынга даянмайн турарлар.

Үр чылдарда, үзүктел чок ажылдаан ажылчыннарны шаңнап-мактаарының, а чурум үрекчилериниң, ылангыя ажыл шагы үскен кижилерниң шөлээзиниң хонуктарын казыыр хемчеглер дугайында саналды чазак черинге киирер деп ВЦСПС-тиң даргазы эш Гришинниң отчёт илеткелинде дыңнадыгны хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткээн.

Актив хуралынга илеткелчи болгаш санал берген эштер Блинова (типография), Майорова (дааранылга комбинады), Слободчукова (чырыдыышкын ажылдакчыларының обкому) боттарының саналдарында элээн хөй кезиин бо айтырыгга холбаштырганнар. Ылангыя олар чамдык черлерде аныяк өскеннерниң, элээди аныяктарның болгаш бичии уругларның ортузунда кижизидилге ажылының кошкаан дугайында-биле чугаалап, аңаа кол рольду ойнаар хүлээлгелиг школа, культура-албан черлериниң ажылын улам экижидеринче улуг кичээнгейни салганнар.

Профэвилелиниң 4 муң ажыг кижини хаара тудкан, 370 хире бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери ажылдап турар. Ынчалзажок олар калбак массалыг чорукту ам-даа чедип албаан, чамдык культура албан черлериниң ажылында улуг четпестер үргүлчүлевишаан, ажылды кижилерниң назы харын, онзагай байдалын барымдаалавайн чорудар база оон утка-шынарының деңнели чавыс боор турар чоруктар база бар. Ылангыя Кызылдың «Найырал» кинотеатры уруглар сеансызынга оларга канчап-даа таарышпас «Ынакшыл болгаш мода» деп кинону үндүрүп турганы, «Өөк», «Барлык» совхозтарда болгаш өске-даа черлерде культура албан черлериниң ажылының сандаргай чоруу аңаа тодаргай чижек болур.

Актив хуралынга профэвилел организацияларының ажылынга хөй-ниитичи эгелээшкинни улам калбартырының дугайында эвээш эвес чугаалар болгулаан. Күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы эш Матсеп банкы, садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлеринде бо ажылды канчаар чоруп турарының дугайында чамдык дуржулгаларны чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы эш Б. Ш. Долчанмаа, СЭКП обкомунуң партторганнар килдизиниң эргелекчизи Г. В. Иванов олар аңаа база санал берип, республиканың мурнунда салдынып турар сорулгаларны база чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседири дээш демиселге ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейин улам бедидер талазы-биле профэвилелдериниң организакчы болгаш кижизидикчи ролюн ам-даа күштелдирериниң эргежок чугулазын айытканнар.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг күүседир талазы-биле практиктиг хемчеглерни айыткан делгеренгей доктаалды республиканың профэвилел активиниң хуралы хүлээп алган.

Күш-ажылчы бирги тиилелге

«Тыва-тудуг» трезиниң транспортчулары Улуг Октябрьның 46 чыл оюнга алдаржыткан күш-ажылчы ээлчегге турупкаш, октябрь айда чүък сөөртүрүнүң планын тонна-километр талазы-биле 109,4 хуу күүседип, күш-ажылчы бирги тиилелгени чедип алган.

Амгы үеде республикада база бир улуг автоажыл-агый апарган ол № 12 АТК-ның чолаачылары бистиң республиканың кандыг-даа берге оруктары-биле ыңай-бээр чоруп турарлар. Олар тудуг материалдарын, ажылчын күштү, дериг-херекселдерни болгаш өттүлар чүүлду Ак-Довурактың онза чугула тудуунуң, Тываның металлургиязының баштайгызы—«Тыва-кобальтының» бүгү тудуг объектилеринге, бистиң республиканың найысылалы— Кызылдың чуртталга бажыңнарының, үлетпүрүнүң, культура-амыдыралдың тудуг шөлдеринге, минералдыг чемишчидилгелерни «Көк-Тей», «Сукпак», дуржулга станциязы, «Межегей», «Элегес» болгаш «Тиилелге» совхозтарның мал фермаларынга, тараа складтарынга болгаш өске тудуг объектилеринге сөөртүп чедирип турарлар. Олар ыраккы Тожунуң төвү Тоора-Хемниң, Самагалдайның, Тураның, Шагаан-Арыгның, Чадааның болгаш республиканың өске-даа хөй-хөй суурларынга база чедип ээп турарлар.

Социалистиг чарышка чедип алган тиилелгезинге сорук кирген № 12 АТК-ның чолаачылары болгаш септекчилери бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларының хөгжүлдезинге онза чугула ужур-дузалыг айтырыг болур химия үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдер болгаш химия продуктуларын база материалдарын улус ажыл-агыйынга калбаа-биле ажыглаар дугайында айтырыгны чугаалажып кээр СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленуму декабрьда болур дугайында медээни улуг өөрүшкү-биле ужурашканнар.

Күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелер, планны 10—15 хуудан эвээш эвес ажыр күүседири дээш чолаачылар эштер Белов, Петухов, Попов, Кузнецов, Голубцов, токарь Блинников болгаш өске хөй-хөй эштер мөөрейлешкинниг ажылдап турарлар.

Н. ТЫМЧУК

ЧОЛААЧЫЛАР БОЛУРЛАР

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозта мурнуку чылдарда ышкаш, бо чылын база үшкү класстың чолаачыларын белеткээр тускай бөлгүм ажыттынган. Бөлгүмнү ийиги класстың чолаачызы Х. Аңгыр-оол башкылап турар. Техниканы шиңгээдип алгаш, чолаачылаар эргени чедип алыр деп турарларның аразында ажылчын аныяктардан аңгыда үстүкү класстарның өөреникчилери, башкылар, мал эмчилери, бухгалтерлер база бар. Бөлгүмнүң башкызы кичээл бүрүзүнге эки белеткенип алгаш, дыңнаакчыларга быжыг билигни берип турар. Бистиң совхозка ам удавас ийиги класстың чолаачыларын болгаш тракторисчилерни белеткээр бөлгүмнер база ажылдап эгелээр.

В. САТ.

ТАДЖИК ССР. Куруг ховунуң суг сордурар станциязы алды муң гектар куруг черни суггарган, ол станция бирги көдүрлүүшкүннүң станциязы болуп турар. Амгы үеде ийиги көдүрлүүшкүннүң ындыг станциязын тудуп турар. Ында тургузугларның күчүзү кандыгыл дээрге, Сыр-Дарьяның суун олар 30 метр бедидир көдүрер. Станция 1964 чылдың суггарылга сезонунда ажыглалга кирер. Баштайгы агрегаттарны ажыглалга киирери-биле холбаштыр шөлге секунда бүрүзүнде 24 кубометр суг кирип турар болур.

ЧУРУКТА: Куруг ховунуң суг сордурар станциязында ийиги көдүрлүүшкүннүң черин тудуп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидери дээш

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери — республиканың улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи. Бо бүдүрүлге чериниң бир ажылчын бүрүзүнге-ле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң 10 айлар планы 102,4 хуу күүсеттинген. Ыяш ажыл-агый чери 2712 рубльдиң орулгазын бээр турган, 2778 рубльдиң берген. 1962 чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5,3 хуу өскен. Он айлар дургузунда бир ажылчын 292 кубометр ыяш белеткээр ужурлуг турган, херек кырында 319 кубометрни белеткээн. Оон уламындан ыяш ажыл-агый чери 3057 кубометр ыяшты пландан ажыр белеткеп алган.

Ыяш ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилери чурттуң бүгү ыяш белеткелчилеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидер болгаш чеди чылдың төнчүзүнге бир ажылчын-на чыл иштинде 600—620 кубометр ыяшты белеткээн турарын чедип алыр деп кыйгырыгны хүлээп алганнар.

Ол кыйгырыгга харыы кылдыр Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чериниң ыяш белеткелчилери күш-ажылчы сорук кириишкиннииг ажылдап турарлар.

Сыстыг-Хем ыяш ажыл-агый пунктузунуң Н. Даржанакка удурткан 9 кижи составтыг бригадазы бо чылдың 8 айларында 8793 кубометр ыяшты белеткээн болгаш салдадып чоруткан. А бригаданың кижи бүрүзү-ле 977 кубометр ыяшты белеткээн. Ажылдың шак ындыг бедик бүдүрүкчүлүг чоруун бо бригада канчап чедип алганыл? Хамыктың мурнунда ажылды эки организастаанында, ажылчын күжүн шын таарыштыр тургузуп турарында.

Даржанактың бригадазы бистиң республиканың ыяш белеткелчилериниң өрүк айтыр шолбаны болуп турар. Ынчангаш ол бригаданың арга-дуржулгазын дүрген тарадып нептередири чугула.

Ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле мебель цеги база эки түңнелдерни чедип алган. 1963 чылдың 10 айларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын ол цех 109,2 хуу күүсеткен. Мебель бүдүрүлгезинге чаа технологияны ажыглаашкынның түңнелинде цехте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү барык 2 катап бедээн болгаш ажылчын күжү кызырылган. Мебель цегиниң слесары И. Полушин биле станокчу П. Непомнящий олар чымчак диваннарның болгаш диван-оруннарның пружиналарын белеткээр чаа станокту чогааткаңнар. Бо чылдың мартта станок кылдынган болгаш бүдүрүлгеже киргениниң ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,5 катап өскен. Амгы үеде станок чылда-ла 3 муң рубльдиң камналгазын берип турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын чаңгыс-ла хуу кылдыр ажыр күүсеткен чорук ыяш ажыл-агый черинге пландан ажыр 17,24 муң рубльдиң нийти продукциязын бээр. А, ол дээрге пландан ажыр 172 хеп шкафы азы 955 кубометр дилгеб ыяш-тыр, а ужурган ыяшче ону шилчидер болза, 2293 кубометр болур. Мебель цегиниң ажылчын бүрүзү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хүнде-ле 1 рубль чедир бедидип болур. Ындан цех күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу бедидип шыдаар болгаш хүнде-ле 1 хеп шкавын пландан ажыр бүдүрүптер аргалыг апаар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң бүгү аргалары Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинде бар. Мебель цегинде дежурный эптекчи-слесарь болгаш дежурный электрик деп ийи албан-дужаалдыг ажылчыннар бар. А олар ийилээн коллдуунда чаңгыс-ла ажылды кылып турарлар. Бо ийи ажылга чаңгыс кижини ажылдадып болур. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер ийик. Дузалаар ажылчыннарның штадын эде көөрү, нормалаашкынны экижидери чугула. Кылганың барымдаалап шалын төлээр системаны дидими-биле ажыглап, станок дерилгелериниң болгаш ыяш ажыл-агый техниказының септелгезин чогуур өй-шаанда чорудары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге база-ла улуг ужур-дузалыг. Ажылчыннарның, эң ылангыя трактористерниң, ыяш ужурукчуларының, чазаныкчыларның мергежилин улам бедидип, ажылчын бүрүзү ийи болгаш оон-даа хөй тускай мергежилдерни чедип алган турарын хандырар херек.

Бар аргаларны чөп ажыглап тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидер дээш Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чериниң коллективиниң ажылчыннары боттарының бүгү күжүн, энергиязын харамнанмастар.

Л. БАШКИРЦЕВ,
Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чериниң нормалаашкын талазы-биле улуг инженери.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Чыраа-Бажы 11 чыл школазынга солун кежээлер болганчок-ла эртип турар. Белеткелдиг эртирген кежээлер кижизадылге талазы-биле ужур-дузалыг болгаш дыңнаныга характерлиг болур. Өөреникчилерниң, башкыларның күжү-биле литература, физика кежээзи база эрткен.

Бо удаада «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы саанчылары — М. Өшкү-Саар, М. Опуй-оол олар-биле школачыларның ужуражыышкыны болган.

Кежээге саанчы М. Өшкү-Саар сөс алгаш: 1959 чылдан бээр саанчылап келген үезиниң дургузунда таварышкан бергелерни кандыг арга-биле ажып эрткенин, партияның, чазактың чоң дугайында аажок улуг сагыш салыышкынын, электри саалдылгының улуг ужур-дузазын өөреникчилерге таныштырып чугаалаан.

Бо саанчы 1959 чылда бодунга быжыглаан 18 инектерниң бирээзинден-не 1120, 1962 чылда 30 инектерниң бирээзинге өнаалштыр 1721, а 1963 чылдың 10 айлар дургузунда бир инектен (30 инек) 1770 кг сүттү саап алган. Школачылар эки өөренген турарын, кажан өөредилгезин дооскан школачылар совхозтуң ажыл-агыйының бүгү адырларынга, ылангыя саанчылап ажылдаарын ол күзээн. Бүш-ажылчы чедиишкиниин саанчы М. Опуй өөреникчилерге чугаалавышаан, школазының өөредилгезин эки доосқаш, совхозка үре-түңнелдиг ажылдаарын оларга идегээн.

К. Калдар-оол, М. Билимаа сөс ап чүве чугаалавышаан, ажылынга чедиишкиннерлиг болурун хүндүлүг аалчыларга күзээн.

В. САТ,
Чыраа-Бажы 11 чыл школазының башкызы.
Чөөн-Хемчик район.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Хүн келген тудум-на бистиң амыдыралывыс улам чаагайжып, байып турар. Кылып билбес чүвези чок совет кижилер хүн бүрү чаа-чаа ажыдыышкыннарны кылып, күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип ап турар болгай. Ынчангаш чоннуң солун, сеткүүл, радио болгаш оон-даа өске культурлуг негелделери амыдыралдың чаагайжааны-биле деңге өзүп орар. Амгы үеде бистиң чурттуң кайы-даа булуңнарында солун чагыдылгазы чок болгаш радио дыңнавайн турар өрегени тывары берге.

Ынчалза-даа Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурга тыва дылга дамчыдылга дыңналбаандан бээр ай четкен. Ында харылзаа салбырындан негээрге: «Бистиң радиовустуң дозу Чаа-Хөл суурда. Ында үзүп турар-дыр» деп каар бо-ла.

Чоннуң бо негелдези чөптүг. Ону шиитпирлээрин канчап-даа соңгаарладып болбас ужурлуг. Ынчангаш Улуг-Хем районнуң харылзаа конторазының начальниги эш Гиродан бо талазы-биле дарый хемчег алырын Ак-Туругтуң чону негеп турар.

М. ДАНЗЫН.

Мананар, садып бээр бис

«Найырал» совхозтуң салбыры — Үрбүн чурттакчы чоң талазы-биле улуг суур. Ында улуг клубту кедээ Совет ойнаар херекселдер биле хандырбаан. 7—8 чылдар иштинде чаңгыс-даа септелге кылбаан эргин баян бар. Клубтуң кышка белеткели база четпес. Кыжын одаары-биле белеткезе чогуур 48 кубометр токпак ыяштың чүгле 24 кубометри белеттинген.

Оон ыңай суурда кино доктаамал үнмейн турар. Чүге дээрге кино-механик Чаа-Хөл суурдан кээп ажылдап турар. Кедээ Совет ону бажың-биле хандырбаан. Клубка ойнаар херекселдер садар талазы-биле негелдени каш удаа тургускан. Ынчалза-даа кедээ Совет даргазы эш Түлүш тоомча чок болуп, чүгле мынча деп харыылап каар: «Ону билип турар кижи мен. Мананар».

Ынчалза-даа дарганың аазаашкыны мынчага дээр сураг.

М. ДҮВЕНДЕЙ.
Улуг-Хем район.

Техниканың ажаалдазын, кадагалалын экижидер

Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык кедээ Совединге хамааржыр турар «Мурнакчы» болгаш «Большевик» колхозтарда янзы-бүрү маркаларлыг 34 тракторлар, 118 комбайннар, 28 автомашиналар болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа машина-техниказы бар.

Техниканың чаа хевирлерин өөренир, оон ажыглалының талазы-биле мурнакчы дуржулганы шиңгээдир, техниканы үзүн хуусаалыг эдилээр, оон ажаалдазын, айыыл чок болур чоруун, арыг-шеверин экижидер талазы-биле бо колхозтарда үлегерлиг механизаторларның саны чыл бүрү өзүп турар. Оларга «Мурнакчы» колхозта трактористер Бадакай, Биче-оол, Алдын-оол, комбайнерлер Баныш, Киндермаа; чолаачылар Өрге, Бүнгаа, Байыр, «Большевик» колхозта трактористер Матпай-оол, Көк-оол, Кимн-оол, комбайнерлер Эренсен, Болат, Матпа-Дамба, чолаачылар Мадат-оол; Чакын олар хамааржыр.

Моон-биле чергелештир бо колхозтарда техниканың ажаалда-хайгааралының болгаш айыыл чок болур чоруун хандырарының талазы-биле улуг четпестер бар. «Мурнакчы» колхозтуң чолаачызы Балаа бодунуң оваарымча чогу-биле авария кылгаш, «ЗИС-355» маркалыг чаа машинаны үреп каан.

Чолаачылар Здов, Чаваш-оол олар техниктиг ажаалдаазы өй-шаанда кылбайн турар. Ынчангаш оларның эдилеп турар машиналары үргүлчү үрелиишкиннерге таваржып турар. «СК-3» комбайннарның башкарыкчылары К. Кама, О. Тараачын олар эрткен ажаап алыышкын сезонунда комбайннарны үрелиишкинге таварыштыргаш, ажаап алыышкынга үлүг-хуузун киирбээннер. Ылангыя эш Кама заводтан мырыңай чаа үнген «СК-3» комбайнны үреп каан.

«Большевик» колхозта «ДТ-54» деп тракторнуң башкарыкчызы Д. Амыр, «ДТ-24» тракторнуң башкарыкчызы Х. Дадар-оол олар боттарының оваарымча чогу-биле авария кылгаш, ол тракторларны үрээн. Электростанцияның моторизи Х. Доокай 2 дизельдиг моторну болгаш 2 генераторну өртедип, колхозту улуг каража-когаралга таварыштырган. Чолаачы О. Дондук колхозтуң бо чылын чаа садып алганы «ГАЗ-51» маркалыг машиназын эзирик чорун тургаш үреп каан.

Ол ышкаш боттарында быжыглаан техниказынга кам чок, оларның техниктиг ажаалдазын чорутпас, техниканы аңы-хуузунда ажылынга ажыглаар, хөлези-биле кижилерниң хуу ажылын кылып бээр, арагалаар, оон уламындан техника үрээр өске-даа эштер бар.

Колхозтарда гараждар, техника тургузар тускай черлер бар турда-ла, машина-техниканы боттарының хууда өнчүзү ышкаш, боттарының бажыңнарының чанында тургускулап алган турар чорук болза, ол техниканы хуу ажылга ажыглаарынга эптиг болуп турар. Мону чоокку үеде шыңгыы чурумчудары чугула.

Кывар-чаар материалдың камналгазы дендии багай болуп, хову турлагларында доскаар-доскаары-биле төктүп чыткылаар чүүлдер бар. Маназа чижек кылдыр «Мурнакчы» колхозтуң Манчүректе, Бавыдайза, «Большевик» колхозтуң Боом-Бажы, Ак-Хемде хову турлаглары турган черлеринде чыткылап калгылаан кывар-чаар материалдарны хөй-биле көрүп болур.

Бо талазы-биле хову бригадаларының бригадирлери, механиктер, автогараж эргелекчилери харысаалга чок ажылдап турарын ол бүгү херечилеп турар.

Техниканың ажаалдазын болгаш ажыглалын бүгү-нийтиниң контролюнга тургузар дээш органызастыг хемчеглерни ап чорудары чугула. Колхозтарда ревизия комиссиялары (даргалары Шожут-оол, Оолак), партия-күрүне контролюнуң бөлүктери техниканың ажаалда-хайгааралын экижидер талазы-биле кичээнгейлиг ажылдаза чогуур. Бо талазы-биле кедээ Совет күүскому (даргазы эш Ендак-Самбуу) база ажылдаар херек.

Бо бүгү ажылдарны башкарып чорудары колхозтарның баштаар черлеринден, партия эге организацияларындан негеттинип турар.

С. ОЧУР.

Контрольду күштелдирер

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң аъш-чем продуктуларының складын дамчыштыр продуктуларны үндүрүп, киирер талазы-биле саң-хөө чурумунга таарышпас будулчак чүүлдер хөй болуп турар.

Аъш-чем складынга соккан малдың ноң эъди, далган, тараа, саржаг болгаш дириг-даа мал үргүлчү дужааттынып турар. Склад эргелекчизи Алдын-оол ол продуктуларны база малды хүлээп алгаш, хүлээп алыышкын документилерин, ылангыя актыларны боду кылып ап турар. Ол ышкаш ол-ла продуктуларны эш Алдын-оол колхозчуларга туда акшага садып, хөй түңнүг акшаны тудуп турар. Оон ыңай хову ажылының бригадазының бригадири Самбуу база бригадада тарааны боду садыглап, оон өртээн хүлээп ап турар.

Складтан болгаш хову бригадазындан туда акшага сайгарып саткан продукцияның өртээ чүге колхозтуң кассазын дамчыштыр кирбейн турарыл, оон будулгаазын болу бербес бе? деп айтырыг салырга колхозтуң бухгалтерлери эштер Ендан, Дамба олар болза эш Алдын-оол ак-сеткилдиг кижи чүве дээш херекке албайн турар. Мен бодаарымга ол саң-хөө чурумунга черле таарышпас. Оон самчыгдал, дудагдал үнүп болур.

Мынчангаш колхоз баштаар чери, оон саң ажылдакчылары складка кирер болгаш оон үндүрер продуктуларны чүгле хүлээп алыышкын документилерин барымдаалап, орулга, чарылга ордерлери-биле сайгарып туда кирер акша кепеекти колхозтуң кассазын дамчыштыр хүлээп алырын чурумчудары, ол ышкаш колхозта партия-күрүне контролюнуң бөлүү нийтиниң херенгизинге контрольду күштелдирери күзенчиг.

Ш. ИРГИТ.

Совхозтар ажылчыннарынга тускай хептер бээрин чурумчудар

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннарның кадыының дугайында хүн-бүрү сагыш салып турар. Ол сорулгага күрүнеден хөй акша-хөреңгилерни чарыгдап турар. Ол хөреңгилер айыыл чок чоруктуң техниказының талазы-биле хемчеглерге, күш-ажылдың хоралыг байдалдарында цехтерге ажылдаар ажылчыннарга тускай үстер болгаш хептер бээринге чарыгдаттынар.

Кедээ ажыл-агыйның күрүне бүдүрүлгелериниң ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга тускай хептерни халаска адырлар айы-биле чаңгыс аай нормаларны күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күрүне комитеди болгаш ВЦСПС-тиң Президиуму 1959 чылдың декабрь 30-де бадылаан.

Чижээ, совхозтарның малчыннарынга: саанчыларга, бызаа ажаакчыларынга хевеҥ-саазын пөстен кылган халаттар болгаш резина сапыктар, хойжуларга, инек кадарчыларынга, чылгычыларга — хевеҥ-саазын пөстен кылган плащтар болгаш кирза сапыктар, алгы тоннар, хевенниг фуфайкалар, чүвүрлер, кидис идиктер, чагылар бээри көрдүнген. Оларны эдилээриниң хуусааларын 24 айдан 48 ай чедир доктааткан.

Тускай хептерни бээриниң, кадагалаарының болгаш эдилээриниң чурумунуң дугайында саавырны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң талазы-биле күрүне комитеди ВЦСПС-биле кады 1960 чылдың июнь 11-де батылаан.

Ажылчыннарга халаска берип турар тускай хептер болгаш камгалал херекселдери болза бүдүрүлгениң өнчүзү болур. Ынчангаш ол хептерни болгаш камгалал херекселдерин чуурун, септээрин болгаш дезинфекцилээрин бүдүрүлгениң күсели-биле чорудар. Ажыглалдан үнген тускай хептерни чүгле септеп, чуп, дезинфекцилээн соонда өске ажылчыннарга бээр. Оларны ажыглаарының хуусааларын ук хептерниң элендизиниң хемчээлин барымдаалап албан чери болгаш ажылчын комитеди доктаадыр.

Бир эвес албан чери ажылчынга халаска берзе чогуур тускай хептерни бербээн болгаш оларны ук ажылчын бодунуң күсели-биле садып алган болза оон өртээн албан чери күрүне садыының азы кооперацияның өртээн ёзугаар ажылчынга дедир эгидип бээр хүлээлгелиг (КЗОТ-туң 142 чүүлү).

Тускай хептерни ажыглаарының хуусаалары төнгенде азы ажылчынның ажылдан үндүргенде база ук хептерни эдилээри көрдүнмээн өске ажылче шилчээнде ажылчын кижи эдилээн хептерин дедир дужаап бээр ужурлуг.

Эдилээриниң доктааттынган хуусаазы четпээнде ажылчындан хамаарышпас чылдагааннар-биле ажыглалдан үнген хептерниң орнунга бүдүрүлге чери өске хеп-биле солуур. Ажыглалдан үнген хепти септеп-селир хүлээлгелиг.

Ажылдан үнүп турар болгаш өске ажылче шилчиткен ажылчынның эдилеп турган тускай хевин администрация чери хүлээп алыр болгаш ажылчындан хамаарылга чок чылдагаан-биле электен-не элендизин четкен хептиң өртээн ажылчындан администрация төледир эрге чок.

Тускай хептерни бээриниң, ажыглаарының болгаш дедир дужаарының, а ол ышкаш ук хептерни чидиргениниң азы өй-биле үрегдеп буданнаанының дугайында айтырыглар талазы-биле күш-ажыл маргылдааларын нийти чурум-биле, тодаргайлаарга күш-ажыл маргылдааларының талазы-биле комиссияларга, ажылчын комитединге болгаш судка шиитпирлээр.

Ажылчын комитеттер болза, тускай хептерни доктааттынган норма ёзугаар ажылчыннарга берип турарынга хөй-нийтиниң контролюн доктаамал боттандырар, кадагалап шыгжаар тускай хептерни аштап, чуурун, септээрин, элендизи четчип, ажыглалдан үнгеннериң чаа хептер-биле солуурун өй-шаанда чедип алыры чугула.

Ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны тускай хептер-биле база камгалал херекселдери-биле хандырары дээш, оларны тыпсыр, кадагалаар, эдилээр талазы-биле күштүг турар чурумнарның күүселдези дээш харысалганы бүдүрүлгелерниң (совхозтарның) удуртукчуларынга онаап турар.

Ындыг болза-даа бистиң республикада дыка хөй совхозтарның директорларының талазындан тускай хептерни ажылчыннарга тыпсып бээриниң база кадагалаарының чурумунуң дугайында саавырны хажыдар, ажылчыннарның күш-ажылын камгалаар талазы-биле коллективтиг керээлерде хүлээлгелерин күүсетпейн баар чоруктар эвээш эвес. Чижээ, «Тес-Хем» совхозта ажылчыннарга 4 муң рубль түңнүг тускай хептерни берген болза-даа, ол хептерниң үчёду кылдынмаан. Тускай хептерни кажан бергенин, оларны кымнарга быжыглааның доктаадып тургузары берге. Халаска тыпсыр тускай хептерни кандыг мергежилдиг ажылчыннарга бээриниң дугайында дансы совхозтуң бухгалтерия черинде чок болган.

Ол совхозта дыка хөй ажылчыннар: тудугжулар, малчыннар, механизаторлар тускай хептер албайн турар. Ынчаарга «Тес-Хем» совхозта ажылчын комитеди боттарының эргелерин ажыглавайн, тускай хептерни ажылчыннарга өй-шаанда берип турарын контрольдавайн база администрация черинден негевейн келген.

Моон соңгаар ажылчыннарга тускай хептер бээр талазы-биле четпестер-биле эптежип болбас. Совхозтарда ажылчын комитеттери болза ажылчын, албан-хаакчыларга тускай хептерни халаска бээриниң, оларны кадагалаарының чурумунуң дугайында саавырның негелделериниң бүрүн күүселдезин хандырарын чедип алыр, аңаа шыңгыы контрольду тургузар ужурлуг.

М. КАЗАНЦЕВ,
Облпрофчөвүлелиниң инструктору.

План күүсеттинген

Бай-Хаактың үлетпүр комбинадының түүйбү цеги бо ажыл-агый чылында 600.000 түүйбү бүдүрер планын сентябрьның баштайгы 10 хонуунга чедир-ле күүседипкен. Цехтиң чедиишкиннииг, эки ажылдааны-ның түңнелинде районнуң колхозтары, совхозтары, албан, бүдүрүлге черлери түүйбү-биле бүрүн хандыртынган.

Түүйбүнү станокка кыстырып кызырынга эштер Коломысов, Кулмаева, Королев, Медведкина, Чечек болгаш Хорлуу олар бедик мергежилдиин көргүзүп, хүн-бүрү 2 норманы күүседип келгеннер. Бүдүрүлгениң дирекция чери бо эштерниң кылган эки ажылын бедии-биле үнелеп, оларның аттарын комбинаттың хүндүлел самбыразынга киирген.

С. ТАНЗЫН-ООЛ.

Хылыштың болгаш долларның эвилели

Хылыштың болгаш долларның эвилели! Америк «самыдыралдың овур-хевириниң» чугула талаларының бирээзин ол сөстер тодарадып турар. Ийе, АКШ-тың монополистиг капиталының илерээшкини болур доллар биле капиталга бараан болуп турар шериг дайынзырактарның аразында эң ханы харылзаа туруп турар.

Ол эвилел болза, монополиялар-ның алыс бүдүш-шынары болуп турар кончаага харамдыгар чорукка, боттарының тергиидээшкиниң калбартырынче оларның оралдажыышкыннарынга, бүгү делегейни чаалап алырынга үндезилеттинген. Монополистиг капитал бодунуң алыс бүдүш-шынары-биле алырга, тайбыңның дайзыны, агрессияның болгаш дайынның талалакчызы болуп турар. Харын оон уламындан, империализм туруп турда дайынның тыптып келир экономиктиг үндезини бар боор турар.

Монополиялар дайынны болгаш аңаа белеткелди орулгалыг чүүл кылдыр көрүп турар. Делегейниң ийи дайыннарының үезинде океан ындыының хардаачылары онза баяннар. Делегейниң бирги дайынындан 35 миллиард доллар ажыг, ийиизинден — 107 миллиард доллар кончааны алганнар.

Америк империалистер дайын соолундеги үеде чепсегленишкиниң дендии удуундур бүдүрүп туруп бергеннер. 1959—1960 саң-хөө чылында АКШ-тың чазааның чүгле шуут дайын чарыгдаларының хемчээл чок хөй түңнүг — 45,7 миллиард доллар болган. Ол түңге монополиялар бөлээннер. 1962—1963 чылда олар дайын сорулгаларынга 53 миллиард долларны чарыгдаан, а 1963 — 1964 чылда 55,7 миллиард долларны дезевилээн.

АКШ-тың камгалал министерствозунуң шериг чагыгларынга төлевириниң чуруму-биле эң улуг монополиялар дайын чарыгдалдарының ниитизиниң түңнүнүң барык чартыын ап турар. Күрүне бюджеди болза миллиардыларны хөреңгилерни таарыштыр хуваарының аажок улуг машиназы болур-дур.

Каттышкан Штаттарның шериг чарыгдалдарын хамыктың мурнунда ажылчы чоннарның күсели-биле акшаландырып турар. Америк экономистерниң санап көргениниң ёзугаар алырга, чепсегленишкинниң эндерге бүдүрерин улуу-биле күштелдирерде АКШ-тың башкарыкчы бөлүктериниң ажыглааны, Көрейге болган дайынның эгелээн үезинден бээр 1959—1960 саң-хөө чылынга чедир, ортумак америк өг-бүлениң чылдын-на төлеп келген үндүрүглериниң түңү 634 доллар чедир көвүдээн, оон иштинден 524 долларны чазак шуут шериг чарыгдалынга чарыгдап турар. Ынчаарга үндүрүглерниң ниити түңнүнүң бештиң үш кезээн чылда алыр орулгазы амыдырал чурттаарынга безин четпес болуп турар американнар төлеп турар.

Чондан хавырып ап турар хөреңгилерни Каттышкан Штаттарның күрүне машиназы чепсегленишкинниң эңдере бүдүреринге чаржып турар корпорацияларның сейфтеринче киирип турар. Шериг чарыгдалдарының ниити улуунуң дөрттүң үш кезээ хирезин чыл бүрүде-ле чүс-чүс монополдуг каттыжыышкыннар, а үштүң бирин — чүгле он эң улуг монополиялар чоогалап турар, оларның аразында: «Дженерал дайнэмикс», «Локхид», «Боинг», «Дженерал электрик» болгаш «Норт американ авиэйшн» деп беш монополиялар онзазы-биле ылгалып турар. Ол беш каттыжыышкыннар шериг бүдүрүлгезиниң атом, ракета, ужар-чүүл болгаш электрон адырларының кожайлары болуп турарлар.

Пентагоннуң генералдары болгаш дээди офицерлери шериг чагыгларын хуваап, монополияларның продукциязынга өртектерни доктаадып турар. Олар ыракта-ла ак-сеткилдиг эвес, харын алыр, чиириңге ынак кижилер-дир ийин. Ынчангаш чагыгларның 87 хире хуузун ындыг-ла үндезилел чокка туразында доктаадып каан өртектер ёзугаар сайгарып турар. Оон түңнелинде өртектер ракеталарның дүрген дег өзүп турар. Амгы үеде бомба ап чорууp «Б-58» деп самолёттуң бир фунтузу дээш чазак монополиаларга 568 долларны төлеп турар, ынчаарга фунт алдынның үнези 560 доллар болур турар. Самолётту арыг алдындан кудуп каан чүве дег-дир!

Пентагонга тура боттарынга дужаап турган кижилерни монополиялар уттпас, ынчангаш шериг албанындан халашкан генералдарга, адмиралдарга болгаш полковниктерге чылда 100 муң доллар хире ажыкты алыр албан дужаалдарны берип турар. Оон ужурундан демгилер Пентагонда артып калган кижилер-биле боттарының эң чоок харылзаазын хары угда хандырып ап турарлар. Хылыштың болгаш долларның эвилели бот-бодун хүндүлежип турган дег ышкажыл.

1960 чылда шериг продукциязының эң улуг берикчилери болуп турар 72 монополияларның удуртур аппарадынга 250 хире халашкан генералдар болгаш адмиралдар, оон иштинде «Дженерал дайнэмикске» — 27, «Локхидке» — 27, «Рейдио корпорейшн оф Америкага» — 15 кижи албан хаап турган.

Удуртур албан ажылга генералдарны, адмиралдарны болгаш дээди офицерлерни дептидип үндүрери чүгле үлетпүрде эвес, харын экономиканың өске-даа адырларында, а ол ышкаш күрүне аппарадында база көстүп турар. Дайынны бодунуң профессиязы кылган кижилер болур Пентагоннуң төлээлекчилериниң америк империалистер агрессчи политиканың эң таарымчалыг тарадыкчылары кылдыр көрүп турары-биле ол чорук оон ыңай тайылбырлаттынар. Оов туржук, агрессияның, террорнуң база расизмниң идеологиязын төп штаб база офицерлер бүрүн хуваажып турар.

АКШ-та хөй-хөй эң чугула удуртур албан дужаалдар Пентагонга онаажып турар, ол чорук хамаатылы албан черлеринге шериг ёзугаар синниктирер арганы АКШ-тың башкарыкчы бөлүктеринге берип турар. 1957 чылда АКШ-тың чазак аппаратының аңгы-аңгы звеноларын 200 генералдар болгаш адмиралдар, 1.300 полковниктер база бирги рангының капитаннары, өске дужаалдарлыг 6.000 офицерлер ээлеп турган. Ол дириг пирамиданы мурнундагы президент — генерал Эйзенхауэрниң ат-алдары эң улуу-биле бедиткеп чүве дег болган. Ам АКШ-тың администрациязын генерал эвес кижи башкарып турар, ынчалза-даа чазак аппарадында удуртур албан-дужаалдарда шериг кижилерниң саны эвээжевээн.

Хылыш биле долларның эвилелиниң быжыг дээн хевирлериниң бирээзи болза — шпионаар, диверсиялаар ажыл болуп турар. «Шпионаар ажыл бистиң хүннеривисте улам-на чечектелип турар» деп бижээш, ындыг албан-ажылга чылда үш миллиард хире долларны чарыгдап турарын «Юнайтед Стейс Ньюс энд Уорд рипорт» деп америк журнал хүлээп көрген.

Көскү америк журналистерниң бирээзи Стюарт Олсоп АКШ-тың шпиончу-диверсиялыг кол албан чери — Төп разведка эргелелиниң чажыттарынче ханылап кирер арганы алган. Ол бодунуң демдеглелинге мынча деп бижээн: «Төп разведка эргелели күрүне департаментизинге бодаарга, ыракта-ла хөй акшаны чарыгдап турар, ынчангаш чамдыкта ол эргелел улуг, боттуг арга-чагырганы ээлеп, үстүкүлериниң политиказынга улуг салдарны чедирип турар. Чижээ, 1953 чылда Иранның премьери Моссадыкты болгаш 1954 чылда Гватемаланың коммунистерге таарышкан президентизи Хакобо Арбенс Гусманы дүжүргени дээш кол харысалганы ТРЭ (Төп разведка эргелели — РЕД.) хүлээр апаар. ТРЭ-ниң ажылдакчылары 1954 чылда Чөөн Берлинге совет телефон чугаалажыышкыннарын чүве артырбайн дыңнап алыр соругла-биле кайгамчык туннельди казып алганнар. 1960 чылда

(Уланчызы 4-кү арында).

Ниитинин контролюн экижидер

Күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң пленумундан

Бо чылдың ноябрьның 22-де күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң II пленуму болуп эрткен. Пленумга «Республиканың садыг организацияларының болгаш бүдүрүглелериниң ажылында хөй-нити контролюн экижидериниң дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң садыг инспекциязының начальниги эш Г. Н. БАЛАКИНА кылган.

«Хөй-ниитиниң чемненилгезин улам ыңай сайзырадырының болгаш экижидериниң дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш СЭКП ТК-ның 1959 чылдың февраль 20-де хүлээп алган доктаалын күүседириниң талазы-биле чедип алган чедиишкиннерни пленум демдеглээн. Бо аразында республиканың хоорайларында болгаш көдээ черлеринге 122 магазиннер, 58 столоваялар тутунган, оларны янзы-бүрү техникалар-биле дерээн. Ам үеде республикада ниитизи-биле 530 садыг, ниитиниң 149 чемненилге черлери ажылдап турар. Садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларының хөй нуруузу боттарының онаашкан ажылынга ак-сеткилдиг ажылдап, эки үлегер-чижээн көргүзүп турар. Кызыл горпозунуң № 2 столоваязының эээчег повары Т. П. Найденова, № 7 столоваяның ажылдакчызы Ф. П. Тоних, Тес-Хем районунуң ном садыының эргелекчизи А. Ф. Васюкова, «Тиилелге» совхозта рабкооптуң столовая повары М. А. Васюкова, Балгазын сельпозунуң Арыг-Бажы суурда магазининиң эргелекчизи М. В. Михайлова, «Чыраа-Бажы» совхозта рабкооптуң Чыргакы суурда магазининиң садыгжызы Куулар Сатпа олар мурнакчыларга санаттырып турар.

Мооң-биле кады улуг четпестер бары пленумга илерээн. Ону илеткелчи болгаш санал берген эштер тодаргай фактыларга көргүскен. Кызылдың хлеб заводунга хлебтиң 2,1 хуузу, кондитер кылыгларының 18 хуузу, пиво заводунга пиво болгаш сускунга ижер сугларының 34 хуузу, эът комбинадынга эъттиң 62 хуузу, куш эъдиниң 42 хуузу үрей кылдынганын 1963 чылдың эгезинден бээр республиканың садыг инспекциязының эгелелиниң чоруткан хыналдаларының түңнели көргүскен. Оон аңгыда эът комбинадындан 5230 кг колбаса кылыгларының шынары багай болган, ол ышкаш сүт комбинадындан 26,5 тонна сүт болгаш сүттен кылган продуктулар ажыглалга ниргбес кылдыр үрелген.

Продукцияны үрей кылыр чоруктар Кызылдың алгы заводунда, дааранылга комбинадында, хоорайның үлетпүр комбинадында, мебель цехинде болгаш Шуурмактың, Бай-Хаактың, Шагаан-Арыгның, Туран-ның, Чадааннның рабүлетпүр комбинаттарында база бары пленумга илерээн.

Садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлеринде улуг четпестер бар. Садыг инспекциязы болгаш хөй-нити контролёрлары бо чылдың 9 айларының дургузунда 425 садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлерин хынаан көргеш, 383 янзы-бүрү үрээшкиннерни илереткен. Олар күрүнениң үүрмектеп садар өртек үнезин астүрүп турган болган. Садып алыкчыларга чедир чандырып, чедир деңзилеп, чедир хемчеп бербес таварылгалар 189 катап болганының фактылары илерээн.

Бараанарны садарының корум-чурумун үрээр таварылгалар хөй. Чижээ, Өвүр районнуң 12 магазиннериниң хынаанының түңнелинде 78 чүүл бараанарның сатса чогуур күрүне өртектерин өстүрүп сатканы илерээн. Моңгуш эргелекчилээн раймагта бир метри 5 рубль өртектиг пөсү 11 рубльге саткан. Торгалыг магазинниге дуүй берген маргарин, печенье садып турган болгаш 22 чүүл бараанарның өртектерин улгаттырып саткылаан. Районнуң садыг черлеринде шак мындыг чоруктарны райпо даргазы эш Очур, ол бухгалтери эш Намзырай олар эскербейн келген. Оон профэвилелдиң райкому, ында хөй-нити контролёрлары база-ла херекке албайн келген.

Барыын-Хемчиктиң садыгларын, столоваяларын чүгле чаңгыс катап хынааның түңнелинде безин янзы-бүрү үрээшкиннер, хажыдыышкыннар дугайында 16 кижи кемчег хүлээгени. Ол ышкаш Сесерлиг, Кара-Хаак садыгларында улуг четпестер база бар. Сесерлиг магазининиң эргелекчизи Губанова бир килограмм макаронну 10 көпеекке улгаттыргаш садып турган. Кара-Хаак магазининиң садыгжызы Шарабура 5 рубль 40 көпеек өртектиг дошпулуурну 15 рубльге болгаш өске-даа бараанарның өртээн улгаттырып саткылаан.

Республикада 220 хөй-нити контролёрлары соңгуттурган. Олардан Чөөн-Хемчикте Волченко, Кызылда Тугаржык, Фани, Воробьев ышкаш идепкейлиг ажылдакчылар хөй, олар массалыг хыналдаларга киржириниң аңгыда бот-идепкейлиг хыналданы база чорудуп турарлар. Эш Волченкога респотребсоюзтуң баштаар чериниң хүндүлел бижиин тывыскан.

Хөй-ниитиниң контролёрларын соңгуп алгаш, оларны удуртуп башкарбас чоруктар барын пленум буруу шапкан. Чижээ, Кызыл хоорайда 120 хөй-нити контролёрлар соңгуткан, а оларның хөй нуруузу ажылдавайн турар. Хөй-нити контролёрларының ажылын профэвилел райкомнары, хоорномнары боттарының президиумнеринге чугаалажып көрбейн турары дыка четпес.

• • •

Пленумга болган илеткелдиң талазы-биле санал шүгүмчүлел делгереңгей болган. Өвүрнүң профэвилел райкомунуң даргазы эш Моңгуш хөй-нити контролёрлары-биле ажыл чорутпаачыл, ооң ужурундан районнуң садыгларында корум-чурум чок чоруктарның барын миннир ужурга таварышкан. Кызылдың профэвилел хоорномунуң даргазы эш ЛАСКАРЕВ болуңуң саналынга хөй-нити контролёрларының семинарларын организастаарын, дуржулга солчулгазының хуралдарын өй-өйде чорударын онзалап айыткан. Хөй-нити контролёр эш ПОЧЕРНЯЕВ Кызыл горпозунуң № 10 болгаш Улуг-Хем ол чарыында магазиннериниң ажылында улуг четпестерни, хажыдыышкыннарны тодаргай фактылар-биле көргүскен.

Кызыл горпозунуң № 1 салбырының директору эш КАЗАНЦЕВ Кызылдың болгаш районнарның үлетпүр комбинаттарының алгы заводунуң кузу шынарлыг продукцияларны берип турарын шүгүмчүлээн. Ылангыя алгы заводундан келген кидис идиктерниң 30 хуузу багай болганы-биле хүлээп алдынмаан. Оон ыңай райүлетпүр комбинаттары чугай белеткевейн турарындан, горпо чугайны Саян артындан сөөртүп эккеп турарын оратор шүгүмчүлээн.

Кызылдың партия-күрүне контроль комитединиң даргазы эш ИЛЬИН болуңуң саналынга хөй-нити контролёрлары, лаңгыы комиссиялары партия-күрүне контролюнуң бөлүктери-биле харылзаа чок ажылдап турарын демдеглевишаан, моон соңгаар бир дем-биле ажылдаарын сүмелээн. Респотребсоюзтуң хөй-нити чемненилге килдизиниң начальниги эш НЕПОМНЯЩИЯ, Тожунуң профэвилел райкомунуң даргазы эш ИВАННЮКОВ, Кызыл горпозунуң нити чемненилге килдизиниң начальниги эш КРАЮШКИНА, харылзаа белликриинде профком даргазы эш МАКАРЕНКО, горпода профком даргазы эш КОЗЛОВА болгаш өске-даа эштер пленумга санал берген.

СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи эш ГОРЕЛОВ пленумга санал бергеш, бо талазы-биле четпестерниң чылдагааны кадрлар-биле ажылдың кошкаанда, удуртулганың четпезинде деп санаан. Садыг ажылдакчыларын шын шилиир, оларны өөредир, кижизидер айтырыгже кичээнгей салырын оратор онзалап демдеглээн. Бо талазы-биле респотребсоюзтуң баштаар чери, профэвилел обкому болгаш ооң район, хоорай комитеттери боттуң хемчеглерни алыры чугула.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

Т. ТАРЖАА.

Совет корреспондентини камгалаары-биле

Чаа чүүл парлалга агентилелдиң Конгода корреспондентизи Б. Г. Бекназар-Юзбашевке хамаарыштыр конго полициязының ынчүк-чөнгээлиг хаадашкыны билдине бээри-биле доп-дораан-на ол дугайын совет парлалгага дыңнаткан. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу Конго Республиканың Москвада элчин черинге удурланыышкынны медеглеп, Б. Г. Бекназар-Юзбашевти доп-дораан хостаарын негээн.

• • •

Ю. Н. МЯКОТНЫХ БИЛЕ Б. Г. БЕКНАЗАР-ЮЗБАШЕВ ОЛАРНЫ ХОСТААН

ССРЭ-ниң Конгода элчин чериниң атташези Ю. Н. Мякотныхты конго полициязы ноябрь 19-та тудуп хоругдаан турган. Совет чазактың алган хемчеглериниң түңнелинде ону хоругдалдан хостап үндүрген болгаш Төрээн чуртунче чаныпкан.

Чаа чүүл парлалга агентилелдиң Конгода корреспондентизи Б. Г. Бекназар-Юзбашевти хоругдалдан база хостап үндүрген.

(СЭТА).

Ынчаарга Конгода совет элчин чериниң чөвүлекчизи Б. С. Воронинни моон мурнунда хостаан болгаш ол төрээн чуртунда ээп чанып келгенин билдингир болгай.

Улустар аразының кады ажылдажылгазының чылы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVIII сессиязы ноябрь 21-де болган пленарлыг хуралынга чаңгыс үн-биле хүлээп алган резолюциязынга Каттышкан Нациялар Организациязының тургуп келгениниң чээрбиги чылы—1965 чылды—улустар аразының кады ажылдажылгазының чылы кылдыр, төлээлер алыш часкап турда, чарлаан. Резолюцияның төлевилелин Венесуэла, Дагомея, Чаа Зеландия, Тринидад биле Тобаго, Швеция киирген. Улустар аразының кады ажылдажылгазының чылын эрттирер талазы-биле комитетти Кол Ассамблеяның даргазының томуйлаары 12-ден хөй эвес кежигүннерлиг кылдыр тургузарын резолюция доктаадып турар. Улустар аразының кады ажылдажылгазының чылын эрттирериниң планнарын чогаадырын болгаш дугуржурун комитетке дааскан.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын удуртулга болдурбушаан, Совет чазак 1965 чылды улустар аразының кады ажылдажылгазының чылы кылдыр чарлаар дугайында саналды чөптүг деп көрүп турар. «Улустар аразының кады ажылдажылгазының чылы» деп айтырыгның талазы-биле Кол Ассамблеяның XVIII сессиязының пленарлыг хуралынга чүве чугаалап тургаш, Совет Эвилелиниң төлээлекчизи Н. Т. Федоренко сагындырган деп, ол дугайын бо чылдың июль 9-та ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң КНО-нуң чиңгине секретары У. Танга чорудкан чагаазында дыңнаткан болган.

Бир эвес күрүнелер делегей байдалын үндезини-биле экижидер, күрүнелер аразында харылзааларга дүшкүүрлүг чорукту болдуруп турар таарыштыр шиитпирлеттинмейн айтырыгларны тайбың шиитпирлээр сорулга-биле бүгү кужениишкиннерин аймап эгелээш салыр болза, чүгле ол таварылгада улустар аразының кады ажылдажылгазының чылын четкилдиг эрттирип болур дээрзин ол чагаада демдеглеп турар. Бирги ээлчегде ындыг айтырыгларга герман тайбың таарыштырылганы боттандырарының аргазы-биле делегейниң ийиги дайынының уржуктарын узуткаары, ануу үндезилээш Барыын Берлин дугайында айтырыгны шиитпирлээри, чепсегленишкинни бүгү-нити болгаш бүрүн дужурер дугайында дугуржулганы чарары, ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин хоруур дугайында дугуржулганы чарары, ядролуг эвес зоналарны тургузар дугайында дугуржулганы чедип алыры хамааржып турар. Совет төлээлекчи таарыштыр шиитпирлезе чогуур өске-даа айтырыгларны айыткан.

Улустар аразының кады ажылдажылгазының чылын эрттиреринге хамаарыштыр кандыгыл дизе, Совет Эвилелиниң бодалы-биле алырга, бирээде, 1965 чыл колониализмниң бужар-чүдек системазын бүрүн болгаш туюлунга чедир узуткаарының, ындаг колониалдыг кулданыгда турбушаан турар бүгү улустарга хосталганы болгаш хамаарышпас чорукту тыпсырының чылы болган турар ужурлуг; ийиде, НАТО-нуң чурттарының болгаш Варшава Керээзиниң күрүнелериниң чепсектиг күштериниң чоок турар черлеринге: Төп болгаш Соңгу Европага, Чер ортузу далайга, Балканнарга, а ол ышкаш чер бөмбүрзээниң өске-даа районнарынга, бир эвес чепсегленишкинни бүгү нити болгаш бүрүн дужурер дугайында айтырыг 1965 чылга чедир шиитпирлеттинмейн баар болза, ядролуг эвес зоналарны тургузарының чылы болган турар ужурлуг; үште, сагыштыы-биле тургузар кандыг-бир моондактар болгаш ылгай көөр чоруктар чокка, дең эргениң болгаш бот-бодунга ажыктыг болур чорукту принциптеринге үндезилээш делегейниң бүгү районнарының болгаш чурттарының аразынга делегей садыг чогумчударының чылы болган турар ужурлуг. Күрүнелериниң экономиктиг Эң бедик харысалга онаашкан болгаш улустарның идегелин ажыглап турар күрүне ажылдакчыларның киржилгези делегей байдалын калыкшыдар талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алырының сорулгазын болгаш найыралдың база кады ажылдажылганың харылзааларын чогумчударын чингедип турарын удуртулга болдурбушаан, КНО-нуң Кол Ассамблеязының XX байырлыг сессиязын КНО-нуң кежигүннери күрүнелериниң чурттарының чазактарының баштыңнарының деңнелинге эрттирерин Совет чазак саналдап турар деп, Н. С. Федоренко оон ыңай медеглээн.

Курдаларның негелдези өскерлиш чок артар

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Курд улустуң эргелерин камгалаар комитеттиң секретарнады — демисежип турар курд улустуң даштыкыда төлээ чери — медеглел тараткаш, «Багдадта баасисчи ёзу-чуруминуң буурап дүшкени болгаш «национал гвардияның» дугурумчалыг болуушкун болур болгаш Ирак курдистанга дайын чорудулгазының дорт салдары болуп турар» деп характерлээн.

Чүгле 9 айлар дургузунда догуннап келген баасисчи ёзу-чуруминуң буурап дүшкен чоруу курд улуска удур чорудуп турган агрессчи дайынга багдад чазак шериглериниң аштырыышкыны-биле узуктел чок харылзашкан деп, медеглелде айтып турар.

Курд шимчээшкин биле Багдадтың аразынга келир үедеги харылзаалар чаа ирак удуртукчуларының туружундан хамааржыр апаар деп, медеглелде оон ыңай онзалап демдеглеп турар.

ИРАКТА БАЙДАЛ

КАИР. (СЭТА). Иракта чаа ёзу-чуруминуң туруп келгениниң дөрткү хүнү чуртта иштики байдалдың улам ыңай турумчуп турары-биле тайылбырлаттынып турар. Шериглер «национал гвардияның» удурланыышкынының шуут сый шапкан дээрзин шериг губернатор болгаш иштики херектер министри Рашид Муслех медеглээн деп, МЕН агентилел дыңнаткан. Бо чартык шериг организацияның артыышкыннары чурттуң янзы-бүрү районнарынче тарап сандараан. «Национал гвардияның» удуртукчулары тудуп хоругдаан турар деп, Муслех чугаалаан. Кызырган чаа комендант шагын ноябрь 22-ден эгелээш кежээкиниң 6 шактан эртенгиниң 8 шакка чедир доктааткан. Багдадтың кудумчулары ам-даа ээнзиргей хевээр артпышаан. Хоорайның кудумчуларында күштелдирген таңныылдарлыг автомашиналар болгаш броневиктер чоруп турар. Президент ордузун, радиостанциязын болгаш өске-даа чугула черлерни танкылар-биле камгалап турар. Банкылар, магазиннерниң хөй нуруузу мынчага чедир хаалчак турбушаан. Ынчалза-даа аэродром болгаш төп телеграф өй-тавында ажылдап турар.

БАГДАД. (СЭТА). Чаа чазактың даштыкы политиказы каяа-даа каттышпас чорукка, хосталгага ынакшылдыг бүгү улустар-биле найыралга, КНО-нуң принциптерин сагыырынга болгаш тайбыңны камгалаарынга үндезилеттинген турар деп, түс чериниң болгаш даштыкы журналистерге чоокта чаа эрттирген парлалга конференциязынга чүве чугаалап тургаш, Ирактың президентизи Ареф медеглээн.

Тускай негелделер чок болгаш Ирактың тускай догуннаашкынынга когарал чедирбес кандыг-даа материалдыг дузаламчыга Ирак байыр чедирер апаар деп, даштыкы экономиктиг болгаш шериг дузаламчызының дугайында айтырыгга харыылавышаан, президент чугаалаан. Бисти хүндүлеп турарларны бис база-ла хүндүлээр апаар бис деп, президент немеп каан.

Кандыг политиктиг партияларның ажыл-чорудулгазын чөпшээрээрил деп, ануу дараазында салган айтырыгга президент «бо айтырыгны чугаалажып көргеш, шиитпирни үндүрер бис» деп харыылаан.

Бүгү хамаатыларга оларның националы болгаш чүдүлгези хамаарылга чокка дең эргелерни тывсырын чаа чазак бодап турар деп, курд улустуң айтырыынга хамаарыштыр президент айыткан.

Хылыштың болгаш долларның эвилели

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

«У-2» самолёттуң таарымча чок ужудуушкуну кедизинде баргаш, Парижке болган дээди деннелдиң чөвүлел хуралын үскен болгай, ол база-ла ТРЭ-ниң үүлгедии болган. Адак сөөлүнде, эрге-чагыргага президент Кеннеди олуруп турган үеде Кубага болган ийи шыңгыы кризистерниң төвүнге ТРЭ турган».

АКШ-тың иштики амыдыралынга хылыштың болгаш долларның эвилелиниң илерээшкини раса талазы-биле ылгай көөр чоруктан, «хостуг» американнарны полиция талазы-биле хайгаараар чоруктан көстүп турар. Албан ёзузу-биле оларның «чаагай сеткилдиин» доктаамал хынаар чурум-биле чазактың 2.500 муң албан-хаакчылары, 2.695 муң шериг албанныглар база шериг бүдүрүглелериниң 3 миллион ажылчыннары ол хайгааралдың адаанда туруп турар. «Мынчангаш бети дээрге-ле 8 миллион американнар доктаамал кыжанышкын адаанда турар, оларны кемниг деп кандыг-бир чажыт дыңнадыкчы кижи медээлептер болза олар боттарының кем-чогун бузуредир апаар—деп, америк төөгүчү Флеминг бижээн.—Бир эвес ол 8 миллион кижиниң өг-бүлелерин ап көөр чүве болза, барык 24 миллион америк хамаатылар кандыг-даа байдалда истелге адаанда туруп турар-дыр».

Херек кырында АКШ-тың бүгү чону хайгаарал адаанда туруп турар, чүге дээрге херек кырында америк гестапо болур истелгелерниң федералдыг бюрозу холунуң салааларының танмазын бастырган он-он миллион кижилерни каш удаа адаан, ол кижилерниң истелге херээн тургускан. Улуг америк финансист Сайрус Итоннуң медеглээни мындыг: «Оларны кым кедеп чоруур эвес дээш, кижилери сестип хая көрүп чоруур карачаңгыс чурт болза Каттышкан Штаттар-дыр. Чогум-на полицейжи күрүне дугайында бодалды бодувус тургускан-дыр бис». АКШ-та федералдыг 75 агентилелдер хамаатыларны истеп кедеп чоруур, ол агентилелдерде чартык миллион чыгы шивишкиннер болгаш херечилер ажылдап турарын Итоп немей чугаалаан. Америк дайынзырактар хөй-хөй чурттарның улустарының мурнунга аар кемниг херектери-биле боттарын бужартаткан чорук — хылыш биле долларның бак сагыштыг херээниң чедирген чүвези ол-дур. Америк армияның төөгүзү—ол дээрге, дээрбедекчи экспедицияларның болгаш ажык дээрбедээшкиннериниң үргүлчүлели-дир. Шаанда Гитлер болза арын-нүүрүн болгаш чаагай сеткилин чидирген, черлик араатаннар дег болурун армияже барып турган герман аныяктардан негеп турган. Ындыг үзел-бодалды америк империалистер база барымдаалап турар. АКШ-тың бир шериг журналы чоокта чаа мынчаар бижээн: «Ядролуг үениң профессионал солдаты чогум-на немец үлегерлер ёзугаар белеткенир, ануу кандыг-даа чаагай сеткил деп чүве турбас ужурлуг».

Долларның эрге-ажыынга бараан болуп келген америк хылыш кажан-даа «чаагай сеткил» барымдаалавайн келген. Ол хылыш Латин Американың чурттарынга АКШ-тың монополистериниң тергиидээшкинин бадыткап, Оожум океан бассейнинге каратуразында аажылап, революсчу улустарга удур аар кем-буруну үүлгеткен. Хылыш биле доллар каттыжып алгаш 1945 чылдың августа Хиросима болгаш Нагасаки деп япон хоорайларның тайбың чонунче атомнуг бомбаларны октаан. Ындыг бомбаларны ажыглаан чорук бачыттыг «аразатанның бужар танмазын» АКШ-ка балып кааны ол-дур деп, «Нью-Йорк таймс» солуннуң шериг хайгааракчызы Болдуин ынчаарда-ла бижээн.

Хылыштың болгаш долларның кем-буруулуг эвилели Кубага хамаарыштыр АКШ-тың агрессчи хөделишкиннеринден база көзүлген. Ол үүлгедишкиннерни «Дер Шпигель» деп барыын герман журнал безин «делегейге тергиидээринге семээн, ээрден чорудуп турар политика-дыр» деп адаан. Ынчаар адаан ук чүүлде демдеглеп турары-биле алырга, 1962 чылдың күзүнүнде «барыын чүк делегейин. Техаска адап чадчыкканы дег: ээрден башкарып турган», тодаргайлаарга, кымчы-биле болгаш аргамчы-биле аан. Мындыг тодарадылганың ылаптыында кандыг-даа чигзиниг чок боор. Каттышкан Штаттар хылыштың болгаш долларның дузазы-биле бүгү делегей кырынга кызыгаар чок тергиидээшкинни чедип алырын оралдажып турар деп, күрүне департаментизиниң болгаш президентиниң консультантызы чораан Роберт Тэкер бижээн. «Ол болза делегейниң чаңгыс эви чөпшээрежилгеге эвес, харын албадалга, шуут албадалга, олар делегейниң хөй кезии-даа болур болза, бүгү-ле таарзынмас улустарны узуткаарының кыжанынга үндезилеттинер делегей болур» деп, ол кижи бижээн.

Мынчангаш, хылыштың болгаш долларның сырый харылзаазының ачызы-биле АКШ-та ам үеде аажок улуг шериг машиназы тургустунган. Ындыг болза-даа бо шагда делегей төөгүзүнүң онзагай байдалы чүдел дизе, Каттышкан Штаттарның башкарыкчы бөлүктери, мындыг янзылыг озал-ондакка таваарыштырбаан шаанда, ол машинаны ажыглап шыдавас болуп турарында. Ол дугайын ядролуг чепсекти кезиктер хоругдаар дугайында Москва Керээзин чугаалажып турда хөй-хөй сенаторлар чугаалап тургулаан.

Делегей кырында күштерниң деңзигүрүнүң империализмге ажыктыг эвес кылдыр өскерли бергенин көрүп кааш, АКШ-тың башкарыкчы бөлүктериниң чамдык кезээ өртек-үнелиг чүүлдерни эде үнелээриниң чивинчээн көрүп турар апарган. Бир эвес империалистер термоядролуг дайынны өскүдүпсе, ол дайынның уржуктары АКШ-ка кандыг болу бээриниң үстүнде чугаалаан АКШ-та башкарыкчы бөлүктерниң чамдыызы билип турар. Мооң ужурундан ол кижилер Совет Эвилелиниң чайгылыыл чок туржуп турары, улустар аразының тайбың кады ажылдажылгазынга ажыктыг шилилгени кылып турар.

АКШ-тың башкарыкчы бөлүктериниң өске төлээлекчилери, хылыштың болгаш долларның кем-буруулуг эвилелиниң омунээзинден агрессчи угланыышкынны үргүлчүлээрин ыйыдып турарлар. «Калчаараанна» деп адаар ол дендээн кижилер «Коммунистер-биле кады турарының орнунга өлгени-ле дээре» деп бижип турарлар. «Калчааларның» баштыңы Голдуотер деп кижи «Бис чүге тиилеп шыдавас деп бис» деп турамык ёзу-биле адаан номунда «Тайбың дээрге—төлептиг алыс сорулга-дыр, ынчалза-даа тайбың биле тайбың догуннаашкынның аразынга шилилгени кылыр дизе, дайылдажыр ужурлуг бис» деп бижээн. Биргээр чугаалаарга, Голдуотер хылыш биле доллар тергиидээн турар шак ындыг «тайбынны» күзексээн-дир. Ынчанмыже империализмниң кызыгаар чок тергиидээшкининиң үези кажан-даа дагын эглип келбес, ону кажан-даа дедир эгидип албас!

Бо үеде делегей байдалының кол онза демдээ, монополистиг капитал бүгү күчүлүг чүүл эвес, аштырыышкынга удаа-дараа таваржып турар апарган, чогум-на ол фактыга илереп турар. Бо үениң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээриниң, хылыш биле долларның агрессчи эвилелиниң тайбың күштериниң тиилээриниң хүлгүүрү—ону билип алырында.

Профессор Г. ДЕБОРИН.

НОЯБРЬ 26—МАР-НЫН ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ ХҮНҮ

КОНСТИТУЦИЯ

1924 чылдың ноябрь 26-да Моол болза республика кылдыр чарлаттынган — Моол Арат Республика тургустунган. МАР-ның баштайгы конституциязы ынчаарда тывылган.

Моол Арат Республиканың конституциязының төөгүзү моол улустуң революстуг төөгүзү-биле — хөгжүлдениң капиталистиг оруун таварбайн, феодализмден шуут социализмче хөгжүлдени боттандырганы-биле шуут холбаалыг.

Республиканың конституциязының төөгүзү үш үе чадалыг — бирээде, феодализмден революстуг-демократтыг тургузугже шилчилге; ийиде, революстуг-демократтыг тургузугдан социалистиг тургузуушкунче шилчилге; үште социалистиг тургузуушкунну доозарының үези болгаш коммунизм тургузуушкунунче шилчилге болур.

Бирги үе чада 1924 чылда бадылаттынган баштайгы конституция-биле холбашкан. МАР-ның бирги конституциязы болза феодализмге болгаш империализмге удур демиселге моол улустуң тиилелгезиниң дуржулгазынга, улустуң эрге-чагыргазының баштайгы чылдарында чоруттунган революстуг чаартылгаларга үндезилеттинген болгаш улустуң революстуг чаалап алыышкыннарын быжыглаарынче угланган.

Республиканың ийи дугаары, 1940 чылдың конституциязы моол улуска төөгүлүг үеде бадылаттынган. Ол үеде МАРП-ның удуртулгазы-биле болгаш совет улустуң бүгү талалыг акы-дуңма дузаламчызы-биле Моолдуң арат чоннары капитализмни таварбайн, социализм тургузуушкунунче кирип, империализмге болгаш феодализмге удур угланган улустуң революциязының нити демократтыг сорулгаларын коддуунда чедиишкинниг күүсеткен турган.

Революцияның чаалап алыышкыннарын быжыглаарының болгаш төөгүлүг хөгжүлдениң дуржулгазын амыдыралга боттандырар дээш демиселди чорудуп турган үеде —1940—1956 чылдарда чурттуң экономиктиг, политиктиг болгаш хөй-нити амыдыралынга улуг чаартылгалар чоруттунган.

Ол үениң дургузунда чуртка үндезин чаартылгалар болза арат ажыл-агыйларны кооперастаарын дооскан болган. Ооң түңнелинде көдээ ажыл-агыйга бүдүрүлгениң социалистиг харылзаалары тиилээн болгаш улус ажыл-агыйының адырларынга чаңгыс аай социалистиг система чуртка тургустунган.

Ол-ла чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агый, күрүне болгаш кооператив үлетпүрү, транспорт болгаш харылзаа улуу-биле хөгжээн.

1962 чылда үлетпүр продукциязының өзүлдези 14,2 хуу болган. Бо чылын чүгле үлетпүр продукциязының өзүлдези безин 1940 чылда үлетпүр продукциязындан 1,3 катап хөй болур.

Ындыг чедиишкиннерниң түңнелинде Моол Арат Республика хөжүдаңгай көдээ ажыл-агыйлыг чурт турганындан аграр-индустриалыг чурт кылдыр хуулган.

Чуртта улус чырыдыышкыны, кадык камгалалы, эртем, чечен чогаал, уран чүүл чедиишкинниг хөгжүп, арат чоннарының амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнели үзүктел чокка бедип турар.

1940 чылдың соонда үеде ниитилелдиң аңгы талазы-биле тургузуунда база улуг өскерлиишкиннер болдунган.

Чурттуң ниитилел амыдыралынга болдунган улуг өскерлиишкиннерниң түңнелинде социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдери, хамаатыларның эргелерин болгаш хүлээлгелерин улам калбартыры негеттинип келген.

Ынчангаш республиканың Улустуң Улуг Хуралының сессиязы 1960 чылдың июнь 6-да МАР-ның чаа конституциязын бадылаан. Ол, үшкү конституцияны бадылааны социализм тургузуушкуну дээш демиселге чаа үе чада болган.

Хөгжүлдениң капиталистиг оруун таварбайн, социализмче хөгжээн моол улустуң тиилелгелериниң түңнелдерин чаа конституция эрге чурум болгаш эртем талазы-биле түңнеп, байыткан.

Чурттуң хөгжүлдезиниң онзагай байдалын конституцияның ийиги чүүлүнде мынча деп бижээн: «Моол Арат Республика болза улус демократиязының формазы-биле туруп турар болгаш хөгжүп турар социалистиг күрүне болур».

МАР-ның чаа конституциязы ажылчын аңгының болгаш кооперастажкан арат чоннарының эвилелин, хамаатыларның демократтыг хосталгаларын хөгжүдериниң үндезиннерин быжыглап, оларны моон ыңай амыдыралга боттандырарының оруун айыткан.

Күрүнениң күүсекчи органнарының болгаш суд, прокуратура организацияларының практиктиг ажыл-чорудулгазының демократтыг принциптерин чаа конституция тодараттынган, ниитилелдиң кежигүннериниң чаа негелделерге дүшкен хүлээлгелерин база тодараткан.

МАР-ның конституциязы болза моол улустуң социализм тургузуушкуну дээш демиселиниң тугу, хосталганың болгаш аас-кежиктиг амыдыралдың тугу кылдыр чурттуң арат чоннары санап турар.

Конституцияның принциптери Моолдуң арат чоннарының социалистиг тургузуушкунга чогаадыкчы күштерин улам ыңай хөгжүдеринге чырыткылыг орукту ажыткан.

Моол Арат Республиканың бүгү делегей ат-алдары улам өзүп, социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылгазы улам калбарып, Каттышкан Нациялар Организациязының бүрүн эргелиг кежигүну болуп алгаш, делегейге тайбың дээш идепкейлиг демисечи болуп турар.

Социалистиг Моолдуң ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның бот-боттарынга акы-дуңма дузаламчызы-биле чуртунга социализмниң бүрүн тиилелгезинче бузуреллиг чорупорар.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, хар шоолут чагбас хүн болур. Хат кошкактан ой-тавынга чедир. Агаарның температуразы: республикага—8—13, а Кызылга—9—11 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

НОЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хөөчүн чурттакчы» 10, «Ол чорук шагдаа черинге болган» 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Андрейка» 11.15, 1.15, «Бежелээн Ферганадан келген» 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Эки-турачылар» 2.30, «Балуев-биле таныжыңар» 4.30 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Баштай көргеш-ле ынанчый берген» 3.15, 7.15, «Колдуньи» 5.15, 9.15 шактарда.

Кижизидикчиге болгаш тыва дыл башкызынга ажылдаар, дээди эртемниг эшти Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чалап турар.
Ажылдаар чери — Ленинградта театр, музыка, кинематографияның күрүне институду.
Культура министерствозундан тайылбыр ап болур. Телефон № 34—16.

Кызыл хоорайның Дружба кудумчузунуң 59 дугаар бажыңының 3-кү квартиразында чурттап турар Валентина Ивановна Козлова ол-ла бажыңда чурттап турар Юрий Федорович Козловтан чарлыр дугайында херекти кедүрүп турар.

Ук херекти Кызыл хоорайның улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, партия килдизиниң 37 — 13; харыысаалгалыг секретарьның 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 54, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, иштики информация килдизиниң, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 17.20—60, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01765. Культура министерствозунуң типографиязы

ӨҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнезилеттингеи

1963 ч.
НОЯБРЬ
27
СРЕДА
№ 280 (5684).

Өртээ 2 көп.

Күш-ажылчы тиилелгелерниң рапорттары

Күрүнеге тараа садарының планын аңгыр күүсеткени-биле хөлбаштыр Пермь областың ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитеди база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген. Областың тараашылары Төрээн чурттуң шыгжашкырынга 13 миллион 781 муң пуд тарааны урган.

Новгород областың кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери тараа болгаш картофель белеткелдериниң күрүне планын хуусаа бетинде күүсеткен. Олар күрүнеге 1 миллион 458 муң пуд тарааны болгаш 65 муң тонна картофельди сатыкан. Ол чедиишкин-биле хөлбаштыр Новгород областың кедээ ажыл-агыйының ажылдакчыларынга болгаш бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген.

. . .

Күрүнеге хөвең садарының планын күүсеткени-биле хөлбаштыр Ташкент областың ажыл-ишчилеринге СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген. Белеткел пунктуларынга 319 муң тонна хөвеңни думааган, ол болза 1962 чылда белеткээнинден 37 муң тонна хөй болуп турар. Хөвеңниң 80 хире хуузун бирги сортка хүлээп алган.

(СЭТА).

Контрольдуң күжү — массалыында

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь Пленуму партия болгаш күрүне контролюнуң ленинчи принциптерин катап тургускаш, контрольдуң чаа органнарынга ажылчы чоннарның калбак массаларын киришкилеринин аргежок чугулазын айыткан. Партияның бо айтышкынының амыдыралда боттаныышкынының тодаргай илерээшкини болгаш партия-күрүне контролюнга дузалаар болуктериниң болгаш постуларының чер бүрүде тургустунганы болур.

Бистин республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында, бүдүүлгелеринде болгаш тудугларында, албан черлеринде болгаш организацияларында партия-күрүне контролюнга дузалаар чүс-чүс болуктер, постулар тургустунган болгаш ажылдап турар. Ажылчыннар, албан-хамакчылар, колхозчулар боттарының эң эки төлээлекчилерин — бүдүүлгелиниң мурнакчыларын, идепкейлиг хөй-ниитичилерин, коллективтериниң аксеткилдиг, принципиалдыг, хүндүткелдиг кижилерин партия-күрүне контролюнуң дузалакчылары кылдыр депшидип үндүргеннер.

Массаның улуг идегелиң боттарынче хандыткан улусчу контролёрлар Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың директиваларын амыдыралга чер-черде канчаар боттандырып турарын контрольдаар чугула болгаш алдарлыг хүлээлгени күүседип турарлар.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар болуктер болгаш постулар контроль херээнге массаларны калбаа-биле киришкилериниң эң-не тааржымчалыг хевирлери болганын амыдырал бадыткап турар. Ол дугайын «Шынның» бөгүнгү номериниң «Массаның контролю-биле» деп тускай арнында парлаттынган каш материалдар бедик чугаалап турар.

Бүгү-эвилелге ужур-дузалыг «Ак-Довуракты даг-дүгү» комбинадының тудуунда партүрконтрольга дузалаар болук бодунуң туруп келгенинден бээр кайы хире чугула ажылдарны кылып келгенин дузалаар болуктуң даргазы эш Бутонаев бижип турар. Тудуг материалдарын, деталдерин болгаш механизмнерин багай кадагалап, ажаап турарының фактыларын, кылдынмаан ажылды кылган кылдыр бижээш, тудугга акша-харенги когаралы чедирип турган чоруктарны болук илереткеш, чугула тудугга биче эвес дузаламчыны көргүзүп турар.

Бин-Хем районнуң «Тилелге» колхозунда партүрконтрольга дузалаар болук планныг ажылдап, кедээ ажыл-агыйның чугула кампаниларының үезинде массалыг хыналдаларны кылып турар. Чижээ, дузалаар болук дүжүт ажаан алышкының үезинде кезилгенин шынарын, тараа сөөртүлгезин үргүлчү хайгаарап, оон-биле ангыс андарылгазын денге чорударынче кичээнгей салып, колхозчуларның идегелин принципиалдыг ажыл-херектери-биле шыпзыктырган.

Өвүр районуң партия-күрүне контролюнга дузалаар болуктер ажыл-агыйларда мал кыштагладыышкынынга белеткелдин массалыг хыналдазын чоруткан. Районда дузалаар болуктерден «Кызыл тук» колхоза болук эки ажылдап келген. Ол болуктуң дөзүтин контролюнуң түнелиниде колхозта кыштаглаашкын багай эвес, чоруп турар. Дузалаар болуктуң чедиишкинниг ажылы колхозта партия организациязының удуртулгазындан улуу-биле хамааражып турар. Ол ышкаш, Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунда, Кызылдың электростанциязында дузалаар болуктер ышкаш хей-хей болуктер, постулар, улусчу контролёрлар массалыг контрольдуң дөзүтининиң болгаш күштүүнүң үлегерчизин көргүзүп турар.

Улусчу контрольдуң көскү караа болгаш дөзүтин дузалаачызы чер бүрүзүнге херектиг. Ынчалза-даа чамдык черлерде дузалаар болуктериниң болгаш постуларның караа ам-даа көскү эвес болуп турарын айтыр херек. Тес-Хем районда Шуурмактың райүлетпүр комбинадының, «Тес-Хем» совхозтуң ажылында четпестер хей турда-ла ажыл-агыйжы эвес чоруктарның чангыс-даа фактызын ында болуктер илереттээн. Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң бухгалтери турган В. К. Симоненкова бодунга болгаш колхозтуң удуртукчу ажылдакчыларынга хей-хей түүнүг акшаны артыкка бижип турганының фактыларын парткүрконтрольга дузалаар болуктер колхозтуң ревизия комиссиязы-биле кады чүге көрбээнил деп айтырга чогуур.

Контрольдуң соруглазы четпестерни болдурбас дээш баш удур хемчег алыры болур. Ындыг түрбүже чамдык дузалаар болуктер болгаш постулар оперативтиг эвес, озалдап хөделип таварылалар эвээш эвес. «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-маадыр салбырының 911 га тараазы болгаш кукуруза суггарбаанындан кадып калганын совхозта дузалаар болуктуң даргазы эш Узек минпип бижип турар. Бир эвес дузалаар болук суггарылганы чогуур үезинде хынаан болза, ол тараа суггаттан кадып калбаан турар нйик.

Ындыг чоруктарны парткүрконтрольга дузалаар болуктериниң болгаш постуларның кежигүннери чүге көрбейн турарыл?

Ол чоруктар батал чамдык болуктериниң инициативазының кошкаандан, колдуунда-да партия организациялары удуртулгазының четпезиндеп, контролёрларны чогууру-биле дөткивейн турарындан болуп турар.

Контролёрларның үнүнге дынналгыр болуп, оларның медээлерин болгаш саналдарын кичээнгейлиг көрүп, илереттингеи четпестерни чогуур үезинде узуткаары — улусчу контролёрларга деткимче болур болгаш контрольду дөзүлуг-ла дээштиг болдурар.

Парткүрконтрольга дузалаар болуктериниң, постуларның база түс-түе контролёрларның дуржулгазын солуштурары, оларны өөредири, удуртуру, деткиири — партия-күрүне контроль комитеттериниң, партия болгаш совет организацияларның чугула соруглазы болур.

Партия-күрүне контролюн бүгү улустуң массалыг контролю болдурарда болуктериниң болгаш постуларның ажылынга массаны улам-на калбаа-биле киришкитирер, хей-ниитии организацияларының ревизия комиссиялары-биле, хей-ниитии контролёрлары-биле, чер-чер Советтериниң докладаамал комиссиялары-биле бир демниг ажылдаары өөредиг чугула.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

ОНЗА ЧУГУЛА ТУДУГДАН

График үстүр чедип турар

Ноябрьниң 25-те Бүгү-эвилелге онза ужур-дузалыг тудугда фабриканың кол корпузунуң 18.00 демдеглелде деринг-херекселдерни монтажтаарын доозар кылдыр көрдүнген турган. Беш хонуктар бурунгаар бо демдеглелде сортовкалар тургузулгазын кылып турар монтажниктер бригадазының удуртукчузу Тимофей Точицкий ук онаалданы айыттынган хуусаазында доозуптар бис деп бүзүрелдин-биле медеглеп турган. Ынчалза-да коллективтиң ажыл-херектери бригадириң ол сөстерни бадыткавайн барганын херечилеп турар. Доктааттынган хуусаазында кылыр ужуралуг ажылын олар доозуп шыдавааннар. Оны бригадир электроэнергия чок болганынам кандаар аппараттар эллээн каш шактарда ажыл чок турганында деп чылдак тырттарын оралдажып турар. Оон бир чылдагаанын, мурнунда үнген хүн демдеглелинге ноябрьниң 22 болгаш 23 хүннеринде бригаданың кежигүннериниң чартык кезии ажылга үнмейн барганын бижээни билдингир болгай. Аныяк шымрак оолдар ол хүннерде ажыл-херекке болганчок-ла шаптың-моондак чедире бергилээр «кылаң карага» алзыпаанар. Харын оон ужурунда даг-дүгү арыгланыр фабриканың кол корпузуга «Сибирьтехмонтаж» участоктуң кылыр ужуралуг база бир сөөлгү ажылдарын компрессинга дужаары үзүлген.

Ол-ла хүн № 2 участоктуң (начальниги эш Хоховин) тудугжулары ТЭС—фабрика участогунга чылыг дамчыдылгазын монтаждаарының белеткээни демир-бетон чагыларының шынар чок болганы, механизмнерниң долузу-биле ажылдавайн турганы дээш чижектир чүүлдерде деп чугаалап турарлар. Ол база-ла шын. Ылаңгыя белеткел ажылдарын чорударынга кранвар чедишпезин улуг шаптыктыг болуп тургаи. Ол краннарны өске объектилерже аппаргылаар азы үрели берген үеде тудугжулар ажыл чок аңаа турар ужурга таваржып турганнар. Ынчалза-да күш-ажылды ын организастаан болза, ындыг чорук болбайн барып болур; чагылар тургузуп турган ол ажылчыннарны оны тургузар улуг оңгарлар казарывче чорудуп болур турган.

Мурнундагы хүн демдеглелдерниге айтып турганы ышкаш ажыглаага кирер комплексиде керээ ёзугаар ажылдап турар организациялардан эш Редькинуң удуртуп турары «Сибирьстальконструкция» участогунуң коллективи хожудап турар. Ноябрьның баштайгы нйнги он хонуунуң онаалдаларын ол чүгле 13,2 хуу күүсеткеи. Монтаж ажылчыннары дүвүреп, боттарының бүгү күштерин болгаш курлавыраарын хожудаңгай чоруктан үштүнар дээш салыр деп идеңеп турган. Ынчалза-да ол базаза ындыг эвес болган. Амгы үеде «Сибирьстальконструкция» участогунда ажылдар келдуунда ара соксаан. Чижээ, монтажчылар төө септелге мастерскаяларының корпузунуң дээвнир ышывгыларының колонналарын болган оорганарын тургузарынче амга чедир эгелеп кирбээн фактыны чүүнбиле тайылбырлап болурул? Ол дээрге шүшпең болгаш харыысалга чок чорук-тур. Ажыглаага кирер комплексиниң дужаарының хуусаазы хөй эвес, чүгле 29 хүннер арткан. Хожудаңгай чоруктан үштүнар үе келгендир. Ажыглаага кирер комплексиниң объектилеринде тудуг-монтаж ажылдарын доозарының графиги ёзу барымдаалап хүлээп алдынган график эвес-ле болгай. Ол графиктн «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелеяиниң болгаш инда керээ ёзугаар ажылдап турар организацияларның тодаргай байдалдарын болгаш аргаларын өөренип көрүп тургаи тургускан. Ынчангаш ажыл бүрүзүн күүседири бригадалар болгаш оларның киржикчилеринге дүрүм болур. Кандыг-бир участоктуң бодунуң ажылын айыттынган хуусаазында күүсетпейн баары тудугнуң янити графигин үрел турар. Үстүнде айыттынган чижектер ажыглаага кирер комплексиде байдалдың дүвүреиниг болуп турарын херечилеп турар. Тудугжулар болгаи монтаж ажылдакчылары ала-чаягаарлаашкындан ам-даа үштүнүп шыдавайн турарлар.

Кара-хөлчүлерниң чедиишкини

Бо хүннерде совет кижилерниң кичээнгейин болгаш ажыл-ижи партияның Төп Комитединиң декабрь Пленумун төлептиг үткуурунче үгланган. Ак-сеткилдиг кижи бүрүзү кандыг-ла бир күш-ажылчы белекти Пленумга сөңнээр дээш каш дапкыр күжениишкиннер-биле ажылдап турар.

Ырак эзим, тайга ортузунда «Кара-Хөл» колхозтуң эр, херээжен колхозчулары, малчыннары күрүнеге бүрүзүнден 900 килограмм сүттү саап алган мен. Пленумнуң ажыттынар хүнүн таварыштыр 1000 килограмм сүттү саарын шиитпирлээн мен. Ол — маңа бедээм болур — деп, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады Антонина Хомушку бүзүрелдин-биле чугаалап турар.

Бо чылын белеткеттинген мал чемн эвээш, кол-кол одарларын оълу багай үнгенин барымдаалаш, курлавырлаан черлерде 7 чаа немедге кыштагларны кылган. Ол ышкаш колданнарның шээр малын 250 — 300 баш чедир эвээжедип тургускан. Кара-Хөлдүң чамдык черлеринде хар кылын дүжүпкен. Ам ындыг черлерде мал чемн сөөртүрүп хайнышкынныг организастаан турар.

Колхозтуң бүгү малын 67 колданнарга кыштаары көрдүнген. Ында мал кажааларының септелгези колдуунда доозулган. Кыштагласашкынга Сүппакта бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригада (бригадири эш Өлчей) эки белеткелдиг кирген.

Малчыннарның амыдырал-чурттагазынга кичээнгей салышкыны бо колхозта мурнуку чылдардан элээн экижээн. 42 кижи бажыңнарда чурттап турар. Малдың кол турлагларында 2 кызыл булуңну дериш тургускан.

Колхозта партия, комсомол организацияларынын малчыннарның өөредилгезинче кичээнгейин экижиткеп. Аныяктарның кежээки школазында 71 кижи, Куда-Аскыр фермазында 17 малчыннар кежээки школаның салбырында идепкейлиг өөренип турар, 3 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларда зоотехниктиг өөредилгени организастаан. Оларында малдың уксаазын экижидер, оон ажаалда, чемгерилгезин чорударының дугайын өөренип эгелей берген. Партия организацияларында 43 агитаторларның хөй кезии малчыннар ортузунга тайылбыр-массалыг ажылды доктаамал чорудуп турар.

Белүк-белүк малчыннарның аайы-биле 4 удаа малчыннар хүнү эрткеп. Анаа садыгжылар, эмчилер, башкылар эки дузалашкан.

О. МААДЫР.

«Сельхозтехниканың» Таңды каттыжыышкынының мурнакчы ажылчыны слесарь-трактторист И. И. Кибанов бо чылдың дүжүт ажаан алышкынының изиг-түлүк хүннеринде «Сукпак» совхозка эдикчи-мастер болуп ажылдаан.

Ам эш Кибанов бүдүүлге планын 110—120 хуу күүсетпишаан, часкы хову ажылдарынга техниканы белеткеп, трактторларны септеп база шенеп турар.

ЧУРУКТА: И. И. Кибановтуң трактор септеп турары. Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ДАШТЫКЫДАН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, мындаагылар Н. С. ХРУЩЕВКА МОСКВА.

Хүндүлүг дээрги Дарга,

Президент Кеннединиң айыылга таварышкаш өлгени-биле хөлбаштыр Силериниң илергейлээн кажыдалынар дээш өөруп четтиришкинни Силерге америк улустуң мурнундан илергейлээрин күзээн нйик мен. Президент Кеннединиң бүгү күженишкиннери тайбыныың болгаш улустар аразының айтырыгларын тайбың таарыштыр шиитпирлээринин херээнге база Совет Эвилелин болгаш Каттышкан Штаттарны кириштирбишаан, бүгү чурттарның аразында харылзааларны акжидиринге бараан болган. Ол соруглаларны чедип алырынче чүткүлдү үргүлчүлээр болдалыг мен.

Линдон Б. ДЖОНСОН.

1963 чылдың ноябрь 24.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы, мындаагылар Л. И. БРЕЖНЕВКЕ МОСКВА.

Хүндүлүг дээрги Президент.

Америк улуска таварышкан ажыглыг чидириг — президент Кеннединиң өлгени-биле хөлбаштыр илергейлээн Силерниң кажыдалынар болгаш совет улустуң кажыдалы дээш Силерге өөруп четтирдим.

Линдон Б. ДЖОНСОН.

1963 чылдың ноябрь 24.

А. И. Микоян Вашингтонда чеде берген

ВАШИНГТОН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы А. И. Микоян ноябрь 25-тиң эртенинде Вашингтонда чеде берген. А. И. Микоянның ужудуп четкени «ИЛ-18» деп совет агаар лайнери хоорай чоогунда Эндрюс деп шериг-агаар базазынга хонупкан.

Аэродромга А. И. Микоянны АКШ-тың күрүне секретарының оралакчызы А. Гарриман, күрүне секретарының тускай дузалакчызы Л. Томпсон, күрүне секретарының европа херектериниң талазы-биле дузалакчызының оралакчызы Р. Дэвис, Совет Эвилелиниң элчини А. Ф. Добрынин дашткы салыт министриниң бирги оралакчызы С. А. Борисов, а ол ышкаш совет элчин черинин хамысалгалыг ажылдакчылары, америк болгаш дашткы журналистер утказан.

Аэродромга А. И. Микоян даразында медеглелди кылган:

АКШ-тың шылгарангай күрүне ажылдакчызы АКШ-тың президентизи Джон Ф. Кеннединиң хөөржүдеринге киржири-биле Совет чалакчы болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң дазканын ёзугаар чедип келген мен.

Совет кижилер президентиниң айыылга таварышкаш өлгенинге ханызы-биле кажыдап, ол аар чидириг-биле холбаштыр америк улус-биле кады кажыдап турар. Джон Кеннединиң Совет Эвилелинге улуг күрүне ажылдакчызы кылдыр билип, ону хүндүлеп турган. Бланғыя маргылдаалыг айтырыгларның шиитпирлээринге болгаш бистиң чурттарывыстың аразынга бот-боттарын билчир чоруктү быжыглаарының херээнге президентиниң хей күженишкиннерин салып база бодунуң салыышкынын киирген чорууң хүндүткелдиг боор турар.

Мөчээн президентиниң өг-бүлезинге, АКШ-тың чазаанга болгаш бүгү америк улуска кажыдалды сагыш сеткилдин эң ханызындан илергейлээрин күзеп тур мен.

Дж. Кеннедини хөөржүдеринге келген даштыкы төлээлекчилер

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Дж. Кеннедини хөөржүдеринге киржири-биле даштыкы күрүнелериниң төлээлекчилери: Францияның президентизи де Голль, Эдинбурттуң ыыгуур салгакчызы Филипп болгаш Англияның премьер-министри А. Дуглас-Хьюм, Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери Л. Эрхард болгаш Барыын Берлининиң бүргомистри В. Брандт, Японияның премьер-министри Х. Икэда, Филиппиннерниң президентизи Д. Магапагал, Камбоджаның премьер-министри Нородом Кантол олар Вашингтонда келген дээрзин Ак бажыңның парлалга талазы-биле секретары П. Сэлинджер дыңнаткан.

Чехословакияның партия-чазак төлээлериниң чедип келгени

МОСКВА. (СЭТА). Чехословакияның Социалистиг Республиказының партия-чазак төлээлери ноябрь 25-те Москвада чедип келген. Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары, Республиканың президентизи Антонин Новотный төлээлерни баштап чоруур.

Внукове аэродромга төлээлерни эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Н. С. Хрущев болгаш өскелер-даа утказып алган.

ЧССР-ниң ССРЭ-де элчини Олдржих Павловский болгаш чехословак элчин черинин ажылдакчылары утказаннарның аразынга бар турган.

ЧССР-ниң партия-чазак төлээлери-биле СЭКП ТК-га ужуражыышкын

Ноябрь 25-те СЭКП ТК-га эштер Н. С. Хрущев, А. Н. Косыгин, Ю. В. Андропов, М. А. Лесечко, П. Ф. Ломако, Н. С. Патоличев олар эштер А. Новотный, И. Ленарт, О. Шумунек, О. Черник болгаш Ф. Гомоуз олар-биле ужуражаан.

Ужуражыышкын үезинде ССРЭ биле ЧССР-ниң аразында экономиктиг кадыг ажылдажылганы уялам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш ийи талаларның сонуургап турар өске-даа айтырыгларының талазы-биле беседа болган.

Ук ужуражыышкын найырайдың болгаш хүндүлээчел чоруктуң, чугаалашкан айтырыглар талазы-биле үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс эвиниң байдалынга эртнен.

ЧССР-ниң ССРЭ-де элчини О. Павловский болгаш ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини М. В. Зимянин ужуражыышкынга база киришкен.

Джон Кеннедини хөөржүткени

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корр. В. Вашедченконуң болгаш Г. Деревенсковтуң дамчыдып турары болза: бөгүн — Каттышкан Штаттарның президентизи Джон Фитцжеральд Кеннедини хөөржүдеринин хүнү.

Джон Фитцжеральд Кеннедини бүжар-багы-биле өлүрген чоруктү бүгү америк улус ханы кажыдал-биле чурттап эрттирип турар. Америк улустуң ханы кажыдалын бүгү деңгейнин улустары үлежип турар.

Өлген кижинин Капитолий ротондизинде салган мага-бот хааржаанга кижилер данны атсы каап турган. Шуушкан кижилер чангыс минутада-даа үзүктелбес. Президент Кеннединге соолгу ёзулалды кылыр болгаш оон-биле чардыр дээш келген кижилер бүгү Американы төлээлеп турар. Чурттуң бүгү-ле кезектеринден, бүгүле штаттардан американнар Вашингтонга четкилеп келген.

53 чурттардан Вашингтонга четкилеп келген албан төлээлекчилери американнар-биле чады президент Джон Фитцжеральд Кеннединиң хөөр хааржаанга барган. Хөөржүдүлгеге Совет Эвилелинден ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы А. И. Микоян чеде берген.

Эртенгинин 10 шак 30 минута турда, Капитолийге өлген президентиниң кадайы Жаклин Кеннеди, а ол ышкаш президентиниң акылары Роберт биле Эдвард Кеннедилер чедип келген. Элээн каш минуталар эрткеде шеригнин бүгү хевирлериниң төлээлекчилери президент Кеннединиң мага-бот хааржаан ротондизде салган черинден дужүрген болгаш шажин гимнизинин чангызының адаа-биле ону Капитолийден үндүрүп чорупкан. Алгы аът кошкан төгер-бөө лафетинин кырынга мага-бот хааржаан салыпкан. Мага-бот хааржаан АКШ-тың күрүне тугу-биле шыпкан. Каттышкан Штаттарның күрүне ажылдакчылары олурган автомашиналар чыскаалдыр тургулапкан. Баштайгы машинада — президентиниң акылары-биле Жаклин Кеннеди.

10 шак 50 минута турда кажыдал чоруушкуну Ак бажыңче шиглей шимчеп чорун эгелээн.

Өлген президентиниң мага-бодун сөөрткен кажыдал кожу Ак бажыңның сонгу талакы будуунуна чедип келген. Өлген президентиниң кадайы, оон акылары болгаш чоок төрелери автомашиналдан үнгеш, президентиниң мага-бот хааржаанын соонга бир дугаарында тургулапкан. Оларның соонга АКШ-тың президентизи Линдон Джонсон кадайы-биле дашткы күрүнелериниң хөөржүдүлгезинге келген албан төлээлекчилерга тургулапкан, оларның аразында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы А. И. Микоян бар.

11 шак 38 минута турда өлген президентиниң мага-бодун сөөрткен кажыдал кожу ыдыктыг Матфейниң Кафедралдыг дуганынче чорупкан, анаа баргаш кажыдалдың бургаанга тейлээшкинин соонда кажыдал кожу Антингтонда национал үнерже чорупкан болгаш Джон Фитцжеральд Кеннедини аңаа орнукшуткан.

МАССАНЫҢ КОНТРОЛЮ-БИЛЕ

ПАРТИЯ-КҮРҮНЕ КОНТРОЛЮНГА АРЫН

ФАКТЫЛАР КИЧЭЭНДИРИП ТУР

Совет күрүнеиниң дээди органнарының айтыышкын-шиитпирлерин, иланғыя дүрүм-хоойлуларыы хамык чокка сагып күүседикон удуртукчу-даа, аназ-даа хамаагы бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгээн дээрзи билдингир. Ындыг турбуже, бистиң чамдык удуртукчу ажылдакчыларывыс боттарының практиктиг ажылынга хамыдыышкынналрны болганчок-ла кыла ыаапкан тургулаар.

Совет күрүнеиниң дүрүм-хоойлуларын чамдык нимилерниң талазындан хамыдар чорук, коллуунда ийи янзы байдалга илереттинип турар. Бир чүүлүнде, улус ажыл-агыйының түс-түс адырларын эргелеп башкарарынга хамаарышкан ниити-даа, аңгы-аңгыдаа хоойлуларны, доктаалдарны чамдык удуртукчу ажылдакчылар билбезиниң, азы эки шиңгээдип албаанының хараазы-биле хамыдып турар. Мында онза хоралыг чүве чок, чүге дизе, олар-оок ужурунда чогуур сургаалдаиы алгаш ийикпе харыысалганы хүлээгеш, оон кезекче ап, түннелди үндүргеш, томаарыыр, хамыдыышкынны кыябастаар. Ийи чүүлүнде, чамдык удуртукчу ажылдакчылар бүгү-ниитиге билдингир, хамыдып болбас хоойлуну, доктаал-шиитпирни биле-турала, бодунуң эрге-дужаалын амыглап, мандыг-бир үндезин чок чыдагаан тыртып, «билзе ол-ла ыйнаан, билбезе хамаан звес» кылыыр бодааш, сагыштыы-биле хамыдар чүүлдер тургулаар. Амыдыралдың практиказындан алырга, соолгу таварылгалар колдап турар.

Мында хамаарыштыр мындыг ийи чижекти ап көрзээл. Кызылда халдавырлыг аарыглар диспансериниң кол эмчизи Е. В. Шаноева, Кызылда күрүнеиниң педагогика институдунуң ректору А. Ч. Куиаа олар элээн каш чылдарда ажылдап келген, дуржуулгалыг болгу дег удуртукчу ажылдакчылар болгай. Ынчаарга олариың кайызы-даа «Чаңгыс албан черинге кижилерни дакпырыадыл ажылдадыр болгаш оларга артык шалың төлээр чорукту хөрүүр дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1959 чылдың декабрь 10-да үндүрген доктаалын эки билир турганнар. Ынчалза-даа, халдавырлыг аарыглар диспансериниң кол эмчизи Е. В. Шаноева ол доктаалды сагыштыы-биле үреп, ук диспансерниң ажыл-агый эргелекчизи Чертыков, санитарка Асачакова оларны үр үеде оскө дужаалдарга дакпырадып ажылдатпышаан, сметада көрдүнген шалыңдан ажыр 535 рубль түннүг артык шалыңны бузуртуп таләп келгени илерзэн.

Кол эмчи Е. В. Шаноеваның үүлгедии оон-биле доозулбаан. Чүл дизе, диспансерниң столовазында белетээн чемнерниң артыы-биле өстүүп чемгерген ийи улуг хаванны күрүнеге дужаагаш, оларның өртээн дүрүм ёзугаар чарыгдазарының улуу, харын оларны сөктүргаш, боттарының ажылдакчыларынга чиик ортек-биле базаарлап сатпышаан, зът өртээ 256 рубльди кайы-хамаан чок чашкачнап, оон иштинден 17 рубльди бир ажылдакчызының төрүттүнгеи хүнүнүң доюнга чарыгдаан болган.

Институттуң ректору А. Ч. Куиаа Совет чазактың үстүнде айытыкан доктаалын база-ла үндезин чок чылдагааннар тыртыг, каржызы-биле хамыттыкан. Институттуң столяры Коваленко, кадрлар талазы-биле инспектору Фаин болгаш осне-даа чамдык ажылдакчылар смета ёзугаар доктаатынган шалыңныг турбуже, оларны база-ла осне дужаалдарга дакпырадып киирбишаан, элээн каш айларның дургузунда оларга ниитизи-биле 604 рубль түннүг артык чарыгдалды дүрүм чокка үндүргени илерзэн.

Бир эвес үстүнде организацияларның удуртукчулары айтырыгны шиитпирлээриниң чиигин харавайн, күрүнеиниң чаңгыс ааи сан-хөө чурумуун шыңгыы сагаан болза, күрүне карманындан ынча хөй артык чарыгдал дүрүм чогубиле үнмес ужурлуг турганы билдингир. Ынчаарга ол организацияларда күрүнеиниң контроляёрлары болур, кол бухгалтерлер эштер Баутаева (халдавырлыг аарыглар диспансеринде), Лошкова (пединститутта) олар база-ла маңаа харыысалга чок болуп, удуртукчуларының аайындан эртпейн барганы элдептиг.

Кызыл хоорайның партия-күрүне контролюнуң комитеди бодунуң эзлчеглиг хуралынга үстүнде адаан организацияларда күрүнеиниң сан-хөө чурумунуң хажыдыышкынын чугаалажып көргеш, халдавырлыг аарыглар диспансериниң кол эмчизи эш Шаноева, кол бухгалтер эш Баутаева оларның шалыңындан демги дүрүм чокка чарыгдаттынган күрүне хөрөнгизиниң чамдык кезиин төлеттиреринн шиитпирлээн, а пединституттуң ректору эш Куиаа хынаада үезинде илереттинген хажыдыышкынны эдер талазы-биле далаштыг хемчеглерни ап, буруузун ажыы-биле билингенин барымдаалаш, комитет аңаа дөнгүлда бзэри-биле кызыгаарлаттынган.

Бо информацияның түннелинде чүиү чугаалап болурул? Кандыгдаа будурулге ийикпе албан черинниң удуртукчузу киижи бодунуң эрге-дужаалын соора ажыглап, Совет күрүнеиниң хоойлуларынга карыштыр чежемейнин-даа чажыт үүлгедиг кылыр болза, ындыг кижи ам улусчу контрояьдуң кесиң караандан, дыңнангыр кулаандан дашкаарлап шыдавас дээрзин үстүнде фактылар кичээндирип турарын билзе чогуур.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кызыл хоорайның партия-күрүне контроль комитединиң кежигүнү.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар хөй-хөй бөлүктер Кызыл хоорайның будурулгелеринде, тудуг болгаш транспорт организацияларында, албан черлеринде ажылдап турар.

Кызылдың электростанциязында эш И. Е. Фетисовка даргалаткан дузалаар бөлүк хоорайда эки ажылдап турар бөлүктериниң бирээзи.

ЧУРУКТА: партконтрольга дузалаар бөлүктүң даргазы И. Е. Фетисов (оң талазында) бөлүктүн кежигүнери эштер А. М. Горбунов, Т. А. Воронцова, А. И. Григорьев олар-биле эзлчеглиг үнгалалга дутайын чугаалажып тур.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Массаның көскү караа

Парткүрконтрольга дузалаар бөлүктериниң болгаш постуларының кежигүнери, штаттан дашкар мисвекторлар болгаш улусчу контрольдуң оске-даа хөй санныг активи хөй-ниитичи улуг күш болуп турар. Дузалаар бөлүктериниң болгаш постуларның кежигүн бүрүзү боттарының хөй-ниити хүлээлгезин кайда-ла ыаепкейлиг күүседип, оларның ажылчорудулгазын партия организацияларыы хүн бүрү удуртуп турар болдур, ында дузалаар бөлүктер янзы-бүрү четпестерни илередип, парткүрконтрольга улуг дузаламчыны көргүзүп турар.

Сизиниң уруглар садының эргелекчизи эш Данилинаның болуунуң күлээлгезин ак-сеткилдиг күүсетпейн, уруглар ортузунга кижизидилге ажылын багаан чорудуп турарын адаилер эскерип каап, парткүрконтрольга дузалаар бөлүкке дыннаткан. Дузалаар бөлүктүң даргазы эш М. И. Сомовка баштаткан комиссия уруглар садының ажылын хынаап, саңхөө чуруму үзээр, продуктуларны бышкыдаар ажыл-агыйны эвес чорук тун фактыларын, уруглар ортузунга кижизидилге ажылының багайын илереткен.

Дузалаар бөлүктүң илереткен четпестерни чайладыр талазы-биле доңдораан хемчег алырын районога районуң парткүрконтроль комитеди даакан. Саң-хөө чурумун үзээр, продуктуларны буданнап, кижизидилге ажылын баксыратканы дээш уруглар садының эргелекчизи Данилинаны ажылындан районо дүжүрген болгаш хыналданың материалдарын истелге органнарыиче шилчиткен.

Районоиуң эргезинде уруглар албал черлериниң ажыл-агыйынга, саң-хөө ажыл-чорудулгазынга, кижизидилге ажылынга хүн бүрүнүң контролюн күштелдирген.

Алдынган хемчегниңнең дугайын уруглар албан черлериниң ажылдакчыларының будурулге хуралынга чугаалажып, ажылда четпестерни чайладырының тодаргай хемчегларын хурал айытқан.

Сарыг-Сеп интернадының столовазында продуктуларны чарыгдап, ажыглап турарының байдалын он бир чыл школазында парткүрконтрольга дузалаар болүк хынап көрген.

Бызырган хлеб хүн бүрүде-ле артыг калгаш, чиртиимес кылдыр кадыл каары дүлген эттги соөктерден чаче адырбайн, ол соөктерни октап турары, печеньеии үүрмектеп бергеи дээш уруглага бербейн турганы, продуктуларны норма чедир чарыгдавайн турары дыиалдадан илереттинген. Ынчангаш аъш-чем продуктуларын оорлап будаңнаарынга таарымчалыг байдал тургустуиган. Хыналда кылган үүлде повар Лещенкога 13,8 кг рожжи, 20 кг чигир, 5 кг конфетер, 45 кг быжырган хлеб — ниитизиниве 112 рубль 87 копеек өртектиг продуктулар артык чыткан.

Хыналдының актызын болүктүң саналын ёзугаар Каа-Хем райпозунуң хөй-ниити чеменгилге черлериниң ажылдакчыларының болгаш интернаттың коллективиниң каттышкан хуралынга чугаалажкан. Улуг повар Лещенконуң ажылга ак-сеткилдиг эвес чоруун хуралдың кирживкилерин шыңгыы бүрүү шапкан. Лещенко оон мурумуда-ла продуктулар оорлаар чорукту кылып турганын хуралдың чамдык кирживкилерн демдеглээн.

Ажылга ак-сеткилдиг эвес болуп, оптүг кажарлашкын кылганы дээш Лещенкону райпо системазындан үндүрер деп райпо баштаар чери шиитпирлээн.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктериниң чоруткан хыналдаринаан «Шыра» деп хамгалганың чамдык ажыл-агыйларда бар болуп турар.

«Бурунгаар» колхозтуң 260 дөс капустазын Бүреи-Хем суурнуң чурттакчыларының малы чип каапкан. Дузалаар болүк тускай комиссия турускан, колхозтуң когаралын тодиратқан. Кодээ Советтиң күүскону мал эзериниден колхозтуң 41 рубль 30 копеек когаралын төлеттиреринн шиитпирлээн. Ол ышкаш 4 гектар суглаын мал чип каан болгаш дузалаар болүктүң саналы-биле колхозтуң когаралын бурулуур кижилерден төлеттиргеи.

Оо-За колхозтуң комбайнери Прокудин дужут ажаан алышкынының үезинде ажылдын саиын сүргеш, комбайн бункериндеи тараснын черге төп каапкан. Ак-сеткилдиг эвес колхозчу Чыргал ол 100 килограмм тараанын болгаш дузалаар алырын орадашкан. Ынчалза-даа улусчу контроль ону илереткен.

«Ленинчи орук» колхозтуң чолаачызы Шестопалов тараа кудурүүн төп хавэн фермазынга чедирер ужурлуг чорутхээш, 1600 килограмм тараа кудурүүн Терзигде бодуиуң төреминге чедирип берген. Улусчу контрольдуң болгаш ак-сеткилдиг ажыл-ишчилериниң серемчилелдиг, угаанныг чорууиуң ачызында колхоз хөрөнгазининң ооруи илереткен болгаш суд харыысалгазыиче киирген.

Улустуң хөрөнгизии самчыгдаар, ажыл-агыйжы эвес, ажылды үрей чөрлеринде ажылдап турар.

Кызылдың электростанциязында эш И. Е. Фетисовка даргалаткан дузалаар бөлүк хоорайда эки ажылдап турар бөлүктериниң бирээзи.

ЧУРУКТА: партконтрольга дузалаар бөлүктүң даргазы И. Е. Фетисов (оң талазында) бөлүктүн кежигүнери эштер А. М. Горбунов, Т. А. Воронцова, А. И. Григорьев олар-биле эзлчеглиг үнгалалга дутайын чугаалажып тур.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Кол чүве—четпестерни болдурбазы

Бүгү-эвилелге ужур-дузалыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунда парткүрконтрольга дузалаар бөлүктүң составы колдуунда-ла мурнакчы ажылчыннардан, тудугчулардан, албан-хаакчылардан тургустуган. Дузалаар бөлүктен ангыда 74 кижи составтыг 15 постулар тудугнуң бүгү участоктарында, будурулгелеринде тургустунгулаан. Бөлүктүң 7 кижи составтыг бюрозу болгаш 4 секторлары база тургустунган.

Тудуг материалдарын камнап, чыргдап турарының болгаш дериглеринн кадагалап турарының байдалын, автотранспортту ажыглап турарын хынаарындан дузалаар бөлүк болунуң ажылын эгелээн.

Барыын-Хемчиктиң парткүрконтроль комитединиң даасканын ёзугаар ажылчын хандырылгазының киллизинге, тудуг эргелелинге, «Тыва даг-дүгү» комбинатка дериглеринин кадагалалын постулар хынаан. Хыналдаларның түннелдерин парткомуун-даа дузалаар бөлүктүң бюрозунун-даа хуралдарынга чугаалажып келген болгаш илереттинген четпестерни чайладырының хемчеглери алдынгылаан. Оон түннелинде ажылын чугаалашкан объектилерниң тудуунун чорулгазы экижил, материалдарны, дериглерни кадагалап, камнавры ээлээн чурумчаан.

Чамдык участоктарның удуртукчулары, проработры, мастерлери контрольдуң илереткен четпестерин тоовас чоруктар турган. Транспорт шугуму-биле кыраан ажылды хей черге көвүдедир бижнир, тудуг материалын кем-бурулуу-биле буданнаар чоруктарны дузалаар бөлүк катаң хынап, илередир ужурга таварышкан.

Чижээ, фабрика участогунун начальнигн турган Махлиновский бетон талоннарын өскээр садыглап тургач, оон түннелинде 14 071 рубльдин бетону четпес болган. Автотранспортка кылган ажылды үрдүдүр артыкка бижээнинден 389 рубль когараа болганы илереттинген. Тудуг участогунун мастери Волочко, чуртталга участогунун начальнигн турган Константинов, оон мастери Лепёшкин олар соөртүп экклебээн чүктер дээш хей-хей түңнү артыкка бижип турганнар.

Хыналдың материалдарын парткурконтроль комитемиже шилчиткен. Үрдүчек артык бижилгелер кылып турган Махлиновский, Волочко, Лепёшкин, Константинов, Печенега оларның шалыңындан 1—3 айның азыл төлевириниң хемчээзин тыртарын парткурконтроль комитеди шиитпирлээн.

Бир эвес партия эге организациялары, парткурконтрольга дузалаар бөлүк болгаш постулар ажылче хүн бүрүде сиңнигин, ажыл-агыйжы эвес чорукка шыдажыр арга чок байдалды тургускан болза, үстүнде айытканы ышкаш чоруктар турбас ийик. Кол чүве—четпестерни болдурбас дээш баш бурунгаар хемчег алыры болгай. Электростанцияда, № 12 АТК-да, дузалаар будурулгелер комбинадында постулар мырыңай ажылдавайн турар. Бо участоктарның партия организацияларының постуларының ажылын хуралдарга чугаалашпайн, оларга дузалакчы көргүспейн турар. Чамдык черлерге хыналарны дузалаар бөлүк чорутпаанын база миниип демдеглээр керек.

Бистиң тудугнуң парткому парткурконтроль комитединиң ажылынга ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны улам-на калбаабиле киириштирерин чедип алыр бис.

Г. БУТОНАЕВ,

«Тыва даг-дүгү тудугда» парткурконтрольга дузалаар бөлүктүң даргазы.

Кылыр ажыл-ла хөй

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктер—массалыг контрольдуң чер-черде кол күжү болур. Парткурконтрольга дузалаар бөлүк «Сут-Хөл» совхозта 35 кижи составтыг тургустунган. Бөлүктүң ажылын 7 кижи составтыг бюро удуртуп турар.

Парткурконтрольга дузалаар бөлүк бодунуң турүп келгенинин дургузунда план ёзугаар 21 хынаалаларны кылып, ынаа 124 активчилерни киириштирген.

Бөлүктүң кежигүннери совхозтуң ажыл-чорудулгазының янзы-бүрү адырларында болгаш сагыш шугумунга хынаалаларны кылгаш, улуг четпестерни илередип, ол четпестерни чайладырынга боттуг дузаламчыны көргүзүп келген.

Совхозтуң машина-трактор паркынга бөлүктүң кежигүннери хынаалда кылгаш, «ИГ-0,5» деп чүдүрүкчү ийи машина 1961 чылдан бээр ажыглаттынмайн селгенин, саван прессовор ийи херекселдер ажыглаал чок чызарын илереткен.

Ол ышкаш Алдан-Маадыр салбырга кассирлеп турган Александра Ондар бодунун ашаа Кешкен-оолга, бээ Кек-Хунага, Анчымаа деп чок кижинин адынга мөге нарядтар бижээш, 960 хире рубльди бодунга ажыглаан. Дузалаар бөлүк ону илереткеш, истелге органнарынче шилчидерин саналдаан. Ол-ла салбырга мал үчёдун дузалаар бөлүк кам удаа хынаан, Ооржак Ангыр-оолдуң 2 иртти, Ондар Калдар-оолдуң 5 иртти чок кылганын: Киров салбырының ишкү кадарчызы Ондар Бугажыктан 40 ишкүнүн үчёттан тудап турарын; Ишкин салбырының чамдык малчыннары С. Семис-оол, О. Серен, С. Баазан оларның совхоз инээн саап ижин турганын партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүк илереткен болгаш ол чоруктарның талазы-биле чогуур хемчеглер алдынган.

Оон ынай дузалаар бөлүк школалар интернаттарынга, Сут-Хөл суурнун садыг болгаш ниити чемненилге черлерине, Киров салбырының төп шанынга хынаалаларны кылып, хөйхөй четпестерни илереткен болгаш ол четпестерни чайладыр талазы-биле оперативтиг хемчеглерни дузалаар бөлүк албаан.

Парткурконтрольга дузалаар бөлүктүң ажылынга чонну калбаа-биле киириштирерин ам-даа чедип албаанывысты, комсомолчу прожекторларбиле чаштыс демниг ажылдаар таарызаа аки тургустунмаанын мииинр ужурлуг бис.

Чер-черниң партия организацияларының талазындан негелденин кошкаанының хараазы-биле чамдык черлерде постулар ажылдавайн турар.

Бистиң бөлүктүң бүгү кежигүннери, оон чер-черде постулары партия организацияларывынын удуртулгазыбиле массаларга даяныл алгаш, инициативтиг ажылдаар болза, боттарының мурнунда салдынган сорулгазын чеднишкинниг күүседип шыдаарының бүгү аргалары бар.

В. УЗЕК,

«Сут-Хөл» совхозта парткурконтрольга дузалаар бөлүктүң даргазы.

Массаның көскү караа

Парткурконтрольга дузалаар бөлүктериниң болгаш постуларының кежигүнери, штаттан дашкар мисвекторлар болгаш улусчу контрольдуң оске-даа хөй санныг активи хөй-ниитичи улуг күш болуп турар. Дузалаар бөлүктериниң болгаш постуларның кежигүн бүрүзү боттарының хөй-ниити хүлээлгезин кайда-ла ыаепкейлиг күүсединп, оларның ажылчорудулгазын партия организацияларыы хүн бүрү удуртуп турар болдур, ында дузалаар бөлүктер янзы-бүрү четпестерни илередип, парткурконтрольга улуг дузаламчыны көргүзүп турар.

Сизиниң уруглар садының эргелекчизи эш Данилинаның болуунуң күлээлгезин ак-сеткилдиг күүсетпейн, уруглар ортузунга кижизидилге ажылын багаан чорудуп турарын адаилер эскерип каап, парткурконтрольга дузалаар бөлүкке дыннаткан. Дузалаар бөлүктүң даргазы эш М. И. Сомовка баштаткан комиссия уруглар садының ажылын хынаап, саңхөө чуруму үзээр, продуктуларны бышкыдаар ажыл-агыйны эвес чорук тун фактыларын, уруглар ортузунга кижизидилге ажылының багайын илереткен.

Дузалаар бөлүктүң илереткен четпестерни чайладыр талазы-биле доңдораан хемчег алырын районога районуң парткурконтроль комитеди даакан. Саң-хөө чурумун үзээр, продуктуларны буданнап, кижизидилге ажылын баксыратканы дээш уруглар садының эргелекчизи Данилинаны ажылындан районо дүжүрген болгаш хыналаның материалдарын истелге органнарыиче шилчиткен.

Районоиуң эргезинде уруглар албал черлериниң ажыл-агыйынга, саң-хөө ажыл-чорудулгазынга, кижизидилге ажылынга хүн бүрүнүң контролюн күштелдирген.

Алдынган хемчегниңнең дугайын уруглар албан черлериниң ажылдакчыларының будурулге хуралынга чугаалажып, ажылда четпестерни чайладырының тодаргай хемчеглерни хурал айытқан.

Сарыг-Сеп интернадының столовазында продуктуларны чарыгдап, ажыглап турарының байдалын он бир чыл школазында парткурконтрольга дузалаар болүк хынап көрген.

Бызырган хлеб хүн бүрүде-ле артыг калгаш, чиртиимес кылдыр кадыл каары дүлген эттги соөктерден чаче адырбайн, ол соөктерни октап турары, печеньеии үүрмектеп бергеи дээш уруглага бербейн турганы, продуктуларны норма чедир чарыгдавайн турары дыиалдадан илереттинген. Ынчангаш аъш-чем продуктуларын оорлап будаңнаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Хыналда кылган үүлде повар Лещенкога 13,8 кг рожжи, 20 кг чигир, 5 кг конфетер, 45 кг быжырган хлеб — ниитизиниве 112 рубль 87 копеек өртектиг продуктулар артык чыткан.

Хыналдының актызын болүктүң саналын ёзугаар Каа-Хем райпозунуң хөй-ниити чеменгилге черлериниң ажылдакчыларының болгаш интернаттың коллективиниң каттышкан хуралынга чугаалажкан. Улуг повар Лещенконуң ажылга ак-сеткилдиг эвес чоруун хуралдың кирживкилерин шыңгыы бүрүү шапкан. Лещенко оон мурумуда-ла продуктулар оорлаар чорукту кылып турганын хуралдың чамдык кирживкилерн демдеглээн.

Ажылга ак-сеткилдиг эвес болуп, оптүг кажарлашкын кылганы дээш Лещенкону райпо системазындан үндүрер деп райпо баштаар чери шиитпирлээн.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктериниң чоруткан хыналарында «Шыра» деп хамгалганың чамдык ажыл-агыйларда бар болуп турар.

«Бурунгаар» колхозтуң 260 дөс капустазын Бүреи-Хем суурнуң чурттакчыларының малы чип каапкан. Дузалаар болүк тускай комиссия турускан, колхозтуң когаралын тодиратқан. Кодээ Советтиң күүскону мал эзериниден колхозтуң 41 рубль 30 копеек когаралын төлеттиреринн шиитпирлээн. Ол ышкаш 4 гектар суглаын мал чип каан болгаш дузалаар болүктүң саналы-биле колхозтуң когаралын бурулуур кижилерден төлеттиргеи.

Оо-За колхозтуң комбайнери Прокудин дужут ажаан алышкынының үезинде ажылдын саиын сүргеш, комбайн бункериндеи тараснын черге төп каапкан. Ак-сеткилдиг эвес колхозчу Чыргал ол 100 килограмм тараанын болгаш дузалаар алырын орадашкан. Ынчалза-даа улусчу контроль ону илереткен.

«Ленинчи орук» колхозтуң чолаачызы Шестопалов тараа кудурүүн төп хавэн фермазынга чедирер ужурлуг чорутхээш, 1600 килограмм тараа кудурүүн Терзигде бодуиуң төреминге чедирип берген. Улусчу контрольдуң болгаш ак-сеткилдиг ажыл-ишчилериниң серемчилелдиг, угаанныг чорууиуң ачызында колхоз хөрөнгазининң ооруи илереткен болгаш суд харыысалгазыиче киирген.

Улустуң хөрөнгизии самчыгдаар, ажыл-агыйжы эвес, ажылды үрей чөрлеринде ажылдап турар.

Кызылдың электростанциязында эш И. Е. Фетисовка даргалаткан дузалаар бөлүк хоорайда эки ажылдап турар бөлүктериниң бирээзи.

ЧУРУКТА: партконтрольга дузалаар бөлүктүң даргазы И. Е. Фетисов (оң талазында) бөлүктүн кежигүнери эштер А. М. Горбунов, Т. А. Воронцова, А. И. Григорьев олар-биле эзлчеглиг үнгалалга дутайын чугаалажып тур.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Кол чүве—четпестерни болдурбазы

Бүгү-эвилелге ужур-дузалыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунда парткүрконтрольга дузалаар бөлүктүң составы колдуунда-ла мурнакчы ажылчыннардан, тудугчулардан, албан-хаакчылардан тургустуган. Дузалаар бөлүктен ангыда 74 кижи составтыг 15 постулар тудугнуң бүгү участоктарында, будурулгелеринде тургустунгулаан. Бөлүктүң 7 кижи составтыг бюрозу болгаш 4 секторлары база тургустунган.

Тудуг материалдарын камнап, чыргдап турарының болгаш дериглеринн кадагалап турарының байдалын, автотранспортту ажыглап турарын хынаарындан дузалаар бөлүк болунуң ажылын эгелээн.

Барыын-Хемчиктиң парткүрконтроль комитединиң даасканын ёзугаар ажылчын хандырылгазының киллизинге, тудуг эргелелинге, «Тыва даг-дүгү» комбинатка дериглеринин кадагалалын постулар хынаан. Хыналдаларның түннелдерин парткомуун-даа дузалаар бөлүктүң бюрозунун-даа хуралдарынга чугаалажып келген болгаш илереттинген четпестерни чайладырының хемчеглери алдынгылаан. Оон түннелинде ажылын чугаалашкан объектилерниң тудуунун чорулгазы экижил, материалдарны, дериглерни кадагалап, камнавры ээлээн чурумчаан.

Чамдык участоктарның удуртукчулары, проработры, мастерлери контрольдуң илереткен четпестерин тоовас чоруктар турган. Транспорт шугуму-биле кыраан ажылды хей черге көвүдедир бижнир, тудуг материалын кем-бурулуу-биле буданнаар чоруктарны дузалаар бөлүк катаң хынап, илередир ужурга таварышкан.

Чижээ, фабрика участогунун начальнигн турган Махлиновский бетон талоннарын өскээр садыглап тургач, оон түннелинде 14 071 рубльдин бетону четпес болган. Автотранспортка кылган ажылды үрдүдүр артыкка бижээнинден 389 рубль когараа болганы илереттинген. Тудуг участогунун мастери Волочко, чуртталга участогунун начальнигн турган Константинов, оон мастери Лепёшкин олар соөртүп экклебээн чүктер дээш хей-хей түңнү артыкка бижип турганнар.

Хыналдың материалдарын парткурконтроль комитемиже шилчиткен. Үрдүчек артык бижилгелер кылып турган Махлиновский, Волочко, Лепёшкин, Константинов, Печенега оларның шалыңындан 1—3 айның азыл төлевириниң хемчээзин тыртарын парткурконтроль комитеди шиитпирлээн.

Бир эвес партия эге организациялары, парткурконтрольга дузалаар бөлүк болгаш постулар ажылче хүн бүрүде сиңнигин, ажыл-агыйжы эвес чорукка шыдажыр арга чок байдалды тургускан болза, үстүнде айытканы ышкаш чоруктар турбас ийик. Кол чүве—четпестерни болдурбас дээш баш бурунгаар хемчег алыры болгай. Электростанцияда, № 12 АТК-да, дузалаар будурулгелер комбинадында постулар мырыңай ажылдавайн турар. Бо участоктарның партия организацияларының постуларының ажылын хуралдарга чугаалажпайн, оларга дузалакчы көргүспейн турар. Чамдык черлерге хыналарны дузалаар бөлүк чорутпаанын база миниип демдеглээр керек.

Бистиң тудугнуң парткому парткурконтроль комитединиң ажылынга ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны улам-на калбаабиле киириштирерин чедип алыр бис.

Г. БУТОНАЕВ,

«Тыва даг-дүгү тудугда» парткурконтрольга дузалаар бөлүктүң даргазы.

Кылыр ажыл-ла хөй

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктер—массалыг контрольдуң чер-черде кол күжү болур. Парткурконтрольга дузалаар бөлүк «Сут-Хөл» совхозта 35 кижи составтыг тургустунган. Бөлүктүң ажылын 7 кижи составтыг бюро удуртуп турар.

Парткурконтрольга дузалаар бөлүк бодунуң турүп келгенинин дургузунда план ёзугаар 21 хынаалаларны кылып, ынаа 124 активчилерни киириштирген.

Бөлүктүң кежигүннери совхозтуң ажыл-чорудулгазының янзы-бүрү адырларында болгаш сагыш шугумунга хынаалаларны кылгаш, улуг четпестерни илередип, ол четпестерни чайладырынга боттуг дузаламчыны көргүзүп келген.

Совхозтуң машина-трактор паркынга бөлүктүң кежигүннери хынаалда кылгаш, «ИГ-0,5» деп чүдүрүкчү ийи машина 1961 чылдан бээр ажыглаттынмайн селгенин, саван прессовор ийи херекселдер ажыглаал чок чызарын илереткен.

Ол ышкаш Алдан-Маадыр салбырга кассирлеп турган Александра Ондар бодунун ашаа Кешкен-оолга, бээ Кек-Хунага, Анчымаа деп чок кижинин адынга мөге нарядтар бижээш, 960 хире рубльди бодунга ажыглаан. Дузалаар бөлүк ону илереткеш, истелге органнарынче шилчидерин саналдаан. Ол-ла салбырга мал үчёдун дузалаар бөлүк каш удаа хынаан, Ооржак Ангыр-оолдуң 2 иртти, Ондар Калдар-оолдуң 5 иртти чок кылганын: Киров салбырының ишкү кадарчызы Ондар Бугажыктан 40 ишкүнүн үчёттан тудап турарын; Ишкин салбырының чамдык малчыннары С. Семис-оол, О. Серен, С. Баазан оларның совхоз инээн саап ижин турганын партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүк илереткен болгаш ол чоруктарның талазы-биле чогуур хемчеглер алдынган.

Оон ынай дузалаар бөлүк школалар интернаттарынга, Сут-Хөл суурнун садыг болгаш ниити чемненилге черлерине, Киров салбырының төп шанынга хынаалаларны кылып, хөйхөй четпестерни илереткен болгаш ол четпестерни чайладыр талазы-биле оперативтиг хемчеглерни дузалаар бөлүк албаан.

Парткурконтрольга дузалаар бөлүктүң ажылынга чонну калбаа-биле киириштирерин ам-даа чедип албаанывысты, комсомолчу прожекторларбиле чаштыс демниг ажылдаар таарызаа аки тургустунмаанын мииинр ужурлуг бис.

Чер-черниң партия организацияларының талазындан негелденин кошкаанының хараазы-биле чамдык черлерде постулар ажылдавайн турар.

Бистиң бөлүктүң бүгү кежигүннери, оон чер-черде постулары партия организацияларывынын удуртулгазыбиле массаларга даяныл алгаш, инициативтиг ажылдаар болза, боттарының мурнунда салдынган сорулгазын чеднишкинниг күүседип шыдаарының бүгү аргалары бар.

В. УЗЕК,

«Сут-Хөл» совхозта парткурконтрольга дузалаар бөлүктүң даргазы.

Улусчу контрольдуң кичээнгейинге

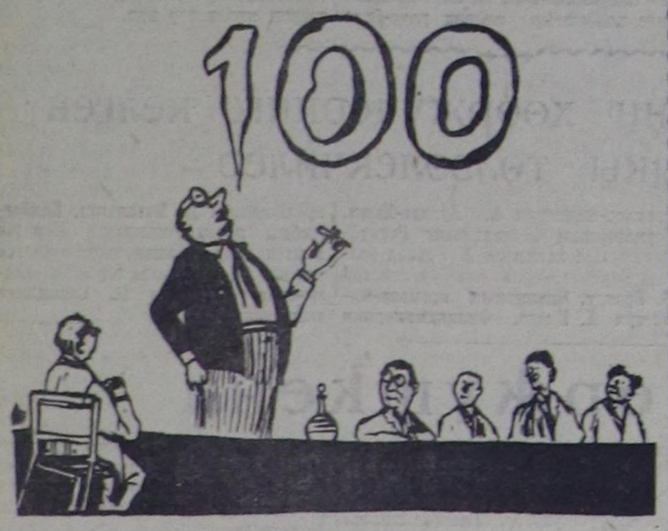

Адаар, мактал чедип аар деп болаанда-ла
Арын-нүүрүп артынга каар улуургактар
Аравыста—албан-дужаал аразында
Ам-даа барын хынаалдалар көргүзүп тур.
Таанкызының ыжын өрү үргүлеңкеш,
Таан бодаан чурагайны дээрден алыр
Карак чаарлар, мегечилер аранарда,
Байда-даа бар, эскерииер, хынакчылар.
Сыныйландыр хере үреп чурагайдан
Шынар сиңген шынчы боттуг хуударны
Ыйгай көрүп, эскерип каар, деңнелептер
Ындыг чепсек—массаларның контролю.

Ужур-ла бар

«УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында № 4 фермада хлеб быжырыкчызы Н. М. Бабушкинаның чиижең болгаш хуу өнчүзүрек чоруктары сөөлгү үеде көстүп турар апарган.

Хлебти чиг кылдыр быжыргаш, оон артыкшылыды бодунга ажыглаарын орадажып турар. Дөмей шынарлыг долган-биле Арыг-Үзүүнге быжырган бир булканың өртээ 28—30 көпеек болуп турда, Бабушкинаның быжырган бир булказының өртээ 34—38 көпеек болуп турар. Кажарлаашкын кылыр соруга-биле хлеб быжырар черге өске кижи ажылдатпайн, а бодунуң оглун ажыддадып турары таварылга эвес.

Оон ынай Бабушкинаның хуузунда 10 ажыг ооллардыг 5 улут хаван, 2 быззалыг 2 инек бар. Ону кым-даа эскербейн турар ышкаш-тыр.

Парткурконтрольга дузалаар бөлүк бо үстүнде фактыларны хынаап, хемчег алырын сүмелеп тур мен.

Д. ХОВАЛЫГ,

совхоз ажычыны.

Хыназа чогуур

Моңгун-Тайганың девискээринде балык талазы-биле байлактыг дыка хөй хөлдер бар. Оон балык байлаан ажыглаар талазы-биле «Малчын» колхоз кандыг-даа хемчег албайн турар.

1963 чылдың эгезинде респотребсоюз балык тудар бригаданы тургускан, ол бригаданы Павел Чихачев удуртуп турар. Бригаданың бо чылын тутқан балыы барын 30 тонна хире четкен хирезинде-ле, соң чүгле 5 тонназын Моңгун-Тайга сельпозунга дужаазган. Ук балык бригадазын сельпо контрольга алган турарын респотребсоюзтуң баштаар чери даасканы турда-ла, сельпо дартазы эш Шембүл бригаданы контрольдаарын шуут уткан.

Контроль чок чорукту ажыглап алгаш, кажар П. Чихачев хөй-хөй балыкты бодунга ажыглап турар. Балыкты хууда ажыглаарынга бараан сөөртүп турар респотребсоюзтуң машиналарының чолаачылары болгаш товаровед Шашков ышкаш ажыддакчылар дузалакчылар бооп турарлар. Балыкты чүгле Кызылче чорудуп турарындан аңгыда «Малчын» колхозтуң девискээринге безин базаарлап садыглап турар таварылгалар бар.

Балыкты чорумал кижилер кайы-хамаан чонка өлүрүп кыраар чоруктар база бар. Республиканың Кадын камгалал министерствозундан эш Шабаев колхозка келгеш, эмнелге ажылы-биле таныжарының улуу, өттүр кажнаш 4 хоидур балыктаан болгаш «дүрген дуза» машиназынга балыкты чүдүрүп алгаш чоруй барган таварылга бар.

П. Чихачев чүгле туткан балыын садыглап, базаарлаар эвес, харын база чорумал кижилерни четки-биле, хеме-биле хандырып турар. Хиндиктиг хөл ам ажыл кылбас, маңгыстал-чак кижилерниң үлүзы кылдыр шилчий берген. Оларга бүгү таарыжчалыг байдал ында бар: ниити чурттаар бажың, скиад, майгынкар, өг, сельпонуң берип каан үш аъды болгаш тергелери, сан-түңү билдинмес янзы-бүрү хөй четнилер, моторлэр, хемелер ында белеи.

Ол бригаданың турар чери «Малчын» колхозтуң амыглаза чогуур черинин девискээри боол турар. Бо бүгү байдалды сельпо даргазы эш Шембүлге чугаалаарга: «Ол бригаданы колхозка дужаар дээн улус бис» деп каар. Херек кырында колхозка хүлээдип-даа бербейн турар.

Колхоз девискээринде балыктың төтчеглеттинип, чиижең кижилерниң ажыглалы болуп турарының дугайында чаңгыс удаа эвес чугаалажып келген, ынчалза-даа кандыг-даа түңнел чок.

Оранның балык байлаан чөп ажыглаар талазы-биле контрольду тургузары

Чер ажылында кол чүүл—суггарылга болгаш чемишчидилге

(Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң чөвүлелинден)

Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң чөвүлели 1963 чылдың ноябрь 22-де Самагалдайга болуп эрткен. Чөвүлелдиң ажылынга оон кежигүннери, бүдүрүлге эргелелиниң тускай эртемниглери, зонада ажыл-агыйларның удуртукчулары, агрономнары, механиктери, хову ажылының бригадаларының бригадирлери, «Сельхозтехника» салбырының ажылдакчылары киришкен.

Чөвүлелге «1963 чылда чер ажылының түңнелдери болгаш 1964 чылдың часкы хову ажылдарынга белеткел дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген. Ол айтырыг талазы-биле илеткелди бүдүрүлге эргелелиниң кол агроному **Н. К. Бады-Суур** кылган.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чеди чылдың бешки чылында 1962 чыл-биле деңнээрге, кодээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлүн 5,4 катап калбартканын, тарааның ниити чыылдазын 6 катап көвүдеткенин, оон иштинде Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары тарылга шөлүн 5,2 катап, аъш-чемниң кол культуразы кызыл-тасты 7 катап, кукурузаны 13 катап калбартканын илеткелчи демдеглээн.

Бүдүрүлге эргелелиниң болгаш ажыл-агыйларның тускай эртемниглери бүгү-ле тарылга шөлүнүң түргузуун эде көрүп, мырыңай ажык чок, харын ажыл-агыйларга когаралды чедирип турар эвээш дүжүттүг, хөй чылдыг сигеннерни тарыырын шуут соксадып, чаңгыс чылдыг сигеннер тарылгазын кызырып, оларны кукуруза болгаш тараа-бобы культуралары-биле солаан.

Эрткен чылдар-биле деңнээрге, бүдүрүлге эргелели организастаттынганының соонда кодээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрериниң агротехниказынга, күш-ажылды организастаарының болгаш мурнакчы дуржулганы нептередириниң талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган. Тараа культураларының бир гектарга чажарының ортумак нормазын 157 килограммдан 180 килограмм чедир бедиткен, чажып тарыгыже чедир база оон соонда хоразыны дескилээри чедип алдынган. Бо чылын 5210 гектар черни каттышкан андарылга агрегаттары-биле андарган. Тараа культураларының чартык кезиин сорттуг үрезиннер-биле чажып тарган.

Кодээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрериниң агротехниказында чедип алдынган чамдык чүүлдер-биле кады, бүдүрүлге эргелелиниң зоназының ажыл-агыйларында чер ажылының кошкак чүүлдер талазы-биле улуг четпестер бар. Хамыктың мурнунда бо чылдың часкы хову ажылдары деңгии узамдыгыышкынныг байдалга эрткен. Чижээ, агротехниктиг негелделер ёзугаар тарылганы кыска хуусаада — 7-8 ажыл хүнүнде чорудар ужурлуг турбуже, эрте тарыыр тараа культураларының тарылгазы апрель 27-ден май 20-ге чедир үргүлчүлээн. Бо талазы-биле мурнунда дуржулга-көргүзүглүг ажыл-агый турган «Ак-Эрик» колхоз онза хожудап, тарылганы барык-ла ийи ай иштинде чоруткан. Тарылга чорүп турар үеде ол колхозка негеттиннер механизаторларның барык-ла 50 хуузу чок, тракторлар болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының техниктиг хандырылгазы багай организастаттынган, оон уржуу-биле трактор паркының барык-ла чартык кезии анаа турган. Оон-биле кады, ук колхозка агрономнап турган В. Далаа, бригадир Хомушку олар тарааны, ылаңгыя кызыл-тасты чажарының нормазын кудулатканындан ол ажыл-агыйның шөлдеринге хөй чашпан үнген. Агротехниканы хажыдар чорук Ленин аттыг, «Чаа орук» колхозтарга база туругулаан.

Бо ажыл-агыйларга дөмейлээрге Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозу часкы тарылга кампаниязын ажок организастыг эрттирип, агротехниктиг бүгү негелделерин шыңгыы сагаан. Колхоз бо чылдың агаар-бойдузунуң таарымча чок байдалдарынга таваржып, ылаңгыя 665 гектар тараа культураларын ажаап алыышкын үезинде долуга кагысса-даа гектар бүрүзүнден кызыл-тастың үнелиг сорту «скаланы» 10,4 центнерни, а ангылап ажаараан чамдык участоктарындан 22 центнер чедир дүжүттү ажаап алган.

— Эргелелдиң ажыл-агыйлары 1963 чылда 7.931 гектарны немей тарып, тарылга шөлүн 58 хуу калбарткан. Тарылга шөлүн калбартырынга удур эвес мен, чүге дээрге чаа-чаа кур болгаш куруккан черлерни чыл бүрүде шиңгээдип ап турар болгай бис. Ынчалзажок тарылга шөлдерин калбартырда ажыл-агыйларның экономиктиг аргаларын, центнер продукцияның бот-үнезин кайы хире болурун барымдаалаары эргежок чугула. Маңаа үрезиннер, белен чер-биле хандыртынары, кодээ ажыл-агый техниказының күчүзү, механизатор кадрлар-биле хандыртынышкын болгаш өске-даа чүүлдер хамааржыр — деп, оратор чугаалаан.

Бүдүрүлге эргелелиниң зоназында ажыл-агыйлар 1963 чылда тараа культураларының 850 ажыг тонна үрезиннерин өскээртен садып ап, чүгле аңаа 117 муң ажыг рубльди, тракторлар, сеялкалар, андазыннар садып алырынга 120.750 рубльди чарыгдаан болгаш 10 муң гектар ажыг черни чазын удур андарып тараан.

Ол бүгү болза бо чылдың чавыс дүжүттүг чоруу-биле кады кодээ ажыл-агый культураларының бот-үнезин улам аарткан. Чижээ, «Тес-Хем» совхозта бир центнер тарааның бот-үнези 19 рубль болган. Чүге дээрге совхозтуң чазын чажып тараан үрезиниң 72 хуузу өскээртен садып алган үрезиннер болгай. Ынчангаш совхозта хову ажылы ук ажыл-агыйны 90 муң рубльдиң когаралынга таварыштырган. Ындыг чорук өске-даа ажыл-агыйларда база бар. Мынчангаш ажыл-агыйлар боттарының үрезиннери-биле хандыртынганының хире-чергези-биле, тарылга шөлүн план ёзугаар калбартыры, чер ажылын күштелдирериниң угланыышкынынче кирери, суггаттыг черлерге тарылгаларны калбартырыны, ол черлерге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни калбаа-биле ажыглаарының аргазы-биле тарылга шөлдериниң дүжүдүн бедидериниң чугулазын илеткелчи айыткан.

Тес-Хем районга тараа культураларының бир гектарындан ортумак дүжүт бо чылын чүгле 4,2 центнер, а «Тес-Хем» совхозка чүгле 2,3 центнер болган. Мынчангаш дыка хөй ажыл-агыйлар бо чылын үрезиннер-биле боттарын четче хандыртынып шыдаваан.

Бистиң зонада чер ажылының мындыг кудуу деңнелдиг болуп турарының ужуру чүдел? деп айтырыг салгаш, эш Бады-Суур ол айтырыгта тодаргай доктааган.

Ортумак звенонуң командирлериниң мергежили кудуу. Агрономияны, кодээ ажыл-агый техниказын багай билир, кодээ ажыл-агый талазы-биле тускай эртем чок кижилер бригадаларны баштап турар. Тускай эртемниглерниң, ылаңгыя агрономнарның бүдүрүлгеде ролю кудуу. Ажыл-агыйларда тускай эртемниглер үргүлчү-ле хылажып турар. Чижээ, «Тес-Хем» совхозка сөөлгү дөрт чыл дургузунда 6 агроном, 7 инженер-механик болгаш механик, «Чодураа» колхозка 4 агроном, «Чаа орук» колхозка 3 агроном болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларга 2-3 чедир агрономнар халашкан.

Оон ыңай бүдүрүлгеге үнүш камгалалының ролюнуң дугайын илеткелчи айыткан. Бүдүрүлге эргелелиниң зоназынга ийи чыл бурунгаар эш Килин баштаан үнүш камгалалының станциязы түргустунган. Оон штадында дөрт агроном ажылдап турар. Ол болза улуг күш-түр. Ынчалзажок ук организация бүдүрүлгеге бодунуң тураа чогуур черин амга чедир тодаргайлаваан, тончу чок хөй отчёттар кылырындан өске бок үнүштерни узуткаар, үнүштерниң аарыглары-биле демисежир талазы-биле ажыл-агыйларга дуза көргүспейн турар.

Ажыл-агыйлар механизатор кадрлар-биле четпес хандыртынып, оларны кудуу деңнелге белеткеп турар. Амгы үеде эргелелде ниитизи-биле 142 трактористер чедишпейн турар. Ындыг турбуже, механизаторжу бүгү-нити өөредилге болгуннерин түргускан болза-даа, Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозундан өске ажыл-агыйларда ук өөредилге чоруттунмайн турар. 70 кижини өөредир ужурлуг «Тес-Хем» совхозта-даа, «Сельхозтехника» салбырында-даа тракторист-машинистер курстары амга чедир организастаттынмаан.

Зонаның ажыл-агыйларында тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының ажыглалы кудуу деңнелде. Чижээ, бо чылдың эрткен он айларының дургузунда «ДТ-54» деп бир трактор чүгле 31, а «Тес-Хем» совхозка — 28 календарлыг хүн ажылдаан. Ынчаарга бир тракторга онаашкан ажылдың бүдүрүкчүзү 230 гектар чымчак чер, чер андарышкынында бир тракторга онаашкан ортумак бүдүрүкчүлүг чорук 3,2 га, а бир комбайнның бүдүрүкчүлүү—4,2 га болган. Мындыг чавыс бүдүрүкчүлүг чорук болза, техниктиг база организастыг чыдагааннар-биле хөй санныг тракторлар болгаш комбайннар анаа туруп, хөй шаг-үеи эрттирип турары-биле тайылбырлаттынар.

Амгы үеде техника септелгезиниң талазы-биле байдал база дыка багай дээрзин эш Бады-Суур демдеглээн. Дөртүк кварталда септээр ужурлуг 27 тракторлардан «Тес-Хем» совхоз чүгле 2-ни, «Чодураа» колхоз—2-ни, Ленин аттыг колхоз—2-ни септээн. 16 андазыннарның, 30 сеялкаларның чаңгызы-даа септеттинмээн. «Коммунизмче орук», «Чодураа» колхозтар техника септелгезиниң талазы-биле деңдии хожудап турар.

Ажыл-агыйларда тарылга материалдарының шынары кудуу. Үрезин материалдарында анаа үрезиннерниң бот-деңзизи ам-даа улуг. Тараа культураларының 1269 тонна үрезиннери бүрүнү-биле урдунган болза-даа, оларның дыка хөйү чажарының шынарынга четпес.

Органиктиг чемишчидилгелерни ажыглаарынче зонаның ажыл-агыйлары кичээнгей салбайн турар, бо чылын план ёзугаар сөөртүп төксе чогуур 32 муң тонна өдектен чүгле 5395 тонна өдек шөлдерже төктүнген. Ноябрьның ийи он хонуунда 3400 тонна органиктиг чемишчидилгелер төгер турган, ажыл-агыйлар чүгле 536 тонныны төккен.

Суггаттыг чер ажылының ужур-дузазын чедир үнелевейн келген бис дээрзин эш Бады-Суур миннип чугаалаан. Зонада суггаттыг 7000 гектар ажыг черден бо чылын чүгле 2370 гектарын ажыглаттынган. Оон иштинден Тес-Хем район чүгле 315 гектарны ажыглаан. Тес-Хем бугазы, Өвүрнүң Торгалыгда, Тес-Хемниң «Чаа орук», Ленин аттыг колхозтарының суггаттыг чамдык черлери шуут ажыглаттынмайн арткан.

Ажыл-агый бүрүзүнүң экономиктиг аргаларын барымдаалап, тарылга шөлдерин улам калбартырының, оларның түргузуун экижидериниң, агротехниктиг бүгү чурумнарны шыңгыы сагыырының, кодээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидери-биле бүгү-ле суггаттыг черлерни, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни, техниканы эң ажыктыг ажыглаарының, кур болгаш куруккан черлерни улам шиңгээдириниң, часкы тарылгага бүгү талалыг белеткелди өй шаанда шынарлыг чорударының, часкы хову ажылдарын организастыг эрттиреринин, черле чер ажылының культуразын бедидер аргаларының, ол аргаларны четче ажыглаарының дугайын эш Бады-Суур илеткелдиниң түңнелинде тодаргай чугаалаан.

Чөвүлелге чугаалашкан айтырыг талазы-биле 17 кижи санал берип, чүве чугаалаан.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң агроному эш **Чээду** бир дугаарында сөс алгаш, мынча деп чугаалаан:

— Бистиң колхозта чер ажылының культуразы чавыс деңнелде турар дугайын илеткелчи шын чугаалаан. Бо чылга баш бурунгаар чер белеткеп албааныыстан эрткен чазын дыка хөй гектар черни удур андарып, тарылганы узамдыктырып, оон чайгы ажаалдазын четпес чоруткаш, тараа культураларының бир гектарындан чүгле 3,9 центнер дүжүттү алган бис. Бүскү хову ажылдары база узамдыккан. Тарааларның чамдыызы бышпаан, ынчангаш ол тараалар мал чеми кылдыр ажаап алдынган. Колхоз тарылга шөлүн келир чылын 4.880 гектар чедирер. 2144 гектар аңгыс белеткеттинген. Кызыл-тас үрезининден өске үрезиннер четпес. Ол ышкаш 20 трактористер база четпес. Ам шөлдерже өдек төгери, техника септелгези чоруттунуп турар. Бүгү белеткелди баш бурунгаар доосқаш, часкы хову ажылдарын организастыг чорудар аргалар бисте бар.

Индирде Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң механиги эш **Чылбак-оол.** — Бистиң колхозта техника септелгези шагда-ла эгелээн. Септеже чогуур 9 трактордан «ДТ-54» деп дөрт тракторну бодувустуң күжүвүс-биле септеп алган бис. Беш андазынны, алды сеялканы база септеп эгелээн. Артык кезектерни Чадаанадан ап турар бис. Ынчалзажок бистиң херегледивис четче хандыртынмайн турар. «Сельхозтехниканың» Хандагайты салбыры дыка багай ажылдап турар. Анаа «ГАЗ-51» машина септедири-биле дужаап бергенивистен бээр алды ай эрткен. Ол ам-даа септеттинмээн. Хандагайты салбыры Тес-Хем эргелелиниң эргелекчизинче шилчидерин чугула—деп, ол чугаалаан.

«Сельхозтехниканың» Тес-Хем салбырының эргелекчизи эш **Дмитриев** ажыл-агыйларда янзы-бүрү организастыг четпестерден, ылаңгыя ажаалдаларны, аап-саап септелгелерни өй-шаанда чорутпайн турарындан тракторлар, комбайннар болгаш кодээ ажыл-агый машиналары үрелип, үр үеде анаа туруп турарының, механизатор кадрларны ылангыя үнелевес, оларга ажылдаарының чогуур байдалдарын түргузуп бербейн турарының фактыларын бодунуң саналынга айыткаш, «Сельхозтехника», ылангыя оон Эрзин салбыры ажыл-агыйлардан келген техниканы оожум, шынар чок септеп турарын, дөртку кварталда тракторлар септээриниң планын үскениң миннип чугаалаан.

— Ажыл-агыйжы болур болза, совхозта үнүш-дүжүттүг шөлдер хөй. Ынчалзажок ону багай ажыглап турарывыстан чавыс дүжүт ап турар бис. Бүдүрүп турар продукциявыстың бот-үнези ажок аар. Тарааның культураларын чугаалаваска, чочактараан тонназының бот-үнези 240 рубль болган — деп, чугаалаан, «Тес-Хем» совхозтуң агроному эш **Веснин** совхозка кызыл-тасты, чинге-тарааны колдадыр тарыыр, суггарылганы, чемишчидилгелерни калбаа-биле ажыглаар дээш моон соңгаар тодаргай хемчеглер алдынган турарының дугайын айыткан.

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контроль комитединиң даргазының оралакчызы **А. М. Градобоев** чөвүлелдиң ажылынга киржип, чүве чугаалаан.

ТЕРГИИН ШЫНАРЛЫГ ПРОДУКЦИЯ ДЭЭШ

Кызылдың дааранылга комбинадының Евдокия Ромашовага удурткан херээжен улус хеви даараар бригадазы октябрь мурнуунуң социалистиг чарыжының эгелекчилери болуп, боттарынга алган бедиткен хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткеннер. Боттарының эки үлегери-биле олар нити комбинаттың бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседиринге дузалааннар.

Эки бүдүрүлгечи көргүзүглерни база бүдүрүп турар продукцияның бедик шынарлыы дээш ол бригаданың кежигүннери Улуг Октябрьның 46 чыл оюнда комбинаттың дирекциязындан өртектиг шаңналдарны алганнар. А оон бригадири Евдокия Ромашованың адын республиканың Хүндүлел самбыразында киирген.

Ол бригаданың эки үлегер-чижээн хөй-хөй дааранықчылар өөренгеннер. Т. Фунтикованың удуртканы эр улус хеви даараар бригада октябрь мурнунуң чарыжынга турушпушаан база-ла эки көргүзүглерни чедип алган.

Боттары аразында чарышпышаан, ол ийи бригада чыл планын удавас күүседип четкеннер. Бо хүннерде социалистиг чарыш улам калбарган. СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга эки күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш, дааранықчылар боттарынга чаа-чаа бедиткен хүлээлгелерни ап турарлар. Хоорайның ажылчы чонун хандырарының культуразын улам бедидип, чүгле тергиин шынарлыг продукцияны бээр деп, олар шиитпирлээннер.

Сөглээн сөзүн дааранықчылар бүзүрелдиг ээлеп шыдаар дээрзинге чигзиниг чок.

ЧУРУКТА: бригадир Е. Ромашева.
Сөзү болгаш фотозу К. БЕЛОВТУУ.

Ниитиниң өнчүзүнге дээп болбас

Ажылчы чонну коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле партия, совет, хөй-нити организацияларының боттандырган улуг ажылдарының түңнелинде районда кем-херек үүзедир болгаш ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарның саны эрткен чылдың тос айларында турганынга деңнээрге бо чылдың ол үезинде барык 12 хуу кызырылган.

Мурнунда Саглы кодээ Совединиң девискээринге кем-херек үүлгедиишкини районга эң-не хөй черни ээлеп турган болза, сөөлгү чылдарда партия, совет, хөй-нити организацияларындан чон ортузунга хоойлу-дүрүм таныштырылгазын күштелдиргениниң түңнелинде ында ам кем-херек үүлгедиглериниң барык узуткаттынганын хөөрем чокка демдеглей болур. Социалистиг хоойлуну, күш-ажылдың сагылга-чурумун бужартаар талазы-биле ажыл байдал-ла эки түргустунган болдур, ында ажыл-агыйжы сорулгалар, планныг онаалгалар база чедиишкиниг шиитпирлеттинип турар дээрзи сагыычыларның чижээнден тодаргай көзүлген. Ында «Кызыл тук» колхоз бо чылын күрүнеге эът, сүт, дүк садар пландарын хуусаа бетинде боттандырган, ылангыя сүттүүн —122,4 хуу күүсеткен.

Ындыг болза-даа ниитилелге ажыктыг күш-ажылындан оспаксыраар, ниитиниң корум-чурумун үрээр, хулиганнаар болгаш өске-даа кем-херек үүлгедир шаарданчак кижилер районда ам-даа бар. Райпонуң даргазы эш Очур, улуг бухгалтер эш Намзырай оларның хыналдазының кошкаандан ол садыг организациязының шугумунда кооперативтиң херенгизин оорлап самчыгдаар чоруктуң фактылары хөй болуп илерээн. Чүгле райпонуң № 2 автолавказының садыгжызы Д. Тараачы, Солчур магазининиң эргелекчизи Допчун, Торгалыг сельмагының эргелекчизи турган Калзын-оол, Хандагайты аъш-чем магазининиң эргелекчизи С. Тениг-оол олар бистиң ниитизи-биле 26 муң ажыг рубль түңнүг акшаны самчыгдааннар. Мындыг хөй түңнүг самчыгдалдың болдунганының кол дугуу чыдагааны болза, райпонуң удуртукчуларының хыналда чогундан аңгыда, чамдык кижилерниң самчыгдакчыларга ажыы-биле дузалажып турганында болган.

Чижээ, бо чылдың май айда райпо бухгалтери Саая Дыртык-кыс, райкүүскомнуң чанында ХБАБ эргелекчизи, ревизия комиссиязының кежигүнү Хирлиг-оол Тыртык олар Д. Тараачының кырынга 8 муң рубль тудай бээрге, 65 санныг улуг өртектиг пальтолар, 35 санныг костюмнер бар деп, самчыгдакчы мегелээрге, ол бараанпарның өртээнге курут фактураны бижээннер. Хөй түңнүг самчыгдалды чажырган бо кижилер хоойлунуң харысалгазынче чугаа чокка кирерлер. Ынчаарга сентябрьда санаашкынны чорудар анаарга демги-ле Тараачы Торгалыг сельмагының эргелекчизи Сескарбаага 9 муң рубльдиң, № 1 автолавканың эргелекчизи Балбак-оолга 2500 рубльдиң бараанпарын берген кылдыр ол кижилер-биле дугурушкаш, меге фактураларны алган турган. Самчыгдакчының бо дузалакчылары кеземче харысалгазында ам киргеннер.

Хандагайты аъш-чем магазининиң эргелекчизи турган С. Тениг-оол, садыгжы Салчак Шома олар самчыгдал кылгаш, ажылындан үндүртүп турда, райпонуң плановик бухгалтери Сундуй дээрзи оларның магазининден 750 рубльдиң аъш-чем продуктуларын үрелген кылдыр актылааш, анаа Ондар Начынны киришкен деп, оон адын тудуп бижаан. Ону кодээ Советтиң депутаты деп мегелээн турган. Бо херекиниң дугайында Сундуйну самчыгдакчылар-биле кады хоругдалга база кирген.

Моон мурнунда райпонуң даргазы турган, чамдык кижилерниң оор-самчыгдал кылырынга таарымчалыг байдалдарны түргускан болгаш райпонуң ажылын сандаратткан Ойдупту кеземче харысалгазынче база-ла чугаа чокка киирер апаар. Бо бүгү чижектер болза, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң социалистиг өнчүзүн чамдык ажыл-агый удуртукчуларының талазындан безин ак-сеткилдиг эвес болгаш кайы-хамаан чок байдал-биле көөр чоруктарның ам-даа барын херечилээн.

Күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң база хамаатыларның херенгизин оорлаар кижилер районга бар болуп турган. Торгалыг колхозтуң чылгычылары турган Доржу Дупчун-оол, Ш. Дөмур олар оор М. Бара-оол, М. Болат-оол сугдар-биле сүлчээлешкеш, 9 баш чылгы малды өөккаш, оларның эъдин чемге хереглеп төтчеглээннер. «Коммунизмче орук» колхозта оор херек ужун үш удаа шииттирген Бара-оол дээрзи М. Очур-оол, Д. Кончай-оол оларны эвилелдеп алгаш, сөөлгү үеде хамаатыларның 4 молдургазын болгаш бир ирттин оорлааш түттүрганнар. Үстүнде алы үнген херектеннер хоойлунуң харысалгазынче шупту киргилээн.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээрлериниң хөй кезии-ле мурнунда хулиган херек ужун шииттирген кижилер болуп турар. Чижээ, Өвүр райпозунуң ажылчыны турган Саая Айыжы дээрзи хулиган херек ужун шииттиргеш, ол кеземчезин эрттирзе-даа, оортан чөгүүр түңнел кылбаан. Ол бо чылын база катап хулиганнааш, ийи чылда хосталгазын казыдып шииттирген. Мурнунда районнуң чолаачызынга ажылдап тургаш, шииттирген Борис Шойдан дээрзи хөй-ниитиниң черинге болгаш адазының бажыңынга хулиганнааш, ам хоругдалда кирген.

Ниитиниң корум-чурумун үрээрлерге, мацгыссалчак амыдыралдыгларга болгаш өскелерге-даа удур кам-хайыра чокка демисежирин партия болгаш чазак бистен үргүлчү негеп турар. Ынчангаш ниитиниң, хамаатыларның өнчүзүн оорлардан, самчыгдакчылардан камгалаары, социалистиг хоойлу-дүрүмнү хажык чокка сагып боттандырары дээш демисел — ол дээрге совет кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези болур болгай.

А. АДЫГЖЫ,
Өвүр районнуң прокурору.

Орнаашкынның орну куруг

Албан-организация болгаш амыхуу кижилерниң аразында кылган кержэ, дүгүржүлгелер, садыглаашкыннар күрүнеге когаралдыг болган таварылгада ол садыглаашкынны, орнажылышкынныарны күш чок деп санааш, оон кирген чүүлдерни күрүне орулгазынче шилчидер дугайында ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның негелде хоойлузунуң үндезиннериниң дугайында хоойлунуң 14 чүүлүнде айыткан. Бо хоойлуга үндезилээш, Каа-Хем районга болган бир таварылганы бижиирин шиитпирледим.

Бо чылдың чайгы айларының бирээзинде Каа-Хем райпозунуң чоннан садып алган инектерин Кызылга сүрүп чедирер кержэ ёзугаар Анатолий Дудников биле Василий Оленин хүлээп алган малын Сарыг-Септен сүрүп үнүпкеннер. Район төвүнден үнген доораан-на күрүнениң малын олар боттарының хөренгизи дег карартуразында ажыглап, өрүк-суур садып, бичелерин өлүрүп чип, таныштарынга орнап эгелээннер. Шак ындыг чалдыр тавар ажылап бадып ора Бүрен-Хемге Савушкина биле Бочкарёва дээр чижен кижилерге ужуражканнар. Демгилери мал сүрүкчүлерин бажыңнарынче чалай берген. Бот-боттарын хүндүлешкен, найыралдыг шайлаашкынның соонда бичии моддургалар-биле улуг инектер орнап алыр дээн Савушкина биле Бочкарёваның күзели-даа боттанган. В. Савушкина бичии бугажык-биле 470 кг деңзилиг семис инекти орнай шаап алгаш, таныштарының сеткилин хомудатпазы-биле 30 рубльди немелдезинге берген, а Бочкарёва база ындыг арган бугажыгаш берген, оон орнунга 416 кг деңзилиг инекти баглап алгаш база 10 рубльди өннүктеринге хөйлатпышаан, өрүк-суур, озал-ондакка таварышпайн, сүрген малын онча-менди чедирерин сеткилиниң ханызындан күзеп, холдарын дыңзыг туткаш аъткарыпкан. А. Дудников биле В. Оленин алган акшазын үлежип, арага-дары ижип, өруун уламчылап чорупканнар. Күрүнениң малын төтчеглээн ол кижилер удавайн кеземче харысалгазынче кирген. Ол үеде истелге органы Бочкарёва биле Савушкинаның орнап алган инектерин хавыргаш, белеткел конторазынга дужаапкан турган.

Бажар арга-биле тып алган инектерин хей-ле халаска хавыртса-даа, олар кезек үениң иштинде чөпсүнген чүве дег мыт чок өлурганнар. Ынчалза-даа семис чаагай инектери-биле бугажык моддургаларны катай алыскан ол эштерниң сагыжы дескүнмейн барган, хавырткан инектериниң өртээн суд дамчыштыр төлеттирип аптарын шиитпирлеп алганнар. Оон ол бодалын боттандырары-биле карактарының чажын бүддепе дип алгаш, Каа-Хемниң улус судунга негелде билдиришкинин киирген. Бочкарёва биле Савушкинаның киирген билдиришкинин хынап көөрге, күрүнениң хөренгизин кажар арга-биле, карак ажыттап артыкка ап чиптер дээш кылган орнаашкын болган. Суд ону күрүнеге когараткан чорук деп санааш, ол хамаатыларның алган инектериниң өртээн күрүне орулгазынче киирерин шиитпирлээн. Район судунуң шиитпирин Тыва АССР-ниң Дээди судунуң президиуму хынап көргеш, ону совет хоойлуга үндезилеттинген чөптүг шиитпир деп санавышаан, өскериилге чокка хевээр арттырган.

Күрүнеден артык чүве алырын бодап чоруур Д. Бочкарева биле В. Савушкинаның орнаашкыны ындыг түңнелдиг болуп доозулган.

Ш. САЛЧАК-ООЛ.

Ак-Дашта хойжу бригада

1963 чылдың январьның бир хүнү. Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң директорунуң кабинединге партком секретары Ооржак келгеш: сөөлгү үеде хой ажылын сайзырадырының чугула мурнакчы аргазы бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларны организастаар хемчеглерни ап, ам чылдың эгезин-дир, ону чугаалажып көрээлиңер деп негээн.

Дараазында хүн парткомга специалистерни, активчилерни чыгган, ук айтырыгны чугаалашкан. Совхоз девискээринге үш салбырларның аайы-биле 6 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларны организастаарын, оларның төптерин кана тургузарын, бригадирлерни, кадарчыларны кайы бригадага киирерин, чүнү быжыглаарын шиитпирлеп турда, Биче-Тей салбырының Ак-Даш бедүүнде хойжу бригаданың бригадиринге кымны кылыры деп айтырыгга келгеш, олурганнар элээн бодаңы берген. Хуралга олурганнарның иштинден элээн каш активчилерниң адын адап саналдап туругулаан. Хынамчалыг чугаалажып турган, мурнунда хову бригадазының учётчиги турган Ооржак Шагдыр Бегзиевичиниң томуйлаарын дүгүрүшкен.

Ол үеде совхозтуң Биче-Тей салбырында мал чеми тевип, кыштаглаашкын белгедээшкинге таваржып келген турган. Эң ылаңгыя Ак-Даш, Улуг-Хөвүн, Сүг-Бажы ынчаар турган кадарчыларда байдал эки эвес турган. Ындыг-даа болза күш-ажылга кызымак, чүткүлдүг Шагдыр Бегзиевич байдалдың бергезин билип тура аңаа даасан херекти хүлээп алгаш, ажылдап эгелээн.

Эш Шагдыр 8 кодаңда хуваттынган 5775 хойну хүлээп алгаш, чаа немелде кыштагны кылып, артык кыштагларже одары төңген кодааннарны сайгара көжүрген. Мал чеминиң дирекция черинин хуваалдазын ёзугаар өске салбырлардан сөөртүп эккеп, күжү арып баксараан малдарны тускай азыралга түргускан.

Ажыл чоруп-ла турар. Кадарчылар мурнунда ышкаш чаңгыс-чаңгыс кодааннар ышкаш эвес, бригада, деп-биле ажылдаары эки чүве-дир деп билип, бригадирге айтырыг, негелде тургузары көвүдеп эгелээн. Ынчан ол ажыл чаа чүүл боор турган төлээде, билдинмес чүве-ле хөй турган. Ажыы-биле чугаалаарга, өөредиглиг дуза негеттинип турган.

Ук бригада бодунуң туруп келген үезиниң иштинде өске бригадаларга дээре түңнелдиг болган. Бригада кежигүннериниң организастыг, күжениишкинниг ажылдааныныы ачызында хойлар улуг хорамча чок чыл ашкан. Ниитизи-биле 100 төрүүр хойга онаашкыр 91 хураганнарны камгалап алган. Бодуун дүктүг хой бүрүзүнден 1,8 кг алыр планын 1,9 кг кылдыр күүсеткен. Күрүнеге 1019 центнер хой эъдин дужаазыны-биле планын ажырган. Хойнуң чайгы семиртилгезин Час-Адыр, Сукпак-Тайганың сериин, көктүгшыктыг тайгаларынга эки организастыг чоруткан.

Мал чемнериниң белеткелин база эки организастааныңдан 850 центнер ажыг сигенни белетнээш, шуптузун кыштагларда сөөртүп чедирип алган. Амгы үеде 10 кодаңда үстүнген хойларның кыштагларын 1000 хой кирер чаңгыс аай хевирниг, 400 хой кирер бодуун кажааларны кылганы-биле кыштаглар четчир. Эрги кажааларның септелгези эки болган. Хойларны чүзүн болгаш үксаа аайы-биле аңгы-аңгы кодааннарда үзүп түргускан. Чайгы үеде хойларның чуулдазын организастыг чоруткан. Бүгү төрүүр хойларны чогуур үезинде тарып боозаткан.

Учёт, отчётту эки түргускан. Бригаданың кодааннарында бригада кежигүннериниң хуу малын аңгылап үскеш тускай кадарчыда түргускан.

Бригада болуп ажылдаарының ажыктыын оон кежигүннери эштер К. Баян-Доржу, О. Үстүн-Дагба, О. Ындык, О. Шевер-оол, О. Марта-оол олар эки үнелеп, коллективтиң бүгү амыдыралынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Совхозта ол үеде-ле түргустунган чамдык бригадаларның ажылы ам-даа шулуудавайн турар. Мурнап турар бригадалар-биле чыдып каап турар бригадаларның аразында дуржулга солчулгазын, дузалажылгазын организастаар херек.

И. КОМБУ.

МОСКВА. Кылымал волокнонуң бүдүрүлгелерин төлевилээр талазы-биле күрүнениң «Гипроник» деп институдунга капрон волокнуну алыры-биле капролактамны регенерациялаарының цегиниң төлевилелин ажылдап кылган. Цехтиң күчүзү чылда 13,2 муң тонна волоконну үндүрери болур.

ЧУРУКТА: төлевилелди ажылдап кылырынга киришкен инженерлер (солагай талазындан) Г. Лобова, В. Коротков болгаш А. Макарова олар чаа цехтиң макединде.

Фото В. КУНОВТУУ. СЭТА-ның фотохроникази.

Ажылы сулараан клуб

«Тыва» совхозтуң салбыры Хендергей суурда кодээ клуб—районнуң улуг клубтарының бирээзи. Культура-массалыг болгаш өске-даа ажылдарны эрттирериңге ол дыка таарымчалыг. Ындыг турбуже, ында каандыг-даа ажылдар чоруттунмайн турар. Клуб эргелекчизи Б. Хунай-оолдуң ажылының планы чок. Салбырның чурттакчы чонну лекция, беседа дыңнаваандан бээр элээн үе эрткен. Кежээлерде танцы болгаш өске-даа оюннар эрттирериңге ойнаар херекселдер чок. Оон уламындан кежээлерде аныяктар клубту ажыглаар арга чок боор турар. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү сөөлгү үеле ажылдаваастаан. Кино үндүрүлгези кудуу деңнелде. Кино упуп турар үеде оон үстүрү көвей. Мындыг байдалдыг турда кижилер күзел хандыр дыштанып алыры берге.

Ынчангаш бо четпестерни эдерин кодээ Советке сүмелеп турар бис.

К. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

УКРАИН ССР. Киев—Крещатик төп оруу.
Фото В. СЫЧЕВТУУ. СЭТА-ның фотохроникаазы.

ДАШТЫКЫДАН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

Совет космонавтар Цейлонда

КОЛОМБО. (СЭТА). Совет космонавтар В. Николаева-Терешкова, А. Николаев болгаш В. Быковский олар Коломбода чеде берген.

Космонавтарның чедип келириниң мурнуу чарыында Коломбодан Ратмалан аэропортунга чедир оруктуң бүгү дургузунга найысылалдың болгаш чоогунда суурларның чурттакчылары чыглып эгелээн. Эртенгиниң таптыг-ла 10. 30 турда, меңгүннелчек «ИЛ-18» шөлге кээп хонупкан болгаш цейлон болгаш совет күрүне туктары-биле шимеп каан аэропорт бажыңынга чедип келген. Өөредилге болгаш культура министри И. Р. Калугалла совет космонавтарга диңмиттиг адыш часкаашкыны болуп турда байыр чедирген.

Эргим аалчыларга алдар болдуруп, сингаль кыстар ыр ырлаан болгаш орхидейден кылган гирляндаларны оларга тудускан. Совет космонавтар хай-ниитиниң төлээлечилери-биле, политиктиг партияларның удуртукчулары-биле, парламент кежигүннери-биле танышкан. Цейлон болгаш совет туктар-биле шимээн машиналар чыылган чоннуң аразы-биле оожум чорупкан.

Коломбоже кирер чедип чорда, найысылал чанының районунуң даргазы Д. С. Гунаратне космонавтарга байыр чедирип, чуве чугаалаан. Цейлон болгаш совет гимнилер чаңгыланып турган. Валентина Николаева-Терешкова допчу харыы сөс чугаалааш, цейлоннарга совет кижилерден изиг байырны дамчыткан болгаш чуртка келзин деп чалааны дээш. Цейлоннуң чазаанга болгаш премьер-министр Сиримаво Бандаранаикеге өөрүп четтиргенин илергейлээн.

СЭКП-ниң Программазын АКШ-та парлаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Интернейшнл Паблишерс» деп ном үндүрер чер Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазын Н. С. Хрущевтуң тускай эге сөзү-биле чаа парлап үндүрген.

Совет Эвилелинде коммунизм тургузуушкунунуң Программазы-биле таныжар чорук «совет системаның алыс уткаазын, совет улустуң чүткүлүн болгаш шын эчис сорулгаларын американнарның дээре билип алырынга дузалаар, а ол дээрге, мээң ханы бүзүреп турарым-биле алыога, бистиң улуг улустарывыстың аразынга найыралдыг хөгжүдеринге идиглиг болур, а ындыг болганда бүгү денегейге тайбыңны быжыглаар» деп ол эге сөзүнде Н. С. Хрущев медеглеп турар.

Акы-дуңмалышкы сагыш-сеткил каттыштырылгазы

ГАВАНА. СЭТА-ның корреспондентизи М. Бузнвскийниң дамчыдып турары болза:

Кубага эрттирген, «венесуэл улус-биле сагыш-сеткил каттыштырарының неделязы» Гавана университединге ноябрь 21-ниң кежээзинде болган массалыг митинг-биле доозулган. Чырыдышкын министри, Социалистиг революцияның чаңгыс зай партиязының национал удуртулгазының кежигүнү Армандо Харт митингиге чуве чугаалаан.

Латин Американың бүгү-ле улустары ышкаш, Кубаның улузу болза, бодунуң хамааршпас чоруу дээш демисежип турар Венесуэланың ажылчы чоннары-биле боттарының сагыш-сеткил каттыштырып турарының дугайын бүгүдеге дыңналдыр медеглеп турар деп, ол бодунуң чугаазынга демдеглээн. Хосталгалыг демиселди удуртуруңга Венесуэланың Коммунистиг партиязының чугула ролюн Армандо Харт онзалап демдеглээн.

Венесуэл улус-биле сагыш-сеткил каттыштырарынга холбаштырган массалыг митингилер болгаш хуралдар фабрикаларга болгаш заводтарга, албан болгаш өөредилге черлеринге, Хосталга ортулуунуң улус имениелеринге болгаш көдээ ажыл-агый кооперативтеринге болгулаан. Латин Американың чурттарын дарлап турар американ империализмни болгаш Ромуло Бетанкурнуң диктаторжу эзу чурумун ажылчыннар, тараачыннар, албан-хаакчылар болгаш өөреникчилер каргап турганнар. Бодунуң хосталышкыны дээш демисежип турар Венесуэланың маадырлыг улузу-биле боттарының сагыш-сеткил каттыштырып турарының дугайын олар чаңгыс эп-сеткил-биле медеглээн.

МАССАЛЫГ ТИРАЖ-БИЛЕ

ТОКИО. (СЭТА). «Катанаэ сюнин» дээр ном үндүрер чер Совет Эвилелиниң чорудуп турары тайбың кожа хелбээ доругнаашкынының политиказын, а ол ышкаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвиниң айтырыгларын чырыткан ийи номну массалыг тираж-биле парлап үндүрген.

Ол номнарда Н. С. Хрущевтуң чугаалары, СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың документилери, совет парлалганың чүүлдери кирген.

Президент Л. Джонсонуң чөвүлежилгелери

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың чаа президентизи Линдон Джонсон Ак бажыңга ноябрь 23-те эртенгиниң 9 шакта чедип келген. Ол чедип келгеш, дораан-на төп разведка эргелелиниң начальниги Маккоун-биле болгаш өлген президент Кеннединиң национал айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле тускай дузалакчызы Макджордж Банди-биле ужурашкан. Оон соонда Джонсон АКШ-тың күрүне секретары Дин Раск-биле элээн үр чугаалашкан.

Раск-биле ужурашканының соонда чаа президент АКШ-тың камгалал министри Роберт Макнамара-биле ужурашкан.

АКШ-тың чазааның хуралы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың чазааның ноябрь 23-те болган хуралынга президент Л. Джонсон чазактың кежигүннерин боттарының албан-хүлээлгелеринге хевээр артарын дилээн.

АКШ-тың күрүне секретары Д. Раск болгаш АКШ-тың КНО-да төлээлекчизи Э. Стивенсон олар боттарының деткип турарын чазактың бүгү кежигүннериниң өмүнээзинден президентиге бүзүреткен болгаш боттарының албан-хүлээлгелеринге ар-тар чөпшээрелин берген.

Эртенинде президент Джонсон мурнунда АКШ-тың президентизи турган Д. Эйзенхауэр-биле Ак бажыңга ужурашкан.

Б. Рассельдиң медеглели

ЛОНДОН. (СЭТА). Сураглыг философ болгаш Англияның хөй-нитти ажылдакчызы Бертран Рассель АКШ-тың президентизи Кеннедини өлүрген чорук-биле холбаштыр дараазында медегелди кылган:

«Президент Кеннедини араатанзыг эзу-биле өлүрген чорукка мен ханызы-биле хомудап тур мен. Совет Эвилели-биле дугуржулганы чедип алырынче ол шын сеткили-биле чүткүп турган болгаш Кеннединиң салгакчызы оон политиказын үргүлчүлээр боор деп идегеп тур мен».

Освальдыны боолаан кижи таныттынган

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ли Харви Освальдыны боолаан кижи таныттынган, ол болза Даллас хоорайның чурттакчызы, дүнекиниң ийиги черлениң клувунуң ээзи Джек Раби деп кижи болган. Полиция Рабини эки танып турарын репортерларга дыңнаткан. Освальдыны сөөртүп эккелген үеде полиция участогунче Рабиниң канчап шургуп кире бергенин полиция тайылбырлавайн турар.

Освальд «кедергей берге байдалда» чыдар дээрзин эмнелгеден дыңнаткан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ноябрь 24-те боолаткан Ли Харви Освальд өлген.

Бужар дайын үргүлчүлеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Вьетнам шериглер болгаш оларның америк «чөвүлекчилери» чоокта чаа болган эргилдениң соонда мурнуу вьетнам партизаннарга удур дайынны чер болганда катап эгелээн деп, Ассошиэйтед Пресс агентилел Сайгондан дыңнадып турар.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАГА ҮНДЕЗИЛЕЛ

Венгрияның улус ажыл-агыйында социалистиг чурттарның акы-дуңма дузаламчызы болгаш кады ажылдажылгазы чокка хөгжүп турар шак ындыг адырны айтыры берге. Чижээлээрге, ноябрь 7-ниң бүдүүзүнде Вац хоорайга Дунайның цемент-чугай кылыр күчүлүг комбинады ажылдап эгелээн. Ону ГДР-ниң инженерлериниң төлевилелин ёзугаар кылган болгаш ында польша база чехословак дериглелер бар.

Сазхаломбатта Совет Эвилелиниң дузазы-биле дерип турар чуртта эң күштүг электростанцияның бирги турбиназы тогун берген. «Дружба» деп дамчыдыкчы-биле Совет Эвилелинден келген нефтиге ажылдаар нефть болбаазырадыр заводту база-ла ында тудуп турар. Ол заводка херегләэр машиналарны база дериглелерни совет болгаш чехословак бүдүрүлгелерде кылып турар.

БЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарның кады ажылдажылгазының чугула хевири болза, улус ажыл-агый планнарын таарыштыр тургузуп турары болур. Венгрия социалистиг чурттарның кооперация планын белеткээринге, үнүштер камгалаар химиктиг чүүлдерни бүдүрериңге киржип турар. Венгрия Улус Республика кылымал материалдарны бүдүреринге болгаш химия үлетпүрүнүн өске-даа адырларынга Чехословакия-биле кады ажылдажылганы тургускан. Хөмүр даш казып тывар талазы-биле Венгрияның болгаш Польшаның кады кылган «Халдекс» деп бүдүрүлгези чедиишкинниг ажылдап турар.

Эртем-техниктиг кады ажылдажылга талазы-биле Венгрияның социалистиг чурттар-биле харылзаазы үре-түңнелдиг хөгжүп турар. Венгрияның конструкторлар бюроларында акы-дуңма чурттарның бүдүрүлгелериңге херегләэр төлевилелдерни белеткеп турар. Оон-биле чергелештир Тиссапалконьяда болгаш Беренте химия заводтары ышкаш шак ындыг улуг бүдүрүлгелерниң төлевилел документилерин Венгрия Совет Эвилелинден алган. Амгы үениң ол химия бүдүрүлгелеринге ажылдаар Венгрияның 30 тускай эртемниглери Совет Эвилелинде өөренип турар.

БЭДЧ-ниң кежигүнү чурттар-биле Венгрияның акы-дуңма кады ажылдажылгазы хүн келген тудум-на быжыгып турар.

Митрофан Попов.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Будапешт.

БОЛГАРИЯНЫҢ УЛУГ ТУДУУ

Тудуш ак туман Балкан дааның бажындан оожум соып баткаш, тергиин улуг тудугну хөме алы бээр. Ынчан бичии чаъс база дымырадып келген. Күстүң чаъс-чаашкынныг хүннери тудугжуларга эвээш эвес шаптыкты таварыштырып турар. Ынчалзажок, Болгарияда эң улуг тудуг болур Кремиковскиниң металлургия комбинадының хөй мун кижилиг коллективи соруп киришкинниг ажылдап турар. Ол чоокта чаа бүдүрүлгечи улуг тиилелгени чедип алган: бирги домна суугу ажыглалга кирген болгаш Кремиковскиниң баштайгы шоюн эзилдирген!

Ол чоокка чедир ыраккы келир үениң күзели болуп турган. Үш чыл бурунгаар Софияның чанынга социалистиг экономиканың хөгжүлдезинге улуг рольду ойнап, кара металлдарга чурттуң өзүп турар хереглелин хандырар ужурлуг аар үлетпүрнүң ол улуг бүдүрүлгезиниң тудуу эгелээн. Комбинатты долу күжү-биле ажыглалга киирген соонда, чуртка кан бүдүрери дайын мурнундагы 1939 чылга деңнээрге 300 катап улгадыр. Болгарияның кожа турар чурттары болур Грецияда болгаш Турцияда чурттакчы чонунуң кижи бүрүзүнге онаалтыр 20 килограмм хире канны ам бүдүрүп турар болза, Болгария чонунуң кижи бүрүзүнге хуваалтыр 220—230 килограмм канны бүдүрер апаар. Кремиковск комбинаттың чуртка ажыы ол хире-дир.

Үш чыл дээрге ындыг-ла улуг эвес үе-дир. А тудугжулар ол үениң дургузунда дыка хөй бергелерни ажып эрткен. Ам тудуг конструкцияларының заводун, септелге-механика заводун, чылыг болгаш электри төвүн, коксохимия заводун ажыглалга кирген. Чоокта чаа бирги домна суугуну ажыглалга кииргенин байырлаап.

Домна суугуну дерип кылыры чүс-чүс тудугжуларга, монтажчыларга, инженерлерге болгаш техниктерге хыналда болгаш берге шылгалда болган. Олар кыска хуусаанын дургузунда нарын конструкцияларны эптеп, чеди мун тонна хире дериглелерни тургускан. Монтажчылар нарын механизмнерни таарыштыр эптегилеп каан.

Домна суугу цегиниң кожазында кан шуткуур черни тудуп турар. Ол эрткен кыжын куруг шөл турган, а ам ол черде кайгамчык улуг тудуг шөлү чаттылып чорутткан.

Кремиковскиниң комбинадынга мартен эвес, а конвертерлиг суугуларга канны эзилдирер. Кан шуткуур цехтиң бирги ээлчээнге кайызының-даа дензизи чүс тонна үш конвертерлар болгаш бедик шынарлыг кан эзилдирериңге херегләэр чүс мун тонна дензилиг электриктиг суугу турар.

Кремиковскиниң комбинадын Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузаламчызы-биле тудуп турар. Ам ында инженер Падуровка баштаткан дыка хөй тудугжу-монтажчылар болгаш металлургтар ажылдап турар. Олар боттарының дуржулгазын болгаш өннүктериңге күзелдии-биле дамчыдып берип эгелээн. «Кремиковскиниң металлургия комбинадын, база-ла моон мурнундагы улуг тудуглар ышкаш, акы-дуңма Совет Эвилелиниң хүн бүрү улуг дузазының ачызында тудуп турар бис. Совет тускай эртемниглер кезээде эң берге черлерге ажылдап, бистиң ажылчыннарывыс болгаш тускай эртемниглеривис-биле кады суугуну дерииринге бир демниг киришкен. Падуровтуң, Авдеевтиң, Максимовтуң, Грибановтуң, Щербаковтуң, Смирновтуң, Скородумовтуң болгаш өске-даа он-он совет тускай эртемниглерниң аттары бистиң социалистиг бүгү тургузуушкунувус-биле сырый холбаалыг советтиг чурттуң чорудуп турган чүс-чүс, мун-мун кижилериниң аттары-биле бир дөмей биске үнелиг болуп артар» деп, бирги домна суугуну ажыглалга кирген хүн «Труд» деп болгар солун бижээн.

1960 чылдың октябрьда ол тудугну шефке алган болгар комсомол комбинаттың тудуунга улуг рольду ойнап турар. Амгы үеде ол тудугда 4 мун ажыг аныяк тудугжулар бар. Бол шалыпчы күш — чоннуг-биле эң дээрелерге санадып турар 160 аныяктар бригадазының ажылдап турар черинде.

Кремиковск — чүгле тудуг чери эвес, а канчаар-даа аажок улуг өөредилге комбинады-дыр. Келир үениң металлургия бүдүрүлгезинге дыка хөй мергежилдиг кадрлар негеттинер. Бөгүнгү тудугжулар болза даартагы хүнүнүң металлургтары-дыр. Эрткен чылын чүүл-бүрү түр сургуулдарга мун ажыг кижи тускай эртемни чедип алган. Чаа улуг бүдүрүлгелер ажыглалга кирген бо хүннерде техниктиг кадрларга негелде улам өскен болгаш ол негелде хандыртынар. Среда санында-ла инженерлерниң болгаш дуржулгалыг тускай эртемниглерниң удуртулгазы-биле 194 техниктиг курстарга кичээлдерни эрттирип турар. Ынчан 3275 кижи хары угда парта артынга олуруп кааш, өөренип эгелээр. Олар домначылар-ның, кан эзилдирикчилерниң, прокат болгаш коксохимия херээниң мастерлериниң тускай эртемин өөренип ап турарлар. Чыл дургузунда ийи мун ажыг тускай эртемниглерни белеткээр база бир өөредилге комбинады чоокку үеде ажыттынар.

Болгар үлетпүрүнүң төвү болур Кремиковскиниң тергиин улуг комбинадының тудуу хүн келген тудум улам-на өзүп өөр.

Н. Кочешков.
(СЭТА).

ПОЛЬША МЕТАЛЛУРГИЯГА ХЕРЕГЛЭЭР СОВЕТ ДЕРИГЛЕ

Акы-дуңма ийи чурттар болур Польша биле ССРЭ-ниң аразында экономиктиг кады ажылдажылга чыл келген тудум-на быжыгып турар.

Совет Эвилелиниң дузазы-биле Чаа Гутеде металлургия комбинадында беш дугаар домна суугуну, кан шуткуур үшкү заводту, чыл санында 1,5 миллион тонна кан эзилдирер бүдүрүкчүлүг чаа прокат цегин тудуп кылыр.

Совет Эвилели Ченстоховада Берут аттыг металлургия заводунга кылын прокаттың чаа цегин, амгы үеде алгыды тудуп турар «Заверче» заводунга — хоорзалар кылыр цехти, а Островцеве М. Новотко аттыг заводка — күчүлүг пресстерни тудуп бээр.

Виктор Кузнецов.
СЭТА-ның корреспондентизи.

ВАЛЕНТИНА ПЕТРИШЕВАНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Совет пөс-таавычы Валентина Петришеваның ажылга херектээн мурнакчы аргазын эдерген чаартыкчыларның школазын Барыын Чех областың Нейдек хоорайда ажыткан. Областың пөс-таавычылары ол чаартыкчы арганы херек кырында ажыглаанының дуржулгазын ай санында солчуп турар. Амгы үеде Нейдекте камвольд аргыглар фабриказында безин Валентина Петришеваның үлегериниң эдергеннериниң саны 900 ажып турар. Олар совет пөс-таавычының мурнакчы аргазын ажыглавышаан, бо чылдың үш кварталдарының дургузунда 250 мун хире кронну (ол черниң акшазы) камнап алганнар.

Петришеваның ол аргазын Чехословакияның пөс-таавы бүдүрүлгелеринге делгеми-биле нептерээдириниң эгелекчилериниң бирээзи Нейдекте фабрикада социалистиг күш-ажыл бригадазының удуртукчузу Илона Сасакова болган.

Совет чаартыкчыларның ажылының дуржулгазын чехословак үлетпүрүнүң өске-даа адырларында делгеми-биле ажыглап турар. 1961 болгаш 1962 чылдарда оларның нептереткени 35 миллион крон хемчээлдиг камналганы чехословак улус ажыл-агыйынга берген.

Илья Масленников.
СЭТА-ның корреспондентизи.

ЮГОСЛАВИЯНЫҢ НЕФТИЗИ

Мырыңай чоокка чедир-ле Воеводинаның автономнуг крайынга хамааржып турган. Банаттың чурттуг көдээ ажыл-агыйлыг өске районнарындан ылгалыр чүвези чок турган. Банаттың байлаа — үнүш-дүжүттүг хөрзүн деп санап турган. Ам ында ажыл-агыйның чаа адыры — нефть болгаш газ үлетпүрү төрүттүнүп турар. Воеводинада нефть болгаш газ-биле байлак 17 черлерни ажыткан. Бир эвес эрткен дайынның бүдүүзүнде Югославияга 1 мун тонна, а 1962 чылда — 1200 мун тонна нефтини тып турган болза, 1965 чылда 1200 мун тонна нефтини чүгле Воеводинаның черинден алыр. Бо чылын 100—120 миллион куб метр газты алган.

— Бо дээрге Совет Эвилелинде нефть тывыжынга четпес болбайнаан. Ынчалза-даа Югославияның нефть арыглаар заводтарынга ажылдап кылырынга болгаш иштики хереглелдерни хандырарынга бодунустуң нефтинис четчир — деп, нефть ажыглаарының талазы-биле кол инженер Владо Аксин чугаалап турар.

...Банаттың төвү — Эреня хоорай соовуска артып калганда, газ ажылдап кылыр заводтуң бедип үнген бажыңнары хүнге чайнап көстүп келди. Оон туруп турар черинге эрткен чылын кукуруза шөлү турган.

— Соруктa болза кончуг бедүүн. Бойдус газының маназ каап турар холумаан ылгаар херек. Эки шынарлыг газты чогууру-биле ажыглавас болза, ажыл-агыйжы эвес болур болгай. Метан биле этанны газ дамчыдыкчызы-биле Панчевода азот-химия заводунче чорудар. Бойдус газының өске холумактарын бажын ажыглаарының негеделерин хандырарынче, кылымал удазыннар болгаш пластиктиг массалар бүдүрери-биле нефтехимияже чорудар — деп, Владо Аксин чугаалап турар.

Владо Аксин бодунуң ажыл-ижинге дыка ынак. Ол чүгле бо хүннү эвес, а чоокку болгаш оон-даа ыңай келир үениң бүдүрүлгезиниң дугайын чежеге-даа чедир чугаалаарынга белен. Воеводинаның нефть болгаш газ курлавырларының баазазынга улуг нефтехимияның төрүттүнериңге, нефть ажылдап кылыр улуг заводтуң туттунарынга ол ам бүзүреп турар.

Владо Аксин эртем болгаш педагогиктиг улуг ажылды кылып турар. Воеводинага нефтиниң болгаш газтың шинчилелин чорудуп, ажылдап турар «Нефть-газ» бүдүрүлгезинге техниктиг интеллигенцияның өзүп келгенин сонуурган көрдүвүс.

— 1952 чылда ийи инженерлер болгаш дөрт техниктер ажылдап эгелээн улус бис. А ам бисте 100 инженерлер болгаш 300 хире техниктер бар. Олар шупту аныяктар. Бистиң ажыткаш, ажылдап эгелээн байлаавыс Воеводинаның автономнуг крайының черинде турар нефтиниң болгаш газтың 20 хуузунга безин четпес. Бистиң бо кылып турар ажылывыстың келир үезиниң дугайын боттарының-ла чугаалап бээр силер — деп, Владо Аксин чугаалаан.

Иван Титов.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Белград.

Алдан-маадырларга тураскаатккан кежээ

Чоокта чаа Кызылдың педагогика институдунга Алдан-маадырларның тура халышкынының 80 чыл оюнга тураскааткан байырлыг кежээ болган. Кежээни институттуң башкызы Ш. Сат ажыткан. Тываның дыл литература болгаш төөгүнүң эртем шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы М. Маңнай-оолга сөс берген. Тываның ядыы араттарының 1883—1885 чылдарда үндүрген тура-халышкынының дугайында ол солун чүүлдерни чугаалаан. Илеткел соонда, архив черинин ажылдакчызы Т. Седип-оол, чурукчу С. Ланзы болгаш өскелер-даа Алдан-маадырларның маадырлыг демиселиниң дугайында допчу чугаалар кылган.

Институттуң дыл, литература, төөгү факультединиң студентилери чыылганнарга концерт көргүскен. «Ала караан дешкен болза», «Туттурбайн бараалыңар», «Хүлүттүрген холдарымны» деп ырларны концерттиң киржикчилери күүседен. Чогаалчы С. Сарыг-оолдуң Алдан-маадырлар дугайында шүлүүн студент С. Данзы эки чугаалаан. Студентилер ол кежээ С. Ланзының чураан Алдан-маадырларның чурттаалгазын, хаскежик, хосталга дээш демиселин көргүскен чуруктар делгелгези-биле база танышканнар.

К. КЕРТИК-ООЛ.
К. САРЫГ-ООЛ.

ХАРЫ УГДА ҮШ БЫЗАА

Иштии-Хем сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының аразында каткы хөглүг, өөрүшкүлүг хүн болган. Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырының сүт-бараан фермазының төөгүзүнде солун болуушкун оларны өөрткен.

«Звездочка» деп шолалыг инек өске инектерден кандыг-даа ылгал чок. 470 кг дензилиг, боду сергек, кужур шыырак чорупп турган. Ноябрь 14-те ол инек долгады берген. Баштайгы бызааны ол төрээнде, ону улус ажаап турда-ла ийиги, үшкү бызааларны улаштыр-улаштыр төрээн.

«Звездочка» үш бызаалар төрээн соонда боду кадык, ийи норманың чемин чип, хүнде 9 литр сүттү берип турар. Ооң дөмей үш шилги шокар кыс бызааларын баштай төрүттүнгенде деңзилээрге: «Малюткаының 21, Крошаның — 19, Аазаның — 18 азы шупту 58 кг болганнар.

Ам олар шупту кадык, сергек, өске бызаалар-биле деңге өзүп, доругуп турарлар. Бызаалапны Чамбал Сургуул улуг сагыш човаашкын-биле азырап турар болгаш тускай эртемниглер оларның байдалын доктаамал хайгаарап турарлар.

В. БЫШТАК-ООЛ.

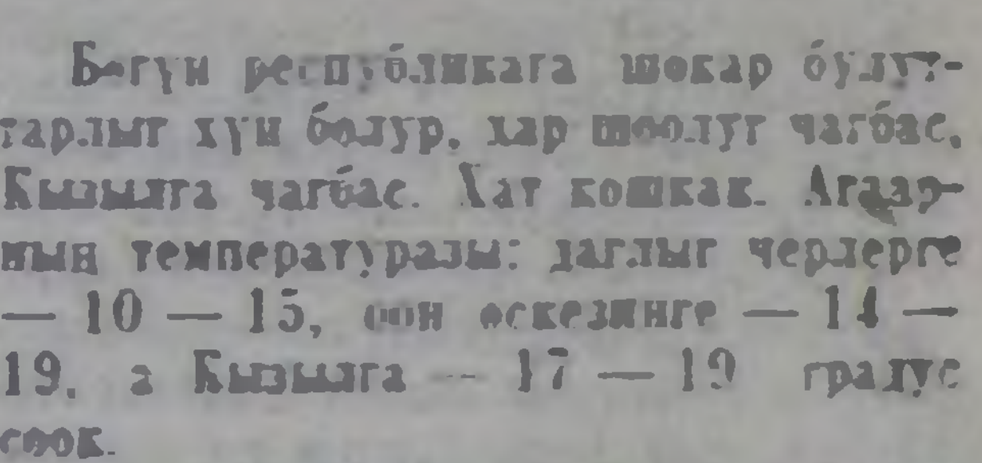

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, хар шөлүг чагбас, Кызылга чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы: даглыг черлерге —10 — 15, оон өскезинге — 14 — 19, а Кызылга — 17 — 19 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Ийи океанның чажыды» (1-ги сериязы) 10, «Ол чоруу шагда черинге болган» 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Барабанны как» 11.15, «Үш мушкетер» (1-ги сериязы) 1.15, 7.15, «Үш мушкетер» (2-ги сериязы) 3.15, 9.15, «Оожум Дон» (2-ги сериязы) 5.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бежээзин Ферганадан келген» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кайгамчыктыг Василиса» 3.15, «Балуев-биле таныжыңар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ГРИППТИ НЕПТЕРЕТПЕҢЕР

Грипп — халдавырлыг аарыг. Чарааның чаштанчызындан, азырып бышкырганындан болгаш чоок турган чугаалашканындан дамчып халдаар; аарыг кижиниң дүкпүзүнден болгаш чөдүргениинден, ошкажырындан болгаш хол туттуп мендилежиринден; аарыг кижиниң ажыглап турган аржыылындан, думчук аржыылындан, аяк-савазындан болгаш өске-даа чүүлдерни дамчыштыр халдаар аарыг.

Грипп болдуунда думчук суу төктүрү-биле, чөдүл-биле, иштиги кошкаашкын-биле болгаш эът изиири-биле (температура-биле) аарын илерээр.

ГРИППТЕН ААРЫЙ БЕРГЕН ҮЕҢЕРДЕ ДОП-ДОРААН ЭМЧИГЕ БАРЫҢАР БАЗА ЭМЧИНИҢ АЙЫТКАН ЧУРУМУН БОЛГАШ ЭМНЭЭШКИНИН ШЫҢГЫЫ САГЫҢАР!

БОДУН БОЛГАШ ДОЛГАНДЫР ТУРАРЛАРНЫ ГРИППТЕН КАНЧААР КАМГАЛААРЫЛ?

Чөдүрериңерде болгаш азырарыңарда долгандыр турарларны көрүңгеш, асыңарны болгаш думчууңарны думчук аржылы-биле дугланар, шала кырынче дүкпүрбеңер.

Хол туттуп мендилежир, ошкажыр чорукттан чайлаңар.

Холуңарны үргүлчү-ле чуңар, мага-бодуңарның, иштики болгаш даштыкы хевиңерниң арыг-лаашкынын сагыңар. Холуңарны чем чиириңерниң мурнунда чуңар.

Грипптен аараан кижи-биле чаңгыс орунга удуваңар, иштики аржыылды, думчук аржыылын, дөжекти болгаш өске-даа хеп чүүлүн ажыглаваңар. База чаңгыс савадан чемненмеңер.

Болуңарның организмиңерни спорт-биле болгаш гимнастика-биле быжыглаңар. Арыг агаарга үргүлчү үнүп туруңар.

Грипптен аараан демдектерлиг уруглары школаже, уруглар садынче, яслизинче чорутпаңар, өске уругларже чагдатпаңар.

Грипптен аараан кежээ урууңарны ажаарыңарда ылангыя уругну эмзирериңерде асыңарны болгаш думчууңарны марля-биле дуй шып алыңар.

БИР ЭВЕС БАЖЫҢЫҢАРДА ГРИППТЕН ААРААН КИЖИ БАР БОЛЗА, ЧҮНҮ КЫЛЗА ЧОГУУРУЛ?

Аргалыг-ла болза, аарыг кижини кадык кижилерден аңгылаңар.

Аарыг кижиге тускай орундан аңгылап бериңер.

Бир эвес аарыг кижини аңгы өрээлге чыттырар арга чок болза, аарыг кижиниң орнун көжеге-биле дугланар.

Аарыг кижини кылыннадыр шуглавышаан, өрээлди үргүлчү агаарладыңар.

Аарыг кижиниң чыдар өрээлин ол пөс-биле үргүлчү чодуп туруңар.

Аарыг кижи аңгы аяк-саваны, аржыылды, дөжектиң эт-херекселдерни болгаш оон-даа өске чүүлдерни тускай ажыглаарын харагалзаңар. Аарыг кижиге дүкпүрер чүвени салып бериңер, ону хүнүң-не изиг суг-биле чайып тогуңер.

ГРИПП-БИЛЕ ДЕМИСЕЖИРИНИҢ БҮГҮ ДҮРҮМНЕРИН САГЫҢАР БАЗА ОЛАРНЫ КҮҮСЕДИРИН ДОЛГАНДЫР ТУРАР КИЖИЛЕРДЕН НЕГЕҢЕР!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24,25 — 38, идеология килдизиниң 37—13; харысалгалыг секретарьының 23—35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, 23—54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22—64 чагга, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21—27, аштики информация килдизиниң бухгалтерияның 31—75, корректорларының 21 — 47,20 — 60, солун кээп байн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01767. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үнделеттингеп

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 281 (5685). 1963 ч. ноябрь 28, четверг | Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-ның ПЛЕНУМУНГА ТӨЛЕПТИГ БЕЛЕК

Тываның индустриалдыг аъш-чем үлетпүрүнүң баштайгызы ажыглалда кирген

ЧУРУКТА: «Сибирьтехмонтажтың» Кызылда участогунуң эң дээре монтажниктери, олар Кызылдың эът комбинадын монтажтаарынга ажыдан турганнар. Солагай талдан оң талаже—Ф. П. Афонин, М. Ф. Андриенко, И. Н. Мартышкин, Б. М. Хачатурян болгаш В. С. Нифанов.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Күчүлүг Улуг-Хемни кежир турупкан көвүрүг, 26 кварталда шупту-ла дөрт кават чараш бажыңнар, Ленин кудумчуда бедип үнүлей берген үш кават улуг бажыңнар — башкы институду, № 2 школаның интернады. Бо дээрге сөөлгү кааш-ла айларда Тываның наймыслалытына ажыглалга киирген чаа улуг тудугларның биргээ — эът комбинады-дыр. Ноябрь 26-да база бир чугула улуг тудугну ажыглалга киирген. Ол дээрге Тывага чеди чылдың бешки чылының улуг тудугларының биргээ — эът комбинады-дыр.

Комбинатты ажыглалга киирер хүнүң эртенинде бистер аңаа чеде берген бис. Дыка улуг девискээрлиг черни эзлеп турар, чаа туттунган комбинат хоорайның адаа чарыында бедий берген тур. Оон иштинге кире бээрге ажыл база-ла изиг-түүк хайныккан. Эң сөөлгү артыкан ажылдарны кылып, шаланы чуп, холдан үндүр доозупкан турганы ол.

«Сибирьтехмонтажтың» Черкогорск эргелелиниң Кызыл хоорайда Б. Хачатурянга баштаткан монтажчылары болза-да баш көдүрер чай чок ажылдаан турлар.

— Ийи шакка чедир бүгү-ле чүвени дооскаш, комбинаттан үнүп чоруур бис. Дүргеденер-ле, оолдар — деп, монтажчыларның бригадири Борис Макардыевич Хачатурян эң сөөлгү артыкан монтаж ажылдарын дүргеп-не доостурарынче оларны далаштырган тур.

Хачатурянның үдуртқан бригадазы бо комбинатка келириниң мурнуу чарында Кызылдың элээн хөй улуг тудугларынга монтаж ажылдарын кылып турган. Эът комбинадының бүгү-ле монтаж ажылдарын шупту-зун олар кылган. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алган шак ол бригада эът комбинадын ажыглалга дүрген-не киирери дээш дыка-ла кызымак, шудургу ажылдаан.

— Чамдык дыштаныр хүннерде болгаш дүнелерде безин ажылдап турдувус. Бисте шупту 14 кижи бар. Олар боттарының ажылынга эки мергежээни, коңчуг кежээ улус чүве. Бистер ай планын үргүлүг-ле 150—160 хуу чедир күүседип келдивис. Кылган ажылыңарның шынары куду, багай-дыр деп чеме-хала-даа дынмаан көрбедивис, Илья Мартышкин, Степан Горшков, Михаил Андриенко, Степан Поручик, Владимир Птухин ажылга болза-даа тергинден турлар — деп, бригадир Хачатурян чугаалады.

Эът комбинадының түдүн доозканы «Кызыл-тудуг» эргелелиниң тудугжуларының улуг тинилелгези болган. Г. П. Чертовтуң үдуртқаны тудугжулар бригадазы болза-да онза шылгаран ажылдааннар. Олар комбинатты дүрген ажыглалга киирерин дээш билинип, күжүн харамнаанаар. Бригаданың кежигүннери А. Рожков, Ю. Хорумчеев, Н. Ручкина, Т. Тонких олар эң-не шылгарап, боттарының улуг-чаагай үлүүн киргеннер. Прораб Павел Бондаренконуң кызымак ажылын черле онзалап демдеглевес аргажок.

Анна Михайловна Поповага үдуртқан малярлар болгаш штукатурщиктер күш-ажыл бригадалы тударынга базаа 14 кижиден турустунган ол бригада боттарынга ажылдарыны эки шынарлыг, улуг-нормазын ажыр күүседип тургулаан. Мария Матушенко, Надя Олейникова, С. Айдукова, Р. Набиудина олар эң кызымак чоруун көргускеннер.

Эът комбинадының иштики ажылдарын кылырынга тудугжулар М. Сафронова, Т. Острикова, В. Луканов, А. Давыдов, И. Зырянова, Ф. Садирова, Р. Нуриева, Г. Пупышеев болгаш өскелер-даа улуг үүлехеректерни бүдүрүп, эки ажылданнар.

Светлана Михайловна Долкинина үдуртқан, чеди кижи составтыг изолировщиктер боттарының ажылын чап-чаа доозупкан турган черинге чеде бердивис.

— Комбинатты дүрген-не ажыглалга киирери дээш бистер база-да улуг күжениишкинни үндүрдүвүс. Бистин изолировщиктерден Ирина Козерева, Мария Горшакова, Капа Шилкова, Александра Петухова олар өскелерден онзагай болуп шылгараннар. Бистин кылган ажылывыс үрелбес болзун, эът комбинады эки ажылдап, чонга эът продукциязын үзүктел чокка берип болзун деп күзеп каар бо-ла ийин — деп, бригадир Светлана Долкинина чугаалай-дыр.

Тывада баштайгы эът комбинадын түдүп, ажыглалга киирери дээш өске-даа тужугжулар боттарының күш-ажылчы улут-чаагай салыышкынарын киргеннер.

Ноябрь 26-да Тыва АССР-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң амгы үениң болбаксыраңгай техниказы-биле чепсеглээн баштайгы будүүлгелериниң бирээзи — Кызылдың эът комбинадын ажыглалга киргеннинге турас-каатказ митинг эът комбинадының чанында болуп эрткен. Байырлыг митингини СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң бирги секретары эш П. Г. Киселев ажыткаш, баштайгы сөстү «Кызыл-тудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң эргелекчизи эш Нестеровскийге берген. Эш Нестеровский бодунуң сөзүнге Кызылдың тудугжулары СЭКП ТК-ның ам болур декабрь Пленумунга боттарының күш-ажылчы белээ кылдыр бистиң республикада баштайгы болбаазырангайжыды түттунган эът комбинадының бажыңын түдүп, кижилерниң күш-ажылын чиигедир болгаш чүгле эки шынарлыг продукцияны бүдүрер болбаазырангай совет дериг-херекселдерин эптеп тургузарын керээ ёзугаар тудуг кылыр янзы-бүрү организациялар-биле кады доозкаш, ону ажылдадып ажыглаарларга дужаап берип турарынга тодаргай доктаагаан. Болбаазырангай техника-биле дериглиниген тудугжулар бистерниң хөй чылдарда кызымаккай күш-ажылывыс-биле кылып келген эът комбинадыбыс

ПРОДУКЦИЯ БҮДҮРЕРИНГЕ ШЫНАРЫ — БАЗА КОЛ КӨРГҮЗҮГ

★ ☆ ★

Кичээнгей салза чогуур чүүлдер

Продукция бүдүрүп үндүрериң хөвүдедири дээрге чоннуң чаагай чоруун бедидериниң, материалдыг бүгү-де кежиктериниң албекширлиң тургузарының үндезини болур. Ынчалзажок хамык ужур чүгле продукцияның санын көвүдедиринде эвес. Саны чеже-даа хөй болган шынары багай продукцияның күрүнеге-даа, чонгада ажыы биче.

Бистиң республиканың чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң үдуртукчузары болгаш ол-ла черлерде партия, профэвилел организацияларының план күүседиринде чүгле хүүзүп сүрүп, бүдүрүп үндүрген продукциянып шынарын экижидерин хынаашгейден дашкаарладып турар тапарылгалар бар. Маңаа хамаарыштыр алдан каш чижектерден ап көрээлиңер.

Кызылдың пиво заводу республикада чүгээр эки ажылдыг бүдүрүлгелериң бирээм. Заводтуң коллективи планның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар, ынчангаш ол бүдүрүлгезиниң ажыл чорудулгазының экономиктиг көргүзүглери бедик, соксаал чок быжыглып турар шыкаш сагындырар. Бир эвес пиво заводунуң бүдүрүп үндүрген продукциязының шынарын ап көөр болза, дыка багай. Бо чылдың үшкү кварталында чүгле чангыс хыналда үезинде пиво заводунда 234 мун литр азыртпес сускуннарны ажыглаар арга чок деп саналаш, садыг четкизинче үндүрериң хорааң. Ол дээрге күрүнеге болган чонга чүс-чүс рубль үрүнүг когарал, чиг-эттиң, куш-ажылдың, шаг-үениң аналаа-ла халас барган чидирии-дир. Ниити продукция талазы-биле планның чүгле хүүзүн сүрээшын эвес практиканың аар үржүүн бо чижек көргүзүп турар. Шак-ла ындыг байдал Кызылдың эът комбинадында бар болуп турар.

Чижээ, эът комбинадында бо чылын 335,5 тонна эътти республиканың садыг инспекциязы бракталаан. Эрткен чайын эът комбинадында мыйыстыг бода малды болгаш хаванарны өлүргеш, союп-бүзүп, эдиин сортулаарының механизастаттынган технологтуг шугумун ажылдаарын киирген. Ол чаартылга комбинаттың коллективинге куш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер болгаш бот-үезин чингедир талазы-биле дыка улуг хүндүлүүлериниң болган. Ынчангаш ол продукцияның хөй кежиктиг чүүлдериниң бирээзи — ооң хөй сортулуг болгаш ажыглаарга ыңай-дыг болганы. Ооң-биле бергеш, ол продукцияның ажыглаар аргазын улгатпышаан. Ынчангаш ол продукцияның чамдык сортулаарын ажыглаарга чедир албайн турааннар. Ынчангаш ол продукцияның чамдык сортулаарын ажыглаарга чедир албайн турааннар. Ынчангаш ол продукцияның чамдык сортулаарын ажыглаарга чедир албайн турааннар.

Продукцияның шынары Кызылдың алгы заводунда кончуг куду болуп турар. Эжеш идиктериниң хончуларының аскын деп эвес кылыр кевии, бедик, чавыстыг кылып казап тапарылгалар дыка хөй. Ылангыя кидис идиктериниң шынары кончуг куду. Ооң чылдагааны кидис идик кылырының технологизазын сагывайн турарында. Дүктү тыдарын болгаш улуп-кысказын бир аай кылдыр холуурун заводта чуду-каралаш, кайы-хамаан чок кылып турар. Ооң түңнелинде кидис идиктериниң хончуларында болгаш майыктарында кылын-чугалыг, харын-даа ойбак черлер бар болгудаан фактылар кайы хөй. Кидис идик кылыр дүктү технология ёзугаар 5—6 каът кылдыр салыр турбуже, заводта чангыс каът кылдыр салып турар. Ынчангаш кылын-чугалыг, бир дескн эвес идиктер ооң үлүп каап турар. Кандыг-даа бүдүрүлге бодумуң продукциязының бирги сорттуң кылдыр кылып үндүрер дээш демисежир ужурлуг. Ынчаарга алгы заводу (директору эш Скрыль, кол инженери эш Зайцев) колдуунда-ла ийиги болган үшкү сорттуң продукциязын үндүрүп, бүдүрүлгениң технологизазын чаартып болбаазырангайжыдып турган бирги сорттуң эң эки шынарлыг продукциязын үндүрериниче кичээнгейин салбайн турар. Бо чылдың эгезинден бээр алгы заводунуң бүдүрүп үндүрген 2000 ажыг эң идиктер брак болуп, садыг четкизинге кирбээн.

Продукцияның шынарын экижидери чүгле чаа технологиядан, машиналардан болгаш механизмнерден хамаарыжыр дээр болза, шын эвес. Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының мебель цехи ыяш болбаазырадыр янзы-бүрү станоктар-биле бүрүн иеритинген. Ында ыяштыг хоюглаар, ховуудаар, үттээр, доораар дээш кандыг-даа станоктар бар. Кижи болдарга ол хире болбаазыранган техника-биле чепсегленген цехтиң бүдүрүп үндүрген продукциязының шынары бедик болгу дег. Херек кырында байдал ындыг эвес. Чоокта чаа болган бир хынаалдаан цехтиң складында киирген белеп продукцияның 42 хуузу бракталган. Ылангыя ол продукцияның хөй келиш чымчак шеңгээр хөй ниитээры шуургуладыр дээш ыяштаң мебельдер болган. Оларның брак болган чылдагааны чүдел? Диваннарның олуттарын болган чеденгижин дески эвес чымчактаан, ынчангаш даштыңдан көөрге баштай билдиртпеседа болза, ажыглап эгелээн соолуңде удатпаанда чамдык черлери оңгарланып, пружиналары кестүп келгилээр болуп турар. Хөп шкафтарының тиглери алгыг. Бүдүп каанда дески эвес, чамдыктарының застары хөлүп эрттир тыгыш хагдынар, а бир өскелериниң бөду-ла ажыттының кээп турар болгулаар. Бо бүгү четпестер хамыктың мурнунда бүдүрүлгениң технологизазын мырыңай сагывайн турарындан хамаарыжыр.

Райүлетпүр комбинаттарының бүдүрүп үндүрген чамдык продукциязының шынары деңгээ багай болуп артпышаан турар. Ылангыя Шуурмактың, Чаламаның, Тураның, Бай-Хаактың райүлетпүр комбинаттарының складтарына киирген белеп продукция 100 хуу брактаалы турган товарылгалар бар. Райүлетпүр комбинаттарының бүдүрүп үндүрген продукциязының шынары куду болуп турарының кол чылдагааны болза, бүдүрүлгелериниң үдуртукчулары болгаш партия, профэвилел организацияларлы коллектив кежигүнерни күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүге кижилиниң чанчыктырарынче, түгле эки болгаш кончуг эки продукция дээш ышкаш, аар эртектиг

ШКОЛА, башкы, куш-ажыл

ЭСТЕТИКТИГ КИЖИЗИДИЛГЕ

Коммунизим тургузуушкунуңуң программазын хүлээп алган партияның тоогулуг XXII съездиин болгаш СЭКП ТК-ның июнь Пленуму коммунистиг, культурлуг болгаш эстетиктиг кижизидилгени күштедиреринче чугула кичээнгейни салып, ооң моон соңгаар сорулгаларын тодаргай айыткан.

Моон мурнунда чылдарда эстетиктиг кижизидилгеже чогуур кичээнгейни салбанындан бо талазыбиле өөредилге-кижизидилгелиг ажыл школаларга кошкак байдалга турган. Амгы үеде өөреникчилерниң эстетиктиг кижизидилгезиниң чадыг ажыттыгнаң башгайы системазы ажыттынып турар. Өөреникчилерниң эстетиктиг кижизидилгезинге уран чуруулганың кижизидикчи үзүүдүзалыш чугаалажып көрээлиер.

Уран чуруулганың хоочун башкызы Л. А. Браведников өөреникчилерниң эстетикага хандыкшылын уран чуруулга-биле хаара тудуп болурун демдеглевишаан, школаларга «Аныяк чурукчу» деп журналды тургузуп алырын сүмелээн. Ынчаар болгун школага тургустунуп эгелээрге, өөреникчилерниң аңаа эки-тура-биле киржир дээрэи чугаажок.

Школа бүрүзүнде уран хөлдөр делгелгези болуп турар. Аңаа база бир кол черни уран чуруулга эвлеп турар. Ынчалза-даа уран чуруулга болгумунуң чамдык школаларда тургустунмаанындаа-биле эптежир арга чок. Ынчаар школаларның удуртукчулары, уран чуруулга өөреникчилерин эстетиктиг кижизидилгезиниң чадыг ажыттынган башгайы системазы ажыттынып турар. Өөреникчилерниң эстетиктиг кижизидилгезинге уран чуруулганың кижизидикчи үзүүдүзалыш чугаалажып көрээлиер.

Уран чуруулганың хоочун башкызы Л. А. Браведников өөреникчилерниң эстетикага хандыкшылын уран чуруулга-биле хаара тудуп болурун демдеглевишаан, школаларга «Аныяк чурукчу» деп журналды тургузуп алырын сүмелээн. Ынчаар болгун школага тургустунуп эгелээрге, өөреникчилерниң аңаа эки-тура-биле киржир дээрэи чугаажок.

Школа бүрүзүнде уран хөлдөр делгелгези болуп турар. Аңаа база бир кол черни уран чуруулга эвлеп турар. Ынчалза-даа уран чуруулга болгумунуң чамдык школаларда тургустунмаанындаа-биле эптежир арга чок. Ынчаар школаларның удуртукчулары, уран чуруулга өөреникчилерниң

АКШ-тың президентизи Джонсоннуң политиказының дугайында

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ассошиэйтед Пресс агенныилелдиң Вашингтондан дыңнатканын ёзугаар алырга, АКШ-тың чаа президентизи Джонсон «Мурнуу Вьетнамда коммунистиг партизаннарга» удур дайынга тинилеп алыр дээр Каттышкан Штаттарының аалаашкынын бадыткаан.

Сайгонда чаа чазактың быжыгарынга дузалаар база Вьетконгка удур дайынга ажып үнеринче ол чазактың угландырган политиказын хандырар деп, Мурнуу Вьетнамда бүгү америк ажылдакчыларны ол кыйгырган дээжин агентилел дыңнадып турар.

АКШ-тың Вьетнам талазы-биле алчини Генри Кэбот Лодж болган улуг дужаалдыг өске-даа дипломаттар база шериг кижилер-биле чөвүлел хуралдың соңгуунде Джонсоннуң берген ниити директивазының — баштайгы даштыңы политиктиг директивазының ужур-утказы ындыдыр.

Даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязының даргазы Фулбрайт биле ол комиссияның кежигүнү Хикенлупер олар күрүне секретарының албанынга Раскыны хевээр артырарын чүүлдүг деп санап. Кеннединиң даштыкы политиказын чаа президент черле чорудар боор деп бодадып чугаалааннар. «Америкэн бродкастинг компаниязының» четкизинин дамчыткаңы радио болгаш телевиденке дамчыштыр берген харыызынга олар ол дугайын чугаалааннар.

«Делегей коммунизминиң айыылдарын практика кырында көөр чорук» Джонсонда бар болгаш Кеннединиң бодаарга, Джонсон «теория талазы-биле шоолуг эвес, тадырыма чок, биче педагог», ооң үжүрүнда кызылдарга хамаарыштыр улуг быжыг болур чорукту ол илергейлээр ышкаш-тыр деп Хикенлупер демдеглээн.

Чажырып, былдадып тураралар

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Пономаревтуң дамчыдып турары болза:

Даллас хоорайда өөскүлүг күштер хоорайны терроржударын үргүлчүлевишаан. Билдинмес кижилер телефоннап, түс чернин солунунуң бажыныче, хоорай чоогунда католиктерниң хүрээзинче халдап кирер, федералдыг шиитекчи Хьюджескудур, АКШ-тың оралакчы президентизи Линдон Джонсоннан тангырактыг хүлээп алганы дээш, кара-тураазында аажылаары-биле кыжанып турарлар. Америк космозавт Гленниң Башингтонче ужудуп бар чоруун самолёдун Даллас хоорайга барык бир шакта тудуп саадаткан—бомбаны тып алыры-биле самолётту үжеп турганнар, анаа бомба чоруун дээр дугайын база-ла билдинмес кижилер телефон-биле дыңнаткан.

Дүнеки клубтуң ээзи Рубинштейниң Освальдыны өлүргенинден телевизорларның экраннарынга соңгу 12 шактарда түстен ээзээш эвес удаа көргүскен. Хоорайның полициязы Рубинштейнни таныш-көрүш аайы-биле Руби деп адап турар.

Чаа кемниг үүлгедингни кылган кижиниң байдалын солуннар тодаргай биижип турар. Ынчалза-даа чепсегленип алган Руби полициязже канчаа шургуп кирип келгенил деп кол айтырыгга Даллас хоорайның чангыдаа солуну, федералдыг эрге-чагыргалар-даа, полиция-даа харыы бербээн.

Баштайгы байысаалга үезинде дүнеки клубтуң ээзи ол дугайын дыңнадырындан база ойталаан. Клуб ээзиниден ол дугайын айтырбаан база чедап чок. Полиция участогунга Рубиге ооң үүлгедин ужурашкан. «Мээң дугайымда сагыш човаа» — деп, утказынга Рубиң чугаалап турган. «Мээң кадыкшылым эки-дир. Истелгеним федералдыг биродунуң болгаш полицияның ажылдакчылары меңээ эки чанныап турарлар. Мээң ынчаргаа дээш» деп ооң чугаазын ЮПИ агентилел дамчыткан. Ол

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч.
НОЯБРЬ
29
ПЯТНИЦА
№ 282 (5686).

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Соведининг болгаш Министрлер Чөвүлелининг органы

Өртээ 2 көп.

Партияның область конференциязы

Партияның он бирги тыва область конференциязы бөгүн Кызыл хоорайда эртип турар. Ол болза бистин республиканың амыдыралында политиктиг чугула болуушкун. Конференцияның делегаттары СЭКП-нин область комитединиң ажылынын чугаабында отчёт илеткелди чугаалажып көөр болгаш ажыл-агый, культура тургузуушкунунун талазы-биле республиканың ажылчы чонларының мөңгүнде турар чугула соруглаларны чедишкинниг шинтпирлээр дугайында тодаргай саналдарны бээрлер.

Коммунистиг партияның болгаш ооң эш Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле бистин республиканың ажыл-ишчилери, бүгү совет улус ышкаш, партияның төөгүдүг XXII съездиниин болгаш СЭКП ТК-ның дараазында Пленумнарының шинтпирлерин амыдырала боттандырбышаан, республиканың экономиказын улам көдүрер, культуразын сайзырадыр, чоннуң амыдырал деңнелин бедидер талазы-биле чамдык үре-түннедиг ажылдарны отчётту үениң дургузунда кылган. Колхозтар болгаш совхозтар организае болгаш экономика талазы-биле элээн быжыкан, чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрери көвүдеп турар, кадзооның ажыл-ишчилериниң материалдыг чаагай байдалы бедөөн. Республиканың кодээ ажыл-агыйының кол адыры—мал ажылы улам ынай хөгжөөн. Отчёттуг үениң дургузунда эът бүдүрери 8.4 хуу, сүттүү — 9.5 хуу, дүктүү—9.0 хуу көвүдөөн. Күрүнеге кодээ ажыл-агый продукциязын садар талазы-биле социалистиг чарышка дээре түннелдерни Тес-Хем бүдүрүлге эргелеп чедип алган. Тараа ажылы республикада элээн калбарган. Чөөн-хемчиктилер күрүнеге кодээ ажыл-агый продуктулары садар талазы-биле хүлээлгелерин күүседткен.

Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелериниң ажылында чамдык экижилге бар. Отчёттуг үеде үлетпүрүнүң ниити продукциязының хемчээли 5.7 миллиард рубльге азы 32 хуу пемей өскен, бүгү-республиканың кодээ ажыл-агый продукциязының садар талазы-биле планын күүседткен. Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелериниң ажылында чамдык экижилге бар. Отчёттуг үеде үлетпүрүнүң ниити продукциязының хемчээли 5.7 миллиард рубльге азы 32 хуу пемей өскен, бүгү-республиканың кодээ ажыл-агый продукциязының садар талазы-биле планын күүседткен. Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелериниң ажылында чамдык экижилге бар. Отчёттуг үеде үлетпүрүнүң ниити продукциязының хемчээли 5.7 миллиард рубльге азы 32 хуу пемей өскен, бүгү-республиканың кодээ ажыл-агый продукциязының садар талазы-биле планын күүседткен.

Партия ажылдакчылары чугаалап тур

Кызылдың кижилери болгаш оларның ажыл-ижи

Кызылдың ажылчы чонварының кичээнгейи, бүтү совет улус шыкаш, СЭКП ТК-ның ам чыылган, аңаа химия үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдүрүнүң болгаш химия продуктуларын база материалдарны улус ажыл-агыйынга калбаа-биле ажыглаар дугайында айтырыгны чугаалажыр деп турар Пленумунче хаара туттунган.

ТК-ның ам болур Пленуму — партияның болгаш бүтү совет улустуң амыдыралынга чүгүлә болуушкун. Аңаа коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының эң чүгүлә айтырыгларының бирээзин чугаалажып көрүп, химия үлетпүрүн экономиканың эң-не перспективтиг адыры кылдыр дүрген хөгжүдер, минералдыг чемнинчидилгелерни бүдүрерин шыңгыы улгаттырар, химиктиг продуктуларны болгаш материалдарны улус ажыл-агыйынга калбаа-биле ажыглаар дугайында улуг үжүр-дүвалыг шинтпирин хүлээп алыр. Бо бүтү совет кижилерниң эрге-ажыктарынга хамдыр дүгжүп, бистиң улузубустуң материалдыг чаагай чоруун болгаш культуразын бедидеринче угланган. Харын-на моон үжүрүнде СЭКП ТК-ның Пленумун чыылдырар дугайында дыңнадыг болгаш ам эгелей берген аңаа үткүштүр белеткелдер бүтү черлерниң, оон иштинде Кызылдың ажылчы чонварының политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодургулүшкүнүн хайыктырганы ол.

Чеди чылдың бешки чылының онаалдаларын хүүсаа бетинде күүседир дээш демисеттинмээн база СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга төлептиг үжүражыр дээш чарышка киришпишаан, республика пайысылының ажылчы чоннары боттарының ажыл-херээнге чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Бо чылдың он айларының бүдүрүлге планын хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыдакчылары 105,6 хуу күүсеткен. 1963 чылдың эгезинден бээр пландан ажыр 700 муң рубльдиң үлетпүр продукциязы бүдүртүнген, а ол дээрге эрткен чылдың ол үезинде деңнээрге, 17 хуу хөй болуп турар. Ылангыя ыяш белеткээри — 56,6 хуу, кондитер кылыгаар — 2ю,1, эът бүдүрери—56 хуу өскүлээн.

1963 чылдың планын болгаш боттарының социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле бедик көргүзүлгелерни бүс-түрбиналыг электростанцияның, типографияның, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң база респотребсоюзтуң АТК-дарының коллективтери чедип алгылаан. Чижээ, бүс-түрбиналыг электростанция (директору эш Асеев, парторганизация секретары эш Демитров) 10 айларның электроэнергия ажыдан үндүрериниң планын 119,7 хуу күүсеткен. Ажыддап турар бир кижиге онаалтыр бо чылын электроэнергия ажыдап кылыры эрткен чылдын ол үезинге деңнээрге 23 хуу өскен, а бир киловатт-шактың бот-үнези планга көрдүнгенинден 48 көпеек чиик болуп турар. Бо бүдүрүлгеде чаартыкчы ажыл калбарган. Бо чылдың эрткен үелеринде бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыннарындан болгаш инженер-техниктиг ажыдакчыларындан 70 чаартыкчы саналдар кирген. Оларның 50 ажыын бүдүрүлгеге шингээдип алган болгаш олар күрүне хөрениизинге 18 муң рубльдиң каналгазын берген.

Типография коллективи (директору эш Чемков, парторганизация секретары эш Блинов) кайгамчык эки ажылдап турар. Улуг Октябрьның 46 чыл ооюун ырак мурнунда-ла он бир айларның планын күүсеткен, а ноябрь 12-де полиграфистер чеди чылдың бешки чылының планын күүсеткенин рапорттааннар. Бо дээрге полиграфистерниң күш-ажылчы улуг тиилелгезин, коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынга оларның төлептиг салыышкыны болган.

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зы (начальнигы эш Воронов, парторганизация секретары эш Трачук) чүк соөртүлгезиниң чыл планын барык 2,5 ай мурнай күүсеткен. Респотребсоюзтуң транспортчулары база-ла бедик бүдүрүкчүлүг ажыдап турар. 1963 чылдың III кварталының планын олар 140,5 хуу күүседип, чүк соөртүлгезиниң боттүнезин 15 хуу чиигедирин чедип ап, чылында планын 700 рубльге ажыр күүсеткеннер.

Чеди чылдың бешки чылының планын хүүсаа бетинде күүседир дээш калбарган демисеттин чорудулгазында база СЭКП ТК-ның үдээс болур Пленумунга чаа-чаа чедиишкиннерлиг үжүражыр дээш белеткелдиң үезинде коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш социалистиг чарыш Кызылда алдын калбарын, онда кирижип турарларының саны ам 4 муң кижи четкен. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң хөй нуруузу бүдүрүлгениң чаартыкчылары болгаш мурнакчылары болуп, күш-ажылды, өөредилгени, хүүда амыдыралын коммунистиг өзү-биле көрүнүң үлегер-чижээн көргүзүп турар. Каш-ла чижектерни көргүзерге мындыг.

Чамдык бүдүрүлгелерниң талазындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле планныг онаалдаларны күүсетпээн чорук-биле эртежир аргажок. Түүйбу заводу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын чүгле 68,8 хуу күүсеткен болгаш ында ажыл төлевири күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинден оранчок ажыл турар. Хоорайның сүт комбинадында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 93 хуу болган. Черле ынчаш комбинаттың бүдүрүлге ажыл-чорудулгазының түңнели эң-не чавыс болгаш дүвүренчиг болуп турар. Бүдүрүп үндүрген продукциязының бот-үнезиниң талазы-биле 20 муң рубльди ажыр чарыгдаан. Бир рубльдиң баразының продукциязынга чарыгдал план ёзугаар 70 көпеек болур турда 73,3 көпеек чарыгдап турар. Чылында планынга 24,6 муң рубльди чедир күүсетпээн.

Бедик шынарлыг продукция бүдүрер дээш демисел ам-даа бүдүрүлгелериниң шуптузунда четче чоруттунмайн турар. Хлеб заводунуң, алгы заводунуң, эът, сүт комбинаттарының бүдүрген продукциязының шынарынга хоорайның ажылчы чоннары хомудап турар.

Чамдык ажыл-агыйлар бо чылдың боттарының ажылын дорайтаткыннар. Чүк соөртүлгезиниң планын биргн, ийнги болгаш үшкү автотранспорт конторалары күүсетпээн. Бо черлерде автопарктарының белениинің коэфициентизи болгаш ажыглалы планда көрдүнгенинден дыка куду, автомашиналар чүдүрүлгеге болгаш дүжүргеге үе турар. Чамдык чолаачыларның талазындан машина чорударының чурумун хажыдып, харын-даа кижи амы-тынынга когарал чедирип турар аварияларны безин болдуруп турар. Үлетпүрүүн болгаш транспорттуң ажылында бо шыкаш эске-даа четпестер хөй болуп турар.

СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга белеткелдиң калбартып тура, хоорайның партия организацияллары, ажыл-агый удуртукчулары ажылгеректе бар четпестерниң чайладырынче база чедиң чылдың бешки чылының планныг онаалдаларын чүгле доллур эвес, харын ажыр күүседир дээш бар аргаларны болгаш курдавырларыны тыварынче коллективтерниң бүтү күжүн мобилизастаар үжүрүлүг.

Төп Комитеттиң эдлечлиг Пленуму декабрь 9-та ажыттынар болгай. Пленумунга алдар болдурган чарышка идепкейлиг киржип, аңаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үжүражыр дээш, күш-ажылчы эдлечетте турган, октябрь айда чүк соөртүлгезиниң планын тонна талазы-биле 114,1 хуу, тонна-километр талазы-биле 112 хуу күүсеткеннер. Оон түңнелиңде он айларның чүк соөртүлгезин 110,2 хуу, тонна-километр талазы-биле 109,1 хуу күүседир арталыг болган. Бо болза бистиң коллективтиң ажыл-шинчилериниң СЭКП ТК-чый декабрь Пленумунга болгаш партияның Тыва область конференциязынга күш-ажылчы белээ-дир.

Бистиң АТК-ның коллективинде чолаачыларның, септекчилериниң 24 бригадалары ажыддап турар. Оларның иштинден 12 бригадалар боттарының кызымак, шудургу күш-ажылы-биле коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алган, ону төлептин-биле эдилеп турарлар. Оон оске 12 бригадалар ол бедик атты чедип алыр дээш демисежип, боттарының мурнунда салдынган соруглаларны сан-даа, шынар-даа талазы-биле эки күүседир дээш кызымаккай ажыддап турар.

Партияның область конференциязын ажыттынгаш, бодунуң ажылын чорудуп турар бо хүнде. Тыва автоэргелердиң автоажыл-агыйларының сураглыг чолаачыларының бирээзи, бистиң АТК-ның шолбаны, коммунист эш Юрий Николаевич Зюзюнүң удуртканы чолаачыларның коммунистиг күш-ажыл бригадазының эки ажылын демдеглекээри келирдир. Ол бригаданың кежигүнери чылдың 9 айларының чүк соөртүлгезиниң планын тонна талазы-биле 109,2 хуу, тонна-километр-биле 132 хуу күүсеткен. Бо бригаданың план күүседезиниң темпизи ай, квартал санында дески чорун турар. Чижээ, Улуг Октябрьның 46 чыл ооюнга тураскаатказын күш-ажылчы эдлечетте турупкаш, ол бригада октябрьның онаалдазын ажыр күүсеткен. Чүк соөртүлгезиниң планын тонна-биле 106,9 хуу, тонна-километр-биле 135,3 хуу күүсетпишаан, 374 кг кывар материалды камнап алган.

Эш Зюзюн бригаданы эки удурткашаан, план күүседириниге мурнакчы үлегерин боду көргүзүп турар. Ол боду октябрь айда чүк соөртүлгезин тонна талазы-биле 153,8 хуу, а тонна-километр-биле 186 хуу күүсеткен. Бистиң коллективистиң шолбаннарының бирээзиниң бүдүрүлгечи коргузуу бо-дур. Кончуг эки көргүзүт! Эш Зюзюн боду болгаш оон удуртказ бригадазы ындыг бедик бүдүрүлгечи көргүзүгүнү канчап үргүлүү чедип ап турарый? Хамыктың мурнунда ол бригаданың кежигүннери боттарының эдилеп турар автомашиналарын үргүлүү техниктиг белен байдалга тудуп турарында. Оон ында чүк чүдүрерде болгаш дүжүрерде автомашинаны үр хөй тургузаар чорукту болдурбас дээш демиселди эки чорудуп турарында.

Бистиң АТК-да партия, профэвелел, комсомол болгаш хөй-ниитиниң организацияларының чолаачыларның, септекчилерниң оске бүтү бригадаларын, оларның тус-тус кежигүннерин эш Зюзюнүң бригадазы, оон боду шыкаш эки ажылдаар кылдыр организастаарын дыка ораладажып, оларның ортузунга танылыга ажылы калбартып турарлар.

Ындыг-даа болза, бистиң коллективте кижилер-биле ажылда улуг четпестер барын демдеглеве аргажок. Маңаа, хамыктың мурнунда, коллективте ажылдап турар 700 ажыг ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның өөредилгезин эки организастаар, оларны шуптузун өөредилгеже хаара тудуп шыдаваан турарывыс хамааржыр. Оон ында боттарының политиктиг болгаш техниктиг билиин бедидерин күзээп эштерин хаара туткан эге билигиин экономика бөлүмүнүңиң болгаш СЭКП төөгүзүн өөренир бөлүмүнүң ажылы багай чорун турар.

Н. ЛОБАЧЕВ,
парторганизация секретары.

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛ ДЭЭШ

Штаттан дашкаар инструкторлар хуралы

Ноябрь 27-де СЭКП Кызыл хоорай комитеди хоорайга партия ажылының талазы-биле ажыл чорудар штаттан дашкаар кылдистерниң инструкторларының каттышкан хуралын чыыдырган. Хоорком ның секретары эш К. Шулуу штаттан дашкаар 4 кылдистерниң болгаш партия ажылы чорудар штаттан дашкаар комиссияның канчаар ажылдап келгенин аналиэтевишаан, моон сонгаар чорудар ажылдарның күтаймында допчу чүве чугаалаан. Ылангыя инструкторлар

Кол чүүл—кижи дугайында сагыш салыры

(Кызыл хоорай Совединиң сессиязы)

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң чоокта чаа болган IV сессиязының хүн айтырыгларының бир дугаары — хоорайның чаагайжыдылгазын, ногаанчыдылгазын улам ыңай экижидер дугайы болган.

Бо айтырыг талазы-биле хооркүүскомнуң даргазының оралакчызы эш **А. Ф. Лушников** илеткел кылган. Коммунал ажыл-агыйларының ажылының элээн экижээнин болгаш хоорайны ногаанчыдып, чаагайжыдарының талазы-биле алдынган хемчеглерни илеткелчи демдеглээн. Коммунал ажыл-агыйның чамдык черлери бүдүрүлге планын чедиишкининиг күүседип турар. Бо чылын хоорай канализациязының бирги ээлчээ ажыглалга кирген болгаш ниитизи-биле 30 ажыг муң чадаң, 5 муң хире улуг ыяштар тарыттынган.

Коммунал ажыл-агыйны экижидерениң болгаш хоорайны чаагайжыдылганың талазы-биле ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдерни сессия демдеглээн. Бо чылын 20287 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга кирер ужурлуг турган болза, эрткен он айларның дургузунда 10843 дөрбелчин метр дужааттынган. «Кызыл тудуг» тудуг эргелели 187-ги кварталда 8,12 квартиралыг 10 бажыңны ажыглалга кирер турган, ам чүгле 4 бажыңны дооскан. 26-гы кварталда хөй квартиралыг 3 бажыңның чаңгызы-даа бөгүнге чедир дужааттынмаан. Хоорайда суг дамчыдылгазының болгаш канализациязының тудуу аажок четпес чоруп турар. Чамдык черлерниң чедир кылдынмаанының хараазы-биле суг дамчылар 2,5 км ажыг хоолай чер иштинде ажыглал чок чыдар. Хоорайның чуртталга-коммунал ажыл-агыйын улам ыңай экижидери база калбартыры-биле холбашкан капитал тудуунуң айтырыы мурнукузу ышкаш база бир чугула айтырыгларының бирээзи болуп артпышаан турар.

Коммунал бүдүрүлгелериниң ажылының чедиишкининиг болуру болгаш чуртталга фондузун чөп ажыглаары капитал септелгени чогуур үезинде шынарлыг чорутканындан улуг хамаарылгалыг дээрзи билдингир. «Коммунал ажыл-агыйның бүгү объектилериниң капитал септелгезин «Коммунтудуг» тудуг-септелге эргелели чорудар ужурлуг. Ол эргелел эрткен он айларның иштинде септелге-тудуг ажылының планын 105,5 хуу күүсеткен болза-даа, ооң ажылында эптежир аргажок четпестер ам-даа бар. Кол четпестерниң бирээзи болза, чамдык объектилерни, ылаңгыя чуртталга бажыңнарының септелгезин үр хуусаа иштинде шимар чок кылып турары болур. Элээн каш чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин 6 ай ажыр кылып келген. Чижээ, Чехов кудумчузунда № 13 бажыңны эгезинден тура орай күске чедир септелгеге турган. Ол ышкаш Дачная кудумчузунда № 68, Комсомольская кудумчузунда № 6, Дружба кудумчузунда № 73 болгаш өске-даа бажыңнарның септелгезин база үр үе иштинде кылып келген. Септелгени үр хуусаада кылып турарының бир кол чылдагааны болза, ажылчыннарның күжүн чаңгыс черге мөөннеевейн келгенинде.

Оратор оон ыңай бодунуң илеткелинге кылдынган септелгениң аажок кудуу шынарлыг болуп турарынга доктааган.

Хоорай чунар бажыңнарының адрезинге хөй санныг хомудалдар кирип турар. Чунар бажыңнарга изиг суг болганчок-ла төне бээр, чамдыкта кочегарлар ээрик турар, изиг сугну чунар өрээлче дамчыпайн дуглаптар азы чырыкты өжүре каатар кочегарлар база турган. № 6 чунар бажың чай дургузунда шуут ажылдаваан. Енисейниң оң талакы эриинде № 4 чунар бажыңы база ажылдавайн турар. Сөөлгү ийи чылдың иштинде хоорайның чунар бажыңнары үргүлчү септеп келзе-даа, кылдынган ажылдың шынары кудуу. Ооң түңнелинде хоорайның чунар бажыңнары бо чылдың тос айларының иштинде планын 86,3 хуу күүсеткен.

Илеткелчи бодунуң чугаазынга чуртталга бажыңнар эргелелдериниң четпес ажылынга доктааган. Хоорайның коммунал ажыл-агый килдизиниң болгаш чуртталга бажыңнар эргелелиниң удуртукчулары оруларны чедир киирип албайн, а ажыр үндүрген чарыгдалдарны дуглап алыры-биле квартира холезинин улгаттырарын ыйыдып турарлар. Ындыг практика бистиң партиявыстың политиказынга дүүшпес болгаш чоннуң эрге-ажыынга таарышпас. Артык шөл ажыглап олурар хамаатылардан доктааттынган чурум ёзугаар үш хуу өстүрүп төлеттирер база ындыг кижилерни дилеп тывар ужурлуг турзажок, чуртталга бажыңнар эргелелдери ол талазы-биле ажыл чорутпайн келген.

Хоорайның чаагайжыдылга конторазының ажыл-чорудулгазында ам-даа хөй четпестер бар. Бо чылын хоорайга ыяш олуртурунуң планын чедир күүсеттинмээн. Бок шталгазы база четче чоруттунмайн турар. Хоорай чаагайжыдылгазын чугулага көрбейн турар организациялар база бар. Ындыг организацияларга № 2 школаны, Культура министерствозун, пассажирлер АТК-зын болгаш өске-даа черлерни киирип болур. Чаагайжыдылга конторазы бо чылын ногаан ыяштарны суггарарынга 46 муң рубльди үндүрген. Суггарылгага ынча хөй түңнүг акшаны чарыгдаза-даа, ногаан үнүштерни багай ажааганындан оларның элээн хөйү ара каткан.

Хоорайның коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелеринге болгаш «Коммунтудуг» тудуг-септелге эргелелиниң коллективтеринде кижизидилге ажылының кошкак тургустунганын сессияга шүгүмчүлээн. Ол коллективтерде политиктиг болгаш техниктиг өөредилге шуут организастаттынмаан. Күш-ажыл чурумунуң үрекчилеринге удур демисел аажок кошкак чоруп турар болгаш эш-хуузунуң суду чер бүрүзүнде эвес, а ындыг судтар чамдык черлерде бар-даа болза, ажылдавайн турар. Ол коллективтерде коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин калбарбаан. Коммунал ажыл-агыйларының хөй кезиинге ажылчыннарның ниити хуралдарын ында-хаая эрттирип турар.

Боттарының кварталдарын ногаанчыдарынга чурттакчы чонну калбаа-биле кириштирер талазы-биле А. Плюснина даргалаан № 19 болгаш И. Вильмов даргалаан № 1 квартал комитеттери өскелерге үлегерни көргүзүп келген.

Депутат эш **Мякишев** бодунуң саналынга Кызылдың топ одалгаларында сөөртүп эккеп турар хөмүр даштың шынарының кудузун шүгүмчүлевишаан, автомашиналарының аварияя чок ажылдаарын хандырар сорулга-биле кудумчу бүрүзүн дескилеп экижидерениң чугулазын демдеглээн. Оон Күрседи кудумчузу үр үениң иштинде ланы оңгарларлыг чыдып келген.

Чуртталга бажыңнар эргелелиниң талазындан чамдык чурттакчылар бажыңнарының хелезинин хооркүүскомга-даа бадылатпайн, чурттакчыларга шынын тайылбырлап бербейн хемертен улгаттырган чоруу талазында аажылаашкын-дыр дээрзин депутат эш **Ковенский** шүгүмчүлээн. Чаагайжыдылга ажылы хоорайның бүгү девискээринде дески эвес, топ кудумчуларже кичээнгей салгаш, кыдыкы кудумчуларда чаагайжыдылга кожудап турар дээрзин депутат эш **Маный** бодунуң саналынга демдеглээн. Хоорайда чунар бажыңнарының арыг-шевер байдалын экижидер дугайын эмчи **Банников** саналдаан.

Кызыл хоорай Совединиң доктаамал комиссияларының эргелерин калбартыр дугайында. Кызыл хоорайның кудумчуларының чырыткызының дугайында, хоорайның кудумчуларын, тротуарларын, скверлерин, газоннарын болгаш херим-кажаа иштин ажаап арыглаарының чурумунуң дугайында айтырыгларны сессияга база чугаалашкан.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле тус-тус шиитпирлерни сессия хүлээп алган.

Үлегерлиг кыштаглаашкын—хөй эът, сүт, дүк-түр

Хойжуларның бодалдары

Хүн келген тудум-на кыш шинчи кирип кел чор. Хар хову-шөлдерден хемнер баштарынче чоорту-ла кылыннадыр дужуп турар апарган. Малчыннарның хөй кезии малдарын кыштагларже үндүргүлей бергилээн, чамдыктары арай-ла көшкелек. Мындыг үеде малчыннарның чымыжы билдингир болгай — одарларны шын хуваап ажыглаарының, кажаа-хорааның ойбак-дыдыын чылыглаарының, саван, сиген сөөртүрүнүң айтырыглары оларны дүвүреткен турар.

«Искра» колхоз бо чылын мал чемнери белеткээрин черле эки организастап эрттирген. Сиген кезипки дег-ле шөлдерниң сигенин шуптузун кезип, сарааттаан болгаш хөй кезиин фермаларже, кыштагларже сөөрткен. Колхозтуң кол-кол тараа шөлдери — Кара-Талдың, Чалбак-Тейниң, Чиңге-Дагның, Шаараштың, Дыттыг-Үзүктүң тараа саванын шуптузун бөлүп, кыштагларда аппарып сарааттагылап каан. Хойжу бригадаларының кежигүннери база-ла мал чемнери белеткээринге эки киришкеннер.

Колхозтуң № 3 хойжу бригадазының Чиңге-Дагда, Чодарда турар малчыннарын эргип, кышка кирип турар малдарның туруш байдалын хайгаарап, кадарчыларның амыдырал-чуртталгазы-биле таныштывыс.

Хойжу бүрүзү кыштааның кажаа-хоразының ойбак-дыдыын чылыглап, сыксаан турлар. Кыштаг бүрүзүнде 5 — 6 тонна сигенни, 12 — 15 тонна саванны сөөртүп каан. Кыжын мал адаанга төгер курган өдектерни оваалагылап каан.

Күстүң хүр болганындан колхозчу малчыннарның сеткили омак, ажылы бүдүнгүр турдулар. Оларның-биле чугаавыс болганчок-ла дүк кыргылдазының айтырыынче шилчий бээр турду. Ол таварылга эвес. Чоокта чаа «Шын» солунга ветеринар эртемнериниң кандидады Н. Кызыл-оолдуң «Дүк кыргылдазы чүге кудулаашкыл?» деп чүүлү үнген болгай. Ону хойжулар улуг сонуургал-биле кичээнгейлиг номчааннар. Ынчангаш олар ол айтырыгны боттарының канчаар бодап турарын илередип, кижилер-биле чугаалажыксаарлар.

Ховалыг Кожуунмай, Монгуш Седен-Доржу, Иргит Доржу олар эш Кызыл-оолдуң бижип турар чүүлүн черле шын-дыр деп чүүлдүгзүнүп деткип турар болдулар.

— Шынап-ла бисте кыргылдыкының чурумун сагывайн турарының фактылары кайы хөй болдур ийин — деп, хойжу Седен-Доржу чугаалады.— Мээң хоюмну июнь айның төнчүзүнде кыргаан болза, августуң эгезинде агарлады. Шала соңгаар агарлатсымза кандыгыл деп чугаалап-даа турдум-на. Ону херекке албаан. Чамдык коданнарны май айда-ла кыргып каантар-ла болгай. Оларны баштай, өскелерин соңнай агарлаар кылдыр кол кыргылданын эрткен дессалаашкынып ёзугаар агарлаашкын графигин бодамчалыг тургузары черле чугула деп бодаар мен. Шала үнүп өрар дүктү агарлааш чүнү алыр боор.

— Нарын дүктүг хойларны агарлаарының ажыы чок дээри черле шын — деп, ирт кадарчызы Ховалыг Кожуунмай ашак чугаалай-дыр.— Оларны дүгүнүң хозалырының аайы-биле июнь, июль айларда кыргыыр болгай. Күскү агарлаашкынга олар соой бергенде барып кирер. Соокта агарлаан хойнуң дүгү үнместей бээр, дүк бажы адырык, авыраш болур, агарлаан чериниң кежи үжүте бээр чүве-дир. Ынчангаш келир чылда олар арткен чылдаазындан эвээш дүк бээр боор-дур. Агарлаарга-даа артык дүк алдынмастыр. Бо чылын мээң ирттеримниң агары эвээш болду — деп, чугаазын ол доосту.

— Бисте бөдүүн дүктүг тыва хойлар, мериностар, каракульдар дээш янзы-бүрү уксааның хойлары бар-дыр — деп, кадарчы Иргит Доржу бодунуң чугаазын эгеледи.— Кодан бүрүзүнге оларның дээжизин ылавыла турзун дээн ышкаш боор улус-тур бис... Мээң коданымда оларның кандызы-даа бар. Кижи бодап көөрге оларның дүгүнүң сырыйы ангы-ангы болганда, оларның турар кажаазының температуразы ангы-ангы болза эки болгу дег. А бистер оларны чаңгыс кажаага кажаалап турар бис. Ол шын эвес деп бодаар мен. Дүк кыргылдазының кудулаашкынынга бо база-ла салдарлыг деп бодап тур мен.

Чаа кыштаглар тудар черлерни чамдыкта шын эвес шилип турарын малчыннар эскерип турарын илереттилер. Чижээ, № 1 хойжу бригаданың төвүн Чодарның кончүг чыварының аксында тудуп кааныындан кажаалары үргүлчү соок турар, а ол төптү ам турар чериниң алдыы чарыынга, Адыр-Тей аразынга, шаанда кыштаг турган черге кылган болза эки турган ийик деп дузалакчы кадарчы Монгуш Алайжык бодунуң бодалын сөгледи.

Сарыг-Хөлчүктүң Пөштүг-Чүрекке бо чылын хөй кыштаа тудар деп турганы шын эвес деп Кожуунмай Сой-Сүрүнович Ховалыг шүгүмчүлей-дир. Пөштүг-Чүрекке шаанда кыштаг турган-даа болза ында эвээш мал турган. Ылангыя шээр малга чаа кыштаг кылыр болза-ла Сарыг-Хөлчүктүң Бажат-Белинге кылыр болза эки деп хойжу сүмелеп олурар. Чүге дээрге ол девискээрниң одары делгем — шуут-ла Кара-Суггажкир кадарып болур.

Хойнуң дүгүн элбедир дээр болза-ла ооң ажаалга-чемгерилгезин экижидер деп эртемденниң бижээнин хойжулар сеткил ханышкын-биле деткип турарлар. Хүр кыш ашкан, семис хой хөй дүк бээр дээрзин ажылдың практиказы көргүзүп турар. Ынчангаш колхоз баштаар чери мал чеми культураларның тарылгазын калбартып, ылангыя кукуруза силозун база чогуур норма ёзугаар хойларга бээриниче кичээнгей салырының чугулазын хойжулар саналдадылар. Хойларны силос-биле чемгерериниң ажыктыын «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң дуржулгалыг хойжузу Иван Сафонов шын чугаалаан болгай.

Колхоз бо чылын эрткен чылдарга деңнээрге мал чемнери белеткээрин багай эвес чорутканы эки-ле. Ынчалза-даа малдың баш санынга нормалай санап кээрге ол ыракта четпес. Ынчангаш малдың продуктулуун бедидер төлээде, мал чемнерин ам-даа элбекшидер дээр дугайында хойжуларның сагыш човап саналдап турары черле шын.

Оон-биле чергелештир автолавканың белбестей бергениниң дугайын район баштаар чериниң адрезинге, кыштагларда чурттаар бажыңнарның дапкыш, сөөгүнүң дугайын колхозтуң баштаар чериниң адрезинге хомудап, ол ышкаш мал болгаш кижи эмчилериниң сөөлгү үеде келбестээнинин дугайын чемелеп чугааладылар.

С. ПАВУ.

Партком бюрозунда

Амгы үеде районнуң бүгү малчыннары эң-не берге болгаш харысалгалыг ажылче — кыштаглаашкынче кирген. Мал кыштаглаашкынынга кандыг янзы белеткенген бис дээрзиниң дугайында хойжу бригадалар бригадирлериниң информацияларын Өвүр парткомунуң бюрозу чугаалашкан. Бригадаларның, фермаларның хөй кезии кыштаглаашкынга эки белеткелдиг болган.

«Торгалыг» колхозтуң Ирбитейде бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазы (бригадири аныяк коммунист Б. Доржу) бо чылын 7 кыштагларда кажааларын улгаттыр туткаш чылыглаан. 60 тонна сигенни кыштагларда сөөртүп алган. Ында чуртталга бажыңнары септеттинген. «Кызыл тук» колхозта хойжу бригада (бригадири Д. Карыма) эрткен чылда районда эки көргүзүглүг болган болгаш бир хойта оналаштыр 2 кг дүктү кыргып, социалистиг хүлээлгезин күүсеткен. Кыштагда мал чеминге сигенни, кок суланы четчир кылдыр белеткээн. СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле эш Карыманың эки ажылын бюро база демдеглээн. Бо чылын малчыннарның чеди бажыңнарын крышалаан болгаш кладовкалаан, печкаларын бүрүн салган. Бригаданың төвүнде чунар бажың кылдынган. Эрткен чылдагы байдал-биле деңнээрге «Торгалыг», «Кызыл тук» колхозтар кыштаглаашкынның белеткелин ниитизи-биле эки чоруткан.

Ындыг болза-даа мал кыштаглаашкынының белеткелинде улуг четпестер бар. «Торгалыг» колхозтуң Кара-Талда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының төвү амга чедир белен эвес. Хураган кажаалында печка салдынмаан, кажаа чылыглаттынмаан, соңгалары шупту шил чок. Чуртталга бажыңнары септеттинмээн. Черле ниитизи-биле ол колхозтуң хойжу бригадаларының төптеринде, малчыннарында чугай, дүс айтырыы бергедеп турар. Колхозтуң даргалары Дүс-Даңда «чөленип» алган олурза-даа, бригадаларга, фермаларга дүс дужуртурунуң талазы-биле хемчег албайн турары элдептиг.

«Коммунизмче орук» колхозтуң бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының чамдык кыштагларында кержен белин хоортунмаан. «Торгалыг» колхозтуң беш сүт-бараан фермаларында чаңгыс-даа чунар бажың чок. Мындыг четпестер өске-даа бригадаларда болгаш фермаларда бар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң болуп эрткенинден бээр беш ай эртип турар. Идеологтуг ажылды экижидер талазы-биле ол Пленумнуң шиитпирлерин ам-даа дыка четпес күүседип турар бис. Хойжу бригадаларда болгаш фермаларда кино, концерттер болбайн турар. Кадый-Бажында хойжу бригадага бо чылын чаңгыс-даа концерт, кино болбаан. Малчыннарга солуннар неделядан чартык ай чедир барбайн турар. Фермаларда, бригадаларда көскү агитация чок. Районнуң культура килдизиниң кежер кинозу болгаш автоклуб ажылдавайн, үргүлчү-ле үрелиишкинде турар. Лекция, беседа ховар. Партия эге организациялары бо ажылды ыракта четпес удуртуп турар. Малчыннарга зооветеринарлыг өөредилге чорудар пропагандистерни парткомнуң бюрозундан бадылап каан турда-ла, олар мынчага чедир чаңгыс-даа кичээл чорутпаан.

Партия эге организациялары, ындазо Советтер болза мал ажылдакчыларынга культура-амыдыралдың таарымчалыг байдалдарын тургузарынче, кызыл булуңнарны, чуртталга бажыңнарын, чунар бажыңнарны чооку үеде септеп дериириче база чедир тударынче, малчыннарны аъш-чем болгаш эргежок чугула бараан-нар-биле хандырарынче онза кичээнгей салыр херек.

«Торгалыг» колхозтуң Ирбитейде бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының бригадири эш К. Доржу хойжу бригадаларны улгаттырарының, комплекстиг бригадаларны тургузарының чугулазын саналдаан. Ол болза черле чылдың кайы-даа үезинде деминиг ажылдаарынга эптиг болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге улуг ужур-дузалыг. Эш К. Доржунуң ол саналын малчыннар деткип турар.

Ынчангаш мал кыштаглаашкынын организастап эрттирери амгы эң чугула сорулгаларының бирээзи деп парткомнуң бюрозу түңнеп чугаалашпышаан, илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглер алырын тодараткан.

Х. СЕМИС.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ-ДЫР

СЭКП Топ Комитединиң декабрь Пленумунга химия дугайында айтырыг чугаалажыр — деп дыңнадыг мээң сагыш-сеткилимни аажок-ла өөртү.

Мен ам беш чыл иштинде хой кадарып келдим. Мал ажылынга кол чүве ооң ажаалга-чемгерилгезинде болгай. Ындыг болганда мал чемнери культураларның тарылга шөлүн калбартпышаан, ооң дүжүүн бедидери — ниитиниң малынга быжыг чем баазазын тургузарының үндезини. Химияның мал ажылын сайзырадырынга улуг ужур-дузалыын мен дугайты элээн-не эскерип, билип тор мен.

Бо чылын бистиң колхозтуң кукурузачылары Оржак Сорулга, Монгуш Удувас-оол, Оржак Данамчы болгаш өскелер-даа 875 га кукурузаның га бүрүзүнден-не 420 центнер ногаан массаны алганнар. Ооң түңнелинде колхоз 30.150 центнер эки шынарлыг кукуруза силозун белеткээн. А кукуруза дээрге мал ажылын сайзырадып, ооң продуктулуун бедидериниң күчүлүг баазазы болгай. Бистиң кукурузачы аныяктарывыстың бо чыл ышкаш каан чылда ындыг чаагай дүжүттү өстүрүп алырынга оларның ажылгыр мергежилинден аңгыда химия улуу-биле дузалаан—олар тарылга шөлүн минералдыг чемишчидилгелер-биле сайзыраткаңнар.

Черле ынчаш солун, сеткүүлден номчуп олурарга бо химия деп эртем кайгамчык-ла бөөр чүве-дир. Аңаа үндезилеттинген бүдүрүлгелер болбаазын-на чүвелер кылып турар боор-дур. Чижээ, чаш малдарның өзүлдезин дүргедидир чүүлдерни кылып турар болгулаар-дыр. Ол ышкаш тарып каан тарааның чашпан-сигенин аңгылап, өлүрүп каатар-даа чүве бар болгулаар.

Ынчангаш химия дугайында айтырыгны Топ Комитеттиң Пленумунга чугаалажыр деп турарын дыңнааш, кодээ ажыл-агыйда ажылдап турар болганымда аажок-ла байырлап тур мен.

Бо чылын кадарып турар иттеримни 7 катап одар солуп тургаш эки семирткен мен. 10 тонна сигенни кезип белеткеп алдым. Кыштагның одарын камнаары-биле ам-даа кыштагже көшпээн, күзегде хевээр мен.

Пленумга күш-ажылчы белек кылдыр хол дыңзыг ажылдап, иттериминиң одар-суггадын чөп таарыштырып ажылдап тур мен.

К. ХОВАЛЫГ,
Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң кадарчызы.

Хайыран мал чеми...

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң № 2 комплекстиг бригадазы Бош-Даг артынга 300 гектар чүмизаны күзүн кезип болгеш, хөпээн-сарааттар кылдыр тургузуп каан.

Мал чеми шак ындыг элбек кастып турары черле өөрүнчүг турган. Ынчалза-даа мында хар чаапкан соонда, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң багай түңнели коступ турар апарган. Ол сарааттарны колхозчуларның хуузунда инектери чип туруп берген.

Ол дугайын колхозтуң баштаар черинге медээлээрге, «актылап тургузуптунар» деп каар. Ындыг акт тургустунмайн турда-ла, инектер ук чүмизаны дүн-хүн чок чип турар.

Хайыран мал чемин чаңында топ фермаже сөөртүп алза чогуур.

К. ХОЙЛААРАК.

Пленумга күш-ажылчы белек

Иван Ыдамович Быштак-оол — милицияның Улуг-Хем район салбырынга үр чылдарда завхозтап ажылдап келген. Ол шаанда байларның малын малдап берип чораан. Ынчангаш мал ажаап-тежээринге ооң дуржулгазы улуг дээрзи чугаажок.

Иван Ыдамович бо чылын мал ажылынга барып ажылдаар күзелин илередип, билдиришкин бижээн. Ооң ол дилээн ажылдап турган организациязы-даа, «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы-даа деткээн.

— Күзел боттанып, мал малдай берген мындыг бис-ийин. Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазынга бодум саар инектер кадарып, кадайым Сереңмаа чаш бызаалар ажаап кирипкен бис—деп, эш Быштак-оол чугаалап орар.

Майдан эгелеп оларга чаш бызаалар чагыштырып доруктурарын бригадир дааскан. Ол-даа ажылдан олар ойталаваан. 82 бызааны 30 инекке чагыштырып доруктурары-биле хүлээп алганнар.

— Бызааларны семиртир азыраарынга эки оът-сигенниг, серин чер херек-ле болгай. Чайлагже көжер херек.

Быштак-оол биле Сереңмаа олар шак ынчаар сүмелешкеш, Чиндиннээштер чайлаанга бызааларны эки семирткен. Ноябрьның 25-ке чедир бызаа бүрүзүнге дүн-хүн иштинде 700 грамм немелде дензини чедип алган.

Бо болза ук малчыннарның СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга күш-ажылчы белээ болган.

Х. САРЫГ-ООЛ.

Районнуң мурнакчы кижилериниң бирээзи

Кодээ район бүрүзү чыл түңнели билдинип эгелээн бо хүннерде бодунуң мурнакчыларын тодарадып турар. Тожу районнуң шак ындыг мурнакчыларының аразында «Май 1» колхозтуң саанчызы Ак Бичеңниң ады кирип турар.

Эш Бичен ам алды чыл саанчылап, мурнакчы болуп турар. Бо чылдың тос айларында инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1054 кг сүттү саггаш болгаш 13 инектериниң бүгү бызааларын менди ажаап алган.

Эш Бичен чүгле бүдүрүлгеде мурнакчы эвес, харын хөй-ниитичи мурнакчы болуп турар. Ол агитатор, район Совединиң депутады. Ол хүлээлгелерин күүседип, үргүлчү чон аразында ажылдап чоруп турар.

А. ДОРЖУ.

М. Кара, С. Баачар, С. Баазан, Д. Күндел, М. Дамчай, Ч. Быраат, Ч. Берей-оол болгаш өске-даа мурнакчылар ажыл-агыйларда хүн бүрүде көвүдеп турар.

Кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң кызымаккай ажылдаанының түңнелинде район мал ажылының продуктуларының бүгү хевирлерин күрүнеге садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, ам пландан ажыр эът, сүт садарын үргүлчүлеп турар. Сөөлгү хүннерге чедир пландан ажыр 213 тонна эът, 100 тонна сүт, 28 тонна дүк саттынган.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле район ниитизи-биле эки көргүзүглерни чедип алган болза-даа бо чылын малдың баш санын өстүрериниң планы күүсеттинмейн турар. Мал өстүрериниң планын бүгү чүзүннер аайы-биле күүсеткен чаңгыс-даа ажыл-агый районда чок. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, «Тере-Хөл», Ленин аттыг, «Чаа орук» колхозтар малдың баш санын дыка кудулаткан. Ылангыя чылгы болгаш өшкү малдың саны «Коммунизмче орук» колхозтан өске бүгү ажыл-агыйларга кудулаан.

Эрткен он айларның дургузунда янзы-бүрү чылдагааннардан 16.400 баш мал өлген. Оларның иштинде чаш бызааларның болгаш хураганнарның хораар чоруу эрткен чылдан ийи катап көвүдээн. Ленин аттыг, «Коммунизмче орук» кодээ ажыл-агый артельдеринге эң хөй чаш мал хорап. Районда төрүүр инектерниң, өшкүлерниң дыка хөйү кызыразан, төрүүр 100 баш малга оналаштыр 1963 чылда чүгле 66 бызаа, 67 хураган, 66 анай, 78 кулун камгалаттынып алдынган. Малдың хоранчазы, оон кызыраар чоруу мал өстүрериинге, мал ажылының продукциязын көвүдедеринге улуг когарал чедирип турда ону узуткаар дээш тодаргай хемчег албайн, ылангыя малды тарып боозадыр ажылды чыл бүрүде эки организастап шыдавайн турар бис. Инектерни болгаш хойларны тарып боозадырының планы бо чылын база күүсеттинмээн. «Чодураа», Ленин аттыг колхозтар мал тарып боозадырының херээн чедир үнелевейн турар.

Мал ажылының улам ыңайгы хөгжүлдези малдың чем-суурун канчаар хандырганындан шуут хамааржыр. Ынчаарга сан-медээ ёзугаар алырга бо чылын эвээш эвес мал чемнери белеткеттинген болза-даа зоотехниктиг норма ёзугаар алыр болза ол бистиң хереглеливистиң чүгле 12,5 хуузун хандырып турар. «Чаа орук», «Чодураа» колхозтар, «Тес-Хем» совхоз кышка багай белеткенген болгаш мал кыштагладыышкынынга белеткелди четче дооспаан. Мал кажааларын немей тударының, капитал тудугларны калбартырының планы күүсеттинмээн.

Мал ажылында чедиишкиннерниң чугула чүүлү малчыннарже доктаамал кичээңгей салып, оларның амыдырал-чурттаалгазын экижидери болур. Бо талазы-биле СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын ёзугаар чамдык хемчеглер алдынган. Бо чылын малчыннар чурттаар 68 бажыңнарны, фермалар болгаш бригадалар төптеринде 10 чунар бажың, 5 кызыл булуң, бир столовая туттунган, «Чодураа» колхоз болгаш өске-даа ажыл-агыйларда элээн хөй чаа өглер кылдынган. Партия организациялары малчыннар ортузунга политик-кижизидилгелиг ажылды, ылангыя лекция, беседалар, культура-массалыг ажылдар чорударын мурнукузундан элээн экижиткен.

Ындыг болза-даа мал болгаш чер ажылының талазы-биле үстүнде айыткан четпестер болза, районнуң партия, совет органнарының, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелинин, ажыл-агыйлар удуртукчуларының, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигдериниң талазындан организакчы ажыл, бот-тывынгыр чогаадыкчы чорук ам-даа четпезин, кодээ ажыл-агыйда курлавырлар болгаш аргалар чедир ажыглаттынмайн, кодээ ажыл-агыйны улам кодурер дээш демиседи кошкак удуртуп турарын херечилеп турар. Маңаа тодаргай чижек болза, «Тес-Хем» совхоз (директору эш Чадамба, парторг эш Ламажап, кол агроному эш Веснин), «Чаа орук» колхоз (даргазы эш Амырбит, парторг эш Маскыр, агроному эш Баткар) болур. Бо ажыл-агыйлар черни, техниканы багай ажыглап турарының түңнелинде чер ажылындан шуут орулга албайн, харын когаралга таваржып турар. Оларның бүдүрген продукциязының бот-үнези чиңгээр хамаан чок улам аартап турар. Ук ажыл-агыйларда бир центнер тарааның бот-үнези 19 — 30 рубль чедип турар. Совхоз бо чылын чер ажылының талазы-биле 90 муң рубльдиң когаралынга таварышкан.

«Чаа орук» колхоз районда улуг болгаш акша-хөреңги талазы-биле шыырак колхоз. Ынчалзажок ол колхозтуң даргазы эш Амырбит, парторг эш Маскыр акша-хөреңгини хувааппас фондуже хөйнү киирип, ону немеп, колхозтуң экономиказын хөгжүдериниче угландырбайн колхозчуларга үлеп, үүрмек чарыгдалдарга үндүрүп турар. Ооң ужурунда колхозта техника аажок эвээш, таптыг механизастаан ферма, шынарлыг мал кажаазы безин чок, малчыннар өй-тавында чурттап, дыштанып, ажылдаарынга таарымчалыг чурттаалга бажыңнары, кызыл булуңнар, чунар бажыңнар сөөлгү ийи-үш чылдарда ол колхозта эвээш туттунуп турары таварылга эвес.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге чедир ажыглаттынмайн турар курлавырлар болгаш аргалар бисте хөй. Малдың баш санын амгы турарындан каш катап өстүрүп, ооң продуктулуун көвүдедиринге ажыглап болур сиген шөлдери, мал одарлары-даа, тарылга шөлдерин калбартып, кодээ ажыл-агый культураларының үнүш-дүжүдүн бедидип болур суггаттыг база суггат чок делгем шөлдер-даа, бо бүгүнү чедип алыр дээш амыр-дыш чок ажылдап турар ажыл-ишчи кижилер-даа бар. Чер ажылын хөгжүдеринге суггаттыг черлерни, чемишчидилгелерни билдилиг ажыглаар болза, ажыл-агыйлар тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 10 — 12 центнер дүжүттү өстүрүп, тарааның ниити чылдазын дыка көвүдедип болуру санаттынган. Чүгле «Тес-Хем» совхоз безин 800 гектар суггаттыг черни эки ажыглап, херезүнүң чемишчилер болза келир чылын 900 ажыг тонна тарааны өстүрүп ап, продукцияның бот-үнезин элээн чиңгедип болур. Ол ышкаш малдың баш санын өстүрүп, уксаазын экижидил, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң улуг аргалары база бар.

Бо болза, мал болгаш чер ажылында перспективтиг айтырыглар-дыр. Амгы үеде соңгаарладылга чокка шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар бар. Хамыктың мурнунда белеткеттинген мал чемнерин камныг чарыгдап, чаягаар бүткен одарларны чөп ажыглап тургаш, ниитиниң малын менди, хүр кыш ажырар, часкы хову ажылдарынга бүгү тала-биле үлегерлиг белеткенир, кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш демиселде могаг-шылаг чок ажылдап турар ажыл-ишчилерге материалдыг болгаш культура-амыдырал херегленделерин четче хандырар ужурлуг бис. Мынчангаш районнуң партия организациялары ажыл-агыйларда бар аргаларны болгаш курлавырларны четче ажыглаар талазы-биле организакчы ажылды амгы негелделерге дүүштүр бедиткеш, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин бедик деңнелче көдүрүп шыдаар.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ,
Тес-Хем кодээ парткомунуң секретары.

Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады **Антонина Хомушку** бодунга быжыглаттынган тыва уксаалыг инек бүрүзүнден чылда 900 литр сүттү саап алыр деп хүлээлгени алган. Мурнакчы саанчы ол алган хүлээлгезин чедиишкинниг-биле күүседип, бо чылдың 9 айларында 1000 литрни сагган. Ам депутат-саанчы пландан ажыр сүт саап алыр дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

Фото **В. ЛУПКОВТУУ.**

Химияның чагыгларынга — делгем орукту бээр

ЛЕНИНГРАД. «Электросила» каттыжыышкынының коллективи шимчедикчилерни, генераторларны болгаш аппаратураларны улуг химияның чаа тудугларынга бэрип турар. Электромашина тудугжулары химияның чаа тудугларының чагыгларын хуусаа бетинде күүседирин шиитпирлээр. Ам олар химияның хөй бүдүрүлгелеринче болгаш Кингисеппскиниң фосфорит рудниинче чорудар машиналарны болгаш аппаратураны белеткеп турар.

ЧУРУКТА: магнит станцияларның эптээр ажылын (мурнунда) В. И. Туркин биле (солагай талазында) Р. А. Лауенберг оларның чорудуп турары.

Фото **И. БАРАНОВТУУ**. СЭТА-ның фотохроникаазы.

Освальдыны „арылдырыпкан" кижи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Араатаныг өлүрүкчү чоруктуң оптуг кажарлаашкыннарының дугайында өске кымдан-даа хөй чүүлдү чугаалап берип болур турган (Президент Кеннединиң оон өлүргенинден азы өлүрбээнинден хамаарылга чокка) Ли Освальдыны «арылдырыпкан» Руби деп шола аттыг Джек Рубинштейнниң дугайында чаа тодарадыышкыннарны агентилелдер болгаш солуннар парлап турар.

«Нью-Йорк таймс» солун Рубиниң өлүрүкчү ажыл-чорудулгазының «Чикаго үезин» бодунуң материалында бижип турар. Америк бүдүштү ук материал тодаргай көргүзүп турар.

«Нью-Йорк таймстың» дыңнадып турары-биле алырга, ёзулуг ады Леон Рубинштейн болур Руби болза 52 чыл мурнунда Чикагога төрүттүнген. 1954 чылда өлүрткен Ноль Лабриола-биле болгаш хоран чүүлдер садыглап турган деп буруудаттырган шииттирген болгаш ам федералдыг кара бажыңда хоругдалда чыдып турар Поль Р. Джонс-биле ол найыралдыг харылзааларлыг турган деп, ук черниң полициязының бир ажылдакчызы дыңнаткан. Руби Далласка 15 хире чылдар мурнунда чедип келген. Джонс биле Лабриола ышкаар 1946 чылда чорупкан болгаш албан-дужаалдыг кижини когудуп, аайынга кирип алырын чедиинче чок оралдашпышаан. Рубиниң чемненилге черинге эпти-ле барып турганнар деп, Далласта кижилер чугаалап турар.

Истелгениң федералдыг бюрозунуң Чикагода ажылдакчылары бок аштакчыларының профэвилели-биле Рубиниң 1957 чылда харылзааларынга боттарының кичээнгейин мооңнеп турар. Эрге-дужаалдыг кижилерни хээлилеп садып ап турган деп буруудаткаш, ол профэвилелин АФТ—КПП-ден үндүрген турган.

Руби биле адвокат Леон. Р. Кук олар ук профэвилелин 1937 чылда организастап тургускан. Ийи чыл эрткенде, Кук аттырып өлүрткен.

«Спарки» деп шола ат-биле билдинип турган Руби 1940 чылда профэвилел ажылын каггаш чорупкан (ол аңаа ээлээн үеде секретарь эрге-хүлээлгелиг болуп ажылдап турган). Чүък машиналарының чолаачыларының болгаш склад ажылчыннарының профэвилелиниң удуртукчузу Джеймс Хоффаның чоок өңнүү Поль Дорфманның холунга ук профэвилели кирген соонда удаваанда, ол чорук болган...

Профэвилелдеринге эрге-дужаалдарны шын эвес ажыглаар чоруктарны 1959 чылда истеп-хынап көрген сенат комиссиязы ол профэвилелин Хоффаны кем-херек үүлгедир чорукчулар-биле холбаштырып турган звено деп чарлаан. Профэвилелинден Рубиниң үнүп чорутканының соонда чылдарда хээли ап, кижилерни эттеп база өлүрүп турган деп. Хоффаны буруудаткан турган.

Руби болза спорт маргылдааларынга билеттерни үүрмектеп, чиижен ёзу-биле садыглавышаан, моорей кылыр черлерден база оон бажыңнарындан кезээде алдырылбас будутчулар-биле болгаш өске-даа «полицейжи шинчилиг кижилер-биле» таныш турган деп, Чикагода чугаалажып турар. Ол, боксёрлар маргылдааларынга болгаш бейсбол оюннарынга улуг эвес түңнү салып турган.

Өлүрүкчүлерниң 1948 чылда өлүрүп кааны, бай хөреңгитен Натан Гамбин-биле ол таныш турган деп, улуг бадыткап турар. Руби профэвилелинге ажылдап турда, оларның аразынга ажыл-херекчи харылзаалар бар турган болгаш Гамбинниң кезээде оон ыравазы оюн бажыңынга Руби база-ла удаа-дараа барып турган.

Сенат комиссиязы 1949 чылда бодунуң истелгезин чорудуп турда, комиссияда кем-херек үүлгедир синдикаттың харылзаачызы болуруң Руби куээп турган боор деп, юрист Льюис Катнер чугаалап турар.

Руби ынчаарда комиссияның «чөвүлекчизи» болу берген деп, Катнер медеглээн. Рубини билир өске кижи полиция капитаны Льюис Каппарелли болуп турар.

«Улустуң бадыткап турары ышкаш, ол ындыг-ла чеңгээчи эвес кижи чүве, ынчалза-даа кандыг-бир чүвени садыглай бергенде кончуг шудургу кижи»—деп, капитан чугаалап турар. — Ол кичээнгейниң төвүнге турарынга, ону улуг көрген болгаш дыңнаан турарынга ол ынак кижи чүве, бодап көөрге, ол полицейжи боол болур деп чугаалап болур».

Кеннедини өлүргени кымга ажыктыгыл?

ПАРИЖ. (СЭТА). Президент Кеннедини бужар-чүдээ-биле өлүргени кымга ажыктыгыл? Бо айтырыгны Француз социалистиг партияның (СФИО) органы «Попюлер де Пари» деп солунунуң мурнуку чүүлүнге ноябрь 27-де салган. «Кеннединиң илергейлеп турган бодалдары колдуунда ийи категорияларның кижилеринге: расистерге болгаш дайын кыпсыкчыларынга таарышпайн турган» деп ол солун бижээн. Делегей дайыны болу берген таварылгада кым-даа хажыызынга артып калбас, «атомнуг дайын хоралып, турар кижилерге ышкаш, хорукчүлерге база айыылдыг деп чүвени» Кеннеди билип турган дээрзин чүүлде демдеглээн.

Янзы-бүрү чурттарның политиктиг ажылдакчылары мөчээн президентиниң болур-чогууру-биле хүлээп көрүп турган деп, ол солуннуң директору, социалистиг партияның бюрозунуң кежигүнү Жерар Жакэ бижээн. «Хрущев биле Кеннеди Чоон биле Барыын таланың аразынга чугаалажыышкыннарга аас-кежиктиг эгени салган» деп, ол демдеглээн. Кариб далайның районунга болуушкуннарның үезинден бээр «чоокшулажыышкынче ниити күзел-сорук... эдип ап болбас чүвени болдурбас болгаш душкуурлуг чорукту чавылдырарының оруунче делегейни кирер арганы берген» деп Жакэ демдеглээн.

АКШ-тың чаа президентизи Линдон Джонсон «оон мурнундагы президентиниң бодунуң мурнунга салган сорулгазын боттандырарын үргүлчүлээр боор» дээрзинге идегелин Жерар Жакэ илергейлеп турар.

Тахер Яхьяның медеглели

БАГДАД. (СЭТА). Багдадка чоокта чаа тус черниң болгаш даштыкы журналистерге эрттирген парлалга конференциязынга чүве чугаалап турган Иракты премьер-министри Тахер Яхья чаа чазактың даштыкы политиказы бүгү чурттар-биле найыралга болгаш КНО-нуң Уставын хүндүлеп көөрүнге үндезилеттинген турар деп медеглээн. Чоон биле Барыын таланың аразында ылгалдарны чорутпайн турар бис деп, ол чугаалаан. Бодувустуң эрге-ажыктарывыска когаралдарны чедирерин бодавайн турзувуссажок, бүгүлер-биле, ылаңгыя даштыкы нефть компаниялар-биле кады ажылдажылганы чорудар бис.

Өске-даа араб чурттар-биле харылзааларга хамаарыштыр премьер-министр КАР-ның, Иракты болгаш Сирияның үш талалыг федерациязын тургузар дугайында каир декларациязын амыдыралга боттандырарын чаа чазак бодап турар деп айыткан. Араб чурттарның лигазын ажыктыг чепсек кылыр төлээде, ону камгалаарын Ирак база бодап турар деп, Тахер Яхья чугаалаан.

Иштики политика талазы-биле чазак хуу бүдүрүкчүлерни болгаш хуу инициативаны деткиир деп, премьер-министр үргүлчүлеп чугаалаан. Чазак планныг экономиканың политиказын чорудар бодап турар, ынчалза-даа оон-биле кады хуу секторну хүндүлеп көөр болгаш оон турарын магадылаар апаар.

Туберкулёзтан аарыг кижиниң өг-бүлезиниң кежигүнү кижи чүнү кылза экил

Туберкулёзтуң микробтарын тарадып болур аарыг кижи, бир эвес ол боду болгаш ооң-биле кады чурттап турар кижилер кичээнгейлиг болур чоруктуң эң-не бөдүүн аргаларын сагывас болза, аарыгны долгандыр турар кижилерге халдадып болур. Туберкулёзтуң чараа болгаш дукпу-биле ыгаалын үнүп турар микробтары долгандыр турар кижилерже дамчый берип болур.

Туберкулёз аарыгның холу эрткен чалазын эмнээрге берге болур. Кайы хире эрте-дээре эмнээшкинни эгелээнил, ол хире дүрген болгаш белени-биле эмнээшкинни чорудуп болур. Ынчангаш бодунуң өг-бүлезинде туберкулёз аарыг кижи бар өг-бүле бүрүзү моон адаанда чүүлдерни сактып алыры эргежок чугула.

Туберкулёз дээрге дөргүл-төрел дамчыыр аарыг эвес болуп турар. Моон уламындан туберкулёзтуг аарыг кижи бар чамдык өг-бүлелерге, өг-бүлениң өске кежигүннери (уруглар, төрелдери өске-даа) көңгүс кадык болур чоруктарның чылдагааны ол. Бир эвес аарывазының аргаларын сагыыр болза, аарыг кижи-биле кады чурттап-даа турган аарывайн барып болур.

Аргалыг-ла болза, аарыг кижи аңгы өрээлдиг азы ниити өрээлге-даа аңгыланып болуру кончуг күзенчиг.

Кайда ол чурттап турарыл, аңаа чадыглар, бажыңның чымчак херекселдери, чугдунмас көжегелер дээн ышкаш чүүлдер турбазы чугула, чүге дээрге оларны дамчып аарыг-даа, кадык-даа кижилерге хоралыг довурак-доозун чыглып турар. Ол ышкаш туберкулёзтуң микробтарын тарадырынга довурак-доозун шиг болур.

Аарыг кижиниң ажыглап турганы орун-дөжек херекселдерин, сыртыын, аржыылын, идик-хевин, диш чуурун, думчук аржыылын дээш өске-даа чүүлдерни ажыглап болбас. Бодунуң орун-дөжээн аарыг кижи боду арыг-шевер тургузары эргежок чугула.

Аарыг кижи шалаже, ниити суг төгер черже азы арыгланыр бажыңга дүкпүрбезин хайгаараар херек. Аарыг кижи чараа дүкпүрер карман шилдиг болур ужурлуг. Аарыг кижи-биле силерниң чурттап турар өрээлиңер үргүлчү агаарлаттынып турар болгаш арыг-шевер болур ужурлуг. Өрээлди оттүрүп аштаар херек. Аарыг кижиниң идик-хевин, хөйлең-чуврун, аржыыл дээш өске-даа чүүлдерни ыявыла аңгы чуур херек. Уругларның аарыг кижи-биле хамаарылгазынче онза улуг кичээнгейни салыр (ошкажып, чыттапашпазынче, чаңгыс орунга кады удуваазынче, чаңгыс аякта чемнемезинче дээш өске-даа). Уруглар, эң ылаңгыя улуг кижилерге бодаарга, туберкулёзтан онза аарыычал. Аарыг кижиге уруглар ажаатпас ужурлуг.

Туберкулёзтан хенертен аарып болур: эът изип, температура канчаар-даа аажок улгадыр, чөдүрер, шагжок болуп эгелээр. Чамдыкта, харыннаа грипптээн хевирлиг болур. Ынчалза-даа чамдыкта туберкулёз бүдүү, чоорту эгелээр. Ынчангаш аарыгзаан азы үр-ле грипптеп аараан кижи-биле кады чурттап турар кижи бүрүзү бодунуң камгалаары-биле эмчиге көргүзер ужурлуг. Бир эвес силер кандыг-даа чылдагаан чокка арып, шагжоктаныр, чем чиир хөөн чок, дүне дерилдер апарзыңарза, эмчиге дарый көргүзүңер. Чүге дээрге ындыг чорук туберкулёзтуң эң баштайгы демдектери болуру чадап чок. Бир эвес силер бодуңарны көңгүс кадык деп санаар болзуңарза-даа, силерниң өг-бүлеңерде аарыг кижи бар деп чүвени утпаңар. Ынчангаш силер үе-үелеп (чылда 3—4 катап) эмчиге бодуңарның кадыыңарны хынадып турар ужурлуг силер. Ынчап турбас болзуңарза, аарыгның холу эртип болур, а холу эрте берген аарыгны эмнээри берге. Бир эвес кижиниң эът-мага-бодузу кадык, дадыккан болза, оон туберкулёзка утурланыр күжү четчир болгаш аарывайн барып болур. Ынчангаш устунде айыткан ышкаш, чүгле аарыгның харылзааларындан камгаланыр эвес, а бодунуң эът-мага-бодун дадыктырары эргежок чугула.

Эът-мага-ботту дадыктырарынга ажыл-амыдыралдың чурумнарын эки сагыыр ужурлуг: ажыл хүнүнүң дургузунда ажылды деңней тааржыттырар. Бир хүн үш катап чемненир, бир хүн 7—8 шак удуур, ажыл соонда аргалыг-ла болза бир шак хире дыштаныр, арага, таакпыга хандывас. Эмчи-биле сүмелешкеш, күш-культура болгаш спорт-биле хандыкшыыр, соок сугга өттүрген пөс-биле эътти кежин дүрбүүр, чайын хүнге дөгеленир, сугга эштир. Бо-ла бүгү сүмелерни күүседири берге эвес. Силерниң кадыыңарны камгалаары нургулайында силерниң бодуңарның сагыш-сеткилиңерниң шиитпиринден. Бодуңардан хамааржыр деп чүвени билир херек. Ажыл-агыйга, өг-бүлеге-даа бүгү кижилер кызымаккайы-биле киржир болза, чүгле ынчан туберкулёз-биле демисел чедиишкинниг болур.

Бир эвес устунде айыттынган санитар-гигиенаның чурумнарын аарыг кижи болгаш ону долгандыр турар кижилер сагыыр болза, туберкулёзтан аарыг кижи кандыг-даа айыыл болдурбас деп чүве билдингир.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Шуурганнарның планетазы»** 10, **«Кроштуң ужуралдары»** 12, 2, **«Казинода өлтүг мегелээшкин»** 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Шериг чаъжыды»** 11.15, 1.15, 3.15, **«Он чоруун шагдаа черинге болган»** 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Координаттары билдинмес»** 2.30, **«Дон Жуан»** 4.30, 6.30, **«Онза болуушкун»** (2-ги сериязы) 8. 30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Баштайгы болчаг»** 3.15, 7.15, **«Ынакшыл болгаш ийиги ужудукчу»** 5.15, 9.15 шактарда.

АКЫ-ДУҢМА СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА

ДАГЛАР ЭЭЗЭНДЕ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ

Солагай талазында кадыр гранит хана бедип үнген, а оң талазында ханы хоошпал кестүп чыдар, оон дүвүнде Арджеш хемниң ооруунуң шапкын суу кыланайнып бадып чыдар. Орукту кадыр чалымда ойт кылган. Шаанда аңаа чадаг кижи безин эртер орук чок, орук херек чок, бут салыр чер безин чок турган дээр.

...Машина черни үттеп кылган узун түннель орукче кире бээр, оон соонда даг кашпалын таварты 30 метр узун дурттуг көвүрүг эгелээр, а оон соонда ол кашпал дээр биле чер аралынга база дагын «астына» бээр.

Арджештиң даглыг кашпалынга ол орукту кылырынга тудугжуларның хөй ажыл-ижи, ылаңгыя кандыг чаңгаан билдилиг чоруу негеттинген. Ол орук февраль 16 аттыг гидроэлектростанцияның туттунуп турар плотиназынга чедире бээр.

Бетон плотинаны далай деңнелинден 830 метр бедикте тудуп турар. Фэгэраш дагларындан шынааже хемниң чире шаап кире бергени кызыы кашпалды ол плотина дуглаптар. Оон түннелинде ниитизи-биле чартык миллиард кубометр суг кирер ишкир хемчээлдиг чаа, кылымал даг холу тургустунуп келир. Моон мурнунда румын тудугжулар ындыг плотиналарны тудуп көрбээнин чугаалаар херек. Ол 165 метр бедик болур.

Чүгле плотина эвес, харын электростанцияның боду-даа Румынияга чок дээннериниң бирээзи болур. Оон машина залы даг чалыннарында черниң ханы иштинге турар. Суг болза хоолайлар унунга чедериниң мурнунда ийи километр түннельди таварып эртер ужурлуг. Оон чер адаанда оруу оон-биле-даа доозулбас. Тускайлаан 12 километр түннельди эрткеш, ол суг база дагын чырыкты «көрүп», хемниң эрги унунга кире бээр.

Хоолай турбиналарны ажыл-биле долдур хандырарынга чаңгыс чүгле Арджештиң суглары четпес. Ынчангаш узун дурту 28 километр чер адааның түннельдериниң дузазы-биле элээн каш өске даг хемнерин, колдуунда Арджеш хемниң адырлагларының суун кылымал холче аксыыр кирер деп шиитпир хүлээп алдынган. Ол чорук хоолай турбиналарны дамчып эртер сугнуң хемчээлин ийи катап көвүдедир арганы бээр.

Февраль 16 аттыг гидроэлектростанция Румынияда эң улуг станцияларның бирээзи болур. Оон күчүзү 220 миллион киловатт, тодаргайлаарга 1938 чылда турган бүгү румын электростанцияларның ниити күчүзүнүң барык дең кезии болур. Ол чыл бүрү 400 миллион киловатт-шак электроэнергияны бээр.

Ынчалза-даа оон ужур-дузазы оон-биле кызыгаарлаттынмас. Плотина тудуунуң түннелинде Арджештиң сугларын таарыштырары 100 муң га чыгам үнүш-дүжүткүр черлерни суггарар, хөй чер шөлдерин үерлерден камгалап алыр, румын найысылалды суг-биле хандырарын экижидер арганы бээр. Оруктар тудуу электростанцияның чоогунда черлерниң арга-ыяш байлактарын эки ажыглаар арганы бээр.

Электростанцияның тудуу графиктиг дыка мурнады, шалыпкын чорупт турар. Бетон заводун, плотинага бетон салырынга капиталды таварты аксылыг орукту чоокта чаа хуусаа бетинде ажыглалда кирген. Ийи километр дурттуг суг түннельди туткан.

Бо тудуп турар электростанцияга октябрьда эш Георге Георгиу-Деж баштадыр румын удуртукчулар чораан. Тудугжуларның эрес-шудургу ажыл-ижин олар бодун-биле үнелеп көрген.

Д. Дмитриев. (СЭТА).

ЧЕХОСЛОВАН НИКЕЛЬ

Чехословак индустрияның иштики болгаш даштыкы рынокче бүдүрүп үндүрүп турары муң-муң кылыгларга база бир чүүл — никель немешкен. Шапкын суглуг Ваг хемниң эриинде, Словакияда туттунган чаа никель заводу ада-чурт бүдүрүлгезиниң ол үнелиг металлын чуртка ийи ай берип келген.

Бодунуң кады ажылдап турар — румын — Бжезаннарда металлдарның эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчыларының «электрлизтиң адазы» деп адап турары инженер Ян Едличка чехословак никельдиң тургуттунгенниниң төөгүзүнүң дугайын бистерге чугаалап берген.

Никельден хептеп кудкан баштайгы кылыгларын көргүспүшаан, Ян Едличканың чугаалааны болза:

— Моон төөгүзү узун эвес-даа бол, дыка берге. Чүге дээрге чехословак рудаларда никель шиңгээлдиң ындыг-ла хөй эвес болур-дур. Бүдүрүлгениң өнүүг металлургияда сураглыг технологтуг аргалары бо руданы сайзырады ажылдап кылырынга илергей-ле таарышпаан. Рудалар арыглаарының, а ол ышкаш металл бүдүрериниң чаа аргаларын ажылдап кылыр ужурлуг апарган. Ажыктыг болгаш ындыг болур хоочта камналгалыг угаангыр аргаларны чүткүлдүү-биле дилеп эгелээн бис.

Кол ажылдарны Бжезаннарга, металлдарның эртем-шинчилел институдунга мооңнээн. Аңаа эртемниң өске албан черлериниң ажылдакчылары база киришкен. Чайгылыш чок болгаш чүткүлдүг чорук тиилээн: аммиактың ээлдириг холуксаазы-биле рудаларны арыглаарының гидрометаллургтуг кончуг камналгалыг аргазын ажылдап кылыр аргалыг болган. Ян Едличканың удурткан бөлүк тускай эртемниглер никель бүдүрериниң чаа аргазын саналдаан.

Чуртка баштайгы никель заводун тудары база хары угда калбарткан. Оон корпустары Серед дээр словак суурнуң чанында өзүп үнген. Ынчангаш бо чылдың августуң төнчүзүнде Серед улус ажыл-агыйынга аажок чугула херектиг баштайгы никель хептелгелерин — хөй чылдарның дургузунда дашкаартан ап келген хептелгелерни берген.

— Бистиң никелививисти дээди шынарлыг кылдыр амдызында чугаалап шыдавас болдур бис ийин. Бүдүрүшкүнүн биске мырыңай чаа чүүл-дүр, чаа аргалар-дыр, ынчангаш чамдык саадаашкыннар болу бээр чадавас. Кол-ла чүве чүл дээрге никель бар-дыр, ам оон шынарын үргүлчү экижидер бис. Ам эртемденнерниң-даа, инженерлерниң-даа, ажылчыннарының-даа күженишкиннери харын ооже угланган — деп, инженер бистерге чугаалаан.

Илья Масленников.
СЭТА-ның корр.

ПРАГА.

ЭЛЕКТРОНИКАНЫҢ КАЛБАК ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Техниканың аныяк адыры — электроника ГДР-ниң улуг ажыл-агыйының эң-не янзы-бүрү адырларында улам-на улуг ужур-дузалыг болуп бар чыдар. Чижээлээрге, Иенде «Карл Цейсс» дээр бүдүрүлгениң бүдүрүп үндүрүп турары электрониканың санадга автоматтарының дузазы-биле Веймарның санадга товунг бажыннарның нарын 120 фундаментилеринге эң-не таарышкан хевирлериниң саналгаларын чорудкан. Ол дээрге каң конструкцияларның 50 хуузун камнап алыр арганы берген. Төлевилел бүрүзүнге саналга машиназы чүгле 30 минутаны чарыгдаан. Оон-биле кады эң-не бедик билиглиг дээн тускай эртемниг кижиниң безин чедип ап шыдавазы шак ындыг нарын ылаптыг чорук база чедип алдынган. Шак ындыг автоматтың дузазы-биле ГДР-ниң Бирмага тудуп турары цемент заводунуң үш каъг бажыңынга саналгаларны чоруткан. Ынчангаш ол бүгүге чүгле үш шак негеттинген.

Электрониканың хемчег аппаратураның бүдүрериниге Дрезденниң «Швингунгстехник унд акустик» (чайгылыышкыннарның болгаш акустиктиң техниказы) дээр бүдүрүлгени тускайжыдып турар. Хоолай турбиналарның ажылдаарының байдалыг доктаамал хайгаараар электроника машиназын аңаа 9 айларның дургузунда тургускан, ол машина болза чогуур чурумдан биччи-даа хажыышкынны эскерип каар болгаш «айыылды» шаанда эдип алыр арганы берип турар.

База бир чаа солун чүүлдү — дистанциялыг радиоэлектроника башкарылгалыг көдүртүр краныны Дрезденниң бүдүрүлгелериниң бирээзинге шенеп көрген. Ол чаа чүүл краношик чок ажылдаар болгаш кранның эң-не дүрген база ылаптыг шимчээшкинин чедип алыр арганы берип турар. Радиоэлектроника башкарар краннарны хамыктың мурнунда портарга, аар машина тудуунуң бүдүрүлгелеринге болгаш кан прокат заводтарынга ажыглаар.

Амгы үеде республикада электрониканың болгаш электротехниканың айтырыглары-биле тускай ажылдап турар 27 бүдүрүлгелер болгаш 7 эртем-шинчилел институттары бар. Үлетпүрнүң дыка хөй адырларының эртем-техниктиг деңнелин бедидеринге электрониканың чугулазын барымдаалааш, перспективтиг план ол адырга бүдүрүүшкүнүн хемчээлин бо чылдыынга деңнээрге 1970 чылга чедир барык 4 катап көвүдедирин төлевилээн. А чамдык дамчылыкчы херекселдерни бүдүрери барык 6 катап өзер.

Евгений Башмачников.
СЭТА-ның корр.

БЕРЛИН.

ЧОҢГА БАРААЛГАДЫЫШКЫН

Шиң чогаалчызы Виктор Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизин бистиң республиканың хөгжүм-шии театрының артистери Улуг-Хем районнуң ажылчы чоннарынга көргүзүп чорупт турар. Оон соонда ол шиини Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем районнарның ажылчы чоннарынга көргүзерлер.

Кедээниң ажыл-ишчилери төөгүлуг төөгүп турар шиини улуг сонуургал-биле көргенниниң дугайын артистерге чугаалап турарлар. Шиини көөр кижи хөй болганда чамдык клубтарга ону ийи катап көргүзер ужурга таварышып турар.

• • •

Чадаанада улусчу театрның бот-тывынгыр артистери чаа, солун программалыг концертти чоңга көргүскеннер. Оларның программазы чаңгыс кижеге шии, танцылар, ырлар, уран номчулгалар талазы-биле байлак. Бот-тывынгыр артистер тус черниң ажыл, амыдыралы-биле холбашкан шүлүктерин, кыска жанрның чогаалдарын боттары чогааткаш, чоңга бараалгаткан.

Баштайгы олча

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң тайгаже аъттанган 20 ажыг аңчыларының бир кезии ай ажыт үеде ниңаан колхозка келгеш барган. Оларның аразында артельдиң хоочун аңчылары Давлик 16 кишти, Самбуу 13 кишти, Чептей 12 киш болгаш элээн каш диинни эккеп дужааган.

Чаа эгелеп чоруур аныяк аңчылар Кинимей 11 кишти, Дамбат-оол 7 киш, 1 адыгны өлүрүп, олчалыг чорааннар.

Н. КОЛ.

СПОРТКА ШЫЛГАРАЛ

Республиканың хостуг хүреш талазы-биле мөгелери бо чылың чамдык шылгалдаларны эртип, солун көргүзүглерни илередип турар. Бызыя хоорайның мөгелери ВЛКСМ хоорковумуң шаңналының бирги чери дээш ам удавас болур маргылдаага кичээнгейлиг белеткенип турар. Шилиттинген болгаш мергежилдиг мөгелер Новосибирскиге болур хоорайлар аразының маргылдаазынга барып киржирлер.

Бо хүннерде мөгелерниң белеткели организастыг чорупт турар. Чаа хүрежип эгелээн аныяк мөгелерниң ноябрь 17-де болган ужуражыышкыны көрүштүг эрткенин демдеглээри чугула. Ол хүн 7 кижи үшкү разрядтың нормазын дужааган. Бирги черни В. Ондар, Ф. Ондар, В. Смышляев, Б. Лаңгыы олар алган.

Кедээ ажыл-агый техникумунуң болгаш пединститутуң студентилери белеткелди организастыг чорудуп турар. Хоорайның спорт залында чыынды командаларның ужуражыышкыны кежээниң-не болуп турар.

«Урожай» ниитилелиниң мөгелери февральда Курган хоорайга, а мартта Ыраккы-Чөөн чүктүң болгаш Сибирьниң бирги чери дээш болур маргылдааларга барып киржир. Бо талазы-биле спортчу бедик атты чедип алырынга бистиң республиканың аныяк мөгелери эки белеткенири күзенчиг.

О. ЭРЕС-ООЛ,
бирги разрядтың мөгези.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттагылап каан турар хүн болур, кыска хар чаар. Хат өй-тавында, чамдык черлерге дыңзыг. Даглыг черлерге дүвүлүг хат хадыыр. Агаарның температуразы: республикага — 11 — 16, а Кызылга — 13 — 15 градус соок.

Редактор **Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.**

СПОРТКА МЕРГЕЖИҢЕР!

Спорт кадыкшылдың, сергелең, күштүг болур чоруктуң үндезини, спорт кижиниң нерви системазын быжыглаар, шыңган эъттерни сайзырадыр кижи аваангыр, күштүг, шилгедек апаар.

Спорт мергежилдери организмни дадыктырар, аарыгларга удур ооң туруштуун бедидер, иштики органнарга, ылаңгыя өкпе, чүрекке эки салдарны халдадыр. Спортсмен кижиниң өкпезиниң хериринниң иштики ортумаа-биле 500—600 кубиктиг сантиметр чедип турар, а күш-культура мергежилдерин кылбайн чоруур кижилерниң 300 — 400 кубиктиг сантиметрден ашпас. Спортсмен кижиниң тынышкыны ханы болгаш дески, чүрээ чырылган санында-ла спорт мергежилдери кылбайн чоруур кижилерниинден дыка хөй хемчээлдиг ханны үндүрүп турар.

Кадыының болгаш назы-харының байдалы-биле спорт кылып шыдавас кижилер эртенги гимнастикаларны болгаш чадаг агаарлаашкынны кылза эки.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Күш-культура — ОРГАНИЗМНИ КАДЫКШЫДАРЫНЫҢ БОЛГАШ БЫЖЫГЛААРЫНЫҢ КҮЧҮЛҮГ АРГАЗЫ

МАГА-БОТТУҢ АВААНГЫРЫ БОЛГАШ КҮЖҮ ҮРГҮЛЧҮНҮҢ БЕЛЕТКЕЛИ-БИЛЕ ЧЕДИП АЛДЫНЫП ТУРАР

Күш-культура болза, өкпе аарыгларын болдурбайн, чем хуулдуруушкунуң экижидип, нерви системазын болгаш шыңган-эъттерни быжыглап турар. Күш-культура кижиге энергияны, сергек болгаш амыдыралчы өөрүшкүнү немеп берип, ооң ажылга арга-мергежилин болгаш шыдамыккай чоруун бедидип база кижиниң элекке кырыыр чоруун болдурбазын хандырып турар.

Лыжа спорту — культурлуг дыштанылга болгаш хөглээшкин болур.

Лыжа спортунуң техниказы-биле чепсеглениңер!

Кадык мага-ботка — кадык омакшыл.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24.25 — 28, идеология килдизиниң 37—13; харыысалгалыг секретарьның 23—35, хаа-ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, 23—54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22—64 чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21—27, иштики информация килдизиниң бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47,20 — 60, солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01772 Культура министерствозунуң типографиязы

ПАРТИЯНЫҢ XI ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. НОЯБРЬ 30 СУББОТА № 283 (5687).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

ПАРТИЯНЫҢ XI ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Партияның XI Тыва область конференциязы 1963 чылдың ноябрь 29-та Кызылга болуп эрткен.

Эш Н. С. Хрущев баштадыр СЭКП Төп Комитединиң Президиумун төлээлер конференцияның хүндүлүг президиумунга чаңгыс үн-биле, улуг соруктуг кирништиниң соңгаан.

Ажылчы президиумну, секретариатты, мандат комиссиязын соңгаан.

Конференцияның дараазында хүн чурумун бадылаан:

1. СЭКП-ниң область комитединиң отчёду.
2. Ревизия комиссиязының отчёду.
3. СЭКП-ниң область комитедин соңгуур.
4. Областың партия организациязының ревизия комиссиязын соңгуур.

СЭКП-ниң Тыва область комитединиң отчёдун партия обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** кылган.

Оон соонда конференция областың партия организациязының ревизия комиссиязының отчёттуг илеткелин дыңнаан, ол дугайында илеткелди ревизия комиссиязының даргазы эш **А. И. Каплунов** кылган.

СЭКП обкомунуң болгаш ревизия комиссиязының илеткелдериниң талазы-биле СЭКП Кызыл хоорукомунуң секретары эш **П. Т. Киселев**, Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш **А. К. Түрген-оол**, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң даргазы эш **Г. С. Гудков**, «Тыва даг-дүгү тудугунуң» парткомунуң секретары эш **В. Г. Коганков**, СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазы эш **М. К. Шыырап**, Таңды парткомунуң секретары эш **М. М. Сухачев**, Тыва АССР-ниң хөй-нити корум-чурум камгалалының министри эш **О. Т. Алдын-оол** санал берип, чүве чугаалааннар.

Мандат комиссиязының даргазы эш **Н. М. Конгарга** сөс берген, ол партияның XI областың конференциязының төлээлериниң составының дугайын илеткээн. Конференция мандат комиссиязының илеткелин бадылаан.

Ооң соонда Улуг-Хем парткомунуң секретары эш **С. С. Чакар**, Чөөн-Хемчик парткомунуң секретары эш **Д. Б. Ондар**, Каа-Хем парткомунуң секретары эш **Н. П. Федоров** болгаш өске-даа делегаттар санал бергеннер.

Саналдар төнген. Эш С. К. Тока допчу түңнел чугаа кылган.

СЭКП-ниң Тыва область комитединиң отчёттуг илеткелиниң талазы-биле конференция доктаал хүлээп алган. Отчёттуг үе иштинде партия обкомунуң ажылын чүүлдүг деп санаан.

Областың партия организациязының ревизия комиссиязының отчёдун конференция бадылаан.

Конференцияның төлээлери СЭКП-ниң область комитединиң болгаш областың партия организациязының ревизия комиссиязының чаа составын чажыт бадылаашкын-биле соңгаан.

Конференцияның ажылынга СЭКП ТК-ның идеология килдизиниң эргелекчизиниң РСФСР-ниң көдээ ажыл-агыйының талазы-биле оралакчызы эш **К. П. Рыбаков** киржип, санал берген.

Партияның XI область конференциязы бодунуң ажылын дооскан.

КОНФЕРЕНЦИЯГА РАПОРТ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың чылыг-биле ажылдаар электростанциязының ийиги котёлу ажыглалда кииргенин, ийиги турбина ажылдап эгелээринге база белен болганын ак-довуракчылар дүүн партияның область конференциязынга илеткээн.

Югославияның улустарынга чүректиң ханызындан байыр

МОСКВА, (СЭТА). Национал байырлал — Республиканың Хүн-биле база чаа Югославияның үндезиннерин салганы, Югославияның улусчу хосталгазының фашизмге удур Вечизиниң ийиги сессиязының 20 чыл болган ою-биле холбаштыр эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет чазактың болгаш бүгү совет улустуң мурнундан чүректиң ханы байырын эш Иосип Броз Титога болгаш оон нүүрү-биле Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының бүгү ажылчы чоннарынга чедирген.

Делегейниң ийиги дайынының кадыг-дошкун чылдарында болгаш нити дайзынга удур кады демиселге каңналганы бистиң улустарывыстың аразында чаңчыл болган найырал ам чедиишкинниг хөгжүп турарын совет удуртукчуларның телеграммазында демдеглеп турар.

Бистиң чурттарывыстың аразында найырал болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылга совет болгаш югослав улустарның үндезин эрге-ажыктарынга, тайбың болгаш социализм дээш демисежип турар бүгү күштерни быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп, телеграммада чугаалап турар.

Бо кайгамчык хүнде совет кижилер социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын Югославияның акы-дуңма улустарынга сагыш-сеткилиниң бүгү ханызындан күзеп турар.

Акы-дуңма кады ажылдажылганың болгаш бот-бодун билчириниң ёзузунга

СОВЕТ-ЧЕХОСЛОВАК ДЫҢНАДЫГ

ЧССР-ниң партия-чазак төлээлериниң ноябрь 25-тен 28-ке чедир ССРЭ-ге туруп турганының үезинде Совет Эвилели биле Чехословакияның аразында бүгү таланың акы-дуңма кады ажылдажылгазын улам ыңай ханылаДырының болгаш хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көрген. Ийи партияга, ийи күрүнеге сонуургалдыг болуп турар өске-даа айтырыгларның талазы-биле санал-онал солчуушкуннары болган.

Ужуражылышкыннарга киришкеннер болза: совет таладан — СЭКП ТК-ның Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүннери, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары В. Э. Дымшиц, М. А. Лесечко болгаш П. Ф. Ломако, партияның болгаш күрүнениң өске-даа ажылдакчылары; чехословак таладан — төлээлериниң баштыңы, ЧКП ТК-ның Бирги секретары, ЧССР-ниң президентизи А. Новотный, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның даргазы И. Ленарт, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның даргазының оралакчызы О. Шимунек, ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның даргазының оралакчызы О. Черник болгаш өскелер-даа.

Тайбыңны быжыглаары, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыладырарын хандырары, делегей айтырыгларын тайбың арга-биле шиитпирлээри дээш тайбыңга ынакшылдыг күрүнелерниң демиселиниң амгы байдалын канчаар көөр дугайын алырга, үзел-бодалдың бүрүну-биле чаңгыс эптиин делегейниң амгы байдалының талазы-биле санал-онал солчуушкуну бадыткаан дээрзин ЧССР-ниң партия-чазак төлээлериниң Совет Эвилелинге чорупп турганының дугайында совет-чехословак дыңнадыгда чугаалап турар. Агаарга, космиктиг делегейге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин чорударын хоругдаар дугайында Керээни чарган чорук делегей байдалынга эки салдарын чедирген болгаш удурланышкак социал системаларга хамааржып турар күрүнелерниң аразынга бот-боттарын билчир чорукту чедип алырынга чаа аргаларны ажыткан дээрзин дыңнадыгда демдеглээн.

Совет болгаш чехословак талалар болза, социалистиг өске-даа күрүнелер-биле бир дөмей, чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүну-биле дүжүрер дугайында Керээни чарары дээш туржуп турар болгаш бо айтырыг талазы-биле чугаалажылышкыннарга идепкейлиг киржиринге беленнер дээрзин бадыткааннар. НАТО чурттарының болгаш Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң аразынга халдашпас дугайында керээни чарары болгаш делегейниң янзы-бүрү районнарынга ядролуг чепсек чок зоналарны тургузары, а ол ышкаш ындыг янзылыг өске-даа хемчеглерни боттандырар чорук делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга идиглиг бээр ийик дээрзин дыңнадыгда демдеглээн.

Делегейниң ийиги дайынының Европада артышкыннарын герман тайбың таарыштырылганың айтырыын шиитпирлээриниң аргазы-биле дүргени-не узуткаарының өргежок чугулазын хүлээп көөр талазы-биле ийи тала чаңгыс аай болуп турар. Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразынга делегейниң шиитпирлээр өйү келген айтырыгларының талазы-биле дугуржулга чедип алырын дилеп тывары үргүлчүлээр дээрзинге ийи тала идегеп турар.

Социализм чурттарының, делегейниң ажылчын ангызының, национал-хосталгалыг шимчээшкиниң, дайынга удур туржуп турар бүгү чурттарның база тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштериниң каттышкан күженишкиннери-биле дайынны чайладып болурунга боттарының бүзүрелдиин совет болгаш чехословак талалар база катап бадыткааннар.

1943 чылдың декабрь 12-де чарган турган, найырал, бот-боттарынга дузалажылга болгаш дайын сөөлүнде кады ажылдажылга дугайында ийи чурттарның аразынга Керээниң хуусаазын ам база 20 чылга узадырын Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның чазактары дугурушканнар деп, дыңнадыгда чугаалаан. Керээниң күштүг болуп артарының хуусаазын узадыр дугайында протоколга ат салганнар болза: совет таладан—эштер Л. И. Брежнев биле Н. С. Хрущев; чехословак таладан —эштер А. Новотный болгаш И. Ленарт. Ол Керээ болза Европага тайбыңны камгалаарынга чугула фактор болур дээрзин сөөлгү чээрби чылдарның төөгү талазы-биле дуржулгазы көргүскен.

1964—1965 чылдарда болгаш оон соонда-даа чылдарда ССРЭ-ниң база Чехословакияның аразынга техниктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы улам калбартыр талазы-биле хемчеглер чугаалажылышкыннар үезинде дугуруштунган.

ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң партия-чазак төлээлериниң сөөлгү чугаалажылышкыннарының үезинден бээр эрткен үе болза ийи чурттарның коммунистиг партияларының аразында бүгү таланың харылзааларының улам ыңай ханылааны-биле демдеглеттинген дээрзин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Чехословакияның Коммунистиг партиязының төлээлекчилери бир үн-биле демдеглээннер деп чүвени дыңнадыгда оон ыңай чугаалаан. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1957 чылда болгаш 1960 чылда Москвага болган Чөвүлел хуралдарының бир үн-биле хүлээп алганы Медегелеге болгаш Декларацияга боттарының шынчызын ийи партия бадыткааннар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң улам ыңай быжыгарына болгаш хөгжүүрүнге ол документилер ам-даа бүрүн күштүг болгаш ооң ужур-дузазы хевээр деп талалар санап турар.

Марксизм-ленинизмниң арыг болуруун, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң нииги коллективтиг шугумун камгалаарынга, социалистиг системаның бүгү чурттарының, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжышкынының быжыглаары дээш демисежиринге боттарының бүрүн шиитпирлиин СЭКП болгаш ЧКП база катап илергейлээннер.

ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң партия-чазак төлээлериниң ужуражылышкыннары болгаш беседалары акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарын билчириниң ёзузунга эрткен болгаш чугаалажып көрген бүгү-ле айтырыгларның талазы-биле үзел-бодалдарының бүрүну-биле дүгжүп турарын илереткен.

(СЭТА).

СЭКП обкомунуң ажылының талазы-биле партия обкомунуң бирги секретары эш С. К. ТОКАНЫҢ отчёт илеткелинден

Коммунистиг тургузуушкунунуң эң чугула айтырыгларын чугаалажыр СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ээлчеглиг сессиязынга чедиишкиннинг ужуражырынче бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннары күш-ажылчы болгаш политиктиг улуг көдүрлүүшкүн-биле белеткенип турар хүннерде партияның область конференциязы эртип турарын эш **С. К. Тока** илеткелинге демдеглевишаан, отчёттуг үениң иштинде республиканың партия организациязы СЭКП ТК-ның удуртулгазы-биле, партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүсетпишаан, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдер болгаш ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын көдүрер талазы-биле эки түңнелдерни чедип алган деп чугаалаан.

Ол бүгү чедиишкиннер бистиң партияның чорудуп турары шылгараңгай ленинчи национал политиканың ачызы-биле чедип алдынган.

Отчёттуг үениң дургузунда республиканың партия организациязы көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер, тараа культураларының нити чыылдазын көвүдедир, мал ажылының продуктулуун өстүрер, колхозтарны болгаш совхозтарны организас-ажыл-агый талазы-биле быжыглаар, көдээ ажыл-агый кадрларын белеткээр болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле чамдык түңнелдиг ажылды кылып чорудкан болза-даа, бүгү көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин шыңгыы көдүрер талазы-биле ап чорудар хемчеглер дугайында СЭКП-ниң XXII съездизиниң директиваларын СЭКП-ниң Тыва обкому, оон бюрозу эчизинге чедир күүсетпээн.

Тараа культураларының тарылгазы чыл бүрү өзүп турар болза-даа, тарааның дүжүдү болгаш нити чыылдазы эвээжээн. 1961 чылда республикага ниитизи-биле тарааның ортумак дүжүдү 12,6 центнер турган болза, 1963 чылда — чүгле 5,4 центнер болган. Дүжүттүң ындыг улуг кудулаашкының чүгле агаар-бойдустуң байдалдары-биле тайылбырлап болбас. Оон кол чылдагааны чер ажылының культуразының чавыс деңнелинде, ажыл-агый бүрүзүнге бедик дүжүт дээш демиселди багай организастаанында болур.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунга бо кандаашкынныг чылда безин тараа культураларының ортумак дүжүдү 13,1 центнер болуп, күрүнеге 7280 тонна тарааны садарын хандырган. Ол ындыг турда, ооң-биле бир дөмей хөрзүн байдалдарлыг, кожаза турар дуржулга станциязы тараа культураларының гектар бүрүзүнден чүгле 8,6 центнер дүжүт алган. Ол районнуң «Совет Россия», Каа-Хемниң «Тиилелге», Ленин аттыг, Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозтарынга дүжүт база эки болган. Оларга бүгү ажыл-агыйлар деңнешсе чогуур.

Багай белеткеттинген черлерге, колдуунда чазын удур андарып турган, тарылганы чорудуп турары дүжүттүң чавыс болуп турарының кол чылдагааннарының бирээзи. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларынга бо чылын тарылгаларның үштүң ийи кезиин чазын андарган черлерге чорудуп, чамдык черлерге чажылганың нормазын кудулаткан болгаш тарылганы июньнуң ортанга чедир узамдыктырган. Ынчангаш ол эргелелдиң ажыл-агыйларының хөй нуруузунга тарааның гектардан дүжүдү үш центнерден ашпаан. Бистиң байдалдарывыска хөрзүннү күзүн эрте дескилей андарары хөрзүннү ажылдап кылырының кол аргазы бедик дүжүттү алырының сууру болур турбуже, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарга болгаш Таңды районнуң чамдык ажыл-агыйларынга ангыс андарылгазының талазы-биле онаалдалар күүсеттинмээн.

Дүжүттүң чавыс болуп турарының бир кол чылдагааны суггаттыг чер ажылының сандаргай байдалда турарында. Статистиктиг медээлер ёзугаар алырга, республикада 126 муң га суггаттыг черлерниң 55 муң газы суггарарынга белеткеттинген. Хөй суггарылга системаларын чылчылы-биле ажыглалга киирбейн турар.

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында суггаттыг черлер барык кагдынган. Чижээ, «Чыраа-Бажы» совхозка бо чылын 2,5 муң га суггаттыг черлерниң чүгле деп кезиин ажыглаттынган. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунда Терезинниң, Аймыырлыгның суггарылга системаларын ажыглалга дужааган болза-даа, часкы суггарылганы багай организастаан, а чайгы суггарылга чорутпунмаан. Ынчангаш «суггаттыг» деп адап турар черлерниң гектардан ортумак дүжүдү чүгле 6 центнер болган.

Суггарылга талазы-биле бо бүгү четпестер болза, суг ажыл-агый килдизиниң Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң талазындан бо эң чугула ажылды багай удуртканының түңнели болур.

Сорулга чуә диэ, 1965 чылдан эгелээш, республиканың бүгү колхозтары болгаш совхозтары тарылганы чүгле эки ажылдап кылдынган ангыс андарылгазынга болгаш чайын андарган черлерге чорудкан турары болур. Республиканың партия организациязы 1964 чылда 22 муң га суггаттыг черлерден 40 муң тоннадан эвээш эвес тарааны алыр сорулганы салгаш, ону чедип алыры-биле 250 муң тонна органиктиг, 6,5 муң тонна минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаар. Суггаттыг черлерге көдээ ажыл-агый культураларын өстүрери-биле специализастаан салбырларны, бригадаларны болгаш звеноларны тургузар, оларны дуржулгалыг кадрлар-биле четчелээр.

1964 чылдан эгелээш, суггаттыг черлерге чыл бүрүде тараа культураларының гектар бүрүзүнден 18—20, силос кылыр кукурузаның—400—500, картофельдиң — 100—120 центнерден эвээш эвес дүжүдүн алырын хандырар деп дайынчы сорулганы салыр херек. 1964—1965 чылдарда 8 муң га шөлге ажыл-агыйларның иштики суггарылга системаларынга апталга, септелгени чорудар. Барлык шөлүнде 4,5 га суггаттыг черни ажыглалга киирер, Алаш бугазын тудар, 1,5 муң га черде кагдынган өске суггарылга системаларын дерип кылыр болгаш 220 муң га одарларны сугаур болдурар сорулга салдынып турар.

Тараа бүдүрериниң көвүдедириниң эң чугула курлавыры чемишчидилге болур турбуже, 1963 чылда республикага сөөртүп әккелген 2070 тонна минералдыг чемишчидилгеден 1900 тонна хөрзүнге төктүнген. «Найырал» совхозтуң шөлдеринде суперфосфаттыг шоодайлар, «Сельхозтехника» складтарында 156 тонна янзы-бүрү минералдыг чемишчидилгелер амга чедир чыткылаар.

Көдээ ажыл-агый химиязынга калбак оруктуу партия ажыткан. Бо айтырыгны ТК-ның ам болур Пленумунга чугаалажыр. Республиканың Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу база бүдүрүлге эргелелдери ажыл-агый бүрүзүн хөрзүн картазы-биле хандырарының хемчээн амдыгаштан алыр ужурлуг.

Сөөлгү чылдарда республикага кызыл-тастыг «Скала», «Саратовская-29» болгаш «Мильтурум» деп перспективтиг сорттарның тарылгазы калбарган. Ам республикада ниитизи-биле үрезин урууушкунунуң планы 88 хуу күүсеттинген. Сорулга болза чоокку үеде үрезин урууушкунун доозары, үрезиннерни чажар шынарынга чедир арыглаары болур. Үрезин, көдээ ажыл-агый техниказының септелгези, механизатор кадрларның белеткели болгаш өске-даа айтырыгларны партия организациялары контрольга алыр ужурлуг.

Мал чеми культураларны бүдүрери элээн көвүдээн болза-даа, амга чедир быжыг чем-суурну тургузарының айтырыы шиитпирлеттинмээн. Бо чылын силос белеткелиниң планы чүгле 16 хуу, а бөдүүн чемнерниң — 54 хуу күүсеттинген.

Бисте чигир свёклазын өстүрериниң агротехниказы ажылдап кылдынмааның болгаш чамдык агрономнарның олче күш салбайн турарының чылдагаанындан ийи чылдың иштинде хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар оон дүжүдүн албайн келген.

Мал ажылын четчир хемчээлдиг чемнер-биле хандырар төлээде, хамыктың мурнунда кукурузаның, чигир свёклазының болгаш бобы культураларының бедик дүжүттерин чедип алырынче, сиген шөлдерин суггарарынче онза кичээнгейни салыры чугула.

Ногаалар болгаш картофель-биле республиканың херегнели хандыртынмайн турар. Ооң чылдагааны — оларны чедир үнелеп көрбейн, агротехниканы багай чорудуп турарында. Оон түңнелинде республикага картофельдиң ортумак дүжүдү 1962 чылда 33 центнер, 1963 чылда 19 центнер, а «ҮТКА 25 чылы», «Өөк», «Найырал» совхозтарга чүгле 3 центнер болган.

1964 чылда 6 муң га шөлге гектардан 100 центнер картофельди, 1600 га шөлге гектардан 110 центнер ногааларны өстүрүп алыр дээш ажылды шак ынчаар организастаар херек.

Партияның болгаш чазактың советтиг Тыва дугайында хүн бүрүде кичээнгей салганының ачызында колхозтарның, совхозтарның көдээ ажыл-агый техниказы-биле хандырылгазы чыл санында өзүп турар. Чүгле бо чылын безин республика 550 тракторларны, 250 тараа комбайннарын болгаш өске-даа хөй-хөй көдээ ажыл-агый машиналарын алган. Ынчалза-даа машина-трактор парыгын ажыглап турары четпес. Чижекке алган бир тракторга чылда ажылдап кылыры чүгле 293 га, комбайнга — 295 га.

Машина-трактор парыгын шын ажыглаары болгаш мал ажылын механизастаары оон улуу-биле хамааржыр республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны багай ажылдап турар. Ажыл-агыйларны артык кезектер-биле багай хандырып, техниктиг хандырылганы шынарлыг эвес болгаш аар өртектиг чорудуп турар.

Трактор парыгын багай ажыглап турарының кол чылдагааннарының бирээзи — колхозтарның, совхозтарның механизатор кадрлар-биле четпес хандыртынганы, оларның ортузунга кижизидилге ажылын багай тургусканы болур. Таңды бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында механизатор кадрлар чедишпейн турда-ла, механизация училищезинче өөреникир кижилерни чедир чорутпайн келген болгаш механизаторнуң бүгү-ниити өөредилгезиниң школазын дамчыштыр колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының өөредилгезин багай организастап турар. Бо чылын Бии-Хем, Таңды районнарның чаңгыс-даа ажыл-агыйында ындыг өөредилге эгелевээн.

Сорулга болза 1964 чылда часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге чорудуп, чаагай дүжүттерни өстүрүп алыр дээш, машина-трактор парыгын часка эки шынарлыг белеткээри, четчир санныг механизатор кадрларны өөредип алыры болур.

Эш Тока оон ыңай илеткелинге республикада мал ажылының байдалын чугаалаан. Отчёттуг үеде республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга әът бүдүрери 8,4 хуу, сүттүү—37 хуу, дүктүү—8,8 хуу көвүдээн. 1961 чылдыы-биле деңнээрге, бо чылдың 11 айларының дургузунда күрүнеге саткан сүт 45,5 хуу, әът 11,6 хуу, дүк 21,7 хуу хөй болган. Чеди чылдың дөрт чылдарының дургузунда хойнуң баш саны 22 хуу, мыйыстыг бода мал — 41 хуу, хаван — — 2 катап көвүдээн. Нарын дүктүг уксаалар-биле экижиткен хойларның баш саны 1961 чылда 49,8 хуу турган болза, ам 60 хуу ажыг болган. Бир хойдан-на ортумак дүк кыргылдазы 1,2 кг турганындан колхозтарга 2 кг, совхозтарга 2,2 кг чедир бедээн.

«Сүт-Хөл» совхоз, Каа-Хемниң «Октябрь 14 чылы», «Буруңгаар», Өвүрнүң «Кызыл туг», Барыын-Хемчиктиң «Кара-Хөл», Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозтары мал ажылын хөгжүдеринге багай эвес көргүзүглерлиг болган. Мурнакчыларның саны өскен. Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң саанчызы Натпит-оол 10 айларның дургузунда инек бүрүзүнден 2000 кг сүттү сагган; хойжу Чооду Чалбаа («Элегес» совхоз) 100 хойдан-на 110 хураганны, хой бүрүзүнден 4,8 кг дүктү алган; Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунуң кадарчызы Купчугинниң кадарган малының хонуктаа ортумак немелде дензизи 1000 грамм болган.

Бо айыткан мурнакчылар болза, республикага мал ажылын улам ыңай шапкын хөгжүдеринге эгээртинмес курлавырлар барын айтып турар-дыр. СЭКП обкомунуң бюрозу, Министрлер Чөвүлели, Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу, бүдүрүлге эргелелдери, парткомнар ол курлавырларны четче ажыглавайн, чеди чыл планында көрдүнген мал ажылының продукциязын бүдүрери болгаш садарын көвүдедирин хандырбаан.

Мал ажылын хөгжүдериниң культуразы чавыс боор артпышаан, мал чемнерин бүдүрери мал ажылының хөгжүлдезиниң темпизинден дыка хожудап турары узуткаттынмаан. Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазының айтырыглары багай шиитпирлеттинип турар. Мал кажааларының тудуу, хөй күш үнер ажылдарны механизастаарының планы чыл санында күүсеттинмейн турар. Малчыннарның политиктиг, техниктиг болгаш ниити билиглериниң деңнелин бедидер талазы-биле ажыл кошкак чорүп турар. Материалдыг сонуургалдың принцивин ажыглап турары четпес.

Бо бүгүнүң хараазындан бо чылдың ноябрь 1-де байдалды алырга, сүт бүдүрериниң планы чүгле 83,5 хуу, әъттиң — 81,9 хуу, дүктүү—88,5 хуу күүсеттинген. Ноябрь 20-ге чедир күрүнеге сүт садарының планы 94,5 хуу, әъттиң — 91,1 хуу, дүктүү — 94,4 хуу, а тараа садары — чүгле 53,2 хуу күүсеттинген.

Эрткен чылдагызынга деңнээрге, бо чылдың 10 айларында малдың хорамчазы 31,5 муң баш хөй болган. Ылангыя Таңды, Тес-Хем бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйларында, «ҮТКА 25 чылы», «Чыраа-Бажы» совхозтарда малдың хорамчазы хөй. Малдың кызырваар чоруу улуг болуп турарындан республика бо чылын 151 муң баш хураганны, 10,1 муң баш бызааны, 12 муң тонна сүттү болгаш 121 тонна әъттиң чедир албаан.

«Межегей» совхоз төрүүр 100 хойга онаалтыр чүгле 21 хураган, 100 инектен-не 65 бызаа алганы чөгенчиг, а «Чыраа-Бажы», «ҮТКА 25 чылы» совхозтар , төрүүр малдың деңкезиниден төл албааннар. Ол болза зооветеринарлыг хемчеглерни, тарып боозадылганы үнелеп көрбээниниң түңнели-дир.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң эң чугула курлавырларының бирээзи коданга төрүүр малдың улуг-хуузун көвүдедири болур турбуже, ам төрүүр хойнуң саны чүгле 47 хууну, инектиң — 34 хууну ээлеп турар. Чоокку ийи-үш чылдарда мону 65 болгаш 45 хуу чедирериниң сорулгазын салыр.

Мал кыштагладыышкыны — мал ажылынга, ылангыя бо чылдың байдалдарынга эң харыысалгалыг болгаш нарын үе. Манаа улуг күженишкинни салырын, чүгле малдың баш санын камгалап алыр эвес, харын бүдүн чылда малдың бедик продуктулуун чедип алырынче кадээниң ажыл-ишчилериниң күженишкиннерин угландырарын, мал чемнерин шын чарыгдаарын, бүгү ажыл-агыйларга силостан хоюдуп сайзыраткан мал чемин белеткээрин, саванны хаандектаар, чымчадыр хайындырар ажылдарны организастаарын, чоокку хуусаада мал кажааларының септелгезин болгаш тудуун доозарын илеткелчи онзалап чугаалаан.

Партия обкому малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазының айтырыгларын пленумнарга ийи удаа чугаалашкан. Ынчалза-даа бо чугула ажылда чедир кылдынмаан чүүлдер хөй. Ажыл-агыйларның, парткомнарның, бүдүрүлге эргелелдериниң чамдык удуртукчулары хойжулар, кадарчылар, чылгычылар эки бажыңнарлыг, чылыг хептерлиг болзун, оттулар чүүл, хлеб, ижер сут, херегледиң чугула бараанннары-биле өй-шаанда хандыртынган турзун дээш онза сагыш салза чогуур.

Оон-биле кады уксаажыдылга ажылы, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередири, малдың үе-кур-сүткүрүн бедидери дээн ышкаш перспективтиг айтырыгларны утпуп болбас.

Мал ажылынга күш-ажылды организастаарынче чогуур кичээнгейни салыр. Ам үеде республикада 1600 хойжулар ажылдап турар 129 бот-оруга-чарылгалыг хойжу бригадалар тургустунган. Ынчалза-даа күш-ажылды организастаарының бо дериштигелиг хевирин Таңды бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчулары чедир үнелевейн, чүгле 14 хойжу бригадаларны тургускан.

Инектерни машина-биле саар ажылды кошкак ажыглап, 116 фермаларның чүгле 73-де электри саалданы организастаан болгаш оон чамдызы ажылдавайн турар. Республикада мыйыстыг бода малдың чүгле 7 хуузу, хаванның 24 хуузу, хой, ошкуның 6,5 хуузу механизастаан суг берилдези-биле болгаш автосуггарылга-биле хандыртынган.

Колхозтарны, совхозтарны организас-ажыл-агый талазы-биле быжыглаар, оларның экономиказын көдүрер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. «Революцияның чалбыыжы», «Тиилелге» (Каа-Хем), «Кызыл тараачын» (Бии-Хем), «Большевик» (Чөөн-Хемчик) дээн ышкаш, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин чыл бүрү көвүдедип турар колхозтар-биле чергелештир, Каа-Хемде «Совет Тыва», Барыын-Хемчикте «Большевик», Чөөн-Хемчикте СЭКП XXII съездизи аттыг, Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» ышкаш экономика талазы-биле кошкак колхозтар бар.

Эш Н. С. Хрущевтуң чагаазында өттүр чугаалааны ышкаш, чамдык колхозтарның хожудап турарының чылдагааны, оларның удуртулгазынга инициатива чок, бүдүрүлгени организастап шыдавас ажылдакчыларның үр үеде бар болуп турарында. Аңаа СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң даргазы турган К. Комбукай хамааржыр болгаш «Совет Тыва» колхозка сөөлгү үш чылда үш чедир даргалар солушкан, а колхозта байдал экиживээн. Хожудап турар колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын көдүрериниң чамдык айтырыгларының дугайында эш Н. С. Хрущевтуң чагаазынга дүүштүр, обком болгаш парткомнар экономика талазы-биле кошкак ажыл-агыйларның экономиказын көдүрериниң хемчеглерин ажылдап кылган болгаш колхозчуларның ниити хуралдарынга чугаалажып, бадылаан.

Республиканың көдээ ажыл-агыйында 740 тускай эртемниглер, оон иштинде дээди эртемниг 247 кижи ажылдап турар. Оларның аразында эштер О. Чуева, Г. Дорохов, М. Лайзаа, Д. Бухи, С. Комбу ышкаш эки ажылдап турарларны адавышаан, тускай эртемниглерниң культурлуг амыдырал-чурталгазынче, экономиктиг өөредилгезинче онза кичээнгейни салырын эш Тока илеткелинге демдеглээн.

Көдээ ажыл-агыйны удуртурун эде көрүп, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдерин тургусканы чамдык эки түңнелдерни көргүзүп турарын болгаш оларның чамдык ажылдакчыларының четпес ажылдап турарын база Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш

(Уламчызы 2-ги арында).

ПАРТИЯНЫҢ XI ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Эш С. К. ТОКАНЫҢ илеткелининң төнчүзү

(Эгези 1-ги арында).

белеткелдер министерствозу болуну ажылын оожум эде тургузуп турарын илеткелчи демдеглээш, ам эртемниң, практиканың берип турар чаа, депшилгелиг чүүлдерин өөренмейн тургаш, ажыл-агыйны чедиишкинниг удуртуп болбас деп чугаалаан.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинде улуг четпестер болза, хамыктың мурнунда СЭКП обкому, оон бюрозу, секретарьлары кодээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң хөй үндезин айтырыгларын четпес шиитпирлеп, кадрларны шилип алырынга, кижизидеринге улуг четпестерни болдуруп, ажыл-агыйны сегитпейн, харын доралтадып турар кижилер-биле үр эптежип, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге нептередир талазы-биле ажылды дидим чорутпайн, социалистиг чарышты багай организастап, чамдык ажыл-агыйларга партияның массалыг болгаш политиктиг ажылдарын кошкатканының түңнели болур деп, эш Тока түңнеп чугаалааш, кодээ ажыл-агыйны удуртуп турарында бар четпестерни 1964 чылда шиитпирлиг чайладырының сорулгазын айыткан.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин, эш Н. С. Хрущевтуң айтыышкыннарын күүсетпишаан база Төп Комитеттиң, Совет чазактың сагыш салыышкынынга даянмышаан, республиканың партия организациязы үлетпүрнү, транспортту, тудугну удуртурун эде тургузар талазы-биле чамдык чүгээр ажылды чорудкан деп, эш Тока илеткелинге оон ыңай чугаалаан. 1962 чылда үлетпүрнүң планы 102 хуу, бо чылдың 10 айларында 101 хуу күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле план 1962 чылда болгаш бо чылдың 10 айларында 103 хуу күүсеттинген. Бот-үнези чиигедир болгаш орулга киирер талазы-биле план күүсеттинген. Ниити продукцияның немей өзүлдези 1962 болгаш 1963 чылдарда (күүсеттинер деп санап турары-биле алырга) 30 хуудан эвээш эвес болур, а үлетпүр кылыгларын пландан ажыр 700 муң рубль хире түңге бүдүрген турар.

Кызыл электростанциязының, типографияның, «Тыва даг-дугу» комбинаттың болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң коллективтери күш-ажылга эки үлегер-чижекти көргүзүп турар. Улуг-Хемниң мөш үлетпүр ажыл-агыйы 10 айларның планын күүсеткен. Ийи чылдың дургузунда 67 муң дөрбелчин метр чурттаар шөлү, хөй школалар, үргүлар албан черлери, кинотеатрлар, пединституттуң бажыңы, Кызылдың школа-интернады, Кызылдың эът комбинады, Ак-Довурактың оралга-биле ажылдаар электростанциязының баштайгы ээлчээ, Улуг-Хемни, Хемчикти, Алашты, Акты кежилдир көвүрүглер болгаш оон-даа өскелер ажыглалга кирген.

Бо чылдың тос айларында бүдүрүлгеге 400 ажыг чаартыкчы саналдар кирген. Ук саналдар 580 муң рубльдың каммап алыр арганы берген. Бүдүрүлгениң чүс-чүс мурнакчылары бар апарган. Оларның аразында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары эштер Ош Калзаң, Пичугина, (Кызыл), Куңгаа (Хову-Аксы), Элегес шахтазының бригадири эш Морозов, Кызылдың дааранылга комбинадының коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири эш Монастыршина болгаш оон-даа өскелер бар деп, илеткелчи демдеглээн.

Республиканың автотранспорт ажыл-агыйлары чүък сөөртүлгелериниң планын ажыр күүсеткен.

Оон-биле кады илеткелчи үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугларының база автотранспорт организацияларының ажылында улуг четпестерни чугаалаан. Чижээ, 11 бүдүрүлгелер, оон иштинде Кызылдың алгы, туйбу заводтары, «Сельхозтехника» он айлар планын күүсетпээн болгаш 800 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээннер. Ол бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле планны күүсетпээннер. «Тыва тудуг» трезиниң дузалаар бүдүрүлгелер комбинады (директору эш Птаиинский) он айлар планын күүсетпээн, хөй санныг продукцияны чедир бербээн, 9 айлар иштинде 890 муң рубль каражалыг болган, продукция өртээн 490 муң рубльге улгаттырган. Эът комбинадының (директору эш Маркин) бүдүрүлге планын күүсетсе-даа, пландан ажыр 193 рубльдиң карылгазын болдурган.

Буду шынарлыг продукция үндүрүп турары дээш Кызылдың пиво заводун (директору эш Ананьин), эът комбинадын, Улуг-Хем мөш үлетпүрүн (директору эш Забоев) илеткелчи шыңгыы шүгүмчүлээн. Пиво заводунга бүгү ыкаан газ-сугнуң 35 хуузун, эът комбинадынга 330 ажыг тонна эътти браковаан.

Капитал тудуг багай чорупп турар. Тудугнуң темпизи оожум, шынары багай. Он айларда капитал салыышкыннарны ажыглаарының планы республикага чүгле 81,9 хуу, оон иштинде тудуг-монтаж ажылдарынга — 84 хуу, «Тыва тудуг» трезинге (эргелекчизи эш Безматерных) 84 хуу, «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелинге — 81 хуу күүсеттинген. Кердэ ёзугаар тудуг кылыр 11 организацияларның чүгле 4-тү планын күүсеткен. «Тыва даг-дугу» комбинаттың бирги ээлчээниң тудуу багай чорупп турар.

Илеткелчи «Тыва кобальт тудугнуң» ажылында четпестерни, ол ышкаш чуртталга тудуунуң багай чорупп турарының дугайын, республиканың тудуг организацияларында тудугнуң бот-үнезиниң улуг болуп турарының фактыларын тодаргай чижектер-биле көргүскен.

Кердэ ёзугаар тудуг кылыр организацияларның: «Сибирьтрансспецстройнуң», «Востоксантехмонтажтың», «Сибирьэлектромонтажтың» талазындан сантехниктиг, электромонтажтыг ажылдарның шынарынче болгаш темпизинче кичээнгей салбайн турарын эш Тока шыңгыы шүгүмчүлээн. 834 дугаарлыг орук тудуунуң эргелелиниң (эш Шатунов) чурттуң амыдырал төптери-биле Тываның харылзаазын улам экижидеринге улуг ужур-дузалыг Ак-Довурак — Абаза оруунуң тудуушкунун боттандырып турарының темпизи бистиң сеткиливисти канчап-даа хандырып шыдавайн турар.

Орук тудугжулары 10 айларда чаа оруктар тудар талазы-биле планны күүсетсе-даа, эрги оруктарны септээриниң планын күүсетпээн.

Эң чугула сорулга болза Кызылга кучулуг тудуг баазазын тургузары болур, ол бааза тудугну индустриалдыг аргалар-биле чорударын хандырар ийик.

Илеткелчи оон ыңай транспорт болгаш харылзаа ажылынга доктааган. Бо чылын автоэргелелдиң элээн хөй парткомнарның удуртулгазының четпезиниң хараазы-биле чамдык автоажыл-агыйлар планын күүсетпээн, автопарктың техниктиг белениниң коэффициентизи күүсеттинмээн.

Харылзаа багай ажылдап турар. Доктаамал үнүп турар парлалгалы, чоннуң чагаа харылзаазын чогуур үезинде чедирип бербейн турар. Колхозтар, совхозтар конторалырынга солуннар үр саадап, фермаларга болгаш малчыннарга узамдыгып чедип турар. Ол чоруктар Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарда хөй. Харылзаа эргелели хоорайлар аразының харылзаа каналын калбартырының, калбак радиожудулганы доозарының айтырыын, харылзааның бүгү чепсектериниң күчүзүн улгаттырарын оожум шиитпирлеп турар.

Садыг организацияларының, чоннуң медицина, амыдырал хандырылгазының талазы-биле кылдынган чамдык эки ажылдаарга болгаш четпестерге илеткелчи доктааган. Отчёттуг үеде республикага бараан саарылгазы элээн өскен, садыг бүдүрүлгелериниң болгаш хөй-ниити чемнениилгезиниң четкизи калбарган. Бо чылдың тос айларында эрткен чылдың ол үезинден 2 миллион рубльдиң бараанын хейну саткан. Садыгның мурнакчыларының саны өскен. 13 бригадага коммунистиг күш-ажылдыы деп бедик атты тывыскан, садыгның 130 ажылдакчыларын «Совет садыгның тергиини» деп демдек-биле шаңнаан. Ынчалза-даа респотребсоюзтуң (эш Булегечиев) база продснабтың (эш Осмоловский), республиканың Садыг министерствозунуң (эш Арламжай) ажылында улуг четпестер бар. Чамдык херегле ниитилелдери (Барыын-Хемчик, Өвүр болгаш өске-даа) бараан саарылгазының планын үргүлчү күүсетпейн, совет садыгның дүрүмүн хажыдып турарлар. Он-он магазиннер хөй неделялар иштинде хагдынчак тургулаар, чүгле чылдың баштайгы чартыында безин магазиннер үш муң ажыг хүннерде ажылдаваан, ол чорук миллион ажыг рубльдиң бараан саарылгазын чидиригниг болдурган. Кооперация системазынга хөй түңнүг оорлаар, самчыгдаар чоруктар болуп келген. Барыын-Хемчик, Өвүр болгаш чамдык өске-даа парткомнар кооператив кадрларын шилип алыр болгаш кижизидер талазы-биле ажылды багай чорудуп турар, ол чорук садыг ажылдакчыларының ажылдан үнер, халажыр чоруун болдуруп келген.

Чоннуң медицина хандырылгазы элээн экижээн, медицина албан черлериниң четкизи өскен, оон материалдыг баазазын калбарткан болгаш кадрлары өскен. Оон-биле чергелештир медицина албан черлериниң ажылын үндезини-биле экижидер талазы-биле бистиң ажылывыста четпестер ам-даа хөй. Туберкулёз ышкаш ындыг социал аарыглар ам-даа чедир узуткаттынмаан. Кодээде 23 фельдшер-акушерка пунктузу болгаш район эмнелгелери медицина кадрлары-биле четче хандыртынмаан.

Амыдырал хандырылгазының эргелели чоннуң культура-амыдырал хандырылгазын экижидер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш чазактың айтыышкыннарын четпес күүседип келген. Районнар төптеринде чоннуң амыдырал хандырылгазының пункттарының ажылы чогуур негелделерге дүүшпейн турар. Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларда, республиканың чамдык районнар төптеринде соок эгелээни-биле деңге хөй-хөй прокат пунктулары, фотографиялар, шак мастерскаялары хагдыган.

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелери дендии багай ажылдап турар. Кызыл хоорайда, районнар төптеринде чунар бажыңнар, хеп чуур, баш дүгү таарар черлер болганчок-ла узуктелиишкинниг ажылдап турар, хандырылга культуразының деңнели дыка куду.

Коммунал ажыл-агый министерствозу (министр эш Еремеев) болуунуң удуртулгазында бүдүрүлгелериниң ажылынче ханылап кирбейн, оларның ажылын кыры-биле удуртуп база контрольдап турар.

Ажылчы чоннарны коммунистиг ёзу-биле кижизидер, марксистиг-ленинчи теорияны пропагандалаарын экижидер талазы-биле отчёттуг үе иштинде элээн ажылды чорутканын илеткелчи демдеглээн. Республикага эрткен чылын 617 политшколалар, бөлгүмнер болгаш семинарлар 14 муң кижини хаара тудуп турган. Оларга 1200 пропагандистер ажылдап турган. 547 кижи марксистиг-ленинчи теорияны бот-өөредилге-биле өөренип келген.

Оон-биле кады политиктиг өөредилгеге улуг четпестер тургулаан. Ак-Довуракка далаш-биле тургускан тодаргай экономика өөренир 60 бөлгүм сандарап тараан. Хову-Аксынга 60 дыңнакчыларлыг чүгле 6 бөлгүмнү тургусканы, ынчаарга ол улуг тудугга херек кырында ийи муң ажыг кижи ажылдап турган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, 1963—1964 өөредилге чылында партия чырыдыышкынының четкизин четчелээрин хөй-хөй партия организациялары чугулалап көрген. Политиктиг өөредилгениң — коммунистиг күш-ажыл школалары болгаш өөредилге комбинаттары ышкаш чаа хевирлери бар апарган. Пропагандистерниң 70 ажыг хуузу улуг ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларының тускай эртемниглери болуп турар.

Ынчалзажок бо өөредилге чылында четчелээшкинге-даа база кичээлдерни организастаарынга-даа улуг четпестер турган. Чижээ, Кызылда политиктиг экономияның, партия төөгүзүнүң, эртемниг коммунизмниң үндезиннериниң талазы-биле чаңгыс-даа семинар тургустунмаан.

Горнога, хоорайның сүт заводунга, шахтага баштайгы кичээлдер узулген. Ындыг чоруктар Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарга база тургулаан.

«Билиг» ниитилелдиң республика салбыры 2150 кежигүннерлиг. Олар хөй санныг лекцияларны номчаан. Ынчалза-даа лекцияларның шынары болгаш тематиктиг уг-шии кошкак болуп турар. Кодээ ажыл-агый темазынга номчаан лекциялар бүгү лекцияларның чүгле 11 хуузу болганын чугаалаарга-ла четчир. «Билиг» ниитилели (даргазы эш Очур, секретары эш Поляков) болгаш хөй-хөй парткомнар бүдүрүлге участогу болганыырга-ла, чурттакчылыг чер бүрүзүнге-ле айда 1—2-ден эвээш эвес лекцияны номчаан турар дугайында СЭКП ТК-ның негелдезин күүсетпейн турарлар.

Республикада культура албан черлериниң четкизи чыл бүрү өзүп турар. Культура-чырыдыышкын ажылының эки организакчыларының бирээзи болза, Чөөн-Хемчик районуң «Большевик» колхозта кодээ клубтуң эргелекчизи Ондар болур. Ында бот-тывынгыр урав чүүлдүг бөлгүмнери, доктаамал ажылдыг агиткультбригада үргүлчү ажылдап турар.

Культура министерствозу болгаш чамдык парткомнар культура-чырыдыышкын албан черлериниң кадрлары-биле багай ажылдап турар. Ол албан черлеринге мораль талазы-биле будулчак кижилер кире берген тургулаар. Чижээ, Владимировка суурда Бобрикова деп чүдүкчү кижи библиотекарь болуп ажылдап турар. Контроль чок чорукту ажыглааш, ол кижи бүгү атеистиг литератураны библиотекадан ырадып каапкан. Бо кайга хөй кадартыр деп чүве бо эвеспе. Ынчангаш Владимировкаже чүдүлгелиг кижилерниң сектүп кээп турары таварылга эвес-тир. Бо чорук болза, чоң ортузунга атеистиг ажылдың кошкаан көргүзүп турар-дыр.

Сөөлгү үеде хөгжүм-шии театры бодунуң шиилерин кодээ көрүкчүге чедирип, чүгээр ажылдап турар. Ынчаныже театрның репертуарында четпестерни, чамдык шиилерниң кошкак деңнелиниң көрбейн барып шыдавас бис.

Чоңга кино көргүзүлдезинде четпестер хөй. Өвүр, Улуг-Хем, Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнарда кодээ ажыл-агый темаларынга фильмерни чоңга көргүзерин багай организастаан. Таңды районга «Хорлушкак силос», «Эъттиг хаван ажылы» деп фильмерни ийи неделя иштинде чүгле 10-на кижи көрген. Мал кадарып чоруур кижилерге кино көргүзерин онза багай организастаан. Ак-Довуракта Культура бажыңы ажылдавастаан, «Тээли» совхозтуң Бай-Тал, Кызыл-Даг салбырларында база өске-даа черлерде клубтар ажылдавайн турар.

Илеткелчи улус өөредилгезиниң байдалын элээн анализтээн. Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында Хоойлунуң соонда школачыларның күш-ажылчы кижизидилгези элээн экижээн, материалдыг бүдүрүлгеже школа доосканнарның немежип кирери идепкейжээн. Эрткен өөредилге чылында 13 школалар, 392 башкылар өөреникчилерниң багай демдек чок өөренирин чедип алган. Ынчалза-даа улус өөредилгезиниң херээнде четпестер хөй. Школадан өөреникчилерниң казыттынар чоруу үргүлчүлээншаан. Кижизидилге ажылының кузу деңнелдиниң хараазы-биле өөреникчилерниң чурум үрээр чоруктары хөй.

Чырыдыышкын министерствозунуң шугумунда кадрлар-биле ажылда улуг четпестер бар.

Чогаалчыларның куженишкиннериң чаа, төлептиг чогаалдары тургузарынче кошкак мобилизастап турары дээш Тыва чогаалчылар эвилелиниң баштаар черин илеткелчи шүгүмчүлээн. Ажылчы чоннарны коммунистиг кижизидилгезин күштелдиреринге парлалганың, радионуң ролюнуң бедээнин айытпышаан, оларның ажылында ам-даа хөй четпестер барын илеткелчи демдеглээн. Парлалганың болгаш радионуң ажылдакчыларының кол кичээнгейин бистиң амыдыралывыста эки фактыларны, мурнакчы дуржулганы чырыдарынче, номчукчуларны коммунистиг моральдың ёзузунга кижизидеринче угландырар херек деп, илеткелчи чугаалаан.

Спорт ниитилелдери спорттуң массалыг чоруун ам-даа чедип албаан, спорттуң хөй-хөй кудуку коллективтери ажылдавайн турар. Чамдык районнарда спорттуң национал хевирлери уттундурган, хаак болгаш боодалга спорту эң кошкак хөгжээн.

Отчёттуг үе иштинде областың партия организациязының сан составынга 583 коммунист немешкен. Оларның бежен хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар болуп турар. Оон-биле кады элээн хөй парткомнар мал болгаш хову ажылында ажылдап турар совхозтарның мурнакчы ажылчыннарын болгаш колхозчуларны партия хураалдынга эвээш хаара тудуп турар.

Отчёттуг үеде колхозтарда болгаш совхозтарда удуртур ажылдарже 100 ажыг ажылдакчыларны чоруткан. Илеткелчи оон ыңай кадрлар-биле ажылда ам-даа бар болуп артпышаан улуг четпестерниң дугайын чугаалаан. Ол херекте кол четпес чүүл болза, кадрларны ажылга оларның политиктиг болгаш ажылчы шынарларын барымдаалап шилип алыр ленинчи принципти хажыдып, ажылга депшидер кадрларның эргежок чугула курлавырларын оожум белеткеп турары болур. Удуртур ажылдарже херээженнерни болгаш аныяктарны дидим эвес депшидип турар.

Партия ажылында хөй-ниитичи эгелээшкин элээн хөгжээн. Штаттан дашкаар 19 килдистер болгаш администрацияның ажылынга контрольду боттандырар талазы-биле 69 комиссиялар республикада тургустунган. Ол дээрге херектиң чүгле эгези-дир. Штаттан дашкаар хөй-хөй килдистерниң болгаш инструкторларның ажылга инициативалы ам-даа эвээш, а парткомнар оларның ажылын кошкак болгаш тодаргай эвес удуртуп турар.

Илеткелчи оон ыңай партия-күрүне контролюнуң ажылының дугайын чугаалаан. Ол чугула херекте партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының беш муң ажыг төлээлекчилерин хаара туткан. Бо чылын партия-күрүне контролюнуң чоруткан массалыг хыналдаларынга 6 муң ажыг кижи киришкен.

Республиканың Советтеринде хөй санныг активти өстүрген, хөй-ниитиниң бот ажыл-чорудулгалыг организацияларының ажылы экижээн, оларда 23 муң ажыг кижи киржип турар. Чер-чер Советтериниң күүскомнарында штаттан дашкаар 28 килдистерни тургускан. Советтер депутаттарының хөй кезии соңгукчулар-биле хүн-бүрү ажылдап турар. Оон-биле кады Советтерниң ажылында улуг четпестер бар. Кол четпес чүүл болза, чер-чер Советтериниң база оларның депутаттарының ажыл-агый, культура тургузуушкунунга, хөй-ниити эгелээшкинин улам хөгжүдеринге идепкейлиг чорууң бедидерин партия организациялары кошкак боттандырып турарында.

Комсомол база профэвилелдер организацияларының ажыл-чорудулгазының анализин илеткелчи кылган. Областың комсомол организациязы 20 муң ажыг аныяк оолдар, кыстарны каттыштырып турар. Аныяк кукурузачыларның, саанчыларның, тудугжуларның, механизаторларның чарыжы эки үре-түңнелдиг болган. Аныяктарны кижизидериниң херээнде чамдык чедиишкиннер бар. Ынчанмыже комсомолчуларның болгаш аныяктарның аразында амыдыралга төлеп чок арагалаар болгаш хулиганнаар чоруктар бар. Чамдык комсомол организацияларында комсомолдуң иштики ажылы сандаргай байдалда, политөөредилгеде ёзу барымдаалаар чоруктар хөй.

Коммунистиг күш-ажыл дээш чарышта 6 муң ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, 453 бригадалар, 38 цехтер база салбырлар, 6 бүдүрүлгелер киржип турар. Коммунистиг күш-ажылдың бедик адын 100 бригадага тывыскан. 450 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыңчылары деп атты чедип алган. Бо саннар болза амгы үениң эң чугула ол шимчээшкининче ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны массалыы-биле хаара тударын чедип алдынмайн турарын көргүзүп турар-дыр. Профэвилел организациялары доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының ажылын кошкак башкарып техниканың айыыл чок чорууның болгаш күш-ажылды камгалаарының дүрүмнерин сагыыры дээш кошкак демисежип турар.

Чеди чыл планын күүседир талазы-биле бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседири дээш демиселге Тыва областың партия организациязы күштерин хайыралавас болгаш бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң улуг хераанге бодунуң улуг-хуузун киирер дээрзин партияның ленинчи Төп Комитединге бузуредип турар деп, сөстер-биле эш Тока илеткелин доскан.

ЧУРУКТА: мурнуку одуругда XI партия конференциязының киржикчилери (солагай талазындан оң талазынче) «Улуг-Хая» совхозтуң бирги салбырында партия эге организациязының секретары А. Тугаржак, «Улуг-Хая» совхозтуң повары К. Сулажай, «Тиилелге» совхозтуң тракторизи Б. Ондар, «Межегей» совхозтуң хойжузу С. Куулар, (артыкы одуругда) Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң хойжузу С. Сады болгаш «Межегей» совхозтуң хойжузу А. Белекма.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Ак-Довурактың онза чугула тудуундан

Хүн демдеглели

ФАБРИКАНЫҢ ХЕВИРИ ӨСКЕРЛИП ТУРАР

Ак-Довурактың даг-дугу арыглаар фабриказының тудуунга ийи ай мурнунда чараан кижи ам чеде бээр болза, ында болган өскерилгелерни дораан-на көрүп каар. Фабриканың даштыкы хевири мырыңай өскерилген. Бир эвес мурнунда кол корпустуң каъттарында соңга карактарынга соңга рамаларын салбаан, ойбак кара көстүп турган болза, ам шилдеп каан соңгаларны салып, кырын цемент плиталар-биле шып каан, мырыңай өске хевирлиг апарган.

Комбинаттың бирги ээлчээниң кол корпузунда бажыңның иштин кылырларның улуг отряды ажылдап турар. Олар ажылды доозар хуусаазын айыткан графикте доозар дээш даламып турарлар. Григорий Михайлович Демишевтиң удуртуп турары бригаданың кежигүннери кончуг кызымак ажылдап турарлар. Ол коллективтиң кежигүннери чартык ай иштинде 4000 хире дөрбелчин метр хемчээлдиг соңга рамаларын шилдеп, дыка хөй санныг соңга карактарын салган. Василий Курячий, Моңгуш Таран-оол, Александр Бугаев олар күш-ажылга үлегерлиг чорууң көргүзүп турарлар.

Хову-Аксындан ында барган монтажчылар звенозу кол корпуска ийи неделя ажыр ажылдап турар. Ындыг-даа болза, ол кыска үениң иштинде «Тыва кобальт» комбинаттың төлээлекчилери — Сергей Тагачаков, Владимир Ткачев болгаш Григорий Дейнег олар бажыңның кол кирер эжик талазының үстүкү каъттарын панель щиттер-биле дуглап четтикиеннер. Олар 500 ажыг асбоцемент щиттерни тургусканнар.

Республиканың алдарлыг тудугжузу Д. Г. Голубевтиң удурткан бригаданың звеноларының бирээзи кол корпустуң амыдырал талазы-биле чугула өрээлдеринге шала салырын доскан. Ол коллективтиң өске кезээ руда кургадылгазының болгаш складының кырын дуглап турар.

Ам удавайн кол корпус бир талазындан руда кургадылгазының болгаш складының бажыңы-биле, өске талазындан доозун арыглаар корпустуң бажыңы-биле аразында доозун хоолайын дамчыштыр тутчу бээр. Тудугжулар болгаш монтажчылар келир үениң улуг фабриказының хевирин хүн келген тудум-на өскерти кылып турарлар.

КОЛ КОРПУСТА

Хемчиктиң унунда Бүгү-эвилелдиң онза чугула тудуунуң баштайгы ээлчегде шенелдеге кирер комплексинде кол корпус бо хүннерде хайныккан ажыл-иштиң ёзулуг төвү ол. Ол улуг бажыңның даштында, иштинде, кырында, ийинде эптекчилерниң, бетончуларның, бызаңчыларның бүдүн-бүдүн бригадалары холужуп чиде бээр, кымның кайда ажылдап турарын билбес кижи ужуруп-даа тыппас. Оларның кижи бүрүзү-ле дагдынган ажылып чогаадыкчы болгаш тывынгыр күүседир деп чаңгыс аай сорулгага чагырткан...

Кол корпустуң үшкү каъдында бир-ле өрээлдиң ханазын чылыглаар тудугжулар тур. Ийи аныяк эр сарыг өңнүг кылын саазыннарны өрээлче киирип келдилер, ол-ла саазыннарны өске ийиже алгаш, түйбү-биле туткан ханада чыпшыр кага бергеп. Бо болза бистиң дилеп чорааныс, онза чугула тудугнуң мурнакчы бригадаларының бирээзи Ура-Базыр Сурунович Сарыгларга удурткан комплекстиг бригаданың кежигүннери-дир.

— Чүгле бо кылын саазыннар-биле шып каар, ооң-биле болур чүве-дир аа? — деп, бистиң бирээвис элдепсинип, бригадирден айтырды.

— Чок, кайын ындыг боор. Бо саазыннар тударга тоглап турар болза-даа, хана чылыглаарынга таарышкан — мяш-волокнолуг плиталар дээр материал болгай — деп, Ура-Базыр Сурунович хүлүмзүрей аарак тайылбырлады. — Бо плиталарны чаңгыс катай шыпкан соонда ам оон кырындан курагш штукатуранны кагар бис. Ынчан ам хана чылыглаттынганы ол болур.

— Даразында өрээл-биле тудушкак ханада, дөө дургаар дыдыкка түйбү немей тудар апаар-дыр, аа? — деп, оон айтырдывыс.

— Бистиң чылыглап турар өрээлдеривистиң ханалары барык шупту ындыг улуг дыдыктарлыг, чедир куттунмаан бетоннуг, чедир салдынмаан ханаларлыг болгулады. Бисте оларны чедир салып, бетон кудуп алыры дыка берге, ынчалза-даа ону база боттарывыс кылып чоруп олур бис — дээш, бригадир бистиң өске өрээлче эдертипшаан, чугаалай-дыр.

Бистиң чеде берген өрээливисте хана дургаар ындыг улуг дыдыкка уннаштыр үш кижи опалубка каккап турлар. Бригадир уламчылай-дыр:

— Бо-дур, даргалар, борта бис бетон кудуп каар бис. Ол быжыга бээрге чылыглаашкынны уламчылаар бис.

У. С. Сарыгларның бригадазынга чүгле чылыглаашкын кылырын даасқан, а ханаларның дески эвес болгаш чедир кылдынмаан черлерин өске бригада кылыр ужурлуг. Ынчалза-даа онза чугула тудугнуң бо хоочун бригадазының кежигүннери дашчылар, бетончулар бригадазын манавайн, боттары кылып алыр деп шиитпирлээн. Ол белен эвес ажыл: хоюткан малгашты үшкү каътче үндүрер, ынаар бетон дажыглаары оон-даа берге. Тудугнуң гвардейжилери ол бергелерни ажып эрткеннер: кол корпустуң бир талакы ханаларын болгаш өрээлдерин чылыглаарын Сарыгларның бригадазы бо хүннерде доозуп турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кылган ижиниң магадылалы дээш демиселдиң бирги одуруунда У. С. Сарыгларның комплекстиг бригадазында Биче-оол Моңгуш, Эткээн Ооржак, Дюкээн Деспи, Шой Моңгуш, Жиров Виктор олар чорупп турар.

— Бистиң оолдар дээрге, тудугнуң дашчы, бызаңчы, бетончу мергежилдерин шупту ыяк шиңгээдип алган. Ол мергежилдерни дески билир чорук оларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга улуг ужур-дузалыг болуп турар — деп, Ура-Базыр Сурунович чугаалап турар.

О. НАМЧЫЛАН.

Чедиишкинниг уламчылавышаан

Бажыңның иштики ажылдарын чорудар участокта Калдар-оол Сагдыевич Ооржактың удурткан комплекстиг бригада 16 кижиден тургустунган. Октябрь айның планныг онаалгазын ук бригада 124 хуу күүседип, байырлалга күш-ажылчы белектиг ужурашкан.

Бо бригадада ажыл-ишке чүткүлдүг мурнакчы кижилерниң хүрээлеңи өзүп турар. Саая Седенниң звенозу ол участокта эки ажылдыгларга санадып келген. Ооржак Кара-оол Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл болган оюн таварыштыр «Тыва даг-дугу» тудуг эргелелиниң Хүндүлел самбыразынга кирген. Шенелдеге кирер комплексиниң белеткели түлүктеп, бо хүннерде кызымаккай ажыл-иши-биле бригаданың үстүнде ады үнген мурнакчыларынга чаа аттар база немежип турар: 61 харлыг хоочун бызаңчы Ооржак Чаңгар, тудугжулар Ооржак Сембилдей, Сарыглар Ортун-Назын, Ооржак Дилгижек-оол болгаш оон-даа өскелер ээлчег нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Амгы үеде ук бригаданың кежигүннери кол болгаш доозун арыглаар корпустарның соңгаларын шилдеп, оларны сыскыыр, ажиктер, соңгалар кастыктарын эптеп тургузуп турар. Ол ийи корпуста ындыг ажылдарны декабрь 1-ге чедир доозарын бо коллектив хүлээнип алган.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Космос делгемин улам ыңай шиңгээдип алырының талазы-биле эртем шимчилелдериниң программазының калбарганы-биле холбаштыр, космос объектилеринге хереглээр чедирикчи-ракеталарның чаа, болбаазыраңгайжыттынган хевирлерин Оожум океанның төп кезээниң даразында координаттар-биле кызыгаарлаттынган районнарынче салып үндүрерин Совет Эвилелинге 1963 чылдың декабрь 2-ден 1964 чылдың январь 25-ке чедир чорударын дыңнадырынга СЭТА төлээлеттирген:

1-ГИ РАЙОН

Соңгу широта	Барыын долгота
10° 25′	170° 31′
11° 42′	167° 52′
9° 14′	166° 42′
8° 00′	169° 21′

2-ГИ РАЙОН

Соңгу широта	Чөөн долгота
35° 20′	173° 40′
33° 02′	175° 40′
32° 02′	173° 52′
34° 20′	171° 52′

Оожум океанның төп кезээниң районунче чедирикчи-ракеталарны салып үндүрүп турар үеде далайга эжиндирилишкинниң болгаш самолёттар ужудуушкуннарының айыыл чок чорууң хандырар сорулга-биле Совет Эвилелиниң чазаа болза, айыттынган координаттар-биле кызыгаарлаттынган Оожум океанның төп кезээниң районнарынче болгаш ооң агаар делгеминче кирбес дугайында айтыышкынны судноларның капитаннарынга болгаш самолёттарның командирлеринге чогуур хамаарышкан эргечагыргалар берген турарын айыттынган үениң дургузунда чедирикчи-ракеталарның сөөлгүзүнүң мурнуу чарылында незектериниң барып дүжер районнарынга судноларны болгаш самолёттары таварыы берип болур чурттарның чазактарындан дилеп турар.

АК-ДОВУРАКТЫҢ ОНЗА ЧУГУЛА ТУДУУНДАН

Даг-дүгү арыглаар фабриканы хуусаазында ажыглалга киирер

Ак-Довурактың онза чугула тудуунуң тудугжулары даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн бо чылдың үшкү кварталында ажыглалга киирер дугайында чазактың доктааткан хуусаазында күүсетпейн барганы билдингир болгай. Күш-ажылды багай организастап, тудугну материалдар-биле болгаш дерилгелер-биле четпес хандырып турганындан, металлконструкцияларның чок болуп турганындан, ажылчын күжүнүң чедишпезинден база ол ышкаш организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды кошкак чорудуп турганындан ол хуусаада ажыл күүсеттинип шыдаттынмайн барган.

Амгы үеде фабриканың бирги ээлчээн декабрь 25-те ажыглалга киирер дээш хайнышкынныг ажыл чоруп турар. Ылаңгыя кылыр ажылдарның графигин бадылаан болгай. Ону маңаа база катап сактып көрээлиңер:

Декабрь 14-те — руда болгаш кургадылга корпузун ажыглалга киирер; декабрь 15-те—үүрмектеп сорттаар комплексини дужаар; декабрь 21-де—ТЭС биле фабрика аразының чылыдылга четкизин дужаар; декабрь 25-те—администрация-хандырылга комбинадын, фабриканың кол корпузун, руда галлереязын доозуп, арыглаар корпусту, суг дамчыдылгазының болгаш канализацияның бүгү четкилерин дужаап, ажыглалга киирер.

Ам чаа айыткан хуусаада даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга киирер дээш ажылда бүгү күштер мобилизастаттынган. Ол сорулганы күүседири — Ак-Довуракта тудугжуларның, монтажниктерниң, фабрика болу бээрге аңаа ажылдаарларның болгаш бистиң бүгү республикавыстың бүгү ажылчы чоннарының алдарлыг хереэ.

Амгы үеде Ак-Довуракта чоруп турар хайнышкынныг ажылдарның киржикчилериниң эрес-маадырлыг ажылдарының болгаш ооң-биле кады ында ажылдың чедиишкинниг болурунга моондак болуп турар четпестерниң дугайында Бүгү-эвилел ужур-дузалыг ол тудугнуң киржикчилериниң чүүлдерин бо арында парлаан.

Шуут бүзүрелдиглер

Мен болзумза Ак-Довуракка кээриминиң мурнунда Красноярск крайның Светолобский совхозка тудугжулап турган мен. Аңаа он чыл ажылдадым. Маңаа 1959 чылда чедип келген оларла база тудугда мен. Баштай чурттарга тудуунга ажылдап турган бис. Ийи-үш катап каш-даа бажыңнарны туткан бис. Оларга-биле ажылдаар электри станциязының кол бажыңын тударынга база киришкенивис. Ооң соонда даг-дүгү арыглаар фабриканың кол бажыңының тудуун ооң дожээ болур чер иштинден эгелээш, сөөлгү бедиинге чедир тудушкан бис. Монтажниктер четкилеп кээрге, бистин сүт курлавыры турар ийи резервуарның тудуунга тургузуп каан. Резервуар бүрүзүнүң хемчээли—бирээзи-ле 800 кубометр суг кирер ишкир.

Бригадавыста 23 кижи бис. Бо чылдың он айларының планын 120 хуу күүсеткен бис, ынчаарга эрткен октябрь айның—127 хуу болган.

Бистиң бригаданы кайда-даа аппарып каарга, планны ыргылчы ажыр күүседип келген бис. Ынчанмайн канчаар: бисте тергиин эрлер бар болгай. Хомушку Маңыны ап көрүңер. Валентин Даниленкону кандыг дээр! Олар кылган чүвезин ылавыла эки шыңарлыг кылыр, ээлдек, дыңнангыр улус. Тудуг кижилеринге кол-ла чүве—шакты камнап билири, шимчээшкин бүрүзүн санап алгаш ылавылалдыы-биле ходелири, план-графикти үспес дээш демисежири болгай. Ынчаарга сагылга-чурум дугайында чугаалаан-даа херээ чок—чурум тергиин болур ужурлуг, ажыл үзүп болбас, чарышка тиилекчи болуруң оралдажыр. Ынчалзажок, тиилекчи болуп үнзе-даа чаныңда хожудап турарларга дузалаарын база бодаар херек. «Чүгле бодувустуу» дээш туруп алыр болза, коммунизм тургузукчузунуң принциинге таарышпайн баар болгай.

Тудугжулар бистерниң ажылывысты партиявыс, чазаавыс эки үнелеп турарынга өөрүүр бис. Бистиң бригададан чеже кижини өртектиг чүүлдер-биле шаңнаган чүве дээр. Хүндүлел бижиктерлиг кижилер мырыңай эңмежок. Бо чылын тудугжулар хүнүн таварыштыр «Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» деп атты менээ тывысканынга өөрүп турар мен.

Даг-дүгү арыглаар фабриканы декабрь 25-те шенелдеге киирер деп турар болгай. Ынчангаш резервуарлар тудуун ноябрь 30-те чедир ажыглалга киирер хүлээлгени алган улус бис. Бригадада шыырак эрлерниң эки ажылдааның түңнелинде, ооң ажылын ноябрьның 22-де доосканывысты рапорттаан бис. Ам дараазында кандыг ажылды биске онаар болдур, ону база-ла алдарлыы-биле күүседиринге бистиң бригаданың кежигүннери шуут бүзүрелдиглер.

Д. ГОЛУБЕВ,
бетонщиктер-чазанықчылар бригадазының бригадири.

Биске чедиишкин бар болур

Бистиң комплекстиг бригадавыс коммунистиг күш-ажыл коллективи деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар. Бистиң бригаданың кижилери — тергиин эрлер. Чижээлээрге, Монгуш Биче-оол, Ооржак Эткээзи, Дюкээн Деспи, Монгуш Шой болгаш өскелерни-даа ап көрээли. Ындыг кижилер-биле ажылдаары чиик, кижи оларга чөргээраар. Харын мооң ужурунда бистиң бригада онаалгаларны доктаамал ажыр күүседип турары таварылга эвес.

Ам кылып турар ажылывыс — кол корпустуң хаваларын ыяш-волокнолуг плиталар-биле чылыглап турар бис. Ол ажылды айыткан хуусаазында ылавыла доозар апаар.

Бо ажылды дүрген кылыптар дээрге, мооңдак болу бээр чүүлдер база турар-дыр. Чижээ, бажыңның хаваларын иштинден көөрге, дең эвес, ооң-чиригниг черлер бар болгулаар. Мооң ужурунда оларны десиилендир дуглаар дээш, дашчыларны маңнаш туруптар чүүлдер база турар. Аңаа ла канчап маңнап олурар боор, үттүг черлерни дуглаарын оралдашпыр-дыр бис. Ынчалза-даа малгаш-холуксааны үшкү-дөрткү катап хол-биле дашыглаар ужур таварышкан келир-дир. Чамдык черлерни бетоннаар апаар, ынчаарга бетон база чок болур. Бир эвес бетон бар турган чүве болза, бетончулар маңавайн, бодувус кылып алыр ийик бис. Ушуру чүл дээрге, бистиң бригадавысты комплекстиг бригада деп хвозун адап кагбаан-на болгай.

Фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга киирери-биле холбаштыр бо хүннерде эң-не хайнышкынныг ажылдап турар бис. Биске кол чүве — планны чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир дээш хүрежири. Ол чүл дээрге-ле, графикти шыңгыы сагыыры болур ийин. Графикти үспейн күүседири— тудугжулар биске хоойлу болур ужурлуг. Шак ынчаар ажылдаар болзувусса, биске чедиишкин бар болур.

База бир демдеглеп каансаан чүвем чүл дээрге, ажылчым бүрүзүнге хүнүнүң-не нарядты берип турары чугула, оон башка чамдыкта кижилер кылыр ажылының айын тыппайн барып, шаг ышкынар чоруңка таваржыр. Мооң мурнунда бо талазы-биле чурум чок чүүлдер турганын барымдаалааш, мону демдеглексеп турарым бо.

Ооң-биле кады чеже ажыл кылдынганын бригадалар айы-биле хүннүң түңнеп, бир эвес четпестер илерээн болза, ол дугайын чугаалажып турары база чугула.

УРА-БАЗЫР САРЫГЛАР,
№ 3 участокта комплекстиг бригаданың бригадири.

Онаалга күүсеттинген, ынчалза-даа...

П. И. Шаранковка баштадып турар бистиң бригадавысты суббөтада болгаш воскресеньеде, тодаргайлаарга ноябрь 23—24-те кожаларынга— № 3 участоктуң тудугжуларынга дузалазын деп дилээн. Фабриканың кол корпузунуң чадаларынга тепкиштерни салыры эргежок чугула турган. Ам минута бүрүзү үнелиг деп чүвени медереп билгеш, бистер күзелдиивис-биле чөпшээрешкен бис. Ноябрьның 23-те кежээки ээлчегде болгаш дыштаныр хүнде бистиң дашчылар звенозунуң алды кижизи демир-бетондан 55 тепкиштерни салган. Онаалганы хуусаазында күүсеткен. Ынчалза-даа ажыл соонда бистиң шуптувуска кандыг-ла бир таарзынмас сеткил арткан. Херектиң ужуру чүдел дээрге, бир эвес лебёдка бар турган болза, онаалганы бис чаңгыс ээлчегде-ле күүседип шыдаар тургавысты. Кайызы-даа чүс килограмм ажыг деңзилиг тепкиштерни 8 метр чедир бедикке бис хол-биле көдүрүп салыр ужурга таварышкан бис. Биске лебёдканы берген турган, ынчалза-даа ол урелик болган. Участок начальниги И. М. Алейниковтуң шак ындыг четпес чоруу чада тепкиштерин салырын бүдүн ээлчегге сонгаарлатканы ол-дур.

ВАЛЕРИЙ ХЛЕБНИКОВ,
дашчы.

Комсомолчу путёвка-биле

Бо хүннерде Ак-Довурактың онза чугула тудуунда ажылчын күжү негеттинип турарын барымдаалааш, Улуг-Хем районда Эйлиг-Хем суурнуң аныяктары 12 кижи аңаа барып ажылдап, улуг хуузун киирери-биле аъттанып-кан. Комсомолчу путёвка-биле аъттанганнарның аразында Совет Армияның хүрээлелинден халашкан, партия кежигүнүнге кандидат С. Ким, Кызылдың кадээ ажыл-агый техникумунуң доозукчузу М. Кырлыг-Кара, колхозчу аныяктар К. Хорлуу, К. Эрес-оол, М. Дагба болгаш оон-даа өскелер бар.

Аъттанганнарны чаңгыс черчурттуглары онза чугула тудугга туттунгур, дыңнангыр, шудургу ажылдаарын чагып, үдеп каан.

Н. БИЧЕ-ООЛ.

Ак-Довуракта даг-бүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга киирер талазы-биле «Сибирьтехмонтажтың» монтажниктери кызымак ажылдап турар.
ЧУРУКТА: эң эки монтажниктер (солагай таладан)—бирги одуругда — В. Н. Перцов, Н. Ф. Виноградский, Г. И. Кузнецов, Н. А. Артемьев, В. Ф. Некрасов; ийиги одуругда — О. М. Аксенфельд, Л. Г. Запорожцев, А. М. Черный, В. Г. Белякин, М. И. Сазонов болгаш Р. В. Чугунов.

Фотолар В. ЛУТКОВТУУ.

Кол чүве—графикти шыңгыы сагыыры

Тывада бир дугааргы даг-дүгү бүдүрүлгезиниң бо чылын ажыглалга киирер ужурлуг черлеринде тудугжулар улам көскү кылдыр бедип үнүп турар. Ол бүгү ажылдарның иштинде бистиң коллектививистиң, тодаргайлаарга «Сибирьтехмонтажтың» кижилеринге хүндүлүг онаалга онаашкан. Ол чүл дээрге, бистер ажыглалга киирер фабриканың кол механизмнерин эптеп турар болгай бис. Монтаж ажылында шупту 135 кижи бар. Мээң бригадам фабриканың кол корпузунда эптелге ажылын чорудуп турар. Бистен өске бригадалар база-ла кызымак ажылдап турар. Чижээлээрге, эш М. Р. Жигаловтуң бригадазы чоокта чаа доозун дамчыдыкчызының монтаж ажылын кылып эгелээн, ол чер фабриканың кол корпузун доозун арыглаар корпус-биле каттыштырар.

Фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга киирери-биле холбаштыр монтажниктер бистерниң ажылывыстың байдалы—бистерни тудугнуң бажы кылдыр адап турарынга чедиргени таварылга эвес.

Мынчангаш, ам хамык ужур — монтажниктерде деп чамдык эштерниң чугаалап турары черле шын. Бистер хөй чүүлдерни кылган бис, бистиң кижилеривисте мурнакчылар база хөй. Ынчалза-даа бистиң ажылывыста четпестер база бар. Ол четпестерни узуткаар херек. Чижээлээрге, чажырар чүү боор, арага-дары садыышкында, чамдык кижилер ажыл шагын үзе бээр таварылгалар ам-даа бар. Ноябрьның 22—23 хүннеринде бистиң-даа бригадавыстан, өскелерден-даа он-он кижилер «пактапканының» түңнелинде, ажылга үнмээн. Мээң бригадамдан ноябрь 23-те 6 кижи ажылдаваан.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээниниң тудуг-монтаж ажылын бо чылдың декабрь 25-ке чедир доозар деп хайнышкынныг ажыл кыптып, ол сорулганы күүседири-биле Совет Эвилелиниң янзы-бүрү булуңнарындан, Тыва АССР-ниң база хөй-хөй черлериниң чүс-чүс ажылчыннар, тускай эртемнигер чедип кээп, дузалажып турар.

Монтажниктерниң чамдыктары амгы үеде база бир эң-не харысалгалыг сорулганы күүседип берген, ол чүл дээрге, доозун арыглаар корпуста электрошүүректиглерни эптеп эгелээн. Бо болгаш өске-даа харысалгалыг ажылдарны хуусаазында чедиишкинниг доозар дээш улам кызымак ажылдаар апаар бис, кол-ла чүве—графикти шыңгыызы-биле сагыыры, сагылга-чурумну шыңгыы тудары болур.

Т. ТОЧИЦКИЙ,
монтажниктер бригадазының бригадири.

Чолаачыларга үлегер

Автотранспортчулар бистер база даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга киирер херекке шыдаар шаавыс-биле салышкынывыс киирип турар бис. Кызыл-Мажалык АТК-зының автопарыгының барык чартык кезии Бүгү-эвилелдиң ол онза чугула тудуунуң чүгүн сөөртүп турар. Материалдарны, дерилгелерни чолаачылар саадал чокка чедирерин оралдажып келген. А. Степанишин, С. Шамбай-оол, Н. Чичкин, С. Куулар болгаш өске-даа чолаачыларның эки ажылын демдеглексенчиг-дир. Оларның ак-сеткилдиг ажылы — контораның өске чолаачыларынга үлегер-чижек.

А. КАРПОВА,
АТК-ның улуг диспетчери.

Шеригден халашкаш...

Тудуг-монтаж эргелелиниң В. Котик баштаан сантехниктер бригадазы администрация-хандырылга комбинадының бажыңынче канализацияны чедире берген. Ол коллективтиң чартык кезии — шеригден халашканнар. Бригадир В. Котик болгаш ооң өөрү А. Тунгалиев, Р. Иframework...

Хуусаазында доозарын хандырар

Мени өөренир кижи сен дээш, «Тыва даг-дүгү тудуунуң» тудуг эргелели Красноярск хоорайже чорудупкан, аңаа баргаш, ында өөредилге комбинадынга өөренип турдум. Орта крановщиктиң тускай эртемин чедип алган мен. Ооң мурнунда Балгазынга механизация училищезин доосқан турган мен. Бүгү-эвилел ужур-дузалыг тудугнуң сураа дыңмирeп келирге, маңаа чедип келгеним бо. Бистиң механизация баазазында крановщиктеп-даа, трактористеп-даа, бульдозеристеп-даа ажылдап турар мен, шуут чугаалаарга, чүнү дагы-дыр, ону кылыр апаар.

Ак-Довуракта электри станциязының бажыңын тудуп турда, аңаа крановщиктеп турганым ол: түүйбу, холуксаа-малгаш — бо чүүлдерни тудугжуларга көдүрүп бээр чүве болгай. А монтаж кыла бергенде — машина, дерилгелер көдүрүп берип турдум.

Амгы үеде «С-100» тракторда ажылдап тур мен. Кылыр ажыл чүл дээрге, аар чүүлдерни тудуг черинче сөөртүп бээр, чижээ, экскаваторларны, чүве көдүрүр кранннарны өскээр көжүрүп бээр дей бергенде, оларны ол черинге сөөртүп чедирер.

Ындыг болза-даа четпес чүүлдер база тургулаар. Чижээлээрге, сөөлгү үеде бисте социалистиг чарыш ындыг-ла калбарбайн турар. Оон ыңай өөредилгеже, ылаңгыя кежээки өөредилге азы заочный өөредилгеже талазынче чогуур сагыш салбайн турар чүүлүм база бар, ону миннир херек.

Мынчангаш болум коммунист кижи болганымда, болумда-даа, ажылдап турар черимде-даа бар четпестерни узуткаар, даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга киирер дээн хуусаазында доозарын хандырар толээде, бодувустуң толептиг салышкынывысты киирерингe бистиң мехбаазаның ажылдакчылары бүзүрелдиг.

МАНЗЫР ООРЖАК,
крановщик.

Онза чугулазы илдең

Ак-Довуракта Бүгү-эвилел ужур-дузалыг тудугга эрткен чылын бо үеде чораан кижи ам чеде бээрге, кылган ажылдарның байдалы онза илергей көстүп турар. Ынчаарда кол фабрика тудуунга чүгле ооң дожээн салып турган болза, ам ол чеди катап бажың болуп бедий берген, монтаж ажылдары чоруп турар. Ынчалза-даа даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн ажыглалга киирер дугайында хуусаа чаңгыс эвес удаа сонгаарлаттынган фактыны кижи дораан-на болап келир.

Бо сөөлгү хүннерде Ак-Довурактың онза чугула тудуунда ажыл кажангызындан артык хайнышкынныг чоруп турар. Ону кижи таварылга бүрүзүнден көрүп, дыңнап болур. Кызыл-Мажалыктан автобуска олурупкаш, Ак-Довуракче бар чыдарга, улуг эжикте лозун азып каан, ында бижээни: «Даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн декабрь 25-те шенелдеге киирээли». Садыгларга чоруурга, автобуска дыңнаарга, албан черлеринге кирерге, дыңналыр-ла чүве—даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн декабрьның 25-те шенелдеге киирери.

Бо сорулганы күүседир дээш, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели хемчеглерни ап турар. Даг-дүгү арыглаар тур тургузугга чеде бердивис. Бистиң айтырыгларывыска аңаа кижилерниң бир дугаарында чугаалааны чүл дээрге, ээлчег-биле ажылдап турган дөрт бригаданың ийизин фабрика тудуун доозарын дүргедедири-биле ынаар чорудупкан болду. Ынчаарга руда казып турар черге чеде бээривиске, ында ажылдап турар кижилерден чүс кижини база фабрика тудуунче чорудупкан.

Маңаа биче саадап, бо сөөлүнде айытканывыс ийи черлер дугайында дорчу таныжып көрээли. Чадагай черде дерилгелерни тургузуп каан турар. Ында кызыл пести мынча деп бижээн: «Бир шак иштинде 150 рубльдиң даг-дүгүн бүдүрээли». Өске бир пести бижээни: «Чыл төнчүзүнге чедир 300 тонна арыглаан даг-дүгүн берээли!». Ээлчег мастери Юрий Шагдырның биске тайылбырлап бергенинден алырга, фабрика хонукта 4—5 тонна даг-дүгүн берип турар. Ол-ла дерилгелер чанында склалдар бар. Арыглап каан даг-дүгүн ында шоодайларда ургулааш, аастарын шарыглап каан, ам машина-биле сөөртүп алгаш баарын манап чыдар. Дээре ажылдап турар ээлчеглерни база биске адап берген, ол дээрге Ю. Шагдырның ээлчээниң кижилери-дир, олар ноябрьның 18-ке чедир ай планын 204 хуу күүсеткен, а Любовь Думчеваның ээлчээниң кижилери — 152 хуу күүсеткен.

Бо бүгүнү чугаалашканывыс соонда:

— Биске чиг-эт берип турар эштеривис бар, аңаа барып көрүңер — деп, Юрий ындыг. Оон чорупкаш, дагның ийин өрү, шала кадырландыр кылып каан чазаглыг оруктап өрү үнүптүвүс. Аңаа чеде бээривиске, бир дагның бажын шуут одура кезе берген болду. Үттээр машина-биле үттеп-даа, чаза тепсип-даа турар. Даг-дүгү алыр породаны оортан ынча хөйнү казып алганы ол-дур. Аңаа тура куду көөрге, дөө ынаар, бажы дески көк даг чыдар. А чогум чоокшулап чеде бээрге, ол дээрге даг эвес, харын демги үстүнде дагны казып тургаш, мында эккеп оваалай уруп каан породалар болду. Даг-дүгү арыглаар фабриканың тудуу доосту бээрге, ол оваалаан породаны машина-биле фабрикага сөөртүп чедире бээр, оон ону арыглаптарга, арыг даг-дүгү оон үнүп келир.

Демги чеде берген черивис — хол-биле казып тывар цех болду. Ооң начальниги Н. Анашкин дээре бригадаларын биске айтып, ажылының байдалы-биле бисти таныштырган.

— Мында 200 хире кижи ажылдап турар — деп, ол чугаалай-дыр.

— Чогум чүнү кылып турар кижилер чүве ирги, ол?

— Даг-дүгүнүң дээди сорттарын хол-биле ангылап тып турар улус.

— Оон-даа тодаргайы-биле тайылбырлап бээр арга бар ирги бе?

— Ужуру чүл дээрге, даг-дүгүн оон арыглап алыр породадан дээди сорттуг даг-дүгүн шилип алырында амдытаа чедир механизация чок чүве, ынчангаш мында кижилер ону хол-биле ангылап ап турар. Дөө ол көрүнерниң, демир хуунарже кирр кагтылап турганнар чүл.

— Бо дээрге харын, түр ажылдап турар бичии тургузугга мынчаар ажылдап турар чүве-ле ийнен, а фабрика ажыглалга кире бээрге канчаарыл? — деп айтырдывыс.

— Ынчаарда-даа бедик сорттуг даг-дүгүн алырда, ону породадан хол-биле аңгылаар апаар. Бо ажылда механизация амга чедир кылдыртынмаан болгаш Уралда безин бо талазы-биле механизация чок—деп, биске база катап ынчаар харыылады.

— Мынчангаш — деп, эш Анашкин уламчылай-дыр:—Фабрикага чүгле бирги сорттуң даг-дүгүн арыглап алыр чүве эвес, харын бирден беш — алды сортка чедир кылыр болгай. Ол куду сорттарга арыглаар даг-дүгүн ооортан экскаваторлар хымыштары-биле автомашинага чүдүргеш, шуут фабрикага аппарып турар.

Бистиң оон-даа ыңай айтырыгларывыстан илерээни чүл дээрге, порода аразындан дээди сорттуг даг-дүгүн ылгап алырының талазы-биле ону механизастаарының айтырыы моон соңгаар шиитпирлеттинер.

— Ынчаарга хол-биле аңгылап ап турар даг-дүгүнден чогум чүү чүве үнер чүвел, тайылбырлап берип болур силер бе?

— Ол дээрге 50—60 хуузу арыг даг-дүгү болуп үнер породалыр, быжыг, өртенмес пести ол бээр чүве болгай.

Даваа Саңновтуң удурткан бригадазы ында эң дээре ажылдап турар. Олар коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп атты чедип алыр дээш демисежип турарлар.

Ол даг бажындан бадыптывыс. Бир черде аажок улуг экскаватор тур. Бедии ийи катап бажың хире бар, хымыжының улуун канчаар ону!

— Бо дээрге, хымыжының иштинге 4,6 кубометр болуп турар улуг экскаватор чүве, мындыг улуг экскаватор Тывада бир-ле дугаар кээп турары бо — деп, демги-ле цех начальниги чугаалай-дыр. Ооң-биле кады 25 тонна чүък сөөртүр улуг машиналар база ында тургулаарын кижи көргеш, оортан безин Ак-Довуракта тудугнуң кайы хире өндүр улуун бодап келир.

Оон ыңай, бистиң республиканы безин алырга, Кызылдан, Хову-Аксындан, Турандан, Шагаан-Арыгдан, Чадаанадан хөй ажылчыннар ында чеде берген, олар фабриканың бирги ээлчээниниң тудуг-монтаж ажылдары төнгүже чедир ажылдаарлар. Ак-Довуракта каш АТК-лар, оларга ажылдаар, бирги ээлчээ 2500 киловатт болур электри станциязы, дузалал бүдүрүлгелер комбинады бар. Ында ам чаа хоорай туттунуп турар. А оон ыңай Ак-Довурак — Абаза аразының орук тудуу база бар болгай.

Бо-ла бүгүнү шуптузун кезип көөрге, олар шуптузу даг-дүгү арыглаар фабриканы ажыглалга киирерин хандырарынга дузалаар черлер болуп илереп турар. Ол бүгү черлер фабриканың тудуунуң чедиишкиннинг дооступунга бараан болган, ооң хандырыкчылары болур-дур. Шак бо бүгүден Ак-Довуракта даг-дүгү комбинадының тудуунуң улуг ужур-дузалыы улам тодаргай апаар.

Ынчаарга даг-дүгү чүнү кылырынга херектииң билир болгай бис. Өске бүгү чүүлдеринден аңгыда, ооң оран камгалалының талазы-биле ужур-дузазы база улуг дээрзин ооң тудугжулары шуптузу медереп билир, шуптузу сагыш салып, түннеп турар.

Мынчангаш, ол тудуг дээрге бистиң республиканың партия организациязының сагыш салыр ужурлуг бир кол чери болуп турары илдең. Харын ооң ужурунда СЭКП Тыва обкому чоокта чаа «Ак-Довурак комбинадының бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирерин хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалажып көргеш, ол талазы-биле штабты тургузуп, хемчеглерни ап чорудуп турары ол болгай.

Мынчангаш, даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн айыткан хуусаада ажыглалга киирерингe бүгү боттуг үндезиннер бар, ол чүл дээрге, дерилгелерниң, ажылчын күжүнүң четчири болур-дур. Бо үндезин чүүлдерниң кылырынга күш-ажылды шын организастап, масса-политиктиг ажылды улам күштедирип тургаш, хемчеглерни алыр, организастыг ажылдарны улам экижидер болза, бадылаттынган графикти тудугнуң кайы-даа участогунга ылавыла күүсеткен турарын хандырар болза, фабриканы ажыглалга кирерииниң хуусаазы сагыттынгаш, фабрика ажыглалга кирген туруп шыдаар.

С. САМБА-ЛЮНДУП.

ЧУРУКТА: даг-дүгү арыглаар тур тургузуг.

АКШ-тың президентизи Дж. Кеннедиге тураскаал кылдыр

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Делегейниң 111 чурттарының делегаттары АКШ-тың президентизи Джон Фитцджеральд Кеннединиң тураскаалын бир минутада ыыттавайн демдеглээн.

Президент Кеннеди болза тайбыңның болгаш улустар аразынга бот-бодун дээре билчиришиниң политиказы бодунуң үре-түңнелдерин берип эгелээн төөгүнүң шак бо дүшкүүрлүг үезинде кижи көөр хөөн чок чоруктуң болгаш фанатизмниң холундан өлген деп, XVIII сессияның даргазы Карлос Соса-Родригес КНО-нуң Кол Ассамблеязының кажыыдалдыг пленарлыг хуралын ажыдыпшаан чугаалаан.

Кем-буруулуг идегеттерге өлүрткен Кеннеди кончуг угаан-сарыылдыг болгаш эрес-дидим кижи турган, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынче ол чүткүп турган деп, КНО-нуң чиңгине секретары У Тан медеглээн. Кеннединиң өлгени — Каттышкан Нациялар Организациязынга улуг чидирыг болуп турар.

Американың Каттышкан Штаттарының президентизи Джон Ф. Кеннединиң кара сагыштыы-биле өлүрген чоруктуң дугайында ажыглыг медээни бистер ханы кажыыдал-биле хүлээп алган бис деп, ССРЭ-ниң төлээлериниң баштыңы Н. Т. Федоренко чугаалаан. Чүвени боттуг медерен билир чоруу-биле туруп турар байдалды үнелеп, делегей айтырыгларын тайбың шиитпирлээринче оруктуу политиктиг улуг мергежилдии-биле болгаш көрүнгүрү-биле дилеп тыварынче чүткүп турган АКШ-тың шылгарангай күрүне ажылдакчызының чүрээн херектээнниң холу доктаадыышкан-дыр.

Президент Джон Ф. Кеннединиң өг-бүлези изиг ынак адазын, ашаан, дуңмазын болгаш оглун оскунган-дыр, америк улус эң-не арга-мергежилдиг удуртукчуларының бирээзин оскунган-дыр, делегей болза чүвениң алызын бодаар болгаш угаан-сарыылдыг политиктиг ажылдакчызын оскунган-дыр деп, совет төлээлекчи медеглээн.

Совет улустуң медерели ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң АКШ-тың президентизи Линдон Б. Джонсоннуң адынга чорудкан телеграммазында илереттинген деп демдеглевишаан, Н. Т. Федоренко телеграмманы номчаан.

Янзы-бүрү чурттарның делегаттарының илереткени сагыш-сеткил каттыштырылгазының медерели дээш ханы өөрүп четтиргенин КНО-да АКШ-тың доктаамал төлээлекчизи Эдлай Стивенсон бодунуң чуртунуң өмүнээзинден илереткен.

Тайбыңны деткиириңге КНО-нуң бодунар аргаларын бедидер сорулга-биле практиктиг базым бүрүзүн АКШ-тың чазаа деткиир апаар дээрзин Ассамблеяның мурнунга бадыткаарын президент Джонсон меңээ дааскан чүве деп, Стивенсон медеглээн.

Линдон Джонсоннуң программныг чугаазы

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корр. В. Вашедченко биле Г. Деревенсковтуң дамчыдып турары болза:

АКШ-тың чаа президентизи Линдон Джонсон ноябрьның 27-де америк конгресстиң ийи палаталарының каттышкан хуралынга АКШ-тың иштики болгаш даштыкы политиказының эң чугула айтырыгларынга хамаарыштыр программныг чугаалаан.

Өлген Джон Кеннединиң эгелээн оруун Каттышкан Штаттар үргүлчүлээр бодап турарының дугайын президент медеглээн.

Президент Кеннединиң ол хире чаагайы-биле илереттинген идеалдары болгаш идеалдары үре-түңнелдиг хемчеглерге боттаныр болгаш боттанган-даа турар ужурлуг деп, Линдон Джонсон чугаалаан.

Оон уламчылап чугаалааны болза: «бистер—тайбыңны болгаш хосталганы күзеп турар кижилерниң эки, идегелдиг өңнүү бис дээрзин бадыткаан бис... Тайбыңны дилеп тыварынга күженишкиннеривисти соксатпас бис; бистиң чөпшээрешпейн турарывыс ындыг кижилер-биле-даа дүгүржүлгени чедип ап болур ындыг талаларны дилеп тыварынга чогаадыкчы болур бис, нийти херектиң эрге-ажыы дээш бистиң-биле каттыжып турар ындыг кижилерге хамаарыштыр чаагай сеткилдиг болгаш шынчы болур бис».

Каттышкан Штаттар «тайбыңның оруун хүлээп көрбейн турар кижилерниң болгаш биске азы бистиң эвилелчилеривиске дарладды күткүүрүнче чүткүп турар кижилерниң сүртенчиг удурланыкчызы» болур деп, Джонсон онзалап демдеглээн. Каттышкан Штаттар «Мурнуу Вьетнамдан Барыын Берлинге чедир бодунуң хүлээлгелерин күүседир апаар» деп, ол чугаалаан.

«Делегейге тиилеттиргеннер болгаш дайынга тиилекчилер туруп шыдавас бо үеде национал күчүнү национал бодамчалыг чорук-биле дүүштүрерин бистиң хүлээлгевис негеп турар: бистер болза ол-ла үеде күшке удур турарынга болгаш күштү кызыгаарлаарынга белен болур ужурлуг бис; бистер национал эрге-ажыктарывысты камгалаарынга болгаш нийти сонуургалдыг айтырыглар талазы-биле чугаалажыышкыннарга белен болур ужурлуг бис. Моон соңгаар-даа бистиң чоруур апаар оруувус ындыг-дыр»—деп, президент медеглээн.

Каттышкан Нациялар Организациязын чугаа чокка деткиир дээн Каттышкан Штаттарның чазааның хүлээлгезин президент Джонсон бадыткаан. АКШ эвилелчилериниң мурнунга бодунуң хүлээлгелерин хажык чокка күүседир, «чүге-даа аштырбас шериг күчүзүн» хевээр арттырар, даштыкы садыгны калбартыр, Азия болгаш Африка чурттары-биле бот-бодунга дузалажылганың болгаш кады ажылдажылганың америк программаларын, а ол ышкаш «Депшилгениң ужун эвилелдиң» программазын деткиир апаар деп, ол аазаан.

Бодунуң чазаа «өске-даа чурттарда, ол ышкаш АКШ-тың бодунда-даа ядарал-биле болгаш качыгдалдар-биле, бүдүүлүк чорук-биле болгаш арыг-аржык-биле демиселди үргүлчүлээр деп, Джонсон база-ла аазаан.

Өлген президент Кеннединиң ол дээш демиселжип турганы хамааты эргелер дугайында хоойлуну АКШ-тың конгрези эң-не чоокку үеде хүлээп алыр чорук президент Кеннедиге чаагай тураскаал болур деп, Джонсон медеглээн. «Бистер бистиң чуртувуска деҢ эргелер дугайын дыка үр чугаалажып келген бис. Ол дугайын бис 100 азы оон-даа хөй чылдар дургузунда чугаалажып келген бис. Ам дараазында эгени бижиириниң — ону хоойлу-дүрүм чыыдазынга киир бижиириниң өйү келгендир» деп, ол чугаалаан.

Кежиниң өңнүүн, аймак-сөөгүнүң ылгалдыг чорууңга үндезилеттинген аймак-сөөк ылгаар болгаш кудлаар чоруктарның бүгү-ле истерин АКШ-ка узуткаарының херээнге бистер бурунгаарлап шыдаар төлээде, хамааты эргелер дугайында хоойлуну хүлээп алырынче силерни база катап кыйгырып тур мен деп, президент медеглээн.

Иштики политиканың талазы-биле соңгаарадып болбас ийиги айтырыг болза, үндүрүглерни чиңгедир дугайында хоойлуну АКШ-тың конгрезиниң эң-не дүргени-биле хүлээп алыры болур, мээң бодап турарым-биле алырга, ол хоойлу экономиктиг кудулап бадыышкындан Каттышкан Штаттарны чайладыр деп, президент чугаалаан.

Өөредилгени экижидер дугайында, даштыкы күрүнелерге дузаламчы дугайында хоойлулар төлевиделдерин хүлээп алырын дүргедедиринче АКШ-тың конгрезин Джонсон кыйгырган. Ам шиитпирлээшкинни соңгаарадыр үе эвес-тир деп, ол онзалап демдеглээн.

Түңнелинде президент Линдон Джонсон бодунуң ажыл-чорудулгазынга дузаламчы көргүзерин конгресстиң кежигүннеринден дилээн. Бо халаптыг хүннерниң качыгдалы бистерни каттыштырар дээрзинге идегеп тур мен. Джон Фитцджеральд Кеннеди хей чурттаваан болгаш хей өлбээн дээрзин байырлалдыы-биле бадыткаалынар деп, ол чугаалаан.

Ганада баштайгы бетон заводун Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле тургузуп турар. Тудуушкунну доозулган соонда, 1964 чылда ол завод чурттарга бажыңнарның болгаш хөй-ниитиниң албан черлерин дергин тургузарынга херегээр улуг панельдерин болгаш белен кезектерин бүдүрүп үндүрер апаар.

ЧУРУКТА: Гана Республиканың президентизи доктор Кваме Нкрума келир үедеги заводтуң оруунга баштайгы дашты салып турары.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

Ак бажыңга ужуражыышкын

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Л. Джонсон Барыын Германияның канцлери Л. Эрхард, Барыын Германияның президентизи Г. Любке болгаш даштыкы херектер министри Г. Шредер оларны Ак бажыңга ноябрь 26-да хүлээп алган. Оларның аразынга беседа 30 хире минутада үргүлчүлээн.

«Ёзулуг аан-чорукту кылып, каш хонгаш мааа база катап келирин бодап тур мен» деп, канцлер Эрхард Джонсон-биле ужурашкан соонда медеглээн.

Индияда коммунистерни хостааны

ДЕЛИ. (СЭТА). ПТИ агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, «Индияның камгалалының дугайында хоойлуга» үндезилээш, эрткен чылда тудуп хоругдаан он коммунистерни Барыын Бенгалия штаттың кара бажыңындан хостап үндүрген.

Угаазылалдыг чорук тиилээн

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Республиканчы сенат Мунгт социалистиг чурттарга кызыл-тасты садар бодап турганын кызыгаарлап турар хоойлу төлевиделиин Каттышкан Штаттарның сенадынга көрдүрери-биле киирген.

Хоойлу төлевиделиин 57 бадылаашкын-биле 37 бадылаашкынга удур хүлээп албайн барган.

Хоойлу төлевиделиин бадылаашкынга киирериниң мурнунда сенатта демократтар удуртукчузу сенатор Мэ Нсфилд мөчээн президент Кеннединиң ноябрь 18-те бижээн чагаазын номчаан болгаш ол чагаазынга президент хоойлунуң төлевиделиин «эң-не күштүг илергейлээшкин-биле» бүрүү шаап турар дээрзин ЮПИ агентилел дыңнаткан.

Коалисчи чазак айыылда тургустунган

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Турцияның республиканчы тараачын национал партиязы (РТНП) Исмет Иненюнуң коалисчи чазаандан үнер дугайында шиитпирни хүлээп алган дээрзин Ассошийтед Пресс агентилелдиң корреспондентизи Анкарадан дыңнаткан.

Исмет Иненюнуң коалисчи чазаазының составынга улусчу-демократтыг партияның, «чаа Турцияның партиязының» болгаш РТНП-ниң төлээлекчилери база хамаарышпастар киир турган. Бо шиитпир болза коалицияның херек кырында сандарап дүшкени болур.

АКШ-тың күрүне өрези өзүп турар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне өрезиниң эң-не ындыкты деңнели 315 миллиард долларга чедир тур көвүдедир дугайында хоойлуга президент Линдон Джонсон ат салган. Ол хоойлуну конгресс чүрүлдүг деп санаан.

Хоойлуну хүлээп алырының мурнунда күрүне өрезиниң эң-не ындыкты деңнели 309 миллиард доллар болуп турган.

АКШ-тың күрүне өрезиниң көвүдээни чазак бюджелиниң карышкааның соксаал чокка өзүп турарының шуут уржуу болур.

Америк спутникти салып үндүргени

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). 138 фунт деңзилиг америк спутникти орбитаже «Дельта» деп ракета-биле Канаверал думчуктан ноябрь 27-де салып үндүрген дээрзин АП агентилел дыңнаткан.

Спутник Хүнде чазылдырыышкыннарны данзылаар болгаш баш удур айтыр сорулгалыг. Чер кырындан спутниктиң эң ырак эртери 173.000 миль, а эң чоок эртери—чүгле 125 миль болур деп бодап турар. Спутник айыткан орбитаже үнген, үнмээниниң илередип алырынга каш-каш хүннер негеттинер апаар деп, аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээр талазы-биле национал эргелел дыңнаткан. Спутниктиң Черни бир долгандыр ужудорынга 6.5 хонук негеттинип турар.

Кызылдың кадээ профессионал-техниктиг училищезиниң спорт залынга дыштаныр хүн саныңда өөннар, маргылдаалар үргүлчү болуп турар. Аңаа уругларның спортчу школазының өөреникчилери база залдап кээп турар.

ЧУРУКТА: спортчу школаның өөреникчизи Валя Белостокова училищениң курсантыларының мурнунга бодунуң спортчу чедиишкиниин көргүзүп турары.

Фото В. КРАСНИКОВТУУ.

Хөглүг хаактаашкынче далажыңар!

Декабрьның 1-де болгаш совет Конституцияның хүнү—5-те Кызыл хоорайга база районнар болгаш колхоз, совхозтар төптеринге кышкы спорт сезонунуң ажыдыышкыннары түс-түс черлерге массалыы-биле эгелээр.

Ылангыя Кызыл хоорайның чурттакчы чоннары декабрь 1-де, дыштаныр хүнде Хербис даанга массалыг хаактан дыштаныырлар. Ол-ла хүн 11 шакта спорт эки-тура ниитилелдериниң чыынды эр, херээжен командаларының хаак талазы-биле эстафета маргылдаалары база аңаа болур. Ол болза спорттуң кышкы сезонун ажыдарынга холбаштырган.

Хаактаарынга күзелдиглер дыштаныр хүнде хоорайның күш-культура бажыңының болгаш «Спартак» спорт эки-тура ниитилелиниң спорт базаларындан эртен 10 шакта массалыы-биле хаактаарынга киржири-биле хаактарны ап болур.

Эртенгиниң 10 шактан эгелеп пассажирлер АТК-ның вокзалының чанындан массалыг хаактаашкын болур черге чедир автобус доктаамал чорууп турар. Ол-ла хүн хаактаашкын шөлүнге буфет база ажылдаар.

Хөглүг хаактаашкындан озалдавас дээш далажыңар, эргим номчукчулар!

А. КУМАЯК.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттарлыг, хар шоолуг чагбас хүн болур. Хат кошкак болгаш республикага ой-тавыга чедир. Агаарның температуразы: республикага—15—20, а Кызылга—17—19 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Мүзеилерге уткуштур» 10. 12. 2. 4. «Дээрде мөөндаитар чок» 6. 8. 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10. «Өг-бүлези чок» 11. 1. «Назимеда оптуг мегелээшкиин» 3. 5. 7. 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ол чоруун шагааа черинге болган» 2.30. 4.30. 6.30. 8.30. шактарда.

«ВОСТОК»: «Бежелээн Ферганадан келгеннер» 3.15. 5.15. 7.15. 9.15 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Ноябрь 30-де база декабрь 1-де

Л. Митрофановтуң

«ДАЛАШТЫГ КЫЙГЫРТЫЫШКЫН»

деп үш көжегелиг, 8 көргүзүглүг шиизи болур.

Шии хүндүскүнүм 12 шакта база кежээ 7 шакта эгелээр.

ДИРЕКЦИЯ.

Карак болгаш күш-культура

Караа четпес кижилер күш-культура кылып болур бе дээрзин бистен бо-ла айтыра бээрлер. Ындыг айтырыгларга харылаарының мурнунда үе киже кажан, кава, ындыг чылдагаан-биле караа багай апарганын тодарадыр апаар.

Угаан ажылында кижилер күш-культура кылыры бүдүрүлгеде кижилер — гимнастика кылыры кадыкты быжыктырар, ажылдаар аргазы улгадыр болгай.

Бичии уругларны күш-культура кылып турар кылдыр чаңындан чаңчыктырары чугула. Оларның, ылаңгыя школачы чылдарының дургузунда караның шоо, көөр шынары үндезилеттинип тургустунар, ынчангаш күш-культура кылыр чорук карактың кол-кол шугумнарын сайзырадыр. Бир эвес кандыг-даа арыг ужун эвес, а карактың бодунуң рефракциязындан (карактың көрүнчүктелдирер тускай шынары) — ырадыр турган чүве көрбес ыйнаар чоок турган чүве көрбес болур таварылгалардан караа четпес уругларның күш-культура кылырын хоругдап болбас.

Чоок чүве көөрү багай таварылгада кандыг-даа күш-культура кылыры моондак болбас. Чүге дизе, ол болза карак аарыы эвес, а карактың хереелдер чайынныдырарындан хамааржыр байдал-дыр. Ындыг байдал эттинер аргажок бергедээн болза, автомобиль, мотоцикл спорту, хаактыг шурааары, альпинизм хевирлиг күш-культуралар кылып болбас.

Ол ышкаш ырак турган чүвелерни көөрү багай кижилерниң күш-культура кылыр, кылбазын карак талазы-биле тускай эмчи шиитпирлээр ужурлуг. Төрүмелинден ындыг кижилер кончуг ховар таварылганың маңаа демдеглээри чугула. Ырак чүве көөрү багай апаар таварылга берге аарыгдан аарып турган школачы уругларга бо-ла таварышпылаар. Школаның класстарында чырык эвээш, номчуп турар номунуң ужуктери бичии кижилерге таарышпас, парталарның хемчээли оларга таарышпас болза, өөреникчилерниң карактары ынчап барып болур. Школачыларның олурар, турар черлериниң болгаш херекселдериниң дугайында чүгле школага эвес, өг-бүлеге база-ла шыңгыы сагыш салыр болза эки.

Кончуг ырак херекселдер-биле ур үеде ажылдааныңдан, эмин эртир аар чүвелер көдүргениниң карак шоо баксырап болур. Ындыг чылдагаан-биле айыылдыг аарыг болур—каракка хан дүжүп болур. Ынчангаш караа чоокка көзүлбес кижилер аар атлетика, хүреш, бокс ышкаш спорт хевирлеринге киришпес болза эки. Чүге дизе, ол болза чүгле карак четпестедир эвес, карын-даа карактың тканьнары үрелир чорукка чедирип болур. Караа четпес ындыг кижилер чиик атлетикага киржир болза эки. Караның ындыг хевирлиг четпези 7 диоптрий чедип турар болгаш карак шили кедерге-даа улам дам барып турар кижилер спорт секцияларынга шуут киришпес херек. Оларга эмчиниң тускай сүмези ёзугаар кадыкшылга дузалыг ниити гимнастика кылырын чөпшээрээн болур.

Ырак ыйнаар чоок чүве көөрү багай болганындан карак шили кедип чоруур кижилер күш-культура кылып тура карак шилин ужулбас херек. Карааның шилин ажыглавайн озал-ондаака таваржып турар таварылгалар кайы хөй. Оларны күш-культура кылып турар үеде караа четпес кижилер ажыглаар херек.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ

ИРАК КУРДАЛАРНЫҢ ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Баасисчи экстремистиг чазактың Иракка бодап турганы дег чүве туруп шыдавас. Бодунуң арлыр аргажок ханныг изин арттырган чазак иштинден сандаргай чорук чидиглеңгеш, буступ чаштай берген.

Дүжүр октаттырган Касемниң корум-чурумун 1958 чылдың революциязының сорулгазындан чайлай берген деп бурууладыпшаан, чурттуң демократтыг болгаш антиимпериалистиг күштерин кыргып-хыдыырының база чок кылып базарының политиказын чорудуп турар баасисчи удуртукчулар боттары июль революциязының чаалап алыышкыннарындан чүнү-даа арттырбааннар. Кара бажыңнарже болгаш концлагерьлерже 120 муң хире ирак хамааатыларны киир октаан. Чүс-чүс ирак патриоттар, хамыктың мурнунда Ирактың национал хамаарышпас чоруу дээш эң туруштуг демиселчилерни — коммунистерни араатанзыг хилинчектээшкинге болгаш шаажылалга таварыштырганнар.

Экстремистиг баасисчи удуртулга Ирактың тайбыңга ынакшылдыг курда улузунга удур Касемниң-даа үезинде турганындан артык кадыг-дошкун хыдыкчы дайынны чорутканнар.

Ирак курдаларга удур олар бодунуң армиязының улуг кезиин, айыыл чок чоруктуң шериглерин, «национал гвардияның» отрядтарын чорудуп турганнар. Чүс-чүс курда суурларны кадып-дошкуну-биле бомбалаган болгаш оларны чер кырында сеги-даа чок кылып каан.

Ирактың курда улузунуң бодунуң национал эрге-эжи дээш демиселинге тура-соруун баасисчи удуртукчулар боттарының күжү-биле сый шаап шыдавайн, империализм-биле сүлчээни кылган. Курда шимчээшкинни базарынга СЕНТО чурттарын база киириштирген. Ирак баасистерге Англия шериг техниказының талазы-биле дүрген дузаны чедирген. Иракче Сирияның шериглерин база чоруткан турган. Ирактың баасисчи удуртукчулары Сирияның баасисчи чагырыкчылары-биле тускай шериг керээзин чарып алганнар. Ол эвилел «Буянныг чартык ай» деп мурнунда империалистиг сүлчээже шуут-ла аппар чыдар.

Ындыг болза-даа баасисчилерниң бүгү-ле оралдажыышкыннары туразажок курдаларга удур олар «чаңныктыг тиилелгени» чедип алыр аргажок болганнар. Национал маадыр Мустафа Барзаниниң удуртулгазы-биле чорудуп турар курда национал-хосталгалыг шимчээшкин өзүп, калбарып турар. Сөөлгү эргилдениң чүгле бүдүүзүнде тура халыышкын үндүрген курдачылар Киркуктуң, Сулейманияның, Харирниң районнарынга үш улуг тиилелгени чедип алганнар. Курда демиселчилер Киркуктуң мурнуу чүгүнден Захонуң ыраккы соңгу чүгүнге чедир девискээрни контрольдап турар.

Курда шимчээшкинни сандарадыр дээн баасисчи удуртукчуларның оралдажыышкыннары чедиишкин чок болган. Оон-биле кады бир эвес Касемниң эрге-чагыргазының үезинде өлүрүкчүлерге удур колдуунда-ла Барзаниниң талалакчылары киржип турган болза, баасисчи ёзу-чурумнуң үезинде удурланыышкынның шимчээшкининге Ирактың курда улузу шупту хаара туттунган.

Баасисчи удуртукчулар курдаларга удур үүлгедикчи дайынны өөскүтпүшаан, курда улус ирак курдистан кылдыр тускайланыр бодап турар, ынчангаш ол дайынны чорудуп турар дээр хевирлиг чүүлдү бадыткаарын оралдажып турганнар. Ол дээрге көңгүс-ле нүгүлдээшкин-дир. Иракта курдаларның хуу-салымы арабтар-биле сырый холбашкан. Даштыкы империалистиг тергииделден чурттуң хосталыры дээш демиселди олар арабтар-биле кады чорудуп, нурисандчи ёзу-чурумну дүжүрериңге, а сөөлзүредир Касемниң хууда диктатуразынга удур демиселге деңге киржип турганнар. Ирактың курда улузу акы-дуңмалар боттары өлүржүр, арабтар-биле дайынны кажан-даа күзевээннер. Ол дайын күш-биле өөскээн. Курда шимчээшкиннің удуртукчулары курда айтырыгны хан төгүүшкүннүг дайын чокка кезээде тайбың байдал-биле шиитпирлээрин оралдажып келгеннер. Ол дугайын Мустафа Барзаниниң болгаш өске-даа удуртукчуларның медеглелдеринде хөй удаа бадыткаттынган. Чаңгыс аай Ирак Республиканың хемчээлинге курдаларның национал эргелиг хандырар чүткүлдү барымдаалап турар дээрзин олар чаңгыс эвес удаа демдеглеп келгеннер. Курдалар экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг амыдыралдың талазы-биле оларга арабтар-биле бир дөмей деп эргени тыпсырын, оларның национал эрге-ажыктарын, күзелин хүндүлеп көөрүн негеп турар.

Чоокта чаа Ирактың чаа чазааның тургустунганының дугайын чарлаан. Курда айтырыынга холбаштыр президент Ареф бодунуң медеглелинге чаа чазак бүгү хамааатыларга оларның национал база шажын-чүдүлгези хамаан чокка деӊ эргени тыпсырын бодап турар деп чугаалаан. Бо байдалда Иракка арабтарның болгаш курдаларның чаңгыс эвиң катап тургузарын болгаш акы-дуңмалышкы кижилерни өлүрүштүрер дайынны шуут соксадырын, курда айтырыгны тайбың болгаш чөптүг байдал-биле шиитпирлээрин ирак курдалар чаа чазактан манаар эргелиг.

Ирак курдаларның чөптүг негелделерин хандырары бүгү ирак улустуң эрге-ажыктары-биле дүгжүп турар. Ол болза империализмниң болгаш иштики реакцияның күштеринге удур демиселге национал күштүң хүрээлениң быжыглап база чурттуң демократтыг орук-биле хөгжүүрүнүң талазы-биле иштики политиктиг байдалының чогумчалыг боттуг аргазын тургузар. Ынчаарга Ирак курдаларга удур хыдыкчы дайынны үргүлчүлээри, оларның дүрүм ёзугаар эргелерин хандырарындан ойталаары дээрге, империализмниң база реакцияның туружун улам ынай быжыглаар дээни, чурттуң хамаарышпас чорууңга чаа айыылды таварыштырары ол болур. Ол болза Ирактың даштыкы тергииделге чагыртырынга дуза болур. Ол дугайын Касемниң ёзу-чурумунуң ирик дуржулгазы база «Баастың» удуртукчуларының бөлүүнүң Ирак улуска таварыштырган аар-берге ажыг-шужуу база ядарал-түреглелдери бузурелдиг херечилеп турар.

Г. СИБИРЯК.

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко-кудумчузу. бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63. редакторнуң оралакчыларының 35 — 24.25 — 38. идеология килдизиниң 37—13. харыысалгалыг секретарьның 23—35. кожээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 37—13. 23—54. үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22—64 чагаа ажылчын болгаш кожээ корреспондентилер база совет тургузуу болгаш амыдырал килдистериниң 21—27. иштики информация килдизиниң бухгалтериның 31—75. корректорларның 21 — 47.20 — 60. солуй келбейн барганда 32—75 телефоннар долгаар.

ТС—01774. Культура министерствозунуң типографиязы